# الْوَجِيز

## فِي فِقْهِ السُّنَّةِ وَالْكِتَابِ الْعَزِيزِ

به‌ زمانی کوردی

پوخته‌ی فیقهی شه‌ریعه‌ت


نووسینی

د. عبدالعظيم بن بدوی

وه‌رگێڕانی

ملا محموودی گه‌لاله‌یی

# الْوَجِيزُ

## فِي فِقْهِ السُّنَّةِ وَالْكِتَابِ الْعَزِيزِ

بـەزمـانـی کـوردی

## پوختەی فیقهی شەریعەت


نووسینی
د. عبدالعظیم بن بدوی

وەرگێڕانی
ملا محموودی گەلاڵەیی



١٤٣٤ك

٢٠١٣ز

بسم الله الرحمن الرحيم

***********************************************

📖 ناوی کتێب: الوَجِيزُ فِي فِقْهِ السُّنَّةِ وَالكِتَابِ العَزِيزِ

📖 نووسینی: محمود أحمد محمد

📖 چاپی: یەکەم

📖 تیراژ: ٢٠٠٠ دانە

📖 ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی (١٢٥٠)ی ساڵی (٢٠١٣ز)ی پێدراوە.

📖 کۆمپیوتەرو دیزاین: (نیان حسین)

📖 لەسەر ئەرکی کتێبخانەی ئارام لەسلێمانی چاپکراوە، مافی چاپکردنەوەی بۆ کتێبخانەی ناوبراوە.

## الرموز المستخدمة في التخريج

| | |
|---|---|
| صحيح البخارى (فتح الباري)......خ | مصف ابن أبي شيبة...... ش |
| صحيح الإمام مسلم...... م | مسند البزار...... بز |
| سنن الترمذي...... ت | الطبراني في الأوسط...... طس |
| سنن النسائي...... ن | الطبراني في الصغير...... طص |
| سنن ابن ماجه...... جه | مختصر صحيح البخاري...... مختصر خ |
| سنن أبي داود (عون المعبود)...... د | مختصر صحيح مسلم...... مختصر م |
| موطأ الإمام مالك...... ط | صحيح سنن الترمذي...... ص.ت |
| الشافعي (الأم)...... فع | صحيح سنن النسائي...... ص.ن |
| أحمد (الفتح الرباني)...... حم | صحيح سنن ابن ماجه...... ص.جه |
| البيهقي...... هق | صحيح سنن أبي داود...... ص.د |
| الدارقطني...... قط | صحيح الجامع الصغير...... ص.ج |
| صحيح ابن حبان...... حب | إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل.......................... الإرواء |
| صحيح ابن خزيمة...... خز | أحكام الجنائز...... الجنائز |
| مستدرك الحاكم...... ك | آداب الزفاف...... الزفاف |
| سنن الدارمي...... مي | صفة صلاة النبي ﷺ...... صفة الصلاة |
| الطبراني في الكبير...... طب | تمام المنة في التعليق على فقه السنة.... تمام المنة |

* * *

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە: کە شەرحکردنو روونکردنەوەی فەرموودەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کارێکی پیرۆزو سودبەخشە بۆ دونیاو بۆ قیامەت، خودا بمانکاتە هاوکارو رێرەوی ئەو کاروانە پیرۆزەو توفیقمان بدا بۆ لەگەڵدا ژیانو خەریکبوونو هاوبەشیکردن لەو مەشروعەداو بۆمان بکاتە توێشوی قیامەتو ئەرکو ماندوبوونمان بەطاعەتو خوداپەرستی بۆ حسێب بکا.

هەڵبەتە وەرگێڕانو بەکوردی کردنی فەرموودەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئێمەی کورد زوبان – ئەگەر بەشێوەیەکی ڕاستو دروست بێ – خزمەتی دینو دونیایە، روونکردنەوەی پایەیەکی گرنگی شەریعەتی ئیسلامە، ئاشنا کردنی نەتەوەی کوردی موسوڵمانە بە فەرمایشتە بەنرخەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دووەم سەرچاوەی شەریعەتن لەدوا قورئان روونکەرەوەی ئایەتەکانی ئەو کەلامە پیرۆزو سەرئاسایەن: کە ئەرکی سەرشانی موسوڵمانە پەیرەوی ناوەڕۆکیان بکەنو بیانکەنە پەیڕەوو پڕۆگرامی ژیانیان لەهەموو بوارەکاندا. هەڵبەتە کەسێکیش پەیڕەوییان بکا قەت سەری لێ ناشێوێو هەمیشە بەرچاو روونو هیدایەتدراوە، پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) داوای لە موسوڵمانان کردووەو فەرمانی پێ کردوون: کە هەموو کات ئەو دوو سەرچاوە پیرۆزە بکەنە چرای رۆشنکەرەوەی رێبازی ژیانیانو موژدەی ئەوەشی پێداون کە هەتا ئەوان شوێن ئەو دوو چرا پرشنگدارە بکەون هەرگیز گومڕا نابنو رێرەوی ژیانیان لێ تێك ناچێو بەختەوەری دونیاو قیامەت دەبن. هەر لەم ڕوانگەیەوە کە دەفەرموێ: «ترکت فِيكُمْ شَيْئَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُمَا كِتَابَ اللَّهِ

وَسُنَّتِي وَلَنْ يَتَفَرَّقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ»: من لەدوای خۆم دوو سەرچاوەم بۆ ئێوە بەجێ هێشتووە هەتا پابەندیان بن سەرتان لێ ناشێوێ‌و گومڕا نابن. ئەو دوو سەرچاوەیەش قورئان‌و حەدیثەکانمن ئەم دوو سەرچاوە پشتگیری یەکتر دەکەن‌و لێك جیا نابنەوە هەتا ڕۆژی پەسڵان.

زانیاری فیقهی خۆی لەخۆیدا لەزانستە پیرۆزو بەنرخەکانە، چونکە لەڕێگەی زانینی ئەوەوە دەتوانین عیبادەت‌و خودای گەورە داپەرستییەکتانمان وا ئەنجام بدەین کە جێگای ڕەزامەندی پەروەردگاربن‌و هیوامان پێیان بێ کەلێمان قبولْ دەکرێن. هەڵبەتە گەورەیی‌و ڕێزو نرخی ئەم زانستە زۆرو زەبەندەن‌و وەصفی تەواو نابێ، چونکە بریتیە لەچەند حوکمێك لەگەڵ ژیانی موسوڵماندایە لەهەموو قۆناغەکانی ژیانداو لەگشت بوارەکانی ژیاندا چ لەنێوان خۆی‌و خودادا یان لەنێوان خۆی بەندەکانی خودادا، بەهۆی زانینی فیقهەوە دەزانین چۆن خوداپەرستی دەکەین‌و چۆن پەیوەندی خۆمان بەخوداوە قایم‌و پتەو دەکەین، چۆن روکنەکانی ئیسلام بەجێ دێنین هەر لە دەستنوێژو نوێژەوە تا دەگاتە ڕۆژوو زەکات‌و حەج‌و عەمرەو باقی عیبادەتەکانی تر.

هەر بەهۆی زانینی فیقهەوە شارەزای ئەحکامی جیهادو غەزاو عەهدو پەیمان‌و شەڕو ئاشتی دەبین، هەر بەهۆی زانینی فیقهەوە دەتوانین ڕێگای بەدەستهێنانی ڕزق‌و ڕۆژی حەڵاڵ بدۆزینەوەو خۆمان بپارێزین لە تاوان‌و ڕێبازە چەوتەکانی پەیداکردنی سامان‌و دارایی. ئەویش لەڕوانگەی فیقهی مامەڵەکردنەوە چ کڕین‌و فرۆشتن بێ یان گۆڕینەوەی پارە بێ، یان مامەڵەی ڕیبائامێز بێ..... یان وەقفکردن‌و وەصیەتکردن‌و بەخشین بێ.....

هەر بەهۆی ئەم زانستە پیرۆزەوە دەزانین چۆن میرات دابەش بکەین بە ئەوپەڕی عەدالەت‌و جوانترین یاسا. چۆن ژیانی هاوسەری‌و خێزانداری

منــدالْ بــەخێوكردنو بەشــێوەیەكی راســتو دروســت پــەیڕەو دەكــەینو بەختەوەری بۆ خۆمانو خێزان دابین دەكەین، چۆن تۆڵەی تـاوان لـەتاوانبار وەردەگرین چۆن پارێزگاری لەماڵو عەقڵو ناموسو خوێنو نیشتمان دەكین، چۆن ئاژەڵ سـەردەبڕینو گۆشـتی چ سـەربڕاوێك حەڵاڵەو كامـەیان حەرامـە، نەزرو سوێندو پەیمانو بـەڵێنمان چۆن بێو چۆن كێشەو نیزاعمـان یـەكاڵا بكەینو هەر كەسە بەمافی خۆی بگاو ستەمی لێ نەكرێ.

لەسەر ئەم بنەمایە، بەنـدە بەخزمـەت كتێبـی (الـوجیز فـی فقـه الـسنة والكتاب العزیز) گەیشتم بڕیارمدا وەریگێڕم بۆسـەر زمـانی كوردی، ماوەیـەك خـەریكی بـووم زیـاد لـەنیوەیم تـەواو كـرد، بیـستم برادەرێـك كردویـەتی بەكوردی، وازم لێ نەهێنا، بەڵام كە وەرگێڕانەكەی چاپ بوو بینیم ئیشی مـن لــەهی ئــەو جــوداوازەو بەرهەمەكــەی كاریگــەری ســەلبی ناخاتــە ســەر وەرگێڕانەكەی من بۆیە هاتمەوە سەر كارەكـەمو تـەواوم كـردو لەچاپمدا، جا ئێستا خوێنـەر خۆی كارەكـەی مـنو ئـەو بـرادەرەش هەڵدەسـەنگێنێو بڕیـار دەدا!

هیوادارم ئەم بەرهەمە وەكوو ئەصڵەكەی خودا بەرەكـەتی تـێ بهاوێو ڕەواجـی پـێ بـداو بیكاتــە مایـەی قورسـی كـردەوەی چـاكەمو سـودی دونیـاو قیامەتمی تێدا بێو بەعەمەلی صاڵح بۆم حساب بكا آمین.

ملا محمودی كەڵاڵەیی

٢٠١٢/٨/٢٠

## بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان
## كتاب الطهارة
## نامەی پاكو خاوێنی

وشـەی (الطّهـارة) لـە زمانەوانیـدا پـاكو خـاوێنیو خۆپاراسـتنە لـەبۆ دەستنوێژیو لەشپیسیو پیسایی.

لـەزاراوەی شـەرعدا بریتیـە لـەلابردنی بـۆ دەسـتنوێژی یـان لابردنـی پیسایی لەسەر جەستەو پۆشاكو كاڵای تر.[1]

### ١- باسی ئاوو حوكمەكانی

هەرئاوێك لەئاسمانەوە ببارێ یـان لـەزەوی بێتـەدەر پاكـەو پاكەوەكـەرە. ئاماژە بە فـەرموودەی پـەروەردگار كـە دەفـەرموێ: {وَأَنزَلْنَـا مِـنَ الـسَّمَاء مَـاء طَهُــورًا – الفرقــان/٤٨} ئێمــە لەئاسمانــەوە ئــاوێكی پــاكو پاكــەرەوەمان باراندووە.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) كە دەربارەی دەریا فەرموویـەتی: (هو الطهور ماؤه، ألْحِـلّ ميتتـه): دەریـا ئاوەكـەی پاكو پاكەوەكەرە، مردارەوەبووشی حەڵاڵە. مردارەوەبـووی ئـاوی تـا نەگـەنێ خواردنی دروستە.

هـەروا ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (درووی خـودای لەسـەر بـێ) دەربارەی ئاوی بیر كە فـەرمووی: (ان الماءَ طهور لايُنَجِـسّهُ شِـئ). بێگومـان ئـاو پاكەو پاكەوەكەریشە، بەهیچ پیس نابێ.

ئەم پاكیو پاكەوەكەریەی بەردەوامە، تەنانەت ئەگەر شتی پـاكی تێكـەڵ ببێ بەمەرجێ ئاوەكە وای لێ نەیە نەتواندرێ ناوی ئـاویـەتـی (ئـاوی رووت)ی

[1] المجموع شرح المهذب (ج١/٧٩).

پێ بگوترێ. ئەمەیش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کەئاراستەی ئەو ئافرەتانەی کرد کەخەریکی شۆردنی کچەکەی بوون. ئەوە بوو پێی فەرموون « اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مَنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ، وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ»:

جەنازەکەی سێ جار بشۆرن، یان پێنج جار، یان ئەگەر ویستتان زیاتر، با شتنەکەتان بەئاوو سیدر بێ، جاری کۆتاییش بەئاوو کافور یان بەکەمێك کافور بێ.

ئەگەر شتێکی پیس تێکەڵ بە ئاو بوو، ئاوەکە بەپیس دانانرێ مەگەر بەهۆی تێکەڵ بوونی ئەو پیسییە ئاوەکە بگۆڕێ. بەڵگەی ئەمەیش ئەو فەرموودەیە: کە ئەبو سەعیدی خودری ریوایەتی کردووە دەڵێ: گوترا: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا ئێمە دروستە بەئاوی بیری (بوضاعە) دەستنوێژ بگرین؟ کەبیرێکە پەرۆی بێنوێژی ژنانو گۆشتی بەرماوەی سەگو شتی تری پیسو بۆگەنی فڕێ دەدرێتە ناوی. لەوڵامدا فەرمووی: «الْمَاءُ طَهُورٌ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ». ئەو ئاوە پاکەو پاکەوەکەریشە، چونکە گەیشتۆتە قولەتێنو بەهیچ شتێ پیس نابێ، مەگەر بەشتێك کە تامی یان رەنگی، یان بۆنی بگۆڕێ.

## ٢- باسی پیسییەکان (باب النجاسات)

النجاسات: کۆی وشەی (نجاسە)، ئەمیش بریتییە لەهەر شتێك خاوەنی زەوقی سەلیم بێزی لێ بکاتەوەو خۆی لێ بپارێزێ، هەرکاتێك مرۆڤ جەستەو پۆشاکی شتێکی لەو جۆرەی پێکەوت بیشواو خۆی لێ پاك بکاتەوە، وەکوو پیساییو میزو ریخو خوێنو شتی وا[1].

---

[1] الروضة الندية (ج١/١٢).

ئەصڵو بنەما لەهەموو شتێكدا پاكیو حەڵاڵیەتی، كەسێك پێی وابوو شتێك پیسە، دەبێ بەڵگەی هەبێ، جائەگەر بەڵگەی پەسەندی هەبوو ئەوە گوێی لێ دەگیرێ، ئەگەر نەیتوانی بەڵگە بخاتە ڕوو، یان بەڵگەیەكی هێنا كەپەسەند نەبوو حوكمی پێ نەدەچەسپا، ئەوە پێویستە ئێمە كار بەو ئەصڵو بنەمایە بكەین: كەهەموو شتێك لەبنەڕەتدا پاكەو تابەڵگە لەسەر پیسیەكەی نەچەسپێ، بەپاكی بزانین[1].

چونكە بڕیاردان بەپیسی شتێك حوكمێكی تەكلیفیو ئەركێكە دەكەوێتە ئەستۆی ئادەمیزاد بەگشتی، ئەمەیش بەبێ هەبوونی بەڵگەی پەسەندو بەهێز ڕەوا نییە[2].

## هەندێ لەو شتانەی بەڵگە هەیە دەربارەی پیسییان

**١ - ٢: میزو گوی ئادەمیزاد:**

دەلیلی ئەوە: كە گوی ئادەمیزاد پیسە، ئەو فەرموودەیە كە ئەبوهورەیرە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) گێڕاویەتەوە: كە فەرموویەتی: «إِذَا وَطِئَ أَحَدُكُمْ بِنَعْلَيْهِ الأَذَى فَإِنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ»[3].

وشەی (الأَذَى) بریتییە لەهەرشتێك ئەزیەتت پێ بگەیەنێ: لەپیساییو بەردو چقڵو شتی وا. لە فەرموودەكەدا مەبەست لێی پیسیە.

بەڵگە لەسەرئەوە میز پیسە ئەو فەرموودەیە كە ئەنەس دەیگێڕێتەوەو دەڵێ: عەرەبێكی دەشتەكی هاتە ناو مزگەوتی مەدینە بە بەرچاوی پێغەمبەرو هاوەڵانیەوە لەسوچێكی مزگەوتەكەدا میزی كرد،

---

[1] السيل الجرار ج١/٣١.

[2] صحيح {ص. د - ٨٣٤} والروضة الندية ج١/١٥.

[3] صحيح {ص. د - ٨٣٤} د ج٢/٤٧ و ٣٨١.

هەندێ کەس بۆی چوون و دەنگیان دا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «دَعُوهُ وَلاَ تُزْرِمُوهُ». لێی گەڕێن میز کردنەکەی لێ تێك مەدەن، دەڵێ: کە لێ بۆوە، داوای دۆلکە ئاوێکی کردو بەشوێنی میزەکەیدا کرد[1].

**٣ – ٤: مەذی و وەدیی:**

مەذیی: ئاوێکی سپی روونی لینجە، لەکاتی وروژاندنی شەهوەت دێتە دەر، نە لەززەتی لێ پەیدا دەبێ نە بەفیچقە دەردەچێ، دوای هاتنە دەرەوەیشی کپ بوونەوەو ماندوویی بەدوا نایە، وادەبێ هەست بەهاتنە دەرەوەیشی ناکرێ. ئەم حاڵەتە بۆ پیاوو ئافرەت دێتە دی.[2] ئەم مادەیە پیسە، بۆیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردووە بەشتنی ذەکەر لەئاکامی هاتنە دەرەوەی ئەو مادەیە لێی.

لە ئیمامی عەلییەوە ریوایەت کراوە، دەڵێ: من پیاوێکی وابووم بەزۆری مادەی (مەذی)م دەهاتە دەر، شەرمیشم دەکرد لەم بارەوە پرسیار لە پێغەمبەر بکەم (دروودی خودای لەسەر بێ) چونکە فاطیمەی کچی خێزانم بوو، بۆیە داوام لە (ألمقداد)ی کوڕی (الأسود) کرد ئەو بۆم پرسیار بکا، کەپرسیاری عەرز کردبوو فەرموویوی «يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ».[3] هەرکاتێ ئەو جۆرە حاڵەتەی بینی با ذەکەری خۆی بشواو دەستنوێژ بگرێ.

وەدیی: ئاوێکی سپی خەستەو دوای میزکردن دێتەدەر[4] ئەم مادەیە پیسە.

---

[1] متفق عليه {م – ١/٢٣٦ و ٢٨٤ واللفظ له {خ – ١/٣٣٢/١٣٢}.

[2] شەرحی مسلم ج٣/٢١٣.

[3] متفق عليه. {م ٣٠٣/١/٢٤٧} واللفظ له. خ/٦٠٢٧/٤٤٩/١٠.

[4] فقة السنة/١/٢٤.

لەئیبنو عەباسەوە ریوایەتکراوە: کە دەربارەی (مەنیو وەدیو مەذی) وتوویەتی: هاتنە دەرەوەی مەنی دەبێتە هۆی پێویستبوونی غوسڵ. وەدیو مەذی هەرکاتێك لێت هاتنەدەر زەکەرت بشۆرەو دەستنوێژ بگرە وەکوو دەستنوێژگرتنت بۆ نوێژ.[1]

٥- زبڵو پیسایی هەر ئاژەڵێک: کە گۆشتی نەخورێ:

لە عەبدوڵڵاوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ویستی سەرئاو بکا، فەرمووی: (سێ بەردم بۆ پەیدا بکە) منیش دوو بەردو تەرسەقولێکم دەست کەوت، کە دامنە دەستی دوو بەردەکەی هەڵگرتو تەرسەقولەکەی فڕێداو فەرمووی: {هی رجس}. ئەوە واتە: تەرسەقول پیسە.

٦- خوێنی بێنوێژی ئافرەت (دم الحیض):

لە ئەسمائی کچی ئەبوبەکرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: یەکێك لەئێمە خوێنی بێنوێژی بە پۆشاکی خۆیەوە دەبینێ چی بکات باشە؟؟

لە وەڵامدا فەرمووی: «تَحُتُّهُ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ، وَتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ». ئەو بەشە پۆشاکەی خوێنەکەی تێوە چووە بیوڵەو ئەمجار بیکرێنەو پاشان ئاوی پێدا بکەو بیگوشە پاشان نوێژ بەو پۆشاکەوە بکە.[2]

٧- لیکی سەگ:

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاَهُنَّ بِالتُّرَابِ». شێوەی پاککردنەوەی قاپو قاچاغی یەکێك لەئێوە

---

[1] صحيح: {ص. د - ١٩٠} هق/١/١١٥.

[2] متفق عليه: {م/٢٩١/١/٢٤٠ واللفظ له. خ/٣٠٧/١/٤١٠}.

ئەگەر سەگ دەمی تێخست، ئەوە بە حەوت جار ئاوی تێڕا درێ، جارێکیان بەقوڕاو گڵاوی لێ دەربکرێ.

٨- مردارەوە بوو:

ئاژەڵو پەلەوەرێکە بەبێ سەربڕینی شەرعی گیانی دەرچووبێ، ئاماژە بەو فەرموودەیەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِذَا دُبِغَ الإِهَابُ فَقَدْ طَهُرَ».[1] پێستی مردارەوە بوو: کە دەباغ کرا پاك دەبێتەوە. واتە: مردارەوە بوو هەمووی پیسە بەڵام پێستەکەی بەهۆی دەباغەوە پاك دەبێتەوە. چەند جۆرێك لەو شتە پیسانە چەرت دەکرێ.

١- ماسیو کوللەی گیاندەرچوو خواردنیان حەڵاڵەو پیس نین. ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەیەی عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ریوایەتی کردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ».[2] واتە: بۆ ئێمە دووجۆر مردارەوە بوو دوو خوێن حەڵاڵ کراوە، دوو مردارەوەبووەکان ماسیو کوللەیە، دوو خوێنەکانیش جەرگو سپڵە.

٢- گیاندارێك خوێنی ڕەوانی نەبێ بەمردوویی پاکە، وەکوو مێشو مێرولەو هەنگو ئەو جۆرە شتانە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي شَرَابِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ ، فَإِنَّ فِي إِحْدَى جَنَاحَيْهِ دَاءً وَفِي الأُخْرَى شِفَاءً»[3] هەرکاتێك مێش کەوتە ناو قاپو

---

[1] صحيح {ص. ج ٥١١} م (٢٧٩ – ٩١ – ١/٢٣١).

[2] صحيح {ص. ج٢١٠} صم (١/٢٥٥/٩٦) هق (١/٢٥٤).

[3] صحيح {ص. ج ٨٣٧}، خ (٥٧٨٢)، جه (٢/١١٥٩/٣٥٠٥).

قاچاغی ئێوەوەو شلەمەنییان تێدابوو، با بەتەواوی مێشەکە لەشلەمەنی ناو قاپەکەدا نقوم بکاو پاشان دەری بێنێ‌و فرێی بدا، چونکە لەباڵێکیدا دەرد هەیەو لەباڵەکەی تریدا شیفا هەیە.

٣- ئێسقانی مردارەوە بوو، شاخەکانی، نینۆکی مووکوڵکی‌و پەڕوپۆلی، هەموو ئەمانە پاکن، ئەمەیش بەپێ داگرتن لەسەر ئەوە بنەمایە کە ئەصڵ تێیاندا پاکی‌یە‌ئاماژە بەو فەرموودەیەی بوخاری بەشێوەی تەعلیق ریوایەتی کردووە، دەڵێ: ئیمامی زوهری دەربارەی حوکمی ئێسقانی مردارەوەبوو نمونەی ئێسقانی فیل‌و شتی وا، فەرموویەتی: کەسانێکم لەعولەمای سەلەف دیوە، ئەو جۆرە ئێسقانانەیان بەکار هێناوە بۆ بەشانەکردنی قژی سەرو ریش‌و رۆن تێدا هەڵگرتنی‌و هیچ خراپەیەکیان تێدا نەبینیوە. حەمماد فەرموویەتی: پەڕوپولی باڵندە هیچ پیسی‌یەکی تێدا نابینم.

## چۆنیەتی پاککردنەوەی شتی پیس بوو

پێویستە بزانین: کەدانەری شەرع (شارع) بەئێمەی زاناندووە ئەم شتە خودی خۆی پیسە، یان بۆخۆی پاکەو پیس بووە، ئەمجار فێری کردووین چۆن شتی پاکی پیس بوو پاك بکەینەوە، ئەرکی سەرشانی ئێمەیە بەپێی ئەو دەستوورو فەرمانانە، خۆمان لەشتە پیسەکان دووربخەینەوەو شتە پیس بووەکان بەو شێوەی بۆمان دیاری کراوە پاکیان بکەینەوە. ئەوەی فەرمانی پێ کردووین بەشتن بیشۆین تا رەنگی یان بۆنی یان تامی پیسی‌یەکەی دەڕوا ئەوە پاکبوونەوەیەتی. ئەوەی پێمان دەڵێ: ئاوی پێدا بکەن یان ئاوی لێ بڕشێنن یان بیوڵن‌و بیکرێنن یان مەسحکردنی بەزەوی یان رۆیشتنی بەناو زەوی پاکدا ئەوە پاکبوونەوەیەتی پابەندی بین‌و بڕوامان پێی هەبێ.

بزانە ئاو هۆکارێك‌و بنەمایەکی سەرەکییە بۆ پاککردنەوەی شتە پیسبووەکان، چونکە شاریع وەصفی ئاوی بەوە کردووە کە پاکژکەرەوەیە،

دەفـەرموێ: « خَلَـقَ اللهُ الْمَـاءَ طَهُـوراً »[1] لـەم ئەصـڵو بنەمایـە لانـادەین بـۆ شـتێکی تـر مەگـەر لەلایـەن شـارعەوە شـتێکی تـر دیـاری بکـرێ، ئـەگینا نـا. چونکە ئەگەر وا رەفتار نەکەین ئێمە لاماندەوە لەشتێکەوە کە پاکژکردنـەوە پێی ئاشکراو روونـە – بـۆ شـتێك کەنازانـدرێ ئـاخۆ پاکژکردنەوەیـە یـان نـا، ئەمەش لادانە لەو رەفتارو ئاکارانەی رێبازە شەرعییەکان داخوازنی.[2]

جـا کـەتۆ ئەمـەت زانـی، ئـەمجار بـا ئـەو رێبـازو رەفتارانـەت پـێ بڵێم: کەشـەرع داینـاوە بـۆ چۆنیەتی پاککردنـەوەی شـتی پـیس بـوو یـاخود پـیس. (نجس العین).

**١- پاککردنەوەی پێستی مردارەوە بوو بە دەباغ کردن بێ:**

لەئیبنو عەبباسـەوە ریوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: لـە پێغەمبـەرم (دروودی خودای لەسەر بێ) ژنەوت دەیفەرموو: « أَيُّمَا إِهَـابٍ دُبِـغَ فَقَـدْ طَهُـرَ ».[3] هـەر پێستی مردارەوەبوێك دەباغ کرا پاك دەبێتەوە.

**٢- پاککردنەوەی قاپو قاپاغ کە سەگ دەمی تێخست:**

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ریوایـەت کـراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاَهُنَّ بِالتُّرَابِ». [4] شێوەی پاککردنەوەی قاپو قاپاغی یەکێك لەئێوە

---

[1] - [2] السبل الجرار/٤٢، ١/٤٨ بەدەست لێدانـەوە، پێویسـتە ئـەوەش بزانـدرێ کـە رسـتەی (خَلَقَ اللهُ المَـاءَ طَهُوراً)، الحافظ لـە کتێبـی (التلخـیص ١/١٤)دا دەفـەرموێ: بـەو شـێوازە دەستم نەکەوتووە، لەو فەرمودەیەی ئەبو سەعید ریوایەتی کردوەو لەپێشەوە ئاماژەمان بۆ کرد دەقەکە ئاوایە: (ان الماءَ طهور لایُنَجِسّهُ شيء).

[3] صحیح {ص. جە ٢٩٠٧} حم ١/٢٣٠/٤٩، ت ٣/١٣٥/١٧٨٣، جە ٣٦٠٩/١١٩٣/٢٢ ن ٧/١٧٣.

[4] صحیح: لەوە پێش تەخریج کرا.

كە سەگ دەمی تێخست ئەوەیە: كە حەوت جار بیشوا، یەكەمجاریان بەقوڕاو بێ.

**٣- پاككردنەوەی پۆشاك ئەگەر خوێنی بێنوێژی ویكەوت:**

لەئەسمائی كچی ئەبوبەكرەوە ریوایەتكراوە دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی كرد قوربان! یەكێك لەئێمە پۆشاكەكەی خوێنی بێنوێژی ڕێدەكەوێ، چۆنی پاك بكاتەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەوەڵامدا فەرمووی: «تَحُتُّهُ ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ، وَتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ». [١] بیپروێنە پاشان تەڕی بكەو بیكرێنە ئەمجار بەئاو بیشۆ، پاشان نوێژی پێوە بكە، ئەگەر دوای ئەم پرواندنو كراندنو لەئاو هەڵكێشانە تارمایی‌و ئەثەرێكی پێوە ما قەیناكا.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەت كراوە دەڵێ: خەولەی كچی یەسار عەرزی پێغەمبەری كرد، وتی: قوربان من تەنها یەك كراسم هەیە، بەو كراسەوە دەكەومە بێنوێژییەوە، هەڵبەتە هەندێ لەكراسەكەم خوێناوی دەبێ. چی بكەم باشە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَإِذَا طَهُرْتِ فَاغْسِلِي مَوْضِعَ الدَّمِ ثُمَّ صَلِّي فِيهِ »: ئەگەر لەبێنوێژی پاكبویتەوە، ئەو شوێنەی لە پۆشاكەكە خوێنی بێنوێژییەكەیەتی پێوەیە بیشۆرە، پاشان دەتوانی نوێژ لەو پۆشاكەدا بكەی. خەولە وتی ئەی پێغەمبەری خودا! ئەگەر بەو شێوە پاككردنەوە ئەثەری خوێنەكە لانەچوو؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَكْفِيكِ الْمَاءُ وَلاَ يَضُرُّكِ أَثَرُهُ ». [٢] ئەو شێوە شتنە ئەنجام بدەو لەئاوی هەڵكێشە، مانەوەی ئەسەرەكەی زیانت پێ ناگەیەنێ.

---

[١] صحيح {ص. جه ٢٩٠٧} حم/٤٩/٢٣٠/١، ت/١٧٨٢/١٣٥/٣ جه (٣٦٠٩/١١٩٣/٢، ن١٧٣/٧).

[٢] {ص. د ٣٥١} و {٣٦١/٢٦/٢} هق (٤٠٨/٢).

٤- پاككردنەوەی داوێنی پۆشاكی ئافرەت:

لە ئوممو وەلەدی ئیبراهیمی كوڕی عەبدوڕەحمانی كوڕی عەوف ڕیوایەتكراوە: كەپرسیاری لەئوممو سەلەمە (خێزانی پێغەمبەر) كردووە وتوویەتی: من ئافرەتێكم داوێنی كراسەكەم درێژ دەكەم، بەشوێنی پیس‌و پۆخەڵدا تێدەپەڕم، داوێنی كراسەكەم لەشتی پیس دەكەوێ‌و پیس دەبێ چی بكەم؟ ئوممو سەلەمە فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يُطَهِّرُهُ مَا بَعْدَهُ ».[1] كەدوایی بەشوێنی پاكدا دەڕۆی‌و داوێنت لەزەوی پاك دەخشێ ئەوە پاكی دەكاتەوە.

٥- پاككردنەوەی پۆشاك لەمیزی منداڵی شیرەخۆرە:

لە ئەبو سەمحەوە (خزمەتچی؛ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەتكراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الْجَارِيَةِ وَيُرَشُّ مِنْ بَوْلِ الْغُلَامِ ».[2] پۆشاكێك بەمیزی كچۆڵەی ساوا پیس ببێ دەبێ بشۆرێ، ئەگەر بەمیزی منداڵی ساوای نێرینە پیس بوو بەئاو لێ پرژاندن پاك دەبێتەوە.

٦- پاككردنەوەی پۆشاك لە (مەذی):

لەسەهلی كوڕی حونەیفەوە ڕیوایەتكراوە دەڵێ: من زۆر بەدەست (مەذی)یەوە ناڕەحەت بووم (مەذی هاتنەوەم زۆر بوو) لە ئاكامی ئەو مەذی هاتنەوەم زوو زوو غوسڵم لەخۆم دەردەكرد، ئەم حاڵەی خۆم بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باس كرد، فەرمووی: « إِنَّمَا يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْوُضُوءُ ». بە مەذی هاتنەوە غوسڵ واجب نابێ، بەڵكوو دەستنوێژ بەتاڵ دەبێتەوە، هەر دەستنوێژ بگرەوە بەستە. سەهل دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری

---

[1] صحيح {ص. جه/٤٣٠} ط (٣٧/٤٤)، ت (١٤٣/ ١/٩٥) جه ١/١٧٧/٥٣١.

[2] صحيح {ص. ن ٢٩٣}، د (٢/٣٦/٣٧٢) ن (١/١٥٨).

خـودا! ئـەی چـۆن‌و بەچـی ئـەو بەشـەی (مـەذی)یەکـەی وێکـەوتووە پـاکی بکەمەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «يَكْفِيكَ أَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهِ ثَوْبَكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَ مِنْهُ».[1] هەر ئەوەنـدەت بەسـە لوێـچێك ئـاو هـەڵبگرێ‌و نـافۆکی خـۆتی پـێ بپرشـێنی، ئـەو شـوێنەی گومانـت لێیەتی (مەذی)یەکەتی وێکەوتووە ئاوی لێ بپرشێنی.

**٧- پاککردنەوەی بنکی نەعل‌و پێڵاو:**

لە ئەبو سـەعیدەوە (رەزای خـودای لێ بـێ) ریوایـەتکراوە: کە پێغەمبـەر فەرمووی: «إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْـهِ قَـذَرًا أَوْ أَذًى فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا».[2] هەرکاتێك یەکێك لەئێوە هات بـۆ مزگـەوت روانـی بە نەعل‌و پێڵاوەکانی‌یەوە پیسایی‌یەك هەیـە بـا لەشـتێکی بخشێنێ (لـەزەوی بخشێنێ) ئەمجار نوێژەکەی پێیانەوە بکا.

**٨- پاککردنەوەی زەوی پیس بوو:**

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عـەرەبێکی دەشـتەکی هاتـە نـاو مزگەوتـەوەو چـوو لـە سوچـێکەوە میـزی کـرد، هـاوەڵان بـۆی راپـسکوتن‌و دەنگیاندا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: (دعـوە) وازی لێ بێنن میزکردنەکەی لێ تێك مەدەن «دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِـنْ مَـاءٍ ، أَوْ ذَنُوبًا مِنْ مَاءٍ ، فَإِنَّمَـا بُعِثْـتُمْ مُيَـسِّرِينَ ، وَلَـمْ تُبْعَثُـوا مُعَـسِّرِينَ».[3] کە کـابرای عەرەب لەمیزکردنەکەی بووەوە پێغەمبەر بەهاوەڵانی فەرموو: دۆلکـەیێ ئـاو

---

[1] حسن {ص. جه ٤٠٩}، دەفەرموێ: (١/٣٨٥/٢٠٧)، ت (١/٧٦/١١٥)، جة(١/١٦٩/٥٠٦).

[2] صحيح: {ص. د ٦٠٥}، د (٢/٣٥٣/٦٣٦).

[3] متفق عليـه (الإرواء/١٧١) خ (١/٣٢٣/٢٢٠)، ن(٤٨ – ١/٤٩) ورواه مطولاً: د(٢/٣٩/٣٧٦)، ت (١/٩٩/١٤٧/٠).

مەسینەیەك ئاو بەسەر میزەكەیدا بكەن، ئێوە پێویستە ئاسانكاری رەچاو بكەن، داوای ئەوەتان لێ نەكراوە شت قورس بكەن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیە فەرمانی بەهاوەڵانی كرد ئاو بەسەر میزەكەدا بكەن تا بەزوترین كات شوێنەكە پاك ببێتەوە. ئەگینا ئەگەر وازیان لێ بهێنایە تا شوێنەكە وشك دەبوەوە ئەثەری پیسییەكەی نەدەما شوێنەكە پاك دەبوەوە، ئەمەش بەپێی حەدیثەكەی ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) كە دەفەرموێ: (كَانَتِ الْكِلاَبُ تَبُولُ فِي الْمَسْجِدِ وَتُقْبِلُ وَتُدْبِرُ زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئًا)[1] لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) سەگەل لەناو مزگەوتا میزیان دەكردو هاوەڵان ئاویان بەشوێنی میزكردنەكەدا نەدەكردو ئاورشێنی شوێنەكەیان نەدەكرد. ئاشكراشە ئەگەر پیسییەكە لەو جێگە بمایەتەوە ئاوپێداكردنی واجب دەبوو.

هەركاتێ زبڵو زیخو مردارەوەبوو سوتێندراو بوو بەخۆڵەمێشو گڵ ئەوە پاكەو پیسی پێوە نامێنێ، بەڵگەی ئەوە دەڵێن: حوكمەكان بەگوێرەی ئەو بڕیارەیە كە خودا دەربارەیان چەسپاندویەتیو ناوی بۆ داناونو بەشێوەی خیطاب بەئێمەی گەیاندوە. هەركاتێ ئەو ناوەی لێ داڕندراو ناوێكی تری بۆ پەیدا بوو، حوكمەكەی پێشووی نامێنێ، جودایە لەو شتەی خودا حوكمی تێدا بڕیارداوە، زبڵو زاڵ جوداوازە لەگڵ، مردارەوەبوو جوداوازە لەگڵ.[2] كەوابوو لەگەڵ گۆڕانی ناوەكەیان حوكمەكەشیان دەگۆڕێ، ئەمە ڕای پەسەندكراوە بەلای ئیبنو تەیمیەو وتوویەتی: ئەمە ڕێبازو مەزهەبی ئەبو حەنیفەیەو رایەكی ئیمامی مالیكو ریوایەتێكە لەئیمام ئەحمەد.[3]

---

[1] صحيح {ص. د ٣٦٨} خ تعليقا (١/٢٧٨/١٧٤)، د (٢/٤٢/٣٧٨).

[2] المحلى لابن حزم ١/١٢٨/١٢.

[3] مجموع الفتاوى ج ٢١/٧٠ و ٤٧٨ و ٤٨٢.

## سونەنی فیترەت

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: الاِسْتِحْدَادُ وَالْخِتَانُ وَقَصُّ الشَّارِبِ وَنَتْفُ الإِبْطِ وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ».[1] پێنج ئاکارو رەفتار لەسروشتو فیترەتن‌و کاری باشن، لابردنی مووی خوار ناوك، خەتەنە، سمێڵ کورتکردنەوە، هەڵکەندنی مووی بن هەنگڵ، نینۆك کردن.

لەزەکەرییای کوڕی ئەبو زائیدە ئەویش لەموصعەبی کوڕی شەیبەوە ئەویش لەطەلقی کوڕی حەبیبەوە، ئەویش لەئیبنو زوبەیدەوە لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ وَالسِّوَاكُ وَالاِسْتِنْشَاقُ بِالْمَاءِ وَقَصُّ الأَظْفَارِ وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ وَنَتْفُ الإِبِطِ وَحَلْقُ الْعَانَةِ وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ». يَعْنِي الاِسْتِنْجَاءَ بِالْمَاءِ.[2] زەکەرییا دەڵێ: موصعەب وتی دەیەمم لەبیر نەماوە، مەگەر ئاو لەدەم وەردان بێ.

## خەتەنەکردن

خەتەنە واجبە بۆ کوڕو بۆ کچ، چونکە شەعیرەو دابو نەریتێکی ئیسلامە، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە بە کابرایەکی تازە موسوڵمانبووی فەرموو: «أَلْقِ عَنْكَ شَعْرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ».[3] کوڵك‌و توکی کوفر لەخۆت بکەرەوەو خۆت خەتەنە بکە.

---

[1] متفق عليه خ(١٠/٣٣٤/٥٨٨٩) م(١/٢٢١/٢٥٧) د(١١/٢٥٢/٤١٨٠) ت(٢٩٠٥/٤/١٨٤) ن(١/١٤)، جة(١/١٠٧/٢٩٢).

[2] حسن{مختصر م ١٨٢}، م(١/٢٢٣/٢٦١)و(١/٧٩/٥٢)ت(٢٩٠٦/٤/١٨٤) ن(١٢٦/٨).

[3] حسن: {ص. ج ١٢٥١}، د (٢/٢٠/٣٥٢)، هق (١/١٧٢).

خەتەنە دەستورو داب‌و نەریتی ئایینی حەزرەتی ئیبراهیمە، لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «اخْتَتَنَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ بَعْدَ مَا أَتَتْ عَلَيْهِ ثَمَانُونَ سَنَةً وَاخْتَتَنَ بِالْقَدُومِ».[1] حەزرەتی ئیبراهیم کە نازناوی (خليل الرحمن)ە دوای تەمەنی هەشتا ساڵ خۆی خەتەنە کرد. بێگومان پەروەردگار بە پێغەمبەری خۆی دەفەرموێ: {ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا – النحل/١٢٣}. ئەمجار نیگامان بۆ تۆ کرد ئەی پێغەمبەر کەشوێن ئایینی ئیبراهیم بکەوە ئاینێکی پاك‌و بێ خەوشە.

واباشە خەتەنە لەڕۆژی حەوتەمی لەدایکبووندا ئەنجام بدرێ، ئاماژە بەحەدیثی جابیر کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ حەسەن‌و حوسەین رۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیان حەوتووی بۆ کردن‌و خەتەنەشی کردن[2].

لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: کە فەرموویەتی: حەوت شت لەسوننەتی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی منداڵ لەڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیدا، ناوی لێ بنرێ، خەتەنە بکرێ.[3]... هتد.

ئەو دوو حەدیثە، هەرچەندە هەردووکیان لاوازییان تێدایە، بەڵام هەریەکەیان ئەویتر بەهێز دەکا، چونکە مەخرەج‌و زنجیرەی سەنەدەکەیان جوداوازە، لەهیچ کام لەزنجیرەی سەنەدەکانیاندا راوی تۆمەتباریان تێدا نیە.[4]

---

[1] متفق عليه: خ (٦٢٩٨/٨٨/١١)، م (٢٣٧٠).

[2] طص (٨٩١/١٣٢/٢) {تمام المنة ٦٨}.

[3] طس: (٥٦٢/٣٣٤/١) (تمام المنة/٦٨).

[4] تمام المنة/٦٨.

## ریش هێشتنەوە

ریش هێشتنەوە واجبە، تاشینی حەرامە، چونکە گۆڕینی دروستکراوی پەروەردگارە. ئەوە کارێکی شەیتانەو جێبەجێ کردنی ویستی ئەوە، کە دەڵێ: {وَلآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّهِ – النساء/١١٩}. لەلایەکی ترەوە تاشینی ریش خۆ شوبهاندنە بەئافرەت. لەکاتێکدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەفرینی لەو پیاوانە کردووە کەخۆیان وا لێ دەکەن لەئافرەت بچن.[1]

لەهەمان کاتدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردووە بەریش هێشتنەوە، ئاشکراشە فەرمان بۆ وجوبەو پێویستی دەگەیەنێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «جُزُّوا الشَّوَارِبَ، وَأَرْخُوا اللِّحَى، خَالِفُوا الْمَجُوسَ».[2] سمێڵ کورت بکەنەوە، ریش بهێڵنەوە، پێچەوانەی ئاگرپەرستەکان هەڵسوکەوت بکەن.

لەئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ ، وَفِّرُوا اللِّحَى ، وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ».[3] پێچەوانەی بتپەرستەکان هەڵسوکەوت بکەن، ریش بهێڵنەوە سمێڵ کورت بکەنەوە.

## سیواك

سیواك هەموو کاتێك سوننەتە، لەهەندێ کاتدا پتر سوننەتە.

١- لەکاتی دەستنوێژ شتندا:

---

[1] صحيح: {ص. ج ٥١٠٠}، خ ٥٨٨٥/٣٣٢/١٠)، ت ٢٩٣٥/١٩٤/٤).

[2] صحيح: {مختصر م ١٨١}، م (١/٢٢٢/٢٦٠).

[3] متفق عليه (١٠/٣٤٩/٥٨٩٢)، م (٢٥٩ – ٥٤ – ١/٢٢٢).

له ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ الْوُضُوءِ».[1] ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە ئـەرك‌و زەحمـەتی زۆر دەكەوتـە سـەر ئومەتەكـەم فەرمانم پێ دەكردن بەوە كە لەگەڵ هەموو دەستنوێژێكدا سیواك بكەن.

٢- لەكاتی هەڵسان بۆ نوێژكردن:

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە كە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْـدَ كُـلِّ صَـلاَةٍ».[2] ئەگـەر لەبـەر ئـەوە نەبوایـە دەبـووە بـارگرانی‌و ئـەركی زۆر بەسـەر ئومەتەكەمـەوە، فـەرمانم پـێ دەكـردن كـە لەگـەڵ هـەموو نوێژێكدا سـیواك بكەن.

٣- لەكاتی دەستكردن بەخوێندنی قورئان:

لەئیمامی عەلیەوە ڕیوایەتكراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ كردین بەسیواك كردن‌و فەرمووی: «إِنَّ الْعَبْـدَ إِذَا قَـامَ يُصَلِّي أَتَاهُ الْمَلَكُ فَقَامَ خَلْفَهُ يَسْتَمِعُ الْقُرْآنَ وَيَدْنُو، فَلاَ يَـزَالُ يَـسْتَمِعُ وَيَـدْنُو حَتَّـى يَضَعَ فَاهُ عَلَى فِيهِ، فَلاَ يَقْرَأُ آيَةً إِلاَّ كَانَتْ فِي جَوْفِ الْمَلَكِ».[3] هەركاتێ بەنـدەی موسـوڵمان هەڵـسا بـۆ نوێـژكردن‌و نوێـژی دابەسـت، فریـشتەیەك دێتـەلای‌و لەدواوەی ڕادەوەستێ، گوێ لەقورئان خوێندنی دەگرێ‌و لێی نزیـك دەبێتـەوە، بەردەوام گوێی لێ دەرگرێ‌و لێی نزیك دەبێتەوە، هەتا وای لێ دێ دەم دەخاتـە

---

[1] صحيح: {ص ج ٥٣١٦}، حم (١/٢٩٤/١٧١).

[2] متفـق عليــه: م (١/٢٢٠/٢٥٢)، خ ٢/٣٧٤/٨٨٧) ، ت (١/١٨/٢٢). وەڵێ دەقــی بوخــاری لەحیاتی {عند كل صلاة}، {مع كل صلاة}.

[3] صحيح لغيره: {الصحيحة ١٢١٣} هق (١/٣٨).

سەر دەمی قورئانخوێنەکە، ئیتر وای لێ دێ هەر ئایەتێك بخوێنێ لەناو دەمی فریشتەکەدا دەیخوێنێ.

٤- لەکاتی چوونەوە بۆ ماڵو چوونە ژوورەوە:

لەمیقدامی کوڕی شورەیح ئەویش لەباوکیەوە ریوایەت دەکا کە دەڵێ: پرسیارم لەخاتوو عائیشە کرد وتم: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەگەڕایەوە بۆ ماڵو دەهاتە ژوورەوە بەچی دەستی پێ دەکرد؟ لە وەڵامدا فەرمووی: بەسیواك کردن.[1]

٥- لەکاتی هەڵسان لەخەو:

لەحوذەیفەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە هەڵدەستا بۆ شەونوێژ سیواکی دەکرد (دەمی خۆی بەسیواك پاك دەکردەوە).[2]

## هەڵکێشانی مووی سپی مەکرووهە

لەعەمری کوڕی شوعەیبەوە لەباوکیەوە، لەباپیریەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَنْتِفُوا الشَّيْبَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَشِيبُ شَيْبَةً فِي الإِسْلاَمِ، إِلاَّ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[3] مووی سپی لەسەرو ریشی خۆتان هەڵمەکێشن، چونکە هەر موسوڵمانێك بەئیمانداری مووی سپی ببن ئەو سەرو ریش سپی بوونەی بۆ دەبێتە نوورو ڕوناکی ڕۆژی قیامەت.

---

[1] صحيح (ص. جه ٢٣٥)، م (١/٢٢٠/٢٥٣)، د (١/٨٦)، جه (١/١٠٦/٢٩٠).

[2] متفق عليه م (١/٢٢٠/٢٥٥) وهذا لفظه، خ (١/٣٥٦/٢٤٥)، جه (١/١٠٦/٢٩٠)، ن (١/٨) ولفظ الثلاثة {إذا قام من الليل}.

[3] صحيح: (ص. ج ٧٤٦٣)، (١١/٢٥٦/٤١٨٤)، ن (٨/١٣٦).

## گۆڕینی نیشانەی پیریو سپی بوونی مووی سەرو ڕیش بەخەنەو وسمەو شتی وا، نادروستی گۆڕینیشی بەرەنگی ڕەش

لە ئەبو زەڕەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ أَحْسَنَ مَا غَيَّرتُمْ بِهِ الشَّيْبَ الْحِنَّاءُ وَالْكَتَمُ».[1] بێگومان باشترین شتێك كەئێوە مووی سپی سەرو ڕیشتانی پێ بگۆڕن خەنەو فلفلی قەرودە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لاَ يَصْبُغُونَ ، فَخَالِفُوهُمْ».[2] جولەكەو گاور سەروریشیان بەخەنەو وسمە ڕەنگ ناكەن ئێوە پێچەوانەی ئەوان هەڵس‌وكەوت بكەن.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: ڕۆژی ڕزگاركردنی مەككە ئەبو قوحافە هێنرایە خزمەت پێغەمبەر سەروریشی وەكوو گوڵە ثوغامە سپی بوو، پێغەمبەر فەرمووی: «غَيِّرُوا هَذَا بِشَيْءٍ وَاجْتَنِبُوا السَّوَادَ». بەشتێك ڕەنگی سەرو قژی بگۆڕن، بەلام با ڕەنگی ڕەش نەبێ.

لەئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَكُونُ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لاَ يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ»[3]: كەسانێك پەیدادەبن لە ئاخر زەمانا مووی سپی سەرو ریشیان بۆیە دەكەن بە دەرمانی رەش وەكوو پەڕی سەر سنگی

---

[1] صحيح (ص. ج١٥٤٦)، (د. ٤١٨٧/٢٥٩/١١)، (ت. ١٨٠٦/١٤٥/٣) جه (٣٦٢٢/١١٩٦/٢)... الكتم: رووەكێكە لە كێوەكانی ئەفەریقاو وڵاتە موعتەدیلەكان دەڕوێ، بەرێكی هەیە پێی دەگوترێ: (فلفل القرود) لەگەڵ خەنەو وسمەدا بۆ خەنەبەندان بەكاردەهێندرێن.

[2] صحيح: (ص. ج٤١٧٠)، م (٢١٠٢ — ٩٦ — ٣/١٦٦٣)، و (٤١٨٦/٢٥٨/١١).

[3] صحيح: (ص. ج٨١٥٣)، (٤١٩٤/٢٦٦/١١)، ن (٨/١٣٨).

کۆتر کە بەزۆری پەڕی سەرسنگیان ڕەش دەنوێنێ ئەوانە بۆنی بەهەشت ناکەن.

## دابو نەریتی چوونە سەرئاو

١- سوننەتە بۆ کەسێك دەیەوێ دەست بەئاو بگەیەنێ، بڵێ: «اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ». بەناوی خودا، خودایە من پەنادەگرم بەتۆ لەپیسیو دژوێنی. ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثەکەی ئیمامی عەلی خودای لێ ڕازی بێ. کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «سَتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمُ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللّٰهِ».[1] پەردەو ساتری نێوان چاوی جندۆکەو شەرمگای ئادەمیزاد کە یەکێکیان چوو دەست بەئاو بگەیەنێ، ئەوەیە {بسم الله} بکاو ویردی چوونە سەرئاو بخوێنێ.

هەروا بەپێی ئەو فەرموودەی کە ئەنەس ڕیوایەتی دەکا دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوو دەست بەئاو بگەیەنێ دەیگوت «اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ».[2]

٢- سوننەتە کە لەتەوالێت هاتە دەرەوە بڵێ: {غفرانك} خودایە داوای لێخۆشبوونت لێ دەکەم، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثەکەی خاتو عائیشە کە دەڵێ: پێغەمبەری خودا کە لەئاودەستخانە دەهاتە دەرەوە دەیفەرموو: {غفرانك}[3] خودایە لێخۆشبوونی تۆم دەوێ.

---

[1] صحيح: (ص. ج٣٦١١)، ت (٢/٥٩/٦٠٣) وهذا لفظه، جه (١/١٠٩/٢٩٧) وعنده (إذا دخل الكنيف) بدلاً من (إذا دخل الخلاء).

[2] متفق عليه: خ (١/٢٤٢/١٤٢)، م (١/٢٨٣/٣٧٥) جه (١/١٠٩/٢٩٨) ت(١/٧/٦)، ن (١/٢٠).

[3] صحيح: (ص. ج/٤٧١٤)، د (١/٥٢/٣٠)، ت (١/٧/٧)، جه (١/١١٠/٣٠٠).

٣- سوننەتە کە دەچێتە سەر تەوالێت قاچی چەپی پێش بخا، کەدێتە دەر قاچی ڕاستی پێش بخا، چونکە هەمیشە لای ڕاست بۆ شتی بەڕێز بەکاردەهێندرێ، لای چەپ بۆ شتی بێ ڕێز. لەم بارەیەوە بەشێوەیەکی گشتی ئاثارو فەرموودە ڕیوایەتکراون.[1]

٤- ئەگەر دەست بەئاو گەیاندنەکەی لەساراو بەتاڵاییدا بوو، ئەوە واباشە ئەوەندە دووربکەوێتەوە نەبیندرێ.

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: لەخزمەتی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەفەرێکدا چووینە دەر، دەمبینی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەئیشی سەرئاوی ببوایەو شوێنەکە دەشتو چۆڵەوانی بوایە، ئەوەندە دوور دەکەوتەوە نەبیندرێ.[2]

٥- سوننەتە بەپێوە عەورەتی خۆی هەڵنەماڵێ، تا لەزەوی نزیک نەبێتەوە خۆی هەڵنەماڵێ.

لەئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە بیویستایە دەست بەئاو بگەیەنێ، تا لەزەوی نزیک نەبوایەوە کراسەکەی هەڵنەدەماڵی.[3]

٦- دروست نییە لەکاتی دەست بەئاو گەیاندندا ڕوبکرێتە ڕۆگە یان پشتی تی بکرێ. لەساراو بیابان بێ یان لەناو بینادا بێ.

لە ئەبو ئەییوبی ئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلاَ تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلاَ

---

[1] السبل الجرار ١/٦٤.

[2] صحيح: (ص. ج ٤٦٥٢)، (١/٣١/١٤)، من حديث أنس.

[3] صحيح (ص. ج ٤٦٥٢)، د (١/٣١/١٤)، ت (١/١١/١٤) من حديث أنس.

تَسْتَدْبِرُوهَا، وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا ».[١] کەچوونە شوێنی دەست بەئاو گەیاندن نە رووبکەنە قیبلە نە پشتی تێ بکەن، بەڵکوو رووبکەنە خۆرهەڵات یان خۆرئاوا. ئەبو ئەیوبی ئەنصاری دەڵێ: ئێمە چووینە وڵاتی شام بینیمان ئاودەستیان بنیات نابوون روویان لەکەعبە بوو، ئێمە کە چووینە سەریان بۆ دەست بەئاو گەیاندن، خۆمان وەردەچەرخاند بەلای خۆرهەڵات یان خۆرئاوا بۆ ئەوەی لەوکاتەدا رووما لە کەعبە نەبێو ئەستەغفیروڵڵامان دەکرد.

٧- هەروەها خۆ خاڵی کردنو پیسایی کردن لەسەر رێگای خەڵكو ژێر سێبەریاندا حەرامە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەری خودا فەرموویەتی: (اتّقوا اللاعنين) خۆتان بپارێزن لەدوو شت کە دەبنە هۆی نەفرین لێ کردنتان، هاوەڵان عەرزیان کرد ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو دوو شتە چین کە دەبنە هۆی نەفرین کردنی خەڵك لێمان؟

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (ألذي يتخلّى في طريق الناس أو في ظِلِّهِم)[٢] ئەوکەسەی لەسەرە رێگا دەست بەئاو دەگەیەنێ یان لەژێر سێبەرو شوێنی حەسانەوەیان.

٨- مەکروهەو ناپەسەندە میزکردن لە حەمامو شوێنی خۆشتن.

لە حومەیدی ئەلحیمیەرییەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: توشی پیاوێك بووم هاوەڵی پێغەمبەری کردبوو، وەکوو چۆن ئەبو هورەیرە هاوەڵی پێغەمبەری

---

صحيح: (مختصر م (١٠٩)، (ص. د/٧٠).

صحيح: (ص. ج ١١٠)، د (١/٤٧/٢٥)، م (١/٢٢٦/٢٦٩) ولفظه: (اللعانين) قالوا وماللعانان)؟

کردووه. دەڵێ پێغەمبەری خودا نەی لەوە کردووە کەیەکێك لەئێمە هەمووی ڕۆژێ موی سەرو ڕیشی بەشانە بکا، یان لەشوێنی خۆشتنیدا میز بکا.[1]

٩- میزکردنە ناو ئاوی ڕاوەستاوەوە حەرامە.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی میز بکرێتە ناو ئاوی ڕاوەستاوەوە.[2]

١٠- میزکردن بەپێوە دروستەو بەدانیشتنەوە باشترە.

لە حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گەیشتە سەرانگوێلکی هۆبەو خێڵێكو بەڕاوەستانەوە میزی کرد، منیش دوورکەوتمەوە، فەرمووی: نزیك بەرەوە، نزیك بوومەوە هەتا وام لێ هات کەوتمە دوا پاژنە پێیەوە ڕاوەستام، پاشان دەستنوێژی گرتو لەسەر خوفەکانی مەسحی کرد.[3]

بۆیە گوتمان دەست بەئاو گەیاندن بەدانیشتنەوە باشترە، چونکە ئەوە دابو نەریتی زۆربەو نیمچە هەمیشەیی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بووە، تەنانەت خاتو عائیشە فەرموویەتی (هەرکەس بۆی گێڕانەوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەپێوە میزی کردووە، بڕوای پێ مەکەن. پێغەمبەر هەر بەشێوەی دانیشتنەوە میزی کردووە.[4]

قسەکەی خاتو عائیشە نەفی ئەو مانایە ناکا، کەحەدیثەکەی حوذەیفە دەیگەیەنێ، چونکە خاتو عائیشە هەواڵی لەشتێك داوە کە بینیویەتی.

---

[1] صحيح: (ص. ن ٢٣٢)، ن (١/١٣٠)، د (١/٥٠/٢٨).

[2] صحيح: (ص. ج ٦٨١٤)، م (١/٢٣٥/٢٨١)، ن (١/٣٤).

[3] متفق عليه: م (١/٢٢٨/٢٧٣)، ت (١/١١/١٣)، خ (١/٣٢٩/٢٢٥)، ن (١/١٩)، د (١/٤٤/٢٣)، جه (١/١١١/٣٠٥).

[4] متفق عليه: خ (١/٣١٧/٢١٦)، م (١/٢٤٠/٢٩٢)، ت (١/٤٧/٧٠).

حوزەیفەیش هەواڵی لەوە داوە کە دیویەتی. ئاشکراشە قسەی چەسپێنەر پێش دەخرێ بەسەر قسەی نەفی کاردا، چونکە چەسپێنەر زێدە زانیاری هەیە. (ان المثبت مقدم على النا في لان معه زيادة علم).

١١- خۆ پاککردنەوە لەمیز پێویستە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەلای دوو گۆڕدا تێپەڕی، فەرمووی: « إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لاَ يَسْتَنْزِهُ مِنْ بَوْلِـهِ وَأَمَّـا الآخَـرُ فَكَـانَ يَمْـشِي بـين النـاس بِالنَّمِيمَـةِ».[1] ئـەم دوو گـۆڕە سـزا دەدرێـن، سزادانەکەشـیان بـەهۆی تـاوانی گـەورەوە نییـە، یـەکێکیان لەسـەر ئـەوە سـزا دەدرێ: کـەخۆی لـەمیز پـاک نەکردۆتەوە، ئەویتریان لەسەر ئەوە سزا دەدرێ: کەفیتنەیی لەنێوانی خەڵکدا کردووە.

١٢- نابێ لەکاتی میزکردندا بەدەستی ڕاستی ذەکەری خۆی بگرێ، هەروا نابێ بەدەستی ڕاستی خۆی پاك بکاتەوە.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَمَسَّ ذَكَـرَهُ بِيَمِينِـهِ وَلاَ يَـسْتَنْجِ بِيَمِينِـهِ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە میزی کرد، بـا بەدەسـتی ڕاسـتی ذەکـەری خـۆی نـەگرێ هەروا بەدەستی راستی خۆی پاك نەکاتەوە.

١٣- دروستە خۆپاککردنەوە بەئاو یان بـە بـەردو هەرشـتێکی لـەو جـۆرە. بەڵام بەئاو چاکترە.

---

[1] متفق عليه: خ (١/٣١٧/٢١٦)، م (١/٢٤٠/٢٩٢)، ت (١/٤٧/٧٠)، د (١/٤٠/٢٠).

[2] صـحيح: (ص. جـه. ٢٥٠)، جـه (١/١١٣/٣١٠) هـذا لفظـه ورواه: خ (١/٢٥٤/١٥٤)، م (٢٦٧/١/٢٢٥)، د (١/٥٣/٣١)، ت (١/١٢/١٥) مطولاً مختصراً.

له ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەچووە سەرئاو، ئەمن و کوڕێکی تر لەتەمەنی مندا دۆڵچە ئاوو گۆچانەکەمان بۆ هەڵدەگرت، دەمدی بەئاو خۆی پاك دەکردەوە.[1]

هەروا له خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ فَإِنَّهَا تُجْزِئُ عَنْهُ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە چوو دەست بەئاو بکەیەنێ، با لەگەڵ خۆی سێ بەرد بەرێ خۆیان پێ پاك بکاتەوە، ئەوە کیفایەتیەتی.

١٤- نابێ بە کەمتر لەسێ بەرد خۆ پاك بکاتەوە.

له سەلمانی فارسییەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) هاتووە: کە لێی پرسیار کراو پێی گوترا: ئێوە پێغەمبەرەکەتان هەموو شتێکی فێر کردوون تەنانەت چۆنیەتی میزو پیسایی کردن و دەست بەئاو گەیاندن! وتی بەڵێ: بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردووین کە لەکاتی میز کردن و پیسایی کردندا ڕوو بکەینە قیبلە یان پشتی تێ بکەین. هەروا نەهی لێ کردووین کە بەدەستی ڕاست خۆمان پاك بکەینەوە، یان بەکەمتر لەسێ بەرد خۆمان پاك بکەینەوە، یان بەتەپاڵەو تەرسەقول و شتی وا خۆمان پاك بکەینەوە. یان بەئێسقان.[3]

١٥- دروست نییە بەئێسقان و تەپاڵەو قشپل و شتی وا خۆپاك بکەینەوە.

---

[1] متفق عليه: خ (١/٢٥٢/١٥٢)، م (١/٢٧١،٢٢٧)، ن (١/٤٢) وليس عند ذكر العنزة.

[2] صحيح: (ص.ن ٤٣) ن(١/٤٢)، د (١/٦١/٤٠).

[3] صحيح: (ص. جه ٢٥٥)، م (١/٢٢٣/٢٦٢)، ت (١/١٣/١٦)، د (١/٢٤/٧)، جه (١/١١٥/٣١٦)، ن (١/٣٨).

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لەوەی بۆ خۆپاك کردنەوە لەمیزو پیسایی ئێسقان و قشپڵ و تەپاڵەو شتی وا بەکاربهێندرێ و مەسحی شوێنی لێ هاتنە دەرەوەی پیسایییەکەی پێ بکرێ.[1]

١٦- سوننەتە دوای دەست بەئاو گەیاندن و خۆپاککردنەوە ئاو لە نافۆکی برشێنێ. بەم جۆرە کەمێك ئاو بە لوێچی لەنافۆکی برشێنێ بۆ ئەوەی وەسوەسەو خوتەخوت لەخۆی دوور بخاتەوە.[2]

لە سوفیانی کوڕی ئەلحەکەم ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوو سەرئاو میزی دەکرد، دوایی دەستنوێژی دەگرت و ئاوی لەنافۆکی خۆی دەرشاند[3]. لەسەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ڕیوایەتکراوە کەپیاوێك هاتە لای ئیبنو عەبباس وتی: من کە هەڵدەستم بۆ نوێژ هەست بەتەڕایەك دەکەم، ئیبنو عەبباس پێی گوت: بە پیاڵە ئاوێك نافۆکی خۆت برشێنە، دوایی کە هەستت بەتەڕایی کرد دڵی خۆت ببەرە سەر ئەوە کە تەڕاییەکە لەوەوەیە. پیاوەکە ڕۆیی و ماوەیەکی پێ چوو دوایی هاتەوە بۆلای ئیبنو عەبباس پێی وابوو ئەو وەسوەسەو ختوکەیەی نەماوە.[4]

---

[1] صحيح: (ص. ج ٦٨٢٧)، م (١/٢٢٤/٢٦٣)، د (١/١٠/٣٨).

[2] فتح البارى (١١/٣٣٨).

[3] صحيح: (ص. د ١٥٢)، د (١/٢٨٥/١٦٥)، ن (١/٨٦) جه (١/١٥٧/٤٦١)، هق (١/١٦١).

[4] هق (١/١٦٢).

## باسی قاپو قاچاغی ناو ماڵ
## (باب الآنية)

بەکارهێنانی قاپو قاچاغی ناوماڵ لەهەر مادەیەك بێ دروستە جگە لە قاپو قاچاغی لەزێڕو زیو دروستکراو، ئەوەی لەو دوو مادەیە دروست کرا بێ خواردنو خواردنەوەیان تێدا حەرامە، بەڵام بەکارهێنانیان بۆ مەبەستی تر حەرام نییە.

لە حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تَشْرَبُوا فِى آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ ، وَلاَ تَلْبَسُوا الدِّيبَاجَ وَالْحَرِيرَ ، فَإِنَّهُ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا وَلَكُمْ فِى الآخِرَةِ».[1] لەقاپو پیاڵەی زێڕو زیودا شت مەخۆنەوە، ئاوریشمو دێباج مەپۆشن، ئەوە لەدونیادا بۆ ئەوانی ناموسوڵمانەو لەقیامەت بۆ ئێوەیە.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الَّذِى يَشْرَبُ فِى إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَا يُجَرْجِرُ فِى بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ». رواه البخاری ومسلم، ولمسلم: « أَنَّ الَّذِى يَأْكُلُ أَوْ يَشْرَبُ فِى آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ ». ئەو کەسەی لەقاپو پیاڵەی زیودا شت بخواتەوە، ئەوە ئاگری دۆزەخ هەڵدەقوڕێنێتە ورگی خۆیەوە، دەقی ئیمامی موسلیم بەم شێوەیە (ئەوکەسەی شت دەخوا یان دەخواتەوە لەقاپو پیاڵەی زیوو زێڕدا........).

ئیمامی موسلیم دەفەرموێ: لەدەقی حەدیثی هیچ کامێ لەوانەی ئەو فەرموودەیان ڕیوایەت کردووە باسی {ألأكل}و {الذهب}ی تێدا نیە جگە لەحەدیثی (ئیبنو مسهر).

---

[1] متفق عليه: خ (١٠/٩٦/٥٦٣٣)، م (٣/١٦٣٧/٢٠٦٧)، ت (٣/١٩٩/١٩٣٩)، د (١٠/١٨٩/٣٧٠٥)، جه (٢/١١٣٠/٣٤١٤) بدون النهی عن الحرية والديباج، ن (٨/١٩٨).

شێخی ئەلبانی دەڵێ: ئەم زێدەیە شازو دەگمەنە لەڕوی ڕیوایەتەوە هەرچەندە لەڕوی دیرایەتەوە ماناکەی صەحیحە. چونکە ئاشکرایە {ألأكل}و {الذهب} کاریگەریان زیاترە لە (خواردنەوە) و لە (زیو).[١]

## خۆپاککردنەوەو دەستنوێژگرتن بۆ نوێژ
## (الطهارة للصلاة)

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: بەگوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: (لاَ تُقْبَلُ صَلاَةٌ بِغَيْرِ طُهُورٍ).[٢] بەبێ دەستنوێژگرتنو خۆپاککردنەوە نوێژ دروست نیەو لای خودا قبوڵ نابێ.

خۆ پاککردنەوەو دەستنوێژگرتن دوو جۆرە: (خۆپاککردنەوە بەئاو، خۆپاککردنەوە بەخاک).

یەکەم: خۆ پاککردنەوە بەئاو: دەستنوێژگرتن، غوسڵ کردن.

## دەستنوێژو چۆنیەتی بەئەنجامدانی

لە حومرانەوە – کە مەولای عوسمان بووە – ڕیوایەتکراوە دەڵێ: عوسمانی کوڕی عەففان (ڕەزای خودای لێ بێ) داوای ئاوی کرد بۆ دەستنوێژ گرتن، ئاویان بۆ هێنا هەردوو دەستی تا مەچەکی سێ جار شت. پاشان ئاوی لەدەمی وەرداو ئاوی لە لوتی رادا، ئەمجار سێ جار دەموچاوی خۆی شتن، پاشان سێ جار دەستی ڕاستی خۆی لەگەڵ ئەنیشکیدا شتن، ئەمجار دەستی چەپیشی بەوجۆرە شت، پاشان دەستی تەڕی بەسەر سەری خۆیدا هێنا، ئەمجار قاچی ڕاستی تا قولەپێی سێ جار شتن، پاشان قاچی چەپیشی

---

[١] الإرواء: ١/٩٦.

[٢] متفق عليه: م (١/٢٠٤/٢٣٦) وهذا لفظه، خ (١/٢٦٦/١٦٤)، د (١/١٨٠/١٠٦)، ن (١/٦٤).

بەوجۆرە شت، ئەمجار فەرمووی: پێغەمبەرم دیوە بەم دەستنوێژ گرتنەی من دەستنوێژی دەگرت. پاشان فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[1] کەسێك دەستنوێژ بگرێ بەم شێوە دەستنوێژ گرتنەی من، پاشان دوو ڕکات نوێژ بکا تێیاندا خەیاڵی نەڕوا بەملاو ئەولادا ئیللا لەتاوانی لەوەپێشی لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ.

ئیبنو شیهاب دەڵێ: زانایانی ئیسلام فەرموویانە: ئەم دەستنوێژ گرتنە تەواوترین دەستنوێژ گرتنە کە یەکێك پەیڕەوی بکاو ئاوا دەستنوێژ بگرێ.

## مەرجەکانی صیحەتی دەستنوێژ

١- نیەتهێنان، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».[2] کردەوە بەگوێرەی نیەتە، هەموو کردارێك بەگوێرەی نیاز پاداش‌و سزای لەسەر وەردەگیرێتەوە. نیەت بەدڵەو پێویست ناکا بەزوبان بیڵێ، چونکە لە پێغەمبەرەوە نەچەسپاوە.

٢- بیسمیلا کردن لەسەرەتای دەستنوێژ گرتندا. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ».[3] نوێژ بەبێ دەستنوێژ دروست نیە، دەستنوێژگرتنیش بەبێ بیسمیلا کردن لەسەرەتای دەستپێکردنیدا، نایەتەدی.

---

[1] متفق عليه: م (١/٢٠٤/٢٢٦) وهذا لفظه. خ (١/٢٦٦/١٦٤)، د (١/١٨٠/١٠٦).

[2] متفق عليه: خ (١/٩/١)، م (٣/١٥١٥/١٩٠٧)، د (٦/٢٨٤/٢١٨٦)، ت (١٦٩٨/٣/١٠٠).

[3] حسن: (ص. جه ٣٢٠)، د (١/١٧٤/١٠١)، جه (١/١٤٠/٣٩٩).

عەللامـەی دەهلـەوی لـەکتێبی (حجـة الله البالغـة ١/١٧٥)دا دەفـەرموێ: ئەمە دەقێکی صەریحە لەسەر ئەوە کە: (بیسمیلا کـردن) روکنـی دەسـتنوێژە، یـان مـەرجی سـەرەکیەتی، دەشـگونجێ مانـای فەرموودەکـە ئـەوەبێ: دەسـتنوێژگرتن بـەبێ (بیـسمیلا کـردن) تـەواو نابـێ، بـەڵام مـن ئـەم مانـاو تەئویلە ناچێ بەدڵداو پێم وایـە مانایـەکی دوورەو ئـەو وشـەو ڕستەیە ئـەو مانایە لەخۆ ناگرێ.

٣- مـوالات لـەنێوان شـتن و مەسـحکردنی ئەنـدامی دەسـتنوێژدا. واتـە: بەشوێن یەکتردا ئەندامەکانی جەستەی بەبێ وەغراندن بـشۆرێ یـان مەسحی بکـا. ئەمـەیش بـەپێی ئـەو حـەدیثـەی خالیـدی کـوڕی مەعـدان ریوایـەتی کـردووەو دەڵـێ: پێغەمبـەر (درودی خـوادای لەسـەر بـێ) پیـاوێکی بینـی دەستنوێژی شتبوو نوێژی دەکرد، بە ئەندازەی درەمێك لەپشتە پێی ئاوی ڕێ نەکەوتبوو، ئەوەبوو پێغەمبەر فەرمانی پـێ کـرد سـەرلەنوێ دەسـتنوێژەکەی بشواتەوەو نوێژەکەشی دووبارە بکاتەوە.[1]

ئەگەر موالات و بەشوێن یەکدا شتن واجب نەبوایە، تـەنها شـتنی ئـەو پارچـەیەی ئـاوی نـەرێ کـەوتبوو کیفایـەت بـوو، لەلایـەکی تـرەوە دەسـتنوێژ عیبـادەت و خوداپەرسـتیە، نەشـتنی بەشـێك لـەو شـوێنانەی شـتنیان واجبـە دەستنوێژەکە پوچەڵ دەکاتەوە. لەبەرئەوە مـوالات لەشـتنی ئەندامەکانـدا بـە مەرج دانراوە، لەلایـەکی تـرەوە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) هـەر بەشـێوەی مـوالات دەسـتنوێژی گرتـووەو فەرمانیـشی بـەو کەسـە کـردوە کـە پەیڕەوی موالاتی نەکردبوو کە دەستنوێژەکەی دووبارە بکاتەوە.[2]

---

[1] صحيح: (ص. د ١٦١)، د (١/١٩٦/١٧٣).

[2] المغنى لابن قدامة (١٣٨ ء ١/١٣٩).

## فەرزەكانی دەستنوێژ

١ ، ٢- شتنی دەمو چاو وێڕای ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت رادان.

٣- شتنی هەردوو دەست تا ئەنیشك دەبێ ئەنیشكیش بشۆرێ.

٤ ، ٥- مەسحكردنی سەر هەمووی، هەردوو گوێچكەش دەچنە چوارچێوەی مەسحەكەوە.

٦- شتنی هەردوو قاچ هەتا قولەپێ.

پەروەردگار دەفەرموێ: (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ).[1] ئەی ئەو كەسانەی بڕواتان هێناوە بە تاكو تەنهایی خوداو پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد هەركاتێك ویستتان نوێژبكەن دەستنوێژ بگرن بەم جۆرە: روخسارتان بشۆرن، ئەمجار هەردوو دەستتان لەگەڵ هەردوو ئانیشكتاندا بشۆرن، بە ئاوێكی تازە دەستی تەڕ بهێنن بەسەر سەرتانداو سەرتان تەڕبكەن، ئەوجا قاچەكانتان لەگەڵ قولەپێتان بشۆرن.

ئەوە كەگوترا: ئاو لەدەم رادانو ئاو لە لوت وەردان دەچنە چوارچێوەی شتنی دەمو چاو لەم روەوەیە: كە پەروەردگار لە قورئاندا فەرمانی كردووە بەشتنی دەمو چاو، ئەوەش چەسپاوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەردەوام لەگەڵ شتنی دەمو چاوی ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردانی ئەنجام داوە، هەموو ئەوانەی شێوەی دەستنوێژ هەلگرتنی پێغەمبەریان ریوایەتكردووە چۆنیەتی شتنی ئەندامەكانی دەستنوێژی ئەویان رونكردۆتەوە، ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردانیان باس كردوە. ئەمە ئەوە

---

[1] المائدة/٦.

دەگەیـەنێ: کـە فـەرمان کـردن بەشـتنی دەمو چـاو لـە قورئانـدا ئـاو لـەدەم وەردانو ئاو لەلوت وەردانیش دەگرێتەوە.[١]

لەلایەکی ترەوە لە فەرمودەیەکدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمانی بـەئاو لـەدەم رادانو ئـاو لـەلوت وەردان کـردوە لەگـەڵ شـتنی دەمو چاودا. دەفەرموێ: «وَإِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ». [٢] ئەگەر یەکێك لـەئێوە دەسـتنوێژی گـرت بـا ئـاو لـەلوتی راداو پاشـان فـم بکـا. هـەروا لەفەرمودەیـەکی تـرىدا دەفـەرموێ: « بَـالِغْ فِـي الاِسْتِنْـشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُـونَ صَائِمًا». [٣] زێـدەڕەوی بکـە لـەئاو لـەلوت وەردانـدا مەگـەر بـەڕۆژوبێ. هـەروا ئاماژە بە فەرموودەیەکی تر: کە دەفەرموێ: « إِذَا تَوَضَّأْتَ فَمَضْمِضْ»[٤]: کـە دەستنوێژت گرت ئـاو لـەدەم رادە (واتـە: لەگـەڵ شـتنی روخسار ئـاو لـەدەمت رادە).

پێویـستی مەسـحکردنی هـەموو سـەر لەبـەر ئەوەیـە فـەرمان بـە مەسحکردنی سەر لە قورئاندا موجمەلە پێویستە رون بکرێتەوە بە حـەدیـث، لـە صـەحیحەینو شـوێنی تـریش ئـەوە چەسـپاوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) مەسحی هـەموو سـەری کـردووە، ئەمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئەوە کە لە دەستنوێژ گرتندا پێویستە هەموو سەر مەسح بکرێ.

لە عەمری کوڕی یـەحیای مـازەنـیـیـەوە ئـەویش لـە باوکییـەوە ڕیوایـەت دەکا دەڵێ: پیاوێك بە عەبـدوڵڵای کـوڕی زەیـدی گـوت – کـە بـاپیری عـەمری

---

[١] السيل الجرار/١/٨١

[٢] صحيح: (ص.ج٤٤٣)، د(١٤٠/٢٣٤/١)، ن(٦٦/١).

[٣] صحيح (ص. د ١٢٩، ١٣١)، د(١٤٢/١٤٤/١).

[٤] صحيح (ص. د ١٢٩، ١٣١)، د(١٤٢/١٤٤/١).

کوڕی یەحیایە – ئەریٚ دەتوانی پێم بڵێی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن دەستنوێژی هەڵدەگرت؟

عەبدوڵڵای کوڕی زەید وتی: بەڵێ. ئەوەبوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داوای گرد ئاویان بۆهێنا، هەردوو دەستی تا مەچەکی دووجارشتن، پاشان ئاوی لەدەم راداو ئاوی لە لوت وەردا سێ جار. ئەمجار سێ جار روخساری خۆی شت. پاشان دووجار دەستی بە ئانیشکیەوە شتن. ئەمجار دەستی تەڕی بەسەر سەری خۆیدا هێنا بۆ دواوەو بۆ پێشەوە، لەپێشە سەریەوە دەستی تەڕی دەبرد بۆ پاشە سەری و پشتە ملی، ئەمجار دەیهێنایەوە پێشە سەری. پاشان هەردوو قاچی بە قولە پێکانیشیەوە شت.[1]

ئەگەر بگوترێ: لەو حەدیثەدا کە موغەیرە ڕیوایەتی کردوە، ئەوە دەگەیەنێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ناوچەوان و پێشە سەری مەسح کردوە، لەسەر مێزەرەکەیەوە مەسحی کردوە؛

وەڵامی ئەم پرسیارە ئەوەیە دەڵێین: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە بیندراوە تەنها پێشە سەری مەسح کردوە، ئەوە باقی سەری لەسەر مێزەرەوە مەسح کردوە، ئێمەیش ئەوە دەڵێین: حەدیثەکەی موغەیرە ئەوە ناگەیەنێ: کە تەنها پێشە سەری مەسح کردبێ یان بەشێکی مەسح کردبێ، بەبێ ئەوەی باقی سەری لەسەر مێزەرەوە مەسح نەکردبێ.[2]

---

[1] متفق علیه: خ(١/٢٨٩/١٨٥)، م(٢٣٥/٢١٠، ١/٢١١)، د(١/٢٠٨/٢٠٥/١١٨)، ت(١/٢٥/٣٢)، ن(١/٧٢/٧١) جة(٤٣٤/١٤٩ و ١/١٥٠).

[2] تەفسیری ئیبنو کەثیر (٢/٢٤).

بـەكورتی مەسـح كردنـی سـەر هـەمووی واجبـە[1] ئـەمجار مەسـحكەر بەويستی خۆی دەتوانێ سەری مەسح بكا، دەتوانێ لەسـەر مێـزەرەوە مەسـحی بكا، دەتوانـێ هەنـدێكی سـەری مەسـح بكـاو بـاقی مانـدەی لەسـەر مێـزەرەوە مەسح بكا، هەموو شێوەكان صەحیح‌و ڕاست‌و دروستن.

باسـی ئـەوە كـە دوو گوێـچكە داخلـی سـەرن‌و دەبـێ مەسـح بكـرێن، فەرموودەی پێغەمبـەرە كـە دەفـەرموێ: «الأُذُنَـانِ مِـنَ الـرَّأْسِ». دوو گوێچكە بەشێكن لەسەرو مەسح كردنیان واجبە.

لەم حەدیـثـەی دوایـی دێ چۆنیەتی مەسـح كردنـی گوێـچكەمان بـۆ ڕون دەكاتەوە.

لە عەبدوڵڵای كوڕی عەمری كوڕی (ألعاص) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێـك هاتــە لای پێغەمبــەر (دروودی خــودای لەســەر بــێ) عــەرزی كــرد: ئــەی پێغەمبــەری خــودا! دەســتنوێژ گــرتن‌و خــۆ پاككردنــەوە لــەبێ دەســتنوێژی چۆنە؟ تەشریفی داوای ئاوی كرد لەمەسینەیەكدا بۆیان هێنا، سەرەتا سێجار دەسـت‌و مەچـەكی شـتن، پاشـان سـێجار دەم‌و چـاوی شـتن، ئـەمجار سـێجار مەچەك‌و باسـكی خـۆی شـتن، پاشـان مەسـحی سـەری كـرد، هـەردوو پەنجـەی شایەتومانی خستە ناو گوێچكەیەوەو بەهەردوو قامكە گەورەی مەسحی دیوی دەرەوەی گوێـچكەكانی كـرد، پاشـان هـەردوو قـاچـی بەقولـە پێیـەوە سـێجار سێجار شتن. ئەمجار فەرمووی: « هَكَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ

---

[1] بـەلای مەزهـەبی شـافیعی‌یـەوە بەشـێكی سـەر – بـا كـەمیش بـێ – مەسـح بكـرێ كیفایەتە.

أَسَاءَ وَظَلَمَ أَوْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ». دەستنوێژگرتن ئاوایە کەسێك لێی زیاد بکا، یان لێی کەم بکاتەوە ستەمی کردوە.[1]

٧- بەدەستی تەڕ هاژنینەوەی ریش (واتە پەنجە خستنە ناو ریش). ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەنەسی کوڕی مالیك: کە دەڵێ: پێغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەستنوێژی دەگرت لوێچێکی ئاو هەڵدەگواستو دەستی تەڕی دەخستە ژێر مووی ریشیەوەو هەوڵی دەدا بنکی مووەکان باش تەڕببنو دەیفەرموو: «هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ».[2] پەروەردگارم ئاوا فەرمانی پێ کردم.

٨- ئاژنینەوەی نێوان پەنجەکانی دەستو قاچ. ئەمەش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کە فەرموویەتی: «أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا».[3] بەباشیو بەتەواوی دەستنوێژ بشۆرەوە، نێوانی پەنجەکانی دەستو قاچت بئاژنەوە، زێدەڕەوی بکە لەئاو لەدەم وەردانیدا مەگەر بەڕۆژوبێ.

لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {لتنهكُنّ الأصابع بالطهور، أو لتَنهكَنّها النار}[4] بەئاو باشباش نێوان پەنجەکان دەهاژننەوە، یان رۆژی قیامەت ئاگر دەچێتە ناویانەوەو بەئاگر دەئاژێندرێنەوە.

---

[1] حسن صحيح دون قوله (أو نقص) فأنه شاذ (ص.د/١٢٣، د ١/٢٤٥/١٣٥). (جة ١/١٤٦/٤٢٢).

[2] صحيح: (الإرواء/٩٢)، د(١/٢٤٣/١٤٥)، هق(١/٥٤).

[3] صحيح: لەباسی فەرزی دەستنوێژدا ئامازەی پێ کرا.

[4] حسن صحيح (ص. تغ: ٢١٨)، طس (٣/١٩١/٢٦٩٥).

## چۆن پەنجەی قاچەکانی دەهاژێنێتەوە؟

لـە (المستورد)ی کـوڕی شـەددادەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەرم (دروودی خودای لەسەر بێ) بینی ناو پەنجەکانی قاچی بـە پەنجە بچکۆلەی دەئاژنیەوە.[1]

## سوننەتەکانی دەستنوێژ

١- سـیواك گـردن: لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: « لَـوْلاَ أَنْ أَشُـقَّ عَلَـى أُمَّتِـي لأَمَـرْتُهُمْ بِالـسِّوَاكِ مَـعَ كُـلِّ وضُـوءٍ».[2] ئەگـەر لەبەرئـەوە نەبوایـە دەبـوە ئـەرکی زۆر بەسەر ئوممەتمەوە فەرمانم پێ دەکـردن لەگـەڵ هـەموو دەسـتنوێژ گرتنێـکدا سیواك بکەن.

٢- شتنی هەردوو دەستو مەچەك سێجار لەسەرەتای دەسـتنوێژگرتندا چونکە چەسپاوە لە عوسمـانی کوڕی عەففانـەوە: کـە باسـی دەسـتنوێژگرتنی پێغەمبەری گێڕایەوە، دەڵێ: پێغەمبەر سێجار دەستو مەچەکی شتن.[3]

٣- کۆکردنەوە لەنێوان ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردان بەیـەك لوێـچ ئاو سێجار. ئاماژە بە حەدیثی عەبـدوڵڵای کـوڕی زەیـد دەربـارەی فێرکردنـی چۆنیەتی دەستنوێژ گرتنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە لوێـچێك ئـاو ئـاو لـەدەم رادانو ئـاو لە لوت وەردانی ئەنجامدا سێجار.[4]

---

[1] صحيح (ص.جة: ٣٦٠)، جة(١/١٥٢/٤٤٦)، د(١/٢٥٢/١٤٨).

[2] صحيح: لەباسی سیواکدا تێپەڕی.

[3] صحيح: لەوەپێش لەباسی چۆنیەتی دەستنوێژدا باس کرا.

[4] صحيح: (مختصر.م/ ١٢٥)، (١/٢١٠/٢٣٥).

٤- زێدەڕەوی کردن لەئاو لەدەم رادان و ئاو لەلوت وەردان بۆ کەسێك بەرۆژو نەبێ. بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: (وَبَالِغْ فِي الإِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا).[1]

٥- پێش خستنی لای راست بەسەر لای چەپدا. ئاماژە بە حەدیثی خاتو عائیشە: کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا، راست پێشخستنی پێ خۆش بوو لەهەموو شتێکدا؛ لە پێلاو لەپێ کردندا لە بەشانەکردندا، لەشتنی ئەندامەکانی جەستەی دا، لەهەموو کاروبارێکی دا.[2]

هەروەها بەگوێرەی حەدیثی عوسمان کە لەمیانەی گێڕانەوەی چۆنیەتی دەستنوێژ هەلگرتنی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) دەڵێ: تەشریفی لای راستی شت، ئەمجار لای چەپی شت.

٦- دەست پێداهێنانی ئەو ئەندامانەی جەستە: کە لە دەستنوێژدا دەشۆردرێن. ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵلای کوڕی زەید: کە بۆمان دەگێڕێتەوە دەڵێ سێیەکەمودێك ئاو هێنرایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی پێ شت، لەکاتی دەستنوێژ گرتنەکەیدا دەستی بە ئەندامەکانی جەستەیدا دەهێنا دەستەکانی رێی باسکی دەخستن.[3]

٧- شتنەکانی ئەندامی دەستنوێژ سێ جار، لەبەر حەدیثی عوسمان کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی هەلگرت سێ جار سێ جار ئەندامەکانی جەستەی شتن، ئەوەش چەسپاوە: کە تەشریفی

---

[1] صحيح: (لەباسی فەرزەکانی دەستنوێژدا تێپەڕی).

[2] متفق عليه: (١/٢٦٩/١٦٨)، م(١/٢٢٦/٢٦٨)، (١١/١٩٩/٤١٢٢)، ن(١/٧٨).

[3] اسناده صحيح: (ص.خز: ١/٦٢/١١٨).

دەستنوێژی گرتووە یەکجار یەکجار ئەندامەکانی شتووە، وایش بووە دووجار دووجار شتونی.[١]

سوننەت وایە مەسحکردنی سەر دووبارەو سێ بارە بکرێتەوە، چونکە لە عوسمانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی گرت سێ جار مەسحی سەری کرد. وتی پێغەمبەرم بینی ئاوا دەستنوێژی هەلگرت.[٢]

٨- تەرتیبو یەك بەدوای یەکدی شتنی ئەندامەکانی دەستنوێژ. چونکە زۆربەی دەستنوێژگرتنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەرتیبی تێدا بووە، هەموو ئەوانەی شێوەی دەستنوێژهەلگرتنی پێغەمبەریان گێڕاوەتەوە ئەومیان چەسپاندووە. بەلاّم لەهەمان کاتدا ئەوەش چەسپاوەو لە (ألمقدام)ی کوڕی مەعدیکەریبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بڕێ ئاوم هێنایە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی دەستنوێژی هەلگرت. سەرەتا دەستو مەچەکی سێ جار شتن. ڕوخساری سێ جار شت، پاشان هەردوو باسكو قۆلی سێ جار شتن، پاشان ئاوی لەدەمی ڕاداو ئاوی لە لوتی وەردا سێ جار، پاشان مەسحی سەریو دوو گوێچکەی کرد.... تا کۆتایی حەدیثەکە.[٣]

٩- نزاو پاڕانەوەی پاش دەستنوێژگرتن. بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ

---

١- حسن صحيح: (ص. د ١٢٤)، خ (١/٢٥٨/١٥٨) من حديث عبدالله بن زيد، د (١٣٨/١/٢٣٠) ت (١/٣١/٤٣) من حديث ابي هريرة.

٢- حسن صحيح: (ص. د ١٠١)، د (١/١٨٨/١١٠).

٣- صحيح: (ص. د ١١٢)، د (١/٢١١/١٢١).

مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ».[١] تیرمزی ئەمەشی لێ زیاد کردووە «اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ» واتە: هەر یەکێك لەئێوە دەستنوێژ بگرێ بەتەواوی دەستنوێژەکەی تەواو بکا، پاشان بڵێ: شایەتی دەدەم هیچ خودا نین جگە لە (الله) تاكو تەنیاو بێ هاوەڵو بێ شەریکە. هەروا شایەتی دەدەم حەزرەتی موحەممەد بەندەو پێغەمبەری خودایەئەوە بێگومان هەر هەشت دەرگای بەهەشتی بۆ والا دەکرێن لەکامەیانەوە بچێتە ژوورەوە بچێتە ژوور.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَنْ تَوَضَّأَ فقال: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ ». هەرکەسێ دەستنوێژ بگرێ پاشان بڵێ: خودایە پاكو بێ عەیبی هەر بۆ تۆیەو من سوپاسو ستایشی تۆ دەکەم، شایەتی دەدەم هیچ خودا نین جگە لەزاتی پاکت، داوای لێخۆشبوونت لێ دەکەم، تۆبە دەکەمو بەزاتی پاکت پەنا دەگرم، ئیتر ئەم دۆعاو پاڕانەوەی دەخرێتە صەحیفەیەکی سپییەوە تا ڕۆژی قیامەت ناشکێندرێو هەڵناپچڕێ.[٢]

١٠- کردنی دوو ڕکات دوای دەستنوێژ: ئەمەیش بەپێی قسەکەی عوسمان: کە دوای ئەوەی چۆنیەتی دەستنوێژگرتنی پێغەمبەری فێرکردن، وتی: من بینیم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەم شێوە دەستنوێژگرتنەی من دەستنوێژی گرت، ئەمجار پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا

---

[١] صحيح: (مختصر م/١٤٣)، م (١/٢٠٩/٢٣٤).

[٢] (صحيح الترغيب ٢٢٠)، ك (١/٥٦٤)، طس (٢/١٣٢/١٤٧٨) هیچ جۆرە دوعایەك لەمیانەی دەستنوێژگرتندا نەچەسپاوە.

تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ». [١] کەسێك بەم شێوە دەستنوێژەی من دەستنوێژ بگرێ، پاشان دوو ڕکات سوننەتی دەستنوێژ بکا، لەمیانەی ئەنجامدانی دوو ڕکاتە نوێژەکەدا دڵی پەیوەست بی بەخوداوە، لێخۆشبوون لەتاوانی رابوردووی بۆ دەستەبەر دەبێ.

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی نوێژی بەیانیدا بە بیلالی فەرموو: «يَا بِلاَلُ أخبرني بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ»: ئەی بیلال پێم بڵێ: باشترین کردەوەو جێگای هیوا چیە، کە لەپێناو ئایینی ئیسلامدا ئەنجامت داوە، چونکە من گوێم لەخشەی نەعلەکانت بوو لەبەردەمم لەبەهەشتدا، بیلال لەوەڵامدا وتی: من کردەوەیەکی وام نەکردووە جێگای ئومێدم بێو زۆر دڵم پێی خۆش بێ، ئەوەنەبێ من هەر دەستنوێژێکم گرتبێ لە شەودا بووبێ یان لەڕۆژدا بووبێ، ئیللا بەو دەستنوێژە چەندێکم پێ کرابێ نوێژم کردووە. [٢]

## پێویستە ئیقتصاد بکرێ لە بەکارهێنانی ئاو بۆ دەستنوێژ زێدەڕەوی کردن تێیدا حەرامە

له ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دابو نەریتی وابوو بە ڕبەئاوێك تا پێنج مود خۆی دەشتو بەیەك مودیش دەستنوێژی دەگرت [٣] پەروەردگاریش دەفەرموێ: {وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ

---

[١] صحيح: لەباسی دەستنوێژدا تێپەڕی.

[٢] متفق عليه: خ (١١٤٩/٣٤/٣)، م (٢٤٥٨/١٩١٠/٤).

[٣] متفق عليه: خ (٢٠١/٣٠٤/١)، م (٣٢٥/٥١ — ٢٥٨/١).

الْمُسْرِفِينَ – الأنعام/١٤١}. زێدەڕەوی مەکەن، بێگومان خودا موسریف‌و دەست بڵاوی خۆش ناوێن.

لە ئەبو نەعامەوە ڕیوایەتکراوە: کە عەبدوڵڵای کوڕی موغەففەل گوێی لێ بوو کوڕەکەی دەیگوت (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلْتُهَا). خودایە داوات لێ دەکەم کە چوومە ناو بەهەشتەوە باڵەخانەیەکی سپیم پێ ببەخشی لەلای ڕاستی بەهەشت. وتی: کوڕەکەم! داوا لەخودا بکە بەهەشتت بداتێ، پەنا بگرە بەخودا لەدۆزەخ، من بۆخۆم لە پێغەمبەرم بیستووە دەیفەرموو: « إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطَّهُورِ وَالدُّعَاءِ».[1] لەوەدوا لەم ئوممەتەدا کەسانێك پەیدا دەبن زێدەڕۆی دەکەن لە دەستنوێژگرتن‌و دوعاکردن‌و پاڕانەوەدا. دانەری کتێبی (عون المعبود) ١/١٧٠ دەڵێ: زانایانی شەرعزان کۆڕایان هەیە لەسەر نەیکردن لەدەستبڵاوی‌و ئیسراف کردن لە بەکارهێنانی ئاو بۆ دەستنوێژ‌و غوسڵ کردن‌و شتنەوەو لابردنی پیسی، تەنانەت ئەگەر لەسەر کەناری دەریاش بی.

## ئەو شتانەی دەستنوێژ بەتاڵ دەکەنەوە

١- هەر شتێك لەپاش‌و پێش بێتەدەر لەمیزو پیسایی، یان تڕو تس‌و هەرشتێکی تر، دەستنوێژ بەتاڵ دەبێتەوە سەربەڵگەیش بۆ ئەم مەسەلەیە فەرمایشتی قورئانە کە دەفەرموێ: {أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّن الْغَآئِطِ – النساء/٤٣}. یاخود یەکێك لەئێوە لەسەر ئاو هاتەوەو بێ دەستنوێژ بوو وشەی {الْغَآئِطِ} لەبنەڕەتدا ئەو جێگەیە: کە دەستی تێدا بەئاو دەگەیەنرێ، دەردراوەکە بەهۆی هاوسێیەتیەوە بەو ناوە ناونراوە، بەپێی ئایەتەکە میزو

[1] صحيح (ص. د ٨٧)، د (١٦٩/٩٦و ١/١٧٠).

پیسایی بەردەکەون، کەوابوو غائیط کینایەیە لەسەرئاو کردن‌و دەست بەئاو گەیاندن.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ ». پەروەردگار نوێژی یەکێك لەئێوە قبوڵ ناکا ئەگەر بێ دەستنوێژ بوو هەتا دەستنوێژ هەڵنەگرێ. پیاوێکی ئامادە بوو، کە خەڵکی حەضرەموت بوو بە ئەبو هورەیرەی گوت: کەراوی حەدیثەیە ئایا، مەبەست بێ دەستنوێژی بوون چیە ئەی ئەبو هورەیرە؟ لەلامدا وتی: «فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ».[1] تس یان تڕ.

هەروەها هاتنە دەرەوەی (مەنی‌و مەذی وەدی)ش دەستنوێژ بەتاڵ دەکەنەوە، ئاماژە بەو فەرموودەیەی لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، کە ئەم سێ شتە دەستنوێژ شکێنەی باس کردو فەرمووی: (ألمني والودي والمذي) پاشان فەرمووی: (مەنی) دەبێتە هۆی واجب بوونی غوسڵ، (وەدی‌و مەذی) کە هاتنە دەرەوە شەرەمگای خۆتیان لێ بشۆرەوەو دەستنوێژ بگرە وەکوو دەستنوێژ گرتنت بۆ نوێژ.[2]

٢- خەوی تەواو کە بەجۆرێك بێ بەتەواوی بێ ئاگایی بەدی بێنێ جا فەرقی نیە کابرا کۆمی لەزەوی قایم کردبێ‌و دانیشتبێ یان راکشابێ. سەر بەڵگە ئەمە حەدیپی صەفوانی کوڕی عەساله، کە دەڵێ: ئەگەر ئێمە لەسەفەردا بوینایە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ دەکردین: کەسێ شەو سێ ڕۆژ خوفەکانمان دانەکەنین – مەگەر تووشی لەشگرانی بوینایە – واتە: بۆ غوسڵ کردن دامان دەکەندن، بەڵام شکانی

---

[1] متفق عليه: خ (١/٢٣٤/١٣٥)، هق (١/١١٧)، حم (٢/٧٥/٣٥٢) واصل الحديث عند غيرهم بدون الزيادة. م (١/٢٠٤/٢٢٥)، د (١/٨٧/٦٠)، ت (١/١٥٠/٧٦).

[2] صحيح: لەباسی شتە پیسەکاندا تێپەڕی.

دەستنوێژ بەهۆی (گوو میزو نوستنەوە) خوفەکانمان دانەدەکەندن هەر مەسحمان لەسەر دەکردن.[1] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەو شتانەی دەستنوێژ دەشکێنن (نوستنو گوو کردنو میزکردن) وەکوو دانان.

هەروەها لە ئیمام عەلییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِ فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ ».[2] چاو دەمبێنی کۆمە، هەرکاتێ چاو چووە خەو دەمبێنەکە خاو دەبێتەوە. ئەگەر کەسێك خەوی لێ کەوت، کاتێ هەڵدەستێ با دەستنوێژ بگرێتەوە، (واتە بەئاگاییو بەخەبەری پارێزگاری کۆمە، هەرچی لێ دەرچێ هەستی پێ دەکا).

٣- نەمانی عەقڵ بەهۆی سەرخۆشیو یان نەخۆشی. چونکە نەمانی عەقڵ بەم هۆیانەوە زۆر لەنوستن کاریگەرترە.

٤- دەستدان لەشەرمگا بەبێ پەردە ئەگەر بەشەهوەتەوە بوو، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ».[3] کەسێك دەستی لەهینی خۆی دا دەستنوێژی دەشکێ دەبێ دەستنوێژ بگرێتەوە، ئەو فەرموودەی کە ڕستەی «وَهَلْ هُوَ إِلاَّ بَضْعَةٌ أَوْ مُضْغَةٌ مِنْكَ».[4]ی تێدا هاتووە تەئویل دەکرێ بەوە کە دەست لێدانەکە بەشەهوەتەوە نەبێ، چونکە ئەگەر بەشەهوەتەوە نەبێ دەست لێدانی حوکمی

---

[1] حسن: (ص. ن ١٢٧)، ت (١/٦٥/٩٦)، ن (١/٨٤).

[2] نيل الأطار ج١/٢٤٢.

[3] صحيح: (ص. جـه ٣٨٨)، د (١/٣٠٧/١٧٩)، جـه (١/١٦١/٤٧٩)، ن (١/١٠٠)، ت (١٨٢/٥٥) بزيادة فلا يصل.

[4] صحيح: (ص. جه ٣٩٢)، د (١/٣١٢/١٨٠)، جه (١/١٦٣/٤٨٣)، ن (١/١٠١)، ن (١/٥٦/٨٥).

دمست لێدانی ئەندامەکانی تری جەستەی هەیە. ئەمما ئەگەر بەشەهومتەوە بوو ئەوکاتە دمست لێدانەکەی ناشوبهێتە دمست لێدانی ئەندامی تر، ئەمەش شتێکە ئاشکراو روونە.[١]

٥- خواردنی گۆشتی حوشتر. خواردنی گۆشتی حوشتر دمستنوێژ دمشکێنێ. ئاماژە بەو حەدیثەی (البراء)ی کوڕی عازیب ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێمانی فەرمووی: «تَوَضَّئُوا مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ وَلاَ تَوَضَّئُوا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ».[٢] لەدوای خواردنی گۆشتی حوشتر دمستنوێژ بشۆنەوە بەڵام لەدوای خواردنی گۆشتی مەڕو بزن دمستنوێژ هەلگرتنەوە پێویست نیە.

لەجابیری کوڕی سەمورەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد، وتی: ئایا بەهۆی خواردنی گۆشتی مەڕو بزنەوە دمستنوێژ بگرمەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِنْ شِئْتَ فَتَوَضَّأْ وَإِنْ شِئْتَ فَلاَ تَوَضَّأْ ». بەئارەزووی خۆت بکە، ویستت دمستنوێژ بگرەوە ویستت دمستنوێژ مەگرەوە. دوای کابرا وتی: (ئایا لەخواردنی گۆشتی حوشتر دمستنوێژ بگرمەوە؟) فەرمووی: « نَعَمْ فَتَوَضَّأْ مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ ».[٣]

## ئەوشتانەی بێ دەستنوێژ نابێ ئەنجام بدرێن
## (ئەو شتانەی حەرامن لەسەر بێدەستنوێژ)

---

[١] تمام المنة/١٠٣.

[٢] صحيح: (ص. جه ٤٠١)، د (١/٣١٥/١٨٢)، ت (١/٥٤/٨١)، جه (١/١٦٦/٤٩٤).

[٣] صحيح (مختصر م ١٤٦)، م (١/٢٧٥/٣٦٠).

١- نوێژ: ئاماژه به فەرمووده‌ی پەروەردگار که دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّـذِينَ آمَنُـواْ إِذَا قُمْـتُمْ إِلَـى الـصَّلاةِ فاغْـسِلُواْ وُجُـوهَكُمْ........ - المائـدة/٦}. (ئـەی بڕواداران‌و ئەوانه‌ی ئیمانتان هێناوه هەرکاتێ هەڵسان بـۆ نوێـژ دەموچاوتان بـشۆرن......) هـەروەها ئامـاژه بـه فـەرمووده‌ی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) « لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ».[1] پەروەردگار هیچ نوێژێك قبـوڵ ناکا بەبێ دەستنوێژ گرتن.

٢- تـەوافی کـەعبـه: ئەمـەش بـەبێ دەسـتنوێژ ئـەنجام نـادرێ، چـونکه پێغەمبەر فەرموویـەتی: « الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلاَةٌ إِلاَّ أَنَّ اللَّهَ أَحَلَّ فِيهِ الكلام».[2] تەوافکردنی کەعبه وەکوو نوێـژ وایـه، وەڵێ ئەوەنـده هەیـه خـودا قـسەکردنی تێدا حەڵاڵ کردووه.

## ئەو شتانه‌ی دەستنوێژ گرتنیان بۆ سوننەته

١- ذیکر کردنی پەروەردگار بەگوێره‌ی ئـەو حـەدیثـه‌ی (ألمهاجر)ی کوڕی (قنفذ) ڕیوایەتکراوه، دەڵێ: سڵاوم له پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) کرد، لەوکاتەدا تەشریفی خـەریکی دەسـتنوێژ بـوو، تـا لەدەسـتنوێژ گرتنەکه نەبووەوه وەڵامی سڵاوەکه‌ی نەدایەوه، جا: که وەڵامی دایەوەو فەرمووی: «إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ إِلاَّ أَنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللَّـهَ إِلاَّ عَلَـى طَهَـارَةٍ ».[3] هـیچ شتێك نەبوو که نـەهێڵێ وەڵامـی سـڵاوەکەت بدەمـەوه جگـه لـەوه‌ی مـن پـێم ناخۆش بوو یادی خودا بکەم بەبێ دەستنوێژ.

---

[1] صحیح: لەباسی دەستنوێژ گرتندا تێپەڕی.

[2] صحیح: (ص. ج ٣٩٥٤)، ت (٢/٢١٧/٩٦٧).

[3] صحیح: (ص. جه ٢٨٠)، د (١/٣٤/١٧)، جه (١/١٢٦/٣٥٠)، ن (١/٣٧).

٢- پێش نوستن: ئاماژە بەو حەدیثەی (البراء)ی کوڕی عازیب ڕیوایەتی کردووەو دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (هەرکاتێ چویتە شوێنی نوستن، دەستنوێژ بگرە وەکوو دەستنوێژ گرتنت بۆ نوێژ، پاشان لەسەر لای ڕاست ڕابکشێ، پاشان بڵێ: «اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ ، لاَ مَلْجَأَ وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلاَّ إِلَيْكَ ، اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ». خودایە من خۆم بەتۆ ئەسپارد، ڕوم کردە قاپی تۆ، کاروباری خۆم دایە دەست تۆ، بەویستی خۆمو بەناچاری پشت بەتۆ دەبەستم، هیچ پەناو مەکۆیەك نیە جگە لەپەناو مەلجەئی تۆ، هەر دەبێ ڕوو لەقاپی تۆ بکەم، خودایە ئیمانم بەقورئانی تۆ هێناوە، ئیمانم بەو پێغەمبەرە هێناوە کە ڕەوانەت کردووە «فَإِنْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ فَأَنْتَ عَلَى الْفِطْرَةِ ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَتَكَلَّمُ بِهِ».[1] ئەگەر تۆ ئەو شەوە بمری ئەوە لەسەر ئایینی پەسەندی ئیسلام دەمری، هەموو شەوێ ئەم وشانەی ناو ئەم پاڕانەوەیە بخەرە کۆتایی قسەکانت.

٣- لەشپیس: ئەگەر ویستی شت بخوا یان بخواتەوە، یان بنوێ یان بیەوێ جوتبوون دووبارە بکاتەوە سوننەتە دەستنوێژ بگرێ.

خاتو عائیشە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: (پێغەمبەر کە لەشی گران بوایەو بیویستایە شتێك بخوا، یان بنوێ دەستنوێژی دەگرت وەکوو دەستنوێژ گرتنی بۆ نوێژ).[2]

لە عەمماری کوڕی یاسرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕێگەی داوە بە لەشپیس کە ویستبێتی شتێك بخوا، یان بخواتەوە،

---

[1] متفق علیە: خ (٦٣١١/١٠٩/١١)، م (٢٧١٠/٢٠٨١/٤).

[2] صحیح: (مختصر م ١٦٢)، م (٣٠٥ – ٢٢ – ١/٢٤٨)، ن (١/١٣٨).

یان بنویّ ڕێگەی پێداوە، کە دەستنوێژ بگریّ وەکوو دەستنوێژ گرتنی بۆ نوێژ.[٣]

لە ئەبو سەعیدەوە (ڕەزای خودای لیّ بیّ) لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتدەکا، دەڵیّ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) فەرمووی: « إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ ».[١] ئەگەر یەکیّ لەئێوە لەگەڵ خێزانی جوتبوو، دوایی ویستی دووبارەی بکاتەوە با دەستنوێژ بگریّ.

٤- پێش غوسڵ کردن سوننەتە دەستنوێژ بگری، جا غوسڵ کردنەکە سوننەت بیّ یان واجب بیّ. لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرمویّ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) کە غوسڵی لەشپیسی لەخۆی دەردەکرد، سەرەتا دەستی دەشتن دوایی بەدەستی ڕاستی ئاوی دەکردە دەستی چەپیو شەرمگای خۆی پیّ دەشۆرد، پاشان دەستنوێژی دەگرت وەکوو دەستنوێژگرتن بۆ نوێژ.[٢]

٥- خواردنی هەرشتێك بەئاگر بکوڵیّو ببرژیّ. ئەمەش بەپێی ئەو حەدیثەی ئەبو هورەیرە ڕیوایەتی کردوە، دەڵیّ: لە پێغەمبەرم زنەوت دەیفەرموو: « تَوَضَّئُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ ».[٣] هەرشتێکتان خوارد یان خواردەوە: کە بەئاگر کوڵابوو یان برژابوو دەستنوێژی لیّ بگرنەوە.

ئەمە حەمل دەکریّ بۆ حاڵەتی باشە واتە (استحباب). ئەمەش بەپێی حەدیثی عەمری کوڕی ئومەییەی (الضمري): کە دەڵیّ: پێغەمبەرم بینی

---

[٣] صحيح: د (١/٣٧٥/٢٣٢).

[١] صحيح: (ص. ج ٢٦٣)، م (١/٢٤٩/٣٠٨)، د (١/٣٧١/٢١٧)، ت (١/٩٤/١٤١)، ن (١/١٤٢)، جه (١/١٩٣/٥٨٧).

[٢] صحيح: (مختصر م/١٥٥)، م(١/٢٥٣/٣١٦).

[٣] صحيح: (مختصر م/١٤٧)، م(١/٢٧٢/٣٥٢)، ن(١/١٠٥).

(دروودی خودای لەسەر بێ) کوتە گۆشتی لەلاشانی لاکە مەڕێك دەبڕی‌و دەیبرژاندو دەیخوارد، پاشان بانگی نوێژدرا، ئیتر هەڵساو کێردەکەی داناو نوێژی کرد، دەستنوێژی هەڵنەگرتەوە.[1]

٦- دەستنوێژ تازەکردنەوە بۆ هەموو نوێژێك. ئاماژە بە حەدیثی (بورەیدە): کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ هەموو نوێژێك دەستنوێژی تازە دەکردەوە. کە ڕۆژی ڕزگارکردنی مەککە هات دەستنوێژی گرت‌و مەسحی خوففەکانی کرد، چەند نوێژی بەیەك دەستنوێژ کرد، عومەری کوڕی خەتتاب عەرزی کرد وتی ئەی پێغەمبەری خودا! ئەتۆ ئەمڕۆ شتێکت کرد لەوەپێش نەتکردوە، فەرمووی: « عَمْدًا فَعَلْتُهُ يَا عُمَـرُ ».[2] بەئەنقەست وام کرد.

٧- لەکاتی هەموو دەستنوێژ شکانێکدا دەستنوێژ بگرێتەوە ئەمەش ئاماژە بەو حەدیثی بورەیدە: کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەوێك ڕۆژی لێ بۆوەو بانگی بیلالی کرد، پێی فەرموو: ئەی بیلال! ئەتۆ بەچی پێشم کەوتی بۆ بەهەشت؟ ئەمن دوێنێ چوومە ناو بەهەشتەوە خشپە خشپی تۆم گوێ لێ بوو لەپێشمەوە، بیلال وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! هەرکاتێك بانگم دابێ دوورکات نوێژم کردوە، هەرکاتێ دەستنوێژم شکابێ خێرا دەستنوێژم گرتۆتەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لهذا».[3] لەبەر ئەو هۆکارەبوو!

٨- دوای ڕشانەوە. هەرکەسێك توشی ڕشانەوە بوو واباشە دەستنوێژ تازەبکاتەوە، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثەکەی مەعدانی کوڕی ئەبو طەلحە کە

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٤٨)، م(٣٥٥ – ٩٣ – ١/٢٧٤) وهذا لفظه خ(٢٠٨/٣١١/١).

[2] صحيح: (مختصر م/١٤٢)، م(٢٧٧/٢٣٢/١)، د(١٧١/٢٩٢/١)، ت(٦١/٤٢/١)، ن(١/٨٦).

[3] صحيح: (ص.ج/٧٨٩٤)، ت(٣٧٧٣/٢٨٢/٥).

لەئەبو (الدرداء) ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) رشایەوە رۆژوەکەی شکاندو دەستنوێژی گرتەوە... لەمزگەوتی دیمەشق توشی (ثەوبان) بووم‌و ئەوەم بۆ باسکرد، وتی راستە من خۆم ئاوی دەستنوێژم بەدەستی دا کرد.[1]

٩- دوای هەڵگرتنی جەنازە، هەرکەسێ جەنازەی هەڵگرت واباشە دەستنوێژ تازەبکاتەوە. بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتًا فَلْيَغْتَسِلْ). کەسێك مردوی شت بادوایی غوسڵ بکا « وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ ». کەسێك جەنازەی هەڵگرت با دەستنوێژ بشواتەوە.[2]

## مەسحکردن لەسەر خوفف

ئیمامی نەوەوی لەشەرحی موسلیم (ج٣/١٦٤)دا، دەفەرموێ: ئەو زانا موسوڵمانانەی راوبۆچونیان بەهەند وەردەگیرێ کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە مەسح لەسەر خوفف دروستە، لەسەفەردا بێ یان لەماڵەوە بێ، ئایا بۆ پێویستی بێ یان بەبێ پێویستی. تەنانەت دروستە بۆ ئافرەتێك هەر لەماڵەوە بێ، یان کەسێك شەلەل لێی دابێ‌و نەتوانێ لەماڵ دەرچێ بۆی رەوایە مەسح لەسەر خوففەکانی بکا. تەنها شیعەو خەواریج ئینکاری مەسح لەسەر خوف دەکەن راجیایی‌و ئینکاریکردنیان چ گرنگیەکی نیە.

---

[1] صحيح الاسناد، (تمام المنة ص/١١١)، ت(١/٥٨/٨٧)، د(٧/٨/٢٣٦٤) وليس فيه (توضأ).

[2] صحيح: (الجنائز/٥٣)، حم(٢/١٤٥/٤٨٦)، حب(١٩١/٧٥١)، هق(١/٣٠٠)، ت(٢/٩٩٨/٢٣١) بەڕواڵەت خیطابەکە ئەمرە، ئەمریش وجوب دەگەیەنێ بەڵام ناتوانین بڵێین: ئەمرەکە بۆ وجوبە لەبەرئەو حەدیثەی ئیبنو عباس کە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَيْسَ عَلَيْكُمْ فِي غَسْلِ مَيِّتِكُمْ غُسْلٌ إِذَا غَسَّلْتُمُوهُ ، إِنَّهُ مُسْلِمٌ مُؤْمِنٌ طَاهِرٌ ، وَإِنَّ الْمُسْلِمَ لَيْسَ بِنَجِسٍ ، فَحَسْبُكُمْ أَنْ تَغْسِلُوا أَيْدِيَكُمْ ». رواه ك(١/٣٨٦).

حەسەنی بەصری دەفەرموێ: حەفتا کەس لە هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیان باسکردوم: کە پێغەمبەر مەسحی لەسەر خوففەکانی دەکرد.

باشترین شتێك کە بەڵگەبێ لەسەر ئەوەی: کە مەسحکردن لەسەر خوفف دروستە ئەو حەدیثەیە: کەئیمامی موسلیم لە ئەعمەشەوە لە ئیبراهیمەوە، لە هەممامەوە ریوایەتی کردوە، دەڵێ: جەریر میزی کرد، پاشان دەستنوێژی گرت‌و مەسحی لەسەر خوففەکانی کرد، پێی گوترا: ئەوە وادەکەی؟ وتی: بەڵێ، من بۆ خۆم پێغەمبەرم بینیوە میزی کرد پاشان دەستنوێژی گرت‌و مەسحی لەسەر خوففەکانی کرد. ئەلئەعمەش دەڵێ: ئیبراهیم وتی: هاوەڵان ئەم حەدیثەیان بەلاوە سەرنج راکێش بوو، چونکە موسوڵمانبونی جەریر دوای نازڵبوونی سورەتی (المائدة) بووە.[1]

ئیمامی نەوەوی دەڵێ مەعنای ئەم قسەیە ئەوەیە: پەروەردگار لەسورەتی (المائدة)دا دەفەرموێ: {فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ – المائدة/٦}. ئەگەر موسوڵمانبوونی جەریر پێش نازڵبوونی سورەتی (المائدة) بوایە دەگونجا بگوترێ: مەسحکردن لەسەر خوفف بە ئایەتەکە سڕاوەتەوە، بەڵام چونکە ئیسلامبوونی جەریر لەدوا نازڵبوونی سورەتی (المائدة)یە، دڵنیاین لەوەی کە حەدیثەکەی جەریر دەربارەی مەسح کاری پێ دەکرێ‌و ئەوە دەگەیەنێ کە مەبەست بە ئایەتی (المائدة) کەسێکە: کە خوففی لەپێدا نەبێ، کەوابوو حەدیثەکە دەبێتە (مخصص) بۆ ئایەتەکە. (والله اعلم).[2]

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٣٦)، م(١/٢٢٧/٢٧٢)، ت(١/٦٣/٩٣).

[2] شرح مسلم ج/٣/١٦٤.

## مەرجەکانی مەسحکردن لەسەر خوفف

بۆئەوەی مەسحکردن لەسەر خوفف دروست بێ، دەبێ پێش ئەوەی خوفەکان لەپێ دەکا دەستنوێژی هەبێ، واتە: دەبێ پێش لەپێ کردنیان دەستی بە دەستنوێژ بێ.

لە (المغیرە)ی کوڕی شوعبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە سەفەرێکدا لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، لە مەسینەیەکدا ئاوم بەدەستیدا کرد بۆ دەستنوێژ شتن، ڕوخساری شت، قۆڵو باسکی خۆی شتن، مەسحی سەری کرد، پاشان من داهاتمەوە خوفەکانی لەپێ دابکەنم، فەرمووی: « دَعْهُمَا ، فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ ».[1] وازیان لێ بێنە، من کاتێ لەپێم کردون دەستنوێژم هەبوو، بەدەستی بە دەستنوێژەوە لەپێم کردون.

## ماوەی مەسح لەسەر خوف

لەعەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ماوەی مەسحکردنی بۆ مەسافیر سێ شەو سێ ڕۆژو بۆ نیشتەنی شەو ڕۆژێکی داناوە.[2]

## شوێنی مەسحو چۆنیەتیەکەی

ئەوەی مەشروعو ڕەوایە مەسح بکرێ ئەو بەشەی خوففە کە دەکەوێتە پشتەپێو بەشی سەرەوەیەتی. ئاماژە بەوتەی ئیمام عەلی: کە فەرموویەتی: ئەگەر ئایین بەڕەئیی بوایە لای ژێرەوەی خوف شیاوتر بوو بەمەسح لەلای

---

[1] متفق عليه: م(٢٧٤-٧٩-١/٢٣٠). خ(٢٠٦/٣٠٩/١) مختصراً.

[2] صحيح (مختصر م ١٣٩)، م (٢٧٦/٢٣٢/١)، ن (١/٨٤).

سەرەوەی. بێگومان من پێغەمبەرم بینیوە مەسحی لای سەروی خوفەکانی دەکرد[1] ئەوەی پێویستو واجبە لە مەسحدا ئەوەیە پێی بگوترێ مەسح.

## مەسحکردن لەسەر گۆرەویو نەعل

وەکوو چۆن دروستە مەسحکردن لەسەر خوف، هەرئاوایش دروستە مەسح لەسەر گۆرەویو نەعل بەپێی حەدیثەکەی (المغیرة)ی کوڕی شوعبە: کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی گرت لەسەر گۆرەویو نەعل مەسحی کرد.[2]

لە عوبەیدی کوڕی جورەیجەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە ئیبنو عومەر گوترا: بینیمانی شتێکت دەکرد جگە لەتۆ کەسی ترمان نەبینیوە ئەوکارە بکا!؟ وتی: کام کارە؟ وتیان بینیمانی ئەم نەعلی (سەبتییانە) لەپێ دەکەی، وتی: من بۆ خۆم پێغەمبەرم بینی لەم جۆرە نەعلەی لەپێ دەکردو دەستنوێژی پێوە دەگرتنو مەسحی لەسەر دەکردن.[3]

## ئەوەی مەسح بەتاڵ دەکاتەوە

**مەسحکردن لەسەر خوف بەسێ شت بەتاڵ دەبێتەوە:**

١- تەواوبوونی ماوەکە. چونکە مەسح بۆ کاتێکی دیاریکراوە کە کاتەکەی تەواو بوو، ئیتر دروست نیە ماوەکە درێژ بکەینەوە بۆ زیاتر.

٢- لەشگرانبوون، ئاماژە بە حەدیثی صەفوان: کە بۆمان دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ دەکردین – ئەگەر

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٠٣)، د(١/١٦٢/٢٧٨).

[2] صحيح: (الإرواء/١٠١)، د(١٥٩/٢٦٩/١)، ت(٩٩/٦٧/١)، جة(٥٥٩/١٨٥/١).

[3] اسناده صحيح (ص.خز/١٩٩)، هق(١/٢٨٧).

لەسەفەردا بوینایە – کە سێ شەوو سێ رۆژ خوفەکانمان دانەکەنین مەگەر توشی حاڵەتی لەشگرانی بوینایە، ئەگینا بۆ مێزو گوو نوستن دامان نەدەکەندن تەنها مەسحمان لەسەر دەکردن.(١)

٣- داکەندنی خوفەکان لەقاچەکانی. چونکە ئەگەر دایکەندن‌و دوایی لەپێی کردنەوە، لەپێ کردنەوەی خوفەکان لەسەر دەست بە دەستنوێژی نابێ ئەوکاتەی لەپێیان دەکاتەوە دەستنوێژی نیە.

**فائیدەیەک**: بەسەرچوونی ماوەی مەسحکردن یان داکەندنی خوفەکان لەقاچ، حوکمی مەسحەکە بەتاڵ دەکاتەوە، دروست نیە مەسح بکا هەتا سەرلەنوێ دەستنوێژ دەگرێتەوەو قاچەکانی دەشوا، پاشان خوفەکانی لەپێ بکاتەوە. بەڵام ئەگەر لەکاتی داکەندنی خوفەکانی‌دا دەستنوێژی مابوو، یان ماوەکە بەسەرچوو دەستنوێژی نەشکابوو، ئەوە دەستنوێژەکەی باقییەو دەتوانێ چەندێکی بوێ نوێژبکا تا دەستنوێژی دەشکێ..

**فائیدەیەک**: کەسێك جوتێکی گۆرەوی لەسەر پاکی‌و دەست بە دەستنوێژەوە لەپێ کرد، دوایی مەسحی لەسەر کردن، دوای مەسح لای ژورووی خوفەکانی لادا بۆی رەوایە بە مەسح کردن لەسەر لای خوارووی خوفەکان ماوەی مەسح کردن درێژە پێ بدا تاماوەی شەرعی تەواو دەبێ مەسحی لای خوارووی خوففەکانی بکا، چونکە ئەوە دەتواندرێ پێی بگوترێ: قاچی بە پاکی‌و بە دەستنوێژەوە خستوونە ناو خوففەوە. بەڵام ئەگەرگۆرەوییەکی لەپێ کردو مەسحی لەسەر کرد، پاشان گۆرەوییەکی تری لەقاچەکەی تری کردو مەسحی لەسەر نەکرد، ئەو حاڵەتە ناگونجێ پێی بگوترێ: کە بە دەستنوێژەوە گۆرەوی لەپێ کردوە.(٢)

---

(١) حسن (الإرواء/١٠٤)، ت(١/٦٥/٩٦)، ن(١/٨٤).

(٢) ئەمە پوختەی رای ئەلبانییە.

## غوسڵ کردن
## ئەوشتانەی غوسڵ پێویست دەکەن

١- هاتنەدەرەوەی (مەنی) چ بەئاگابێ یان نوستوو بێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ).[1] واتە خۆشۆردنو غوسڵ کردن بەهۆی هاتنەوەی (تۆماوە)وە دەبێ.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئوممو سولەیم گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! شەرع شەرمی پێ ناوێ (خودا شەرم لەحەق ناکا). ئایا ئافرەت ئەگەر ئیحتیلامی بوو ئاوی هاتەوە، خۆشۆردنی لەسەر پێویست دەبێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بەڵێ: ئەگەر ئاوی بینی (واتە: ئەگەر ئاوی هاتەوە).[2]

ئەگەر ئاو هاتنەوەکە لەحاڵەتی بەخەبەریدا بوو مەرجە دەبێ بەشەهوەتو لەزەتەوەبێ، بەڵام ئەگەر نوستوبوو ئەوە مەرج نیە. ئەمەش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِذَا حَذَفْتَ فَاغْتَسِلْ مِنَ الْجَنَابَةِ وَإِذَا لَمْ تَكُنْ خَاذِفاً فَلاَ تَغْتَسِلْ».[3] ئەگەر ئاو هاتنەوەکەت بە فیچقە بوو ئەوە غوسڵی لەشپیسی لەخۆت دەربکە بەڵام ئەگەر ئاو هاتنەوەکەت بە فیچقە نەبوو غوسڵ مەکە. (واتە: غوسلت لەسەر واجب نابێ).

ئیمامی شەوکانی دەفەرموێ: وشەی (الحذف) لێرەدا بەمانا ئاو فڕێدانە، ئەمەش بە شەهوەتەوە نەبێ نایەتەدی. بۆیە (المصنف) دەفەرموێ: ئەمە

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٥٢)، م(١/٢٧١/٣٤٨).

[2] متفق عليه: خ(١/٢٢٨/١٣٠)، م(١/٢٥١/٣١٣)، ت(١/١٨٠/١٢٢).

[3] اسناده حسن صحيح (الإرواء/١/١٦٢)، حم(١/٢٤٧/٨٢).

ئاگادارکردنەوەی ئەوەی تێدایە کە ئاو هاتنەوەی بێ شەهوەتو بێ فیچقە بەهۆی نەخۆشی یان سەرما نابێتە هۆی غوسڵ واجب بوون.

کەسێك ئیحتیلامی بوو واتە: لەخەودا وایزانی ئاوی هاتۆتەوە، بەڵام کە بەخەبەر هات هیچ تەڕایی‌یەکی بەخۆیەوە هەست پێ نەکرد ئەوە غوسڵی لەسەر پێویست نابێ. کەسێك تەڕایی بەخۆیەوە بینی بەڵام لەیادی نەمابوو کە ئیحتیلامی بووە ئەوە لەسەری واجبە غوسڵ بکا.

لەخاتو عائیشە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیارکرا دەربارەی پیاو کە لەخەو هەڵسێو تەڕایی بەخۆیەوە ببینێو هیچ ئیحتیلام بوونی لەیاد نەمابێ. فەرمووی: دەبێ غوسڵ بکا. هەروا پرسیاری لێ کرا لەپیاوێك ئیحتیلامی ببێ بەڵام هیچ تەڕایی بەخۆیەوە نەبینێ، فەرمووی: غوسڵی لەسەر نیە.[١]

٢- جیماع با ئاویشی نەیەتەوە. لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا ، فَقَدْ وَجَبَ الْغَسْلُ وإن لم ينـزل».[٢] هەرکاتێ پیاو لەناو لنگی ئافرەت دانیشتو پاڵی بە سونەتگای خۆیەوە نا بۆناو هێنی ئافرەتەکە ئەوە غوسڵ واجب دەبێ لەسەر هەردوکیان جا ئاویان بێتەوە یان نا.

٣- کافر موسوڵمان بێ دەبێ غوسڵ بکا. لە (قەیسی کوڕی عاصیم)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: موسوڵمان بووم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێکردم کە غوسڵ بکەم خۆم بە ئاوو سیدڕ بشۆم.[٣]

---

[١] صحيح: (ص.د/٢١٦)، ت(١/٧٤/١١٣)، د(١/٣٩٩/٢٣٣).

[٢] صحيح (مختصر م/١٥٢)، م(١/٢٧١/٣٤٨).

[٣] صحيح: (الإرواء/١٢٨)، ن(١/١٠٩)، ت(٢/٥٨/٦٠٢)، د(٢/١٩/٣٥١).

٤- وەستانی خوێنی حەیزو خوێنی پاش منداڵ دەبنە هۆکاری واجببونی غوسڵ. ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی عائیشە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە (فاطیمەی کچی ئەبو حوبەیش)ی فەرموو: «فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلاَةَ ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي ».[1] ئەگەر عادەی مانگانکەت بۆ هاتەوەو بێ نوێژ بووی واز لەنوێژکردن بێنە، کە لەبێ نوێژی وەستایەوەو عادەی مانگانەت تەواوبوو غوسڵ لەخۆت دەربکەو نوێژ بکە. خوێنی پاش منداڵبوون وەکوو خوێنی عادەی مانگانە وەهایە، بەکۆڕای زانایانی شەرع.

٥- خۆشۆردنی رۆژی هەینی. لەئەبو سەعیدی (ألخدری)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ».[2] غوسڵ کردن لەرۆژی جومعەدا لەسەر هەموو مرۆڤێکی رەسیدە پێویستە.

## ئەرکانو پلەکانی غوسڵ دوو شتن

١- نیەتهێنان، ئاماژە بە حەدیثی (إِنَّمَا الأعمال بالنيات)[3] کردەوە بەگوێرە نیازە.

٢- دەبێ ئاو بەسەر هەموو جەستەیدا بڕوا.

[1] متفق عليه: خ(٣٢٠/١/٤٢٠)، م(٣٣٣/١/٣٦٢)، د(٢٧٩/١/٤٦٦)، ت(١٢٥/١/٨٢)، ن(١/١٨٦) والفاظهم غير البخاري (فاغتسلي عنك الدم).

[2] متفق عليه: خ(٨٧٩/٢/٣٥٧، م(٨٤٦/٢/٥٨٠، د(٣٣٧/٤، ٢/٥)، ن(٣/٩٣)، جة(١٠٨٩/١/٣٤٦).

[3] متفق عليه: لەباسی مەرجەکانی صیحەتی نوێژدا رابورد.

## شێوەی پەسەند بۆ چۆنیەتی غوسڵ کردن

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا کە غوسڵی لەشگرانی لەخۆی دەردەکرد، سەرەتا هەردوو دەستی دەشۆردن، پاشان بەدەستی ڕاستی ئاوی دەکردە دەستی چەپی‌و شەرمگای خۆی دەشۆرد، پاشان دەستنوێژی دەگرت وەکوو دەستنوێژ گرتنی بۆ نوێژ، پاشان ئاوی هەڵدەگرت‌و بەهۆی پەنجەکانیەوە هەوڵی دەدا بنکی مووی جەستەی تەڕ ببێ، هەتا دەگەیشتە ئەو قەناعەتە: کە بنکی مووەکان تەڕبووە، ئەمجار سێ مست ئاوی بەسەری خۆیدا دەکرد، پاشان ئاوی بەسەر هەموو جەستەی خۆیدا دەکرد، پاشان هەردوو قاچی دەشۆردن.[1]

دەستنوێژ گرتن پێش غوسڵ سوننەتێکی گەورەیە. جا کەسێك پێش غوسڵ دەستنوێژ بگرێ ئەوە دەق سوننەتی پێغەمبەری پەیڕەوکردوە. کەسێکیش دەستنوێژی نەگرت ئەوە گوناحی ناگاتێ، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وابووە دەستنوێژ گرتنی پێش غوسڵی تەرك کردوە.

لە موحەممەدی (ألباقر)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: جابیر پێی گوتم: کوڕی مامت هاتە لام – مەبەستی حەسەنی کوڕی موحەممەدی کوڕی (الحنفیە) بوو – پێی گوتم: ئەرێ غوسڵ کردنی لەشگرانی چۆنە؟! وتم: پێغەمبەری خودا کە غوسڵی دەکرد سێ مست ئاوی هەڵدەگرت بەسەر سەری خۆیدا دەکرد، پاشان ئاوی بەسەر هەموو جەستەی خۆیدا دەکرد.[2]

---

(١) متفق علیه: خ(٢٤٨)، م(٣١٦).

(٢) متفق علیه: خ(١/٣٦٨/٢٥٦)، م(١/٢٥٩/٣٢٩).

کەسێك غوسڵی کرد، دەستنوێژی پێش غوسڵ بگری یان نەیگرێ، بۆی هەیە دوای غوسڵ کردنەکە چەندێك بیەوێ نوێژ بکا، هەر بە غوسڵکردنەکە دەبێتە خاوەن دەستنوێژو پێویست ناکا دەستنوێژ بگرێ.

لە خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوای غوسڵ کردنی لە لەشگرانی دەستنوێژی نەدەگرتەوە.[١]

لەفظی ئەبو داوود بەم شێوەیە (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّى الرَّكْعَتَيْنِ وَصَلاَةَ الْغَدَاةِ وَلاَ أُرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءًا بَعْدَ الْغُسْلِ).[٢]

فائیدەیەك: پێویست نیە لەسەر ئافرەتی لەشگران لەکاتی غوسڵ کردندا کەپرچی هۆنراوەی خۆی شل بکاتەوە، بەڵام ئەگەر غوسڵ کردنەکەی بۆ پاکبوونەوە لەبێ نوێژیو خوێنی پاش منداڵ بوون بوو ئەوە دەبی پرچە هۆنراوەکانی بکاتەوە.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عەرزی پێغەمبەری خودام کرد، وتم: من ئافرەتێکم پرچی خۆم دەهۆنمەوە، ئایا بۆ غوسڵی لەشگرانی پرچەکانم لێك بکەمەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلاَثَ حَثَيَاتٍ ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْمَاءَ

---

[١] رواه أصحاب السنن، واللفظ لإبن ماجه.

[٢] صحيح: (ص. جـه: ٤٧٠)، جـه (١/١٩١/٥٧٩)، د (١/٤٢٥/٢٤٧)، ن (١/١٣٧)، ت (١/٧٢/١٠٧)، دەڵێ: (وهذا قول غير واحد من أهل العلم أصحاب النبى (ص) والتابعين ان لايتوضأ بعد الغسل).

فَتَطْهُـرِينَ ».[١] نـا، ئەوەنـدەت بەسـە: كەسـێ مـست ئـاو بەسـەر سـەری خۆتـدا بكەی، پاشان ئاو بە باقی جەستەی خۆتدا بكەی‌و پاك دەبێتەوە.

لە خاتو عائیشەوە ریوایەت كراوە دەفەرموێ: خاتو ئەسماء پرسـیاری لـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) كـرد، دەربـارەی غوسـڵ كـردن لـەبێ نوێژی، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: « تَأْخُـذُ إِحْـدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَتَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ تَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُـهُ دَلْكًـا شَـدِيدًا حَتَّى تَبْلُغَ شُئُونَ رَأْسِهَا ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَـا الْمَـاءَ. ثُـمَّ تَأْخُـذُ فِرْصَـةً مُمَـسَّكَةً فَتَطَهَّـرُ بِهَا».[٢] یەكێك لەئێوە ئاوو سیدری خۆی ئامادە دەكا، خۆی دەشواو خۆی پاك دەكاتەوە، پاشان ئاو بەسەر سـەری خۆیـدا دەكـا، بەتونـدی دەسـت بـەناو قـژی خۆیدا دێنێ‌و بە پەنجـەكانی هەوڵبـدا بنكـی مووەكـانی تـەڕ بـێ، ئـەمجار ئـاو بەسەری خۆیدا بكا، پاشان پارچە قوماشێك لۆلۆ بكاو بیكاتـە تۆپەوانـەو نـاو لەشـی خـۆی پـێ پـاك بكاتـەوە) ئـەسماء وتـی: چۆن پاكردنـەوە بـەو پارچـە قومـاش‌و لۆكەیـە بكـا؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «سُبْحَانَ اللَّهِ تَطَهَّرِينَ بِهَا ». سوبحانەڵلا، خۆی پی پاك بكاتـەوە، خـاتو عائیـشە دەفەرموێ: ئـەسماء دەیویـست ئـەو باسـە تـۆزی بـەنهێنی لـەژێر پـەردەدا رون بكاتەوە، واتە بەدواداچوون بكا بۆ شوێنەواری خوێنەكە.

هـەروا پرسـیارم لێ كـرد دەربـارەی غوسـڵی لەشـگرانی پێـی فـەرمووم: «تَأْخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ أَوْ تُبْلِغُ الطُّهُورَ ثُمَّ تَـصُبُّ عَلَـى رَأْسِـهَا فَتَدْلُكُـهُ

---

[١] صحيح: (ص.جة: ٤٧٠)، جـة(١/١٩١/٥٧٩)، د(١/٤٢٥/٢٤٧)، ن(١/١٣٧)، ت(١/٧٢/١٠٧)، دةلَآ: (وهذا قول غير واحد من أهل العلم اصحاب النبي (ص) والتابعين ان لاَ إلـهَ إلاَ اللـهُ يتوضـأ بعد الغسل).

[٢] صـــحيح: (الإرواء ١٣٦)، م (١/٢٥٩/٣٣٠)، د (١/٤٣٦/٢٤٨)، ن (١/١٣١)، ت (١/٧١/١٠٥)، جـــه (١/١٩٨/٦٠٣).

حَتَّى تَبْلُغَ شُئُونَ رَأْسِهَا ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا الْمَاءَ».[1] ئـاو هەڵدەگرێ: خـۆ دەشـۆرێ، یان جوان خۆی دەشۆرێ، پاشان ئاو بەسەری خۆیدا دەکاو دەست دەخاتـە نـاو قژەکانیەوەو دەیانهێنێ‌و دەیانبا بەناویاندا بۆ ئەوەی بنکی قژەکانی تەڕ بن، ئەمجار پاش ئاو دەکا بەسەر قژەکانیدا.

ئەم فەرموودەیە بەئاشکرا ئەوە دەگەیەنێ کە جوداوازی هەیە لەنێوان غوسـڵی ئـافرەت بـۆ لەشـگرانی‌و غوسـڵی بـۆ پاکبوونـەوە لـەخوێنی عـادەی مانگانەو خوێنی پاش منداڵ بوون، ئەوەتا حەدیثەکە ئەوە دووپات دەکاتـەوە کەپێویـستە ئـافرەتی پـاکبۆوە لـەخوێنی عـادەی مانگانـە کەزێـدەڕەوی بکـا لەدەست پێداهێنان‌و پەنجە خستنە ناو قژەکانیەوەو خۆ شۆردنی تەواوو خۆ پاککردنەوە لەچڵك‌و پیسی مـادی‌و مەعنـەوی بـەجۆرێك کـە بـۆ خۆشـۆردنی لەشگرانی ئەو جەختەی نەکردۆتەوە. هـەروەکوو چـۆن حـەدیثـەکەی ئوممـو سەلەمە بەڵگەیە لەسـەر ئـەوە کەپێویـست نیـە لەغوسـڵی لەشـگرانیدا پرچـی هۆنراوەی خۆی بکاتەوە.[2]

ئەصڵ‌و بنەما وایە ئـافرەت بـۆ غوسـڵ پرچـەکانی بکاتـەوە، بـۆ ئـەوەی دڵنیا بـێ، کـە بنکـی موومەکـان تـەڕ بـووەو ئاویـان پێکـەوتووە، وەلێ لەغوسـڵی لەشـگرانیدا عـەفوی لێـدراوە، لەبـەر زۆر دووبـارە بوونـەوەی‌و ئـەرکێکی زۆرە هـەموو جـارێ بـۆ خۆشـۆردنی لەشپیـسی پرچـی هـۆنراوەی بکاتـەوە، بەپێچەوانەی غوسڵ کردنی بەهۆی عادەی مانگانەوە، ئەمەیان مانگی جارێك ڕوو دەدا.[3]

---

[1] صحیح: (مختصر م ۱۷۲)، م (۳۳۲ – ۱/۲٦۱/٦۱).

[2] تهذیب سنن ابی داود لإبن القیم (۱/۱٦۷/۱٦٦) بەدەست لێدانەوە.

[3] تهذیب سنن ابی داود والإبن القیم (۱/۱٦۷/۱٦٦) بەدەست لێدانەوە.

**فائیدەیەك**: دروستە بۆ ژنو مێرد كە لەیەك شوێندا غوسڵ بكەنو شەرمگای یەكتریش ببینن، ئاماژە بەقسەی خاتو عائیشە كە دەڵێ: منو پێغەمبەری خودا لەیەك تەشت ئاوی خۆشۆردنمان هەڵدەهێنجاو هەردوكیشمان لەشگران بووین.[1]

## غوسڵە سوننەتەكان

١- غوسڵ كردن لەدوا هەموو جوتبوونێك؛ ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی ئەبو رافیع: كە دەڵێ: شەوێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەسەر خێزانەكانیدا گەڕاو لەگەڵیان جوتبوو دوای هەموو جوتبوونێك غوسڵی كرد! دەڵێ گوتم: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆ یەك غوسڵ بۆ هەموویان ناكەی؟ فەرمووی: «هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ».[2] ئەم شێوازە پاكترو پەسەندترە.

٢- خۆشۆردنی ئافرەتی هەمیشە خوێن (موستەحاضە) بۆ هەموو نوێژێك یان بۆ نوێژی نیوەڕۆو عەصر غوسڵێكو بۆ نوێژی شێوانو خەوتنان خۆشۆردنێكو بۆ نوێژی بەیانیش خۆشۆردنێك، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی خاتو عائیشە: كە دەفەرموێ: ئوممو حەبیبە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) توشی حاڵەتی هەمیشە خوێنی بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ كرد كە بۆ هەموو نوێژێك غوسڵ بكا..............[3]

لەریوایەتێكی تردا هەر لەخاتو عائیشەوە دەفەرموێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا ئافرەتێك كەوتە حاڵەتی هەمیشە خوێنییەوە، ئیتر فەرمانی پێ

---

[1] متفق علیه م (١/٢٥٦/٣٢١)، خ (١/٣٧٤/٢٦٣)، ن (١/١٢٩).

[2] حسن (ص. جه ٤٨٠)، د (١/٣٧٠/٢١٦)، جه (١/١٩٤/٥٩٠).

[3] صحیح: (ص. د ٢٦٩)، د (١/٤٨٣/٢٨٩).

کرا کە بۆ نوێژی عەصر عەجەلە بکاو بۆ نوێژی نیوەڕۆ خۆی دوابخا، واتە: نوێژی نیوەڕۆ لەدوا کاتیداو نوێژی عەصر لەسەرەتای کاتیدا بکاو بۆ هەردوو نوێژەکە یەکجار غوسڵ بکا، نوێژی شێوان دوابخاو نوێژی خەوتنان لەسەرەتای کاتەکەیدا بکاو بۆ هەردووکیان یەکجار خۆی بشوا، بۆ نوێژی بەیانیش یەك غوسڵ بکا.[١]

٣- غوسڵ کردن دوای بێهۆشبوون، کەبە ئاگا هاتەوە سوننەتە غوسڵ بکا، بەپێی حەدیثەکەی خاتو عائیشە کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا لە نەخۆشی‌یەکەیدا قورسایی‌یەکی بەسەردا هات، کە بەئاگا هاتەوە فەرمووی: {أصلى الناس؟} ئەرێ موسوڵمانان نوێژیان کرد؟ وتمان نەخەیر ئەوان چاوەڕوانی جەنابتن ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمووی: ئاوم بۆ بکەنە تەشتەوە، عائیشە دەفەرموێ: ئێمەیش داواکەیمان بەجێ هێنا، تەشریفی خۆی شت، پاشان بەناڕەحەتی‌و داهێزان هەڵسا بچێ نوێژ بکا، بێهۆشی بەسەردا هات، پاشان بەهۆش خۆی هاتەوە، فەرمووی: ئەرێ خەڵکەکە نوێژیان کرد؟ عەرزمان کرد نەخەیر، ئەوان چاوەڕوانی جەنابتن ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمووی: ئاوم بۆ بکەنە تەشتەوە خۆم دەشۆرم، ئێمەیش بۆمان جێبەجێ کرد، خۆی شۆرد، پاشان هەڵسا بەناڕەحەتی بچێ نوێژەکەی بکا، دووبارە بێ هۆش بۆوە، پاشان بەئاگا هاتەوە، فەرمووی: {أصلى الناس؟} ئەرێ خەڵکەکە نوێژیان کرد؟ وتمان نەخەیر، ئەوان چاوەڕوانی جەنابتن ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمجار خاتو عائیشە باسی ئەوە دەکا کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ناردی بۆلای حەزرەتی ئەبو بەکر کە پێشنوێژی بۆ موسوڵمانان بکا، هەروا خاتو عائیشە تەواوی فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە[٢]

---

[١] صحيح: (ص. د ٢٧٣)، د (١/٤٨٧/٢٩١)، ن (١/١٨٤).

[٢] متفق عليه: م (١/٣١١/٤١٨)، خ (١/١٧٢/٦٨٧).

٤- خۆشۆردن بەهۆی ناشتنی ناموسوڵمانەوە، بەپێی ئەو فەرموودەی حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبو تالیب ریوایەتی کردووە، کە گوایە هاتۆتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتویەتی: ئەبو طالیب مرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووە: برۆ بیشارەوە (بینێژە) جا عەلی دەڵێ کە ژێر خاکم کرد، هاتمەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم غوسڵ بکە.[1]

٥- غوسڵی دوو جەژن (جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان) غوسڵی ڕۆژی عەرەفە. لەبەر ئەو فەرموودەیەی کە ئیمامی بەیهەقی ریوایەتی کردووە لەرێگەی شافیعی‌یەوە لە زازانەوە، دەڵێ پیاوێك پرسیاری لە ئیمامی عەلی کرد دەربارەی غوسڵ، ئەویش لەوەڵامدا وتی: ئەگەر حەزت لێیە هەموو ڕۆژێك غوسڵ بکە، وتی: نا من مەبەستم ئەو غوسڵەیە کەپێی دەگوترێ. غوسڵ. فەرمووی: غوسڵی ڕۆژی جومعە، ڕۆژی عەرەفە، ڕۆژی جەژنی قوربان و ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان.

٦- غوسڵ کردن لەدوای شتنی مردو لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: « مَنْ غَسَّلَ مَيِّتًا فَلْيَغْتَسِلْ ». کەسێك مردووی شۆرد با دوایی بۆ خۆی غوسڵ بکا.[2]

٧- غوسڵ کردن بۆ ئیحرام بەستن بەعومرە یان بەحەج، ئەمەیش بەپێی حەدیثی زەیدی کوڕی ثابیت، کە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەرم بینی پۆشاکی خۆی داماڵی بۆ پۆشینی لیباسی ئیحرام و غوسڵی کرد.[3]

---

[1] صحيح الإسناد: (الجنائز/١٣٤)، ن (١/١١٠)، د (٩/٣١/٣١٩٨).

[2] صحيح: (ص. جه ١١٩٥)، جه (١/٤٧٠/١٤٦٣).

[3] حسن: (الإرواء: ١٤٩)، ن (١/١٦٣/٨٣١).

٨- غوسڵ کردن بۆ چوونە ناو مەککە، لەئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە کە هەرکاتێ ویستبیەتی بچێتە ناو مەککەوە شەو لە (ذی طوی) ماوەتەوە تا بەیانی، غوسڵی کردووە ئەمجار بەڕۆژ چۆتە ناو مەککەوە. واشی لەیادە: کە پێغەمبەریش وای کردووە.[1]

## لابردنی بێ دەستنوێژیو لەشگرانی بە گڵو خۆڵی پاك مەشروعیەتی تەیەموم

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم – المائدة/٦}: ئەگەر وارێکەوت ئێوە نەخۆش بوون یان لەسەفەردا بوون، یان یەکێ لەئێوە لە ئاودەستخانەوە دەگەڕایەوە خۆی خاڵی کردبووەوە، یان دەستان لەئافرەت دابوو ئاوتان دەست نەکەوت دەستنوێژ بگرن یان غوسڵ بکەن، ئەوە پەنا بەرنە بەر گڵو خۆڵێکی پاك ڕوخسارو دەستو بازوی خۆتانی پێ مەسح بکەن پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ».[2] بێگومان گڵو خۆڵی پاك لابەری بێ دەستنوێژیو لەشگرانی موسوڵمانە، تەنانەت ئەگەر دە ساڵیش ئاوی دەست نەکەوێ.

---

[1] متفق عليه: م (١٢٥٩ – ٢٢٧ – ٢/٩١٩) وهذا لفظه. خ (٣/٤٣٥/١٥٧٣)، د (٥/٢١٨/١٨٤٨)، ت (٢/١٧٢/٨٥٤).

[2] صحيح: (ص. د ٣٢٢)، ت (١/٨١/١٢٤)، د (١/٥٢٨/٣٢٩)، ن (١/١٧١) بالفاظه متقارين.

## ئەو هۆكارانەی دەبنە مایەی رەوابوونی تەیەموم

تەیەموم كردن‌و بەكارهێنانی گڵ‌و خۆڵی پاك دروستە كاتێك نەتواندرێ ئاو بەكاربهێندرێ، جا یان لەبەر نەبوونی ئاو، یان ترسی هەبوونی زیان لە بەكارهێنانی لەبەر هەبوونی نەخۆشی بەجەستەوە یان سەرمای زۆر.

لەعیمرانی كوڕی حوصەینەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووین (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەفەرێكدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی بەخەڵكەكە كرد، ڕوانی پیاوێك كەنارگیر بووە، پێی فەرموو: ئەوە بۆ نوێژت لەگەڵ ئێمە نەكرد؟ وتی قوربان لەشم گرانەو ئاویش نیە غوسل بكەم، پێی فەرموو: «عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ ، فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ».[1] بچۆ بەگڵی پاك تەیەموم بكە، ئەوە كیفایەتە بۆ تۆ.

لەجابیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ لەسەفەرێكدا بووین، یەكێك لەئێمە بەردێك بەر سەری كەوت‌و بریندار بوو، پاشان ئیحتیلامی بوو، پرسیاری لەهاوەڵان كرد ئاخۆ ڕوخصەتی تەیەموم كردنی هەیە؟ هاوەڵان وتیان ناوەڵڵا هیچ ڕوخصەتێك نابینین بۆت لەحاڵێكدا تۆ دەتوانی ئاو بەكار بهێنی ئەوە بوو غوسڵی كردو مرد، جا گەڕاینەوە چووینە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕوداوەكەی بۆ گێڕدرایەوە، فەرمووی: «قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلاَّ سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ».[2] كوشتویانە، خودا بیانكوژێ، ئەگەر بۆخۆیان شارەزا نەبوون بۆ پرسیاریان لە زانایان نەكرد، خۆ دەرمانی نەزانی پرسیار كردنە، ئەو كابرایە غوسڵ كردنی بەئاو لەسەر نەبوو هەر ئەوەندەی بەس بوو تەیەموم بكا.

---

[1] متفق علیه: خ (٣٤٤/١/٤٧٧)، م (٦٨٢/١/٤٧٤)، ن (١/١٧١).

[2] متفق علیه: خ (٣٤٤/١/٤٧٧)، م (٦٨٢/١/٤٧٤)، ن (١/١٧١).

له عەمری کوڕی (ألعاص)ەوە ریوایەت کراوە: کە کاتێك نێردراوە بۆ غەزای (ذات السلاسل) دەڵێ: لەشەوێکی زۆر ساردو سەرمادا ئیحتیلامم بوو، ترسام ئەگەر بەئاو غوسڵ بکەم بەهیلاك بچم، تەیەمومم کردو پاشان پێشنوێژی نوێژی بەیانیم بۆ هاوەڵان کرد، کە گەڕاینەوە مەدینە ئەو حاڵەی منیان بۆ پێغەمبەر باس کرد. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَا عَمْرُو صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ». ئەی عەمر ئەوە بە لەشگرانی نوێژت بەهاوەڵانت کردووە؟ عەمر دەڵێ: عەرزم کرد: من یادی فەرمایشتی پەروەردگارم کردەوە کە دەفەرموێ: ( وَلاَ تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ). بۆیە تەیەمومم کردو پاشان نوێژم کرد، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێکەنیو هیچی نەفەرموو.[1]

* ماناى {الصعيد} كه له ئايەتەكەدا هاتووه چييه؟

لەکتێبی (لسان العرب)دا[2] دەڵێ: (الصعيد) بە مانا زەویە. گوتراویشە بە مانا زەوی پاکە. هەروا گوتراوە بەمانا هەموو گڵو خۆڵێکی خاوێنە. لە قورئاندا هاتووە «فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا». ئەبو ئیسحاق وتویەتی: (الصعيد) بەمانا روی زەویە، هەر ئەوەندە پێویستە مرۆڤ دەستی بەزەویدا ماڵێ، گوێ نەداتە ئەوەی ئاخۆ شوێنەکە گڵو خۆڵی لێیە یان نا، چونکە (صعيد) بەمانا گڵو خۆڵ نیە، بەڵکوو مەبەست روی زەویە، جا گڵو خۆڵ بێ یان شتی تر بێ تەنانەت وتویەتی: ئەگەر زەویەك هەمووی بەردو شاخ بێو گڵی لەسەر نەبێ، تەیەمومکەر دوو دەستی بەو بەردو شاخەدا بماڵێو ڕوخسارو دەستو بازوی خۆی پێ مەسح بکا ئەوە بۆی دەبێتە پاکەوەکەر (طەهور).

---

[1] صحیح: (ص. د ٣٢٣)، د (١/٥٣٠/٣٣٠)، حم (٢/١٩١/١٦)، ك (١/١٧٧).

[2] ج ٣/٢٥٤.

## چۆنیەتی تەیەموم

لەعەمماری کوڕی یاسرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیحتیلامم بوو، ئاوم دەست نەکەوت، خۆم لەگڵو خۆڵدا گەوزاندو پاشان نوێژم کرد دوایی ئەو ڕەفتارەی خۆم بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باس کرد، فەرمووی: ئەوەندەت بەس بوو ئاوات بکردایە، لەپێش چاوی خۆم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەردوو دەستی بەزەویداماڵین‌و فوی لێ کردن‌و ڕوخسارو دوو دەستی خۆی پی مەسح کردن.[1]

**فائیدەیەک:** قاعیدەو بنەما لە تەیەمومدا ئەوەیە تەیەمموم لە شوێنی دەستنوێژە، ئەوەی بە دەستنوێژ حەڵاڵ دەبێ، بەتەیەمومیش حەڵاڵ دەبێ، پێش هاتنی کات تەیەموم کردن دروستە وەکوو چۆن دەستنوێژگرتن دروستە، دەتوانێ بەیەك تەیەموم چەندێکی بوێ نوێژ بکا، وەکوو چۆن بەیەك دەستنوێژ دەتوانێ چەندێك بتوانێ نوێژ بکا.

## ئەو شتانەی تەیەموم پوچ دەکەنەوە

هەر شتێك دەستنوێژ بەتاڵ بکاتەوە تەیەمومیش پوچ دەکاتەوە، هەروا دەستەبەربوونی ئاو بۆ کەسێك لەبەر بێ ئاوی تەیەمومی کردبێ، یان توانای بەکارهێنانی ئاو بۆ کەسێك لەبەر نەتوانین‌و زیان پێ گەیشتن، ئاوی بەکارنەهێنابێ‌و تەیەمومی کردبێ، ئەمانەیش تەیەموم بەتاڵ دەکەنەوە، ئەگەر کەسێك لەناو نوێژدا بووئەم عوزرانەی نەمان، ئەوە با درێژە بەنوێژەکەی بداو نوێژەکەی صەحیحەو پێویست بەگێڕانەوە ناکا.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دوو پیاو بەسەفەرێك لەماڵ دەرچوون، کاتی نوێژیان لێ هات‌و ئاویان دەست نەکەوت،

---

[1] متفق علیه: خ (١/٤٥٥/٣٤٧)، م (١/٢٨٠/٣٦٨)، د (١/٥١٤/٣١٧)، ن (١/١٦٦).

بەزەوییەکی پاك تەیەمومیان کردو نوێژیان کرد. پاشان هێشتا کاتی نوێژەکە تێنەپەڕی بوو ئاویان دەست کەوت، یەکێکیان دەستنوێژی گرتو نوێژەکەی ئیعادە کردەوە ئەوەی تریان نە دەستنوێژی گرتەوەو نە نوێژەکەی گێڕایەوە، پاشان کە گەڕانەوە هاتنە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەومیان بۆ باس کرد، بە ئەوەیانی فەرموو کە نوێژەکەی ئیعادە نەکردبووەوە « أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلاتُكَ ». ئەتۆ کارەکەت موافیقی سوننەتی منەو نوێژەکەت دروست بووە، کارەکەت موافیقی شەریعەتە. بەوەشیانی فەرموو: کە دەستنوێژی گرتبووەوە نوێژەکەی گێڕابووەوە « لَكَ الأَجْرُ مَرَّتَيْنِ ». ئەتۆ دوو پاداشتت هەیە.

**فائیدەیەک:** کەسێك برینێکی پێوە بوو پێچابووی، یان شوێنێکی شکا بوو هەڵی بەستبووەوە، ئەوە شتنی ئەو شوێنەی لەسەر نیە، پێویست ناکا نە مەسحی لەسەر بکا، نە تەیەمومی بۆ بکا.

سەربەڵگەی ئەم حوکمە فەرمایشتی پەروەردگارە: کە دەفەرموێ: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا – البقرة/٢٨٦}. هەروا فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ). «وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ ».[1] هەرکاتێ فەرمانم پێ کردن بەکارێك بەپێی توانای خۆتان بیکەن، چەندێك دەتوانن ئەوەندەی لێ جێبەجێ بکەن، ئەوەتا بەگوێرەی قورئانو سوننەت هەرشتێك لەتوانادا نەبێ لابراوەو حوکمەکەی لاچووە. بەگوێرەی شەرع دەبێ تەعویضی بکاتەوە، شەرعیش بەقورئانو سوننەت نەبێ شت پێویست ناکا، ئاشکراشە نە لەقورئانداو نە لەسوننەتدا ئاماژەیەك نیە بۆ تەعویضو

---

[1] صحيح: (مختصر م ٦٣٩)، م (٢/٩٧٥/١٣٣٧)، ن (٥/١١٠).

بارتـەقای مەسـح لەسـەر شـکاوی‌و برینێـك کـە نەتوانـداریێ بـشۆریێ، کـەوابوو قسەی ئەوە کە مەسح لەسەر برین‌و شکاوی دەبێ بکریێ رەتدەکرێتەوە.[1]

## دروسته تەیەمموم بەدیوار بکریێ[2]

لـەئیبنو عەبباسـەوە ریوایـەتکراوە دەفـەرمویێ: مـن‌و عەبـدوڵلای کـوڕی یەسار؛ (مەولای مەیمونـەی خێزانـی پێغەمبـەر، درودی خـودای لەسـەر بـێ) چوینە لای ئەبو جوهەیمی کوڕی (الحارث)ی کوڕی (الصمة)ی ئەنصاری، ئـەبو جوهـەیم وتـی: پێغەمبـەر لـەلای (بیئـری جەمەلـەوە)[3] دەهاتـەوە. پیاوێـك توشـی بـوو سـڵاوی لێ کـرد، پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وەڵامـی سڵاوەکەی نەدایـەوە، هـەتا روی کـردە دیوارێـك مەسـحی دەم‌و چاوو دەسـتو باسکی خۆی پێ کرد، پاشان وەڵامی سڵاوی کابرای دایەوە.[4]

## حوکمەکانی خوێنی عادەی مانگانەو خوێنی پاش منداڵبوون

خـوێنی عـادەی مانگانـە (حـیض): خوێنێکـە لای ئافرەتـان ناسـراوو ئاشـکرایە، لـە شـەرعدا ئەندازەیـەك نیـە بـۆ زۆری‌و کـەمی بـەڵکوو ئـەوە دەگەڕێتەوە بۆ عادەت.

خوێنی پاش منـداڵبوون (النفـاس) ئـەو خوێنەیـە بـەهۆی منداڵبوونـەوە دێتە دەرەوە. زۆریەکەی چل ڕۆژە.

لە ئەممو سەلەمەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: ئافرەتـە زەیـستانەکان لـەڕۆژگاری پێغەمبـەردا (درودی خـودای لەسـەر بـێ) چـل ڕۆژ

---

[1] المحلى لإبن حزم ج٢/٧٤.

[2] دیوارەکە گڵ بێ یان بەرد بێ، بۆیە کرابێ یان نا.

[3] شوێنێکە نزیك مەدینە.

[4] متفق علیه: خ (١/٤٤١/٣٣٧)، م (١/٢٨١/٣٦٩) معلقاً، د (١/٥٢١/٣٢٥)، ن (١/١٦٥).

دادەنیشتن واتە: نە نوێژو نە ڕۆژو نە سەرجێی ژنو مێردییان ئەنجام نەدەدا.[1]

هەرکاتێك ئافرەتە زەیستانەکە بینی پاکبۆتەوە پێش تەواوبوونی چل ڕۆژەکە، ئەوە غوسڵ دەکاو پاك دەبێتەوە، ئەگەر دوای غوسڵ کردنەکەو دوای تێپەڕبوونی چل ڕۆژەکە خوێنی بینی ئەوە بەتەواوبوونی چل ڕۆژەکە غوسڵ دەکاو پاك دەبێتەوە. ئەو خوێنەی دەیبینی بەخوێنی زەیستان (نفاس) ناژمێردرێ.

## ئەوەی لەسەر ئافرەتی حائیضو زەیستان حەرامە

هەرکارێك بۆ بێ دەستنوێژ دروست نەبێ بۆ حائیضو زەیستانیش حەرامە، زیاد لەو شتانەیش ئەمانەشی لەسەر حەرامن.

١- ڕۆژوو گرتنی لێ حەرامە، کاتێك پاکبۆوە ڕۆژوەکانی دەگرێتەوە.

موعاذە: دەگێڕێتەوە دەڵێ: پرسیارم لەخاتو عائیشە کرد وتم: ئەوە بۆ ئافرەت کە دەکەوێتە عادەی مانگانەوە نوێژ ناکاو ڕۆژوو ناگرێ: کە پاکبۆوە دەبێ ڕۆژوەکانی بگرێتەوە، کەچی نوێژەکانی ناگێڕێتەوە؟ لەوەڵامدا فەرمووی: یەکێك لەئێمەی ئافرەت لەگەڵ پێغەمبەردا دەبوینو دەکەوتینە عادەی مانگانەوە، فەرمانمان پێ دەکرا ڕۆژو بگرینەوە، بەڵام فەرمانمان پێ نەدەکرا بەگێڕانەوەی نوێژەکانمان.[2]

٢- جوتبوون سەرجێی کردن، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ

---

[1] حسن صحيح: (ص. جه ٥٣٠)، د (١/٥٠١/٣٠٧)، ت (١/٩٢/١٣٩)، جه (١/٢١٣/٦٤٨).

[2] متفق عليه: م (١/٢٦٥/٣٣٥) وهذا لفظه، خ (١/٤٢١/٣٢١)، ت (١/٨٧/١٣٠)، د (٢٥٩/١/٤٤٤)، جه (١/٢٠٧/٦٣١).

وَلاَ تَقْرَبُـوهُنَّ حَتَّـىَ يَطْهُـرْنَ فَـإِذَا تَطَهَّـرْنَ فَـأْتُوهُنَّ مِـنْ حَيْـثُ أَمَـرَكُمُ اللّـهُ ـ البقرة/٢٢٢}. پرسيارت لێ دەكەن ئـەی پێغەمبـەرا دەربـارەی خـوێنی عـادەی مانگانەی ئافرەت، بڵێ: ئەوە خوینێكی سورشـتـیـەو ئەزیـەتو نەخۆشییەكە توشـی ئـافرەت دەبـێ، لـەماوەی هـەبوونی ئـەو حاڵەتـەدا خۆتـان لـەئافرەت كەنارگیر بكەنو لێیان نزیك مەبنەوە، كە لەو خوێنە پـاك بوونـەوە، دەتـوانن بچنە لایانو سەرجێیان لەگەڵدا بكەن بەو شێوەی خودا فەرمانی پێ كردوون. هەروەها ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) كـە دەفەرموێ: « اصْنَعُوا كُـلَّ شَـيْءٍ إِلاَّ النِّكَـاحَ ».[1] ئەوكاتـەی ئـافرەت لـەعادەی مانگانـەی دایـە بـۆ مێردەكـەی ڕەوایـە هـەموو شـتێكی لەگەڵـدا بكـا جگـە لەجوتبوون. واتە: لـەكاتی بێنوێـژی ئافرەتـدا هـەموو شـتێكیان لەگـەڵ بكـەن جگە لەجوتبوون.

### حوكمی كەسێك چووەلای ئافرەتی بێنوێژو تێكەوتوو لەعادەی مانگانە

ئیمـامی نـەوەوی دەفـەرموێ: ئەگـەر موسـوڵمانێك پێـی وابـوو جوتبـوون لەگەڵ ژنـی لـەعادەی مانگانەكـەوتوو (حـائض) لەپێـشەوەرا حەڵاڵـە بـەكافرو لـەئاین هەڵگـەڕاوە حـسێب دەكـرێ. ئەگـەر پیاوێـك لـەكاتی عـادەی مانگانـەدا چووە لای خێزانەكەی پێـی وانـەبوو حەڵاڵـە، جـا یـان لـەبیری چوبوەوە، یـان نەیدەزانی خێزانەكەی لەوحاڵەدایە، یـان نەیـدەزانی حەرامـە، یـان زۆریـان لێ كـرد ئـەو كـارە بكـاو ناچـاریان كـرد، ئـەوە گونـاهی ناگاتـیو كـەفارەتو فەرمبووشی لەسەر نیە، ئەگەر بە ئەنقەست لەگەڵ ژنەكەی جوتبوو، دەیزانی ژنەكـە لـەعادەی مانگانەدایـەو حەرامیـشە، كەسـیش زۆری لێ نـەكردبوو

[1] صـحيح: (ص. جـه ٥٢٧)، م (٣٠٢/٢٤٦/١)، د (٢٥٥/٤٣٩/١)، ت (٤٠٦٠/٢٨٢/٤)، جـه (٦٤٤/١/٢١١)، ن (١/١٥٢).

بەویستو ئیختیاری خۆی ئەوکارەی کرد، ئەوە بێگومان تاوانی گەورەی ئەنجام داوە.

ئیمامی شافیعی فەرموویەتی ئەو کارە گوناهی کەبیرەیەو واجبە لەسەری تۆبە بکا، ئەمجار ئاخۆ کەفارەتی لەسەر یان نا؟

ئەوەوی دەڵێ: من دەڵێم رای پەسەند ئەوەیە کەفارەتی لەسەرە کە کەفارەت بدا[١] ئەمەیش بەپێی ئەو حەدیثەی ئیبنو عەبباس لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتی کردووە کە دەربارەی کەسێك بچێتە لای خێزانی لەعادەی مانگانەدا فەرموویەتی: « يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ».[٢] لەپای ئەو تاوانە دینارێك یان نیو دینار دەکا بەخێر.

ئەو تەخیرییەی لەحەدیثەکەدا چەسپاوە دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازی نێوان چوونە لای لەسەرەتای هاتنی خوێنەکەو کۆتای عادەکە لەبەر ئەو فەرموودەیەی ئیبنو عەبباس بە مەوقوفی ریوایەتی کردووە: کە دەڵێ: (ان أصابها في فور الدم تصدق بدينار وإن كان في آخره فنصف دينار)[٣].

## حاڵەتی هەمیشە خوێنی (الإستحاضة)

ئیستیحاضە: جۆرە خوێنێکە کە غەیری کاتی هاتنە دەرەوەی خوێنی عادەی مانگانەو خوێنی دوا منداڵبوون دێتە دەر، یان یەکسەر دوای ئەوان دێتە دەر، جا ئەگەر حاڵەتی یەکەم بوو ئەوە ئاشکراو دیارەو لێك جیادەکرێنەوە. ئەگەر حاڵەتی دووەم بوو، ئەوە تێدەکرین. ئەگەر

---

[١] شرح النووي على مسلم ج٣/٢٠٤.

[٢] صحيح (ص. جـه ٥٢٧)، م (١/٢٤٦/٣٠٢)، د (١/٤٣٩/٢٥٥)، ت (٤/٢٨٢/٤٠٦٠)، جـه (٦٤٤/١/٢١١)، ن (١/١٥٢).

[٣] صحيح موقوف (ص. د ٢٣٨)، د (١/٢٤٩/٢٦٢).

ئافرەتەکە (معتادة) بوو واتە: عادەی مانگانەی ڕێك‌و پێك‌و زاندراو بوو، ئەوە چی لە عادەی مانگانەی زیادبێ، بەخوێنی ئیستیحاضە (هەمیشە خوێن) دادەندرێ. ئاماژە بە فەرمایشتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە بە ئوممو حەبیبەی فەرموو: « امْكُثِي قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِي وَصَلِّي».[1] بەئەندازەی ماوەی عادەی مانگانەی خۆت خۆت بگرەو، پاشان غوسڵ بکەو نوێژ بەجێ بێنە.

ئەگەر ئافرەتە خوێن بەربووەکە جوداوازی نێوان دوو خوێنەکەی بۆدەکرا، ئەوە خوێنی حەیزەکە، خوێنێکی گەش‌و ڕەش‌و ناسراوە، ئافرەت بۆخۆیان باش دەیناسن. ئەگەر وانەبوو ئەو خوێنی ئیستیحاضەو هەمیشە خوێنە. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کە ئاڕاستەی فاطیمەی کچی ئەبو حوبەیشی کرد فەرمووی: (اذا كان دم الحيض فأنه أسود معروف فأمسكي عن الصلاة، فإذا كان الآخر فتوضئ فإنما هو عرق).[2]

ئەگەر خوێنەکە خوێنی حەیز بوو ئەوە خوێنێکی گەش‌و ڕەش‌و ناسراوە، لەو ماوەدا واز لەنوێژ کردن بێنە، ئەگەر خوێنەکە ڕەنگی بەو جۆرە نەبوو، ئەوە دەستنوێژ بگرەو نوێژ بکە چونکە ئەو خوێنی حەیز نیە.

ئەگەر ئافرەتەکە بە حاڵەتی هەمیشە خوێنی‌و خوێن بەربوویی ڕەسیدە بوو، نەیدەتوانی جوداوازی بخاتە نێوان خوێنەکان‌و بۆی لێك نەدەکرانەوە ئەوە بەگوێرەی ئافرەتی خزم‌و هاو نیشتمانی خۆی حیسابی بۆ دەکرێ.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٢)، م(٣٣٤-٦٥-١/٢٦٤).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٠٤)، ن(١/١٨٥)، د(٢٨٣/٤٧٠/١).

ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ): کە بە حەمنەی کچی جەحشی فەرموو: « إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِن رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللَّهِ ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّي ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِئُكِ وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ مِيقَاتَ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ».[1] ئەوە سەر لێ شێواندنێکی شەیتانە، وای لێ دەکا نەزانێ کامە خوێنی حەیزەو کامە خوێنی (ئیستیحاضە)یە، بە حەمنەی فەرموو: شەش رۆژ یان حەوت رۆژ خۆت بەبێ نوێژ دابنێ، باش ورد بەرەوە لەحاڵی ئافرەتی بێ نوێژ لەخزمو کەس‌و کارو هاوتەمەنی خۆت، بۆئەوەی پەی بەری بە ماوەی بێنوێژی راستەقینەی خۆت بەقیاس بۆسەر عادەی مانگانەی ئەوان، دەق وەکوو ئەو ماوەیەی لەزانستی خودادا هەیە. پاشان خۆت پاك بشۆرەو بیست‌و سێ شەو بەرۆژەکانیەوە یان بیست‌و چوار شەو بەرۆژەکانیەوە نوێژی خۆت بکەو رۆژوی خۆت بگرە.

ئیتر ئەمەت بەسە، هەموو مانگێك بەم شێوە عادەی مانگانەت بڕیاربدە، ماوەی بێنوێژی خۆت بەرامبەر بکە بەماوەی بێ نوێژی ژنانی تر لە خزم‌و هاوتەمەنانت، ماوەی پاکی‌و بێ نوێژی خۆت بە (قیاس) بۆسەر حاڵی ئەوان دیاری بکە.

### ئەو حوکمانەی تایبەتن بە ئافرەتی هەمیشە بێنوێژ (مستحاضة)

هیچ شتێ لەوانەی لەسەر ئافرەتی حەیزدار حەرام دەبێ، لەسەر ئافرەتی هەمیشە بێ نوێژ حەرام نابێ، وەلێ ئەوەندە هەیە پێویستە ئافرەتی موستەحاضە بۆ هەموو نوێژێك دەستنوێژ بگرێ. بە پێی فەرموودەی

---

[1] حسن: (الإرواء/٢٠٥)، د(١/٤٧٥/٢٨٤)، ت(١٢٨).

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)؛ کە ئاراستەی فاطیمەی کچی ئەبو حوبەیشی کرد؛ پێی فەرموو: « ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلاَةٍ».[1] واتە: ئەمجار دەستنوێژ بگرە بۆ هەموو نوێژێك. سوننەتە بۆ ئافرەتی هەمیشە بێنوێژ بۆ هەموو نوێژێك غوسڵ بکا، وەکوو لەوەپێش لەباسی غوسڵە سوننەتەکاندا تێپەڕی.

## كتاب الصلاة
## باسی نوێژ

وشەی (صلاة) لە زماندا بەمانا نزاو پاڕانەوەیە بەخێر قورئان دەفەرموێ: (وَصَلِّ عَلَيْهِمْ). واتە: دوعای خێریان بۆبکە. لە زاراوەی شەرعدا (صلاة) بریتییە لە کۆمەڵێك گوفتارو رەفتار: کە بەگوتنی (الله أكبر) دەست پێدەکرێن و بەسەلامدانەوە کۆتاییان دێ، وێڕای لەبەرچاو گرتنی چەند مەرجێکی تایبەتی.[2]

نوێژی فەرز پێنج نوێژن. نوێژی نیوەڕۆ، نوێژی عەصر، نوێژی شێوان، نوێژی خەوتنان، نوێژی بەیانی.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەو شەوەدا کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەوڕەوی پێ کرا پەنجا نوێژ لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرزکرا، پاشان لێیان کەم کرایەوە تابوونە پێنج نوێژ. ئەمجار بانگ لە پێغەمبەر کرا (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەی موحەممەد! ئەوە بزانە بڕیاری من گۆڕانکاری بەسەردا نایە، ئەتۆ بەکردنی ئەم پێنج نوێژە پاداشی پەنجا نوێژت هەیە.[3]

---

[1] صحيح: (ص.جة/٥٠٧)، د(١٩٥/٤٩٠/١)، جة(٦٢٤/٢٠٤/١).

[2] مغنى المحتاج (ج ١٢٠/١).

[3] متفق عليه: ت(٢١٣/١٣٧/١) هكذا مختصراً واخرجه مطولاً خ(٣٨٨٧/٢٠١/٧).

له طەلحەی کوڕی عوبەیدیلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کابرایەکی عەرەبی دەشتەکی هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)، قژ ژاکاو، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! پێم بڵێ: خودا ڕۆژی چەند نوێژی لەسەر فەرزکردوم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ ، إِلاَّ أَنْ تَطَّوَّعَ شَيْئًا». لە شەوو ڕۆژێکدا پێنج نوێژت لەسەر فەرزکراوە، جگە لەنوێژی سوننەت کە بۆ خۆت بە ویستی خۆت بتەوێ نوێژی سوننەت بکەی.

## پلەو پایەی نوێژ لە ئایندا

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ». [1]

**ئایینی ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیات نراوە:**

**یەکەم:** شایەتیدان بەوەی هیچ خودایەك نیە شیاوی پەرستش‌و بەندایەتی بۆ کردن بێ جگە لە (الله)، هەروەها شایەتی دەدەم: کە حەزرەتی موحەممەد ڕەوانەکراوی پەروەردگارە.

**دووەم:** بەجێهێنانی نوێژ.

**سێیەم:** دەرکردنی زەکات لە ماڵ‌و سامان.

**چوارەم:** حەجکردنی ماڵی خودا.

**پێنجەم:** ڕۆژوو گرتنی مانگی ڕەمەزان.

---

[1] متفق عليه: م(١٦-٢٠-١/٤٥) وهذا لفظه، خ(١/٤٩/٨)، ت(٤/١١٩/٢٧٣٦)، ن(٨/١٠٧).

## حوكمی نوێژ نەكەر

موسوڵمانان كۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە كەسێك ئینكاری فەڕزبوونی نوێژ بكا كافر دەبیٰ‌و لە چوارچێوەی ئایینی ئیسلام دەردەچیٰ، بەڵام راجیاییان تێكەوتووە دەربارەی كەسێك نوێژ نەكاو بڕواشی وابیٰ واجبە، هەندێك دەڵێن: كافر دەبیٰ، هەندێك دەڵێن: تاوانبار دەبیٰ‌و لە ئایین دەرناچیٰ. هۆكاری ئەم راجیاییە، چەند حەدیسێكن لە پێغەمبەرەوە ریوایەتكراون: بەزەقی‌و ئاشكرا ئەوە جوداوازییە دەخەنە نێوان نوێژ نەكەری تەمبەڵ‌و لاسار لەگەڵ نوێژ نەكەری بیٰ بڕواو مونكیر.

لە جابیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵیٰ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیٰ) فەرمووی: «إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلاَةِ»[1]: بێگومان نێوانی مرۆڤ‌و كوفرو هاوبەشپەیداكردن وازهێنانە لەنوێژ.

## نوێژ نەكردن

لە بورەیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵیٰ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلاَةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ».[2] ئەو عەهدو پەیمانەی لەنێوان ئێمەی موسوڵمان‌و ئەوانی كافردا هەیە بریتییە لەنوێژ، نوێژ نیشانەی جیاكردنەوەی ئێمەیە لە ئەوان. جا كەسێك بە ئەنقەست نوێژ نەكا ئەوە بێگومان كافرە. وەڵ رای پەسەند لای زانایانی ئیسلام ئەومیە: كە مەبەست بە كوفر لێرەدا كوفری بچوكە: كە نابێتە هۆكاری دەرچوونی مرۆڤ

[1] صحيح: (ص.ج/٢٨٤٨)، م(١/٨٢/٨٨) وهذا لفظه. د(٤٦٥٣/٤٣٦/١٢). ت(٢٧٥/٤/١٢٧)، جة(١/٣٤٢/١٠٧٨).

[2] صحيح: (ص.ج/٨٨٤)، جة(١/٣٤٢/١٠٧٩)، ن(١/٢٣١)، ت(١/١٢٥/٢٧٥٦).

لەئايين، بە لەبەرچاو گرتنی ئەم رایە دەتوانین جەمع بکەین لەنێوان ئەم فەرمودانەو فەرمودەی تر کە هەندێکیان ئەمانەن:

لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى الْعِبَادِ مَنْ أَتَى بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ».[1]؛ پێنج فەرزی نوێژ لە شەوو ڕۆژێکدا خودا پێویستی کردوون لەسەر بەندەکان، کەسێك بەرێك و پێکی بەجێیان بێنێ هیچ نوێژێك نەفەوتێنێ بەهۆی کەمتەرخەمییەوە یان بەهەند نەگرتنیان، ئەوە خودا وادەی داوە بیخاتە بەهەشتەوە، کەسێك بەجێیان نەهێنێ، ئەوە هیچ عەهدو پەیمانێکی لای خودا نیە، مەیلی لێ بێ سزای دەدا مەیلی لێ بێ لێی خۆش دەبێ.

کە دەبینین پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاری ئەو کەسەی بەرێك و پێکی نوێژەکانی بەجێ ناهێنێ، دەخاتە مەشیئەتی پەروەردگارەوە، بۆمان دەردەکەوێ کە نوێژ نەکردن ناچێتە پلەی کوفرو شیرکەوە، ئاماژە بەدەقی ئایەتی {إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا – النساء/٤٨}. پەروەردگار هەرگیز لەوە خۆشنابێ هاوەڵی بۆ دابندرێ، ئەوە تاوانێکە خودا بڕیاری داوە لێی خۆش نەبێ، بەڵام تاوانی تر بە مەشیئەتی خۆی یان سزای دەدا، یان لێی دەبورێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: « إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ الْمَكْتُوبَةُ فَإِنْ أَتَمَّهَا وَإِلاَّ قِيلَ انْظُرُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَطَوُّعٍ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ أُكْمِلَتِ الْفَرِيضَةُ مِنْ

---

[1] صحيح: (ص.جة/١١٥٠)، ط(٢٦٦/٩٠)، حم(٢/٢٣٤/٨٢)، د(٢/٩٣/٤٢١)، جة(١٤٠١/١/٤٤٩)، ن(١/٢٣٠).

تَطَوُّعِهِ ثُمَّ يُفْعَلُ بِسَائِرِ الأَعْمَالِ الْمَفْرُوضَةِ مِثْلُ ذَلِكَ».[١] یەکەم شتێك کە ڕۆژی قیامەت لێپرسینەوەی لەسەر دەکرێ لەگەڵ مرۆڤی موسوڵمان نوێژە فەرزەکانن، جا ئەگەر لەو لێکۆڵینەوە بەسەرفرازی رزگاری بوو ئەوە باشە، خۆ ئەگەر لەنوێژە فەرزەکاندا کەم‌و کورتی هەبوو، دەگوترێ بڕوانن: ئاخۆ نوێژی سوننەتی هەن؟ ئەگەر هەیبوو، کەم‌و کورتی فەرزەکانی پێ تەواو دەکرێ، پاشان بەو جۆرە مامەڵە لەگەڵ کارە فەرزەکانی تری دەکرێ.

لە حوزەیفەی کوڕی (ألیمان)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (ئایینی ئیسلام کاڵ دەبێتەوە تین‌و کاریگەری نامێنێ وەکوو چۆن قوماش ڕەنگ‌و گوڵی کاڵ دەبنەوە، هەتا وای لێ دێ نازاندرێ ڕۆژوو چیە‌و نوێژ چیە، تاعەت‌و حەج‌و خێرو صەدەقە چیە، وای لێ دێ قورئان دەسڕدرێتەوە لە شەوێکدا ئایەتێکی لێ نامێنێتەوە، چەند کۆمەڵێك لە خەڵکان دەمێننەوە پیرەمێردو پیرەژن دەڵێن: ئێمە باوك‌و باپیری خۆمانمان دیوە‌و لێمان بیستوون دەیانگوت: (لا الە الا الله) ئێمەیش لاسایی ئەوان دەکەینەوە قسەکەی ئەوان دەڵێینەوە) صیلە بە حوزەیفەی گوت: جا کە ئەوان نوێژو ڕۆژو حەج‌و خێرو خێرات نەزانن، گوتنی (لا الە الا الله) چ سودێکیان پێ دەگەیەنێ؟! حوزەیفە ڕوی لێ وەرگێڕا، صیلە دوبارە هەمان پرسیارو دەستەواژەی ئاڕاستە کردەوە تاسێ‌جارو هەموو جارێ حوزەیفە ڕوی لێ وەردەگێڕا، دوایی حوزەیفە ڕوی کردە صیلە‌و وتی: گوتنی (لا الە الا الله) ڕزگاریان دەکا لەئاگر سێ‌جار ئەو قسەی دووبارە کردەوە.[٢]

---

[١] صحيح: (ص.جة/١١٧٢)، جة(١٤٢٥/١/٤٥٨) وهذا لفظه، ت(٤١١/١/٢٥٨)، ن(١/٢٣٢).

[٢] صحيح: (ص.ج/٣٢٧٣)، جة(٤٠٤٩/٢/١٣٤٤).

## نوێژ لەسەر کێ واجبە؟

نوێژ واجبە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی رەسیدەو عاقڵ. ئیمامی عەلی دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ».[1] ئەرك‌و بەرپرسیاریەتی لەسەر سێ جۆر مرۆڤ هەڵگیراوە نوستوو تا بەخەبەر دێ، منداڵ تا رەسیدە دەبێ، شێت هەتا عاقڵ دەبێ.

پێویستە سەرپەرشتیاری منداڵ فەرمان بە منداڵەکە بکا: بەنوێژ کردن – هەرچەندە نوێژی لەسەر واجب نیە – بۆئەوەی لەسەر نوێژکردن رابێ‌و باری پێوە بگرێ.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە، لەباوکییەوە لە باپیریەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ».[2] ئامۆژگاری منداڵەکانتان بکەن بە نوێژکردن کاتێ دەگەنە تەمەنی حەوت ساڵی. هەڵیان بنێن بۆ ئەنجامدانی نوێژ لە تەمەنی دە ساڵیدا، جێگای نوستنیشیان لێك جیابکەنەوە.

## کاتەکانی نوێژ

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: حەزرەتی جوبرائیل هاتە لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو هەڵسە نوێژ بکە، لەکاتێکدا خۆر لە ناوقەدی ئاسمان لایدابوو نوێژی نیوەڕۆی کرد، پاشان لەکاتی عەصردا هاتەوە لای پێی فەرموو: هەڵسە نوێژی عەصر بکە، نوێژی

---

[1] صحيح: (ص.ج/٣٥١٣)، د(٤٣٨٠/٧٨/١).

[2] حسن (ص. ج/٥٨٦٨)، د(٤٩١/١٦٢/٢) وهذا لفظه حم(٨٤/٢٣٨/٢)، ك(١٩٧/١).

عەصری بەجێ هێنا کاتێك سێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی شتەکە خۆی بوو، پاشان لەکاتی خۆرئاوابوون هاتەوە لای و فەرمووی: هەڵسە نوێژی مەغریب بکە، نوێژی مەغریبی ئەنجامدا کاتێك خۆر ئاوابوبوو، پاشان کاتی خەوتنان هاتەوە لای فەرمووی: هەڵسە نوێژی خەوتنان بکە، ئەویش هەڵسا نوێژی خەوتنانی ئەنجامدا، کاتێك سورایی کەناری ئاسمان نەمابوو، پاشان بەیانی هاتەوە لای پێی فەرموو: هەڵسە نوێژی بەیانی ئەنجام بدە، نوێژی بەیانی کرد کاتێك روناکایی بەیانی دیاری دا، یان کاتێك کە روناکایی فەجر لە کەناری ئاسمان پرتەو بەخش بوو. بۆ رۆژی دوایی حەزرەتی جوبرائیل هاتەوە لای بۆ دیاریکردنی کاتی نوێژی نیوەڕۆ پێی فەرموو: هەڵسە نوێژی نیوەڕۆ بکە، نوێژی نیوەڕۆی ئەنجامدا کاتێك سێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی خۆی لێ هاتبوو. پاشان بۆ نوێژی عەصر هاتەوە لای فەرمووی: نوێژی عەصر بەجێ بێنە، ئەویش نوێژی کرد لەکاتێکدا سێبەری هەموو شتێك دوو چەندانەی خۆی لێ هاتبوو، پاشان کاتی نوێژی شێوان هاتەوە لەهەمان کاتی دیاریکراوی رۆژی یەکەمدا نوێژی شێوانی کرد، پاشان کاتی نوێژی خەوتنان هاتەوە نیوەی شەو رۆیشتبوو، یان سێیەکی شەو رۆیشتبوو نوێژی عیشای کرد، پاشان بۆ نوێژی بەیانی، کاتێك کە بەتەواوی دونیا روناك بوبوەوە، فەرمووی: هەڵسە نوێژی بەیانی بکە، ئەمجار فەرمووی: نێوان ئەم دوو کاتانە بۆ هەموو نوێژەکان کاتی نوێژە[1].

ئیمامی تیرمیذی: فەرموویەتی: موحەممەدی کوڕی ئیسماعیلی بوخاری فەرموویەتی: راسترین حەدیث دەربارەی کاتەکانی نوێژ حەدیثی جابیرە.

١- نوێژی نیوەڕۆ کاتەکەی لەلادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان دەست پێ دەکا تاوای لێ دێ سێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی خۆوی لێ دێ.

---

[1] صحيح: (الإرواو/٢٥٠)، حم(٩٠/٢٤١/٢)، ن(١/٢٦٣).

٢- نوێژی عەصر: کاتەکەی لەوساتەوەختەوە دەست پێ دەکا کەسێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی خۆی لێ بێ، تا خۆرئاوابوون.

٣- نوێژی شێوان: کاتەکەی لەخۆرئاوابوونەوەیە تا ئاوابوونی سوراییی کەناری ئاسمان (الشفق الأحمر)، ئەمەیش بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «وَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ».[1] کاتی نوێژی شێوان لە خۆرئاوابوونەوەیە هەتا سوراییی فەراخی ئاسمان دیاربێ.

٤- نوێژی خەوتنان: کاتەکەی لە ئاوابوونی سوراییی ئاسمانەوەیە تا نیوەی شەو، ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە دەفەرموێ: «وَقْتُ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ».

٥- نوێژی بەیانی: کاتەکەی لە روناکبوونـەوەی ئاسۆی ئاسمانـە تـا خـۆر دەردەکەوێ. بەپێی فەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ): کـە دەفـەرموێ: (وَوَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ)[2] کاتی نوێـژی بـەیانی لـە دەرکـەوتنی فـەجری صـادقەوە دەسـت پـێ دەکـا تـا خـۆر دەردەکەوێ.

### مەبەست بە (صلاة الوسطى) چیە؟

قورئان دەفەرموێ: {حَافِظُواْ عَلَى الصَّلَوَاتِ والصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ – البقـرة/٢٣٨} ئاگاداری نوێـژەکان بکـەن‌و بـە رێـك‌و پێکی‌و لـەکاتی خۆیانـدا، بەتایبـەتی نوێـژی ناوەڕاسـت واتـە نوێـژی عەصـر. بەملکەچی‌و لێبڕانەوە بەندایەتی خودا بکەن.

---

[1] حـسن: (الإرواء١/٢٦٨)، م(٦١٢-١٧٣-١/٤٢٧) وهـذا لفظـه، د(٢/٦٧/٣٩٢)، ن(١/٢٦٠)، ت(١/١٠١/١٥٠).

[2] حسن (الإرواء ١/٢٦٨) المصادر السابقة.

له ئیمامی عەلییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ڕۆژی ئەحزاب پێغەمبەر (درووددی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ مَلأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا».[1] کەلەکۆمەکیکارە کافرەکان وایان لێ کردین نوێژی عەصرمان لەیادبچێو لەکاتی خۆیدا بۆمان نەکرێ، خودا ماڵەکانیان پڕبکا لەئاگر.

### واباشە نوێژی نیوەڕۆ جگە لەکاتی گەرمای زۆر لەسەرەتای کاتدا بکرێ

جابیری کوڕی سەمورە دەڵێ: پێغەمبەر (درووددی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو هەر لەگەڵ خۆر لەنیوەی ئاسمان کلا دەبوو نوێژی نیوەڕۆی بەجێ دێنا.[2]

### واباشە لەکاتی گەرمادا نوێژی نیوەڕۆ دوابخرێ

ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا فەرمووی: « إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ». ئەگەر گەرما بەهێزبوو نوێژی نیوەڕۆ دوابخەن تا کەمێك تینی گەرما دەڕواو سێبەر دادەکەون. چونکە گڕەی گەرمای نیوەڕۆ لە هاڵاوی دۆزەخە.[3]

له ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا (درووددی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو نوێژی عەصری دەکرد هێشتا خۆر بەرزبوو شۆڕ

---

[1] صحيح: مختصر م(٢١٧)، م(٦٢٧ – ٢٠٥ – ١/٤٣٧).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٥٤)، م(٦١٨/١/٤٣٢).

[3] متفق عليه: م(٦١٥/١/٤٣٠) وهذا لفظه خ(٥٣٣/٢/١٥)، د(٣٩٨/٢/٧٥)، ت(١٥٧/١/١٠٥)، ن(١/٢٤٨)، جة(٦٧٧/١/٢٢٢).

نەبووبووەوە، کابرا نوێژی عەصری لەگەڵ پێغەمبەردا دەکرد دوایی دەڕۆیی بۆ (الموالی)[1] و دەهاتەوە ناو مەدینە هێشتا خۆر بەرزبوو.[2]

## تاوانی فەوتاندنی نوێژی عەصر

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا فەرموویەتی: «الَّذِي تَفُوتُهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ».[3] کەسێك نوێژی عەصری فەوتا، دەبێ وابزانێ: کە ماڵو خێزانی کەم بۆتەوە، واتە: چەندی پێ ناخۆشە ماڵو خێزانی بفەوتێو کەم بکا، دەبێ ئەوەندەشی پێ ناخۆش بێ نوێژی عەصری بفەوتێ.

لە بورەیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَرَكَ صَلاَةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ».[4] کەسێك نوێژی عەصر نەکا، کردەوە چاکەکانی پوچ دەبنەوە.

## تاوانی کەسێك نوێژی عەصر دوابخا تاکاتی زەردەپەڕ

لەئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعًا لاَ يَذْكُرُ اللَّهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً».[5] دواخستنی نوێژی عەصر بۆ کاتی زەردەپەڕ ئەوە شێوە نوێژکردنی دووڕووە، رادەوەستێ چاودێری خۆر دەکا تا دەگاتە (نێوان دوو شاخی شەیتان)ئەوکاتە

---

[1] الموالي: شوێنێکە لە دەوروبەری مەدینە.

[2] متفق عليه: خ(٥٥٠/٢٨/٢)، م(٦٢١/٤٣٣/١).

[3] متفق عليه: م(٦٢٦/٤٣٥/١)، خ(٥٥٢/٣٠/٢)، د(٤١٠/٨٤/٢)، ت(١٧٥/١١٣/١)، ن(٢٣٨/١).

[4] صحيح: (ص.ن/٤٩٧)، خ(٥٥٣/٣١/٢)، ن(٢٣٦/١).

[5] صحيح(ص.د/٣٩٩)، م(٦٢٢/٤٣٤/٢١) وهذا لفظه (٤٠٩/٨٣/٢)، ت(١٦٠/١٠٧/١)، ن(٢٥٤/١).

هەڵدەستێ وەكوو مریشك چەند جارێك دەندوك بەزەویدا دەدا گوایە نوێژ دەكاو سوژدە دەبا، كەم كەم نەبێ یادی خودا ناكا.

## واباشە نوێژی شێوان زوو ئەنجام بدرێو دوانەخرێ

لە عوقبەی كوڕی عامیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ أَوْ عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ». ئوممەتی من لەناو خێرو چاكەدا دەبن یان لەسەر فیترەتو ئایین بەردەوامن، بەمەرجێ نوێژی شێوان دوانەخەن بۆ كاتێك شەو تاریك دەبێو ئەستێرەكان تێك دەچەرژێن.[1]

لە سەلەمەی كوڕی (الأكوع)ەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەری خودا عادەتی وابوو: كەخۆر ئاوادەبوو خۆی لەپەردەدا دەشاردەوە نوێژی شێوانی ئەنجام دەدا.

## واباشە نوێژی عیشا دوابخرێ تا نەگاتە ئاستی مەشەقەت

لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: شەوێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی خەوتنانی دواخست تاشەو زۆری لێ ڕۆیی، وە هەتا ئەهلی مزگەوت خەویان لێ كەوت، پاشان تەشریفی هاتە دەرو نوێژی كردو فەرمووی: «إنه لوقتها لَوْلاَ أَنْ يَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي».[2] ئەم كاتە كاتی هەڵبژێراوەو كاتی باشترە بۆ ئەنجامدانی نوێژی

---

[1] حسن صحيح: (ص.د/٤٠٣)، د(٤١٤/٨٧/٢).

[2] صحيح: (مختصر. م/٢٢٣)، م(٦٣٨-٢١٩-٤٤٢/١).

خەوتنان، ئەگەر نەبوایە بە ئەرکی قورس لەسەر ئوممەتەکەم بەجێهێنانی نوێژی عیشامان دەخستە ئەمکاتە.

## نووستن پێش نوێژی خەوتنانو قسەکردنی بێ سوود دوا ئەنجامدانی مەکروهن

لەئەبو بەرزەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) نووستنی پێش نوێژی عیشای بەلاوە باش نەبوو، هەروا قسەکردنی بێ سودیشی دوا ئەنجامدانی نوێژی خەوتنانی بەلاوە پەسەند نەبوو.[1]

لە ئەنەسەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: شەوێك چاوەڕوانی پێغەمبەرمان کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) تا خەریکبوو بگەینە نیوە شەو، ئەوجار تەشریفی هات پێش نوێژی بۆ کردین، پاشان وتاری بۆ خوێندینەوە فەرمووی: «أَلاَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا ثُمَّ رَقَدُوا ، وَإِنَّكُمْ لَمْ تَزَالُوا فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرْتُمُ الصَّلاَةَ».[2] بزانن خەڵك نوێژیان کردو پاشان نووستن، ئێوە ئەو چاوەڕوانییەتان وابۆ حیساب دەکرێ وەکوو لەنوێژدابن وایە.

## واباشە نوێژی بەیانی زووبکرێ (لە تاریكو رونی بەیانیدا)

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئافرەتانی موسوڵمان لەگەڵ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادەی نوێژی بەیانی دەبوون بە لەچکەو چارۆکەکەیان خۆیان دادەپۆشیو هیچ

---

[1] متفق عليه: ح(٥٦٨/٤٩/٢)، م(٦٤٧-٢٣٧-٤٤٧/١)، د(٣٩٤/٦٩/٢)، ن(٢٤٦/١).

[2] متفق عليه: خ(٦٠٠/٧٣/٢) هذا لفظه، م(٦٤٠/٤٤٣/١)، ن(٢٦٨/١).

شوێنێکی جەستەیان نەدەبیندرا، پاشان دەگەڕانەوە بۆ ماڵەکانیان لەدوای بەجێهێنانی نوێژ، لەبەر تاریکی کەس نەیدەناسین.[1]

### کەی نوێژکەر واحیساب دەکرێ نوێژی لەکاتدا کردوە؟

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: « مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ ، وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ »[2]: کەسێك پێ ڕاگەیی پێش خۆرهەڵات ڕکاتێك لەنوێژی بەیانی بکا ئەوە وادادەندرێ نوێژی بەیانی لەکاتی خۆیدا کردوە، کەسێك پێڕاگەیی ڕکاتێك لەنوێژی عەصر پێش خۆرئاوابوون ئەنجام بدا، ئەوە مانای وایە نوێژی عەصری لەکاتی خۆیدا ئەنجام داوە.

ئەم حوکمە تایبەت نیە بەنوێژی بەیانیو عەصر، بەڵکوو ئەوە گشتییە بۆ هەموو نوێژێك.

لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ ».[3] کەسێك فریابکەوێ ڕکاتێك لەنوێژ لەکاتی خۆی دا بکا ئەوە فریاکەوتووە هەموو نوێژەکە لەکاتی خۆیدا ئەنجام بدا.

---

[1] متفــــق عليـــــه: خ(١/٥٤/٥٧٨)، م(١/٤٤٥/٦٤٥)، د(٥/٩١/٤١٩)، ن(١/٢٧١)، ت(١/١٠٣/١٥٣)، جة(١/٢٢٠/٦٦٩)؟

[2] خ(١/٥٦/٥٧٩)، م(١/٤٢٤/٦٠٨)، ن(١/٢٧٣) نحوه.

[3] متفق عليه: خ(١/٥٧/٥٨٠)، م(١/٤٢٣/٦٠٧)، د(٣/٤٧١/١١٠٨)، ت(٢/١٩/٥٢٣)، ن(١/٢٧٤).

## گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ نَسِيَ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَكَفَّارَتُهَا أَنْ يُصَلِّيَهَا إِذَا ذَكَرَهَا».[1] کەسێك نوێـژێکی لەیادچوو لـەکاتی خـۆیدا بیکـا، یـان خـەوی لێ کـەوت تـا کاتەکـەی تێپـەڕی ئـەو کەفارەتەکـەی ئەومیـە کـە هـەرکاتێ بـیری کەوتـەوە نوێژەکە بکا.

## ئایا کەسێك بەئەنقەست نوێژی نەکرد تا کاتەکەی تێپەڕی بۆی هەیە بیگێڕێتەوە؟

ئیبنـو حـەزم[2] دەڵـێ: پـەروەردگار بـۆ هـەموو نوێـژێکی فـەرز کـاتی سـەرەتاو کۆتـایی دانـاوە، کـاتێکی مەحـدود کـاتی نوێژەکـە دێو کـاتێکی مەحدودیش کاتەکە کۆتایی دێ. کەوابێ هیچ جوداوازیی نیە لەنێوان کەسێك نوێژەکە پێش هاتنی کات بکا، یان دوای کات بیکا، هەردوکیان نوێژەکەیان لـە غەیری کاتی خۆیدا ئەنجام داوە.

وێڕای ئەوەش نوێژ گێڕانەوە دەبێ شـەرع بیـچەسپێنێ، شـەرع دانـانیش بـۆ غـەیری خـودا دروست نیـە، دەبـێ پـەروەردگار لەسـەر زوبـانی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) ئـەوە دیـاریی بکـا، جا ئەگـەر گێڕانـەوەی نوێـژ واجب بوایە لەسەر کەسێك کـە بەئەنقەسـت نـەیکا تـا کاتەکـەی تێدەپـەڕێ، ئـەوە هـەرگیز نـە پـەروەردگارو نـە پێغەمبەرەکـەی ئـەو باسـەیان پاشـگوێ نەدەخستو لەیادیان نەدەچوو، ئێمەیان بـە ئەنقەسـت توشـی ئـەو ناخۆشـیو ناڕەحەتیـە نـەدەکرد کـە لـەئاکامی ڕون نەکردنـەوەی ئـەو باسـە پەیـدا دەبـێ

---

[1] صحيح: (مختصر. م/٢٢٩)، م(٦٨٤ – ٣١٥/٤٧٧/١).

[2] المحلى لابن حزم ج ٢٣٥/٢.

{وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا – مريم/٦٤}. هەر شەریعەتو یاسایەك قورئانو سوننەت رونی نەكاتەوەو ئاماژەی پێ نەكا ئەوە بەتاڵەو پوچە.

## ئەوكاتانەی نەی كراوە نوێژیان تێدا بكرێ

لە عوقبەی كوڕی عامیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: سێ كات هەن پێغەمبەری خودا نەی لێ دەكردین نوێژیان تێدا بكەین، یان مردوی تێدا بخەینە گۆڕەوە، كاتێك خۆرهەڵدێ تا بەرز دەبێتەوە، كاتێك خۆر دەچێتە ناوەڕاستی ئاسمانەوە تا لادەدا، كاتێك خۆر بەرەو ئاوابوون دەڕوا تا چاك گوم دەبێ.[1]

پێغەمبەری مەزن (دروودی خودای لەسەر بێ) عیللەتو بایسی بۆ نەیكردن لەنوێژ لەو كاتانەدا هێناوەتەوە لەو فەرمایشتەدا: كە ئاڕاستەی عەمری كوڕی عەبسەی كرد فەرمووی: «صَلِّ صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ حَتَّى تَرْتَفِعَ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ حِينَ تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ ثُمَّ صَلِّ فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى يَسْتَقِلَّ الظِّلُّ بِالرُّمْحِ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ فَإِنَّه حِينَئِذٍ تُسْجَرُ جَهَنَّمُ فَإِذَا أَقْبَلَ الْفَيْءُ فَصَلِّ فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ».[2] عەمری كوڕی عەبسە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خودا! چ كاتێكی شەو دوعاو پەرستشی باشتر تێدا گیرادەبێ؟ فەرمووی: نیوەی دووەمی شەو بكە بەسێ بەشەوە بەشی ناوەڕاستی...... ئەمجار فەرمووی: (نوێژی بەیانی بكە،

---

[1] صحيح: (ص.جـة/١٢٣٣)، م(١/٥٦٨/٨٣١)، د(٨/٤٨١/٣١٧٦)، ت(٢/٢٤٧/١٠٣٥)، ن(١/٢٧٥)، جة(١/٤٨٦/١٥١٩).

[2] صحيح المشكاة (١٠٢٤)، م(١/٥٧٠/٨٣٢).

پاشــان واز لەنوێــژکردن بێنــە تــا خۆردەکــەوێو بــە ئەنــدازەی رمبێــك بەرزدەبێتــەوە. چـونکە خـۆر کـە هەڵـدێ لـەنێوان دوو شـاخەی شـەیتانەوە هەڵـدێو لەوکاتــەدا بــێ بڕواکــان کورنوشــی بــۆ دەبــەن، پاشــان چــەندێك حەزدەکەی نوێژبکە، چونکە نوێژ لەوکاتەدا فریشتە دێنە دیاریو پاداشەکەی دەنووسن، ئیتر هـەر نوێژبکـە تـا سێبەری رمـب بەقـەد خـۆی لێ دێو لـەهیچ لایەکەوە سێبەری نامێنێ، لەوکاتەدا واز لەنوێژکردن بێنە، چونکە لەودەمەدا دۆزەخ وەك تەنــدور دادەخــرێو جــۆش دەســتێنێ، بــەڵام لەگــەڵ خــۆر لەناوەڕاستی ئاسمان لایدا ئیتر چەندێ دەتوانی نوێژ بکە، چونکە نوێـژکردنی ئەوکاتــە فریــشتە دێنــە دیــاریو ســەیری دەکــەن، لەوکاتــە بــەدواوە چــەنێ حەزدەکەی نوێژ بکە تا نوێژی عەصر دەکەی، ئـەوجا واز لەنوێـژکردن بێنـە تاخۆر ئاوادەبێ، چونکە خۆر کـەئاوا دەبـێ لـەنێوانی دوو شـاخەی شـەیتانەوە ئاوادەبێو کافرەکان لەوکاتەدا کڕنووشی بۆ دەبەن).

### چەند کاتو شوێنێك لەم نەیکردنە چەرت دەکرێ

١- نوێژکردن لەرۆژی جومعەدا لەکاتێکدا خۆر لەناوەڕاستی ئاسمانـە لـەو نەیکردنـەی لـە حـەدیثی عـەمری کـوڕی عەبەسـەدا هـاتووە چـەرت دەکـرێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ ، أَوْ يَمَسُّ مِـنْ طِيـبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ ، فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ، ثُـمَّ يُنْـصِتُ إِذَا تَكَلَّـمَ الإِمَامُ ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَـيْنَ الْجُمُعَـةِ الأُخْـرَى».[1] هەرکەسـێ رۆژی جومعـە غوسڵ بکاو خۆ پاك بکاتەوە، چەندێك بتوانـێ خـۆی خـاوێن رابگـرێو سـەرو قژی خۆی چەوربکا، یان بۆنی خـۆش لـەخۆی بـداو ئـەمجار لـەماڵ دەربـچێو

---

[1] صحيح: (الترغيب: ٦٨٩)، خ(٨٨٣/٣٧٠/١).

هەنگاو بەسەر کەسدا هەڵنەهێنێتەوە، ئەمجار چەندی حەز لێ بێ نوێژبکا، پاشان کە پێشنوێژ کەوتە وتارخوێندنەوە واز لەنوێژکردن بێنێ، کەسێك ئاوا رەفتار بکا لێخۆشبون لەتاوانی نێوان ئەم رۆژی هەینیو رۆژی هەینی تری بۆ دەستەبەر دەبێ.

وەکوو دەبینین پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بابای موسوڵمانی هەڵناوە بۆئەوەی چەندێکی پێ بکرێ نوێژبکا، نەی نوێژکردنی لێ نەکردوە تا ئەوکاتەی ئیمام دێتە سەر دوانگە، جا لەم روانگەوە زیاد لەیەکێك لە سەلەفی صالح لەوانە حەزرەتی عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خودای لێ بێ) هەروا ئیمام ئەحمەدی کوڕی حەنبەل، فەرموویانە چونی ئیمام بۆسەر رۆگە دەبێتە مانیعی نوێژکردن. دەستکردنیشی بە وتار خوێندنەوە دەبێتە مانیعی قسەکردن، بەم پێیە سەلەفی صالح دەرچوونی ئیمام بۆسەر رۆگەیان کردوە بە مانیعی نوێژکردن، نەك بوونی خۆر لەناوەڕاستی ئاسماندا. ئەمە لەڕوی کاتەوە.

٢- لەڕوی شوێنیشەوە (مەککەی پیرۆز) خودا رێزو قەدری پتری بداتێ، ئەوە هیچ کاتێ نوێژکردنی تێدا یاساغ نیە. لەهەر کاتێکی شەوو رۆژدا بۆت رێکەوت مەکروه نیە نوێژی تێدابکەی. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ وَصَلَّى أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ)[1]: ئەی بەرەی عەبدی مەناف کەس مەنع مەکەن لە تەوافکردنی کەعبەو نوێژکردن لە مەککەدا، هەرکەسێك ویستی لە مەککەدا لەهەرکاتێکی شەوو رۆژدا نوێژبکا با بیکا.

ئەو نوێژانەی لەم کاتانەدا نەهییان لێ کراوە نوێژی سوننەتی رەهایە، ئەو نوێژە سوننەتانەن کە سەبەبێك بۆ کردنیان نیە. ئەگینا دروستە

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٠٣٦)، جة(١٢٥٤/٣٩٨/١)، ت(٨٦٩/١٧٨/٢)، ن(٢/٢٢٣).

لەوکاتانەدا نوێژی فەوتاو بگێڕیەوە، جا نوێژەکە نوێژی فەرزبێ یان نوێژی (نەفل) بێ چونکە پێغەمبەر فەرمووی: « مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا ، لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إِلاَّ ذَلِكَ»: کەسێك نوێژێکی لەبیرچوو لەکاتی خۆیدا ئەنجامی نەدا، با هەرکاتێ بیری کەوتەوە بەجێی بێنێ جگە لەگێڕانەوەکەی هیچ فەرمبووی تری لەسەر نیە.[1]

هەروا لەدوا دەستنوێژ شتن لەهەر ساتە وەختێکدابێ دروستە نوێژبکا، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە، کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی نوێژی بەیانیدا بە بیلالی فەرموو: «يَا بِلاَلُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ».[2] لە وەڵامدا بیلال وتی: من کردەوەیەکی وام نەکردوە بەلامەوە پتر جێگای هومێدبێ ئەوەنەبێ: کەمن هەرکاتێ دەستنوێژم گرتبێ شەو بووبێ یان ڕۆژبووبێ ئیللا بەو دەستنوێژە چەندێکم بۆ کرابێ نوێژم کردوە.

هەروا دروستە هەرکاتێ چویە ناو مزگەوتەوە دوورکات نوێژی سوننەت بکەی. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ»[3] : هەرکامێکتان چووە ناو مزگەوتەوە با دانەنیشێ تا دوو ڕکات سوننەتی (تحية المسجد) دەکا.

---

[1] متفق عليه: خ(٥٩٧/٧٠/٢)، م(٦٨٤/٤٧٧/١)، د(٤٣٨/١١٣/٢) ورواه بدون جملة: (لا كفارة لها الا ذلك).

[2] صەحیحەو لەوەپێش لەباسی سوننەتی دەستنوێژدا رابورد.

[3] متفق عليه: خ(١١٦٣/٤٨/٣)، م(٧١٤/٤٩٥/١)، د(٤٦٣/١٣٣/٢)، ت(٣١٥/١٩٨/١)، جة(١٠١٣/٣٢٤/١)، ن(٥٣/٢).

## نەهی لەکردنی نوێژی سوننەت دوای هەڵاتنی فەجرو پێش ئەنجامدانی نوێژی بەیانی

لە یەسار (کە مەولای ئیبنو عومەرە) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) منی بینی دوای دەرکەوتنی فەجر نوێژی سوننەتم دەکرد، فەرمووی: ئەی یەسار! دڵنیابە پێغەمبەری خودا لەماڵ هاتەدەر بۆ ناومان ئێمە ئەم جۆرە نوێژەمان دەکرد، فەرمووی: «لِيُبَلِّغْ شَاهِدُكُمْ غَائِبَكُمْ لاَ تُصَلُّوا بَعْدَ الْفَجْرِ إِلاَّ سَجْدَتَيْنِ».[1] با ئەوانەی ئامادەو لێرەن بە ئەوانە ڕابگەیەنن کە لێرەنین، پێیان بڵێن: دوای هەڵهاتنی فەجر جگە لەدوو ڕکات سوننەتی فەجر نوێژی سوننەت نەکەن.

## نەهی کردن لەئەنجامدانی نوێژی سوننەت: کە نوێژی فەرز دابەسترا

لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ).[2] کە قامەت کرا بۆ نوێژی فەرز جگە لەنوێژە فەرزەکە هیچ نوێژێکی تر نابێ.

## ئەو شوێنانەی نەهی لێ کراوە نوێژیان تێدا بکرێ

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « فُضِّلْتُ عَلَى الأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَنُصِرْتُ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٣٥٣)، د(٤/١٥٨/١٢٦٤) ورواه الترمذي مختصراً بلفظ (لا صلاة بعد الفجر الا سجدتين).

[2] صحيح: (ص.ج/٩٤٥)، م(١/٤٩٣/٧١٠)، ت(١/٢٦٤/٤١٩)، د(٤/١٤٢/١٢٥٢)، ن(١١٦/٢)، جة(١/٣٦٤/١١٥١) ئەگەر کابرا نوێژی سوننەتی دابەستبوو پاشان قامەت بۆ نوێژی فەرزکرا دەبێ نوێژە سوننەتەکەی ببڕێو بچێتە ناو نوێژە فەرزەکە.

بِالرُّعْبِ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ». [1] من زیاد له پێغەمبەران بەشەش شت زێدەرێزم دراوەتێ: بەهرەی ئەوەم پێ بەخشراوە قسەی کورتو پڕمانا بکەم، مانگە ڕێیەك دوژمن لێم دەترسێ، دەستکەوتی جەنگم بۆ حەلاڵ کراوە، هەموو ڕوی زەویم بۆ کراوە بە پاکەوەکەرو مزگەوت، بۆسەر هەموو خەڵك ڕەوانەکراومو پەیامەکەم گشتییە، زنجیرەی پێغەمبەران بەمن تەواو کراوەو لەدوا من پێغەمبەر ڕەوانە ناکرێن.

## زەوی هەمووی مزگەوتەو دروستە نوێژی تێدابکرێ جگە لەو چەند شوێنانەی لەم چەند حەدیثەی دوایی‌دا چەرت کراون

لە جوندوبی کوڕی عەبدوڵلای (ألبجلی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێش ئەوەی وەفات بکا بەپێنج (ساڵ) لێم ژنەوت دەیفەرموو: «أَلاَ وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ». [2] ئاگاداربن ئەو گەلو نەتەوانەی پێش ئێوە دابو نەریتیان وابوو ئارامگای پێغەمبەرانو پیاو چاکانی خۆیان دەکردە مزگەوتو شوێنی نوێژکردن، ئاگاداربن ئێوە ئەوکارە مەکەن، گۆڕەکان مەکەنە مزگەوت. ئەمن نەهیتان لێ دەکەم لەوکارە.

لە ئەبو سەعیدی (ألخدرییەوە) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبُرَةَ

---

[1] صحيح: (مختصر م/٢٥٧)، م(١/٣٧١/٥٢٣).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٨٦)، م(١/٣٧٧/٥٣٢).

وَالْحَمَّـامَ». [1] زەوی هـەمووی شـوێنی نوێـژ لەسـەرکردنە جگـە لەگۆڕسـتانو گەرماو.

لە (البراء)ی کوڕی عازیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسـیار لـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـرا دەربـارەی نوێـژکردن لەشـوێنی پیخـدانی حوشتردا لە وەڵامدا فەرمووی: «لاَ تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإِبِلِ فَإِنَّهَا مِنَ الـشَّيَاطِينِ ». لەشـوێنی پیخـدانی حوشـتردا نوێـژ مەکـەن، ئـەوە لـەکردەوەی شـەیتانەکانە، هـەروەها پرسـیاری لێ کـرا دەربـارەی نوێـژکردن لـەناو پەچـەو گـەوەی بـزنو مەڕدا، لە وەڵامدا فەرمووی: «صَلُّوا فِيهَا فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ». [2]

## بانگ

بانـگ: ڕاگەیاندنـە بـە خـەڵكو ئاگادارکردنیانـە بـەوەی کـاتی نوێـژ هـات، ئـەم ڕاگەیاندنـە بەچـەند وشـەو ڕسـتەی تایبـەتی ئـەنجام دەدرێ، بانگـدان پێویستو واجبە.

لە مالیکی کوڕی (ألحویرث)ەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەری خـودا فـەرمووی: «إِذَا حَضَرَتِ الـصَّلاَةُ فَلْيُـؤَذِّنْ لَكُـمْ أَحَـدُكُمْ وَلْيَـؤُمَّكُمْ أَكْبَـرُكُمْ». [3] ئەگەر کاتی نوێژهات با یەکێکتان بانگتان بۆبدا، باکێتان بە تەمەن گەورەترە پێش نوێژیتان بکا. لە فەرموودەکەدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) فەرمانی کردوە بەبانگدان، فەرمانیش وەکوو ئاشکرایە وجوب دەگەیەنێ.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەیبردین بۆ غەزای قەومێك، شەو دەورمـان دەگـرتن، تـا بـەیانی فـەرمانی

---

[1] صحيح: (ص.جة/٦٠٦)، د(٤٨٨/١٥٨/٢)، جة(٧٤٥/٢٤٦/١)، ت(٣١٦/١٩٩/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٣٥١)، د(٤٨٩/١٥٩/٢).

[3] متفق عليه: خ(٦٣١/١١١/٢)، م(٦٧٤/٤٦٥/١).

پێ نەدەكردین بە غەزاكردنیان، بەڵكوو چاوەڕوانی دەكرد تا بەیانی جا ئەگەر گوێی لێ بوایە لەناویان بانگ بدرێ وازی لێ دێنان، ئەگەر گوێی لەبانگ نەبوایە تاریك‌و رونی بەیانی هێرشی دەبردنە سەر.[1]

## گەورەیی بانگ

لە موعاوییەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ الْمُؤَذِّنونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[2] بێگومان بانگبێژان لەهەموو كەس زیاتر گەردن بڵندترن لەڕۆژی قیامەتدا لە عەبدوڕەحمانی كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی (عبدالرحمن)ی كوڕی ئەبو صەعصەعەی ئەنصارییەوە ڕیوایەتكراوە، پاشان (المازني) لە باوكییەوە، ڕیوایەتی كردوە: كە باوكی هەواڵی ئەوەی داوەتێ: كە ئەبو سەعیدی خودری پێی گوتووە: (من تۆ دەبینم مەڕو بزن‌و لادێت پێ خۆشە، جا كەتۆ لەناو مەڕو ماڵاتی خۆتدا بووی یان لەناو زەوی‌و زارو دەشت مەزرای لادێی خۆتدا بووی، بانگت دا دەنگت بەرزبكەرەوە. «فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[3]: چونكە هەرشتێك لەجنۆكەو مرۆڤو هەرشتێكی تر دەنگی بانگدەرەكەی گوێ لێ بێ ئیللا ڕۆژی قیامەت شایەتی بۆ دەدا.

## شێوەی بانگ‌و چۆنیەتی

لە عەبدوڵڵای كوڕی زەیدی كوڕی (عبد ربه) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كاتێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بڕیاری دا زەنگ بەكاربێنێ بۆ

---

[1] متفق عليه: خ(٦١٠/٨٩/٢) وهذا لفظه، م(٣٨٢/٢٨٨/١) بمعناه.

[2] صحيح: (ص. ج/٦٦٤٥)، م(٣٨٧/٢٩٠/١).

[3] صحيح: (ص.ن/٦٢٥) ، خ(٦٠٩/٨٧/٢)، ن(١٢/٢).

دیاریکردنی کاتی نوێـژو پێـشی نـاخۆش بـوو، چـونکە لاسـایی کردنـەوەی گاورەکـان بـوو، لەخـەوما پیـاوێکم بینـی دوو کراسـی سـەوزی لەبـەردابوو، زەنگۆڵەیـەکی بەدەسـتەوە بـوو، پـێم گـوت: ئـەی بەنـدەی خـودا!! ئایـا ئـەم زەنگۆڵـە دەفرۆشـی؟ وتـی: بۆچیتە؟ چـی پـێ دەکـەی؟ وتم: بانگـەوازی پـێ دەکەین بۆ کۆبوونەوە بۆ نوێژ، گوتی: ئەدی بـۆ شـتێکت پـێ نـەڵێم زۆر لـەوە باشتربێ. گوتم: ئادەی بفەرموو: وتی: بڵێ:

«اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰـهُ أَشْـهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُـولُ اللّٰـهِ، حَـيَّ عَلَـى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰـهُ أَكْبَـرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ».

دوایی کابرا هەندێ وەستا، کەمێ دووركەوتەوە، ئەوجا وتی: بـۆ قامـەتی نوێژیش بڵـێ: « اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰـهُ، أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُولُ اللّٰهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللّٰـهُ أَكْبَـرُ اللّٰـهُ أَكْبَـرُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰهُ».

جا عەبدوڵلا دەڵـێ: کـە ڕۆژم لێ بـوەوە چـوومە خزمـەت حـەزرەتو ئـەم خەونەم بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموودە خودا حەزبکا ئەم خەونە خەونێکی ڕاستو دروستە، ئـەمجار فـەرمانی کـرد بـانگ بدرێ، بەمجۆرە عەبدوڵلا ئەوەی لەخەونەکەیدا پێی گوتراوە بە بـیلالی ڕەوان بکاو بەو شێوە بیلال بەدەنگە زوڵاڵەکەی بانگ بدا[1].

[1] حسن صحيح: (ص.د/٤٦٩)، حم(٣/١٤/٢٤٤)، د(٢/١٦٩/٤٩٥)، ت(١/١٣٢/١٨٩) مختصراً. جة (١/٢٣٢/٧٠٦).

## واباشه بانگدەر هەردوو «ألله أكبر» بخاته ناو یەك هەناسەوە

لـە عومـەری كـوڕی خەتتابـەوە ڕیوایـەتكراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویی: «إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ» مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ». كاتێ بانگدەر وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) یەكێكیش لەئێوە بڵێ: (اللَّهُ أَكْبَـرُ اللَّـهُ أَكْبَرُ) كاتێ گـوتی: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەویش بڵـێ: (أَشْـهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ)، وەكاتێ ئەو گوتی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) ئـەویش بڵـێ: (أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ). كاتێ ئەو گوتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ) ئـەویش بڵـێ: (لاَ حَـوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ). كاتێ ئەو گوتی: (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ) ئەویش بڵـێ: (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ). كاتێ ئەو گوتی (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) ئەویش بڵـێ (اللَّهُ أَكْبَـرُ اللَّـهُ أَكْبَرُ). كاتێ گوتی: (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەویش بڵـێ (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەم گـوتنی وەڵامانەی لەبـەر ڕەزامەنـدی خودابـێ ئـەو كەسـە دەچێتە بەهەشـتەوە. ئـەم فەرموودەیە ئاماژەیەكی ئاشكرای تێدایە بۆئەوەی بانگدەر هەموو وشـەیێ لـە وشەكانی بانگ بەسەر یەكەوە بەیەك هەناسە دەڵێ.[1]

*** تەرجیع واتە: بە نەسپایی گوتنی شایەتومانەکان و دوایی گەڕانەوە بۆیان بەدەنگی بەرز کارێکی باشە**

لــە (أبــي محــذورة)وە (ڕەزای خــودای لێ بــێ) ڕیوایــەتكراوە، دەڵــێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فێری ئەم بانگدانەی كردووە: «اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُـولُ اللَّــهِ أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُـولُ اللَّـهِ». پاشـان بـەدەنگی بـەرز بگەڕێتەوە سەریان و بڵێ: «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْـهَدُ

---

[1] شرح النووی علی مسلم (٣/٧٩).

أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ (مَرَّتَيْنِ) حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ (مَرَّتَيْنِ) اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ».[١]

## تەثويب كردن لەبانگی بەیانیدا

هەر لە (أبی محذورة)وە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فێری بانگی كردم ئەم ڕستەو دەستەواژەیەی تێدابوو «حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ». ئەمەش لەبانگدانی یەكەمی بەیانیدا «اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ».[٢]

ئەمیری صەنعانی لە (سبل السلام)دا[٣] دەڵێ: ئیبنو رسلان وتویەتی: گوتنی «الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ» لە بانگدانی یەكەمی بەیانیدا مەشروعە چونكە بە مەبەستی ڕاستكردنەوەی نوستوانە بۆئەوەی بەئاگا بێنەوەو خۆیان ئامادەبكەن وەڵێ لەبانگدانی دووەمجاری بەیانیدا نامەشروعە چونكە ئەمیان بۆ پێڕاگەیاندنی موسوڵمانانە بەچوونە ناو كاتی نوێژەوەو بانگ كردنیانە بۆ نوێژ.

## واباشە بانگ لەسەرەتای كاتی نوێژەوە بدرێ، بۆ نوێژی بەیانیش پێش هاتنی كاتەكەی

لە جابیری كوڕی سەموورەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: بیلال لەگەڵ خۆر لەناوەڕاستی ئاسمان لایدەدا بانگی هەڵدەداو هیچی لەوشەكانی بانگ تەرك نەدەكرد، پاشان تا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهاتایەتە دەرەوە

---

[١] صحیح: (مختصر.م/١٩١)، م(١/٢٨٧/٣٧٩).

[٢] صحیح: (ص.ن/٦٢٨) ، ن(٢/٧).

[٣] ج١/١٢٠.

بۆ مزگەوت قامەتی نەدەکرد، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی دەهاتە ناو مزگەوتەوەو بیلال دەیدی، قامەتی دەکرد.[1]

لەئیبنو عومەرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ».[2] بێگومان بیلال کەبانگ دەدا هێشتا شەوە، ئێوە بخۆن‌و بخۆنەوە تا عەبدوڵڵای کوڕی ئوممی مەکتوم بانگ دەدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە فەرموودەیەکی تردا ئەوەی روون کردۆتەوە کە حیکمەت لەپێشخستنی بانگی بەیانی لەسەر کاتەکەی بۆ ئەوەیە موسوڵمانان لەخۆ کەون‌و ئامادەسازی بۆ بکەن، ئەوەتا دەفەرموێ: « لاَ يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ أَذَانُ بِلاَلٍ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ – أَوْ قَالَ يُنَادِي – لِيَرْجِعَ قَائِمُكُمْ وَيَنْتَبِهَ نَائِمُكُمْ».[3] کەستان بە بانگدانی بیلال واز لەخواردنی پارشێو نەهێنێ، چونکە ئەو کە بانگ دەدا هێشتا شەوە، ڕۆژ نەبۆتەوە بانگدانی ئەو بۆ ئەومیە ئەوەی بەخەبەرە بگەڕێتەوە بۆ مزگەوت‌و ئەوەی نوستووە بەخەبەر بێ‌و خۆ ئامادە بکا بۆ نوێژ.

### ئەو ذیکرو دوعایانەی لەکاتی بیستنی بانگ‌و قامەتدا دەگوترێن

سوننەتە بۆ کەسێك گوێی لەبانگ یان قامەتە هەمان ئەو وشەو ڕستانە بڵێتەوە کەبانگدەرو قامەتکەرەکە دەیڵێن.

---

[1] صحيح: (ص. د ٥٠٣)، حـم (٣/٣٥/٢٨٣) وهـذا لفظـه. م (١/٤٢٣/٦٠٦)، د (٢/٢٤١/٥٣٣) بنحوه.

[2] متفق عليه: خ (٢/١٠٤/٦٢٢)، م (١٠٩٢ – ٣٨ – ٢/٧٦٨).

[3] متفق عليه خ (٢/١٠٣/٦٢١)، م (٢/٧٦٨/١٠٩٣)، د (١/٤٧٢/٢٣٣٠).

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی « إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ».[1] هەرکاتێ گوێتان لەبانگ بوو، ئێوەیش وەکوو بانگدەرەکە وشەو ڕستەکانی بڵێنەوە.

لە عومەری کوڕی خەطابەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی:

« إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ أَحَدُكُمُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ».

{ئەگەر بانگدەر وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) یەکێك لەئێوە گوێی لێ بوو وتی (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) پاشان بانگدەر وتی: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) بیسەریش وتی: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) پاشان بانگدەر وتی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) ئەویش وتی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) پاشان بانگدەر وتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ) ئەویش وتی: (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ) ئەمجار بانگدەر وتی: (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ) ئەویش وتی (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ) پاشان بانگدەر وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) ئەویش وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) پاشان بانگدەر

---

[1] متفق علیه: خ (٦١١/٩٠/٢)، م (٣٨٣/٢٨٨/١)، د (٥١٨/٢٢٤/٢)، ت (٢٠٨/١٣٤/١)، جه (٧٢٠/٢٣٨/١)، ن (٢٣/٢).

وتـی: (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەویش بـەدڵ وتـی: (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەوە دەچـێتە بەهەشتەوە.

بەڵێ کەسێك گوێی لەبانگ بوو وەکوو بانگدەر وشەو ڕستەکانی دووبارە کردنەوە، یان لەکاتی دوو (حَيَّ عَلَى)ەکاندا وتـی (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ) یـان (حَـيَّ عَلَـى)ەکانیـشی گوتنـەوەو (لاحـول ولا قـوة إلا بـالله)یـشی گـوت، ئـەوە پەیڕەوی سوننەتی پێغەمبەری کردووە.

کەبانگـدەر لەبانگـدان بـۆوە، یـان قامـەتی تـەواو کـردو بیـسەر وەڵامـی دایـەوە، ئـەمجار واباشـە ئـەو دوعـاو نزایـە بخوێنـێ: کـە لـەم دوو حـەدیثـەی دواییدا هاتووە: کە یەکەمیان لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمرەوە ڕیوایەتکراوە کە لەدەمی پێغەمبەری بیستووە. فەرموویەتی: «إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَـا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَـا عَـشْرًا ثُـمَّ سَـلُوا اللَّهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ تَنْبَغِـي إِلاَّ لِعَبْـدٍ مِـنْ عِبَـادِ اللَّـهِ وَأَرْجُـو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَـأَلَ لِـيَ الْوَسِـيلَةَ حَلَّـتْ لَـهُ الـشَّفَاعَةُ». [1] هـەرکاتێ گوێتـان لەبانگـدەر بـوو بـانگی دەدا، وەکـوو ئـەو بانگەکـە بڵێنـەوە، پاشـان صـەلەوات لەسەر من بدەن، چونکە هەرکەسێ صەلەوات لەسەر من لێ بدا پەروەردگار دە جـار ڕەحمـەتو لێخۆشـبوونی خـۆی دەڕژێنـێ بەسـەریدا، پاشـان داوا لـەخودا بکـەن پلـەو پایـەی وەسـیلەم پـێ ببەخـشێ، بێگومـان وەسـیلە پلەوپایەکـە لەبەهەشـتدا تـەنها بەخـەڵات دەدرێ بـە بەندەیـەك لـە بەنـدەکانی خـودا، هیـوادارم ئـەو بەندەیـە مـن بم، کەسـێك داوای پێـدانی وەسـیلە بکـا، بـۆ مـن شەفاعەتی منی بۆ دەستەبەر دەبێ.

---

[1] صحیح: (مختصر م ١٩٨)، م (١/٢٨٨/٣٨٤)، د (٢/٢٢٥/٥١٩)، ت (٥/٢٤٧/٣٦٩٤).

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[1] هەرکەسێك ئەودەمەی گوێی لەبانگ دەبێو دوایی دەڵێ: «مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ» ڕۆژی قیامەت شەفاعەتی منی بۆ دەستەبەر دەبێ.

**فائیدەیەك:** سوننەتە بۆ موسوڵمان لەکاتی نێوان بانگو قامەتدا زۆر نزاو پاڕانەوە بکا، چونکە دوعای ئەوکاتە وەرگیراوو قبوڵە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (ألدُّعاء لايُرَدُّ بين الأذان والاقامة)[2] نزاو پاڕانەوە لەنێوان بانگو قامەتدا ڕەت ناکرێتەوە.

## ئەوەی بۆ بانگبێژ سوننەتە

**سوننەتە بۆ بانگبێژ ئەو ڕەوشتانە لەخۆیدا بەرجەستە بکا:**

١- دەبێ نیازی لەبانگدان ڕەزامەندی خودا بێو کرێ لەسەر ئەو کارە وەرنەگرێ، لە عوثمانی کوڕی ئەبولعاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! بمکەرە پێشنوێژی قەومەکەم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْتَ إِمَامُهُمْ وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَاتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لاَ يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا».[3] باشە تۆ پێشنوێژی ئەتەوەکەتیو موراعاتی لاوازو پیرو

---

[1] صحيح: (الإرواء ٢٤٣)، خ (٦١٤/٩٤/٢)، د (٥٢٥/٢٣١/٢)، ت (٢١١/١٣٦/١)، ن (٢٧/٢)، جه (٧٢٢/٢٣٩/١).

[2] صحيح: (ص. د ٤٨٩)، ت (٢١٢/١٣٧/١)، د (١٥٧/٢٢٤/٢).

[3] صحيح: (ص. د ٤٩٧)، د (٥٢٧/٢٣٤/٢)، ن (٢٣/٢)، جه (٧١٤/٢٣٦) الجملة الأخيرة منه.

پەککەوتەکانیان بکەو نوێژو تەسبیحاتەکانت زۆر درێژ مەکەرەوە، بانگبێژێك دیاری بکە با لەپای بانگدانەکەیدا کرێ وەرنەگرێ.

٢- با لەشپیس‌و بێ دەستنوێژ نەبێ، وەکوو لەمەوپێش تێپەڕی لەباسی ئەو شتانەدا، کە سوننەتە بە دەستنوێژەوە ئەنجام بدرێن.

٣- سوننەتە بانگبێژ بەپاوەستانەوەو ڕوو لەقیبلە بانگ بدا.

ئیبنو لمونزیر دەڵێ: کۆڕای زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوە چەسپاوە کەڕاوەستان لەکاتی بانگداندا سوننەتە، چونکە باشتر دەتوانێ دەنگەکە بەگوێچکەی خەڵك بگەیەنێ، هەروا سوننەتە ڕو بکاتە قیبلە، چونکە بانگبێژەکانی سەردەمی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی بانگداندا رویان لە قیبلە کردووە.

٤- واباشەو وا سوننەتە لەکاتی بانگداندا بەملاولای خۆیدا روو وەرگێڕێ، بەم جۆرە لەکاتی گوتنی (حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ)دا ڕو بەلای ڕاستدا وەرگێڕێ‌و لەکاتی گوتنی (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ)دا ڕو بەلای چەپدا وەرگێڕێ.

لە ئەبو جوحەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: مـن بیلالم بینی بانگی دەدا، ئەمنیش لاسایی ئەوم دەکردەوە، شوێن دەمی ئەو دەکەوتم بۆ ئەوێ‌و بۆ ئەوێ.[1]

٥- واباشە سەری پەنجەی بخاتە هەردوو گوێچکەیەوە، ئاماژە بە قسەکەی ئەبو جوحەیفە کە دەڵێ: بیلالم بینی بانگی دەداو ڕوخساری خۆی بەملاو بەولادا دەسوڕاندو هەردوو سەرەپەنجەی خستبوونە نا گوێچکەکانی.[2]

---

[1] متفق علیە: خ (٦٣٤/١١٤/٢)، م (٥٠٣/٣٦/١)، د (٥١٦/٢١٩/٢)، ت (١٩٧/١٣٦)، ن (١٢/٢) وەڵێ وەرگێڕانی سنگ لە سوننەتدا نەهاتووە.

[2] صحیح: (ص. ت ١٦٤)، ت (١٩٧/١٢٦/١) فەرموویەتی ئەم حەدیثە حەسەن‌و صەحیحە، لای ئەهلی عیلم پەسەندە.

٦- سوننەتە بانگبێژ دەنگی خۆی بەرز بکاتەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[1] هەر جندۆکەو مرۆڤێکو هەرشتێکی تر گوێی لەدەنگی بانگەکەی بێ ڕۆژی قیامەت شایەتی بۆ دەدا.

## ماوەی نێوان بانگو قامەت

پێویستە ئەوەندە ماوە بکەوێتە نێوان بانگو قامەتەوە بەشی ئەوەبکا نوێژکەر تێیدا خۆی ئامادە بکا بۆ نوێژو ئامادەبوونی لەگەڵ موسوڵمانان بۆ جەماعەت، چونکە بانگ بۆیە دانراوە تا موسوڵمان بزانێ کاتی نوێژ هاتووەو خۆی ئامادە بکا، ئەگەر ماوەی نێوانیان بەو جۆرە نەبێ فائیدە لەبانگ دەفەوتێ.

ئیبنو بەطاڵ[2] دەڵێ: سنوری دیاری کراو بۆ ئەوماوەیە بەس دەبێ بەشی ئەوە بکا موسوڵمانان بزانن کاتی بانگ هاتووەو کۆببنەوە بۆ جەماعەتکردن.

## نەهی کردن لەوەی دوای بانگدان لەمزگەوت دەربچی

لەئەبو شەعثائەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەگەڵ ئەبو هورەیرە لەمزگەوت دانیشتبووین، بانگبێژ بانگیدا، پیاوێك لەناو مزگەوت بوو، هەڵسا بڕوا، ئەبو هورەیرە سەرەنجی دایە تا لەمزگەوت چووە دەر، ئەمجار

---

[1] صحيح: (ص. ن ٦٢٥)، خ (٢/٨٧/٦٠٩)، ن (٢/١٢).

[2] ئیبنو حەجەر لەفەتحولباریدا ج٢/١٠٦ لێوەی نەقڵ کردووە.

فەرمووی: ئەو کابرایە سەرپێچی فەرمانی پێغەمبەری کرد (دروودی خودای لەسەر بێ).[1]

### بانگو قامەت بۆ نوێژی فەوتاو

کەسێك خەوی لێکەوتو کاتی نوێژ بە ئاگا نەهاتەوە، یان لەیادی چوو نوێژ بکا، کەنوێژەکە دەگێڕێتەوە بۆی دروستە بانگی بۆ بداو قامەتی بۆ بکا، ئاماژە بەوەی ئەبو داوود ریوایەتی کردووە لەچیرۆکی خەولێکەوتنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)و هاوەڵانی کە لەسەفەرێکدا بۆ کاتی نوێژی بەیانی بە ئاگا نەهاتنو هەتاو کەوت کە بەخەبەر هاتن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بیلال بانگی داو قامەتی کرد[2]. ئەگەر نوێژە فەوتاوەکان زۆر بوون بۆ هەموو نوێژەکان یەك بانگ بدا، بەڵام بۆ هەریەکەیان دەبێ قامەت بکا، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو مەسعود (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: (موشریکەکان لەرۆژی غەزای خەندەکدا پێغەمبەریان سەرقاڵ کرد لەچوار نوێژ، تا بەشێکی زۆر لەشەو رۆیی، کە تەشریفی سەرخۆ کەوتەوە، فەرمانی بە بیلال کرد بانگی دا، پاشان قامەتی کرد نوێژی نیوەڕۆی بەجێ هێنا، ئەمجار قامەتی کردو نوێژی عەصری کرد، پاشان قامەتی کرد نوێژی شێوانی ئەنجامدا، پاشان قامەتی کردو نوێژی خەوتنانی کرد.

---

[1] صـحيح: (مختـصر م ٢٤٩)، م (١/٤٥٣/٦٥٥)، ن (٢/٢٩)، د (٢/٢٤٠/٥٣٢)، ت (٢٠٤/١/١٣١)
لەهەندێ ریوایەتەکاندا هاتووە کە بانگەکە بانگی عەصر بووە.

[2] صحيح: (ص. د ٢٤٠)، (٢/١٠٦/٤٣٢).

## مەرجەكانی صیحەتی نوێژ

**بۆئەوەی نوێژەكە صەحیح بێ دەبێ ئەم مەرجانە بێنە دی:**

١- بزاندرێ كەكاتی نوێژ هاتووە. ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا النساء/١٠٣}. بێگومان نوێژ لەسەر موسوڵمانان پێویست كراوەو نووسراوە، كاتی هەموو نوێژێك دیاری كراوە. نوێژ لەپێش هاتنی كاتەكەیدا دروست نیە، هەروەها دوای تێپەڕبوونی كاتەكەشی بەبێ عوزر دروست نیە.

٢- پاكی لە لەشگرانیو بێ دەستنوێژی، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار كە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ – المائدة/٦}. هەروەها ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر، كە دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ».[1]

٣- پاكو خاوێنی پۆشاكو ئەو جێگەی نوێژی تێدا دەكرێ. پاكی پۆشاك ئەوە بەپێی فەرمایشتی پەروەردگار: كە دەفەرموێ: {وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ – المدثر/٤}. هەروا بە پێی مانای حەدیثی پێغەمبەر: كە دەفەرموێ: «إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْهِ قَذَرًا أَوْ أَذًى فَلْيَمْسَحْهُ بِالأَرْضِ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا».[2] ئەگەر یەكێك لەئێوە هات بۆ مزگەوت با باش سەیری پێڵاوو گۆرەوییەكانی بكا ئەگەر پیسییەكی پێوە دیتن با لەزەوی خشێنێو پاكی بكاتەوەو نوێژیان پێوەبكا.

---

[1] لەباسی دەستنوێژ گرتندا تێپەڕی.

[2] لەوەپێش لەباسی چۆنیەتی پاككردنەوەی شتی پیس بوودا رابورد.

پاكو خاوێنی جەستەش بەپێی ئەو فەرموودەی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ) كە ئاراستەی عەلی كوڕی ئەبو طالیبی كرد لە وەڵامی پرسیارەكەی عەلیدا دەربارەی (مەذی). پێی فەرموو: « تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ». دەستنوێژ بگرەو هێنەكەشت بشوو.[1]

هەروەها بە ئافرەتە هەمیشە خوێن بەربووەكەی فەرموو «فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي». خوێنەكەت بشورەوەو نوێژبكە. پاكو خاوێنی شوێنی نوێژكردن پێویستە، ئاماژە بە فەرمانی پێغەمبەر بە هاوەڵانی، كە كابرای عەرەبی دەشتەكی لەناو مزگەوتدا میزی كرد، پێی فەرموون: «أرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ مَاءٍ».[2] سەتڵێك ئاو بەسەر شوێنی میزەكەدا بكەن.

**فائیدەیەك:** كەسێك نوێژی كرد پیسییەك بە جلەكانیەوە بوو پێی نەزانی بوو، ئەوە نوێژەكەی دروستەو پێویست ناكا نوێژەكە ئیعادە بكاتەوە. ئەگەر لەناو نوێژەكەدا بە پیسییەكەی زانی، ئەگەر بۆی كرا لایبەرێ بەمجۆرە پیسییەكە بەنەعلەكانیەوە بوو، یان بە پۆشاكێكی زیادەیەوە بوو ئەگەر لایبەرێ شەرمگای دەرناكەوێ ئەوە با نەعلەكانی دابكەنێ، یان پۆشاكە زیادەكە لابەرێو نوێژەكەی تەواوبكا. ئەگەر نەیتوانی لایبەرێ با نوێژەكە درێژە پێ بداو تەواوی بكاو گەڕانەوەی لەسەر نیە، ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی ئەبو سەعید ریوایەتی كردوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی كرد لەناوەڕاستی نوێژكردنەكەیدا نەعلەكانی داكەندن، خەڵكەكەش هەموو نەعلەكانیان داكەندن، كە لەنوێژ بوونەوە فەرمووی: ئەوە بۆ نەعلەكانتان داكەندن؟ وتیان: دیتمان تەشریفت داتكەندن

---

[1] لەباسی پاككردنەوەی پیسییەكاندا تێپەڕی.

[2] صحيح: لەوەپێش لەباسی چۆنیەتی پاككردنەوەی پیسایىدا تێپەڕی.

ئێمەیش دامانکەندن. فەرمووی: «إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا خَبَثاً فَإِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ فَلْيَنْظُرْ فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى فِيهَا خَبَثاً فَلْيَمْسَحْهُ بِالأَرْضِ ثُمَّ لِيُصَلِّ فِيهِمَا».[1]

ئەوە جوبرائیل بوو هاتەلام‌و هەواڵی پێدام: کە نەعلەکانم پیسییان پێوەیە، جا کەیەکێك لەئێوە هاتە مزگەوت، با بڕوانێ، ئەگەر بەنەعلەکانیەوە پیسی‌و پۆخەڵی هەبوو با لەزەوی خشێنێ‌و مەسحی بکاو نوێژیان پێوەبکا.

٤- داپۆشینی شەرمگا، ئەمەش بە پێی فەرموودەی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ – الأعراف/٣١}. ئەی ئادەمیزادینە شەرمگای خۆتان داپۆشن لەکاتی ئەنجامدانی هەموو خودا پەرەستییەك دا؛ نوێژ بێ یان تەواف بێ لەوکاتانەدا پۆشاکی باش‌و پاکی خۆتان بپۆشن، کەمترین پۆشاك پوشین ئەوەیە شەرمگا داپۆشێ.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمَارٍ».[2] پەروەردگار نوێژی ئافرەت قبوڵ ناکا ئەگەر خۆی دانەپۆشێ...

شەرمگای پیاو نێوان ناوك‌و ئەژنۆیەتی، وەکوو لەو حەدیثەدا هاتووە: کە عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکییەوە لە باپیرییەوە بە (مەرفوعی) ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: «مَا بَيْنَ السُّرَّةِ وَالرُّكْبَةِ عَوْرَةٌ».[3]

هەروەها لە جەرهەدی (الأسلمی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕابورد، من بوردەیەکم لە بەردابوو ڕانم

---

[1] د (٦٣٦/٣٥٣/٢).

[2] صحيح: (ص.جة/٥٣٤) ، د(٦٢٧/٣٤٥/١)، ت(٣٧٥/٢٣٤/١)، جة(٦٥٥/٢١٥/١).

[3] حسن: (الإرواء/٢٧١) رواه الدار قطني واحمد وأبو داود.

بەدەرەوە بوو، فەرمووی: «غَطِّ فَخِذَكَ فَإِنَّ الفَخِذَ عَوْرَتِهِ».[1] رانت داپۆشە بێگومان ران داخڵی شەرمگایە.

ئەگەر پیاوێك بە ئیزارێك (دەرپێیەك) نوێژی كرد نێوانی ناوكو ئەژنۆی داپوشرابوو نوێژەكەی راستە، وەڵ ئەوەندە هەیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی « لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ مِنْهُ شَيْءٌ».[2] بایەكێ لە ئێوە بە پۆشاكێكەوە نوێژ نەكا، كە لكێكی ئەو پۆشاكە بەسەر شانیدا شۆڕ نەبووبێتەوە، مەبەست ئەومیە نابێ پۆشاكەكە لەقەدی خۆی شەتەك بداو شانەكانی بەروتی بن‌و نوێژ بكا، بەڵكوو دەبێ لكێكی قوماشەكە بەسەر شانیدا بێنێتەوە خوارێ، وای لێ بێ قوماشەكە هەم ئیزاربێ هەم (ریداء) بێ. ئەمە ئەگەر قوماشەكە زۆربوو، بەلام ئەگەر قوماشەكە كەم بوو ئەوە لەسێبەندەی بهاڵێنێ‌و بیكاتە ئیزار. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): كە دەربارەی نوێژكردن لە یەكپارچە قوماشدا بەجابیری فەرموو: «فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ».[3] ئەگەر قوماشەكە فراوان بوو وەكوو لیفە لەخۆتیەوە بهاڵێنە. ئەگەر كەم بوو بیكە بە ئیزار.

ئافرەت هەموو جەستەی شەرمگایە دەبێ لەنوێژدا دایپۆشێ جگە لە روخسارو دوو دەستی تامەچەكی. ئەمەش بە بەڵگەی فەرموودەی پێغەمبەر

---

[1] صحيح لغيره: (الإرواء/٢٦٩)، ت(٤/١٩٧/٢٩٤٨)، د(١١/٥٢/٣٩٩٥).

[2] متفق عليه: خ(١/٤٧١/٣٥٩)، م(١/٣٦٨/٥١٦)، د(٣٣٢/٦١٢ و ٢/٣٣٣)، ن(٢/٧١).

[3] د(١/٤٧٢/٣٦١). هەروا بڕوانە (شرح السنة ج٢/٤٢٣).

(دروودی خودای لەسەر بێ) « الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ».[١] هەروا فەرموودەی «لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمَارٍ».[٢]

٥- روکردنە قیبلە، ئەمەش بەپێی فەرموودەی پەروەردگار {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ – البقرة/١٥٠}. لەکاتی نوێژکردندا روبکەرە لای مەسجیدولحەرام لەهەرشوێنێك نوێژتان کرد روبکەنە لای ئەو ماڵە پیرۆزە.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئاراستەی ئەو کابرایەی کرد: کە بە کەمو کورتیو ناڕێكو پێکی نوێژەکەی ئەنجامدا، ئەوەبوو پێی فەرمووو: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ ، ثُمَّ اقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلاَتِكَ كُلِّهَا». ئەگەر ویستت نوێژبکەی بەباشی دەستنوێژ بگرە، ئەمجار روبکەرە قیبلە........هتد.[٣]

لەکاتی هەبوونی ترسی زۆردا یان لەسەفەردا لەنوێژی سوننەتدا لەسەر راحیلەو شتیوا دروستە رونەکەیە قیبلە. قورئان دەفەرموێ: {فَإنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا – البقرة/٢٣٩} ئیبنو عومەر دەفەرموێ: مانای ئایەتەکە ئەوەیە (روتان لە قیبلەبێ یان روتان لێی نەبێ). ئیمامی نافیع دەڵێ: ئیبنو

---

[١] صحيح: (ص.ج/٦٦٩٠) ، ت(١١٨٣/٣١٩/٢).

[٢] صحيح: (ص.جة/٥٣٤) ، د(٦٢٧/٣٤٥/٢)، ت(٣٧٥/٢٣٤/١)، جة(٦٥٥/٢١٥/١).

[٣] متفق عليه: خ(٦٢٥١/٣٦/١١)، م(٣٩٧/٢٩٨/١).

عومەر كە ئەم مانايەی بۆ ئايەتەكە كردوە، دەبێ حەتمەن لە پێغەمبەری بیستبێ[١]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەسەر ڕاحیلەوە تەسبیحاتی دەكرد، جا ڕاحیلەكەی ڕوی لەهەر شوێنێك بوایە، سوننەتی ویتریشی لەسەر ڕاحیلەدەكرد بەڵام نوێژی فەرزی لەسەر نەدەكرد[٢].

**فائیدەیەك:** كەسێك لەشوێنێك بوو نەیدەزانی كامە قیبلەیە، لەلایەن خۆیەوە هەوڵی دا قیبلە بدۆزێتەوە، بەمەزندەی خۆی قیبلەی دیاریی كردو بەرەو ئەوێ نوێژی كرد، دوایی بۆی دەركەوت هەڵەی كردوە، ئەوە نوێژەكەی صەحیحەو گێڕانەوەی نوێژەكەی لەسەر نیە.

لەعامیری كوڕی ڕەبیعەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ئێمە لەشەوێكی تاریكدا لە سەفەرێكدا لەخزمەت پێغەمبەردا بووین، نەمانزانی قیبلە لەچ لایەك دایە، هەریەك لەئێمە بە مەزندەی خۆی قیبلەی دیاریی كرد، كە ڕۆژمان لێ بۆوە، ئەو حاڵەمان بۆ پێغەمبەر گێڕایەوە، ئیتر ئایەتی {فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ – البقرة/١١٥}[٣]. خوێندەوە، واتە: ڕوبكەنە هەر لایەك وەجهی خودا لەوێیە.

٦- نیەت: واتە: نیەتی ئەو نوێژە بێنێ كە ئەنجامی دەداو بەدڵ دیاریی بكا واتە لەدڵی خۆیدا نیازی ئەوەی هەبێ كە فەرزی نیوەڕۆ یان عەصر یان سوننەتی فلان دەكا، گوتنی نیەتە بەدەم مەشروع نیە. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەلەفوظی بەنیەت نەكردوە. بەڵكوو كە هەڵساوە

---

[١] صحيح: ط(١١/١٢٦/٤٤٢)، م(١/٢٩٨/٣٩٦).

[٢] متفق عليه: م(٧٠٠-٣٩-٤٨٧)، خ تعليقا (٢/٥٧٥/١٠٩٨).

[٣] حسن: (ص.جه/٨٣٥)، ت(١/٢١٦/٣٤٣)، جه(١/٣٢٦/١٠٢٠) بنحوه هق (٢/١١).

بۆ نوێـژ فەرموویـەتی (الله أکـبر) پـێش ئـەوە هیـچی نـەگوتووە، نیەتەکـەی بەزمان نەگوتووە. هـەرگیز نەبیـستراوە فەرموبیـەتی: (أصـلی لله صـلاة کـذا، مستقبل القبلة، أربع رکعات اماماً أو مأموماً أو لا قـال أداءً، ولا قـال قـضاءً، ولا فرض الوقت...) ئەمە دەشتی بیدعەو داهێندراون، هیچ کەسێك ئەمانـەی لـە پێغەمبەرەوە نەقڵ نەکردوە بە رشتەو سەنەدی صـەحیح یـان ضـەعیـف، نـە بەشێوەی (مسند) نـە بەشێوەی (مرسل) تەنانـەت تاقـە وشـەو رسـتەیەکیش لەوانـە نـەقڵ نـەکراوە نـە لـەخودی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) خۆی نـە لەیـەکێ لـە هـاوەڵانی، نـە کەسـیش لەچینی دوا هـاوەڵان بـەجوانی زانیوە، نە یەکێك لەچوار ئیمامەکان، شتی وایان ریوایەت کردوە[1].

## شێوەی چۆنیەتی کردنی نوێژ

پێغەمبەری خودا (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە دەیەویـست نوێـژبکا بەراوەستانەوە روی دەکردە کەعبە، لەنزیك دارێکی چەقاو، یان دیوارێـك یـان شـتێکی دانـراو لـەپێش دەمـیـەوە، ئەوەشـی دەفـەرموو جـەختی لەسـەر دەکردەوە کە دەیفـەرموو: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْـرِئٍ مَـا نَـوَى».

کردار بەگوێرەی نیازە، مرۆڤ لـەکردەوەیدا چ نیـازێکی هـەبێ بـەگوێرەی ئـەو نیازە سزاو پاداش وەردەگرێتەوە.

پاشان تەشریفی نوێژی دادەبەست بەوتـەی (الله أکبر)، لەگـەڵ وتنـی (الله أکـبر) دەسـتی بـەرزدەکردەوە، ئـەمجار دەسـتی راسـتی دەخـستە سەردەسـتی چـەپیو لەسـەر سـنگی دایـدەنان، ئـەمجار چـاوەکانی ئاراسـتەی زەوی دەکـرد، پاشـان دەسـتی دەکـرد بەخوێنـدنی نـزاو پاڕانـەوەی جـۆراو جـۆر، سـوپاسو ستایشی خودای دەکرد، ئەمجار (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم)ی دەگوت، پاشان

---

[1] زاد المعاد ج١/٥١.

بـە ئەسـپایی (بـسم الله الـرحمن الـرحیم)ی دەخوێنـدو دەنگـی تێـدا بەرزنەدەکردەوە ئەمجار سورەتی فاتیحەی ئایەت ئایەت دەخوێند، کە تەواوی دەکرد بەدەنگی بەرزو شێوە درێژکردنەوە دەیگوت: (آمین) ئەمجار دوای ئـەوە سـورەتێکی تـری دەخوێنـد، جـاری واهـەبوو سـورەتی درێـژی دەخوێنـدو خوێندنەکەی زۆر درێـژ دەکـردەوە وایـش دەبـوو سـورەتی کـورتی دەخوێنـد، کەمی دەخوێند.

لەنوێژی بـەیانـیداو لـەدوو رکـاتی نوێـژی شـێوانو خەوتنانـدا بـەدەنگی بەرز فاتیحەو سورەتەکەی تری دەخوێند، لەنوێژی نیـوەڕۆو نوێـژی عەصـرو رکاتی سێیەمی شێوانو دوو رکاتی دووەمی خەوتنان بـە ئەسپایی دەیخوێنـد. هەروەها لەنوێژی هەینیو نوێژی هەردوو جەژنەکانو نوێژە بارانـەو نوێـژی مانگگیرانی بەدەنگی بەرز دەخوێند. هەمیشە دوو رکـاتی دووەمـی نوێـژەکانی لەدوو رکاتی یەکەمی کورتر دەکردەوە بە ئەندازەی نیوەی رکاتەکانی یەکـەم، ئەوەندەی کورت دەکردەوە بە ئەندازەی پانزە ئایەت، جاری وایش هەبوو هەر سوورەتی فاتیحەی دەخوێندو بەس.

ئەمجار کە لەخوێندنی سورەتی فاتیحەو سورەتی تـری قورئـان دەبـوەوە، ماوەیەك بێ دەنگ دەبوو، پاشان هەردوو دەستی بـەرزدەکردەوەو (الله أکبر)ی دەکـردو دەچـوە روکـوع، لـەپی هـەردوو دەسـتی دەخـستە سـەر دوو ئـەژنۆیو پەنجـەکانی بەسـەر کـلاوە ئـەژنۆیدا بـڵاو دەکردنـەوەو تونـد پەنجـەکانی لـە ئـەژنۆی قـایم دەکـردن وەکـوو ئـەوە بەچـنگی کـلاوە ئـەژنۆی تونـد بگـرێ. هـەردوو ئەنیـشکی لەلاکەلەکـەی دوور دەخـستنەوە، پـشتی راسـت دەکـرد بـەجۆرێك ئەگـەر ئـاو بکرێتـە سەرپـشتی رابوەسـتێ بـەهیچ لایەکدا نـەڕوا. لەچوونە روکوعدا ئارامی دەگرتو سێجار دەیفەرموو: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ».

لەناو ئەم روكنەی نوێژدا جارجارە دوعاو نزای جۆراو جۆری دەخوێندن، بەڵام نەهی دەکرد لەخوێندنی قورئان لە روکوعو سوژدەدا.

ئەمجار لە روکوع هەڵدەسایەوەو پشتی راست دەکردەوەو دەیفەرموو: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ». لەکاتی راستبوونەوە لە روکوع هەردوو دەستی بەرزدەکردنەوەو دەیفەرموو: (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ)، وایش دەبوو لەم نزاو پاڕانەوانەی زیاد دەکرد. ئەمجار (الله اکبر)ی دەکردو دەچووە سوژدەو هەردوو دەستی دەخستە سەر زەوی لەپێش ئەژنۆوەی دایدەنان و قورسایی جەستەی دەخستە سەر دەستەکانیو پەنجەکانی دەستی بە بلاویو بەتەنیشت یەکەوە بەرەو قیبلە دادەنان، وادەبوو دەستەکانی لەئاستی شانەکانی دادەنانو وایش دەبوو لەئاستی گوێچکەکانی دا بەزەوییەوە مەلاسی دەکردن، سەری لوتیو ناوچەوانی لەزەوی توند دەکرد.

دەیفەرموو: فەرمانم پێکراوە کە لەسەر حەوت ئێسقان سوژدە بەرم. ناوچەوان – بەدەستی ئاماژەی بۆ لوتیشی دەکرد – هەردوو لەپی دەستی، هەردوو ئەژنۆی، هەردوو چاوە قامکی قاچی. دەشی فەرموو: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصِيبُ أَنْفَهُ مِنَ الأَرْضِ مَا يُصِيبُ الْجَبِينَ». نوێژ قبولْ نیە بۆ کەسێك لوتی وەکوو ناوچەوانی لەزەوی توند نەکا. لەکاتی سوژدەبردندا ئارامی دەگرتو سیٚجار دەیفەرموو: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى»، وایش دەبوو بڕی ئەزکارو نزای دەخوێندن، جاری وایش دەبوو فەرمانی دەکرد بەکۆششو زۆر دوعاکردن لەم روکنەدا. ئەمجار تەشریفی سەری لەسوژدە بەرزدەکردەوەو (الله أكبر)ی دەکردو ئەمجار قاچی چەپی رادەخست لەسەری دادەنیشتو ئارامی دەگرتو لەهەمان کاتدا قاچی راستی لەزەوی توند دەکرد پەنجەی ئەو قاچەی بەرەو قیبلە ئاڕاستە دەکردو دەیفەرموو: (أللهم اغفرلي وارحمني واجبرني وارفعني واهدني، وعافني، وارزقني)، ئەمجار {الله أكبر}ی دەکردو دەچووە سوژدەی

دووەم دەق وەکوو سوژدەی یەکەم. پاشان سەری بەرز دەکردەوەو {الله أكبر}ی دەکردو لەجێی خۆی لەسەر قاچی چەپی دادەنیشت بەموعتەدیلی بەجۆرێك هەموو ئێسقانەکانی جەستەی دەچوونەوە شوێنی خۆیان، پاشن هەردوو دەستی لەزەوی گیر دەکردن، واتە: بۆ هەڵسانەوەکە هێزو قورسایی خۆی دەخستە سەردەستیو راست دەبۆوە بۆ ڕکاتی دووەم، لەم ڕکاتەشدا وەکوو ڕکاتی یەکەمی دەکرد، تەنها ئەوەندە هەبوو کورتری دەکردەوە لەهی یەکەم. پاشان کەلەڕکاتی دووەم تەواو دەبوو دادەنیشت بۆ خوێندنی تەحیات. جا ئەگەر نوێژەکە دوو ڕکاتی بوایە ئەوە دانیشتنەکەی بەشێوەی ئیفتیراش دەبوو وەکوو دانیشتی نێوان سوژدەکان هەروا بۆ تەحیاتی یەکەمی نوێژی سێ ڕکاتیو چوار ڕکاتیش.

تەشریفی کە بۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت، دەستی ڕاستی دەخستە سەر ڕانی ڕاستیو دەستی چەپی لەسەر ڕانی چەپی دادەنا، دەستی چەپی بڵاو دەکردەوەو دەستی ڕاستی دەنوقاند، قامکە شادەی بەتەنها رادەداشتو ئاماژەی پی دەکردو بەچاو سەیری دەکرد، جاکە قامکی بەرز دەکردەوە دەیجولاند. دەشی فەرموو: « لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ». کاریگەری ئەم قامکە لەسەر شەیتان لەئاسن کوشندەترە. مەبەستی قامکە شادە بوو.

پاشان تەشریفی لەدوا هەردوو ڕکات نوێژێك، تەحیاتی دەخوێند لەتەحیات خوێندنەکەیدا صەلاواتی لەسەر خۆی دەدا، جا تەحیاتی یەکەم بووبێ یان دووەم، فەرمانیشی بەئومەتەکەی کردووە کە صەلاواتی لەسەر بدەن، عادەتی وابوو لەنوێژدا دوعاو نزای جۆراوجۆری دەخوێند.

ئەمجار بەلای ڕاستدا سلاوی دەدایەوەو دەیفەرموو: {السلام عليكم ورحمة الله} بەلای چەپیشدا بەهەمان شێوە، وایش دەبوو لە سلاودانەوەی یەکەمیدا وشەی {وبركاته}ی زیاد دەکرد.

## پایەو کۆڵەکەکانی نوێژ (أركان الصلاة)

نوێژ لەچەند پایەو ڕوکنێك پێك دێ‌و بەهەموویان حەقیقەتی نوێژ پێك دەهێنن‌و پێیان دەگوترێ فەرز یان واجب. ئەگەر فەرزێك لەوانە ئەنجام نەدرا نوێژەکە قبوڵ نیەو لەشەرعا بەنوێژی تەواو دانانـدرێ. ئـەم ئـەرکان‌و پایانەیش ئەمانەن:-

١- (الله أكـبر) کردنـی نوێـژ دابەسـتن، لـە عـەلی کـوڕی ئـەبو تالیبـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویـەتی: «مِفْتَاحُ الـصَّلاَةِ الطُّهُـورُ وَتَحْرِيمُهَـا التَّكْـبِيرُ وَتَحْلِيلُهَـا التَّـسْلِيمُ».[1] کلیلی نوێـژ دەسـتنوێژە، چـونە نـاوی‌و ئیحـرام بەسـتنی (الله أكـبر)ە چـونە دەرەوە لێـی سەلامدانەوەیە.

لە ئەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـودای لێ بـێ) ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەو کابرایەی گوت: کە بـەخراپی‌و بەهەڵەشـەیی نوێژی کرد، «إِذَا قُمْتَ فِي صَلاَتِكَ فَكَبِّرِ».[2] ئەگەر هەڵسای بۆ نوێژ (الله أكـبر) بکە.

٢- ڕاوەسـتان لەنوێـژی فـەڕزدا بـۆ کەسـێك بتوانـێ ڕابوەسـتێ. قورئـان دەفەرموێ: (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ).

پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بەڕاوەسـتانەوە نوێـژی دەکـرد، فەرمانیشی بە عیمڕانی کـوڕی حوصـەین کـرد کـە بـەپێوە نوێـژبکا، ئـەوەبوو پێی فەرموو: « صَلِّ قَائِمًـا ، فَـإِنْ لَـمْ تَـسْتَطِعْ فَقَاعِـدًا ، فَـإِنْ لَـمْ تَـسْتَطِعْ فَعَلَـى

---

[1] حسن صحيح: (ص.جة/٢٢٢) ، ت(١/٥/٣)، د(١/١٨/٦١)، جة(١/١٠١/٢٧٥).

[2] متفق عليه: لەوەپێش ڕابورد.

جَنْبٍ». [1] بەپراوەستانەوە نوێـژ بکـە، ئەگـەر نـەتتوانی بەدانیـشتنەوە بیکـە، ئەگەر ئەوەشت بۆ نەگونجا بەراکشانەوە لەسەر تەنیشت نوێژەکە بکە.

٣- خوێنـدنی سـورەتی (ألفاتحـة) لەهـەموو رکاتێکدا. لـە عوبـادەی کـوڕی صـامیتەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویـەتی: (لا صلاة لمن لم يقرأ بسورة الفاتحة) [2] کەسێك نوێـژبکاو سـورەتی فاتیحـەی تێـدا نـەخوێنێ نوێژەکـەی بەتاڵـە، بێگومـان پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەو کابرایە کرد: کە بەناڕێكو پێکی نوێژی کـرد – فاتیحە بخوێنێ، پاشان پێی فەرموو: « ثُمَّ افْعَـلْ ذَلِـكَ فِـي صَـلاَتِكَ كُلِّهَـا». ئەمجار ئەم فاتیحە خوێندنە لەهەموو رکاتێکی نوێژەکەتدا بخوێنە.

٤ ، ٥- روکوع بـردنو ئارامگـرتن تێیدا. قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَـا الَّـذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا – الحج/٧٧}. هەروا چونکە بـەکابرای نوێـژ بەهەڵشە کردوی فەرموو: «ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا». [3] پاشـان بـچۆرە روکـوعو ئـارام بگرە تێیدا.

٦ ، ٧- هەسـتانەوە لـە روکـوعو ئـارامگرتن تێیـدا. لەئـەبو مەسـعوودی ئەلئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرمووی: « لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقِيمُ الرَّجُلُ فِيهَا صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالـسُّجُودِ». [4] نوێژی وا دروست نیە مرۆڤ لە روکوعو سجوددا پشتی تەواو ڕێك نەکاتەوە.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٣٧٧٨) ، خ(٢/٥٨٧/١١١٧)، د(٣/٣٣٣/٩٣٩)، ت(١/٢٣١/٣٦٩).

[2] متفـق عليـه: خ(٢/٢٣٦/٧٥٦)، م(١/٢٩٥/٣٩٤)، ت(١/١٥٦/٢٤٧)، ن(٢/١٣٧)، جـة(٨٣٧/١/٢٧٣)، د(٣/٨٠٧) بزيادة (فصاعداً).

[3] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کراوە.

[4] صحيح: (ص.)جة/٧١٠ ، ن(٢/١٨٣)، ت(١/١٦٥/٢٦٤)، د(٣/٩٣/٨٤٠)، جة(١/٢٨٢/٨٧٠).

هەروا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوکابرایەی فەرمووە: کە نوێژی بەهەڵەشەو ناڕێكوپێك ئەنجام دا. «ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا»[1] پاشان لە روكوع راست بەرەوە تا بەباشی بەڕاوەستانەوە پشتت راست دەبێتەوە.

٨ ، ٩- سوژدەبردن‌و ئارامگرتن تێیدا. ئاماژە بە ئایەتی {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا – الحج/٧٧}.

هەروا ئاماژە بە فەرمایشتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئاڕاستەی ئەو کابرایەی کرد: کە نوێژی بەهەڵەشەو ناڕێك کرد «ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا»[2]: پاشان بچۆرە سوژدە تا ئارام دەگری‌و جەستەت لە جم‌و جۆڵ دەکەوێ، پاشان سەرت بەرزبکەرەوەو دابنیشەو ئارام بگرە، پاشان بچۆرەوە سوژدەو ئارام بگرە تێیدا. مانەوەو ئارام گرتن (طمأنينة) ئەومیە ئەندامەکانی جەستەی نوێژکەر دەچنەوە جێگای خۆیان.

ئەو ئەندامانەی جەستە کە پێویستە لەکاتی سوژدە بردندا لەزەوی بدرێن حەوتن. لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ، وَالْيَدَيْنِ ، وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ»[3]: فەرمانم پێ کراوە لەسەر حەوت ئەندام سوژدە بەرم لەکاتی سوژدە بردنمدا حەوت ئەندامی جەستەم لەزەوی بکەون: ناوچاوان – ئاماژەی بۆ لوتی کرد – واتە

---

[1] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کرا.

[2] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کرا.

[3] متفق عليه: خ(٢/٢٩٧/٨١٢)، م(٤٩٠-٢٣٠-١/٣٥٤)، ن(٢/٢٠٩).

ـەگەڵ ناوچەوانی لوتیشی لەزەوی بدا، هەردوو لەپی دەست، هـەردوو ئـەژنۆ، هەردو سنگەپێ.

دووبارە لـە ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودی لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصِيبُ أَنْفَهُ مِنَ الأَرْضِ مَا يُصِيبُ الجَبِينَ»[1]: کەسێك لەکاتی سوژدە بردندا لوتی وەکوو ناوچەوانی لەزەوی نـەدا نوێژی دروست نیە.

١٠ ، ١١- دانیـشتنی نێـوان سـوژدەکان‌و ئـارامگرتن تێـیدا. ئەمـەش بـەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ تُجْـزِئُ صـلاَةٌ لاَ يُقِيمُ الرَّجُلُ فِيهَا صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ»[2] نوێژێك دروست نییـە پیاو تێیدا لە روکوع‌و سوژدەیدا پشتی ڕێك نەکاتەوە.

هەروا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەو کابرایـەی فـەرموو کـە بـە هەڵەشە نوێژی کرد: کە لەسوژدە سەرت بەرزکردەوە دابنیشەو ئارام بگرە.

١٢- تـەحیاتی کۆتـایی نوێـژ. لـە ئیبنـو مەسعودەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: ئێمە پێش ئەوەی (تەحیات)مان لەسەر فەرزبێ، دەمانگوت: (السـلام علـى الله، السلام على جبريل ومكائيل، سڵاو لەخودا، سڵاو لە جوبرائیل‌و لـە میکائیـل). پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «لاَ تَقُولُـوا هكـذا، وَلَكِـنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِـيُّ وَرَحْمَـةُ اللَّـهِ وَبَرَكَاتُهُ ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»[3] (تا کۆتایی تەحیات).

---

[1] صحيح: قط (١/٣٤٨/٣) صفة صلاة النبي ص/١٢٣.

[2] صحيح: (٨٥٥)، ت(٢٦٥)، ن(١٨٣/٢).

[3] صحيح: (الإرواء/٣١٩)، ن(٣/٤٠)، قط(١/٣٥٠/٤)، هق(٢/١٣٨).

**فائیدەیەک**: راستترین شێوەی تەحیات ئەوەیە: کە لەئیبنو مەسعوودەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەحیاتی فێرکردم، دەستم لەناو دەستی موبارەکیدا بوو، وەکوو چۆن فێری سورەتێکی قورئانی دەکردم ئاوا تەحیاتی فێرکردم «التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».[1] هەرچی وشەو رستەی ڕێزو شکۆمەندیو تەعظیم دەگەیەنن شایستەی پەروەردگارە، هەروەها کام وشەو رستەی جوانو شیرین هەیە بوترێ شایستەی خودایە؛ سڵاو رەحمەتو بەرەکاتی خودات لەسەربێ ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سڵاو لەسەر خۆمانو لەسەر هەموو بەندە صاڵحەکانی پەروەردگار، شایەتی دەدەم: کە هیچ خودایەك نیە شیاوی پەرستش بۆ کردن بێ جگە لەزاتی (الله) ، هەروا شایەتی دەدەم: کە موحەممەد بەندەو رەوانەکراوی خودایە.

**فائیدەیەکی تر**: دەربارەی رستەی (السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ) ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە فەتحول باریدا[2] دەفەرموێ: لەهەندێ ڕێگای هاتنی ئەم حەدیثەی ئیبنو مەسعوددا جوداوازییەك هەست پێ دەکرێ لەنێوان صەڵاوەتدان لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناوی تەحیاتدا لەسەردەمی خۆیدا لەگەڵ سەردەمی دوا خۆی.. لەسەردەمی خۆیدا رستەکە بەشێوەی (خیطاب) گوتراوە، واتە گوتوویانە (السَّلاَمُ عَلَيْكَ)، بەڵام لەدوا وەفاتی بەشێوەی (غائب) بە (السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ) گوتراوە. ئەوەتا

---

[1] متفق عليه: خ(١١/٥٦/٦٢٦٥)، م(١/٣٠١/٤٠٢).

[2] ج ٢/٥٧٠.

له صەحیحی بوخاریدا لەبابی (الإستئذان)دا لەڕێگەی ئەبو موعەممەرەوە لەئیبنو مەسعودەوە دوای ئەوەی حەدیثەکەی لەمەڕ (تشهد) ەوە هێناوە دەڵێ: (ئەوکاتە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناوماندا بوو). کە تەشریفی وەفاتی کرد ئەمجار گوتمان: (السَّلاَمُ يعني عَلَى النَّبِيِّ) بەوشێوە لەبوخاریدا هاتووە، ئەو عەوانە لە صەحیحەکەیداو (ألسِّراجُ) و (ألجوزقي)و ئەبو نەعیمی ئەصبەهانیو بەیهەقی لەچەند ڕێگایەکی جیاجیاوە گەیاندویانەتەوە بەئەبو نوعەیم کە شێخی بوخارییە، لەوێدا بە لەفظی (فَلَمَّا قُبِضَ قُلْنَا السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ) واتە بەلابردنی لەفظی (يعني). هەروا ئەبوبەکری کوڕی ئەبو شەیبە لە نوعەیمەوە ریوایەتی کردوە.

شێخی سوبوکی لە شەرحی (ألمنهاج)دا – دوای ئەوەی ئەم ریوایەتەی تەنها لەئەبو عەوانەوە هێناوە – دەڵێ: ئەگەر راست بێ ئەوە لە هاوەڵانەوە ریوایەتکراوە، بێگومان دەلالەت دەکا لەسەر ئەوە کە سەلام کردن لە پێغەمبەر بەشێوازی خیطاب واجب نیە، واتە: دەگوترێ (السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ). ئەمجار ئیبنو حەجەر دەڵێ: بێگومان ئەوە لە هاوەڵانەوە چەسپاوەو پشتگیرییەکی بەهێزم بۆ ئەوە دەست کەوتووە.

عەبدو ڕەزاق دەڵێ: ئیبنو جورەیج هەواڵی پێداوم، دەڵێ عەطاء خەبەری دامێ: کە هاوەڵان لەسەردەمی پێغەمبەردا دەیانگوت (ألسلام عليك أيها النبيّ). کە وەفاتی کرد، دەیانگوت (السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ) ئەمە ئیسنادو ریوایەتێکی صەحیحە.

شێخی ئەلبانی لەکتێبی (صفة الصلاة)دا لاپەڕە (١٣٦)دا دەڵێ: دەبێ ئەوە بە تەوقیفی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆی بوبێ، ئەوەی پشتگیریی ئەم رایە دەکا ئەوەیە: کە خاتو عائیشە (خودای لێ رازی بێ)

هاوەڵانی فێری تـەحیات خوێنـدن دەکـردو پێـی دەگوتن بڵێن: (الـسَّلاَمُ عَلَـى النَّبِيِّ)[١].

١٣- صـەڵەواتدان لەسـەر پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) دوای تەحیات خوێندنی کۆتایی. ئەمەش بەپێی حەدیثی فەضالەی کوڕی عوبەیدی ئەلئەنـصاری: کـە دەڵـێ: پێغەمبـەری خـودا (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) پیاوێکی بینی نوێژی دەکرد، بەڵام لەنوێژەکەیدا نە تەحمیدو تەجمیدی کـرد نە صـەڵەواتی لەسـەر پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) دا، نوێژەکەی بـەکاڵو کرچی بـەجێهێناو ڕۆیـی. پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرمووی: (عجِلَ هذا) ئەم پیاوە پەلەی کرد، بانگی کردو بەوو بەوانەی لەوێ ئامادەبوون فەرمووی: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللَّهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ ثُمَّ لِيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ (صلى الله عليه وسلم) ثُمَّ لِيَدْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ».[٢]

ئەگەر یەکێك لەئێوە نوێژی کرد با سەرەتا تەمجیدی خودا بکاو حەمدو سەنای بکا، پاشان صەڵەوات لەسەرمن لێ بدا، ئەمجار چەندێکی حەز لێ بوو با دوعاو پاڕانەوە بکا.

لەئیبنو مەسعودەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پیاوێـك هـاتو لـەپێش دەمـی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ڕۆنیـشتو ئێمەیش لەخزمـەتیـدا بووین. وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خودا! سـەلامکردنمان لەسەر جەنابت زانیو فێری بووین، ئـەدی چۆن صـەڵاواتت لەسـەر لێ بـدەین ئەگەر ئێمە لەنوێژەکانماندا صەڵەواتت لەسەر لێ بـدەین صـەڵەواتی خوات لێ بێ. ئیبنو مەسعود دەڵێ: ئیتر پێغەمبـەر بێـدەنگ بـوو تـا کـار بـەوە گەیـشت ئاواتە خوازبووین کابرا ئەو پرسیارەی نەکردایـە. پاشـان پێغەمبـەر (دروودی

---

[١] رواه السّراج في مسنده ج/٩/١-٢ والملخص في الفوائد ج/١١/٥٤/١ بسندين صحيحين عنها.

[٢] صحيح الاسناد (صفة الصلاة) ١٨٢ ط المعارف، ت(٣٥٤٦/١٨٠/٥)، د(١٤٦٨/٣٥٤/٤).

خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا أَنْتُمْ صَلَّيْتُمْ عَلَيَّ فَقُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».[1] کە ویستتان صەڵەوات لەسەرمن لێ بدەن بەمجۆرە صەڵەواتم لەسەر لێ بدەن بڵێن: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». تا کۆتایی حەدیثەکە.

**فائیدەیەک:** گەورەترین و پەسەندترین شێوازی صەڵەوات لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو شێوازەیە: کە کەعبی کوڕی عوجرە ڕیوایەتی کردوە دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرمان کرد وتمان ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) ئێمە زانیمان یان فێربووین چۆن سڵاوت لێ بکەین، ئەدی چۆن صەڵەواتت لێ بدەین؟! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بڵێن: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».[2].

١٤- سڵاودانەوە لەنوێژ ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر: کە فەرمووی: «مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ».[3]

---

[1] اسناده حسن خز(٧١١/٣٥١ و ١/٣٥٢).

[2] متفق عليه: خ(٦٣٥٧/١٥٢/١١)، م(٤٠٦/٣٠٥/١)، د(٩٦٣/٢٦٤/٣)، ت(٤٨٢/٣٠١/١).

[3] حسن صحيح: لەوەپێش ماناو تەخریجی تێپەڕی.

## واجبەکانی نوێژ

١- (الله أكبر) کردنی گواستنەوە لەنێوان روکنەکانی نوێژدا لە راوەستانەوە بۆ روکوع‌و لە روکوعەوە بۆ هەڵسانەوە... هتد. گوتنی رستەی «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ».

لە ئەبو هورەیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کەدەستی دەکرد بەنوێژ (الله أكبر)ی دەکرد بۆ چونە ناو نوێژو راوەستان، پاشان: کە دەیەویست بچێتە روکوع (الله أكبر)ی دەکرد. ئەمجار کە راست دەبووەوە لە روکوع دەیفەرموو «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» ئەمجار هەر بەراوەستانەوە دەیگوت «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ». ئەمجار (الله أكبر)ی دەکردو دەچوە سوژدە، پاشان کەسەری لەسوژدە هەڵدەبڕی (الله أكبر)ی دەکرد پاشان کە دەچوە سوژدەی دووەم (الله أكبر)ی دەکرد ئەمجار کە هەڵدەستایەوە لەسوژدە هەمدیسان (الله أكبر)دەکرد، بەم جۆرە رکاتەکانی نوێژی بەجێ دەهێناو ئاوای دەکرد تا کۆتایی نوێژ، کە لەتەحیات خوێندنی یەکەمیش هەڵدەستایەوە (الله أكبر)ی دەکرد[1]. دەشی فەرموو: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي»[2] من چۆن نوێژ دەکەم چۆن دەمبینن نوێژددەکەم ئێوەش ئاوا نوێژ بکەن.

بەو کەسەشی فەرموو: کە بەهەڵەشەو بە نارێك‌و پێکی نوێژی کرد: «إِنَّهُ لاَ تَتِمُّ صَلاَةٌ لأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ فَيَضَعَ الْوُضُوءَ ». يَعْنِي مَوَاضِعَهُ « ثُمَّ يُكَبِّرُ وَيَحْمَدُ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ وَيُثْنِي عَلَيْهِ وَيَقْرَأُ بِمَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَرْكَعُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ

---

[1] متفق عليه: خ(٨٩/٧/٢٧٢/٢)، م(٣٩٢ – ٢٨/٢٩٣/١)، ن(٢/٢٣٣).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٦٢)، خ(٦٣١/١١١/٢).

قَائِمًا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيُكَبِّرُ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ»[1]، بێگومان نوێژی هیچ کامێك لەئێوە تەواو نابێ هەتا دەستنوێژ نەگرێو بە رێكو پێكی ئەندامەكانی دەستنوێژی نەشوا. پاشان (الله أكبر) بكاو سوپاسی پەروەردگار بكا سەنا خوانی بێ. چەندێكی حەز لێ بێ قورئان بخوێنێ، پاشان (الله أكبر) بكاو بچێتە روكوعو بمێنێتەوە تا جموژگەكانی ئارام دەگرن، پاشان بڵێ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» راست بێتەوەو ئارام بگرێ بەراوەستانەوە، ئەمجار (الله أكبر) بكاو بچێتە سوژدەو ئارام بگرێ هەتا جموژگەكانی لە جمو جوڵ دەكەون، پاشان (الله أكبر) بكا سەر بەرزبكاتەوەو بەدانیشتنەوە قیت بوەستێ، ئەمجار (الله أكبر) بكاو بچێتەوە سوژدەو ئارام بگرێ، پاشان سەر بەرزبكاتەوەو (الله أكبر) بكا، ئەگەر ئاوای كردو هەموو ركاتی نوێژەكەی بەو شێوە ئەنجامدا ئەوە نوێژەكەی بەتەواوی كردوە.

٢- تەحیات خوێندنی یەكەم: لەئیبنو مەسعودەوە ڕیوایەتكراوە، (رەزای خودای لێ بێ) گوتی: بێگومان حەزرەتی موحەممەد فەرمووی: « إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا». هەركاتێ دانیشتن بۆ تەحیات خوێندن دوای ئەنجامدانی دووركات بڵێن: «التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَلْيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ

---

[1] صحيح: (ص.د/٧٦٣) ، د(٨٤٢/٩٩، ١٠٠/٣).

فَلْيَدْعُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ».[1] پاشان بە ئیختیاری خۆی چەندێ ئارەزۆ بکا دوعاو نزاو پاڕانەوە ئەنجام بدا، با بەوجۆرە دوعایانە لەخودای خۆی بپاڕێتەوە.

بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەو کابرایە کرد کە بە هەڵەشەیی نوێژی کردو پێی فەرموو: « فَإِذَا جَلَسْتَ فِي وَسَطِ الصَّلاَةِ فَاطْمَئِنَّ وَافْتَرِشْ فَخِذَكَ الْيُسْرَى ثُمَّ تَشَهَّدْ».[2] ئەگەر لەناوەڕاستی نوێژدا دانیشتی بۆ تەحیات خوێندن، ئەوە جوان ئارام بگرەو رانی راستت لەسەر زەوی دابنێو ئەمجار دەست بکە بەتەحیات خوێندن.

٣- پێویستە کەسێك: کە دەیەوێ نوێژ بکا شتێك لەپێش خۆیەوە دابنێ، بچەقێنێ ببێتە نیشانەی ئەوەی: کە رۆیشتن بە بەردەمیدا یاساغە، وابێ ببێتە پەردەو نەهێڵێ ئەو دیوی ببیندرێ.

لە سەهلی کوڕی ئەبو حەثمە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لاَ يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلاَتَهُ»[3]: هەرکاتێك یەکێك لەئێوە ویستی نوێژ بکا، با پەردەیەك، لەمپەڕێك لەپێش دەمی خۆی دابنێو لەنوێژەکەدا روی تێ بکا، با لەوپەردەو لەمپەڕە خۆ نزیك بکاتەوە بۆئەوەی شەیتان نوێژەکەی لێ نەبڕێ.

لەئیبنو عومەرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تُصَلُّوا إِلاَّ إِلَى سُتْرَةٍ ، وَلاَ تَدَعْ أَحَدًا

---

[1] صحيح: (الإرواء/٣٣٦)، ن(٢/٢٣٨).

[2] صحيح: (ص.د/٧٤٦) ، د(٨٤٥/١٠٢/٣).

[3] صحيح: (ص.ن/٧٢٢) ، ك(١/٢٥١) وهذا الفظه ورواه: د(٦٨١/٢/٣٨٨)، ن(٢/٦٢) بلفظ (اذا صلى احدكم الى سترة...الخ).

يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْكَ ، فَإِنْ أَبَى فَقَاتِلْهُ ، فَإِنَّ مَعَـهُ الْقَـرِينَ»[1]: نویـژ دامەبەسـتن مەگـەر (سُترة) شتێكتان لەبەردەم خۆتان كردبێ بە پەردەو لەمپەڕ، مەهێڵە كەس بە بەردەمتدا تێپەڕێ و بكەوێـتە نێوان تۆی نوێژكەرو ئەو شتەی كردوتە بـە پەردە، ئەگەر هەر دەیویست بەزۆرە ملێ بەبەردەمتدا تێپەڕێ مەیهێڵە پاڵی پێوە بنێ، شەڕی لەگەڵ بكە، چونكە ئـەوە شـەیتانی لەگـەڵ دایـەو هـانی دەدا بۆئەوەی نوێژەكەت پێ ببڕێ.

دانانی لەمپەڕ بەوە دێتەجێ روبكەیە دیوار یان كۆڵەكە، یـان عەصـایەك لەبەردەمتـــدا بـــچەقێنی، یــان راحیلەیـــەك لەبـــەردەمت دابنێـــیو لەنوێژكردنەكەتدا روی تێ بكەی كەمترین شتێك بیكەیـە لەمپـەڕو (سُترة) ئـەو پارچـە دارەیـە كـە لـەكاتی سـواربوونی راحیلـەدا پـشتی پێـوە دەدرێ. ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی موسای كوڕی طەلحە لە باوكیـەوە ڕیوایـەتی كردوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «إِذَا وَضَـعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ فَلْيُصَلِّ وَلاَ يُبَالِ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذَلِكَ».[2] ئەگـەر یەكێك لەئێوە لەپێش دەمـی خـۆی شـتێكی وەكـوو (مـؤخرە)ی راحیلـەی دانـا باروی تێ بكاو نوێژەكەی بكا، ئەمجار هەرشتێك بەئەودیو لەمپەڕەكەدا بـڕوا قەیناكا.

## نزیكی نوێژكەر لە لەمپەڕو (سُترة)

لـە بیلالـەوە ڕیوایـەتكراوە: كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) نوێژی كرد لەنێوان ئەوو ئەو دیوارەی روی تێ كردبوو سێ زیراعێك بەتاڵایی

---

[1] صحيح: (صفة الصلاة/٦٢)، خز(٨٠٠/٩/٢).

[2] صحيح: (مختصر م/٣٣٩)، م(٤٩٩/٣٥٨/١)، ت(٣٣٤/٢١٠/١)، د(٦٧١/٣٨٠/٢) بنحوه.

هەبوو[١] ئەمە لەحاڵی راوەستانیدا، ئەگینا لە حاڵەتی روکوعو سوژدەدا چی وانەماوەتەوە.

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، گوتویەتی: لەنێوان شوێنی نوێژکردنی پێغەمبەرو ئەو دیوارەی بەردەمی بۆشایی راڕەوە مەڕێك هەبوو[٢] ئەوە لەحاڵەتی سوژدە بردندا بووە.

★ ئەگەر نوێژکەر لەپێش خۆیەوە (سوترە)ی دانا، نابێ ڕێگە بدا هیچ شتێك لەنێوان ئەوو لەمپەڕەکەدا بڕوا

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی دەکرد (سُتَرَة)ی دانابوو مەڕێك بە بەردەمیدا تێپەڕی، ئەوەندە لە قیبلە نزیك بووە ورگی خۆی بە قیبلەوە نوساند.[٣]

لە ئەبو سەعیدی (ألخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي فَلاَ يَدَعْ أَحَدًا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلْيَدْرَأْهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ».[٤] ئەگەر یەکێك لەئێوە لەنوێژدابوو، با نەهێڵێ کەس بەبەردەمیا تێپەڕێ، با تا لەتوانایدایە کابرا مەنع بکا لەوکارە، ئەگەر هەر سوور بوو لەسەرئەوە بە بەردەمیدا بڕوا با شەڕی لەگەڵ بکا، چونکە ئەوکارە لەکاری شەیتان دەچێ یان ئەو کابرایە بەو کردەوە دەچێتە پێڕی شەیتانەکانەوە.

ئەگەر نوێژکەر سوترەو لەمپەڕی دانەنا ئەوە ئەگەر بە بەردەمیا گوێدرێژ یان ئافرەت یان سەگی رەش تێپەڕی نوێژەکەی دەبڕێ.

---

[١] صحيح: (صفة الصلاة/٦٢)، خ(١/٥٧٩/٥٠٦).

[٢] متفق عليه: (١/٥٧٤/٤٩٦)، م(١/٣٦٤/٥٠٨)، د(٢/٣٨٩/٦٨٢) بنحوه.

[٣] صحيح: (صفة الصلاة/٦٤) ، خز(٢/٢٠/٨٢٧).

[٤] صحيح: (مختصر م/٣٣٨)، م(١/٣٦٢/٥٠٥).

لە عەبدوڵڵای کوڕی (الصامت) لە ئەبو زەڕەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي فَإِنَّهُ يَسْتُرُهُ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلاَتَهُ الْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ الأَسْوَدُ». هەرکاتێ یەکێ لەئێوە هەڵسا بۆ نوێژ، ئەوە سوترەو لەمپەڕێك لەبەردەم خۆی دابنێ ئەگەر تەنانەت پارچە دارێکی وەکوو پاش ڕەحلەی لەبەردەستدا بوو، ئەگەر سوترەو لەمپەڕێکی وای دانەنا، ئەوە ئەگەر بەبەردەمیا گوێ درێژ یان ئافرەت، یان سەگی ڕەش تێپەڕی نوێژەکەی دەبڕێ.

عەبدوڵڵا دەڵێ: وتم: ئەی ئەبو زەڕ فەرقی سەگی ڕەش لەگەڵ سەگی سورو وەرد چیە؟ لە وەڵامدا وتی: ئەی برازاکەم منیش هەمان پرسیارم ئاڕاستەی پێغەمبەر کردو وەکوو پرسیار لەمن دەکەی منیش ئاوا پرسیارم لە پێغەمبەر کرد لە وەڵامدا فەرمووی: «الْكَلْبُ الأَسْوَدُ شَيْطَانٌ».[1] سەگی ڕەش شەیتانە.

## حەرامە بەبەردەم نوێژکەردا تێپەڕی

لەئەبو جوهەیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ».[2]: ئەگەر ئەوکەسەی بەبەردەم نوێژکەردا تێدەپەڕێ بیزانیایە چەندی تاوان دەگاتێ بۆی باشتر بوو چل ساڵ ڕاوەستێ نەك بە بەردەمی دا تێپەڕێ.

---

[1] متفـق علیـه: خ(١/٥٨٤/٥١٠)، م(١/٣٦٣/٥٠٧)، د(١/٣٩٣/٦٨٧)، ت(١/٢١٠/٢٣٥)، ن(١٦/٢)، جة(١/٣٠٤/٩٤٥).

[2] متفـق علیـه: خ(١/٥٨٤/٥١٠)، م(١/٣٦٣/٥٠٧)، د(٢/٣٩٣/٦٨٧)، ت(١/٢١٠/٢٣٥)، ن(٦١/٢)، جة(١/٣٠٤/٩٤٥).

## سوترەو کۆڵەکەی پێش نوێژ (ئیمام) بۆ مەئمومیش حلێبە

لەئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بەسواری دێڵە کەرێك هاتم بۆ دەشتی مینا، ئەوکاتە من رسیدە بوو بووم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەمینا نوێژی بۆ خەڵکەکە دەکرد، من بەپێش ریزی نوێژکەراندا تێپەڕیم، ئەمجار دابەزیم، دێڵە کەرەکەم بەرەڵا کرد بلەوەڕێ‌و بۆ خۆم چوومە ریزی نوێژکەرەکانەوە، کەس رەخنەی لێ نەگرتم.[1]

## سوننەتەکانی نوێژ

سوننەتەکانی نوێژ دوو جۆرن گوفتاری‌و کرداری.

**سوننەتە گوفتارییەکان (قولی)یەکان. ئەمانەن:**

١- دوعای نوێژ دەست پێکردنی نوێژ، گەورەترین جۆری ئەو دوعایە ئەوەیە کە ئەبو هورەیرە ریوایەتی کردووەو دەڵێ: پێغەمبەری خودا: کە (الله أکبر)ی دەکردو نوێژی دادەبەست، پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە ماوەیەك بێدەنگ دەبوو، عەرزم کرد ئەی پێغەمبەری خودا! (درودی خودای لەسەر بێ) بە دایك‌و باوکمەوە بەفیدات بم، پێم نالێی لەنێوان (الله أکبر)و فاتیحە خوێندندا ماوەیێك بێدەنگ دەبێ چی دەڵێی؟ فەرمووی: دەڵێم: «اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ».[2] خودایە بە ئەندازەی دوریی نێوان خۆرهەڵات‌و خۆرئاوا لە تاوان

---

[1] متفق علیه: م(١/٣٦١/٥٠٤)، د(٢/٤٠٢/٧٠١)، خ(١/٥٧١/٤٩٣) بە زێدەیی رستەی (بمنی الی غیر جدار).

[2] متفق علیه: خ(٢/٢٢٧/٧٤٤)، م(١/٤١٩/٥٩٨)، جة (١/٢٦٤/٨٠٥)، د(٢/٤٨٥/٧٦٦).

دورم بخەرەوە، خودایە لە تاوانم پاکم بکەرەوە وەکوو چۆن قوماشی سپی لە چڵك پاك دەکرێتەوە، خودایە لە تاوانەکانم بم شۆرە بە بەفرو ئاوو تەرزە.

٢- خوێندنی رستەی «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ». بە بەڵگەی ئایەتی {فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – النحل/٩٨} کەویستت قورئان بخوێنی لەپێشەوە «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» بخوێنە.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەستی دەکرد بەنوێژو نوێژی دادەبەست پاشان دەیفەرموو: «أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».[1] پەنا دەگرم بە پەروەردگاری شنەواو زانا، لەشەیتانی نەفرەت لێکراو، لەفیتنە جۆیی‌و فروفیشاڵی‌و هەڵنانی بەخراپەکاری.

٣- ئامین گوتن لەدوای خوێندنی (فاتیحە) لەوائیلی کوڕی حوجرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) کە {ولا الضالین}ی دەخوێند، دەیفەرموو: {آمین}و دەنگی بەرزو درێژ دەکردەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ فَأَمِّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[2] ئەگەر ئیمام فاتیحەی خوێندو وتی: (آمین) ئێوەش لەتەکیا (آمین) بکەن چونکە کەسێك (آمین) کردنی هاوکات بێ لەگەڵ (آمین) کردنی فریشتە لێخۆشبوون لەتاوانی لەوەپێشی بۆ دەستەبەر دەبێ.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٣٤٢)، د (٢/٤٧٦/٧٦٠)، ت (١/١٥٣/٢٤٢).

[2] صحيح: (صفة الصلاة/٨٢)، د (٣/٢٠٧/٩٢٠)، ت (١/١٥٧/٢٤٨).

٤- خوێندنی چەند ئایەتێك لە قورئان. لەئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدوو ڕکاتی یەکەمی نوێژی نیوەڕۆدا سورەتی فاتیحەی دەخوێند دوو سورەتی تری قورئانی دەخوێند لەڕکاتی یەکەمدا قورئان خوێندنەکەی درێژ دەکردو لەڕکاتی دووەمدا کورتی دەکردەوە، جاری وادەبوو ئایەتێکی بەگوێماندا دەدا، لەنوێژی عەصریشدا لەدوو ڕکاتی یەکەمدا سورەتی فاتیحەو دوو سورەتی دەخوێند، عادەتی وابوو ڕکاتی یەکەمی دەرێژ دەکردەوە لەنوێژی بەیانیدا، ڕکاتی دووەمی کورت دەکردەوە.[1]

هەر لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدوو ڕکاتی نوێژی نیوەڕۆو عەصردا سورەتی فاتیحەو سورەتێکی تری دەخوێند، جاری وادەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە گوێمان لەئایەتێك بێ، لەدوو ڕکاتی کۆتاییدا تەنها سورەتی فاتیحەی دەخوێند.[2]

وادەبێ خوێندنی قورئان لەدوو ڕکاتی کۆتایشدا سوننەتە ئەمەیش بەگوێرەی ئەو حەدیثەی ئەبو سەعید: کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی نیوەڕۆدا، لەدوو ڕکاتی یەکەمدا لە هەر یەکێکیاندا ئەندازەی سی ئایەتی دەخوێند لەدوو ڕکاتی دووەمدا ئەندازەی پانزە ئایەتی دەخوێند، یان وتی نیوەی ئەوەی لەڕکاتی یەکەمدا دەیخوێند. لەنوێژی عەصریشدا لەدوو ڕکاتی یەکەمدا لەهەر کاتێکدا ئەندازەی پانزە ئایەتی دەخوێند، لەدوو ڕکاتی دووەم نیوەی ئەوەی دەخوێند.[3]

---

[1] صحيح: (صحيح: (ص.)، ن ٩٣٢)، خ (٢/٢٤٣/٧٥٩).

[2] متفق عليه: م (١/٣٠٧/٤١٠)، خ (٢/٢٦٢/٧٨٠)، ن (٢/١٤٤)، (٣/٢١١/٩٢٤)، ت (٢٥٠/١/١٥٨)، جه (١/٢٧٧/٨٥١).

[3] صحيح: (مختصر م/٢٨٧)، م (١/٣٣٤/١٥٧/٤٥٢).

وا سوننەتە لەنوێژی بەیانیدا بەدەنگی بەرز قورئان بخوێندرێ هەروا لەدوو ڕکاتی یەکەمی نوێژی شێوانو خەوتناندا. لەنوێژی نیوەڕۆو عەصرو ڕکاتی کۆتایی شێوانو دوو ڕکاتی کۆتایی خەوتنان وا سوننەتە بەدەنگی نزم بخوێندرێ بەجۆرێك بێ نوێژکەرەکە گوێی لەدەنگی خۆی بێ.

٥- تەسبیحاتی روکوعو سوژدە.

له حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەگەڵ پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژم کرد، له روکوعدا دەیگوت «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ». لەسوژدەدا دەیگوت: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى».[1]

له عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) که لەنوێژدا دەچووە روکوع سێ جار دەیگوت: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وبِحَمْدِهِ» که دەچووە سوژدەوە سێ جار دەیگوت: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ».

٦- زیادکردنی تەسبیحی هەستانەوە لەروکوع بەم جۆرە زیاد لەڕستەی «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ». یەکێ لەو تەسبیحاتە زێدانە بخوێندرێ.

«مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ».

ئەگەر حەزی لێ بوو هەر ئەوە بخوێنێ، ئەگەر حەزی لێ بوو بەم ڕستانە تەواوی بکا «أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ اللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ».[2] یان ئاوا بڵێ: «رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ مُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى».[3]

---

[1] صحيح: (ص. ن ١٠٠١)، ن (٢/١٩٠)، د (٣/١٢٣/٨٥٧)، ت (١/١٦٤/٢٦١).

[2] صحيح: (مختصر م/٢٩٦)، م (١/٣٤٧/٤٧٨،٤٧٧)، د (٣/٨٢/٨٣٢)، ن (٢/١٩٩).

[3] صحيح: (صفة الصلاة/١٩٩).

٧- دوعای دانیشتنی نێوان دوو سوژدەكان.

له حوذەیفەوه ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنێوان دوو سوژدەكاندا (رب اغفرلي، رب اغفرلي) دەخوێند.

له ئیبنو عەبباسەوه ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنێوان سوژدەكاندا (اللهم اغفرلي وارحمني، واجبرني، واهدني، وارزقني)ی دەخوێند.

٨- صەڵەواتدان لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەكۆتای تەحیات خوێندنی یەكەمدا، چونكه پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی ئەوەی ئەنجامداوه.

لەخاتو عائیشەوه ڕیوایەتكراوه دەفەرموێ: (ئێمه سیواكو ئاوو شتی وامان بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادە دەكرد، ئیتر پەروەردگار شەو لەخەو راستی دەكردەوه ئەویش سیواكی دەكردو دەستنوێژی دەشۆرد، پاشان نۆ ڕكات نوێژی دەكرد، لەنێوان ڕكاتەكاندا دانەدەنیشت مەگەر لەڕكاتی هەشتەمدا، لەخودا دەپاڕایەوه صەڵاواتی لەسەر پێغەمبەری خودا لێ دەدا، پاشان ڕاست دەبوەوەو سڵاوی نەدەدایەوه، پاشان ڕكاتی نۆیەمی دەكرد ئەمجار دادەنیشت، پاشان سوپاسی پەروەردگاری دەكردو پاشان سڵاوی دەدایەوه).[1]

٩- دوعاو پاڕانەوه لەدوا تەحیاتی یەكەمو دووەم وەك یەكە.

لەدوا تەحیاتی یەكەم، وەكوو ئیبنو مەسعوود ڕیوایەتی كردووه گوتوویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «« إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ

---

[1] اخرجه ابو عوانه في صحيحه (٢/٣٢٤) وهذا لفظه، م (١/٥١٢/٧٤٦) بدون جملة (ويصلى على نبيه).

وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَلْيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَلْيَدْعُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ».[1]

لەدوای تەحیاتی دووەم، وەکوو لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا فَرَغَ أَحَدُكُمْ مِنَ التَّشَهُّدِ الآخِرِ فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ شَرِّ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ».[2] واتە: یەکێك لەئێوە کە لەتەحیات خوێندنی کۆتایی بووەوە با پەنابگرێ بەخودا لەچوار شت: لەسزای دۆزەخ. لەعەزابی گۆڕ. لەفیتنەو ئاشوبی زیندو مردو. لەشەڕو نەگبەتی دەجال.

١٠- سڵاودانەوەی دووەم، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی بەلای ڕاستو بەلای چەپدا دەدایەوە، وەکوو لەئیبنو مەسعوودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی بەلای ڕاستو بەلای چەپدا دەدایەوەو دەیفەرموو: «السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ»، «السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ». هەتا لەڕیزی دواوەی ڕا سپیایی کوڵمی دەبینرا.[3]

---

[1] صحيح: سبق في واجبات الصلاة.

[2] صحيح: (مختصر م/٣٠٦)، (ص. جه ٧٤١)، م (١/٤١٢/٥٨٨)، د (٣/٢٧٣/٩٦٨)، جه (٩٠٩/١/٢٩٤).

[3] صحيح: (ص. د/٨٧٨)، د (٣/٢٨٨/٩٨٣)، ن (٣/٦٢)، جه (١/٢٩٦/٩١٤)، ت (٢٩٤/١/١٨١) بدون الجملة الاخيرة.

وایش بووە هەر سڵاوی بەلای ڕاستدا داوەتەوە، وەکوو لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکۆتایی نوێژدا یەك سڵاوی دەدایەوە، کەمێك بەلای ڕاستدا ڕوخساری وەردەگێڕا.[1]

**سوننەتە کرداریەکان (السنن الفعلیە)**

١- **دەست بەرز کردنەوە:** لەکاتی (الله أکبر) کردنی نوێژ دابەستن، لەکاتی چوونە ڕوکوعو هەڵسانەوە لێی. لەکاتی هەڵسانەوە لەتەحیاتی یەکەم. لەئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاتێ دەستی بەرز دەکردەوە تابەرامبەر شانەکانی، هەروا کە دەچووە روکوعو کە لە روکوعیش هەڵدەستایەوە بەوجۆرە دەستەکانی بەرز دەکردەوە.[2]

لەنافیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) کە دەچووە ناو نوێژەوە (الله أکبر)ی دەکردو دەستی بەرز دەکردنەوە کەدەچووە روکوع هەمدیسان دەستی بەرز دەکردنەوە، کە لەروکوع هەڵدەسایەوە دەستی بەرز دەکردنەوەو دەیگوت: (سمع الله لمن حمده) هەروا کە لەدوا خوێندنی تەحیاتی یەکەم هەڵدەسایەوە دەستی بەرز دەکردنەوە. (نافیع ڕشتەی ئەم فەرموودەیەی بردۆتەوە سەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ).[3]

لەهەندێ ریوایەتدا هاتووە کە دەست بەرزکردنەوە سوننەتە لەکاتی هەموو نزمبوونەوەو هەڵسانەوەدا. ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی (مالك بن الحویرث): کە دەڵێ: پێغەمبەرم بینی (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژدا

---

(1) صحیح: (ص. ت/٢٤٢)، ت (١/١٨٢/٢٩٥).

(2) متفق علیە: خ (٢/٢١٨/٧٣٥)، م (٣٩٠- ٢٢/١/٢٩٢)، ت (١/١٦١/٢٥٥)، ت (٢/١٢٢).

(3) صحیح: (ص/٦٦٣)، خ (٢/٢٢٢/٧٣٩)، د (٢/٤٣٩/٧٢٧).

کە دەچـووە روکـوع دەسـتی بـەرز دەکـردەوە، کـە لـە روکـوع سـەری بـەرز دەکردەوە کە دەچووە سوژدەوەو کە سەری لەسوژدە بەرز دەکردەوە، لەهەموو دانەوینەو سەر بەرزکردنەوەیەکدا دەستەکانی تا ئاستی نەرمەی گوێچکەی بەرز دەکردەوە.[1]

**٢- دانانی دەستی ڕاست لەسەر دەستی چەپ لەسەر سنگ:**

لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (موسوڵمانان فەرمانیان پێ دەکرا، کەپیاو دەستی ڕاستی بخاتە سەر باسکی چەپی لەنوێژدا) ئەبو حازم دەڵێ: ئەم فەرمانە هەردەبێ لەلایەن پێغەمبەرەوە بووبێ (دروودی خودای لەسەر بێ)[2]

لە وائیلی کوڕی حوجرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەدوای پێغەمبەرەوە نوێژم کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی ڕاستی خستبووە سەر دەستی چەپی لەسەر سینگی[3]

**٣- ڕوانین بۆ شوێنی سوژدە:**

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە ناو کەعبەوە چاوی بڕییە شوێنی سوژدەبردنیو چاوی لێ کلا نەکرد هەتا لەنوێژەکەی بووەوە.

**٤- لە ڕوکوعدا هەندێ هەینات هەن ڕەچاویان بکا، وەکوو لەم** فەرمووودەیەدا ئاماژەیان پی دەکرێ: لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) کە

---

[1] صحیح: (ص. ن/١٠٤)، ن (٢/٢٠٦)، حم (٣/١٦٧/٤٩٣).

[2] صحیح: (مختصر خ/٤٠٢)، خ (١/٢٢٤/٧٤٠)، ط (١١١/٣٧٦).

[3] صحیح: (صفة الصلاة/٦٩)، ك (١/٤٧٩).

دەچووە روكوع سەری بەرز ڕانەدەگرتو زۆریش نەوی نەدەكرد، بەڵكوو لەنێوان ئەو دوو حاڵەدا سەری خۆی ڕادەگرت.[١]

لە ئەبو حومەیدەوە دەربارەی وەصفی نوێژی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەچووە روكوع هەردوو دەستی لەهەردووك لاوە لەئەژنۆی گیردەكردن، پاشان پشتی ڕاست ڕادەگرت[٢]

لە وائیلی كوڕی حوجرەوە ریوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەچووە روكوع پەنجەكانی بەملاو ئەولای ئەژنۆیدا بڵاو دەكردەوە.[٣]

لە ئەبو حومەیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە روكوعو دەستەكانی خستە سەر ئەژنۆكانیو توندگرتنی قۆڵو باسكی كەوانەیی كردنو لەتەنیشتی خۆی دوورخستنەوە.[٤]

**٥- پێشخستنی دوو دەست لە ئەژنۆ لەكاتی سوژدە بردندا بۆسەر زەوی:**

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ».[٥] هەركاتێ ئێوە دەچنە سوژدە، باخۆی ییخ نەدا وەكوو چۆن حوشتر خۆی ییخ دەدا، واتە: با سەرەتا ئەژنۆكانی نەخاتە سەرزەوی بەڵكوو با لەپێشدا دوو دەستی بخاتە سەر زەوی ئەمجار ئەژنۆكانی.

---

[١] صحيح: (صفة الصلاة/١١١)، م (١/٣٥٧/٤٩٨)، د (٢/٤٨٩/٧٦٨).

[٢] صحيح: (صفة الصلاة/١١٠)، خ (٢/٣٠٥/٨٢٨)، د (٢/٤٣٧/٧١٧).

[٣] صحيح: (صفة الصلاة/١١٠)، خ (١/٣٠١/٥٩٤).

[٤] صحيح: (ص. ت/٢١٤)، د (٢/٤٢٩/٧٢٠)، ت (١/١٦٣/٢٥٩).

[٥] صحيح: (ص.د/٧٤٦) ، د(٢/٧٠/٨٢٥)، ن(٢/٢٠٧)، حم(٢/٢٧٦/٦٥٦).

**٦- له سوژده‌دا ره‌چاوی ئه‌و ناكارانه بكا: كه‌ ئه‌م فه‌رموودانه‌ی دوایی له‌خۆیان گرتون**

**له‌ ئه‌بو حه‌میده‌وه‌ ده‌رباره‌ی وه‌صفی نوێژی پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) ڕیوایه‌تكراوه‌، ده‌ڵێ: (پێغه‌مبه‌ر كه‌ ته‌شریفی ده‌چووه‌ سوژده‌ ده‌ستی ڕانه‌ده‌خستن واته‌: له‌گه‌ڵ ده‌سته‌كانیدا باسكی له‌زه‌وی نه‌ده‌دا، هه‌روا ده‌ستیشی نه‌ده‌قوچاندن، چاوه‌ قامكه‌كانی روه‌و قیبله‌ ده‌كردن).[1]**

**له‌ (ألبَـراء)ه‌وه‌ ڕیوایه‌تكراوه‌، ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) فه‌رمووی: «إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ».[2] كه‌ چوویه‌ سوژده‌ هه‌ردوو ده‌ستت له‌سه‌ر زه‌وی دابنێو هه‌ردوو ئه‌نیشكت له‌زه‌وی به‌رزبكه‌ره‌وه‌.**

**له‌ عه‌بدوڵڵای كوڕی مالیكی كوڕی بوحه‌ینه‌وه‌ ڕیوایه‌تكراوه‌، ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) كه‌ نوێژی ده‌كردو ده‌چووه‌ سوژده‌ هه‌ردوو باسكی له‌لاته‌نیشتی خۆی دوور ده‌خسته‌وه‌ به‌جۆرێك سپیایی بنهه‌نگڵی ده‌بیندرا.[3] له‌خاتو عائیشه‌وه‌ ڕیوایه‌تكراوه‌، ده‌فه‌رموێ: (پێغه‌مبه‌ر له‌لای من بوو بۆ نوستن، كاتێك به‌ خه‌به‌ر هاتم له‌په‌نام نه‌مابوو، ویستم بزانم چی لێ هاتووه‌: كه‌ دیم چوبوه‌ سوژده‌، چاوه‌ قامكی قاچه‌كانی كردبوونه‌ قیبله‌و پاژنه‌ی ڕاست ڕاگرتبون.[4]**

**له‌ وائیلی كوڕی حوجره‌وه‌ ڕیوایه‌تكراوه‌، ده‌ڵێ: (هاتمه‌ شاری مه‌دینه‌ وتم: ده‌بێ بڕوانم، بزانم پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) چۆن نوێژ ده‌كا. بڕێكی حه‌دیثه‌كه‌ی گێڕایه‌وه‌و وتی: (ثُمَّ هوی، فسجد، فصار رأسه بين**

---

[1] **صحيح: (ص.د/٦٧٢) ، خ(٢/٣٠٥/٨٢٨)، د(٢/٤٣٧/٧١٨).**

[2] **صحيح: (صفة الصلاة/١٣٦)، م(١/٣٥٦/٤٩٤).**

[3] **متفق عليه: خ(٢/٢٩٤/٨٠٧)، م(١/٣٥٦/٤٩٥)، ن(٢/٢١٢).**

[4] **صحيح: (صفة الصلاة/١٣٦) ، خز(١/٣٢٨/٦٥٤)، هق(٢/١١٦).**

كفيه)[1] پاشان خۆی نزم کردەوە بۆ سەرزەوی‌و سوژدەی برد، سەری خستبوە نێوان دوو دەستیەوە.

لە وائیلی کوڕی حوجرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوە سوژدە پەنجەکانی بەیەکەوە دەنوساندن.[2]

لە (ألبراء)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە دەچوە سوژدە دەستی دەخستە سەرزەوی، پەنجەی دەستی‌و قاچی وادادەنان کە رویان لە قیبلە بێ.[3]

**٧- دەبێ شێوەی دانیشتنی نێوان سوژدەکانی لەسەر ئەو شێوەو هەینەتەی ئەم حەدیپانەی دوایی لەخۆیان گرتووە:**

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: «وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى».[4] (پێغەمبەری خودا: کەبۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت قاچی چەپی رادەخست‌و قاچی راستی هەڵدەنا).

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: (لە سوننەتی نوێژە کە لەتەحیات خوێندندا وابکا قاچی راستی هەڵنێ‌و پەنجەکانی روبکاتە قیبلەو لەسەر قاچی چەپی دانیشی.[5]

هەروا لە (طاوس)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دەربارەی (الإقعاء) کە بریتییە لە دانیشتن لەسەر هەردوو پاژنەپێ‌و هەردوو قاچ هەڵنندرێن سەرە پەنجەکان رویان لە قیبلە بێ، پرسیارکرا لە ئیبنو عەبباس لە وەڵامدا

---

[1] صحيح الأسناد: خز(٦٤١/٣٢٣/١).

[2] صحيح: (صفة الصلاة/١٢٣)، خز(٦٤٢/٣٢٤/١)، هق(١١٢/٢).

[3] صحيح الأسناد: (صفة الصلاة/١٢٣)، هق(١١٣/٢).

[4] صحيح: (مختصر م/٣٠٢)، م(٤٩٨/٣٥٧/١)، د(٧٦٨/٤٨٩/٢).

[5] صحيح: (ص.ن/١١٠٩٦) ، ن(٢٣٦/٢).

فەرمووی: ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە، پێمان گوت: ئێمە ئەو جۆرە دانیشتنە بەزەحمەت دەزانین بۆ مرۆڤ ئیبنو عەبباس وتی بەڵکوو ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ)[1]

**٨- یەکسەر لە سوژدەوە راست نەبێتەوە بەڵکوو کەمێک دانیشێ ئەمجار هەڵسێتە حەوا:**

لە ئەبو قیلابەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: مالیکی کوڕی (الحویرث اللیثی) هەواڵی پێداین: کە بینیویەتی پێغەمبەر نوێژی دەکرد، جا: کە لەرکاتە تاکەکاندا لەسوژدە هەڵدەستایەوە، راستەوخۆ راست نەدەبووەوە بەڵکوو جارێ کەمێك دادەنیشت ئەمجار راست دەبووەوە.

**٩- کە لەسوژدەی دووەم هەڵسایەوە بۆ راوەستان و فاتیحە دەبێ هەردوو دەستی دادا، واتە دەبێ بۆ هەڵسانەوە قورسایی بخاتە سەر دوو دەستی:**

لە ئەییوبەوە لە ئەبو قیلابەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: مالیکی کوڕی (الحویرث) هاتە لامان، لەمزگەوتی خۆماندا نوێژی بۆ کردین، وتی: من نوێژتان بۆ دەکەم مەبەستم ئەوەیە ئێوە بزانن نوێژکردن چۆنەو فێری ببن مەبەستم ئەوە نیە من نوێژی فەرز ئەدابکەم. بەڵکوو من دەمەوێ نیشانتان بدەم چۆنم پێغەمبەر بینیوە نوێژی کردوە، منیش بە ئەبو قیلابەم گوت: دەی باشە پێمان بڵێ: نوێژکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن بوو؟ وتی: نوێژکردنی وەکوو شێوە نوێژکردنی ئەم شێخە نورانییە بوو – مەبەستی بەو شێخە عەمری کوڕی سەلەمە بوو – ئەییوب دەفەرموێ: ئەو شێخە (الله أكبر)ی دەکرد، کە لەسوژدەی دووەم سەری بەرزدەکردەوە،

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣٠٣)، م(١/٥٣٦)، د(١/٧٩/٨٣٠)، ت(١/١٧٥/٢٨٢).

دانيشتنێكی دەكرد، ئەمجار قورسایی خۆی دەخستە سەر هەردوو دەستیو پاشان هەڵدەستایە سەرپێ.[١]

**١٠- واباشە دانیشتن بۆ هەردوو تەحیات خوێندنەكە بەو شێوە بێ كە ئەم فەرموودانەی دوایی ئاماژەیان پێ دەكەن:**

لە ئەبو حومەیدەوە ڕیوایەتكراوە: كە دەربارەی شێوەی نوێژكردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتوویەتی: (كە لەدوا دوو ركات نوێژ دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندن، لەسەر قاچی چەپی دادەنیشتو قاچی راستی هەڵدەناو سەری پەنجەكانی ڕووەو قیبلە دەكردن. ئەگەر لەدوا ركاتی كۆتایی نوێژ بۆ تەحیات خوێندن دابنیشتایە قاچی چەپی لەژێر گوزنگی قاچی ڕاستیەوە دەردێناو سنگە پێی قاچی ڕاستی لەزەوی گیردەكردن چاوە قامكی ئەو قاچەی بەرەو قیبلە دەكردن مەقعەدی دەخستە سەر زەوی.[٢]

لە ئیبنو عومەرەوە (خودای لێ ڕازی بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): كەبۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت دەستی ڕاستی دەخستە سەر ڕانی ڕاستیو پەنجەكانی كۆ دەكردنەوە، جگە لە قامكە شادە، بەو ئاماژەی دەكرد. دەستی چەپیشی دەخستە سەر ڕانی چەپی.[٣]

لە نافیعەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: عەبدوڵڵای كوڕی عومەر (ڕەزای خودایان لێ بێ) كە لەنوێژدا دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندن، هەردوو دەستی دەخستە سەر دوو ئەژنۆی. بە قامكە شادەی دەستی ڕاستی ئاماژەی دەكردو چاوی ئاراستەی قامكە شادەی دەكرد. پاشان وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای

---

[١] صحيح: (مختصر خ/٤٣٧)، خ(٨٢٤/٢/٣٠٣)، هق(٢/١٢٣)، فع(١/١١٦).

[٢] صحيح: (مختصر خ/٤٤٨) ، خ(٨٢٨/٢/٣٠٥).

[٣] صحيح: (ص.د/٨٥١) ، م(٥٨٠-١١٦/١/٤٠٨)، د(٩٧٢/٣/٢٧٧).

لەسەر بێ) فەرمووی: « لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ».[1] بێگومان قامكە شادە كاریگەری لەسەر شەیتان لە ئاسن پترە.

## ئەو ذیكرو دوعایانەی لەدوا نوێژ مەشروعن

١- لە ثەوبانەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە لەنوێژ دەبووەوە سێجار (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ)ی دەكرد، ئەمجار دەیفەرموو: « اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ». خودایە تۆ بۆخۆت سەلامی، سەلامی حەقیقی لەتۆوەیە، بەرزو پیرۆزی ئەی ئەو كەسەی خاوەنی جەلال و عەظەمەت و ڕێزی...

(الوليد) دەڵێ: بە ئیمامی ئەوزاعیم گوت: (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ) كردنە چۆن دەگوترێ؛ وتی: دەڵێی: (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ)[2]

٢- لەئەبو (الزبير)ەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ئیبنو (الزبير) لەدوا هەموو نوێژێكەوە كە سلاوی دەدایەوە دەیگوت «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ». هیچ خودا نین جگە لەزاتی (الله) تاك و تەنیاو بێ هاوەڵە، دەسەڵاتی حەقیقی هی ئەوە، حەمدو سەنا شیاوی ئەوە، بەسەر هەموو شتێكدا دەسەڵاتدارە، هیچ هێزو توانایەك وجودی نیە ئەگەر بەهۆی زاتی (الله)وە نەبێ. ئێمە بەندایەتی هەر بۆ ئەو دەكەین و بەس. نیعمەت و شكۆمەندی هی ئەوەو بەدەست ئەوە، سەناو سوپاسی جوان و بێ خەوش

---

[1] حسن (صفة الصلاة/١٤٠)، حم(٤/١٥/٧٢١).

[2] (صفة الصلاة/١٤٠)، حم(٤/١٥/٧٢١).

شیاوی ئەوە، هیچ خودا نین جگە لەئەو، ئێمە بە ئیخلاصەوە پەرستشی ئەو دەکەین‌و هەر ئەو دەپەرستین، جا بابێ بڕوایان شەق بەرن.

ئیبنو الزبیر وتی: پێغەمبەری خودا لەدوا هەموو نوێژێکەوە ئەم دوعایەی دەخوێند.[1]

٣- لە (وراد) کە مەولاو ئازادکراوی (المغیرة)ی کوڕی (شعبة)یە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (المغیرة)ی کوڕی (شعبة) نامەی نووسی بۆلای (معاویة) وتی: پێغەمبەری خودا کە لەنوێژ دەبووەوەو سلاوی دەدایەوە، دەیگوت: «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ ، وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، اللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ».[2]

٤- لە کەعبی کوڕی (عُجْرَة)وە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەت دەکا. کە فەرموویەتی: «مُعَقِّبَاتٌ لاَ يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ – أَوْ فَاعِلُهُنَّ – ثَلاَثٌ وَثَلاَثُونَ تَسْبِيحَةً وَثَلاَثٌ وَثَلاَثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلاَثُونَ تَكْبِيرَةً فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ».[3] چەند زیکرو دوعایەك هەن لەدوا نوێژ، بێژەرەکەیان نائومێد نابێ، سی‌وسێ جار (سبحان الله)، سی‌وسێ جار (الحمدلله)، سی‌و چوارجار (الله أکبر) کردن لەدوا هەموو نوێژێك.

لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: «مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ وَحَمِدَ اللَّهَ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ وَكَبَّرَ اللَّهَ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ فَتِلْكَ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ وَقَالَ تَمَامَ الْمِائَةِ لاَ

[1] صحيح: (ص.ن/٢٢٧) ، م(١/٤١٥/٥٩٤)، د(٤/٣٧٢/١٤٩٣)، ن(٣/٧٠).

[2] متفق عليه: خ(٢/٣٢٥/٨٤٤)، م(١/٤١٤/٥٩٣)، د(٤/٣٧١/١٤٩١).

[3] صحيح: (ص.ن/١٢٧٨) ، م(١/٤١٨/٥٩٦)، ت(٥/١٤٤/٣٤٧٣)، ن(٣/٧٥).

إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ»[1]: کەسێك دوای هەموو نوێژێك سی‌و سێ‌جار (سبحان الله)بکا سی‌و سێ‌جار (الحمدلله) بکا سی‌و سێ‌جار (الله أكبر) بکا کە دەکاتە نەوەدو نۆو بۆ کردنی ئەو ژمارە بەسەد، بڵێ: «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ ، وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ». چاوپۆشی لەتاوانەکانی دەکرێ، تەنانەت ئەگەر بە ئەندازەی کەفی دەریا زۆربن.

٥- لە موعازی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ڕۆژێك پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەستی گرتم‌و پێی فەرمووم: ئەی موعاذ! سوێندم بەخودا من تۆم خۆش دەوێ. منیش گوتم بەدایك‌و باوکمەوە بەقوربانت بم سوێندم بەخودا منیش خۆشم دەوێی. فەرمووی: ئەی موعاز! وەصیەتت بۆدەکەم، لەدوای هیچ نوێژێك ئەم دوعایە لەبیر نەکەی‌و کە لەنوێژ بویەوە بڵێ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ». خودایە! یارمەتیم بدە لەسەر بەجێهێنانی یادکردنت‌و سوپاس کردنت‌و پەرستش بۆکردنت بەشێوەیەکی ڕێك‌و پێك‌و پەسەند.[2]

٦- لە ئەبو ئومامەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: {من قرأ آية الكرسيّ دُبُر كل صلاة مكتوبة لم يمنعه من

---

[1] دەربارەی ژمارەی زیکرەکان ڕیوایەت هەیە (دەدە) ڕیوایەت هەیە پانزە، ڕیوایەت هەیە بیست‌و پێنج بیست‌و پێنج، بۆیە واباشە موسوڵمان هەندێ جار ئەو ژمارەو هەندێ جار ژمارەیەکی تر ڕەچاو بکا.....هتد. خ(٦٣٢٩/١٣٢/١١)، م(٥٩٥/١٤٣/٤١٧/١)، ن(٣/٧٦)، ص.ن (١٢٧٩)، صحيح (مختصر/٣١٤)، م(٥٩٧/٤١٨/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٩٦٩) ، د(١٥٠٨/٣٨٤/٤).

دخول الجنة الا أن يموت}[١]، کەسێك لەدوا هەموو نوێژێکی فەرز (ایةالکرسي) بخوێنێ، هیچ شتێك نابێتە لەمپەر لەچوونی بۆ ناو بەهەشت جگە لەمردن. هەڵبەتە لەو دونیا مردن نیە. موحەممەدی کوڕی ئیبراهیم لە حەدیثەکە، ئەمەشی زیادکردوە. {وقل هو الله أحد}.

٧- لە عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردم: کە لەدوا هەموو نوێژێك (قل أعوذ)ەوەکان بخوێنم[٢].

٨- لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە نوێژی بەیانی دەکردو سڵاوی دەدایەوە، دەیفەرموو: « اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا طَيِّبًا وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً». [٣]: خودایە! من داوات لێ دەکەمو لێت دەپاڕێمەوە زانیاری بەسودم فێربکەی، ڕزقی حەڵاڵو پاکم بدەرێ، وام بۆ بڕەخسێنە کردەوەیەك بکەم لای تو قبوڵ بێ.

## ئەو کردەوانەی لەناو نوێژدا مەکروهو ناباشە

### ١- یاریکردن بە پۆشاك یان بە ئەندامێکی جەستەی بەبێ هۆ:

لە موعەیقیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی پیاوێك: کە جێگای سوژدەی خۆی ڕێك بکا، فەرمووی: «إِنْ كُنْتَ فَاعِلاً فَوَاحِدَةً». [٤] ئەگەر پێویست بوو شوێنی سوژدەکەت مەسح بکەیو ڕێکی بخەی یەکجار دەستی پێدا بێنە.

---

[١] صحيح: (ص.ج/٦٤٦٤) ، طب(٨/١٣٤/٧٥٣٢).

[٢] صحيح: (ص.ن/١٢٦٨) ، د(٤/٢٨٥/١٥٠٩)، ن(٣/٦٨).

[٣] صحيح: (ص.جة/٧٥٣) ، جة(١/٢٩٨/٩٢٥)، حم(٤/٥٥/٧٧٦).

[٤] متفق عليه: خ(٣/٧٩/١٢٠٧)، م(٥٤٦- ٤٩- ١/٣٨٨)، ت(٣٧٧/١/٢٣٥)، جة(١/٣٢/١٠٢٦)، ن(٣/٧).

**٢- دەست خستنە سەر کەلەکە لەنوێژدا:**

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: (نەیکردوە لەوەی مرۆڤ وانوێژ بکا دەستی لەسەر کەلەکەبێ لەکاتی راوەستان بۆ فاتیحە خوێندن.[1]

**٣- چاو هەڵبڕین بەرەو ئاسمان:**

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِهِمْ أَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ».[2] دەبێ وازبێنن ئەو خەڵکانە لەچاو بەرزکردنەوە بەرەو ئاسمان لەکاتی دوعاکردنیان لەناو نوێژدا، ئەگەر وازبێنن لەوکارەیان باشە، ئەگینا دوور نیە ڕۆشنایی چاویان لێ بسەندرێتەوە.

**٤- ئاوڕدانەوە بەبێ ئەوەی پێویست بێ:**

لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد دەربارەی ئاوڕدانەوە لە نوێژدا لە وەڵامدا فەرمووی: «هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ».[3] ئەوە لێ دزینەوەیە کە شەیتان لەنوێژی بەندە دەیفڕێنێ.

**٥- تەماشاکردنی شتێک نادەمیزاد مەشغوڵ بکا:**

لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی دەکرد کراسێکی گوڵداری لەبەردابوو، پاشان فەرمووی: «شَغَلَتْنِي أَعْلَامُ هَذِهِ ، اذْهَبُوا بِهَا إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَأْتُونِي

---

[1] متفق علیه: خ(١٢٢٠/٨٨/٣)، م(٥٤٥/٣٨٧/١)، د(٩٤/٢٢٣/٣)، ت(٣٨١/٢٣٧/١)، ن(١٣٧/٢).

[2] صحیح: (مختصر م/٣٤٣)، م(٤٢٩/٣٢١/١)، ن(٣٩/٣).

[3] صحیح: (ص.ج/٧٠٤٧) ، خ(٧٥١/٢٣٤/٢)، د(٨٩٧/١٧٨/٣)، ن(٨/٣).

بِأَنْبِجَانِيَّةٍ».[1] گوڵو نەخشی ئەم کراسە مەشغوڵیان کردمو نەیانهێشت باش دڵ بدەمە نوێژەکەم، ئەمە بەرنەوە بۆ ئەبو جەهم – (عامیری کوڕی حوزەیفە). کراسە ئەنبیجانیە سادەکەیم بۆ بێنن. (ئەنبیجانیە): کراسێکی ئەستورو کوڵکنە خەتو گوڵی تێدا نین).

**٦- سەدلو بەردەماخکردن (ألسدل وتغکیه الفم):**

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی پۆشاك بەشێوەی سەدل بپۆشی بۆ نوێژکردن، هەروا نەهی کرد لەوەی مرۆڤ لەناو نوێژدا بەردەماخ بکا، واتە: دەمی خۆی بەلکی مێزەری یان پارچە قوماشێك هەڵپێچێ هەڵبەستێ.[2]

**ألسّدل: چەند مانایەکی هەیە:**

أ- خاوەنی (عون المعبود ج ٣٤٧/٢) دەڵێ: (ألخطابی) وتویەتی (ألسدل) بریتیە لەوە کابرا پۆشاکەکەی بەخۆیدا بەربداتەوە تا لەزەوی دەخشێ.

ب- لەکتێبی (ألنبیل)دا دەڵێ: ئەبو عوبەیدە لە (غریب)ەکەیدا وتویەتی (ألسدل) ئەوەیە کابرا قوماشێك بەخۆیدا بدا بەبێ ئەوەی ئەملاو ئەولای بێنێتەوە پێشەوەی خۆیو پشتێنی لەسەر ببەستێ. ئەگەر ئەملاو ئەولای قوماشەکەی لەپێشەوەی خۆی خستە سەریەك بەشتێك بەستی ئەوە پێی ناگوترێ (سدل).

ج- خاوەنی (النهایة في غریب الحدیث) دەڵێ (سدل) ئەوەیە کابرا قوماشەکە لەخۆیەوە پێچێو هەردوو دەستی بکەونە ژێر قوماشەکەوەو بەو

---

[1] صحیح: (جـة/٢٠٦٦)، خ(٧٥٢/٢٣٤/٢) ، م(٥٥٦/٣٩١/١)، د(٩٠١/١٨٢/٣)، ن(٧٢/٢)، جة(٣٥٥٠/١١٧٦/٢).

[2] حسن (ص. جـة/٩٦٦)، د(٦٢٩/٣٤٧/٢)، ت(٣٧٦/٢٣٤/١) رستەی یەکەم، جە(٩٦٦/١/٣١٠) رستەی دووەم.

شێوه بچێته روکوعو سوژده. دەشڵێ: گوتراوە: (ألسدل) ئەوەیە ناوەڕاستی قوماشەکە بخاتە سەر سەری و بەڕاستو چەپی خۆیدا بەری بداتەوە بەبێ ئەوەی لکەکانی بخاتە سەر شانی.

د- جەوهەری دەڵێ: مانای (سَدَل ثوبَهُ یسدُلُهُ) واتە: کراسەکەی دادایەوە.

جا هیچ مانیعێك نیە لەوەی وشەی (ألسدل) لە فەرموودەکەدا بۆ هەموو ئەو مانایانە بێ. لەفزێکی موشتەرەك بێو حەمل بکرێ بۆسەر هەموو ماناکانی.

**٧- باوێشك دان (التپاوّب):**

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «التَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ».[1] باوێشك هاتن لەنوێژدا لە شەیتانەوەیە، جا ئەگەر یەکێك لەئێوە باوێشکی دا با تادەتوانێ بیگێڕێتە دواوە، دەم بنوقێنێو بەپشتی دەستی چەپی بەری دەمی خۆی بگرێ.

**٨- تف هەڵدان بۆ پێشەوە بەرەو قیبلە یان بۆلای ڕاست:**

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ يُصَلِّي فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قِبَلَ وَجْهِهِ فَلاَ يَبْصُقَنَّ قِبَلَ وَجْهِهِ وَلاَ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ تَحْتَ رِجْلِهِ الْيُسْرَى فَإِنْ عَجِلَتْ بِهِ بَادِرَةٌ فَلْيَقُلْ بِثَوْبِهِ هَكَذَا». بێگومان یەکێك لەئێوە: کە هەڵدەستێ بۆ ئەنجامدانی نوێژو دەست دەکا بەنوێژ، ئەوە پەروەردگار لەپێش دەمیەتی ئەو ڕوبەڕوی پەروەردگاری خۆی وەستاوەو ڕازو نهێنی لەگەڵ ئەودا دەکاو خودا ڕوی ڕەحمەتی لێیەتی. کەوابێ تفو بەڵغەم بۆ بەردەمی خۆیو لای ڕاستی

[1] صحيح: (ص.ج/٣٠١٣) ، ت(٣٦٨/٢٣٠/١)، خز(٢/٦١/٩٢٠).

فرێ نەدا، با بۆلای چەپی یان بۆ ژێر قاچی چەپی فرێی بدا ئەگەر لەسەر خۆڵ وەستابوو، ئەگەر تینی بۆهات با تفەکەی بکاتە لۆیەکی پۆشاکەکەیەوە بیپێچێتەوە، یان بیکاتە دەستەسڕێکەوە. دوایی لێی بکاتەوە بیسڕێتەوە. پاشان راوی شێوەی لولکردن و پێچانەوەی پۆشاکەکەی نیشاندا بەم جۆرە کە هەندێ لە قوماشەکەی خستە سەر هەندێك.[1]

٩- پەنجە تێکنان و چەمبەرە بەستن:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (إذا توضأ أحدُكم في بيته، ثُمَّ أتى المسجدَ فلا يقل هكذا)[2] ئەگەر یەکێك لەنێوە لەماڵەوە دەستنوێژی گرت، دوایی هاتە مزگەوت، تا دەگەڕێتەوە ماڵەوە هەموو ئەو ماوەیەی بۆ بەنوێژ حلێب دەکرێ، کەوابێ با پەنجەی تێك نەپەڕێنێ، چونکە بە ئیعتیبار ئەو لەناو نوێژدایە.

١٠- کۆکردنەوەی قژو پۆشاك:

لە ئیبنو عەبباسەوە (رەزای خودای لێ بێ) لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەت دەکا دەڵێ: فەرمووی: «أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةٍ، لاَ أَكُفُّ شَعَرًا وَلاَ ثَوْبًا».[3] واتە: فەرمانم پێ کراوە کە لەسەر حەوت ئێسقان سوژدە بەرم هیچ پۆشاك و قژو شتی وا کۆنەکەمەوە. واتە: ئەگەر لە سوژدە بردندا ئەگەر قژو لکی پۆشاکم کەوتنە سەر زەوی قەیناکا.

١١- پێشخستنی ئەژنۆکان لەخستنە سەرزەوی دەستەکان:

---

[1] صحيح: م(٣٠٠٨/٢٣٠٣/٤)، د(٤٧٧/١٤٤/٢).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٤٥) ، ك(٢٠٦/١).

[3] صحيح: لەباسی ئەرکەکانی نوێژدا تێپەڕی.

لـه ئـەبو هـورەيرەوە ڕيوايـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ وَلْيَـضَعْ يَدَيْـهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ».[1] ئەگەر يەكێك لەئێوە ويستی بچێتە سوژدە با وەكوو حوشتر خۆ ييخ نەدا، با لەپێشدا دوو دەستی بخاتە سەرزەوی ئنجار ئەژنۆكانی بخاتـە سەر زەوی.

١٢- ڕاخستنی دوو دەست لەسوژدەدا:

لە ئەنەسەوە ڕيوايەتكراوە لە پێغەمبەرەوە (درووودی خودای لەسەر بـێ) كە فەرموويـەتی: «اعْتَـدِلُوا فِـي الـسُّجُودِ، وَلاَ يَبْـسُطْ أَحَـدُكُمْ ذِرَاعَيْـهِ انْبِـسَاطَ الْكَلْـبِ».[2] لەسـوژدە بردنـدا ميانـەڕەوی ڕەچاو بكـەن، بـا هـيچ كـام لـەئێوە كەچووە سوژدە باسكەكانی لەسەر زەوی ڕانەخا، وەكوو باسك ڕاخستنی سەگ.

١٣- نوێـــژكردن لـــەكاتی ئامـــادەبوونی خـــواردن، يـــان لـــەكاتی تەنگەتاويدا:

لـەخاتو عائيـشەوە ڕيوايـەتكراوە دەفـەرموێ: لـە پێغەمبـەرم ژنـەوت فەرمووی: «لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ».[3] كەسفرەو نـان دانـرا نوێـژكردن بـاش نيـە، هـەروا كـە تەنگـەتاو بـوون بـۆ سـەراوكردن نوێـژ مەكەن، تا سەراودەكەن‌و سەرلەنوێ دەستنوێژ دەگرنەوە.

١٤- پێشكەوتن لەئيمام:

لـە ئـەبو هـورەيرەوە ڕيوايـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَـهُ قَبْـلَ الإِمَـامِ أَنْ يَجْعَـلَ

---

[1] صحيح: (لەباسی سوننەتە كردەوەييەكانی نوێژدا تێپەڕی).

[2] متفـــق عليـــه: خ (٢/٣٠١/٨٢٢)، م (١/٣٥٥/٤٩٣)، ت (١/١٧٢/٢٧٥)، د (٣/١٦٦/٨٨٣)، جـــه (١/٢٨٨/٨٩٢)، ن (٢/٢١٢) بنحوه.

[3] صحيح: (ص. ج/٧٥٠٩)، م (١/٣٩٣/٥٦٠)، د (١/١٦٠/٨٩).

اللّٰهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ».[1] ئایا یەکێك لەئێوە ناترسێ ئەگەر پێش ئیمام سەری بەرز کردەوە کە خودا سەری بکا بەسەری گوێدرێژ یان خودا شێوەو ڕوخساری بکاتە شێوەی گوێدرێژ.

## ئەوەی کردنی ڕەوایە لەناو نوێژدا

### ١- ڕۆیشتن لەنوێژدا بۆ کاری پێویست ڕەوایە:

لە خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەماڵەوە نوێژی دەکردو دەرگای ژورەکەی لەسەر داخرابوو، منیش هاتمەوە لە دەرگام داو داوای کردنەوەم کرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژەکەیدا چەند هەنگاوێك ڕۆیشت بۆلای دەرگاکەو کردیەوە، ئەمجار پاشەو پاش گەڕایەوە شوێنی خۆی، ئەمجار خاتو عائیشە وەصفی دەرگاکەی کردو فەرمووی: دەرگاکە لەڕوی قیبلەوە بوو[2] جا ئەگەر دەرگاکە لەلای ڕاست بوو یان لەلای چەپ بوو یان لەدواوەوەی بوو هەر دروستە بڕۆی بۆلای بەمەرجێ لەڕۆیشتنەکەیدا پشت نەکاتە قیبلە.

### ٢- لە کۆڵکردنی منداڵ لەنوێژدا:

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی دەکرد لەوکاتەدا ئومامەی کچی زەینەبی کچی کەخێزانی (ئەبولعاص)ی کوڕی (الربیع) بوو لەکۆڵ کردبوو، کە هەڵدەستا بۆ فاتیحە خوێندن ئومامەی لەکۆڵ دەکردو کە دەچووە سوژدە دایدەنا.[3]

---

[1] متفق عليه: خ (٢/١٨٣/٦٩١) وهذا لفظه م (١/٣٢٠/٤٢٧)، د (١/٣٣٠/٦٠٩)، ن (٢/٦٩)، جه (١/٣٠٨/٩٦١).

[2] حسن (ص. ن/١١٥١)، ت (٢/٥٦/٥٩٨)، د (٣/١٩٠/٩١٠)، ن (٣/١١).

[3] متفق عليه: خ (١/٥٩٠/٥١٦)، م (١/٣٨٥/٥٤٣)، د (٣/١٨٥/٩٠٤)، ن (٢/٤٥).

**٣- كوشتنی دوپشك و مار:**

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی كرد بەكوشتنی دوپشكو مار لەنوێژدا[1] واتە: ئەگەر كابرا لەنوێژدا بوو دوپشك یان ماری بینیو دەیتوانی بیانكوژێ با دەست بەكار بێ. ئەو جمو جوڵەی دەیكا بۆ لەناو بردنیان زیان بەنوێژەكەی ناگەیەنێ.

**٤- ئاوڕدانەوەو ئاماژەكردنی مەبەست گەیەنەر:**

له جابیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەندروستی باش نەبوو، لەدواوەی نوێژمان دابەست ئێمە بەپێوەو ئەو دانیشتبوو ئاوڕی دایەوە بۆ لامان ئاماژەی بۆ كردین كەدانیشین، ئێمەیش دانیشتین.[2]

**٥- تف و بەڵغەمكردنە لكی پۆشاكەوە، یان دەرهێنانی دەستەسڕ** لەباخەڵ ڕەوایە، ئاماژە بەو فەرموودەی جابیر كە لەوەپێش ئامـاژەی پـێ كـرا دەربارەی نەهی كردن لەتفكردن بەرەو ڕوی قیبلە.[3]

**٦- ئیشارەت كردن بە پەتكردنەوەی سڵاو لەكەسێك سڵاوت لێ بكا:**

له عەبدوڵلای كوڕی عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی چوو بۆ مزگەوتی قەباء نوێژی تێدا بكا، گروپی یاریدەدەران هاتن سڵاویان لێ كرد ئەویش لەنوێژدا بوو، جا عەبدوڵلا دەڵێ: بە (بیلال)م گوت: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن وەڵامی سڵاوەكەیانی دایەوەو لەنوێژیشدا بوو؟ وتی: ئاوا بەو جۆرە دەستی خۆی پان

---

[1] صحیح: (ص. ج/١١٤٧)، خ (٢/٤١/٨٦٩).

[2] صحیح: (ص. ن/١١٤٥)، م (١/٣٠٩/٤١٣)، ن (٣/٩)، د (١/٣١٣/٥٨٨).

[3] صحیح: لەوەپێش له (باسی كرداره ناباشەكانی ناو نوێژدا) تێپەڕی.

کردەوە جەعفەری کوڕی عەونیش دەستی پان کردەوە، بەری دەستی بۆلای زەوی‌و پشتی دەستی بۆلای ئاسمان.[1]

**٧- ئەگەر لەنوێژدا شتێک رووی‌دا پیاو (سبحان الله) دەکا ئافرەت چەپڵە:**

لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ مَا لَكُمْ إِذَا نَابَكُمْ شَيْءٌ فِي الصَّلاَةِ أَخَذْتُمْ فِي التَّصْفِيقِ؟ إِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ ، مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ ، فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُهُ أَحَدٌ حِينَ يَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ إِلاَّ الْتَفَتَ».[2] ئەی خەڵکینە! ئەوە چیتانە کە لەنوێژدا شتێکتان دێتەرێ دەست دەکەن بەچەپڵە لێدان، چەپڵە لێدان لەنوێژدا هەر بۆ ئافرەت دروستە. جا هەرپیاوێك لەنوێژدا توشی شتێك هات با بڵێ: (سبحان الله) چونکە هەرکەسێك گوێی لێ بێ کە دەڵێ: (سبحان الله) ئیللا ئاوڕ دەداتەوە.

**٨- ڕاستکردنەوەی هەڵە بۆ ئیمام (الفتح على الإمام).**

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژێکی کرد، قورئانی تێدا خوێند، لێ تێکچونێکی توش هات، کەتەواو بوو بە ئوبەی فەرموو: ئەوە تۆ نوێژت لەگەڵ ئێمە کرد؟ ئوبەی وتی: بەڵێ: فەرمووی: ئەی چی مەنعی کردی لەوەی بۆم رەد بکەیەوە.[3]

**٩- تێوەژنین لەقاچی نوستوو:**

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: (وابووە من لەپێش دەمی پێغەمبەر رادەکشام‌و تەشریفی نوێژی دەکرد، من قاچم درێژ دەکرد بۆ پێش

---

[1] حسن صحيح: (ص. د/٨٢)، د (١/١٧٠/٩٢٧).

[2] متفق عليه: خ (٣/١٠٧/١٢٣٤)، د (٣/٢١٦/٩٢٨).

[3] صحيح: (ص. د/٨٠٣)، د (٣/١٧٥/٨٩٤).

شوێنی سوژدەکەی، کەتەشریفی دەچووە سوژدە لەقاچی‌یەوە دەژمنیم‌و لام دەبرد، کە هەڵدەستایەوە قاچم دەهێنایەوە شوێنی پێشووی)[1]

١٠- شەڕکردن لەگەڵ ئەو کەسەی بیەوێ بە بەردەم نوێژکەردا تێپەڕێ.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم بیست (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْ فِي نَحْرِهِ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ».[2] هەرکاتێ یەکێك لەئێوە نوێژی کردو رووی کردە سوترەو لەمپەرێك لەنێوان خۆی‌و خەڵکدا، یەکێك ویستی بە بەردەمیدا تێپەڕێ، با دەست بخاتە پێش گەردنی‌و بیگێڕێتەوە. ئەگەر هەر پێکیشی کرد با شەڕی لەگەڵ بکا، ئەوە کارەکەی لەکاری شەیتان دەچێ‌و دەبێ بەهەرشێوەیك بێ ڕێی لێ بگیرێ.

١١- گریان لەنوێژدا.

لە ئیمامی عەلی‌یەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: (ڕۆژی غەزای بەدر کەسمان نەبوو ئەسپ سواری بکا جگە لە (المقداد) ئێمەشت دەدی شەو هەموومان وەنەوزو خەوەنوچکە دایگرتبووین جگە لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو تەشریفی لەژێر درەختێکدا سەرگەرمی نوێژکردن‌و گریان بوو لەنوێژەکەیدا تا ڕۆژ بۆوە.[3]

---

[1] متفق عليه: خ (١٢٠٩/٨٠/٣)، وهذا لفظه، م (٥١٢ – ٢٧٢ – ٣٦٧/١) بنحوه.

[2] صحيح: (ص. ج/٦٣٨)، م (٥٠٥ – ٢٥٩ – ٣٦٢/١).

[3] إسناده صحيح: خم (٢٢٥/٣٦/٢١)، خ (٨٩٩/٥٢/٢).

## ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە

**١- دڵنیابوون لە دەستنوێژ شکان.**

لە عەببادی کوڕی تەمیمەوە لەمامیەوە ریوایەتکراوە: کەچووەتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شکوای ئەوەی کرد: کەمرۆڤ جاری وا هەیە واهەستدەکا لەنوێژدا شتێکی لێ دەرچووبێ‌و دەکەوێتە گومانەوە، پێغەمبەر فەرمووی: با نوێژەکەی نەبڕێ‌و واز لەنوێژەکەی نەهێنێ. مەگەر گوێی لەدەنگێك بێ یان بۆنێك بێ.[1]

**٢- نەکردنی ڕوکنێک لەڕوکنەکانی نوێژ یان پاشگوێ خستنی مەرجێک لەمەرجەکانی بە ئەنقەست‌و بەبێ بیانو.**

ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاڕاستەی ئەو کابرایەی کرد کە بەهەڵەشەیی‌و ناڕێکی نوێژی کرد «ارْجِعْ فَصَلِّ ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ».[2] بگەڕێوە نوێژەکەت بکەرەوە چونکە تۆ لەڕاستیدا نوێژت نەکرد. هەروا بەپێی فەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوکەسەی کە بەپشتە پێیەوە پەڵەیەکی بینی ئاوی وێ نەکەوتبوو فەرمووی: برۆ دەستنوێژ بگرەوەو نوێژەکەشت دوبارە بکەرەوە.[3]

**٣- خواردن‌و خواردنەوە بە ئەنقەست**

(إبن المنذر) دەڵێ: زانایانی ئیسلام کۆکن لەسەرئەوە ئەگەر کەسێك لەنوێژی فەرزدا بە ئەنقەست شتی خوارد یان خواردییەوە پێویستە لەسەری

---

[1] متفق علیه: خ (١/٢٣٧/١٣٧)، م (١/٢٧٦/٣٦١)، د (١/٢٩٩/١٧٤)، جه (١/١٧١/٥١٣)، ن (١/٩٩).

[2] متفق علیه: خ(٢٧٦/٧٩٣ و ٢/٢٧٧)، م(١/٢٩٨/٣٩٧)، د(٩٣/٨٤١ – ٣/٩٦)، ت(١٨٥/٣٠١ – ١/١٨٦).

[3] صحیح: لەباسی مەرجەکانی دروستی دەستنوێژ تێپەڕی.

نوێژەکەی بگێڕێتەوە[1] هەروا ئەم حوکمە بۆ نوێژی سوننەتیش وایە بەلای جەماوەری زانایانەوە، چونکە هەرشتێك نوێژی فەرز بەتاڵ بکاتەوە نوێژی سوننەتیش پوچ دەکاتەوە.

**٤- قسەکردنی بەئەنقەست کە بۆ بەرژەوەندی نوێژەکە نەبێ**

لە زەیدی کوڕی ئەرقەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەنوێژدا قسەمان دەکرد هیچ پەیوەندی بە نوێژەکەوە نەبوو، هەمان بوو کابرا لەگەڵ هاوەڵی تەنیشتی قسەی دەکرد، هەتا ئایەتی {وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ – البقرة/٢٣٨} ئیتر فەرمانمان پێ کرا بە بێدەنگیو نەهیمان لێ کرا لە قسەکردنێك کە پەیوەندی بەنوێژەوە نەبێ.[2]

**٥- پێکەنین:**

(ابن المنذر) دەڵێ: کۆڕا هەیە لەسەرئەوە کە نوێژ بە پێکەنین پوچ دەبێتەوە.[3]

**٦- تێپەڕبوونی ئافرەتی ڕەسیدە یان گوێ درێژ، یان سەگی ڕەش بە بەردەم نوێژکەردا ئەگەر نزیکی کەمتر لەشوێنی سوژدەبوو نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە....** چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّى فَإِنَّهُ يَسْتُرُهُ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلاَتَهُ الْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ الأَسْوَدُ ».

ئەگەر یەکێ لەئێوە ویستی نوێژبکا با شتێك بکا بە سوترەو پەردە لەبەردەمیا، جا ئەگەر شتێ بە ئەندازەی قوتکەی دواوەی کوپانە حوشتری

---

[1] الاجماع/٤٠.

[2] متفـق عليـه: م(١/٣٨٣/٥٣٩)، ت(١/٢٥٢/٤٠٠٣)، د(٣/٢٢٧/٩٣٦)، خ(٣/٧٢/١٢٠٠)، ن(٣/١٨) وليس عند الأخيرين (ونهينا عن الكلام).

[3] الأجماع/٤٠.

هەبوو ئـەوە دەبێتـە لەمپـەڕو محەجەجـەرە بـۆی. وەلێ ئەگـەر بەربەسـتێکی وا لەبەردەم نوێژەکەتانا نەبوو، ئەوە لەم حاڵەدا ئەگەر گوێدرێژ، ئافرەت، سەگی رەش بەبەردەم نوێژەکەتاندا تێپەڕی نوێژەکەتان دەبڕنو پوچی دەکەنەوە.

## نوێژی سوننەت.
## گەورەیی‌و فەڕی ئەم جۆرە نوێژە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسـەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَـلاَتُهُ فَـإِنْ صَلُحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنْجَحَ وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ فَإِنِ انْـتَقَصَ مِـنْ فَرِيـضَتِهِ شَيْءٌ قَالَ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ فَيُكَمَّلَ بِهَـا مَـا انْـتَقَصَ مِـنَ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ يَكُونُ سَائِرُ عَمَلِهِ عَلَى ذَلِكَ».[1]؛

لـەڕۆژی قیامەتـدا یەکـەم کردەوەیـێ: کـە بەنـدەی لەسـەر موحاسـەبە دەکرێ نوێژەکەیەتی، جا ئەگەر نوێژەکـەی بەتـەواوی‌و ڕێـك‌و پێکـی کردبـوو ئەوە سـەرفرازو رزگـاربووە. خـۆ ئەگـەر نوێـژەکانی بەتـەواوی نـەکردو کـەم‌و کوڕیـان تێـدابوو ئـەوە رەنـــج بەخەسـارو ماڵوێرانـە، جـا ئەگــەر لەنوێــژە فـەرزەکانی کـەم‌و کـوڕی هـەبوو پـەروەردگار دەفـەرموێ: بـڕوانن ئـاخۆ ئـەم بەندەیەم نوێژی سوننەتی هەیە؛ ئەگەر هەیبوو ئەوە کەم‌و کوڕی فەرزەکانی لە سوننەتەکان بۆ تەواو دەکرێ، پاشان باقی فەرزەکانی بـەو شـێوە تـەعامولی لەگەڵ دەکرێ. کردەوەکانی بەم پێیە لێ وەردەگیرێ.

---

[1] صحيح: (ص.ن/٤٥١، ٤٥٢) ، ت(١/٢٥٨/٤١١)، ن(١/٢٣٢).

## واباشە نوێژی سوننەت لەماڵەوە بکرێ

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلاَتَهُ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيبًا فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْرًا»[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە نوێژی فەرزی لەمزگەوتدا کرد با بەشێك لەنوێژەکانی بهێڵێتەوە بۆ ماڵەوەی چونکە پەروەردگار خێرو فەڕو نوری داناوە بۆ ئەو نوێژەی لەماڵەوە دەیکا.

هەروا لە زەیدی کوڕی (ثابت)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «عَلَيْكُمْ بِالصَّلاَةِ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ خَيْرَ صَلاَةِ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلاَّ الصَّلاَةَ الْمَكْتُوبَةَ».[2] هەندێ لەنوێژەکانتان لەماڵەوە بکەن، چونکە باشترین نوێژی مرۆڤ ئەو نوێژەیە لەماڵەوە بکرێ جگە لەنوێژی فەڕزەکان.

## جۆرەکانی نوێژی سوننەت

نوێژی سوننەت (تطوع) دوو جۆرن: سوننەتی رەهاو بێ قەید، سوننەتی کاتو شوێن دیاریکراو (ألسنن الرواتب). واتە: ئەو نوێژانەی لەبەرودوای نوێژە فەرزەکانەوە ئەنجام دەدرێن. پێیان دەگوترێ: (سنن مقيدة).

نوێژە سوننەتە موقەیەدەکان کە بە (ألسنن الرواتب) ناسراون لەپێش نوێژە فەڕزەکانو لەدوا نوێژە فەرزەکان بەجێ دەهێندرێن. ئەمانەش دوو بەشن. هەیانە (مؤكد)و جەخت لەسەر کراوەن، هەیانە جەختیان لەسەر نەکراوەتەوە.

نوێژە جەخت لەسەرکراوەکان دوانزە رکاتن.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣٧٥)، م(١/٢٣٩/٧٧٨).

[2] متفق عليه: خ(١٠/٥١٧/٦١١٣)، م(١/٥٣٩/٧٨١)، د(٤/٣٢١/١٤٣٤)، ن(٣/١٩٨).

له عەبدوڵلای کوڕی شەقیقەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لەخاتو عائیشە کرد دەربارەی چۆنیەتی نوێژکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ نوێژە سوننەتەکانی ئاخۆ چۆنی ئەنجام دەدان؟ لە وەڵامدا فەرمووی: لەماڵی من پێش نوێژی نیوەڕۆ چوار ڕکاتی دەکردن، دوایی لەماڵ دەردەچوو پێش نوێژی بۆ خەڵکەکە دەکرد، پاشان دەهاتەوە ماڵەوە دووڕکاتی تری بەجێ دێنان. تەشریفی دەچوو پێش نوێژی شێوانی بۆ خەڵکەکە دەکردو پاشان دەهاتەوە ماڵەوە دووڕکاتی نوێژ دەکرد. دەچوو نوێژی خەوتنانی بە خەڵکەکە دەکردو پاشان دەهاتەوە لە ماڵەوە دووڕکاتی دەکردن. ئەمجار بەشەو نۆڕکاتی دەکردن یەکیان تاك ڕکات بوو، وادەبوو شەو بەڕاوەستانەوە زۆری نوێژ دەکرد، وادەبوو شەو بەدانیشتنەوە زۆری نوێژ دەکرد، جا کەلەخوێندنی قورئانی ناو نوێژ دەبوەوە دەچووە روکوعو سوژدە واتە: لە حاڵەتی ڕاوەستانەوە دەچووە حاڵەتی ڕوکوعو سوژدە. خۆ ئەگەر بە دانیشتنەوە نوێژی بکردایە دوای خوێندنی فاتیحەو قورئان دەچووە حاڵەتی ڕوکوعو سوژدە.

ئەمجار کە فەجری دەدا دووڕکاتی سوننەتی فەجری دەکرد[1]. لە ئوممو حەبیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ صَلَّى اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ بُنِيَ لَهُ بِهِنَّ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ»[2]: کەسێك لە شەوو ڕۆژێکدا دوانزە ڕکات نوێژی سوننەت بکا، خانوێکی لەبەهەشت دا بۆ دروست دەکرێ.

---

[1] م(١/٥٠٤/٧٣٠)، د(٤/١٣٢،١٣٣/١٢٣٨ـ، ت(٢٧٢/٤٣٤ و ١/٢٧٣)) مختصراً.

[2] م(٥٠٢/٧٢٨ و ١/٥٠٣)، د(٤/١٣٢/١٢٣٧)، ت(١/٢٥٩/٤١٣)، ن(٣/٢٦٢)، جة(١/٣٦١/١١٤١).

## سوننەتی جەخت لەسەر نەكراو (غیر مؤكد)

دووركات پێش نوێژی عەصرو شێوان‌و خەوتنان.

لە (عەبدوڵڵای كوڕی موغەففەل)ەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ». لەنێوان هەردوو بانگێكدا نوێژێك هەیە. لەنێوان هەردوو بانگێكدا دوو نوێژ هەیە، پاشان لەجاری سێیەمدا فەرمووی: (لِمَنْ شَاءَ)[1] بۆ كەسێك بیەوێ نوێژی سوننەت بكا.

## سوننەت‌و باشە كە هەمیشە پێش نوێژی عەصر چوار ركات نوێژی سوننەت بكەی

لە ئیمامی عەلی‌یەوە (خودای لێ رازی بێ) ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: هەمیشە پێغەمبەری خودا پێش عەصر چوار ركات نوێژی سوننەتی بەجێ دێنا، لەنێوانیاندا بە سڵاودانەوە لەسەر فریشتە نزیكەكانی بارەگای ئەقدەس ئەوانەی شوێن ئەوان كەوتوون لەخودا پەرستی‌دا لە موسوڵمانان‌و باوەڕداران.[2]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا».[3] خودا رەحم بەو كەسە بكا: كە لەپێش نوێژی عەصردا چوار ركات نوێژی سوننەت بەجێ دێنێ.

---

[1] متفق علیه: خ(٦٢٧/١١٠/٢)، م(٨٣٨/٥٧٣/١)، د(١٢٦٩/١٦٢/٤)، ت(١٨٥/١٢٠/١)، ن(٢/٢٨)، جة(١١٦٣/٣٦٨/١).

[2] حسن: (ص.ت/٣٥٣)، ت(٤٣٧/٢٦٩/١).

[3] صحیح: (ص.ت/٣٧٨١) ، ت(٣٨٧٠/٣٢٦/٥).

### واباشە لەنێوان نوێژی شێوانو خەوتنان‌دا نوێژی سوننەت بکرێ

لە حوزەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی شێوانم لەخزمەتدا کرد، دوایی ئەو تەشریفی تا نوێژی خەوتنان هەر نوێژی سوننەتی کردن.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەربارەی ئایەتی «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا». دەڵێ: ئاماژەیە بەو حاڵەی موسوڵمانان کەوایان بار پێوە گرتبوو نێوان نوێژی شێوانو خەوتنان بەئاگابنو سەرگەرمی نوێژکردنی سوننەت بن.[1]

### ئەو سورەتانەی پێغەمبەری خودا لەبرێ لەم نوێژانەدا دەیخوێند

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: {نِعْمَ السُّورَتَانِ يُقْرَأُ بِهِمَا فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ - (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) وَ (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)}.[2] چەند پڕفەڕو بەنرخن دوو سورەت بخوێندرێن لەدوو ڕکاتی پێش نوێژی بەیانی زوو. ئەو دوو سورەتەش سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)و سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ )ن.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو لەدووڕکاتی سوننەتی فەجردا سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ )و سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)ی دەخوێند.[3]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدوو ڕکاتی سوننەتی فەجردا لەرکاتی یەکەمدا ئایەتی {قُولُواْ آمَنَّا بِاللّهِ

---

[1] صحيح: (ص.د/١١٧٣) ، د(٤/٢٠٣/١٣٠٧).

[2] صحيح: (ص.جة/ ٩٤٤) ، خز(٢/١٦٣/١١١٤)، حم(٤/٢٢٥/٩٨٧)، جة(١/٣٦٣/١١٥٠).

[3] صحيح: (مختصر م/٣٦٠)، م(١/٥٠٢/٧٢٦)، د(٤/١٣٥/١٢٤٣)، ن(٢/١٥٦) جة(١/٣٦٣/١١٤٨).

وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَـا} ئـەوەی لـە سـورەتی (البقـرة)دايـەو لـەركاتی دووەمـدا ئايـەتی {آمَنَّا بِاللّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}ی دەخوێند.[1]

لـە ئيبنـو مەسـعوودەوە گێڕدراوەتـەوە، گوتويـەتی: (نـازمێردرێن ئـەو هـەموو جـارەی گـوێم لـە پێغەمبـەر بـووە (دروودی خـودای لەسـەر بـێ): كـە لەدوو ركاتی دوا نوێژی شێوانو دوو ركاتی پێش نوێژی بەيانی سورەتی (قُـلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ )و (قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ)ی دەخوێند.[2]

## نوێژی ويتر (نوێژی يەك ركات)
## حوكمی نوێژی ويترو فەضڵو گەورەيی

نوێـژی ويـتر سـوننەتێكی موئەكـەدو جـەخت لەسـەركراوە، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەســەر بـێ) هـانی موسـوڵمانانی داوە بـۆ بـەجێهێنانیو پارێزگاری كردن لەسەری.

لـە ئـەبو هـورەيرەوە ڕيوايـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ »: خـودا تاقـەو تـاقی خـۆش لێ دێ.[3]

لە ئيمامی عەلیيەوە ڕيوايەتكراوە، دەفـەرموێ: نوێـژی ويـتر واجـب نيـە، وەكوو نوێژە فـەرزەكانتان نيـە، وەلێ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) نوێژی ويتری بەجێ هێناوە، پاشان فەرمووی: « يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْتِرُوا فَـإِنَّ اللَّـهَ

---

[1] صحيح: (ص.ن/٩٠٥) ، م(١/٥٠٢/٧٢٧)، ن(٢/١٥٥)، د(٤/١٣٧/١٢٤٦).

[2] حسن صحيح: (ص.ت/٣٥٥) ، ت(١/٢٧٠/٤٢٩).

[3] متفق عليه: خ(١١/٢١٤/٦٤١٠)، م(٤/٢٠٦٢/٢٦٧٧).

وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ».[١] ئەی ئەهلی قورئان، نوێژی ویتر بەجێ بێنن، بێگومان خودا بۆ خۆی تاكو تەنهایە، تاكی خۆش دەوێ.

## كاتی نوێژی ویتر

نوێژی ویتر لەدوا نوێژی خەوتنانەوە دروستە تا كۆتایی شەوو دەركەوتنی فەجری راست. ئەنجامدانی لەسێیەكی كۆتایی شەودا خێری زۆرە. لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، فەرمووی: (پێغەمبەری خودا لەهەموو كاتێكی شەودا نوێژی ویتری كردوە، لەسەرەتای شەودا، لەناوەڕاستیدا، لەكۆتایدا، كاتی ئەنجامدانی نوێژی ویتری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كاتێكی بەرفراوان بوو بە كۆتایی هاتنی شەو كۆتایی هاتووە.[٢]

واباشە پەلەكردن لە بەجێهێنانی نوێژی ویتردا بكرێو لەسەرەتای شەودا ئەنجام بدرێ بۆ كەسێك ترسی ئەوەی هەبوو كۆتایی شەو بەئاگانایە، لەهەمان كاتدا واباشە بۆ كەسێك گومانی هەبوو كە لەكۆتایی شەودا بەئاگادێ. نوێژی ویترەكەی دوابخا بۆ ئەوكاتە.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە ئەبوبەكری فەرموو: (متى توتر؟): كەی نوێژی ویتر بەجێ دێنی. حەزرەتی ئەبوبەكر فەرمووی: پێش ئەوەی بنوم. بە حەزرەتی عومەریشی فەرموو: (متى توتر؟) كەی نوێژی ویتر دەكەی؟ فەرمووی: دەخەوم دوایی هەڵدەستم نوێژی ویتر دەكەم. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە

---

[١] صحيح: (ص.جة/٩٥٩) ، جة(١١٦٩/٣٧٠/١)، ت(٤٥٢/٢٨٢/١)، ن(٢٢٨ و ٣/٢٢٩) في حديثين، د(١٤٠٣/٢٩١/٤).

[٢] متفق عليه: (٧٤٥/٥١٢/١) وهذا لفظه. خ(٩٩٦/٤٨٦/٢) مختصراً، ن(٣/٢٣٠).

حەزرەتی ئەبوبەكری فەرمووو: «أَخَذْتَ بِالْحَزْمِ أَوْ بِالْوَثِيقَةِ». بە حەزرەتی عومەریشی فەرمووو: «أَخَذْتَ بِالْقُوَّةِ ».[١]

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەو نوێژی دەكردو منیش لەسەر جێگاخەوی ئەو پاڵ كەوتبووم، جا كەدەیەویست نوێژی ویتر بەجێ بێنێ، بەخەبەری دەكردمەوە منیش نوێژی ویترم دەكرد.[٢]

## ژمارەی ركاتی نوێژی ویترو شێوازو صیفەتی

كەمترین نوێژی ویتر ركاتێكە، لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى ، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً ، تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى».[٣] شەو نوێژی سوننەت دوو ركات دوو ركاتە، ئەگەر یەكێ لەئێوە ترسی ئەوەی هەبوو نوێژە ویترەكەی بكەوێتە بەر كاتی بەیانی، با یەك ركات بكا.

دروستە نوێژی ویتر بەسێ ركات بكا، یان پێنج ركات، یان حەوت ركات، یان نۆ ركات: لەخاتو عائیشەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: (هەرگیز پێغەمبەری خودا لە ڕەمەزان‌و غەیری ڕەمەزاندا زیاد لە یانزە ركات نوێژی سوننەتی بەجێ نەهێناوە، چوار ركاتی دەكردن مەپرسە چەند بەجوانی‌و بەدرێژی ئەنجامی دەدان، پاشان چوار ركاتی تری دەكردن. پرسیار لەجوانی‌و ڕێك‌و پێكیان مەكە، ئەمجار سێ ركاتی بەجێ دێنان.[٤]

---

[١] حسن صحيح: (ص.جة/٩٨٨) ، خز(١٠٨٤/١٤٥/٢)، د(١٤٢١/٣١١/٤) ج(١٢٠٢/٣٧٩/١).

[٢] متفق عليه: خ(٩٩٧/٤٨٧/٢)، م(٧٤٤/٥١١/١).

[٣] متفق عليه: خ(٩٩٠/٤٧٧/٢)، م(٧٤٩/٥١٦/١)، ن(٢٢٧/٣)، ت(٤٣٥/٢٧٣/١).

[٤] متفق عليه: خ(١١٤٧/٣٣/٣)، م(٧٣٨/٥٠٩/١)، د(١٣٢٧/٢١٨/٤)، ت(٤٣٧/٢٧٤/١).

هەر لەخاتو عائیشەوە هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەشەوەدا سیانزە رکاتی شەو نوێژ دەکرد، نوێژە ویترەکەی دوایی دەکردە پێنج رکات لەهیچ رکاتی ویتردا دانەدەنیشت مەگەر لەرکاتی کۆتاییدا.[1]

هەر لەخاتو عائیشەوە هاتووە فەرموویەتی: ئێمەی خێزانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەوانە سیواکو ئاوی دەستنوێژمان بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادە دەکرد، ئیتر پەروەردگار بەخەبەری دەهێناین بەشەو وەندەی حەزی لێ بوو بەخەبەری بێنێ، جا تەشریفی سیواکی دەکردو دەستنوێژی دەگرت، نۆ رکات شەونوێژی دەکرد لەدوا رکاتی هەشتەم نەبوایە دانەدەنیشت، زیکرو حەمدی خودای دەکردو لێی دەپاڕایەوە، پاشان هەڵدەستایەوەو سەلامی نەدەدایەوە پاشان بە پێوە رکاتی نۆیەمیشی بەجێ دێنا، پاشان بۆ تەحیات خوێندن زیکرو حەمدو سەنای خودای تێدا دەکردو پاڕانەوەو دوعای تێدا دەخوێندن، ئەمجار سەلامی دەدایەوە بەجۆرێك ئێمە گوێمان لە سڵاودانەوەکەی بوایە. پاشان دوا سڵاودانەوە دوورکات نوێژی بەدانیشتنەوە بەجێ دێنا. بەوە، شەونوێژەکەی دەبوە یانزە رکات ئەی کوڕەکەم. پاشان کە پێغەمبەر کەوتە ساڵەوەو پیربوو نوێژی ویتری بە حەوت رکات بەجێ دێناو دوو رکاتەکەی دوا ویتریشی وەکوو پێشوو بەجێ دەهێنان ئەوە دەق دەیکردە نۆ رکات، ئەی کوڕەکەم.[2]

ئەگەر هەرسێ رکاتی نوێژی ویترت کرد لەناویاندا ئەو سورەتانە بخوێنی کە لەم حەدیثەی دوایی‌دا ئاماژەیان پێ کراوە.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣٨٢)، م(١/٥٠٨/٧٣٧)، د(٤/٢١٦/١٣٢٤)، ت(١/٢٨٥/٤٥٧).

[2] صحيح: (ص.ن/١٥١٠) ، م(١/٥١٢/٧٤٦)، د(٤/٢١٩/١٣٢٨)، ن(٣/١٩٩).

له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ڕیوایه‌تکراوه، ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) له‌نوێژی ویتردا {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى} و {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} و {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ}ی ده‌خوێندن. واته‌: له‌هه‌ر ركاتێكی ویتردا، یه‌كێ له‌م سوره‌تانه‌ی ده‌خوێند.[1]

## خوێندنی قنوت له‌نوێژی ویتردا

له‌ حه‌سه‌نی كوڕی عه‌لییه‌وه‌ (ڕه‌زای خودایان لێ بێ) ڕیوایه‌تكراوه‌، ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ری خودا (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) چه‌ند وشه‌یه‌كی فێركردم، له‌نوێژی ویتردا ده‌یانخوێنم «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ».[2]

سوننه‌ت وایه‌ له‌م قنوته‌دا پێش چوونه‌ ڕوكوع بكه‌وێ، ئه‌مه‌ش به‌پێی حه‌دیثی ئوبه‌ی كوڕی كه‌عب، كه‌ ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) له‌نوێژی ویتردا قنوتی پێش چوونه‌ ڕوكوع خوێند.[3]

قنوت خوێندن له‌نوێژی فه‌رزدا ڕێ پێدراو نیه‌و نامه‌شروعه‌. مه‌گه‌ر له‌كاتی به‌ڵاو كاره‌ساتدا، په‌یدابوونی ترس‌و بیم له‌ ڕوداوی ناخۆش. ئاله‌م حاڵانه‌دا قنوت خوێندن تایبه‌ت نیه‌ به‌نوێژێك‌و به‌نوێژێكی تره‌وه‌، ئه‌م جۆره‌ قنوته‌ واباشه‌ بخرێته‌ دوای چوونه‌ ڕوكوع.

---

[1] صحیح: (ص.ن/١٦٠٧) ، ت(١/٢٢٨/٤٦١)، ن(٣/٢٣٦).

[2] صحیح: (ص.ن/١٦٤٧) ، د(٤/٣٠٠/١٤١٢)، ت(١/٢٨٩/٤٦٣)، جة(١/٣٧٢/١١٧٨).

[3] صحیح: (ص.د/١٣٦٦) ، د(٤/٣٥٨/١٤١٤).

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو کە دەیەویست دوعا لەیەکێ بکا یان دوعای بۆ بکا دوای روکوع قنوتی دەخوێند.

بەڵام قنوت خوێندنی نوێژی فەجر بەهەمیشەیی ئەوە بیدعەیە، وەکوو هاوەڵانی پێغەمبەر دانیان پێداناوە. لەئەبو مالیکی (الأشجعي – کە سەعدی کوڕی طاریقە) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە باوکمم گوت: ئەی باوکی خۆشەویستم؛ ئەتو لەدوا پێغەمبەرەوە، لەدوا ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانەوە، لەدوا ئیمامی عەلیەوە لەم شوێنە لەکوفە نزیکەی پێنج ساڵ نوێژت کردوە. ئایا لەنوێژی بەیانیدا قنوتیان دەخوێند؟ لە وەڵامدا وتی: ئەی کوڕی خۆشەویستم هەموو ئەو قنوت خوێندنانە بیدعەو داهێنراون چ بنەمایەکی شەرعی نیە.[1]

خۆ مەحاڵەو عەقڵ قبوڵی ناکا پێغەمبەری خودا، لەهەموو نوێژێکی بەیانیدا دوای هەڵسانەوەی لە روکوع بڵێ: «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ». بەخوێندنی ئەم دوعایە دەنگ بەرزبکاتەوەو هاوەڵان لەدوایەوە (ئامین) بکەنو بەم شێوە بەردەوام بێ تا لەدونیا دەردەچێ، پاشان ئەم واقیعو حاڵە لای ئوممەت دیار نەبێو زوربەی ئوممەتو زۆرینەی هاوەڵانی باسی نەکەنو پەیڕەوی نەکەن، بەڵکوو هەموویان لەیادیان بچێو کاری پێ نەکەن، تەنانەت هاوەڵی وا هەبێ بڵێ: ئەوە (موحدەث)و تازە قەڵایە، وەکوو بینیمان (طارق الأشجعي) بەڕاشکاوانە وای گوت!![2]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٤٣٥)، حم(٣/٤٧٢ و ٦/٣٩٤)، جة(١٢٤١/٣٩٣/١).

[2] زاد المعاد: (١/٢٧١).

## شەونوێژ (قيام الليل)

شــەونوێژ ســوننەتێکی گەورەیــە، یەکێکــە لــە گــرنگترین دیــاردەو تایبەتمەندییەکانی تەقواکاران، وەکوو قورئان ئاماژەی پێکـردوەو دەفـەرموێ: {إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ، كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ، وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ، وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ – الذاريات/١٥-١٩} بێگومان تـەقواکاران لـەناو بـاخ‌و سەرچاوەی سازگاری بەهەشـتدا رادەبـوێرن، پاداشـی لـەبن نـەهاتووی خـودای خۆیان وەردەگرن، ئەوان لەوەپێش لەژیانی دونیایاندا چاکەکارو لەخودا ترس بـوون، لەشـەودا کـەمێك دەنوسـتن لەبەشی زۆریدا خـەریکی خـودا پـەرسـتی بـوون. لەبەرەبەیانـداو لـەکاتی روناکبوونـەوەی ئاسـودا لـەخودا دەپاڕانـەوەو داوای لێخۆشبوونیان لێ دەکرد.

له ئەبو مالیکی (الأشعری)یـەوە ڕیوایـەتکراوە، ئـەویش لـە پێغەمبـەرەوە (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفاً يُرَى بُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا وَظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا أعد اللَّهِ تعالى لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ وَصَلَّى لِلَّهِ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ»[1]: بێگومـان لـە بەهەشـتدا ژوورو غورفـەی وای تێدایـە لـەناوەرا دەرەوەیـان دیـارەو لـەدەرەوەڕا ناوەوەیـان دەبینـدرێ، پـەروەردگار ئامادەی کردوون بۆ کەسانێك خواردنیان دابێ بە برسـی‌و لێقـەوماوان، قسەو گفتوگۆیان لەگەڵ خەڵکدا نەرم‌و نیان بووبێ، زۆر بـەڕۆژو بـووبن‌و بـەردەوام بووبن بەشەو نوێژیان کردبێ لەکاتێکدا خەڵك نوستبن.

---

[1] حسن (ص.ج/٢١٢٣).

## شەونوێژ لە ڕەمەزاندا زیاتر جەختی لەسەر کراوەتەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خەڵکی هەڵدەنا بۆ شەونوێژو خوداپەرستی لەشەوانی ڕەمەزاندا بەبێ ئەوەی فەرمان بکا بەوەی کەواجبەو عەزیمەتە. دەیفەرموو: «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[1] کەسێك بەبڕوای تەواو هیوای پاداشەوە لە ڕەمەزاندا شەونوێژ بکا پەروەردگار لەتاوانی رابوردووی خۆش دەبێ.

## ژمارەی ڕکاتەکانی شەونوێژ

کەمترین نوێژی شەونوێژ ڕکاتێکە، زۆریەکەیشی یانزە ڕکاتە. ئەمەیش بەپێی ئەو فەرموودەیەی خاتو عائیشە ریوایەتی کردووە لەوەپێش ئاماژەمان پێ کرد. کە دەفەرموێ: (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەرگیز لەیانزە ڕکات نوێژ زیاتری نەکردووە، نە لەڕەمەزانو نە لەغەیری ڕەمەزاندا).[2]

## ڕەوایی ئەنجامدانی شەونوێژی ڕەمەزان بەجەماعەت

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەوێك نوێژی تەراوێحی لەمزگەوتدا بە جەماعەت بۆ موسوڵمانان کرد پاشان شەوی دووەم خەڵك زۆر کۆبوونەوە، ئەمجار شەوی سێیەم یان چوارەم سەرلەنوێ لەمزگەوت گردبوونەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهات پێشنوێژییان بۆ بکا، کە ڕۆژبوّوە فەرمووی: «قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ وَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلَيْكُمْ إِلاَّ أَنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ

---

[1] متفق علیه: م (٧٥٩ – ١٧٤ – ١/٥٢٣)، خ (٢٠٠٩/٢٥٠/٤)، د (٤/٢٤٥/١٣٥٨).

[2] متفق علیه: (لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا).

عَلَيْكُمْ». بێگومان من ئاگام له کۆبوونەوەو چاوەڕوانیتان بوو هیچ شتێکیش نەبوو بێتە لەمپەڕ لەوەی بێم بۆناوتان، وەلێ ترسام لەسەرتان فەرزبکرێ.) ئەمە لەمانگی رەمەزان بوو.[1]

له عەبدورەحمانی کوڕی عەبدی (القاری) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت عومەری کوڕی خەتابدا شەوێکی رەمەزان چووم بۆ مزگەوت، بینیم خەڵکەکە کۆمەڵ کۆمەڵ بوون هەرکەسە بۆ خۆی نوێژی دەکرد هەبوو بەتەنیاو هەشبوو نوێژی دەکردو کۆمەڵێك لەگەڵیدا نوێژیان دەکرد، عومەر فەرمووی: من پێم وایە ئەم نوێژکەرانە لەدوا قورئان خوێنێکەوە کۆبکەینەوەو بەیەك کۆمەڵ نوێژبکەن باشترە، لەپاشان بڕیاری دا هەموویان لەدوای ئوبەی کوڕی کەعبەوە نوێژ بکەن. پاشان شەوێ لەخزمەتیا چوومەوە مزگەوت دیتمان خەڵکەکە لەدوا یەك پێش نوێژەوە نوێژدەکەن، عومەر فەرمووی: بەڕاستی ئەمە – کۆکردنەوەی ئەو خەڵکەیە لەدوا یەك ئیمامەوە – بیدعەیەکی باشە، ئەو بەشەی تێیدا دەخەون خێری زۆرترە لەو بەشەی نوێژی تێدا دەکەن. مەبەستی کۆتایی شەوبوو، واتە: ئەنجامدانی نوێژی شەونوێژ لەکۆتایی شەودا باشترە، ئەوکاتە خەڵکەکە لەسەرەتای شەودا نوێژیان دەکرد.[2]

## واباشە لەغەیری رەمەزانیشا پیاو ماڵو منداڵی بەشەو بەخەبەر بێنێ بۆ شەونوێژ

لەئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَيْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّيَا أَوْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

---

[1] متفق عليه: م(٧٦١/٥٢٤/١)، خ(١١٢٩/١٠/٣)، د(١٣٦٠/٢٤٧/٤).

[2] صحيح: (مختصر خ/٩٨٦)، ط(٨٥/٢٤٧)، خ(٢٠١٠/٢٥٠/٤).

جَمِيعًا كُتِبَا فِي الـذَّاكِرِينَ وَالـذَّاكِرَاتِ».[1] ئەگەر پیاو بەشەو خێزانی خۆی بەخەبەر هێناو دەستنوێژیان گرت و شەونوێژیان کرد – یان بەیەکەوە دوورکات نوێژیان کرد – ئەوە ناویان لەریزی ئەوانە دەنووسرێ کەزۆر زیکرو یادی خودا دەکەن.

## گێڕانەوەی نوێژی شەونوێژ (ئەگەر فەوتابوو)

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: (پێغەمبەری خودا ئەگەر شەونوێژی بفەوتایە بەهۆی ئازارێك یان بیانوێکی تر، بەڕۆژ دوانزە رکاتی دەکردنەوە). [2]

لە عومەری کوڕی خەتابەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ مِنَ اللَّيْلِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ».[3]: کەسێك لەو ئەندازە قورئانەی باری پێوە گرتبوو بەشەو دەیخوێند، بۆی نەخوێندراو خەوی لێ کەوت یان شتێك لەو بەشەی مایەوەو بۆی نەخوێندرابوو، ویستی لەنێوان نوێژی بەیانی و نوێژی نیوەڕۆ بیخوێنێ و خوێندی، ئەوە دەق وەکوو ئەوە وایە بەشەو خوێندبیەتی و ئەو پاداشەی بۆ دەنووسرێ.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٠٩٨) ، د(١٢٩٥/١٩٤/٤)، جة(١٣٣٥/٤٢٣/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٧٥٦) ، م(٧٤٦ – ١٤٠/٥١٥/١).

[3] صحيح: (ص.جـه/١١٠٤) ، م(٧٤٧/٥١٥/١)، ت(٥٧٨/٤٧/٢)، د(١٢٩٩/١٩٧/٤)، ن(٢٥٩/٣)، جه(١٣٤٣/٤٢٦/١).

**کەسێك بەوە ڕاهات شەونوێژ بکاو دوایی وازی لێ بهێنێ کارێکی خراپە**

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی (العاص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: ئەی عەبدوڵڵا! وەکوو فلانکەس مەبە، لەوەپێش بەوە ڕاهاتبوو شەونوێژ بکا، کەچی دوایی وازی لێ هێنا.[1]

## نوێژی چێشتەنگاو (نوێژی تۆبەکاران)
## ڕەوایی نوێژی چێشتەنگاو

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خۆشەویستم بەسێ شت ئامۆژگاری کردم: بەوەی لەهەموو مانگێکدا سێ ڕۆژ بەڕۆژوبم، دوو ڕکات نوێژی چێشتەنگاو بەجێ بێنم، هەموو شەوێك پێش خەوتن نوێژی ویتر بەجێ بێنم.[2]

**گەورەیی نوێژی چێشتەنگاو**

لە ئەبو زەڕڕەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى».[3] ڕۆژ دەبێتەوەو لەسەر هەموو جموزگەیەکی یەکێك لەئێوە خێرو صەدەقە هەیە هەموو (سبحان الله) گوتنێك صەدەقەیە، هەموو (الحمد لله) گوتنێك صەدەقەیە، وتنی: (لا اله الا الله)، (الله أکبر) کردن صەدەقەیە، فەرمان بەچاکە

---

[1] متفق علیه: خ(١١٥٢/٣٧/٣)، م(١١٥٩ — ١٨٥/٨١٤/٢).

[2] صحیح: (مختصر م/٣٦٧)، م(٧٢١/٤٩٩/١)، د(١٤١٩/٣١٠/٤).

[3] صحیح: (مختصر م/٣٦٤)، م(٧٢٠/٤٩٩/١)، د(١٢٧١/١٦٤/٤).

صەدەقەیە، نەهی کردن لەخراپە صەدەقەیە. لەجیاتی ئەو زیکرو پەرستشانە مرۆڤ دەتوانێ دوورکات نوێژی سوننەتی چێشتەنگاو بکا.

## ژمارەی رکاتی سوننەتی چێشتەنگاو

کەمترین رکاتی ئەو نوێژە دوو رکاتە، ئەمەش بەگوێرەی ئەو حەدیثانەی لەوەپێش ئاماژمیان پێ کرا. زۆرترین رکاتیشی هەشتە.

له (ئوممو هانیء)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی رزگارکردنی مەککە لەماڵەوە غوسڵی کردو هەشت رکات نوێژی سوننەتی چێشتەنگاوی کرد.[1]

## باشترین کات بۆ بەجێهێنانی نوێژی سوننەتی چێشتەنگاو

لە زەیدی کوڕی ئەرقەمەوە ڕیوایەتکراوە: گوتویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە لای ئەهلی قوباء، لەوکاتەدا خەڵکەکە نوێژی سوننەتی چێشتەنگاویان دەکرد، فەرمووی: « صَلاَةُ الأَوَّابِينَ إِذَا رَمِضَتِ الْفِصَالُ مِنَ الضُّحَى»: کاتی باش‌و پەسەند بۆ ئەنجامدانی نوێژی سوننەتی چێشتەنگاو (نوێژی فەرمانبەرداران‌و تۆبەکاران) ئەو دەمەیە خۆر گەرمی بەهێز دەبێ‌و فاچی بێچوە حوشتر بەگەرمبوونی لمب تینی پێ دەگا.[2]

---

[1] متفـق عليـه: خ(١١٧٦/٥١/٣)، م(٣٣٦/٧١ – ١/٢٢٦)، د(١٧٠/١٢٧٧/٤)، ت(٤٧٢/١/٢٩٥)، ن(١/١٢٦).

[2] صحيح: (مختصر م/٣٦٨/٧٤٨ – ١٤٤/١/٥١٦).

## سوننەتی دوا دەستنوێژ شتن (سنة الوضوء)

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی نوێژی بەیانیدا بە بیلالی فەرموو: « يَا بِلاَلُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ».!

ئەی بیلال پێم بڵێ: بەباشترین کردەوەیەك لەچوار چێوەی ئیسلامدا ئەنجامت دابێ، چونکە من تەپە تەپی نەعلەکانتم بیست لەپێش خۆمەوە لە بەهەشت.؟! لە وەڵامدا بیلال وتی: لەڕاستیدا من کردەوەیەکم ئەنجام نەداوە زیاتر جێگای هومێدبێ لەناو کردەوەکانمدا، ئەوەندە هەیە من هیچ کاتێ نەبووە دەستنوێژم گرتبێ بەشەو بووبێ یان بەڕۆژ بووبێ، ئیللا بەو دەستنوێژە ئەوەندێکی توانیبێتم نوێژی سوننەتی دوا دەستنوێژ گرتنم بەجێ هێناوە.[1]

## نوێژی ئیستیخارە

سوننەتە بۆ کەسێك کارێکی گرنگی دێتە پێش کە داوا لە پەروەردگار بکا چی چاكو باشە ئەوەی بێنێتەڕێو دڵی بخاتە سەر ئەو لایەنەی خێری ئەوی تێدایە. وەکوو لە حەدیث دا هاتووەو لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا فێری نوێژی ئیستیخارەی دەکردین وەکوو چۆن سورەتێکی لە قورئان فێر دەکردینو فەرمووی: « إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي – أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ – فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي – أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ

[1] لەوەپێش لەباسی ئەو شتانەدا کە دەستنوێژی بۆ دەشۆردرێ باس کرا.

- فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي - قَالَ - وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ».[1]

خودایه من لێت دەپاڕێمەوەو داواکارم بە زانیاری‌و دەسەڵاتی خۆت ڕێگای خێرم نیشان بدەی، داوای هێزو توانات لێ دەکەم بە دەسەڵاتی خۆت یارمەتیم بدەی، داواکارم لە فەضل‌و شکۆمەندی هەرە بەرزو گەورەییت، ئەتۆ خاوەن دەسەڵاتی‌و من بێ توانا، تۆ زاناو عالم بەهەموو شتێك من نەزان‌و هیچ نەبین، ئەتۆ زاناو ئاگادار بەسەر هەموو غەیبیات‌و نهێنی‌یەکاندا. خودایە تۆ دەزانی کام ڕێگایە خێری بۆ من تێدایە بۆ دین‌و دونیاو قیامەتم - یان بۆ ئیشی ئێستاو داهاتووم - جا کەوابێ ئەو ڕێگایەی خێری بۆمن تێدایە ئەوەم نیشان بدەو بمخەرە سەر ئەو ڕێگایە. دەشزانی کام ڕێگایە شەرو خراپە بۆمن، جا ئەو ڕێگایەی شەڕو خراپە بۆ دین‌و دونیاو قیامەتم - یان بۆ ئیشی ئێستاو داهاتووم - ئەوە ئەو شەڕو نەگبەتیەم لێ لادەو منیش لەو ڕێگایە دوور خەرەوە. لەهەر شوێنێك خێر هەیە بۆم دەستەبەر بکەو دڵم پێی ڕازی بکە، ئەمجار ناوی کارەکەی دێنێ.

## نوێژی خۆرگیران

ئەگەر مانگ گیرا یان خۆرگیرا سوننەتە جاڕبدرێ‌و بگوترێ (الصلاة جامعة).

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) خۆرگیرا، بەناو خەڵکدا جاڕدرا بەم

---

[1] صحيح: (ص.جـه/١١٣٦) ، خ(٦٣٨٢/١٨٣/١١)، د(١٥٢٤/٣٩٦/٤)، ت(٤٧٨/٢٩٨/١)، جه(١٣٨٣/٤٤٠/١)، ن(٦/٨٠).

شێوەیە: (إنَّ الـصَّلاة جامعـة)[١]. جا کەخـەڵك بـەدەم بانگەوازەکـەوە هـاتن‌و لەمزگەوت کۆبوونەوە ئیمـام دوو رکات پێشنوێژییان بۆدەکا. بـەم شـێوەیەی لەم حەدیثەی دواییدا هاتووە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویـەتی: لەسـەردەمی پێغەمبـەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆرگیرا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چـوو بـۆ مزگـەوت‌و خەڵکەکـەی لـەدوا خۆیـەوە ریزکـرد (الله أکـبر)ی نوێـژ دابەستنی فەرموو. ئەمجار بەدورودرێژی قورئانی خوێنـد، پاشـان (الله أکـبر)ی کردو چووە روکوع‌و زۆر لە روکوعدا مایەوە، پاشان هەڵسایەوەو وتـی: «سَـمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ». ئەمجار وەستاو نەچووە سوژدە، دەستی کردەوە بە خوێندنی قورئان بەشێوەیەکی درێژ بەڵام لە قورئانخوێندنی رکاتی یەکەم کورتتر بـوو، ئەمجار (الله أکبر)ی کردو چووە روکوع‌و زۆرمایەوە، بـەڵام لـە روکـوعی رکـاتی یەکـەم کورتربـوو، ئـەمجار سـەری بـەرزکردەوەو فـەرمووی: «سَـمِعَ اللّٰـهُ لِمَـنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» پاشـان چـووە سـوژدە، پاشـان لـەرکاتی کۆتاییـدا وەکـوو رکاتی یەکەم رەفتاری کرد، چوار رکات نوێژی بەچوار سوژدە ئەنجامداو پێش ئەوەی لەمزگەوت بگەڕێتەوە خۆر دەرکەوتەوە[٢]

## وتارخوێندنەوە دوای نوێژی خۆرگیران

سـوننەتە پـێش نوێـژ خـوێن کـە سـڵاوی دایـەوە هەڵسێ وتارێـك بـۆ خەڵکەکە بخوێنێتەوە، تێیدا ئامۆژگاری خەڵکەکە بکاو هەڵیان نێ بـۆ کـرداروو گوفتاری باش‌و بەئاگایان بێنێتەوە.

---

[١] متفق علیه: خ(١٠٤٥/٢/٥٣٣)، م(٩١٠/٦٢٧/٢)، ن(٣/١٣٦).

[٢] متفق علیه: خ(١٠٤٦/٢/٥٣٣)، م(٩٠١-٣/٦١٩/٢)، د(١١٦٨/٤٦/٤)، جة(١٣٨٣/٤٤٠/١)، ن(٦/٨٠).

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی خۆرگیران نوێژی خۆرگیرانی ئەنجامدا، ئەمجار خاتو عائیشە باسی شێوەی نوێژکردنەکەی پێغەمبەری کرد، فەرمووی پاشان سڵاوی دایەوە لەوکاتەدا خۆر دەرکەوتبووەوە. وتاری بۆ خەڵکەکەداو فەرمووی: خۆرگیران‌و مانگگیران دوو نیشانەن لەنیشانەکانی پەروەردگار، ئەم دوو مەخلوقە نە بەهۆی مردنی کەسێك یان ژیانی ناگیرێن‌و، هەرکاتێ دیتان مانگگیرا یان خۆرگیرا پەنابەرنە بەر نوێژکردن[1]

لەخاتو ئەسمائەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی خۆرگیراندا فەرمانی کرد بەکۆیلە ئازادکردن.[2]

لە ئەبو موساوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەسەردەمی ژیانی پێغەمبەردا خۆرگیرا، پێغەمبەری خودا ڕابوو، ترسا کە ئەوە سەرەتای ڕابوونی قیامەت بێ، هات بۆ مزگەوت‌و بەدرێژترین شێوە وەستان‌و ڕوکوع‌و سوژدەبردن نوێژەکەی ئەنجامدا، من لەوەپێش وام نەدیبوو بەو شێوە نوێژی ئاوا بەجێ بێنێ، ئەمجار فەرمووی: «هَذِهِ الآيَاتُ الَّتِي يُرْسِلُ اللَّهُ لاَ تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ ، وَلَكِنْ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ» ئەم ڕوداوانە نیشانەی گەورەیی خودان‌و دەیان هێنێتە دی، هۆکاری هاتنە دییەکەیان مردنی کەسێك یان ژیانی نیە، بەڵکوو دیاردەو ڕوداوێکن پەروەردگار بەندەکانی خۆی پێ دەترسێنێ، جا کەئێوە ڕوداوی ئاواتان دیتن پەنا بەرنە بەر یادو زیکری پەروەردگارو دەست بکەن بەدوعاو پاڕانەوە لێی.

---

[1] متفق علیه، خ(١٠٤٦/٥٣٣/٢)، م(٩٠١ — ٦١٩/٢/٢)، د(١١٦٨/٤٦/٤)، ن(١٣٠/٣).

[2] صحیح: (مختصر خ/١١٨)، خ(١٠٤٥/٥٤٣/٢).

ظـاهيری فەرمودەكـەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) كـە دەفەرمویّ: {فافزعوا.........} وجوب دەگەیـەنیّ، كەوابوو نوێـژی خۆرگیران دەچـێتە چوارچـێوەی فـەرزی كیفایـەوە، ئـەبو عوانـە لـە صـەحیحەكەیدا (ج٢/٣٩٨) ئاماژەی بەوە كردووەو نوسـیویەتی: (باب وجوب صـلاة الكـسوف) پاشـان بـڕێ فـەرموودەی صـەحیح‌و راسـتی دەربـارەی فـەرمانكردن بـە ئەنجامدانی نوێژی خۆرگیران رانوانـدون. ئیبنـو خوزەیمـەش هـەمان رەفتاری ئەبو عەوانەی رەچاو كردوەو لە (صەحیحە)كەیدا (ج٢/٣٨) وتوویـەتی (بـاب الأمر بالصلاة عند كسوف الشمس والقمر) پاشان هەنـدێ فـەرموودەی هێنـاون دەربارەی فەرمانكردن بە ئەنجامدانی نوێژی خۆرگیران.

ئیبنـو حەجـەری عەسـقەلانی لـە (فـەتحولباریدا ج٢/٥٢٧) دەفـەرمویّ: جـەماوەری فوقـەها پێیـان وایـە نوێـژی خـۆرگیران سـوننەتێكی جـەخت لەسەركراوەیە ئەبو عەوانە لە صەحیحەكەیدا دانی ناوە بەوەدا كە ئەو نوێژە واجبە، وەلیّ من كەسی ترم نەدیوە ئەو رایەیان هەبیّ. جگەلەوەی كە لـەئیمام مالیكـەوە واگێڕدراوەتـەوە كـە وتویـەتی حوكمەكـەی وەكـوو حـوكمی جومعـە هەیـە. (ألـزین)ی كوڕی (المـنیر) لـە ئـەبو حەنیفـەوە نـەقڵ دەكـا: كـە نوێـژی خـۆرگیران واجبـە، هـەروا بـڕێ لـەو زانـا حەنەفیانـەی فیقهـی حەنـەفییان نووسیوە پێیان وایە ئەو نوێژە واجبە.

## نوێژ بارانە

ئەگـەر بـاران نـەباری‌و وشـكە سـاڵی بـوو، قـاتو قـڕی چاوەڕوان دەكـرا، سوننەتە خەڵكەكە لەشارو گوند بڕۆنە دەرەوە بۆ ئەنجامدانی نوێژ بارانە لـە چۆڵ‌و سارایەكی لەباردا ئیمـام دووركـات نوێـژیان پـێ بكـا، دوعـاو پاڕانـەوەی

زۆر بکەن، ئەمجار پۆشاکی سەرشانیان هەڵگێڕنەوە، لای راستی بخەنە سەر شانی چەپیان‌و لای چەپیان بخەنە سەرشانی راست...

لە عەببادی کوڕی تەمیمەوە لەمامیەوە عەبدوڵڵای کوڕی زەید ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا لەگەڵ موسوڵمانان لەشار چووە دەر بۆ شوێنێك نوێژە بارانەی لێ بکا، روی کردە قیبلەو دوورکات نوێژی نوێژەبارانەی کرد، ئەمجار ڕیدای سەرشانی هەڵەوگێڕکرد، سوفیان دەڵێ: (المسعودی) لە ئەبوبەکرەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ لای راستی ڕیدایەکەی خستە سەرشانی چەپی.[1]

هەر لە عەببادەوە ڕیوایەتکراوە، وتی: پێغەمبەرم بینی کاتێك کە تەشریفی چووە دەر بۆ نوێژەبارانە، دەڵێ بینیم پشتی لە خەڵکەکە کردو روی کردە قیبلەو دەستی کرد بە دوعاو پاڕانەوە، پاشان ڕیداکەی سەرشانی هەڵەوگێڕ کرد، پاشان دوورکات نوێژی بۆکردین، بەدەنگی بەرز قورئانی خوێند.[2]

## سوجدەی قورئان خوێندن

ئیبنو حەزم لەکتێبی (المحلی ج٥/١٠٥-١٠٦)دا دەفەرموێ: لەقورئانی پیرۆزدا چواردە سوژدە هەن، یەکەمیان لە سورەتی (الأعراف) پاشان لە (الرّعد)، ئەمجار لە (النحل)و پاشان لە (سبحان)داو ئەمجار لە (کهعص)و پاشان (الحج)و ئەمجار لە (الفرقان)و ئەمجار لە (النمل)و پاشان لە (الم التنزیل) پاشان لە (ص)و ئەمجار لە (حم فصلت) پاشان لە (والنجم)

---

[1] متفق علیە: خ(١٠٢٧/٢/٥١٥) وهذا لفظە م (٨٩٤-٢/٦١١/٢)، د(١١٤٩/٢٤/٤)، ت(٥٥٣/٣٤/٢)، ن(٣/١٥٥) بنحوە.

[2] صحیح: (ص.د/١٠٢٩)، خ(١٠٢٥/٢/٥١٤) وهذا الفظە م(٨٩٤/٤ — ٢/٦١١) ولیس عندە الجهد د(١١٥٠/٢٦/٤).

لەكۆتاییداو ئەمجار لە (اذا السماء انشقت) لەدوا (لا يسجدو) پاشان لە (اقرأ باسم ربك) لە كۆتاییەكەیدا.

## حوكمی سوژدە

ئیبنو حەزم دەڵێ سوژدەی تیلاوەت فەرزنیە، بەڵكوو فەضڵو خێرێكی گەورەیە، سوژدەی تیلاوەت هەمووكاتێ دەبردرێ. لەنوێژی فەرزو سوننەتو لەغەیری نوێژیشدا ئەنجام دەدرێ. هەموو كاتێك دەبێ، لەكاتی خۆرهەڵاتنو ئاوابوونیدا لەوكاتەدا كەخۆر لەنێوەڕاستی ئاسماندا دەبێ روت لە قیبلە بێ یان روت لە غەیری قیبلە بێ، دەستنوێژت هەبێ یان نا.

بۆیە دەگوترێ: سوژدەی تیلاوەت فەرزنیەو فەضڵو خێرە، چونكە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) سورەتی (والنجم)ی خوێندو سوژدەی برد[1]

زەیدی كوڕی ثابیت هەمان سورەتی بەسەردا خوێندەوە كەچی سوژدەی نەبرد[2] ئەمەش {وەكوو (ألحافظ) لە فەتحولباریدا ج٢/٥٥٥}دا دەڵێ: نیشانەی ئەوەیە واجب نیە.

ئیبنو حەزم [3] دەڵێ: سوژدەی تیلاوەت بۆیە بەبێ روكردنە قیبلەو دەستنوێژیش دروستە چونكە لە واقیعدا بەنوێژ ناژمێردرێ، ئەمەش بەپێی حەدیثی پێغەمبەر كە فەرموویەتی: «صَلاَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى». نوێژی شەونوێژ دووركاتە. جا هەرنوێژێك لەدووركات كەمتربوو ئەوە بەنوێژ ناژمێردرێ مەگەر دەقێك هەبێ بەنوێژی حسێب بكا، وەكوو ركاتی

---

[1] متفق عليه: خ(١٠٧٠/٥٥٣/٢)، م(٥٧٦/٤٠٥/١)، د(١٣٩٣/٢٨٢/٤)، ن(١٦٠/٢).

[2] متفق عليه: خ(١٠٧٣/٥٥٤/٢)، م(٥٧٧/٤٠٦/١)، ن(١٦٠/٢)، د(١٣٩١/٢٨٠/٤)، ت(٥٧٣/٤٤).

[3] المحلى ج١١١/٥.

نوێـژی تـرس و نوێـژی جـەنازە. دەی هـیچ دەقێـك نیـە سـوژدەی تیلاوەتـی بەنوێژ حسێب کردبێ.

## گەورەیی سوژدەی تیلاوەت

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ يَا وَيْلَهُ – وَفِي رِوَايَةِ أَبِي كُرَيْبٍ يَا وَيْلِي – أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ» [1]: کـە ئـادەمیزاد ئایـەتێکی سوژدەبردنی خوێندو سوژدەی برد، شەیتان کەنارگیر دەبـێ و دەست دەکا بـە گریان و دەڵێ: ئەی هاوار بۆ خۆم، ئـەو کابرایـە فـەرمانی پـێ کـرا بـە سـوژدە بردن و سوژدەی بردو بەهەشتی بۆ خۆی مسۆگەر کرد. ئەمن فەرمانم پێ کرا بە سوژدەو یاخی بووم، دۆزەخم بۆ خۆم مسۆگەر کرد.

## چی لە سوژدەی تیلاوەتدا دەگوترێ

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لـە سـوژدەی تـیلاوەتدا بەشـەو چـەند جارێـك ئـەم دوعایـەی دەخوێنـد « سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ». [2] روخسارم سوژدەی بـرد بـۆ خودایـەك دروسـتی کـردوە، بـەهێزو توانـای خـۆی ئامێری بیستن و دیتن: کە گوێچکەو چاوە بۆی فەراهەم هێناوە.

لـە ئیمـامی عەلییـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوە سوژدە دەیفـەرموو: «اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ

---

[1] صحيح (مختصر م/٣٦٩)، م(١/٨٧/٨١).

[2] صحيح: (ص.د/١٢٥٥) ، د(١٤٠١/٢٨٩/٤)، ت(٥٧٧/٤٧/٥)، ن(٢/٢٢٢).

آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ وَأَنْتَ رَبِّي سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ».[١]

خودایه من بۆتۆ سوژدەم برد، ئیمانم بەتۆ هێناوه، بۆ تۆ گەردنکەچ بووم، ئەتۆ پەروەردگاری منی، روخسارم چووه سوژده بۆ ئەو خودایەی گوێچکەو چاوی بۆ بەدی هێناوم، پاكو مونەزەهی بۆ خودایەك كە بەدیهێنەرێكی بێ وێنەو كار دروستو بێ خەوشه.

لە ئیبنو عەباسەوه ڕیوایەتكراوه، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، پیاوێك هاتە خزمەتی، وتی: من دوێنێ شەو لەخەودا وام خۆم بینی كە نوێژ دەكەم روم كردۆتە قەدە درەختێك، سورەتی (ألسجدة)م خوێندو چوومە سوژدەو درەختەكەش وەكوو من سوژدەی برد، گوێم لێ بوو، دەیگوت: خودایە! لەپاداشی ئەم سوژدەیەمدا گوناهم لێ هەڵوەرێنە، خێرم بۆ بنووسە، لای خۆت بۆم بكە بە بارمتە.

ئیبنو عەباس دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی سورەتی (ألسجده)ی خوێندو چووە سوژده، گوێم لێ بوو لە سوژدەكەیدا هەمان ئەو دوعایەی دەخوێند: كە پیاوەكە لەبارەی درەختەكەوه بۆ پێغەمبەری گێڕایەوه.[٢]

## سوژدەی شوكر

وا سوننەتە بۆ كەسێك خودا نیعمەتێكی پێدا یان بەلایەكی لەسەر لابرد، یان مزگێنی پێدرا بەشتێك كەیف خۆش بێ، بكەوێتە سوژدەو ئیقتیدا بە پێغەمبەر بكا.

---

[١] صحيح: (ص.جـة/٨٦٦) ، م(١/٥٣٤/٧٧١)، جـة(١/٣٣٥/١٠٥٤)، د(٢/٤٦٣/٧٤٦)، ت(٥/١٤٩/٣٤٨١).

[٢] صحيح: (ص.جة/٨٦٥) ، ت(٢/٤٦/٥٧٦)، جة(١/٣٣٤/١٠٥٣).

لـه ئەبوبـەکرەوە ریوایـەت کـراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەری خـودا (دروودی خودای لەسەر بێ): کە شتێکی دەهاتـە پـێش کەیفخۆشی بکردایـە، یـان پێـی کەیفخۆش بوایە خێرا سوژدەی شوکری بـۆ خـودا دەبـرد.[1] حـوکمی سـوژدەی شوکر وەکوو حوکمی سوژدەی تیلاوەت وایە.

## سوژدەی سەهو

ئـەوە چەسـپاوە کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەنوێـژ سەهوی لێ رودراوە، ئەوەش راسـتو سـەلمێندراوە کـە تەشـریفی فەرموویـەتی: «إِنَّمَـا أَنَـا بَـشَرٌ أَنْـسَى كَمَـا تَنْـسَوْنَ فَـإِذَا نَـسِيتُ فَـذَكِّرُونِي».[2] منـیش تـەنها ئـادەمیزادێکم وەکـوو ئێـوە، شـتم لەبیردەچـێ وەکـوو چـۆن ئێـوە شـتتان لەبیردەچێ، جا کەزانیتان شتێکم لەبیرچووە بیرم بخەنەوە.

بێگومـان پێغەمبـەر چـەند حـوکمو یاسـایەکی بـۆ ئومەتەکـەی رونکردۆتەوە، ئێستا بەکورتی ئاماژەی پێ دەکەین:

١- ئەگەر لەرکاتی دووەم هەڵسایەوە تەحیاتی تەرك کرد.

لە عەبدوڵلای کوری بوحەینەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو رکات نوێـژی بەجەماعـەت لەیـەکێ لەنوێژەکانـدا بـۆ کردین، لەدوای دوو رکاتەکان دانەنیشت بـۆ تـەحیات خوێنـدن، خەڵکەکـەیش لەگـەڵی هەڵـسانەوە، جـا کەنوێژەکـەی تـەواو کـرد چاوەرێمان دەکـرد سـلاو بداتـەوە بـەلام سـلاوی نەدایـەوە {الله أكـبر}ی کـردو چـووە سـوژدەوە، دوو سوژدەی بەدانیشتنەوە بردو پاشان سلاوی دایەوە.[3]

---

[1] حسن (ص. جة/١١٤٣)، جة(١/٤٤٦/١٣٩٤) وهذا الفظه، د(٧/٤٦٢/٢٧٥٧)، ت(٣/٦٩/١٦٢٦).

[2] صحيح: (ص.ج/٢٣٣٩) ، (الإرواء/٣٣٩).

[3] متفـــــق عليــــــه: خ (٣/٩٢/١٢٢٤)، م (١/٣٩٩/٥٧٠)، ن (٣/١٩)، د (٣/٣٤٧/١٠٢١)، ت (٣٨٩/١/٢٤٢).

موغەیرەی کوڕی شوعبە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ فَلَمْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ فَإِذَا اسْتَتَمَّ قَائِمًا فَلاَ يَجْلِسْ وَيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ».[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە لەدوای دوو ڕکات دانەنیشت بۆ تەحیات خوێندن بەڵکوو هەڵسایەوە سەرپێ، ئەگەر بەتەواوی ڕاست نەبووەوە ئەوە با دانیشێو تەحیات بخوێنێ، ئەگەر بەتەواوی ڕاست بووەوە، با دانەنیشێ، بەڵکوو نوێژەکە تەواوبکا دوای سڵاو دانەوەکە دوو سوژدەی سەهو بەرێ.

٢- ئەگەر لەجیاتی چوار ڕکات پێنج ڕکاتی کرد. لە عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی نیوەڕی بە پێنج ڕکات کرد، کەسڵاوی دایەوە عەرزیان کرد ئەوە نوێژ لێی زیادکراوە؟ فەرمووی: (ئەوە چیەو چی بووە؟) عەرزیان کرد پێنج ڕکات نوێژت کرد، ئیتر دوو سەجدەی سەهوی بردن، دوای سڵاودانەوە.

٣- ئەگەر لەنوێژی چوار ڕکاتیدا دوای دوو ڕکات یان سی ڕکات سڵاوی دایەوە.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو ڕکات نوێژی تەواو کردو سڵاوی دایەوەو تەشریفی ڕۆیشت (ذوالیدین) عەرزی کرد، ئەرێ نوێژ کورت بۆتەوە یان جەنابت لەبیرت چوو؟ ئەی پێغەمبەری خودا! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئایا (ذوالیدین) ڕاست دەکا؟ خەڵکەکە عەرزیان کرد بەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو ڕکاتی تری کردو پاشان سڵاوی دایەوە،

---

[1] صحيح: (الإرواء: ٢/١٠٩/١١٠).

پاشان (الله أكبر)ی كردو چووه سوژده وەكوو سوژدەبردنی لەوەپێشی یان هەندێ لەو درێژتر، پاشان سەری بەرز كردەوە.[1]

لە عیمرانی كوڕی حوصەینەوە ریوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی عەصری كرد، سێ ڕكاتی كردو سڵاوی دایەوە، دوایی چۆوە بۆ ماڵی خۆی، پیاوێك كەپێیان دەگوت: (الخرباق) درێژییەك بەدەستەكانیەوە دەبیندرا، چووە خزمەتی وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمجار چۆنیەتی نوێژەكەی بۆ باس كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەپەلە لەماڵ دەرچووریدائەكەی بەدو خۆیدا كێش دەكرد هەتا هاتە ناو خەڵكەكە، فەرمووی: ئەمە ڕاست دەكا، عەرزیان كرد بەڵێ راست دەكا سێ ركات نوێژ كرا، ئیتر ڕكاتێكی تری ئەنجام دا، پاشان سڵاوی دایەوە، ئەمجار دوو سوژدەی بردن و پاشان سڵاوی دایەوە.[2]

٤- ئەگەر كەوتە گومانەوە ئاخۆ چەند ڕكات نوێژی كردوون. لە ئیبراهیمەوە لە عەلقەمەوە دەڵێ: عەبدوڵلا وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی كرد – ئیبراهیم دەڵێ: زیادی كرد یان كەم – كەسڵاوی دایەوە، عەرزی كرا ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا گۆڕانكاری بەسەر نوێژدا هاتووە؟ فەرمووی: چی بووە؟ عەرزیان كرد ئەتۆ ئەمڕۆ ئاواو ئاوا نوێژت ئەنجامدا، ئیتر قاچەكانی نوشتاندنەوەو رووی كردە قیبلەو دوو سوژدەی بردن، پاشان سڵاوی دایەوە، ئەمجار رووی تێكردین و فەرمووی: « إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ وَلَكِنْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ ثُمَّ لِيَسْجُدْ

---

[1] متفق عليه: خ (٣/٩٨/١٢٢٨)، م (١/٤٠٣/٢٧٣)، د (٣/٣١/٩٩٥)، ت (١/٢٤٧/٣٩٧)، ن (٣/٣٠)، جه (١/٣٨٣/١٢١٤).

[2] صحيح: (ص. جه/١٠٠١)، م (١/٤٠٤/٥٧٤)، د (٣/٣٢٣/١٠٠٥)، ن (٣/٢٦)، جه (١/٣٨٣/١٢١٤).

سَجْدَتَيْنِ».[1] ئەگەر گۆڕانكارییەك لەنوێژدا روی بدایە من یەكسەر هەواڵم پێ دەدان، وەڵێ منیش ئادەمیزادێكم وەكوو ئێوە شتم لەیاد دەچێ وەكوو ئێوە، جا ئەگەر زانیتان شتێكم لەیاد چووە بیرم بخەنەوە، ئەگەر یەكێك لەئێوە لەنوێژەكەیدا كەوتە گومانەوە ئاخۆ چەند ڕكاتی كردووە، روكنەكانی نوێژی بەتەواوی ئەنجام داوە، با هەوڵبدا لەسەر یەقین نوێژەكەی تەواو بكا، واتە: وای دابنێ كەمی كردووەو تەواوی بكا، دوایی دوو سوژدەی سەهو بەرێ، تەحەریو لێكۆڵینەوە بەوە دەبێ، كەبیر بكاتەوە لەنوێژەكەیدا چی خوێندووە، بیر بكاتەوە كەئاخۆ دوو سورەتی خوێندووە لەدوو ڕكاتدا تا بزانێ دوو ڕكاتی كردووە نەك ڕكاتێك، وایش دەبێ دێتەوە یادی، كە دانیشتووە تەحیاتی خوێندووە، ئەوكاتە دەزانێ، كە دوو ڕكاتی كردووە نەك ڕكاتێك، سێ ڕكاتی كردووە نەك دوو، وادەبێ بیری دەكەوێتەوە فاتیحەی لەڕكاتێكدا خوێندووەو پاشان لەڕكاتێكی تردا خوێندویەتی، ئەوكاتە بۆی مەعلوم دەبێ چوار ڕكاتی كردووە نەك سێ..... هەروا بەو جۆرە، كە لێكۆڵینەوەكەی گەیشتە ئاستێك نزیك بێ لەواقیعو صەواب ئەوە شكەكەی لادەبا، چ جوداوازی نیە لەوەدا نوێژكەرەكە پێشنوێژ بێ یان بەتەنیا نوێژ بكا[2] ئەگەر لێكۆڵینەوەی ئەنجامدا تەرجیحی لەلا دروست نەبوو، ئەوە لەسەر یەقینەوە نوێژەكەی تەواو دەكا، وەكوو لەحەدیثدا لەئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى ثَلاَثًا أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَطْرَحِ

---

[1] متفق عليه: خ (١/٥٠٣/٤٠١)، م (١/٤٠٠/٥٧٢)، د (٣/٣٢٦/١٠١٧)، جه (١/٣٨٢/١٢١١).

[2] مجموع الفتاوى لإبن تيمية ٢٣/١٣.

الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ». [1]

ئەگەر یەكێك كەوتە گومانەوە لەنوێژەكەیدا، نەیدەزانی ئاخۆ چەند ڕكاتی كردوون، سێ ڕكاتی كردوون یان چوار ڕكات، با گومانەكەی وەلانێو لەسەر ئەوەی كەدڵنیایە كردوویەتی نوێژەكەی تەواو بكا، پاشان دوو سوژدەی سەهو بەرێ پێش ئەوەی سلاو بداتەوە، جا ئەگەر پێنج ڕكاتی كردن ئەوە شەفاعەتی نوێژەكەی بۆ دەكەن، خۆ ئەگەر بەئەوەیشەوە: كە كردی دەبوونە چوار ڕكات ئەوە دەبنە هۆی دڵناخۆش كردنی شەیتانو سەرپێ شۆڕكردنی.

## حوكمی سوژدەی سەهو

سوژدەی سەهو واجبە، ئەمەیش بەپێی فەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەكوو لەدووتوێی ئەو حەدیثانەی لەوەپێش ئاماژەیان پێ كرا، هەروا لەبەر ئەوەی پێغەمبەر لەحاڵی ژیانیدا هەركاتێ شتێكی لەیاد چووبێ سوژدەی سەهوی بردووە، بۆ تاقەجارێك ئەم كارەی تەرك نەكردووە.

## كەیو بۆچی سوژدەی سەهو دەبردرێ؟

بەرچاوترین راو قەولی زانایانی شەرع ئەوەیە دەبێ جوداوازی بكرێ لەنێوان زێدەو كەمی روكنو كردارەكانی نوێژ، هەروا لەنێوان گومان لەگەڵ تەحەڕیو لێكۆڵینەوەو گومان لەگەڵ تەواوكردنی نوێژ لەسەر یەقین.... چونكە ئەمە وێڕای ڕەچاوكردنی كاركردن بەهەموو دەقەكان جوداوازییەكی مەعقول هەیە لەنێوان حاڵەتەكاندا.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٣٢)، م (٥٧١/٤٠٠/١)، د (١٠١١/٣٣٠/٣)، ن (٣/٢٧).

لەم رووەوە ئەگەر سوژدەکە لەبری کەمی کارێك بوو، وەکوو تەحیات نەخوێندنی یەکەم، لەم حاڵەدا نوێژەکە پێویستی بە جەبرکردنەوەو پرکردنەوە هەیە، دەبێ پێش سڵاودانەوە سوژدەکە ببرێ، بۆ ئەوەی نوێژەکەی پێ تەواو بکرێو کەموکوڕییەکە نەمێنێ، سڵاودانەوەش دەرچوونە لەنوێژو ڕەهابوونە لێی.

خۆ ئەگەر سوژدە بردنەکە بەهۆی زیادکردنی ڕکاتێکەوە بوو ئەوە دەبێ دوای سڵاو دانەوە سوژدە ببرێ، چونکە کردنی دوو زیادە لەنوێژدا نابێ، سڵاو دەدەیەوە ئەمجار (الله أکبر) دەکەیەوەو دەچیە سوژدە، ئەمەیش دەبێتە هۆی ملکەچ کردنی شەیتان، ئەو دوو سوژدەیە وەکوو نوێژێکی سەربەخۆ حسێب دەکرێنو کەموکوڕی نوێژەکەیان پێ پڕدەکرێتەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەنجامدانی دوو سوژدەی بەڕکاتێك حسێب فەرمووە.

هەروا ئەگەر کەوتە گومانەوەو لێکۆڵینەوەی کرد، ئەوە نوێژەکەی تەواوە، ئەو سوژدە بۆیە دەبا بۆ ملکەچکردنی شەیتانەو دڵ ناخۆش کردنیەتی. کەوابوو ئەم سوژدە بردنەش دوای سڵاودانەوەیە.

هەروا کەسڵاوی دایەوەو بڕێ ئەرکی نوێژەکەی لەسەر مابوو، دوایی تەواوی کرد، ئەمیش نوێژەکەی تەواوە سڵاودانەوەکەی زیادەیە دەبێ سوژدەی سەهوی دوای سڵاودانەوەکە بێ چونکە سەرشۆڕکردنی شەیتانی لەخۆگرتووە.

بەڵام کە کەوتە گومانەوەو گومانەکەی بەلایەکدا نەڕەوییەوە، ئالێرەدا حاڵ خاڵی نیە یان چوار ڕکاتی کردووە یان پێنج، ئەگەر پێنج ڕکاتی کردبوو، ئەوە دوو سوژدەکە نوێژەکەی بۆ دەکەنە جوت، وەکوو ئەوە شەش ڕکاتی کردبن نەك پێنج، ئەم دوو سوژدەیەش دەبێ لەپێش سڵاودانەوە بن.

ئەم ڕایەی ئێمە بەپەسەندمان زانیو پشتگیریمان کردووە، ڕاوبۆچوونێکە هەموو فەرموودەکانی تێدا بەرجەستە دەبنو کارا دەکرێنو فەرموودەیەکیان

پاشگوێ ناخرێ، وێڕای کاراکردنی قیاسی صەحیح لەشتێك فەرموودەی دەربارە نەهاتبێ، لکاندنی شتێك مەنصوص نەبێ بەشتێك لە مەنصوص بچێ.[١]

## سوژدەی سەهو بەقەرەبوو کردنەوەی نەکردنی سونەتێك

کەسێك سونەتێکی ناو نوێژی لەبیر چوو دەبێ سوژدەی سەهو بەرێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ».[٢] بۆ هەموو سەهوو لەبیرچوونەوەیەك دوو سوژدە هەیە. ئەم جۆرە سوژدەبردنە سونەتە واجب نیە. بۆ ئەوەی فەرع لەسەر ئەصڵ زیاد نەبێ.[٣]

## نوێژی بەکۆمەڵ (الصلاة الجماعة)
## حوکمی نوێژی بەکۆمەڵ

نوێژی بەکۆمەڵ فەرزی عەینە لەسەر پیاوان مەگەر عوزری هەبێ بۆ ئامادە نەبوون.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ ، ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيَؤُمَّ النَّاسَ ، ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ

---

[١] مجموع الفتاوى لإبن تيمية. ٢٣/٢٤.

[٢] حسن: (ص. د/٩١٧)، د (٣/٣٥٧/١٠٢٥)، جه (١/٣٨٥/١٢١٩).

[٣] السبل الجرار (١/٢٧٥).

فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ».[1]

سوێندم بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە، وام بەخەیاڵدا هات، فەرمان بکەم دارو چیلکە کۆبکرێتەوە، پاشان فەرمان بکەم پیاوێك پێشنوێژی بۆ خەڵك بکا ئەمجار بۆخۆم هێرشم دەکردە سەر ئەوانەی کە ئامادەی نوێژی جەماعەت نەبوون خانووەکانیان بەسەردا بسوتێنم، سوێندم بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر یەکێك لەئێوە بیزانیایە کە بێ بۆ جەماعەت پارچە گۆشتێکی کەمی بەسەر ئێسقانێکەوە دەست دەدەکەوێ، یان سمە قاچی مەڕێ چنگدەکەوێ ئامادەی نوێژی عیشا دەبوو بەجەماعەت ئەنجامی دەدا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێکی کوێر هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من کوێرمو کەس نیە چاوساغم بێو دەستم بگرێ بمهێنێ بۆ مزگەوت، داوای لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد کە روخصەتی بداو نوێژ لەماڵەوە بکا، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕێگەیدا، جا کە کابرا ڕۆیی، بانگی کردەوە پێی فەرموو: «هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ»؟ ئایا تۆ گوێت لەبانگ دەبێ؟ وتی بەڵێ. فەرمووی: کەواتە دەبێ ئامادەی جەماعەت بی.[2]

لە عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (کەسێك پێی خۆشە بەموسوڵمانیو ئیمانی ساغ بەخزمەت پەروەردگار بگا، با پارێزگاری لە بەجێهێنانی ئەو نوێژانە بکا، کاتێ بانگیان بۆ دەدرێ، بێگومان خودا ڕێگەی هیدایەتی بۆ

---

[1] متفق عليه: خ (٢/١٢٥/٦٤٤) وهذا لفظه، م (١/٤٥١/٦٥١) بنحوه، د (٢/٢٥١/٥٤٤)، جه (١/٢٥٩/٧٩١) وليس عندهما الجملة الآخيرة، ن (٢/١٠٧)، بلفظ البخاري.

[2] صحيح: (مختصر، م/٣٢٠)، م (١/٤٥٢/٦٥٣)، ن (٢/١٠٩).

پێغەمبەرەکەی دەست نیشان کردووە، ئەو نوێژانە بەشێکن لەو ڕێگا هیدایەت ئامێزە، ئەگەر ئێوە نوێژەکانتان لە ماڵەوە بکەن وەکوو ئەم دواکەوتووە کە لەماڵـەوە نوێـژ دەکـا، ئـەوە ئێـوە واز لەپـەیڕەوی کردنـی سـوننەتی پێغەمبەرەکـەتان دەهێـنن، ئەگـەر وازبێـنن لـە پـەیڕەوکردنی ڕێبـازی پێغەمبەرەکەتان گومڕا دەبن، هەر پیاوێك خۆ پاك بکاتەوەو دەستنوێژی جـوان بـشوا، پاشـان روو لەیـەکێك لـە مزگەوتـەکان بکـا، ئـەوە بێگومـان پـەروەردگار بەهـەر هـەنگاوێك لـەو هەنگاوانـەی دەیانهـاوێ چاکەیەکی بـۆ دەنووسـێو پلەیـەك پێـی بـەرز دەبێتـەوە، گونـاهێکی پـێ لێ هەڵـدەوەرێ، بێگومـان خۆمـان دیومانـەو زانیومانـە مونـافیقو دوڕوو نـەبێ لەنوێـژی جەماعـەت دواناکـەوێ، بێگومـان پیـاوی پەککەوتـەی واهـەبوو دوو کـەس دەچوونە ژێر باڵیەوەو دەیانهێنا لەصەفی جەماعەت دارایان دەوەستاند.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرمووی: «مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِـنْ عُـذْرٍ».[2] کەسێك گوێی لەبانگ بوو، نەهات بۆ جەماعەت، ئەوە نوێژی بۆ حساب ناکرێ مەگەر نەهاتنەکەی بەهۆی عوزرێکەوە بێ.

لـە ئـەبو دەردائـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: بیـستم پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفـەرموو: «مَا مِنْ ثَلاَثَـةٍ فِـي قَرْيَـةٍ وَلاَ بَـدْوٍ لاَ تُقَـامُ فِـيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ قَـدِ اسْـتَحْوَذَ عَلَـيْهِمُ الـشَّيْطَانُ فَعَلَيْـكَ بِالْجَمَاعَـةِ فَإِنَّمَـا يَأْكُـلُ الـذِّئْبُ الْقَاصِيَةَ». هەرسێ کەسێك لەگوندێکدا یان لەهۆبەو هەوارێکدا بـوون نوێـژیان بەجەماعـەت نـەکرد ئـیللا شـەیتان بەسـەریاندا زاڵ بـووە، کـەوابێ ئاگاداری

---

[1] صـــحيح: (ص. جـــه/٦٣١)، م (٦٥٤ – ١/٤٥٣/٢٥٧)، ن (٢/١٠٨)، د (٢/٢٥٤/٥٤٦)، جـــه (١/٢٥٥/٧٧٧).

[2] صحيح: (ص. جه/٦٥٤)، جه (١/٢٦٠/٧٩٣)، ك (١/٢٤٥)، هق (٣/١٧٤).

نوێـژی جەماعـەت بـەو هـەوڵ بـدە ئامـادەی جەماعـەت بـی. چـونکە گـورگ فرسەت لە ئاژەڵی تەرەبوو دێنێ و دەیکاتە نێچیری خۆی.

زائیـدە دەڵـێ: (الـشائب) گـوتی: مەبەسـتی بـە (الجماعـة) نوێژکردنـە بەجەماعەت.[1]

## فەضڵ و گەورەیی نوێژ بەجەماعەت

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بێ) فەرموویەتی: « صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلاَةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَـةً».[2] نوێژی بەکۆمەڵ بە بیست و پێنج پلە لەنوێژی تەنیایی گەورەترە.

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: « صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي الْجَمَاعَةِ تُضَعَّفُ عَلَى صَـلاَتِهِ فِـي بَيْتِـهِ وَفِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ ضِعْفًا ، وَذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ ، لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلاَّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ ، وَحُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ ، فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ الْمَلاَئِكَةُ تُصَلِّى عَلَيْهِ مَا دَامَ فِـي مُـصَلاَّهُ اللَّهُـمَّ صَلِّ عَلَيْهِ ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ . وَلاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ».[3] نوێژی پیـاو بەجەماعـەت پاداشـی دووچـەندانەو چـەند چـەندانە دەبێتـەوە بەسـەر نوێژێکیدا لەماڵەوە بیکا یان لەدوکانەکەیدا بیکا بـە بیـست و پێـنج ئەومنـدە، چونکە ئـەو موسـوڵمانەی دەسـتنوێژ بگـرێ و دەسـتنوێژەکەی ڕێك و پێـك بـێ، پاشان لەماڵ دەرچێ بەرەو مزگەوت، تەنها مەبەسـتی لـەو چـوونە دەرەوە بـۆ

---

[1] حسن: (ص. د/٥١١)، د (٥٤٣/٢٥٠/ و ٢/٢٥١).

[2] متفـــق عليـــه: خ (٦٤٥/٢/١٣١)، م (٦٥٠/١/٤٥٠)، ت (٢١٥/١/١٣٨)، ن (٢/١٠٣)، جـــه (١/٢٥٩/٧٨٩).

[3] متفق عليه: خ (٦٤٧/٢/١٣١)، م (٦٤٩/١/٤٥٩)، د (٥٥٥/٢/٢٦٥).

مزگـەوت ئەنجامـدانی نوێـژی بەکۆمـەڵ بـێ، ئـەوە بەهـەر هـەنگاوێکی کـە دەیهاوێ پلەیەك بەرز دەبێتەوەو تاوانێکی لێ هەڵدەوەرێ، جا ئەگەر نوێـژی کـرد ئـەوە بـەردەوام فریـشتە داوای لێخۆشـبوونی بـۆ دەکـەن هـەتا لەشـوێن نوێژیـدا بمێنێتـەوە لـە پـەروەردگار دەپاڕێنـەوەو دەڵێن: خودایـە ڕەحمـەتی خـۆت برژێنـە بەسـەریداو ڕەحمـی پـێ بکـە، هەمیـشە یـەکێك لـەنێوە وا دەژمێردرێ کە لەنوێژدایە لەوکاتەدا چاوەڕوانی نوێژ دەکا.

هـەر لـە ئـەبو هورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُ نُزُلَـهُ مِـنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ».[1] کەسێك بەیانیو ئێوارە باری پێوە بگرێ هاموشۆی مزگەوت بکا، پەروەردگار لە بەهەشـتدا مـەنزڵو جێگای بـۆ سـاز دەکـا، هـەتا ئەو بەیانیو ئێوارە ئەو کارە ئەنجام بدا

## ئایا ئافرەت ئامادەی نوێژی جەماعەت دەبن؟

دروستە ئافرەتان لەماڵ دەرچن بـۆ مزگـەوت، ئامـادەی نوێـژی بەکۆمـەڵ بن، بەمـەرجێك خۆیـان بپـارێزن لەهـەر شـتێك کەشـەهوەت بوروژێنـێ، خـۆ بپـارێزن لـە خۆڕازاندنـەوەو خـۆ بۆنخۆشـکردنو هەرشـتێك سەربکێـشێ بـۆ فیتنە.[2]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ وَبُيُـوتُهُنَّ خَيْـرٌ لَهُـنَّ».[3]

---

[1] متفق علیه: خ (٢/١٤٨/٦٦٢)، م (١/٤٦٣/٦٦٩).

[2] فقه السنة: ١/١٩٣.

[3] صحیح: (ص. د/٥٣٠)، د (٢/٢٧٤/٥٦٣)، حم (٥/١٩٥/١٣٣٣).

ئافرەتـەكانتان لـەوە مـەنع مەكـەن بـچنە مزگـەوت، مانـەوەیان لـە ماڵـەوەو نوێژكردنیان لەوێدا باشترە بۆیان.

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتكراوە، گـوتی: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: «أَيُّمَـا امْـرَأَةٍ أَصَـابَتْ بَخُـورًا فَـلاَ تَـشْهَدَنَّ مَعَنَـا الْعِـشَاءَ الآخِرَةِ».[1] هەر ئافرەتێك خـۆی بۆنخۆش بكـاو عـەترو بخـور لـەخۆی بـدا بـا ئامادەی نوێژی خەوتنان نەبێ.

هـەر لـە ئـەوەوە دوبـارە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرمووی: «لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّـهِ وَلَكِـنْ لِيَخْـرُجْنَ وَهُـنَّ تَفِـلاَتٌ».[2] ئافرەتـان لەمزگەوتـەكانی خودا مـەنع مەكـەن، بـەڵام بـا لـەماڵ دەربـچن بـۆ مزگەوت بەمەرجێك بۆنی خۆشیان لەخۆ نەدابێ.

## نوێژكردنی ئافرەت لەماڵەوە باشترە تا لەمزگەوت

ئافرەت هەرچەندە بۆی ڕەوایە لەماڵـەوە دەربـچێ بـۆ نوێـژی جەماعـەت لەمزگەوت، بەڵام نوێژكردنی لەماڵی خۆیدا باشترە.

لـە ئوممـو حومەیـدی (الـساعدی)یـەوە ریوایـەتكراوە: كـە هـاتووە بـۆلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! ئـەمن حەز دەكەم لەگـەڵ جـەنابت نوێـژ بكـەم، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرمووی: « قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكِ تُحِبِّينَ الصَّلاَةَ مَعِي وَصَلاَتُكِ فِي بَيْتِكِ خَيْـرٌ لَـكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِـي حُجْرَتِـكِ وَصَـلاَتُكِ فِـي حُجْرَتِـكِ خَيْـرٌ مِـنْ صَـلاَتِكِ فِـي دَارِكِ

[1] صحيح: (ص. ج/٢٧٠٢)، م (٤٤٤/٣٢٨/١)، د (٤١٥٧)/٢٣١/١١، ن (٨/١٥٤).

[2] حسن صحيح: (ص. د/٥٢٩)، د (٥٦١/٢٧٣/٢)، حم (٥/١٩٣/١٣٢٨).

وَصَلاَتُكِ فِي دَارِكِ خَيْرٌ لَكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِي مَسْجِدِ قَوْمِكِ وَصَلاَتُكِ فِي مَسْجِدِ قَوْمِكِ خَيْرٌ لَكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِي مَسْجِدِي ». [1]

بێگومان دەزانم کە تۆ حەزدەکەی نوێژ بەجەماعەت لەگەڵ مندا بکەی. وەلێ نوێژکردنت لەماڵەوە باشترە بۆ تۆ لەوەی نوێژ لەحوجرەی خۆتدا بکەی، نوێژکردنت لەحوجرەی خۆتدا باشترە لەوەی نوێژ لەحەوشەی خۆتدا بکەی، نوێژکردنت لەحەوشەی خۆت باشترە لەوەی نوێژ لەمزگەوتی قەومی خۆتدا بکەی، نوێژکردنت لە مزگەوتی قەومەکەتدا باشترە لەوەی نوێژ بەجەماعەت لەگەڵ مندا بکەی.

## ڕێ‌و شوێنی چوون بۆ مزگەوت

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا خەریکی نوێژی بەجەماعەت بووین، لەپڕێکا غەڵبە غەڵب‌و دەنگە دەنگی کۆمەڵێ پیاومان بەرگوێ کەوت، جا کە پێغەمبەر لەنوێژەکەی بۆوە، فەرمووی: « مَا شَأْنُكُمْ؟» ئەوە بۆ واتان کرد؟ ئەو هەراو هوریایەتان لەچی بوو؟ وتیان: پەلەمان کرد فریای جەماعەت بکەوین، فەرمووی: (فَلاَ تَفْعَلُوا) نا وامەکەن «إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلاَةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا». [2] هەرکاتێ هاتن بۆ نوێژ لەسەرەخۆ بن‌و بەهێواشی وەرن، ئەوەندەی پێراگەیشتن بەجەماعەت نوێژەکەتان بکەن، ئەوەیشی فریانەکەوتن تەواوی بکەن.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا سَمِعْتُمُ الإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلاَةِ ، وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ

---

[1] حسن: حم (٥/١٩٨/١٣٣٧)، خ (٣/٩٥/١٦٨٩).

[2] متفق عليه: خ (٢/١١٦/٦٣٥)، م (١/٤٢١/٦٠٣).

وَلاَ تُسْرِعُوا ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا».[١] هەركاتێك گوێتان لەقامەتكردن بوو، بڕۆن بۆ نوێژی جەماعەت، لەسەرەخۆو بەویقار بن پەلە مەكەن، ئەوەندەی پێڕاگەیشتن لەگەڵ پێشنوێژ نوێژ بەجەماعەت بكەن، ئەوەی فەوتابوو لێتان تەواوی بكەن.

لە كەعبی كوڕی عوجرە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي صَلاَةٍ».[٢] هەركاتێك یەكێك لەئێوە دەستنوێژی گرت بەڕێكوپێكی، پاشان بەرەو مزگەوت بەڕێ كەوت بۆ نوێژی جەماعەت با پەنجەكانی تێك نەپەڕێنێ، چونكە ئەو وا حیساب دەكرێ ئەوماوەیە لەنوێژدایە.

## ذیكرو دوعای ئەو كاتەی لەماڵ دەردەچی

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَالَ – يَعْنِي إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ – بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ. يُقَالُ لَهُ: هديت وَكُفِيتَ وَوُقِيتَ. وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ».[٣] كەسێك كە لەماڵ دەردەچێ بۆ نوێژی جەماعەت، وتی بەناوی خوداو پشت بەخودا دەبەستمو هیچ هێزو توانایەك نیە كاراو كاریگەر بێ مەگەر بەهێزو توانای خودا، ئیتر پێی دەگوترێ هیدایەت دراوی، بەشی خۆت درایە، پارێزراوی، شەیتانیش لێی دەتەكێتەوە.

---

[١] متفق عليه: خ (٢/١١٧/٦٣٦)، وهذا لفظه، م (١/٤٢٠/٦٠٢)، د (٢/٢٧٨/٥٦٨)، ت (١/٢٠٥/٣٢٦)، ن (٢/١١٤)، جه (١/٢٥٥/٧٧٥).

[٢] صحيح: (ص. ت/٣١٦)، ت (١/٢٣٩/٣٨٤)، د (٢/٢٦٨/٥٥٨).

[٣] صحيح: (ص. ت/٣١٦)، ت (١/٢٣٩/٣٨٤)، د (٢/٢٦٨/٥٥٨).

له ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: کە شەوێك لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوستووە...... وەصفی شەونوێژی پێغەمبەری کرد چۆنی ئەنجام داوە، پاشان وتی: بانگدەر بانگی داو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ بەجێهێنانی نوێژی بەجەماعەت لەماڵ دەرچوو بەدەم ڕێگاوە دەیفەرموو: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نُورًا وَمِنْ أَمَامِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُورًا وَمِنْ تَحْتِي نُورًا. اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا»[1] خودایە دڵم نورانی بکە، زوبانم نورانی بێ، نور بخەرە گوێچکەمەوە، چاوم ڕۆشنا بکە، خودایە: دواوەم بکە بەروناکی، پێشەوم روناکی بێ، نورو روناکی بخەرە لای سەروم، لای ژێرەوەم نورانی بێ، خودایە بەنورو روناکی دامپۆشەو هەموو لایەکم نورو ڕەحمەت بێو بەهەموو شێوەیەك نورو ڕەحمەتم پێ ببەخشە.

## ذیکرو نزای کاتی چوونە ناو مزگەوت

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی (العاص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاتێك دەچووە ناو مزگەوت دەیفەرموو: «أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ». پەنادەگرم بەخودای گەورەو شکۆمەند، بەزاتی بەرزو بێ هاوتای، بە دەسەڵاتی ئەزەلیو بێ کۆتایی ئەوزاتە پەنادەگرم لەشەیتانی نەفرین لێ کراوو دوورخراوە لە ڕەحمەت.

لە فاطیمەی کچی پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچووە ناو مزگەوتەوە، دەیفەرموو: «بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي

---

[1] صحيح (مختصر م/٣٧٩)، م (٧٦٣ – ١٩١/٥٣٠/١)، د (٤/٢٣٠/١٣٤٠).

أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ». (بەناوی خوداو سڵاو لە پێغەمبەری خودا، خودایە لەتاوانم خۆشبە، دەرگای ڕەحمەتی خۆتم لێ بکەرەوە) کە لەمزگەوتیش دەردەچوو دەیفەرموو: «بِسْمِ اللّٰهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ».[1] بەناوی خوداو سڵاو لە پێغەمبەری خودا، خودایە لێم خۆشبە، دەرگای فەضڵو بەخششی خۆتم بۆ واڵا بکە.

## نوێژی (تحية المسجد)

هەرکاتێك موسوڵمان چووە ناو مزگەوتەوە پێویستە لەسەری پێش ئەوەی دابنیشێ دوورکات نوێژبکا.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، گوتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە چووە ناو مزگەوتەوە با دانەنیشێ تا دوورکات نوێژ دەکا.

کەوتم: پێویستە لەسەر ئەوکەسەی دەچێتە ناو مزگەوتەوە دوورکات نوێژبکاو نەمگوت سوننەتە، ئەوە بەپێی ظاهیری فەرمانەکەی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچ قەرینەیەکیش نیە فەرمانەکە لە ظاهیری خۆی لادا. جگە لەو حەدیثەی طەلحەی کوڕی عوبەیدیلا ڕیوایەتی کردوە، کە عەرەبێکی دەشتەکی سەروقژ ژاکاو هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! پێم بڵێ: چیم لەسەر پێویستە لەنوێژ؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی:

---

[1] صحيح: (ص. جه/٦٢٥)، جه (١/٢٥٣/٧٧١)، ت (١/١٩٧/٣١٣).

[2] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کراوە.

«الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ ، إِلاَّ أَنْ تَطَوَّعَ شَيْئًا».[1] پێنج نوێژ مەگەر بە تەطەوع نوێژی تر بکەی.

(لەوەدا ئەگەر ئەم حەدیثە بکرێتە بەلگەی ئەوە کە نوێژی چوونە ناو مزگەوت واجب نیەو سوننەتە، تێبینی هەیە لەلام؛ چونکە ئەوەی لەسەرەتای فێرکردندا واقیع دەبێو ئاراستە دەکرێ، نابێ پشتی پێ ببەسترێو بکرێتە بەلگە بۆ لادانی دەقێکی تر - کە لەوەدوا دێ - لەماناى ظاهیری خۆی. ئەگینا پێویست دەبێ تێکڕای واجباتی شەرعی کورت هەلبێنین لەو پێنج شتەی باسیان کرا، ئەمەش پێچەوانەی گوڕای زانایانی شەرعە، پوچاندنەوەی زۆرینەی شەریعەتە، حەق‌و راستی ئەوەیە دەلیل‌و بەلگەی پاشین (متأخر) وەربگیرێو کاری پێ بکرێ ئەگەر بە مەوریدێکی صەحیح واردبێ، چی لێ وەردەگیرێ لە (وجوب‌و نەدب‌و شتی وا) کاری پێ بکرێ، هەلبەتە مەسەلەکە خیلافی‌و راجیایی تێدایە ئەمەش رای پەسەندو راجیحە.[2]

★ ئەوەی جەخت لەسەرئەوە دەکاتەوە کە نوێژی چوونە ناو مزگەوت واجبە، ئەوەیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەکردنی فەرمووە تەنانەت لەوکاتەشدا کە ئیمام وتاری نوێژی هەینی دەدا.

لە جابیری کوڕی عەبدوللاوە هاتووە دەلێ: پیاوێک هات بۆ مزگەوت‌و پێغەمبەر وتاری رۆژی جومعەی دەدا، فەرمووی: «أَصَلَّيْتَ يَا فُلاَنُ». ئەرێ فلان نوێژت کرد؟ وتی: نەخەیر، فەرمووی: «قُمْ فَارْكَعْ» هەلسە نوێژەکەت بکە.[3]

---

[1] متفق علیه: (لەوەپێش لەسەرەتای باسی نوێژدا ئاماژەی پێکرا).

[2] نیل الأوطار/١/٣٦٤.

[3] متفـــق علیـــه: خ(٣٩٠/٢/٤٠٧)، م(٨٧٥/٢/٥٩٦)، د(١١٠٢/٤/٤٦٤)، ت(٥٠٨/٢/١٠)، جة(١١١٢١/٣٥٣)، ن(٣/١٠٧).

ئەگەر نوێژی چوونە مزگەوت (تحية المسجد) لەهەر بارودۆخێکدا ڕێگای ئەوە ببوایە وازی لێ بهێندرێ، دەبوایە لەکاتی خوێندنەوەی خوطبەی ڕۆژی هەینیدا تەرك بکرایە. چونکە کابرا کەهاتبوو بۆ مزگەوت دانیشتبوو کاتی ئەنجامدانیشی پێش دانیشتنە، کابراش حوکمی ئەو نوێژەی نەدەزانی، پێغەمبەریش کەدیتی کابرا نوێژەکەی نەکردو دانیشت، وتارەکەی بڕیو فەرمانی پێ کرد بەوە هەڵسێ نوێژی (تحية المسجد) بەجێ بهێنێ. ئەگەر پابەندبوون بە ئەنجامدانی ئەو نوێژە ئەوەندە گرنگ نەبوایەو هەموو کاتێ واجب نەبوایە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوەندە گرنگی پێ نەدەدا.[1]

## ئەگەر قامەت بۆ نوێژی فەرزکرا نوێژی تر ناکرێ

لە ئەبو هورەیرەوە گێڕدراوەتەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ). کە قامەت بۆ نوێژی فەرزکرا، ئیتر جگە لەنوێژی فەرز نوێژی تر ناکرێ.

لە مالیکی کوڕی بوحەینەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پیاوێکی بینی لەکاتی قامەتو نوێژ دابەستنی فەرزدا دوورکات نوێژی سوننەتی دەکرد، جا کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی دایەوەو لەشوێنی خۆی هەڵسا، خەڵکەکە دەوریاندا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەکابرای فەرموو: « الصُّبْحَ أَرْبَعًا؟! ».[2] یان «الصُّبْحُ أَرْبَعًا؟!» ئەوە نوێژی بەیانی چوار ڕکاتە؟! واتە: بەکاری کابرا ناڕازی بوو.

---

[1] مسلم بشرح النووی (٥/٢٣٦).

[2] متفق عليه: خ(٢/١٤٨/٦٦٣) وهذا لفظه، م(١/٤٩٣/٧١١).

## گەورەیی پێڕاکەیشتنی نوێژ دابەستنی ئیمام

لـە ئەنەسـەوە ڕیوایـەتکراوە، گوتویـەتی: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ صَلَّى لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ يُدْرِكُ التَّكْبِيرَةَ الأُولَى كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَتَانِ بَرَاءَةٌ مِـنَ النَّـارِ وَبَـرَاءَةٌ مِـنَ النِّفَـاقِ»[1]: کەسێك لەبەرخاتری ڕەزامەنـدی خـودا چـل ڕۆژ نوێـژە فـەرزەکان بەجەماعـەت بکـاو لەهـەموو نوێژێکی دا فریای (الله أکبر)ی نوێـژ دابەسـتنی ئیمـام بکەوێ دوو ڕزگـاربون و بەرائەتی بۆ دەنووسرێ، ڕزگاربوون لەئاگر، ڕزگاربوون لەدووڕوویی.

## کەسێك هاتە مزگەوت و ئیمام لەنوێژ بوبووەوە

لە سەعیدی کوڕی (الْمُسَيَّبَ)ەوە ڕیوایـەتکراوە، گوتی: پیـاوێکی ئەنـصاری کەوتـە حاڵـەتی نزیـك گیـان دەرچـوونەوە، لەوکاتـەدا بەوکەسـانەی گـوت کـە لەدەوروبەری بوون، ئەمن حەدیسێکتان بۆ دەگێڕمـەوە، تـەنها بۆیـەش بۆتـان دەگێڕمەوە پاداشی خودام دەستگیر بێ. لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَى إِلاَّ كَتَـبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ حَسَنَةً وَلَمْ يَضَعْ قَدَمَهُ الْيُسْرَى إِلاَّ حَطَّ اللَّهُ عَـزَّ وَجَـلَّ عَنْـهُ سَيِّئَةً فَلْيُقَرِّبْ أَحَدُكُمْ أَوْ لِيُبَعِّدْ فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ فَـصَلَّى فِـي جَمَاعَـةٍ غُفِـرَ لَـهُ فَـإِنْ أَتَـى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوْا بَعْضًا وَبَقِيَ بَعْضٌ صَلَّى مَا أَدْرَكَ وَأَتَمَّ مَا بَقِيَ كَانَ كَـذَلِكَ فَـإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوْا فَأَتَمَّ الصَّلاَةَ كَانَ كَذَلِكَ»[2]:

ئەگەر یەکێك لەئێوە دەسـتنوێژی گـرت بـەجوانی و ڕێـك و پێکی، پاشان بەرەو مزگەوت لەماڵ دەرچوو بە مەبەسـتی نوێـژی بەکۆمـەڵ، قاچی ڕاستی بەرزناکاتـەوە ئـیللا خـودای مـەزن چـاکەیەکی بـۆ دەنووسـێ، قاچی چـەپی

---

[1] حسن: (ص.ت/٢٠٠)، ت(٢٤١/١٥٢/١).

[2] صحيح: (ص.د/٥٢٧)، د(٥٥٩/٢٧٢/٢).

هەڵناهێنێتەوە ئیللا خراپەو تاوانێکی لێ هەڵدەوەرێ، جا باشوێنەکەی لەمزگەوت نزیك بكاتەوە یان دووری بخاتەوە، جا ئەگەر هاتە مزگەوتو بەجەماعەت نوێژی کرد ئەوە لێخۆشبوونی خودای بۆ دەستەبەر دەبێ، ئەگەر هاتە مزگەوتو خەڵکەکە هەندێ لەنوێژەکەیان ئەنجام دابوو هەندێکیان مابوو، ئەوەندەی پێراگەیشت لەگەڵ ئەواندا نوێژەکە بەجەماعەت دەکاو ئەوی تری بەتەنیا تەواو دەکا، لەم حاڵەشدا لێخۆشبوونی خودای بۆ دەستەبەر دەبێ، خۆ ئەگەر گەیشتە مزگەوتو خەڵکەکە نوێژیان کردبوو، بۆ خۆی نوێژی بەتەنیا کرد، ئەویش هەر هەمان پاداشی دەدرێتێ.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ رَاحَ فَوَجَدَ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا أَعْطَاهُ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّ مِثْلَ أَجْرِ مَنْ صَلاَّهَا وَحَضَرَهَا لاَ يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْئًا».[1] کەسێك بەجوانیو رێكو پێکی دەستنوێژی شت، پاشان چوو بۆ مزگەوت روانی خەڵکەکە لەنوێژ بوونەوەو ئەم فریانەکەوت، خودا خێری ئەوانەی پێ دەبەخشێ: کە ئامادەی جەماعەت بوونو نوێژیان بەکۆمەڵ کردوە، هیچیش لەخێری ئەوان کەم نابێتەوە.

## چوونە ناو نوێژ لەگەڵ ئیمام بەهەرشێوەیەك بێ

لە عەلی کوڕی ئەبو طالیبو موعازی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویانە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الصَّلاَةَ وَالإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الإِمَامُ».[2] ئەگەر یەکێك لەنێوە

---

[1] صحيح: (ص.د/٥٢٨) ، د(٥٦٠/٢٧٢/٢)، ن(١١١/٢).

[2] صحيح: (ص.ت/٤٨٤) ، (ص.ج).

هات بۆ ئەنجامدانی نوێژی جەماعەتو ئیمام لەنوێژدابوو با یەکسەر نوێژ دابەستێو وەکوو ئیمام بکا.

## کەی نوێژکەر واحیساب دەکرێ فریا رکاتێك کەوتووە؟

له ئەبو هورەیرەوە گێردراوەتەوە دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ».[1] ئەگەر هاتن بۆ بەجێهێنانی نوێژی جەماعەتو ئێمە چووبووینە سوژدە، ئێوەش نوێژ دابەستنو بچنە سوژدە، بەلام بەرکاتی حسێب مەکەن، هەرکەسێ فریابکەوێ لەگەڵ ئیمامدا بچێتە روکوع ئەوە فریای رکات کەوتووە.

## کەسێك نەچێتە ریزەوەو روکوع بەرێ

لەئەبو بەکرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: چووم بۆ جەماعەتکردن لەگەڵ پێغەمبەردا، کە گەیشتمەجێ، پێش ئەوەی بچمە ناو ریزی نوێژکەرانەوە روکوعم برد، دوایی ئەم حاڵەم بۆ پێغەمبەر باسکرد، فەرمووی: « زَادَكَ اللَّهُ حِرْصًا وَلاَ تَعُدْ ».[2] خودا پتر حەریصت بکا لەسەر ئەنجامدانی ئەرکەکانی ئایین. جارێکی تر ئەم کارەت دوبارە مەکەرەوە.

له عەطائەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو ئیبنو زوبەیر لەسەر مینبەر وتاری دەداو دەیفەرموو: موسوڵمانینە ئەگەر یەکێك لەئێوە هاتە مزگەوتو خەڵکەکە لەنوێژدابوونو چووبوونە روکوع، با ئەویش خێرا نوێژ دابەستێو بچێتە روکوع، بۆئەوەی داخڵی جەماعەتەکە بێ، پاشان

---

[1] صحیح: (ص.ج/٤٦٨) ، د(٨٧٥/١٤٥/٣).

[2] صحیح: (ص.ج/٣٥٦٥) ، خ(٧٨٣/٢٦٧/٢)، د(٦٧٠٦٩/٣٧٨/٢)، ن(١١٨/٢).

لەنوێژەکەیدا هەنگاو هەڵنێ بۆئەوەی بچێتە ریزەوە بێگومان ئەوە سوننەتەو پەیرەوکردنی پێغەمبەرە.[١]

لەزەیدی کوڕی وەهبەوە هاتووە، دەڵێ: لەگەڵ عەبدوڵڵا (واتە ئیبنو مەسعود)دا لەماڵەوە دەرچووین بۆ مزگەوت، کە گەیشتنە ناو مزگەوت ئیمام چووە روکوع، ئیتر عەبدوڵڵا خێرا (الله اكبر)ی کردو چووە روکوعو منیش لەگەڵیدا چوومە روکوع، پاشان کە لەروکوع سەریان بەرزکردەوە هەنگاومان هەڵێنایەوە هەتا چووینە ریزی نوێژکەرانەوە، جا کە ئیمام سڵاوی دایەوەو نوێژ تەواو بوو، ئەمن هەڵسامەوە پێم وابوو نوێژەکەم تەواو نەبوو، عەبدوڵڵا دەستی گرتمو داینیشاندمەوە، پاشان فەرمووی: ئەتۆ فریا نوێژەکەت کەوتویو نوێژەکەت تەواوە.[٢]

### واباشە ئیمام نوێژ درێژنەکاتەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالْكَبِيرَ وَإِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا يَشَاءَ».[٣]: ئەگەر یەکێك لەئێوە پێشنوێژی بۆ موسوڵمانان کرد، با نوێژەکە درێژنەکاتەوەو گرانی نەکا، چونکە نوێژکەرەکانی لاوازو نەخۆشو پیرو کەنەفتیان تێدایە، کەسێکیش بەتەنیا بۆ خۆی نوێژی کرد، با چەندێك دەتوانێو ئارەزوی لێیە نوێژەکەی درێژبکاتەوە.

---

[١] صحيح الأسناد: (الصحيحة/٢٢٩).

[٢] صحيح (الصحيحة/٢/٥٢)، هق: (٢/٩٠).

[٣] متفق عليه: خ(٢/١٩٩/٧٠٣) وهذا لفظه م(١/٣٤١/٤٦٧)، د(٣/١١/٧٨٠)، ت(١/١٥٠/٢٣٦)، ن(٢/٩٤).

## واباشه ئیمام ركاتی یه‌كه‌م درێژ بكاته‌وه

لـه ئـه‌بو سـه‌عیده‌وه هـاتووه، گوتویـه‌تی: (نوێـژی نیـوه‌ڕۆ به‌جه‌ماعـه‌ت داده‌به‌سـترا، كـابرا ده‌ڕۆیـی بـۆ بـه‌قیع‌و سـه‌رئاوی خـۆی ده‌كـردو ده‌سـتنوێژی ده‌گـرت، پاشـان ده‌هـات بـۆ جه‌ماعـه‌ت، هێـشتا پێغه‌مبـه‌ری خـودا لـه‌ركاتی یه‌كه‌می نوێژه‌كه‌دا بوو، ئه‌مه له‌و نوێژانه‌یدا كه درێژی ده‌كردنه‌وه.)[1]

## پێویسته شوێن ئیمام بكه‌وی‌و لێی پێش نه‌كه‌وی

لـه ئه‌نه‌سـه‌وه هـاتووه: كـه پێغه‌مبـه‌ر (دروودی خـودای له‌سـه‌ر بـێ) فـه‌رمووی: «إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا».[2] ئیمام بۆیه‌یه مه‌ئمومی چاوی لێ بكاو شوێنی بكه‌وێ، جا كه (الله أكبر)ی نوێژ دابه‌ستنی كـرد ئێـوه‌یش (الله أكـبر) بكـه‌ن كه‌چووه سـوژده‌ی ئێوه‌یش بچنه سوژده، كه هه‌ڵسایه‌وه، ئێوه‌یش هه‌ڵسنه‌وه.

لـه ئـه‌بو هـوره‌یره‌وه هـاتووه: پێغه‌مبـه‌ر (دروودی خـودای له‌سـه‌ر بـێ) فه‌رمووی: « أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ».[3]: ئایـا یـه‌كێ له‌ئێوه كـه لـه‌پێش ئیمامدا سه‌ر به‌رزده‌كاته‌وه ناترسێ خودا سـه‌ری بكاتـه سـه‌ری گوێدرێـژ؟ یـان روخساری بكاته روخساری گوێدرێژ.؟!

---

[1] صحيح: (ص.ن/٩٣٠) ، م(١/٣٣٥/٤٥٤)، ن(٢/١٦٤).

[2] متفــق عليـــه: خ(٢/١٨٢/٦٩١)، م(١/٣٢٠/٤٢٧)، د(٢/٢٣٠/٦٠٩)، ت(٢/٤٨/٥٧٩)، ن(٢/٩٦)، جة(١/٣٠٨/٩٦١).

[3] متفق عليه: خ(٢/١٨٢/٦٩١)، م(١/٣٢٠/٤٢٧)، د(٣٣٠/٦٠٩).

## کێ شیاوی ئەوەیە ببێتە پێشنوێژ!

لـه ئیبنـو مەسـعودی ئەلئەنـصارییەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَؤُمُّ الْقَـوْمَ أَقْـرَؤُهُمْ لِكِتَـابِ اللّـهِ فَـإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْـدَمُهُمْ هِجْـرَةً فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا وَلاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُـلْطَانِهِ وَلاَ يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ عَلَـى تَكْرِمَتِـهِ إِلاَّ بِإِذْنِـهِ».[1] هـەرکاتێ موسـوڵمانان کۆبوونـەوە بـۆ نوێژی جەماعەت، کێ زیاتر قورئانی لەبەربێ‌و باشتری بخوێنێ ئـەوە دەبێتـە پێشنوێژ، جا ئەگەر لە قورئان لەبـەربوون‌و بـاش خوێندنیـدا یەکسان بـوون، کێیـان لـە سوننەتدا زانـابوو ئـەو دەبێتـە پـێش نوێـژ، خـۆ ئەگـەر لـەزانیاری بەسوننەت وەکوو یەك بـوون، کـێ زووتـر کۆچی کردبـێ بـۆ مەدینـە دەبێتـە پێشنوێژ، کە لەکۆچکردنیشدا هاوشان بوون ئەوە کێیان بەتەمەنتربوو دەبێتە ئیمامیان. نابێ کەس لە قەڵەمڕەوی کەسدا ئیمامـەت بکا، (واتـە: نابـێ بـەبێ ئیزن ئیمامێك لەشوێنی ئیمامێکی تر پێشنوێژی بکا) نابـێ کـەس لەجێگەی خاوەن ماڵ دانیشت، مەگەر خاوەن ماڵ داوای لێ بکاو ڕێی پێ بدا.

ئـەم حـەدیثـە ئـەوە دەگەیـەنێ: کـە خـاوەن مـاڵ‌و پێـشنوێژی فـەرمی‌و تەعین کراوو هاوشێوەیان لەکەسانی دیکە شیاوترن بـۆ ئیمامـەتکردن مەگـەر بۆ خۆیان ڕێگە بدەن‌و لەمافی خۆیان تەنازول بکەن. ئەمـەش فەرموودەکـەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە فەرموویـەتی: «لاَ يَـؤُمَّنَّ الرَّجُـلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ وَلاَ يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ».

---

[1] صــحيح: (مختــصر م/٣١٦) ، م(١/٤٦٥/٦٧٣)، ت(١/١٤٩/٢٣٥)، د(٢/٢٨٩/٥٧٨)، ن(٢/٧٦)، جة(١/٣١٣/٩٨٠) وعندهم (فان كانوا في الحجرة سواء فأكثرهم سنا).

## پێشنوێژی کردنی منداڵ

لە عەمری کوڕی سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە فەتحی مەککە ئەنجام درا هەموو هۆزو خێڵەکان پێشبڕکێیان کرد بۆ موسوڵمانبوون، باوکم هۆزەکەی خۆی هەڵنا بۆ ئیمانهێنانو موسوڵمان بوون، جا کەهاتە ناویان وتی: سوێندم بەخودا ئێستا لەخزمەت پێغەمبەرەوە دێم بۆ لای ئێوە، ئەمجار پێی وتن: فلاّن نوێژ لەفلاّن کاتدا بەجێ بێنن، فلاّن نوێژیش لە فلاّن کاتدا بکەن، هەرکاتێ وەختی نوێژهات با یەکێکتان بانگ بدا، ئەمجار کێتان پتر قورئانی لەبەرە ئەو ببێتە پێشنوێژتان، جا خەڵکەکە ڕوانییان، کەسیان لەمن قورئانی زۆرتر لەبەرنیە، چونکە من لەوەپێش لەڕێگەی کاروانیو ڕێبوارانەوە فێری قورئان بوبووم ئیتر لەبەرئەوە منیان خستە پێش خۆیانەوە بۆ ئیمامەت کردن، ئەمن ئەوکاتە تەمەنم شەش حەوت ساڵانە بوو.[1]

## دروستە ئەوکەسەی نوێژی فەرزەکا ئیقتیدا بەکەسێکەوە بکا کەنوێژی سوننەت دەکاو بە پێچەوانەشەوە

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە معازی کوڕی جەبەل لەگەڵ پێغەمبەردا نوێژی دەکردو دوایی دەگەڕایەوە پێشنوێژی بۆ قەومەکەی دەکرد؟[2]

لە یەزیدی کوڕی (الأسود)ەوە ڕیوایەتکراوە، کە لەخزمەت پێغەمبەردا نوێژی بەجێهێناوە، لەوکاتەدا ئەو گەنجێکی مێرمنداڵ بووە، جا کە لەنوێژەکە بوونەوە ڕوانییان دوو پیاو لە سوچێکی مزگەوتدا هاوبەشی خەڵکەکەیان نەکردبوو، پێغەمبەر بانگی لێ کردن، بە پەشۆکاویو لەرزە لەرز هاتن، فەرمووی: بۆچی لەگەڵ ئێمەدا نوێژتان نەکرد؟ وتیان: ئێمە لەناو

---

[1] صحيح: (ص.ن/٧٦١) ، خ(٨/٢٢/٤٣٠٢)، د(٢/٢٩٣/٥٨١)، ن(٢/٨٠).

[2] صحيح: (مختصر خ/٣٨٧)، خ(٢/١٩٢/٧٠٠)، م(١/٣٣٩/٤٦٥)، د(٣/٤/٧٧٦).

هۆبەو بارگەنەو کاروانەکەی خۆماندا نوێژمان کردوە، فەرمووی: جارێکی تـر وامەکەن، ئەگەر وا رێکەوت یـەکێ لـەئێوە لـەناو هۆبـەی خۆیـدا نوێـژی کـرد، دووایی هات دیتی ئیمام نوێژی نەکردوە با لەدواوەی نوێژەکەی بە جەماعەت بکاتەوە، ئەوە بۆی بەنوێژی زێدەو سوننەت دەژمێردرێ.[1]

## ئیقتیداکردنی موقیم بە سەفەری‌و بە پێچەوانەشەوە

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، وتی: باوکم (عومـەری کـوڕی خـەتاب) پێشنوێژی بۆ دانیشتوانی مەککە کرد نوێژەکە نوێژی نیوەڕۆ بوو، دوو ڕکاتی کـردن‌و سـڵاوی دایـەوەو بـە نوێژکـەرەکانی دوا خـۆی گـوت: ئێـوە ئـەی دانیشتوانی مەککە نوێژی خۆتان بەتەواوی بکەن ئێمە سەفەرین.[2]

## ئەگەر سەفەری لەپاش پێشنوێژیکەری موقیمەوە نوێژی کرد دەبێ نوێژەکەی تەواوبکا بە قەصر نەیکا

موسای کوڕی سەلەمەی هوزەلی دەڵێ: پرسیارم لـە ئیبنـو عـەبباس کـرد ئەگەر لەمەککە بووم‌و لەگەڵ ئیمامدا بە جەماعەت نوێژم نەکرد چۆن نوێـژ بکەم؟ لەوەڵامدا فەرمووی دوو ڕکات بکە ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ).[3]

لـە ئـەبو میجلـەزەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: بـە ئیبنـو عومـەرم گـوت (سەفەریی وادەبێ فریای دوورکات نوێـژی جەماعـەت دەکـەوێ کـە دانیـشتوان دەیکەن، ئایا دوورکاتەکە کیفایەتە یان وەکوو ئەوان نوێژەکەی بەتەواوی بکا؟

---

[1] صحيح: (ص.د/٥٣٨) ، د(٥٧١/٢٨٣/٢)، ت(٢١٩/١٤٠/١)، ن(١١٢/٢).

[2] صحيح (الارناؤوط في تحقيق جامع الاصول ٧٠٨/٥) مصنف عبدالرزاق/٤٣٦٩.

[3] صحيح (الإرواء/٥٧١)، (٦٨٨/٤٧٩/١)، ن(١١٩/٣).

له وەڵامدا ئیبنو عومەر زەردەخەنەیەکی کردو فەرمووی: وەکوو ئەوان دەبێ نوێژ بکا، نابێ بە قەصر بیکا.[(١)]

## ئیمام بەدانیشتنەوە نوێژبکا دەبێ مەئمومی‌یەکانیشی بەدانیشتنەوە نوێژی لەگەڵ بکەن

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەماڵەوە نوێژی کرد نەخۆش بوو، نەیتوانی بەپێوە بوەستێ بەدانیشتنەوە نوێژی کرد، کۆمەڵێك خەڵك لەدواوەی بەپێوە نوێژیان کرد، ئاماژەی بۆکردن کە ئەوانیش دانیشتن وەکوو ئەو نوێژەکەیان بکەن. جا کە سلاوی دایەوە فەرمووی: «إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا ، وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا ، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا».[(٢)] ئیمام بۆ ئەوەیە چاوی لێ بکرێو پەیڕەوی بکرێ، جا کەئەو چووە روکوع ئێوەش بچنە روکوع کە هەڵسایەوە ئێوەش هەڵسنەوە، ئەگەر ئیمام نەیتوانی بەپێوە رابوەستێو بەدانیشتنەوە نوێژی کرد ئێوەش وەکوو ئەو بەدانیشتنەوە نوێژبکەن.

له ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر ئەسپێك کەوتە خوارەوە لای راستی روشا برێکی پێستی جەستەی داماڵدرا، چووینە خزمەتی بۆ ئەحواڵ پرسی، کاتی نوێژهات، پێشنوێژی بەدانیشتنەوە بۆ کردین ئێمەیش لەدواوەیەوە بەدانیشتنەوە نوێژمان کرد، جا کەنوێژ تەواو بوو فەرمووی: « إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقُولُوا رَبَّنَا

---

(١) صحيح الإسناد (الإرواء/٢٢) هق (٣/١٥٧).

(٢) متفق عليه: خ(٦٨٨/٢/١٧٣)، م(٤١٢/١/٣٠٩)، د(٥٩١/٢/٣١٥).

وَلَكَ الْحَمْدُ. وَإِذَا صَلَّى قَاعِدًا فَصَلُّوا قُعُودًا أَجْمَعُونَ». [١] ئیمام بۆ ئەوەیە چاوی لێ بکرێ، کە (الله اکبر)ی کرد (الله اکبر) بکەن، کەچووە سوژدە بچنە سوژدە: کەوتی: «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»، ئێوە بڵێن: (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ)، ئەگەر بەدانیشتنەوە نوێژی کرد، ئێوەیش هەمووتان بەدانیشتنەوە نوێژبکەن.

## ئەگەر لەگەڵ ئیمامدا یەك مەئموم هەبوو دەبێ لەلای راستی ئیمامو لەرێکی ئەو بوەستێ

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: شەو لەماڵی پورە مەیمونەم مامەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی عیشای کرد، پاشان چوار رکاتی کردن، ئەمجار نووست، پاشان هەڵسا بۆ نوێژ منیش چوومە لای چەپی، خستمیە لای راستی خۆی. [٢]

## ئەگەر مەئموم دوو یان زیاتر بوون ئەوە لەدوا ئیمامەوە ریز دەبەستن

لەجابیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەڵسا بۆ نوێژ، منیش هاتم لەلای چەپیەوە وەستام، تەشریفی دەستی گرتم خستمیە لای راستی خۆیەوە، پاشان جەباری کوڕی صەخر هات لەلای چەپی پێغەمبەرەوە وەستا، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەردوکمانی ریزکردو لەدوا خۆیەوە رایوەستاندین. [٣]

---

[١] کەمێك لەوەپێش تەخریج کرا.

[٢] صحیح: (الإرواء:٥٤٠)، (ص.جة/٧٩٢)، خ(٦٩٧/١٩٠/٢) وهذا لفظه م(٧٦٣/٥٢٥/١)، د(٥٩٦/٣١٨/٢)، ت(٢٣٢/١٤٧/١)، ن(١٠٤/٢)، جة(٩٧٣/٣١٢/١).

[٣] صحیح: (الإرواء/٥٤٠)، د(٥٩٥/٣١٨/٢)، جة(٩٧٥/٣١٢/١).

## ئەگەر مەئموم ئافرەت بوو دەبێ لەدوا ئیمامەوە بوەستێ

لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێشنوێژی بۆ ئەوو دایکی، یان پوری کرد، دەڵێ: منی خستە لای ڕاستی خۆی‌و ئافرەتەکەشی خستە دواوە.[١]

## پێویستە ڕیزی نوێژکەران ڕێك‌و پێك بکرێن

پێویستە ئیمام نوێژ دانەبەستێ هەتا بەباشی ڕیزی نوێژکەرانی دواوەی ڕێك دەخا، فەرمانیان پێ بکا بەڕێك ڕاوەستن‌و پاڵ لێکدان. ئیمام یان بۆ خۆی ئەم ڕێکخستنە بکا، یان یەکێك ڕابسپێرێ ئەو ئەرکە ئەنجامبدا.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ».[٢] ڕیزەکانتان ڕێك بخەن‌و ڕاست ڕابوەستن‌و پاڵ لێکدەن، بێگومان ڕێکخستنی ڕیزەکانتان تەواوکەری نوێژە.

لە ئیبنو مەسعودەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کەخۆمان ڕێك دەخست بۆ نوێژ دەستی موبارەکی بە شانەکانماندا دەهێناو دەیفەرموو: «اسْتَوُوا وَلاَ تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ»[٣]: ڕێك ڕابوەستن‌و خواروخێچ مەوەستن ئەگەر وانەکەن دڵەکانتان وەگری یەکتر نابن!

لە نوعمانی کوڕی بەشیرە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر ڕیزەکانی ڕێك دەخستین وەکوو چۆن لاسکە تیری بێپەڕ ڕیزبکرێ ئاوا هەتا دڵنیابوو لەوەی ئێمە ڕاهاتووین، پاشان ڕۆژێك تەشریفی بەرەو قیبلە وەستا، خەریکبوو نوێژ

---

[١] متفق علیه: خ(٧٢٧) م(٦٦٠)، د(٣/٤/٧٧٦)، ن(٢/١٠٢).

[٢] متفق علیه: م(١/٣٢٤/٤٣٣) وهذا لفظه خ(٢/٢٠٩/٧٢٣)، د(٢/٣٦٧/٦٥٤)، جة(١/٣١٧/٩٩٣).

[٣] صحیح: (ص.ج/٩٦١) ، م(١/٣٢٣/٤٣٢).

دابەستێ، پیاوێکی بینی لەریزی نوێژکەراندا سینگی پێش کەوتووە، فەرمووی: «عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ».[1] ریزەکانتان رێك دەخەنو پاڵ لێك دەدەن، یان خودا روتان لەیەکتر وەردەگێرێو لێکتان دڕدۆم دەکا.

لە ئیبنو عومەرەوە گێڕدراوەتەوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ وَسُدُّوا الْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ».[2]: ریزەکانتان رێك بخەن، شانتان لێك بدەن، بۆشایی ریزەکان پڕبکەنەوە، نەرمیو گوێڕادێری بنوێنن بەدەست براکانتان کەداوایان لێ کردن بچنە پێشەوە یان بێنە دواوە بۆ رێکخستنی ریزەکانی نوێژ، کەلێن مەهێڵنەوە بۆ شەیتان خۆتان لەگەڵ تێهەڵکیش بکا، کەسێك ریزێك بێکەوە بلکێنێ خودا پەیوەستی دەکا بە رەحمەتی خۆیەوە، کەسێك کەلێن بخاتە نێوان ریزی نوێژەوە خودا لەرەحمەتی خۆی دایدەبڕێ.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « رُصُّوا صُفُوفَكُمْ وَقَارِبُوا بَيْنَهَا وَحَاذُوا بِالأَعْنَاقِ فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهَا الْحَذَفُ».[3] ریزەکانتان رێك بخەنو نێوان صەفەکان تەسك بکەنەوە سەرو ملتان رێك رابگرن، سوێندم بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە، من شەیتان دەبینم خۆ دەخاتە بۆشایی نێوان ریزەکانتان هەر دەڵێ بەرخۆلەی رەشە.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٣٩٧٢) ، م(٤٣٦-١٢٨/٣٢٤/١)، د(٦٤٩/٣٦٣/٢).

[2] صحيح: (ص.د/٦٢٠) ، د(٦٥٢/٣٦٥/٢).

[3] متفق عليه: م(٤٣٣/٣٢٤/١) وهذا لفظه، خ(٧٢٣/٢٠٩/٢)، د(٦٥٤/٣٦٧/٢)، جة(٩٩٣/٣١٧/١).

### ڕیزی نوێژکەران چۆن ڕێك دەخرێ؟

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي».[1] ڕیزەکانتان ڕێك بخەن و ڕاست ڕاوەستن و پاڵ لێك بدەن من لەدوا خۆمەوە دەتانبینم. جا ئەنەس دەڵێ: هەریەکێ لەئێمە شانی دەلکان بەشانی هاوەڵەکەیەوەو قاچی بەقاچی هاوەڵەکەیەوە دەنووساند.

### ڕیزی پیاوان و ڕیزی ئافرەتان

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا». باشترین ڕیزی پیاوان لەنوێژدا ڕیزی یەکەمەو خراپترینیشیان ڕیزی دواوەیە، باشترین ڕیزی ئافرەتان لەنوێژدا ڕیزی کۆتاییانە، خراپترینیشیان ڕیزی پێشەوەیانە.

### گەورەیی و خێری زۆری ڕیزی یەکەم و لای ڕاستی ئیمام

لە (البراء)ی کوڕی عازب ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصُّفُوفَ الأُوَلِ».[2] بێگومان پەروەردگارو فریشتەکانی صەلاوات لەسەر ئەوانە دەدەن کە لەنوێژدا لەڕیزەکانی پێشەوەن.

هەر لەئەوەوە، هاتووە، دەڵێ: ئێمە کە لەدوا پێغەمبەرەوە نوێژمان دەکرد پێمان خۆش بوو لەلای ڕاستییەوە ڕیزببین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەرەوی خۆی ڕومان بۆلا وەرگێڕێ. دەڵێ: گوێم لێ بوو

---

[1] صحيح: (مختصر خ/٣٩٣)، خ(٢/٢١١/٧٢٥).

[2] صحيح: (ص.د/٦١٨) ، د(٢/٣٦٤/٦٥٠)، ن(٢/٩٠).

دەیفەرموو: «رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ». خودایە لەسزای خۆت بمپارێزە لەرۆژی زیندوبوونەوەدا.

## دەبێ کێ لەپاش ئیمامەوە بێ؟

لە ئیبنو مەسعوودی ئەلئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ».[1]: با لەدوا منەوە پیاوە عاقڵو ڕیش سپییەکانتان ڕیزببن، پاشان ئەوانەی لەوان کەم تەمەنترن ڕیز ببەستن، پاشان ئەوانەی لەوان گەنج ترن.

## ڕیزبوون بۆ نوێژ لەنێوان کۆڵەکەو پایەدا مەکروهە

لە موعاوییەی کوڕی قوررە لە باوکییەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهیمان لێ دەکرا، کە لەناو کۆڵەکەو پایەدا ڕیزببین بۆ نوێژ.

ئەم حاڵەتە – ڕیزبوون لەنێوان کۆڵەکەو پایەدا - نەی لێ کراوە بۆ نوێژی بە کۆمەڵ، بەلاّم بەنیسبەت نوێژی بەتەنیاوە چ کەراهەتێك نیە ئەگەر لەنێوان دوو کۆڵەکەدا بکرێ بەمەرجێك کابرای نوێژکەر سوترەیەك بۆ خۆی دابنێ.

لەئیبنو عومەرەوە هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتە ناو کابەوە ئوسامەی کوڕی زەیدو عوسمانو طەلحەو بیلال لەخزمەتیا بوون، تاوێ مایەوە، پاشان چووەدەر، من یەکەم کەس بووم

---

[1] صحيح: (ص.د/٦٢٦)، م(١/٣٢٣/٤٣٢)، د(١/٣٧١/٦٦٠)، جة(١/٣١٢/٩٧٦) وعنده الصفوف المتقدمة.

کەچوومە ژوورەوە دوای هاتنــە دەرەوەی پێغەمبــەر (دروودی خــودای لەســەر بێ). بەبیلال گەیشتمو لێیم پرسـی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەکوێ نوێژی کرد؟! وتی لەنێوان ئەو دوو کۆڵەکانەی پێشەوە.[1]

## بیانوی نەچوون بۆ نوێژی جەماعەت

١-٢: ســەرماو بــاران: لــە نافیعــەوە ڕیوایــەتکراوە، کــەوا ڕێکــەوت شــەوێك ئیبنــو عومــەر بــانگی دا بــۆ نوێــژ، شــەوەکە زۆر ســاردو ڕەشــەبا بــوو، پاشــان فەرمووی: خەڵکینە! هەرکەسەتان لەناو ماڵو هۆبـەی خـۆی نوێـژبکا مەیـەن بۆ جەماعەت، پاشان وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە بانگدەر دەکـرد: کـە شـەو بـارانو ساردو سـەرما بووایـە کـە بـە موسـوڵمانان ڕابگەیەنێ: کە لەناو ماڵو هۆبەی خۆتان نوێژ بکەن.[2]

٣- ئامــادەبوونی خــواردن: لــە ئیبنــو عومــەرەوە ڕیوایــەتکراوە، دەڵــێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: «إِذَا وُضِـعَ عَـشَاءُ أَحَـدِكُمْ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَابْـدَءُوا بِالْعَـشَاءِ ، وَلاَ يَعْجَـلْ حَتَّـى يَفْـرُغَ مِنْـهُ». ئەگـەر شـێوو خـواردن بـۆ یـەکێك لـەئێوە دانـراو قامـەت بـۆ نوێـژکرا، ئێـوە دەست بکـەن بـەخواردنی شـیوەکەو پەلـە لـەکردنی نوێژەکـە مەکـەن تـا لەخواردنەکـە دەبنەوە. ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بـێ) خـواردنی بـۆ دادەنـراو قامـەتی نوێژ دەکرا، تا لەخواردنەکە نەبوایەتەوە نەدەهات بـۆ جەماعـەت، لەودەمـەدا کە سەرگەرمی نانخواردن بوو گوێی لەفاتیحەی ئیمام بوو.[3]

---

[1] صحيح: (مختصر.خ.ص/١٣٩)، خ(١/٥٧٨/٥٠٤).

[2] متفق عليه: خ(٢/١٥٦/٦٦٦)، م(١/٤٨٤/٦٩٧)، د(٣/٣٩١/١٠٥٠)، ن(٢/١٥).

[3] متفق عليه: (٢/١٥٩/٦٧٣)، م (١/٣٩٢/٥٥٩) بدون الجملة الآخيرة. د (١٠/٢٢٩/٣٧٣٩).

٤- تەنگەتاوی پیسایی‌و میز، لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: « لاَ يُصَلِّى أَحَدُكُمْ وَهُوَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُ الأَخْبَثَيْنِ ».[١] ئەگەر خواردن دانرا تا خواردنەکە نۆش نەکەن نوێژ ناکرێ، هەروەها کەسێك تەنگەتاو بوو بەپیسایی‌و میز نابێ نوێژ بکا تا خۆی لەو تەنگەتاوییە ڕزگار دەکاو دەستنوێژ دەشۆرێ.

## نوێژی سەفەری

کورتکردنەوەی نوێژ لەسەر موسافیر پێویستە لەنوێژی نیوەڕۆو عەصرو خەوتناندا. قورئان دەفەرموێ: {وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ – النساء/١٠١}.

لە یەعلای کوڕی ئومەییە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە عومەری کوڕی خەطاب کرد دەربارەی ئەم ئایەتە کە دەفەرموێ: {إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ}. خۆ ئێستا موسوڵمانان ترسیان نەماوەو دونیا ئەمینە، عومەر فەرمووی: بەخوا منیش سەرم سوڕماوە لەوەی تۆ سەرت لێ سوڕماوە. بۆیە پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد فەرمووی: «صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ».[٢] ئەوە صەدەقەو بەخششێکە خودا پێی داون ئەو دیاری‌و بەخششەی پەروەردگارتان قبوڵ بکەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: فەرموویەتی: (خودا لەسەر زوبانی پێغەمبەرەکەتان لەکاتی حازربوونتان لەماڵ‌و حاڵی خۆتان چوار

---

[١] صحيح: (ص. ج/٣٧٦٢)، م (١/٣٩٣/٥٦٠)، د (١/١٦٠/٨٩).

[٢] صحيح: (ص. جه/٨٧٦)، م (١/٤٧٩/٦٨٧)، د (٤/١٢٤/١٢٣٤)، ن (٣/١١٨)، جه (٣٣٩/١٠٦٨/١) بدون الجملة الآخيرة.

ڕکات نوێـژی لەسـەر فـەرز کـردوون، لەسەفەریـشدا دوو ڕکـاتو لـەکاتی تـرس لەدوژمن یەك ڕکات)[١]

لە ئیمامی عومەرەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: (نوێـژ لەسـەفەردا دوو ڕکاتە، نووێژی هەینی دوو ڕکاتە، نوێـژی جـەژنی ڕەمـەزانو جـەژنی قوربـان دوو ڕکـاتن، تـەواو بـی کـورت کردنـەوەن، ئەمـەش لەسـەر زوبـانی حـەزرەتی موحەممەد (دروودی خودای لەسەر بێ)[٢]

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە فەرموویەتی: (نوێژ کە سەرەتا فەرز کرا دوو ڕکـات بـوو، لەسـەفەردا نوێـژ وەکـوو خـۆی مایـەوەو نوێـژی حـەضـەر تەواوکرا)

لـە ئیبنـو عومـەرەوە ریوایـەتکراوە دەفـەرموێ: لەخزمـەت پێغەمبـەردا بـووم لەسـەفەرێکدا، نەمـدی زیـاد لـەدوو ڕکـات بکـا هـەتا لـەدونیا دەرچـوو، لەخزمــەت ئەبوبــەکردا بــووم لەســەفەردا، لــەدوو ڕکــات زیــاتری نــەکرد، لەخزمــەت عومــەردا بــووم لەســەفەردا لــەدوو ڕکــات زیــاتری نــەکردووە، لەخزمـەت عوسمانـدا بـووم لەسـەفەردا نەمـدی لـەدوو ڕکـات زیـاتر بکـا، تـا لەدونیا دەرچوو. پەروەردگار فەرموویەتی: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ – الأحزاب/٢١}.[٣]

---

[١] صحيح: (ص. جه/٨٧٦)، م (١/٤٧٩/٦٨٧)، د (٤/١٢٤/١٢٣٤)، ن (٣/١١٨)، جه (١/٣٣٩) بـدون الجملة الآخيرة.

[٢] صحيح: (ص. جه/٨٧١) ن (٣/١٨٣)، جه (١/٣٣٨/١٠٦٣).

[٣] متفق عليه: م (١/٤٧٩/٦٨٩)، د (٤/٩٠/١٢١١)، خ (٢/٥٧٧/١١٠٢)، ن (٣/١٢٣).

## مەسافەی قەصر

زانایـانی شـەرع کەوتوونـە راجیاییـەوە دەربـارەی ئـەو مەسـافەیەی کـە دەبێتـە هۆکـاری کـورت کردنـەوەی نوێـژو زۆریـان مـشتومڕ لەسـەر هەیـە، تەنانەت ئیبنولمونذیرو کەسانی تریش لـەم مەسـەلەیەدا بیـست جـۆر رەئیـان گێڕاوەتـەوە، راسـترین راو صـەریحترین حـەدیـث کـە لـەم بارەیـەوە هاتبـێ – وەکــوو ئیبنــو حەجــەر لــە فەتحولباریــدا – ج/٢/٥٦٢ – دەڵــێ: ئــەو فەرموودەیەیـە کـە موسـلیمو ئـەبو داوود لەحـەدیثـی ئەنەسـدا ریوایـەتیان کردووە، کەتیایدا هاتووە دەفەرموێ: (پێغەمبەری خـودا کەسـەفەری بکردایـە سێ میل، یان سێ فرسەخ لـەماڵ دوور بکەوتایـەوە نوێـژی کـورت دەکـردەوە، لەجیاتی چوار ڕکات دوو ڕکاتی بەجێ دێنا)[1]

## ئەو جێگەیەی نوێژی لێ کورت دەکرێتەوە

زۆربەی زانایانی ئیسلام پێیان وایە: کـە موسـافیر بەدەرچوون لەسـنورو ئاوەدانی گوندو شارەکەی، بۆی هەیـە نوێـژ کـورت بکاتـەوە، ئـەم تێپەڕبوونـە لەسـنورو ئـاوەدانی قـەراخ شـارو گونـد مەرجـە، سەفەرەکەشـی کۆتـایی نایـە تانەگەڕێتەوە بۆ شوێنی خۆیو نەگاتەوە بە یەکەم خانووی شوێنەکەی.

ئیبنولـمونزیر دەڵـێ: مـن نـەمزانیوەو نەمـدیوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەســەر بــێ) لــەهیچ ســەفەرێکدا لەســەفەرەکانیدا تــا لەمەدینــە دەرنەچووبێ نوێژی کورت کردبێتەوە.

ئەنـەس دەفـەرموێ: نوێـژی نیـوەڕۆم لەمەدینـە لەخزمـەت پێغەمبـەردا بەچوار ڕکاتی کرد، لە ذیلحولەیفە لە خزمەتیدا عەصر دوو ڕکاتم کردن.

---

[1] فقــــه الــــسنة: (١/٢٤١/٢٤٠) وقــــول أنــــس رواه خ (٢/٥٦٩/١٠٨٩)، م (١/٤٨٠/٦٩٠)، د (٤/٦٩/١١٩٠)، ت (٢/٢٩/٥٤٤)، ن (١/٢٣٥).

★ موسافیر ئەگەر لەشوێنێك مایەوەو بۆ جێبەجێ کردنی پێداویستی خۆیو نیازی مانەوەی نەبوو، دەتوانێ ماوەی مانەوەکەشی هەر نوێژ کورت بکاتەوە تا لەو شوێنە دەردەچێ، کە دەریش چوو هەروا تا دەگەڕێتەوە بۆ ماڵ.

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەتەبوك بیست ڕۆژ مایەوەو نوێژیشی کورت کردنەوە[1]

ئیبنولقەیم: دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەیفەرمووە ئەگەر زیاد لەبیست ڕۆژ مانەوە نوێژ کورت مەکەنەوە، وەڵێ واڕێکەوتووە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو ماوەیە لەو شوێنە ماوەتەوە، ئەم ماوە مانەوەیەی لەحاڵی سەفەردا لەحوکمی سەفەری نایباتەدەر - جا مانەوەکە درێژ بێ یان کورت بێ – بەمەرجێ ئەو شوێنە نیشتیمانی ئەو نەبێو نیەتی مانەوەشی لەوشوێنە نەبێ.[2]

ئەگەر نیازی مانەوەی هەبوو دوای نۆزدە ڕۆژ دەبێ نوێژەکانی بەتەواوی بکا، وەکوو ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نۆزدە ڕۆژ مایەوە نوێژی کورت دەکردەوە، ئێمەیش کەسەفەرمان دەکرد تا نۆزدە ڕۆژ هەر نوێژمان بەکورتکراوەی دەکرد، کە سەفەرەکەمان لەوە تێپەڕ بوایە بەتەواوی دەمانکردن[3]

---

[1] صحيح: (ص. د/١٠٩٤)، د (١٢٢٣/١٠٢/٤).

[2] زادالمعاد ٥٦١/٣.

[3] (الإرواء/٥٧٥)، خ (١٠٨٠/٥٦١/٢)، ت (٥٤٧/٣١/٢)، جه (١٠٧٥/٣٤١/١)، د (١٢١٨/٩٧/٤) ألا إنه قال سبع عشرة.

## كۆكردنەوەی دوو نوێژ
## هۆكاری كۆكردنەوەی دوو نوێژ

١- سەفەركردن: لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: پێغەمبەری خودا ئەگەر پێش ئەوەی خۆرلەناوەڕاستی ئاسمان لای بدایە بكەوتایە ڕێ، ئەوە نوێژی نیوەڕۆی دوادەخست بۆ كاتی نوێژی عەصرو لەگەڵ ئەو نوێژە نوێژی نیوەڕۆی دەكرد. ئەگەر دوای خۆرلادان بیویستایە بكەوێتە ڕێ ئەوە پێش ئەوەی بكەوێتە ڕێ ئەوە نوێژی نیوەڕۆی دەكردو عەصریشی دەهێنایە گەڵ نیوەڕۆو ئەمجار دەكەوتە ڕێ.[1]

لە موعاذەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەغەزای تەبوكدا ئەگەر بكەوتایە ڕێ پێش ئەوەی خۆر لەناوەڕاستی ئاسمان لابدا نوێژی نیوەڕۆی دوادەخست تا لەگەڵ نوێژی عەصر بەیەكەوە كۆیان بكاتەوە بەجێیان بێنێ، ئەگەر دوای لادانی خۆر بكەوتایە ڕێ ئەوە نوێژی عەصری دەهێنایە گەڵ نیوەڕۆو هەردووكی بەجێ دێنان ئەمجار تەشریفی دەكەوتە ڕێ. هەروا ئەگەر پێش نوێژی شێوان بكەوتایە ڕێ نوێژی شێوانی دوادەخست بۆ كاتی نوێژی خەوتنان بەیەكەوە بەجێی دێنان، ئەگەر دوای مەغریب بكەوتایە ڕێ، نوێژی خەوتنانی دێنایە گەڵ شێوان‌و بەیەكەوە ئەنجامی دەدان.[2]

هەروا لەموعاذەوە هاتووە دەڵێ: ئێمەی هاوەڵان لەساڵی غەزای تەبوكدا لەخزمەت پێغەمبەردا دەرچووین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو سەفەرەدا نوێژی نیوەڕۆو نوێژی عەصری بەیەكەوە دەكرد، نوێژی شێوان‌و

---

[1] متفق علیە: خ (٢/٥٨٣/١١١٢)، م (١/٤٨٩/٧٠٤)، د (٤/٥٨/١٢٠٦)، ن (١/٢٨٤).

[2] صحیح: (ص. د/١٠٦٧)، حم (٥/١٢٠/١٢٣٦)، د (٤/٧٥/١١٩٦)، ت (٢/٣٣/٥٥١).

خەوتنانی بەیەکەوە بەجی دێنا، جا موعاز دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژێك نوێژی نیوەڕۆی دواخست، پاشان هاتە دەرو نوێژی نیوەڕۆو عەصری بەیەکەوە کرد، پاشان چووە ژوورەوە، ئەمجار هاتە دەرو نوێژی شێوانو خەوتنانی بەیەکەوە ئەنجامدا.[1]

٢- باران: لەنافیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە عەبدوڵلای کوڕی عومەر (خودایان لێ ڕازی بێ) هەرکاتێ فەرماندەو ئەمیرەکان بەهۆی بارانەوە نوێژی شێوانو خەوتنانیان کۆبکردایەوە ئەویش لەگەڵ ئەواندا کۆی دەکردنەوە.

لەهیشامی کوڕی عوروەوە هاتووە: کە عوروەی باوکیو سەعیدی کوڕی (المسیب)و ئەبو بەکری کوڕی (عبدالرحمن)ی کوڕی (الحارث)ی کوڕی هیشامی (المغیرە)ی (المغزومی) لەشەوی باراناویدا نوێژی شێوانو خەوتنانیان کۆدەکردەوەو بەیەکەوە ئەنجامیان دەداو بەلایانەوە شتێکی ئاسایی بوو.

لە موسای کوڕی عوقبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە عومەری کوڕی عبدالعزیز لەکاتی باراندا نوێژی شێوانو خەوتنانی بەیەکەوە دەکردن، هەروا لەسەعیدی کوڕی (المسیب)و عوروەی کوڕی (الزبیر)و ئەبو بەکری کوڕی (عبدالرحمن)و پیرو زانای ئەو ڕۆژگارە نوێژیان لەگەڵ ئەوانەدا دەکرد کە بەهۆی بارانەوە نوێژی مەغریبو عیشایان کۆدەکردەوەو هیچ ڕەدێکیان نەدەدانەوە.[2]

لە ئیبنو عەبباسەوە هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی نیوەڕۆو عەصری بەیەکەوە دەکرد، نوێژی شێوانو

---

[1] صحیح: (ص. د/١٠٦٥)، د (٤/٧٢/١١٩٤)، ن (١/٢٨٤)، م (١/٤٩٠/٧٠٦)، جه (١/٣٤٠/١٠٧٠).

[2] صحیح: (الإرواء: ٣/٤٠)، هق (٣/١٦٩/١٦٨).

خەوتنانیشی بەیەکەوە بەجێ دەهێنا، نەهۆکاری ترس هەبوو، نەهۆکاری باران.[١]

هەر لەوەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی نیوەڕۆو عەصری بەیەکەوە بەجێ هێناو نوێژی مەغریبو عیشای بەیەکەوە کرد، لەمەدینەشدا بوو، نە ترس هەبوو نەباران.[٢]

ئەم ڕیوایەتە ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کە کۆکردنەوەی نوێژ بەهۆی بارانەوە لەسەردەمی پێغەمبەردا زانراوو باوبووە، ئەگەر وانەبووبێ چ فائیدەو سودێك نابیندرێ بۆ دەستەواژەی نەبوونی باران وەکوو هۆکارێکی باوو زانراو بۆ کۆکردنەوەی نوێژ.[٣]

٣- پەیدابوونی پێداویستی جیاجیا کەدێنە پێش.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا لەمەدینە نوێژی نیوەڕۆو نوێژی عەصری بەیەکەوە کرد، نوێژی شێوانو خەوتنانیشی بەیەکەوە ئەنجامدا نەبیانوی ترس نەبیانوی سەفەری هەبوو. ئەبو زوبەیر دەڵێ: پرسیارم لەسەعید کرد، پێغەمبەر بۆچی ئاوای کرد، لەوەڵامدا وتی منیش وەکوو چۆن پرسیارت لەمن کرد ئاوا هەمان پرسیارم لە ئیبنو عەبباس کرد، لەوەڵامدا فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ویستوویەتی ئوممەتەکەی نەخاتە حاڵەتی حەرەجو بەرتەسککردنەوە.[٤]

هەر لە ئەوەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو مەدینەدا بەبێ ئەوەی بیانووی باران بارین یان سەفەری

---

(١) صحيح: (ص. ج/١٠٦٨).

(٢) صحيح: (ص. ج/١٠٧٠)، م (١/٤٨٩/٧٠٥)، ن (١/٢٩٠)، د (٤/٧٧/١١٩٨).

(٣) الإرواء: ٣/٤٠.

(٤) م (٧٠٥).

هەبێ نوێژی نیوەڕۆو نوێژی عەصری بەیەکەوە کۆکردەوە، نوێژی شێوانو خەوتنانیشی بەیەکەوە کۆکردەوە، پرسیارم لە ئیبنو عەبباس کرد ئاخۆ پێغەمبەر بەم کارەی مەبەستی چی بوو؟ لەوەڵامدا فەرمووی: ویستوویەتی ئیحراجی ئوممەتەکەی نەکا.[1]

ئیمامی نەوەوی[2] دەفەرموێ: کۆمەڵێك لەزانایانی شەرع پێیان وایە دروستە دانیشتووی شارو گوند لەبەر پێویستی جارجار نوێژی نیوەڕۆو عەصر بەیەکەوە بکا، نوێژی شێوانو خەوتنان بەیەکەوە بکا بەمەرجێ نەیکاتە عادەت، ئەمە رای ئیبنو سیرینو ئەشهەبە کەهاوڕێی ئیمام مالیك بووە، هەروا (الخطابی) لە (القفال)و (الشاشی) گەورە: کەهاوەڵانی شافیعی بوون گێڕاویەتەوە ئەوانیش لە ئەبو ئیسحاقی (المروزی)و ئەویش لەکۆمەڵێك لەهاوەڵانی فەرمووده ناس ریوایەتی کردووە، ئیبنو (المنذر) ئەم رایەی پەسەند کردووە، ظاهیری قسەکەی ئیبنو عەبباسیش پشتگیری دەکا کە دەفەرموێ: (أَرَادَ أَنْ لاَ يُحْرِجَ أَحَدًا مِنْ أُمَّتِهِ). هیچ بیانوو پاساوی تری وەکوو نەخۆشیو شتی وای نەهێنایەوە. (واللّٰه أعلم)

## نوێژی هەینی (الجمعة)

ئامادەبوون بۆ نوێژی هەینی فەرزی عەینە لەسەر هەموو موسوڵمانێك جگە لەپێنج کەس: کۆیلە، ئافرەت، منداڵ، نەخۆش، موسافیر.

پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ – الجمعة/٩}. ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هەیە بەتاكو تەنهایی خوداو راستی

---

[1] حم (١٩٥٤).

[2] شرح مسلم ج/٢١٩/٥.

پەيامی پێغەمبەر، کەبانگ درا بۆ نوێژی هەینی پەلە بکەن بۆ ئەنجامدانیو رابن بۆ شوێنی نوێژی هەینیو واز لەمامەڵەو کرینو فرۆشتنو کاروکاسبی بهێنن، ئەگەر بزانن ئەوە بۆ ئێوە باشو بەسودەو ئەرکی سەرشانتانە بەجێی بهێنن.

لەطاریقی کوڕی شیهابەوە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراوە: کە فەرموویەتی: «الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوِ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ».[1] نوێژی هەینی واجبو پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێكو دەبێ بەجەماعەت بیکا، جگە لەچوار جۆر ئادەمیزاد: کۆیلە، ئافرەت، منداڵ، نەخۆش.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَيْسَ عَلَى الْمُسَافِرِ جُمُعَةٌ».[2] مرۆڤی موسافیر نوێژی هەینی لەسەر واجب نیە.

## هەڵنان بۆ بەجێ هێنانی نوێژی هەینی

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَنِ اغْتَسَلَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قُدِّرَ لَهُ ثُمَّ أَنْصَتَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ ثُمَّ يُصَلِّيَ مَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَفَضْلَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ».[3] کەسێك غوسڵ بکا پاشان لەماڵ دەربچێ بۆ ئەنجامدانی نوێژی هەینی، ئەوەندەی بۆ کرا نوێژی سوننەت بکا، پاشان بەبێ دەنگی دانیشت تا وتار خوێن لەوتارەکەی دەبێتەوە، ئەمجار نوێژی لەگەڵ بکا لەتاوانی نێوان

---

[1] صحيح: (ص/٩٤٢)، (ص. ج/٢١١١)، د (٣/٣٩٤/١٠٥٤)، قط (٢/٣/٢)، هق (٣/١٧٢).

[2] قط (٢/٤/٤).

[3] صحيح: (ص. ج/٦٠٦٢)، م (٢/٥٨٧/٨٥٧).

ئەو هەینییەو هەینییەکی تر لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبیٚ‌و لەتاوانی سیٚ ڕۆژ زیادەشی.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) فەرموویەتی: (الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ).[1] پارێزگاری کردنی پێنج نوێژە فەرزەکان‌و ئەنجامدانی جومعە بۆ جومعەو ڕەمەزان بۆ ڕەمەزان، دەبنە کەفارەت بۆ تاوانی نێوانیان بەمەرجیٚ خۆپارێزی بکریٚ لەتاوانی گەورە.

## ترساندن‌و هەڕەشەکردن لەکەمتەرخەمی کردن لەئەنجامدانی نوێژی هەینی

لە ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە کە ئەوان لە پێغەمبەریان ژنەوتووە کە لەسەر مینبەرەوە دەیفەرموو: «لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ».[2] بەتەئکید دەبی کەسانێك واز بێنن لەنەچوون بۆ چەند جومعەیەك‌و ئەو کەمتەرخەمییەی خۆیان بەکۆتا دێنن، یان خودا دڵیان مۆر دەکاو پاشان دەچنە پێڕی ئەوانەی غافڵ‌و بیٚ ئاگان.

لە عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵیٚ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) بەکەسانێکی فەرموو کە نەدەهاتن بۆ نوێژی هەینی «لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ أُحَرِّقَ عَلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ بُيُوتَهُمْ».[3]

---

[1] صحيح: (ص. ج/٥٤٨٠)، م (٢/٥٩١/٨٦٥)، ن (٣/٨٨).

[2] صحيح: (ص. ج/٣٨٧٥)، م (٢٣٣ – ١٦ – ١/٢٠٩)، ن (١/١٣٨/٢١٤) وليس فيه رمضان إلى رمضان.

[3] صحيح: (ص. ج/٥١٤٢)، م (١/٤٥٢/٦٥٢).

بێگومان بەتەمابووم فەرمان بکەم بەپیاوێك پێشنوێژی بۆ خەڵکەکە بکا، پاشان بۆخۆم بگەڕێم {بەناو مەدینەدا} هەر کەسانێك ببینم نەهاتوون بۆ نوێژی هەینی خانووەکەیان بەسەردا بسوتێنم.

لە (أبو الجعد)ی (الضمری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللّٰهُ عَلَى قَلْبِهِ».[1] کەسێك سێ نوێژی هەینی بەبێ عوزرو بیانوو نەکا، لەپێڕی دوو ڕواندا دەنوسرێ.

لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ الْجُمُعَاتِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ كتب من المنافقين»: کەسێك بەبێ بیانووی ڕەوا سێ جومعە نەکا، ناوی لەپێڕی دووڕووان دەنووسرێ.

## کاتی بەجێهێنانی نوێژی هەینی

کاتی بەجێهێنانی نوێژی هەینی کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، دروستە پێش ئەوکاتەش ئەنجام بدرێ، لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوکاتە نوێژی هەینی بەجێ دێنا: کە خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان لای دەدا.[2]

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە گێڕدراوەتەوە: کە پرسیاری لێ کرا، (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەی نوێژی هەینی دەکرد؟

---

[1] حسن صحيح: (ص/٩٢٣)، د (١٠٣٩/٣٧٧/٣)، ت (٢/٥/٤٩٨)، جه (١١٢٥/٣٥٧/١).

[2] (ص.د/٩٦٠)، خ(١٠٣٩/٣٧٧/٢)، د(١٠٧١/٤٢٧/٣)، ت(٥٠١/٧/٢).

فەرمووی: تەشریفی کاتێ نوێژی هەینی دەکرد: کە خۆر لای دەداو ئێمە حوشترەکانمان پیخ دەدان‌و دەمان حەساندنەوە).[١]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی هەینی بەپراوەستانەوە وتاری دەخوێندەوە پاشان کەمێك دادەنیشت‌و ئەمجار هەڵدەستایەوە، وتی: وەکوو چۆن ئەمڕۆ پەیرەو دەکرێ.

نوێژی هەینی واجب‌و پێویستە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەردەوام بووە لەسەر ئەنجامدانی‌و هەرگیز تەرکی نەکردووە، وێڕای ئەوەش: کە فەرموویەتی: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي».[٢] بڕوانن من چۆن نوێژ دەکەم ئێوەش ئاوا نوێژەکانتان بکەن.

### ڕێنومایی کردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەبارەی وتاری هەینی‌یەوە

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَاقْصُرُوا الْخُطْبَةَ وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا». نیشانەی عاقڵ مەندی‌و تێگەیشتویی وتار بێژی هەینی ئەوەیە نوێژەکەی درێژبێ‌و وتارەکەی کورت. کەوابێ ئێوە نوێژەکە درێژ بکەنەوەو وتارەکە کورت، بێگومان وتاری وا هەیە سەرنج ڕاکێش‌و کاریگەرە هەست دەهەژێنێ‌و مرۆڤ سەرسام دەکا دەڵێی سیحرە.[٣]

---

[١] الإرواء (٥٩٧)، م(٨٥٨-٢٩/٥٨٨/٢).

[٢] صحيح (الإرواء/٢٦٢)، خ(٦٣١/١١١/٢).

[٣] صحيح: (ص.ج/٢١٠٠) ، (الإرواء/٦١٨)، م(٨٦٩/٥٩٤/٢).

لـەجابیری کـوڕی سـەمورەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: مـن لەخزمـەت پێغەمبـەردا نوێـژم کـردون، نوێـژی ڕێـكو پێـكو نـەکورت نەدرێـژ بـوون، وتارەکانیشی هەروابوو.[1]

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە هاتووە: دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ): کـە وتـاری دەخوێنـدەوە چـاوی لێ سـور دەبوونـەوە، دەنگی بـەرز دەکردەوە ڕقی هەڵدەستا، دەتگوت: ترسێنەری سوپایەو دەڵێ: هابەرەبـەیان یان ئێوارە درەنگ وەخت پەلامار دەدرێن.[2]

پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) عـادەتی وابـوو لـە وتـاردانـیدا لەکاتی ناوهێنـانی خـودادا، لـەکاتی دوعـا کردنیـدا بـە قامکـە شـادەی ئامـاژەی دەکرد، لەوتاردا ئەگەر بۆ باران بارین نەبوایە دەستی بەرز نەدەکردەوە.

لـە حوصـەینی کـوڕی (عبـدالرحمن)ەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: عومـارەی کـوڕی روئەیبـە بیـسری کـوڕی مـەڕوانی بینـی لەسـەر مینبـەر دەسـتی بـەرزکردبووەوە، عومـارە وتـی: خـودا ئـەو دوو دەسـتە بـشکێنێ کـەوا بەرزکراونـەوە! بێگومـان مـن پێغەمبـەرم دیـوە (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەوەندە زیاتر: کە بەقامکە شادەی ئاماژەی دەکرد هیچی ترم لێ نەدیوە.[3]

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك ڕۆژی هەینی لـەدەرگای مزگـەوت کە بەرامبەر (دارالقضاء) بوو هاتە ژورەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەپێوە وتاری دەدا، ڕوی لە پێغەمبەر کردو وتی: ئەی پێغەمبەری خـودا! (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) مـاڵو ئاژەڵمـان فـەوتا، قـاتو قـڕی کەوتـە ناومانـەوەو بڕەسـتی لێ بڕیـوین، ڕێگـا چـارەمان نـەماوە، لـەخودا بپـاڕێوە

---

[1] صحيح: (ص.ن/٤١٨)، م(٢/٥٩١/٨٦٦)، ت(٢/٩/٥٠٥).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٧١١) ، (الإرواء/٦١١)، م(٢/٥٩١/٨٦٧)

[3] م(١/٥٩٥/٨٧٤)، د(٤٥٢/١٠٩١ – ٣/٤٥٤)، ت(٢/١٤/٥١٤)، ن(٣/١٠٨).

بارانمان بۆ ببارێنێ. ئەنەس وتی: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەردوو دەستی بەرزکردنەوەو پاشان فەرمووی: «اللّٰهُمَّ أَغِثْنَا ، اللّٰهُمَّ أَغِثْنَا ، اللّٰهُمَّ أَغِثْنَا». [1] سێجار فەرمووی: خودایە! بارانمان بۆ ببارێنە.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی وتاردانـدا نە شمشێری بەدەستەوە دەگرت و نەهیچ شتێکی تر، بەڵکوو پێش ئەوەی مینبەر دروست بکا، خۆی بەسەر قەوسێك یان عەصایەكدا دەدا، نەبیستراوەو نەزاندراوە دوای ئەوەی مینبەری دروست کرد، بەشمشێرەوە یان بەقەوسەوە یان بەهەر شتێکی ترەوە چووبێتە سەر مینبەر. [2]

## خوتبەی پێویستی (خطبة الحاجة)

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتارو وەعزو وانەکانی بەم جۆرە خوتبەیەی کە بەناوی (خطبة الحاجة) ناوزەد کراوە – دەستی پێ دەکرد. ئەمەش دەقی ئەو خوطبەیەیە [3]

«الْحَمْدُ لِلّٰهِ أَوْ إِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ». {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰـهَ حَقَّ تُقَاتِـهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ – آل عمران/١٠٢}. {يَا أَيُّهَـا النَّـاسُ اتَّقُـواْ رَبَّكُـمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَـالاً كَـثِيرًا وَنِـسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّـهَ كَـانَ عَلَـيْكُمْ رَقِيبًـا – النـساء/١}

هەرکەسێك لەم وتارەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وردبێتەوە،

---

[1] متفق عليه: خ(١٠١٣/٥٠١/٢)، م(٨٩٧/٦١٢-٦١٤/٢)، د(١١٦٢/١١٦٣/٣٧-٣٩/٤).

[2] زاد المعاد/٤٢٩/١.

[3] صحيح: (ص.ن/١٣٣١) ، م(٨٦٧/٥٩٢/٢)، ن(١٨٨/٣).

هەروا سەرنج بداتە وتاری هاوەڵانی بۆی روون دەبێتەوە: کە وتاری لەم جۆرە رێنموویی موسوڵمانان بۆ رێگای هیدایەتو یەکتاپەرستیو رونکردنەوەی صیفاتەکانی خوداو بنەماکانی باوەڕ بەگشتیو بانگەوازیکردن بۆلای خوداو خوداپەرستیو باسی نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی پەروەردگار بەسەر بەندەکانیدا لەخۆ گرتووە. ئەو نیعمەتانەی خودا لای بەندەکانی خۆشەویست دەکا، هەروا ئاماژە کردنە بەو عەزابو روداوە گرنگانەی خودا بەسەر گەلە پێشینەکانیدا هێناوەو ترساندنە لەدوبارە بوونەومیانو فەرمانکردنە بە یادکردنی خوداو سوپاسو ستایش کردنی کەدەبنە هۆکاری دەستەبەر بوونی خۆشەویستی خودا بۆیان. ئیتر بەیادی گەورەیی پەروەردگارو صیفاتو ناوە جوانەکانی، کەدەبنە هۆی خۆشەویست بونیان لای خەڵكو فەرمانبەرداریيان بۆ تاعەتکردنی خوداو سوپاسکردنی، وتارەکە کۆتایی دێو بیسەرانی دەگەڕێنەوە خۆشەویستی خودایان لا دروست بووەو خوداش خۆشی دەوێن.... پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە وتارەکانیدا زۆر ئایەتی قورئانی دەهێنایەوە بەتایبەتی لەسورەتی (ق)[1]

دایکی هیشام کچی حاریثەی کوڕی نوعمان وتوویەتی: من سورەتی (ق)م هەر لەدەمی پێغەمبەرەوە لەبەرکردووە: کە عادەتی وابوو لەسەر مینبەر لە وتاردانداا بەگوێرەی پێویست چەند ئایەتێکی لێ دەخوێندنەوە.

## لەکاتی وتار خوێندنەوەی خەتیبدا پێویستە بێدەنگ گوێ بگری هیچ قسەیەك نەکرێ

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ. وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ

[1] زاد المعاد: ١/١٥٤.

لَغَوْتَ». [1] ئەگەر رۆژی هەینی بەهاوەڵەکەت گوت بێدەنگ بە لەوکاتەشدا وتار خوێن وتاری دەدا بێگومان ئەوە تۆ لەغوت کردوە، چونە پێری ئەوانەوە کە بە لەغوەچی ناودەبرێن.

## بەچی تۆ بەجومعە رادەگەی؟!

نوێژی هەینی دوو رکاتە بەجەماعەت دەکرێ، کەسێك فریای جەماعەت نەکەوت لەوانەی لەبنەڕەتدا نوێژی جومعەیان لەسەر نیە، یان بیانووی هەبوو بۆ نەکردنی، ئەوە نوێژی نیوەڕۆ بەتەواوی (چوار رکات) دەکات. کەسێك فریا رکاتێك کەوت لەگەڵ ئیمامدا ئەوە فریای جومعە کەوتووە. [2]

## نوێژی سوننەتی پێش نوێژی هەینیو دواوەی

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، لە پێغەمبەرەوە: کە فەرموویەتی: «مَنِ اغْتَسَلَ يَومَ الْجُمُعَةَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قُدِّرَ لَهُ ثُمَّ أَنْصَتَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ ثُمَّ يُصَلِّيَ مَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَفَضْلَ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ»: کەسێك رۆژی هەینی خۆبشوا، پاشان بێ بۆ ئەنجامدانی نوێژی هەینی، ئەوەندێکی بۆی بلوێ نوێژی سوننەت بکا، پاشان بێدەنگ دابنیشێ تا وتارخوێن لە وتارخوێندنەوە تەواو دەبێ، ئەمجار لەگەڵ ئیمامدا نوێژوی هەینی بەجێ بێنێ، ئەوە لەتاوانی نێوانی ئەو جومعەو جومعەیەکی تر لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێو سێ رۆژیش زیاد. [3]

کەسێك پێش نوێژی هەینی هاتە مزگەوت با چەندێکی بۆ دەکرێ نوێژی سوننەت بکا، هەتا ئیمام دێ بۆ خوتبە خوێندنەوە. وەڵێ ئەو دوورکات

---

[1] متفق عليه: خ(٩٣٤/٤١٤/٢)، م(٨٥١/٥٨٢/٢)، (ص.جة/٩١١)، ن(٣/١١٢)، ج(١١١٠/١).

[2] صحيح: (الإرواء/٦٢٢)، (ص.ج/٥٩٩٩)، ن(٣/١١٢)، جة(١١٢١/٣٥٦/١).

[3] صحيح: (ص.ج/٦٠٦٢) ، م(٨٥٧/٥٨٧/٢).

نوێژەی ئەمڕۆ بەناوی سوننەتی پێش نوێژی هەینی ناوزەد دەکرێ. ئەوە چ بنەمایەکی نیە، چونکە ئاشکراو چەسپاوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەر لەگەڵ بیلال لەبانگ دەبووەوە، دەستی دەکرد بەوتار خوێندنەوە لەوکاتەدا کەس هەڵنەدەستا بۆ ئەنجامدانی دوورکات. هەریەك بانگ دەدرا، دەی کەوابێ کەی نوێژی سوننەتیان کردووە؟![1] وەڵێ دوا نوێژی هەینی دەتوانێ چوار رکات یان دوورکات نوێژی سوننەت بکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعًا».[2] کە یەکێك لەئێوە نوێژی هەینی ئەنجامدا، با دوای ئەوە چوار رکات نوێژی سوننەت بکا.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو کە لەنوێژی هەینی دەبووەوە لەمزگەوت نوێژی نەدەکرد، تا دەگەڕایەوە ماڵەوە، ئیتر لە ماڵەوە دوو رکات نوێژی دەکرد.[3]

## ئادابی ڕۆژی هەینی

سوننەتە بۆ هەموو ئەوانەی دەیانەوێ ئامادەی نوێژی هەینی ببن هەموو ئەو ئادابانە پەیڕەو بکەن: کە لەم فەرموودانەدا ئاماژەیان پێ کراوە: لە سەلمانی فارسی‌یەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ ، وَيَدَّهِنُ

---

[1] زادالمعاد: ١/١١٨.

[2] صحيح: (الإرواء/٦٢٥)، (ص.ج/٦٤٠)، م(٨٨١/٦٠٠/٢) وهذا لفظه د(١١١٨/٤٨١/٣)، ت(٥٢٢/١٧/٢).

[3] متفق عليه: م(٨٨٢/٧١/٦٠٠/٢)، خ(٩٣٧/٤٢٥/٢).

مِنْ دُهْنِهِ ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ ، فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الإِمَامُ ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى ».[1]: کەسێك ڕۆژی هەینی غوسڵ بکاو وەندێکی بتوانێ خۆ پاكو خاوێن بکاتەوە. سەروقژی خۆی چەوربکا، ئەمجار بڕوا بۆ نوێژی جومعەو هەنگاو بەسەر کەسانی دیکەدا هەڵنەهێنێتەوە، پاشان چەندێکی بۆ بکرێ نوێژی سوننەت بکا، پاشان کە ئیمام دەستی کرد بە وتارخوێندنەوە ئەو بێدەنگ بێو گوێ لە وتارەکە بگرێ ئەوە لەتاوانی نێوان ئەو هەینیەو هەینیەکی تر لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (کەسێك ڕۆژی هەینی خۆبشوا پاکترینو جوانترین پۆشاك بپۆشێ، ئەگەر بۆنی خۆشی هەبوو بۆن لەخۆی بدا، ئەمجار بێ بۆ جومعەو هەنگاو بەسەر شانی خەڵکدا هەڵنەهێنێتەوە ئەمجار وەندێکی خودا بۆی نوسیو بۆی کرا نوێژی سوننەت بکا، ئەمجار کە ئیمام هاتەدەر بۆسەر مینبەر بێدەنگ دانیشتوو گوێی لە وتارگرت تا مەراسیمەکە تەواو دەبێ، ئەم هەڵسو کەوتەی دەبێتە کەفارەتی تاوانی نێوان ئەو جومعەو جومعەی پێشەوەی.[2])

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلاَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ مَنَازِلِهِمْ الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ فَإِذَا جَلَسَ الإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاءُوا يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ وَمَثَلُ الْمُهَجِّرِ كَمَثَلِ الَّذِي يُهْدِي الْبَدَنَةَ ثُمَّ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٧٣٦) ، خ(٢/٣٧٠/٨٨٣).

[2] صحيح: (ص.ج/٦٠٦٦) ، د(٣/٧/٣٣٩).

كَالَّذِي يُهْدِي بَقَرَةً ثُمَّ كَالَّذِي يُهْدِي الْكَبْشَ ثُمَّ كَالَّذِي يُهْدِي الدَّجَاجَةَ ثُمَّ كَالَّذِي يُهْدِي الْبَيْضَةَ». [1]

كە رۆژی هەینی هات، لەبەردەرگاکانی هەموو مزگەوتێ فریشتە ئامادە دەبن و دەکەونە ناونووسینی ئەوانەی دێن بۆ نوێژی هەینی، تا ئەوکاتەی ئیمام و وتارخوێن دێ و دەچێتە سەر مینبەر، ئیتر ئەوانیش قەڵەم و کاغەزی خۆیان دەپێچنەوەو دەچن گوێ لە وتارەکە دەگرن، جا وێنەی ئەو کەسەی زوو دەچێ بۆ نوێژی هەینی وەك ئەوە وایە کە حوشترێ بکا بەخێر، پاشان کەسێك دواتر بچێ وەکوو ئەوە وایە رەشە وڵاخێ ببەخشێ، کەسێ دواتر بچێ وەك ئەوە وایە بەرانێ ببەخشێتەوە، پاشان وەکوو ئەوە وایە مریشکێ بکا بەخێر، کەسێ دواتر بچێ وەك ئەوە وایە هێلکەیێ بکا بەخێر.

## ئەو زیکرو دوعایانەی لەرۆژی هەینیدا سوننەتە

١- زۆر صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ)

لە ئەوسی کوری ئەوسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ قُبِضَ وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ عَلَيْكَ صَلاَتُنَا وَقَدْ أَرِمْتَ. فَقَالَ « إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَرَّمَ عَلَى الأَرْضِ أَجْسَادَ الأَنْبِيَاءِ». [2] لە گەورەترین رۆژانی ئێوە رۆژی هەینییە، لەو رۆژەدا ئادەم دروستکراوە، لەو رۆژەدا لەدونیا دەرچووە، لەو رۆژەدا جاری یەکەم فوو بەکەرەنای صوردا دەکرێ، هەر لەورۆژەدا نەعرەتە گەورەکە رودەدا: کە هەرچی زیندەوەرە لەوانەی لە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٧٥) ، م(٢/٥٨٧/٨٥٠)، ن(٣/٩٨)، جة(١٠٩٢/٣٤٧/١).

[2] صحيح: (ص.جة/٨٨٩) ، د(١٠٣٤/٣٧٠/٣)، جة(١٠٨٥/٣٤٥/١)، ن(٣/٩١).

ئاسمان‌و زەویدان لە سام‌و هەیبەتی زەندەقیان دەچێ‌و بێهۆش دەکەون‌و دەمرن، جا کەوابێ ئێوە لەم ڕۆژەدا زۆر صەڵاواتم لەسەربدەن، چونکە صەڵاوەتەکانتان دەگەنەوە پێم‌و بەسەرما رادەنوێرێن، هاوەڵانی عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! تۆ کە جەستەت پۆڵکاو لەشت رزی لەگۆڕدا چۆن چۆنی صەڵەوات‌و دروودی ئێمەت پێ دەگاتەوە؟ فەرمووی: خودای باڵادەست جەستەی پێغەمبەرانی یاساغ کردووە لە زەوی‌و لەشیان لەخاك دانارزێ!!

٢- خوێندنی سورەتی (الکهف)

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ»[1]: کەسێك لەڕۆژی هەینیدا سورەتی (الکهف)ی خوێند، نێوان هەردوو جومعەکانی بۆ پڕدەکرێ لەنورو روناکی.

٣- زۆر پاڕانەوەو دوعاکردنی زۆر بەهیوای ئەوەی دوعاکانی ڕێکەوتی ساتی دوعا قبوڵبوون بکا.

لە جابیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، لە پێغەمبەرەوە: فەرموویەتی: «يَوْمُ الْجُمُعَةِ اثْنَتَا عَشْرَةَ سَاعَةً لاَ يُوجَدُ فِيهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلاَّ آتَاهُ إِيَّاهُ فَالْتَمِسُوهَا آخِرَ سَاعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ».[2] ڕۆژی هەینی دوانزە سەعاتە، بەندەیەکی موسوڵمانت دەست ناکەوێ داوا لەخودا بکا شتێکی پێ ببەخشێ ئیللا دەیداتێ، هەوڵ بدەن داواکارییەکانتان بخەنە دواکاتی ڕۆژەکەوە لەدوا نوێژی عەصر پاڕانەوەکانتان لەخودا چڕبکەنەوە.

---

[1] صحيح: (لإرواء/٦٢٦)، (ص.ج/٦٤٧٠)، ك(٢/٣٦٨)، هق(٣/٢٤٩).

[2] صحيح: رواه أبو داود والنسائي واللفظ له، والحاكم، وقال صحيح على شرط مسلم.

## نوێژی هەینی لەمزگەوتدا بەجێ دەهێندرێ

لەخاتو عائیشەوە (خودای لێ رازی بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: (لەرۆژگاری پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) خەڵك لەماڵەكانی خۆیانەوەو لە بەرزاییەكانی مەدینەوە – كەچەند گوندێكی نزیكی مەدینەبوون – دەهاتن بۆ نوێژی جومعە).[1]

لە (الزهری)یەوە ڕیوایەتكراوە: كە دانیشتوانی (ذوالحلیفة) بوون لەخزمەت پێغەمبەردا نوێژی جومعەیان دەكرد زولحولەیفە شەش میل لەمەدینەوە دووربوو.[2]

لە عەطای كوڕی ڕەباحەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: (دانیشتوانی مینا ئامادەی نوێژی هەینی دەبوون كە لەناو مەككەدا بەڕێوە دەچوو).

حافیظ (ابن حجر) لە كتێبی (ألتلخیص) (ج/٢/٥٥)دا دەڵێ: نەبیستراوەو نەگێڕدراوەتەوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئیزنی دابێ بۆ هیچ كەس كەنوێژی هەینی بەجێ بێنن لەهیچ كامێ لەمزگەوتەكانی مەدینەو گوندو گەڕەكی دەوروبەری نزیكیدا جگە لەمزگەوتی مەدینە.

## كۆبونەوەی نوێژی جەژنو نوێژی هەینی لەیەك ڕۆژدا

ئەگەر وارێكەوت نوێژی جەژنو نوێژی هەینی لەڕۆژێكدا كۆبوونەوە، ئەوە هەركەسی نوێژی جەژنی كرد نوێژی جومعەی لەسەر لادەچێ.

لە زەیدی كوڕی ئەرقەمەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی جەژنی بەجێ هێنا، پاشان ڕێگەیدا بۆ ئەوانەی

---

[1] متفق علیه: د(١٠٤٢/٣/٣٨٠) هكذا مختصراً وهو طرف من حدیث طویل. خ(٩٠٢/٢/٣٨٥)، م(٨٤٧/٢/٥٨١).

[2] هق(٣/١٧٥).

ئامادەی نوێژی جەژن بوون، نوێژی جومعە نەکەن، فەرمووی: « مَـنْ شَـاءَ أَنْ يُصَلِّيَ فَلْيُـصَلِّ». [1] کەسێك دەیـەوێ ئامـادەی نوێـژی هـەینی بـێ بـا ئامادەبـێ نوێژی هەینی بکا.

واباشە بۆ ئیمـام لـەو ڕۆژە جەژنانـەدا کەڕێکـەوتی هـەینی دەبـن، وێـڕای ئەنجامدانی نوێژی جەژن دوای خۆرهەڵاتن، نوێژی جومعە پاشگوێ نـەخا بـۆ ئـەوەی ئەوانـەی ئامـادەی نوێـژی جـەژن بـوونو ئەوانـەی ئامـادەی نـەبوون نوێژی هەینی بەجێ بێنن.

لـە ئـەبو هـورەیرە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: کـە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «قَدِ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أَجْـزَأَهُ مِـنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ». [2] لەم ڕۆژەتاندا دوو جەژن کۆبوونەوە، کەسێك نوێژی جەژن بکا بۆلای لەبری نوێژی جومعەش دەکەوێ. ئێمە کۆیان دەکەینەوە.

## نوێژی جەژنی ڕەمەزانو جەژنی قوربان

## حوکمی نوێژەکانی جەژن

نوێژی دوو جـەژنی ڕەمـەزانو قوربـان پێویـستن لەسـەر پیـاوو ئـافرەت، چـونکە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەســەر بــێ) بـەردەوام بــووە لەســەر ئەنجامدانیانو فەرمانکردنی بە موسوڵمانان بۆ چوونەدر لـەماڵ بەمەبەسـتی ئەنجامدانیان.

---

[1] صحيح: (ص. جه/١٠٨٢)، د (٣/٤٠٧/١٠٥٧)، جه (١/٤١٥/١٣١٠).

[2] صحيح: (ص. جه/١٠٨٣)، د (٣/٤١٠/١٠٦)، جه (١/٤١٦/١٣١١) من حديث ابن عباس.

لە ئوممو عەطییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: فەرمانمان پێ کراوە بەوە ئافرەتی ماڵەوەو کەژاوەنشین بەرینە دەرەوە بۆ ئەنجامدانی نوێژی جەژن.[1]

لەحەفصەی کچی سیرین ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە عاددەتمان وابوو نەمان دەهێشت ئافرەتمان لەماڵ دەربچێ بۆ نوێژی جەژن، ئافرەتێك هات لە باڵەخانەی بەنی خەلەف نیشتەجێ بوو، چوومە لای، باسی ئەوەی کرد: کەمێردی خوشکەکەی لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) دوانزە غەزای کردووە، لە شەش غەزادا خوشکەکەی لەگەڵیدا هاوبەشی غەزای کردووە، بۆیگێڕاوەتەوە کە ئەوو ئافرەتانی تری هاوبەش لەو غەزایانەدا بەسەرنەخۆش ڕاگەیشتوونو تەداوی برینو خزمەتی بریندایان کردووە، دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد، ئاخۆ چ خراپییەکی تێدایە ئەگەر جیلبابی دەست نەکەوت نەیبوو، نەچی بۆ نوێژی جەژن؟ فەرمووی: «لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا فَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ». با دەستە خوشکەکەی جیلبابو پۆشاکی بداتێو بەیەکەوە ئامادەی ئەو خێرو فەرمبنو هاوبەشی دوعاو خوداپەرستی موسوڵمانان بکەن.

## کاتی ئەنجامدانی نوێژی جەژن

لە یەزیدی کوڕی خومەیری (الرّحبیّ)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عەبدوڵلای کوڕی بوسر (هاوەڵی پێغەمبەر) (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ خەڵکدا لەرۆژی جەژنی ڕەمەزان یان جەژنی قوربانەدا هاتە دەرەوە، ناڕازی بوو بە دواکەوتنی ئیمامو وتی: ئەوە کاتی کەراهەت تێپەڕیو خۆر بەرزبۆتەوەو کاتی بەجێ هێنانی نوێژە.[2]

---

[1] متفــق عليــه: خ (٢/٤٦٣/٩٧٤)، م (٢/٦٠٥/٨٩٠)، د (٣/٤٨٧/١١٢٤)، ت (٢/٢٥/٥٣٧)، جــه (١/٤١٤/١٣٠٧)، ن (٣/١٨٠).

[2] صحيح: (ص. د/١٠٠٥)، د (٣/٤٨٦/١١٢٣)، جه (١/٤١٨/١٣١٧).

## چونە دەر بۆ ئەنجامدانی نوێژی جەژن

بەگوێرەی ئەو حەدیثانەی لەوەپێش باسکران ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کەشوێنی ئەنجامدانی نوێژی جەژن ساراو چۆڵەوانیە نەك مزگەوت، بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەژیانیدا بۆ بەجێ هێنانی نوێژی جەژن هەمیشە چووەتە دەرو لەساراو چۆڵەوانیدا ئەو نوێژەی بەجێ هێناوە، لەدوا لەدونیا دەرچوونیشی کار بەوە کراوەو ئەو سوننەتە پەیڕەوکراوە.

## ئایا بانگ‌و قامەت بۆ نوێژی جەژن پێویستە؟!

لە ئیبنو عەبباس‌و جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموون: نە بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان‌و نە بۆ نوێژی جەژنی قوربان بانگ نەدراوە.[1]

هەروەها لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، فەرمووی: (بانگدان بۆ نوێژی جەژن نابێ، ئەوکاتەی ئیمام دەچێ بۆ ئەنجامدانی‌و نە دوائەوە، هەروەها قامەتیش ناکرێ‌و هیچ شتێکی لەوجۆرە ئەنجام نادرێ.[2]

## چۆنیەتی نوێژی جەژن

نوێژی جەژن دووڕکاتە، لەو دووڕکاتەدا دوازدەجار (ألله أكبر) دەکرێ، حەوتجار لەرکاتی یەکەمدا دوای (ألله أكبر)ی نوێژ دابەستن‌و پێش خوێندنی فاتیحە، پێنج جاریش لەرکاتی دووەمدا پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە.

لە کەثیری کوڕی عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عەوفەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە، ریوایەتی کردووە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەهەردوو جەژنەکەدا لەرکاتی یەکەمدا حەوتجار (ألله أكبر)ی کردوە، لەرکاتی دووەمدا پێنج جار.[3]

---

[1] متفق علیه: خ (٩٦٠/١/٤٥١)، م (٨٨٦/٢/٦٠٤).

[2] بەشێکە لەو حەدیثەی پێشەوە: کە ئیمام موسلیم ریوایەتی کردوە.

[3] صحیح: (ص.جة/ ١٠٥٧) ، (المشكاة/١٤٤١)، جة(١٢٧٩/١/٤٠٧).

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی جەژنی ڕەمەزانو جەژنی قوربان حەوتجارو پێنج جار (الله أکبر)ی کردوە جگە لە (الله أکبر)ی نوێژ دابەستنو (الله أکبر)ی چونە روکوع.[1]

## ئەو ئایەتو سورەتانەی لەنوێژی جەژنو جومعەدا دەخوێندرێن

لە (النُّعمان)ی کوڕی بەشیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو لەنوێژی جەژنەکانو نوێژی هەینی {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى}و {هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ}ی دەخوێند.[2]

لە عوبەیدیلای کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیمامی عومەر ڕۆژی جەژن چووە دەر بۆ بەجێ هێنانی نوێژی جەژن، ناردی بۆلای ئەبو واقیدی (ألّیثی) ئاخۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەڕۆژی ئامادا چ سورەتێکی دەخوێند؟ لە وەڵامدا عەرزی کرد سورەتی (قاف)و (اقتربت)ی دەخوێند.[3]

## وتاری جەژن دوای بەجێهێنانی نوێژەکەیەتی

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئامادەی بەجێهێنانی نوێژی جەژن بووم لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هەروا لەگەڵ

---

[1] صحيح: (الإرواء/٦٣٩)، (ص.جة/١٠٥٨)، جة(١٢٨٠/٤٠٧/١)، د(١١٣٨/٣٧/٦، ٧/ ٤).

[2] صحيح: (الإرواء/٦٤٤)، (ص.جة/١٢٨١)، م(٨٧٨/٥٩٨/٢)، (١١٠٩/٤٧٢/٣)، ت(٥٣١/٢٢/٢)، ن(١٨٤/٣)، جة(١٢٨١/٤٠٨/١).

[3] صحيح: (الإرواء/ج/٣/١١٨)، (ص.جة/١٠٦)، م(٨٩١/٦٠٧/٢)، د(١١٤٢/١٥/٤)، ت(٥٣٢/٢/٢٣)، ن(١٨٣/٣)، جة(١٢٨٢/٤٠٨/١).

ئەبوبەكرو عومەرو عوثمانـدا نوێـژی جـەژنم كـردوە، هـەموویان نوێـژی جەژنیان پێش خوێندنەوەی وتار بەجێ دێنا.[١]

## بەجێ هێنانی نوێژی سوننەت پێش نوێژی جەژنو دوای نوێژی جەژن

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی جەژنی رەمەزانی كرد، (دووركات) نەلەپێشەوەیی‌و نـە لـەدواوەی نوێژی سوننەتی نەكرد.[٢]

## ئەوكارانەی لەرۆژی جەژندا سوننەتن

١- خۆشتن: لە ئیمامی عەلییەوە هاتووە: كـە پرسیاری لێ كـرا دەربـارەی غوسلی سوننەت، لە وەلامدا دەفەرموێ: {يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَـوْمَ عَرَفَـةَ وَيَـوْمَ الْفِطْـرِ وَيَـــوْمَ النَّحْـــرِ}[٣]: غوســڵی رۆژی هــەینی‌و رۆژی عەرەفــەو رۆژی جــەژنی رەمەزان‌و جەژنی قوربان.

٢- پۆشـــینی باشـــترین‌و خـــاوێنترین پۆشـــاك: لـــە ئیبنـــو عەبباســـەوە ڕیوایـەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) عـادەتی وابـوو لەرۆژی جەژندا بوردەیەكی سوری دەپۆشی.[٤]

٣- خـواردنی شـتێك لەجـەژنی رەمەزانـدا پـێش چوونەدەر بـۆ نوێـژ: لـە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ)

---

[١] صحيح: خ(٢/٤٥٣/٩٦٢)، م(٢/٦٠٢/٨٨٤).

[٢] متفق عليه: خ(٢/٤٥٣/٩٦٤)، م(٢/٦٠٦/٨٨٤)، ن(٣/١٩٣).

[٣] لەوەپێش لەباسی غوسڵە سوننەتەكاندا باسكرا.

[٤] اسناده جيد (الصحيحة/١٢٧٩) هـەیثـەمی لـە (مجمع الزوائـد)دا دەڵێ: طەبـەرانی لـە (الأوسط)دا ڕیوایەتی كردوە.

عادەتی وابوو رۆژی جەژنی رەمـەزان تـا چـەندەنکە خورمایـەکی نەخواردایـە نەدەچوو بۆ نوێژ.[١]

٤- دواخستنی قاوەڵتی لە جەژنی قورباندا هەتا لەقوربانییەکەی دەخـوا: لە ئەبو بورەیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) عـادەتی وابـوو لـەماڵ دەرنەدەچـوو بـۆ نوێـژی جـەژنی رەمـەزان تـا شـتێکی نەخواردایـە، رۆژی جـەژنی قوربـانیش هیـچی نـەدەخوارد تـا قوربانییەکـەی سەرنەبڕیایە.[٢]

٥- ڕێگـەگۆڕین: لـەجابیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەرۆژی جەژندا: کەدەچوو بۆ بـەجێهێنانی نوێـژی جـەژن بە ڕێگەیەکدا دەڕۆیی، کە دەهاتەوە بەرێگایەکی تردا دەگەڕایەوە.[٣]

٦- (الله أكبر) کردن لەدوو جەژنەکاندا:

پەروەردگار دەفـەرموێ: {وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّـرُواْ اللّـهَ عَلَـى مَـا هَـدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَـشْكُرُونَ – البقـرة/١٨٥} بۆئـەوەی ژمارەکە تەواوبکـەن، (الله أكبر) بکـەن لەسـەرئەوەی خـودا هیدایـەتی داون و بۆئـەوەی سوپاسـگوزاربن. ئەمـە دەربارەی نوێژی جەژنی رەمەزانە.

دەربارەی نوێژی جـەژنی قوربـانیش پـەروەردگار دەفـەرموێ: {وَاذْكُـرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ – البقرة/٢٠٣}. (الله أكبر) بکەن و یادی خودا زۆر بکـەن لەچەند رۆژێکـی دیـاریکراودا: کـە رۆژانـی (أيـام التـشريق)ن. یـان دەفـەرموێ: {كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ – الحج/٣٧}. ئـاواو بەوشـێوە

---

[١] صحيح: (ص.ت/٤٤٨) ، خ(٩٥٣/٤٤٦/٢)، ت(٥٤١/٢٧/٢).

[٢] صحيح: (ص.ت/ ٤٤٧، خز(١٤٢٦/٣٤١/٢)) ، ت(٥٤٠/٢٧/٢).

[٣] صحيح: (المشكاة/١٤٣٤)، خ: (٩٨٦/٤٧٢/٢).

ئەو وشترانەی بۆ ئێوە ملکەچ کردووە، بۆئەوەی خودا بەگەورەو مەزن بگرن (الله أکبر) بکەن لەسەرئەوەی: کە ڕێنموویی کردون.

ئیمامی بوخاری دەفەرمویٚ: ئیبنو عەبباس فەرموویەتی: مەبەست لە {وَيَذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْلومَاتٍ} دە ڕۆژی مانگی زیلحیجەیە. مەبەستیش بە {أَيَّـامٍ مَّعْـدُودَاتٍ} سێ ڕۆژەی دوا ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربانە. واتە: (ئەییامی تەشریق). ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیرە لە دەرۆژی مانگی ذیلحیجەدا دەچوونە ناو بازاڕو (الله أکبر)یان دەکردو خەڵکیش لەگەڵیاندا (الله أکبر)ی دەکرد. موحەممەدی کوڕی عەلی لەدوا نوێژە سوننەتەکانەوە (الله أکبر)ی دەکرد. ئیمامی عومەر (خودای لێ ڕازی بێ) لەمینا لەژێر خێوەتەکەی خۆیدا (الله أکبر)ی دەکرد، هەموو ئەهلی مزگەوت گوێیان لێ دەبوو، ئەوانیش (الله أکبر)یان دەکردو ئەهلی بازاڕ تێکڕا ئەڵڵاهوئەکبەریان دەکرد، بەجۆرێك مینا دەهاتە لەرزەو هەژان،، ئیبنو عومەر لەو ڕۆژانەدا لەمینا لەدوا نوێژەکانو لەسەر جێگەی خەوتنو لەژێر خێمەکەیداو لە مەجلیسو ڕێگەی هاتوچۆیدا (الله أکبر)ی دەکرد سەرگەرمی ئەو زیکرەبوو. مەیمونە (خودای لێ ڕازی بێ)لەرۆژانی قوربانی کردندا (الله أکبر)ی دەکرد. ئافرەتەکان لەدوا ئەبانی کوڕی عوسمانو عومەری کوڕی عەبدولعەزیز لەسێ ڕۆژەی قوربانی (ئەییامو تەشریق)دا لەگەڵ پیاوان لەمزگەوتدا (الله أکبر)یان دەکرد.[1]

کاتی (الله أکبر) کردن لەجەژنی ڕەمەزاندا لەوکاتەوە دەست پێ دەکا کە ئیمام دەردەچێ بۆ شوێنی نوێژو تا نوێژەکە تەواو دەبێ. ئیبنو ئەبو شەیبە[2] دەڵێ: یەزیدی کوڕی هارون لەکوڕی ئەبو زیئبەوە لە (ألزهری)یەوە ریوایەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەرۆژی

---

[1] فتح الباری/٤٥٧ و ٢/٤٦١.

[2] صحیح: (الصحیحة/١٧١)، (٢/١٦٤).

جەژنی ڕەمەزاندا لەماڵ دەردەچوو دەستی دەکرد بە (الله أکبر) کردن هەتا نوێژەکەی بەجێ دێنا. کە لەنوێژەکە دەبووەوە ئیتر (الله أکبر) کۆتایی دەهات.

شێخی ئەلبانی [1] دەڵێ ئەمە سەنەدێکی صەحیحو مورسەلە، لەڕێگایەکی ترەوە لە ئیبنو عومەرەوە بە مەرفوعی ڕیوایەتکراوە، بەیهەقی لەڕێگای عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە لە نافیعەوە لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە دەری هێناوە دەڵێ: (پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) لەهەردوو جەژنەکاندا کە دەردەچوو (ألفضل)ی کوڕی عەبباسو عەبدوڵڵای کوڕی عومەرو عەلیو جەعفەرو (ألحسن) و (ألحسين)و ئوسامەی کوڕی زەیدو زەیدی کوڕی حاریثەو ئەیمەنی کوڕی ئومم ئەیمەنی لەخزمەتدا بوون، بەدەنگی بەرز (الله أکبر)و تەهلیلەی دەکرد، چوونەدەرەوەکەی لە ڕێگەی (ألحذائين) پینەچییەکانەوە دەبوو، کە لەنوێژ دەبووەوە بەسەر پینەچییەکاندا دەگەڕایەوە تا دەهاتەوە ماڵەوە، بەیهەقی دەڵێ: ئەمە وێچوترە لەو شێوەی پێشەوە. شێخی ئەلبانی دەڵێ: پیاوانی ئەم ڕشتەیە بتمانەپێکراون، ڕیجالەکانی ڕیجالی موسلیمن جگە لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەر. کە بریتییە لە (العمريّ المكبَّر)ە. ئیمامی زەهەبی دەڵێ: ڕاستگۆیە، شتێك دەربارەی (حفظ)ی ئەو هەیەو ئاماژە بۆ ئەوە دەکا: کە لەڕیجالی موسلیمەو نمونەی ئەو ئیستیشهادی پێ دەکرێ، ئەو شایەتحاڵێکی گونجاوە بۆ مورسەلی (ألزهری)، حەدیثەکە بەلای منەوە صەحیحە، مەوقوف بێ یان مەرفوع بێ. خودا بۆ خۆی باش دەزانێ. کاتی (الله أکبر) کردن لەجەژنی قوربانـدا لەبەیانی ڕۆژی عەرەفەوە دەست پێ دەکا تا عەصری دوا ڕۆژی

---

[1] (الإرواء: ٣/١٢٣).

ئەییامی تەشریق. ئەمە بەڕاستو دروستی لە ئیمامی عەلیو ئیبنو عەبباسو ئیبنو مەسعوودەوە ڕیوایەتکراوەو چەسپاوە.

دەقی (الله أكبر) کردنو فەرمان بەکردنی زۆری راو بۆچونو ڕیوایەت تێدا هاتوون. ئەوەی چەسپاوەو جێگای دڵنیاییە (جوت ئەڵلاهوئەکبەر) کردنە، لەئیبنو مەسعوودەوە هاتووە کە ئەو لەڕۆژانی جەژنی قوربانـدا بەم شێوە (الله أكبر)ی دەکرد. (ألله أكبر، الله أكبر، لا الـه الا الله، الله أكـبر ألله أكـبر، ولله الحمد).

ئیبنو ئەبی شەیبە (٢/١٦٧) ئەمەی دەرهێناوەو ڕشتەکەی ڕاستو صەحیحە. وەڵێ لەشوێنێکی تردا بەهەمان ڕشتەو سەنەد باسی ئەوەی کردوە کە (الله أكبر)ی جەژن سێ سێ بووە، هەروا ئیمامی بەیهەقیش (ج: ٣١٥/٣) لە یەحیای کوڕی سەعیدەوە ئەویش لە (ألحكَمَ)ەوە لە عیکریمەوە لە ئیبنو عەبباسەوە سێجار (الله أكبر) کردنی جەژنەکانی ڕیوایەتکردوە، زئەم ڕیوایەتەش ڕشتەو سەنەدەکانی ڕاستو صەحیحە.[1]

## نوێژی ترس

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُواْ فَلْيَكُونُواْ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّواْ فَلْيُصَلُّواْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ – النساء/١٠٢}:

واتە: ئەگەر لەکاتی جەنگدا دژی کافران ترس لەئارادا بوو، تۆش ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو هاوەڵانتدا بوویو ویستت نوێژیان بۆ بکەی بەکۆمەڵ، ئەوە تۆ موسوڵمانان بکە بەدوو دەستە، با دەستەیەکیان بەچەکەوە لەگەڵتا نوێژ دابەستن، کاتێك ئەوان لەگەڵتا چوونە

---

[1] الإرواء: ٣/١٢٥.

سوژده، با دەستەی دووەم لەدواتانەوە پارێزگاریتان بکەن، جا کەئەم تاقمە لەگەڵ تۆدا رکاتێکیان تەواوکرد، بۆخۆیان نییەتی جیایی لە ئیمام بێنن‌و بۆخۆیان رکاتی دووەم تەواو بکەن‌و سلاو بدەنەوەو بڕۆن بۆ بەرامبەر دوژمن‌و دەستەی دووەم بێن: کەتا ئەوکاتە بەرامبەر دوژمن بوون بێن لەپشتی ئیمامەوە نوێژ دابەستن‌و ئیمام رکاتی دووەم لەگەڵ ئەماندا تەواوبکا، کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحیات خوێندن ئەمان هەڵسنەوە رکاتی دووەم تەواوبکەن، ئیمام هەر لەنوێژدا بمێنێتەوە چاوەڕوانی ئەمانە بکا لەتەحیاتا، هەتا ئەوان پێی دەگەنەوە سلاوی نوێژەکەیان لەگەڵدا بداتەوە. ئەمە ئەگەر وارێکەوت دوژمن لەغەیری لای قیبلەوە بوو.

## سیفەت‌و شێوەی نوێژی ترس

(ألخطابی) دەڵێ: نوێژی ترس بەچەند جۆرێك ئەنجام دەدرێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە حالات‌و زوروفی جیاجیادا بەو شێوانە نوێژی تری بەجێ هێناوە. بۆ هەر حاڵەتێك بەشێوەیەکی جیاو تایبەتی ئەو نوێژە بەجێ دێندرێ‌و کام شێوە باشتر پارێزگاری موسوڵمانی تێدا بەرجەستە دەبێ‌و پتر ئیحتیاتی تێدایە بەو شێوە رەچاو دەکرێ، نوێژی ترس وێڕای ئەوەی بەشێوازی جیاجیا ئەنجام دەدرێ وەلێ لەواقیعدا یەك مانا دەبەخشێ.[1]

١- لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رکاتێك نوێژی ترسی بەدەستەیەك لە هاوەڵان کردو دەستەکەی تریان بەچەکەوە بەرامبەر دوژمن وەستابوون، پاشان ئەو دەستەیەی یەکەم بۆ خۆیان رکاتی دووەمیان بەجێ هێناو سلاویان دایەوەو چون بۆ بەرامبەر

[1] شرح مسلم للنووی: ٦/١٣٦.

دوژمن‌و لەشوێنی دەستەکەی تر جێگیر بوون‌و ئەو دەستەکەی تر هاتن لەدوا پێغەمبەرەوە نوێژیان دابەست، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ ئەوانیشدا رکاتێکی کردو تەشریفی ئەو سڵاوی دایەوە، ئەمانیش بۆ خۆیان رکاتی دووەمی نوێژەکەیان بەجەماعەت لەپاش پێغەمبەرەوە ئەنجامداو رکاتێکیشیان بەجیا بۆ خۆیان ئەنجامدا.[1]

٢- لە سەهلی کوڕی ئەبو حەثمەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی ترسدا نوێژی بە هاوەڵانی کرد، تێکڕا هاوەڵانی کرد بەدوو ریز، رکاتێکی بەو ریزەی دوا خۆیەوە کرد، پاشان هەڵسایەوە بۆ رکاتی دووەم لەو رکاتەدا مایەوە هەتا ریزەکە بۆ خۆیان رکاتی دووەمیان کردو دوای تەحیات سڵاویان دایەوە چوونە دوواوەو ریزی دووەم هاتنە پێشەوەو لەپشتی پێغەمبەرەوە نوێژیان دابەست‌و پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوانیش رکاتێ نوێژی کردو ئەمجار دانیشت چاوەڕێی کردن تا رکاتی دووەمیان ئەنجامداو بەیەکەوە تەحیاتیان خوێندو سڵاویان دایەوە.[2]

٣- لەجابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا نوێژی ترسم بەجێ هێنا، تەشریفی ئێمەی کرد بەدوو ریز، ریزێك لەدوا پێغەمبەرەوە بووین (دروودی خودای لەسەر بێ)، دوژمن لەنێوان ئێمەو قیبلەدا بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) (ألله أكبر)ی نوێژ دابەستنی کردو ئێمەیش نوێژمان دابەست، دوا خوێندنی فاتیحە تەشریفی چووە روکوع، ئێمەیش هەموومان هەڵساینەوە، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە سوژدە، ریزەکەی دوای پێغەمبەر (دروودی

---

[1] متفق عليه: م(١/٥٧٣/٨٣٩)، وهذا لفظه، خ(٢/٤٢٩/٩٤٢)، (٤/١٨/١٢٣٠)، ت(٢/٣٩/٥٦١)، ن(٣/١٧١).

[2] متفق عليه: م(١/٥٧٥/٨٤١)، خ(٧/٤٢٢/٤١٣١) بنحوه ن(٣/١٧٠)، ت(٢/٤٠/٥٦٢).

خوداى لەسەر بێ) لەتەكیا چوونە سوژدەو ریزى دواوە بەرامبەر دوژمن مانەوە، كە پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) سوژدەى تەواوكرد لەگەڵ ریزى دواوەىو هەڵسایەوە بۆ ركاتى دووەم، ریزى دووەم شۆڕبوونەوە بۆ سوژدەو هەڵسانەوە بۆ ركاتى دووەم ریزى دواوە هاتنە پێشەوەو ریزى پێشەوە چوونە دواوە، دواى راوەستانو خوێندنى قورئان پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) چووە روكوعو هەمووومان لەتەكیا چوینە روكوع، پاشان پێغەمبەر لە روكوع هەڵسایەوەو ئێمەیش هەموومان هەڵساینەوە پاشان تەشریفى شۆڕبۆوە بۆ سوژدەو ریزى دواوەى لەتەكیا چوونە سوژدە، ریزى دواوە كە ریزى دووەم بوو بە پێوە مانەوە بەرامبەر دوژمن، جا كە پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) سوژدەى تەواوكرد لەگەڵ ریزى دواوەىو هەڵسایەوە بۆ تەحیات خوێندن ریزى دووەم شۆڕبوونەوە بۆ سوژدە بردنو سوژدەیان تەواوكردو لەگەڵ پێغەمبەرو ریزى یەكەمدا تەحیاتیان خوێندو ئەمجار پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) سلاوى دایەوەو ئێمەیش هەموومان سلاومان دایەوە.[١]

## باسى بەڕێكردنى مردو (كتاب الجنائز)

كەسێك كەوتە گیانەلاوەوەو مردنى نزیك بۆوە، واباشە بۆ كەسوكارى كە رستەى شایەتومانى بەگوێدا بدەن، لەنزیكییەوە بەهێواشى زیكرى (لا الە الا الله) بكەنو شایەتومان بێنن.

لەئەبو سەعیدى (الخدرى)یەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) فەرمووى: « لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّـهُ ». رستەى (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ) بەگوێى ئەوانەتاندا بدەن كە دەكەونە حاڵەتى گیانەلاوەوەو مردنیان

---

[١] صحیح: واللفظ لمسلم (ص.ن/١٤٥٦)، م(١/٥٧٤/٨٤٠)، ن(٣/١٧٥).

لێ نزیك دەبێتەوە[١] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیە فەرمانی بەکەس‌وکاری نەخۆش کرد کە زیکری (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ)ی لەلابکەن، بەهیوای ئەوەی دواوتەی مردوەکە رستەی (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) بێ.

لە موعازی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِهِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ ». [٢] کەسێك دوا وتەی لەژیانیدا رستەی (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) بێ دەچێتە بەهەشتەوە.

جا کەمردو گیانی سپارد پێویستە کەس‌وکاری یان ئەو موسوڵمانانەی بەدەوریەوەن پەیرەوی ئەم خاڵانەی خوارەوە بکەن.

١، ٢- چاوەکانی لێك بنێن‌و دوعای لێخۆشبوونی بۆبکەن: لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئەبو سەلەمە گیانی سپارد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتەسەری، چاوی بەملوق وەستابوون پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چاوەکانی ئەبو سەلەمەی وێکنانەوە، پاشان فەرمووی: «إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ». گیان کە لەجەستە دەرچوو چاو لەدوایەتی: ئیتر کەس‌وکارەکەی کردیانە هاوارو دادو فیغان. فەرمووی: «لاَ تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلاَّ بِخَيْرٍ فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ». دوعای شەڕ لەخۆتان مەکەن، هەر دوعای خێرو چاکە بۆ خۆتان بکەن، چونکە بێگومان فریشتە داوای گیرابوونی دوعاکانتان دەکەن، ئێوە هەر دوعایەك لەخۆتان بکەن، فریشتە دەڵێن: (آمین). پاشان تەشریفی فەرمووی: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لأَبِي

---

[١] صحيح: (الإرواء/٦٨٦)، م(٩١٦/٦٣١/٢)، د(٣١٠١/٣٨٦/٨)، ت(٩٨٣/٢٢٥/٢)، جـة(١٤٤٥/٤٦٤/١)، ن(٥/٤).

[٢] صحيح: (ص.د/٢٦٧٣)، د(٣١٠٠/٣٨٥/٨).

سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ. وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ ».[١] خودایە بەرەحمەتی بۆ پایانت لەئەبو سەلەمە خۆش ببە، پلەی لەناو هیدایەتدراواندا بەرزبکەرەوە، خودایە لەوانەی پاش خۆی شوێنی پڕبکەرەوە، کەسانێك بخەرە شوێنی هیدایەتدراوو بەخۆ چاراوو صالّح بن. لەئێمەش‌و لە ئەویش خۆش ببە ئەی پەروەردگاری بونەوەر، گۆڕی بۆ فراوان‌و نورانی بکە.

٣- بە قوماش‌و شتێکی وا داپۆشن:

لەخاتو عائیشەوە (خودای لێ رازی بێ) ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاتێ گیانی دەرچوو بە چەرچەفێکی (حەبەرە - جۆرە قوماشێکی یەمەنییە – داپۆشرا.[٢]

٤- پەلەبکەن لە شۆردن‌و کفن‌و دفن کردنی:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ».[٣] خێرا تەرمی مردوو راگوێزی گۆڕستان بکەن ئەگەر ئەو مردووە صالّح‌و پیاو چاك بێ، ئەوە بەخێرو خۆشی خۆی دەگەیەنن، خۆ ئەگەر بە پێچەوانەوە بێ، ئەوە شەڕو نەگبەتیەکە لە کۆڵی خۆتانی دەکەنەوە.[٤]

---

[١] صحيح: (الجنائز/١٢)، م(٢/٦٣٤/٩٢٠)، د(٨/٣٨٧/٣١٠٢).

[٢] متفق عليه: م(٢/٦٥١/٩٤٢) هكذا مختصراً. خ(٣/١١٣/١٢٤١) مطولاً.

[٣] صحيح: (الجنائز/١٦)، ك(٢/٥٨) هق(٦/٧٤).

[٤] متفق عليه: خ(٣/١٨٢/١٣١٥)، م(٢/٦٥١/٩٤٤)، د(٨/٤٦٩/٣١٦٥)، ت(٢/١٠٢٠).

٥- دەبێ هەندێ لە کەس‌وکاری پەلەبکەن لەبەسەرکردنەوەی ئەو قەرزانەی لە ئەستۆیدایە لەماڵی مردووەکە بیاندەنەوە، تەنانەت ئەگەر قەرزەکانی هەموو ماڵەکەشی لەبن بێنێ.

لەجابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك مرد شۆردمان‌و کفنمان کردو بۆن‌و بەرامان پێوەکردو ئامادەمان کرد بۆئەوەی پێغەمبەر تەشریفی بێ نوێژی لەسەربکا، لەشوێنی تایبەتی جەنازە دانانددا دامان نا، دوایی هەواڵمان دا بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە جەنازەکە ئامادەیە بۆ نوێژ لەسەرکردن تەشریفی چەند هەنگاوێك لەگەڵمان هات، پاشان فەرمووی: « لَعَلَّ عَلَى صَاحِبِكُمْ دَيْنًا ». وێدەچێ هاوەڵە مردووەکەتان قەرزی لەسەربێ، بڵێی قەرزدار نەبێ؟ عەرزیان کرد: بەڵێ دوو دینار قەرزدارە، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەستاو قاچی گرتەوە. پیاوێك لەئێمە کەناوی ئەبو قەتادە بوو، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو ددوو دینارە لەسەر شانی من بێ، من دانەوەی قەرزەکە لەئەستۆ دەگرم. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەوتە قسەو فەرمووی: «هُمَا عَلَيْكَ وَفِي مَالِكَ وَالْمَيِّتُ مِنْهُمَا بَرِيءٌ». ئەو دوو دینارە لەئەستۆی تۆدایە مردووەکە لێی بێ بەرییە، ئەبو قەتادە وتی: بەڵێ، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەرکرد، لەوەدوا پێغەمبەر کە ئەبو قەتادەی دەبینی دەیفەرموو: «مَا صَنَعْتَ فِي الدِّينَارَيْنِ؟» ئەرێ دوو دینارەکە بوون بەچی؟ هەتا دواجار ئەبو قەتادە، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دامەوە، فەرمووی: «الآنَ حِينَ بَرَدَتْ عَلَيْهِ جِلْدُهُ». ئێستاکە پێستی ساردبۆوە.[1] واتە: بەدواخستنەکەی پێ ناخۆش بوو.

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٦)، ك(٢/٥٨)، هق(٦/٧٤).

★ ئەوەی دروستە بۆ کەسوکاری مردوو کەسانی دیکە دەربارەی مردووەکە ئەوەیە: کە بۆیان رەوایە روخساری مردو دەربخەن‌و ماچی بکەن. تاسێ رۆژیش تازیەی بۆ دابنێن‌و بەبێ دەنگ فرمێسکی بۆ بڕێژن.

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) گێڕاویەتیەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە سەر عوسمانی کوڕی مەظعون کە وەفاتی کردبوو، لەسەر روخساری هەڵدایەوە، خۆی بەسەرداداو ماچی کردو گریا، تەنانەت بینیم فرمێسك بەسەر دوو کوڵمیدا دەهاتنە خوار.[1]

لە عەبدوڵلای کوڕی جەعفەرەوە گێڕدراوەتەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) مۆڵەتی کەس‌وکاری جەعفەری دا تازیەی بۆ بگرن‌و بۆی بگرین، پاش تێپەڕبوونی سێ رۆژەکە هاتە ناویان‌و پێی فەرموون: «لاَ تَبْكُوا عَلَى أَخِي بَعْدَ الْيَوْمِ ».[2] لەمڕۆ بەولاوە بۆ جەعفەری برام مەگرین.

## ئەوەی پێویستە لەسەر کەس‌وکاری مردوو

پێویستە لەسەر کەس‌وکاری مردوو کاتێك هەواڵی مردنی کەسێکیان پێ دەگا دوکاری سەرەکی بەرچاو بگرن:

یەکەم: صەبرو ئارامی‌و رەزا بە قەزای پەروەردگار. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوفْ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الأَمَوَالِ وَالأنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ، الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُواْ إِنَّا لِلّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ،أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ – البقرة/١٥٥ – ١٥٦}: بەتەئکید ئێمە ئێوە بەتاقی دەکەینەوە بەهەندێك ترس‌و بیم‌و برسیایەتی‌و فەوتانی ماڵ‌و سامان‌و لەدەستدانی کوڕو کچ‌و

---

[1] صحيح: (الإرواو/٦٩٣)، (ص.جه/١١٩١)، جه(١٤٥٦/١/٤٦٨)، د(٣١٤٧/٤٤٣/٨)، ت(٩٩٤/٢٢٩/٢).

[2] صحيح: (ص.ن/٤٨٢٣) ، (الجنائز. ص/٢١)، د(٤١٧٤/٢٤٥/١١)، ن(١٨٢/٨).

خزم‌و خۆشه‌ویست‌و به‌روبوم‌و میوه‌جات، مژده بده به‌وانه‌ی له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م به‌لاو كارەساتانه‌دا به‌صه‌برو ئارام‌و خۆراگرن، ئه‌وانه‌ی كه به‌لاو كارەساتێكیان تووش بوو ده‌ڵێن: ئێمه هه‌موومان هی خوداین‌و بۆ به‌رقاپی ره‌حمه‌تی ئه‌و ده‌گه‌ڕێینه‌وه، ئه‌وانه له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاری خۆیانه‌وه ره‌حمه‌ت‌و فه‌رو به‌خشش هه‌یه بۆیان‌و هه‌رئه‌وانه هیدایه‌تدراون سه‌رفرازن.

له ئه‌نه‌سی كوڕی مالیكه‌وه گێڕدراوه‌ته‌وه فه‌رموویه‌تی: پێغه‌مبه‌ری خودا به‌لای ئافره‌تێكدا تێپه‌ڕی له‌سه‌ر گۆڕێك ده‌گریاو شینی ده‌گێڕا، پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) پێی فه‌رموو: «اتَّقِي اللَّهَ وَاصْبِرِي». له‌خودا بترسه‌و ئارام بگره، ئافره‌ته‌كه وتی: وازم لێ بێنه‌و ئه‌وه چ په‌یوه‌ندییه‌كی به‌تۆوه هه‌یه، ئه‌تۆ چوزانی من تووشی چ موصیبه‌ت‌و كارەساتێك هاتووم. ئه‌تۆ به‌لای له‌وجۆره‌ی یه‌خه‌ی منی گرتووه به‌سه‌رت نه‌هاتووه. ئه‌نه‌س ده‌ڵێ: ئافره‌ته‌كه نه‌یزانیوه ئه‌وكه‌سه پێغه‌مبه‌ره، پێیان گوت: بابان شێواو ئه‌وه پێغه‌مبه‌ری خودا بوو، تۆبه بێ نه‌زاكه‌ت به‌رویدا چوویه‌وه، ئیتر ئافره‌ته‌كه له ته‌ریقی‌و شه‌رم هاتنه‌وه‌دا مردنی به‌چاوی خۆی بینی. هات بۆ به‌رده‌رگای مالی پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ)و به‌ئاسانی به‌خزمه‌تی گه‌یشت چونكه پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) ده‌رگه‌وان‌و سكرتێرو حاجیبی نه‌بوو، عه‌رزی كرد: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خودا! (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) من جه‌نابتم نه‌ناسی ئه‌و قسه بێ‌جایی‌و نه‌شیاوانه‌م ئاراسته‌كردی بمبه‌خشه. پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) فه‌رمووی: « إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ أَوَّلِ صَدْمَةٍ »[1]: صه‌برو خۆڕگری‌و ئارامگرتن كاتێ گرنگ‌و په‌سه‌نده كه له‌گه‌ڵ ڕودانی به‌لایه‌كه‌دا به‌رجه‌سته بێ.

---

[1] متفق عليه: م(٩٢٦/١٥-/٦٣٧/٢) وهذا لفظه خ(١٢٨٣/١٤٨/٣)، د(٣١١٨/٣٩٥/٨).

**صەبرو نارامی لەسەر مردنی منداڵ پاداشی زۆر گەورەیە**

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە کۆمەڵێك ئافرەت داوایان لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد کە ڕۆژێکیان بۆ دیاری بکا ئامۆژگارییان بکا. ئەویش ئامۆژگاری کردنو فەرمووی: « أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَ لَهَا ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ كَانُوا حِجَابًا مِنَ النَّارِ»: هەر دایکێك (ئافرەتێك) سێ منداڵی بمرن، بۆی دەبنە پەردەو لەمپەر لەئاگری دۆزەخ. ئافرەتێك لەناویاندا وتی: ئەی دوو منداڵ؟ فەرمووی: دوو منداڵیش ئەو پاداشەی هەیە.[1]

دووەم شت کە لەسەر کەسوکاری مردو پێویستە پەیڕەوی بکەن وتنی ڕستەی «إِنَّا لِلَّهِ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»: وەکوو لە قورئاندا ئاماژەی پێ کراوە ئێمە هەموومان موڵکی خوداینو هەمووومان بۆلای ئەو دەگەڕێینەوە واباشە ئەم دوعایەشی لێ زیاد بکاو بڵێ: «اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا» خودایە پاداشم بدەرەوە لەسەر ئەو بەڵاو بەتاقیکردنەوەیەو خەسارم بۆ پڕبکەیەوە بەباشتر لەوەی بردۆتەوە.

لە ئوممو سەلەمە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەگێڕدرێتەوە دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا. إِلاَّ أَخْلَفَ اللَّهُ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا». هەر موسوڵمانێك بەڵاو چورتمێکی تووش بوو ئەوەی خودا فەرمانی پێ کردووە ئەوە دەڵێ: کەبریتیە لە (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ). ئێمە هەمووومان هی خوداینو هەمووشمان بۆلای ئەو دەگەڕێینەوە، خودایە لەپاداشی موصیبەتەکەم پاداشم بدەرەوە بە باشترو

---

[1] متفق علیە: (٣/١١٨/١٢٤٩)، م (٤/٢٠٢٨/٢٦٣٣).

چاكتر لەوەی لێتان ستاندومەوە، بێ شك خودا بە باشتر قەرەبووی بۆ دەكاتەوە. جا ئومموسەلەمە دەڵێ: كە ئەبو سەلەمە وەفاتی كرد، وتم دەبێ چ موسوڵمانێك لە ئەبو سەلەمە باشتر بێ، یەكەم خێزانێك بوو كۆچی كرد بۆلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)؟! جا كە ئەبو سەلەمە وەفاتی كرد من ئەو دوعاو پاڕانەوەیەم گوت، ئیتر خودا لەشوێنی ئەو پێغەمبەری بەنسیب كردم.[1]

## ئەوەی یاساغە لەسەر كەسوكاری مردو

١- گریانی بەدەنگو شینۆ شەپۆڕ. لە ئەبو مالیكی (الأشعری)یەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ الْفَخْرُ فِي الأَحْسَابِ وَالطَّعْنُ فِي الأَنْسَابِ وَالاِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ وَالنِّيَاحَةُ». چوار شت لە ئوممەتی من كارو پیشەی سەردەمی نەزانینەو وازی لێ ناهێنن: شانازی بە باوكو باپیرو نژادو ماڵو سامان. تانەو تەشەردان لەنەژادی خەڵك، داوای باران بارین لە ئەستێرە، شینو شەپۆڕو وایەشێرە. هەروا فەرمووی: «النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ». شینو شەپۆڕگێڕ ئەگەر پێش مردن تۆبە نەكا، ڕۆژی قیامەت زیندو دەكرێتەوە، كراسێكی لەقەتران دروستكراوو زرێی گولی لەبەردایە.[2]

٢ – ٣: لەدەموچاودانو یەخە دادڕین. لە عەبدوڵلاوە گێڕدراوەتەوە كە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٥٧٦٤)، الأحكام (ص/٢٣)، م (٢/٦٣١/٩١٨).

[2] صحيح: (الجنائز. ص/٢٧)، (الصحيحة ٧٣٤)، م (٢/٦٤٤/٩٣٤).

الْخُدُودَ ، وَشَقَّ الْجُيُوبَ ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ»[1] لەپێڕی ئێمەی موسوڵمان نیە کەسێك لەڕوخساری خۆی بداو یەخە دابدڕێو بانگەشەی سەردەمی نەزانی بکەن.

٤- قژ ڕنینەوەو سەرتاشین: لە ئەبو بوردەی کوڕی ئەبو موسا (ڕەزای خودای لێ بێ) گێڕدراوەتەوە وتی: (ئەبو موسا توشی ئازارێك بوو، لەهۆش خۆی چوو سەری لەکۆشی ئافرەتێکی خزمیدا بوو، ئافرەتێك دایە شینو شەپۆڕو گریان، ئەبو موسا نەیتوانی هیچی پی بڵێ، کەدوایی هۆش خۆی هاتەوە، وتی: من بەریم لەو کەسەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆی لێ بێ بەری کردووە) بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆی بێ بەری کردووە لەئافرەتێك کە لەکاتی بەڵاو کارەساتدا شینو شەپۆڕ دەکا، ئافرەتێك سەری خۆی بتاشێ ئافرەتێك یەخەی خۆی دابدڕێ.[2]

٥- قژ بژکردنەوەو بلاوکردنەوەی قژ. ئەمەش بەپێی حەدیسێك کە ئافرەتێك لەوانەی بەیعەتیان لەگەڵ پێغەمبەر کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) دەگێڕێتەوە دەڵێ لەوشتانەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پەیمانی لێ وەرگرتین لەبواری چاکەو چاکەکاریدا سەرپێچی نەکەینو فەرمانەکانی جێبەجێ بکەین. دەموچاوی خۆمان نەڕنینەوەو نەڕوشێنین، شینو شەپۆڕ نەگێڕین، یەخە دانەدڕین، قژ بژنەکەینەوە.[3]

---

[1] متفق عليه: خ (٣/١٦٣/١٢٩٤)، م (١/٩٩/١٠٣)، ت (٢٣٤/١٠٠٤م٢)، ن (٤/١٩).

[2] متفق عليه: خ (٣/١٦٥/١٢٩٦)، م (١/١٠٠/١٠٤)، ن (٤/٢٠).

[3] صحيح: (الجنائز. صحيح: ص/٣٠)، د (٨/٤٠٥/٣١١٥).

## ئەوەی پێویستە لەگەڵ مردووەکە بکرێ

پێویستە بۆ مردو لەلایەن کەسوکارییەوە یان کەسانی دیکە چوار شتی بۆ بکرێ. شتن‌و پاککردنەوەی جەستەی. کفن کردنی. نوێژکردن لەسەری. دفنکردنی.

١- شتن: غوسڵ.

شتنی مردو پێویستە پێویستی‌یەکەشی لەفەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سەرچاوەی گرتووە. کە لەچەند فەرموودەیەکی‌دا ئاماژەی پێکراوە.

أ- فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەو پیاوە ئیحرام بەستوەی حوشترەکەی بەری دابووەوەو گیانی دەرچوو بوو فەرمووی: « اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ».[1] بەئاوو سیدر بیشۆن.

ب- فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی خاتو زەینەبی کچی فەرمووی: « اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ سَبْعًا».[2] فەرمووی: سێ جار غوسڵی لێ دەرکەن، یان پێنج جار یان حەوت جار.

### چۆنیەتی غوسڵ: (شۆردنی مردوو)

لە ئوممو عەطییەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەو ئافرەتانەی فەرموو: کە خەریکی شۆردنی کچەکەی بوون «

---

[1] متفق علیه: خ (٣/١٣٥/١٢٦٥)، م (٢/٨٦٥/١٢٠٦)، د (٩/٦٣/٣٢٢٢)، ت (٢/٢١٤/٩٥٨)، ن (٥/١٩٥).

[2] متفق علیه: خ (٦٢، ١٣٣/١٢٦٣، ٣/١٣٤)، م (٩٣٩- ٢/٦٤٧/٣٩).

ابْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا». یەکەمجار لە ئەندامە راستەکانیەوەو لە ئەندامی دەستنوێژەوە دەست پێ بکەن[1]

هەر لە ئوممو عەطییەوە گێڕدراوەتەوە: دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتەلامان لەوکاتەدا ئێمە خەریکی شتنی کچەکەی بووین، فەرمووی: «اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مَنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ، وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ ، فَإِذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنِّي». سێجار بیشۆن یان پێنج جار یان زیاتر ئەگەر زانیتان پێویستە، دواجار بەکافور بیشۆرن یان بەکەمێك لەکافور، کە لەشۆردنی بوونەوە پێم بڵێن. جا کە لەشتنەکەی بووینەوە خەبەرمان بە پێغەمبەردا، تەشریفی هات، ئیزارەکەی بۆ هاویشتین فەرمووی: «أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ». لەسەر گۆشتیەوە تێوەی پێچن.[2]

هەر لەوەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: قژەکانیمان هۆنینەوە کردماننە سێ بەش: دوو زولفو قژی پێشەسەری.[3]

هەر لەوەوە هاتووە دەڵێ: «فَضَفَرْنَا شَعَرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا». قژەکانیمان کردنە سێ گورزەو بەسەر پاشەسەریدا هەڵمان دانەوە.

## کێ سەرپەرشتی شتنی مردووەکە دەکا؟

کێ باشتر رێو شوێنی مردوو شۆرین دەزانێ ئەو ئەو ئەرکە بەجێ دێنێ بەتایبەتی ئەگەر ئەو کەسە خزمو کەس‌وکاری مردووەکەبێ. چونکە ئەوانەی ئەرکی شۆرینی پێغەمبەریان گرتە ئەستۆ خزمو کەس‌وکارەکانی بوون.

---

[1] متفق عليه: خ(١٢٥٥/١٣٠/٣)، م(٩٣٩-٤٣-٦٤٨/٢).

[2] متفـــق عليـــه: خ(١٢٥٣/١٢٥/٣)، م(٩٣٩/٦٤٦/٢)، د(٣١٢٦/٤١٦/٨)، ت(٩٩٥/٢٢٩/٢)، جة(١٤٥٨/٤٦٨/١)، ن(٤/٢٨).

[3] متفق عليه: خ(١٢٦٣/٦٢،١٣٣، ١٣٤/٣)، م(٩٣٩/٦٤٦/٢)، ن(٤/٣٠).

لەئیمامی عەلییەوە گێڕدراوەتەوە: فەرموویەتی: (پێغەمبەری خودام شۆری، سەرنجمدا لەو حاڵەتانەی بەسەر مردوو دێ ئاخۆ هیچ کام لەوانە لە پێغەمبەردا بەدی دەکەم هیچی وام نەبینی جێگای سەرنج بێ، ئەو تەشریفی بەزیندوویی‌و بەمردوویی بۆنخۆش‌و پاك‌و خاوێن بوو[١]).

پێویستە نێرینە پیاو بشواو مێینە ئافرەت بشوا. ژن‌و مێرد لەم حوکمە چەرت دەکرێن دروستە بۆ هەر یەکێکیان شۆردنی ئەوی تریان بگرێتە ئەستۆ.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: ئەگەر ئەوەی بەسەرمدا رابورد توشم بهاتایەوە لەخێزانەکانی بەولاوە کەسی تر پێغەمبەری نەدەشۆری.[٢]

هەر لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناشتنی جەنازەیەك لەبەقیع گەڕایەوە بۆ ماڵەوە بۆلام، من سەرم دەهێشاو هاوارم دەکرد: ئاخ سەرم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بەڵکوو من سەرم دێشێ‌و دەبێ هاوار بکەم ئای سەرم. چی دەبێ ئەتۆ پێش من بمری بۆ خۆم بتشۆرم‌و کفنت بکەم‌و نوێژت لەسەر بکەم‌و بتخەمە ناو گۆڕەوە.[٣]

---

[١] صحيح: (ص.جة/١١٩٨) ، (الأحكام/٥٠)، جة(١/٤٧١/١٤٦٧).

[٢] صحيح: (ص.جة/١١٩٦) ، (الجنائز/٤٩)، د(٨/٤١٣/٣١٢٥)، جة(١/٤٧٠/١٤٦٤).

[٣] صحيح: (ص.جة/١١٩٧) ، (الجنائز: ص/٥٠)، (١/٤٧٠/١٤٦٥).

**ئاگادارییەك: شەهیدی گۆڕەپانی جەنگ ناشۆردرێ**

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «ادْفِنُوهُمْ فِي دِمَائِهِمْ». شەهیدەکان بەخوێنەوە بنێژن، مەبەستی شەهیدەکانی جەنگی ئوحود بوو نەیانشۆردن هەر بەخوێنەوە ناشتیانن.[1]

٢- کفنکردنی: کفنکردنی مردوو پێویستە پێویستییەکەی لە فەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەرگیراوە: کە دەربارەی ئەو پیاوەی حوشترەکەی کلاندبوی‌و مردبوو، فەرمووی: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ»: بەئاوو بەسیدر بیشۆرن‌و لەدوو توێ قوماشدا کفنی بکەن.[2]

کفن یان نرخەکەی دەبێ لەماڵی مردوەکەبێ، تەنانەت ئەگەر ئەو ماڵەی لەدوای بەجێ مابوو هەمووی هەر بەشی کفنەکەی دەکردو هیچی لێ زیادنەدەبوو. ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی خەبابی کوڕی (الأرث) کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا هیجرەتمان کرد مەبەستمان ڕەزامەندی خودابوو، پاداشمان لای خودایە، هەمانە زوو مردو هیچی لەبەروبوومی خۆی نەخوارد لەوانە موصعەبی کوڕی عومەیر بوو هەشمانبوو بەروبوومی پێگەیی‌و بەروبوومی ماندوبوونی خۆی دەچنێ. موصعەب (بەر ڕەحمەت خودا بکەوێ) ڕۆژی ئوحود شەهیدبوو هیچمان چنگ نەکەوت بیکەین بەکفن بۆی جگە لە بوردەکەی خۆی، ئەگەر لای سەریمان پێ داپۆشیبایە قاچی بەدەرەوە بوو، ئەگەر لای قاچیمان داپۆشیبایە سەری بەدەرەوە دەبوون، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردین

---

[1] صحيح: (ص.ن/١٨٩٣) ، (الجنائز: ص/٥٤ - ٥٥)، خ(٣/٢١١/١٣٤٦)، د(٨/٤١٢/٣١٢٢).

[2] لەوەپێش ئاماژەی پێکرا.

کە بە بوردەکەی سەری داپۆشین و لای قاچی کە دەمێنێتەوە بەگیای (ئیزخیر) داپپۆشین.[١]

ئەوەی پێویستە لەکفندا ئەوەیە قوماشێك بۆ هەموو جەستەی مردوەکە داپۆشێ، ئەگەر تەنها کراسێکی کورت هەبوو بەشی ئەوەی نەدەکرد هەموو جەستەی داپۆشێ، ئەوە لای سەری پێ دادەپۆشێ و لای قاچی بەگیای (ئیزخیر) دادەپۆشرێ. وەکوو لە حەدیثی خەبابدا ئاماژەی پێ کرا.

## واباشە کفن چەند شتێکی تێدا رەچاوبکرێ

أ- قوماشی سپی، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإِنَّهَا خَيْرُ ثِيَابِكُمْ وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ».[٢] پۆشاکی سپی بپۆشن، چونکە پۆشاکی سپی باشترین پۆشاکی ئێوەیە، لە قوماشی سپیدا مردوەکانتان کفن بکەن.

ب- کفنەکە سێ کفن بێ، لەبەر حەدیثی خاتو عائیشە (رەزای خودای لێ بێ) کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسێ تۆێ قوماشی سپی دەستکردی شاری سەحوی یەمەنی لەلۆکە دروستکراودا کفن کرا، نەکراس و نە مێزەری تێدا نەبوو.[٣]

ج- ئەگەر بگونجێ یەکێك لەکفنەکان قوماشی حەبەرەی خەتخەتی یەمەنی بێ. ئاماژە بەو حەدیثەی جابیر ریوایەتیکردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا تُوُفِّيَ أَحَدُكُمْ فَوَجَدَ شَيْئًا فَلْيُكَفَّنْ

---

(١) متفق عليه: خ(١٢٧٦/١٤٢/٣)، م(٩٤٠/٦٤٩/٢)، د(٢٨٥٩/٧٨/٨)، ن(٣٨/٤)، ت(٣٩٤٣/٣٥٤/٥٨).

(٢) صحيح: (ص.ج/٣٢٣٦) ، (الجنائز/٦٢)، ت(٩٩٩/٢٣٢/٢)، د(٣٨٦٠/٣٦٢/١٠).

(٣) متفق عليه: (١٢٦٤/١٣٥/٣)، م(٩٤١/٦٤٩/٢)، د(٣١٣٥/٤٢٥/٨)، ت(١٠٠١/٢٣٣/٢).

فِـي ثَـوْبٍ حِبَـرَةٍ ». ئەگـەر یـەکێ لـەئێوە مـرد، مـاڵو سـامانێکی هـەبوو، بـا لەقوماشی حیبەڕەدا کفن بکرێ.[1]

## نوێژ لەسەر تەرم

نوێـژ لەسـەر مـردوی موسـوڵمان فـەرزی کیفایەیـە، چـونکە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەچەند فەرمودەیەکدا فەرمانی پێ کردوە.

یەکێك لەو فەرموودانە، ئەو فەرموودەیەیـە: کـە زەیـدی کـوڕی خالیـدی (اَلْجُهَنِی) ریوایەتی کـردووە، دەڵـێ: پیاوێـك لـە هـاوەڵانی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەڕۆژی خەیبەردا مرد، ئەو روداوەیان بـۆ پێغەمبـەر بـاس کرد، فـەرمووی: «صَلُّوا عَلَى صَـاحِبِكُمْ»: نوێـژی جـەنازە لەسـەر هاوەڵەکـەتان بکەن.

خەڵکەکە بەوە تێکچونو سەرسام بوون، فەرمووی: «إِنَّ صَاحِبَكُمْ غَلَّ فِـى سَـبِيلِ اللّـهِ». ئـەم هاوەڵـەتان لـەکاتی غـەزاکردن لەڕێگـەی خـودادا خیانـەتی کـردوە. جـا زەیـد دەڵـێ: شـتومەکەکانی مردوەکـەمان پـشکنی چـەند دەنکـە میروویـەکمان دۆزییـەوە لـەمیروی جولەکـەکان بـوون نرخـی دوو دیرهـەمیان نەبوو.[2]

**دووجۆر مرۆڤ هەن لەو حوکمەی پێشوو چەرت دەکرێن:**

یەکەم: منداڵی نابالغ. خاتو عائیشە (رەزای خودای لێ بێ) فەرموویـەتی: ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گیانی سپارد تەمەنی

---

[1] صحیح: (ص.ج/٤٥٥) ، (الجنائز/٦٣)، د(٣١٣٤/٤٢٥/٨).

[2] صحیح: (الجنائز/٧٩)، (٣٧٨/٢٦٩٣)، جة(٢٨٤٨/٩٥٠/٢)، ن(٤/٦٤).

هـەژدەمانگ بـوو، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) نوێـژی لەسـەر نەکرد.[١]

دووەم: شـەهید. لـە ئەنەسـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە شـەهیدەکانی غـەزای ئوحود نەشۆردران‌و بەخوێنی خۆیانەوە نێژران‌و نوێژیشیان لەسەر نەکرا.[٢]

وەڵێ واجب نـەبوونی نوێـژ لەسـەر ئـەو دووجـۆرە مردوانـە مانـای ئـەوە ناگەیەنێ نوێـژکردن لەسـەریان دروسـت نـەبێ. ئـەوەتا خـاتو عائیـشە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەگێڕێتەوە، دەفەرموێ: منداڵێکی مردوی ئەنصارییان هێنایـە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش نوێژی لەسەر کرد.[٣]

لـە شـەددادی کـوڕی (ألهـاد)ەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پیـاوێکی عـەرەبی دەشتەکی هاتە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئیمـانی پـێ هێناو شوێنی کەوت، پاشان وتی: لەخزمەتتدا کۆچ دەکەم.... کـەمێك مانـەوە، پاشـان کەوتنـە شـەڕ دژی دوژمـن، هێنـدەی پـێ نەچـوو هێنرایـە خزمـەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو جوببەکەیدا هەڵگیرابوو، تیرێکی لێ درابـوو... پاشـان پێغەمبـەر لەجبەکەیـدا کفنـی کـرد، ئـەمجار خـستیە پێشەوەو نوێژی لەسەرکرد.[٤]

هەتا کۆمەڵی نوێژکەران زۆرتربن خێری بۆ مردووەکە زۆرتـرە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: « مَـا مِـنْ مـسلم تُـصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُـمْ يَـشْفَعُونَ لَـهُ إِلاَّ شُـفِّعُوا فِيـهِ».[٥] هیچ

---

[١] حسن الأسناد (الجنائز.ص/٨٠)، (ص.د/٢٧٢٩)، دقفقرمووا:(٣١٧١/٤٧٦/٨).

[٢] حسن: (ص.د/٢٦٨٨)، د(٣١١٩/٤٠٨/٨) هكذا مختصراً. ت(١٠٢١/٢٤١/٢) مطولاً.

[٣] صحيح: (ص.ن/١٨٣٩) ، م(٢٢٦٢/٢٠٥٠/٤)، ن(٤/٥٧).

[٤] صحيح: (ص.ن/١٩٥٢) ، ن(٦٠، ٤/٦١)، ك(٥٩٥ و ٣/٥٩٦)، هق(١٠-٤/١٦).

[٥] صحيح: (ص.ن/١٨٨١) ، م(٩٤٧/٦٥٤/٢)، ت(١٠٣٤/٢٤٧/٢)، ن(٤/٧٥).

موسـولْمانێك نيـه بمـرێو كۆمـەڵێك لـه موسـولْمانان نوێـژی لەسـەر بكـەن ژمارەيـان بگاتــە ســەدو هــەموويان داوای لێخۆشــبوونی بــۆ بكــەن ئــيللا شەفاعەتەكەيان بۆی قبولْ دەبێ.

هەروا فەرموودەيەكی تر، كە دەفـەرموێ: «مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَ يُشْرِكُونَ بِاللَّـهِ شَيْئًا إِلاَّ شَـفَّعَهُمُ اللَّـهُ فِيـهِ»[1]: هـيچ پيـاوێكی موسـولْمان نيـه بمـرێو چـل كـەس لەسـەر جەنازەكـەی نوێژبكـەن، هـەموويان يەكتاپەرسـتبنو كـەس نەكـەن بـە هـاوەڵی خـودا ئـيللا خـودا شەفاعەتو دوعاكانيان گيرادەكاو لەمردووەكە خۆش دەبێ.

واباشە نوێژكـەرەكان هەرچـەند كـەميش بـن، خۆيـان بكـەن بەسـێ ريـز. لەمەرثەدی (اليزنی)يەوە لـە مـاليكی كوڕی هوبـەيرەوە ڕيوايـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُـصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ أَوْجَبَ»[2]: هـيچ موسـولْمانێك نيـە بمـرێو سـێ ريـز موسـولْمان نوێـژی لەسـەربكەنو داوای لێخۆشـبونی بۆبكـەن ئـيللا دوعـاو پاڕانەوەكـەيان گيرادەبـن. مـەرثـەد دەڵـێ: مـاليكی كوڕی هوبـەيرە كـە سەرپەرشتی نوێژكردنی جەنازەی دەكرد، خەڵكەكەی دەكردە سێ ريز ئـەوجا نوێژەكەی بەجێ دێنا، لەبەر فەرموودەكە، ئەگەر چەند جەنازەيـەك لـەپياوو ئـافرەت ئامـادەكران بـۆ نوێـژ لەسـەركردن، ئەگـەر بـەجيا جيـا نوێـژ لەسـەر هەريەكەيان بكرێ ئـەوە باشـەو ئـەوە بنەمايـە. ئەگـەر بـەتێكڕا يـەك نوێـژی لەسەر هـەموويان كـرد، ئـەوەش دروسـتە، بـەڵام دەبـێ لـەدانانی جەنازەكانـدا

[1] صحيح: (الصحيحة/٢٢٦٧)، م(٩٤٨/٦٥٥/٢)، د(٣١٥٤/٤٥١/٨)، جة(١٤٨٩/٤٧٧/١) بنحوه.

[2] حسن: (الجنائز/٩٩ - ١٠٠)، د(٣١٥٠/٤٤٨/٨)، ت(١٠٣٣/٢٤٦/٢)، جة(١٤٩٠/٤٧٨/١).

مێینـە مردوەکـان بخەنـە پـێش مێینـە نێرینـەکان. واتـە ریـزی مێینـەکان لەپێشەوە دابندرێن ئەمجار ریزی دوا ئەوان نێرینەکان بن لەبەردەم ئیمامدا.

لە نافیعەوە لەئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کەنوێژی کردوە لەسەر نـۆ جـەنازە بەیـەکجار، پیاوەکـانی کخـستنە ریـزی نزیـك ئیمـامو ئافرەتـەکانی خـستنە ریـزی پێـشەوە بـۆلای قیبلـە، مـردوە مێینـەکانی کردنـە یـەك ریـزو جـەنازەی ئوممـو کولثـوم کـچی عـەلیو خێزانـی عومـەری کـوڕی (الخطـاب)و کـوڕێکی ئوممـو کـولثـومـیش کـەناوی زەیـد بـوو لـەناو جەنازەکانـدا بـوون، هـەموویان دانـدرانو ریزکـران، پێـشنوێژی ئـەو نوێژکردنـە سـەعیدی کـوڕی (العـاص) بـوو لـەناو نوێژکەرەکانـدا ئیبنـو عـەبباسو ئـەبو هـورەیرەو ئـەبو سـەعیدو ئـەبو قـەتادە، ئامـادەبوون، منداڵـە مردوەکـەیان لەپـەنا دایکـی دانەنابوو بەڵکوو خستبویانە ریـزی بـەردەمی ئیمـام، پیاوێـك دەڵێ: رەخنـەم گرت لەو ریزکردنەو لەوە کە بۆچی منداڵەکەیان لەریزی دایکی دانەناوە، جا دەڵێ تەماشای ئیبنو عەبباسو ئەبو هورەیرەو ئـەبو سـەعیدو ئـەبو قـەتادەم کـردو وتم ئـەم ریزکردنـە بۆوایـە؟ وتیـان: ئـەو سـوننەتەو پـەیرەوی کردنـی پێغەمبەرە[1]

## نوێژی جەنازە لەکوێ ئەنجام دەدرێ؟

دروستە نوێژی جەنازە لەمزگەوتدا بکرێ.

لـەخاتو عائیـشەوە ڕیوایـەتکراوە، فەرموویـەتی: (کاتێـك سـەعدی کـوڕی ئـەبی وەقـاص کۆچـی دوایـی کـرد، خێزانـەکانی پێغەمبـەر داوایـان کـرد جەنازەکەی بەرن بۆ مزگەوت بۆئەوەی ئەوانیش ئامادەی نوێـژ لەسـەرکردنی بن، جەنازەکـەیان بـرد لەبـەردەم دەرگـای ژوورەکـانی خێزانـەکانی پێغەمبـەر

[1] صحيح: (ص.ن/١٨٦٩) ، (الجنائز/١٠٣)، ن(٤/٧١).

دایاناو نوێژیان لەسەرکرد، دوایی لەدەرگای (الجنائز)ەوە بردیانە دەرەوە کە دەکەوتە لای (المقاعد)ەوە.

دوایی هەواڵ بەخێزانەکانی پێغەمبەر گەیشتەوە: کە خەڵك رەخنەیان لەم کارەی خێزانەکان گرتووەو وتویانە: بۆچی جەنازەیان بردۆتە مزگەوت، ئەم هەواڵە بە خاتو عائیشە گەییشتەوە، وتی: خەڵك بۆوا بەپەلە رەخنە لەشتێك دەگرن کە زانیارییان دەربارەی نیە، رەخنەی ئەوەیان لەئێمە گرتووە: کە جەنازە بهێندرێتە مزگەوتو لەوێ نوێژی لەسەربکەین. خۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو مزگەوتدا نەبێ نوێژی لەسەر سوهەیلی کوڕی بەیضا نەکرد.[1]

وەڵێ واباشە نوێژ لەسەرمردوو لەدەرەوەی مزگەوت ئەنجام بدرێ، شوێنێکی تایبەتی دیاریی بکرێ بۆ نوێژکردنی جەنازە. وەکوو لەسەردەمی پێغەمبەر باوبوو بەشێوەیەکی بەرچاو.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: جولەکەکان ژنو پیاوێکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر داوێن پیسییان کردبوو، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەردەبارانکردنیان لەشوێنێك نزیك لەجێگای نوێژکردن لەسەر جەنازەو شوێنی دانانی جەنازە لێی لەلای مزگەوتەوە.[2]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی لەدونیا دەرچوونی نەجاشی ڕاگەیاندو هەر لەورۆژەدا کە

---

[1] صحيح: (ص.ن/١٨٥٩) ، م(٩٧٣ – ١٠٠/٦٦٨/٢) هذا لفظه ورواه مختصراً، د(٣١٧٣/٤٧٧/٨)، ن(٤/٦٨).

[2] متفق عليه: (الجنائز/١٠٦)، خ(١٣٢٩/١٩٩/٣)، م(١٦٩٩).

تێیدا وەفاتی کردبوو تەشریفی هاتەدەر بۆ شوێنی نوێژکردن لەسەر مردوو، موسوڵمانانی ریزکردو نوێژی دابەستو چوارجار (ألله أكبر)ی کرد.[1]

لەنوێژکردنی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر نەجاشی، بەڵگەی ئەوە هەیە کە نوێژکردن لەسەر مردوی غائیب: کە بزاندرێ نوێژی لەسەرنەکراوە لەو وڵاتو شارەی تێیدا مردووەو دفن کراوە، دروستو مەشروعە. وەڵێ: کە بزاندرێ نوێژی لەسەرکراوە، بە غائیبانە نوێژکردن لەسەری دروست نیە، چونکە هیچ شتێك لەوبارەوە لە پێغەمبەرەوە نەقڵ نەکراوە، نەش بیستراوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر غەیری نەجاشی نوێژی مردوی بە غائیبانە کردبێ. بۆیەش نوێژی لەسەرکرد چونکە موسوڵمان بوو لەناو موشریكو وڵاتی کوفردا. ئەمە رای پەسەندی شێخی بەرێزی موسوڵمانان ئیبنو تەیمییەیەو ئەو زانایانەی هاوڕان لەگەڵیدا. وەکوو ئیبنولقەییمی قوتابیو فەقێی باسی کردوە.[2]

نوێژی جەنازە دروست نیە لەناو گۆڕستاندا ئەنجام بدرێ. ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەنەس کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوەکرد کە نوێژی مردو لەناو گۆڕستاندا بکرێ.[3]

### لەکاتی نوێژکردن لەسەر مردو ئیمام لەکوێوە رادەوەستێ؟

لە ئەبو (غالب الخياط)ەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: بەچاوی خۆم دیم ئەنەسی کوڕی مالیك نوێژی لەسەر جەنازەی پیاوێك کردلەلای سەریەوە وەستا بوو، کە جەنازەکەیان لابرد، جەنازەی ئافرەتێکی قوڕەیشی یان ئەنصاری هێندرا، بە ئەنەسیان گوت ئەی ئەبو حەمزە! ئەمە جەنازەی فلان

---

(1) متفق عليه: خ(١٢٤٥/١١٦/٣)، م(٩٥١/٦٥٦/٢)، د(٣١٨٨/٥/٩)، ن(٧٢/٤).

(2) زاد المعاد: ج١/٥١٩ — ٥٢١.

(3) اسناده حسن: (الجنائز/١٠٨) قال الألباني: رواه: طس(٨٠/١/٢).

ئافرەتی کچی فلاّنەو نوێژی لەسەر بکە، ئەومیش نوێژی لەسەر کرد، راونـیم لەئاسـتی ناوقـەدی تەرمەکـەوە ڕاوەسـتا بـوو، لـەناو نوێژکەرەکانـدا (العلاء)ی کوڕی زیـادی (العـدوی) هـەبوو، کـەدیتی پێـشنوێژ شـوێنی ڕاوەسـتانی لەسـەر جـەنازە بـەگوێرەی ڕەگـەزی مردووەکـە جـوداوازی هەیـە، وتـی ئـەی ئـەبو حەمزە! ئەوە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئـاوا لەسـەر جـەنازەی پیاوو ئافرەت دەوەستا وەکوو وەستانی تۆ؟ وتی بەڵێ: راوی حەدیثەکە دەڵێ: (العلاء) ئاوڕی دایەوە بۆلای ئێمەو وتی ئەمە لەبەر بکەن و پابەندی بن.[1]

## چۆنیەتی نوێژی جەنازە

لەسەر جەنازە چوار جار، یـان پێـنج جـار، تـا نۆجـار (الله أکبر) دەکـرێ، پێشنوێژ سەرپشکە دەتوانێ شێوازێك پەیڕەو بکا.

چـوارجار (الله أکبر) کـردن، ئـەوە بـەپێی حـەدیثی ئـەبو هـورەیرە، کـە گێڕاویەتـەوە دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) هـەواڵی مردنـی نەجاشـی ڕاگەیانـد لـەو ڕۆژەدا کـە تێیـدا مردبـوو، هاتـە دەرەوە بـۆ شـوێنی نوێژکردنی جەنازەو خەڵکەکەی ڕیز کردو چوارجار (الله أکبر)ی کرد.[2]

پێنج جاریش بەپێی ئەو حەدیثەی کە عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلا گێڕاویەتیـەوە دەڵـێ: زەیـدی کـوڕی ئەرقـەم لەسـەر جـەنازەی مـردووی ئێمـە چوارجار (الله أکبر)ی کرد، جارێکیش (الله أکبر)ی کـرد، پرسـیارم لێ کـرد ئـەوە

---

[1] صحیح: (ص. جه/١٣١٤)، د (٨/٤٨٤/٣١٧٨)، ت (٢/٢٤٩/١٠٣٩)، جه (١/٤٧٩/١٤٩٤).

[2] إسناده صحیح: (الجنائز/١١٣)، ك (٣/٤٠٩)، هق (٤/٣٦). لەوەپێش تێپەڕی.

بۆ پێنج جار (الله أكبر)ت كرد؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوەندە (الله اكبر)ی كردووە.[١]

شەش جار یان حەوت جار، ئەوەش بە پێی هەندێ ئاثاری مەوقوفە كەئاماژە بەوە دەكەن، ئەم ئاثارو ریوایەتە مەوقوفانە لەحوكمی مەرفوع دان چونكە برێ لە گەورە گەورەی هاوەڵان بەو شێوازە بەئاگاداری هاوەڵانی تری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی جەنازەی كردووەو كەس ڕەخنەی لێ نەگرتوون.

لە عەبدوڵڵای كوڕی مەعقەلەوە گێردراوەتەوە؛ كە عەلی كوڕی ئەبو طالیب نوێژی لەسەر سەهلی كوڕی حەنیف كرد، شەشجار (الله أكبر)ی لەسەر كرد، پاشان ئاوڕی دایەوە بۆلای ئێمەو فەرمووی: ئەم زاتە لەبەدرییەكانە هاوبەشی غەزای بەدری كردووە.[٢]

لە موسای كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی یەزیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ئیمامی عەلی نوێژی لەسەر ئەبو قەتادە كرد حەوتجار (الله أكبر)ی كرد، ئەویش لەهاوەڵانی بەدر بوو.[٣]

لە (عبدخیر)ەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە عەلی كوڕی ئەبو طالیب لەسەر بەدرییەكان شەشجار (الله أكبر)ی دەكرد، لەسەر كەسانی تر چوارجار (الله أكبر)ی دەكرد.[٤]

---

[١] صحیح: (ص. جـه/١٣٢٢)، م (٢/٦٥٩/٩٥٧)، د (٨/٤٩٤/٣١٨١)، ت (٢/٢٤٤/١٠٢٨)، جـه (١/٤٨٢/١٠٠٥)، (٤/٧٢).

[٢] إسناده صحيح: (الجنائز/١١٣)، ك (٣/٤٠٩)، هق (٤/٣٦).

[٣] إسناده صحيح: (الجنائز/١١٤)، هق (٤/٣٦).

[٤] إسناده صحيح: (الجنائز/١١٣)، قط (٢/٧٣/٧)، هق (٤/٣٧).

نۆجار (الله أكبر) كردن، له عەبدوڵلای كوڕی زوبەیرەوە گێڕدراوەتەوە: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەر (حەمزە) نوێژی كرد، نۆجار (الله أكبر)ی كرد.[1]

***وا مەشروعە كە لەكاتی (الله أكبر) كردنی یەكەمدا هەردوو دەستی بەرز بكاتەوە**

له عەبدوڵلای كوڕی عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی جەنازەدا لە یەكەم (الله أكبر)كردندا دەستی هەڵدەبڕی ئیتر له (الله أكبر) كردنەكانی تردا دەستی هەڵنەدەبڕی.

ئەمجار دەستی ڕاستی دەخستە سەر پشتە دەستی چەپی. مەچەكی، قۆڵی. بەتوندی لەسەر سنگی دایدەنان.

له سەهلی كوڕی سەعدەوە هاتووە دەڵێ: خەڵك فەرمانیان پێ دەكرا: كەپیاو لەنوێژدا دەستی ڕاستی لەسەر باسكی چەپی دابنێ.[2]

*** ئەمجار دوای (الله أكبر)ی یەكەم سورەتی فاتیحەو سورەتێكی تری قورئانی دەخوێند.**

لە طەلحەی كوڕی عەبدوڵلای كوڕی عەوفەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لەپشتی ئیبنو عەبباسەوە نوێژم لەسەر جەنازەیەك كرد، سورەتی فاتیحەو سورەتێكی تری قورئانی بەدەنگی بەرز خوێند، بەجۆرێك گوێمان لێ بوو، كە لێ بۆوە، دەستیم گرتو پرسیارم لێ كرد له وەڵامدا وتی: بۆیە بەدەنگی بەرز خوێندم تابزانن ئەوە حەقو سوننەتە[3] فاتیحەو قورئان بە ئەسپایی

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/٨٢) شرح المعاني للطوى ج١/٢٩٠.

[2] لەوە پێش لەباسی (گردارە سوننەتەكانی نوێژدا تێپەڕی).

[3] صحيح: (الجنائز/١١٩)، ن (٤/٧٥). خوێندنی فاتیحە بەتەنها. بڕوانە خ (١٣٣٥/٢٠٣/٣)، د (٣١٨٢/٤٩٥/٨)، ت (١٠٣٢/٢٤٦/٢)، جه (١٤٩٥/٤٧٩/١).

دەخوێندرێن، ئەمەیش بەگوێرەی ئەو حەدیثەی ئەبو ئومامەی کوڕی سەهل. کە دەڵێ: (سوننەت وایە لەنوێژی جەنازەدا کە لەپاش (الله أکبر) کردنی یەکەمجار بەئەسپایی سورەتی فاتیحە بخوێندرێ، پاشان سێ (الله أکبر)ی تر بکرێو لەدوا (الله أکبر) کردنی کۆتایی سڵاو بدرێتەوە)[1]

پاش خوێندنی فاتیحە (الله أکبر)ی دووەم دەکرێ صەلاوات لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەدرێ، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی (ئەبو ئومامە)ی ناوبراو، گوایە یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی پێداوە: کە سوننەت وایە بۆ نوێژی جەنازە، ئیمام (الله أکبر) بکا پاشان سورەتی فاتیحە بە ئەسپایی لەدوا (الله أکبر) کردنەکە بخوێنێ، ئەمجار (الله اکبر)ی دووەم بڵێو صەلاوات لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێ بدا، پاشان دوعا بۆ مردووەکە بکا لە دوا (الله أکبر)ی سێیەم، هیچ شتێ لەقورئان نەخوێنێ، ئەمجار (الله أکبر) بکاو بەئەسپایی سڵاو بداتەوە[2] ئەمجار (ألله أکبر)ی یەکەمو فاتیحە خوێندنو (الله اکبر)ی دووەمو صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەباقی (الله أکبر)ەکانی تردا دەبێ بەئیخلاصەوە لەناویاندا دوعا بۆ مردووەکە بکا، ئاماژە بە فەرمودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: « إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ »: کەنوێژتان لەسەر مردو کرد بەدڵو بەئیخلاص داوای لێخۆشبوونی بۆ بکەن[3] دەبێ لەنوێژەکەدا دوعا بۆ مردووەکە بکا بەو شێوەیەی لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) بیستراوەو چەسپاوەو دەبێ بەو دوعایانەی ریوایەتکراون دوعا بۆ مردوەکە

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/١١١)، ن (٤/٧٥).

[2] صحيح: (الجنائز/١٢٢)، فع في الأم (١/٢٧٠)، هق (٤/٣٩).

[3] حسن: (الإرواء/٧٣٢)، (ص. ج/٦٦٩)، د (٨/٤٩٦/٣١٨٣)، جه (١/١٤٩٧).

بکا. برِێ لەو دوعایانە ئەو دوعاو نزایەیە کە لە عەوفی کورِی مالیکەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد، لەدوعایەکەی ئەمەم لەبەر کرد: کە فەرمووی: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَأَهْلاً خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ أَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ». خودایە لێی خۆش ببە، بەزەییت پێدا بێتەوە، عەفوی بکە، لێی ببورە، رێزی بگرەو شوێنی خۆشی بدەرێ، جێگاو مەکانی فراوان بکە، بەئاوو بەفرو تەرزە بیشۆ، لەتاوان پاکی بکەرەوە، وەکوو چۆن قوماشی سپی لەچڵك پاك دەکرێتەوە. خانو جێگای حەوانەوەی پێ ببەخشە باشتر بێ لەخانوی جیهانی. خاوو خێزانێکی بدەرێ لەخاوو خێزانی دونیای چاکتر بێ، خێزانێکی وای پێ ببەخشە لەخێزانی دونیای باشتر بێ، بیخەرە ناو بەهەشتی خۆتەوە. عەوف دەڵێ: کە گوێم لەم دوعایەی پێغەمبەر بوو (دروودی خودای لەسەر بێ) بوو، ئاواتەخوازی ئەوە بووم من ئەو مردووە بومایە.[1]

دوعاکردن لەنێوان (الله أكبر) کردنی کۆتاییو سلاودانەوەدا مەشروعو رەوایە. بەگوێرەی حەدیثی ئەبو یەعفور: کە لە عەبدوڵلای کورِی ئەبو ئەوفاوە دەیگێرِێتەوە، دەڵێ: عەبدوڵلام بینیو ئامادە بووم نوێژی لەسەر جەنازەیەك کردو چوارجار (الله أكبر)ی کرد، پاشان ماوەیەك وەستا خەریکی دوعاکردن بوو، پاشان وتی: ئەرێ واتان زانی من پێنج جار (الله أكبر)م کرد؟ وتیان نەخەیر، وتی: پێغەمبەر عادەتی وابوو چوارجار (الله أكبر)ی دەکرد[2]

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٢٣)، م (٩٦٣/٦٦٢/٢)، جه (١٥٠٠/٤٨١/١)، ن (٤/٧٣).

[2] إسناده صحيح: (الجنائز/١٢٦)، هق (٤/٣٥).

پاشان دوو سلاو دهداتهوه بهلای ڕاستیو بهلای چهپیدا وهکوو سلاودانهوهی نوێژه فهرزهکان، ئهمهش بهپێی حهدیثی عهبدوللای کوڕی مهسعوود (ڕهزای خودای لێ بێ) که دهڵێ: سێ ڕهوشت ههن سێ کردار ههن. کاتی خۆی پێغهمبهر (دروودی خودای لهسهر بێ) دهیکردن، کهچی خهڵك وازیان لێ هێناوه، یهکێك لهوانه سلاودانهوهیه لهنوێژی جهنازهدا وهکوو سلاودانهوه لهنوێژه فهرزهکاندا.[١] دروسته ههر یهك سلاو بدرێتهوه، بهسلاودانهوه بهلای ڕاستدا کیفایهت بکا، بهگوێرهی حهدیثی ئهبو هورهیره (ڕهزای خودای لێ بێ) دهڵێ: پێغهمبهر (دروودی خودای لهسهر بێ) نوێژی لهسهر جهنازهیهك کرد، چوارجار (الله أکبر)ی کردو یهك سلاوی دایهوه.[٢]

لهبهر ناعیلاجی نهبێ دروست نیه نوێژکردن لهسهر جهنازه لهو کاتانهدا کهنوێژ کردن تێیاندا یاساغه. ئهمهش بهپێی حهدیثی عوقبهی کوڕی عامیر (ڕهزای خودای لێ بێ) که دهڵێ: سێ سهعات ههن سێ کات ههن، پێغهمبهر (دروودی خودای لهسهر بێ) نههی لێ دهکردین کهنوێژی تێدا بکهین، یان مردوومانی تێدا بنێژین، کاتێك خۆرههڵدێ ههتا بهرز دهبێتهوه. کاتێك خۆر لهناوهڕاستی ئاسماندا دهبێ ههتا لادهدا، کاتێك خۆر بهرهو ئاوابوون شۆڕ دهبێتهوه ههتا ئاوا دهبێ.[٣]

## گهورهییو فهڕی نوێژکردن لهسهر جهنازهو شوێنکهوتنی بۆ گۆڕستان

له ئهبو هورهیرهوه ڕیوایهتکراوه، دهڵێ: پێغهمبهر (دروودی خودای لهسهر بێ) فهرمووی: «مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ وَلَمْ يَتْبَعْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ فَإِنْ تَبِعَهَا فَلَهُ

---

[١] إسناده صحيح: (الجنائز/١٣٦)، هق (٤/٣٥).

[٢] إسناده حسن (الجنائز/١٣٧)، هق (٤/٤٣).

[٣] لهوه پێش لهباسی ئهو کاتانهدا کهنابێ نوێژی تێدا بکرێ رابورد.

قِيرَاطَانِ»: کەسێك نوێژ لەسەر جەنازەیەك بکاو لەگەڵیدا نەچێ بۆ گۆڕستان، ئەوە بەئەندازەی قیراتێك خێری دەگاتێ، ئەگەر وێڕای نوێژ لەسەر کردنی شوێنی کەوت بۆ گۆڕستان ئەوە بەئەندازەی دوو قیراط خێری دەگاتێ. گوترا (قیراط) چیە؟ فەرمووی: {أصغرهما مثل أحد} بچوکترینیان بە ئەندازەی کێوی ئوحودە. ئەم پاداشەی شوێنکەوتنی جەنازە تایبەتە بەپیاوانەوەو بۆ ئافرەت نیە. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە کە ئافرەت شوێن مردوو بکەون بۆ گۆڕستان، وەلێ پێویستە ئەوە بزاندرێ کە نەهییەکە بۆ تەنزیهەو بۆ تەحریم نیە.

ئوممو عەطیە (رەزای خودای لێ بێ) لەم بارەوە دەڵێ: ئێمە نەهیمان لێ کراوە لەشوێنکەوتنی جەنازە بەڵام نەهی کردنەکە بەجەختکردنەوە نیەو تەحریم ناگەیەنێ.[1]

دروست نیە شوێن جەنازە بکەوی بەشتێکەوە پێچەوانەی شەرع بێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەدەق دوو شتی دیاری کردووە، فەرموویەتی: «لاَ تُتْبَعُ الْجَنَازَةُ بِصَوْتٍ وَلاَ نَارٍ».[2] نابێ لەکاتی بردنی جەنازە بۆ گۆڕستان گریانو دەنگە دەنگو بخور سوتاندنو شتیوا ئەنجام بدرێ، دەبێ بەبێ دەنگیو بیرکردنەوە لەدوارۆژو یادکردنەوەی پەروەردگارو تۆبەو ئیستغفار مردو بەرێ بکرێ.

تەنانەت دەنگ بەرزکردنەوە بەذیکرو صەڵاواتیش دەکەوێتە بەر نەهییەکەو نابێ لەپێش جەنازەکەوە، بەدەنگی بەرز ذیکری خودا بکرێ، چونکە بیدعەیەو داهێندراوە، هەم لەبەر ئەو قسەیەی (قیسی کوڕی عەبباد) کە دەڵێ: (هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێیان ناخۆش

---

[1] متفق علیه: خ (١٢٧٨/١٤٤/٣)، م (٩٣٨/٦٤٦/٢)، د (٣١٥١/٤٤٩/٨)، جه (١٥٧٧/٥٠٢/١).

[2] حسن: (الجنائز/٧٠)، د (٣١٥٥/٤٥٣/٨).

بوودەنگ بەرز بکرێتەوە لەکاتی بەڕێ کردنی جەنازەدا)[1] هەروەها چونکە لاسایی کردنـەوەی گاورەکانـە لـەکاتی بردنـی مردوویانـدا شـتێك لـەئینجیل بـەدەنگی بـەرز دەخوێننـەوەو هەنـدێ ذیکـرو طقوسـی تایبـەت بـەخۆیان بەشێوەی لەحن‌و غەمباری بەدەنگی بەرز دەخوێنن.

لـەوەش خـراپتر بـەڕێ کردنـی مـردووە بەتـەپڵ‌و دەف‌و مۆسـیقا بەشێوەیەکی حەزین‌و خەمۆکی، وەکوو لەهەندی وڵاتی ئیسلامی‌دا بەشێوەی لاسایی کردنەوەی کافرەکان پەیڕەو دەکرێ.

پێویـستە بەپەلـەو خێرایـی جـەنازە بـبرێ بـۆ سـەر گۆڕسـتان. بـەبێ شانەهەڵتەکاندن‌و گورگەلوقە، چونکە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ عَلَيْهِ وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَـشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ».[2] بەخێرایی مردو بـەڕێ بکـەن، چونکە ئەگـەر صالح‌و چاك بێ، ئەوە بەخێرایی دەیگەیەننە ئەو خێرو خۆشییەی بۆی ئامادەکراوە، خۆ ئەگەر وانەبێ، ئەوە شەڕو نەگبەتیەکە لەشانی خۆتانی دادەماڵن.

دروستە لەکاتی بەڕێ کردنی جەنازەدا لەپێشیەوەو لەدوایەوەو لەڕاست‌و چـەپیەوە بـڕۆی، بەمـەرجێك لێیـەوە نزیـك بـێ، مەگـەر بەسـواری، ئەگـەر کەسـێك سـوار بـوو، دەبـێ لـەدواوەی بـڕوا، ئەمـەیش بـەگوێرەی حـەدیثـی (المغیرە)ی کوڕی شـوعبە: کـە دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرمووی: « الرَّاكِـبُ خَلْـفَ الْجَنَـازَةِ وَالْمَاشِـي حَيْـثُ شَـاءَ».[3] ئـەوەی سـوارە لەدوای جەنازەوە بڕوا، ڕۆیندە (پیادە) بەئارەزوی خۆی.

---

[1] رجاله ثقات: (الجنائز/٧١)، هق (٤/٧٤).

[2] لەوە پێش رابورد.

[3] صحيح: (ص. ج/٣٥٣٣)، ت (١٠٣٦/٢٤٨/٢)، ن (٤/٥٥)، د (٣١٦٤/٤٦٧/٨).

وەڵ ڕۆیشتن لەدواوەی باشترە، چونکە فەرموودەکەی پێغەمبەر کە دەفەرموێ: «وَاتَّبِعُوا الْجَنَائِزَ»: شوێن جەنازەکان بکەون، ئەوە دەخوازێ کە لەدواوەی جەنازە بڕۆی. فەرموودەکەی ئیمامی عەلی پشتگیری ئەوە دەکاو دەفەرموێ: (ڕۆیشتن لەدوا جەنازەوە گەورەترە لەڕۆیشتن لەپێشەوەی بە ئەندازەی گەورەیی نوێژی پیاو بەجەماعەت لەبەرامبەر نوێژێ بەتەنیا بیکا)[1]

**دەبێ موسوڵمان کە چووە ناو گۆڕستانەوە یان بەلای‌دا تێپەڕی چی بڵێ؟**

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد ئەگەر ڕێم کەوتە گۆڕستان چییان پێ بڵێم؟ فەرمووی: « قُولِي السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَلَاحِقُونَ».[2]

بڵێ: سڵاو لەسەر ئەهلی ئەم دەڤەرە بێ لەبڕواداران لە موسوڵمانان، خودا ڕەحم‌و بەزەیی خۆی بڕژێنێ بەسەر ئەوانەماندا کە پێشمان کەوتوون‌و ئەوانەمان کە دواکەوتوون، ئێمە خودا یار بێ پێتان دەگەین‌و دێینەلاتان.

لە سولەیمانی کوڕی بوڕەیدەوە لەباوکییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاوەڵانی فێردەکرد: کەچوون بۆ گۆڕستان بڵێین: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَلَاحِقُونَ أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ».[3] سڵاوتان لێ بێ ئەی ئەهلی

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/٧٤)، هق (٤/٢٥).

[2] صحيح: (ص. ج/٤٤٢١)، (الجنائز/١٨٣)، م (٩٧٤ – ٢/٦٦٩/١٠٣)، ن (٤/٩١).

[3] صحيح: (ص. ن/١٩٢٨)، م (٢/٦٧١/٩٧٥)، ن (٤/٩٤).

ولاتی بڕواداران و موسوڵمانان، ئێمە خوا یاربێ پێتان دەگەین داوای سەرفرازی لەخودا دەکەین و بۆ خۆمان و بۆ ئێوە.

## دفنکردن

ناشتن و ژێرخاك کردنی مردو پێویستەو دەبێ ئەنجام بدرێ تەنانەت ئەگەر مردووەکە ناموسوڵمانیش بێ، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەعەلی کوڕی ئەبو طالیبی فەرمووی: - کەهەواڵی مردنی ئەبو طالیبی پێدرا – (إِذْهَبْ فَوارِهِ): برۆ ئەبو طالیب ژێر خاك بکەو بیشارەوە.[١]

سوننەت وایە مردو لەگۆڕستاندا بخرێتە گۆڕەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەمیشە مردووی لەگۆڕستانی (البقیع)دا دفن دەکردن، وەکوو بەتەواتور هەواڵی ئەوە ریوایەتکراوە: هەروەکوو نەبیستراوە کەسێك لەسەلەفی صاڵح لەغەیری گۆڕستاندا دفن کرابێ، جگە لەوەی کە بەتەواتور بەئێمە گەیشتووە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەحوجرەی خۆی دفن کراوە، ئەمەش شتێکە تایبەتمەندە بەخودی پێغەمبەرەوە، وەکوو حەدیثی خاتو عائیشە دەیگەیەنێ. کە دەفەرموێ: (کاتێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گیانی پاکی سپارد، هاوەڵان کەوتنە کێشەی ئەوەوە لەکوێ بینێژن، حەزرەتی ئەبو بەکر فەرمووی: من شتێکم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بیستووە لەبیرم نەچۆتەوە، فەرمووی: «مَا قَبَضَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلاَّ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي يُحِبُّ أَنْ يُدْفَنَ فِيهِ». پەروەردگار گیانی هیچ پێغەمبەرێکی وەرنەگرتۆتەوە، ئیللا لەو شوێنەدا مراندویەتی کەپێی خۆشە تێیدا دفن بکرێ. ئیتر هاوەڵان بڕیاریان دا

---

[١] صحيح: (ص. ن/١٨٩٥)، ن (٤/٧٩).

لەشوێنی جێگا نوستنی حاڵی ژیانیدا دفنی بکەن، لەجێگای خۆی گۆڕیان بۆ هەڵکەندو دفنیان کرد.[(١)]

شەهیدانی گۆڕەپانی جەنگ لەم حوکمە چەرت دەکرێن، ئەوان لەو شوێنەی تێدا شەهید بوون دەنێژرێن و ناگوێزرێنەوە بۆ گۆڕستان، ئەمەیش بەپێی حەدیثی جابیر (رەزای خودای لێ بێ) کە دەڵێ: (کە ڕۆژی ئوحود ئەو کۆمەڵە هاوەڵە شەهید کران، هەڵگیران بۆ ئەوەی بگوازرێنەوە بۆ گۆڕستانی (البقیع) جاڕدەری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) جاڕیدا وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانتان پێ دەکا: کە شەهیدەکان لەجێگای شەهیدبوونی خۆیان بنێژن)[(٢)]

* **دروست نیە مردو لەگۆڕنان لەم کاتانەدا کەباسیان دەکەین، مەگەر لەبەر ناعیلاجی.**

١- لەعوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سێ کات هەن پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردین کەنوێژی تێدا بکەین، یان مردووی خۆمانی تێدا لەگۆڕ بنێین. کاتێک خۆرهەڵدێ تا بەرزدەبێتەوە. کاتێک خۆر دەگاتە ناوەڕاستی ئاسمان تا لادەدا. کاتێک خۆر شۆڕ دەبێتەوە بۆ ئاوابوون تا ئاوا دەبێ.[(٣)]

٢- لەجابیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسی پیاوێکی کرد لەهاوەڵانی کە گیانی سپاردووە، بەکفنێکی کەموکوڕ کفن کراوەو بەشەو لەگۆڕ نراوە، ئیتر پێغەمبەر ناڕەزامەندی خۆی دەربڕی لەوەی پیاو بەشەو لەگۆڕ بندرێ، هەتا نوێژی لەسەر نەکرێ، مەگەر بارودۆخەکە

---

(١) صحيح: (ص. ن/١٨٩٣)، د (٨/٤٤٦/٣١٤٩)، ن (٤/٧٩)، ت (٣/١٣٠/١٧٧١).

(٢) صحيح: (ص. ن/١٨٩٣)، د (٨/٤٤٦/٣١٤٩)، ن (٤/٧٩)، ت (٣/١٣٠/١٧٧١).

(٣) لەوەپێش تەخریج کرا.

وابخوازیٚو ناچاری پاڵیان پێوه بنیٚ، ئەگەر ناچار بوون بەشەو مردوو بنێژن ئەوە دروستە، تەنانەت ئەگەر پێویست بوو چرا بەکاربهێنن بۆ داهێڵانی جەنازەکە بۆ ناوگۆڕ، ئەمەیش بۆ کارئاسانی ناشتنەکە، هەروەها بەپێی حەدیثەکەی ئیبنو عەبباس کە دەفەرمویٚ: (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیٚ) پیاوێکی مردووی بەشەو خستە ناو گۆڕەوەو چرایەکی بۆ ئاسانکاری دفنکردنەکە بەکارهێنا)[1]

## پێویستە گۆڕ قوڵ بیٚو فراوان بیٚو ڕێکوپێک بیٚ

له هیشامی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵیٚ: کەڕۆژی ئوحود هاتە پێشەوە ئەوەی کوژرا کوژرا لە موسوڵمانان، کەسانێکیش بریندار بوون، وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا! هەڵکەندنی گۆڕ لەئەستۆی ئێمەدایە، بۆ هەرکەسیٚ توانای هەبیٚ، چۆن فەرمانمان پیٚ دەکەی گۆڕەکان هەڵکەنین؟! فەرمووی: «احْفِرُوا وَأَوْسِعُوا وَأَعْمَقُوا وَأَحْسِنُوا وَادْفِنُوا الاِثْنَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ فِي قَبْرٍ وَاحِدٍ وَقَدِّمُوا أَكْثَرَهُمْ قُرْآنـًا»: گۆڕەکە هەڵکەنن، فراوانی بکەن، قوڵی بکەن، ڕێکوپێک ڕاستەو پاستەی بکەن، دوو دوو سیٚ سیٚ بیانخەنە گۆڕەکەوە، کێیان پتر قورئانی لەبەرە ئەو پێش بخەن لەناشتندا. جا هیشام دەڵیٚ باوکم سێیەم کەس بوو، چونکە لەهەمووان پتر قورئانی لەبەر بوو، بۆیە خرایە پێشەوە.[2]

دوو جۆر گۆڕ دروستە بەشێوەی (لحد) کەبریتیە لەوە گۆڕەکە قوڵ بکریٚ ئەمجار لەقوڵاییدا لادڕ بکریٚو شوێنی تەرمەکە ببیڕێژریٚو تەرمەکەی تێبخریٚ، یان بەشێوەی (شق) گۆڕیچە: کەبریتیە لەوەی لەتەختی گۆڕەکە شوێنی تەرمەکە بەصندوقی هەڵبکەندریٚو تەرمەکەی بخرێتە ناو، سەری

---

[1] حسن: (الجنائز/١٤١)، ت (١٠٦٣/٢٦٠/٢).

[2] صحيح: (الجنائز/١٤٦)، ن (٤/٨٠)، د (٣١٩٩/٣٤/٩)، ت (١٧٦٦/١٢٨/٣).

گۆڕیـچەکە بـە تەلەبـەردو شـتی وا داپۆشـرێ ئـەمجار گۆڕەکـە بـەگڵ پـڕ بکرێتەوە. ئەم دوو جۆرە پەسەندن، چونکە لەسـەردەمی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باوبوون‌و کاریان پێ کراوە، بەڵام یەکەمیان باشترە.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: کـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وەفـاتی کـرد، لەمەدینـەدا پیاوێـك هـەبوو وەسـتای گـۆڕ لادرکردن بوو، پیاوێکی تـریش هـەبوو گـۆڕی هەڵدەکەنـد بەشـێوەی گۆڕیـچە، هاوەڵان وتیان ئێمە ئیستیخارە دەکەین لـەخودای خۆمـان‌و دەنێـرین بۆلایـان، کامەیان زوو هات گۆڕەکە بەئەو هەڵدەکەنین، ناردیان بۆلایان، ئەوەیان پێشتر هات کەپیشەی گۆڕهەڵکەند بوو بەشێوەی (لەحد). ئیـتر گـۆڕی لەحـدیان بـۆ پێغەمبەر هەڵکەند.[1]

داهێلآنی تەرم بۆ نـاو گـۆڕ دەبـێ پیـاو ئـەنجامی بـدەن، تەنانـەت ئەگـەر مردووەکە مێینەش بێ، نابێ ئەو ئەرکە بخرێتـە ئەستۆی ئـافرەت، چونکە لەسـەردەمی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئـەوە بـاوبووە، لـەدوای ئەویش موسوڵمانان پەیڕەوی ئەو ڕێبازەی پێغەمبەریان کردووە هەتا ئەمڕۆ.

خزم‌و کەسوکاری مردو لەکەسانی دی شیاوترن بـۆ داهێلآنـی مـردوو بـۆ نـاوگۆڕ، ئامـاژە بـە فـەرمووەدەی پـەروەردگار کـە دەفـەرموێ: {وَأُوْلُـو الْأَرْحَـامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّهِ – الأحزاب/٦}.

هەروا ئاماژە بەحەدیثی ئیمامی عەلی کە دەفەرموێ: (پێغەمبـەرم شـۆرد (درووەی خودای لەسەر بـێ) سـەرەنجم دا ئـاخۆ مـردو چـی لێ دێ‌و جەسـتەی چۆن دەگۆڕێ، هیچم لـەو بارەیـەوە بـەدی نـەکرد، بەڕاسـتی پێغەمبـەر پـاك‌و بۆنخۆش‌و ڕوخسار شیرین بوو بەزینـدوویی‌و بەمردووی، ئەوانەی سەرپەرشـتی داهێلآنـی تـەرمی پێغەمبـەریان کـرد بـۆ نـاو گـۆڕو دەفنکردنـی چوارکەس

---

[1] إسناده حسن: جه (١/٤٩٦/١٥٥٧).

لەئەستۆیان گرت (عەلى)و (العباس)و (الفضل)و (صالح): كەمەولاى پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) بوو، لادرێك بۆ پێغەمبەر لێ دراو ئەمجار تەرمی پیرۆزى خرایە ناوى و بەخشت زاركى لادرەكە هەڵچندرا.[1]

دروستە مێرد سەرپەرشتى لەگۆڕنانى ژنى خۆى بكا، ئەمەیش ئامـاژە بەحەدیثى خاتو عائیشە كە فەرموویەتى: پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) هاتە ژوورى من لەو ڕۆژەدا كە نەخۆشییەكەى لێ دیارى دابوو، وتم ئـاى كەسەرم دێشێ، فەرمووى: (وددت أن ذالك كان وأنـا حـي، فَهَيّـتـك ودفنتـك): پێم خۆش بوو من زیندوو بومایە، كەتۆ دەمردى بۆئەوەى ئامادەم بكردییایە دفنم بكردیایە.[2]

وەلێ مەرجە ئەو پیاوەى ئەركى لەگۆڕنانى مردوو دەخاتە ئەستۆى خۆى نابێ ئەو شەوە لەگەڵ خێزانىدا جوت بووبێ، ئەگینا نابێ ئەركى دفن كـردن بگرێتە ئەستۆى، یەكێكى تر شیاوترە بەدفنكردنى، تەنانەت ئەگەر بێگانـەش بـێ. ئەمـەیش بـەپێى حـەدیثى ئەنـەس: كـە دەڵێ: ئێمـە ئامـادەى بـەخاك سپاردنى كچێكى پێغەمبـەر بووین، پێغەمبـەر (دروودى خـوداى لەسـەر بـێ) لەسـەر گۆڕەكـە دانیـشتبوو، بینـیم چـاوەكانى فرمێـسكیان دەباراند، پاشـان فـەرمووى: « هَلْ مِنكُمْ رَجُلٌ لَـمْ يُقَـارِفِ اللَّيْلَـةَ؟». پیاوێكتـان تێدایـە ئەمـشەو لەگەڵ خێزانى جوت نەبووبێ؟ ئەبو طەلحە وتى: من ئەى پێغەمبەرى خودا! پێغەمبـەر (دروودى خـوداى لەسـەر بـێ) فـەرمووى: {فـأنزِلْ} دابـەزە نـاو گۆڕەكە، ئەنەس دەڵێ: ئیتر ئەبو طەلحە دابەزییە ناو گۆڕەكە.[3]

---

[1] إسناده صحيح: ك (١/٣٦٢)، هق (٤/٥٣).

[2] صحيح: حم (٦/١٤٤)، وهو فى صحيح البخارى بنحوه (١٠/١٠١/١٠٢)، ومسلم (٧/١١٠).

[3] صحيح: (الجنائز/١٤٩)، خ (٣/١٣٤٢).

سوننەت وایە مردو لەدوا گۆڕەکەیەوە، لەولایەوە کەدوایی قاچی دەکەنێ رادەست بکرێ بۆ نـاو گـۆڕ، ئەمـەیش بـەپێی حـەدیثـی ئـەبو ئـیسحاق: کـە ریوایەت دەکا دەڵێ: (أَوْصَى الْحَارِثُ أَنْ يُصَلِّي عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ فَصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ أَدْخَلَهُ الْقَبْرَ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيِ الْقَبْرِ وَقَالَ هَـذَا مِـنَ الـسُّنَّةِ).[1] حاریـث وەصـیەتی کرد: کەمرد عەبدوڵلای کوڕی یەزید نوێژی لەسەر بکا، ئەویش نوێژی لەسەر کـرد، دوایـی لـەلای شـوێن قاچـی مـردووەکـە، خـستیە گـۆڕەوە. وتـی: ئـەوە پەیڕەویکردنی سوننەتە.

مـردوو لـەناو گـۆڕدا لەسـەر لاتەنیـشی راسـتی دادەنـرێو روی لەقیبلـە دەکرێ، سەری بۆلای راستی قیبلەو قاچی بۆلای چەپی قیبلە بێ. موسوڵمانان هەر لەسەردەمی پێغەمبەرەوە تا ئەمڕۆ بەو شێوە مردویان لەگۆڕناون.

ئەو کەسەی مردووەکە دەخاتە ناو ئەلحەدەوە، دەڵێ: «بِـسْمِ اللَّـهِ وَعَلَـى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ أَو مِلَّةِ رَسُـولِ اللَّـهِ». لـەئیبنو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە مـردوو دەخرایـە نـاو گـۆڕەوە، دەیفەموو: «بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ».[2]

هـەروا ئامـاژە بەحـەدیثـی (البیاضـی) (رەزای خـودای لێ بـێ) کـە لـە پێغەمبـەرەوە ریوایـەت دەکـا، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرمووی: « الْمَيِّتُ إِذَا وُضِعَ فِي قبره فليقل الذين يضعونه حين يوضع في اللحـد: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَـى مِلَّـةِ رَسُـولِ اللَّـهِ –صـلى الله عليـه وسـلم–».[3] مـردو کەخرایـە نـاو گۆڕەکـەی، بـا ئـەو کەسـانەی لـەناو گۆڕەکـە دایـدەنێن لـەکاتی

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/١٥٠)، د (٩/٢٩/٣١٩٥).

[2] صحيح: (الجنائز/١٥٢)، د (٩/٣٢/٣١٩٧)، ت (٢/٢٥٥/١٠٥١)، جه (١/٤٩٤/١٥٥٠).

[3] إسناده حسن (الجنائز).

دانانیدا لەناو ئەلحەدەکەی بڵێن: بەناوی خودا پشت بەستن بەخوداو لەسەر ئایینی پاکی ئیسلامو ئایینی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ).

وا سوننەتە بۆ ئەو کەسەی لای گۆڕەکەیە کەدوای هەڵچنینی لادڕەکە سێ چنگ گڵ هەڵبگرێ، بەسەر گۆڕەکەدا بڵاوی بکاتەوە، ئاماژە بەحەدیثی ئەبو هورەیرە کە ڕیوایەتی کردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد، دوایی تەشریفی هاتە سەر گۆڕەکەی سێ چنگ گڵی بەسەر لای سەری مردووەکەدا بڵاو کردەوە.[1]

## لەدوای دفنکردنی مردو چەند شتێك سوننەتن

یەکەم: گۆڕەکە بەئەندازەی بستێك لەزەوی بەرز بکرێتەوە، لەگەڵ زەویدا تەخت نەکرێ، ئەمەش بۆ ئەوەی بزاندرێ کە ئەوە گۆڕەو ڕێزی لێ بگیرێو ئیهانە نەکرێ، هەروا ئاماژە بە حەدیثی جابیر (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گۆڕەکەی بەشێوەی لەحد هەڵکەندرا، خشتی لەسەر ڕیزکران بە ئەندازەی بستێك لەزەوی بەرز کرابووەوە.[2]

دووەم: گۆڕەکە تەسنیم بکرێ: واتە ئەو بستەی بەرز دەکرێتەوە لای سەروی تەسك بکرێتەوە پێچەوانەی تەسطیح بێ. ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی سوفیانی (التمار) کە دەڵێ: (گۆڕی پێغەمبەرم بینی بەتەسنیم کراوی)[3]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٧٥١)، جه (١٥٦٥/٤٩٩/١).

[2] صحيح: (الجنائز/١٥٤)، خ (١٣٩٠/٢٥٥/٣).

[3] حسن: (الجنائز/١٥٥)، د (٣١٩٠/٢٢/٩).

سێیەم: بە بەردو شتی وا سنوری دیاری بکرێ‌و نیشانە بکرێ، واتە: کێلێ لەلای سەروی‌و خواروی بچەقێندرێ، بۆ ئەوەی خاوەن مردووی مردی خۆی بناسێتەوەو لەوەدوا ئەگەر مردوی تری هەبوون بتوانێ لەنزیك ئەوەوە بییان نێژێ، ئەمەیش بەپێی حەدیثی (المطلب)ی کوڕی ئەبو وەداعە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: کە عوثمانی کوڕی مەظعون وەفاتی کرد، جەنازەکەیان دفنکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەپیاوێك کرد بەردێکی بۆ بێنێ، کابرا بەردەکەی بۆ هەڵنەگیرا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چوو بەلای بەردەکەوە قۆڵی لێ هەڵماڵین. (المطلب) دەڵێ: ئەو کەسەی ئەم حەدیثەی بۆ گێڕامەوە وتی: ئێستاش سپیایەتی قۆڵ‌و باسکی پێغەمبەرم لەبەرچاوە، کە هەڵی کردن‌و پاشان بەردەکەی هەڵگرت‌و هێنای لەلای سەری گۆڕەکەوە داینا، ئەمجار فەرمووی: «أَتَعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي». بەهۆی ئەم بەردەوە گۆڕی براکەم دەزانم، هەر خزم‌و کەسوکارێکم مرد لەوەدوا لەنزیك ئەمەوە دەیان نێژم.

چوارەم: دوای دفنکردنی لەسەر گۆڕەکەی ڕابوەستێ‌و دوعای باش وەڵامدانەوەو چەسپان لەسەر بیروباوەڕی ڕاست‌و صەحیح‌و نەشڵەژان لەکاتی پرسیاری فریشتەی مونکەرو نەکیری بۆبکا، هەروا داوا لێخۆشبوونی بۆ بکاو داوای لەئامادەبووانی سەر گۆڕەکەش بکا بەو دووعاو نزایانە بۆی.

ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی عوسمانی کوڕی عەفان کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داب‌و نەریتی وابوو، کە لەدفنکردنی جەنازە دەبووەوە لەسەر گۆڕەکەی دەوەستاو دەیفەرموو: «اسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَسَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ فَإِنَّهُ الآنَ يُسْأَلُ». داوای لێخۆشبوون بۆ برا موسوڵمانەکەتان

بکەن، لەخودا بپارێنەوە نەشڵەژێ، بێگومان ئێستا ئەو لەلایەن فریشتەی تایبەتەوە پرسیاری لێ دەکرێ.

دروستە لەکاتی دفنکردنی جەنازەدا لەلای گۆڕ دابنیشی، بە مەبەستی یاد خستنەوەی ئامادەبووان بە ڕوداوی مردنو قۆناغەکانی دوای ئەو کارەساتە، ئەمەیش بەپێی حەدیثی (البراء)ی کوڕی عازیب: کە دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەڕێو ڕەسمی بەخاکسپاردنی جەنازەی پیاوێکی ئەنصاریدا دەرچووین، گەیشتینە گۆڕەکە هێشتا لادڕ نەکرابوو، ئێمە لەوێ بەدەوریەوە دانیشتین، بێ دەنگو بێ چرپە گوێچکەمان کلۆر کردبوو بۆ فەرمایشتەکانی، دەتگوت باڵندە بەسەرمانەوە وەستاوە، تەشریفی چیلکەیەکی بەدەستەوە بوو زەوی بەردەمی خۆی پێ دەهاژنیەوە، سەری هەڵبڕیو فەرمووی: «اسْتَعِيذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ». پەنا بگرن بەخواد لە عەزابی گۆڕ، دووجار یان سێ جار ئەم فەرموودەیەی دووبارە کردەوە، پاشان فەرمووی:

«إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الآخِرَةِ نَزَلَ إِلَيْهِ مَلاَئِكَةٌ مِنَ السَّمَاءِ بِيضُ الْوُجُوهِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الشَّمْسُ مَعَهُمْ كَفَنٌ مِنْ أَكْفَانِ الْجَنَّةِ وَحَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَجِيءُ مَلَكُ الْمَوْتِ عَلَيْهِ السَّلاَمُ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ أَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ اخْرُجِي إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ قَالَ: فَتَخْرُجُ تَسِيلُ كَمَا تَسِيلُ الْقَطْرَةُ مِنْ فِي السِّقَاءِ فَيَأْخُذُهَا فَإِذَا أَخَذَهَا لَمْ يَدَعُوهَا فِي يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتَّى يَأْخُذُوهَا فَيَجْعَلُوهَا فِي ذَلِكَ الْكَفَنِ وَفِي ذَلِكَ الْحَنُوطِ وَيَخْرُجُ مِنْهَا كَأَطْيَبِ نَفْحَةِ مِسْكٍ وُجِدَتْ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ - قَالَ - فَيَصْعَدُونَ بِهَا فَلاَ يَمُرُّونَ - يَعْنِي بِهَا - عَلَى مَلإٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إِلاَّ قَالُوا مَا هَذَا الرُّوحُ الطَّيِّبُ فَيَقُولُونَ فُلاَنُ بْنُ فُلاَنٍ بِأَحْسَنِ أَسْمَائِهِ الَّتِي كَانُوا يُسَمُّونَهُ بِهَا فِي الدُّنْيَا حَتَّى يَنْتَهُوا بِهَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَسْتَفْتِحُونَ لَهُ فَيُفْتَحُ لَهُمْ فَيُشَيِّعُهُ مِنْ كُلِّ

سَمَاءٍ مُقَرَّبُوهَا إِلَى السَّمَاءِ الَّتِى تَلِيهَا حَتَّى يُنْتَهَى بِهِ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ اكْتُبُوا كِتَابَ عَبْدِى فِى عِلِّيِّينَ وَأَعِيدُوهُ إِلَى الأَرْضِ فَإِنِّى مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى - قَالَ - فَتُعَادُ رُوحُهُ فِى جَسَدِهِ فَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولاَنِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ رَبِّىَ اللَّهُ. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا دِينُكَ فَيَقُولُ دِينِىَ الإِسْلاَمُ. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِى بُعِثَ فِيكُمْ فَيَقُولُ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ . فَيَقُولاَنِ لَهُ وَمَا عِلْمُكَ فَيَقُولُ قَرَأْتُ كِتَابَ اللَّهِ فَآمَنْتُ بِهِ وَصَدَّقْتُ . فَيُنَادِى مُنَادٍ فِى السَّمَاءِ أَنْ صَدَقَ عَبْدِى فَأَفْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَأَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَافْتَحُوا لَهُ بَاباً إِلَى الْجَنَّةِ - قَالَ - فَيَأْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا وَيُفْسَحُ لَهُ فِى قَبْرِهِ مَدَّ بَصَرِهِ - قَالَ - وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ حَسَنُ الثِّيَابِ طَيِّبُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِالَّذِى يَسُرُّكَ هَذَا يَوْمُكَ الَّذِى كُنْتَ تُوعَدُ فَيَقُولُ لَهُ مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِىءُ بِالْخَيْرِ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ. فَيَقُولُ رَبِّ أَقِمِ السَّاعَةَ حَتَّى أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِى وَمَالِى. قَالَ وَإِنَّ الْعَبْدَ الْكَافِرَ إِذَا كَانَ فِى انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الآخِرَةِ نَزَلَ إِلَيْهِ مِنَ السَّمَاءِ مَلاَئِكَةٌ سُودُ الْوُجُوهِ مَعَهُمُ الْمُسُوحُ فَيَجْلِسُونَ مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَجِىءُ مَلَكُ الْمَوْتِ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ اخْرُجِى إِلَى سَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَغَضَبٍ - قَالَ - فَتُفَرَّقُ فِى جَسَدِهِ فَيَنْتَزِعُهَا كَمَا يُنْتَزَعُ السَّفُّودُ مِنَ الصُّوفِ الْمَبْلُولِ فَيَأْخُذُهَا فَإِذَا أَخَذَهَا لَمْ يَدَعُوهَا فِى يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتَّى يَجْعَلُوهَا فِى تِلْكَ الْمُسُوحِ وَيَخْرُجُ مِنْهَا كَأَنْتَنِ رِيحِ جِيفَةٍ وُجِدَتْ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ فَيَصْعَدُونَ بِهَا فَلاَ يَمُرُّونَ بِهَا عَلَى مَلأٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إِلاَّ قَالُوا مَا هَذَا الرُّوحُ الْخَبِيثُ فَيَقُولُونَ فُلاَنُ بْنُ فُلاَنٍ بِأَقْبَحِ أَسْمَائِهِ الَّتِى كَانَ يُسَمَّى بِهَا فِى الدُّنْيَا حَتَّى يُنْتَهَى بِهِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيُسْتَفْتَحُ لَهُ فَلاَ يُفْتَحُ لَهُ ». ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- (لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ) « فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ اكْتُبُوا كِتَابَهُ فِى سِجِّينٍ فِى الأَرْضِ السُّفْلَى فَتُطْرَحُ رُوحُهُ طَرْحاً ». ثُمَّ قَرَأَ (وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِى بِهِ الرِّيحُ فِى

مَكَان سَحِيقٍ). « فَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ وَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولاَنِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لاَ أَدْرِى. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا دِينُكَ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لاَ أَدْرِى. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِى بُعِثَ فِيكُمْ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لاَ أَدْرِى. فَيُنَادِى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ كَذَبَ فَافْرِشُوا لَهُ مِنَ النَّارِ وَافْتَحُوا لَهُ بَاباً إِلَى النَّارِ فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَسَمُومِهَا وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلاَعُهُ وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ قَبِيحُ الْوَجْهِ قَبِيحُ الثِّيَابِ مُنْتِنُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِالَّذِى يَسُوءُكَ هَذَا يَوْمُكَ الَّذِى كُنْتَ تُوعَدُ. فَيَقُولُ مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِيءُ بِالشَّرِّ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ فَيَقُولُ رَبِّ لاَ تُقِمِ السَّاعَةَ».

بێگومان بەندەی موسوڵمان کەپشتی لەدونیا کردو رووی کردە قیامەتو دونیای بەجێ هێشت، چەند فریشتەیەك لەئاسمانەوە دادەبەزنە لای ڕوخسار سپیو ڕوناك دەڵێی ڕوخساریان خۆری روناکە، چەند کفنێکیان پێیە لەکفنی بەهەشت. دەرمانو بۆنی خۆش بۆ کفنیان پێیە لەدەرمانو بۆنی بەهەشت. لای دادەنیشن هەتا چاو بڕبکا فریشتەیەو دانیشتون، پاشان فریشتەی گیانکێشان (سڵاوی خودای لێ بێ) دێتە لایو لای سەریەوە دادەنیشێو دەڵێ: ئەی گیانی خاوێن! وەرەدەر بۆلای رەزامەندیو لێخۆشبوونی خودا، دەفەرموێ: ئیتر گیانەکە بەهێواشیو لەسەرەخۆیی دێتەدەر، وەکوو چۆن دڵۆپە ئاو لەزارکی گۆزەو شتی واوە دێتەدەر، ئیتر وەری دەگرێ، کە وەری گرت لای خۆی چاو لێکنانێك نایهێڵێتەوە، هەتا فریشتەکان وەری دەگرنو دەیخەنە ناو ئەو کفنو بۆنو بەرامەی لەبەهەشتەو هێناویانە، لەناو ئەو کفنو بۆنە خۆشە دێتەدەر وەکوو بۆنخۆشترین پارچە میسکی سەرزەوی.. دەفەرموێ: ئەمجار بەرزی دەکەنەوە، بەلای هەر کۆمەڵە فریشتەیەکدا بیبەن، دەڵێن: ئەو گیانە پاکە کێیەو چییە؟ دەڵێن: فلانی کوڕی فلانە بەجوانترین ناو ناوی دێنن، لەو ناوانەی کە لەژیانی دونیایدا بانگی پێ لێ دەکرا. هەتا

دەیگەیەننە ئاسمانی دونیا، دەرگای ئاسمانی بۆ دەکەنەوە، ئەمجار لەهەموو ئاسمانێك فریشتە موقەرەبەکان بەرێی دەکەن بۆ ئاسمانی ژوروتر، هەتا دەگاتە ئاسمانی حەوتەم، ئەمجار پەروەردگار دەفەرموێ: نامەی کرداری بەندەی من لە (عیلليين)دا بنووسن‌و بیگێڕنەوە بۆسەر زەوی، چونکە من لەخاك دروستم کردوون دەشیانخەمەوە ناو زەوی‌و جارێکی تر لەو زەوییە دەیانهێنمەوە دەرو زیندوویان دەکەمەوە، دەفەرموێ: ئیتر گیانەکەی دەگەڕێندرێتەوە بۆناو لاشەی، ئەمجار دوو فریشتە دێنە لای‌و دادەنیشن‌و پێی دەڵێن: کێ خودای تۆیە؟ دەڵێ: خودای من (الله)یە، ئەمجار دەڵێن: ئایینت چییە؟ دەڵێ: ئایینی من ئیسلامە، دەڵێن: ئەی ئەو پیاوە کێیە نێردراوە بۆسەر ئێوە؟ دەڵێ: ئەوە پێغەمبەری خودایە، دەڵێن: چوزانی ئەو پێغەمبەرە؟ دەڵێ: قورئانم خوێندۆتەوە، بڕوام پێ کردووەو بەڕاستم زانیوە، ئیتر بانگدەرێك لەئاسمانەوە بانگ رادەدێرێ، بەڕاستی بەندەی من راست دەکا، لە بەهەشتەوە راخەرو پێخەفی بۆ بەرن‌و پۆشاکی بەهەشتی لەبەربکەن‌و دەرگایەکی لەبەهەشتەوە بۆ بکەنەوە، دەڵێ: ئیتر لە بۆن‌و بەرامی بەهەشت بۆنێکی بۆدێ‌و تاچاو بڕبکا گۆڕەکەی بۆ فراوان دەکرێ، ئەمجار پیاوێکی روخسار جوان، پۆشاك خاوێن‌و جوان دێ بۆلای‌و پێی دەڵێ: مزگێنی بەشتێك کە کەیفخۆشت دەکا، ئەمە ئەو رۆژەیە: کە وادەت پێ درابوو، دەڵێ ئەتۆ کێی؟ روخسارت بەخێرو فەڕە؟ دەڵێ: من کردەوە باشەکەتم. ئەمجار دەڵێ: خودایە! وابکە قیامەت رابێ بەڵکوو بگەڕێمەوە بۆ ناو ماڵ‌و منداڵی خۆم.

دەڵێ: بەندەی بێباوەڕ کە لەدونیا دابڕاو روی کردە قیامەت‌و کەوتە گیانەڵاوەوە، لە ئاسمانەوە چەند فریشتەیەکی روخسار رەش‌و دیمەن ناشیرین دادەبەزنە لای، چندراوێکی زبری ئاڵۆشاوییان پێیە، هەتا چاو بڕبکا ئەو

فریشتانه لەدەوری دادەنیشن، پاشان فریشتەی گیانکێشان دێتە لای، تا لای سەرییەوە دادەنیشێ دەڵێ: ئەی گیانی پیس و بۆگەن؛ وەرەدەر بۆ ڤین و ڤاری خودا، دەڵێ: ئەو نەفسە کەرت و پەرت دەبێ لەناو جەستەیدا، دەری دەهێنێ وەکوو چۆن شیشی سۆرەوەکراو بەناو خوری شێداردا بێنی، گیانەکە وەردەگرێ، جا کەوەری گرت، چاولێکنانێك مۆڵەتی نادەن هەتا دەیخەنە ناو ئەو چندراوە زبرە خەرار ئاسایە، بۆگەنێکی زۆر ناخۆشی لێ دێتەدەر، بەجۆرێك بۆگەنی وا لەسەر زەوی بۆن نەکرابێ، بەرزی دەکەنەوە بۆ ئاسمان، بەلای هەر کۆمەڵە فریشتەیەکدا تێپەڕن پێیان دەڵێن: ئەم بۆگەنە پیسە چیە؟ دەڵێن: گیانی فلانی کوڕی فلانە، بەناشیرین ترین ناوی کە لەژیانی دونیایدا بانگی پێ لێ کراوە، ناوی دەهێنن هەتا دەیگەیەننە ئاسمانی دونیا، داوای دەرگا کردنەوەی بۆدەکەن، دەرگای بۆ ناکرێتەوە، ئەمجار پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) ئایەتی {لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاء وَلاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ – الأعراف/٤٠}ی خوێندەوە پەروەردگار دەفەرموێ: نامەی کرداری لە (سجّين)دا لەنزمترین شوێنی زەویدا بنووسن، ئەمجار گیانەکەی فڕێ دەدرێ، پاشان پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) ئایەتی {وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ – الحج/٣١} خوێندەوە. ئەمجار فەرمووی: گیانەکەی دەگەڕێندرێتەوە بۆناو جەستەی و دوو فریشتە دێنە لای دادەنیشن و پێی دەڵێن: خودای تۆ کێیە؟ دەڵێ: ها ها نازانم، دەڵێن: ئایینت چیە؟ دەڵێ: هاها نازانم. دەڵێن: ئەو پیاوە کێیە کە کراوە بە پێغەمبەرتان؟ دەڵێ: هاها، نازانم. ئەمجار بانگکەرێك لە ئاسمانەوە بانگ دەکا، ئەوە درۆدەکا، فەرشی ئاگرینی بۆ راخەن، دەرگای ئاگری بۆ بکەنەوە، ئیتر گەرمایی و بۆن و هاڵاوێکی بۆدێ کە تەنگی پێ هەڵدەچندرێ و گۆڕی لێ تەنگ دەبێ و گۆڕەوشار

دەدرێ بەجۆرێك پەراسوی تێك دەپەڕن، ئەمجار پیاوێكی پۆشاك ناشیرین‌و روخسار بەدو نەكلەوەت‌و بۆگەن دێتەلای، پێی دەڵێ: موژدەی ئەوەت لێ بێ كە نارەحەت‌و سزا لەسەر توندكراوی، ئەمە ئەو رۆژەیە كەوادەت دراوەتێ، دەڵێ: تۆ كێی؟ روخسارت شەڕی لێ دەبارێ؟ دەڵێ: من كارە ناشیرینەكەتم. دەڵێ: خودایە وابكە قیامەت رانەبێ.

لە ریوایەتێكدا: (پاشان نەكلەوەتێكی كوێرو كەڕو لاڵی بەسەر رادەگا، چەكوشێكی بەدەستەوەیە، ئەگەر بەكێو بكێشرێ دەیكاتە تەپ‌و تۆز، بەو چەكوشە لێی دەداو دەبێتە خۆڵەمێش، پاشان پەروەردگار وەك خۆی لێ دەكاتەوە، ئەمجار زەبرێكی ترێ ئاڕاستە دەكرێ، هاوارێك دەكا هەموو شتێك گوێی لێیە جگە لە ئادەمیزادو پەری.[1]

## تەعزیەو سەرەخۆشی

رەوایە سەرەخۆشی لە كەس‌وكاری مردوو بكرێ بەشتێك: كە ببێتە مایەی سێبوری‌و تەسەللا هاتنیان‌و غەمرەوێنییان‌و هەڵیان بنێ بۆ رازی بوون بە قەزاو بڕیاری پەروەردگار، خۆڕاگری‌و صەبرو ئارام بەو شێوەی لە پێغەمبەرەوە چەسپاوە: كە سەرەخۆشی لەخاوەن مردوو كردوە، ئەمە ئەگەر ئەو فەرموودەو دەقانەی لەبەربون‌و دەیتوانی بەكاریان بێنێ، ئەگەر هیچی لەو فەرمودانە لەبەرنەبوو، با بەقسەی كاریگەری خۆی‌و بەشێوەیەك مەبەستەكە بپێكێ‌و پێچەوانەی شەرع نەبێ سەرەخۆشی‌و تەعزیەكە ئاڕاستەی خاوەن مردو بكا.

لە ئوسامەی كوڕی زەیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا بووین (دروودی خودای لەسەر بێ) یەكێ لە كچەكانی هەواڵی بۆ

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٥٩) ، حم(٥٣/٧٤/٧)، د(٤٧٢٧/٨٩/١٣).

نارد که منداڵێکی یان کوڕێکی لە گیانەڵاو دایەو خەرێکە گیان دەدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەهەواڵ هێنی فەرمووی: «ارْجِعْ إليها فَأَخْبِرْهَا أَنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ ، وَلَهُ مَا أَعْطَى ، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى ، فَمُرْهَا فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ». بچۆرەوە بۆلای‌و پێی بڵێ: خودا هەرچی بداو هەرچی ببەخشێ هەمووی هی خۆیەتی، هەموو شتێك لای خودا تەمەنی دیاری کراوی خۆی هەیە، ئەمجار بە فلانی کچم بڵێ: بە صەبرو ئارام بێ داوای پاداش لەخودا بکا.[1]

### پێویستە خۆ لەدوو شت بپارێزێ، هەرچەند خەڵکی باری پێوە گرتبێ

١- کۆبوونەوە بۆ تەعزییەو سەرەخۆشی لەشوێنێکی تایبەتی وەکوو هۆڵ‌و خانوو مزگەوت.

٢- دروستکردنی خواردەمەنی بۆئەوانەی دێن بۆ تەعزییە لەلایەن کەس‌وکاری مردووەوە، ئەم دوو دیاردەیە حەرامن بەپێی ئەو حەدیثەی جەریری کوڕی عەبدوڵڵای (البجلی) (رەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: ئێمە کۆبوونەوەو فەرمبالغی کردن لە دەورەی خاوەن مردوو خواردن دروستکردن لەلایەن ئەوەوە بۆ تەعزییەکاران دوای دفنکردنی مردووەکە، بەنیاحەو وایە شێرەکردن‌و شین‌و گریانی حەرامامان حسێب دەکردن.[2]

بەڵکوو سوننەت ئەوەیە خزم‌و جیرانی خاوەن مردو خواردن سازبکەن بۆ ماڵی مردوەکەو تێریان بکەن. ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵڵای کوڕی جەعفەر (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەت دەکا دەفەرموێ: کە هەواڵی شەهیدبوونی جەعفەر گەیشتە مەدینە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٥٩)، حم(٧/٧٤/٥٣)، د(١٣/٨٩/٤٧٢٧).

[2] صحيح: (ص.جة/١٣٠٨) ، (١/٥١٤/١٦١٢).

بێ) فەرمووی: « اصْنَعُوا لآلِ جَعْفَرٍ طَعَاماً فَقَدْ أَتَاهُمْ أَمْرٌ يَشْغَلُهُمْ أَوْ أَتَاهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ».[1] خواردن بۆماڵی جەعفەر دروست بکەن، ئەوان کارەساتێکیان هاتۆتەرێ کەنایان پرژێ بۆخۆیان خواردن بۆ خۆیان ئامادەبکەن.

## ئەوەی مردوو سوودی لێ دەبینێ

مردو سودمەند دەبێ لە کردارو گوفتاری کەسانی دی بەچەند شتێك:

١- دوعاو پاڕانەوەی موسوڵمان بۆی. وەکوو قورئان دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ – الحشر/١٠} ئەو موسوڵمانانەی دوا ئەوان دێنە گۆڕەپانی ژیانەوەو بۆ برا موسوڵمانەکانی پێش خۆیان دەپاڕێنەوە: دەڵێن: لێمان خۆشبە هەم لەوبرا موسوڵمانانەشمان خۆش ببە کەپێش ئێمە بەئیمانەوە گەڕاونەوە بۆلای تۆو دونیایان جێ هێشتووە. خودایە دڵمان پاك بکەیەوە هیچ کینو بوغزێکی تێدا نەهێڵیەوە. ئەی پەروەردگاری ئێمە بێگومان تۆ خودایەکی بەڕەحمو بەزمییو لێخۆشبونت زۆرە.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ آمِينَ وَلَكَ بِمِثْلٍ».[2] دوعاو پاڕانەوەی مرۆڤی موسوڵمان بۆ برای موسوڵمانی لە پاشملە گیرایەو دوعاو پاڕانەوەکەی لای خودا قبوڵە. لەلای سەریەوە فریشتەیەك ئەو ئەرکەی پێ

---

[1] حسن: (ص.ج/١٠١٥)، د(٣١١٦/٤٠١/٨)، ت(١٠٠٣/٢٣٤/٢)، ج(١٦١٠/٥١٤/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٣٣٨١) ، م(٢٧٣٣/٢٠٩٤/٤).

سپێراوە: کە هەرکاتێ دوعای خێری بۆ براکەی کرد، ئەو فریشتەیە دەڵێ: خودایە پاڕانەوەکەی لێ وەربگرە بۆ ئەمیش ئەوەندە خێرو فەڕ بنووسە.

٢- دانەوەی قەرز، مردو ئەگەر قەرزی لەسەربوو دەبێ بەزویی قەرزەکەی بۆ بدرێتەوە، جا هەرکەسێك بۆی بداتەوەو بەرعودەی قەرزەکانی بێ دروستە، وەکوو لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا: کە ئەبو قەتادە بەرعودەی ئەو دوو دینارە بوو: کە لەسەر مردوەکە بوو.

٣- جێبەجێ کردنی نەزرو فۆتۆی مردوەکە، رۆژوبێ یان شتی تر. ئەمەش بەپێی حەدیثی سەعدی کوڕی عوبادە: کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد وتم: دایکم مردوە نەزری لەسەربوو چی بکەم؟ پێغەمبەر پێی فەرموو (إقضه عنها) لەجیاتی ئەو نەزرەکە جێبەجێ بکە.[1]

٤- هەر خێرو چاکەیەك منداڵی صاڵح بیکا، باوكو دایکی لێی سودمەند دەبن قورئان دەفەرموێ: {وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى – النجم/٣٩} ئادەمیزاد تەنها سود لە کۆششو کرداری خۆی دەبینێ.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ». بێگومان باشترین خواردنێك مرۆڤ دەیخوا ئەوەیە بەروبومی دەستی خۆی بێ، بێگومان منداڵیش بەری کۆششو کاسبییەتی.

٥- مردوو هەرشتێك لەدواخۆی جێ بێڵێ لەکرداری باشو صەدەقەی جاری، لێی سودمەند دەبێ.

---

[1] متفق عليه: خ(٥/٣٨٩/٢٧٦١)، م(٣/١٢٦٠/١٦٣٨)، د(٩/١٣٤/٣٢٨٣)، ت(٣/٥١/١٥٨٦)، ن(٧/٢١).

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثَةٍ إِلاَّ مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ »[١]: كە مرۆڤ مرد پەیوەندی بەدونیاوە نامێنێو سود لەكردەوە نابینی جگە لەسێ جۆر كردەوە یەكێكیان صەدەقەی جاریو بەردەوام، یان زانیارییەك كەسانی تر سودی لێ وەربگرن، یان منداڵێكی صالح دوعای بۆ بكاو بۆی لەخودا بپاڕێتەوەو داوای لێخۆشبوون لەتاوانی بۆ بكا.

## دیدەنی گۆڕستان

زیارەتی گۆڕستان بە مەبەستی پەند وەرگرتنو یادكردنەوەی ڕۆژی دوایی ڕەوایە، بەمەرجێك لەچوونەكەیدا شتێك نەڵێو نەكا خودا لەخۆی بڕەنجێنێ، وەكوو ئەوە لەمردوی ناو گۆڕەكە بپاڕێتەوە، لەجیاتی لەخودا داوای پێداویستیو یارمەتیدان بكا داوا لە گۆڕەكە بكاو كارو گوفتاری لەم جۆرە.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتكراوە، ووتویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنِّي نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا فَإِنَّ فِيهَا عبرة ولا تقولوا ما يسخط الرب».[٢]: بێگومان من لەوەپێش نەهیی ئەوەم لێ كردبوون كە زیارەتی گۆڕستان بكەن، ئێستا پێتان دەڵێم: دیدەنی گۆڕستان بكەن چونكە پەندو ئامۆژگاری لێ وەردەگرن. بەڵام كە دەچن بۆ دیدەنی گۆڕستان شتێك مەكەنو مەڵێن خودا لەخۆتان بڕەنجێنن.

---

[١] صحيح: (ص.ج/٧٩٣) ، م(١٦٣١/١٢٥٥/٣)، د(٣٨٦٣/٨٦/٨)، ت(١٣٦٩/٤٠٦/٢)، ن(٦/٢٥).

[٢] صحيح: (الجنائز/١٧٩) ، ك(١/٣٧٤)، هق(٤/٧٧).

ئافرەت وەكوو پیاو وایە لەوەدا کە بۆی هەیە زیارەتی گۆڕستان بکا، چونکە ئەو عیللەتو بایيسەی پێغەمبەر دیاری کردوە بۆ ڕەوایی دیدەنی گۆڕستان بۆ پیاوو ئافرەت چون یەکە، هەروا ئاماژە بەو حەدیثەی لەوەپێش ئاماژەی پێکرا، دەربارەی ئەوەی ئاخۆ لەکاتی دیدەنی گۆڕستاندا چ بگوترێو چ دوعایەك بکرێ؟!

خاتو عائیشە دەفەرموێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد ئاخۆ ئافرەت ئەگەر دیدەنی گۆڕستانی کرد چ بڵێ؟ ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فێری کرد چی بڵێو نەهی لێ نەکرد، ئەوەشی پێ نەفەرموو: کە ئافرەت بۆی نیە زیارەتی گۆڕستان بکا.

### وەلێ دیدەنی ئافرەت بۆ گۆڕستان چەند مەرجێکی هەیە

١- دەبێ باڵا پۆش بێو بە ئەدەبو حیشمەتەوە دەربچێو خۆ بۆنخۆش نەکاو مەظاهیری زینەو جوانی خۆی دەرنەخا.

٢- نابێ لای گۆڕەکە کردارو گوفتاری حەرام ئەنجام بدا وەکوو شینو شەپۆڕو وایەشێرە.

٣- نابێ زوو زوو دیدەنی گۆڕستان بکا، ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی ئەبو هورەیرە ریوایەتی کردووە کە: (أَنَّ رَسُولَ اللَّـهِ -صلى الله عليه وسلم- لَعَنَ زَوَّارَاتِ الْقُبُورِ).[1] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەفرینی لەوانە کردووە کە زۆر دیدەنی گۆڕستان دەکەن.

٤- نابێ ڕۆژێکی دیاری کراو بکاتە ڕۆژی دیدەنییەکەی، وەکوو پێنج شەممەی یەکەمو دووەمی مانگ ڕۆژی چلەی مردوو ڕۆژی هەینیو جەژنەکانو ئەو جۆرە کاتانە.

---

[1] حسن: (ص. ت/١٠٥٦)، ت (٢/٢٥٩/١٠٦١)، جه (١/٥٠٢٠/١٥٧٦).

## ئەو شتانەی حەرامن لای گۆڕ بکرێن

١- ئاژەڵ سەربڕین لەلای گۆڕ بەمەبەستی ڕەزامەندی خودا، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ عَقْرَ فِي الإِسْلاَمِ ». لەئایینی ئیسلامدا ئاژەڵ سەربڕین لەسەر گۆڕ نیە، عەبدوڕەزاقی کوڕی هەممام دەڵێ: پێش هاتنی ئیسلام خەڵکی لەسەر گۆڕستان ڕەشەوڵاخ و مەڕیان سەردەبڕی.[1]

٢-٦: هەر کارێك ئەم حەدیثەی دوایی لەخۆی گرتبێ.

لەجابیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوە کرد کە گۆڕ بەگەچ سواغ بدرێ، یان لەسەری دابنیشی، یان بینای لەسەر بکرێ، یان لەگۆڕەکە زیاد بکرێ، یان لەسەری بنوسرێ.[2]

٧- نوێژ کردن ڕووبەڕووی گۆڕ ئەمەش بەدەقی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: «لاَ تُصَلُّوا إِلَى الْقُبُورِ».[3] نوێژ ڕووبەڕووی گۆڕ مەکەن.

٨- نوێژکردن لەلای گۆڕ، تەنانەت با ڕوویشی نەکاتە گۆڕ.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبُرَةَ وَالْحَمَّامَ ».[4]

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/٢٠٣)، د (٣٢٠٦/٤٢/٩).

[2] إسناده صحيح: (الجنائز/٢٠٤)، د (٣٢١٠٩/٤٥/٩)، م (٩٧٠/٦٦٧/٢)، ت (١٠٥٨/٢٥٨/٢)، ن (٨٦/٤).

[3] صحيح: (ص. ج/٧٣٤٨)، م (٩٧٢/٦٦٨/٢)، د (٣٢١٣/٤٩/٩)، ت (١٠٥٥/٢٥٧/٢).

[4] صحيح: (ص. ج/٢٧٦٧)، د (٤٨٨/١٥٨/٢)، ت (٣١٦/١٩٩/١).

زەوی هەمووی شوێنی نوێژە دەتوانـدرێ نوێـژی لێ بکـرێ، جگـە لەگۆڕسـتانو گەرماو.

٩- دروستکردنی مزگەوت لەسەر گۆڕ. لەخاتو عائیشەو عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسەوە ریوایەتکراوە فەرموویانە: (کە نەخۆشی گـران تووشـی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) دەبـوو دەسەسـڕێکی دەخـستە سـەر ڕوخـساری خۆی، جا ئەگەر پێـی دڵتـەنگ دەبـوو، پارچـە قوماشـەکەی لەسـەر ڕوخـساری خۆی لادەداو دەیفـەرموو: « لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»: نەفرینی خودا لەجولەکەو فەلەکان بێ، کە گۆڕی پێغەمبـەرەکانی خۆیان کردووە بەمزگەوتو شوێنی نوێژ کردن[1] پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بـەم فەرمایـشتەی ئوممەتەکـەی دەترسـێنێ لـەم جـۆرە کـارەو نەهییان لێ دەکا لەوەی کاری وا ڕەچاو بکـەن! هـەر لـەخاتو عائیـشەوە (ڕەزای خـودای لێ بـێ) فەرموویـەتی: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لـەو نەخۆشییەیدا: کەنەخۆشی لەدونیا دەرچوونی بوو، فـەرمووی: «لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَـسَاجِدَ»: نـەفرینی خـودا لـە جولەکـەو فەلەکان بێ، کە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کردووە بەمزگەوتو شـوێنی نوێـژ لێ کردن، عائیشە ئەوەشی فەرموو: ئەگەر لەترسی ئەوە نەبوایە گۆڕەکـەی بـەرز دەکرایـەوەبیناى لەسـەر دەکـرا، وەلێ لـەوە دەترسـا کـە گۆڕەکـەی بکرێتـە مزگەوتو شوێنی نوێژکردن.[2]

١٠- کردنی گۆڕ بەشوێنی کات بەسـەربردنو جـەژن کـردن لـەکاتی دیـاری کراودا لەوەرزو مەوسیمی بەرچاودا، بەمەبەستی (تعبّد)و خوداپەرستی، یـان

---

[1] متفق عليه: خ (٤٤٤٤/١٤٠/٨)، م (٥٣١/٣٧٧/١)، ن (٢/٤٠).

[2] متفق عليه: (١٣٣٠/٢٠٠/٢)، م (٥٢٩/٣٧٦/١)، ن (٢/٤١).

بۆ شتی تر، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی ئەبو هورەیرە کە ڕیوایەتی کردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تَتَّخِذُوا قَبْرِی عِيداً وَلاَ تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قُبُوراً وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ فَصَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ تَبْلُغُنِی».[1] گۆڕەکەم مەکەن بەجەژنو ئاهەنگی لەدەور بگێڕن، ماڵەکانیشتان مەکەن بەگۆڕستانو هیچ نوێژێکی تێدا نەکەن، لەهەر جێگایەك بوون صەڵاواتم لەسەر لێ بدەن، چونکە صەڵاواتەکەتان پێم دەگا.[2]

١١- سەفەر کردن بۆسەر گۆڕ، لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَی ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ، وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ، وَمَسْجِدِ الأَقْصَى».[3] سەفەرناکرێو بارو بارگەنە نابەسترێ بۆ نوێژ تێداکردنو خوداپەرستی بۆ هیچ شوێنو جێگایەك جگە لەسێ مزگەوت: مزگەوتی (الحرام)، مزگەوتی پێغەمبەر، مزگەوتی قودس. واتە: نوێژکردنو خوداپەرستی لەهەموو مزگەوتێکدا وەکوو یەك وایە، جگە لەو سێ مزگەوتە ئەوان نوێژکردن تێیاندا خێری چەند چەندانەیەو دروستە سەفەریان بۆ بکرێ.

١٢- هەڵکردنی چرا لەسەری، چونکە بیدعەیەو سەلەفی صالح نەیانکردووە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلُّ ضَلاَلَةٍ فِی النَّارِ».[4] هەموو بیدعەو داهێنراوێك لەئاییندا گومڕاییەو هەموو گومڕاییەکیش سەرەنجامی ناو دۆزەخە، جگە لەوەش هەڵکردنی چرا لەسەر گۆڕ ماڵ بەفیڕۆدانە ئەوەش کارێکی حەرامەو بەدەقی

---

[1] صحيح: (ص. ج/٧٢٢٦)، د (٦/٣١/٢٠٢٦).

[2] (ص. ج/٧٢٢٦)، د (٦/٣١/٢٠٢٦).

[3] متفق عليه: خ (٣/٦٣/١١٨٩)، م (٢/١٠١٤/١٣٩٧)، د (٦/١٥/٢٠١٧)، ن (٢/٣٧).

[4] لەوەپێش لەباسی (خطبة الحاجة)دا تێپەڕی.

فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ ثَلاثًا قِيلَ وَقَالَ ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ».[1] بێگومان خودا سێ شتی بۆ ئێوە پێ ناخۆشە: گوترا گوتی. ماڵ بەفیڕۆدان. زۆر پرسیار کردن.

١٣- شکاندنی ئێسقانی مردو ئەمەش بەدەقی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِهِ حَيًّا».[2] شکاندنی ئێسقانی مردو وەکوو ئەوە وایە بەزیندووی بیشکێنی.

## باسی ڕۆژو (كتاب الصيام)

## حوکمی ڕۆژو

ڕۆژوی ڕەمەزان پایەیەکە لە پایەکانی ئیسلام و فەرزێکە لە فەرزەکانی ئیسلام.

پەروەردگار فەرموویەتی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ – البقرة/١٨٣} تا دەگاتە ئایەتی {شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ – البقرة/١٨٥}. ئەی ئەوانەی بڕواتان بەتاك و تەنهایی خوداو پێغەمبەرایەتی موحەممەد هێناوە، ڕۆژوی مانگی ڕەمەزانتان لەسەر فەرزکراوە، وەکوو چۆن لەسەر ئەو گەل و نەتەوانەی پێش ئێوە پێویست کراوە، بەڵکوو تەقوای خودا بکەن و خۆتان لەئاگری دۆزەخ بپارێزن............

---

[1] متفق عليه: (١٤٧٧/٣٤٠/٣)، م (١٧١٥/١٣٤٠/٣).

[2] صحيح: (ص. ج/٢١٤٣)، د (٣١٩١/٢٤/٩)، جه (١٦١٦/٥١٦/١).

مانگی ڕەمەزان ئەو مانگەی قورئانی تێدا دابەزێندراوە، کە هیدایەتو ڕێنمونی‌یە بۆ گرۆهی ئادەمیزادو بەڵگەی زۆرو گەورەی لەخۆ گرتووە لەهیدایەتو جیاکردنەوەی حەقو بەتاڵ.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالْحَجِّ ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ».[١]

ئایینی ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیات نراوە: شایەتی‌دان بەوەی هیچ خودا نین جگە لە (الله) هەروەها شایەتی‌دان بەوەی کە حەزرەتی موحەممەد ڕەوانەکراوی خودایە، بەجێهێنانی نوێژو دەرکردنی زەکاتو حەجکردنو بەڕۆژو بوونی مانگی ڕەمەزان.

ئوممەتی ئیسلام کۆ ڕایان هەیە لەسەر ئەوەی ڕۆژوی مانگی ڕەمەزان واجبەو پایەیەکە لەپایەکانی ئیسلامو بە بەشێکی گرنگی ئایین حسێب کراون، هەرکەسێ ئینکاری ئەوە بکا کافرەو بە هەڵگەڕاوە لە ئایین دەژمێردرێ.[٢]

## گەورەیی‌و فەڕی ڕۆژو

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»[٣]:

کەسێك مانگی ڕەمەزان بەڕۆژو بێ لەبەر خاتری خوداو بەئیمانی تەواوەوە

---

[١] لەوەپێش لەباسی نوێژدا تێپەڕی.

[٢] فقه السنة ١/٣٦٦.

[٣] متفق عليه: خ (٤/١١٥/١٩٠١)، ن (٤/١٥٧)، جه (١/٥٢٦/١٦٤١)، م (١/٥٢٣/٧٦٠).

بەهیوای وەرگرتنەوەی پاداش لەخودا، ئەوە لێخۆشبوون لەتاوانی لەوەپێشی بۆ دەستەبەر دەبێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « قَالَ اللَّهُ كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلاَّ الصِّيَامَ ، فَإِنَّهُ لِي ، وَأَنَا أَجْزِي بِهِ . وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ ، وَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ ، فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَصْخَبْ ، فَإِنْ سَابَّهُ أَحَدٌ ، أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي امْرُؤٌ صَائِمٌ . وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ يوم القيامة مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ ، لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ ، وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ ».[1] پەروەردگار دەفەرموێ: هەموو کردەوەیەکی ئادەمیزاد بۆخۆیەتی جگە لە ڕۆژو، بێگومان ڕۆژو بۆ منەو من پاداشی دەدەمەوە، ڕۆژو مەتاڵە، لەمپەڕە لەبەردەم ئاگر. جا ئەگەر یەکێك لەئێوە بەرۆژو بوو باقسەی نەشیاو نەڵێ، قیڕەو هەرانەکا، هیچ کارێکی نەفامانە ئەنجام نەدا، ئەگەر یەکێك جنێوی پێدا یان شەڕی لەگەڵ کرد با دووجار بڵێ من بەرۆژوم، سوێندم بەو کەسەی کە گیانی موحەممەدی بەدەستە بۆنی دەمی ڕۆژووەوان لەلای خودا لەرۆژی قیامەت لەبۆنی میسك خۆشترە. ڕۆژوەوان دوو کەیفخۆشی بۆ دەستەبەر دەبێ، کە ڕۆژوی شکاند کەیفخۆش دەبێ، کە ڕۆژی قیامەتیش بەخزمەت پەروەردگار دەگاو پاداشی ڕۆژوەکانی وەردەگرێ کەیفخۆش دەبێ.

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ ، يَدْخُلُ مِنْهُ

---

[1] متفق علیه: خ (٤/١١٨/١٩٠٤)، م (١١٥١- ١٦٣/٨٠٧/٢)، ن (٤/١٦٣).

الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، لاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَقُومُونَ ، لاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ ، فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ ، فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ».[1]

بێگومان لە بەهەشتدا دەرگایەك هەیە پێی دەگوترێ: (الريان)ڕۆژی قیامەت تەنها ڕۆژوگر لێیەوە دەچنە ژورەوە، جگە لە ڕۆژوەوان کەسی تر لەو دەرگایەوە ناچێتە ناو بەهەشتەوە، جاڕ دەدرێ دەگوترێ: ڕۆژوگرەکان لەکوێن؟ هەموویان ڕاست دەبنەوەو لێیەوە دەچنە ناو بەهەشتەوە، جگە لەوان کەسی تر لێیەوە ناچێتە ناو بەهەشتەوە. کە ئەوان چوونە ژورەوە دەرگاکە دادەخرێ‌و کەسی لێوە ئەودیو ناکەوێ.

## ڕۆژوی ڕەمەزان بە بینینی مانگی یەکشەوە واجب دەبێ

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمِّيَ عَلَيْكُمُ الشَّهْرُ فَعُدُّوا ثَلاَثِينَ ».[2] کە مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانتان بینی بەڕۆژو بن، کە مانگی یەکشەوەی شەشەڵانتان بینی واز لەرۆژو گرتن بێنن، ئەگەر هەورو هەڵابوو سی ڕۆژ بژمێرن چ بۆ بەرۆژو بوون چ بۆ ڕۆژو شکاندن.

## بەچی دەزاندرێ مانگی ڕەمەزان هاتووە؟

هاتنی مانگی ڕەمەزان بەدیتنی مانگی یەکشەوە دەچەسپێ، تەنانەت ئەگەر تەنها یەك کەسیش بیبینێ بەمەرجێ عادل بێ، یان مانگی شەعبان سی ڕۆژەی خۆی تەواو بکا... لە ئیبنو عومەرەوە دەگێڕدرێتەوە کە

---

[1] متفق عليه: خ (٤/١١١/١٨٩٦)، وهذا لفظة، م (٢/٨٠٨/١١٥٢)، ت (٢/١٣٢/٧٦٢)، جه (١/٥٢٥/١٦٤٠)، ن (٤/١٦٨) بنحوه عند الثلاثة مع زيادة.

[2] متفق عليه: م (١٠٨١- ١٩/٢/٧٦٢) وهذا لفظة. ج(٤/١١٩/١٩٠٩)، ن (٤/١٣٣).

گوتوویەتی: خەڵك بۆ مانگ دەگەڕان و دەیانڕوانی بۆ ئاسمان، عەرزی پێغەمبەرم کرد کە من مانگم بینی، ئیتر بڕوای پی کردم و بۆخۆی بەرۆژو بوو فەرمانیشی بە خەڵکەکە کرد کە بەرۆژو بن.[1]

ئەگەر مانگ نەدەبیندرا بەهۆی هەوروهەڵاوە یان بەهۆی ترەوە ئەوە دەبێ سی رۆژی مانگی شەعبان تەواو بکەن، ئەمەیش بەپێی ئەوە دەبێ سی رۆژەی مانگی شابان تەواو بکەن، ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە کە تۆزێك لەمەوپێش ئاماژەی پێ کرا. وەڵێ بۆ بینینی مانگی شەشەڵان دەبێ دوو شایەت شایەتی بدەن.

لە عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی (الخطاب)ەوە ڕیوایەتکراوە: کەوتاری داوە لەو رۆژەی کە خەڵك گومانی هەبوو ئاخۆ مانگ نوێ بۆتەوە یان نا؟ وتی: من لەگەڵ هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانیشتنم کردووە، پرسیارم لێ کردوون، ئەوان بۆیان گێڕاومەوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ وَانْسُكُوا لَهَا فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَتِمُّوا ثَلاَثِينَ وَإِنْ شَهِدَ شَاهِدَانِ مُسْلِمَانِ فَصُومُوا وَأَفْطِرُوا».[2] کە مانگتان بینی بەرۆژو بن، کەمانگتان بینی رۆژو بشکێنن، ئەگەر ئاسمان هەور بوو سی رۆژ بژمێرن، ئەگەر دوو شایەتی موسوڵمان شایەتییاندا بە بینینی مانگ بەرۆژو بن و، رۆژو بشکێنن.

لە ئەمیری مەککەوە (الحارث)ی کوڕی حاطب ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردوین، کە بەدیتنی مانگی یەکشەوەی رەمەزان دەست بکەین بە رۆژو گرتن، ئەگەر خۆمان

---

[1] صحيح (الإرواء/٩٠٨)، فقه السنة ٣٦٧/١ والحديث رواه أبوداود (٦/٤٦٨/٢٣٢٥).

[2] صحيح: (ص. ج/٣٨١١)، حم (٥٠/٢٦٤و٩/٢٦٥)، ن (١٣٢و ٤/١٣٣).

نەمانبینیو دوو شایەتی عادل شایەتییاندا دەست بکەین بە ڕۆژو گرتن بەپێی شایەتیدانەکەیان.[١]

مەفهومی ئەم دوو حەدیثە (حەدیثی عبدالرحمنو حەدیثی الحارث) ئەوە دەگەیەنن کە شایەتیدانی یەك شایەت بۆ ڕۆژو بوونو ڕۆژو شکاندن وەرناگیرێ، بەڵام بەهۆی هەبوونی بەڵگە بۆ بەرۆژو بوون، کە حەدیثی ئیبنو عومەرە بەرۆژو بوون لەو حوکمە جەرت دەکرێو ڕۆژو شکاندنەکە لەسەر حوکمی خۆی دەمێنێتەوەو پێویستە دوو شایەت شایەتی بدەن.[٢]

**ئاگادارکردنەوەیەک:** کەسێك تەنها بۆخۆی مانگی بینی، بەرۆژو نابێ هەتا خەڵکەکە بەرۆژو نەبن، ڕۆژوش ناشکێنێ تا خەڵکەکە ڕۆژووەکەیان نەشکێنن. لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الصَّوْمُ يَوْمَ تَصُومُونَ وَالْفِطْرُ يَوْمَ تُفْطِرُونَ وَالأَضْحَى يَوْمَ تُضَحُّونَ».[٣] ڕۆژو کاتێ حلێبە لەگەڵ کۆمەڵ بێ، ڕۆژو شکاندن دەبێ بەکۆمەڵ بێو جەژنی قوربان کاتێ بەجەژن حسێبە کە لەگەڵ کۆمەڵدا بێ، بەکورتی بەرۆژو بوونو ڕۆژو شکاندن دەبێ بەکۆمەڵو زۆرینە بێ.

بەڕاستی هەڵەیە کە هەندێ خەڵك خۆیان لەدانیشتوان جیا دەکەنەوەو لەگەڵ دەوڵەتێکی جیراندا بەرۆژو دەبنو لەگەڵ ئەوانیشدا ڕۆژو دەشکێننو جەژن دەکەن. بەمەش خۆیان لە خەڵکی وڵاتی خۆیان جیادەکەنەوە، هەڵوێستەکەشیان هەڵەیە چونکە جەماعەتو یەکدەنگیو یەکڕیزی حەقەو صەوابە، تەفرەقەو پەرتەوازەی لادانو عەزابە، بۆیە پەروەردگار فەرمان بە

---

[١] صحيح: (ص. د/٢٠٥)، د (٦/٤٦٣/٢٣٢١).

[٢] بڕوانە تحفة الأحوذي ج٣/٣٧٣ – ٣٧٤.

[٣] صحيح: (ص. ج/٣٨٦٩)، ت (٢/١٠١/٦٩٣).

موسوڵمانان دەکاو دەفەرموێ: {وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُواْ – آل عيمران/١٠٣}. دەست بگرن بەرێنمایی ئایینی خوداو ئەو پەیوەندییە مەپچرێنن و خۆتان پەرتەوازە مەکەن.

## رۆژو لەسەر کێ پێویستە؟

زانایانی ئیسلام کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە کەرۆژوی رەمەزان واجبە لەسەر موسوڵمانی عاقڵ و رەسیدەو لەشساغ و دانیشتوی شوێنی نیشتەمەنی خۆی، بەنیسبەت ئافرەتیشەوە دەبێ سەرباری ئەو مەرجانە لەحاڵەتی پاکیدا بێ، لەحاڵەتی بێنوێژیدا نەبێ.[1]

بەڵگەی ئەوە کە رۆژو لەسەر ئادەمیزادی نارەسیدەو بێ عەقڵ، واجب نیە فەرموودەی پێغەمبەرە کە دەفەرموێ: « رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ ».[2] ئەرك و بەرپرسیارێتی لەسەر سێ جۆر ئادەمیزاد هەڵگیراوە: لە شێت هەتا چاك دەبێتەوە، لەنوستوو هەتا بەخەبەر دێ، لەمنداڵ هەتا رەسیدە دەبێ.

سوننەت و باشە بۆ سەرپەرشتیاری منداڵ: کەفەرمانی پێ بکا بە بەرۆژو بوون هەرکاتێ تێی رابینی کەدەتوانێ رۆژو بگرێ، بۆ ئەوەی رابێ لەسەر رۆژوو گرتن، هەروەها بەچاولێکەری و لاسایی کردنەوەی هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ منداڵەکانیان.

لە روبەیعی کچی موعەویزەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەیانی رۆژی عاشوراء ناردی بۆناو گوندو هۆبەی ئەنصارو پێیانی فەرموو: «مَنْ أَصْبَحَ مُفْطِرًا فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ ، وَمَنْ أَصْبَحَ صَائِمًا فَلْيَصُمْ».

---

[1] فقه السنة: ج١/٥٠٦.

[2] صحيح: (ص. ج/٣٥١٤)، ت (٦٩٣/١٠٢/٢).

هەرکەسێ شەوی بەرۆژ کردۆتەوە بەرۆژو نیەو نیەتی نەهێناوە با تا ئێوارە هیچ نەخواو خۆبگرێتەوە لەهەر شتێك رۆژو دەشكێنێ، كەسێكیش رۆژی لێ بوەتەوە بە رۆژەوانی با بەردەوام بێ لەسەر رۆژوەكەی. جا روبەیع دەڵێ: ئێمە لەوەدوا خۆمان بەرۆژو دەبووینو رۆژومان بە منداڵەكانیشمان دەگرت، بۆ ئەوەی رایان بێنین، لە لۆكەو شتی وا لوعبەو یاریمان بۆ دروست دەكردن، كە یەكێكیان بگریایە بۆ خواردنو برسی بوایە ئەو یاریەمان دەدانێ بۆ خافڵاندنو كات بەسەر بردن هەتا ئێوارەو كاتی رۆژو شكاندن.[1]

بەڵگەی ئەوەش كەرۆژو لەسەر نیشتەمەنی نەساغ واجب نیە. ئایەتی {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ – البقرة/١٨٤}: كەسێك لەمانگی رەمەزاندا نەخۆش بوو یان لەسەفەردا بوو، ئەوە دەتوانێ بەرۆژو نەبێو دوای رۆژووەكانی بەقەزا بگێرێتەوە. جا ئەگەر نەخۆشو موسافیر وێرای ئەوەی كە بۆیان هەیە بەرۆژو نەبن، ئەگەر بەرۆژو بوون ئەوە رۆژووەكەیان صەحیحە، چونكە رێگەپێدانیان بەوەی بەرۆژو نەبن ئەوە روخصەتە، ئەگەر ئەوان كار بەو روخصەتو ئاسانكارییەی بۆیان كراوە نەكەن لایەنی عەزیمەت رەچاو بكەن ئەوە باشترەو كارەكەیان شەرعییە.

**رۆژو شكاندن یان بەرۆژو بوون بۆ نەخۆشو مەسافیر كامیان باشترە؟**

ئەگەر نەخۆشو موسافیر رۆژو گرتن نارەحەتی نەدەكردنو زیانی بەجەستە نەدەگەیاندن، ئەوە بەرۆژوبوون بۆی باشترە، ئەگەر رۆژوگرتن زیانی پێ دەگەیاندنو نارەحەتی دەكرد ئەوە بەرۆژو نەبوون بۆی باشترە.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا لە رەمەزاندا لەغەزا بووین، هەمان بوو بەرۆژو بوو، هەمان بوو

---

[1] متفق علیه: خ (١٩٦٠/٢٠٠/٤)، م (٧٩٨/١١٣٦ و ٢/٧٩٩).

بەرۆژو نەبوو، نە ڕۆژووەوان ڕەخنەی لەئەوانە دەگرت کەبەرۆژو نەبوون، نە ڕۆژوشکێنەکان ڕەخنەیان لەڕۆژووەوانەکان دەگرت، پێیان وابوو ئەوەی توانای ڕۆژوگرتنی هەبێو بەرۆژو بێ ئەوە باشە، ئەوەی لەخۆی ڕانەبینێو بەرۆژو نەبێ ئەوەش هەر باشە[1].

پێویست نەبوونی ڕۆژو لەسەر ئافرەتی بێنوێژو زەیستان، لەکاتی ئەو نەخۆشییەیاندا، ئەوە بەپێی حەدیثی ئەبو سەعیدە کە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ ، وَلَمْ تَصُمْ فَذَلِكَ نُقْصَانُ دِينِهَا».[2] ئەی ئەوە نیە کەئافرەت کەوتە حاڵەتی بێنوێژییەوە نوێژ ناکاو بەرۆژو نابێ؟ ئەوە نوقصانی ئایینو خوداپەرستیەکەیەتی.

ئەگەر ئافرەتی بێنوێژ یان زەیستان بەرۆژو بوو، ئەوە ڕۆژووەکەی دروست نیە، چونکە مەرجی سەرەکی بەرۆژو بوون پاکی ڕۆژوگرەکەیە لەبێنوێژیو زەیستانی، بەڵام دوای پاکبوونەوەیان پێویستە ڕۆژووەکانیان بگرنەوە.

لە خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) دەکەوتینە بێنوێژیەوە، فەرمانمان پی دەکرا بەوەی دوای نەمانی حاڵەتی بێنوێژیمان ڕۆژو بگرینەوە، بەڵام فەرمانمان پی نەدەکرا بەگێڕانەوەی نوێژەکانمان.[3]

---

[1] صحيح: (ص. ت/٥٧٤)، م (١١١٦- ٢/٧٨٧/٩٦)، ت (٢/١٠٨/٧٠٨).

[2] صحيح: (مختصر خ/٩٥١)، خ (٤/١٩١/١٩٥١).

[3] صحيح: (ص. ت/٦٣٠)، م (١/٢٦٥/٣٣٥)، د (١/٤٤٤/٢٥٩،٢٦٠)، ت (٢/١٤١/٧٨٤)، ن (٤/١٩١).

*** ئەوەی پێویستە لەسەر پیرەمێردو پیرەژن و نەخۆشێک کە بەتەما چاکبوونەوە نەبێ.**

کەسێك نەیتوانی بەرۆژو بێ لەبەر پیری یان عوزری تر، ئەوە رۆژوەکەی دەشکێنێ و لەجیاتی هەر رۆژێك ژەمێك هەژارێك تێر دەکا، ئامازە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ – البقرة/١٨٤}: ئەوانەی لەبەر پیری و نەخۆشی بێ دەرمان، ناتوانن بەرۆژو بن لەجیاتی هەر رۆژێك ژەمێك نان بدەن بەهەژار.

لە عەطائەوە ریوایەتکراوە کە لەئیبنو عەبباسی بیستووە کە ئەم ئایەتەی خوێندەوە دەڵێ: ئیبنو عەبباس فەرمووی: ئەم ئایەتە حوکمەکەی نەسڕاوەتەوە، مەبەست لێی پیاوی پیری کەنەفتەو پیرەژنی پۆڵکاوە: کەناتوانن بەرۆژو بن ئەوانە دەبی لەجیاتی هەر رۆژێك هەژارێك تێر بکەن.[1]

## ئافرەتی سکپڕو ئافرەتی شیردەر

سکپڕو شیردەر ئەگەر نەیانتوانی بەرۆژو بن، یان ترسان زیان بە زارۆکەکەیان بگا، بۆیان هەیە بەرۆژو نەبن و فیدیە بدەن و گێڕانەوەی رۆژوەکانیشیان لەسەر نیە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: روخصەت دراوە بە پیرەمێردی زۆر پیرو پیرەژنی بەساڵاچوو – کە بەناڕەحەتی زۆر رۆژویان بۆ دەگیرێ – رێگەیان پی دراوە بەویستی خۆیان رۆژو بشکێنن و لەجیاتی هەر رۆژێك هەژارێك نان بدەن و گێڕانەوەشیان لەسەر نیە، پاشان ئەو حوکمەی لەئایەتی {فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ – البقرة/١٨٥}: سڕایەوەو ئەوە چەسپا

[1] صحيح: (الإرواء/٩١٢)، خ (٨/١٧٩/٤٥٠٥).

کەرەوایە بۆ پیرە مێردی کەنەفتو پیرەژنی پۆڵکاو ئەگەر نەیانتوانی بەرۆژو بن، هەروا ئافرەتی سکپڕو ئافرەتی شیردەر ئەگەر ترسی ئەوەیان هەبوو بەرۆژوبوونەکەیان زیان بەزارۆکەکەیان دەگەیەنێ ڕۆژووەکەیان دەشکێننو لەجیاتی هەر ڕۆژێك هەژارێك نان دەدەن.[1]

هەر لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتککراوە ئەگەر ئافرەتی سکپڕ لەتەندرووستی خۆی ترسا، ئافرەتی شیردەر ئەگەر ترسی ئەوەی هەبوو بەرۆژو بوونەکەی زیان بەزارۆکەکەی دەگا، ڕۆژوەکەیان دەشکێننو لەجیاتی هەر ڕۆژێك هەژارێك نان دەداو ڕۆژو ناگێڕنەوە.[2]

لە نافیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو عومەر کچێکی هەبوو ژنی پیاوێکی قورەیشی بوو، ئافرەتەکە دووگیان بوو، لە ڕەمەزاندا تووشی تینوایەتی هات، ئیبنو عومەر فەرمانی پێ کرد ڕۆژوەکەی بشکێنێو لەجیاتی هەر ڕۆژێك ژەمێك خواردن بدا بەهەژارێك.[3]

## ئەندازەی ئەو خواردنەی دەیدا بەهەژار

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە ساڵێك مانگی ڕەمەزان نەیتوانیوە بەرۆژو بێ، مەنجەلێك تێکۆشاوی ئامادەکردو بانگی سی هەژاری کرد تێری کردن.[4]

---

[1] إسناده صحيح إبن جرير (٢/١٣٥)، هق (٤/٢٣٠).

[2] صحيح: غزاه الألباني في الإرواء (٤/١٩)، الى الطبري (٢٧٥٨) وقال إسناده صحيح على شرط مسلم.

[3] صحيح لإسناد (الإرواء/٢٠)، قط (٢/٢٠٧/١٥).

[4] صحيح الإسناد: (الإرورواء٤/٢١)، قط (٢/٢٠٧/١٦).

## روكنەكانی رۆژو

١- نیەتو نیازی بەرۆژو بوون. ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – البينة/٥}: نەوەكوو فەرمانیان پێ كراوە ئیللا ئەوە عیبادەتی خودا بكەنو راستالأنە پەرستشی بۆ بكەن.

هەروا فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى».[1] كردەوە بەنیەتو نیازت چۆن بێ ئەوە حلێبە، پاداشی هەموو مرۆڤێك بەگوێرەی نیازەكەیەتی.

پێویستە نیەتی بەرۆژوو بوون پێش فەجر بێ، بۆ هەموو رۆژوێك، ئەمەش بەپێی حەدیثی خاتو حەفصە: كە گێراویەتیەوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ».[2] كەسێك پێش فەجر نیەتی بەرۆژوو بوونی نەبێ، رۆژوی دروست نیە.

٢- خۆگرتنەوە لەهەر شتێك رۆژوی پێ بشكێ لەكاتی هەڵاتنی فەجرەوە تا خۆرئاوابوون.

پەروەردگار دەفەرموێ: {فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواْ الصِّيَامَ إِلَى الَّليْلِ – البقرة/١٨٧} ئێستا دەتوانن لەگەڵ هاوسەرەكانتان سەرجێیی بكەن، داخوازی ئەوەبن كە خودا بۆی داناون، بخۆنو بخۆنەوە هەتا روناكی بەیانی لەتاریكی شەو جیادەبێتەوە؛ هەتا فەجر دیاریی دەدا، ئەمجار خۆتان بگرنەوە لەهەر شتێك رۆژوی پێ بشكێ تاشەو دادێ.

---

[1] لەوەپێش لەباسی مەرجەكانی دروستی دەستنوێژدا تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٦٥٣٨)، د(٢٤٣٧/١٣٢/١١٦)، ن(٤/١٩٦) بنحوه.

## ئەوەی ڕۆژوی پێ دەشکێ شەش شتە

**١ -٢: خـواردنو خواردنــەوەی بەئەنقەسـت:** ئەگـەر لـەیادی نـەبوو: کـە بەڕۆژووە شتی خـوارد یـان خواردیـەوە ئـەوە ڕۆژوەکـەی ناشکێو گێڕانـەوەی لەسەرنیەو کەفارەتی ناوێ.

لە ئەبو هـورەیرە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَـقَاهُ»[1]: کەسـێك لـەبیری چـوو کـە بـەڕۆژووە شـتی خـوارد، یـان شـتی خـواردەوە، ئـەوە بـا بـەردەوام بـێ لەسـەر ڕۆژوەکـەیو ڕۆژوەکـەی نەشـکاوە، طەعامو خواردنەوەیەکە خودا پێی نۆش کردوە.

**٣- ڕشاندنەوەی بە ئەنقەست.** ئەگەر بەناچاری ڕشایەوە ئەوە ڕۆژوەکـەی ناشکێو کەفارەتیشی لەسەر نیە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویـەتی: «مَـنْ ذَرَعَـهُ الْقَـيْءُ فَلَـيْسَ عَلَيْـهِ قَـضَاءٌ وَمَـنِ اسْـتَقَاءَ عَمْـدًا فَلْـيَقْضِ»[2]: کەسـێك ڕشـانەوە تینـی بـۆ هێنـاو ڕشـایەوە ڕۆژوەکـەی ناشـکێو گێڕانـەوەی لەسـەرنیە، کەسـێك خـۆی ڕشـاندەوە بەئەنقەسـت بـا ڕۆژوەکـەی بگێڕێتەوە.

**٤-٥: بێ نوێژیو زەیستانی،** بـا دەمـەو ئێـوارەش توشـی ئـەو حاڵەتـە بـێ، چونکە کۆڕای زانایانی لەسەرە کە ئەم دوو حاڵەتە ڕۆژوو دەشکێنن.

**٦- جوتبـوون:** ئەمـە سـەرەڕای ڕۆژو شـکانەکەی دەبـێ کـەفارەتیش بـدا وەکوو لەم حەدیثەی دواییدا باس کراوە.

---

[1] صـحيح: (ص.ج/٦٥٧٣) ، م(١١٥٥/٨٠٩/٢) وهـذا لفظـه، خ(١٩٣٣/١٥٥/٤)، ج(١٦٧٣/٥٣٥/١)، ت(٧١٧/١١٢/٢).

[2] صحيح: (ص.ج/٦٢٤٣) ، ت(٧١٦/١١١/٢)، د(٢٣٦٣/٦/٧)، ج(١٦٧٦/٥٣٦/١).

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەکاتێکدا ئێمە لەخزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانیشتبووین، لەنکاوێك پیاوێك هاتە خزمەتی‌و وتی ئەی پێغەمبەر! (دروودی خودای لەسەر بێ) بەهیلاك چوم، فەرمووی: چیت لێ رودراوە؟ عەرزی کرد: بەڕۆژوو بووم‌و چوومە لای خێزانەکەم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەتوانی کۆیلەیەك ئازاد بکەی؟ وتی: نەخەیر، فەرمووی: ئایا دەتوانی خواردنی شەصت هەژار بدەی؟ وتی: نەخەیر. دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ماوەیەك مایەوە، پوشە خورمایەکیان هێنایە خزمەتی هەندێکی خورما تێدابوون. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: کابرای پرسیارکەر چی لێ هات؟ کابرا وتی: ئەمەتا لێرەم. فەرمووی: ئەم پوشە خورمایە بەرە بیکە بەخێرو بەسەر هەژاراندا دابەشی بکە. کابرا وتی: ئایا دابەشی بکەم بەسەر لەخۆم هەژارتردا؟ سوێندم بەخودا لەنێوان هەردوو بەردەلانی ئەمسەرو ئەوسەری مەدینەدا خێزانێك نیە لەخێزانی من هەژارتر بێ. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێکەنی، تەنانەت پێکەنینەکەی بەجۆرێك بوو ددانەکانی دەرکەوتن. پاشان فەرمووی: دەبیبە دەرخواردی ماڵ‌و خێزانی خۆتی بدە.[١]

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە لەرەمەزاندا رۆژوی شکاندبوو، دەڵێ: فەرتاڵە خورمایەکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نزیکەی پانزە ربەی خورما تێدابوو، لە فەرموودەکە هاتووە: کە

[١] متفــــق عليـــــه: خ(٤/١٦٣/١٩٣٦)، م(٢/٧٨١/١١١١)، د(٧/٢٠/٢٣٧٣)، ت(٢/١١٣/٧٢٠)، ج(١/٥٣٤/١٦٧١).

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەکابرای فەرموو: «كُلْـهُ أَنْـتَ وَأَهْـلُ بَيْتِكَ وَصُمْ يَوْمًا وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ».[١]

## ئادابی ڕۆژوو

سوننەتە بۆ ڕۆژووەوان کە لەماوەی بەرۆژوبوونیدا چەند خاڵێك بەرچاو بگرێو پەیڕەوییان بکا.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً».[٢] پارشێوبکەن چونکە لە پارشێوکردندا بەرەکەت هەیە. هەڵبەتە قومە ئاو خواردنەوەیەك بە پارشێو حلێبە، ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵڵای کوڕی عەمر، کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «تَسَحَّرُوا وَلَو بِجُرْعَةِ مَاء» پارشێو بکەن، تەنانەت ئەگەر بەقومە ئاوێکیش بێ.[٣]

واباشە پارشێو دوابخرێ: لە ئەنەسەوە لە زەیدی کوڕی ثابیتەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) پارشێومان کرد، پاشان تەشریفی هەڵسا نوێژبکا، عەرزیم کرد ماوەی نێوان پارشێوو بانگی بەیانی چەندە؟ فەرمووی: ئەندازەی خوێندنی پەنجا ئایەت.

ئەگەر یەکێك گوێی لەبانگ بوو پاروی خواردن یان پیاڵە ئاوی بەدەستەوە بوو، بۆی هەیە پاروەکە بخوا یان ئاوەکە بخواتەوە، بەپێی ئەو فەرموودەیەی ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّدَاءَ وَالإِنَاءُ عَلَى يَدِهِ فَلاَ يَضَعْهُ حَتَّى

---

(١) صحيح: (ص.د/٢٠٩٦) ، د(٧/٢٦/٢٣٧٦)..

(٢) متفق عليه: (٤/١٣٩/١٩٢٣)، م(٢/٧٧٠/١٠٥٩)، ت(٢/١٠٦/٧٠٣)، ن(٤/١٤١)، جة(١/٥٤٠/١٦٩٢).

(٣) صحيح: (ص.ج/٢٩٤٥) ، حب(٢٢٣/٨٨٤).

يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ».[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە لە بەرەبەیاندا گوێی لەبانگ بوو پاروە خواردنێك یان پیالە ئاوێکی بەدەستەوە بوو بانۆشی بکاو بیخواتەوە.

٢- وازهێنان لە قسەی نابەجێو تانەو تەشەرو جوێن؛ کە لەگەڵ مانای رۆژودا ناگونجێن یەکدی ناگرنەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا كَانَ يَوْمُ صِيَامِ أَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَصْخَبْ وَلاَ يَجْهَلْ فَإِنْ شَاتَمَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە بەڕۆژوو بوو باقسەی ناشیرینی بەدەمدا نەیە، قیڕەو هەرا بەرپا نەکا، جوێن بەکەس نەدا، ئەگەر یەکێك جوێنی پێدا یان شەڕی لەگەڵ کرد با بڵێ: من بەڕۆژومو وڵامت نادەمەوە.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموی: «مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ».[3] کەسێك بەڕۆژوبێو قسەی ناشیرینو درۆو بوختان واز لێ نەهێنێ، خودا چ پێویستی بەوە نیە واز لەخواردنو خواردنەوە بهێنێ.

٣-ماڵبەخشینو دەورکردنەوەی قورئان

لە ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەهەموو کەس سەخی تر بوو، ئەوکاتانەش کە لەرەمەزاندا حەزرەتی جوبرائیلی دەبینی لەهەموو کاتەکانی تری سەخی تر بوو، حەزرەتی جوبرائیلیش هەموو شەوێکی ڕەمەزان دەهاتە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٠٧) ، د(٦/٤٧٥/٢٣٣٣)، ك(١/٤٢٦).

[2] لەباسی گەورەیی رۆژودا تێپەڕی.

[3] صحيح: (مختصر خ/٩٢١) ، خ(٤/١١٦/١٩٠٣)، د(٦/٤٨٨/٢٣٤٥)، ت(٢/١٠٥/٧٠٢).

خزمەتیو پێغەمبەر قورئانی بەسەردا دەخوێندەوە، جا کە پێغەمبەر حەزرەتی جوبرائیلی بدیبایە لەشنە بای رەحمەت سەخی تربوو.[1]

٤- ئێوارە رۆژو شکاندن بەزویی.

لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ».[2] خەڵك تازوو رۆژوو بشکێنن نیشانەی ئەومیە خێریان تێدایە.

پەلەکردن لەشکاندنی رۆژوو مانای ئەوە ناگەیەنێ نوێژی شێوان دوابخا بەهۆی خواردنو خواردنەوەوە. بەڵکوو رۆژو شکاندن بەخواردنی شتێکی کەم یان خواردنەوەی قومە ئاوێك دێتەجێ – وەکوو لە فەرموودەی داهاتوودا باسکراوە – پاشان نوێژی شێوان بکا، ئەمجار بگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە چی خودا دابووی بیخوا.

٥- شکاندنی رۆژوو بەشتێکی کەم لەوەی لەبەردەستدایە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رۆژووی دەشکاند بەچەند دەنکە خورمای تەڕو تازە (روطەب) پێش ئەوەی نوێژی شێوان بکا، ئەگەر ئەوجۆرە نەبوایە بەچەند دەنکە خورمای وشکەڵ، ئەگەر ئەومشی دەست نەکەوتایە بەچەند لوێچە ئاوێك رۆژوەکەی دەشکاند.[3]

٦- پاڕانەوە لەکاتی رۆژو شکاندن.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە رۆژووی دەشکاند دەیفەرموو: «ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ

---

[1] متفق علیه: خ(٦/٣٠/١)، م(٢٣٠٨/١٨٠٣/٤).

[2] متفق علیه: خ(١٩٥٧/١٩٨/٤)، م(١٠٩٨/٧٧١/٢)، ت(٦٩٥/١٠٣/٢).

[3] حسن صحیح: (ص.د/٢٠٦٥) ، د(٢٣٣٩/٤٨١/٦).

وَثَبَــتَ الأَجْــرُ إِنْ شَــاءَ اللَّــهُ».[1] تینوایـەتیم نـەماو رەگـەکانی جەسـتەم تەڕبوونەوە، خوا یاربێ پاداشمان چەسپا.

## ئەوەی بۆ ڕۆژووەوان ڕەوایە بیکا

١- خۆشتن بۆ خۆ فێنك كردنەوە

لـە ئەبوبـەكری كـوڕی عەبدوڕەحمانـەوە، ئـەویش لـەبڕێ لـە هـاوەڵانی پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەت دەكا دەڵێ: بەچاوی خۆم پێغەمبەرم بینی لەگوندی (عـەرج)[2] بـەرۆژو بـوو لـەتینوان یـان لـە گـەرمان ئاوی بەسەر سەری خۆیدا دەكرد.[3]

٢- ئاو لەدەم وەردانو ئاو لەلوت رادان بەبێ زێدەڕۆیی.

له لـەقیطی كـوڕی صـەبرەوە، ریوایـەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا».[4]

٣- كەڵەشاخگرتن.

لـە ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتكراوە، دەفـەرمویَ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كەڵەشاخی لەخۆی گرت لەوكاتەشدا بەڕۆژوو بوو.[5]

ئەگەر لەكەمخوێنی خـۆیو لاوازی تـرسـا كەڵەشـاخ گـرتن بـاش نیـە.. لـە ثابیتی كوڕی (ألبتانی)یـەوە ڕیوایـەتكراوە، دەڵێ: پرسـیار لـە ئەنەسـی كـوڕی

---

[1] حسن (ص.د/٢٠٦٦)، د(٦/٤٨٢/٢٣٤٠).

[2] گوندێكە چەند رۆژە رێیەك لەمەدینە دوورە.

[3] صحيح: (ص.د/٢٠٧٢)، د(٦/٤٩٢/٢٣٤٨)

[4] لەوەپێش تێپەڕی.

[5] صحيح: (ص.د/٢٠٧٩) ، خ(٤/١٧٤/١٩٣٩)، د(٦/٤٩٨/٢٣٥٥)، ت(٢/١٣٧/٧٧٢).

ماليك كرا؛ ئايا ئێوه پێتان خراپ بوو ڕۆژووەوان کەڵەشاخ بگرێ؟ فەرمووی: نەخەیر، مەگەر لەبەر لاوازی.

٤- ماچکردنو دەستبازی لەگەڵ خێزانی خۆیدا بۆ کەسێك خۆی پێ بگیرێ.

خاتو عائیشە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ خێزانەکانیدا ماچۆ مۆچی دەکردو بەڕۆژوش بوو، زۆر زیاتر لەئێوه خۆی پێ دەگیرا.[1]

٥- بە لەشپیسی شەوی لێ بێتەوه. لەعائیشەو ئوممو سەلەمەوه (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەگێڕنەوه دەفەرموون وادەبوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەشی پیس بوو ڕۆژی لێ دەبوەوه، دوایی غوسڵی دەکردو بەڕۆژو دەبوو.[2]

٦- ویصال (ڕۆژو نەشکاندن تا پارشێو)

لە ئەبو سەعیدی (ألخدری)یەوه ڕیوایەتکراوه: کە لە پێغەمبەری بیستووه، فەرموویەتی: « لاَ تُوَاصِلُوا ، فَأَيُّكُمْ أَرَادَ أَنْ يُوَاصِلَ فَلْيُوَاصِلْ حَتَّى السَّحَرِ». بەڕۆژوبوون درێژ مەکەنەوه. کەخۆر ئاوابوو ڕۆژوو بشکێنن، ئەگەر یەکێ لەئێوه ویستی ویصال بکا با تاپارشێو ویصال بکا. هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەتۆ بۆچی ویصال دەکەی؟ فەرمووی: «إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ ، إِنِّي أَبِيتُ لِي مُطْعِمٌ يُطْعِمُنِي وَسَاقٍ يَسْقِينِ». ئەمن شەوانە خۆراك بەخشێکم هەیە خواردنم دەداتێ، ئاودەرێکم ئاوم دەداتێ.

---

[1] متفق علیه: خ(١٩٢٧/١٤٩/٤)، م(١١٠٦ – ٦٥ -/٧٧٧/٢)، د(٢٣٦٥/٩/٧)، ت(٧٢٥/١٣٩/٢).

[2] متفق علیه: خ(١٩٢٦/١٤٣/٤)، م(١١٠٩/٧٧٩/٤)، د(٢٣٧١/١٤/٧)، ت(٧٧٦/١٣٩/٢).

## رۆژوی سوننەت

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هانی موسوڵمانانی داوە کە ئەم ڕۆژانەی لەمەدوا ئاماژەیان پێ دەکەین بەرۆژوبن.

١- شەشەڵان:

لە ئەبو ئەیوبی ئەلئەنصارییەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ».[1] کەسێك رەمەزان بگرێو دوایی شەش رۆژیش لە مانگی شەوال بەرۆژوبێ، وەکوو ئەوە وایە ساڵەکە سەرانسەر بەرۆژوبێ.

٢-٣: بەڕۆژوو بوونی عەرەفە بۆ غەیری حاجیو رۆژی عاشوراو رۆژی پێش عاشورا.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دەربارەی بەڕۆژوو بوونی رۆژی عەرەفە پرسیار لە پێغەمبەر کرا؟ فەرمووی: دەبێتە کەفارەتی تاوانی ساڵی پێشوو ساڵی داهاتوو. هەروا پرسیاری لێ کرا دەربارەی رۆژی عاشوراء؟ فەرمووی: «يُكَفِّرَ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ». دەبێتە کەفارەتی ساڵی رابردو.[2]

لە ئوممولفەزلی کچی (ألحارث)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە کەسانێك لای ئەو لەڕۆژی عەرەفەدا کەوتنە مقۆ مقۆ دەربارەی ئەوە ئاخۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەڕۆژووە یان نا، هەندێکیان وتیان: بەڕۆژووە، هەندێکیان وتیان: بەڕۆژوو نیە. منیش پیاڵەیەکم شیر بۆ نارد، لەوکاتەدا تەشریفی سواری حوشترێك بوو، پیاڵەکەیان دایە دەستیو نۆشی گیانی کرد.[3]

---

[1] صحیح: (ص.د/٢١٢٥) ، م(٢/٨٢٢/١١٦٤)، ت(٢/١٢٩/٧٥٦)، د(٧/٨٦/٢٤١٦)، ج(١/٥٤٧/١٧١٦).

[2] صحیح: (الإرواء/٩٥٥)، م(٢/٨١٨/١١٦٢).

[3] متفق علیه: خ(٤/٢٣٦/١٩٨٨)، م(٢/٧٩١/١١٢٣)، د(٧/١٠٦/٢٤٢٤).

له ئەبو غەطەفانی کوڕی طەریفی (الْمُرِّيّ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەیفەرموو: ئەوکاتەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی عاشوراء بەڕۆژوو بوو فەرمانیشی کرد موسوڵمانەکان بەڕۆژووبن. هاوەڵان عەرزیان کرد وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەم ڕۆژە چ ڕۆژێکە جولەکەو گاور بە پیرۆزی دەزانن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ صُمْنَا الْيَوْمَ التَّاسِعَ». ساڵی داهاتوو خودا یاربێ ڕۆژی نۆیەمیشی دەگرین. دەڵێ: ئەوەبوو ساڵی داهاتوو تێوەرنە سوڕایەوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەفاتی کرد.[1]

٤- بەڕۆژوو بوونی زوربەی مانگی موحەڕەم.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمُ وَأَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ».[2] گەورەترین ڕۆژوو دوای ڕۆژووی ڕەمەزان ڕۆژوی مانگی موحەڕەمە، گەورەترین نوێژ دوای نوێژی فەرز شەونوێژە.

٥- بەڕۆژوو بوونی زوربەی مانگی شەعبان

لەخاتو عائیشەوە گێڕدراوەتەوە کە فەرموویەتی: نەم بینیوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچ مانگێك سەرانسەر بەڕۆژوو بووبێ جگە لەمانگی ڕەمەزان نەشم بینیوە لەهیچ کام لە مانگەکانی ساڵدا بە ئەندازەی مانگی شابان بەڕۆژوو بووبێ.[3]

---

[1] صحيح: (ص.د/٢١٣٦) ، م(١١٣٤/٧٩٧/٢)، د(٢٤٢٨/١١٠/٧).

[2] صحيح: (ص.د/٢١٢٢) ، م(١١٦٣/٨٢١/٢)، د(٢٤١٢/٨٢/٧)، ن(٢٠٦/٣)، ت(٤٣٦/٢٧٤/١).

[3] متفق عليه: خ(١٩٦٩/٢١٣/٤)، م(١١٥٦/١٧٥ -/٨١٠/٢)، د(٢٤١٧/٩٩/٧).

٦- دووشەممەو پێنج شەممە

لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو ڕۆژی دووشەممەو پێنج شەممە بەڕۆژوو دەبوو کاتێ لەوبارەوە پرسیاری لێ کرا فەرمووی: « إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ يَوْمَ الاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ »[1]: بێگومان کردەوەی بەندەکان لەڕۆژی دوشەممەو پێنج شەممەدا رادەنوێنرێن.

٧- بەڕۆژوبوونی سێ ڕۆژ لەهەموو مانگێکدا.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «صُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ».[2] لەهەموو مانگێکدا سێ ڕۆژ بەڕۆژوبە، بێگومان چاکەیەك بەدەیە، کەوابێ کەسێك ئەم فەرمانە جێبەجێ بکا وەکوو ئەوە وایە هەمیشە بەڕۆژوبێ.

واباشە ئەو سێ ڕۆژانەی بەڕۆژو دەبێ ڕێکەوتی ڕۆژی سیانزەو چواردەو پانزەی مانگ بکا.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا صُمْتَ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَصُمْ ثَلاَثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ».[3] ئەی ئەبو ذەڕ ئەگەر لەمانگدا سێ ڕۆژ بەڕۆژو بووی ئەوە با ڕۆژوەکانت بکەونە ڕۆژانی سیانزەو چواردەو پانزەی مانگەوە لەوسی ڕۆژەدا بەرۆژو ببە.

---

[1] صحيح: (ص.د/٢١٢٨) ، د(٢٤١٩/١٠٠/٧).

[2] متفق عليه: خ(١٩٧٦/٢٢٠/٤)، م(١١٥٩/٨١٢/٢)، د(٢٤١٠/٧٩/٧).

[3] صحيح: (ص. ج/٧٨١٧)، ت (٧٥٨/١٣٠/٢)، ن (٤/٢٢٢).

٨- ڕۆژە نارۆژێك بەرۆژو بوون.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ، كَانَ يَصُومُ يَوْمًا، وَيُفْطِرُ يَوْمًا).[1] خۆشەویسترین ڕۆژو لای خودا ڕۆژو گرتنی داوودە ڕۆژێك بەرۆژو دەبوو ڕۆژێك دەیشکاند.

٩- ڕۆژوگرتنی دەیەمی ذیلحیجە.

لە هونەیدەی کچی خالیدەوە لەخێزانی خالیدەوە ئەویش لەهەندێ لەخێزانەکانی پێغەمبەرەوە، ڕیوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو ڕۆژی نۆیەمی ذیلحیجە بەرۆژو دەبوو هەروا ڕۆژی عاشوراو سێ ڕۆژ لەهەموو مانگێك‌و یەکەم دووشەممەو پێنج شەممەی هەموو مانگێك بەرۆژو دەبوو.[2]

## ئەو ڕۆژانەی نەهی کراوە تێیاندا بەرۆژو بێ

١- ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان‌و قوربان.

لە ئەبو عوبەیدەوە (مەولای کوڕی ئەزهەر) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت عومەری کوڕی خەتابدا (ڕەزای خودای لێ بێ) ئامادەی جەژن بووم، فەرمووی: ئەم دوو ڕۆژە ڕۆژانێکن پێغەمبەر نەهی کردووە تێیاندا

---

[1] متفق علیه: خ (٣/١٦/١١٣١)، م (١١٥٩ — ٢/٨١٦/١٨٩)، ن (٣/٢١٤)، د (٧/١١٧/٢٤٣١)، جه (١/٥٤٦/١٧١٢).

[2] صحیح: (ص. د/٢١٢٩) ، د (٧/١٠٢/٢٤٢٠)، ن (٤/٢٢٠).

بەرۆژو بن، رۆژی جەژنی رەمەزان کە لەدوای بەرۆژو بوون دێ، رۆژەکەی تریش رۆژی جەژنی قوربانە، کە لەقوربانبەکانتان دەخۆن.[١]

٢- رۆژانی تەشریق کە دوو رۆژ یان سێ رۆژ دوای یەکەم رۆژی جەژنی قوربانن.

لە ئەبو موررەوە (مەولای ئوممو‌هانی) هاتووە دەڵێ لەگەڵ عەبدوڵلای کوڕی عەمردا چوینە خزمەت باوکی واتە: عەمری کوڕی (العاص) عەمر خواردنی خستە بەردەممان، وتی بخۆ، عەبدوڵڵا وتی ناخۆم بەرۆژوم، عەمر وتی بخۆ ئەم رۆژانە رۆژانێکن پێغەمبەر فەرمانی پێ کردووین تێیاندا بەرۆژو نەبین، ئیمام مالیك دەفەرموێ: ئەوە رۆژانی (أيام التشريق)ن.[٢]

لەخاتو عائیشەو ئیبنو عومەر (رەزای خودایان لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەفەرموون: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رێگەی نەداوە لەرۆژانی تەشریقدا بەرۆژو بن مەگەر بۆ کەسێك (هەدی) دەست نەکەوێ بۆی رەوایە لەجیاتی (هدی) سێ رۆژ بەرۆژو بێ لەحەجو حەوت رۆژیش کە گەڕایەوە.[٣]

٣- بەرۆژو بوونی رۆژی جومعە بەتایبەتی.

لە ئەبو هورەیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، إِلاَّ يَوْمًا قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ».[٤] با کەس لەئێوە بەتایبەتی رۆژی هەینی بەرۆژو نەبێ، مەگەر رۆژێکی پێشەوەی‌و رۆژێکی دوایی لەگەڵیا بەرۆژو بن.

---

[١] متفق عليه: خ (٤/٢٣٨/١٩٩٠)، م (٢/٧٩٩/١١٣٧)، د (٧/٦١/٢٣٩٩)، ت (٢/١٣٥/٧٦٩)، جه (١/١٧٢٢/٥٤٩).

[٢] صحيح: (ص. د/٢١١٣) ، د (٧/٦٣/٢٤٠١).

[٣] صحيح: (مختصر خ/٩٧٨) ، خ (٤/٢٤٢/١٩٩٧).

[٤] متفق عليه: خ (٤/٢٣٢/١٩٨٥)، م (٢/٨٠١/١١٤٤)، د (٧/٦٤/٢٤٠٣)، ت (٢/١٢٣/٧٤٠).

٤- بەرۆژو بوونی رۆژی شەممە بەتایبەتی.

لـە عەبـدوڵلای کـوڕی بوسـری (الـسُّلَمِيِّ) لەخوشـکەکەیەوە، کـەناوی (الصَّمَّاء)ە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إلاَّ فِيمَا افْتُرِضَ عَلَيْكُمْ وَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إلاَّ لِحَاءَ عِنَبَـةٍ أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضُغْهُ».[1] رۆژی شـەممان بەتایبـەتی بـەرۆژو مـەبن، مەگـەر رۆژوی فـەرز بـێ، ئەگـەر هیـچتان دەسـت نەکـەوت رۆژوی پـێ بـشکێنن جگـە لەتوێکڵە عینبە یان چیلکە دارێك با بیجوێ.

٥- بـەرۆژوبوون لـەرۆژانی نیـوەی دووەمـی مـانگی شـەعبان بـۆ کەسـێك نەیکردبێ بەعادەت.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا».[2] کە مانگی شـابان بوو بەنیوە رۆژوی سوننەت مەگرن.

هـەر لـە ئـەوەوە هـاتووە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویـەتی: «لاَ يَتَقَدَّمَنَّ أَحَدُكُمْ رَمَـضَانَ بِـصَوْمِ يَـوْمٍ أَوْ يَـوْمَيْنِ ، إلاَّ أَنْ يَكُـونَ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمَهُ فَلْيَصُمْ ذَلِكَ الْيَوْمَ».[3] با کەس لەنێوە بەرۆژێك‌و بەدوو رۆژ پێش رەمەزان بەرۆژو نـەبێ، مەگـەر کابرا وا خـوی پێـوە گرتبـو هـەموو پێنـج شەممەو جومعەیەك بەرۆژو بێ، جا ئەگەر بەرۆژوبوونەکەی رێکـەوتی ئەو رۆژانەی کرد ئەوە با بەرۆژو بێ.

---

[1] صحيح: (ص. د/٢١١٦) ، د (٧/٦٦/٢٤٠٤) ت(٢/١٢٣/٧٤١) جه (١/٥٥٠/١٧٢٦).

[2] صحيح: (ص. جه/١٣٣٩) ، د (٦/٤٦٠/٢٣٢٠)، ت (٢/١٢١/٧٣٥)، جه (١/٥٢٨/١٦٥١).

[3] متفـــق عليـــه: خ (٤/١٢٧/١٩١٤)، م (٢/٧٦٢/١٠٨٢)، د (٦/٤٥٩/٢٣١٨)، ت (٢/٩٧/٦٨٠)، ن (٤/١٤٩)، جه (١/٥٢٨/١٦٥٠).

٦- بەرۆژو بوونی رۆژی شك.

له عەمماری كوڕی یاسرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: (مَنْ صَامَ الْيَوْمَ الَّذِي يَشُكُّ فِيهِ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ).[1] كەسێك رۆژی شكو گومان بەرۆژو بێ بێگومان لەپەیڕەوكردنی ئایینی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لایداوە.

٧- بەرۆژوبوونی هەموو ساڵ، با رۆژە جەژنەكانو ئەو رۆژانەی نەهی كراوە تێیاندا بەرۆژو بی رۆژوو بشكێنێ.

له عەبدوڵلای كوڕی عەمرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی گوتم: ئەی عەبدوڵلای كوڕی عەمر! «إِنَّكَ لَتَصُومُ الدَّهْرَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ وَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ هَجَمَتْ لَهُ الْعَيْنُ وَنَهِكَتْ لاَ صَامَ مَنْ صَامَ الأَبَدَ».[2] ئەتۆ ساڵ سەرانسەر بەرۆژو دەبیو شەو بەخەبەر دەبی بۆ خوداپەرستی، ئەگەر وابكەیو بەردەوام بێ لەسەر ئەو حاڵە چاوت بەقوڵدا دەچن، بەرۆژو حلێب نیە، كەسێك هەمیشە بەرۆژو بێ.

له ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كەپیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چۆن بەرۆژو دەبی؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەقسەكەی توڕە بوو، كە ئیمامی عومەر ئەو حاڵەی بینی، فەرمووی: ڕازین بەخودایەتی خودای خۆمانو ڕازین بەوەی كە ئیسلام ئاینمانەو حەزرەتی موحەممەد (دروودی خودای لەسەر بێ) پێغەمبەرمانە، پەنا دەگرم بەخودا لەڕق هەڵسانی خوداو لە ڕق هەڵسانی پێغەمبەری خودا، ئیتر حەزرەتی عومەر خێرا خێرا ئەم قسانەی

---

[1] صحيح: (الإرواء/٩٦١) ، ت (٢/٩٧/٦٨١)، د (٦/٤٥٧/٢٣١٧)، ن (٤/١٥٣)، جه (١/٥٢٧/١٦٤٥).

[2] متفق عليه: م (١١٥٩ — ٢/٨١٥/١٨٧)، خ (٤/٢٢٤/١٩٧٩).

دووبارەو سێبارە دەكردنەوە، تا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕقو توڕەیەكەی دامركایەوە، ئەمجار وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! حوكمی ئەو كەسە چیە هەمیشە بەرۆژو دەبێ؟ فەرمووی: {لاصام ولاأفطر} بەهیچ بۆی حیسابە نە بەرۆژووە نە رۆژوشكێنە.[1]

### نابێ ئافرەت ڕۆژوی سوننەت بگرێ مێردی لەماڵ بێو ئیزنی نەدابێ

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَصُومُ الْمَـرْأَةُ وَبَعْلُهَـا شَـاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِـهِ»[2]: ئافرەت نابێ ڕۆژوی سوننەت بگرێو مێردەكەی لەماڵ بێو ئیزنی نەدا.

### ئیعتیكاف: مانەوە لەمزگەوت بەنیازی خوداپەرستی

مانـەوە لەمزگەوتـدا بـەنیازی خوداپەرسـتی لـە دە رۆژی كۆتـایی مـانگی رەمەزاندا سوننەتێكی گەورەو پەسەندە، بەهیوای خێرو بەرەكەتو ڕێكەوتی ئەو طاعەتە بەشـەوی {ليلةالقدر}. قورئـان دەفـەرموێ: {إِنَّـا أَنزَلْنَـاهُ فِـي لَيْلَـةِ الْقَدْرِ – القدر/١}: ئێمە قورئانمان لەشەوی ڕێزدارو فەڕو بەرەكەتدا ناردۆتـە خوار {وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ – القدر/٢}: تۆ چوزانی شەوی ڕێزو فەڕ چیە {لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ – القدر/٣}: شەوی ڕێـزو قـەدر لەهـەزار مـانگ چاكترە كە ئەو شەوە ڕێزدارەی تێدا نەبێ {تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَـةُ وَالـرُّوحُ فِيهَـا بِـإِذْنِ رَبِّهِم مِّـن كُـلِّ أَمْـرٍ – القـدر/٤}: لـەو شـەوە پـیرۆزەدا فریـشتەكان بەگشتیو حەزرەتی جوبرائیل بەتایبـەتی، هـەموو فـەرمانو حـوكمێكی خـودای خۆیـان

---

[1] صحيح: (ص. د/٢١١٩) ، م (٢/٨١٨/١١٦٢)، د (٧/٧٥/٢٤٠٨)، ن (٤/٢٠٧).

[2] متفـق عليـه: خ (٩/٢٩٣/٥١٩٢)، م (٢/٧١١/١٠٢٦)، د (٧/١٢٨/٢٤٤١)، ت (٢/١٤٠/٧٧٩)، جـه (١/٥٦٠/١٧٦١) بزيادة فيه.

دادەبەزێننە سەر زەوی {سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ - القدر/٥}: ئەو شەوە تابەیانی هەر سەلامو ڕەحمەتە.

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا لە دە ڕۆژی کۆتایی مانگی ڕەمەزاندا لەمزگەوتدا ئیعتیکافی دەکردو دەیفەموو: «تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ».[1] لە دە ڕۆژی کۆتایی ڕەمەزاندا بۆ شەوی (لیلةالقدر) بگەڕێن‌و ڕێکەوتی شەوێك لەو شەوانە دەکا.

هەر لە ئەوەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوِتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ».[2] بۆ شەوی (لیلةالقدر) لەشەوە تاکەکانی دە ڕۆژی دوایی مانگی ڕەمەزاندا بگەڕێن.

## پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەمیشە هاوەڵانی هەڵدەنا بۆ ئەنجامدانی ئیعتیکاف

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[3] کەسێك شەوی لەیلەتولقەدر بەزیندویی ڕاگرێ واتە بێداربێ‌و لەمزگەوتدا بمێنێتەوە بەنیازی ئیعتیکاف خەریکی خوداپەرستی بێ، ئەم کارەشی لەئیمانەوە هەڵقوڵێ‌و بەهیوای پاداشی دوارۆژ بێ لەتاوانی ڕابردوی لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ.

ئیعتیکاف لە مزگەوتدا نەبێ نایەتە جێ، ئاماژە بەدەقی {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ - البقرة/١٨٧}: لەو کاتانەدا کەئێوە

---

[1] صحيح: (مختصر خ/٩٨٧) ، خ (٤/٢٥٩/٢٠٢٠)، ت (٢/١٤٤/٧٨٩).

[2] متفق عليه: خ (٤/٢٥٩/٢٠١٧)، م (٢/٢٦٨/١١٦٩).

[3] متفق عليه: خ (٤/٢٥٥/٢٠١٤)، م (١/٥٢٣/٧٦٠)، د (٤/١٤٦/١٣٥٩)، ن (٤/١٥٧).

لەمزگەوتەکانـدا ئیعتیکـاف دەکـەن سـەرجێی لەگـەڵ خێزانـەکانتان مەکـەن. هـەروەها چـونکە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئیعتیکـافی هـەر لەمزگەوتـدا ئـەنجام داوە، شـوێنی ئـەو طـاعەتـەی پێغەمبـەر تـەنها مزگـەوت بووە.

واباشە بۆ ئەو کەسەی ئیعتیکاف دەکا: کە سەرگەرمی خوداپەرستی بێو خـۆ بەشـتی دونیـاییـەوە مەشـغوڵ نـەکا، خـەریکی نوێـژکردنو خوێنـدنی قورئـانو تەسـبیحاتو ذیکـری تەحمیـدو تـەهلیلو تـەکبیرو ئیـستیغفارو صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەرو (درودی خودای لەسەر بێ) دوعـاو پاڕانـەوەو وتووێژی زانستی ئایینی شتی وا.

باش نیە بۆ ئەو کەسەی لە ئیعتیکافدایە: کەخۆی بەشتی لاوەکیو کاری دونیایەوە هەڵەگیر بکا، کردارو گوفتاری وابکا کە پەیوەندی بە ئیعتیکافەوە نیە، هەروەها مەکروهە کەخۆی لەقسەکردن بگرێتـەوەو پێـی وابـێ بێـدەنگی لەخودای نزیك دەکاتەوە!![1] بۆی ڕەوایە لەشـوێنی ئیعتیکافی خـۆی دەربـچێ بـۆ کـاری پێویـست، هـەروەکوو بـۆی ڕەوایـە سـەر بەشـانە بکـاو سەربتاشـێو نینۆکی بکاو جەستەی خۆی پاكو خاوێن بکاتەوە.

ئیعتیکاف پوچ دەبێتـەوە بەوەی بەبێ کاری پێویست لەشوێنی ئیعتیکـاف بچێتە دەر، هەروەها بەجووتبوون لەگەڵ خێزانـیدا.

## كتاب الزكاة (باسی زەکات)
## پلەوپایەی زەکات لەئایینـدا

زەکات پایەیەکە لەپایەکانی ئیسلام، فەرزێکە لە فەرزەکانی.

---

[1] فقه السنة ج١/٤٠٤.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ».[1]

لەقورئانی پیرۆزدا لەهەشتاو دوو ئایەتدا زەکات لەگەڵ نوێژدا هێنراوە.

پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبەر دەکاو دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم – التوبة/١٠٣}: لەماڵو سامانی موسوڵمانان بەشێکی دیاری کراوە وەربگرە، بۆ ئەوەی دابەشی بکەی بەسەر هەژاراندا بەو زەکات وەرگرتنە دڵو دەروونی دەوڵەمەندەکان لەچروکیو ڕژدی پاك دەکەیەوە، دڵی هەژارەکانیش لەڕقو کینەو بەخیلی پاك دەکەیەوە، ماڵو سامانەکەش گەشەو نما دەکا.

هەروا پەروەردگار دەفەرموێ: {وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبًا لِّيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِندَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ – الروم/٣٩}:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلاَ يَقْبَلُ اللَّهُ إِلاَّ الطَّيِّبَ وَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ، ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ».[2] کەسێك بە ئەندازەی دەنکە خورمایەك لەکاسبی حەڵاڵ – خودا جگە لە حەڵاڵ ببەخشێ شتی تر قبوڵ ناکا – ئەوە بێگومان خودا بەدەستی ڕاستی وەری دەگرێ، پاشان بۆ خاوەنەکەی پەروەردەی دەکا وەکوو

---

[1] لەباسی نوێژدا تەخریجو مانا کراوە.

[2] متفق عليه: خ (٢/٢٧٨/١٤١٠) وهذا لفظه، م (٢/٧٠٢/١٠١٤)، ت (٢/٨٥/٦٥٦)، ن (٥/٥٧).

چۆن یەکێك لەئێوە جوانە ئەسپی تازە لەدیکبوو پەروەردە دەکا، هەتا گەورە دەبیّو بە ئەندازەی کێوێکی لیّ دیّ.

## هەڕەشە لەوانەی زەکات نادەن

قورئان دەفەرمویّ: {وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ – آل عمران/١٨٠}: با وانەزانن ئەوانەی رژدی دەنوێنن دەربارەی ئەو ماڵو سامانەی خودا پێی داون. کە ئەو ماڵو سامانە خێرە بۆیان، بەڵکوو ئەوە شەڕو نەگبەتییە، رۆژی قیامەت ئەو ماڵو سامانەیان بۆ دەکریّ بە پشتێنو تۆقی ئاگر دەوریان دەدا، مڵكو میراتی ئاسمانو زەوی بۆ خودایە هەر ئەو خاوەنیانە، خودا ئاگادارە بەوەی دەیکەنو هیچی لیّ گوم نابیّ.

لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراوە کە فەرموویەتی: « مَنْ آتَاهُ اللّهُ مَالاً ، فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ ، لَهُ زَبِيبَتَانِ ، يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَعْنِي شِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا كَنْزُكَ أَنَا مَالُكَ». کەسێك خودا ماڵو سامانێکی پێداو زەکاتی لیّ نەدا رۆژی قیامەت ئەو ماڵەی بۆ دەچێتە شێوەی مارێك کە لەبەر زۆر ژەهری سەری سپی بوو بیّ. دوو لاشەویلە هەن، یان دوو خاڵی رەش بەپشتی چاوەکانیەوەن، خۆی تێدەهاڵێنیّ پاشان قەپی پێدادەکاو بە لاشەویلەکانی دەیگریّو دەڵیّ من ماڵو سامانەکەتم، پاشان پێغەمبەر ئەم ئایەتەی خوێندەوە: {وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ – آل عمران/١٨٠}.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ – التوبة/٣٤}: ئەوانەی زێڕو زیو پەزمەندە دەکەن لەڕێگەی ڕەزامەندی خودادا خەرجی ناکەن، ئەوە مزگێنی سزای بەئێشیان پێ بدە.

{يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَـذَا مَا كَنَزْتُمْ لأَنفُسِكُمْ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ – التوبة/٣٥}: لەو ڕۆژەدا لەناو ئاگری دۆزەخدا ئەو زێڕو زیوە سوردەکرێتەوە، ناوچاوان‌و لاتەنیشت‌و بەروپشتیانی پێ داخ دەکرێ، پێیان دەگوترێ ئەمە ئەو ماڵ‌و سامانەیە کە لەدونیادا بۆخۆتان پەزمەندە کردبوو، دەبچێژن سزای ئەو ماڵ‌و سامانەی کۆتان کردبووەوەو لێتان نەبەخشیبوو.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (هیچ خاوەن زێڕو زیوێك نیە مافی ماڵ‌و سامانەکەی نەدا کە بریتییە لە زەکات، ئیللا ڕۆژی قیامەت ئەو زێڕو زیوەی بۆ دەکرێ بەپارچە پلێتی ئاگرین، بەئاگری دۆزەخ بۆی سور دەکرێتەوە، لاتەنیشت‌و ناوچەوانی‌و بەروپشتی پێ داخ دەکرێ. هەر کەسارد بۆوە بۆی سوردەکرێتەوە لەڕۆژێکدا ئەندازەی پەنجا هەزار ساڵە، هەتا حیساب‌و لێکۆڵینەوەی خەڵك کۆتایی دێ‌و هەرکەسە سەرەنجامی خۆی دەزانێ، یان بەرەو بەهەشت بەڕێ دەکرێ یان بۆ دۆزەخ ڕاپێچ دەکرێ. گوترا: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەی خاوەن حوشتر؟ فەرمووی: خاوەنی حوشتریش ئەگەر حەقی خۆیان لێ نەدا هەروایە. بەشێ لەو حەقەی تێیاندا واجبە: کە ڕۆژی ئاودانیان بیاندۆشێ‌و لەشیرەکەیان بەشی ڕێبوارو ئاتاجان بدا، جا ئەگەر حەقی خۆیان لێ دەرنەکا ڕۆژی قیامەت خاوەنەکەیان فڕێ دەدرێتە گۆڕەپانێك، حوشترو ئاژەڵەکانیش بەتەواوی ژمارەیان‌و هێزو توانایان بەسمەکانیان دەیشێلن‌و پێخوستی دەکەن‌و

دەیسوونەوە، بەددانیان دەیگەزن، کە بەسەریا تێپەڕین سەرلەنوێ بەسەریا دەگەڕێندرێنەوەو بەهەمان شێوە سزای دەدەنەوە ئەمە لەرۆژێکدا ماوەکەی پەنجا هەزار ساڵە، هەتا حیساب و لێکۆڵینەوەی نێوان مەخلوقات تەواو دەبێ و لێك دەکرێتەوەو هەرکەسە ڕێگای خۆی نیشان دەدرێ یان بۆ بەهەشت یان بۆ دۆزەخ.[1]

## حوکمی زەکات نەدەر

زەکات فەرزێکە لەو فەرزە سەرەکیانەی واجبییەکەی کۆڕای ئوممەتی لەسەرە: ئەوەندە مەشهورو باوە، بووەتە شتێکی زەروری لە ئایین، بەجۆرێك ئەگەر کەسێك ئینکاری واجببونی بکا پێی کافردەبێ و لە ئیسلام دەردەچێ و دەشکوژرێ، مەگەر تازە موسوڵمان بێ، ئەوە بۆی دەبێتە عوزرو بیانوی وەردەگیرێ بەهۆی نەزانی بە حوکمەکە.

وەلێ کەسێك بڕوای وابێ زەکات واجبەو زەکات نەدا، ئەو تاوانبار دەبێ بەزەکات نەدانەکەی کافر نابێ، پێویستە حاکم و فەرمانڕەوای وەخت بەزۆر زەکاتەکەی لێ بستێنێ و[2] بەشێوەی سزاش نیوەیماڵەکەی لێ زەوت دەکا.

لە بەهزی کوڕی حەکیمەوە ئەویش لە باوکییەوە، لەباپیرییەوە هاتووە دەڵێ: ژنەوتم: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ لاَ يُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ حِسَابِهَا مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ أَبَى فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ إِبِلِهِ عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى لاَ يَحِلُّ لآلِ مُحَمَّدٍ مِنْهَا شَيْءٌ»[3]:

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٧٢٩) ، م(٩٨٧/٦٨٠/٢)، د(١٦٤٢/٧٥/٥).

[2] فقه السنة ج١/٢٨١.

[3] حسن: (ص.ج/٤٢٦٥)، د(١٥٦٠/٤٥٢/٤)، ن(٥/٢٥)، حم(٢٨/٢١٧/٨).

لەهەموو گارانە حوشترێکدا بەدەمی خۆی بلەوەری زەکات هەیە، لەهەر چل سەرێکدا گۆلکە حوشتر (بنت لبون)ێك هەیە. جەڵە بەحوشترەکە لێك جیاناکرێنەوە، هەموویان دەژمێردرێن کزو قەڵەوو گەنجو پیر پێکەوە حیساب دەکرێن، یان مانای ئەوەیە: ئەگەر جەڵەبەکە هاوبەشی بوو لێك جیاناکرێنەوە.

عامیلی زەکاتیش دەبێ جۆری مامناوەند وەربگرێ. جا هەر خاوەن حوشترێك زەکاتی خۆی بەڕێك و پێکی داو بەهیوای پاداشی لای خودابوو، ئەوە پاداشی خۆی هەیە. کەسێك زەکاتەکە نەدا ئەوە ئێمە بەزۆر لێی دەستێنین و نیوەی ماڵەکەشی دەبەین وەکوو سزادانێك، ئەمەش جدییەت و بەهەند وەرگرتنێکە لەو شتانەی کەخودا فەرمانی پێکردوین گرنگییان پێ بدەین. هیچ شتێ لەم ماڵە بۆ ئالی محمد حەڵاڵ نیە، ئەگەر کۆمەڵە خەڵکێك زەکاتیان نەداو بڕواشیان وابوو واجبە، هێزو توانای بەربەرەکانیشیان هەبوو، ئەوە شەڕیان لەگەڵ دەکرێ ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ»[1]: فەرمانم پێ کراوە: کە شەڕ لەگەڵ خەڵکانی کافر بکەم هەتا شایەتی دەدەن کەهیچ خودانین جگە لە (الله) وە موحەممەد پێغەمبەری خودایە، نوێژدەکەن و زەکات دەدەن: جا کە ئەو ئەرکانەیان بەجێ هێنا خوێن و ماڵیان لەمن دەپارێزن، مەگەر بەحەقی ئیسلام و حیسابیان لای خودایە.

لە ئەبو هورەیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: کاتێك پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەدونیا دەرچوو رۆژگار بوو بەسەردەمی

---

[1] متفق عليه: خ(١/٧٥/٢٥) وهذا لفظه م(١/٥٣/٢٢).

حـــەزرەتی ئەبوبـــەکر، هەنـــدێ هـــۆزو خێڵـــی عـــەرەب هەڵگەڕانـــەوەو کافربوونـەوە. حـەزرەتی ئەبوبـەکر بڕیـارێدا شـەڕیان لەگـەڵ بکـا، حـەزرەتی عومـەر فـەرمووی: ئـەتۆ چـۆن شـەڕ لەگـەڵ ئـەو زەکـات نەدەرانـە دەکـەی؟ لەحاڵێکدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: « أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ . فَمَنْ قَالَهَا فَقَدْ عَصَمَ مِنِّـى مَالَـهُ وَنَفْـسَهُ إِلاَّ بِحَقِّهِ ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ»؟ ئەبوبـەکر فـەرمووی: سـوێندم بـەخودا شـەڕدەکەم لەگەڵ هەرکەسێك جوداوازی بخاتە نێوان نوێژو زەکات، چونکە زەکات حـەقی مـاڵو سـامانە، وەللاهـی ئەگـەر بێـچوە بـزنێکم لێ مـەنع بکـەن کـە لـەوەپێش دەیانـدا بـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئێـستا نایـدەن، بـەخودا شەڕیان لەگـەڵ دەکـەم لەسـەر نـەدانی، حـەزرەتی عومـەر فـەرمووی: بـەخودا ئەوە بڕیارێـك بـوو خـودا دڵـی حـەزرەتی ئەبوبـەکری بـۆ رونـاك کردۆتـەوەو زانیم ئەوە حەقەو کارێکی پەسەندە[1].

## زەکات لەسەر کێ واجبە؟

زەکـات واجبـە لەسـەر هـەموو موسـوڵمانێکی ئـازاد: کـە سـامانی بگاتـە ئەندازەیەك پێی بگوترێ: دەوڵەمەندو ساڵێکیش بەسـەر ئـەو خاوەنداریەتیـە تێپەڕیبێ، جگە لە کشتو کاڵ، ئەم بەدروێنە کردنی زەکاتی تێدا واجب دەبێ بەمەرجێ بگاتە ئەندازەی زەکات تێدا واجببوون. قورئان دەفەرموێ: {وَآتُـواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ – الأنعام/١٤١}. دوای دروێنەو خەرمان سورکردن زەکات لـە کشتو کاڵ دەربکەن.

---

[1] متفق عليه: خ(١٣٩٩/١٤٠٠/٣/٦٢٦/٣)، م(٢٠/١/٥١/١)، د(١٥٤١/٤/٤١٤)، ن(٥/١٤)، ت(٢٧٣٤/١١٧/٤).

## ئەو ماڵو سامانەی زەکاتی تێدا واجب دەبێ

زەکات واجبە لە ماڵو سامانی نەخدینەو کشتو کاڵو بەروبوومو ئاژەڵو کانو کانزا.

## زەکاتی نەخدینە (زێڕو زیو)

## ئەو ئەندازەیەی زەکاتی تێدا واجب دەبێو ئەندازەی زەکاتەکە

نیصابی زێڕ بیست دینارە، نیصابی زیو دوسەد دیرهەمە. هەرکاتێ ئەو دوو جۆرە گەیشتنە ئەو ئەندازەیە چواریەکی دەیەکی تێدا واجب دەبێ. لە عەلی کوڕی ئەبو طالیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ - يَعْنِي فِي الذَّهَبِ - حَتَّى يَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ »[1]: هەرکاتێ ئەتۆ دووسەد دیرهەمت هەبوو ساڵی بەسەردا تێومرسوڕایەوە پێنج دیرهەم زەکاتی لێ دەردەکرێ، لەبارەی زێڕیشەوە هیچت لەسەر واجب نیە هەتا دەبێە خاوەنی بیست دینار، هەرکاتێ بیست دینارت بوو ساڵی بەسەردا ڕۆیی ئەوە نیو دیناری زەکات تێدا واجب دەبێ.

## زەکاتی خشڵ

زەکاتی خشڵ واجبە بەگوێرەی مانای گشتی ئایەتی قورئانو فەرموودە، ئەوکەسەی خشڵ لە حوکمی ئایەتەکانو فەرمودەکان دەردەهاوێو دەڵێ زەکاتی تێدانیە ئەوە هیچ بەڵگەیەکی بەدەستەوە نیە. وێڕای ئەوەش چەند دەقێکی تایبەتی ڕیوایەتکراون: کە ئەوە دەگەیەنن کە زەکات لەخشڵدا واجبە. لەوانە:

---

[1] صحيح: (ص.د/١٣٩١) ، د(٤/٤٤٧/١٥٥٨).

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: چەند پارچە زێڕێکم کردبوە خشڵو بەخۆمدا کردبوو بۆ خۆڕازاندنەوە، عەرزی پێغەمبەرم کرد ئایا ئەمە بەکەنزو پەزمەندە کردن حیساب دەکرێ؟ فەرمووی: «مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ». هەرماڵێك گەییشتە ئەندازەیەك زەکاتی لێ بدرێو زەکاتی لێ درا ئەوە بەکەنز حیساب نیە[1].

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتە ماڵەکەم لەپەنجەکانمدا هەندێ ئەنگوستیلەو خرخاڵی بینین لەزیو دروستکرابون فەرمووی: «مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ». ئەوە چیە ئەی عائیشە؟! وتم: دروستم کردون خۆیان پێ بڕازێنمەوە بۆ تۆ ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمووی: «أَتُؤَدِّينَ زَكَاتَهُنَّ ». ئایا زەکاتەکەیان دەدەی؟! وتم: ناوەڵڵا، یان (ئەگەر خودا بیەوێ). فەرمووی: «هُوَ حَسْبُكِ مِنَ النَّارِ». ئەوەندەت بەسە بۆ دۆزەخ.[2] *

## زەکاتی کشتو کاڵو بەروبومو میوە

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ –

---

[1] حسن: (ص.ج/٥٥٨٢)، (الصحيحە/٥٥٩)، د(١٥٤٩/٤٦٢/٤)، قط(٢/١٠٥).

[2] صحیح: (ص.د/١٣٨٤) ، د(١٥٥٠/٤٢٧/٤)، قط(٢/١٠٥).

* ئەم باسە لەکتێبە فیقهیەکاندا زۆر لێکۆڵینەوەو چەندو چوونی لەسەرکراوە، بەم شەش حەوت دێڕەی ئێرە نابێ حوکم بدرێ، هەرکەسێ دەیەوێ بە تەفصیلی لەم باسە ئاگاداربێو نەکەوێتە هەڵەوە با بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە فیقهیەکان بەتایبەتی کتێبە ناوازەکەی د. یوسف القرضاوی (فقە الزكاة) یان (الموسوعة الفقهیة الكويتية). (ملا محمود).

الأنعام/١٤١}: پەروەردگار خودایەکی وەهایە بۆ ئێوەی بەدی هێناوە باخی کەپر بۆکراوو باخی بێ کەپر، درەختی خورماو کشتو کاڵی جۆراو جۆر کەتامی بەروبوومی هەریەکەیان لەوی دی جیاوازە. هەروا زەیتونو هەنار کە لەدیمەندا لێك دەچنو لەتامو خواردندا لێك جوداوازن، لەو بەروبوومو میوەجاتە بخۆن با بەتەواوی نەشگەیشتبێ، زەکاتی پێویستیش لەو کشتو کاڵو بەروبوومە دەربکەن لەکاتی خەرمان سورکردنو ترێ رنینو خورما چنینو حاصلات هەڵگرتندا. زێدەڕەوی مەکەن لە لێ خواردنو لێ بەخشیندا، بێگومان پەروەردگار ئەوانەی خۆش ناوێن کە زێدەڕۆیی دەکەن.

## ئەو جۆرانەی زەکاتیان تێدایە

ئیبنولمونزیر دەڵێ: کۆڕای زانایان لەسەرئەوەیە کە زەکات واجبە لە گەنمو جۆو، خورماو مێوژدا[1].

ئەمجار دەربارەی غەیری ئەم چوار جۆرە کەوتوونە راجیاییەوە، ئەوەی بە پەسەندو راجیح دەزانـدرێ ئەوەیە زەکات لە غەیری ئەو چوار شتە وەرناگیرێ، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەبو بەرزە: کە لەئەبو موساو معازەوە ریوایەتی کردوە وتوویانە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردونی بۆ وڵاتی یەمەن بۆئەوەی خەڵك فێری ئایینی ئیسلام بکەن فەرمانی پێ کردون: کە زەکات وەرنەگرن جگە لەم چوار جۆرە کشتو کاڵو بەروبوومە: (گەنم – جۆ – خورما - مێوژ)[2].

---

[1] الإجماع/٩٢/٤٧.

[2] صحيح: (الصحيحة/٨٧٩)، ك(١/٤٠١)، هق(٤/١٢٥)..

### ئەندازە (نیصاب)

بەروبوومو كشتو كاڵ تا نەگاتە نیصابو ئەندازەی زەكات تێدا واجب بوون زەكاتیان تێدانیە. بەمەرج گیراوە بۆ زەكات تێدا واجب بوونی كشتو كاڵو بەروبووم: كە چەندیەتیان بگاتە ئەو ئەندازەیەی لەم حەدیثەی ئەبو سەعیدی (الخدري)دا دیاری كراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ مِنَ الإِبِلِ ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ»[1]: لەكەمتر لەپێنج سەر حوشتر زەكات نیە، لەكەمتر لەپێنج ئوقیە: كە دەكاتە دووسەد دیرهەم زەكات نیە لەكەمتر لەپێنج ویسق: كە دەكاتە سێ سەد ربە (صاع) زەكات واجب نیە.

### ئەو ئەندازەی واجبە بدرێ

لەجابیرەوە ڕیوایەتكراوە، پێغەمبەر فەرموویەتی: « فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ».[2] ئەو كشتو كاڵو بەروبوومەی بە ئاوی ڕوبارو باران ئاو دەدرێ زەكاتەكەی دەیەكە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ ، وَمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ»[3]: ئەو كشتو كاڵەی بە باران یان بەئاوی كارێز یان زلكاو نزیك ڕوباربوو، ئاودانی ئەركی زۆری گەرەك نەبوو یان زەوییەكە

---

[1] متفق عليه: خ(١٤٤٧/٣١٠/٣)، وهذا لفظه. م(٩٧٩/٦٧٣/٢)، ت(٦٢٢/٦٩/٢)، ت(٥/١٧)، جة(١٧٩٣/٥٧١/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٢٧١) ، م(٩٨١/٦٧٥/٢) وهذا لفظه، د(١٥٨٢/٤٨٦/٤)، ن(٥/٤٢).

[3] صحيح: (ص.ج/٤٢٧) ، خ(١٤٨٣/٣٤٧/٣) وهذا لفظه د(١٥٨١/٤٨٥/٤)، ت(٦٣٥/٧٦/٢)، ن(٥/٤١)، جة(١٨١٧/٥٨١/١).

شێداربوو ئاوی لەسەرەوە بوو رەگی درەختو روەکەکە دەگەیشتە ئاو ئەوە دەیەکی لەسەرە ئەگەر بەهۆی مەکائینو ناعورو شتی وا ئاودەدرا نیوەی دەیەکە.

**خەرساندنی خورماو تریٚ**

لە ئەبو حەمیدی (السّاعدی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا چووین بۆ غەزای تەبوك. کە تەشریفی هاتە (وادی القری) ئافرەتێك لەناو باخەکەیدا بوو، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بەروبوومەکەی بۆ (خەرص) مەزندە بکەن، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆی مەزندەکرد بە دەویسق، پاشان پێی فەرموو ئەوەی لێی بەرهەم دەهێنی حیسابی بکەو بیژمێرە... جادوایی کە تەشریفی هاتە (وادی القری) بە ئافرەتەکەی فەرموو: «كَمْ جَاءَ حَدِيقَتُكِ»؟ باخەکەت چەندی بەروبووم هێناوە؟ وتی: دەویسق، دەق وەکوو پێغەمبەر خەرساندبووی.[1]

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحەی دەنارد لەکاتی پێگەیشتنو گەییندا باخە خورماکەی دەخەرساندن پێش ئەوەی لێی بخورێ، پاشان جولەکەکانی سەرپشك دەکرد بەو مەزندەکردنو خەرساندنە باخەکە بخەنە ئەستۆی خۆیان یان لێی دەستبەرداربن بەو مەزندەکردنە، بۆئەوەی زەکاتەکە هەژمار بکا پێش ئەوەی میوەکە بخورێو لێك جیابکرێتەوە[2].

**زەکاتی ئاژەڵ**

ئاژەڵی زەکات تێدا واجب بوو سێ جۆرە (حوشتر، رەشەوڵاخ، مەروبزن).

---

[1] صحيح: (ص.د/٢٦٤٣) ، خ(١٤٨١/٣٤٣/٣)، د(٣٠٧٩).

[2] حسن لغيره (الإرواء/٨٠٥)، د(٩/٢٧٦/٣٣٩٦).

**زەکاتی حوشتر:**

لەئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ مِنَ الإِبِلِ صَدَقَةٌ»[1]: لەکەمتر لەپێنج سەر حوشتر زەکات واجب نیە.

**ئەندازەی ئەو زەکاتەی لە حوشتردا واجبە:**

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر ئەم نامەیەی بۆ نووسی کاتێك کە بەرەو وڵاتی بەحرەین ڕەوانەی کرد. «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ – صلى الله عليه وسلم – عَلَى الْمُسْلِمِينَ ، وَالَّتِي أَمَرَ اللَّهُ بِهَا رَسُولَهُ ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا ، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلاَ يُعْطِ فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا مِنَ الْغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ ، إِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلاَثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثَى ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلاَثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الْجَمَلِ ، فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جَذَعَةٌ ، فَإِذَا بَلَغَتْ – يَعْنِي – سِتًّا وَسَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ ، فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ ، وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلاَّ أَرْبَعٌ مِنَ الإِبِلِ فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ ، إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا مِنَ الإِبِلِ فَفِيهَا شَاةٌ»[2]: بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان، ئەمە فەرزی زەکاتە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای

---

[1] صحيح: لەوەپێش تەخریج کرا.

[2] صحيح: (ص.د/١٣٨٥) ، خ(١٤٥٤/٣١٧/٣)، (١٣٥٣/٣١٦/٣)، د(١٥٥٢/٤٣١/٤)، ن(١٨/٥)، جة(١٨٠٠/٥٧٥/١) الحديث الثاني فقط.

لەسەر بێ) فەرزی کردوە لەسەر موسوڵمانانو ئەوەیە: کە خودا فەرمانی کردوە بە پێغەمبەرەکەی جا هەر موسوڵمانێك دوای زەکاتی لێ کرا بەوڕێو رەسمە، با زەکاتەکەی بێ چەندو چوون رادەستی زەکات وەرگرەکان بکا، کەسێك زیادی لێ داواکرا بانەیدا، لەبیستو چوار حوشترو کەمتردا مەڕ دەدرێ، لەهەموو پێنج سەر هەتا سیو پێنج ئەوە گۆلکە مێینە حوشترێکیان تێدا واجب دەبێ کە ساڵێکی تەواو کردبێو چوبێتە ساڵی دووەمەوە. کە ژمارەیان گەییشتە سیو شەش تا چلو پێنج سەر ئەوە نوینگینە حوشکترێکیان تێدا واجب دەبێ کە چوبێتە ساڵی سێیەمەوە. کەبوون بە چلو شەش تا شەصت سەر ئەوە حوشترە مێینەیەکیان تێدا واجب دەبێ، کەسێ ساڵی تەواوکردبێو چوبێتە ساڵی چوارەمەوەو کاتی ئەوەی هاتبێ کەڵ بگرێ. ئەگەر بوون بە شەصتو یەك تا حەفتاو پێنج سەر ئەوە حوشترێکیان تێدا واجبە کە چوبێتە ساڵی پێنجەمی تەمەنی، ئەگەر ژمارەیان گەییشتە حەفتاو شەش تا دەگاتە نەوەد سەر ئەوە دوو (بنت لبون) دوو حوشتری وا چووبنە ساڵی سێیەمی تەمەنیانەوە واجب دەبێ. ئەگەر بوون بە نەوەدو یەك سەر تا دەگەنە سەدو بیست، دوو حوشتری وا سێ ساڵیان تەواو کردبێو چوبنە ساڵی چوارەمەوە، کە ژمارەیان لەسەدو بیست تێپەڕی لەهەموو چل سەرێکدا (بنت لبون)ێك هەیەو لەهەموو پەنجا سەرێکدا حوشترێك واجب دەبێ کە سێ ساڵی تەواوکردبێو چوبێتە ساڵی چوارەمەوە کەسێك تەنها چوار سەر حوشتری هەبوون ئەوە زەکاتیان تێدانیە کەبوون بەپێنج سەر، دەبێ مەڕێك بدا بەزەکات.

**کەسێک جۆرە حوشترێکی لەسەر پێویست بوو بێدا بەزەکاتو دەست نەدەکەوت دەبێ چی بکا؟**

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر (ڕەزای خودای لێ بێ) نووسراوێکی بۆ نووسی دەربارەی چۆنیەتی وەرگرتنی زەکاتی ئاژەڵ بەوشێوەی خوداو پێغەمبەری خودا فەرمانیان کردبوو، کەسێك حوشترەکانی گەیشتنە ئەو ئەندازەیەی کە حوشکترێکی وابدا بەزەکات کە چوار ساڵی تەاوکردبێو چوبێتە ساڵی پێنجەمەوە وەڵێ ئەو جۆرە حوشترەی دەست نەدەکەوت، لەهەمان کاتدا حوشتری وای هەبوو سێ ساڵی تەواوکردبێو چوبێتە ساڵی چوارەمەوە ئەوە ئەو جۆرەی لێ وەردەگیرێو دوو مەڕیشیان لەگەڵ دەدا، یان لەجیاتی ئەو دوو مەڕە بیست دیرهەم دەدا.

کەسێك حوشترەکانی گەیشتنە ژمارەیەك دەبوایە حوشترێکی وا بدا بەزەکات کە سێ ساڵی تەواوکردبێو چوبێتە ساڵی چوارەمەوە، بەڵام دەستی نەدەکەوت، حوشتری گەورەتری هەبوو، ئەوە لێی قبوڵ دەکرێو بیست دیرهەم یان دوو مەڕی دەدرێتەوە.کەسێك زەکاتی گەیشتە ئەو ئەندازەیەی حوشتری (حيقة) واتە: چوبێتە ساڵی چوارەمی تەمەنیەوە – بداو جگە لە (بنت لبون) کە حوشترێکە چوبێتە ساڵی سێیەمی تەمەنیەوە نەیبوو، ئەوە لێی وەردەگیرێ وێڕای دووەمەڕ یان بیست دیرهەم.

کەسێك زەکاتەکەی گەیشتە ئەو ئەندازەیەی (بنت لبون) بدا بەڵام جگە لە (حِقّة) حوشتری تری نەبوو ئەوە لێی وەردەگیرێو بیست دیرهەم یان دوو مەڕی بۆ دەگەڕێندرێنەوە.

کەسێك زەکاتی گەییشتە ئەوەی (بنت لبون) بدا جگە لە (بنت مخاض) حوشتری تری نەبوو ئەوە لێی وەردەگیرێ‌و بیست دیرهەم یان دوو مەڕیشی لەگەڵ دەدا.[1]

*** زەکاتی رەشەوڵاخ: نیصابی زەکاتی‌و ئەندازەی زەکاتی واجب:**

لە موعاذی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردمی بۆ یەمەن‌و فەرمانی پێ کردم کە زەکاتی رەشەوڵاخ بەمجۆرە وەربگرم: کە لەهەموو چل سەرێك نوێنگینێکی دووساڵە وەربگرم لەهەموو سی سەرێك گۆلکێکی یەکساڵە وەربگرم.[2]

*** زەکاتی مەڕو بزن‌و ئەندازەی زەکاتی واجب بوو تێیاندا:**

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر ئەندازەی زەکاتی مەڕو بزنی بۆ نووسی کە خوداو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانیان پێ کردوە کە زەکاتی مەڕوبزن بەم شێوەیە وەربگرێ، ئەوەی بەدەمی خۆی دەلەوەڕێ لەچل سەرەوە تا سەدوبیست سەر یەك مەڕە، کە لەسەدو بیست زیادبوو تا دووسەد سەر دوومەڕ دەدا. کە لەدووسەد تێپەڕی تا سێصەد سەر، سێ مەڕ دەدا. کە لەسێ سەد تێپەڕی لەهەموو سەد سەرێکدا مەڕێك واجبە، ئەگەر مەڕو بزنەکان لەچل سەر کەمتر بوون ئەوە زەکاتیان لێ ناکەوێ مەگەر خاوەنەکە بۆ خۆی ئارەزۆی بێ، زەکاتیان لێ بدا.[3]

---

[1] صحيح: (ص.د/١٣٨٥) ، خ(٣/٣١٧/١٤٥٤)، (٣/٣١٦/١٤٥٣)، د(٤/٤٣١/١٥٥٢)، ن(٥/١٨)، جة(١/٥٧٥/١٨٠٠).

[2] صحيح: (ص.د/١٣٩٤) ، ت(٢/٦٨/٦١٩)، د(٤/٤٥٧/١٥٦١)، ن(٢/٢٦)، جة(١/٥٧٦/١٨٠٣) واللفظ له عنده غيره زيادة في آخره.

[3] صحيح: لەوەپێش تەخریج کرا.

## مەرجی واجبوونی زەکات لە ئاژەڵدا

١- دەبێ ژمارەیان بگاتە نیصابی زەکات لێ دەرکردن.

٢- دەبێ ساڵیان بەسەردا بسوڕێتەوە، ئاماژە بە فەرمودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « لاَ زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ»[1]: لە هیچ ماڵو سامانێکدا زەکات واجب نیە تا ساڵی بەسەردا تێومرنەسوڕێتەوە.

٣- دەبێ ئەو ئاژەڵانە بەدەمی خۆیان بلەوەڕێن، پێویست بە ئالفو لەوەڕ ئامادەکردن نەکا، بەدەمی خۆیان لەپاوانی موباحدا زوربەی ساڵ لەوەڕبخوا، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «فِي صَدَقَةَ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِها إِذا كَانَتْ أَرْبَعِينَ الى عشرين ومَائة شَاةٌ»[2]: لە زەکاتی مەڕو بزنی (بۆخۆ لەوەڕ)دا ئەگەر بوون بەچل هەتا سەدو بیست سەر یەك مەڕ واجب دەبێ.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) « فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ»: لە حوشتردا کە بۆ خۆی بلەوەڕێو پێویستی بە ئالف نەبێ لەهەموو چل سەرێکدا حوشترێکی تەمەن دووساڵ تەواوکردو واجب دەبێ.

## ئەوەی نابێ بەزەکات وەربگیرێ

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کاتێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) موعازی نارد بۆ یەمەن پێی فەرموو: «وَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٤٩٧) ، جة(١/٥٧١/١٧٩٢)، قط(٣/٩٠/٢). هق(٤/١٠٣).

[2] بەشێکە لەنامەکەی حەزرەتی ئەبوبەکر کە لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا.

أَمْــوَالِهِمْ»[١]: خــۆ بپــارێزە لــەوەی شــتە هــەرەباش‌و ماڵــە هەڵبژاردەکــەیان وەربگری لەجیاتی زەکات.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر چۆنیەتی پرۆژەی زەکـات وەرگرتنــی بــۆ نووســی بــەو شــێوەیەی خــوداو پێغەمبــەر فــەرمانیان کردوە، تێیدا هـاتبوو «وَلاَ يُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ ، وَلاَ ذَاتُ عَوَارٍ ، وَلاَ تَيْسٌ ، إِلاَّ مَا شَـاءَ الْمُـصَدِّقُ»[٢]: لـە حیـسابی زەکاتـدا ئـاژەڵی پـیرو کوێرو عەیبـدارو نێرینە دەرناهاوێژرێ، مەگەر زەکاتدەر بەئارەزۆی خۆی جیایان بکاتەوە.

## حوکمی ئاژەڵی تێکەڵکراو

ئەگــەر دووکــەس یــان زیــاتر لەزەکاتــدەران ئاژەڵــەکانیان تێکــەڵاو کــرد بەجۆرێك کەماڵی هیچیان جیانەدەکرایەوە لەبەشی ئەوی تریان ئەوە زەکـاتی یەك کەس دەدەن ئەگەر زەکاتیان لێ بکەوێ.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حـەزرەتی ئەبوبـەکر پـرۆژەی وەرگـرتنـی زەکاتی بۆ نووسی بەوشێوەی خوداو پێغەمبەری خودا فەرمانیان پـێ کـردوە: تێیدا هاتووە «وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بِالسَّوِيَّةِ فَإِذَا)[٣]:

مــاڵ‌و ســامانی لێــك جیــا تێکــەڵ نــاکرێن‌و مــاڵی تێکــەڵکراویش لێــك جیاناکرێنــەوە بەمەبەســتی خۆرزگارکردن لــە زەکاتــدان یــان کەمکردنــەوەی. ئەگــەر دووکــەس مــاڵ‌و ســامانیان تێکــەڵاو بــوو ئــەوە زەکـاتی ماڵەکـەیان لێ وەردەگیرێ، ئەمجار هەریەکەیان بەپێی چەندییەتی ماڵەکەیان لەناو خۆیانـدا

---

[١] متفق علیه: خ(١٤٩٦/٣/٣٥٧)، م(١٩/٥٠/١)، ت(٦٢١/٦٩/٢)، د(١٥٦٩/٤٦٧/٤٤)، ن(٥/٥٥).

[٢] صحیح: (ص: ١٤٥٥) .

[٣] صحیح: (ص: ١٤٥٠، ١٤٥١).

زەكاتەكە بەش دەكەن بۆ نموونە ئەگەر بەهەردوكيان چل سەر مەڕيان هەبوو بۆ هەريەكەيان بيست سەر، كابراى زەكات وەرگر لە يەكێكيان مەڕێك وەردەگرێ، ئەو كەسەى مەڕەكەى داوە داوادەكا شەريكەكەى نرخى نيوەى مەڕەكەى بۆ رەت بكاتەوە.

## زەكاتى ماڵو سامانى دفنكراوى پێشينان (زكاة الركاز)

ريكاز: ماڵو سامانى دفنكراوى پێشينانە كە بەبێ ماندوبوونى زۆر دەست دەكەوێ، وەكوو دۆزينەوەى ئەو ماڵو سامانە شێردراوەى لێرەو لەوێ دەدۆزرێتەوە. ئەم جۆرە ماڵە هەر لەگەڵ دۆزرايەوەو كەوتە دەست، دەبێ زەكاتەكەى دەربكا بەبێ ئەوەى تێوەرسوڕانەوەى ساڵو گەييشتنى بە ئەندازەى نيصاب بە مەرج بگيرێ. ئەمەش بەپێى گشتگيرى فەرموودەكەى پێغەمبەر: كە فەرموويەتى: «وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ»[1]: لەماڵو سامانى دۆزراوەى ژێر زەويدا پێنج يەك هەيە.

## ئەوانەى زەكاتيان دەدرێتێ (مصارف الزكاة)

پەروەردگار دەفەرموێ: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ – التوبة/٦٠}: زەكات نەوەكوو دەدرێ ئيللا كە دەدرێ بۆ فەقيران و هەژاران و ئەوانەى ئەركى كۆكردنەوەى زەكاتيان لەئەستۆدايە. هەروا ئەوانەى نۆ موسوڵمانن، بۆ ئازادكردنى كۆيلە، بۆ قەرزداران، بۆ ئەوانەى لەپێناو رەزامەندى خودادا جيهاد دەكەن، بۆ رێبوارو دابڕاوان

---

[1] متفـــــق عليـــــه: خ(١٤٩٩/٣٦٤/٣)، م(١٧١٠/١٣٣٤/٣)، ت(٦٣٧/٧٧/٢)، ن(٤٥/٥)، جة(٢٥٠٩/٨٣٩/٢)، د(٣٠٦٩/٣٤١/٨).

لەزێدو نیشتمانی خۆیان، ئەمە فەریضەیەکە لەخوداوە بۆ ئێوە دیاریی کراوە، خودا زاناو کار دروستە، حەکیم‌و لێزانە، هەموو بڕیارو فەرمانەکانی لەجێی خۆیدایە.

ئیبنو کەثیر لە تەفسیرو ڕافەکردنی ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: پەروەردگار (کاتێ ڕەخنەی دوڕووە نەزانەکانی باسکرد: کە ڕەخنەیان لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گرت دەربارەی دابەشکردنی زەکات، ئەمجار ئەوە ڕون دەکاتەوە کە چۆنیەتی دابەشکردنی زەکات‌و دەستنیشانکردنی ئەوانەی شیاون بەزەکات پێدان‌و بەیانی حوکمەکەی لەخوداوەیە، بۆ خۆی ئەوەی ڕون کردۆتەوە، کەچۆن دابەشکردنی بەسەر ئەو تاقم‌و پێڕانەی لە ئایەتەکەدا دیاری کراون ئەنجام بدرێ.

*** ئایا پێویستە کەسێک زەکات بدا بەسەر هەموو ئەو تاقمانەدا دابەش بکا؟**

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: زانایانی ئیسلام ڕاجیاییان هەیە دەربارەی ئەو هەشت صنفانە، لەوەدا ئایا پێویستە زەکاتەکە هەموان بگرێتەوە یان ئەگەر دای بەدوو سێ کەس لەو هەشت صنفە کیفایەتە.؟ زانایان بوون بەدوو بەش.

هەندێکیان فەرموویانە پێویستە کابرا کە زەکات دەدا بیدا بەهەر هەشت صنفەکە، ئەمە ڕای ئیمامی شافیعی‌و کۆمەڵێکە.

کۆمەڵێکی تریان فەرموویانە پێویست ناکا بەسەر هەرهەشت صنفەکەدا دابەشی بکا، بەڵکوو دروستە زەکاتدەر زەکاتەکەی بەیەکێك لەو هەشت صنفەبدا وێڕای هەبوونی صنفەکانی تر، ئەمە ڕای ئیمام مالیك‌و کۆمەڵێك لە زانایانی سەلەف‌و خەلەفە، لەوانە ئیمامی عومەر، حوزەیفە، ئیبنو عەبباس، ئەبوالعالیە، سەعیدی کوڕی جوبەیر، مەیمونی کوڕی مەهران.

ئیبنو جەریر دەڵێ: ئەمە رای هەموو ئەهلی عیلمە. ئەم صنفانە کە دیاریی کراون بۆ رونکردنەوەی ئەوەیە: کە ئەمانەن زەکاتیان بەسەردا دابەش دەکرێ، نەك مانای ئەوەیە پێویستە زەکاتەکە هەموویان بگرێتەوە؛

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: با ئەو فەرموودانە باس بکەین کە دەربارەی هەریەك لەو تاقمانەی دروستە زەکاتیان بدرێتێ ریوایەت کراون

١- فەقیرەکان: لە ئیبنو عەمرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلاَ لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ».[1] صەدەقەو زەکات حەڵاڵ نیە بۆ دەوڵەمەندو بۆ کەسێك لەشساغو بەهێزو توانابێ.

لە عوبەیدیللای کوڕی (الخیار) ریوایەتکراوە، دەڵێ: دوو پیاو بۆیان گێرامەوە کە هاتوونە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داوای زەکاتیان لێ کرد، ئەویش تەشریفی لێیان وردبۆوەو چاوی پێداگێران، وای هاتنە بەرچاو کە بەهێزو تواناو گورجو گۆڵن. فەرمووی: «إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا وَلاَ حَظٌّ فِيهَا لِغَنِيٍّ وَلاَ لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ».[2] ئەگەر حەزتان لێ بێ لەزەکات بەشتان دەدەم، وەلێ ئەوە بزانن: کە زەکات بەشی دەوڵەمەندی تێدانیەو دەوڵەمەند بۆی رەوانیە زەکات وەربگرێ، هەروا بەکەسێکیش حەڵاڵ نیە هێزو توانای هەبێو بتوانێ کاسبی بکا.

٢- مسکێنەکان: لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِهَذَا الطَّوَّافِ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ فَتَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ». مسکێن ئەو کەسە نیە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٢٥١) ، ت(٢/٨١/٦٤٧)، د(٥/٤٢/١٦١٨)، جة(١/٥٨٩/١٨٣٩)، ن(٥/٩٩).

[2] صحيح: (ص.د/١٤٣٨)، د(٥/٤١/١٦١٧)، ن(٥/٩٩).

مالەو ماڵ دەکاو بەسەر خەڵکدا دەسوڕێتەوە سواڵیان لێ دەکا، پاروە خواردنێك یان دوو پارو، دەنکە خورمایەك یان دوو دەنکە خورما دەیگێڕێتەوە. هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەدی مسکێن کێیە ئەی پێغەمبەری خودا؟! فەرمووی: مسکێن ئەو کەسەیە پێداویستی ژیانی نیە، کەس بەحاڵی نازانێ تاخێری پێ بکا، داوای هیچ شتێکیش لەخەڵك ناکا.[1]

٣- ئەوانەی ئەرکی زەکات کۆکردنەوەیان لەئەستۆدایە، ئەوانە کۆکەرەوەو زەکات وەرگرن، مافی خۆیانە بەشێك لەو زەکاتەیان پێ بدرێ، مەرجە نابێ زەکات وەرگرو فەرمانبەرانی زەکات کۆکردنەوە لە خزمو کەس‌وکاری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بن، ئەوانەی زەکاتیان لێ حەرامەو نابێ وەری بگرن، چونکە لە صەحیحی موسلیمدا چەسپاوەو لە عەبدولموطەلیبی کوڕی رەبیعەی کوڕی (ألحارث) ڕیوایەتکراوە: کە ئەوو (ألفضل)ی کوڕی (ألعباس) چون بۆلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داوایان لێ کرد بیانخاتە سەر کاروباری زەکات کۆکردنەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَةَ لاَ تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلاَ لآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ».[2] زەکاتو صەدەقە بۆ موحەممەدو ئالی موحەممەد حەلاڵ نیە، زەکاتو سەرفیترە چڵكو پۆخڵاوتی خەڵکە. خەڵك بەو زەکاتە ماڵو سامانی خۆیان پاك دەکەنەوە، دڵو دەرونی خۆیان لە ڕەوشتی چروکیو رژدی پاك دەکەنەوە.

٤- مؤلفة القلوب: نۆ موسوڵمان: ئەمانە چەند جۆرێکن: هەیە زەکاتی دەدرێتێ بۆئەوەی موسوڵمان ببێ، وەکوو چۆن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدەستکەوتی حونەین بەشی صەفوانی کوڕی ئومەیەی دا،

---

[1] متفق عليه: م(١٠٣٩/٧١٩/٢)، خ(١٤٧٩/٣٤١/٣)، ن(٥/٨٥)، د(١٦١٥/٣٩/٥).

[2] صحيح: (ص.ج/١٦٦٤) ، م(١٠٧٢/٧٥٢/٢)، د(٢٩٦٩/٢٠٥/٨)، ن(٥/١٠٥).

صەفوان موشریك بوو هاوبەشی كرد، صەفوان بۆ خۆی دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەردەوام بەشی دەدام هەتاوای لێ هات لەهەموو كەسم خۆشتر دەویست، لەكاتێكا لەوەپێش لەهەموو كەس ناخۆشترم دەویست.[1]

هەیانە بۆیە زەكاتی دەدرێتێ تا ئایین لەدڵیدا جێگیر بێو دڵی دابمەزرێ. وەكوو چۆن رۆژی غەزای حونەین سەد حوشتری دا بەكۆمەڵێك لە گەورە گەورەكانی ئەسیرە بەرەڵڵاكراوەكان، فەرمووی: «إِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ ، خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللَّهُ على وجهه فِي النَّارِ جهنم»[2]: من بەخشش دەدەم بە پیاوێك كەسانی ترم لەو خۆشتر دەوێ. وەلێ بۆیە رێزی لێ دەگرم ماڵی دەدەمێ لەترسی ئەوە نەوەكوو خودا بەرەودەم فرێی داتە ناو دۆزەخەوە.

لە صەحیحەیندا لەئەبو سەعیدەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: حەزرەتی عەلی كەمی پارچە زێری پاڵفتە نەكراوی لە یەمەنەوە بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نارد، ئەویش دابەشی كرد بەسەر چوار كەسدا (ئەقرەعی كوڕی حابیس، عویەینەی كوڕی بەدر، عەلقەمەی كوڕی عولاثە، زید الخیر) فەرمووی: بۆیە ئەمەیان دەدەمێ دڵیان وەگری ئیسلام بێ.[3]

هەیانە بۆیە بەشیان دەدرێ بۆ ئەو هاوشانەكانیان تەماعیان بەركەوێو موسوڵمان بن.

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٥٨٨) ، د(٢٠٥/٢٩٦٩ – ٨/٢٠٨)، ن(١٠٥ و ٥/١٠٦).

[2] متفق عليه: (١/٧٩/٢٧)، م(١/١٣٢/١٥٠)، د(١٢/٤٤٠/٤٦٥٩)، ن(٨/١٠٣).

[3] متفق عليه: خ(٨/٦٧/٤٣٥١)، م(٢/٧٤١/١٠٦٤)، د(١٣/١٠٩/٤٧٣٨).

هەیانە بۆیە دەیاندرێتێ هەتا زەکاتی سنووری ئەولای خۆیان بەلای وڵاتی کوفردا کۆبکەنەوە، یان بۆئەوەی دیفاع لە حەوزەی موسوڵمانان بکاو زەرەریان لەوڵاتی موسوڵمانانو قەراغ بیجاغی وڵاتی ئیسلام دووربخاتەوە.

**ئایا دوای وەفاتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەشی (مؤلفة القلوب) ماوە.؟!**

ئیبنو کەثیر دەڵێ: راجیایی تێدایە:-

لە ئیمامی عومەرەوەو لە عامیری الشَّعَبیّو کۆمەڵێکی ترەوە ریوایەت کراوە: کە دوای لەدونیا دەرچوونی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەشی (مؤلفة القلوب) نەماوەو نایاندرێتێ، چونکە پەروەردگار ئیسلامو موسوڵمانانی بەهێزو شکۆمەند کردوەو لە وڵاتدا جێگیربونو دەسەڵاتیان پەیدا کردوە، گەلو نەتەوەکانی تری بۆ ملکەچ کردون.

کۆمەڵێکی تر دەفەرموون: بەڵکوو ئەو بەشە بەردەوامەو دەیاندرێتێ چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوای فەتحی مەککەو تێکشکاندنی هۆزی هەوازین بەشی (مؤلفة القلوب) نۆ موسوڵمانی داوە، ئەمە دیاردەیەکەو پێویستە بەردەوامی هەبێ.

٥- پرۆسەی کۆیلە ئازادکردن، ریوایەتکراوە، لە حەسەنی بەصرییەوەو لە موقاتیلی کوڕی حەییانو عومەری کوڕی (عبدالعزیز)و سەعیدی کوڕی جوبەیرو (ألنخعی) و (ألزّهری)و ئیبنو زەید فەرموویانە وشەی (ألرّقاب) لێرەدا بریتییە لە ئەو کۆیلانەی نووسراویان لەگەڵ مۆر دەکرێو بە مەرجو بەپارە ئازاد دەکرێن لەماوەیەکی دیاریکراودا. هەمان راوبۆچون لەئەبو موسای ئەشعەرییەوە ریوایەت کراوە. ئەمە رای شافیعیو ئیمام (ألليث)یشە.

ئیبنو عەبباسو (ألحسن) دەفەرموون: هیچ خراپییەکی تێدانیە بەپارەی زەکات کۆیلە ئازادبکرێ. ئەمە رێبازی ئیمام ئەحمەدو ئیمام مالیكو

ئیسحاقیشه. واته: ئەمان پێیان وایه دەستەواژەی (في الرقاب) لەوە گشتی ترە: کە تایبەت بکرێ بە موکاتەبەوە یان سەرلەبەر کۆیلەی پێ بکڕدرێو ئازادبکرێ. بێگومان دەربارەی پاداشی بەندە ئازادکردنو ئەستۆ رزگارکردن فەرموودەی زۆر ریوایەت کراون، ئەومیان تێدا چەسپاوە: کە پەروەردگار بە ئازادکردنی هەموو ئەندامێکی کۆیلە ئەندامێکی ئازادکەرەکە لەئاگر رزگار دەکا، تەنانەت شەرمگای لەبەرامبەر شەرمگایدا[1]. ئەمەش لەڕوانگەی ئەوەوە دێ کە پاداش لەجینسی کردارە. قورئان دەفەرموێ: {وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ – الصافات/٣٩} پاداشتان نادرێتەوە مەگەر بە پێی کردەوەکانتان.

٦- الغارمون: چەند جۆرێکی هەیە. هەیانە خۆدەخاتە ژێر قەرزەوە لەبەر بەرژەوەندی گشتی، یان دەبێتە بەرعودەی قەرزێكو دەچێتە ئەستۆیو زیان بە ماڵەکەی دەگا. یان بۆخۆی قەرزدارەو ناتوانێ قەرزەکەی بداتەوە، یان لەتاوانێکدا تووشی قەرزداری بووەو دوایی تۆبەی کردوە ئەمانە هەموویان لەزەکات بەشیان دەدرێ بۆئەوەی هەموو پێداویستی یان بەشێکی پێداویستییەکانیان جێبەجێ بێ.

ئەصڵو بنەما لەم باسەدا حەدیثەکەی (قبیصة)ی کوڕی (مُخارق الهلالي)یە: کەدەڵێ: قەرزێکم خستە ئەستۆی خۆم، هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داوام لێ کرد لەو بارەوە قەرمبویەکم بکا، فەرمووی: چاوەڕوان بکە تا زەکاتمان بۆ دێ، ئەوکاتە بەشێکت بۆ دیاری دەکەین. دەڵێ: پاشان فەرمووی: ئەی (قبیصە)! سواڵ کردن حەلاڵ نیە مەگەر بۆ یەکێك لەسێ جۆر کەس. پیاوێك بەرعودەی قەرزێك بێ بۆ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٠٥١) رواه الترمذي من حديث ابي هريرة قال سمعت رسول الله يقول: (من اعتق رقبة مؤمنة أعتق الله منه بكل عضو منه عضواً من النار حتى يعتق فرجه بفرجه (٣/٤٩/١٥٨١).

بەرژەوەندی گشتی بەهۆیەوە توشی قەرزداری بوو، بۆی ڕەوایە داوابکا تا وەندەی دەست دەکەوێ خۆی پێ بگرێ ئیتر وازبێنێ. پیاوێك بەڵاو کارەساتێك لەماڵو سامانەکەی دا هیچی نەما بۆی ڕەوایە داوابکا کۆمەکی پێ بگرێ تاخۆی دەگرێتەوەو ژیانی بەرەو باشی دەڕوا. پیاوێك هەژاریو نەبوونی یەخەی بگرێ بەجۆرێك سێ کەس لە عاقڵمەندانی قەومەکەی شایەتی بدەن بڵێن: فلانکەس توشی هەژاری بووەو نەدارایە. ئەوەش بۆی هەیە داوابکا کۆمەکی بکرێ هەتا ژیانی مسۆگەر دەبێو پشتی ڕاست دەبێتەوە، جگە لەم سێ حاڵە ئەی قەبیصە بزانە سواڵکردنو داواکردنی ماڵ لەمو لەو سوتخواردنەو حەرامێکە خاوەنەکەی دەیخواو سوتە[1].

٧- في سبيل الله: ئەو جەنگاوەرو غەزاکارانەن، کە لەدیوانی حوکومەتدا موچەیان نیە.

بەلای ئیمامی ئەحمەدو (ألحسن)و ئیسحاقەوە حەج دەچێتە ناو بواری (في سبيل الله) لەبەر حەدیثی ئیبنو عەبباس (ڕەزای خودا لە خۆیو لەباوکی)، ریوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نیازی حەجی هەبوو، ئافرەتێك بەمێردەکەی گوت: دەبێ لەگەڵ پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) حەجم پێ بکەی، کابرا وتی: هیچم نیە پێداویستی حەجی تۆی پێ دابین بکەم، وتی بە حوشتری فلان حەجم پێ بکە، کابرا وتی: ئەو حوشترە تایبەت کراوە بە بواری (في سبيل الله)، دوایی کابرا هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: خێزانم داوای لێ کردم لەخزمەت جەنابتدا حەجی پێ بکەم، منیش پێم گوت هیچم نیە بیکەمە ولاخی سواریت بۆ حەج، پێی گوتم: بەسواری حوشتری فلان بمنێرە، منیش پێم گوت: ئەو حوشترە تایبەت کراوە بۆ جەنگاوەرو غەزاکاران

---

[1] صحيح: (مختصر م/٥٦٨)، م(١٠٤٤/٧٢٢/٢)، د(١٦٢٤/٤٩/٥)، ن(٥/٩٦).

تایبەته بە (في سبيل الله). پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەی ئەگەر بەسواری ئەو حوشترە حەجت پێ بکردایە، ئەوە دەچوە بواری (في سبيل الله)[1].

٨- ابن السبيل: = رێبوار، دابڕاو لە زێدو نیشتمان. کەسێکە سەفەری و رێبوار بە ولاتێکدا بڕوا هیچی پێ نەبێ بۆ تەواوکردنی سەفەرەکەی و گەیشتن بە ئامانج. ئەم جۆرە کەسانەش لەماڵی زەکات ئەوەندەیان دەدرێتێ بیانگەیەنێتەوە ولاتی خۆیان، ئەمە ئەگەر لە ولاتی خۆی ماڵیشی هەبێ هەر زەکاتی پێ دەشێ.

ئەم حوکمە بۆ کەسێکیشە دەست بکا بەسەفەر لە ولاتی خۆیەوەو هیچی پێ نەبێ ئەمەش لەماڵی زەکات ئەوەندەی دەدرێتێ بتوانێ کیفایەتی بکا بۆ چون و هاتنەوەی. بەڵگە لەسەرئەوە دەقی ئایەتەکەیەو ئەو فەرموودەیە: کە ئیمام ئەبو داودو ئیبنو ماجە لە حەدیثی موعەممەر: کە لەیەزیدی کوڕی ئەسلەم ئەویش لە عەطای کوڕی یەسارەوە لەئەبو سەعیدەوە ریوایەتیان کردوە، دەڵێ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلاَّ لِخَمْسَةٍ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ غَارِمٍ أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مِسْكِينٍ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ مِنْهَا فَأَهْدَى مِنْهَا لِغَنِيٍّ»[2]. واتە: زەکات وەرگرتن بۆ دەوڵەمەند حەڵاڵ نیە مەگەر بۆ پێنج کەس: ئەوکەسەی کاربەدەستی زەکات وەرگرتن و کۆکردنەوەیەتی، یان کەسێك بەشێك لەماڵی زەکات بەپارەی خۆی بکڕێ، یان کەسێك بەهۆی کاروبارێکی کۆمەڵایەتی و رێکخستنەوەی موسوڵمانان قەرزدار بووبێ، یان کەسێك جەنگاوەری غەزابێ

---

[1] حسن صحيح: (ص.د/١٧٥٣)، د(١٩٧٤/٤٦٥/٥)، ك(١٨٣/١)، هق(١٦٤/٦).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٢٥٠)، د(١٦١٩/٤٤/٥)، جة(١٨٤١/٥٩٠/١).

لەرێگەی خودادا، یان کابرایەکی هەژار لەماڵی زەکات بەشێکی پێ درابێ ئەویش لەوبەشەی پێی دراوە هەندێکی لێ بکا بەدیاری بۆ دەوڵەمەندێك.

## سەرفیترە (زكاة الفطر)

سەرفیترە لەسەر هەموو موسوڵمانێك واجبە، ئاماژە بەحەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆیو لەباوکی بێ) ریوایەت دەکاو دەفەرموێ: پێغەمبەر زەکاتی فیترەی واجب کرد لەسەر کۆیلەو ئازاد، نێرو مێ، گەورەو بچوك لەموسوڵمانان، ئەندازەکەشی ربەیەك خورما یان ربەیەك جۆیە، فەرمانیشی کرد پێش ئەوەی دەربچن بۆ نوێژی جەژنی رەمەزان، ئەو زەکاتە بدەن بە ئاتاج.[1]

## حیکمەتو فەلسەفەی سەرفیترە

لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) زەکاتی سەرفیترەی واجب کرد بۆ پاککردنەوەی رۆژووەوانە کە لەقسەی لەغوو ناشیرین، بۆ دابینکردنی بژێوی هەژاران، جا کەسێك پێش نوێژ بەجێی هێنا، ئەوە زەکاتێکی پەسەندو قبوڵکراوە، کەسێکیش دوای نوێژ دابەشی کرد، ئەوە خێرێکە کردوویەتی.[2]

## سەرفیترە لەسەر کێ واجبە؟

سەرفیترە واجبە لەسەر مرۆڤی ئازادی موسوڵمان، کە دارای بژێوی زیاد لەشەو رۆژی جەژن بۆخۆیو ماڵو منداڵو خێزانیو هەموو ئەوانەی بژێویان لەسەر ئەوە لەکورو خزمەتکار بەمەرجێ موسوڵمان بن.

---

[1] متفق علیە: خ (٣/٣٦٧/١٥٠٣)، م (٩٨٤، ٩٨٦/٦٧٧) د (٢/٦٧٩)، ت (٦٧٢، ٦٧٠/٩٢ – ٢/٩٣) د (٤/٩٦،١٥٩٥، ٥/٥)، ن (٥/٤٨)، جه (١/٥٨٤/١٨٣٦).

[2] حسن (ص. جه/١٤٨٠)، جه (١/٥٨٥/١٨٢٧)، د (٥/٣/١٥٩٤).

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بەهەموو موسوڵمانێك بەدەرکردنی زەکاتی سەرفیترە لەجیاتی خۆیو خێزانی لە بچوكو گەورەو ئازادو کۆیلە لەوانەی بژێویان لەسەر ئەوە.[1]

## ئەندازەی سەرفیترە

پێویستە بۆ هەر یەکێك نیو ربە گەنم یان ربەیەك جۆ یان مێوژ یان کەشك یان هەرشتێکی کە بەبژێو دەژمێردرێ وەکوو برنجو زوڕاتو نۆكو ئەو جۆرە شتانە.

بەڵگەی ئەوە کە لە گەنم نیو ربە کیفایەتە حەدیثەکەی عوروەی کوڕی زوبەیرە کە دەفەرموێ: (خاتو ئەسمائی کچی ئەبو بەکر لەرۆژگاری پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) زەکاتی سەرفیترەی دەردەکرد بۆ خێزانی خۆیان بۆ ئازادو بۆ کۆیلە دوو مود (مست) لەگەنم یان ربەیەك لەخورما، بەمست یان بەو ربەی قوتیان پێ دەپێوا).[2]

بەڵگەی ئەوە کە بۆ غەیری گەنم دەبێ ربەیەك بێ، حەدیثی ئەبو سەعیدی (الخدری)یە، کە دەفەرموێ: (ئێمە سەرفیترەمان دەردەکرد ربەیەك بژیو یان ربەیەك جۆ، یان ربەیەك خورما، یان ربەیەك کەشك، یان ربەیەم مێوژ).[3]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٨٣٥) ، قط (٢/١٤١/١٢)، هق (٤٤/١٦١).

[2] الطماوي ٢/٤٣ وهذا لفظه.

[3] متفق عليه: خ (٣/٣٧١/١٥٠٦)، م (٢/٦٧٨/٩٨٥)، ت (٢/٩١/٦٦٨)، د (٥/١٣/١٦٠١)، ن (٥/٥١)، جه (١/٥٨٥/١٨٢٩).

زۆربەی فوقەهاو شەرعزانان پێیان وایە نابێ لەجیاتی سەرفیترە پارە بدرێ، ئەبو حەنیفە دەفەرموێ: دروستە، ئیمامی نەوەوی لەشەرحی موسلیمدا ج٧/٦٠ باسی ئەوەی کردووە.

د. عبدالعظیم بدوی دەڵێ: من دەڵێم: قسەی ئەبو حەنیفە رەت دەکرێتەوە، چونکە ( وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ). خودای تۆ هیچی لەیاد ناچێ، ئەگەر پارە لەجیاتی سەرفیترە دروست بوایە خوداو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوەیان روون دەکردەوە، بۆیە واجبە بەگوێرەی ظاهیری دەقەکان کار بکەین و ئەتویل و گۆڕانکاری نەکەین.

## کاتی دەرکردنی زەکاتی سەرفیترە

لە ئیبنو عومەرەوە (رەزای خودا لەخۆی و لەباوکی بێ) ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردووە بە دەرکردنی زەکاتی سەرفیترە پێش دەرچوونی خەڵك بۆ نوێژی جەژن.

دروستە پەلە بکرێ رۆژێك یان دوو رۆژ پێش جەژن بدرێ بەوانەی کۆی دەکەنەوە: کە فەرمانبەری رەسمی ئەوکارەن. لەنافیعەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) زەکاتی سەرفیترەی دەدا بەو کەسانەی وەریان دەگرت و کۆیان دەکردەوە، ئەوانیش پێش جەژن بەرۆژێك دوو رۆژ دەیاندا بەهەژاران.[1]

سەرفیترە دەبێ هەر بدرێ بەهەژارو کەم دەرامەت، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وەکوو لەحەدیثی ئیبنو عەبباسدا هاتووە فەرموویەتی: (وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ).[2] خۆراك و بژێوە بۆ هەژاران.

---

[1] متفق عليه: سبق تخريجه.

[2] حسن: سبق تخريجه.

## خێرو صەدەقەیەکە واجب نەبێ

سوننەتە موسوڵمانانی خودا پێداو زۆرو بەردەوام لەماڵو سامانی خۆیان ببەخشنو هەوڵ بدەن ڕەوشتی ڕەزیلیو چروکی لەناو خۆیاندا قەڵاچۆ بکەن، چونکە پەروەردگار موسوڵمانان هەڵدەنێ بۆ بەخشینو یارمەتیدانی ئاتاجانو دەفەرموێ: {مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاء وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ — البقرة/٢٦١}: نمونەی پاداشی ئەوانەی ماڵو سامانی خۆیان لەڕێگەی خودادا دەبەخشن وەکوو دەنکە دانەوێڵەیەك وایە حەوت گوڵی لێ کەوتبنەوە لەهەموو گوڵێکیشدا سەد دەنکە دانەوێڵە هەبێ، پەروەردگاریش بەویستی خۆی پاداش دووچەندانە دەکاتەوە بۆ کەسانێك کەشیاوی ئەوە بن، پەروەردگار خەزێنەی ڕەحمەتی بەربلاَوو گوشادەو زانایە بەهەموو شتێك.

هەروا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەبارەی هەڵنانی موسوڵمانان بۆ ماڵبەخشینو کۆمەکی کردن بە ئاتاجان، دەفەرموێ: « مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلاَّ مَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا ، وَيَقُولُ الآخَرُ اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا».[1] هەموو ڕۆژێ کە بەندەکان ڕۆژیان لێ دەبێتەوە دوو فریشتە دادەبەزن یەکیان دەڵێ خودایە! ببەخشە بەو کەسەی ماڵی خۆی لەڕێی ڕەزامەندی تۆدا دەبەخشێو یارمەتی ئاتاجان دەدا شوێنی بۆ پڕبکەرەوەو چەند دەبەخشێ پتری پێ بدەوە، ئەوی تریان دەڵێ: خودایە ئەو کەسەی ڕوژدو چروکە فەوتانی ماڵو سامانی بەسەردا نازڵ بکەو خێرو خۆشی لەماڵو دارایی خۆی نەبینێ.

شیاوترین کەس: کە موسوڵمان خێری پێ بکا، خزمو کەسوکارە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ

---

[1] متفق عليه: خ (١٤٤٢/٣٠٤/٣)، م (١٠١٠/٧٠٠/٢).

صَدَقَةٌ وَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ».[1] خێر بەهەژارێك كەخزم نەبێ هەر صەدەقەیەو بەس، بەڵام خێر بەخزم‌و كەسوكار هەم صەدەقەیەو هەم صیلەی رەحمە.

## باسی حەج

### گەورەیی‌و خێرو فەڕی حەج‌و عەمرە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: ((اَلْعُمْرَةُ إِلَى اَلْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ اَلْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا اَلْجَنَّةَ))[2] عومرەكردن تا عومرەیەكی تر دەبێتە كەفارەتی گوناهی نێوانیان. حەجی پەسەندو قبوڵكراو پاداشی نیە جگە لەبەهەشت، كە بەهەشت خۆی پاداشی هەرە بەرزی خودایە دەیدا بە بەندەكانی.

لە ئیبنو مەسعوودەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمَبْرُورَةِ ثَوَابٌ إِلاَّ الْجَنَّةُ».[3] بەردەوام بن لەسەر ئەنجامدانی حەج‌و عومرە، چونكە ئەوان قەڵاچۆی تاوان‌و هەژاری دەكەن، وەكوو چۆن ئاگرو كورەی ئاسنگەرو زێڕینگەر چڵك‌و ژەنگی ئاسن‌و زێڕو زیو لادەبەن، حەجی قبوڵكراویش پاداشی نیە جگە لە بەهەشت.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٣٨٥٨) ، ت (٢/٨٤/٦٥٣).

[2] متفق عليه: (٣/٥٩٧/١٧٧٣)، م (٢/٩٨٣/١٣٤٩)، ت (٢/٢٠٦/٩٣٧)، جه (٢/٩٦٤/١٨٨٨)، ن (٥/١١٥).

[3] صحيح: (ص. ج/٢٩٠١) ، ت (٢/١٥٣/٨٠٧)، ن (٥/١١٥).

لـه ئـەبو هـورەيرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: لـە پێغەمبــەرم بیــستووە دەیفەرموو: «مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ».[1] کەسێك بەمەبەستی ڕەزامەندی خودا حەج بکا قسەی ناشیرین‌و نەشیاو نـەکاو جوێن نەدا شەڕ نەکا، تاوانی لەسەر نامێنێ وەکوو ئەو ڕۆژەی لەدایك بـووە ئـاوای لێ دێتەوە.

لـە ئیبنـو عومــەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبــەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَفْدُ اللَّـهِ دَعَـاهُمْ فَأَجَابُوهُ وَسَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ»: موسوڵمانی غەزاکەر لەڕێگەی خودادا حاجی‌و ئـەو کەسەی عەمرە دەکا وەفدی پەروەردگارن شاندو نوێنەرن بـۆلای خـودا، خـودا بانگی کـردوون بـەپیر بانگـەوازیی‌یـەکەیـەوە چون، داوایـان لـەخودا کـردووە ئەویش ناهومێدی نەکردوون داواکارییەکەیانی جێبەجێ کردوون.

## حوکمی حەج

حــەج‌و عــومرە لــەماوەی تەمەنــدا یــەکجار واجـبن لەســەر هــەموو موسوڵمانێکی بـاڵغ‌و عـاقڵ‌و خـاوەن توانـا. قورئـان دەفـەرموێ: {إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ، فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَـن دَخَلَهُ كَـانَ آمِنًـا وَلِلَّـهِ عَلَـى النَّـاسِ حِـجُّ الْبَيْـتِ مَـنِ اسْـتَطَاعَ إِلَيْـهِ سَـبِيلاً – آل عمــران/٩٦-٩٧ }: یەکـەم خـانوو کـەبنیات نـراوە بـۆ خوداپەرسـتی ئـەو خانووەیـە لەشـاری مەککـەدا دروسـتکراوە. ئـەو خانوەیـە کـە ئیـبراهیم‌و ئیـسماعیل بنیاتیـان نـاوە بـۆ خوداپەرسـتی، ئـەو ئاسـتانەیە سەرچـاوەی شارەزاییکردنی خەڵکە، نوێژکەرەکان لەکاتی نوێژو پاڕانەوەدا ڕوی تێدەکەن‌و

---

[1] متفــق عليــه: خ (٣/٣٨٢/١٥٢١)، م (٢/٩٨٣/١٣٥٠)، جــه (٢/٩٦٤/٢٨٨٩)، ن (٥/١١٤)، ت (٢/١٥٣/٨٠٨).

دڵی موسوڵمانانی پێوه بەندە، لەو ماڵەدا نیشانەی ئاشكرای تێدان، یەكێ لەو نیشانانە شوێنی راوەستانی ئیبراهیمە تێیدا كە بۆ نوێژكردن لێی راوەستاوەو لەخودا پاڕاوەتەوە. هەركەسێكیش تینی بۆهاتبێ‌و خۆی خستبێتە ناوی تا لەناویدا مابووبێتەوە پارێزراو بووە، پێویستیشە هەركەسێك لە موسوڵمانان توانای دارایی‌و جەستەیی هەبوو لەماوەی تەمەنیدا جارێك دیدەنی ماڵی خودا بكا بەمەبەستی حەجكردن بۆ خودا، ئەمەش رێزلێنانێكی تایبەتییە بۆ ئەو خانە پیرۆزە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتاری بۆ خوێندینەوە فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا»: ئەی خەڵكینە! پەروەردگار حەجی لەسەر فەرز كردوون حەجی ماڵی خودا بكەن.

پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا حەج كردن هەموو ساڵێ واجبە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بێدەنگ بوو وەڵامی نەدایەوە، تا سێ جار كابرا پرسیارەكەی دووبارە كردەوە. فەرمووی: «لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ» ئەگەر بمگوتایە بەڵێ، هەموو ساڵێ حەجتان لەسەر واجب دەبوو، نەشتان دەتوانی ئەنجامی بدەن، پاشان فەرمووی: «ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ».[1] ئەوەی پێتان ناڵێم‌و بێدەنگیم لێ كرد مەی وروژێنن، هەموو ئەو گەل‌و نەتەوانەی پێش ئێوە بەهیلاك بردووە زۆر پرسیار كردنیان‌و سەرپێچیكردنیان بۆ فەرمانی پێغەمبەرانیان بووە، كە فەرمانم پێ كردن بەكارێك بەگوێرەی توانا پێی

[1] صحيح: (مختصر م/٦٣٩) ، م (٢/٩٧٥/١٣٣٧)، ن (٥/١١٠).

هەڵسن، ئەگەر نەهیم لێ کردن لەشتێك سەرلەبەر وازی لێ بێننو توخنی مەکەون.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالْحَجِّ ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ».[١] ئاینی ئیسلام لەسەر پێنج روکن بنیات نراوە، شایەتومان بەوەی هیچ خودانین جگە لە زاتی (الله) هەروا شایەتی بەوەی حەزرەتی موحەممەد پێغەمبەرە، بەجێ هێنانی نوێژ، زەکاتدان، حەجکردن، بەرۆژوو بوونی مانگی رەمەزان.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «هَذِهِ عُمْرَةٌ اسْتَمْتَعْنَا بِهَا فَمَنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ الْهَدْيُ فَلْيَحِلَّ الْحِلَّ كُلَّهُ فَإِنَّ الْعُمْرَةَ قَدْ دَخَلَتْ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».[٢] ئەمە عومرەیەکە بەشێوەی (تمتع)و سەربەخۆ ئیحرامەمان بۆی بەستووە، جا کەسێك هەدیو دیاریو قوربانی نیە با ئیحرامەکە بشکێنێ، چونکە عومرە چووەتە گەڵ حەج هەتا دونیا دونیایە.

لە (الصبی) کوڕی مەعبەدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت حەزرەتی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) عەرزم کرد: ئەی ئەمیری موسوڵمانان! من موسوڵمان بوومو وام زانیوە حەجو عەمرەم لەسەر واجبن، بەنیازی ئەنجامدانیان بەیەکەوە ئیحرامم بەستووە، عومەر فەرمووی: دەق بەپێی سوننەتو ڕێبازی پێغەمبەرت (دروودی خودای لەسەر بێ) کردووە.[٣]

---

[١] متفق عليه: سبق تخريجه.

[٢] صحيح: (الإرواء/٩٨٢) ، م (٢/٩١١/١٢٤١).

[٣] صحيح: (الإرواء/٩٨٣) ، ن (٥/١٤٦)، د (٥/٢٣٠/١٧٣٢)، جه (٢/٩٨٩/٢٩٧٠).

## حەجی منداڵو کۆیلە

حـەج لەسـەر منـداڵو شـێت واجـب نیـە، چـونکە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ».[1] سێ جۆر ئادەمیزاد ئەرکیان لەسەرشان نیەو موکەلەف نین، نوستوو تا بەخەبەر دێ، شێت تا شێتیەکەی لێ دەرەوێتەوە، منداڵ تا باڵغو رەسیدە دەبێ، هەروا حەج لەسەر کۆیلە واجب نیە، چونکە توانای نیە نیمەی بەدەست خۆی نیە، ناچارە خزمەتکاری خەڵك بێ.

خۆ ئەگەر منداڵ یان کۆیلە بۆیان ڕێکەوت حەجیان کرد، حەجەکەیان صەحیحە، بەڵام لەبری حەجی واجبیان ناکەوێ، هەرکاتێ کۆیلەکە ئازاد بوو، یان منداڵەکە رەسیدە بوو، مەرجی حەجیان تێدا هاتە دی دەبێ حەج بکەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئافرەتێك منداڵێکی بردە حزمەت پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد ئاخۆ ئەم بۆ ئەوە دەشێ حەجی پێ بکەم؟ پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (نعم ولك أجر) بەڵێ ئەگەر حەجی پێ بکەی خێرت دەگاتێ.[2]

هەر لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى ، وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ، ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى».[3] هەر منداڵێك حەجی کرد پاشان رەسیدە بوو توانای حەجکردنی هەبوو حەجێکی تری لەئەستۆیە، هەر کۆیلەیەك

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (مختصر م/٦٤٨) ، م (٢/٩٧٤/١٣٣٦)، د (٢/١٦٠/١٧٢٠)، ن (٥/١٢٠).

[3] متفـق عليـه: خ (٤/٦٦/١٨٥٥)، م (٢/٩٧٣/١٣٣٤)، ت (٢/٢٠٣/٩٣٢)، د (٥/٢٤٧/١٧٩٢)، ن (٥/١١٧).

حەجی کرد دوایی ئازاد کرا حەجێکی تری لەسەرە، واتە حەجی پێشویان بری حەجی فەرز ناکەوێ.

## توانای دارایی بۆ ئەنجامدانی حەج

هەر کەسێك توانای جەستەیی‌و ماڵ‌و دارایی چون‌و هاتنەوەو پێداویستی ژیانی خۆی‌و ماڵ‌و منداڵی هەبوو لەو ماوەیەدا ڕێگاوبانیش ئەمین بوون ئەوە حەجی لەسەر واجب بووە. (ئیستیطاعە) هاتۆتە دی. بەمەرج گرتنی لەشساغی بەپێی حەدیثی ئیبنو عەبباسە: کە دەفەرموێ: ئافرەتێکی خەثعەمی هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد ئەی ڕەوانەکراوی خودا باوکم حەجی لەسەر واجب بووەو پیرێکی پەککەوتەو بەساڵاچووە، ناتوانێ خۆ بەسەر وڵاخەوە ڕابگرێ، ئایا لەجیاتی ئەو حەج بکەم؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (حجيّ عنه). بەڵێ لەباتی ئەو حەج بکە.[1]

بەمەرجگرتنی ئەوە کەدەبێ کابرا ئەوەندەی هەبێ زیاد لەبژێوی خۆی‌و ئەوانەی بژێویان لەئەستۆی ئەوە بتوانێ تا دەچێ‌و دێتەوە پەکیان نەکەوێ، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ». بەسە بۆ پیاو لەتاوانباری کە ئەوانەی بژێویان لەسەر ئەوە بیانفەوتێنێ‌و توشی برسیەتی‌و ئاتاجییان بکا.

بەمەرجگرتنی ئاسایشی ڕێگاوبان، لەبەر ئەوەیە: کە بەواجبگێڕانی حەج لەگەڵ نەبوونی ئەمن‌و ئاسایشی ڕێگەوبان زیانبەخش‌و خۆخستنە ناو هیلاکەتە. ئەمەش شەرع پەسەندی ناکا.

---

[1] متفـــق عليـــه: خ (٤/٦٦/١٨٥٥)، م (٢/٩٧٣/١٣٣٤)، ت (٢/٢٠٣/٩٣٢)، د (٥/٢٤٧/١٧٩٢)، ن (٥/١١٧).

## حەجکردنی ئافرەت

هەرکاتێك مەرجەکانی ئیستیطاعە لە ئافرەتدا هاتنەدی، حەجی لەسەر پێویست دەبێ وەکوو پیاو، وەلێ مەرجێکی تر هەیە دەبێ بۆ ئافرەت بێتەدی، ئەویش ئەوەیە دەبێ مێردی یان پیاوێکی مەحرەمی لەتەکدا بێ، ئەگەر ئەم مەرجەی نەیەتەدی ئەوە ئیستیطاعەی بۆ دەستەبەر نەبووە حەجی لەسەر فەرزنییە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: بیستم پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ وَلاَ تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ إِلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ». با پیاو لەگەڵ ئافرەتی بێگانەدا خەڵوە نەکا بەبێ ئەوەی ئافرەتەکە مەحرەمی لەگەڵ بێ، با ئافرەت سەفەر نەکا مەگەر لەگەڵ مەحرەمدا بێ، لەوکاتەدا پیاوێك هەڵسایە سەرپێو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ژنەکەم بەرێ کەوتووە بۆ حەجو بۆ خۆشم ناونووس کراوم بۆ فلان غەزا. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «انْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ». برۆ فریابکەوە بگەرە ژنەکەتو لەگەڵ ئەودا حەج بکە.[1]

## حەج نابێ دوابخرێ

پێویستە لەسەر ئەوکەسەی کە توانای حەجکردنی هەیە حەج دوانەخاو هەر ئەو ساڵە خۆ ئامادەبکاو بەرێ بکەوێ بۆ ئەنجامدانی حەجەکەی. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرَضُ الْمَرِيضُ وَتَضِلُّ الضَّالَّةُ وَتَعْرِضُ الْحَاجَةُ»[2]: کەسێك بەنیازی حەج بوو با پەلەبکاو دواى نەخا. چونکە لەوانەیە نەخۆش بکەوێو نەتوانێ حەج

---

[1] متفق عليه: خ(٣٠٠٦/١٤٢/٦)، م(١٣٤١/٩٧٨/٢) واللفظ له.

[2] فقه السنة ج١/٥٤٩.

بكا، وێدەچێ ماڵو سامانو راحیلەکەی لێ گوم ببێ، یان بەربەستێکی بۆ بێتە پێشەوە رێگربێ لە حەجکردنەکەی.

## کاتو شوێنی حەجکردن. (المواقیت)

مواقیت: کۆی (میقات)ە میقاتیش دوو جۆرە (زەمانیو مەکانی)

## میقاتە زەمانییەکان

پەروەردگار دەفەرموێ: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ – البقـرة/١٨٩} پرسـیارت لێ دەکـەن دەربـارەی مـانگ کـە ئـەو هـەموو گۆڕانکارییـەی بەسـەردادێ دەمێـك باریـكو پـچوکەو دەمێـك دەبێتـە نیـوە کەوانەیی دوایی وردە وردە دەبێتە کەوانەیی تەواوو خشت دەبێ! پێیـان بڵـێ: ئەوە نیشانەیە بۆئەوەی خەڵك کاتەکانی خۆیانی پێ دیاری بکەن بەتایبەتی وەرزی حەج.

یان دەفەرموێ: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ – البقـرة/١٩٧}: کاتـەکانی حـەج چەند مانگێکی دیاریکراون، مانگی شەوالو ذیلقەعیدەو دەشەوی ذیلحیجەن.

ئیبنو عومەر (رەزای خودا لـەخۆیو لـەباوکی) فەرموویـەتی: مانگـەکانی حەج شەشەڵانو ذیلقەعیدەو دەرۆژی ذیلحیجەن.[1]

## میقاتە مەکانییەکان

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسـەر بـێ) زولحولەیفـەی بەشـوێنی ئیحـرام بەسـتنی دانیـشتوانی مەدینـە دەستنیشان کـرد. بـۆ خـەڵکی وڵاتـی شـام (الجحفـة)ی دانـا. بـۆ خـەڵکی وڵاتـی

---

[1] صحيح الأسناد: (مختصر خ/٣١١، ص/٣٧٢)، خ(٣/٣١٩) تعليقاً.

نەجد (قرن المنازل)ی دیاری کرد. بۆ خەڵکی وڵاتی یەمەن (یَلَمْلَم)ی کرد بەشوێنی ئیحرام بەستن. فەرمووی: ئەم شوێنانە میقاتن بۆ خەڵکی ئەو شوێنانەو بۆ ئەوانەی بەسەر ئەواندا دێن لەدانیشتوانی وڵاتی تر بۆ حەج‌و عەمرە، کەسێکیش لەودیو ئەو شوێنانەوە بن، ئەوە لەشوێنی خۆیەوە ئیحرام دەبەستێ‌و دەست دەکا بەحەجکردن تەنانەت بۆ دانیشتوانی مەککە خودی مەککە میقاتەو لەوێدا ئیحرام دەبەستێ.[1]

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ خەڵکی وڵاتی عێراق (ذات عرق)ی کردوە بە میقات.[2]

هەرکەسێك ویستی بە مەبەستی حەج‌و عومرە بچێ بۆ مەککە نابێ لەو میقات‌و شوێنە دیاریکراوانە بەبێ بەستنی ئیحرام تێپەڕێ، مەکروهیشە پێش ئەوەی بگاتە ئەو شوێنانە ئیحرام ببەستێ هەموو ئەو حەدیثانەی ریوایەتکراون دەربارەی هەڵنانی موسوڵمانان بۆ ئیحرام بەستن پێش ئەوەی بگەنە ئەو شوێن‌و میقاتانە صەحیح نین. بەڵکوو فەرموودەی پێچەوانەی ئەو حەدیثانە ریوایەتکراون.[3]

ئەو فەرموودەی ئیمام مالیك چەند جوانە، کە بەو کابرایەی فەرموو: کە دەیەویست پێش ئەوەی بگاتە (زولحولەیفە) ئیحرام ببەستێ.

ئەوەبوو پێی فەرموو: ئیحرام پێش گەیشتن بە میقات مەبەستە من ترسی ئەوەم هەیە تووشی فیتنە ببێ، کابرا وتی: چ فیتنەیەك لەمەدا هەیە؟ چەند میلێکە زیادی دەکەم، ئیمام مالیك پێی فەرموو: چ فیتنەیەك لەوە گەورەترە ئەتۆ وابزانی فەضیلەو خێرێکت دەست خۆ خستووە، پێغەمبەر

---

[1] متفق علیه: خ(١٥٢٤/٣٨٤/٣) وهذا لفظه. م(١١٨١/٨٣٨/٢)، د(١٧٢٢/١٦٢/٥)، ن(١٢٣/٥).

[2] صحیح: (الإرواء/٩٩٨)، د(١٧٢٣/١٦٣/٥) هکذا مختصراً، ن(١٢٥/٥).

[3] بڕوانە سلسیلة الأحادیث الضعیفة: ٢١٠/٢١٢.

(درودی خودای لەسەر بێ) نەیتوانیوە بیکا.؟ من ئایەتی قورئان دەبیستم کە دەفەرموێ: {فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – النور/٦٣} با ئەوانەی سەرپێچی فەرمانەکانی پێغەمبەر دەکەن بترسن لەوەی تووشی فیتنەیەك ببن، یان سزایەکی بەئێش یەخەیان بگرێ.

## تێپەڕبوون لە میقات بەبێ ئەوەی ئیحرام ببەستێ

کەسێك بەنیازی حەج و عومرە دەیەوێست بچێ بۆ مەککەو بەبێ ئەوەی ئیحرامی بەستبێ لە میقات تێپەڕی، ئەمجار ئیحرامی بەست، بێگومان تاوانی ئەنجامداوە، ئەو تاوانەی لەکۆڵ ناکەوێ مەگەر بگەڕێتەوە بۆ میقات و لەوێ ئیحرام ببەستێ و ئەمجار دەست بکا بە نوسوك و کارەکانی حەج و عومرە. ئەگەر نەگەڕایەوە نوسوك و کارەکانی صەحیحن بەڵام تاوانێکی ئەنجام داوە. فیدیەو سەربڕینی ئاژەڵیشی لەسەر نیە، ئاماژە بە حەدیثی صەفوانی کوڕی یەعلا، کە تێیدا هاتووە: یەعلا بە حەزرەتی عومەری گوت ئەو شوێنەم نیشان بدە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نیگای بۆ هات؟ حەزرەتی عومەر فەرمووی: لە کاتێکدا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە (الجعرانة) بوو کۆمەڵێکیشی لە هاوەڵانی لەخزمەتدا بوو، پیاوێك هاتە خزمەتی وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! تۆ چی دەفەرمووی: دەربارەی پیاوێك ئیحرامی بە عومرە بەستووەو بۆنێکی زۆری لەخۆی داوە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ساعەتێك بێدەنگ بوو، پاشان نیگای بۆ هات، حەزرەتی عومەر ئاماژەی بۆ یەعلا کرد، یەعلا هات، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پارچە قوماشێکی بۆ کرابوو بەچادر سێبەری لێ کردبوو حەزرەتی عومەر سەری بردە ژێر چادرەکە بینی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) روخساری سوور هەڵگەڕاوە قوڵ بۆتەوە لەوەرگرتنی نیگادا، پاشان ئەو

حاڵەتەی ئەما، فەرمووی: کوا ئەو کەسەی پرسیاری دەربارەی عومرە کرد؟ کابرایان هێنایە خزمەتی. پێی فەرموو: «اغْسِلْهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكِ».[1] ئەو بۆن‌و ئارایشەی لەخۆت داوە بیشۆرەوە جوببەکەت دابکەنە، پۆشاکی دورواوت لەبەردانەبێ. کاروباری حەج چۆن دەکەی ئاوایش لە عومرەکەتدا رەفتار بکە.

بێگومان ئەم حەدیثە بەئاشکراو رون دەلالەت دەکا لەسەرئەوە کەسێك سەرپێچییەك بکا لە سەرپێچییەکانی ئیحرام هەر ئەوەندەی لەسەرە واز لە سەرپێچییەکەی بێنێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەکابرا خۆ ئارایشتکەرو جوببە لەبەرەکە نەکرد بەهیچ فیدیەو فەرەبویەك جگەلەوەی خۆبشواو بۆنەکەی پێوە نەمێنێ‌و جوببەکەشی دابکەنێ‌و دەست بکا بە نوسوك‌و کاروباری حەج‌و عومرە.

خۆ ئەگەر سەربڕینی ئاژەڵ بۆ قەرەبوی ئەو سەرپێچییە واجب بوایە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەکابرا دەکرد بیکا، چونکە قاعیدەیەکی ئوصولییە {لا يجوز تأخير البيان عن وقت الحاجة والحاجة قائمة} نابێ ڕێنمویی‌و رونکردنەوەی شەریعەت لەکاتی پێویستی دوابکەوێ لە حاڵێکدا پێویستی بەڕێنمویی هەبێ‌و نەکرێ.

## ئیحرام بەستن لەمیقات

ئەگەر نیازی ئیحرام بەستنی بوو دەیەویست بەشێوەی قیران واتە: ئیحرام بە حەج‌و عومرە پێکەوە ببەستێ، (هدی) لەگەڵ بردبوو ئەوە نیەتی حەج‌و عومرە دێنێ‌و دەڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ). خۆ ئەگەر هەدیی نەبردبوو، ئەگەر (هیی) لەگەڵ خۆی نەبردبوو، - ئەمەش پەسەندە —

[1] متفق عليه: خ(١٥٣٦/٣٩٣/٣)، م(١١٨٠/٨٣٦/٢)، د(١٨٠٢-١٨٠٣-١٨٠٤/٢٦٥/٥).

ئیحرام بەعەمرە دەبەستیٚ و بەس. پێویستە بڵێ: (لَبَّيْـكَ اللَّهُـمَّ بِعُمْـرَةٍ). جا ئەگەر لەوەپێش تەلبیەی تەنیا بەحەج کردبوو ئەوە دەبێ هەڵیوەشێنێتەوەو بیکات بە عومرە، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەهەموو هاوەڵانی کرد: کە تەوافو سەعییەکانیان بکەن بەعومرە. مەگەر کەسێك (هدی) هێنابێ هەروەها چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)، لە هەڵوێستی ئەوانەش ناڕازی بوو کە دەست لەعاست بەبیستنی فەرمانەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ڕانەسانو کەمتەرخەمییان کرد. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) جەختی ئەمەی کردەوە کە فەرمووی: «دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَـةِ». ئەم دەقە بەڕوونی ئەوە دەگەیەنێ کە عومرە بەشێکی جیانەبووەوەی حەجەو لەو هەڵناوێردرێ.

هەروا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا سُقْتُ الْهَدْيَ». ئەگەر جارێکی تر حەج بکەمەوە، ئەوەی توشم هاتو تێپەڕی بێتەوەڕێم، ئیتر (هەدی) لەگەڵ خۆم نابەم بەشێوەی قیران ئیحرام بە حەجو عومرە نابەستم، ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێ کەبەهۆی ئیحرام بەستنی بەشێوەی قیران ڕەغبەتێکی خۆی لەدەست دابێ. بەڵکوو ئاماژەیە بەوە: کە حەجکردن بەشێوەی (تمتع) پەسەندترە لەشێوەی قیران هەموو حاجییەك دەبێ لەگەڵ جێبەجێ کردنی حەج عومرەش ئەنجام بدا یان عومرەکە پێش حەج دەخا ئەگەر هەدی نەبردبێ، ئەمە پێی دەڵێن: (تمتع)، یان ئیحرام بەهەردووکیان دەبەستێ چونکە هەدی هێناوە بەمەش دەگوترێ (قیران) هەر شێوەیەك لەم دوو شێوە حەجو عومرە هەڵبژێرێ پەسەندەو موافیقی سوننەتو ڕێنمویی پێغەمبەرە (درودی خودای لەسەر بێ) وەکوو لەپێشەوە رونمان کردەوە.

ماوەتــەوە ئــەوە بـزانین پێویـستە لەسـەر ئـەو کەسـەی ئیحـرام بەسـتنی بەشـێوەی (موفریـد) یـان بەشـێوەی (قـیران) بـێ‌و (هـەدی) لەگـەڵ خـۆی نـەهێنابێ – دوای تـەواف‌و سـەعی نێـوان صـەفاو مـەروە ئیحـرام بـشکێنێ، چـونکە ئیحـرام بەسـتوو بـە حـەج‌و عـومرە کـاتی ئـەوەی بەدەسـتەوە نابـێ ئیحـرام بـشکێنێ‌و ئـەمجار ئیحـرام بەحـەج ببەسـتێ پـێش ئـەوەی کـاتی راوەسـتانی عەرەفـە تێپـەڕێ. لەسـەر ئـەم بنەمایـە، دروست نیـە بـۆ کەسـێك ئیحرام بە (موفرید)ی ببەستێ یان بەشێوەی (قیران) و (هەدی) نـەهێنابێ: کە ئیحرامەکەی بشکێنێ ئیللا دوای شەیتان رەجم کردن رۆژی جەژن، ئەگەر کـاتی ئـەوەی لەبەردەمـدا نـەبوو بـۆ ئیحـرام شـکاندن‌و ئیحـرام بەسـتنەوەی سەرلەنوێ.

نموونـەی ئەمـە کەسـێك شـەوی نۆیـەم گەیـشتە مەککـە، ترسـی ئـەوەی هەبوو راوەستانی عەرەفەی لەکیس بچێ لەبـەر مـاوە کـەمی‌و نزیکبوونـەوەی بەرەبەیان‌و دەرکەوتنی فەجر، ئەم کابرایە واجبە لەسەری خێرا بکەوێتـەڕێ بـۆ کێـوی عەرەفـە بۆئـەوەی راوەسـتانی عەرەفـەی لـەکیس نەچـێ‌و هـەموو حەجەکەی بفەوتێ، ئا لەم کاتەدا حەجکردن بەشێوەی (ئیفـراد) لـە حاڵـەتی ئـاوادا دروسـتەو مەشـروعە بـەڵام لـە سـنورێکی زۆر تەسـکدا. جـا ئەگـەر حاجیـیەك بەبێ ناچاری بەشێوەی ئیفراد حەجی کرد بەشـێوەی (تەمـەتوع‌و قـیران) نـەیکرد ئـەوە گوناحبـار دەبـێ چـونکە پابەنـدی فـەرمانی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) نـەبوە - کـە فـەرمانی بـە هـاوەڵانی کـرد حەجەکـەیان بگـۆڕن بـە عـومرە – بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا حەجەکـەی صەحیحە.[1]

---

[1] ارشاد الساری للشیخ محمد ابراهیم شقره.

*** دروستە حاجی لەکاتی ئیحرام بەستندا ئەوە بەمەرج دانێ: کە کاتێ بوەهۆی نەخۆشیو شتی واوە نەیتوانی درێژە بەکارەکانی حەج بدا ئیحرامەکەی شکابێ.**

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چووە لای (ضباعة)ی کچی زوبەیر پێی فەرمود: «أَرَدْتِ الْحَجَّ». دەتەوێ بچی حەج بکەی؟ وتی: خۆم بەنەخۆش دەزانم لەوانەیە توشی ئازارێك بم. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «حُجِّي وَاشْتَرِطِي ، قُولِي اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي»[1] بچۆ بۆ حەجەکەتو مەرج دابنێ، بڵێ: خودایە لەهەر شوێنێك توشی نەخۆشی بووم ئیحرامم شکابێ. جا کەسێك ئەوەی بەمەرج گرتو ئاوا نییەتی هێناو ئیحرامی بەست لەهەر شوێنێكو هەرکاتێك نەخۆشیو شتی وا حەبسی کرد یان دوژمنو شتی وا رێی لێ گرت، ئەوە ئیحرامی تەواو دەبێو لەئیحرام دەردەچێو ئاژەڵ سەربڕینیشی لەسەرنیە.

ئەگەر کەسێك ئەو مەرجەی دانەناو ئاوا نیەتی نەهێنا، هەرکاتێ لەمپەڕی بۆ دروست بوو حەجی بۆ تەواو نەکرا ئەوە دەبێ ئاژەڵێك سەربڕێ. چونکە خودا دەفەرموێ: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ – البقرة/١٩٦}: ئەگەر گیرۆدەبوونو لەمپەڕتان هاتە پێش، ئەوە چیتان بۆ دەستەبەربوو لە ئاژەڵ سەری ببڕن، ئەو حەیوانەی سەری دەبڕن دەبێ (حوشتر، رەشە وڵاخ، مەڕو بزن) بێ کامەتان دەست کەوت بەکەڵك دێ. ئەگەر بزنو مەڕ پەیدابوو باشە. حوشترو رەشە وڵاخ باشترە ئەگەر ئاژەڵ دەست

---

[1] متفق علیه: (٩/١٣٢/٥٠٨٩)، م(٢/٨٦٧/١٢٠٧)، ن(٥/١٦٨).

نەکەوت، دەبێ (دە) ڕۆژ بەڕۆژوبێ وەکوو ئەو حاجییەی بەشێوەی (تمتع) ئیحرام دەبەستێو ئاژەڵی دەست ناکەوێ سەری ببڕێ.

## چۆنیەتی حەجی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)

ئیمامی موسلیم بەشێوە رشتەو سەنەدی خۆی ریوایەتی کردوە لە جەعفەری کوڕی موحەممەد ئەویش لە باوکییەوە دەگێڕێتەوە، دەڵێ: چووینە خزمەت جابیری کوڕی عەبدوڵلا یەکە یەکە لە خەڵکەکەی پرسی تا سەرە گەیشتە من، عەرزم کرد من موحەممەدی کوری عەلی کوڕی حوسەینم. ئیتر دەستی شۆڕ کردەوە بۆ سەرم قۆپچەی لای سەرو لای خواروی دەرهێنام، پاشان بەری دەستی خستە سەر نێوان دوو گۆی مەمکم، ئەو دەمە من گەنج بووم فەرمووی: بەخێرهاتی ئەی برازای خۆم، پرسیاربکە چیت گەرەکە بڵێ: پرسیارم لێ کرد، ئەوکاتە ئەو نابینابوو، کاتی نوێژ هات، هەڵسا بۆ بەجێهێنانی، پارچە قوماشێکی لەخۆوە هاڵاندبوو، هەرکاتێ هەڵی دەدایەوە بۆسەر شانی، لەبەر تەسكو تروسکی قەراخەکانی بۆلای خۆی دەگەڕانەوە. ریداکەشی بەسەر سێ پایەکەوە بوو پێشنوێژی بۆکردین، پاشان عەرزم کرد پێم بڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چۆن حەجی کرد؟ بەدەستی ئاماژەی کردو نۆ پەنجەی گرێدان؛ ژماردنی، پاشان فەرمووی: بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نۆساڵ لەمەدینە مایەوە حەجی نەکرد، پاشان لەساڵی دەیەمدا بەناو موسوڵمانانەدا بڵاوی کردەوە کە نیازی حەجی هەیە، لەهەموو لایەکەوە خەڵك رژایە ناو مەدینەوە هەموویان دەیانەویست لەخزمەتیدا حەج بکەن، شوێنی بکەونو چاوی لێ بکەن لە ئەنجامدانی کاروباری حەج ئێمە لەخزمەتیدا لەمەدینە دەرچووینو کەوتینەڕێ تا گەیشتینە (ذولحليفه).

لەوکاتە خاتو ئەسماء کچی عومەیس، موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری بە وەلەد هێنا. ناردی بۆلای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاخۆ چی بکا؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: « اغْتَسِلِي وَاسْتَثْفِرِي بِثَوْبٍ وَأَحْرِمِي». مِثْلَ « لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ ». خۆت بشۆرە، تۆپەوانەیەك بخەرە سەر ئەوشوێنەی خوێنی لێ دێ بە پەڕۆیەکی پان لەپێشەوەو لەدواوە شەتەکی بدە، نیەت بێنەو ئیحرام ببەستە. پاش ئامادەبوونی ژمارەیەکی زۆر لە موسوڵمانان بۆ حەجکردن پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە مزگەوتدا نوێژی کرد، پاشان سواری حوشترەکەی بوو کە ناوی (قەصوا) بوو، کە تەشریفی بەسواری حوشترەکەی کەوتەڕێ و لەمەدینە دەرچوو، لە بەیداء روانیم هەتا چاو بڕبکا لەپێشەوەی، موسوڵمانان بەسواری و بە پیادەیی جمەیان دەهات لەلای راستییەوە بەهەمان شێوە، لەلای چەپیەوە هەروا لەدوواوەی بەهەمان شێوە، ئەم خەڵکە زۆرو فەرمبالغە کەوتبوەڕێ، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەناوماندا بوو، نیگای قورئانی بۆسەر دادەبەزی و دەیزانی ماناو تەئویلی چۆنەو مەبەست چیە. هەر کردارێکی بکردایە ئێمە چاومان لەئەو دەکردو وەکوو ئەو رەفتارمان دەکرد. ئەوەبوو دەستی کرد بە (لبێك) گوتن فەرمووی: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ». خەڵکەکەش تێکڕا ئەم تەلبییەیان دەگوت و پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هیچ رەتدانەوەو ناڕەزامەندییەکی دەرنەبڕی بەرامبەریان و لەسەر تەلبیە کردنی خۆی بەردەوام بوو.

جابیر دەفەرموێ: ئێمە تەنها نیازی حەجمان هەبوو نیەتی حەجمان هێنابوو، نەماندەزانی عومرە چیە، هەتا لەخزمەتیدا گەییشتینە کەعبە،

دەستی هێنا بەروکنی یەمانیدا، ئەمجار سێجار بە نەرمەراکردن‌و شان هەڵتەکاندن بەدەوری کابەدا سوڕایەوە چوار جاریش بەشێوە ڕۆیشتن، ئەمجار چوو بۆ مەقامی ئیبراهیم (سلاوی خودای لێ بێ)و ئایەتی (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى)ی خوێندەوە ئەمجار وایکرد مەقامی ئیبراهیم بکەوێتە نێوان ئەوو کەعبە، دورکاتی نوێژکرد – باوکم دەیگوت: هەر لە پێغەمبەریشەوە ریوایەتی دەکرد – پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەو دوو رکاتە نوێژەدا سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ )و سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)ی دەخوێند. پاشان گەڕایەوە بۆلای روکن‌و ماچی کردەوە، ئەمجار بەرەو صەفا ڕۆیی، کە لەصەفا نزیك بووە ئایەتی {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ – البقرة/١٥٨} خوێندەوەو فەرمووی: « أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ ». دەست دەکەم بەو شوێنەی خودا خستویەتیە پێشەوە، لەسەرەتاوە لە گردی صەفاوە دەستی کرد بە هەڕوەلەو پێیدا هەڵگەڕا هەتا چووە سەری‌و کەعبەی لێ دەرکەوت، روی کردە قیبلەو تەوحیدو تەکبیری کردو فەرمووی: « لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ ». پاشان دوعاو پاڕانەوەی کردو تەوحیدو تەکبیری دوبارە کردەوە، لەنێوان هەر جارێکی تەوحیدو تەکبیرەکەیدا دەپاڕایەوەو دوعای دەکردن تا سێجار، ئەمجار لە صەفاوە دابەزی بەرەو گردی (مروە) ڕۆیی، کە قاچی لەناو شیوەکە دانا سنگی لەهەورازدا دەستی کرد بە هەروەلەکردن تا سەرکەوت، ئەمجا چووە سەرگردی (مروة) لەوێش چی لەسەر گردی صەفا گوتبوو، دووبارەی کردەوە هەتا دوا تەوافی لەسەر گردی مەڕوە کۆتایی پێ هێنا. ئەمجار فەرمووی: «لَوْ أَنِّي اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمْ أَسُقِ الْهَدْيَ وَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ لَيْسَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحِلَّ وَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً». تازە لەدەستم چوو، ئەگینا دیاری بەیتم لەگەڵ خۆم

نەدەهێنا، دەمكرد بەعومرە، جا هەركەسەتان كە دیاری پێ نیە با ئیحرام بشكێنێو بیكا بە عومرە.

سوراقەی كوڕی مالیك هەڵسا وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمە هەر بۆ ئەمساڵ وایە یان بۆ هەتا هەتایەبەردەوام دەبێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پەنجەكانی خۆی تێك پەڕاندو دوجار فەرمووی: عومرە تێكەڵی حەج بوو بۆ هەتاهەتایە. ئیمامی عەلیش لەیەمەنەوە حوشتری قوربانی هێنابوو بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ). عەلی كەهات ڕوانی فاطیمە (ڕەزای خودای لێ بێ) ئیحرامی شكاندووە پۆشاكی ڕەنگاو ڕەنگی پۆشیوەو چاوەكانی ڕشتون، جا گوتی: ئەمە چیە؟ فاطیمە وتی: باوكم فەرموویەتی: وا بكەن. دەڵێ كاتێ عەلی لەعێراق بوو دەیگوت: چووم بۆلای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تا لە فاطیمەی توڕە بكەم كە بۆ وای كردووە وەبۆ چوونە بنجو بناوانی ئەو قسەیەش كە گوتی باوكم فەرموویەتی وا بكەن، هەر لێم پرسیو عەرزیشم كرد كە من ئەو كارەی ئەوم پێ خۆش نەبوو، ئیتر حەزرەت فەرمووی: « صَدَقَتْ صَدَقَتْ مَاذَا قُلْتَ حِينَ فَرَضْتَ الْحَجَّ». بەڵێ فاطیمە ڕاست دەكا، من خۆم پێم گوتووە، ئەی تۆ، كە ئیحرامی حەجت دابەست چیت گوت؟ وتی: گوتوومە: ئەی خودایە ئەوا نیەتی حەجم هێنا لەسەر ئەو نیەتەی كە پێغەمبەری تۆ دەیهێنێ، فەرمووی: « فَإِنَّ مَعِيَ الْهَدْيَ فَلاَ تَحِلُّ ». دەی كەوابێ من (هەدی) دیاری كەعبەم لەگەڵ خۆم هێناوە. تۆیش ئیحرام مەشكێنە، ئەو كۆمەڵە (هەدی)یەی عەلی لە یەمەنەوە هێنابوونیو لەگەڵ ئەو (هەدی)یانەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ خۆی هێنابوونی سەد حوشتر بوون. وتی: ئیتر خەڵكەكە هەموویان ئیحرامیان شكاندو مووی سەریان كورت كردەوە، جگە لە پێغەمبەرو ئەوانەی دیاری كەعبەیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، جا كەڕۆژی (تەڕوییە) هات كە

ڕێکەوتی هەشتی مانگی ذیلحیجەیە، بەرەو مینا ڕۆیشتن‌و ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سواربوو، نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان‌و خەوتنان‌و بەیانی لەوێ کرد. ئەمجار کەمێك مایەوە هەتا خۆر کەوت. فەرمانی دا کەبچن لە (نەمیرە) دەوارێکی بۆ هەڵبدەن، جا کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەڕێ کەوت، قوڕەیش پێیان وابوو: کە پێغەمبەریش (درودی خودای لەسەر بێ) وەکوو سەردەمی نەفامی ئەمان لە مەشعەرولحەرام دەوەستێ، بەڵام پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەوێ ڕەتبوو نەوەستا تا چووە نزیکی عەرەفە، ڕەوانی لە (نەمیرە) دەوارەکەیان بۆ هەڵداوە، ئتر لەوێ دابەزی‌و مایەوە تاخۆر لایدا. ئەوجار فەرمانی کرد قەصوایان بۆ زین کردو چوو بۆ ناو پانتایی شیوەکەو وتارێکی بۆ خەڵکەکە داو فەرمووی:

«إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا أَلاَ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمَيَّ مَوْضُوعٌ وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ وَإِنَّ أَوَّلَ دَمٍ أَضَعُ مِنْ دِمَائِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَقَتَلَتْهُ هُذَيْلٌ وَرِبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ رِبًا أَضَعُ رِبَانَا رِبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لاَ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ. فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنِ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ كِتَابَ اللَّهِ. وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ»:

خەڵکینە خوێن‌و سەرو ماڵ‌و ناموستان لەیەکتری زۆر حەرامە، وەکوو چۆن شکاندنی ڕێزی ئەم ڕۆژە پیرۆزەتان لەم مانگە پیرۆزەتاندا لەم شارە پیرۆزەتاندا زۆر حەرامە ئاوا بزانن‌و دڵنیابن: کە هرچی کاروبارو داب‌و

نەرێتی سەردەمی نەزانییە پووچەو بەتاڵەو بێ بایەخە، خوێنی سەردەمی نەزانی پوچ و بەتاڵە، یەکەم خوێن لەخوێنی کەس‌وکاری خۆم کە بایەخی پێ نادەم‌و بەتاڵ‌و پوچە، خوێنی کوڕەکەی‌ڕەبیعەی کوڕی حاریثە کە لەناو هۆزی بەنی سەعددا درابوو بەدایەن‌و هۆزی هوزەیل کوشتوویانە.

سودو ریبای سەردەمی نەفامی هەمووی پووچ و بەتاڵەوە بووە، یەکەم سوودیش لە سوودی کەس‌وکاری خۆم کە بەتاڵی دەکەمەوە سودو قازانجی عەبباسی کوڕی (عبدالمطلیب)ە ئەو سوودە هەمووی بەتاڵەو بایەخی نیە.

دەربارەی ئافرەتانیش لەخودا بترسن‌و ستەم‌و بیدادییان دەرحەق ئەنجام مەدەن، ناهەقییان لەگەڵ مەکەن، بە رەفتارو گوفتاری جوان لەگەڵیان بجوڵێنەوە، چونکە ئەوان ئەمانەتی خودان، خودا بەئێوەی سپاردوون، پیاو هەر خیانەت بکا نابێ خیانەت لە ئەمانەتی خودا بکا! ئەوان لەسەر فەرموودەی خوداو بەگوێرەی شەریعەتی ئەو بۆ ئێوە حەڵاڵ بوون دێنە باخەڵتانەوەو دەچنە لایان.

مافی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە: کە ئەوکەسەی ئێوە حەزی لێ ناکەن نەیهێننە سەر بەڕەتان‌و رێگەنەدەن بێتە ماڵتان، هەرکاتێ شتی وایان کرد: کە ئێوە بەدڵتان نەبێ، ئەوە تا بۆتان دەکرێ چاو پۆشییان لێ بکەن‌و بە نەرم‌و نیانی هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵدا بکەن. بەبێ هۆیەکی رەواو شەرعی تەلاقیان مەدەن، جا ئەگەر بەم رەفتارانەش چاریان نەکرا، ئەوە شەریعەت رێگەتان دەدا: کە بەئەسپایی لێیان بدەن. مافی ئەوانیش لەسەر ئێوە ئەوەیە کە باشی بژێوو پۆشاکیان بۆ دابین بکەن بەجۆرێك هەست بە ئەوڵاش کەمی نەکەن. بزانن من یاسایەکی وەهام بۆ جێهێشتوون ئەگەر لەدوا خۆم پەیڕەوی بکەن هەرگیزاو هەرگیز لەناو خۆتان سەرتان لێ ناشێوێ‌و تووشی گومڕایی

نابنەوە. ئەویش قورئانی پیرۆزە کەنامەی خودایە. ئێوە لەدوا رۆژدا لەبارەی منەوە پرسیارتان لێ دەکرێ، ئاخۆ وەڵامتان چی دەبێ؟

گوتیان: شایەتی دەدەین: کەتۆ هیچ درێغیت نەکردووە، تەبلیغی خۆتت کردووەو ئەرکی سەرشانی خۆتت ئەنجامداوە، ئامۆژگاری خێری ئێمەت کردووە!

ئەمجار حەزرەت (درودی خودای لەسەر بێ) سێجار پەنجەی شایەتومانی هەڵبڕی بۆ ئاسمان‌و داینەواندەوە بۆ ناو خەڵکەکە، هەموو جارێکیش لەگەڵ پەنجە راداشتنەکەیدا دەیفەرموو: خودایە! تۆ بەشایەت بە. پاشان فەرمانی‌دا بانگ دراو قامەت کرا، نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین، فەرمووی: قامەت بکەنەوە، قامەت کرایەوە نوێژی عەصریشی بۆ کردین بە (جەمع)و تەقدیم. لەنێوانیاندا هیچ نوێژی سوننەتی نەکرد. دوای ئەوە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سواربوو تا گەیشتە ویستگەی خۆی لەعەرەفات، ئەمجار رووی حوشترەکەی کردە تاوێرە بەردەکانی داوینی (جبل الرحمة) — ئەم چیایە بۆخۆی داخڵی خاکی عەرەفاتە — کۆمەڵی حاجییە پیادەکانی خستە بەردەمی خۆی‌و روی کردە قیبلەو لەوێدا راوەستا تا خۆر ئاوابوو شەو داهات ئەمجار ئوسامەی خستە پاشکۆی خۆیەوە بەرەو موزدەلیفە داگەڕایە خوار، جڵەوی (قەصوای) ئەوەندە توند کردبوو بۆئەوە خێرا نەڕوا تەنانەت سەری قەصوا لە قەڵبوزی کۆپانەکەی دەدا، بە دەستی راستیشی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو: خەڵکینە لەسەرەخۆبن، بەهێواشی بڕۆنە خوارێ پەلەمەکەن، بەڵام کە دەگەیشتە ماسولکە لێ کەمێ جڵەوی بۆ قەصوا شل دەکرد تا سەردەکەوتە سەری. تەشریفی درێژەی بە رۆیشتنەکەیدا تا گەیشتە موزدەلیفە، لەوێ نوێژی شێوان‌و خەوتنانی بە جەمعە تەئخیر کرد بەیەك بانگ‌و دووقامەت هیچ نوێژی سوننەتی لەنێوانیاندا نەکرد. ئەمجار

تەشریفی خەوت تا شەبەقی بەیانیدا، جا کەئاسۆ رون بووە فەرمانی دا بانگ درا، نوێژی بەیانی کرد ئەمجار سواری (قەصواء) بووەوە رۆیشت تا گەیشتە (مشعرالحرام) روی کردە قیبلەو ئەللاهوئەکبەرو تەلیلەی کرد، لەخودا پاڕایەوەو ناوی خودای بەتاكو تەنیا هێنا.

ماوەیەك لەوێ مایەوە تا دونیا روناك بۆوە، هێشتا خۆر دەرنەکەوتبوو تەشریفی بەرەو مینا کەوتەڕێ، فەضلی کوڕی عەبباسی خستە پاشکۆی خۆی، فەضل پیاوێکی شۆخو شەنگو قۆزو قژرەشو سپی پێست بوو، لەوکاتەدا: کە حەزرەت کەوتەڕێ تاقمێ ئافرەت لەناو کەژاوەدا بەلایاندا تێپەڕین، فەضلیش چاوی تێبڕین، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەستی نا بەڕوی فەضلەوەو بەرچاوی گرت، فەضلیش رووی وەرچەرخاند بەولاداو لەولاوە سەیری دەکردن. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەستی لەولاوە گواستەوە بۆ لایەکەی ترو بەرچاوی فەضلی گرتەوە بۆئەوەی نەهێڵی تەماشای ئافرەتەکان بکا. ئیتر تەشریفی رۆییشت تاگەیشتە شیوی (محسّر) لەوێ کەمێ وڵاخەکەی بەخێرایی لێ خوڕی، پاشان رێگای ناوەڕاستی گرتەبەر کە دەچێ بۆسەر کۆگا گەورەکە (الجمرة الكبرى) کە لای درەختەکەیە حەوت بەردی بۆ فڕێ دا بەردەکان وابوون بە پەلەپیتکە دەهاوێژران، هەموو جارێ: کە بەردێکی تێ دەگرت (الله أكبر)ی دەکرد، لەناو شیوەکەوە بەردەکانی تێدەگرت.

پاشان رۆیی بۆ (منحر) کوشتارگە، لەوێ بەدەستی خۆی شەستو سێ سەر حوشتری سەربڕی، پاشان کێردەکەی دایە دەست عەلی ئەویش باقی ماندەی حوشتر دیارییەکانی سەربڕی، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەلی کردە هاوبەشی خۆی لەم حوشترە دیارییانەدا، ئەمجار فەرمانی دا لەگۆشتی هەر حوشترێك پارچەیەکیان هێناو خستیانە ناو مەنجەڵێکەوەو

کوڵاندیان‌و خۆی‌و عەلی لەگۆشتەکەیان خواردو گۆشتاوەکەیان خواردەوە. ئەمجار پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سواربوو رۆیشت بۆ کەعبەو (طواف الافاضة)ی بەجێ هێنا، نوێژی نیوەڕۆی لەمەککە کرد، ئەمجار چوو بۆلای (بەنی عبدالمطلب) کە لەسەر بیری زمزم ئاویان هەڵدەگواست‌و دەیاندا بەحاجیان، فەرمووی: ئەی نەوەی (عبدالمطلب) ئاو هەلگۆزن‌و بیدەن بە حاجییان‌و بەخەڵکی، نەبادا خەڵکی وا تێبگەن: کە ئاو هەلگۆزینیش لەکردارەکانی حەجەو لەم حاڵەدا زۆرتان بۆ بێنن‌و رێگەتان نەدەن بە ئاسایی‌و ئاسانی ئاوبدەن بە حاجییان، نەبادا ئەمە روبدا دەنا ئەم ئیشەی ئێوە ئەوەندە کارێکی پەسەندە منیش ئاوم هەڵدەگواست لەگەڵتاندا، ئیتر ئەوانیش سەتڵێك ئاویان بۆ برد حەزرەت لێی خواردەوە.

ئیمامی نەوەوی لەشەرحی موسلیمدا (ج٨/١٧٠) دەفەرموێ: (ئەوەی رابرد حەدیسێکی گەورەیە، کۆمەڵێك فائیدەو شتی بەنرخی لەخۆگرتووە یاسای فیقهی گرنگی تێدان. (ألقاضی) فەرموویەتی: زانایان قسەیان لێ کردووەو زۆر مەسەلەی فیقهی جۆراو جۆریان لێ دەدەرهێناوە، ئەبوبەکری کوڕی (ألمنذر) جوزئێکی قەبارە گەورەی تێدا نووسیوە سەدو پەنجاو ئەوەندە مەسەلەی فیقهی تێدا دەستنیشان کردووە خۆ ئەگەر لێی بکۆڵدرێتەوە زۆر لەم ئەندازەیە مەسەلەی تێدا دیاری دەکرێن.

## حەج عیباداتێکە لە عیباداتەکانی ئەرکان‌و واجبات‌و سوننەتی تێدان

## یەکەم: سوننەتەکانی حەج

أ/ سوننەتەکانی ئیحرام بەستن:

١- خۆشـۆردن لـەپێش ئیحـرام بەستندا، ئامـاژە بـەو فەرموودەیـەی کـە زەیدی کوڕی ثابت دەیگێڕێتەوە: کە دەڵێ: پێغەمبـەرم بینـی (درودی خـودای لەسەر بێ) کە نیازی ئیحرام بەستنی کرد خۆی رووتکردەوەو خۆی شۆرد.[1]

٢- بۆنی خۆش لەخۆدان پێش ئیحرام بەستن: ئاماژە بەحەدیثی عائیـشە کە دەفەرموێ: (بـۆنی خۆشـم لەجەستەی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) هەڵدەسـوو کاتێـك کـە دەیەویـست ئیحـرام ببەسـتێ، کـاتێکیش کـە دەیەویست ئیحرام بشکێنێ پێش ئەوەی تەوافی بەیت بکا).[2]

٣- ئیحرام بەستنەکەی بە پشتەماڵێك‌و ریدائێکی سپی بێ. ئامـاژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بـێ) لەمەدینە بەڕێ کەوت دوای ئەوەی خۆی‌و هاوەڵانی (ئیـزار) پەشـتە ماڵێك‌و ریدائێکیان پۆشی، واچاکە سپی رەنـگ بـن. هـەر ئامـاژە بـە حـەدیثی ئیبنـو عەبباس، (رەزای خودایان لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: «الْبَـسُوا مِـنْ ثِيَـابِكُمُ الْبَيَـاضَ فَإِنَّهَـا مِـنْ خَيْـرِ ثِيَـابِكُمْ وَكَفِّنُـوا فِيهَـا مَوْتَاكُمْ».[3] پۆشاکی سپی بپۆشن، بێگومان پۆشاکی سـپی باشـترین پۆشـاکتانە، مردووەکانیشتان بەو پۆشاکە کفن بکەن.

٤- نوێـژکردن لـە (وادی العقیـق) بـۆ کەسـێك لـەوێوە بـڕوا. ئامـاژە بەحـەدیثی عومـەر (رەزای خـودای لێ بـێ) دەڵـێ: لـە (وادی العقیـق)دا لـە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتٍ مِنْ رَبِّي فَقَالَ صَلِّ فِي هَذَا

---

[1] صحیح: (ص.ت/ ٦٦٤)، ت(٢/١٦٣/٨٣١).

[2] متفـق علیـه: خ(٣/٣٩٦/١٥٣٩)، م(١١٨٩/ - ٣٣ -٢/٨٤٦)، ت(٢/١٩٩/٩٢٠) بزیـادة فیـه، د(٥/١٦٩/١٧٢٩).

[3] صحیح: لەباسی (الجنائز)دا تێپەڕی.

الْوَادِي الْمُبَارَكِ وَقُلْ حَجَّةٍ فِي عُمْرَةٍ».[1] ئەمشەو لەلایەن خودای خۆمەوە یەکێك هات پێی گوتم: لەم شیوە پیرۆزەدا نوێژبکەو بڵێ: (عُمْرَةً فِي حَجَّةٍ).

٥- دەنگ بەرزکردنەوە بە (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ........) کردن، ئاماژە بە حەدیثی (السائب)ی کوڕی خەللاد. کە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَمَرَنِي أَنْ آمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالإِهْلاَلِ وَالتَّلْبِيَةِ».[2] جوبرائیل هات بۆلام فەرمانی پێکردم: کە فەرمان بە هاوەڵانم بکەم لەکاتی (الله أكبر) کردنو (لبيك) گوتندا دەنگیان بەرزبکەنەوە.

بۆیە هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەگوتنی (لَبّيك أللّهمّ لبيك)دا بەهەموو هێزی خۆیان دەیانەنەڕاند. ئەبو حازم دەفەرموێ: هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کە ئیحرامیان دەبەست، نەدەگەییشتنە (ألرّوحاء) دەنگیان بەرزدەبووەوە.[3]

تەلبییە بریتییە لەوە بڵێی «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ».[4] خودایە من هەمیشە پشتێنی بەندایەتیم بەستووە بۆ جێبەجێکردنی فەرمانی تۆ، تۆ خودایەکی بێ چونو بێ هاوەڵی، سوپاسو ستایش هەر بۆ تۆیە، بەخششو نازو نیعمەتو داراییو پادشاییو خاوەنداری هەر لەخۆت دێو هەر لەخۆت جوانە بێ چونیو بێ هاوەڵی زاتی پاکت ئاشکرایەو وەکوو رۆژی روناك دیارە.

---

[1] صحيح: (ص.جة/ ٢٤١٠)، خ(١٥٣٤/٣٩٢/٣)، د(١٧٨٣/٢٣٢/٢)، جة(٢٩٧٦/٩٩١/٢).

[2] صحيح: (ص. ت/٦٦٣)، ت(٨٣٠/١٦٣/٢)، د(١١٩٧/٢٦٠/٥)، جة(٢٩٢٢/٩٧٥/٢.)

[3] صحيح الأسناد رواه سعيد بن منصور كما في المحلى: ٧/٩٤.

[4] متفــق عليــه: خ(١٥٤٩/٤٠٨/٣)، م(١١٨٤/٨٤١ و ٨٤٢/٢)، ت(٨٢٥/١٦٠/٢)، د(١٧٦٥/٢٥١ و ٥/٢٥٢)، ن(١٥٩ و ٥/١٦٠)، جة(٢٩١٨/٩٧٤/١).

حاجی بەردەوام دەبیّ لە (تەلبیە) كردن هەتا شەیتانی گەورە رەجم دەكا. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس (رەزای خودایان لێ بیّ): كە دەفەرمویّ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) (ألفضل)ی كوڕی عەبباسی خستبووە پاشكۆی خۆی. جا (ألفضل) بۆ ئیبنو عەبباسی گێڕاوەتەوە: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) هەتا شەیتانی رەجم كردووە هەر تەلبییەی كردوە.[1]

چ خراپیەكی تێدا نیە: كە زیكرو تەسبیحاتی تر تێكەڵ بە تەلبییە بكا، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو مەسعود (رەزای خودای لێ بیّ): كە دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووم (درودی خودای لەسەر بیّ) وازی لە تەلبییە كردن نەهێنا تا لەشەیتان رەجمكردن بۆوە. وەڵێ ئەوەندە هەیە تەلبییە كردنەكەی تێكەڵ دەكرد بە (ألله أكبر) كردنو تەلیلە كردن.[2]

٦- تەحمید كردنو تەسبیح كردنو (ألله أكبر) كردن پێش ئیحرام بەستنو دەستكردن بە كارەكانی حەج، ئەمەش ئاماژە بە حەدیثی ئەنەس (خودای لێ رازی بیّ): كە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) – ئێمە لەخزمەتیدا بووین – لەمەدینە نوێژی نیوەڕۆی بەچوار ركات كرد، نوێژی عەصری لە ذولحولەیفە بە دووركات كرد، ئەمجار لەوێ مایەوە تا بەیانی، پاشان سواربوو تا تەشریفی چووە سەر (البیداء) دەستی بەگوتنی (الحمدلله)و (سبحان الله)و (ألله أكبر) كرد ئەمجار: كە ئیحرامی بەست بە حەجو عومرەو دەستی كرد بە گوتنی (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ).[3]

---

[1] متفق علیه: خ(١٦٨٥/٥٣٣/٣)، م(١٢٨١/٩٣١/٢)، د(١٧٩٨/٢٦١/٥)، ت(٩٢١/٢٠٠/٢).

[2] اسناده حسن: (الإرواء/٢٩٦)، طح(٢٢٥/٢)، حم(٣٩٦١/٧٢/٧).

[3] صحيح: (ص.د/١٥٥٨)، خ(١٥٥١/٤١١/٣)، د(١٧٧٩/٢٢٣/٥) نحو.

٧- نیەتهێنانی حەج و عومرە رووەو قیبلە، ئاماژە بە فەرموودەیەك: کە نافیع ریوایەتی کردووە، دەڵێ: (ئیبنو عومەر کە نوێژی بەیانی لە ذولحولەیفە کرد، فەرمانی کرد وڵاخەکەیان بۆ ئامادەکرد پاشان سواری بوو، کەچووە سەر گردی (البیداء)روی کردە قیبلە بەپاوەستانەوە. ئەمجار دەستی کرد بە تەلبیە کردن، پێی وابوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وای کردبوو.[1]

ب/ سوننەتەکانی چوونە مەککە:

٨، ٩، ١٠- شەومانەوە لە (ذیطوی)، خۆشۆردن بۆ چوونە ناو مەککە، چونە ناو مەککە بەڕۆژ.

لە نافیعەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: (ئیبنو عومەر عادەتی وابوو کە داخڵی مەککە دەبوو لە حەرەم نزیك دەبووەوە، وازی لە تەلبییە کردن دەهێنا، پاشان شەو لە (ذیطوی) دەمایەوە، ئەمجار نوێژی بەیانی لەوێ دەکردو خۆی دەشۆرد، وای باس دەکرد: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوهای کردووە.[2]

١١- چوونە ژورەوە بۆ ناو مەککە لە (الثنية العليا)وە، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە (الثنية العليا)وە دەچووە ناو مەککە لە (الثنية السفلى)وە دەهاتە دەرەوە.[3]

---

[1] صحيح: خ(٣/٤١٢/١٥٥٣).

[2] متفق عليه: خ(٣/٤٣٥/١٥٧٣) وهذا لفظه ونحوه: م(٢/٩١٩/١٢٥٩)، د(٥/٣١٨/١٨٤٨).

[3] متفق عليه: خ(٣/٤٣٦/١٥٧٥) وهذا لفظه، م(٢/٩١٨/١٢٥٧)، ن(٥/٢٠٠)، جة(٢/٩٨١/٢٩٤٠).

١٢- لەکاتی چوونە ژوورەوە بۆ ناو مزگەوتی حەرام قاچی راستی پێش بخاو بڵێ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ ».[1]

١٣- کە ماڵی کەعبەی بینی، دەست بەرزبکاتەوە، چونکە لەئیبنو عەبباسەوە چەسپاوە – بەدڵی خۆی دوعاو پاڕانەوە بکا، خۆ ئەگەر حەزی لێ بوو واباشە دوعاکەی حەزرەتی عومەر بخوێنێ کە ئەمە دەقەکەیەتی: «اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنا ربنا بالسَّلاَمْ»: چونکە لەو گێڕدراوەتەوەو چەسپاوە.

ج/ سوننەتەکانی تەواف:

١٤- ئیضطیباع: بەمجۆرە ئیزارەکەی لەژێر بنهەنگڵی راستییەوە بەرێ بۆسەر شانی چەپی، شانی راستی روتبێ، ئاماژە بە حەدیثی یەعلای کوڕی ئومەییە: کە ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەشێوەی (ئیضطیباع) تەوافی کەعبەی کرد[2]

١٥- دەست پێداهێنانی (الحجر الأسود) بەردە رەشەکە. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر کە دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێك دەهاتە ناو مەککەو دەستی بە بەردە رەشەکەدا دێنا لەیەکەم تەوافدا سێ تەوافی بە نەرمە راکردنو گورگە لوقە لە حەوت تەوافەکە ئەنجام دەدا.[3]

---

[1] صحيح: (الكلم الطيب/٦٥).

[2] حسن: (ص.جة/٢٣٩١)، د(١٨٦٦/٣٣٦/٥)، ت(١٦١/١٧٥/٢)، جة(٢٩٥٤/٩٨٤/٢).

[3] متفق عليه: خ(١٦٠٣/٤٧٠/٣)، م(١٢٦١ – ٢٢٣ –/٩٢٠/٢)، ن(٥/٢٢٩).

١٦- ماچكردنی بەردە رەشەكە. ئاماژە بە حەدیثی زەیدی كوڕی ئەسلەم: كە لەباوكییەوە گێڕاویەتیەوە فەرموویەتی: عومەری كوڕی خەتتابم بینی حەجەرولئەسوەدی ماچكردو وتی: (ئەگەر من بەچاوی خۆم نەمدیبایە كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ماچی كردی من ماچم نەدەكردی).[1]

١٧- سوژدەبردن لەسەر حەجەرولئەسوەد، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودایان لێ بێ) كە دەفەرموێ: عومەری كوڕی خەتتابم بینی بەردە رەشەكەی ماچكردو ناوچەوانی خستە سەرو سوژدەی لەسەر برد، پاشان گەڕایەوە ماچی كردەوەو سوژدەی لەسەر بردەوە، پاشان فەرمووی: پێغەمبەرم بینی (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوای كرد.[2]

١٨- تەكبیركردن لەلای روكن. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس (رەزای خودایان لێ بێ) ریوایەتی كردوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەسواری حوشترەكەی تەوافی كرد، هەركە دەگەیشتە روكن بەشتێك كە پێی بوو ئاماژەی بۆ دەكردو (الله أكبر)ی دەكرد.[3]

١٩- خێرا رۆیشتن – نەرمە غار – گورگە لوقەكردن لەسێ تەوافی یەكەمدا، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودایان لێ بێ) كە ریوایەتی كردوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): كە تەوافی یەكەمجاری بەدەوری ماڵی بەیتدا ئەنجام دەدا، سێ تەوافی یەكەمی

---

[1] متفق علیه: خ(٣/٤٦٢/١٥٩٧)، م(٢/٩٢٥/١٢٧٠)، د(٥/٢٢٥/١٨٥٦)، جـه(٢/٩٨١/٢٩٤٣)، ت(٢/١٧٥/٨٦٢)، ن(٥/٢٢٧).

[2] حسن: (الإرواء: ٣١٢)، البزار (٢/٢٣/١١٤).

[3] صحیح: (الأرواء/١١١٤)، خ(٣/٤٧٦/١٦١٣).

بـه گورگـه لوقـەو خێـرا ڕۆیـشتن دەکـردو لەچـوار تەوافـەکانی دیکـەدا بـە ڕۆیشتنی ئاسایی لە حەجەرەوە بۆ حەجەر دەڕۆیشت.[1]

٢٠- دەست پێداهێنانی ڕوکنی یەمانی: ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودایـان لێ بـێ) دەفـەرموێ: نـەمبینیوە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) دەست لەهیچ بەشێکی کەعبە بداو دەستی پێدابێنێ جگە لەدوو ڕوکنە یەمانییەکان.[2]

٢١- لەنێوان دوو ڕوکنەکاندا ئەم دوعایە بخوێنێ: (رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).[3]

٢٢- بەجێهێنانی دوورکات نوێژ دوای تەواف لەپاش مەقامی ئیبراهیمەوە ئامـاژە بـە حـەدیثـی ئیبنـو عومـەر (ڕەزای خودایـان لێ بـێ) دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) تەشـریفی گەیـشتە نـاو مـاڵی خـودا حەوت جار بەدەوری کەعبەدا سوڕایەوە، پاشان لەپشتی مەقامی ئیبراهیمەوە دوورکـات نوێـژی کـرد، ئـەمجار هاتوچۆی نێـوان صـەفاو مـەڕوای ئەنجامـدا. فەرمووی: {لقد كان لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ – الأحزاب/٢١}.

٢٣- دەبێ لـەلای مـەقامی ئیـبراهیم ئایـەتی {وَاتَّخِـذُواْ مِـن مَّقَـامِ إِبْـرَاهِيمَ مُصَلًّى – البقرة/١٢٥}. بخوێنێ، لەدوو ڕکاتە نوێژەکان سـورەتی (الكافرون) و سـورەتی (الأخـلاص) بخوێنـێ. ئامـاژە بـە حـەدیثـی جـابیر: کـە دەفـەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە گەیـشتە مـەقامی ئیـبراهیم (درودی

---

[1] صـحيح: (ص.جـة/٢٣٨٧)، جـة(٢٩٥٠/٢/٩٨٣) وهـذا لفظـه وبنحـوه خ(١٦٠٣/٣/٤٧٠)، م(١٢٦١/٢/٩٢٠)، د(١٨٧٦/٥/٣٤٤)، ن(٥/٢٢٩).

[2] متفق عليه: خ(١٦٠٩/٣/٤٧٣)، م(١٢٦٧/٢/٩٢٤)، د(١٧٥٧/٥/٣٢٦)، ن(٥/٢٣١).

[3] حسن: (ص.د/١٦٦٦)، د(١٨٧٥/٥/٣٤٤).

خودای لەسەر بێ) ئایـەتی {وَاتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى – البقرة/١٢٥}ی خوێند، ئەمجار دووركاتی نوێژ كردن لەركاتە نوێژەكاندا سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) و سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)ی خوێند.

٢٤- خۆنوساندن بە روكنو لـەنێوان روكـنو دەرگـەی كەعبـەدا. بـەمجۆرە سـنگیو روخـساریو دوو دەسـتیو باسـكی بخاتـە سـەر. ئامـاژە بـە حـەدیثـی عەمری كوڕی شوعەیب لەباوكییەوە لە باپیریيەوە: كە ریوایەتی كردوە دەڵێ: (لەگـەڵ عەبـدوڵڵای كـوڕی عـەمردا تـەوافم كـرد، كـە لەحـەوت تەوافەكـە بووینەوە، لەپشتی كەعبەوە چوینە روكوع، وتم ئەوە بۆ پەنا نـاگری بـەخودا لـەئاگری دۆزەخ؟ وتـی: {أعـوذ بـالله مـن النـار}. دەڵـێ: ئـەمجار هەڵسا رۆیـی دەستی بەروكنی یەمانیدا هێنا، ئـەمجار لـەنێوان حەجەرولئەسودو دەرگـەی كەعبە راوەستا سنگیو باسكیو روومەتی نوساند بەروكنەوە، پاشان فەرمووی: پێغەمبەرم دیوە ئاوای كرد.[1]

٢٥- خواردنەوەی ئاوی زمزمو شتنی سەر بـەو ئـاوە، ئامـاژە بـە حـەدیثـی جابیر: كە ریوایەتی كردوە دەڵێ: پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وای كرد.

د/ سوننەتەكانی هاتوچۆی نێوان صەفاو مەروە:

٢٦- دەست پێداهێنانی روكن بەوشێوەی پێشوو.

٢٧- خوێندنی ئایەتی: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَـوَّعَ خَيْـرًا فَـإِنَّ اللّـهَ شَـاكِرٌ عَلِـيمٌ –

---

[1] لەوەپێش لەحەدیثی جابیردا تێپەڕی.

البقرة/١٥٨}. ئەمجار بڵێ: (لەوشوێنەوە دەست پێ دەکەم کەخودا دەستی پێ کردوە) ئەمە کاتێك دەڵێ: کەبۆ سەعی لەصەفا نزیك بۆوە.[1]

٢٨- روکردنە قیبلە کاتێك کە لەسەر صەفایە، لەگەڵ گوتنی (الله أکبر) سێجار، « لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ ». پاشان بە ئارەزۆی خۆی دوعاو پاڕانەوە بکا، سێجار ئەمە بکا.

٢٩- خێرا رۆیشتن لەنێوان دوو نیشانە سەوزەکاندا بەشێوەی راکردن.

٣٠- چی لەسەر صەفا کردوەو چی گوتووە، لەسەر مەڕوەش هەمان شێوە وەستانو زیکرو ویردەکان دووبارە بکاتەوە.

هـ/ سوننەتەکانی رۆیشتنو چوون بۆ مینا:

٣١- ئیحرام بەستن بەحەج لەڕۆژی تەروییەدا لە مەنزڵو شوێنی حەوانەوەی خۆیەوە.

٣٢- کردنی نوێژی نیوەڕۆو عەصرو مەغریبو عیشا لەمینادا رۆژی تەروییەو شەو مانەوە لەوێ تانوێژی بەیانی دەکاو خۆر هەڵدێ.

٣٣- ئەنجامدانی نوێژی نیوەڕۆو عەصر بە قەصرو جەمع لەڕۆژی عەرەفەدا لە (نمرە).

٣٤- مانەوە لە عەرەفەتا تا خۆرئاوا دەبێ واتە: پیش خۆرئاوابوون نەکەوێتەڕێ.

## روکنەکانی حەج

١- نیەتهێنان: ئاماژە بە فەرموودەی خودا: کە دەفەرموێ: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – البينة/٥} هەروەها چونکە پێغەمبەر (درودی

---

[1] لەوەپێش لەحەدیثی جابیردا تێپەڕی.

خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».[1] کردەوە بەپێی نیازو نیەتە.

٢- راوەستان‌و مانەوە لەکێوی عەرەفە. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (ألحج عرفة)[2]. هەروا ئاماژە بە حەدیثی (عروة الطائی): کە دەڵێ: لە مزدەلیفە هاتمە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێ کە دەرچوو بۆ نوێژ، وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! (درودی خودای لەسەر بێ) من لەکێوی (طيّ)ەوە هاتووم ولاخەکەم زۆر ماندوو کردووەو خۆم زۆر شپرزە. سوێندم بەخودا کێوێکم بەجێ نەهێشتووەو بەسەریا تێنەپەڕیوم ئیللا لەسەری وەستاوم، ئایا ئەمەم بۆ بەحەج حیساب ناکرێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ شَهِدَ صَلاَتَنَا هَذِهِ وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلاً أَوْ نَهَارًا فَقَدْ أَتَمَّ حَجَّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ»[3]: کەسێك لەگەڵ ئێمە ئامادەی ئەم نوێژەی بەیانی بێ، لەگەڵ ئێمە رابوەستێ تا دەکەوینە رێ لەوەپێشیش بەشەو یان بەرۆژ لەکێوی عەرەفە وەستابێ ئەوە حەجەکەی تەواو کردوە کاری بەجێهێناوەو کاتی ئەوەی هاتووە ئیحرام بشکێنێ.

٣- مانەوە لە موزدەلیفە هەتا فەجر دەردەکەوێ‌و نوێژی بەیانی لەوێ دەکا. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە عوروەی فەرموو: (کەسێك لەگەڵ ئێمە ئامادەی ئەم نوێژەی بەیانی بێ، لەگەڵ ئێمە وەستابێ

---

[1] متفق علیه: لەباسی مەرجەکانی صیحەتی دەستنوێژدا تێپەڕی.

[2] صحیح: (ص.جة/٢٤٤١)، ت(٢/١٨٨/٨٩٠)، ن(٥/٢٦٤)، جة(٢/١٠٠٣/٣٠١٥)، د(٥/٤٢٥/١٩٣٣).

[3] صحیح: (ص.جة/٢٤٤٢)، ت(٢/١٨٨/٨٩٢)، د(٥/٤٢٧/١٩٣٤)، جة(٢/١٠٠٤/٣٠١٦)، ن(٥/٢٦٣).

تا دەگەوینە رێ، لەوەپێشیش بەشەو یان بەڕۆژ لەکێوی عەرەفە وەستابێ ئەوە حەجەکەی تەواوەو کاروباری ئیحرام شکاندنی بۆ دەستەبەر بووە[1].

٤- طەوافی ئیفاضە: ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩}: لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: صەفییەی کچی حویەی دوای (طواف الافاضة) کەوتە حاڵەتی بێ نوێژییەوە، دەڵێ: ئەو حاڵەتەی صەفییەم بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) باس کرد، فەرمووی: «أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟». ئایا ئەو ماتڵمان دەکا.؟ خاتو عائیشە دەفەرموێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو طەوافول ئیفاضەی کردوە، فەرمووی: کەوابێ: «فَلْتَنْفِرْ اذن».[2] با لەمەککە دەرچێو حەجەکەی تەواو بووە. فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کە فەرمووی: «أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟». بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کە طەوافول ئیفاضە مەرجە بۆ تەواوکردنی حەجو دەبێ ئەنجام بدرێ.

٥- سەعیی نێوان صەفاو مەروە چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ خۆی سەعیی کردوەو فەرمووشیەتی: « اسْعَوْا فَإِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ ».[3]

## واجباتی حەج: کارە پێویستەکانی حەج

١- ئیحرام بەستن لە میقات، بەم جۆرە هەموو پۆشاکی ئاسایی خۆی دادڕنێو پۆشاکی ئیحرام بپۆشێ. پاشان نیەت بهێنێو بڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِعُمْرَةٍ).

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢٤٤٢)، ت(٨٩٢/٢/١٨٨)، د(١٩٣٤/٥/٤٢٧)، جة(٣٠١٦/٢/١٠٠٤)، ن(٥/٢٦٣).

[2] متفق عليه: خ(١٧٣٣/٣/٥٦٧)، م(١٢١١/٢/٩٦٤)، د(١٩٨٧/٥/٤٨٦)، ن(١/١٩٤)، ت(٩٤٩/٢/٢١٠)، جة(٣٠٧٢/٢/١٠٢١).

[3] صحيح: (الإرواء/١٠٧٢)، حم(٢٧٧/٧٦/١٢)، ك(٤/٧٠).

یان بڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ). ئەمەش ئاماژە بەوەی لەوەپێش لەباسی دیاریکردنی ئەو شوێنانەی ئیحرامیان لێ دەبەسترێ تێپەڕی. کە ئیبنو عەبباس ڕیوایەت دەکاو دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئەهلی مەدینەو ئەوانەی بەسەر مەدینەدا دێن بۆ حەج (ذیلحولەیفە)ی دیاریی کرد.....).

لە فەرموودەکەدا هاتووە دەفەرموێ: {وقت رسول الله..........} واتە: ئەم شوێنانەی دیاری کرد بۆ ئیحرام بەستن، مانای دیاری کردنی ئەم شوێنانە بۆ ئیحرام بەستن لەلایەن پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوە دەگەیەنێ دروست نیە بۆ کەسێك بەنیازی حەج یان عومرە بچێ بۆ مەککە بەبێ پۆشینی ئیحرام لەم شوێنانە تێپەڕێ. هەرچەندە وشەی (وقت) لە فەرموودەکەدا بەئاشکرا وجوب ناگەیەنێ، وەلێ لەریوایەتی تردا دەقی تر هەن وجوب دەگەیەنن، وەکوو لەغەیری ئەو ریوایەتەدا دەقێکی تر هاتووە: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: {مُهَلُّ أهل المدينة} شوێنی ئیهلال کردنو ئیحرام بەستن بۆ دانیشتوانی مەدینەو دواوەی (ذیلحولەیفە)یە ئەم دەقە بەشێوەی خەبەر هاتووەو بەمانا (ئەمر)ە هەروەکوو چۆن لە ریوایاتی تردا بەئاشکرا لەفظی (ئەمر) هاتووە.[1]

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە پیاوێك لە مزگەوت هەڵسایە سەرپێو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! «مِنْ أَيْنَ تَأْمُرُنَا أَنْ نُهِلَّ». لەکوێوە فەرمانمان پێ دەکەی ئیحرام ببەستینو نیەت بەحەج یان بە عومرە بهێنین.[2]

---

[1] أحكام الأحكام: ٣/٣.

[2] خ (١/٢٣٠/١٣٣).

ئیمـامی بوخـاری بـه (فـەرض‌و واجـب) ئامـاژەی بۆئـەوە کـردووە فەرموویەتی: (باب فرض مواقیت الحج والعمـرة). پاشان بەرشتەو سەنەدی خۆی لە زەیدی کوڕی جوبەیرەوە ڕیوایەتی کردوە کە زەید هاتووە بۆلای عەبدوڵلای کوڕی عومەر لە مەنزلگەی خۆی، خێمەو ساباتێکی هەبوو – دەڵێ پرسیارم لێ کرد لەکوێوە دروستە ئیحرام بە عەمرە ببەستم‌و نیەت بێنم؟ عەبدوڵلا فەرمووی: (فَرَضَـهَا رَسُـولُ اللّٰـهِ لأَهْلِ نَجْـدٍ قَرْنًـا) تا کۆتایی فەرموودەکە. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ دانیشتوانی نەجد (قرن)ی کردوە بە میقات.[1]

٢- مانەوەی شەوانی تەشریق (ليالي التشريق) لەمینادا، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لێی ماوەتەوەو روخصەتی بەشوانە حوشترەکان داوە: کە نەمێننەوە. ئەوان رەمی جەمەرات لەڕۆژی قوربانیدا ئەنجام دەدەن، پاشان ڕۆژی دوایی ڕەمی جەمەرات دەکەنەوە دوائەوە بەدوو ڕۆژ واتە ڕۆژی تەنفیر (مەککە جێهێشتن) سێیەم ڕەمی جەمەرات دەکەن[2].

دەی ڕێگەپێدانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەشوانە حوشترەکان کەشەو لەمینا نەمێننەوە بەڵگەیە: کە لەسەر غەیر ئەوان واجبە.

٣- ڕەمی جیمار بەشێوەی ڕێك‌و پێك، بەمجۆرە ڕۆژی قوربانی واتە ڕۆژی یەکەمی جەژن ڕەمی (جمرة العقبة) بکا، حەوت بەردی پێدادا. ئەمجار ڕەمی سێ (جمرە)کانی تر لەسێ ڕۆژی تەشریقدا (سێ ڕۆژی دوای ڕۆژی یەکەمی جەژن) ئەنجام بدا، هەموو ڕۆژی دوای نیوەڕۆ شەیتان ڕەجمکردنەکان بەجێ

---

[1] خ (٣/٣٨٣/١٥٢٢).

[2] صحيح: (ص.جه/٢٤٦٣)، د(٥/٤٥١/١٩٥٩)، ت(٩٦٢/٢١٥/٢)، جه(٣٠٣٧/١٠١٠/٢)، ن(٥/٥٧٣).

بێنێ، بۆهەر جەمرەیەك حەوت بەرد فڕێ بدا، یەكەمجار دەست بكا بـەرەجم كردنی جەمرەی یەكەم ئەمجار ناوەڕاست پاشان (جمرة العقبة).

له جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینـی (درودی خـودای لەسەر بێ) بەسواری ولاخەكەیەوە رەجمی شەیتانەكانی دەكـردو دەیفـەرموو: « لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ فَإِنِّي لاَ أَدْرِي لَعَلِّي لاَ أَحُـجُّ بَعْـدَ حَجَّتِـي هَـذِهِ»[1]: لەمنـەوە چۆنیەتی مەناسیكو كاروباری حەج فێرببن، ئەمن نازانم لەوانەیە لەم جارە بەولاوە مەرگ رێگەم پێ نەدا حەجی تر بكەم.

## كاتی شەیتان رەجمكردن

له جابیری كوڕی (عەبـدوڵڵا)وە ریوایـەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبـەرم بینـی (درودی خودای لەسەر بـێ) چێشتەنگاوی رۆژی قوربـانیكردن شـەیتانی ەجـم دەكرد، بەڵام دوائەوە شەیتان رەجمكردنەكانی دەخستە دوانیوەڕۆ.[2]

## كاتی شەیتان رەجمكردن لەدوای زەوالەوە تا ئێوارەیە

له عەبدوڵڵای كوڕی عەبباسـەوە ریوایـەتكراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەری خـودا (درودی خـودای لەسـەر بـێ) رۆژی قوربـانیكردن لـەمینا پرسـیاری لێ دەكـراو دەیفـەرموو: پیاوێـك پرسـیاری لێ كـرد وتـی: مـن پـێش ئـەوەی قوربانییەكەم سەربڕم سەرم تاشیوە حوكمەكەی چیە؟ فـەرمووی: (إذبـح ولا

---

[1] م(١٢٩٧/٩٤٣/٢)، د(٤٤٥/١٩٥٤ و ٥/٤٤٦)، ن(٥/٢٧٤).

[2] م: (١٢٩٩/٩٤٤/٢)، ت(٨٩٥/١٩٠/٢)، د(٤٤٦/١٩٥٥ و ٥/٤٤٧)، ن(٥/٢٧٠) ورواه البخـاری معلقـا (٣/٥٧٩).

حرج) بەوشێوە حەیوان سەربېڕەو چ خراپیەکی تێدانیە وتی: دوای ئێوارە شەیتانم رەجم کردوە! فەرمووی: (ولا حرج): قەیناکا.[1]

### (تنبیه) وریایی کردنەوەیەێك

پێویستە هەموو ئەو بەردانەی دەهاوێژرێن بە مەبەستی شەیتان رەجمکردن بکەونە ناو حەوزی جەمەرەکەوە، جا ئایا تێیدا بمێنێتەوە یان هەڵبەزێتەوەو لەوێدا نەمێنێ، بۆیە پێویستە حاجی هەموو ئەوبەردانەی دەیانهاوێژێ ئاراستەی حەوزو چاڵەکەیان بکا نەك عەمودە چەقێندراوە بەرزەکە، چونکە ئەو عامووده بۆیە نەچەقێندراوە بەردی شەیتان رەجمکردنی ئاراستە بکرێ. شوێنی بەرد تێدا فڕێدانیش نیە، بەڵکوو چەقێندراوە لەوێ بۆئەوەی ببێتە نیشانەی (جەمرە)کە، شوێنی بەرد بۆهاویشتنو بەرد تێگرتنەکە خودی ناو چاڵو حەوزەکەیە، جا ئەگەر بەردێك لە عامودەکەی داو هەڵبەزییەوە نەچووە ناو حەوزەکە ئەوە حسێب ناکرێو دەبێ دووبارەی بکاتەوە.

**فائیدەیەك**: ئەگەر حاجی چێشتەنگاوی رۆژی یەکەمی جەژن رەجمی شەیتانی گەورەی کرد، ئەوە تەحەلولی یەکەمی بۆ دەستەبەر دەبێ. هەموو شتێکی بۆ حەڵاڵ دەبێتەوە جگە لەچوونە لای ئافرەت.

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: فەرمووویەتی: کە حاجی رەمیی جەمەرەی کرد، ئەوە هەموو شتێکی کەبەهۆی ئیحرامەوە لێی حەرام بوو بوو بۆی حەڵاڵ دەبێ جگە لەچوونە لای ئافرەت. گوترا: بۆنی خۆشیش؟

---

[1] خ (٣/٥٦٨/١٧٣٥)، د(٥/٤٥٧/١٩٦٧)، ن(٥/٢٧٢)، جة(١٠١٣/٣٠٥٠ و ٢/١٠١٤).

فەرمووی: ئەمن بۆ خۆم پێغەمبەرم دیوە میسکی لەخۆی هەڵدەسوو، ئەری ئەوە بەبۆنی خۆش حسێب ناکرێ؟[1]

کە قوربانی سەربڕیو سەری تاشی، دوایی دابەزی بۆ ناو مەککەو تەوافی کەعبەی کردو هاتوچووی نێوان صەفاو مەروەی کرد ئەوە کاروباری حەجی بەجێهێناوە نوسوکی خۆی تەواو کردوە. بەتەواوی تەحەللولی بووەو هەموو شتێکی پێش ئیحرام بەستن کەبۆی رەوابووە بۆی حەڵاڵە.

٤- تەوافی خودا حافیزی: ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس: کە تێیدا هاتووە: (خەڵکی فەرمانیان پێ کراوە: کە دواکاریان لە مەککە سوڕانەوەبێ بەدەوری بەیتدا، وەلێ ئەم فەرمانە ئافرەتی بی نوێژ ناگرێتەوە بۆئەوان بارسوکی کراوە.[2]

٥- سەرتاشین یان کورتکردنەوەی موو؛ تاشینی مووی سەر یان کورت کردنەوەی بە قورئانو حەدیثو ئیجماع چەسپاوە، قورئان دەفەرموێ: {لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاء اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا - الفتح/٢٧}؛

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (اَللّهمّ إرْحَم المحلقين) خودایە رەحم بەوانە بکە کەبۆ شکاندنی ئیحرام سەریان دەتاشن. عەرزیان کرد: ئەی ئەوانەی موویان کورت دەکەنەوە؟ فەرمووی: (اَللّهُمّ ارحم المحلقين). گوتیان: ئەوانەی موویان

---

[1] صحيح: (ص.ن/ ٣٠٨٤)، ن(٥/٢٧٧)، جة(٣٠٤١/٢).

[2] متفق عليه: خ(١٧٥٥/٢٨٥/٣)، م(١٣٢٨/٩٦٣/٢).

کورت دەکەنەوە ئەی پێغەمبەری خودا!. فەرمووی: (والمقصرين) خودا ڕەحم بەوانەش بکا: کەمووی سەریان کورت دەکەنەوە.[1]

بێگومان شەرعزانان کەوتوونە ڕاجیایی دەربارەی حوکمی مووی سەر تاشین یان کورت کردنەوەی، زوربەیان پێیان وایە واجبەو ئەگەر نەکرا بەخوێن قەرەبوو دەکرێتەوە. شافیعییەکان پێیان وایە روکنێکە لە ئەرکەکانی حەج.

هۆی ڕاجیاییەکەیان وەکوو شێخی ئەلبانی دەڵێ: نەبوونی بەڵگەیە لەسەر ئەوە یان ئەمە.

## مەرجەکانی تەواف

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إِلاَّ أَنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ فَمَنْ تَكَلَّمَ فِيهِ فَلاَ يَتَكَلَّمَنَّ إِلاَّ بِخَيْرٍ»[2]: تەواف بەدەوری کەعبەدا وەکوو نوێژ وایە، بەس ئەوە هەیە ئێوە قسەی تێدادەکەن، جا کەسێك لەکاتی تەوافدا قسەی کرد با قسەی خێربکا.

کە مادام تەواف وەکوو نوێژ وابێ ئەوە چەند مەرج هەن دەبێ تێیدا بێنەجێ:

١- پاکی لە لەشپیسیو بێ دەستنوێژی: چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ»[3]: خودا هیچ

---

[1] متفق عليه: خ(٣/٥٦١/١٧٢٧)، م(٢/٩٤٥/١٣٠١)، ت(٢/١٩٨/٩١٦)، د(٥/٤٥٤/١٩٦٣)، جة(٢/١٠١٢/٣٠٤٤).

[2] صحيح: (الإرواء/١٢١)، ت(٢/٢١٧/٩٦٧)، خز(٤/٢٢٢/٢٧٣٩)، حب(٢٤٧/٩٩٨)، مي(١/٣٧٤/١٨٥٤)، ك(١/٤٥٩)، هق(٥/٨٥).

[3] صحيح: لەباسی دەستنوێژ گرتن بۆ نوێژ باسکرا.

نوێژێك بەبێ دەستنوێژو پاكو خاوێنی قبوڵ ناكا. هەروا چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە خاتو عائیشەشی فەرمووە – كە كەوتبووە بێ نوێژییەوە لەحەج – «افْعَلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لاَ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي»[1]: هەركردارو هەڵسو كەوتێك حاجی دەیكا تۆش بیكە، وەلێ تەوافی كەعبە مەكە تا غوسڵ دەكەی.

٢- داپۆشینی شەرمگا: ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار كە دەفەرموێ: {يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ – الأعراف/٣١} هەروەها حەدیسێك ئەبوهورەیرە ریوایەتی كردوە: كە ئەبوبەكری صەدیق (رەزای خودای لێ بێ) لەو حەجەدا: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كردبویە ئەمیری حەج لەپێش حەجیماڵئاواییدا رۆژی یەكەمی جەژن، ئەمی ناردووە لەگەڵ كۆمەڵێك موسوڵمانی تر كە جارِبدەنو بەناو خەڵكدا بلاوی بكەنەوە (أَلاَ يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ ، وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ)[2]: لەدوا ئەمساڵ موشریك رێگای پێ نادرێ حەج بكا، نابێ كەسیش بەروتی تەوافی كەعبە بكا.

٣-دەبێ سورانەوە بەدەوری كەعبەدا حەوتجاربێ، چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) حەوتجاری تەواو سورِایەوە وەكوو ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆیو باوكی)، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە ناو حەرەم، حەوتجار بەدەوری كەعبەدا سورِایەوە، لەپاش مەقامی ئیبراهیم دووركات نوێژی كرد، حەوتجار لەنێوان صەفاو مەروەدا هاتوچۆی كرد. بێگومان بۆ ئێوەی موسوڵمانان كرداری پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سەرمەشقو (أسوة)ی حەسەنەیە. ئەم كردارو شێوە هەڵسوكەوتانەی

---

[1] متفق علیه: م(١١١٢ – ١١٩ -/٢/٨٧٣)، خ(١٦٥٠/٥٠٤/٣).

[2] متفق علیه: (١/٤٧٧/٣٦٩)، م(١٣٤٧/٩٨٢/٢)، (٥/٤٢١/١٩٣٠)، ن(٥/٢٣٤).

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) مەبەستو مانای وردو رونی ئایەتی {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩} ئاشكرا دەكاو تەفسیری دەكاتەوە.

جا ئەگەر حاجی لەو حەوتجار سوڕانەوەیە شتێكی لێ چەرت كرد – هەرچەندە كەمیش بێ – تەوافەكەی بەكەڵك نایە، ئەگەر كەوتە گومانەوە، ئاخۆ پێنج جار یان شەش جار سوڕاوەتەوە ئەوە لایەنی كەمەكە وەردەگرێو لەسەر ئەوەوە تەوافەكانی تەواو دەكا. بۆئەوەی دڵنیابێ زیادی كردووە كەمی نەكردووە.

٤ ، ٥- دەبێ لە حەجەرولئەسوەدەوە دەست بەتەوافكردن بكاو لەوێش كۆتایی پێ بێنێ، لە تەوافدا دەبێ كەعبە بخاتە لای چەپی، ئاماژە بە فەرموودەیەك جابیر ریوایەتی كردوە، دەفەرموێ: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە ناو مەككە، هاتە لای بەردە رەشەكەو دەستی پێداهێنا، پاشان لەلای راستی بەردەكەوە كەوتە سوڕانەوە سێجار بەگورگە لوقەو رۆیشتنی خێرا، چوار جاریش بەرۆیشتنی ئاسایی.

ئەگەر وا تەوافی كرد، كەعبە كەوتە لای راستییەوە، ئەوە تەوافەكەی دروست نیە.

٦- پێویستە تەوافكردنەكەی لەدەرەوەی كەعبەوە بێ. چونكە قورئان دەفەرموێ: {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩}: بەدەوری خانوی لەمێژینەو شیعاری خودا پەرستیدا بسوڕێنەوە، ئەمەش ئەوە دەخوازێ بەدەوری هەموو كەعبەدا تەوافەكە بكرێ. ئەگەر لەناوەوەی حیجر تەوافی كرد دروست نیە چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (الحجر من البيت) حیجر بەشێكە لەكەعبە.

٧- ئەنجامدانی تەوافەكان بەشوێن یەكدا. چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەوافەكانی بەشوێن یەكدا ئەنجام دانو ناوانی تێنەخستن،

فەرمووشی: «خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ». لەمنەوە فێری ئەنجامدانی کاروبارەکانی حەج ببن‌و چاو لەمن بکەن.

ئەگەر تەوافەکەی بڕی بۆئەوەی دەستنوێژ بگرێ، یان یەکێ لەنوێژە فەرزەکان ئەنجام بدا، یان بۆئەوەی ماندوی بحەسێتەوە، ئەوە: کە دەستی پێ کردەوە لەو شوێنە دەست پێ دەکاتەوە کە لێی ڕاوەستابوو، بەڵام ئەگەر وازهێنانەکەی لە تەواف زۆری خایاند ئەوە لە ئەوەڵەوە دەست پێ دەکاتەوە.

## مەرجەکانی هاتووچۆی نێوان صەفاو مەڕوە

بۆئەوەی سەعیی نێوان صەفاو مەڕوە دروستو ڕەوابێ چەند مەرجێک دەبێ بێنەجێ:

١- دەبێ هاتووچۆکە حەوتجار بێ.

٢- دەبێ لە صەفاوە دەست پێ بکاو لەمەڕوە کۆتایی پێ بێنێ.

٣- دەبێ هاتووچۆ لەڕێڕەوی نێوان صەفاو مەڕوە بێ چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەوشێوە سەعیی نێوان صەفاو مەڕوەی کرد، فەرمووشی: «خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ». چاو لەمن بکەن‌و بەشێوەی من کاروباری حەج ئەنجام بدەن.

## کارە ناڕەواکانی ئیحرام: ئەو کارانەی یاساغە لەسەر ئیحرام بەستوو

١- لەبەرکردنی قوماشی دورواو. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودا لەخۆی‌و لەباوکی) کە دەفەرموێ: پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئیحرام بەستوو پۆشاکی چۆن بپۆشێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاَتِ وَلاَ الْبَرَانِسَ وَلاَ الْخِفَافَ». نابێ نەکراس لەبەربکا نە مێزەر لەسەرنێ نە دەرپێ لەپێ بکا نە ڕۆبو پاڵتۆو شتی وا بپۆشێ، نە خوفو گۆرەوی لەپێ بکا (إِلاَّ

أَحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ) مەگەر كەسێك نەعلى چنگ نەكەوت ئەوە خوف لەپێ دەكا. (وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ) با لەخوار قاپە رەقەوە خوفەكان ببڕێ (وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ) پۆشاكێك مەپۆشن زەعفەران يا (وەرس)ی لێ درابێ.[1]

بارسوكی دەكرێو رێگە دەدرێ بەكەسێك جگە لەدەرپێو خوف هیچی تری نەبێ: كە بیانپۆشێ بەبێ هەڵدڕینو بڕین، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئیبنو عەبباس: كە دەفەرموێ: گوێم لێ بوو لەعەرەفاتدا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتاری دەداو دەیفەرموو: كەسێك جوتێ نەعلی دەست نەكەوت با دەرپێ بپۆشێ.[2] ئەمە بۆ ئیحرام بەستوو.

٢- داپۆشینی روخسارو دوو دەستی ئافرەت، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆیو لەباوكی) كە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلاَ تَنْتَقِبِ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسِ الْقُفَّازَيْنِ»[3]: ئافرەتی ئیحرام بەستوو روبەند ناپۆشێو دەستكێش لەدەست ناكا.

دروستە بۆ ئافرەت كە هەركاتێ پیاوی بێگانە بەلایدا تێپەڕین روخساری خۆی داپۆشێ. ئاماژە بە حەدیثی هیشامی كوڕی عوروە كە لەخاتو فاتیمەی كچی (المنذر)ەوە ریوایەت دەكا، دەڵێ: ئێمە لەئیحرامدا بووین روخساری خۆمان دادەپۆشی. ئێمە لەوكاتەدا لەگەڵ خاتو ئەسمائی كچی ئەبوبەكری صدیق دا بووین.[4]

---

[1] متفق عليه: خ(١٥٤٢/٤٠١/٣)، م(١١٧٧/٨٣٤/٢)، (١٨٠٦/٢٦٩/٥)، ن(١٢٩/٥).

[2] متفق عليه: خ(١٨٤١/٥٧/٤)، ن(١٣٢/٥)، م(١١٧٨/٨٣٥/٢)، ت(٨٣٥/١٦٥/٢)، د(١٨١٢/٢٧٥/٥).

[3] صحيح: (الإرواء/١٠٢٢)، خ(١٨٣٨/٥٢/٤)، د(١٨٠٨/٢٧١/٥)، ن(١٣٣/٥)، ت(٨٣٤/١٦٤/٢).

[4] صحيح: (الإرواء/١٠٢٣)، ط(٧٢٤/٢٢٤)، ك(٤٥٤/١).

٣- داپۆشینی سەر بۆ پیاو بە مێزەرو شتی وا، ئاماژە بە فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە لە حەدیثی ئیبنو عومەردا هاتووە: کە فەرمووی: «لاَ يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ»[1]: پیاو لەئیحرامدا نەکراس لەبەردەکا، نەمێزەر لەسەر دەنێ.

بۆی دروستە بچێتە ژێر سێبەری خێمەو چەترو شتی وا. ئاماژە بەو حەدیثەی لەوەپێش تێپەڕی کە تێیدا هاتووە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد لە (نەمیرە) رەشماڵێکیان بۆ هەڵداو تەشریفی چووە ژێری بۆ پشودانو حەسانەوە.

٤- بۆنی خۆش لەخۆدان، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆیو لەباوکی) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ».[2] شتێك مەپۆشن زەعفەرانو (ورس)ی لێ درابێ.

هەروەها لەبەر فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەو پیاوە ئیحرام بەستووەی حوشترەکەی گلاندبوویو گیانی لەدەست دابوو فەرمووی: «وَلاَ تُحَنِّطُوهُ وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا».[3] بۆنی خۆشی پێوە مەکەنو سەریشی دامەپۆشن، بێگومان ئەو رۆژی قیامەت بەئیحرام بەستوویی زیندو دەکرێتەوە.

٥ – ٦- نینۆك كردنو موتاشین یان كورتكردنەوەی یان لابردنی بە هەرشتێكی تر. چونكە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٠١٢).

[2] متفق عليه: خ(١٥٤٢/٤٠١/٣)، م(١١٧/٨٣٤/٢)، د(١٨٠٦/٣٦٩/٥)، ن(٥/١٢٩).

[3] متفق عليه: خ (١٢٦٥/١٣٥/٣)، م (١٢٠٦/٨٦٥/٢)، د (٣٢٢٢/٣٢٢٣/٦٣/٩)، ن (٥/١٩٦).

يَبْلُغَ الْهَـدْيُ مَحِلَّـهُ – البقـرة/١٩٦}: سـەرتان مـەتاشـن هـەتا قوربانییەکـەتان سەردەبڕن، زانایانیش کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە کە ئیحرام بەستوو حەرامـە نینۆکی بکا.[1]

کەسـێك بەنەتاشـینی سـەریو موهێـشتنەوە بەجەسـتەیەوە تووشـی ئەزیـەتو ئـازار دەبـوو، بـۆی هەیـە سـەری بتاشـێو مـوی جەسـتەی لابـەرێو فیدیە بدا، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَـدَقَةٍ أَوْ نُـسُكٍ – البقـرة/١٩٦}: ئەگەر یەکێك لەئێوە نەیتوانی مەرجەکانی ئیحرام بەجێ بێنێ سـەری تاشـی یـان کـورتی کـردەوە بـەهۆی نەخۆشـیو برینـدار بـوونو ئەسـپێ لێدان ئـەوە فیدیە دەدا؛ بەئارەزووی خۆی یان سێ ڕۆژ بەڕۆژو دەبێ یان خواردن دەدا بـە شەش هەژار یان مەڕێك سەردەبڕێ.

لەکەعبی کوڕی (عجرة)وە ڕیوایـەتکراوە، کـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) لەوکاتـەدا کـە لەحودەیبییـە بـوو هێـشتا داخڵی مەککە نـەبووە، بەلایدا تێپەڕیوە، کەعب لەئیحرامدا بووەو خەریکی ئاگر کردنەوە بوو لەژێر مەنجەڵێکدا، ئەسپێ بەسـەر روخساریدا هـاتوونو چـوون، پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: « أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ هَـذِهِ ». ئـەو ئەسپێیانەت نارەحەتت ناکەن؟ وتـی بـەڵێ: پێیـان تەنگـەتاوم. فـەرمووی: «فَـاحْلِقْ رَأْسَـكَ وَأَطْعِمْ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ – وَالْفَرَقُ ثَلاَثَةُ آصُعٍ – أَوْ صُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّـامٍ أَوِ انْـسُكْ نَسِيكَةً»[2] سەرت بتاشە (فَرَق)ێك سێ ڕبە خـواردن بدە بـە شـەش هـەژار یـان سێ ڕۆژ بەڕۆژوبە یان حەیوانێك سەرببڕە.

---

[1] الإجماع لإبن المنذر/٥٧.

[2] متفق عليه: م (١٢٠١ – ٢/٨٦١/٨٣) وهذا لفظه، خ (٤/١٢/١٨١٤)، د (٥/٣٠٩/١٧٣٩)، ن (٥/١٩٤).

٧- جیماع كردن لەگەڵ خێزانی یان ماچكردنیو ئەو جۆرە شتانە.

٨- تاوانكردن.

٩- دەمەدەمێو كێشە نانەوە.

بەڵگە لەسەر حەرامی ئەم سێ شتە ئایەتی {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ – البقرة/١٩٧}؛

١٠ – ١١- خوازبێنیو ژن مارە كردن، ئاماژە بەو حەدیثەی حەزرەتی عوسمان ڕیوایەتی كردووە، كە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَ يُنْكَحُ وَلاَ يَخْطُبُ».[1] ئیحرام بەستوو تا لەئیحرامدا بێ، نەژن مارەدەكا، نە مارە دەكرێ نەخوازبێنی دەكا.

١٢- دەست وەشاندنو زیانگەیاندن بەنێچیری دەشتەكی؛ بیانكوژێ یان سەریان ببڕێ، یان یارمەتی كەسانی دی بدا بۆ ئەو كارە، چونكە خودا دەفەرموێ: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – المائدة/٩٦}: هەتا لەئیحرامدا بن حەرامە بۆتان ڕاوكردنی نێچیری دەشتەكی.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كاتێك هاوەڵان پرسیاریان لێ كردووە دەربارەی ئەو دێڵە كەرە كێویەی ئەبو قەتادە نێچیری كردبوو – ئەوكاتە خواردنی حەڵاڵ بوو – هاوەڵان لە ئیحرامدا بوون، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموون «أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا ». ئایا كەس لەئێوە فەرمانی بە ئەبو قەتادە كرد بێچیری بكا؟ عەرزیان كرد نەخەیر كەسمان ئەوەی نەكردووە. فەرمووی {فكلوا} كەوابێ بیخۆن بۆتان حەڵاڵە.[2]

---

[1] صحيح: (مختصر م/٨١٤)، م (١٤٠٩/١٠٣٠/٢)، د (١٨٢٥/٢٩٥/٥)، ت (٨٤٢/١٦٧/٢)، ن (٥/١٩٢).

[2] متفق عليه: خ(١٨٢٤/٢٨/٥)، م (١١٩٦ – ٦٠/٨٥٣/٢)، ن (٥/١٩٢).

١٣- خواردن لەهەر نێچیرێك لەبەر خاتری ئەو یان بەفەرمان و ڕێنمایی و یارمەتی ئەو نێچیر کرابێ، ئاماژە بەماناو مەفهومی فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەربارەی نێچیرەکەی ئەبو قەتادە فەرمووی: «أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا». [1] وتیان نەخەیر کەسمان ئەوەمان نەکردووە، فەرمووی: دەسا لێی بخۆن.

## ئەو شتانەی حەج بەتاڵ دەکەنەوە

**حەج بەیەکێک لەم دوو شتە بەتاڵ دەبێتەوە:**

یەکەم: جیماع پێش ڕەمیی جەمەرەی عەقەبە. بەڵام ئەگەر دوای ڕەمیی جەمەرە عەقەبە بوو پێش تەوافی ئیفاضە ئەوە حەجەکە بەتاڵ نابێتەوە، گوناهبار دەبێ.

ئیبنولمنزیر دەڵێ: کۆڕای زانایان لەسەر ئەوەیە: کەسێك بەئەنقەست لەحەجدا پێش ڕاوەستانی عەرەفە جیماعی کرد حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، پێویستە لەسەری لەساڵی داهاتوودا حەجەکەی بکاتەوەو ئاژەڵیش سەربڕێ و قوربانی بکا. [2]

دووەم: بەجێ نەهێنانی ڕوکنێك لە ئەرکەکانی حەج.

جا هەرکاتێ حەجەکەی بە یەکێك بەم دوو شتە بەتاڵ بۆوە واجبە لەسەری لەساڵی داهاتوودا ئەگەر توانای هەبوو (ئەو توانایەی کە بۆ حەجکردن پێویستە، بەو شێوەی لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا) دەبێ حەجەکەی

---

[1] لە کتێبی (إرشاد الساری) دانراوی شێخ محمد ابراهیم شقرە ڕاگوێزراوە.

[2] الإجماع/٥٦.

بکاتـەوە، ئـەگینا هـەرکاتێ ئـەو توانایـەی بـۆ دەسـتەبەر بـوو دەبـێ فـەورەن لەکاتی حەجدا حەجەکەی بکاتەوە.[1]

## ئەو شتانەی لە حەرەمین (مەککەو مەدینە)دا حەرامە بکرێن

لـە صـەحیحەین‌و غـەیری صەحیحەینیـشدا فەرموودەیـەك لـە عـەبادی کوڕی تەمیم ئەویش لەمامیەوە گێڕدراوەتەوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « أَنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ ، وَدَعَا لَهَا ، وَحَرَّمْـتُ الْمَدِينَـةَ كَمَـا حَـرَّمَ إِبْـرَاهِيمُ مَكَّـةَ». حـەزرەتی ئیـبراهیم مەککـەی کـردووە بەحـەرەم‌و شـوێنی پـیرۆزو لـەخودا پاراوەتـەوە ئـاوەدانی‌و فـەڕو بەرەکـەتی تـێ بخـاو لەهـەموو لایەکـەوە خـەڵکی بـێن زیـارەتی کەعبـە بکـەن‌و خوداپەرسـتی‌و یەکتاپەرستی رابگەیەنن. منیش مەدینەم کـردووە بەحـەرەم‌و شوێنی پـیرۆز وەکوو چۆن ئیبراهیم مەککەی کردووە بە بەست‌و حەرەم.

بـە حـەرەمکردنی مەککـەو مەدینـە بـەنیگای یـەزدانی بـووە، نیگـای پـەروەردگار کـە ئاراسـتەی هـەردوو پێغەمبـەرە بـەرێزەکانی خـۆی کـردووە (درودی خودایان لەسەر بێ) هـەرکاتێ گـوترا: (الحرمین) مەبەست مەککەو مەدینەیـە، وشـەی حـەرەم = بەسـت. هـەر بـۆ ئـەو دوو شـارە پـیرۆزە بەکاردەهێندرێ‌و بەس، تەنانەت دروست نیـە وشـەی (حـەرەم) بـۆ مزگـەوتی قودس‌و مزگـەوتی ئیـبراهیم خـەلیلیش بـەکار بهێنـدرێ، چونکە بەسروش‌و نیگا تەنها ئەم ناوە بـۆ مەککـەو مەدینـە نـاودێرکراوە، کارێکی تەشـرعی‌یـەو عەقڵ رۆڵی تێدا نابینێ.

---

[1] إرشاد الساري: دانراوی: محمد إبراهيم شقرة.

چەند شتێك لەخاكی حەرەمەیندا كردنیان حەرامەو نابێ بكرێن، چی بۆ ئەوانەی ژیان تێیاندا بەسەر دەبەن‌و دانیشتویانن، یان ئەوانەی بەنیازی حەج‌و عەمرەو مەبەستی تر زیارەتیان دەكەن.

**ئەو كارە حەرام‌و نادروستانەش ئەمانەن:**

١- نێچیركردنی ئاژەڵ‌و باڵندە، یان دەركردن‌و راونانیان، یان یارمەتیدانی كەسانی دیكە بۆ ئەو مەبەستانە.

٢- درونەوەو هەڵپروكاندن‌و هەڵكێشانی رووەك مەگەر پێویست‌و زەرور بێ.

٣- هەڵگرتنی چەك.

٤- هەڵگرتنەوەی شتی كەوتوو لەناو بەستی مەككەدا بەنیسبەت كەسێك دانیشتووی ئەوێ نەبێ، وەڵێ بۆ كەسێك خەڵكی ئەوێ بێ بۆی دروستە شتی كەوتوو هەڵبگرێتەوەو جاڕی بۆ بدا بەهیوای ئەوەی خاوەنی بۆ پەیدا ببێ‌و بیداتەوە. لەمەشدا جوداوازی لەنێوان حاجی‌و دانیشتوانی مەككەدا ئاشكرایە

دەڵێم: بەڵگە لەسەر حەرامی ئەو شتانەی ئاماژەیان پێ كرا فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كە لە رۆژی رزگار كردنی مەككەدا فەرمووی: « إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللَّهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ ، فَهْوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ الْقِتَالُ فِيهِ لأَحَدٍ قَبْلِي ، وَلَمْ يَحِلَّ لِي إِلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ، فَهْوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، لاَ يُعْضَدُ شَوْكُهُ ، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهُ ، وَلاَ يَلْتَقِطُ لُقَطَتَهُ إِلاَّ مَنْ عَرَّفَهَا ، وَلاَ يُخْتَلَى خَلاَهُ » . فَقَالَ الْعَبَّاسُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلاَّ الإِذْخِرَ ، فَإِنَّهُ لِقَيْنِهِمْ وَلِبُيُوتِهِمْ . فَقَالَ «إِلاَّ الإِذْخِرَ».[١] ئەم شارە كەشاری مەككەیە پەروەردگار رێزو حورمەتی داوەتێ‌و كردویەتی بە بەست‌و حەرەم لەو رۆژەوەی خودا ئاسمانەكان‌و زەوی پەدیهێناون، ئەوشارە پیرۆزە

---

[١] متفق عليه: خ (٤/٤٦/١٨٣٤)، م (٢/٩٨٦/١٣٥٣)، ن (٥/٢٠٣).

بەوەی خودا پیرۆزی داوەتیو ئەم پیرۆزیو حورمەتەی هەیەتی هەتا رۆژی پەسڵان بەردەوامە، پێش من بۆ کەس حەڵاڵ نەبووە شەڕی تێدا بکا. بۆ منیش تەنها یەك سەعات شەڕ حەڵاڵ بوو بەس! ئەو شارو دەڤەرە حورمەتو پیرۆزی خۆی هەیە، خودا ئەو ڕێزو قەدرەی داوەتیو تا رۆژی قیامەت بەردەوامە، درڕكو شتی وای پاكۆ نادرێ، ڕووەكو درەختی نابڕدرێ نێچیرو ئاژەڵی راوناكرێنو دەرناپەڕێندرێن، شتی كەوتووی هەڵناگیرێتەوە، مەگەر بۆ كەسێك هەڵی بگرێتەوەو جاڕی بۆ بدا بۆ ئەوەی خاوەنی پەیدا ببیو بیداتەوە، گیاوگژی تەڕی نادورێتەوە ناڕندرێتەوە. عەبباسی كوڕی عبدالمطلب كە ئامادەی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر بوو (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! جگە لە ڕووەكی (إذْخِر) سوڕناتك، چونكە ئەم ڕووەكە بۆ سوتەمەنی ناو ماڵو بۆ سەرگرتنی سەری گۆڕ بەكار دێنین، حەزرەتیش فەرمووی: باشە تەنیا ڕووەكی سوڕناتكی لێ دەرچێ، ئەو لەبەر زۆر پێویستی دروونەوەی دروستە.

لە جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «لاَ يَحِلُّ لأَحَدِكُمْ أَنْ يَحْمِلَ بِمَكَّةَ السِّلاَحَ».[1] ڕوانیە بۆ هیچ كەس لەئێوە لە مەككەدا چەك هەڵبگرێ.

لە ئیمامی عەلیەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی مەدینە فەرموویەتی: « لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمَنْ أَشَادَ بِهَا – أنشدها – وَلاَ يَصْلُحُ لِرَجُلٍ أَنْ يَحْمِلَ فِيهَا السِّلاَحَ لِقِتَالٍ وَلاَ يَصْلُحُ أَنْ يُقْطَعَ مِنْهَا شَجَرَةٌ إِلاَّ أَنْ يَعْلِفَ رَجُلٌ بَعِيرَهُ».[2]

---

[1] صحيح: (ص. ج/٧٦٤٥)، م (٢/٩٨٩/١٣٥٦).

[2] صحيح: (ص. د/١٧٩)، د (٦/٢٠/٢٠١٨).

ڕووەك و گژوگیا نادرویّتەوە، نیّچیرەكانی تەرە ناكریّن و راو نانریّن، شتی داكەوتووی هەڵناگیریّتەوە، مەگەر بۆ كەسیّك جاڕی بۆ بداو هەوڵ بدا خاوەنی بۆ بدۆزیّتەوە، نابێ هیچ پیاویّك چەكی تیّدا هەڵبگرێ بە مەبەستی شەڕ. نابێ درەختی ببڕدرێ مەگەر بە مەبەستی ئاڵفدان بەحوشتر گەلاو پرژو پالّی لێ هەڵپاچی.

شیّخ محمد شقرە دەڵێ: كەسیّك شتیّكی لەم كارە یاساغانە ئەنجامدا تاوانبار دەبیّ، پیّویستە تۆبە بكا داوای لیّخۆشبوون لەخودا بكا جگە لەراوكردنی نیّچیر ئەوە بەتۆبە كردن تەواو نابیّ، دەبیّ خویّنی قەرەبوو بدا سەرباری تۆبەكردنەكەی.

## قەرەبوو كردنەوەی كوشتنی نیّچیر

پەروەردگار دەفەرمویّ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْتُلُواْ الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللّهُ عَمَّا سَلَف وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللّهُ مِنْهُ وَاللّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ – المائدة/٩٥}. ئەی ئەو كەسانەی ئیمانتان هیّناوە، لەو كاتەیدا ئیّوە لەئیحرامدان نیّچیر راومەكەن، كەسیّك بە ئەنقەست نیّچیریّكی كوشت ئەوە حەیوانیّك سەربڕێ لەقەبارەی ئەو نیّچیرەی راوی كردووە، دوو كەسی عادڵ لەنیّوە ئاژەڵی هاوتای ئاژەڵە راوكراوەكە دیاری دەكەن و دەیكاتە دیاری كەعبەو لەپەنا كەعبەدا سەری ببڕێ، یان كەفارەت بدا ئەویش خواردن دانە بەهەژاران یان ئەوەندەی ئەو كەفارەتە بەڕۆژو بیّ، ئەمەیش بۆ ئەوەیە تالاوی كردەوە یاساغەكەی بچیّژیّ، پەروەردگار لەوجۆرە تاوانانەی لەوەپیّش ئەنجام دراون خۆش بووەو سزاتان نادا، هەركەسیّ ئەو جۆرە تاوانە دووبارە بكاتەوە، خودا تۆڵەی لیّ دەستیّنیّ و سزای دەدا، خوای گەورە بەتواناو تۆڵەئەستیّنە.

ئیبنو کەثیر دەڵێ: ئەمە یاساغکردنی پەروەردگارە بۆ نێچیر کوشتن لەکاتی ئیحرامدا، نەهی کردنیەتی لەوەی لەکاتی ئیحرامدا پەنا بۆ راوکردنو راوەدونانو تەراندنی ئاژەڵی کێوی بەری.

لەروی ماناوە ئەم نەهی کردنو یاساغکردنە ئاژەڵە کێوییەك دەگرێتەوە گۆشتی بخورێ، یان ئاژەڵێك لەم جۆرەو لەجۆری تر بەوە لەدبوو بێ، وەڵێ ئاژەڵێك کە گۆشتی نەخورێ لە ئاژەڵە کێوییەکان، ئەوە بەلای شافیعیەوە دروستە مرۆڤی ئیحرام بەستوو بیانکوژێ، بەڵام جەماوەری زانایان کۆکن لەسەر ئەوە کە ئەوانیش بۆ ئیحرام بەستوو حەرامە کوشتنیان، لەم حوکمە تەنیا ئەو چەند گیانلەبەرە چەرت دەکرێن کە لە صەحیحەیندا چەسپاون لەرێگەی (الزهری)یەوە لە عوروەوە لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودا لەهەموویان بێ) کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « خَمْسُ فَوَاسِقَ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ الْغُرَابُ وَالْحِدَأَةُ وَالْعَقْرَبُ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ». [1] پێنج گیانلەبەری زێنەخرۆ هەن لەدەرەوەی بەستو لەناو بەستدا دەکوژرێن، قەلەڕشە، کۆلارە، دوپشك، مشك، سەگی نهێنگر.

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: جەماوەری زانایان پێیان وایە ئیحرام بەستوو بە ئەنقەست راوی نێچیر بکا یان لەبیری بچێتەوەو بەنەزانی ئەو کارە بکا قەرەبوو کردنەوەی لەسەر پێویستە.

ئیمامی (الزهری) دەڵێ: قورئان قەرەبوو کردنەوەی نێچیرکوشتنی چەسپاندووە، بەپێی سوننەتیش قەرەبوو کردنەوەی ناسیو لەبیرچۆوە چەسپاوە، مانای ئەمە ئەوەیە: کە قورئان ئەوەی چەسپاندووە کە کەسێك بە

---

[1] متفق علیه: خ (١٨٢٩/٣٤/٤)، م (١١٩٨/٨٥٦/٢)، ت (٨٣٩/١٦٦/٢).

ئەنقەست راو بکاو نێچیر بکوژێ دەبێ خوێنەکەی بدا وێڕای ئەوەش تاوانبار دەبێ، ئاماژە بەئایەتی {لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللّهُ عَمَّا سَلَف وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللّهُ مِنْهُ – المائدة/٩٥}.

بەگوێرەی سوننەتو حوکمی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)و حوکمی هاوەڵانی؛ کەسێك بە هەڵەو نەزانیش نێچیر راوبکا دەبێ لە قەرەبووی ئەوەدا ئاژەڵێکی هاوتا سەرببڕێ، وەکوو چۆن لەڕاوکردنی بە ئەنقەستدا قورئان قەرەبووکردنەوەی لەسەر بکەرەکە چەسپاندووە، لە لایەکی ترەوە بێگومان کوشتنی نێچیر فەوتاندنو بە تەلەفدانە، فەوتاندنو بە تەلەفدان بە ئەنقەست بێ یان بەهەڵە بکەرەکەی بەرپرسیارەو ضامن دەبێ، وەلێ ئەوەندە هەیە بکەری بەئەنقەست تاوانباریش دەبێ، بەڵام بکەری بەهەڵەو نەزانی سەرزەنشتی ناکرێ.

ئیبنو کەثیر دەڵێ: کە پەروەردگار دەفەرموێ: {فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ – المائدة/٩٥}. بەڵگەیە لەسەر ئەو بۆچوونەی ئیمام مالیكو شافیعیو ئەحمەدو جەماوەری زانایان کە فەرموویانە واجبە لەسەر نێچیرکوژی ئیحرام بەستوو کە: ئاژەڵێکی ماڵی لە هاوشێوەو هاوتای نێچیرەکە سەربڕبێ ئەگەر نێچیرەکە هاوشێوەی ئاژەڵی ماڵی هەبوو، ئەگەر هاوشێوەی نەبوو، ئەوە ئیبنو عەبباس وای فتواداوە کە نرخەکەی لەمەککەدا خەرج بکا، بەیهەقی ریوایەتی کردووە.[1]

* چەند نمونەیەك لەبڕیارو حوکمی پێغەمبەرو هاوەڵانی دەربارەی دیاری کردنی هاوتایی نێوان نێچیری کێوی و ئاژەڵی ماڵی:

---

[1] تفسير القرآن العظيم ٢/٩٩.

لە جابیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرد دەربارەی کەمتیار فەرمووی: ئەوە نێچیرەو ئەگەر کەسێ راوی کرد دەبێ مەڕێك لەقەرەبوویدا سەربڕێ.[1]

هەر لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خودای لێ بێ) بڕیاریدا بۆ راوکردنی کەمتیار مەڕێك سەربڕدرێ، بۆ نێچیرکردنی ئاسك بزنێكو بۆ کەروێشك بەرخۆلەیەکی تەمەن یەکساڵو کەمتر، بۆ جرج کاریلەیەکی یەکساڵو کەمتر.[2]

لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕدراوەتەوە کەفتوای داوە بۆ کەسێك ئیحرام بەستوو بێ یان نا لە قەرەبووی نێچیرکردنی هەر کۆترێکی حەرەمدا مەڕێك سەربڕێ.[3]

ئیبنو کەثیر[4] دەفەرموێ: کە پەروەردگار فەرمووی: (هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ). مەبەست ئەوەیە کە لەحەرەمدا حەیوانەکە سەربڕدرێو گۆشتەکەی بەسەر فەقیرو هەژاری ئەوێدا دابەش بکرێ. ئەمە شتێکە کۆڕای زانایانی لەسەرە.

کە دەفەرموێ: {أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا – المائدة/٩٥} واتە: ئەگەر ئیحرام بەستوو ئاژەڵی ماڵی وای دەست نەکەوت هاوتای ئەو گیانلەبەرە بێ کەنێچیری کردووە، یان ئاژەڵە نێچیرکراوەکە لەو جۆرە حەیوانانە نەبوو، کەوێنەی لە ئاژەڵی ماڵیدا هەبێ، یان بڵێین: ئیحرام

---

[1] صحيح: (ص. د/٣٢٢٦)، د (١٠/٢٧٤/٣٧٨٣).

[2] (الإرواء/١٠٥١)، ط (٢٨٥/٩٤١)، هق (٥/١٨٣).

[3] صحيح الإسناد (١٠٥٦)، هق (٥/٢٠٥).

[4] ج ٢/١٠٠.

بەستووەکە بەگوێرەی ظاهیری مانای (أو) موخەییەرە لەنێوان حەیوان سەربڕینو خۆراك دان بەهەژارانو بەرۆژو بوندا، ئەوە بەم شێوەیە دەبێ.

کابرای ئیحرام بەستوو ئەگەر ویستی فەرمبووی نێچیرەکە بە بەخشینی خۆراك پڕ بکاتەوە، دەچێ ئاژەڵە نێچیرکراوەکە دەنرخێنێ بەپارە ئەمجار بەپارەکە خواردن دەکڕێو بۆ هەر هەژارێك (مورد)ێك دادەنێ، ئەمجار ئەگەر پارەی نەبوو یان بڵێین کابرا موخەییەرە لەنێوان بەخشینی خواردنو بەڕۆژو بووندا ئەوە لەجیاتی خواردنی هەر هەژارێك ڕۆژێك بەرۆژو دەبێ.

## سزای جیماعکردن لەحەجدا

کەسێك پێش تەحەلولی یەکەم جیماعی کرد، حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوەو دەبێ حوشترێکیش سەرببڕێ، ئەگەر جیماعکردنەکە لەدوای تەحەلولی یەکەمو پێش تەحەلولی دووەم بوو، ئەوە مەڕێك سەرببڕێو حەجەکەشی بەتاڵ نابێتەوە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پیاوێك لەئیحرامدا بوو لەميناو پێش تەوافی ئیفاضە جیماعی لەگەڵ ژنەکەی کرد، هات پرسیاری لە ئیبنو عەبباس کرد ئەویش فەرمانی پێ کرد کە حوشترێك سەربیڕێ.[1]

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لەباوکیەوە گێڕدراوەتەوە، کە پیاوێك هاتە لای عەبدوڵڵای کوڕی عەمر پرسیاری لێ کرد دەربارەی کابرایەکی ئیحرام بەستوو: کە دەستی لەگەڵ خێزانەکەیدا تێکەڵاو کردبوو، ئەویش ناردی بۆلای عبدللای کوڕی عومەر (ڕەزای خودایان لێ بێ) فەرمووی: بڕۆ بۆلای ئەو پرسیاری لێ بکە، دەڵێ پیاوەکە نەشارەزا بوو عەبدوڵڵای کوڕی

---

[1] صحيح موقوف: (الإرواء/١٠٤٤)، هق (٥/١٧١).

عومەری نەدەناسی، من لەگەڵی چووم، کە پیاوەکە لەئیبنو عومەری پرسی، لە وەڵامدا وتی: حەجەکەت بەتاڵ بۆتەوە، پیاوەکە وتی دەی باشەئێستا من چی بکەم؟ فەرمووی: لەگەڵ خەڵکەکە برۆ ئەوان چییان کرد تۆش وا بکە، ئەگەر ساڵی داهاتوو لەژیاندا مای‌و توانات هەبوو حەجەکەت بکەرەوەو ئاژەڵێکیش سەربڕە، کابرا گەڕایەوە بۆلای عەبدوڵڵای کوڕی عەمرو فتواکەی عەبدوڵڵای کوڕی عومەری بۆ گێڕایەوە، فەرمووی: دەبڕۆ بۆلای ئیبنو عەبباس پرسیار لەویش بکە، شوعەیب دەڵێ لە تەکیا چووم بۆلای ئیبنو عەبباس پرسیاری لێ کرد، ئەویش هەمان وەڵامی دایەوە کە ئیبنو عومەر فەرمووی، کابرا گەڕایەوە بۆلای عەبدوڵڵای کوڕی عەمرو منیش لەگەڵی بووم، فتواکەی ئیبنو عەبباسیشی بۆ گێڕایەوە، پاشان کابرا بە عەبدوڵڵای گوت: ئەدی جەنابت لەم بارەیەوە چی دەڵێی؟ وتی: کاکە قسەی منیش قسەی ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباسە.[1]

لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پیاوێک خۆی‌و ژنەکەی ئیحرامیان بەعەمرە بەست: ژنەکە هەموو ئەرکەکانی عەمرەی جێبەجێ کرد جگە لەموو کورتکردنەوە، پێش ئەوەی موو کورت بکاتەوە، مێردەکەی سواری بوو، لەم بارەوە پرسیار لەئیبنو عەبباس کرا، فەرمووی: دیارە خانم زۆر تامەزرۆ بووە رانەوەستاوە مووەکانی کورت بکاتەوە پیاوەکەی سواری خۆی کردووە، بە ئیبنو عەبباسیان گوت: قوربان ژنەکە گوێی لێیە، ئیبنو عەبباس بەخۆیدا شکایەوەو فەرمووی: بۆچی پێتان نەگوتم کە ئافرەتەکە نزیکەو گوێی لەم قسانەیە؟ ئەمجار بەژنەکەی فەرموو ئاژەڵێک سەربڕە، ئافرەتەکە وتی چی سەربڕم؟ فەرمووی: حوشترێک یان

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣٤)، هق (٥/١٦٧).

ڕەشـەوڵاخێك یـان مـەڕێك، ئافرەتەكـە گـوتی: كامیـان باشـترە؟ فـەرمووی: حوشترێك باشترە.[١]

جا كەسێك حوشتر یان مەڕی چنگ نەكەوت، پێویستە لەسـەری سێ ڕۆژ لەحـەج و حـەوت ڕۆژیـش كـە گەڕایـەوە بـەرۆژو بـێ، چـونكە پـەروەردگار دەفەرموێ: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ – البقرة/١٩٦}.

واباشە بەرۆژو بوونەكەی پێش ڕۆژی عەرەفە بێ، خۆ ئەگەر وای نەكرد، ئەوە بۆی ڕەوایە ڕۆژانی (أيام التشريق) بـەرۆژو بێ، ئامـاژە بەقـەولی ئیبنـو عومەرو خاتو عائیشە (ڕەزای خودایان لێ بێ) كە فەرموویانە: ڕێگـە نـەدراوە لە ڕۆژانی (تەشریق)دا بەرۆژو بن، مەگەر بۆ كەسێك ئاژەڵی دەست نەكەوێ بیكاتە هەدیو سەری ببڕێ.[٢]

* **هۆشـدارییەك:** پێویـستە ئـەوە بزانـدرێ، كـە ئـافرەتیش لـەم بـارەوە هەمان حوكمی پیـاوی هەیـە، وەلێ ئەوەنـدە ئەگـەر ئافرەتەكە بـەزۆر سواری بـوونو جیماعیـان لەگـەڵ كـرد حەجەكـەی بـەتاڵ نابێتـەوەو ئـاژەڵ سەربڕینیـشی لەسـەر نیـە، بەپێـچەوانەی مێردەكەی كـە بـەزۆر ئـەو كارەی لەگەڵ كردووە ئەوە حەجەكەشی بەتاڵەو ئاژەڵ سەربڕینیشی لەسەرە.[٣]

لە سەعیدی كوڕی جوبـەیرەوە ڕیوایـەتكراوە، دەفـەرموێ: پیاوێـك هاتـە لای ئیبنو عەبباسو وتی: لەگەڵ ژنەكەمدا توشی دەست تێكەڵاو كـردن بـووم پێش ئەوەی زیارەت بكەم، لە وەڵامدا فەرمووی: ئەگەر ژنەكە هاوبەش بووبێ ئەوە لەسەر هەر یەكێك لـەئێوە حوشـترێكی سـاغو بـێ عـەیب واجبـە، ئەگـەر

---

(١) صحيح: (الإرواء/٤/٢٣٣)، هق (٥/١٧٢).

(٢) صحيح: (الإرواء/١٠٤٢)، خ (٤/٢٤٢/١٩٩٧).

(٣) إرشاد الساري.

ژنەکەت هاوکاری نەکردبێ‌و تۆ بەزۆر سواری بووبی، ئەوە لەسەرت پێویستە حوشترێکی ساغی بێ عەیب سەرببڕێ.[1]

## خوێنەکانی حەج

١- یەکەم خوێن ڕشتنی تەمەتتوع‌و قیران. ئەم خوێن ڕشتن‌و ئاژەڵ سەربڕینە ئەوەیە: کە پێویست دەبێ لەسەر ئەو حاجییەی ئیحرامی بەعەمرە بەستبێ‌و دوایی ئیحرام بەحەج ببەستێ، یان ئیحرامی بەحەج‌و عەمرە بەستبێ بەیەکەوە، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ – البقرة/١٩٦}.

٢- خوێنی فیدیە: ئەو خوێن ڕشتن‌و ئاژەڵ سەربڕینەیە: کە پێویستە لەسەر حاجی کە لەبەر نەخۆشی یان ناڕەحەتبوون بەهۆی ئەسپێ‌و شتی واوە سەری بتاشێ، قورئان دەفەرموێ: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ – البقرة/١٩٦}.

٣- خوێنی جەزاو قەرەبوو کردنەوە: ئەو خوێن ڕشتن‌و ئاژەڵ سەربڕینەیە: لەسەر ئیحرام بەستوو پێویست دەبێ ئەگەر نێچیرێکی کێوی کوشت. وەلێ نێچیری دەریا هیچ قەرەبوویەکی بۆ ناکرێتەوە.

٤- خوێنی ڕێ لێ گیران‌و پەیدابوونی بەربەست‌و ئاستەنگ کە نەتوانێ کارەکانی حەج بکا، جا بەربەستەکە نەخۆشی بێ یان دوژمن بێ یان شتی تر بێ، قورئان دەفەرموێ: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ – البقرة/١٩٦}.

٥- خوێنکردن‌و ئاژەڵ سەربڕین لە ئاکامی ئەوەی حاجی بەئیحرام بەستوویی سەرجێی ژنی خۆی بکا.

---

[1] صحيح: (الإرواو/١٠٤٤)، هق (٥/١٦٨).

## عەمرە

عومرە یەكێكە لەعیبادەتە گەورەكانو گەورەترین هۆكارو وەسیلەیە بۆ لەخودا نزیكبوونەوە، عیبادەتێكە پەروەردگار پایەو پلەی بەندەكانی پێ بەرز دەكاتەوە، تاوانو هەڵەیان پێ لادەباو پاكیان دەكاتەوە. بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەگوفتارو بە كردار موسوڵمانانی هەڵناون بۆ ئەنجامدانی، فەرموویەتی: «الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا»[1] عەمرە بۆ عەمرە دەبێتە كەفارەتی تاوانی نێوانیان. هەروەها فەرموویەتی: «تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ».[2] بەردەوام بن لەسەر ئەنجامدانی حەجو عەمرە، بێگومان ئەو دوو عیبادەتە هەژاریو تاوان لادەبەنو وەكوو چۆن كورەی ئاگرو موشە دەمە چڵكو ژەنگی ئاسنو زێڕو زیو لادەبەن.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەژیانیدا ئەو عیبادەتەی بەجێ هێناوە هاوەڵانی لەخزمەتیا عەمرەیان كردووە دوای لەدونیا دەرچوونیشی هاوەڵانی بەردەوام بوون لەسەر عەمرە كردنو بەجێ هێنانی.

## ئەركەكانی عەمرە

١- ئیحرام بەستن واتە نیەتی چونە ناو عەمرەو دەستكردن بەكارەكانیەتی بە بەرگێكی تایبەتەوە. چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».[3]

---

[1] متفق علیە: خ (٣/٥٩٧/١٧٧٣)، م (٢/٩٨٣/١٣٤٩)، ت (٢/٢٠٦/٩٣٧)، ن (٥/١٥)، جە (٢/٩٦٤/٢٨٨٨).

[2] صحیح: (ص. ج/٢٨٩٩)، ت (٢/١٥٣/٨٠٧)، ن (٥/١١٥).

[3] متفق علیە: خ (لە باسی دەستنوێژدا رابورد).

٢-٣- تـەوافکردن‌و هاتووچـۆی نێـوان صـەفاو مـەروە، چـونکە قورئـان دەفەرموێ: {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩} هـەروەها دەفـەرموێ: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللّهِ – البقرة/١٥٨}. پێغەمبـەریش (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «اسْعَوْا إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ».[1] هاتوچۆی نێوان گردی صەفاو گـردی مـەروە بکـەن، بێگومـان پـەروەردگار ئـەو کـارەی لەسـەر پێویست کردوون.

٤- تاشینی موو یان کورتکردنەوەیان، ئەمەش ئاماژە بەو حەدیثەی ئیبنو عومەر ریوایەتی کردووە، دەفەرموێ: پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرمووی: «مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَلْيُقَصِّرْ ، وَلْيَحْلِلْ».[2] کەسێك ئـاژەڵی قوربـانی لەگـەڵ خـۆی نـەهێناوە، بـا تـەوافی کەعبـە بکـاو سـەعیی نێوان صەفاو مـەروە ئـەنجام بـداو مـوی سـەری کـورت بکاتەوەو ئیحرام بشکێنێ.

## کارە پێویستەکانی عەمرە

پێویـستە لەسـەر کەسـێك نیـازی عـەمرەی هەیـە، کـە لـەمیقات ئیحـرام بەعەمرە ببەستێ، ئەگەر دانیـشتووی شـوێنێك بـێ پـێش میقـات بـێ، ئەگـەر دانیشتووی ئەودیو میقات بـێ، ئـەوە لـە مـەنزڵی خۆیـەوە ئیحـرام دەبەسـتێ، ئەمما کەسێك دانیشتووی مەککە بێ، ئەوە پێویستە لەسەری بێتـە دەرەوە بـۆ

---

[1] صحيح: (لەوەپێش لەباسی روکنەکانی حەجدا ئاماژەی پێ کرا).

[2] متفق عليه: خ (١٦٩١/٥٣٩/٣)، م (١٢٢٧/٩٠١/٢)، د (١٧٨٨/٢٣٧/٥)، ن (١٥١/٥).

دەرەوەی بەستو لەوێوە ئیحرام ببەستێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە عائیشە کرد کە لە (التنعیم) ئیحرام ببەستێ.[1]

### کاتی عەمرە کردن

هەموو ڕۆژانی ساڵ کاتی عەمرە کردنە، بەڵام ئەنجامدانی لەمانگی ڕەمەزاندا خێری زیاترە، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً».[2] عەمرەیەك لەڕەمەزاندا بکرێ خێری حەجێکی سوننەتی هەیە.

### دروستە پێش بەجێ هێنانی فەرزی حەج عەمرە بکرێ

لە عیکریمەی کوڕی خالیدەوە ریوایەتکراوە، کەپرسیاری لەئیبنو عومەر کردووە (خودایان لێ ڕازی بێ) دەربارەی ئەنجامدانی عەمرە پێش حەج، لە وەڵامدا فەرمووی: هیچ خراپەیەکی تێدا نیە.

عیکریمە دەفەرموێ: ئیبنو عومەر فەرمووی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێش ئەوەی حەج بکا عەمرەی بەجێ هێناوە.

### دووبارە کردنەوەی عومرە لەیەك سەفەردا

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چوار عەمرەی کردوون لەچوار ساڵدا، لەهیچ سەفەرێکیدا لەعەمرەیەك زیاتری نەکردووە، هەروا ئەو هاوەڵانەی لەخزمەتیشیدا بوون لەعەمرەیەك زیاتریان ئەنجام نەداوە، لەهیچ ڕێگایەکەوە بەئێمە نەگەیشتووە کە یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر (درودی

---

[1] متفق علیه: خ (٣/٦٠٦/١٧٨٤)، م (٢/٨٨٠/١٢١٢)، د (٥/٤٧٤/١٩٧٩)، ت (٢/٢٠٦/٩٣٨)، جه (٢/٩٩٧/٢٩٩٩).

[2] صحیح: (ص. ج/٤٠٩٧)، ت (٢/٢٠٨/٩٤٣)، جه (٢/٩٩٦/٢٩٩٣).

خودای لەسەر بێ) لە سەفەرێکیدا دووجار عومرەی کردبێ. نەبیستراوە چ لەسەردەمی ژیانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) یان دوای لەدونیا دەرچوونی یەکێك لەهاوەڵان لەسەفەرێکیدا دوو عەمرەی بەجێ هێنا بێ، جگە لەخاتو عائیشە (رەزای خودای لێ بێ) لەو حەجەیدا، کە لەتەك پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە (عبدالرحمن)ی کوڕی ئەبو بەکر کرد: کە لەگەڵی بچێ بۆ (التنعیم)و لەوێوە ئیحرام بە عەمرە ببەستێ، چونکە خاتو عائیشە پێی وابوو ئەو عومرەیەی لەتەك حەجەکەیدا ئەنجامی دابوو پوچ بۆتەوە، دەستی کرد بەگریان، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئیزنیدا عومرەیەکی تر بکا بۆ دڵنیایی ئەو.

ئەم عومرەیەی خاتو عائیشە کردی تایبەت بووە بە ئەوەوە بەس. چونکە نەبیستراوە لەهیچ کەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) - بەئافرەت و پیاویانەوە – کەدوای حەج چووبێ لە (التنعیم) ئیحرامی بەعەمرە بەستبێ، وەکوو ئەوەی خاتو عائیشە پەیڕەوی کرد، خۆ ئەگەر هاوەڵان بیانزانیایە ئەوەی خاتو عائیشە کردی بۆ ئەوانیش دروستە دوای حەجەکەیان بچن لە (التنعیم) ئیحرام بەعەمرە ببەستن، بە بەرفراوانی لێیانەوە نەقڵ دەکراو مەشهور دەبوو.

ئیمامی شەوکانی دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) قەت نەبووە لەناو بەستی مەککەوە بێتەدەر بۆ خاریجی حەرەم و سەرلەنوێ ئیحرام بەعەمرە ببەستێ و دەست بکا بە ئەنجامدانی کارەکانی عومرە. وەکوو ئەوەی ئەمرۆ هەندێ خەڵك دەیکەن، هەروا کاری لەوجۆرە لەهیچ یەکێ لەهاوەڵان ریوایەت نەکراوە، هەروا لەهاوەڵانەوە (رەزای خودایان لێ بێ) نەبیستراوەو نەچەسپاوە کە لەدوای تەواوکردنی حەج عومرەیان دووبارە کردبێتەوە، ثابیت نەبووە لەهاوەڵانەوە (رەزای خودایان لێ بێ) لەماوەی هەموو ساڵەکەدا

عومرەیان دووبارە کردبێتەوە، ئەوان تاك تاكو کۆمەڵ کۆمەڵ ساڵانە رویان لە مەککە کردووە بەنیازی ئەنجامدانی عومرە، ئەوان ئەوەیان دەزانی: کە عومرە بریتیە لە زیارەتو دیدەنی بە مەبەستی تەوافی کەعبەو هاتووچۆی نێوان صەفاو مەروە، ئەوەشیان دەزانی: کە تەوافی کەعبەو سوڕانەوە بەدەوریدا گەورەترە لەهاتووچۆی نێوان صەفاو مەروە، جا لەجیاتی ئەوەی خۆیان خەریك بکەن بە چوونە دەر بۆ (التنعیم)و خەریکبوون بە ئەنجامدانی دووبارەکردنەوەی عومرەیەکی تر، دەیانزانی کەباشتر وایە تەوافی کەعبە بکەن، ئاشکراشە ئەو کاتەی عومرەکار صەرفی دەکا بۆ دووبارە کردنەوەی عومرە: کەبریتیە لەچوونەدەر بۆ (التنعیم) بۆ ئیحرام بەستن بەنیەتی عومرەیەکی تر دەتوانێ لەو ماوەیەدا سەدان جار بەدەوری کەعبەدا بسوڕێتەوەو تەوافی بکا.

ئیمامی طاوس دەفەرموێ: ئەوانەی لە (التنعیم)ەوە ئیحرام دەبەستن نازانم ئاخۆ لەپای ئەو ماندو بوونەیان پاداش وەردەگرن یان عەزاب دەدرێن!! عەرزیانکرد قوربان! عەزاب دەدرێن؟ فەرمووی: بەڵێ چونکە ئەو کەسەی وادەکا ناچێ لەجیاتی ئەوەی چوار میل رێگا ببڕێ بۆ چوونو چوار میل بۆ هاتنەوە، خەریکی تەوافی کەعبە بێ کە دەتوانێ لەو ماوەیەدا دووسەدجار تەوافی کەعبە بکاو بەدەوریدا بسوڕێتەوە، ئاشکراشە کابرا تەواف بکا خێری زیاترە لەوەی بەبێ هودە ڕێگایەکی دورو درێژ ببڕێ!!

فتوادانو فەتوای بەوەی دووبارە کردنەوەی عومرە نامەشروعەو شەرع پەسەندی ناکا شتێکە سوننەتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە کردار دەیگەیەنێو هەروا کردەوەی هاوەڵانی، واتە: دووبارە کردنەوەی عومرە نە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی کردوویەتی، نە هاوەڵانی، بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردووین:

کەئێمە شوێن سوننەتی خۆی‌و ڕێبازی هاوەڵانی دوای خۆی بکەوین، ئەوەتا دەفەرموێ: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ من بعدى، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ». لەسەر ڕێبازو سوننەتی من بڕۆن‌و دوای لەدونیا دەرچوونیشم پەیڕەوی ڕێبازی جێنشین‌و هاوەڵانم بکەن‌و بە ددانەکانتان ئەو ڕێبازە بگرن‌و لەو ڕێگە ڕاستە شەقامەڕێیە لامەدەن.

## دیدەنیکردنی شاری مەدینەی مونەوەرە
## ڕێزو قەدری مەدینە

لە جابیری کوڕی سەمورەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: بیستم پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَمَّى الْمَدِينَةَ طَابَةَ».[1] پەروەردگار مەدینەی ناوناوە (طابة) پاك‌و پیرۆز.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (إِنَّ الْمَدِينَةَ كَالْكِيرِ تُخْرِجُ الْخَبِيثَ. لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَنْفِيَ الْمَدِينَةُ شِرَارَهَا كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ».[2] مەدینە وەکوو کورە ئاگر وایە چڵك‌و پیسی دادەماڵێ، قیامەت ڕانابێ هەتا شاری مەدینە پیاوخراپ‌و شەڕەنگێزەکانی وەدەرنەنێ، وەکوو چۆن کورەی ئاسنگەر چڵك‌و پیسی ئاسن ڕادەماڵێ.

## ڕێزو فەضلی مزگەوتی مەدینەو نوێژکردن تێیدا

لە ئەبو هورەیرەوە فەرموودەیەك ریوایەتکراوە لە پێغەمبەرەوە ڕاستەوخۆ بیستراوە کە فەرموویەتی: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ

---

[1] صحيح: (ص. ج/١٧٧٥)، م (٢/١٠٠٧/١٣٨٥).

[2] صحيح: (مختصر مسلم/٧٨٢)، م (٢/١٠٠٥/١٣٨١).

الْمَلِكِ سَمِعْتُ قَزَعَةَ مَوْلَى زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِىَّ – رضى الله عنه – يُحَدِّثُ بِأَرْبَعٍ عَنِ النَّبِىِّ – صلى الله عليه وسلم – فَأَعْجَبْنَنِى وَآنَقْنَنِى قَالَ «لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِى هذا مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الأَقْصَى ».[1]
باروبارگنه ناپێچرێن‌و سه‌فه‌رو ماندوبوونی ڕێگا ناخرێته ئه‌ستۆ مه‌گه‌ر بۆ دیده‌نی سێ مزگه‌وت نه‌بێ. مزگه‌وتی پێغه‌مبه‌ر له‌ مه‌دینه‌، مزگه‌وتی که‌عبه‌، مزگه‌وتی قودس.

هه‌ر له‌ ئه‌بو هوره‌یره‌وه‌ ریوایه‌تکراوه‌، ده‌فه‌رموێ: پێغه‌مبه‌ر (درودی خودای له‌سه‌ر بێ) فه‌رمووی: «صَلاَةٌ فِى مَسْجِدِى هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِى غَيْرِهِ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ».[2] ئه‌نجامدانی نوێژێك له‌م مزگه‌وته‌ی مندا خێری زیاتره‌ له‌هه‌زار نوێژ له‌مزگه‌وتێکی تردا بکرێ جگه‌ له‌مزگه‌وتی حه‌رام.

له‌ عه‌بدوڵڵای کوڕی زه‌یده‌وه‌ ریوایه‌تکراوه‌، که‌ پێغه‌مبه‌ر (درودی خودای له‌سه‌ر بێ) فه‌رموویه‌تی: «مَا بَيْنَ بَيْتِى وَمِنْبَرِى رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ».[3] نێوانی ماڵه‌که‌م‌و مینبه‌ره‌که‌م باغێکه‌ له‌باغه‌کانی به‌هه‌شت.

## ئاداب‌و ڕێ‌و شوێنی زیاره‌تی مزگه‌وت‌و گۆڕی پیرۆزی پێغه‌مبه‌ر (درودی خودای له‌سه‌ر بێ)

بێگومان ئه‌و ڕێزو قه‌دره‌ی تایبه‌ته‌ به‌مزگه‌وتی پێغه‌مبه‌ر (درودی خودای له‌سه‌ر بێ) له‌ مه‌دینه‌و مزگه‌وتی حه‌رام له‌مه‌ککه‌و مزگه‌وتی قودس ڕێزو نرخێکه‌ په‌روه‌ردگار داویه‌تی به‌و سێ مزگه‌وته‌ پیرۆزه‌، خێرو

[1] متفق عليه: خ (٣/٦٣/١١٨٩)، م (٢/١٠١٤/١٣٩٧)، د (٦/١٥/٢٠١٧)، ن (٢/٣٧).
[2] متفق عليه: خ (٣/٦٣/١١٩٠)، م (٢/١٠١٢/١٣٩٤)، ت (١/٢٠٤/٣٢٤)، ن (٢/٣٥).
[3] متفق عليه: خ (٣/٦٣/١١٩٠)، م (٢/١٠١٢/١٣٩٤)، ت (١/٢٠٤/٣٢٤)، ن (٢/٣٥).

بەرەكەت‌و گەورەیی نوێژ تێداكردنیان‌و زێدە فەضلیان بەسەر مزگەوتەكانی تردا، پەروەردگار چەسپاندویەتی.

جا كەسێك زیارەتی ئەم مزگەوتانە بكا، ئەوە بەتەمای ئەو ئەواب‌و بەرەكەتە زیارەتیان دەكاو وەڵامی بانگەوازی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەداتەوە كە موسوڵمانانی هەڵناوە سەفەر بكەن‌و باروبارگەنە بپێچنەوە بۆ چون بۆ زیارەتیان.

دیدەنی كردنی ئەم مزگەوتانە هیچ ئاداب‌و رێ‌و رەسمێكی تایبەتییان نیە: كە جیایان بكاتەوە لەمزگەوتی تر، تەنها ئەوەندە هەیە، هەندێ كەس لەخۆیانەوە ئاداب‌و رێ‌و رەسمی تایبەتیان بۆ مزگەوتی مەدینە دیاری كردووە، ئەمەشیان كە كردووە بەهۆی ئەوەوەیە كە گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كەوتۆتە ناو مزگەوتەكەوە.

جا بۆ ئەوەی كە موسوڵمان بزانێ كە چووە مەدینە چۆن زیارەتی ئەو مزگەوتە پیرۆزە دەكا هەندێ رێنموی زیارەتكردنەكەی بۆ دیاری دەكەین.

١- كەچووە ژورەوە دەبێ قاچی ڕاستی پێش بخاو ئەمجار بڵێ: « اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلِّمَ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِك». یان بڵێ: « أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».[1]

٢- ئەمجار دوو ڕكات نوێژی (تحية المسجد) بكا پێش ئەوەی دابنیشێ.

٣- نابێ بەهیچ شێوەیەك لەكاتی نوێژكردنی‌دا ڕوبكاتە گۆڕی پیرۆزی، هەروا كە دوعاو پاڕانەوە دەكا نابێ ڕوبكاتە گۆڕەكە.

٤- ئەمجار بڕوا بۆلای گۆڕی پیرۆزی‌و سەلام لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بكا، دەست بەسنگی خۆیەوە نەگرێ، سەری نزم نەكاتەوە، خۆ

---

[1] لەوەپێش لەباسی چوونە ناو مزگەوتدا تێپەڕی.

بپارێزێ لە خشوعو ملکەچکردنێك کەهەر شایستەی خودایەو بەس. خۆبپارێزێ لەوەی هاوار لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بکا، هاوارو ئیستیغاثە هەر ئاراستەی پەروەردگار دەکرێ، با موسوڵمان کە دەچێ بۆ زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی لێ بکاو بەو وشەو ڕستانەی کە کاتی خۆی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەکاری دەهێنان بۆ سڵاوکردن لەو هاوەڵانەی لەگۆڕستانی (البقیع)دا نێژ رابوون، بێگومان چەند شێوە سڵاو دوعایەك لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراون‌و صەحیحن، یەکێ لەو شێوانە: «السَّلاَمُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَلاَحِقُونَ».[1] سڵاوی خودا لەسەر مردوانی موسوڵمانی ئەم دەڤەرە، خودا ڕەحم بەوانە بکا کەپێش ئێمە وەغریان کردووە ئەوانەی لەوەدوا پێیان دەگەن‌و دەچنە ڕیزی کاروانی ئەوانەوە، ئێمەیش هەرکاتێ خودا ویستی بەتەئکید پێتان دەگەین‌و دەبینە ڕێڕەوی کاروانی ئێوە، ئەمجار سڵاو لە حەزرەتی ئەبوبەکرو عومەر دەکا وەکوو چۆن سڵاوی لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرد.

٥- لە ئادابی زیارەت نیە کە لەمزگەوتی پێغەمبەردا یان لای گۆڕی پیرۆزی دەنگ بەرز بکاتەوە، با دوعاو پاڕانەوەکە بەدەنگی نزم بێ، چونکە ئەدەب لەگەڵ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەحاڵی ژیانیدا چەند پێویستە، لەحاڵی دوای مردنیشیدا ئەوەندە پێویستە.

٦- باهەوڵ بدا لەنوێژی بەجەماعەتدا لەڕیزەکانی پێشەوە بێ، چونکە خێرو بەرەکەتی زۆری تێدایە، پاداشی گەورەی هەیە.

---

[1] لە باسی (موسوڵمان چی دەڵێ کە بەلای گۆڕستاندا تێپەڕی) ئەم فەرموودەیە تەخریج کراوە.

٧- با سوربوونی لەسەرئەوە نوێژ لەرەوضەی پیرۆزدا بکا، هەڵی نەنیێو وای لێ نەکا لەریزەکانی پێشەوە دوابکەوێ، چونکە نوێژکردن لە رەوضەی پیرۆزدا چ زێدە فەضلیکی نیە بەسەر بەشەکانی تری مزگەوتەکەدا.

٨- هیچ سوننەت نیە: کە بابای موسوڵمان سوربێ لەسەر ئەوەی چل نوێژ لەسەریەك لەمزگەوتی مەدینەدا بکا، چونکە ئەمە پشت دەبەستێ بە حەدیثیکی زەعیفو ناراست کە لەسەر دەمو زوبانی خەڵکی بڵاوەو گوایە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلاَةً لاَ يَفُوتُهُ صَلاَةٌ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَنَجَاةٌ مِنَ الْعَذَابِ وَبَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ».[1]

٩- هەروا رەوا نیە، کە زۆرو زوزوو زیارەتی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بکا بە مەبەستی سڵاو لێ کردنی، چونکە سەلام کردن لە پێغەمبەر لەهەر جێگایەکەوە بێ – بازۆر دوریش بێ – پێی دەگا. ئەتۆ لەوپەڕی جیهانەوە سڵاوی لێ بکەی یان لە بەردەم گۆڕەکەیەوە لەخێرو ئەوابدا چونیەکن.

١٠- کە لەمزگەوت هاتە دەر، با پاشەوپاش نەکشێتەوە، بەڵکوو بە ئاسایی بێتەدەرو قاچی چەپی پێش بخاو ئەم دوعایە بخوێنێ: «اللَّهُمَّ صلى على محمد، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ».[2]

---

[1] ئەم دەقە ئەلبانی بەزەعیفی داناوەو لەزنجیرەی حەدیثە زەعیفەکاندا تۆماری کردووەو دەڵێ: اخرجه أحمد٣/١٥٥ والطبرانی فی المعجم الأوسط ١/١٢٥/٢........

[2] لە باسی (مایقول عند دخول المسجد).

## مزگەوتی قوبا

سوننەتە بۆ کەسێك دەچێتە مەدینە زیارەتی مزگەوتی قوبا بکاو نوێژی تێدا بکا، وەکوو پەیڕەوکردنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەسواریو بەپیادەیی زیارەتی ئەم مزگەوتەی کردووە، ڕۆژانی شەممە دەچوو دوو ڕکات نوێژی تێدا دەکرد.[1]

دەشی فەرموو: «مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءٍ فَصَلَّى فِيهِ صَلَاةً كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ».[2] کەسێك لەماڵەوە دەستنوێژ بگرێو پاشان بچێتە مزگەوتی قوبا نوێژی تێدا بکا، خێری ئەو نوێژە بە ئەندازەی عومرەیەکە.

## بەقیعو ئوحود

بەقیع گۆڕستانی موسوڵمانانە لەمەدینە، ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵان تێیدا نێژراون، هەتا ئەمڕۆش موسوڵمانی تێدا بەخاك دەسپێردرێن. زۆر لە موسوڵمانانی جیهان دێنە مەدینە تەماعی ئەومیان هەیە لەوێ بمرنو لە گۆڕستانی بەقیعدا بنێژرێن.

«أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ».[3] ئوحود کێوێکە خۆشی دەوێین، خۆشمان دەوێ. کێوی ئوحود کێوێکە لەباوەشیدا حەفتاو ئەوەندە شەهیدی لەهاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تێدا نێژراوە، کەهەموویان لەشەڕی بەناوبانگی ئوحوددا شەهید بوونو هەرلەوێش نێژراون.

جا ئەگەر کەسێك ویستی بچێتە مەدینە، دیدەنی گۆڕستانی بەقیعو شەهیدانی ئوحود بکا چ خراپەیەکی تێدا نیە، چونکە پێغەمبەر (درودی

---

[1] متفق عليه: خ (١١٩٣، ٣/٦٩/١١٩٤)، م (٢/١٠١٦/١٣٩٩)، د (٦/٢٥/٢٠٢٤)، ت (٢/٣٧).

[2] صحيح: (ص. جه/١١٦٠)، جه (١/٤٥٣/١٤١٢).

[3] متفق عليه: خ (٧/٣٧٧/٤٠٨٣)، م (٢/١٠١١/١٣٩٣).

خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەدیدەنی گۆڕستان، پاشان ڕێگەیدا دیدەنی گۆڕستان بکرێ، چونکە ڕۆژی قیامەت دەخاتە بیرو هۆشی دیدەنیکارەکان، پەند وەردەگرن لەسەرەنجامی ئەوانەی لەوشارە خامۆشەدا نێژراون، وەلێ پێویستە زۆر حەزەر بکرێو دیدەنیکاران خۆ لەوە بپارێزن تەبەروك بەگۆڕەکان بکەن، یان هاوارو نزا لەو مردوانە بکەن کە تێیاندا نێژراون، بیانکەنە شەفاعەتخوازو وەسیلەو هۆکار بۆلای خوداو وابزانن ئەو مردوانە کاریگەریان هەیە لای خودا!!

ڕەوا نیە بۆ کەسێك سەردانی کێوی ئوحود دەکا: کە هەوڵ بدا خۆ بکوتێ بۆ دامێنی کێوەکە بەو نیازە لەو شوێنەی کاتی خۆی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لێ کردووە، نوێژی لێ بکا، یان بەنیازی تەبەروك بەکێوی ئوحوددا هەلگەڕێ، یان سەربکەوێ بۆسەر کێوی تیرهاوێژەکان بەنیازی شوێن پێ هەلگرتنی هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەم جۆرە شتانە لەچوارچێوەی ئیسلامدا جێگایان نابێتەوە، دوعاکردن بۆ شەهیدانی ئوحود سوننەت نیەو کارێکی پەسەندیش نیە، بەڵکوو لەو کارانەیە کە شەرع نەهی لێ کردووە، هەر لەم بارەیەوە ئیمامی عومەر دەفەرموێ:«إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بتتبعهم آثار أَنْبِيَائِهِمْ».

ئەو گەلو نەتەوانەی پێش ئێوە کە بەهیلاك چوون هۆیەکەی ئەوەبوو زۆر ئاثارو جێگەو ڕێگەی پێغەمبەرانی خۆیان ڕەچاو کردووەو سەرەنجی شوێنی تێدا ژیانیانو مەنزڵو کەلو پەلیان داون زێدەڕۆییان تێدا کردووەو خۆیان بەفتارە داوە، زیاد لەپێویستو واجب تەتەببوعیان کردوون، دەی با ئەم فەرموودەی ئیمامی عومەر بۆ ئێمە ببێتە جێگای قەناعەتو بتمانەو خاڵی وەرچەرخانو لێکترازان لەگەڵ شتی بیدعەو تازە قەڵلا.

## زیارەتگاكانی مەدینە

لە مەدینەی مونەوەرەدا چەند شوێنێك هەن بەزیارەتگاو مەزار ناسراون وەكوو (المساجد السبعة) كەنزیكی شوێنی غەزای خەندەقن. مزگەوتی دوو قیبلەو برِیّ بیری ئاو، مزگەوتی (الغمامة) هەروا ئەو مزگەوتانەی بەناوی ئەبوبەكرو عومەرو خاتو عائیشەوە ناونراون. هەموو ئەم شوێنانە مەزاری مەشروع نینو دیدەنیكار وانەزانیّ بەزیارەت كردنیان خێرو ئەوابی بۆ دەنوسریّ، چونكە شوێن پیّ هەلگرتنی پێغەمبەرانو پیاوچاكانو تەتەببوعی ئاثارو مەنزڵو شوێنی دانیشتنو خەوتنو ئەم جۆرە شتانەیان لە رابوردودا بوونە هۆكاری فەوتانو تێداچوونی گەلو نەتەوەكان، رەوا نیە بۆ موسوڵمانان كەپێچەوانەی هەدیو رێبازی پێغەمبەرو هاوەڵانی بجوڵێنەوە، چونكە خێرو فەرِ لەپەیرِەوی كردنی هەدیی پێغەمبەرو هاوەڵانیدایە، شەرِو نەگبەتی ئەوەیە ئێمە لەهەدیو رێبازی ئەوو هاوەڵانی لابدەین.

## دوو هۆشیاركردنەوەی گرنگ

یەكەم: زۆر لەحاجییەكان سورن لەسەر ئەوە كە ماوەی مانەوەیان لەمەدینە زۆرتر بیّ لەو ماوەیەی لەمەككە دەمێننەوە، لەكاتێكدا نوێژێك لە (مسجدالحرام)دا خێری سەد هەزار نوێژی هەیە كە لەشوێنێكی تر بكریّ، نوێژێك لەمزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) لەمەدینە بكریّ خێری هەزار نوێژی هەیە كە لەشوێنێكی تردا بكریّ، دەی جوداوازی گەورەو بەرفراوان لەنێوان نوێژكردن لە (مسجدالحرام)و مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) دەبوایە حاجییەكانی هەڵبنایە بۆ ئەوەی هەوڵ بدەن مانەوەیان لەمەككەدا درێژخایەن تر بیّ لەمانەوەی لەمەدینە.

دووەم: زۆرێك لەحاجییەكان وادەزانن: زیارەتی مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) لەمەدینە بەشێكە لەمەناسیكی حەج، بۆیە

ئەوەندە سورن لەسەر چون بۆ مەدینەو زیارەتکردنی مزگەوت‌و گۆڕی پیرۆز! تەنانەت پێیان وایە ئەگەر یەکێك حەج بکاو نەچێتە مەدینە حەجەکەی ناتەواوە!! لەم بارەیەوە چەند حەدیسێکی هەڵبەستراو ریوایەت دەکەن‌و پشتیان پێ دەبەستن وەکوو حەدیثی (من حج فلم يزرني فقد جفاني) لەکاتێکدا شتەکە پێچەوانەیەو گومانیان نەی پێکاوە زیارەتی مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سوننەتێکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆی دیاری کردووین بۆ ئەوەی بچین‌و نوێژی تێدا بکەین، وەلێ هیچ پەیوەندییەك نیە لەنێوان زیارەتی مزگەوتی مەدینەو حەجدا، کەسێکیش بچێ حەج بکاو نەچێتە مەدینە حەجەکەی تەواوەو هیچ کەم‌وکوڕی تێدا نابێ. چونکە زیارەتی مزگەوتی مەدینە بەشێك نیە لە مەناسیکی حەج، بەڵکوو زیارەتی مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی سوننەتێکی سەربەخۆیە.....

## باسی هاوسەرگیری (كتاب النكاح)

هاوسەرگیری‌و ژنهێنان لەهەرە سوننەتە جەختکراوەکانی پێغەمبەرانە، پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً – الرعد/٣٨}: بێگومان ئێمە لەپێش تۆدا ئەی محمد! چەند پێغەمبەرمان رەوانە کردوون، بەخشیومانە پێیان هاوسەرو منداڵ‌و نەوە.

ژن نەهێنان‌و شوونەکردن بەبێ عوزر مەکروهو ناباشە، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی ئەنەسی کوڕی مالیك کە دەڵێ: سێ تاقم هاتن بۆ ماڵەکانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پرسیاریان لە خێزانەکانی کرد دەربارەی چۆنیەتی‌و چەندیەتی خوداپەرستی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کەبۆیان باس کردن – وەکوو ئەوە بەلایانەوە کەم بێ –

وتیان: جا ئێمە لەکوێو پێغەمبەری خودا لەکوێ؟ ئەو خودا لەگوناهی ڕابردوو داهاتووی خۆش بووە – لە فەرزێکدا ئەگەر هەیبێ – جا یەکێکیان وتی: بەڵام من ئیتر لەمە بەولاوە شەو تابەیانی نوێژ دەکەم، ئەویتریان وتی: منیش سەرلەبەر ڕۆژگار بەرۆژو دەبم‌و هەرگیز ڕۆژو ناشکێنم، سێیەمیان وتی: منیش ناچمە لای ئافرەت‌و خۆم لە ئافرەت گۆشەگیر دەکەم‌و هەرگیز ژن ناهێنم، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە لایان‌و فەرمووی: «أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي».[1] ئەوە ئێوە واوواتان گوتووە؟ دەسا بەخودا من لەهەمووتان پتر لەخودا دەترسم‌و خۆم دەپارێزم لەبێ ئەمری ئەو، وەلێ لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆژی وا هەیە بەرۆژوم‌و ڕۆژی وایش هەیە بەرۆژو نیم، شەو کاتی وا هەیە خەریکی شەونوێژم‌و کاتی وایش هەیە دەخەوم، ژنیش مارە دەکەم‌و کاری شەرعیشی لەگەڵ ئەنجام دەدەم، جا کەسێك لەسوننەت‌و ڕێبازی من لادا ئەوە لە ئوممەتی من نیە.

ژنهێنان واجبە لەسەر کەسێك توانای ژنهێنانی هەبێ‌و ترسی ئەوەشی هەبێ ئەگەر ژن نەهێنێ توشی داوێن پیسی بێ، چونکە زینا حەرامە، هەروا هەرشتێك سەربکێشێ بۆ ئەو کارە حەرام‌و نەشیاوەو ڕێخۆشکەر بێ بۆی حەرامە. جا کەسێك ترسی ئەوەی هەبوو بکەوێتە ناو ئەم تاوانە پێویستە لەسەری ئەم جۆرە تاوانە لەخۆی لابدا. ئەگەر تاقە ڕێگای خۆپاراستن لەوتاوانە ژن هێنان بوو پێویستە لەسەری ژن بهێنێ.[2]

---

[1] متفق علیه: خ وهذا لفظه (٥٠٦٣/١٠٤/٩)، م (١٤٠١/١٠٢٠/٢)، ن (٦/٦٠).

[2] السیل الجرار ج٢/٢٤٣.

کەسێك حەزی لە ژن هێنان بوو بەڵام توانایماڵی نەبوو، یان ژنی دەست نەدەکەوت پێویستە بۆ دامرکاندنەوەی حەزو شەهوەتی بەرۆژو بێ. ئاماژە بەحەدیثی ئیبنو مەسعود دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێمانی فەرموو: « يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ ». ئەی کۆمەڵی گەنج هەرکەسێ لەئێوە توانای ژنهێنانی هەیە با ژن مارە بکا، ژن بێنێ چونکە بێگومان ژنهێنان چاو لەدەرەوەیی ناهێڵێو شەرمگا لەشەڕو پیسی دەپارێزێ، کەسێك نەیتوانی ژن بهێنێ با بەرۆژو بێ، بێگومان رۆژو ئارەزووی دادەمرکێنێو خەسێنەرە.

## چ جۆرە ژنێك باشە بیخوازیو هاوسەرگیری لەگەڵدا گرێ بدەی؟

کەسێك ویستی ژن بهێنێ با چاو ورد کاتەوە بڕوانێ چ ئافرەتێك ئەم ڕەوشتە پەسەندانەی تێدان.

١- یەکەم: خاوەن ئایین بێ، چونکە ئەبو هورەیرە فەرموودەیەك لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا ، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ». ژن لەبەر چوار ڕەوشتو هۆکار مارە دەکرێ: لەبەر دەوڵەمەندیو سامانداریەتی، لەبەر حەسەبو بنەماڵەی، لەبەر شۆخو شەنگیو جوانی، لەبەر دینداری. ئەتۆ ئافرەتی ئایندار هەڵبژێرە گرەوی خۆتت بردۆتەوە.

٢- ئەو ئافرەتەی دەیخوازی کچ بێ. مەگەر بەرژەوەندیەك هەبێ لەمارەکردنی بێوەژندا، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی جابیری کوڕی عەبدوڵلا، کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ)

ئافرەتێكم مارە كرد، رۆژێك توشی پێغەمبەر بووم فەرمووی: « يَا جَابِرُ تَزَوَّجْتَ» قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ « بِكْرٌ أَمْ ثَيِّبٌ»؟ ئەی جابیر ژنت هێناوە؟ وتم بەڵێ: كچ بوو یان بێوەژن بوو؟ وتم: بێوەژن بوو، فەرمووی: « فَهَلاَّ بِكْرًا تُلاَعِبُهَا »؟ ئەی بۆ كچت نەهێنا دەست بازیت لەگەڵ بكردایە؟ وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! من كۆمەڵێك خوشكم هەبوون من بەرپرسیار بووم لێیان، ترسام ئەگەر كچ مارەبكەم وام لێ بكا لەخوشكەكانم دام ببڕێ، فەرمووی: «فَذَاكَ إِذًا. إِنَّ الْمَرْأَةَ تُنْكَحُ عَلَى دِينِهَا وَمَالِهَا وَجَمَالِهَا فَعَلَيْكَ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ». كەوابێ باشت كردووە، بێگومان ئافرەت مارە دەكرێ لەبەر ئایینداری یان لەبەر ماڵو سامانی یان جوانی، ئەتۆ ئافرەتی خاوەن دین هەڵبژێرە سەركەوتوو دەبی.

٣- وا باشە ئافرەتی وا مارە بكەی، منداڵبوونی لێ چاوەڕوان بكرێ:

ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی ئەنەس كە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتی كردووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ».[1] ئافرەتی وا مارەبكەن خۆشەویست بن لاتانو لێیان چاوەڕوان بكرێ منداڵیان ببێ، چونكە من رۆژی قیامەت شانازی بەژمارە زۆری ئێوەوە دەكەم بەسەرگەلو نەتەوەكانی تردا.

## ج پیاوێك باشە ئافرەت شوی پێ بكا

لەكاتێكدا پێویستە پیاو چاو ورد بكاتەوە بۆ دۆزینەوەی ئافرەتی گونجاوو خاوەن رەوشت بەو شێوەی باسمان لێوە كرد، ئەوە پێویستە لەسەر وەلی ئافرەت چاو وردبكاتەوەو هەوڵبدا پیاوێكی شیاو بۆ هاوسەرگیری ئافرەتەكە بدۆزێتەوە، پیاوێك بێ خاوەن رەوشتی بەرزو هاوشانو صالح.

---

[1] صحیح: (ص. ج/٢٩٤٠)، (الإرواء/١٧٨٤)، د (٢٠٣٥/٤٧/٦)، ن (٦٥/٦).

ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو حاتەمی (المزنی) کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ إِلاَّ تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ».[1] ئەگەر هاتە خوازبێنی ئافرەتی ئێوە پیاوێك لەئایینو رەوشتی ڕازی بوون، ئەوە بەپیر داخوازییەکەوە بچنو ئافرەتی خۆتانی لێ مارە بکەن، ئەگەر وانەکەن فیتنەو ئاشوب لەسەر زەوی بەرپا دەبێو فەسادو گەندەڵی بەناو وڵاتو ئوممەتدا بڵاو دەبێتەوە.

هیچ خراپیو نەنگی تێدا نیە کە مرۆڤ کچی خۆی یان خوشکی پێشنیار بکا بۆ کەسانێك کە ئەهلی خێرو صەلاحن بەمەبەستی دامەزراندنی کچەکەی یان خوشکەکەی، ئەمەش ئاماژە بەو فەرموودەیەی ئیبنو عومەر گێڕاویەتەوە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتاب لەوکاتەدا کەخاتو حەفصەی کچی بێوەژن بوو، چونکە خونەیسی کوڕی حوذافەی (السهمي) کەمێردی بوو یەکێك بوو لەهاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەمەدینە وەفاتی کرد. جا عومەری کوڕی خەتاب فەرمووی: چوومە لای عوسمانی کوڕی عەففان، پێشنیاری ئەوەم بۆ کرد، حەفصە مارە بکا، وتی بیری لێ دەکەمەوە بزانم چۆنم بۆ دەگونجێ، چەند شەوێکی بەسەردا ڕۆیی، پاشان توشم بوو، وتی: وام بۆ دەرکەوتووە لەم ڕۆژگارەمدا ژن نەهێنم، حەزرەتی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) وتی: توشی حەزرەتی ئەبو بەکر بووم پێم گوت: ئەگەر بتەوێ ژن بهێنی حەفصەت لێ مارە دەکەم، ئەبو بەکر بێ دەنگ بوو (نەبە ئا نەبە نا) وەڵامی نەدامەوە، بەمەش ڕقم زیاتر لە ئەو هەڵسا تا عوسمان، چەند شەوێك ئاوا بە چاوەڕوانی مامەوە، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خوازبێنی کردو لێم مارە کرد، دوایی تووشی حەزرەتی ئەبوبەکر بوومەوە، فەرمووی: پێدەچێ ڕقت لێم هەڵسابێ بەهۆی ئەوەی

---

[1] صحيح: (ص. ت/٨٦٦)، ت (١٠٩١/٢٧٤/٢).

پێشنیاری ئەوەت بۆ کردم خاتو حەفصەی کچت مارە بکەم من بێدەنگیم لێ کردو هیچ وەڵام نەدایەوە، عومەر دەڵێ: وتم بەڵێ ڕقم لێت هەڵسا. حەزرەتی ئەبوبەکر فەرمووی: هیچ شتێك نەبوو بە لەمپەڕ کە وەڵامت بدەمەوە دەربارەی پێشنیارەکەت، جگە لەوەی ئەمن زانیبووم کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو بارەیەوە قسەی کردبوو، ئیتر من نەمویست نهێنیەکی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاشکرا بکەم، خۆ ئەگەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو بڕیارەی وازی بهێنایە ئەمن پێشنیارەکەتم قبوڵ دەکرد.[1]

### تەماشاکردنی ئافرەتێك کە بەنیازی خوازبێنی بکەی

کەسێك نیازی بوو ئافرەتێك خوازبێنی بکا، بۆی ڕەوایە پێش خوازبێنی تەماشای بکاو سەرنجی بداتێ، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی موحەممەدی کوڕی مەسلەمە کە ڕیوایەت دەکا، دەڵێ: خوازبێنی ئافرەتێکم کرد، ئیتر خۆم لێ مەڵاس دەدا بۆئەوەی سەیری بکەم، هەتا ڕۆژێك بۆم هەڵکەوت لەپەنا درەختی خورماوە تەماشام کردو تێر لێم ڕوانی پێی گوترا: ئەتۆ چۆن لای خۆت هاوەڵی پێغەمبەری و شتی وا دەکەی؟ وتی: من لە پێغەمبەرم بیستووە دەیفەرموو: « إِذَا أَلْقَى اللَّهُ فِي قَلْبِ أمرئ خِطْبَةَ امْرَأَةٍ فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا».[2] هەرکاتێ خودا خستیە دڵی مرۆڤێکەوە کە خوازبێنی ئافرەتێك بکا، چ خراپیەکی تێدانیە کە سەیری بکاو لێی وردبێتەوە.

لە (المغيرة)ی کوڕی شوعبە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسی ئافرەتێکم بۆکرد کە نیازم هەیە

---

[1] صحيح: (ص. ن/٣٠٤٧)، خ (٩/١٧٥/٥١٢٢)، ن (٦/٧٧).

[2] صحيح: (ص.جة/١٥١٠)، جة(١/٥٩٩/١٨٦٤).

بیخوازم، فەرمووی: « اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا ». بڕۆ سەیری بکە، چونکە تەماشاکردنی باشترە بۆئەوەی پەیوەندی نێوانتان بەردەوامو پایەداربێ.[1]

## خوازبێنی

خوازبێنی: بریتییە لەوەی داوا بکرێت لە ئافرەتێك رازی بێ بۆ هاوسەرگیری بە دابو نەریتی خۆیو وەکوو لەناو کۆمەڵگادا باوە، جا ئەگەر رەزامەندی نیشان درا ئەوە تەنها وادە دانە بە هاوسەرگیری، دروست نیە بۆ خوازبێنی کەر هیچ شتێك لەگەڵ ئەو ئافرەتە بکا، بەڵکوو بەبێگانە دەژمێردرێ بۆی هەیە گرێ بەستی مارەیی لەگەڵدا ئەنجام نەدا.

دروست نیە بۆ موسوڵمان: کە خوازبێنی لەسەر خوازبێنی برای موسوڵمانی بکا، ئاماژە بە فەرموودەی ئیبنو عومەر (رەزای خودا لە خۆیو لە باوکی) دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوەکرد: کە هەندێك لەئێوە سەودا لەسەر سەودای هەندێکتان دا بکەن. نابێ پیاو خوازبێنی بەسەر خوازبێنی برای موسوڵمانیدا بکا، هەتا دڵنیا دەبێ لەوەی خوازبێنی کەری پێش خۆی وازی هێناوە، یان خوازبێنیکەر ئیزنی دەدا، دەڵێ: بچۆ خوازبێنی بکە.[2]

هەروەها دروست نیە بۆ پیاو خوازبێنی ئافرەتێك بکا لە عیددەی تەڵاقی ریجعیدا بێ، چونکە لەروانگەی شەرعەوە ئەو ئافرەتە لە حوکمی ژنی خاوەن مێرددایە، هەروەکوو بۆی رەوا نیە بە صەراحەت خوازبێنی ئافرەتێك بکا لە عیددەی تەڵاقی (بائن)دا بێ، یان لە عیددەی مێرد مردنی دابێ، بەڵام

---

[1] صحیح: (ص.ت/٨٦٨) ، ن(٦/٦٩) وهذا لفظه، ت(٢/٢٧٥/١٠٩٣) لەلای ئەم (فانه أخرى)یە.

[2] صحیح: (ص.ن/٣٠٣٧) ، خ(٩/١٩٨/٥١٤٢)، ن(٦/٧٣).

ئەگەر بە درکەو کینایە لەبەری رابهاویَ ئەو چ خراپیەکی تێدا نیە، ئەمەش بەگوێرەی فەرموودەی پەروەردگار، کە دەفەرمویَ: {وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاء أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِن لاَّ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلاَّ أَن تَقُولُواْ قَوْلاً مَّعْرُوفًا وَلاَ تَعْزِمُواْ عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىَ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ – البقرة/٢٣٥}. چ خراپیەك لەسەر ئێوە نیە ئەگەر بەکینایەو ناراستەوخۆ پێشنیاری خوازبێنی ئافرەتی تەڵاقدراو بەشێوەیەك: کە رێگای ریجعەی نەمابیَ، هەروا مێرد مردوو بکەن، یان لەدڵی خۆتاندا بەتەمای خوازبێنی کردنی بن دوای تەواوبوونی عیددەکەی.

## گرێبەستی مارەبڕین

مارەکردن دوو روکنی سەرەکی هەن ئەوانیش ئیجابو قبوڵن مەرجە بۆئەوەی نیکاح صەحیح بێ

١- سەرپەرشتیار (ولی)ی ئافرەتەکە رزای بێو ئیزنی مارەکردنەکە بدا، قورئان دەفەرمویَ: {فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ – النساء/٢٥ }. ئافرەت مارەبکەن بە رەزامەندی وەلیو سەرپەرشتیارەکانیان.

لەخاتو عائیشەوە هاتووە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَيُّمَا امْرَأَةٍ لَمْ يُنْكِحْهَا الْوَلِيُّ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَإِنْ أَصَابَهَا فَلَهَا مَهْرُهَا بِمَا أَصَابَ مِنْهَا فَإِنِ اشْتَجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهُ».[1] هەر ئافرەتێك وەلیو سەرپەرشتیارەکەی سەرپەرشتی مارەکردنەکەی نەکا نیکاحەکەی بەتاڵە، مارەکردنەکەی پووچە، نیکاحەکەی دانامەزریَ ئەگەر لە ئاکامی ئەو مارەکردنە بەتاڵەدا پیاوەکە چووە لای

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٥٢٤) ، جة(١٨٧٩/١/٦٠٥)، وهذا لفظه د(٢٠٦٩/٩٨/٦)، ت(١١٠٨/٢٨٠/٢).

ئافرەتەکە ئەوە مارەیی خۆی دەکەوێ بەهۆی ئەو چوونە لایە، ئەگەر ناکۆکی کەوتە ناویانەوە، ئەوە سوڵتان وەلی و سەرپەرشتیاری هەرکەسێکە کە وەلی و سەرپەرشتیاری نەبێ.

٢- ئامادەبوونی شایەت: لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ نِكَاحَ إِلاَّ بِوَلِيٍّ وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ». نیکاح دانامەزرێ مەگەر بە ئامادەبوونی وەلی و دوو شایەتی عادڵ.[1]

## پێویستە پێش مارەبڕین ئیزن لە ئافرەت وەربگیرێ

ئەگەر مارەبڕین بەبێ ئامادەبوون و ڕەزامەندی وەلی دانەمەزرێ، ئەوە پێویستە لەسەر وەلی پێش ئەنجامدانی گرێبەستەکە، ئیزن و ڕەزامەندی ئەو ئافرەتە وەربگرێ کە مارەی دەبڕێ. هەروا بۆ وەلی و سەرپەرشتیار دروست نیە بە زۆرە ملێ ئافرەتەکە ملکەچی مارەکردن بکا، بەبێ ڕازی بوونی خۆی مارەی بکا لەکەسێك کە ئەم نایەوێ ببێتە هاوسەری. ئەگەر بەبێ ڕازیبوونی ئافرەتەکە، وەلییەکە مارەی کرد ئەوە ئافرەتەکە دەتوانێ گرێبەستەکە فەسخ بکاتەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ تُنْكَحُ الأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلاَ تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ»: بێوەژن مارەنابڕدرێ تا بۆخۆی فەرمان نەکاو بڕیارنەدا، کچیش مارەناکرێ تا ئیزنی لێ وەرنەگیرێ، هاوەڵان عەرزیان کرد چۆن چۆنی ئیزن بدا؟ فەرمووی: « أَنْ تَسْكُتَ». ئیزن دانەکەی بێدەنگییەتی.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٥٥٧) ، هق(٧/١٢٥)، حب(١٢٤٧/٣٠٥).

له خەنسائی کچی خوددامی (الأنصارية) گێڕدراوەتەوە: کە باوکی ئەوی بە بێوەژنی لە پیاوێك مارەکردوە، پێی ناخۆش بووە، هاتووە بۆلای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شکایەتی کردوە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نیکاحەکەی رەتکردەوە.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کچێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شکایەتی ئەوەی کرد باوکی لە پیاوێکی مارەکردوەو پیاوەکەی بەدڵ نیە، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سەرپشکی کرد لەنێوان ئەوەدا رازی بێو گرێبەستەکە درێژە پێ بدا یان نیکاحەکە هەڵبوەشێنێتەوە...[2]

## وتاری مارەبڕین

سوننەتە پێش مارەبڕین وتارێك بدرێ کە بە (خطبة الحاجة) ناوزەد کراوە دەقەکەشی بەم جۆرەیە: «إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ – آل عمران/١٠٢}. {يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا – النساء/١}. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

---

[1] متفق عليه: خ(٥١٣٦/١٩١/٩)، م(١٤١٩/١٠٣٦/٢)، د(٢٠٧٨/١١٥/٦)، ت(١١١٣/٢٨٦/٢)، جة(١٨٧١/٦٠١/١)، ن(٨٥/٦).

[2] صحيح: (الإرواء/١٨٣٠)، خ(٥١٣٨/١٩٤/٩)، د(٢٠٨٧/١٢٧/٦)، جة(١٨٧٣/٦٠٢/١)، ن(٨٦/٦).

فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا – الأحزاب/٧٠-٧١}. « أما بعدُ: فإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ».[1]

## واباشە پیرۆزبایی بکرێ بەبۆنەی مارەبڕینەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) پیرۆزبایی لە هاوسەرگیران دەکرد، دەیفەرموو: « بَارَكَ اللَّهُ لَكُم وَبَارَكَ عَلَيْكُم وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ»[2]: خودا لێتان پیرۆز بکا، فەڕو خێر بڕژێنێ بەسەرتاندا لەسەر خێرو خۆشی ژیانی خۆتان بەسەر بەرن.

## مارەیی

قورئان دەفەرموێ: {وَآتُواْ النَّسَاء صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا – النساء/٤}: ئەی ئەو کەسانەی ژن مارە دەکەن! بدەن بە ئافرەتان مارەییەکەیان وەکوو بەخشینو شیرینیو فەرزو پێویست. جا ئەگەر ئەو ئافرەتانە بە ویستی خۆیان بەشێك لەو مارەییە کە مافی خۆیانە بیدەن بەئێوە، ئەوە بیخۆنو نۆشی بکەن بە حەلاڵی. مارەیی مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە، ئەو مارەییەماڵێکی حەلاڵی شەخصی ئافرەتەکەیە. بۆ هیچ کەس ڕەوانیە باوکی بێ یان برای بێ یان هەرکەسێکی تر بێ – شتێك لەو مارەییە هەڵبگرێ بۆ خۆی، مەگەر ئافرەتەکە بە ویستی خۆیو لەناخی دڵیەوە بەوە ڕازی بێ.

---

[1] لەوەپێش لەباسی وتاری ڕۆژی هەینی دا تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.جة/١٥٤٦)، جة(١/٦١٤/١٩٠٥) وهذا لفظه د(٦/١٦٦/٢١١٦)، ت(٢/٢٧٦/١٠٩٧).

شـەریعەت ئەنـدازەی مـارەیی دیـاری نـەکردوەو سـنورێکی بـۆ زۆریو کەمی مارەیی دانەناوە. بەلاّم هەمیشە بانگـەوازی ئـەوەی کـردوە کـە: مـارەیی کـەم بکەنـەوەو زێـدەڕۆیی تێدانەکـەن، بۆئـەوەی پـڕۆژەی هاوسـەرگیری ئاسـانکاری تێـدا بکـرێو ئـەرکی ئـەو گەنجانـە قـورس نـەکرێ کـە نیـازی ژنهێنانیان هەیەو لێی هەڵنەسڵەمنەوە.

قورئان دەفەرموێ: {وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلاَ تَأْخُذُواْ مِنْهُ شَيْئًا – النساء/٢٠}. ئەگەر لەبەر هەر هۆیـەك ویـستتان دەستبەرداری ژنێك بنو ژنێکی تر مارەبکەن، مارەیییـەکی زۆرتـان دابـوو بـە یەکێکیان، ئەوە هیچی لێ مەسەننەوە مالّی حەلاّلی خۆیەتی.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە: (کە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف (ڕەزای خودای لێ بێ) هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شوێن زەردییەکی زەعفەرانی بەجەستەوە دیـاربوو، پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لێ کرد، ئاخۆ ئەو دیاردەیە چیە؟ وتـی: قوربـان ئافرەتێکی ئەنصاریم مارەکردووە، فەرمووی: چەندت مـارەیی بـۆ بـرد؟ وتـی: چەند مسقالە ئالّتونێـك. پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: دەعوەتێکیش بکە تەنانەت ئەگەر تەنها بەسەربڕینی مەڕێکیش بێ.[1]

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: من لەگەڵ کۆمـەڵێك لـە هـاوەلاّن لـە خزمـەت پێغەمبـەردا بـووین، ئافرەتێـك هەڵـسا وتـی: ئـەی پێغەمبەری خودا! ئەمن دەمەوێ ببم بە خێزانتو خۆمت پـێ ببەخـشم، ڕای خۆتم لەمبارەوە پێ بڵێ. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هیچ وەلاّمـی نەدایـەوە دوایـی دوبـارە هەڵسایەوەو وتـی: ئـەی پێغەمبـەر (درودی خـودای

---

[1] متفـــق علیـــه: خ(٥١٥٣/٢٢١/٩)، م(١٤٢٧/١٠٤٢/٢)، د(٢٠٩٥/١٣٩/٦)، ت(١١٠٠/٢٧٧/٢)، جة(١٩٠٧/٦١٥/١)، ن(٦/١١٩).

لەسەر بێ) ئەوە خۆی بەتۆ بەخشیوەو دەیەوێ ببێتە خێزانت رای خۆت بدرکێنە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچ وەڵامی نەدایەوە بۆ جاری سێیەم هەڵسایەوەو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوە خۆی بە تۆ بەخشیوەو دەیەوێ خۆی لەتۆ مارەبکا، رای خۆت بفەرموو دەڵێی چی؟ پیاوێك هەڵسایە سەرپێ وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! لەمنی مارە ببڕە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: هیچت هەیە بۆی بکەی بەمارەیی؟ وتی: نەخەیر هیچم نیە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « اذْهَبْ فَاطْلُبْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ». برۆ شتێك پەیدابکە بیکە بەمارەیی بۆی، تەنانەت ئەگەر ئەنگوستیلەیەکی ئاسنیش بێ. پیاوەکە رۆیی‌و هەوڵیدا هیچی دەست نەکەوت، پاشان هاتەوە وتی: هیچم بۆ هەڵنەسوڕا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: چەندت لە قورئان لەبەرە! وتی: فلان سورەت‌و فلان سورەت. فەرمووی: «اذْهَبْ فَقَدْ أَنْكَحْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ». دەی باشە ئەوا لێتم مارەکرد لەسەر ئەو چەند سورەتە قورئانەی لەبەرتن.[1]

دروستە هەموو مارەیی پێش بخرێ، هەروەکوو دروستە هەمووی دوابخرێ، هەروا دروستە هەندێکی حازربێ‌و هەندێکی قەرزبێ. دروستە بیگوێزێتەوەو بچێتە لای با مارەییەکەی تەسلیم نەکردبێ... ئەگەر ناوی مارەیی‌و ئەندازەکەی ناو نەبرابوو، ئەوە مارەیی ئافرەتە هاوشانەکانی خۆی دەکەوێ، ئەگەر مارەیی ناوبرابوو دەبێ ئەوەی بداتێ کە باسکراوە. دەخیلتان بم خۆ لەوە بپارێزن: کە پابەندی ئەو شەرت‌و بەڵێنانە نەبن کە دەیدەن بە ئافرەت. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « أَحَقُّ

---

(١) متفق عليه: خ(٥١٤٩/٢٠٥/٩) واللفظ له، م(١٤٢٥/١٠٤٠/٢)، د(٢٠٩٧/١٤٣/٦)، ت(١١٢١/٢٩٠/٢)، جة(١٨٨٩/٦٠٨/١) مختصراً، ن(١٢٣/٦).

مَا أَوْفَيْتُمْ مِنَ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ»[١]: شياوترين ماف، كە ئێوە پابەندی بن‌و جێبەجێیان بکەن ئەو مەرج‌و بەڵێنانەن کە بەهۆیەوە ئافرەتتان لەخۆتان حەڵاڵ کردوە.

ئەگەر مێرد مرد دوای گرێبەست‌و پێش چوونە لای، ئەوە ئافرەتەکە مارەیی تەواوی دەکەوێ

لە عەلقەمەوە ڕیوایەتکراوە: مەسەلەیەك هێنرایە لای عەبدوڵڵا دەربارەی ئافرەتێك پیاوێك مارەی کردبوو، پاش مارەکردنەکە پیاوەکە مردبوو، نەمارەیی بۆ دیاریی کردبوو نە چوبووە لای، دەڵێ: کێشەیان تێکەوتبوو، بۆیە هاتبوونە لای عەبدوڵڵا، ئەویش فەرمووی: ئەمن پێم وایە مارەیی هاوشانانی خۆی دەکەوێ‌و میرات دەگرێ‌و پێویستە لەسەری تازیەو عیددە بگرێ، ئیتر مەعقیلی کوڕی سینانی (الأشجعی) شایەتی دا: کە پێغەمبەری خودا دەربارەی بیروەعی کچی واشیق بەم شێوەیە حوکمی کرد.[٢]

## کەی باشە ئافرەت بگوێزرێتەوە؟

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا لەمانگی شەشەڵاندا منی مارەکردو هەر لەمانگی شەوالدا گواستمیەوە، چ ژنێکی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەمن بە بەخت ترە؟!

هەمیشە خاتو عائیشە پێی خۆشبوو ئافرەتەکان لەمانگی شەشەڵاندا بگوێزرێنەوە.[٣]

---

[١] متفق علیه: خ(٩/٢١٧/٥١٥١)، م(٢/١٠٣٥/١٤١٨)، د(٦/١٧٦/٢١٢٥)، جة(١/٦٢٨/١٩٥٤)، ت(٢/٢٩٨/١١٣٧)، ن(٦/٩٢).

[٢] صحیح: (الإرواء/١٩٣٦)، ت(٢/٣٠٦/١١٥٤)، د(٦/١٤٧/٢١٠٠)، جة(١/٦٠٩/١٨٩١)، ن(٦/١٢٢).

[٣] صحیح: (ص.جة/١٦١٩) ، م(٢/١٠٣٩/١٤٢٣)، ت(٢/٢٧٧/١٠٩٩)، ن(٦/١٣٠)، جة(١/٦٤١/١٩٩٠).

**چی باشە کردنی: کە زاوا چووە لای بوك؟**

واباشە بۆ زاوا کەچووە ژوری بوك بەنەرمو نیانی لەگەڵیدا هەڵسو کەوت بکا، وەکوو ئەوە شتێکی پێشکەش بکا بۆ خواردنەوە، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەسمائی کچی یەزید کە دەگێڕێتەوە، دەڵێ من خاتو عائیشەم کرد بەبوكو رازاندمەوە بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پاشان هاتمە خزمەتی بانگم کرد بێتە ژورەوە تارای لەسەر لابا، ئەوەبوو تەشریفی هاتە ژوورەوەو لە تەنیشتیەوە دانیشت، جامە شیرێکیان بۆ هێناو لێی خواردەوە، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دای بەخاتو عائیشە ئەویش شەرمی کردو سەری خۆی داخست، ئەسماء دەفەرموێ: منیش لە عائیشە تورە بووموو پێم گوت: پیاڵەکە لەدەستی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەربگرە؛ دەڵێ: ئیتر پیاڵەکەی وەرگرتو کەمێکی لێ خواردەوە.[1]

وا پێویستە زاوا دەستی بخاتە سەر ناوچاوانی بوكو ناوی خودا بێنێو لەخودا بپاڕێتەوە خێرو فەڕی بەنسیب بکا. وەکوو لە فەرموودەی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتووە: کە فەرموویەتی: « إِذَا تَزَوَّجَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةَ أَوِ اشْتَرَى خادماً فَلْيَأْخُذْ بِنَاصِيَتِهَا وَلْيُسَمِّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَلْيَدْعُ بِالْبَرَكَةِ وَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ »[2]: ئەگەر یەکێ لەئێوە ئافرەتێکی مارەکردو گواستیەوە، یان خزمەتکارێکی کۆیلەی کڕی. با دەست بخاتە سەر ناوچاوانی ناوی خودای بەرزو شکۆمەند بێنێو لەخودا بپاڕێتەوە پێو قەدەمی خێرو فەڕبێ. با بڵێ: خودایە من داوات لێ دەکەم: کە سروشتی ئەمت لەسەر

---

[1] الحمیدی (٣٦٧/١٧٩/١)، حم(٤٣٨/٦ و ٤٥٢و ٤٥٣و ٤٥٨).

[2] حسن (ص.جة/١٥٥٧)، د(٢١٤٦/١٩٦/٦)، جة(١٩١٨/٦١٧/١).

دامەزراندوە پەنا دەگرم لەشەڕو نەگبەتی ئەم ئافرەتەو ئەو شەڕو شومەی لە سروشتی دایە.

وا باشە بۆ بوكو زاوا بەیەكەوە دوو ركات نوێژ بكەن، چونكە ئەوە دابو نەریتی سەلەفی صالح بووەو دوو سەرگوزشتەی تێدا ریوایەتكراوە.

یەكەم: لە ئەبوسەعید مەولای ئەبو ئوسەیدەوە ریوایەتكراوە: دەڵێ: ژنم مارەبڕی لەوكاتەدا كۆیلە بووم، چەند كەسێكم لە هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەعوەت كرد، ئیبنو مەسعودو ئەبو زەڕوو حوزەیفەیان لەگەڵ بوو، دەڵێ كاتی نوێژ هاتو قامەت كرا، ئەبو زەڕر چووە پێشەوە ببێتە پێشنوێژ، هاوەڵان ئاماژەیان بۆمن كرد ببمە پێشنوێژ، چونكە من ژنم گواستۆتەوەو دەبمە زاوا، ئەبو زەڕ فەرمووی: ئایا وایە! هاوەڵان وتیان: بەڵێ، دەڵێ: ئیتر من پێش كەوتمو پێشنوێژیم بۆ كردن من لەوكاتەدا كۆیلە بووم. ئەمجار هاوەڵان فێریان كردم وتیان: كە دەستگیرانەكەت گواستەوەو هاتەماڵەوە بۆلات یەكەم شت دووركات نوێژبكە، ئەمجار لەخودا بپاڕێوە خێرو بەرەكەتی زۆرت بداتێ لەوەی هاتۆتە ماڵتو بووە بەهاوسەرت، پەنابگرە بەخودا لەشەڕو شومی، ئەمجار ئیتر خۆتو خێزانی خۆت خەریكی خێری خۆت بە.[1]

دووەم: لە شەقیقەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك هات پێیان دەگوت: (أبو حريز)، وتی: من كچێكم مارەكردووە زۆر گەنجە ترسی ئەوەم هەیە ناخۆشی بوێم. عەبدوڵڵا واتە: (ئیبنو مەسعود) فەرمووی: خۆشویستن لەخوداوەیە، ناخۆشویستن لە شەیتانەوەیە دەیەوێ ئەوەی خودا لێی حەلاڵ كردون دزێوی بكا لەلاتان، جا: كە گواستەوە داوای لێ بكە لەدواتەوە دووركات نوێژ بكا. لە ریوایەتێكی تردا لە ئیبنو مەسعودەوە هاتووە ئەمەی لێ

---

[1] سندە صحيح: (آداب الزمان/٢٢، ئیبنو ئەبی شەیبە (٤/٣١١).

زیادکردووه (أللّهم بارك لي في أهلي، وبارك لهم فِيّ، أللّهـم اجمـع بيننـا مـا جمعـت بخير، وفرّق بيننا اذا فرّقت الى خير).[١]

پێویسته لەوکاتەدا کە دەیەوێ لەگەڵی جوتبێ، بڵێ «بِسْمِ اللّـهِ اللّهُـمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا»: بەناوی خودا، خودایە شەیتانمان لێ دوور بخەرەوە، شەیتان دووربخەرەوە لەوەی پێمان دەبەخشی. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فَإِنْ قَضَى اللَّهُ بَيْنَهُمَا وَلَدًا لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ أَبداً». ئەگەر خودا منداڵێك لەنێوانیاندا بخولقێنێ قەت شەیتان زەفەری لێ ناهێنێ.[٢]

دروستە لە هەرلایەکەوەبێ، هینەکەی ئاڕاستەی پێشەوەی بکا، لەپێشەوە رابێ یان لەدواوەبێ، هەردەبێ جوتبوونەکە لەپێشەوە ئەنجام بدرێ، پەروەردگار دەفەرموێ: {نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ – البقرة/٢٢٣ }. ژنەکانتان جێگای کشتو کاڵ کردنتانن، بچنە لای ژنەکانتان لەو شوێنەوە کە هیوای منداڵبوونی لێ دەکرێ.

لە جابیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: جولەکەکان دەیانگوت: ئەگەر پیاو لەدواوە بچێتە لای خێزانیو هینەکەی ئاڕاستەی پێشەوەی بکا، منداڵی خێلیان لێ دەکەوێتەوە. ئیتر ئایەتی {نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ – البقرة/٢٢٣ }.[٣] نازڵ بوو.

---

[١] سنده صحيح: (آداب الزفاف/٢٢٣)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٤/٣١٢).

[٢] متفق عليه: خ(٥١٦٥/٢٢٨/٩)، م(١٤٣٤/١٠٥٨/٢)، د(٢١٤٧/١٩٧/٦)، ت(١٠٩٨/٢٧٧/٢)، جة(١٩١٩/٦١٨/١).

[٣] متفق عليه: خ(٤٥٢٨/١٨٩/٨)، م(١٤٣٥/١٠٥٨/٢)، د(٢١٤٩/٢٠٣/٦)، جة(١٩٢٥/٦٢٠/١).

له ئيبنو عەبباسەوە ڕيوايەتكراوە، دەفەرموێ: (ئەم خێڵەی ئەنصاری) بتپەرست بوون، لەگەڵ ئەم خێڵە جولەكەیە بوون كە ئەهلی كیتاب بوون، ئەنصارە بتپەرستەكان ڕێزو نرخێكیان دادەنا بۆ خێڵو هۆزی جولەكە لە زانستو زانیاریدا. لەزۆر شتدا لاسایی جولەكەكانیان دەكردەوەو هەڵسو كەوتی ئەوانیان پەیڕەو دەكرد. دابو نەریتی جولەكەكان وابوو: كە هەر لەسەر لاتەنیشت لەگەڵ ژنەكانیاندا جوتبن. بەمە ئافرەتەكە كەمتر لەشو لاری دەردەكەوت. ئەم خێڵە ئەنصارەش ئەم شێوە هەڵسو كەوتەی جولەكەكانیان وەرگرتبوو.

دابو نەریتی ئەم خێڵە قوڕەیشییەش وەهابوو ئافرەتیان بەتەواوی بەڕوتی بڵاو دەكردەوەو لەزەتیان لێ دەبینی بەهەموو شێوەیەكو لەهەموو لایەكەوە لەگەڵیان جوت دەبوون، كە موهاجیرەكان هاتنە مەدینە پیاوێكیان ئافرەتێكی ئەنصاری مارەكرد، ویستی بەو شێوە باوەی لەناو قوڕەیشدا هەبوو لەگەڵی جووت بێ، ئافرەتەكە نەیهێشت وتی: هەردەبێ لەسەر لاتەنیشت بێیتە لام، ئەگینا ناهێڵم. بوو بەكێشەیانو سەرەنجام پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوكێشەی زانی. ئیتر ئایەتی {نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ – البقرة/٢٢٣ }. نازڵ بوو، واتە: هیچ مانیعێك نیە لەوەدا لەپاشەوەڕا بچنە لای ژنەكانتان یان لەدواوە یان لەسەر لاتەنیشت یان بەهەر شێوەیەكی تر بێ بەمەرجێ هێنەكە ئاڕاستەی شوێنی منداڵبوون بكرێ.[1]

حەرامە پیاو لەكونی دواوە بچێتە لای خێزانی، ئەمەش بە پێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى

---

(١) سنده حسن (آداب الزفاف/٢٨)، د(٢١٥٠/٢٠٤/٦).

مُحَمَّدٍ»[1]: کەسێك لەکاتی بێنوێژیدا چووە لای خێزانی، یان لەکونی دواوە لەگەڵی جوتبوو، یان چووە لای کاهین و کوڵەوەنانیو بڕوای بەقسەکانی کرد، ئەوە بڕوای نیە بەو ئایینەی هاتۆتە خوار بۆسەر موحەممەد (دروودی خودای لەسەر بێ).

پێویستە لەسەر پیاوو ئافرەت نیازیان لە هاوسەرگیریو ژنو مێردایەتی داوێنپاکی خۆیان بێ، خۆ پارێزییان بێ لەوە بکەونە ناو تاوانەوەو توشی ئەوەبن کە خودا لێی حەرام کردون، ئەوکاتە هەر خۆشیو لەززەتێك لەیەکتر ببینن و سەرجێییکردنیان بەخێرو حەسەنە بۆ دەنووسرێ. ئاماژە بەو حەدیثەی ئەبو زەڕ ریوایەتی دەکا، دەڵێ: کۆمەڵێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە پێغەمبەریان گوت: دەوڵەمەندە خودا پێداوەکان هەموو خێرو بێرێکیان بۆ خۆیان برد، وەکوو ئێمە نوێژدەکەن، وەکوو ئێمە رۆژوو دەگرن سەرباری ئەوەش زێدەی ماڵی خۆیان دەبەخشنو پاداشی باشیان بۆ مسۆگەر دەبێ. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ»: ئەی ئەوەنیە خودا چەند بوارێکی بۆ رەخساندون بۆ ئەوەی خێرتان بەنسیب بێ ئەوەتا بەهەر گوتنی (سبحان الله)یەك خێرێکتان بۆ دەنووسرێ بەهەر (الله أکبر)ێك خێرێکتان بۆ دەنووسرێ بەوتنی (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) خێرو بۆ دەنووسرێ، بەگوتنی (الحمدلله) خێرو پاداشتان بۆ دەنووسرێ فەرمانکردن بەچاکە خێرو پاداشی هەیە نەی کردن لەخراپە خێرو پاداشی هەیە. یەکێکتان لەگەڵ

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٠٦) ، جة(٦٣٩/٢٠٩/١)، ت(١٣٥/٩٠/١)، د(٣٨٨٦/٣٩٨/١٠).

خێزانی خۆیدا جوت دەبێ خێرو پاداشی بۆ دەنووسرێ، هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆچی ئەگەر یەکێك لەئێمە ئارەزۆی خۆی دابمرکێنێتەوە خێرو پاداشی هەیە؟! فەرمووی: ئەی نابینن ئەگەر شەهوەتی خۆی بخاتە حەرامەوە تاوانباردەبێ؟ ئاشکرایە ئەگەر بیخاتە حەڵاڵەوە پاداشی هەیە![1]

## نان ئامادەکردن بەبۆنەی ژن گواستنەوە واجبە

پێویستە دوای گواستنەوەو چوونە لای بوك. دەعوەتێك ئەنجام بدرێ. ئەمەش بەگوێرەی فەرمانەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە ئاڕاستەی (عبدالرحمن)ی کوڕی عەوفی کرد، وەکوو لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا.

هەروا حەدیثی بورەیدەی (ألحصیب): کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: کاتێك عەلی خوازبێنی فاتیمەی کرد، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّـهُ لاَ بُـدَّ لِلْعُـرْسِ مِـنْ وَلِيمَـةٍ»: بێگومان بوك گواستنەوە دەبێ دەعوەتو نانو چێشت دروستکردنی لەگەڵدا بێ.

پێویستە چەند شتێك لەدەعوەتی بووك گواستنەوەدا بەرچاو بگیرێ

یەکەم: دەبێ دوای گواستنەوەی بوك بێو سێ ڕۆژبێ، چونکە ئەوە لە پێغەمبەرەوە نەقڵ کراوە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) صەفیەی مارەکرد، مارەییەکەی خستە بری ئازادکردنی، سێ ڕۆژیش وەلیمەی نانو چێشتی دەرخواردی خەڵکدا.[2]

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢٥٨٨) ، م(١٠٠٦/٦٩٧/٢).

[2] سنده صحيح: (آداب الزفاف/٧٤) اخرجه أبو يعلى بسند حسن وهو في صحيح البخاري بمعناه: (١٥٥٩/٢٢٤/٩).

دووەم: دەبێ مرۆڤی صالّحو خوداپەرست بانگ بکا بە دەوڵەمەندو هەژارەوە چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ تُصَاحِبْ إِلاَّ مُؤْمِنًا وَلاَ يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلاَّ تَقِيٌّ».[1] هەر هاوڕێیەتی موسوڵمان بکە، جگە لەخاوەن تەقواوو خوداپەرست کەسی تر مەبەرە سەر سفرەو خوانت.

سێیەم: دەبێ مەڕێك سەربڕێ یان زیاترلەوە ئەگەر لەتوانایدا هەبوو، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئاڕاستەی (عبدالرحمن)ی کوڕی عەوفی کرد فەرمووی: « أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ »[2]: دەعوەت بکە تەنانەت ئەگەر بەسەربڕینی مەڕێکیش بێ.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: نەم بینیوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەعوەت بکا بۆ هیچ خێزانێکی وەکوو ئەوەی بۆ زەینەبی کرد، ئەوەبوو مەڕێکی سەربڕی.

دەعوەتکردن بەهەر خواردنێك دێتەجێ کە لەبەردەست دابێ. تەنانەت یا گۆشتو شتی واشی تێدا نەبێ، ئاماژە بە حەدیثی ئەنەس: کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنێوان مەدینەو خەیبەردا سێ ڕۆژ مایەوە، لەو ماوەیەدا صەفیەی کچی حویەی گواستەوە، ئەنەس دەڵێ: من موسوڵمانەکانم بانگ کرد بۆسەر دەعوەتەکەی، خواردنەکە نەنانی تێدا بوو نەگۆشت، فەرمانی کرد کەوڵێکیان ڕاخست، ئیتر خورماو کەشك ڕۆنی لەسەر دانرا، ئەوەبوو دەعوەتو خواردن ئامادەکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)[3] دروست نیە دەعوەت کردنەکە تایبەت بێ بە دەوڵەمەندەکانەوەو هەژار بانگێشت نەکرێن. چونکە پێغەمبەر (دروودی

---

[1] حسن (ص.ج/٧٣٤١)، د(٤٨١١/١٧٨/١٣)، ت(٢٥٠٦/٣٧/٤).

[2] سبق في الصداق.

[3] متفق عليه: خ (٥١٥٩/٢٢٤/٩)، وهذا لفظه، م (١٣٦٥/١٠٤٣/٢)، ن (١٣٤/٦).

خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُمْنَعُهَا مَنْ يَأْتِيهَا وَيُدْعَى إِلَيْهَا مَنْ يَأْبَاهَا وَمَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ». [1]
خراپترین خواردن سفرەو خوانی ژن گواستنەوەیە: کە ئەوەی دەیەوێ ئامادەی بێ بانگ ناکرێو ئەوەی نایەوێ ئامادەی بێ بانگ دەکرێ کەسێك بانگ بکرێ بۆ داوەتی ژن گواستنەوەو نەچێ ئەوە لەخوداو پێغەمبەری خودا یاخی بووە.

هەرکەسێك بانگ کرا بۆ دەعوەتی ژن گواستنەوە واجبە لەسەری ئامادە بێ، ئاماژە بەفەرموودەی پێشوو هەروا ئەم فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيمَةِ فَلْيَأْتِهَا». [2]
ئەگەر یەکێك لەئێوە بانگ کرا بۆ دەعوەتی ژن هێنان با بچێ...

پێویستە ئەگەر بەرۆژوش بێ هەربچێ، ئاماژە بە فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: « إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ فَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيَطْعَمْ وَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ. يَعْنِي الدُّعَاءَ». [3] ئەگەر یەکێ لەئێوە بانگ کرا بۆ خواردن بابچێ ئەگەر بەرۆژوو نەبوو خواردن بخوا، ئەگەر بەرۆژو بوو با دوعاو نزا بکا، دەشتوانێ ئەگەر رۆژوەکەی رۆژوی سوننەت بێ بیشکێنێ، بەتایبەتی ئەگەر خاوەن دەعوەتنامەکە پێکیشی لێ کرد؛ لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: {اذا دعي احدكم الى طعام فَلْيُجِبْ، فان شاء طَعِمَ، وان شاء ترك}. [4]

---

[1] متفق عليه: خ (١٤٣٢/١١٠/١٠٥٥/٢)، خ (٥١٧٧/٢٤٤/٩).

[2] متفق عليه: خ (٥١٧٣/٢٤٠/٩)، م (١٤٢٩/١٠٥٢/٢)، د (٣٧٢٨/٢٠٢/١٠).

[3] صحيح: (ص. ج/٥٣٩)، هق (٧/٢٦٣) وهذا لفظه م (١٤٣١/١٠٥٤/١)، د (٣٧١٩،١٨/٢٠٣/١٠).

[4] صحيح: (الإرواء/١٩٥٥)، م (١٤٣٠/١٠٥٤/٢)، د (٣٧٢٢/٢٠٤/١٠).

سوننەتە بۆ ئەو كەسەی ئامادەی دەعوەتەكەی دەبێ دووشت ڕەچاو بكا

یەكەم: دوای نانخواردن دوعاو نزا بكا بۆ خاوەن دەعوەتەكە بەوشێوەی لە پێغەمبەرەوە ریوایەتكراوە، ئەمەش چەند جۆرێكن:

أ- (اللَّهُمَّ اغفر لهم، وأرحمهم، وبارك لهم فيما رزقتهم)[1] خودایە لەم خێزان‌وماڵە خۆش ببە، ڕەحم‌و بەزەیی خۆت برژێنە، فەڕو بەرەكەت بخەرە ناو ڕزق‌و رۆژییان.

ب- «اللَّهُمَّ أَطْعِمْ مَنْ أَطْعَمَنِي وَأَسْقِ مَنْ أَسْقَانِي».[2] خودایە! خواردن‌و خۆراك بدە بەوانەی خواردنیان بەمن دا، تێرئاو بكە كەسێك منی تێراوكرد.

ج- «أَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ».[3] پیاوچاكان خواردنی ئێوەیان خوارد، فریشتە داوای ڕەحمەت‌و بەزەیی بۆكردن رۆژووەوانان لەسەر سفرەو خوانی ئێوە رۆژویان شكاند.

دووەم: دوعا كردن بۆ مێردو بۆ ژنەكەشی بەخێرو بێرو بەرەكەت.

وەكوو لەوەپێش لەباسی پیرۆزبایی بەبۆنەی ژن مارەكردنەوە تێپەڕی، دروست نیە بچێ بۆ دەعوەت‌و بانگێشتكردنێك كاروگوفتاری ناشەرعی تێدا بێ، مەگەر بەمەبەستی ئەوە بچێ ناڕەزایی بەرامبەر دەربڕێ‌و هەوڵی نەهێشتنی بدا، جا ئەگەر بۆی لاچوو مەنعی كرد ئەوە باشە، ئەگینا دەبێ بگەڕێتەوەو نەچێ، لەم بارەوە چەند حەدیسێك هاتووە.

لە ئیمامی عەلیەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: خواردنم دروست كرد، دەعوەتی پێغەمبەرم كرد، تەشریفی هات لەناو ماڵی ئێمە هەندێ وێنەو شتی وای بینی لەسەر قوماشێكی پەردە، یەكسەر گەڕایەوەو دانەنیشت، عەرزم كرد

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٣١٦)، م (٣/١٦١٥/٢٠٤٢)، د (١٠/١٩٥/٣٧١١).

[2] صحيح: م (٣/١٦٢٥/٢٠٥٥).

[3] صحيح: (ص. جه/٢٧٠٨)، جه (٢/١١١٤/٣٣٥٩) وأبو يعلى في مسنده (ق/٣١و ١٣٧و ٢/٣٩).

ئـەی پێغەمبـەری خـودا! بـەدایكو باوكمـەوە بـەقوربانت بم، چـی وای كـرد جەنابت بگەڕێیتەوە؟ فەرمووی: «إِنَّ فِي البيت سِتْرًا فِيهِ تَـصَاوِيرُ وَإِنَّ الْمَلاَئِكَـةَ لاَ تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ تَـصَاوِيرُ». [١] لەماڵەكەتـدا پەردەیـەكم بینـی وێنـەو صورەتی تێدا بوو، بێگومان فریشتە ناچنە ماڵێكەوە وێنەی تێدا بێ.

لەسـەر ئـەم بنەمایـە سـەلەفی صـاڵح هەڵس‌وكـەوتیان كـردووە، (رەزای خودایـان لێ بـێ) لـە ئـەبو مەسـعودەوە (عقبـة بـن عمـرو) ریوایـەتكراوە، كەپیاوێك خواردنی بۆ ئامادە كردو دەعـوەتی كـرد، ئـەبو مەسـعود پرسـیاری كـرد: ئـاخۆ لـەو ماڵـەدا وێنـە هەیـە؟ كـابرا وتـی بـەڵێ، ئـیتر ئـەبو مەسـعود نـەچووە ژورەوە تاكابـرا وێنـەكانی شكاندن، پاشان كە دڵنیابوو وێنەكان شـكاون چووە ژوورەوە.

ئیمـامی بوخـاری دەفـەرموێ: [٢] ئیبنـو عومـەر دەعـوەتی ئـەبو ئـەییوبی كرد، ئەبو ئەییوب پەردەیـەكی بـەدیواری ژوورەكـەوە بینـی وێنـەو شـتی وای لەسەر بوو، ئیبنو عومەر فەرمووی: ئافرەت زاڵن بەسـەرمانەوەو رای خۆیـان فەرز كردووە! ئەبو ئەییوب وتی: كەسانێك هەبوون ترسم لێیان هەبوو، بەڵام هەرگیز ترسم لەتۆ نەبوو ئاوا كاری بێ شەرعی قبوڵ بكەی، سوێندم بـەخودا من نانی ئێوە ناخۆم، ئەومبوو گەڕایەوە.

دروستە رێگە بـدرێ بـە ئـافرەت لەحەفلـەو زەماوەنـدی ژن گواسـتنەوەدا دەف لێ بدەن، گۆرانی وابڵێن، كەوەصفی جوانی‌و قسەی فیـسق‌و فجوری تێـدا نەبێ. لەم بارەیەوە چەند حەدیـسێك هـاتووە. وەكوو فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) «أَعْلِنُـوا النِّكَـاحَ». [٣] ژن مـارەبڕین رابگەیـەنن‌و

---

[١] سنده صحيح: (آداب الزفاف/٩٣)، هق (٧/٢٦٨).

[٢] (٩/٢٤٩).

[٣] حسن: (ص. جه/١٥٣٧)، حب (٣١٣/١٢٨٥).

ئاشكرای بكەن، یان ئەو فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: « فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ فِي النِّكَاحِ».[1] نێوان پەیوەندی حەڵاڵو حەرامی لە نێوان پیاوو ئافرەتدا دەف لێدانو ئاشكراكردنی مارەبڕینو گرێبەستی هاوسەرگیرییە.

لەخالیدی كوڕی ذەكوانەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: روبەیعی كچی موعەویذی كوڕی عەفراء گێڕایەوە وتی: لەوكاتەدا منیان مارە بڕیبوو گواستبوویانمەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی هات لەنزیكەوە دانیشت وەكوو چۆن تۆ ئێستا لەپەنام دانیشتووی، چەند كچۆڵەیەكی ئێمە دەفیان لێ دەداو ئەوانەیان دەلاواندەوە كە لەغەزای بەدردا شەهید بووبوون، هێندەی نەبرد یەكێك لەگۆرانی بێژە كچەكان وتی: ( وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ) پێغەمبەرێكمان لەناودایە دەزانێ بەیانی چی دەبێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « دَعِي هَذِهِ، وَقُولِي بِالَّذِي كُنْتِ تَقُولِينَ».[2] واز لەگوتنی ئەو بێنە، ئەوە بڵێ: كە لەوەپێش دەتگوت.

سوننەتە ئەگەر كچی بەسەر بێوەژن هێنا حەوت شەو لای بمێنێتەوە دوای ئەوە دەست بكا بەخۆ دابەشكردن بەسەریاندا، ئەگەر بێوەژنی هێنا بەسەر كچدا سێ شەو لای دەمێنێتەوە، ئەمجار دەست دەكا بەخۆ دابەشكردن بەسەریاندا. بەم شێوە ئەبو قیلابە لە ئەنەسەوە گێڕاویەتەوە، ئەبو قیلابە وتی: ئەگەر بمەوێ دەتوانم بڵێم: ئەنەس ئەم فەرموودەی بەرزكردۆتەوە بۆسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) واتە (حەدیثی مەرفوعە).[3]

---

[1] حسن: (ص. جه/١٥٣٨)، ن (٦/١٢٧)، جه (١/٦١١/١٨٩٦)، ت (٢/٢٧٥/١٠٩٤).

[2] صحيح: (الزفاف/١٠٨)، خ (٩/٢٠٢/٥١٤٧)، د (١٣/٢٦٤/٤٩٠١)، ت (٢/٢٧٦/١٠٩٦).

[3] متفق عليه: خ (٩/٣١٤/٥٢١٤)، م (٢/١٠٨٤/١٤٦١)، د (٦/١٦٠/٢١١٠)، ت (٢/٣٠٣/١١٤٨).

واجبە لەسەر پیاو هەڵسوکەوتی جوان لەگەڵ خێزانەکەیدا بکا بەوشێوەی خودا بۆی حەڵاڵ کردووە، بەتایبەتی ئەگەر ئافرەتێکی منداڵکاری تازە پێگەیشتوو بوو، لەمبارەیەوە چەند فەرموودەیەك ڕیوایەتکراوە، لەوانە:

أ- فەرموودەی « خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لأَهْلِي».[1] چاکترینتان ئەو کەسەیە بۆ خێزانی باش بێ، من باشترین کەستانم بۆ خێزانم.

ب- « أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا».[2] تەواوترین موسوڵمانان لەروی ئیمانەوە ئەوانەیانن ڕەوشتیان جوانە، باشترینتان ئەو کەسانەن بۆ خێزانەکانیان باشن.

ج- فەرموودەی «لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ».[3] با موسوڵمان ڕقی لەخێزانی موسوڵمانی نەبێتەوە، کاتێ ڕەوشتێکی ئەوی نابەدڵ بوو، چونکە ئەگەر ڕەوشتێکی تێدا بێ جێگای گلەیی بێ ڕەوشتێکی تری هەیە جێگای ڕەزامەندییە.

د- ئەو فەرموودەی لەحەجیماڵئاوایىدا ئاڕاستەی موسوڵمانانی کرد کە تییایدا فەرمووی: « أَلاَ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً أَلاَ إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ أَلاَّ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ أَلاَ وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٣٢٦٦)، ت (٥/٣٦٩/٣٩٨٥).

[2] صحيح: (ص. ج/٣٢٦٥)، ت (٢/٣١٥/١١٧٢).

[3] صحيح: (ص. جه/٧٧٤١)، م (٢/١٠٩١/١٤٦٩).

تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ».[1] ئاگادار ببنەوە ئامۆژگاری یەکتری بەباشی بکەن دەربارەی ئافرەتان، چونکە ئەوان لەژێر دەستی ئێوەدان، کەوتوونە ئامێزی ئێوەوە، جگە لەوە ئێوە هیچ دەسەڵاتێکی ترتان بەسەر ئەوانەوە نیە، لەقسەی ناشیرین‌و هەڵس‌وکەوتی نەشیاو، مەگەر فاحیشەو تاوانێکی ئاشکرایان لێ دەربکەوێ، ئەگەر شتێکی وایان کرد جێگەی نووستنیان لێ جیابکەنەوە، لێیان بدەن بەلێدانی پەروەردە ئامێزو تەمێ کردن ئازاری جەستەیان پێ نەگا، ئەگەر فەرمانبەردارو گوێڕایەڵ بوون ئیتر زۆر زەختیان لێ مەکەن‌و مەیانچەوسێننەوە. ئاگاداربن ئێوە بەسەر ژنەکانتانەوە مافتان هەس، ژنەکانیشتان مافیان بەسەر ئێوەوە هەیە، مافی ئێوە بەسەر ژنەکانتانەوە ئەوەیە ڕێگە نەدەن کەسێك ئێوە ناخۆشتان دەوێ بێتە ماڵتان، ئاگاداربن مافی ئەوان بەسەر ئێوەوە ئەوەیە مامەڵەی چاکەو جوانیان لەگەڵدا بکەن، پۆشاك‌و مەسکەن‌و خۆراکی پێویستیان بۆ دابین بکەن،[2] پێویستە لەسەر پیاو عەداڵەتکار بێ لەنێوان خێزانەکانیدا لەڕوی خۆراك‌و مەسکەن‌و پۆشاك‌و شەومانەوە لەلایان‌و هەروا لەهەموو شتێکی مادیدا، ئەگەر تەرازوی عەداڵەتکاری بەلای یەکێکیاندا خوار کرد، ئەوە بەرهەڕەشەی توندی پێغەمبەر دەکەوێ، کە دەفەرموێ: « مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ يَمِيلُ مَعَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ سَاقِطٌ».[3] هەر پیاوێك دوو ژنی هەبوو لەسەر حیسابی یەکێکیان ستەمی لەوەی تریان دەکرد ڕۆژی قیامەت دێتە مەیدانی حەشر لایەکی خوارە.

---

[1] حسن: (ص. جه/١٥٠١)، ت (٢/٣١٥/١١٧٣).

[2] حسن: (ص. جه/١٥٠١)، ت (٢/٣١٥/١١٧٣).

[3] صحيح: (ص. جـه/١٦٠٣)، جـه (١/٦٣٣/١٩٦٩)، وهـذا لفظـه، د (٦/١٧١/٢١١٩)، ت (٢/٣٠٤/١١٥٠)، ن (٧/٦٣).

ئەگەر بەدڵ یەکێکیانی لەوی تر خۆشترویست ئەوە تاوانی لەسەر نیە، چونکە ئەوە کاری دەرونەو دەسەڵاتی بەسەردا نیە. بۆیە قورئان دەفەرموێ: {وَلَن تَسْتَطِيعُواْ أَن تَعْدِلُواْ بَيْنَ النِّسَاء وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلاَ تَمِيلُواْ كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ – النساء/١٢٩}: چەندێك هەوڵ بدەن لەگەڵ ژنەکانتاندا بێ جیاوازی ڕەفتار بکەن ناتوانن. مەبەست بەم عەداڵەتو بێ جیاواز ڕەفتارکردنە خۆشەویستی دڵە: کە کەس ناتوانێ بەسەریدا زاڵ بێ، هەموو مەیلی خۆتان مەدەن بە یەکێکیانو ئەوی تریان وەلا بنێن‌و لەخۆتانی دوور بخەنەوە بەجۆریك بیانکەنە هەڵپەسێراوو داماو، واتە: نە تەڵاقدراو بێ بۆخۆی بچێ شوبکاتەوە، نەمێردەکەشی خۆی تێدەگەیەنێو مافی خۆی دەداتێ.

بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەهەموو رویەکی مادیەوە عەداڵەتی تەواوی لەنێوان خێزانەکانیدا ئەنجام دەداو هیچ جوداوازی نەدەخستە نێوانیانەوە، لەگەڵ ئەوەشدا خاتو عائیشە خۆشەویسترین خێزانی بوو.

لە عەمری کوڕی (العاص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە فەرماندەی سوپای (ذات السلاسل) ناردمی، هاتمە خزمەتی، عەرزم کرد چ کەسێکت لەهەموو خەڵك خۆشتر دەوێ؟ فەرمووی: (عائیشە) وتم: لەپیاواندا کێت لەهەموو کەس خۆش دەوێ، فەرمووی: پاش ئەبوبەکر عومەری کوڕی خەطاب، ئەمجار چەند پیاوێکی تری ناو هێنان.[1]

---

[1] صحيح: (ص. ت/٣٠٤٦)، ت (٥/٣٦٤/٣٩٧٢).

## پیاوی ئازاد دەتوانێ چەند ژن بخاتە ژێر نیکاحی خۆی؟

دروست نیە پیاو لەچوار ژن زیاتری لەژێر نیکاحدا بن، ئەمەیش بەدەقی قورئان، کە دەفەرموێ: {فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ – النساء/٣} واتە: بۆتان ڕەوایە مارە بکەن لەو ژنانەی پێتان دەشێت دوو دوو سێ سێ چوار چوار، واتە: هەر یەکێکتان دەتوانن تا چوار ژن مارە بکەن.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی غەیلانی کوڕی سەلەمە کاتێك موسوڵمان بوو، دە ژنی لەژێر نیکاحدا بوو، پێی فەرموو: « أَمْسِكْ مِنْهُنَّ أَرْبَعًا وَفَارِقْ سَائِرَهُنَّ».[1] چواریان بهێڵەوەو لەوانی تریان جیابەرەوە.

هەروا لە قەیسی کوڕی (الحارث)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: موسوڵمان بووم هەشت ژنم هەبوو، هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو مەوزوعەم بۆ باس کرد فەرمووی: چواریان هەڵبژێرە.

## ئەو ئافرەتانەی مارە کردنیان حەرامە

قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاء سَبِيلاً. حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالاَتُكُمْ وَبَنَاتُ الأَخِ وَبَنَاتُ الأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللاَّتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ اللاَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُواْ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلاَئِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلاَبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُواْ بَيْنَ الأُخْتَيْنِ إَلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا. وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللّهِ عَلَيْكُمْ

---

[1] صحيح: (ص. جه/١٥٨٩)، ت (١١٣٨/٢٩٥/٢)، جه (١/٦٢٨/١٩٥٣).

وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَلِكُمْ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ — النساء/٢٢-٢٤}: ئەو ئافرەتانە مەخوازن کە باوکانی ئێوە مارەیان کردوون، واتە باوەژن لێتان یاساغە مارەی بکەن، هەر ئافرەتێك باوك لەخۆی مارە بکا، نەشی گوازێتەوە لەکوڕو نەوەکانی حەرام دەبێ، مەگەر ئەوەی لەسەردەمی نەزانیدا بووبێ، ئەوە گوناهتان ناگاتێ، چونکە تێپەڕیوە، لەناو عەرەبدا وابـاو بوو کەسانێك کە باوکیان دەمرد باوەژنی خۆیان مارە دەکردەوە، بێگومان مارە کردنو سەرجێی کردنی باوەژن کارێکی ناپەسەندو بێزراوەو ڕێبازو دابو نەریتێکی ناشیرینو خراپو بێ ڕەوشتیيە.

حەرامە لەسەرتان دایکی خۆتانو دایکی باوکتانو دایکی دایکتان، هەروا حەرامە لێتان کچانتانو خوشکانتان، خوشکی باوکتانو خوشکی دایکتان، برازاو خوشکەزا، ئەو ئافرەتانەی کاتی ساواییتان شیریان پێداون، خوشکی شیریتان، خەسوتان، ئەو کچانەی خۆتان بەخێوتان کردوون، واتە: (زڕکچ = کۆڵەبەسە) کەلەو ژنانە بن ئێوە مارەتان کردبنو چوبنەلایان، خۆ ئەگەر نەتانگواستبنەوەو سەرجێیتان نەکردبوون ئەوە گوناحتان ناگاتێ کچەکەیان بخوازنو مارەیان بکەن، هەروا لێتان حەرامە مارەکردنی ژنی کوڕو کوڕەزاتان ئەگەر بەڕاستی ئەو کوڕانە لەپشتی خۆتان بوون، هەروا لێتان حەرامە لە یەك کاتدا دوو خوشك بکەن بەهاوسەری خۆتان، مەگەر لەرابردودا شتی واتان کردبێ، ئەوە تێپەڕیوەو لەسەرتان ناکەوێ. بێگومان پەروەردگار سەبارەت بەوانە لێبوردەو میهرەبانە، هەروا ئەو ئافرەتانەشتان لێ حەرامە مارەیان بکەن کەمێردیان هەیەو ئازادن یان کەنیزەن، مەگەر ئەو کەنیزەکانەی لەجەنگدا دەستان کەوتوونو بوونەتە ملکی خۆتان، ئەمانە ئەگەر مێردیشیان هەبێ حەڵاڵن بۆتان بەمەرجێ دووگیان نەبن.

ئەمە سنورو یاسای خودایە بۆی دیاری کردوون‌و بۆی بڕیار داون. جگە لەو ئافرەتانەی ئاماژەیان پێ کرا، بۆتان حەڵاڵە، کەبەماڵ‌و دارایی خۆتان ئافرەتی تر مارە بکەن، تا چوار، ئەمەیش بەشێوەی داوێن پاکی‌و شەرعیانە نەك بەداوێنپیسی‌و نامەردانە، واتە دەبێ لەمارە کردنیاندا ڕێ‌و شوێنی شەرع بەرچاو بگیرێ، نیکاحێکی شەرعی‌و پەسەند بێ.

پەروەردگار لەم ئایەتەدا ئەو ئافرەتانەی دیاری کرد کەمارە کردنیان حەرامەو نابێ گرێبەستی هاوسەرگیرییان لەگەڵدا ببەسترێ.

## حەرامی مارەکردنی ئەو ئافرەتانە دوو جۆرن

١- حەرامی هەتا هەتایی: واتە یاساغە ئەو ئافرەتە ببێتە هاوسەری پیاو لەهەموو حاڵێکدا.

٢- حەرامبوونی کاتی: ئەوەیە مەمنوع بێ مارەکردنی ئافرەتەکە مادام حاڵەتێکی تایبەتی دەرحەق بەئافرەتەکە پایەدار بێ، جا ئەگەر حاڵەکە گۆڕا حەرامی‌یەکە نامێنێ‌و مارەکردنی حەڵاڵ دەبێ.

هۆکاری تەحریمی هەتا هەتایی سێ شتن: (نەسەب – خەسوو خەزوری - شیرخواردن).

یەکەم: ئەو ئافرەتانەی بەهۆی نەسەب‌و نەژادەوە حەرامن ئەمانەن: (دایك‌و نەنك، کچ‌و کچەزا، کچی کوڕو خوشك، پور بەهەردوو نەوعەکەیەوە، برازا خوشکەزا).

دووەم: ئەو ئافرەتانەی بەهۆی ژن‌و ژنخوازییەوە حەرامن، ئەمانەن:

١- خەسو: تەنها بەمارەکردنی کچەکەی خەسو دەبێتە دایك‌و مارەکردنی حەرامە.

٢- کچی ژن کە لەمێردی تری بێ واتە: (کۆڵەبەسە) بەمەرجێك پیاوەکە ئەو ژنەی گواستبێتەوەو چوبێتەلای، بەڵام ئەگەر وارێکەوت دایکەکەی مارەکرد بەڵام نەیگواستەوە دەستبەرداری یەکتری بوون بەهەر هۆیەك بێ، ئەوە بۆی حەڵاڵە کچی ئەو ژنە واتە: (کۆڵەبەسە)کە مارە بکا، چونکە قورئان دەفەرموێ: {فَإِن لَّمْ تَكُونُواْ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ – النساء/٢٣}. ئەگەر ژنتان مارە بڕیو نەچوونەلایو مردن یان تەڵاق لێکی دابڕین بۆتان حەڵاڵە کۆڵەبەسەکەی مارە بکەن.

٣- ژنی کوڕ: هەر بەمارەکردنی لەکوڕەکە دەبێتە کچی بابی کوڕەکەو مارەکردنی لە ئەو حەرام دەبێ.

٤- هاوسەری باوك (زڕدایك) هەر بەمارەکردنی لەباوك ئیتر دەبێتە دایکی کوڕەکەو مارەکردنی لەو حەرام دەبێ.

**سێیەم: ئەو ئافرەتانەی بەهۆی شیر پێدانەوە حەرام دەبن:**

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ – النساء/٢٣} حەرامە لێتان ئەو ئافرەتانەی لەکاتی منداڵیتاندا شیریان پێ داون، مەمکی ئەوانتان مژیوە، هەروا خوشکی شیریتان لێ قەدەغەیە مارەیان بکەن.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الرَّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلاَدَةُ».[١] شیرخواردن حەرام دەکا ئەوەی لەدایکبوون حەرامی دەکا، واتە: هەر ئافرەتێك بە لەدایکبوون لێت حەرام بێ بەشیرخواردنیش حەرام دەبێ.

---

[١] متفق علیه: خ (٥٠٩٩/١٣٩/٩)، م (١٤٤٤/١٠٦٨/٢)، ت (١١٥٧/٣٠٧/٢)، د (٢٠٤١/٥٣/٦) ن (٦/٩٩).

جا لەسەر ئەم بناغەو پاسایە دایکی شیردەر حوکمی دایکی حەقیقی هەیە، کەوابوو شیردەر خۆی حەرام دەبێو هەر ئافرەتێکیش لەسەر کوڕ حەرام بێ مارەکردنی بەهۆی دایکی حەقیقی، بەهۆی دایکی شیردەریشەوە حەرام دەبێ. کەوابوو لەسەر شیرەخۆرە حەرامە مارەکردنی:

١- شیردەرەکە.

٢- دایکی شیردەرەکە.

٣- دایکی مێردی شیردەرەکە.

٤- خوشکی شیردەر.

٥- خوشکی مێردی شیردەرەکە.

٦- کچی کوڕی شیردەر کچی شیردەر.

٧- خوشکی شیری.

## شیرخواردنێك کە دەبێتە هۆی حەرام بوونی مارەکردن

لە عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تُحَرِّمُ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ».[1] قومێكو دوو قوم حەرامی پەیدا ناکا.

لە ئوممولفەضیلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تُحَرِّمُ الرَّضْعَةُ أَوِ الرَّضْعَتَانِ أَوِ الْمَصَّةُ أَوِ الْمَصَّتَانِ».[2] جارێك شیرخواردنو دووجار یان قومێكو دوو قوم حەرامی ناهێنێتەدی.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: (كَانَ فِيمَا أُنْزِلَ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ. ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ فَتُوُفِّىَ رَسُولُ اللَّهِ –

---

[1] صحيح: (ص/١٥٧٧)، (الإرواء/٢١٤٨)، م (٢/١٠٧٣/١٤٥٠)، ت (٢/٣٠٨/١١٦٠)، د (٦/٦٩/٢٠٤٩).

[2] صحيح: (مختصر/٨٧٨)، م (١٤٥١ – ٢/١٠٧٤/٢٠) وهذا لفظه، ن (٦/١٠١).

صلى الله عليه وسلم- وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ).[١] ئەوەی لەقورئان نازڵ بوو بوو دە ژەم شیرخواردنی تەواو دەبوونە هۆی حەرامی، پاشان دە ژەمەکە نەسخ کرانەوە بوون بەپێنج ژەمی تەواو ڕێكوپێك. پێغەمبەری خودا وەفاتی کرد، ئەو پێنج ژەمە لەقورئاندا دەخوێندران مەرجە دەبێ شیرخواردنەکە لەماوەی تەمەنی پێش دوو ساڵیدا بێ، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ – البقرة/٢٣٣} واتە: دایکەکان دەتوانن شیر بدەن بەمنداڵەکانیان تا دوو ساڵی تەواو. دەشتوانن پێش تەواوبوونی دوو ساڵەکە بەپێی بەرژەوەندی منداڵەکەو دایکەکە شیرپێدان بەکۆتا بێنن.

لەئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ إِلاَّ مَا فَتَقَ الأَمْعَاءَ فِي الثَّدْيِ وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ».[٢] شیرخواردنی منداڵ نابێتە هۆی حەرامی مەگەر شیرخواردنێك ڕیخۆڵە بکاتەوەو لە مەمکەوە بیمژێو پێش ماوەی لەشیر بڕینەوە بێ کە دوو ساڵی تەواو نەکردبێ.

### ئەو ئافرەتانەی بەشێوەی کاتی مارەکردنیان حەرامە

١- کۆکردنەوەوی دوو خوشك. قورئان دەفەرموێ: {وَأَن تَجْمَعُواْ بَيْنَ الأُخْتَيْنِ إَلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ – النساء/٢٣}. حەرامە دوو خوشك لە یەك کاتدا پێکەوە بکەیتە هاوسەری خۆت.

---

[١] صحيح: (مختصر م/٨٧٩)، م (٢/١٠٧٥/١٤٥٢)، د (٦/٦٧/٢٠٤٨)، ت (٢/٣٠٨/١١٦٠)، جه (١/١٢٥/١٩٤٢) بمعناه ن (٦/١٠٠).

[٢] صحيح: (الإرواء/٢١٥٠)، ت (٢/٣١١/١١٦٢).

٢- كۆكردنـەوەی ئـافرەت لەگـەڵ پـوریدا. جا خوشـكی بـاوكی بێـت یـان خوشكی دایكی بێت، ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە كە ڕیوایەتی كردووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يُجْمَـعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا ، وَلاَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا». [1]

٣- ژنێك مێردی هەبێ. یان هێشتا عیدەی لەمێردەكەی تەواو نەبوو بـوو ئەمەش بەپێی ئایەتی {وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ – النساء/٢٤} واتە: حەرامە لەسەر ئێوە مارەكردنی ژنـی مێـرد دار. تـا لـەژێر نیكاحی مێردەكەی دابێ‌و تا لەعیدەی ئەودا بێ. مەگەر ئافرەتی فڕێندراو لە كافران، ئەم ئافرەتانە هەرچەندە مێردی كافریان هەس، وەڵێ بۆ ئەو كەسـەی دەیفڕێنێ دوای تەواوبوونی عیدەكەی ڕەوایە بچێتەلای‌و لەگەڵیدا جوت ببێ، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئـەبو سـەعید: كـە ڕیوایـەت دەكـا، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سوپایەكی نـارد بـۆ ئـەوطاس، توشـی شـەڕكردن بوون لەگەڵ دوژمنـداو بەسـەریاندا زاڵ بـوون، هەنـدێ ئافرەتیـان لێ فڕانـدن، هەندێ لەهاوەڵان سڵیان دەكردەوە لەچوونە لای ئەم ئافرەتانە، لەبـەر ئـەوەی پـێش فڕاندنەكـەیان مێـردی كافریـان هـەبوون. ئـیتر پـەروەردگار ئایـەتی {وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ – النساء/٢٤} نـازڵ كـرد واتـە: بۆتان حەڵاڵە بچنەلای ئەو ئافرەتانە دوای تێپەڕبوونی عیدەیان. [2]

٤- ئافرەتی تەڵاقدراو بە (سێ بە سێ) هەر ئافرەتێك بەو شێوە تەڵاقـدرا دروسـت نیـە بـۆ مێـردە تەڵاقدراوەكـەی مـارەی بكاتـەوە هـەتا شـونەكا

---

[1] متفـق عليـه: خ (٥١٠٩/١٦٠/٩)، م (١٤٠٨/١٠٢٨/٢)، د (٢٠٥٢/٧٢/٦)، ت (١١٣٥/٢٩٧/٢)، جـه (١٩٢٩/٦٢١/١). بمعناه، ن (٦/٩٨).

[2] صـــــحيح: (مختــــــصر م/٨٣٧)، م (١٤٥٦/١٠٧٩/٢)، ت (٥٠٠٥/٣٠١/٤)، ن (٦/١١٠)، د (٢١٤١/١٩٠/٦).

بەمێردێکی تر بەنیکاحێکی شەرعی، ئەمجار بەهەر هۆیەك بێ ئەم مێردەی تەڵاقی بداو عیدەی تەواو بێ ئەوکاتە دروستە بۆ مێردی پێشووی مارەی بکاتەوە. چونکە قورئان دەفەرموێ: {فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ حَتَّىَ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يَتَرَاجَعَا إِن ظَنَّا أَن يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّهِ – البقرة/٢٣٠} واتە: ئەگەر مێردەکەی سێ بەسێ تەڵاقی دا ئیتر بۆی ڕەوا نیە مارەی بکاتەوە هەتا ئافرەتەکە بەشێوەی شەرعی شوو دەکا بەمێردێکی تر، جا کە ئەم مێردەش بەهۆیەك لەهۆیەکان تەڵاقی دا ئەوکاتە ڕەوایە بۆ مێردی یەکەمی گرێبەستی هاوسەرگیری لەگەڵدا ئەنجام بدا، ئەگەر هەردووکیان (ژنو مێرد) پێیان وابوو دەتوانن پابەندی سنورەکان بنو لەفەرمانی خودا دەرناچن.

٥- مارەکردنی ئافرەتی داوێنپیس: حەڵاڵ نیە بۆ پیاو ئافرەتی زیناکار مارە بکا، هەروا حەڵاڵ نیە بۆ ئافرەت شوبکا بەپیاوی زیناکەر، مەگەر هەردووکیان تۆبە بکەنو واز لەو کارە قیزەونە بێنن، قورئان دەفەرموێ: {الزَّانِي لَا يَنكِحُ إلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ – النور/٣} واتە: پیاوی داوێن پیس هەر ئافرەتی زیناکار مارە دەکا یان ئافرەتی موشریکە دەکاتە هاوسەری خۆی، ئافرەتی زیناکاریش هەر پیاوی داوێن پیس دەیکاتە هاوسەری خۆی، ئەمانە بۆ موسوڵمان حەرامن.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە ئەویش لەباوکیەوە، لەباپیریەوە ریوایەتکراوە: کە مەرثەدی کوڕی ئەبو مەرثەدی غەنەوی دیلی دەگواستەوەو لەناو مەککەدا، ئاڵو وێری پێوە دەکردن، لەناو مەککەدا، ئافرەتێکی داوێنپیس هەبوو پێی دەگوترا (عناق) دۆستو هەواداری عەمر بوو دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتم: ئەی پێغەمبەری

خـودا! عـەناق مـارە بكـەم؟ دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بێدەنگ بوو وەڵامی پرسیارەکەمی نەدایەوە، ئیتر ئایەتی {وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ – النـور/٣} نـازڵ بـوو، دوايـی بـانگی كـردمو ئايەتەكـەی بەسەردا خوێندمەوە، فەرمووی: مارەی مەكە.[1]

## مارەبڕینە گەندەڵەكان (الأنكحة الفاسدة)

١- نیكـاحی شـیغار: (ژن بـەژن) ئەوەیـە پیـاو كـچی یـان خوشـكی یـان ئافرەتێكی تر لەوانـەی كـە دەسـەڵاتو ویلایـەتی بەسـەریاندا هەیـە مـارە بكا لەپیاوێك بەو مەرجەی كچی یان خوشكی یـان كـچی خوشـكی یـان ئـافرەتێكی تر لەوانـەی دەسـەڵاتی بەسـەریاندا هەیـە مـارە بكـا لـەكوڕی یـان لـەبرای یـان لەخۆی.

ئەم جۆرە گرێبەسـتە بـەو شـێوە گەنـدەڵو دانەمـەزراوو نادروسـتە. جـا لەگرێبەسـتەكەدا نـاوی مـارەیی هاتبـێ یـان نـا. چـونكە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەم جۆرە عەقدانـە كـردووەو هەڕەشـەی تونـدی لـە ئەنجامدەرانی كردووە. قورئانیش دەفـەرموێ: {وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا – الحشر/٧} واتە: ئەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانتان پێ دەكا وەری بگرنو كاری پێ بكەن، ئەوەی نەهیتان لێ دەكا، خۆتانی لێ بپارێزن.

لــە صــەحیحی بوخــاریو صــەحیحی موســلیمدا فەرموودەیــەك ڕیوایەتكراوە، لـەئیبنو عومـەرەوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) نەهی لە ژن بەژن كردووە[2] لەصەحیحی موسلیمدا لـە ئـەبو هـورەیرەوە

---

[1] حسن الإسناد (ص. ن/٣٠٢٧)، د (٢/٤٨/٢٠٣٧)، ن (٦/٦٦)، ت (٥/١٠/٣٢٢٧).

[2] متفق عليه: خ (٩/١٦٢/٥١١٢)، م (٢/١٠٣٤/١٤١٥)، ن (٦/١١٢).

ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەشیغار کردووە، نیکاحی شیغار ئەوەیە: پیاو بەپیاو بڵێ: (زَوِّجْنِي ابْنَتَكَ وَأُزَوِّجُكَ ابْنَتِي أَوْ زَوِّجْنِي أُخْتَكَ وَأُزَوِّجُكَ أُخْتِي).[١] کچەکەتم لێ مارە بکە منیش لە بارتەقای ئەوەدا کچەکەمت لێ مارە دەکەم، یان خوشکەکەتم لێ مارە بکە، منیش لەبەرامبەر ئەوەدا خوشکەکەمت لێ مارە دەکەم.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ شِغَارَ فِي الإِسْلاَمِ».[٢] ژن بەژن لەئایینی ئیسلامدا نیە.

ئەم فەرموودە صەحیحانە هەموویان ئەوە دەچەسپێنن: کە نیکاحی شیغار (ژن بەژن) حەرامەو گرێبەستەکەی گەندەڵەو پێچەوانەی بنەماکانی شەریعەتی پەروەردگارە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە نەهی لەم جۆرە عەقدە کردووە جوداوازی نەخستۆتە نێوان ئەوەی ناوی مارەیی تێدا هاتبێ یان ناوی هیچ نەبرابێ.

ئەو دەستەواژەیەی لەحەدیثی ئیبنو عومەردا هاتووە دەربارەی پێناسەی (الشغار) ژن بەژن. کە دەڵێ: بریتییە لەوەی پیاو کچی خۆی لەپیاوێك مارە بکا بەمەرجی ئەوەی ئەویش کچی خۆی لەو مارە بکاو مارەیی لەنێوانیاندا نەبێ. ئەهلی عیلم فەرموویانە: ئەم تەفسیرو شیکردنەوەیە قسەی (نافیعە) کەراوی حەدیثەکەیە لە ئیبنو عومەرەوە، فەرموودەی پێغەمبەر نیە (دروودی خودای لەسەر بێ) بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەکوو لەحەدیثی ئەبو هورەیرەدا ڕیوایەتکراوە، (نیکاحی شیغاری) تەفسیر

---

[١] صحیح: (مختصر م/٨٠٨)، م (١٤١٦/١٠٣٥/٢).

[٢] صحیح: (ص. ج/٧٥٠١)، م (١٤١٥ – ١٠٣٥/٦٠/٢).

کردۆتەوە بەوشێوەی لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا، کە فەرمووی: (هُوَ أَنْ يُـزَوِّجَ الرَّجُـلُ ابْنَتَـهُ أَوْ أُخْتَـهُ عَلَـى أَنْ يُزَوِّجَـهُ الآخَـرُ ابْنَتَـهُ أَوْ أُخْتَـهُ). دەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەم تەفسیرکردنەدا باسی ئەوەی نەفەرمووە مارەیی ناوی هاتبێ یان نەهاتبێ، ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کەناوبردنی مارەیی یان ناو نەهێنانی هیچ کاریگەرییەکی ئەرێنیو نەرێنی نیە بەسەر گرێبەستەکەوە. بەڵکوو ئەوەی داخوازی گەندەڵی لێ فەهم دەکرێ هۆکارە بۆ نادروستی گرێبەستەکە، پێك گۆڕینەوەی ئافرەتەکانە، ئەمەیش فەسادو گەندەڵییەکی گەورەو زیانبەخشە، چونکە سەردەکێشێ بۆ ئەوەی ئافرەت بەنابەدڵ بەشووبدرێو لەپیاوێك مارە بکرێ: کەخۆشی ناوێ، مافی پێشێل بکرێو بەرژەوەندی سەرپەشتیارو وەلیو کەسوکارەکەی تێدا بەرچاو بگیرێ، بەرژەوەندی ئافرەتەکە وەلابخرێ، ئەمەش ستەمو ناڕەوایییەکە بەرامبەر ئافرەت دەکرێو پێچەوانەی شەریعەتی پیرۆزی ئیسلامە. هەروەها چونکە ئەوە سەردەکێشێ بۆ بێ بەشبوونی ئافرەتان لەمارەیی هاوشانانی خۆیان، وەکوو دیارەو ئاشکرایە ئەم جۆرە ستەمە پەیڕەو دەکرێ لەناو ئەو کەسانەدا ئەم گرێبەستە ناشەرعیانە ئەنجام دەدەن، بەدەگمەن نەبێ ئەم جۆرە ژن هێنانو شوکردنو هاوسەرگیرییە سەرکەوتوو نابێ. زۆرێکیان سەردەکێشن بۆ کێشەو نیزاع دوای گواستنەوەو خۆشی لەیەکتر نابینن و ئیستیراحەت لەیەکتر ناکەن، هەڵبەتە ئەمە سزای پێشینەی هەموو ئەوانەیە کە بەگوێرەی شەرعی خودا ناجوڵێنەوە، سزای ئەو دونیاش خودا بۆخۆی دەزانێ.[1]

٢- نیکاحی مارە بەجاش: ئەوەیە ژنی تەڵاقدراو سێ بەسێ دوای تێپەڕبوونی عیدەی مارە بکاو بچێتە لای، ئەمجار تەڵاقی بداتەوە بۆ ئەوەی بۆ مێردی یەکەمی حەڵاڵ بێ مارەی بکاتەوە.

---

(١) بڕوانە: رسالة حكم السفور والحجاب ونكاح الشغار. للإبن باز.

ئـەم جـۆرە مـارەکردنو گرێبەسـتە تاوانێکـە لەتاوانـە گـەورەکانو فاحیـشەیەکی قیزەونـەو بـەهیچ جۆرێـك ڕەوا نیـە، جـا لەگرێبەسـتەکەدا مەرجی تەڵاقدانەوەکە باس بکرێ، یان لەپێش گرێبەستەکەدا لەسـەری پێـك بێن، لایەکیان لـەدڵیدا ئـەو نیـازە هـەبێ چون یەکـەو بکەرەکـەی نـەفرین لێ کراوە.

لـەئیمامی عـەلیـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفـەرموێ: (لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ –صلی الله علیه وسلم– الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَـهُ). [1] پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بێ) نـەفرینی لـەو کەسـە کردووە دەبێتە جاشو بـەونیازە ژنـی سێ بەسێ تەڵاقـدراو مـارە دەکـاو ئـەو کەسەش کـە ئـەو گرێبەسـتەی بـۆ ئـەنجام دەدرێ بـۆ ئـەوەی بـۆی حـەڵاڵ بـێ ژنەکەی مارە بکاتەوە.

لـە عوقبـەی کـوڕی عـامیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِـالتَّيْسِ الْمُـسْتَعَارِ»؟ پێتـان نـەڵێم: نێرییـە قـەرەی بـەکرێگیراو کـێیـە؟ هـاوەڵان عـەرزیان کـرد بـەڵێ: ئـەی پێغەمبەری خودا! فەرمووی: « هُوَ الْمُحَلِّلُ لَعَنَ اللَّهُ الْمُحَلِّـلَ وَالْمُحَلَّـلَ لَـهُ». [2] ئـەوە ئـەو جاشـەیە کەبـەنیازی ئـەوەی ژنـە تەڵاقدراوەکـە (سـێ بـە سـێ) لەمێردەکەی مارە بکرێتەوە ئەم خۆی مـارەی دەکـاو پـاش لەگـەڵ جوتبـوونی تەڵاقی دەداتەوە تا مێردی یەکەمی لەخۆی مارە بکاتەوە. دەی نەفرینی خودا لەو کەسەی بۆی حەڵاڵ دەکاو ئەو کەسـەیش بـۆی حـەڵاڵ دەکـرێ سـەرلەنوێ ژنەکە مارە بکاتەوە.

---

[1] صحیح: (ص. ج/٥١٠١)، د (٦/٨٨/٢٠٦٢)، ت (٢/٢٩٤/١١٢٨)، جه (١/٦٢٢/١٩٣٥).

[2] حسن (ص. جه/١٥٧٢)، جه (١/٦٢٣/١٩٣٦)، ك (٢/١٩٨)، هق (٧/٢٠٨).

له عومەری کوڕی نافیعەوە لەباوکیەوە ڕیوایەتکراوە، کە دەڵێ: پیاوێك هاتەلای ئیبنو عومەر (ڕەزای خودا لەخۆی‌و لەباوکی بێ) پرسیاری لێ کرد دەربارەی پیاوێك ژنەکەی خۆی سێ بەسێ تەڵاق دابوو، برایەکی مارەی کردۆتەوە – بەپێی پیلانی پیاوەکە – بۆ ئەوەی حەڵاڵی بکاتەوە بۆ پیاوەکە مارەی بکاتەوە. ئا بەم شێوە مارەکردنەو دوایی تەڵاقدانەوەی بۆ مێردی یەکەمی حەڵاڵە مارەی بکاتەوە؟ فەرمووی: نەخەیر نیکاحی دووەم دانامەزرێ چونکە بە مەبەستی ڕەغبەت نیە. ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەمەمان بەجۆرێك لەداوێنپیسی لە قەڵەم دەدا.[1]

٣- نیکاحی موتعە: ژن مارە کردن بۆ ماوەیەك، ژن مارەکردنی ناوبەناو ئەوەیە پیاوێك ئافرەتێك مارە بکا بۆ شەوێك یان بۆ حەفتەیەك یان بۆ مانگێك یان بۆ هەرکاتێکی دیاری کراو، ئەوە گرێبەستێکی حەرامەو کۆڕای زانایانی ئەهلی سوننە لەسەر ئەوەن کە ئەو گرێبەستە بەتاڵ‌و پوچەو دانامەزرێ.

لە (سَبْرَةَ)وە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– بِالْمُتْعَةِ عَامَ الْفَتْحِ حِينَ دَخَلْنَا مَكَّةَ ثُمَّ لَمْ نَخْرُجْ مِنْهَا حَتَّى نَهَانَا عَنْهَا).[2] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ساڵی ڕزگارکردنی مەککە کە چوینە ناویەوە ڕێگەی داین نیکاحی موتعە بکەین، پاشان هێشتا لەمەککە دەرنەچوبووین نەهی لێ کردین، فەرمووی: مەیکەن.

---

[1] صحيح: (الإرواء٦/٣١١)، ك (٢/١٩٩)، هق (٧/٢٠٨).

[2] فقه السنة ٢/٣٥.

## حوكمى مارەبڕینى ئافرەتێك كە پیاوەكە نیازى تەلاقدانى هەبێ

شێخ سەيد سابق لەكتێبى (فقه السنة)دا ج٢/٣٨. دەڵێ: شەرعزان‌و فەقیهەكان كۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە ئەگەر كەسێك ئافرەتێكى مارەكرد بەبێ ئەوەى كات دیارى بكا، لەنیەتى‌دا هەبێ كەپاش ڕۆژگارێك تەلاقى بدا، یان دواى جێبەجێ كردنى كارەكەى لەو وڵاتەى نیشتەجێ بووە تێیدا تەلاقى بدا. هاوسەرگیرییەكەیان صەحیحەو دامەزراوە.

ئیمامى ئەوزاعى لەم بارەیەوە ڕاى جیاوازى هەیەو پێى وایە ئەوە نیكاحى موتعەیە (ژن مارەكردنى كاتییەو نادروستە).

شێخ ڕەشید ڕەضا لەتەفسیرى (المنار)دا تەعلیقى هەیە دەڵێ: توندڕەوى زانایانى سەلەف‌و خەلەف لە مەنعكردنى مارەبڕینى كاتى (زواج المتعة) ئەوە دەخوازێ ژن مارەكردن بەنیازى تەلاقدانەوەى وەكوو زیواجى موتعە نادروست بێ. هەرچەندە فوقەها فەرموویانە: گرێبەستى نیكاح بەنیازى تەلاقدانەوەى پاش ماوەیەك صەحیحەو بەمەرجێك لەگرێبەستەكەدا دەرى نەبڕێ.

وەلێ شاردنەوەى ئەو نیازەو دەرنەبڕینى بەفێڵ‌و غەش دەژمێردرێ‌و دەبێ ئەم جۆرە عەقدە نادروستترو بەتاڵ تر بێ لەعەقدێك كە كاتى تێدا دیارى دەكرێ‌و دەكرێتە مەرجێكى ڕاگەیەندراو لەناوەڕۆكى عەقدەكەدا بەڕەزامەندى مێردو ئافرەتەكەو وەلى ئافرەتەكە ئەنجام دەدرێ. ئەمە هیچ فەسادو فرت‌و فێڵێكى تێدا نیە جگە لەگاڵتەجاڕى كردن بەم پەیوەندییە گەورەو پیرۆزە كە لەڕاستى‌دا بە گەورەترین پەیوەندییە پیرۆزەكانى نێوان ئادەمیزادەكان دەژمێردرێ، هەروەها جگە لەوەى كە لەنیكاحى موتعەدا هەڵبژاردنى لایەنى گۆڕانكارى‌و گواستنەوە هەیە لەم پاوانەوە بۆ پاوانێكى تر

لەلایەن مرۆڤە هەوەس پەرستەکانەوە، هەڵبەتە ئەمەش کارێکی مونکەرەو هەرشتی نەشیاویشی لێ بەرهەم دێ.

جا عەقدێك كە لەناوەڕۆکی عەقدەکە کات نەکرێتە مەرج بەڵام لەنیازدا هەبێ وێڕای ئەوەی غەش و فرت و فێڵی تێدایە، چەند مەفسەدەیەکی لێ وەدی دێ کەبریتیە لەدوژمنایەتی و ڕق و قین و نەمانی بتمانە، تەنانەت بەو کەسانەش کە بەنیازی پاك و خاوێنەوە هەوڵی ژن هێنان دەدەن و دەچنە خوازبێنی بەمەبەستی داوێنپاکی و پێکەوە نانی خێزانی هەتا هەتایی و پڕ لەدڵسۆزی و خۆشەویستی و هاریکاری نێوان ژن و مێرد. بەمەبەستی پێکەوە ژیانی بەختەوەری و خستنەوەی مندالی صالح و ڕازی کردنی پەروەردگارو دەست خستنی پاداشی دوا ڕۆژ، کە بەهەشتی بەرین و ڕازاوەیە.

دەڵێم: بۆ پشتگیری ئەو راوبۆچونەی شێخ ڕەضا پەنا دەبەینە بەر ئەو (أثر)ەی عومەری کوڕی نافیع کە لەباوکیەوە، ریوایەت دەکا دەڵێ: (پیاوێك هاتە لای ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆی و لەباوکی) پرسیاری لێ کرد دەربارەی پیاوێك ژنەکەی سێبەسێ تەلاقداوە برایەکی پیاوەکە بەبێ هاندان و پلان بۆدانانی ئەم ژنەکەی مارەکردووە لەخۆی بۆئەوەی دوایی تەلاقی بداتەوەو بۆ مێردی یەکەمی حەلاڵ بێ مارەی بکاتەوە. ئایا بەم جۆرە مارەکردن و تەلاقدانەوە بۆ مێردی یەکەم حەلاڵ دەبێ مارەی بکاتەوە؟ ئیبنو عومەر فەرمووی: نەخەیر. مەگەر نیکاحێك بێ بە مەبەستی خێزان دروست کردن و پێکەوە ژیانی هەتا هەتایی. ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) ئەم جۆرە مارەکردن و سەرجێیی کردنەمان بەداوێنپیسی و زینا هەژمار دەکرد.[1]

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

**مافی ژن‌و مێردایەتی (مافی خێزان بەرامبەر یەکتر)**

خێـزان لەکۆمـەڵگادا بـەردی بناغـەی کۆمەڵـە، ئەگـەر رێـك‌و پێـك‌و تەندروسـت بـوو، هـەموو کۆمـەڵگا راسـتاڵ‌و تەندروسـت دەبـێ. خـۆ ئەگـەر خوانەخواسـتە خێـزان گەنـدەڵ‌و نـەخۆش بـوو کۆمـەڵگا هـەمووی گەنـدەڵ‌و داوەشاو دەبێ، بۆیە ئایینی ئیسلام گرنگی زۆری داوە بە خێزان‌و زۆر مـەرج‌و لایەنی بەرچاو گرتـووە بۆئـەوەی بەشێوەیەکی تەندروسـت دابمـەزرێ‌و پێك بێ، بە سەلامەتی‌و بەختەوەری هاوسـەرگیرییەکە بـەردەوام بـێ‌و ژن‌و مێـردو باقی ئەندامەکانی لەژێر سایەی دا بحەسێنەوەو ژیـان بەسـەربەرن. هەڵبەتـە کۆمەڵگایـەك لـەخێزانی بەختـەوەر پێـك بـێ، کۆمەڵگایـەکی نمونـەیی‌و بەختەوەر دەبێ.

بۆیـە ئـایینی ئیـسلام خێزانـی وا حیـساب کـردووە کـە دامەزراوەیـەکی هاوبەشـە لـەنێوان دووکەسـدا: کـە ژن‌و مێـردە. بەرپرسـی یەکـەمیش لـەو دامەزراوەدا پیاوە. پەروەردگار دەفەرموێ: {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء بِمَا فَضَّلَ اللّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُواْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّهُ – النساء/٣٤}. پیاوان مافی بەرێوەبـەری‌و لێپرسـراوییان بەسـەر ئافرەتانـەوە هەیـە. دەتـوانن پارێزگـاری‌و چـاودێرییان بکـەن، ئافرەتانیش دەبێ بەپێی پلان‌و نەخشە رێگای ئەوان رەفتاربکەن. ئەم قیوامە لێپرسـراویەتیە بۆیـە دراوە بـەپیاو چـونکە پـەروەردگار فـەزلی هەنـدێ ئادەمیزادی داوە بەسەر هەندێکی تریانـدا، لـەم رووەوە کـە پیـاوان جەسـتەیان تونـدو تـۆڵ تـرەو بـەهێزترن لـە ئافرەتـان. وێـرای ئـەوەش پیـاوان ئـەرکی بـەخێوکردن‌و ماڵبەخـشینیان لەئەسـتۆیە بـۆ بەرێوەچـوونی خێـزان. جـا ئافرەتـانی راسـتاڵ‌و گوێڕادێر بـۆ مێردەکانیـان شـەرمگای خۆیـان دەپارێزن‌و

خیانەت لە مێردەکانیان ناکەن، وەکوو خودا فەرمانی پێکردون ئاوا رەفتار دەکەن.

هەڵبەتە ئایینی ئیسلام بۆ هەریەکێك لەو دوو هاوبەشەی خێزانیان پێکەوە ناوە ئەرك‌و مافی داناوە، بە پابەندبوون بەو ئەرك‌و مافانە ئەم دامەزراوە خێزانییە جێگیرو پایەدار دەبێ. لەهەمان کاتدا ئیسلام هەردوك هاوبەش (ژن‌و مێرد)ی هەڵناون بۆئەوەی هەریەکەیان لە عاست خۆیەوە ئەرکی سەرشانی خۆی جێبەجێ بکاو چاوپۆشی لەهەندێ هەڵەو کەمتەرخەمی لایەنی بەرامبەری بکا کە هەندێ جار روو دەدەن.

## مافی ژن بەسەر مێردەوە

قورئان دەفەرموێ: {وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً – الروم/٢١}: لەنیشانەکانی بون‌و بەدەسەلاتی خودا ئەوەیە: کە لە رەگەزی خۆتان هاوسەری بۆ دروستکردون تا لەپاڵیاندا بحەسێنەوەو ئارام بگرن. هەروەها خۆشەویستی خستۆتە نێوانتانەوە بۆئەوەی بتوانن بەیەکەوە ئەرکی گرانی ژیان هەڵبگرن‌و بەهاوکاری یەکتر ژیان بەسەربەرن.

بەڕاستی ئەوە فەضل‌و گەورەیی خودایە بەسەر بەندەکانییەوە، رەحمەت‌و بە بەزەیی خۆیەتی رژاندویەتیە نێوان ژن‌و مێردەوە، ئەو خۆشەویستی‌و سۆزەی لەنێوان ژن‌و مێردا هەیە، لەنێوان هیچ دوو کەسێکدا نیە، پەروەردگار پێی خۆشە خۆشەویستی‌و سۆز لەنێوان ژن‌و مێردا بەردەوام بێ، بۆیە بۆ هەریەکەیان مافی دیاریی کردووە، بەجۆرێك بەرچاوگرتنی ئەو مافەو لەئەستۆ گرتنی پارێزگاری ئەو سۆزو خۆشەویستییە دەکاو ناهێڵێ بفەوتێ‌و زایع بێ.

ئەوەتا دەفەرموێ: {وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ – البقـرة/٢٢٨}. هەیە بۆ خێزانەکانتان لەسەر ئێوە لەماف بە ئەنـدازەی مـافی ئێـوە بەسـەر ئەوانەوە. ئەم رستەو کەلامە کورتو پوختەی قورئـان وێـڕای کورتبڕییەکەی ئەوەنـدە مانـای کۆمەڵایـەتیو عەداڵـەتی لـەخۆ گرتـووە: کـە شـیکردنەوەو تەفصیل پێدانی جلدێکی گەورەی گەرەکەو هێشتا ماناکەی تەواو نەبووە، ئەم رسـتە کورتـە کـورتبڕە یاسـایەکی گـشتییـەو ئـەوە رادەگەیـەنێ: کـە ئـافرەت لەهـەموو مـافو حقوقێـکدا هاوشـانی پیـاوەو لەگـەڵ ئـەودا یەکسانە، جگـە لەیـەك شـتێك کـە قورئـان چـەرتی کـردووەو لـەو قاعیـدە کوللیـە ئیخراجـی فـەرمووە، ئـەویش ئەوەیـە کـە دەفـەرموێ: {وَلِلرِّجَـالِ عَلَـيْهِنَّ دَرَجَـةٌ – البقرة/٢٢٨}: پیـاوان یـەك پلـەیان بەسـەر ئافرەتانـەوە هەیـە، ئـەو پلەیـەش ئەوەیـە: کـە پیـاو دەتوانـێ دوای تەڵاقـدان ژنەکـەی ریجعـە بکاتـەوە، بـەڵام ئافرەت ئەو دەسەڵاتەی نیە یان پلە زیادەکە بریتییە لەو (قەووامە)ی کـە لـە سورەتی (النساء)دا ئاماژەی پێ کراوە.

بێگومان قورئان، زانینی ئەو مافەی ئافرەتان هەیانەو ئەو مافەی لەسەر ئافرەتانە بەرامبەر مێردەکانیان حەواڵە کردوە بۆ عورفو عادەتی بـاو لـەناو خەڵکداو چۆنیەتی هـەڵسو کـەوت کردنیـان لەگـەڵ خـاوو خێزانیـان لـەژێر چەتری یاساو بیرو باوەڕو ئادابو رەوشتیان.

ئەم رستە کورتە پڕمانایەی قورئان تەرازوییەکە مامەڵەو هەڵسو کەوتی خۆی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا بۆ هەموو بارو دۆخێـك پـێ کێشانە دەکا. ئەگـەر داوای ئەنجامـدانی کـارێکی لێ کـرد دەبـێ ئـەوە بخاتـە مێـشکی خۆیـەوە: کـە ئـەویش لەبەرامبـەردا بـۆ ژنەکـەی ئـەرکێکی لەسـەرە بۆیـە ئیبنـو عـەبباس

(ڕەزای خودا لەخۆی و لەباوکی بێ) فەرموویەتی: من خۆم بۆ ڕەزامەندی خێزانم قۆزدەکەم وەکوو چۆن ئەویش خۆی بۆ من دەڕازێنێتەوە.[1]

موسوڵمانی ڕاستەو ڕاستاڵ دان بەوەدا دەنێ کە: خێزانی مافی زۆرو جۆراو جۆری هەن بەسەریەوە، وەکوو پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ – البقرة/٢٢٨} هەروەها وەکوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «إِلاَّ إِنَّ لَكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا»[2]: بزانن ماف هەیە بۆ ئێوە بەسەر خێزانەکانتانەوە، خێزانەکانیشتان مافیان بەسەر ئێوەوە هەیە.

موسوڵمانی واعیو هۆشمەند، هەمیشە هەوڵی ئەوە دەدا: کە مافی خێزانەکەی ئەنجام بدا بەبێ ئەوەی ئەوە لەبەرچاو بگرێ ئاخۆ خێزانی هەمان هەڵوێستی هەیە یان نا. چونکە ئەو سورە لەسەر پتەوکردنی پەیوەندی نێوانیانو زیادکردنی خۆشەویستی نێوانیانو دڵسۆزی بۆ یەکتری. لەهەمان کاتدا سورە لەسەر دەرگا داخستن بەڕوی شەیتاندا؛ ئەو شەیتانەی هەمیشە دەنە دەنەی ژنو مێرد دەدا بۆئەوەی کێشەو ناخۆشی بخاتە نێوانیانەوە لێك جیاببنەوە.

هەر لەڕوانگەی دەستەواژەی (ألدين النصيحة) لێرەدا باسی مافی ئافرەت بەسەر پیاوەوە دەکەین، پاشان مافی پیاو بەسەر ئافرەتەوە. بەهیوای ئەوەی پیاوانی خاوەن خێزان پەندو ئامۆژگاری لێ وەربگرنو وصیەتی حەقو حەقخوازی بۆ یەکتر بکەنو صەبرو ئارامی بخەنە دڵی یەکترەوە.

«إِنَّ لِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا». بێگومان خێزانەکانتان مافی زۆریان بەسەرتانەوە هەیە. سەرەتایی ترینو دەستەگوڵی ئەو مافانە ئەومیە هەڵسو

---

[1] ابن جرير ج(٢/٤٥٣).

[2] حسن (ص.جة/١٥٠١)، ت(١١٧٣/٣١٥/٢)، جة(١٨٥١/٥٩٤/١).

کەوتی پیاو لەگەڵ خێزانەکەی بەمەعروف بێ چونکە قورئان دەفەرمویّ: {وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ – النساء/١٩}. مامەڵەو هەڵسو کەوتتان لەگەڵ ئافرەتاندا بە نەرمو نیانیو چاکە خوازی بێ، بژیوو پۆشاكو شوێنی حەوانەومیان بەگوێرەی بۆ گونجانو دەسەڵات بۆ دابین بکرێ. نەصیحەتو ئامۆژگاری بکا، هەرکاتێ ترسی ئەوەی لێ کرد ناشیزەبێ، ئەدەبی دادا بەو شێوەیەی خودا فەرمانی پێ کردوە دەربارەی ئەدەبدادانی ئافرەتان بەم جۆرە مەوعیزەی جوانی بکا جوێنو قسەی ناشیرینی لەگەڵدا بەکارنەهێنێ، جا ئەگەر بەوە تەمبێ خواردو بوو باشە ئەگینا جێی لێ جیابکاتەوە، ئەگەر بەوە هاتە سەر رێو چاکبوو باشە، ئەگینا بەمەبەستی شکاندنی ناز بەهێواشی لێی بداو دەست بپارێزێ لە دەمو چاوی. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا – النساء/٣٤}. هەروەها لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێ پرسیاری لێ کرا ئاخۆ مافی ئافرەتی هەریەکێ لەئێمە چیە بەسەر مێردەکەیەوە؟ لە وەڵامدا فەرمووی: «أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ – أَوِ اكْتَسَبْتَ – وَلاَ تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلاَ تُقَبِّحْ وَلاَ تَهْجُرْ إِلاَّ فِي الْبَيْتِ».[1] ئەومیە بژیوی پێویستو پۆشاکی هاوشانی خۆی بۆ دابین بکەی، لە دەمو چاوی نەدەی، جوێنو قسەی ناشیرینی پێ نەڵێی دەنگی لێ دانەبڕی مەگەر لەماڵدا جێگای نوستنی لێ جیابکەیەوە.

بێگومان نیشانەو دیاردەی ئیمانی تەواو ئەومیە پیاو لەگەڵ ئەهلو خاوو خێزانیدا نەرمو نیان بێ. وەکوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر

---

[1] (ص.جة/١٥٠٠)، د(٢١٢٨/١٨٠/٦)، جة(١/٥٩٣/١٨٥٠).

بێ) دەفەرمویٚ: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا»[1]: تەواوترین موسوڵمان لەڕوی ئیمانەوە کەسانێکن ڕەوشتیان جوانە، باشترینی ئێوە کەسێکە بۆ خێزانەکەی باش بێ.

ڕێزگرتنی ئافرەت لەلایەن پیاوەوە کیشانەی کەسایەتی تەواوو کامڵە، سوکایەتی پێکردنی نیشانەی خوێڕییەتیو نەفس نزمیەتی. هەڵسوکەوتی نەرمو نیان لەگەڵ ئافرەتدا، گاڵتەو سوعبەت لەگەڵ کردنی لاسایی کردنەوەی پێغەمبەرەو شوێنکەوتنی ڕێبازی پیرۆزیەتی، ئەوەبوو بە مەبەستی مولاطەفەو سوحبەت پێشبڕکێی لەگەڵ خاتو عائیشەدا دەکرد، بەجۆرێك کە خاتو عائیشە خۆی دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێشبڕکێی لەگەڵدا کردمو پێشی کەوتم. دوا ماوەیەك من قەڵەو گۆشتن بوو بووم پێشبڕکێی لەگەڵدا کردمەوە پێشم کەوت، فەرمووی: ئەمە لەبەرامبەر ئەوە.[2]

بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەهوو لەعبی بە پوچو بەتاڵ داناوە مەگەر گاڵتەو سوحبەت کردن لەگەڵ خێزاندا. فەرموویەتی: «كُلُّ شَيْءٍ يَلْهُو بِهِ ابْنُ آدَمَ فَهُوَ بَاطِلٌ إِلاَّ ثَلاَثاً رَمْيَهُ عَنْ قَوْسِهِ وَتَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ وَمُلاَعَبَتَهُ أَهْلَهُ فَإِنَّهُنَّ مِنَ الْحَقِّ»[3]: هەرشتێك ئادەمیزاد کاتی پێ بەسەربەرێ بەتاڵو بێ خێرە جگە لەسێ شت، تیر ئەندازیو مەشقکردنی تفەنگچیەتی، ڕاهێنانی ئەسپ بۆ سواری، گاڵتەکردن لەگەڵ خێزانیدا، ئەوانە حەقن جێگای بایەخن.

---

[1] حسن صحيح: (ص.ت/٩٢٨) ، ت(٢/٣١٥/١١٧٢).

[2] صحيح: (الزفاف/٢٠٠)، د(٢٥٦١/٢٤٣/٧)..

[3] صحيح: (ص.ج/٤٥٣٤) ، النسائي في العشرة (ق/٧٤).

٢- مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە کە لەبەرامبەر ئەزیەتو دەمشڕیو چەنەبازیا بەئارام بێ، لەهەڵەی بچوكو زەللاتەکانی چاوپۆشی بکا چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ».[1]: با پیاوی ئیماندار رقی لە ئافرەتی موسوڵمان هەڵنەسێ، چونکە ئەگەر رەوشتێکی تێدابوو بەدڵی ئەو نەبوو، رەوشتی تری تێدایە کە جێگای رەزامەندی ئەوبێ.

هەروەها فەرموویەتی: «وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا ، فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنْ ضِلَعٍ ، وَإِنَّ أَعْوَجَ مَافِي الضِّلَعِ أَعْلاَهُ ، فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا».[2] راسپاردەی یەکتر بەخێرو چاکە بکەن دەربارەی ئافرەت، ئافرەت لە پەراسوو دروستکراوە، خوارترین پەراسوو پەراسووی لای سەرەوەیە، ئەگەر بتەوێ راستی بکەیەوە دەشکێ، ئەگەر وازیشی لێ بهێنی وەك خۆی دەمێنێتەوە.

هەندێ لە عولەمای سەلەف فەرموویانە: پێویستە ئەوە بزاندرێ: کە رەوشت جوانی پیاو لەگەڵ ئافرەتدا ئەوەنیە ئەزیەتی نەداو بەس! بەڵکوو رەوشت جوانی ئەوەیە، تەحەمولی خراپەکاریەکانی بکاو بەرامبەر رەوشتە خراپەکانی بەصەبر بێو بارقوڵی بەکاربێنێ، لەعاست تورەییو هێرشی نارەوای خۆگربێ، شوێن پێغەمبەر بکەوێو چاو لەئەو بکا.

بێگومان خێزانەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پەڵپیان پێ دەگرتو ئەزیەتیان دەدا، ئەویش وادەبوو لە بەیانییەوە تا شەو دەنگی دادەبڕی لەوەیان کە: ئەوە هەڵوێستی بووە.[3]

---

[1] صحيح (الزفاف/١٩٩)، م(٢/١٠٩١/٤٦٩).

[2] متفق عليه: خ(٩/٢٥٣/٥١٨٦)، م(١٤٦٨ — ٢/١٠٩١/٦٠).

[3] مختصر منهاج القاصرين (ص: ٧٨ - ٧٩).

٣- هەروەها مافی ژنە بەسەر پیاوەوە: کە بیپارێزێو چاودێری بکا لەهەرشتێك کە کەسایەتی ناموسی دەڕوشێنێ، کەرامەتو نرخی لەکەدار دەکا. نەهێڵێ تێکەڵ بە نامەحرەمو هاوەڵی خراپ بێ.....

هەروا پێویستە لەسەری حەصانەی تەواوو چاودێری تەواوی بۆ دابین بکا نەهێڵێ رەوشتو ئایینی لەدەست بدا، رێگەی نەدا لە چوارچێوەی ئایین دەربچێو فەرمانو نەهیەکانی پەروەردگارو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێشێل بکاو دەست بکا بە فیسقو فجور. چونکە پیاو سەرپەرشتیارو پارێزەری ئافرەتی لەئەستۆیەو بەرپرسە لە پاراستنی، ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء – النساء/٣٤}.

هەروەها فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: (الرجل راع في أهله وهو مسؤول عن رعيته).[1] پیاو شوانو پارێزەرە لەناوماڵو خێزانیداو ئەو بەرپرسیارە لە رەعیەتو خێزانی.

٤- هەر لەمافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کە پێویستیاتی ئایینی فێربکا، یان ئیزنی بدا ئامادەی کۆڕو کۆمەڵی فێربونو خوێندن ببێ، چونکە پێداویستیو ئاتاجی بۆ ئیصلاحی ئایینیو پاڵفتەکردنی گیانی کەمترنیە لە پێداویستی بۆ خۆراكو خواردنەوە؛ کە ئەم دووانە ئەرکی سەرشانی پیاوە بۆ خێزانی فەراهەم بێنێو بۆی دابین بکا. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ – التحريم/٦}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە خۆتانو ماڵو منداڵتان بپارێزن لە ئاگرێك سوتەمەنییەکەی ئادەمیزادو بتە داتاشراوەکانتان: کە لەبەرد دایاندەتاشنو دەیانکەنە خودای خۆتانو پەرستشیان بۆدەکەن.

---

[1] متفق عليه: خ(٨٩٣/١/٣٨٠)، م(١٨٢٩/١٤٥٩/٣).

ئاشكرایه وشەی (أهل) له ئایەتەکەدا ژنیش دەگرێتەوە، پاراستنی لەئاگر بـە چـاندنو گەشـەپێدانی ئیمـانو رەوشـتی جـوانو کـرداری چـاك لـەدڵو دەرونـیدا دەسـتەبەر دەبـێ، بۆیـه دەبـێ فێـری عـیلمو زانـست ببـێ تابتوانـێ بەگوێرەی شەرعو ئایین بڕوای خۆی بەهێز بکاو کردەوەکانی بـەجێ بێنـێو ببێتە بەندەیەکی صاڵحو راستاڵ.

٥- هەر لەمافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کە پیاو فـەرمان بـە ئـافرەت بکا بە رێكو پێکی ئـایینی خـودا پـەیڕەوبکاو پارێزگاری نوێـژەکانی بکا چونکە خودا دەفەرموێ: {وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا – طه/١٣٢}.

٦- هەروا مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کـە رێگـەی بـدا لـە مـاڵ دەربـچێ لـەکاتی پێویـست، وەکـوو ئـەوە بـچێ سـەردانی کۆمـەڵێك ناسـیاوی بکـا، یـان دیـدەنی ماڵـە بـاوانی بکـا، یـان بـچێ بـۆ مـاڵی جـیرانو هاوسـێیانی، بـەڵام بەمەرجێ فـەرمانی پـێ بکـا بـەوە خـۆی بـاڵا پـۆش بکـاو جەسـتەی خـۆی بـۆ بێگانە دەرنەخا، هەروا نەهی لێ بکا لەوەی عـەترو بـۆنی خـۆش لـەخۆی بـدا، نەهی لێ بکا لـەوەی تێکـەڵی پیـاوی بێگانـە ببـێو تۆقـەیان لەگـەڵ بکـا، دەبـێ بیترسێنێ لـە تەماشـاکردنی فلیمو شـتی نەشیاوی تەلـەفیزیونو گوێڕاگرتن لەگۆرانیحەرام!

٧- هەروا مافی ئافرەتە بەسـەر پیـاوەوە: کـە نهێنییـەکانی بڵاونەکاتـەوە، عەیبو عارەکانی باس نەکا، چونکە پیاو ئەمێندارە بەسەر ئافرەتەوە، ئەرکی سەرشـانیەتی پابەنـدبێ بـە ریعایـەتکردنیو پارێزگـاری کردنـی. ترسـناکترین نهێنی نهێنی نێوان ژنو مێردە، بۆیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) هەڕەشـەی لـە موسـوڵمانان کـردوە: کـە بـەهیچ جـۆرێ ئـەو جـۆرە نهێنیانـە بڵاونەکەنـەوە، ئامـاژە بـە حـەدیثـی ئـەسمائی کـچی یەزیـد: کـە دەڵـێ لای پێغەمبـەر بـووم (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئـافرەتو پیـاو لـە خزمەتیـدا

دانیشتبوون، فەرمووی: وێدەچێ، پیاو هەبێ چی لەگەڵ خێزانی دەکا بۆ خەڵکی باس بکا، لەوانەشە ئافرەتی وابێ چی لەگەڵ مێردەکەی دەکا بیگێڕێتەوە، خەڵکەکە بێدەنگ بوونو هیچیان نەگوت، ئەسماء دەفەرموێ: وتم: ئەرێ وەڵلا، ئەی پێغەمبەری خودا! ئافرەتان ئەوە دەکەنو پیاوانیش ئەوە دەکەن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « فَلاَ تَفْعَلُوا فَإِنَّمَا مِثْلُ ذَلِكَ مِثْلُ الشَّيْطَانِ لَقِيَ شَيْطَانَةً فِي طَرِيقٍ فَغَشِيَهَا وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ».[١] شتی وامەکەن، بێگومان ڕەوشتی ئاواو کاری ئاوا وەکوو ئەوە وایە شەیتانێك لە ناوەڕاستی ڕێگایەکدا تووشی شەیتانێکی مێینە ببێو لەپێش چاوی خەڵکدا سواری ببێ.

٨- مافی ژنە بەسەر مێردەکەیەوە: کە لەکاروباردا ڕاوێژی پێ بکا، بەتایبەتی ئەو کارانەی تایبەتن بە هەردووکیانەوەو بە منداڵەکانیانەوە. ئەمەش بە چاولێکەری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چونکە ئەو تەشریفی ڕاوێژی بەخێزانەکانی دەکردو ڕاو بۆچونەکانیشیانی بەهەند وەردەگرت. بۆ نمونە ئەوەتا ڕۆژی (ألحديبية) کاتێك صوڵحەکەی ئەنجامداو پەیماننامەکەی مۆرکرد، بە هاوەڵانی فەرموو: « قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ احْلِقُوا». هەستن قوربانییەکانتان سەرببڕنو ئیحرام بشکێنن موی سەرتان بتاشن، سوێندم بەخودا کەس لەشوێنی خۆی نەجولا، سێجار پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوەی گوتەوە، جا کەکەس فەرمانەکەی پێغەمبەری تەنفیز نەکرد، تەشریفی چووە لای ئوممو سەلەمە (خودای لێ ڕازی بێ) ئەو حاڵەی بۆ گێڕایەوە، ئوممو سەلەمە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دەتەوێ بەگوێت بکەن؟ تەشریفت بچۆرە ناو خەڵکەکە قسە لەگەڵ کەسیان مەکە حوشترە قوربانیەکەی خۆت سەربیڕە، بانگی سەرتاش بکە سەرت بتاشێ.

---

[١] صحيح: (آداب الزفاف/٧٢).

تەشریفی هاتە دەرەوە لەگەڵ هیچ کەسیان قسەی نەکرد تا ئەوکارانەی ئەنجام دا، کە هاوەڵان دیتیان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قوربانییەکەی سەربڕی‌و سەری خۆی تاشی‌و ئیحرامی شکاند، هاوەڵان کەوتنە پەلە پەل‌و قوربانی خۆیان سەربڕی‌و ئەم سەری ئەوی دەتاشی‌و ئەو سەری ئەمی دەتاشی، هەتا ئەوەندە پەلە پەلیان پێکەوت‌و خەفەتیان خوارد بەوەی زوو بەگوێی پێغەمبەریان نەکردووە خەریکبوو یەکتر بریندار بکەن[1]. بەم جۆرە پەروەردگار لە بەگوێکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئوممو سەلەمەی خێزانی خێرو فەڕێکی زۆری بەدی هێنا.

بە پێچەوانەی ئەو نمونە ستەمکارانەی کە نەی لەوە دەکەن راوێژ بە ئافرەت بکرێ‌و بەقسەی بکرێ، وەکوو ئەوەی بەزمانی عامی‌و ناشارەستانیانە دەڵێن: (راوێژکردن بە ئافرەت ئەگەر بەسوود بوو ساڵێکی تەمەنت بەفیڕۆ داوە، ئەگەر بێ سوود بوو هەموو تەمەنت لەکیس چووە).

٩- مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کە لەدوا نوێژی خەوتنان راستەوخۆ پیاوەکە خۆ ماتڵ نەکاو بگەڕێتەوە بۆلای، نابێ لەدەرەوەی ماڵ خەریکی رابواردن‌و گفت‌و گۆبێ لەگەڵ برادەرو ناسیاودا تا درەنگانی شەوو خێزانیشی لەماڵەوە چاوەڕوانی بێ بێگومان هەڵس‌و کەوتی لەوجۆرە ئافرەتەکە ئیزعاج دەکاو توشی دڵەڕاوکێ‌و ئەزیەت دەبێ. جگە لەوە لەوانەیە ئەگەر مانەوەی لە دەرەوەی ماڵ دووبارەو سێبارە بۆوە، ئافرەتەکە شکو گومان پەیدابکاو دڵی لە مێردەکەی کرمێ بێ. بەڵکوو لەمافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە کە تەنانەت بۆ نوێژکردنیش بێ شەو لەخێزانی دوورنەکەوێتەوە، لەدەرەوەی ماڵ نەمێنێتەوە، ئەمەش بۆئەوەی ئافرەتەکە مافی نەفەوتێ هەر لەم روەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناڕەزامەندی خۆی بەرامبەر

[1] صحيح: خ(٢٧٣١ و ٢٧٣٢/٥/٣٢٩).

عەبـدوڵڵای کـوڕی عومــەر دەربــڕیو کاتێـك زانــی عەبـدوڵڵا شـەوانە زۆر بەخەبەرەو خەریکی عیبادەتەو لە ژنەکەی گۆشەگیر دەبێ پێی فـەرموو: «إِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا»[1]: بێگومان ژنەکەشت مـافی بەسـەرتەوە هەیـەو شـەوانە ئەوەندە لێی دامەبڕێ.

١٠- هـەروەها مـافی ئافرەتـە بەسـەر پیـاوەوە: کـە عەداڵـەتکاربێ لـەنێوان ئــەوو هەوێکەیــدا، ئەگــەر هــەوێی هــەبوو، پێویــستە لەســەر پیاوەکــە عەداڵـەتکاربێ لەنێوانیانــدا لـە خـواردنو خواردنـەوەو پۆشـاكو نیـشتەجێ بـوونو مانـەوە لایـانو نووسـتن لەگـەڵیان، دروسـت نیـە بـەهیچ شـێوەیەكو بەهیچ بیانوێك لەم بوارانەدا پاساوی ژنێکیان بەسەر ئەوی تردا بداتـەوە، بـۆ رازی کردنی ئەمیان مافی ئەویتریان پێشێل بکا، زوڵمو ستەم لە یەکیان بکـاو مافی خـۆی نـەداتێ، چونکە پـەروەردگار ئـەو هـەڵسو کەوتـە ناعەداڵەتیـەی حەرام کردووە بە زوڵمو سـتەمی دانـاوە. پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرمووویـەتی: «مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا دون الأخـرى، جَـاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ مَائِلٌ»[2]: کەسـێك دووژنــی هـەبێ مـەیلی بـەلای یەکێکیانـەوە بێ ئەوی تر پاشگوێ بخاو وەکوو یەك هەڵسو کەوتیان لەگەڵ نـەکاو بەیـەك چاو سەیریان نەکا، رۆژی قیامەت بەلا خـواری دێتـە گۆڕەپـانی مەحـشەرەوە. ئەمانــە مــافی ئــافرەتن بەســەر پیــاوەوە، جــا کەســێك دەیــەوێ ژیــانی بەختــەوەربێ، دەبــێ هــەوڵ بــداو سـووربێ لەسـەر دەسـتەبەرکردنی مـافی خێزانیو حەقی خـۆی بـداتێ، هـەروا پێویـستە ئـافرەتیش چاوپۆشـی بکـا لـە مێردەکـەی ئەگـەر هەنـدێ جـار کەمتەرخـەمی نوانـد بەرامبـەری، نەچـێ

---

[1] متفق علیه: خ(١٩٧٥/٢١٧، ٤/٢١٨)، م(١١٥٩ – ١٨٢ – ٢/٨١٣)، ن(٤/٢١١).

[2] صــــحيح: (الإرواء/٢٠١٧)، (ص.جــــة/١٦٠٣)، د(٢١١٩/١٧١/٦)، ت(١١٥٠/٣٠٤/٢)، ن(٧/٦٣)، جة(٦٩١٩/٦٣٣/١) بألفاظ متقاربة.

ئەویش لەبەرامبەر کەمتەرخەمی مێردەکەی کەمتەرخەمی بنوێنێ‌و تۆڵەی لێ بکاتەوە، بەڵکوو پێویستە لەسەری هەوڵ بدا ئەرکی سەرشانی جێبەجێ بکاو مافی خۆی بداتێ. هەرکاتێ ژن‌و مێرد بەم گیانە ئیسلامییە هەڵس‌و کەوتیان کرد، خێزانەکان ئاسوودە دەبن‌و لە ئاژاوەو پشێوی ناو ماڵ دوورو پارێزراو دەبن.

## مافی پیاو بەسەر خێزانیەوە

بێگومان مافی پیاو بەسەر هاوسەرەکەیەوە گەورەیە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە فەرموودەیەکی دا گەورەیی ئەو مافەی دیاریی کردوە، فەرموودەکە (الحاکم)و هی تریش لەئەبو سەعیدەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: «حَقُّ الزَّوْجِ عَلَى زَوْجَتِهِ أَنْ لَوْ كَانَتْ لَهُ قُرْحَةٌ فَلَحِسَتْهَا مَا أَدَّتْ حَقَّهُ»[1]: مافی مێرد لەسەر ژنی ئەوەندە زۆرو گەورەیە تەنانەت ئەگەر پیاوەکە برینێکی پێوەبوو ئافرەتەکە لستیەوە هێشتا بەتەواوی مافی خۆی نەداوەتێ.[2]

ئافرەتی عاقڵ‌و زیرەك‌و وەجاخزادە ئەوەیە رێز دابنێ بۆ شتێك کە خوداو پێغەمبەر فەرمانیان پێ کردوە رێزی لێ بگرێ، ئەو ژنە سالارو خانەدانە: کە رێزی مێردەکەی بگرێ‌و هەوڵ بدا رازی بکاو فەرمانبەرداری بێ چونکە گوێڕایەڵی ئافرەت بۆ مێردەکەی هۆکارێکە بۆ چوونە ناو بەهەشت. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا قِيلَ لَهَا ادْخُلِي

---

[1] صحيح: (ص.جة/٦٦٠)، حم(١٦/٢٢٨/٢٥٠).

[2] صحيح: (ص.ج/٣١٤٨) ، حم(١٦/٢٢٧/٢٤٧).

الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتِ».[1] ئەگەر ئافرەت پێنج فەرزە نوێژەکانی ئەنجامدان، رەمەزان بەڕۆژو بوو، نامووسی خۆی پاراست، گوێڕایەڵی مێردەکەی بوو، رۆژی پەسلان پێی ددەگوترێ: بچوورە ناو بەهەشتەوە لەهەر دەرگایەکەوە ئارەزۆ دەکەی.

دەی خوشکی موسوڵمان تێبفکرە چۆن پێغەمبەر (درروودی خودای لەسەر بێ) گوێڕایەڵی بۆ مێرد کردوە بە هۆکاری چوونە بەهەشت، وەکوو چۆن نوێژو رۆژو هۆکارن بۆ ئەو بەمراز گەییشتنە. کەوابوو ئەی خوشکی خاوەن باوەڕ! گوێڕایەڵی مێردەکەت بەو، خۆ بپارێزە لەسەرپێچیکردنی، چونکە بەگوێ نەکردنی دەبێتە هۆی توڕەیی خودا لێت، پێغەمبەر (درروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهَا فَتَأْبَى عَلَيْهِ إِلاَّ كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاخِطًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا».[2]

سوێندم بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە، هەر پیاوێك بانگی ژنەکەی بکا بۆ سەر جێیی، ژنەکە بەگوێی نەکا، ئیللا ئەو خودایەی لە ئاسمانە (واتە: پەروەردگار) لێی توڕەیەو رقی لێیەتی تا وادەکا مێردەکەی لێی رازی بێ.

ئەوەی پێویستە لەسەرت ئەی خوشکی موسوڵمان ئەوەیە گوێڕایەڵی هاوسەرت بی لەهەرشتێك داوات لێ دەکا بەمەرجێ پێچەوانەی شەریعەت نەبێ، ئاگاداربە نەچێ زێدەڕۆیی بکەی لەهەموو شتێکدا بەقسەی مێردەکەت بکەی، تەنانەت ئەگەر سەرپێچی فەرمانی شەریعەتیش بێ، ئەگەر وابکەی ئەوە تاوانبار دەبی. بۆ نمونە گوێڕایەڵی بکەی لەهەلگرتنی مووی دەمو چاو بە مەبەستی خۆڕازاندنەوە بۆی، چونکە ئەوە پێغەمبەر (درروودی خودای

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٦٠) ، حم(١٦/٢٢٨/٢٥٠).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٠٨٠) ، م(١٤٣٦ – ١٢ -/٢/١٠٦٠).

لەسەر بێ) نـەفرینی کـردوە لـەو ئافرەتانـەی مـووی روخـساریان هەڵدەکێـشن یان بۆیان هەڵدەگرن.[١]

یـان گوێرایـەڵی بکـەی بـۆ خـۆ سـفورکردن‌و سـەرپۆش فرێـدان لـەکاتی چـوونە دەرەوە لـەماڵ، بـەم نیـازو مەبەسـتە شـانازی بـەجوانی تـۆوە بکـا لەبـەردەم خەڵکـدا، بێگومـان پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویەتی: «صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا، قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلاَتٌ مَائِلاَتٌ رُءُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لاَ يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلاَ يَجِدْنَ رِيحَهَا وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا».[٢] دوو تـاقم لـە ئوممـەتی مـن لـە ئـەهلی دۆزەخـن، مـن نەمـدیون، تاقمێکیـان ئەوانـەن دەبنـە یاسـاوڵی کاربەدەسـتی سـتەمکارو قەمچییان بەدەستەوەیە وەکوو کلکی مانگا، بەو قەمچییانە لە خەڵکی دەدەن. تاقمی دووەمیان ئەو ئافرەتانەن بەرواڵەت پۆشاکیان پۆشیوە بـەڵام لەواقیعـدا روتـن، نیـوەی جەسـتەیان پۆشـتەیەو ئـەوی تریـان روتـە! خـەڵکی هەڵدەخەڵەتێنن‌و بۆ خۆشیان هەڵخەڵەتاون‌و لەخشتە چوون. قژی سـەریان بە بارۆکەو کۆکردنـەوەی لـە تـەوقی سـەریاندا وەکوو دوگـی لاری حوشتر زل دەکەن، ئەم جۆرە ئافرەتانە رێگەی چوونە بەهەشـتیان نابێ‌و بـۆن‌و بـەرامی بەهەشـت ناکـەن. هەرچـەندە بـۆن‌و بـەرامی خۆشـی بەهەشـت ئەوەنـدەو ئەوەندەساڵەرێ دەڕوا.

پێویستە ئافرەت فەرمانبەرداری مێردەکەی نەبێ بـۆ سـەرجێیی کـردن لـەکاتی بێنوێژیـدا، یـان چـوونە لای لـەدواوە، چـونکە پێغەمبـەر (دروودی

---

[١] متفـــــــق عليـــــــــه: خ(٤٨٨٦/٦٣٠/٨)، م(٢١٢٥/١٦٧٨/٣)، د(٤١٥١/٦٢٥/١١)، ن(١٤٦/٨)، ت(٢٩٣٢/٦٩٣/٤)، جة(١٩٨٩/٦٤٠/١).

[٢] صحيح: (ص.ج/٣٧٩٩) ، مختصر م(١٣٨٨)، م(٢١٢٨/١٦٨٠/٣).

خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ»[1]: کەسێك سەرجێیی ئافرەتی بێنوێژ بکا، یان لەدواوە بچێتە لای خێزانی، یان بچێتە لای کاهین‌و فالگرەوەو کولەومنانی‌و بڕوای پێ بکا، ئەوە بێگومان بڕوای بەو پەیامە نیە: کە بۆ موحەممەد (دروودی خودای لەسەر بێ) نێردراوە.

هەروا پێویستە تۆی ئافرەتی موسوڵمان گوێڕایەڵی مێردت نەکەی لەوەدا: کە داوات لێ بکا خۆت نیشانی پیاوی بێگانە بدەی‌و لەگەڵیان هەڵسی‌و دانیشی‌و تۆقەو دەست گوشینیان لەگەڵ بکەی. قورئان دەفەرموێ: {وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ – الأحزاب/٥٣}.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ». خۆتان بپارێزن لەچونە خەڵوەت لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەمدا عەرزی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرا: ئایا بۆ برای مێردو برازای‌و مام‌و ئامۆزاشی حەرامە خەڵوەت لەگەڵ خێزانی دا بکەن؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ»[2]: خزمی ژن لەلایەن مێردەکەیەوە وەکوو برای مێردو برازایی‌و مام‌و ئامۆزای هەر زۆر خەتەرەو نابێ بەهیچ جۆرێ ئافرەتەکە خەڵوەتیان لەگەڵ بکا.

دەی ئەمجار خوشکی بەڕێز بۆ خۆت بەراوردی هەموو ئەو کارانە بکە: کە پێچەوانەی شەریعەتی خودان، بەوە لەخۆت بایی مەبەو هەڵمەخەڵەتێ بڵێی ئەوە گوێڕایەڵی کردنی مێردەکەمەو پێویستە لەسەرم، نەخەیر، بە

---

[1] صحيح: (آداب الزفاف/٣١)، جة(١/٢٠٩/٦٣٩)، ت(١/٩٠/١٣٥).

[2] متفق عليه: خ(٩/٣٣٠/٥٢٣٢)، م(٤/١٧١١/٢١٧٢)، ت(٢/٣١٨/١٨١١).

گوێکردنی مێرد کاتێ واجبە کە پێچەوانەی شەریعەت نەبێ، نا فەرمانی خودای تێدا نەبێ. (لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ).

٢- هەروا مافی مێردە لەسەر خێزانی: کە ناموسو شەرەفی بپارێزێ، بە دڵسۆزی چاودێری منداڵو ماڵو سامانو ناوماڵی بکا، کاروباری ناوماڵ بە لێزانیو دڵسۆزی بەڕێوەبەرێ، بەجوانی پەروەردەی منالی بکا. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّهُ — النساء/٣٤}. پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا»[1]: ئافرەت چاودێرو بەرپرسە لەماڵی مێردەکەی داو پرسیاری لێ دەکرێ.

٣- هەروەها مافی مێردە لەسەر ژنەکەی: کە خۆی برازێنێتەوەو ئارایش بکا بۆ مێردەکەی. بەدەمیەوە پێ بکەنێو زەردەخەنەو بزەی لەسەر لێو بێو هیچ کاتێ لەبەرامبەر هاوسەریدا روگرژو مۆن نەبێ. واخۆی دەرنەخا مێردەکەی بەرچاوی بکەوێ، تا بۆی بکرێ خۆی بەجوانیو رازاوەیی نیشان هاوسەری بدا. بێگومان طەبەرانی حەدیسێکی لە عەبدوڵلای کوڕی سەلام ریوایەتکردوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (خير النساء من تسرّك اذا أبصرت، وتطيعك اذا أمرت، وتحفظ غيبتك في نفسك ومالك).[2] چاکترین ئافرەتی هاوسەر ئەوەیە: کە سەیری بکەی کەیفخۆشت بکا، ئەگەر فەرمانت پێ کرد بەگوێت بکا: کە لەماڵ نەبووی پارێزگاری ناموسی خۆیو ماڵو سامانت بکا.

---

[1] بەشێکە لە حەدیثی (كلكم راع.......) لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٣٢٩٩) .

بەڕاستی جێگای سەرسوڕمانو سەرنجە ئافرەتی واهەیە لەناوماڵداو لەبەرامبەر مێردەکەیدا پیسو پەڵۆخو پۆشاك شڕو روگرژە، کەچی کە لەماڵ دەردەچێ خۆی دەڕازێنێتەوەو ئارایشو میکیاجی جۆراو جۆر ئەنجام دەدا، بەجۆرێك ئەو پەندەی بەسەردا پراکتیزە دەکرێ: کە دەگوترێ مەیمونی ناو ماڵو ئاسکی سەرجادەو کۆڵانە. ئەی خوشکی موسوڵمان! لەخودا بترسەو بزانە لەپێشترین کەس کەخۆتی لەبەرامبەردا بڕازێنیەوە مێردەکەتە. وریابەو خۆت بپارێزە لە بەدەرخستنی زینەتو جوانی خۆت بۆ کەسانێکی بێگانە کە رەوانیە جوانی تۆ ببینن. بێگومان ئەم خۆرازاندنەوەو خۆ دەرخستنە جۆرێکە لە سفورو حەرامە.

٤- هەروا مافی مێردە لەسەر خێزانی: کە لەماڵی خۆیدا دابنیشێو بەبێ رەزامەندی مێردی تەنانەت بۆ مزگەوتیش نەچێ. چونکە خودا دەفەرموێ: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ – الأحزاب/٣٣}.

٥- هەروا مافی مێردە لەسەر هاوسەری: کە بەبێ ئیزنی مێردەکەی رێگای کەس نەدا بێتە ماڵەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فَحَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ أَلاَّ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ».[1] مافی ئێوەی مێرد بەسەر ژنەکانتانەوە ئەوەیە نەهێڵنو رێگە نەدەن کەسانێك بێنە سەر بەڕەتان: کە رقتان لێیانە، ئیزن نەدەن بە کەسانێك بێنە ناو ماڵتان: کە خۆشتان ناوێن.

٦- مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە: کە پارێزگاری ماڵو سامانی بکاو بەبێ رەزامەندی ئەو لێی نەبەخشێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تُنْفِقُ امْرَأَةٌ شَيْئًا مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إِلاَّ بِإِذْنِ زَوْجِهَا ».

---

[1] ئەم دەقە بەشێکە لە حەدیسێك لەوەپێش تێپەڕی (ألا ان لكم على نسائكم حقاً).

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلاَ الطَّعَامُ قَالَ « ذَاكَ أَفْضَلُ أَمْوَالِنَا ».[١] نابیٚ ئافرەت بەبیٚ ئیزنی مێردەکەی هیچ شتێك لەماڵو سامانی ئەو ببەخشیٚ. گوترا: خواردنیش هەرنابیٚ؟ فەرمووی: خۆراك بەنرخترین ماڵو سامانمانە.

بەڵکوو مافی مێردە بەسەر هاوسەریەوە کە لەماڵی خۆیشیدا – ئەگەر ماڵی هەبوو – بەبیٚ ئیزنی مێردی لێی نەبەخشیٚ. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) دەفەرموێت: (لیس للمرأة أن تنتهك شيئاً من مالها الا بأذن زوجها)[٢] بۆ ئافرەت رەوانیە کە بەبیٚ ئیزنی مێردەکەی لەماڵی خۆیشی ببەخشیٚ.

٧- هەروا مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە: کە بەبیٚ ئیزنی مێردەکەی رۆژووی سوننەت نەگریٚ، ئەمە کاتێك وایە ئەگەر مێردەکەی لەماڵ بیٚ. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) فەرموویەتی: «لاَ يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِهِ ، وَلاَ تَأْذَنَ فِى بَيْتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ»[٣]: رەوانیە بۆ ئافرەت رۆژو بگریٚ وەلحاڵ مێردەکەی لەماڵ بیٚ مەگەر ئیزنی بدا.

٨- هەروا مافی پیاوە بەسەر ژنەکەیەوە: کە منەتو نازونوز بەسەر مێردەکەیەوە نەکا ئەگەر شتێکی لەماڵی خۆی خەرج کرد بۆ مەسرەفی ماڵو خێزان، چونکە منەتکردن پاداشو ئەجر پوچ دەکاتەوە. قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى – البقرة/٢٦٤} ئەی ئەو کەسانەی بڕوادارو خاوەنی ئیمانی راستین نەچن خێرو پیاوەتی خۆتان بەمنەتکردن پوچ بکەنەوە.

---

[١] حسن (ص.جة/١٨٥٩)، ت(٢٢٠٣/٢٩٣/٣)، د(٣٥٤٨/٤٧٨/٩)، جة(٢٢٩٥/٧٧٠/٢).

[٢] أخرجه الألباني في الصحيحة (٧٧٥).

[٣] أخرجه الألباني في الصحيحة (٧٧٥).

٩- مافی پیاو بەسەر خێزانیەوە: کە بەکەم ڕازی بێ‌و بەوەی هەیە قەناعەت بکاو مێردەکەی هەڵنەپێچێ بۆ زێدەڕەوی‌و داوای بژێوی زۆر نەکا، شتێك داوا لەمێردەکەی نەکا کە لەوزمیدا نەبێ‌و بۆی هەڵنەسوڕێ. قورئان دەفەرموێ: {لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا – الطلاق/٧}. با مێردی خاوەن سامان‌و دارایی بەگوێرەی دەوڵەمەندییەکەی بژێو بۆ خێزانی دیاری بکا، کەسێکیش رزق‌و رۆژی تەنگ بوو، کەمدەرامەت بوو، با بەگوێرەی ئەوەی خودا پێی داوە بژێوی ژن‌و منداڵی دابین بکا، خودا ئەرك ناخاتە سەر هیچ کەسێك مەگەر بەگوێرەی ئەوە نەبێ کەداویەتێ، کەوابوو پێویستە ئافرەت بەگوێرەی دارایی مێردەکەی داوای بژێوی لێ بکاو بەوەی هەیەتی ڕازی بێ، بەڵکوو خودا لەداهاتوودا دوای کەمدەرامەتی‌و دەستکورتی مێردەکە دەوڵەمەند بکا ئەوکاتە داوای بژێوی باشی لێ بکا.

١٠- مافی پیاوە بەسەر خێزانیەوە: کە بەجوانی‌و ڕێك‌و پێکی منداڵەکانی پەروەردە بکاو چاودێرێکی دڵسۆزو دایکێکی سالارو بەخێوکەرێکی بە بەزەیی‌و خەندان بێ، لێیان تووڕە نەبێ لەبەر چاوی مێردەکەی، دوعایان لێ نەکا، جنێویان پێ نەداو نەیانگریەنێ، ئاژاوەو شەڕو هەرایان لەگەڵ بەرپا نەکا، چونکە ئەم کارانە دەبنە هۆی ئەزیەتدانی مێردەکەی، پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «لاَ تُؤْذِي امْرَأَةٌ زَوْجَهَا فِي الدُّنْيَا إِلاَّ قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ لاَ تُؤْذِيهِ قَاتَلَكِ اللَّهُ فَإِنَّمَا هُوَ دَخِيلٌ عِنْدَكِ يُوشِكُ أَنْ يُفَارِقَكِ إِلَيْنَا».[1]

١١- هەروا مافی مێردە بەسەر خێزانیەوە: کەمامەڵەی جوان بکا لەگەڵ باوك‌و دایك‌و کەسوکاری مێردەکەیدا، چونکە ئەگەر ژنێك مامەڵەو

---

[1] ت (١١٨٤/٣٢٠/٢).

هەڵس‌وكەوت لەگەڵ باوك‌و دایك‌و خزمی مێردەكەی جوان نەبێ مانای وایە لەگەڵ مێردەكەی خراپ‌و ناچیزەیە.

١٢- هەروەها مافی مێردە بەسەر ژنەكەیەوە هەركاتێ داوای لێ كرد مانیع نەبێ‌و خۆی لێ یاساغ نەكا. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ».[1] ئەگەر مێرد داوای لەژنەكەی كرد بچێتە سەرجێی‌و نەچوو، مێردەكەشی بەم سەرپێچی كردنەی رقی لێی هەڵسا، ئەو شەوە هەتا بەیانی فریشتە نەفرینی لێ دەكەن، هەروا فەرموویەتی: «إِذَا الرَّجُلُ دَعَا زَوْجَتَهُ لِحَاجَتِهِ فَلْتَأْتِهِ وَإِنْ كَانَتْ عَلَى التَّنُّورِ».[2] ئەگەر پیاو بانگی خێزانەكەی كرد بۆكاری پێویست با ئافرەتەكە بەدەنگیەوە بچێ تەنانەت ئەگەر لەسەر تەنور بێ‌و خەریكی نانكردن بێ.

١٣- هەروا مافی مێردە بەسەر خێزانیەوە: كەنهێنی ژن‌و مێردایەتی خۆیان بپارێزێ، نهێنی ناو ماڵ‌و خێزان بڵاو نەكاتەوە، بێگومان خەتەرترین نهێنی كە بەداخەوە هەندێ لەئافرەتان بێ موبالات بڵاوی دەكەنەوە نهێنی پێكەوە نوستنی ژن‌و مێردە، نهێنی ئەو هەڵس‌و كەوتانەی لەنێوان ژن‌و مێرددا روو دەدا، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوە كردووەو بەكاری نەشیاوو حەرامی داناوە.

لە ئەسمائی كچی یەزیدەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، زۆرێك لەپیاوو ئافرەت دانیشتبوون، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموون: «لَعَلَّ رَجُلاً يَقُولُ مَا يَفْعَلُ بِأَهْلِهِ وَلَعَلَّ امْرَأَةً تُخْبِرُ بِمَا فَعَلَتْ مَعَ زَوْجِهَا ». فَأَرَمَّ الْقَوْمُ فَقُلْتُ إِى وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُنَّ لَيَقُلْنَ

---

[1] متفق عليه: خ (٥١٩٤/٢٩٤/٩)، م (١٤٣٦/١٠٦٠/٢١٢٧/١٧٩/٦).

[2] صحيح: (ص. ج/٥٣٤)، ت (١١٦٠/٣١٤/٢).

وَإِنَّهُمْ لَيَفْعَلُونَ. فَقَالَ « فَلاَ تَفْعَلُوا فَإِنَّمَا مِثْلُ ذَلِكَ مِثْلُ الشَّيْطَانِ لَقِيَ شَيْطَانَةً فِي طَرِيقٍ فَغَشِيَهَا وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ». لەوانەیە پیاوی وا هەبێ شەو چی لەگەڵ خێزانی دەکا بەیانی بیگێڕێتەوە، هەروەها وێدەچێ ئافرەت هەبێ چی لەگەڵ مێردەکەی دەکا بڵاوی بکاتەوە، ئەسماء وتی: بەڵێ وایە ئەی پێغەمبەری خودا! ئافرەتان ئەوە دەکەن، پیاویش بەهەمان شێوە ئەوە بڵاو دەکەنەوە، پێغەمبەر فەرمووی: وامەکەن، بەهیچ شێوەیەك ئەو جۆرە نهێنیانە بڵاو مەکەنەوە، بێگومان نمونەی ئەو ژن‌و مێردانەی ئەو نهێنیانە بڵاودەکەنەوە وەکوو ئەوە وایە شەیتانێکی نێر لەچەقی ڕێگایەکدا تووشی شەیتانێکی مێینە ببێ‌و سواری بێ‌و خەڵکی سەیری بکەن.

١٤- هەروا مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە: کەسور بێ لەسەر ژیان بردنە سەر لەگەڵی‌داو بەهیچ شێوەیەك داوای تەڵاقدان‌و جیابوونەوەی لێ نەکا، مەگەر هۆکارێکی واهەبێ نەتوانێ لەگەڵی‌دا هەڵبکا. لە ئەوبانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ».[1] هەر ژنێك داوای تەڵاقدان لەمێردەکەی بکا بەبێ هۆکارو سەبەبی مەعقول، ئەوە بۆنی بەهەشتی لێ حەرامە. هەروا فەرمووی: «الْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ». ئەو ژنانەی ماڵی خۆیان دەدەن بۆ ئەوەی مێردەکانیان تەڵاقیان بدەن ئەوانە لەپێڕی دوو ڕووەکانن.

ئەمانەی گوتراو ئاماژەیان پێ کرا مافی پیاوانە بەسەر ئافرەتانەوە، پێویستە لەسەر ئەو ئافرەتانەی دەیانەوێ ژیانی هاوسەری بەخۆشی‌و بەختەوەری بەسەربەرن‌و پاشان ژیانی جاویدانی‌و هەتا هەتاییان بەختەوەر

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٣٥)، ت (٢/٣٢٩/١١٩٩)، د (٦/٣٠٨/٢٢٠٩)، جه (١/٦٦٢/٢٠٥٥).

بێ. کە هەریەکەیان هەوڵ بدا ئەرکی سەرشانی بەرامبەر مێردەکەی جێبەجێ بکا، چاوپۆشی بکا لەو کەم‌و کورپیانەی لەمێردەکەیەوە بەرامبەری دەکرێن، بێگومان بەم شێوە هەڵس‌وکەوتانە خۆشەویستی‌و ڕەحمی نێوانیان بەردەوام دەبێ، خێزانەکان ئاسودەو کۆمەڵگا بەختەوەر دەبێ.

پێویستە دایکەکان کچەکانیان فێربکەن کەشویان کرد چاودێری مافی مێردەکانیان بکەن‌و هەوڵ بدەن ڕەزامەندی ئەوان دەستەبەر بکەن، پێویستە هەموو دایکێك پێش شووکردن‌و گواستنەوەی کچەکەی سوننەت‌و ڕێبازی ژنانی سەلەف‌و ئافرەتانی صاڵح‌و ڕاستاڵ بەگوێچکەیدا بداو ئامۆژگاری دڵسۆزانەی بکا.

دەگێڕنەوە عەمری کوڕی حەجەر مەلیکی کیندە خوازبێنی ئوم ئییاس کچی عەوفی شەیبانی کرد، جا کە کاتی گواستنەوەی هات، دایکی کچەکە دوو بەدوو لەگەڵ کچەکەی کۆبوەوە بەم شێوەی خوارەوە ئامۆژگاری کچەکەی کرد؛ لەم ئامۆژگاری کردنەیدا بناغەی ژیانی کامەرانی بۆ دەستنیشان کرد، ئەرکی سەرشانی بەرامبەر مێردەکەی بۆ ڕوونکردەوەو پێی وت:

ئەی کچی خۆشەویستم! نەصیحەت‌و ئامۆژگاری ئەگەر بەهۆی عاقڵمەندی‌و ئەدەب‌و ڕەوشتی جوان پاشگوێ بخرایە، بێگومان ئەتۆ پێویستت بەئامۆژگاری نەدەبوو، بەڵام ئامۆژگاری‌و نەصیحەت یادخەرەوەی غافڵ‌و یارمەتیدەری عاقڵە. خۆ ئەگەر ئافرەتێك پێویستی بەشوکردن نەبوایە بەهۆی دەوڵەمەندی باوك‌و دایکی‌و پێویستیان بەکچەکەیان، ئەوە بێگومان ئەتۆ لەهەموو کەس زیاتر بێ ئاتاج دەبووی لەشوکردن، بەڵام یاسای بوونەوەر وایە ئافرەتان دەبێ شوبکەن‌و پیاوان ژن بێنن، ئافرەت بۆ پیاو دروست کراوەو پیاو بۆ ئافرەت دروست کراوە.

ئەی کچی خۆم ئەتۆ ئەو کەش‌وهەوایەی تا ئێستا تێیدا ژیاوی بەجێی دێڵی، ئەو لانەو ماڵو خێزانەی تێیدا پەروەردە بووی لێی جیادەبیەوە، دەچیە لانەو ماڵو حاڵێك لەوەپێش پێی ئاشنانەبووی، دەبیە هاوسەری کەسێك نەتناسیوەو هۆگری نەبووی، بەگوێرەی دابو نەریتو شەریعەتو یاسا ئەو کەسە چاودێرو خاوەنی تۆیە ئەتۆ ببە بە کارەکەرو ئەمەتە، ئەو بۆت دەبێتە رەنجبەرو کۆیلە. لەبەرامبەریدا دە رەوشت رەچاوبکە بۆت دەبنە مایەی هێزو تێشوو هۆکاری بەختەوەری لە ژیانتدا.

یەکەمو دووەم: بەدڵو بەگیان پێی رازی بەو بە قەناعەتەوە رێزی لێ بگرە، گوێڕایەڵی بەو فەرمانبەرداریی بۆ بنوێنە.

سێیەمو چوارەم: هەوڵ بدە چاوی شتی ناشیرینت لێ نەبینێ، لوتی بۆنی ناخۆشت لێ نەکا.

پێنجەمو شەشەم: بزانە کەی کاتی خەویەتی‌و کەی وەختی خواردنیەتی، چونکە هێرشی برسییەتی رق هەڵسێنەو خەو زڕاندن هۆکاری تورە بونو هەڵچوونە.

حەوتەمو هەشتەم: چاودێری ماڵو سامانی بە، پارێزگاری خێزانو حەشەمو عەیالی بە. جەمسەرو مەلاکی کار لە ماڵو ساماندا جوان مەزندە کردنو رێز گرتنیەتی، لەناو خاوو خێزاندا جوان بەڕێوەبردنو تەدبیرە.

نۆیەمو دەیەم: سەرپێچی فەرمانی مەکە، نهێنی بڵاو مەکەرەوە چونکە تۆ ئەگەر بێ فەرمانیت کرد دڵت کرمێ کردوە، ئەگەر نهێنی ئەوت بڵاوکردەوە ئەمین نابی لە غەدرو تۆڵەی. پاشان خۆ بپارێزە لەوەی خۆشحاڵی خۆت دەربرِی لەکاتێکا ئەو خەفەتی هەبێ، یان خۆت غەمبار نیشان بدەی لەکاتێکا ئەو کەیفخۆش بێ.

(الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وأجعلنا للمتقين اماماً). خودایە ببەخشە پێمان لە خێزان‌و وەچەو نەوە کەسانێك کە ببنە هۆی فێنکایی چاومان، بمانکە بە پێشەواو ئیمام بۆ تەقواکاران.

## کێشەو چورتمی نێوان ژن‌و مێرد

هەموو خێزانێك کێشەو نیزاعی تێدەکەوێ، بەدەگمەن رێ دەکەوێ خێزانێك کەم تا زۆر کێشەیان تێنەکەوێ. وەڵێ خێزانەکان کێشەکانیان جیاجیان‌و هەر خێزانە جۆرە خیلافاتێکی لەنێواندا رودەدا، بێگومان ئایینی ئیسلام ژن‌و مێردی هەڵناوە هەوڵ بدەن چارەسەری کێشەکانیان بکەن‌و ناکۆکی‌و چورتمی نێوانیان نەهێڵن، رێنمویی هەریەك لە ژن‌و مێردی کردوە: کە رێگە چارەی کێشەکە بدۆزێتەوەو بەکاری بێنێ لەبەرامبەر هاوسەرەکەیدا، هەروەکوو چۆن هەڵیناون: کەزوو بەپیر چارەسەری کێشەکەیانەوە بچن‌و نەهێڵن ناکۆکییەکەیان تەشەنە بکاو ئەستەم ببێ. قورئان دەفەرموێ: {وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ – النساء/٣٤} ئەو ئافرەتانەی ترسی ئەوەتان لێیان هەیە ناچیزەبن‌و سەرپێچی ئێوەی مێردیان بکەن، ئامۆژگارییان بکەن، ئەگەر بە ئامۆژگاری نەهاتنەوە سەر رێی راست ئەوە لەگەڵیان مەخەون، ئەگەر بەوەش عاریان نەنا بە ئەسپایی‌و بۆ تەمێ کردن لێیان بدەن.

یان دەفەرموێ: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – النساء/١٢٨} ئەگەر ئافرەتێك ترسا لەوەی مێردەکەی لێی هەڵگەڕێتەوە، یان پشتی تێ بکاو روی لێ وەرگێڕی، ئەوە واباشە روبکەنە صوڵح‌و ئاشتەوایی‌و بواری صوڵح رەچاو

بکەنو بە گفتو گۆ کێشەی نێوانیان چارەسەر بکەن. بێگومان رەچاو کردنی بواری صولحو ئاشتەوایی خێرو فەرەو هیچ خەراپیەکی تێدانیە.

بەڵێ: پەیڕەوو پرۆگرامی ئیسلامی چاوەڕوانی ئەوە ناکا تا کێشەکە گەورە دەبیو بە بنبەست دەگا. ناچیزەبووونو سەرپێچیکردنەکە رودەداو زەق دەبێتەوەو ئالای سەرپێچیو دەست لێك بەردان بەرزدەگرێتەوە، قەوامەو شکۆمەندی پیاو بەسەر خێزانیەوە کرموڵ دەبیو لاسارییو سەرپێچیکردنەکە ئاشکرا دەبیو ناشاردرێتەوە خێزان دوولەت دەبیو دەبێتە دوو کەمپی دژبەیەك. ئیتر ئەودەمە کەکار گەیشتە ئەو ئاستە عیلاجو چارەسەر گران دەبنو هەوڵی یەکخستنەوەو ئاشتبوونەوە بێهودە دەبی. کەوابی پێویستە دەست پێشخەری بکری بۆ چارەسەریکردنی هۆکارە سەرەتاییەکانی ناچیزەبون پێش ئەوەی جڵەو لەدەست دەرچیو شتەکە گەورەبی. چونکە سەرەنجامی گوێ پێنەدانو نەدۆزینەوەی چارەسەر لێك هەڵوەشانی خێزانەو روخانی کۆمەڵو پچڕانی حەبلی پتەوی نێوان ژنو مێردو هەردوو بنەماڵەی ئافرەتو پیاوەکەیە. خۆ ئەگەر جودابونەوەکەش زوو بەزو نەیەتە دی، کێشەو دڵەڕاوکیو خەمو رقو قین باڵی بەسەر ئەو خێزانەدا دەکێشیو ئاسودەییو ئارامی نامێنی، تەربیەو بەخێوکردنی منداڵو وەچەی تێدا گونجاو نابیو ئەو ماڵە دەبێتە کانی ئاشوبو ململانیو شەڕو هەرا، تا سەرەنجام لێك پچڕان دێتە دیو خێزان پەرتەوازەو منداڵ بی سەرپەرشتیارو نازی باوكو دایك دەمێننەوە، بەخێوکردنو پەروەردەکردنیان لەناو کەشو هەوایەکی ناسروشتیو نەگونجاودا دەستەبەر دەبی: کە زۆربەی کات سەردەکێشی بۆ گیرۆدەبوونیان بە نەخۆشی دەرونیو دەمارگیریو جەستەییو لەدەستدانی رەوشتو ئەخلاقو تێکڕوخانی کەسایەتیو ئالودەبوونیان بەچەند شێوە (شذوذ)و لاڕی بوون.

کەوابێ کارەکە خەتەرناکەو پێویستە هەر لەگەڵ نیشانە سەرەتاییەکانی ناچیزەبوون سەریان هەڵداو هەستیان پێ کرا زوو بەرەو رویان ببینەوەو چارەسەریان بکەین‌و نەهێڵین پەرەبسێنن‌و لەکۆنترۆڵ دەربچن.

## چارەسەری ناچیزەبوونی ئافرەت

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا – النساء/٣٤} یەکەم چارەسەرو هەنگاو نان بۆ زاڵبون بەسەر دیاردەی ناچیزەبوونی ئافرەت ئامۆژگاریکردن‌و گفت‌و گۆی حەکیمانەیە هەڵبەتە نەصیحەت‌و ئامۆژگاری یەکەم ئەرکی سەرشانی سەرۆکی خێزانە، دەبێ حەکیمانە ئەنجامی بدا، ئامۆژگاریکردن‌و رێنمویی کارێکی پیرۆزو چاکسازییە هەموو کاتێك پێویستە لێپرسراوی خێزان بەرچاوی بگرێ‌و ئەنجامی بدا. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ – التحريم/٦}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە خۆتان‌و ماڵ‌و منداڵتان بپارێزن لەئاگرێك: کە سوتەمەنییەکەی ئادەمیزادی بتپەرست‌و بتەکانیانن، ئامۆژگارییان بکەن لەرێی راستەقینەی ئایین لانەدەن‌و پابەندی ئەخلاق‌و رەوشتی ئیسلامی‌و شەریعەتی پیرۆزی بن.

وەلێ لەم حاڵەدا نەصیحەت‌و ئامۆژگاریی رێڕەوێکی تایبەتی‌و ئامانجێکی دیاریکراوی هەیە: کە بریتییە لە چارەسەرکردنی ناچیزەبوونی ئافرەت پێش ئەوەی کێشەی لەگەڵ مێردەکەی‌دا بگاتە بنبەست‌و دەرو جیران‌و خزم‌و کەس پێی بزانن.

بەڵام پەندو ئامۆژگاری جاری واهەیە لەم بارودۆخانەدا بێ سودەو کاریگەریی خۆی نابێ، کاتێك ئافرەتەکە هەواو لوتبەرزییەکی تێدا هەبێ، یان

هەڵچوون و خۆبەزلزانی و باڵا دەستییەك لەخۆیدا بەدی بكاو خۆی پێ لەمێردەكەی بەرزتر بێ بەهۆی جوانی یان دەوڵەمەندی یان پلەو پایەی خێزانی یان هەر ئیعتیبارێكی تر؛ كە ئافرەتەكە وا لێ بكا ئەوەی لەبیر بچێتەوە، كە هاوبەش و هاوسەرە لە خێزاندا نەك دژو دوژمن و ركابەرو خۆ بەزلزان و لوتبەرز!

ئالێرەدا چارەسەری دووەم دێتەكایەوە بۆئەوەی خۆبەزلزانی ئافرەتەكەو شانازیكردنی بەسەر مێردەكەیدا بەرپەرچ بدرێتەوە تێی بگەیەندرێ: كە ئەوشتانەی ئەو پێیان دەنازێ لە جوانی و دەوڵەمەندی و خانەدانی چ نرخێكیان نیەو نابێ بیانكاتە چەكی دەستی بۆ بەربەرەكانی مێردەكەی. ئەمەش بەچی دەستەبەر دەبێ بە پشت تێكردنی و لەگەڵ نەنووستنی، بۆیە قورئان دەفەرموێ: {وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ – النساء/٣٤}: لەژووری نووستندا روویان لێ وەرگێڕن و دەستیان لەگەڵ تێكەڵاو مەكەن. وشەی (ألمضاجع) كۆی (مَضْجَعَ) كە بەمانا شوێنی ئیغراو كێشكردنە: كە ئافرەت بەهۆیەوە پیاو كەمەند كێش دەكاو دەسەڵاتی خۆی بەسەردا دەسەپێنێ. جا هەركاتێ پیاو توانی خۆڕاگرێ و ئەم دەسەڵاتەی ژنەكە نازی پێوەدەكا تێك بشكێنێ، ئەوە بێگومان كاریگەرترین چەكی دەستی ژنەكەی داگیر كردوەو دەسەڵاتی لێ ستاندوە.

هەڵبەتە بۆ ئەم حاڵەتەش رێ و شوێنێكی تایبەتی هەیە، پێویستە بگیرێتەبەر، ئەم پشت تێكردن و روو لێ وەرگێڕان و لەگەڵ نەنووستنە نابێ لە دەرەوەی ژووری نووستن بێ، نابێ وابكا منداڵ و خاوو خێزان پێی بزانن، نەوەكوو كاریگەری دەروونی بكاتە سەر منداڵەكان، نابێ بەئاگاداری دەروجیران و خزم و بێگانەبێ، نەوەكوو كەسایەتی ئافرەتەكەی پێ بشكێ و وای لێ بكا هەوڵی تۆڵەكردنەوە بداو ناچیزە بوونەكەی زیادبكا. چونكە مەبەست

لەهەجرو پشت تێکردن چارەسەری ناچیزەبوونەکەیە نەك زەلیل کردنی ئافرەتەکەو روشاندنی کەسایەتیەکەی. یان توشکردنی منداڵەکانیان بە نەخۆشی دەروونی.

وەلێ رێدەکەوێ ئەم چارەسەرەش سەرکەوتن بەدەست نەهێنێ، ئایا دەبێ دەسەوەستان دانیشن‌و بیر لەچارەسەری تر نەکرێتەوەو لێ بگەرێین ئەم موئەسسەسە پیرۆزە تێك بروخێ؟! بێگومان لێرەدا ئیجرائاتێکی تر هەیە، هەرچەندە عونفێکی تێدایە بەڵام لەبەرامبەر روخانی موئەسسەسەی خێزان ناچار پەیڕەوی دەکرێ. چونکە عیلاجەو دەرمانە، دەرمان تاڵیش بێ ناچاری بیچێژی. ئەم عیلاجەش لێدانە بۆ تەمبێ کردن‌و بەرەنگاربوونەوەی ناچیزەبوون، پەروەردگار لەم بارەوە دەفەرموێ: {وَاضْرِبُوهُنَّ – النساء/٣٤} هەڵبەتە ئەم لێدانە بە مەبەستی ئەشکەنجەو تەعزیب‌و تۆڵە ساندنەوە نیە، سوکایەتی پێکردن‌و مل پێ شۆڕکردن نیە، هەروەها نابێ لێدانەکە بۆ مل پێ شۆڕکردن‌و ناچارکردن بێ بە ژیانێك کە پێی ناڕازییەو بیەوێ بەزۆر وای لێ بکا بە ژیانەکە رازی بێ... بەکورتی دەبێ لێدانەکە بەمەبەستی ئەدەب دادان‌و راهێنان بێ، دەبێ دافیع‌و پاڵنەرەکەی رق‌و قین نەبێ، دەبێ سۆزو رەحمی لەگەڵ بێ، دەق دەبێ لە ئەدەب دادانی باوك بۆ منداڵی یان مامۆستا بۆ قوتابی بچێ. بێگومان ئەم ئیجرائات‌و کارانە دروستن بۆ چارەسەرکردنی دیاردەی ناچیزەیی‌و تۆران‌و سەرپێچیکردن پێش ئەوەی کارەکە لەدەست دەرچێ‌و گەورە ببێ‌و چارەسەرکردنی زەحمەت بێ، بەڵام لەهەمان کاتدا ئایینی ئیسلام هۆشداری داوە بەوەی کە پراکتیزە کردنی ئەو چارەسەرانە توندڕەوی تێدا نەبێ‌و خراپ بەکارنەهێندرێ‌و نەبێتە هۆکارو رێخۆشکردن بۆ زیان گەیاندن بە ئافرەتەکەو چەوساندنەوەی. بێگومان پێغەمبەری مەزن بەشێوەی کردەیی‌و عەمەلی، بە رێنمویی‌و گوفتار پراکتیزەی ئەو چارەسەری

کـردووەو دەرحـەق بـە خێزانـەکانیو هـەوڵی داوە زوو بـەپیر چارەسـەری ناچێزەبوونەوە بچێو نەهێڵێ کارەکە تەشەنە بکاو لەدەست دەرچێ، لەزۆر بۆنەو رووداویشدا ئەوەی دووپات کردۆتەوە: کە نابێ لەبەکارهێنانی چارەسەری ناچێزەبووندا زیادەڕەوی بکرێ.

لە معاویەی کوڕی حەیدەرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: وتم: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! مـافی ئـافرەتی هەریـەکێکمان بەسـەر مێردەکەیەوە چیە؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ - أَوِ اكْتَسَبْتَ - وَلاَ تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلاَ تُقَبِّحْ وَلاَ تَهْجُرْ إِلاَّ فِي الْبَيْتِ»[1]: مـافی ئافرەت بەسـەر پیاوەوە ئەوەیە بـژێوو پۆشاکی بۆ دابین بکا، بەهیچ شێوەیەك لـە دەمو چاوی نـەدا، جنێوو توانجو تەشەری ئاڕاستە نەکا لەژووری نووستندا نەبێ خۆی لێ گۆشەگیر نەکا.

لـە ئییاسـی کـوڕی عەبـدوڵڵای کـوڕی ئـەبو زوبـاب ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «لاَ تَـضْرِبُوا إِمَـاءَ اللَّـهِ». لەبەنـدە مێینـەکانی خـودا مـەدەن. عومـەری کـوڕی خـەتاب هاتـە خزمـەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئافرەتـان وایـان لێ هـاتووەو شوڵیان لێ هەڵکێشاوە بەسەر مێردەکانیاندا هەڵدەشاخێن، پێغەمبەر ڕێگـای دا لـەژن بـدرێ، ئافرەتگـەلێك دەورەی مـاڵی پێغەمبـەریاندا، شـکایەتیان لـە مێردەکانیان دەکردو ناڕەزایی خۆیان دەربڕی بەرامبەر ئەو ڕێگـە پێدانـە بـە مێردەکانیان، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لَقَـدْ أَطَـافَ بِـآلِ بيـت مُحَمَّـدٍ نِـسَاءٌ كَـثِيرٌ يَـشْكُونَ أَزْوَاجَهُـنَّ لَـيْسَ أُولَئِـكَ بِخِيَـارِكُمْ ».[2] ئافرتگـەلێکی زۆر دەورەی ماڵـە محمـدیان داوە نـاڕەزایی خۆیـان دەردەبـڕن

---

[1] لەوەپێش لەباسی (مافی ئافرەت بەسەر پیاوەوە) باسکرا.

[2] حسن صحیح: (ص.جة/١٦١٥) ، د(٢١٣٢/١٨٣/٦)، جة(١٩٨٥/٦٣٨/١).

بەرامبەر هەڵس‌و کەوتی مێردەکانیان کە لێیان داون، هەڵبەتە ئەو مێردانە باش نین‌و باشینەکانی ئێوەنین.

لە عەبدوڵلای کوڕی زەمعەوە ڕیوایەتکراوە: کە گوێی لێ بوو پێغەمبەری خودا دەیفەرموو: «يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ يَجْلِدُ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ، فَلَعَلَّهُ يُضَاجِعُهَا مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ».[1] وادەبێ یەکێك لەئێوە پەلاماری ژنەکەی دەداو دایدەپلۆسێ دارکاری دەکاو وەکوو چۆن کۆیلەکەی دارکاری دەکا، لەوانەشە کۆتایی ڕۆژەکە سەرجێی لەگەڵدا بکا.

هەرچۆنێك بێ ئەو ئیجرائات‌و چارەسەریانەی دانراون بۆ ناچیزەبوون ئەندازەیەکیان هەیە، هەرکاتێ گەیشتە ئەو ئەندازەیە دەبێ ڕابگیرێن‌و کاریان پێ نەکرێ، چونکە ئەوانە هۆکارو وەسیلەن مەبەست‌و غایەنین، هەرکاتێ مەبەست هاتەدی، هۆکارەکان پێویست نامێنن، قورئان دەفەرموێ: {فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً – النساء/٣٤} ئافرەتە ناچیزەبووەکان کە هاتنەوە ژێر ئیطاعەو بەگوێکردن‌و فەرمانبەرداری، ئیتر واز لەکاراکردنی چارەسەریەکان بێنن، چونکە ئەو هۆکارانە بۆیە دەگیرێنەبەر بۆ قەڵاچۆکردنی ناچیزەبوونەکەو دەستەبەربوونی فەرمانبەرداریی‌و ئیطاعەکردنە. کە ئەمانە هاتنەدی، ئیتر چیدی هۆکارەکان ناگیرێنەبەر، بەڵام مەرجە دەبێ بەگوێ کردن‌و طاعەتەکە بە تۆپزی نەبێ، بەڵکوو بە ویست‌و ئیختیار بێ، بۆئەوەی بتواندرێ بکرێتە بناغەی دامەزراندنی خێزان‌و کۆمەڵ، چونکە ملکەچکردنی بەتۆپزی‌و زەخت بەرهەمی باشی نابێ‌و ئەو ژن‌و مێردە لێك ناحەسێنەوە.

دەقی قورئان ئاماژە بەوەدەکا: کە پەیڕەوکردنی چارەسەریەکان دوای دەستەبەربوونی ئاکام‌و مەبەستەکان زێدەڕۆیی‌و ستەمکردنە، سەرپێچی

---

[1] متفق عليه: خ(٤٩٤٢/٧٠٥/٨)، م(٢٨٥٥/٢٠٩١/٤)، ت(٣٤٠١/١١١/٥).

کردنی فەرمانی خودایە {فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً – النساء/٣٤} دوای ئەوەی ئافرەتە ناچیزەبووەکان هاتنەوە سەر خەتو فەرمانبەرداری مێردەکانیان بوون، ئیتر واز لە رێگای چارەسەرییەکان بێنن‌و وەلایان بنێن.

ئەمجار دوا بەدوای ئەو نەهیە صەریحە، ئەوە بەگوێچکەی مێردەکاندا دەدا: کە خودا بالاّ دەستو گەورەو بەتوانایەو هەرچی بیەوێ دەیکاو هیچی لێ عاصی نابێ. بۆئەوەی دڵەکان ئارام بگرن سەر رەقی قەلاّچۆ بکرێ، دیاردەی بەغیی‌و سەرپێچی بپوکێتەوە، ئەمەش ئوسلوبێکی قورئانە دەیەوێ بەشێوەی تەرغیبو تەرهیب ئەگەر بڕی دڵو دەروون دیاردەی بەغیی‌و خۆبەزلزانی تێدابێ لەبێخی دەربێنێ.

## چارەسەری یاخی بوونی مێرد

قورئان دەفەرموێ: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا – النساء/١٢٨}: ئەگەر ئافرەتێك ترسا لەوەی مێردەکەی لێی یاخی بێ، بەگوێرەی پێویست هەڵس‌و کەوتی مێردانەی لەگەڵ نەکا، روی نەدەدایە، بژیوی پێویستی بۆدابین نەدەکرد، بە سۆزو رەحمەوە لەگەڵی نەدەدوا، لەبەر هەر هۆیەك لە هۆیەکانی (ناشیرینی، پیری، نەخۆشی ... هتد) ئەوە لەو حالاّنەدا چ خراپیەك نیە: کە پەنا ببرێتە بەر صوڵح‌و ئاشتەوایی‌و رێکەوتن، بەمجۆرە ئافرەتەکە واز لەهەندێ مافی خۆی بێنێ بۆئەوەی لەژێر نیکاحی مێردەکەیدا بمێنێتەوەو رێگابدا مێردەکەی ژنێکی تر بێنێ، یان بڕێ لە ماڵی خۆی بدا بە مێردەکەی بۆئەوەی تەلاقی بداو لەدەستی رزگاری بێ، هەڵبەتە هەموو کاتێ صوڵح‌و رێککەوتن باشترە لە لێك جیابونەوەو تەلاقدان، یان لەناچیزەبون‌و روو لێ وەرگێڕان، یان لەشەڕو ئاژاوەو پشێوی ناو خێزان. ئەمەش بۆ پارێزگاریکردن

لەسەر مانەوەی چەتری خێزانو تێك نەڕوخانیو بەرقەراربوونی گرێبەستی ژنو مێردایەتی. خۆ ئەگەر ئەو مێردانەی گلەییان لەژنەکانیان هەیە لەڕوی ناشیرینی، پیری، نەخۆشی....هتد. ئارام بگرنو چاوپۆشی بکەن لە کەمو کوڕی خێزانەکانیانو پەنا نەبەنە بەر ناچیزەبوونو توندو تیژی لەگەڵ ژنەکانیانو ئاژاوەو پشێوی نەنێنەوە، ئەوە خودا ئاگاداری ئەو چاکەیەو پاداشی ئەو مێردە خۆگرانە دەداتەوە.

بێگومان لەوەپێش مەنهەجی ئیسلامی حاڵەتی ناچیزەبوونی ئافرەتی رونکردەوە، باسی ئەو ئیجرائاتانەی کرد کە بەرچاو دەگیرێن بۆ پارێزگاریکردنی کیانی خێزانو پەیوەندی نێوان ژنو مێرد.

ئێستا باسی رێکخستنو چارەسەرکردنی حاڵەتی ناچیزەبوونی مێرد دەکا، کاتێ هەست دەکرێ دیاردەی ناچیزەبوون لەلایەن پیاوەوە سەر هەڵدەداو ئەمنو کەرامەتی ئافرەت دەخاتە خەتەرەوە، کەرامەتو ئاسایشی خێزان بەرەو هەڵدێرو روخان دەبا.

بێگومان دڵەکان گۆڕانکارییان بەسەردا دێو هەستو شعورەکان دەگۆڕێن، ئایینی ئیسلامیش مەنهەجی ژیانە، هەموو کێشەو گیرو گرفتەکانی ژیان چارەسەر دەکاو رێگا چارەیان بۆ دەدۆزێتەوە، بۆ هەموو چورتەو گیرو گرفتێکی ژیان چارەسەرو دەرمانی داناوە، نەخشەو پلانی دامەزرانی کۆمەڵو بەڕێوەچوونی داناوە. داوادەکا کۆمەڵگاو خێزانو تاك بەپێی ئەو بەرنامەو نەخشەو پلانە بەڕێوە بچنو رەفتاربکەن.

هەرکاتێك ئافرەت هەستی کرد کە لەلایەن مێردەکەیەوە پاشگوێ خراوەو ئەم پاشگوێ خستنەش سەردەکێشێ بۆ تەلاقو دەست لێك بەردان – کەلای خودا دزێوترین حەلاڵە – یان سەردەکێشێ بۆئەوە مێردەکەی بە تەواوی پشتی تێ بکاو بە موعەللەقی بیهێڵێتەوە، نە ژنی مێرداربێ نە ژنی

تەلاقدراوبێ بتوانێ بۆ خۆی داهاتووی خۆی دەست نیشان بکا، ئەوە لەم حاڵەدا هیچ خراپیەکی تێدانیە بۆ خۆیو بۆ مێردەکەی؛ کە پەنابەرنە بەر صوڵحو ئاشتەوایيو لەنێو خۆیان رێك بکەون؛ بەم جۆرە ئافرەتەکە چاوپۆشی لەهەندێ بەرژەوەندی خۆی بکا، لەبەشێك لە مارەیيو بژێوی خۆی گەردنی مێردەکەی ئازادبکا، یان ئەگەر مێردەکەی ژنی تری هەبوو رێگای بدا زیاتری کات لای ژنەکەی تری بمێنێتەوەو واز لە بەرژەوەندی خۆی بێنێ بۆ هەوێیەکەی بەتایبەتی ئەگەر ئەم خۆی پیربوبوو تەڕو تازەیی نەمابوو جازیبییەتی ژنانەی لەدەست دابوو.

هەموو ئەم چاوپۆشيو وازهێنان لە بەرژەوەندیو ئیثارو شتانە بە ویستو ئیرادەی خۆی بێو زۆرە ملێو زەختی لەسەر نەبێ، بۆ خۆی بارودۆخو بەرژەوەندیی خۆی مەزندەبکاو بڕیاری لەسەربداو بگاتە قەناعەت کە ئەمەی باشترە لەوەی تەلاق بدرێ، ئەمەیە کە قورئان ئاماژەی پێ کردووەو فەرموویەتی: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا – النساء/١٢٨}.

ئەمجار بەشوێن ئەم ئامۆژگاریو حوکمەدا، ئاماژە بەوەدەکا کە بەشێوەیەکی گشتی صوڵح کردن باشترە لە تەلاقدانو ناچیزەبونو روولێ وەرگێڕانو پشت تێکردن، دەفەرموێ: {وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – النساء/١٢٨}.

ئەمجار پیاو هەڵدەنێ بۆئەوەی چاکەکاربێ لەگەڵ ژنێك کە لایەنی ئاشتەوایی بگرێتەبەرو واز لەهەندێ بەرژەوەندیی خۆی دەهێنێ بۆ رازی کردنی مێردەکەیو رونەدانی تەلاقو نانەوەی ئاشوبو کێشە. ئەوەش رادەگەیەنێ: کە پەروەردگار ئاگادارو زانایە بە چاکەو رەفتار باشی پیاوەکە لەگەڵ ئافرەتەکەداو پاداشی باشی دەداتەوە. دەفەرموێ: {وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا – النساء/١٢٨}.

دەربارەی هۆکاری نازڵبوونی ئەم ئایەتە ئەبو داود ریوایەتێك لە هیشامی کوڕی عوروە دەگێڕێتەوە دەڵێ: خاتو عائیشە (ڕەزای خودای لێ بێ) پێی وتم: ئەی خوشکەزای خۆشەویستم! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەیەکچاو سەیری خێزانەکانی دەکرد هیچ کاممانی لەوی تر بەلاوە لەپێشتر نەبوو وەکوو یەك لەلامان دەمایەوەو چ فەرق و جوداوازی لەنێوانماندا نەدەکرد، کەم وارێ کەوتووە شەوێك هەمووومانی بەسەر نەکردبێتەوە، بەسەرماندا دەگەڕاو ئەحواڵپرسی دەکردین، تا دەگەیشتە ماڵی ئەوەمان کە نۆرەی بوو شەو لای بمێنێتەوە، ئیتر لای دەمایەوە. سەودەی کچی زەمعە کاتێ کەوتە ساڵەوەو ترسا لەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی جیابێتەوە، عەرزی پێغەمبەری کرد: کە نۆرە مانەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەلای، دەبەخشێ بە خاتو عائیشە، پێغەمبەریش ئەوەی لێ قبوڵ کرد، عائیشە دەفەرموێ: ئایەتی {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا – النساء/١٢٨} دەربارەی سەودەو ئافرەتی تری لەوجۆرە نازڵ بووە.

## کاتێك کێشەی نێوان ژن و مێرد پەرەی سەند چی بکرێ باشە؟

قورئان دەفەرموێ: {وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُواْ حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلاَحًا يُوَفِّقِ اللّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا – النساء/٣٥}: ئەگەر کێشەی نێوان ژن و مێرد پەرەی سەندو ترسی ئەوەتان هەبوو کێشەکەیان سەربکێشێ بۆ تەڵاق و لێك جودابوونەوەو شەڕو ئاژاوەی بەردەوام، ئەوە هەوڵی ئاشتبوونەوەو ئاشتەواییان بدەن حەکەمێك لە خزمی ئافرەتەکەو حەکەمێك لەخزمی پیاوە کە دەست نیشان بکەن و بیاننێرن

بۆئەوەی لەنزیکەوە گوێ لەڕازو گلەیی هەردوو ژن‌و مێردەکە بگرن؛ بزانن خەتای کامیانە، ئەوجا هەوڵی ڕێکخستنەوەو کوژانەوەی ئاژاوە بدەن، ئەگەر ئەو دوو حەکەمەو ژن‌و مێردەکە مەبەستیان بی ڕێك بکەونەوە خودا سەرکەوتوویان دەکا بۆ پێکهاتنەوەو ئاشتبوونەوە، بێگومان خودا زاناو خەبەرداره بەنیازو مەبەستی هەموو لایەکیان.

ئەوەی لەوەپێش باسکرا بۆ چارەسەری ناچیزەبوونی ژن‌و مێرد بۆ کاتێکە کەناچیزەبوونەکە رووی نەدابێ‌و رانەگەیەندرا بێ، هەوڵی ئەوە بدرێ نەهێڵدرێ دیاردە سەرەتایی‌یەکانی سەرهەڵبدەن، بەڵام کاتێ ناچیزەبوونەکە روویدا، ئیتر ئەو ئیجرائات‌و چارەسەریانە پەیڕەو ناکرێن، چونکە پەیڕەوکردنیان بێ هودەیە، بەرهەمی نابێ، ئێستا ناچیزەبوون روویداوەو بەربەرەکانی‌و شەڕوکێشە ئیعلان کراوە، هەریەکەیان دەیەوێ سەری ئەویتریان پان بکاتەوە، کەواتە ئەم حاڵەتە چارەسەری تری گەرەکە، دەردەکە دەرمانی تری دەوێ.

هەروەها کەبیندرا بەکارهێنانی ئەم ئیجرائاتانە بێ سودە پتر ئاژاوەکەی نێوان ژن‌و مێردەکە بەهێز دەکەن‌و ناچیزە بوونەکە بەدی دێنن‌و هێڵەکانی نێوانیان کەهێشتا نەپچڕاون دەپچڕێنن، یان کەزانی پەیڕەوکردنی ئەو ئیجرائات‌و هۆکارانە بێ ئاکامن‌و نەتیجەیان نابێ، لەم حاڵەتانەدا بەگشتی مەنهەجی ئیسلامی ئاماژە بە چارەسەرییەکی تر دەکاو دەرمانێکی تر بۆ نەخۆشییەکە دەستنیشان دەکا، بۆ ئەوەی ئەو خێزانە نەڕوخێ‌و ئەو گرێبەست‌و دامەزراوەیە هەڵنەوەشێتەوە، ئەو پەیوەندییە گیانی‌و مادییە نەپچڕێ‌و ئەو هێلانە تێك نەچێ، نەهێڵدرێ هەروا بەهەوانتە ئەو خێزانە تێك بچن‌و ئەو گرێبەستە پیرۆزە هەڵبوەشێتەوە. بۆیە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُواْ حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلاَحًا يُوَفِّقِ

اللّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا – النساء/٣٥}، بەڵێ ئەوە مەنهەجی ئیسلامییە، بانگەوازی ناکا بۆ دەستەوەستانبوون و ملکەچکردن بۆ دیاردەی ناچیزەبوون و بەرپابوونی ئاژاوەی ناو خێزان، هەروا ڕێگە نادا خێرا گرێبەستی نێوان ژن و مێردەکە لەڕێگەی تەڵاقەوە پچڕانی بەسەردا بێ و خێزان تێك بچێ و لانە لەمناڵ و زارۆك تێك بچێ و خەسوو خەزوورو کەسانی تر خەفەتبار بکرێن، خزمایەتی بگۆڕدرێ بە دوژمنایەتی و خۆشەویستی بەرق و کینە، کە لەڕوخانی خێزاندا جگە لەژن و مێرد کە دەستیان هەیە لە ڕوخانەکەدا کۆمەڵێك خەڵکی تر بەمنداڵ و گەورەوە دەبنە قوربانی و ستەم لێ کراو هیچ دەسەڵاتێکیشیان نیە.

جا لەڕوانگەی ئەوەوە کە دامەزراوەی خێزان دامەزراوەیەکی پیرۆزو بەنرخە لەدیدی ئیسلامدا، ڕۆڵی هەیە لەپێکهاتەی کۆمەڵگادا لە گەشەکردن و بەرەو پێشەوە چوونی و تەزویدکردنی بەچینی تازەو پێشکەوتنی لە ڕەورەوەی مێژوودا، بۆیە ئیسلام پەنا دەباتە بەر ئەم دوا چارەسەرییە، ئەویش ئەوەیە: هەرکاتێ ترسی شیقاق و دەست لێك بەردان هاتە کایەوە ئیسلام فەرمان دەکا بە بنەماڵەو خانەوادەی هەردوولا: کە هەرلایەکیان حەکەمێك دەست نیشان بکەن، حەکەمێك لەخانەوادەی ئافرەتەکەو حەکەمێك لەخانەوادەی پیاوەکە بەهێدی و لەسەرەخۆ کۆببنەوە بە ئەعصابێکی ساردو دوور لەهەڵچوون و ئینفیعال و هەڵدانەوەی لاپەڕەی کۆن و ئەو هۆکارانەی جەوی ژن و مێردایەتی لێ لێڵ کردوون و کێشەکەیانی بە بنبەست گەیاندووە، شتی بچوکی لێ گەورە کردوون، پەیوەندییە ئەرێنی و هۆکارە جوانەکانی ژن و مێردایەتی لێ پەردەپۆش کردوون، هەروا دەبی ئەو حەکەمە حەریص بن لەسەر پارێزگاری سومعەی هەردوو بنەماڵەو بەسۆزو ڕەحم بن بۆ منداڵی ژن و مێردەکەو پاشەڕۆژیان، گیانی تۆڵە ساندنەوەو

سەرخستنی لایەکیان بەسەر لاکەی تریاندا تێدا نەبێ، بەیەك چاو سەیری هەردوو لابکەن، بەرژەوەندیو خێری هەردوولایان مەبەست بێ، بیانەوێ ئەو خێزانە لە لێك هەڵوەشانو دەست لێك بەردان بپارێزنو نەهێڵن ئەو لانە پیرۆزە تێك بچێ.

لەهەمان کاتدا هەردوو لە حەکەمەکان ئەمینو باوەڕ پێکراون لەسەر پاراستنی نهێنی ژنو مێردەکان چونکە خزمو ئەهلی خۆیانن، ئەگەر نهێنییەکیش هەبێ ئەوان دەیپارێزنو بڵاوی ناکەنەوە، چونکە هیچ بەرژەوەندییان لە ئاشکراکردنی ئەو نهێنییەدا نیە بەڵکوو بەرژەوەندییان لەوەدایە سورگومی بکەنو موداراتی لەگەڵدا بکەن.

هەردوو حەکەمەکە کۆدەبنەوە بە مەبەستی ڕێکخستنەوەو چاککردنەوەی نێوان ژنو مێردەکە، ئەگەر لەناخی ژنو مێردەکەدا ڕەغبەتی ڕێککەوتنەوە هەبێو بیانەوێ دەست لێك بەرنەدەن، ئەوەی کەوتۆتە نێوانیانەوە ڕق هەڵسانێك بووە ئەو ڕەغبەتەی داپۆشیوە، ئەوە بێگومان بەیارمەتی ئەو ڕەغبەتەی ئەوانو دڵسۆزی خۆیان خودا بەرەکەت دەخاتە هەوڵەکانیانەوەو سەرکەوتوو دەبن لەصوڵحو ڕێکخستنەوەکەیاندا {إِن يُرِيدَا إِصْلاَحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا – النساء/٣٥} ئەوان بەدڵسۆزی هەوڵی صوڵح دەدەن خوداش یارمەتیدەریان دەبێو سەرکەوتوویان دەکا لەئیشەکەیاندا.

### شتێك حەڵاڵ بێ بۆ لەخۆمانی حەرام بکەین؟
### بۆ شتێك حەڵاڵە بۆت لەخۆتی حەرام دەکەی؟

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەمەتەیەکی هەبوو دەچووەلای، خاتو عائیشەو خاتو حەفصەی خێزانی هەمیشە دژی بوونو باسیان دەکرد تا وایان لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کردلەخۆی حەرام بکا! ئیتر پەروەردگار ئایەتی {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ

تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ – التحريم/١} نازلكرد: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆچی شتێك لەخۆت حەرام دەكەی كە خودا بۆی حەلاڵ كردووی؟ دەتەوێ بەوكارەت خێزانەكانت ڕازی بكەی.

لە ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، فەرموویەتی: ئەگەر پیاو خێزانی خۆی لەخۆی حەرام كرد ئەوە بەسوێند دادەنرێو پێویستە كەفارەتی بدا، ئەمجار ئایەتی {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ – الأحزاب/٣١} خوێندەوە: بێگومان لە ڕەفتارو هەڵسوكەوتی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئێوە قودوەتو چاولێكەری هەیەو شوێنی بكەون.[١]

كەسێك بەژنەكەی بڵێ ئەتۆ لەمن حەرام بی كەفارەتی سوێندی دەكەوێتە سەر، هەر ئەوەشە لەقورئاندا ئاماژەی پێ كراوە دەفەرموێ: {لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُواْ أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ – المائدة/٨٩}.

## سوێندخواردنی مێرد لەخێزانی (الایلاء)

ئەگەر پیاو سوێندی خوارد لەژنەكەی كە سەرجێی نەكا بۆ ماوەیەك كەمتر لەچوار مانگ، ئەوە واباشە كەفارەتی سوێندەكەی بداو بچێتە لای ژنەكەی. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِهَا وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ».[٢] كەسێك

---

[١] متفق عليه: م (١٤٧٣/١١٠٠/٢) وهذا لفظه، خ (٥٢٦٦/٣٧٤/٩).

[٢] صحيح: (ص/٦٢٠٨)، م (١٦٥٠/١٢٧١/٣)، ن (١١/٧)، جه (٢١٠٨/٦٨١/١).

سوێندی خوارد کە کارێك نەکا یان بیکا دوایی بۆی دەرکەوت پێچەوانەکەی باشترە باسوێندەکەی لەخۆی بخاو کەفارەتی بدا.

ئەگەر کەفارەت نەدا دەبێ خۆبگرێ تا ماوەکە بەسەر دەچێ. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سوێندی لەخێزانەکانی خوارد کە بۆ ماوەی مانگێك نەچێتە لای خێزانەکانی «آلَى رَسُولُ اللَّهِ – صلى الله عليه وسلم – مِنْ نِسَائِهِ ، «وَكَانَتِ انْفَكَّتْ رِجْلُهُ ، فَأَقَامَ فِي مَشْرُبَةٍ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً».

وتیان ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) جەنابت سوێندەکەت بۆ مانگێك خواردبوو؟ فەرمووی: «إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ» مانگو بیستو نۆ رۆژ دەبێ.

وەڵێ ئەگەر مێرد سوێندی خوارد کە هەرگیز نەچێتە لای خێزانی، یان ماوەی دیاری کرد زیاد لەچوار مانگ بوو، ئەوە ئەگەر کەفارەتی سوێندەکەی داو چووە لای خێزانی ئەوە باشە، ئەگینا چاوەڕێ دەکرێ تاماوەی چوار مانگ تێپەڕ دەبێ، پاشان ئافرەتەکە داوای لێ دەکا یان هەڵسوکەوتی ژنو مێردایەتی لەگەڵ بکا، یان تەلاقی بدا، چونکە خودا دەفەرموێ: {لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَآؤُوا فَإِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ. وَإِنْ عَزَمُواْ الطَّلاَقَ فَإِنَّ اللّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ – البقرة/٢٢٦-٢٢٧}: ئەوانەی سوێند لەژنەکانیان دەخۆن بۆ ماوەی چوار مانگ مۆڵەتیان دەدرێتێ، جا ئەگەر لەو ماوەدا مێرد کەفارەتی سوێندەکەی داو هەڵسوکەوتی خۆی لەگەڵ خێزانیدا ئاسایی کردەوە، ئەوە خودا لێخۆشبووەو بە بەزەییە، خۆ ئەگەر مێردەکان لەو هەڵسوکەوتەی خۆیان پەشیمان نەبوونەوەو بڕیاری دەست لێك بەردانو تەلاقیان گرتە بەر ئەوە خودا شنەواو بینایە.

لەئیمامی نافیع ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) دەربارەی ئەو (ئیلا)یەی خودا لە قورئاندا ناوی هێناوە، دەیفەرموو:

حـەڵاڵو ڕەوا نیـە بـۆ مێردەکـەی دوای تـەواوبوونی مـاوەی سـوێندەکە بـە موعەللـەقی ژنەکـە بهێڵێتـەوە بـەڵکوو دەبـێ یـان بەشـێوەیەکی ئاسـاییو مەعروف ژنەکە لای خۆی بهێڵێتەوەو ژیانی ژنو مێردایەتی لەگەڵدا دەست پـێ بکاتـەوە یـان پەنابەرنـە بـەر ڕێگاچارەی تـەلاق، وەکـوو خـودا فـەرمانی کردووە.

## ظیهار کردنی مێرد لەژنی خۆی

کەسـێك بـەخێزانی خـۆی بڵـێ: تـۆ وەکـوو دایکـم وای بـۆمن، ئـەوە بەظیهارکەر حیساب دەکرێو یەکسەر ژنەکەی لێ حـەرام دەبـێ. نابـێ بـەهیچ شێوەیەك توخنی بکەوێ، هـەتا ئـەو کەفارەتـەی کـە لـەم ئایەتانـەی دوایـیدا دیاری کراوە دەفعی دەکا کـە دەفـەرموێ: {وَالَّـذِينَ يُظَـاهِرُونَ مِـن نِّـسَائِهِمْ ثُـمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْـلِ أَن يَتَمَاسَّـا ذَلِكُـمْ تُوعَظُـونَ بِـهِ وَاللَّـهُ بِمَـا تَعْمَلُـونَ خَـبِيرٌ. فَمَـن لَّـمْ يَجِـدْ فَـصِيَامُ شَـهْرَيْنِ مُتَتَـابِعَيْنِ مِـن قَبْـلِ أَن يَتَمَاسَّـا – المجادلة/٣}: ئەوانەی ظیهار لەژنـەکانیان دەکـەن بـەم جـۆرە مێـرد بـەخێزانی بڵێ: تۆ وەکوو پشتی دایکم وای، وەکوو دایکـم سـەیرت دەکـەم، ئـەوە یـەکسەر ژنەکەی لێ حەرام دەبێ، دەبـی پـێش ئـەوەی بچنە لایـانو سـەرجێیان بکـەن، کـەفارەتی سـوێندەکەیان بـدەن: کەبریتیـە لـەئازادکردنی کۆیلەیـەك {ذَلِكُـمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ. فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِـسْكِينًا ذَلِـكَ لِتُؤْمِنُـوا بِاللَّـهِ وَرَسُـولِهِ وَتِلْـكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ – المجادلة/٤}: کەسێك کۆیلەی دەست نەکەوت یان بـۆی هەڵنەسـوڕا دەبـێ دوو مـانگ لەسـەریەك بـەڕۆژو بـێ، پـێش ئـەوەی سـەرجێی لەگـەڵ ژنەکـەی بکـا، ئەگـەر نـەیتوانی بـەڕۆژو بـێ دەبـێ خـۆراکی شەسـت هـەژار بـدا؛ شەسـت کەسـی هـەژار ژەمێـك تێـر بکـا لـەخواردنێکی

مامناوەندی کەخۆی دەیخوا {ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ – المجادلة/٤}.........

لەخوومیلەی کچی مالیکی کوڕی ثەعلەبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: مێردەکەم کەناوی ئەوسی کوڕی صامیت بوو ظیهاری لێ کردم، منیش هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شکاتم لە ئەوس کرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەوس بەرپەرچی دەدامەوە، دەیفەرموو: لەخودا بترسە ئەو کوڕی مامی خۆتە، زۆری پێ نەچوو، نیگا هاتە خوارەوە {قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ – المجادلة/١}. بێگومان خودا وتەو سکاڵای ئەو ئافرەتەی بیست کە دەربارەی مێردەکەی لەگەڵ تۆ دەدوا ئەی پێغەمبەری خودا!

کە ئەم نیگایە دابەزی، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەبێ کەفارەت بداو کەفارەتەکەشی ئازادکردنی کۆیلەیەکە، خوومیلە وتی: ناتوانێ کۆیلە بکڕێو ئازادی بکا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەبێ دوو مانگ لەسەر یەك بەرۆژو بێ، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو پیرەمێردێکی کەنەفتە ناتوانێ بەرۆژو بێ، فەرمووی: دەی با خۆراکی شەست مرۆڤی هەژار بدا، وتی: ئەوس هیچی نیە خۆراکی شەست کەس بدا، جا خوومیلە دەڵێ: لەوکاتەدا عەربەخورمایەکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) منیش دەتوانم عەربەخورمایەکی بدەمێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « قَدْ أَحْسَنْتِ اذْهَبِي فَأَطْعِمِي بِهَا عَنْهُ سِتِّينَ مِسْكِينًا وَارْجِعِي إِلَى ابْنِ عَمِّكِ». هەڵوێستێکی باش دەنوێنی برۆ

ئەو خورمایە بەسەر شەست هەژاردا دابەش بکە. دەڵێ: (العَرَق) شەست ربە خورما دەکا.[1]

لە عورەوەی کوری زوبەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: خاتو عائیشە فەرمووی: پاكو مونەزەهە ئەو خودایەی کەشنەوای هەموو شتێکە، وەڵڵاهی من قسەکانی (خولە) لەگوێچکەمدا دەزرنگێتەوەو هەندێ لەقسەکانیم لەبیر چۆتەوە، ئێستا لەیادمە کە خەولە چۆن سکاڵای خۆی لەخزمەت پێغەمبەردا دەکردو دەیگوت: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەوس گەنجی منی فەوتاندووە تا گەنج بوومو بە بەرمەوە بوو لەگەڵی رابواردم منداڵم لێی بوون، ئێستا کەپیر بوومو لەسکوزا وەستاومەوە ظیهاری لێ کردوومو وەلای ناوم، خودایە من سکاڵای خۆم لای تۆ دەکەم لەسەر ئەو ستەمەی لێی کردووم، ئیتر ئەوەندەی نەبرد حەزرەتی جوبرائیل ئەم ئایەتە قورئانیانەی هێنان. دەفەرموێ: {قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ – المجادلة/١}.[2]

کەسێك ظیهاری لەژنەکەی بکا بۆماوەی رۆژێك یان مانگێك یان ماوەیەکی لەو جۆرەو پێی گوت: ئەتۆ بۆ ماوەی مانگێك وەکوو دایکم وابێ، ئەوە بە ظیهارچی دەژمێردرێ، جا ئەگەر لەو ماوە دیاریکراوەدا پابەندی ظیهارەکە بوو، ئەوە هیچی ناکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر پێش تەواوبوونی ماوەی ظیهارەکە چووە لای ژنەکە ئەوە دەبێ کەفارەتی ظیهاربدا، کۆیلەیەك ئازاد بکا، ئەگەر بۆی هەڵنەسورا دوومانگ لەسەریەك بەرۆژوو بێ، ئەگەر نەیتوانی خۆراکی شەصت هەژاربدا.

---

[1] حسن (ص/١٩٣٢)، دون قوله (والعرق)، د (٦/٣٠١/٢١٩٩).

[2] صحيح: (ص.جة/١٦٧٨)، جة(١/٦٦٦/٢٠٦٣).

له سەلەمەی کوڕی صەخری (البیاضی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: من زۆرم ئارەزۆ لەسەر جێیی کردنی ئافرەت بوو، بڕواناکەم کەس بە ئەندازەی من کاری سێکسی لەگەڵ خێزانی خۆی کردبێ، ساڵێك کە مانگی ڕەمەزان داهات ظیهارم لە خێزانم کرد: وتم: هەتا ڕەمەزان تەواو دەبێ ئەتۆ وەکوو دایکم وابی، ماوەیەکی پێچوو شەوێك ژنەکەم قسەی بۆ دەکردم شوێنێکی جەستەییم بەرچاوکەوت، خۆم پێ نەگیراو عەمبازی بومێو سواری بووم، بۆ بەیانی کە چوومە ناو دۆستو برادەرەکانم ئەم ڕوداوەم درکاندو پێم گوتن پرسیارم بۆ لە پێغەمبەر بکەن ئاخۆ حوکمی ئەم کارەی من چۆنەو چییە؟ وتیان بەخودا ئێمە شتی واناکەین ئەگەر پرسیاری لەوجۆرە لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بکەین نیگای خودایی دەربارەمان نازڵ دەبێ، یان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەوبارەوە فتوایەك دەفەرموێ: ئەوکاتە عەیبەمان توش دێ، لەبەرئەوە ڕومان نایە ئێمە پرسیاری لەو جۆرەت بۆ بکەین. ئێمە بەو تاوانە دەتدەینە دەست پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ). بڕۆ بۆخۆت ئەوکارەی خۆت بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسبکە. سەلەمە دەڵێ: ئیتر بۆخۆم چووومە خزمەت پێغەمبەرو ڕوداوەکەم بۆ باسکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْتَ بِذَاكَ»؟ ئەتۆ شتی وات لێ ڕودراوە؟ عەرزم کرد بەڵێ من ئەوەم لێ هەوماوە. ئەوەتا ئێستا ملکەچی فەرمانی خودامو چی پێویست بێ لەسەرم ئەنجامی دەدەم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: کۆیلەیەك ئازادبکە، دەڵێ وتم: سوێندم بەوکەسەی تۆی کردووە بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچم نیەو دارای هیچ کۆیلەیەك نیم، تەنها خۆم شك دەبەم. فەرمووی: دەی کەوایە دوومانگ لەسەر یەك بەڕۆژوبە. دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خودا! من بەهۆی ڕۆژووەوە تووشی ئەم بەڵایە بوم،

بەهیچ جۆرێك ناتوانم بەڕۆژوویم. فەرمووی: دەی کەوایە ژەمێك خواردنی شەصت هەژاربدە، دەڵێ: وتم: سوێند بەوکەسەی تۆی کردووە بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەمشەو بەبێ شێو سەرمان ناوەتەوەو هیچمان نەبوو بیخۆین، فەرمووی: دەبڕۆ بۆلای بەرپرسی زەکات کۆکەرەوەی هۆزی (زریق) پێی بڵێ: با باربۆت بکاو یارمەتیت بدا لەو باربووکردنە خۆراکی شەصت هەژاری لێ بدەو ئەوی مایەوە بۆ خۆت کەڵکی لێ وەربگرە.[1]

شایەت لەم فەرموودەدا ئەوەیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئینکاری ظیهارکردنەکەی نەکرد بەڵکوو ئەوەی پێ ناخۆش بوو کەپێش تێپەڕبوونی ماوەکە سەرجێیی خێزانەکەی کردوە.

## حوکمی ظیهار

ظیهارکردن حەرامەو کارێکی باش نیە، خودا بەوە وەصفی کردوە کە وتەیەکی مونکەرو بوختان ئامێزە. ئەوەتا قورئان دەفەرموێ: {الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ - المجادلة/٢}. ئەوانەی لەئێوە - ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان - ظیهار لەگەڵ ژنەکانیان دەکەن، ژنەکانیان دەشوبهێنن بە دایکیانو بەمجۆرە یەکێك بەژنەکە دەڵێ: تۆ وەك پشتی دایکم وای بۆ من، واتە: لێم حەرامی وەکوو چۆن دایکم لێم حەرامە، ئەوانە بەهەڵە چوون، درۆیەکە دەیکەن بەو قسە پڕوپوچە ژنەکانیان نابن بەدایکیان. دایکیان ئەوانەن بەوەلەدیان هێناون بێگومان ئەوانەی ظیهار دەکەن بەمجۆرە مێرد بەژنەکەی دەڵێ: تۆ وەکوو پشتی دایکم وای بۆ من، قسەیەکی ناشیرینو قێز لێکراو دەڵێن، قسەیەك دەڵێن شەرع بەڕەوای

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٦٧٧) ، جة(١/٦٦٥/٢٠٦٢)، د(٦/٢٩٨/٢١٩٨)، ت(٢/٣٣٥/١٢١٥) مختصراً.

نازانیی‌و عەقڵ وەری ناگریێ. بێگومان خودا لێبوردنی زۆرەو لێخۆشبوە کەفارەتی دیاری کردووە بۆئەوەی لەو تاوانە رزگارتان بێ.

## الطلاق (تەڵاق)

لەوەپێش زانیمان ئیسلام چەند سوورە لەسەر پێکهێنانی خێزان‌و پارێزگاریکردنی‌و ژیان تێدا بەسەربردن بەشێوەی ئاشتی‌و خۆشەویستی‌و بەختەوەری بۆ هەموو تاکەکانی، هەروا زانیمان چۆن رێگاچارەی داناون بۆ هەر تەنگژەو ناکۆکییەك کە دەکەوێتە ناو خێزانەوە، جا هۆکارەکەی یەکێك لەژن‌و مێرد بێ یان هەردوکیان بن.

وەلێ جاری واهەیە ئەم چارەسەریانە سوودیان نابیێ‌و کێشەکە لەوە گەورەترە چارەسەری بکرێ‌و نەهێڵدرێ لانەو چەتری خێزان هەڵنەوەشێتەوە. لەم حاڵەدا ناچار پەنا بۆ چارەسەری تەڵاق دەبردرێ.

هەرکەسێك لە حوکمەکانی تەڵاق‌و قۆناغەکانی وردبێتەوە بۆی دەردەکەوێ ئایینی ئیسلام چەند حەریصە لەسەر دامەزراوەی خێزان‌و بەردەوامبوونی تەبایی نێوان ژن‌و مێردو پەروەردەکردنی منداڵ تێیدا بەشێوەیەکی رێك‌و پێك.

ئەوەتا ئایین‌و شەریعەتی ئیسلام لە کاتێکدا کە رێگای داوە رێگای تەڵاق بگیرێتەبەر، نەهاتووە بەیەکجار کۆتایی بە تەڵاقدانەکە بهێنیێ‌و پەیوەندی نێوان ژن‌و مێردەکە بپچڕێنیێ‌و رێگای سەرلەنوێ دەستپێکردنەوەی ژیانی ژن‌و مێردایەتی ببەستیێ، بەڵکوو کە رێگای داوە پەنابیرێ بۆ تەڵاق فەرمانی کردوە بەسێ قۆناغ ئەنجام بدرێ. ئەوەتا قورئان دەفەرمویێ: {الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ – البقرة/٢٢٩}.

تەڵاق دووجارەو دەبێ هەرجارەی تەڵاقێك بداو تەڵاقدانەکەش لەکاتی وادابێ کاریگەری لەسەر ماوەی عیددە نەبێ. ماوەی نێوان تەڵاقدانەکان وابێ

ژن‌و مێردەکە بیر لە قازانج‌و زەرەری خۆیان بکەنەوە بتوانن ئەگەر بیانەوێ رێك بکەونەوەو لانەی خێزان تێك نەدەن. جا ئەگەر مێرد جاری یەکەم تەلاقێکی ژنەکەیدا نابێ شوێن‌و مەکان لەژنەکە تێك بدا لە ماڵ‌و شوێنی خۆی دەری بکا هەتا عیددەی تێپەڕدەبێ، بەڵکوو ژنەکەش نابێ لەو شوێن ماڵە دەربچێ، عیلەت‌و بابیسیش بۆئەوە هیوای نەمان‌و قەلاچۆ بوونی ئەو رق‌و عەزمبەیە کە بۆتە هۆکاری تەلاقەکە. وێڕای ئەوەش ئیسلام دوای روادنی تەلاق ژن‌و مێرد هەڵدەنێ بۆ ئاشتبوونەوەو ئاسایی کردنەوەی بارودۆخی نێوانیان. ئەوەتا پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا – الطلاق/١}.

ئایەتەکە بەڕوونی ئاماژە بۆ ئەوەدەکا: کە لەوانەیەو وا هیوا دەکرێ لەدوای تەلاقی یەکەم‌و دووەم پیاوەکە پەشیمان بێتەوە، خودا ئەوە بخاتە دڵیەوە ژنەکەی ریجعە بکاتەوەو سەرلەنوێ لانەی خێزان دروست بکەنەوە... هەڵبەتە ئەگەر لەماوەی عیدەکەدا ئافرەتەکە لەسەر ماڵ‌و حاڵی خۆی بێ‌و دەرنەکرێ ریجعە کردنەوەکە ئاسانتر‌و بەیدەست تر دەبێ.

## جۆرەکانی تەلاق

* یەکەم لەڕوی وشەوە:

تەلاق دەبێتە دووجۆر: تەلاقی صەریح، تەلاقی کینایە (درکە):

١- تەلاقی صەریح ئەوەیە: لەکاتی گوتنیدا مەعنای تەلاقی لێ وەربگیرێ مانای تر لەوشەکە دەرك نەکرێ وەکوو (انت طالق) پیاو بەژنەکەی بڵێ: تۆ

تەڵاقت کەوتووە، تەڵاقت بکەوێ. (أنت مطلقة)... هەر وشەیەك لەچاوگی (طلاق) وەربگیرێ.

هەرکاتی ئەم وشەی (طلاق)ە یان موشتەقەکانی بەڕاست یان بە قەشمەری بەنیازو بێ نیاز بگوترێ لەلایەن ئەوکەسەی تەڵاقی بەدەستە، تەڵاق دەکەوێ. ئەمەش بەپێی ئەو حەدیثەی ئەبو هورەیرە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «ثَلاَثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ النِّكَاحُ وَالطَّلاَقُ وَالرَّجْعَةُ».[1] سێ شت بەڕاست یان بە گاڵتە بگوترێ: بەڕاست دەژمێردرێ حوکمی پێ جێگیر دەبێ. ئەو سێ شتە مارەکردن‌و تەڵاق‌و ڕیجعە کردنەوەیە.

٢- تەڵاقی کینایە ئەوەیە: ئیحتیمالی تەڵاق‌و غەیری تەڵاقی هەبێ. وەکوو ئەوە مێرد بە ژنەکەی بڵێ: «الْحَقِي بِأَهْلِكِ » بڕۆرەوە ماڵی باوانت یان هەر ڕستەو قسەیەکی لەم جۆرە.

تەڵاقی کینایە پێویستی بەنیازو نیەت هەیە. ئەگەر بەوتەکەی نیازی تەڵاقی بوو تەڵاقەکە دەکەوێ... ئەگەر نیازی بە وتەکە تەڵاق نەبوو، تەڵاقی ناکەوێ.

لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئافرەتێکی مارەکرد ناوی (عمرة بنت الجون) بوو، کە گواستیەوەو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی نزیك بووە ئافرەتەکە وتی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ).! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ ، الْحَقِي بِأَهْلِكِ».[2] لەڕاستیدا ئەتۆ

---

[1] حسن: (الإرواء/١٨٢٦)، جه(٢٠٣٩/٦٥٨/١)، د(٢١٨٠/٢٦٢/٦)، ت(١١٩٥/٣٣٦/٢).

[2] صحیح: (ص.ن/٣١٩٩) ، خ(٥٢٥٤/٣٥٦/٩)، ن(٦/١٥٠) ئەم دەڵێ: ئافرەتەکە ناوی (الكلابية) بووە.

پەنات بەزاتێکی گەورە گرت، کەسێکی گەورەت بەگژدا کردم بڕۆرەوە ماڵە باوانی خۆت.

لە حەدیثی کەعبی کوڕی مالیك ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئەوکاتەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەنگی لێ دابڕیبون لەسەر ئەوەی لە غەزای تەبوك کەعبو دوو هاوەڵەکەی خۆیان پاشدابوو، کەعب دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردی بۆ لامو فەرمووی: (اعْتَزِلِ امْرَأَتَكَ). خۆت لەژنەکەت دابڕە. لە وەڵامدا کەعب عەرزی پێغەمبەری کرد تەڵاقی دەم؟ چی بکەم؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (بَلِ اعْتَزِلْهَا فَلاَ تَقْرَبَنَّهَا). بەڵکوو لێی گۆشەگیربەو لەگەڵی مەخەوە، کەعبیش بە ژنەکەی خۆی گوت (الْحَقِي بِأَهْلِكِ).[1] بڕۆرەوە بۆ ماڵی باوانت.

*دووەم: تەڵاقدان بەشێوەی تەعلیق (هەڵواسین). یان بەشێوەی صیغەی تەڵاق یان بەشێوەی تەنجیز دەبێ یان پەیوەستی دەکا بەشتێکەوە:

تەڵاقی مونجەزە ئەو تەڵاقەیە ئەوکەسەی تەلەفوظی پێ دەکا مەبەستی کەوتنی تەڵاق بێ دەست بەجێ. وەکوو ئەوە مێرد بەژنی بڵێ: (انت طالق): ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ، یان ئەتۆ تەڵاقت کەوتووە.

حوکمی ئەم جۆرە تەڵاقدانە ئەوەیە دەست بەجێ تەڵاقەکە دەکەوێ بەمەرجێ ئەوکەسەی تەڵاقەکەی لێ صادر دەبێ ئەهل بێو تەڵاقەکەش ئاڕاستەی شوێنی خۆی بکرێ.

وەلێ تەڵاقی هەڵواسراو کە بریتییە لەوەی مێرد ژنەکەی تەڵاق بدا بەڵام تەڵاقدانەکە پەیوەست بکا بە مەرجێکەوە، بەم جۆرە بە ژنەکەی بڵێ ئەگەر بچی بۆ فلان شوێن تەڵاقت بکەوێ.

---

[1] متفق علیە: خ(٤٤١٨/١١٣/١٣)، م(٢٧٦٩/٢١٢٠/٤)، د(٢١٨٧/٢٨٥/٦)، ت(٦/١٥٢).

حوكمی ئەو جۆرە تەڵاقدانە ئەوەیە: ئەگەر مەبەستی ئەوەبوو لەکاتی وەدی هاتنی مەرجەکە تەڵاقەکە بکەوێ، بەدەستەبەر بوونی مەرجەکە تەڵاقەکە دەکەوێ.

بەڵام ئەگەر مەبەستی بە پەیوەستکردنی تەڵاقەکە هەڵنان بوو بۆ کردنی کارێك یان نەکردنیو شتی لەوجۆرە، ئەوە بەسوێند دادەنرێو تەڵاق نیە، جا ئەگەر ئەو شتەی سوێندەکەی لەسەر خواردبوو نەهاتە دی، ئەوە هیچی ناکەوێتە سەر، خۆ ئەگەر شتەکە هاتەدی، ئەوە پێویستە کەفارەتی سوێندەکە بدا (ئەمە رێبازی شێخی ئیبنو تەیمییەیە وەکوو لە (مجموع الفتاوى دا ج٣٣/٤٤ - ٤٨ - ٥٨ - ٦٠- ٦٤- ٦٦) ئاماژەی پێ کردووە.

* **سێیەم: تەڵاقدان لەڕوی سوننیو بیدعییەوە:**

تەڵاق لەڕوی سوننیو بیدعییەوە دابەش دەبێ بۆ تەڵاقی سوننیو تەڵاقی بیدعی.

تەڵاقی سوننی: ئەوەیە پیاو ژنەکەی خۆی تەڵاق بدا تەڵاقدانەکەی لەکاتی پاکی ژنەکەیدا بێو دوای پاکبوونەوەی نەچوبێتە لایو یەك تەڵاقیشی بدا، یان ئافرەتەکە دووگیان بێو دوگیانییەکەی دیاربێ.

قورئان دەفەرموێ: {الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ – البقرة/٢٢٩}.

یان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ – الطلاق/١}. ئەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەگەر خۆتو موسوڵمانان گەیشتنە ئەو قەناعەتە کە تەڵاق چارەسەرەو ویستتان ژنەکانتان تەڵاق بدەن ئەوە لەکاتی پاکبوونەوەیان لەبێنوێژی تەڵاقیان بدەن.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: کاتێك ئیبنو عومەر خێزانەکەی لە بێنوێژی دا تەڵاق داو ئیمامی عومەر پرسیاری بۆ لە

پێغەمبەر کرد پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەفسیری ئایەتەکەی شیکردۆتەوەو فەرموویو: «مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ، ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ، ثُمَّ تَطْهُرَ ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدُ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ ، فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ».[1] بە عەبدوڵڵای کوڕت بڵێ خێزانەکەی ڕیجعە بکاتەوەو لەلای خۆی بیهێڵێتەوە تا پاك دەبێتەوە، پاشان دەکەوێتەوە بێنوێژییەوە پاشان پاك دەبێتەوە، ئەمجار ئەگەر حەزی لێ بوو دوای ئەوە پرۆژەی تەڵاق وەلانێ‌و ژیانی ئاسایی خۆیان پەرە پێبدەن، خۆ ئەگەر حەزی لێ بوو لەدوای پاکبوونەوە بێ ئەوەی بچێتە لای، تەڵاقی بدا، ئەوە ئەو عیددەیەیە کە پەروەردگار فەرمانی کردوە ئافرەتی تێدا تەڵاق بدرێ.

لە (سالم)ەوە لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە خێزانەکەی خۆی لەکاتی بێنوێژیدا تەڵاق دا، ئیمامی عومەر ئەو روداوەی عەبدوڵڵای کوڕی‌و خێزانەکەی بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویو: «مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لْيُطَلِّقْهَا طَاهِرًا أَوْ حَامِلاً».[2] بە عەبدوڵڵای کوڕت بڵێ: خێزانەکەی ڕیجعە بکاتەوە، پاشان با لەکاتی پاکیدا یان لەکاتی سکپڕیدا تەڵاقی بدا.

تەڵاقی بیدعی: ئەو تەڵاقدانەیە بە پێچەوانەی ڕێنومایییە شەرعییەکان روی دابێ. وەکوو ئەوە ژنەکە لە عادەی مانگانەی دابێ تەڵاقدرابێ، یان پاکبووبێتەوە بەڵام مێردەکەی لەو پاکییەدا چووبێتە لای، یان سێ تەڵاقەکەی بەیەك وشە دەرببڕێ وەکوو ئەوە بڵێ: بەژنەکەی ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ، ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ، ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ. ئەم شێوە تەڵاقدانە حەرام‌و ناشەرعییە ئەوەی ئاوا ژن تەڵاق بدا گوناهبارە، جا ئەگەر مێرد ژنەکەی

---

[1] متفق علیە: خ(٥٣٣٢/٤٨٢/٩)، م(١٤٧١/١٠٩٣/٢)، د(٢١٦٥/٢٢٧/٦).

[2] م(١٤٧١ – ٥ -/٢٠٩٥/٢).

لەحاڵی بێنوێژیدا تـەڵاق دا، ئـەوە تـەڵاقێکی دەکـەوێ، ئەگـەر مـەجاڵی ڕیجعـە کردنەوە هـەبوو داوای لێ دەکـرێ ڕیجعـەی بکاتـەوەو لای خـۆی بیهێڵێتـەوە تـا پاك دەبێتەوەو پاشان دەکەوێتەوە عادەی مانگانەیەوە، ئەمجار پاك دەبێتەوە، ئەوکاتە ئەگەر بیـەوێ لەگـەڵیا بمێنێتـەوەو پرۆسـەی تەڵاقـدان وەلابنـێ، یـان ئەگەر بیەوێ تەڵاقی بـدا پـێش ئـەوەی بچێتە لای تـەڵاقی بـدا، وەکـوو چـۆن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە ئیبنو عومەر کرد.

بەڵگەی ئەوە کـە تـەڵاقێکی پـێ دەکـەوێ ئـەو فەرموودەیـە بوخـاری لـە سـەعیدی کـوڕی جوبـەیرەوە لـە ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتی کـردوە کـە دەفـەرموێ: ( حُسِبَتْ عَلَيَّ بِتَطْلِيقَةٍ).[1] ئـەو تەڵاقـە بیدعییـەم لەسـەر حیساب کرا بەیەك تەڵاق، ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە (فتح الباری)دا دەفـەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە ڕیجعەکردنـەوەی خێزانـی ئیبنـو عومـەر کـرد، ڕێگـای چـۆنیەتی تەڵاقـدانی نیـشان دا، ئەگـەر لـەوەدوا ویستی ژنەکەی تەڵاق بدا. جا ئەگەر ئیبنو عومەر هەواڵی ئـەوەی داوە گوایـە ئەو تەڵاقە بیدعییەی بەیەك تەڵاق لەسەر حیساب کراوە ئیحتیماڵی ئەوە: کە ئەوکەسەی ئەوەی لەسەر حیساب کردووە غەیری پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) بووبـێ زۆر دوورە، وێـڕای هـەبوونی قەرینـەی جۆراوجـۆر لەسـەر ئەم ڕوداوە، چونکە ناگونجێ ئیبنو عومەر لەم ڕوداوەدا کارێکی کردبـێ پـشتی بەرای خـۆی بەسـتبێ لـەکاتێك زانیویـەتیو بۆخـۆی بۆمـان دەگێڕێتـەوە: کـە پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ڕقـی هەڵـساوە لەشێوە تەڵاقدانەکە، پێناچێ ئیبنو عوومەر لەم کارەیدا پرسی بە پێغەمبەر نەکردبێ؟!

هەروا ئیبنو حەجەر دەفـەرموێ: ئیبنـو وەهـب لـە موسـنەدەکەیدا لـە ئیبنـو ئـەبی زیئبـەوە ڕیوایـەت دەکـا: کـە ئیمـامی نـافع هـەواڵی ئـەوەی بـۆ

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٢٨)، خ(٩/٣٥١/٥٢٥٣).

گێڕاوەتەوە کە ئیبنو عومەر ژنەکەی خۆی لەکاتی بێنوێژیدا تەڵاقدا، ئیمامی عومەر لەم بارەوە پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد لەوبارەوە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ». جا ئیبنو ئەبی زیئب لەم حەدیثەدا لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە: کە ئەو تەڵاقە بەیەك تەڵاق حسێبە. ئیبنو ئەبی زیئب دەڵێ: حەنظەلەی کوڕی ئەبو سەفیان بۆیگێڕامەوە کە لە سالمی بیستووە ئەویش لەباوکییەوە لە پێغەمبەرەوە هەمان حوکمی ریوایەت کردوە. کە ئەو تەڵاقە بیدعییە بەیەك تەڵاق حلێب بووە.

هەر ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: دارە قوطنی لەرێگای یەزیدی کوڕی هارونەوە لە ئیبنو ئەبی زیئبەوەو لە ئیبنو ئیسحاقەوە، هەموویان لە نافیعەوە لەئیبنو عومەرەوە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتی کردوە فەرموویەتی: (هـي واحـدة) ئەو تەڵاقە بیدعییە بەیەك تەڵاق حسێبە. ئەمەش خۆی لەخۆیدا دەقێکە لەشوێنی خیلافو راجیاییدا پێویستە پەنای بۆ ببرێ بۆ یەکالاکردنەوە.

### تەڵاقی سێ بەسێ

ئەگەر مێرد ژنی خۆی سێبەسێ تەڵاقدا، واتە: بەیەکجارو بەیەك رستەو لەیەك مەجلیسدا سێ تەڵاقەی ژنەکەی دا یەك تەڵاقی دەکەوێ، ئاماژە بەو حەدیثەی ئیمامی موسلیم لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتی کردوە فەرموویەتی: (كَانَ الطَّلَاقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَأَبِي بَكْرٍ وَسَنَتَيْنِ مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ طَلَاقُ الثَّلَاثِ وَاحِدَةً فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِنَّ النَّاسَ قَدِ اسْتَعْجَلُوا فِي أَمْرٍ قَدْ كَانَتْ لَهُمْ فِيهِ أَنَاةٌ فَلَوْ أَمْضَيْنَاهُ عَلَيْهِمْ. فَأَمْضَاهُ عَلَيْهِمْ)[1]: تەڵاق لەسەردەمی پێغەمبەرداو لەرۆژگاری خەلافەتی ئەبوبەکرو دووساڵیش

[1] م (٢/١٠٩٩/١٤٧٢).

له خەلافەتی حەزرەتی عومەردا سێ تەڵاقە بەیەك تەڵاق حسێب دەكرا.. ئەگەر كەسێك بەیەك جار ژنەكەی سێ تەڵاقە بدایە بەیەك تەڵاق لەسەری حسێب دەكرا، ئیمامی عومەر فەرمووی: ئەم خەڵكە پەلە پەل دەكەن لەشتێكدا كە حەق وایە بەهێدی‌و لەسەرەخۆیی‌و بە قۆناغ ئەنجامی بیكەن، ئەگەر لەسەریان بڕۆین‌و لەسەریان بسەپێنین ڕەنگە كارێكی باش بكەین! ئیتر حوكمی كەوتنی سێ تەڵاقەی بەسەردا سەپاندن. بێگومان ئەم رایەی ئیمامی عومەر ئیجتیهادی خۆی بووە، مەبەست‌و غایەكەی دەگونجێ لەبەر بەرژەوەندییەك بووبێ، وای بەباش زانیبێ، دەی خۆ دروست نیە فتوای پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) وەلابنرێ فەرموودەو عەمەلی پێغەمبەر لەماوەی ژیانیدا پابەندبوونی حەزرەتی ئەبوبەكر لەماوەی خەلافەتیدا هەروا دووساڵیش لە خەلافەتی ئیمامی عومەر خۆی‌و پابەندبوونی هاوەڵان بەو حوكمەی كە تەڵاقی سێ‌بەسێ بەیەك تەڵاق حسێبە هەموو ئەمانە پاشگوێ بخرێ‌و كار بەئیجتیهادو رای ئیمام عومەر بكرێ.

***چوارەم: تەڵاق لەڕوی ریجعی‌و نا ریجعییەوە**

تەڵاق دوو جۆرە یان ریجعییە یان (بائینە) بائینەش یان بەینونەی بچوكە یان گەورەیەو كۆتاییە.

تەڵاقی ریجعی: ئەو تەڵاقەیە كە ئافرەتەكە گواسترابێتەوەو دخولی پیكرابێ‌و تەڵاقدانەكەشی لەبەرامبەر ماڵ‌و سامان نەبێ یەكەمجار بێ یان دووەم جاربێ تەڵاقی ئاراستە بكرێ.

قورئان دەفەرموێ: {الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ

خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللّهِ فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ - البقرة/٢٢٩}.

ئافرەتی تەڵاقدراو بەشێوە تەڵاقی ڕیجعی تا لەعیددەدابێ بەژنی مێردار حسێب دەکرێو مێردەکەی دەتوانێ هەرکاتێ بیەوێ، ڕیجعەی بکاتەوە، بەمەرجێ عیددەی تەواو نەبووبێ، پێویست بەڕازیبوونی ئافرەتەکەش ناکا، هەروا ئیزنی (وەلی)یەکەشی پێویست نیە. قورئان دەفەرموێ: {وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُواْ إِصْلاَحًا - البقرة/٢٢٨}. ئافرەتانی تەڵاق دەدرێن دەبێ بکەونە عیددەوەو چاوەڕوانی سێجار پاکبوونەوە بکەن، نابێ ئەو ئافرەتانە ئەوە بشارنەوە کە دووگیانن‌و لە منداڵدانیاندا خودا زارۆکی خولقاندوە ئەگەر ئەوان بڕوایان بەخوداو ڕۆژی دوایی هەیە دەبێ پابەندی ئەحکامەکانی خودابن. مێردەکانیان مافی خۆیانە ڕیجعەیان بکەنەوە بەمەرجێ مەبەستیان ئاشتەوایی‌و ڕێککەوتنەوە بێ.

## خولعکردن (دەست لێك بەردانی ژن‌و مێرد لەسەر ماڵ)

**الخلع**: لە زمانەوانیدا واتە: داکەندن‌و داڕنین. دەگوترێ (خلع الثوب) کراسەکەی داکەند. چونکە ژن‌و مێرد بۆ یەکتری پۆشاکن، قورئان دەفەرموێ: {هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ - البقرة/١٨٧}. شەرعزانان (خلع)یان واپێناسە کردوە کە بریتییە لە جیابوونەوەی پیاو لەژنەکەی لەسەر بڕێك ماڵ کە لەژنەکەی وەری دەگرێ‌و پێشی دەگوترێ: (فیدیە) و (افتداء). (فقه السنة: ج٢/٢٥٣).

## خولعكردن ڕەوایە

هەركاتێ خیلافو كێشەی نێوان ژنو مێرد پەرەی سەندو ڕێكخستنەوەی نێوانیان نەدەگونجا، ئافرەتەكە دەیەویست جیابێتەوە، بۆی هەیە بە ماڵ خۆی ڕزگاربكا، بڕێ لە ماڵی خۆی بداتە مێردەكەی بۆ قەرەبوو كردنەوەی ئەو زیانەی بەهۆی جودابوونەوەی ژنەكەی توشی بووە. قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ – البقرة/٢٢٩}.

لە ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: ژنی ثابیتی كوڕی قەیسی كوڕی شەمماس هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی كرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمن لەڕوی ئایینو ڕەوشتەوە چ ڕەخنەیەكم لە (ثابت) نیە، بەڵام نەكڵەوەتو ناشیرینەو هەرچەندە لێی ورد دەبمەوە ناچێتە دڵمەوە، دەترسم تووشی كاری كوفر ئامێزبمو خودا لەخۆم بڕەنجێنم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟». ئەگەر دەستبەردارت بێ باخەكەی بۆ دەگێڕیەوە؟ وتی: بەڵێ، باخەكەی بۆ گەڕاندەوە، پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە (ثابت) كرد تەڵاقی بدا ئەویش دەستبەرداری بۆوەو ژنەكەی خولع كرد.

## خولعكردن بەبێ بایسو عیلەتی مەعقول ناپەسەندە

لە ئەوبانەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقًا فِي غَيْرِ

مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ».[1] هەر ئافرەتێك بەبێ هۆیەكی رەوا داوا لە مێردەكەی بكا تەڵاقی بدا، ئەوە بۆنی بەهەشت لەو حەرامەو بۆنی بەهەشت ناكا.

هەر لە ئەوبانەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ». ئەو ئافرەتانەی بەبێ هەبوونی عوزر داوای تەڵاق دەكەن ئەوانە لەپێڕی دووڕوو مونافیقانن.

## هەڕەشە لەو پیاوانەی ژنەكانیان ناچاردەكەن داوای تەڵاق بكەن

ئەگەر پیاو لەبەر هەر هۆیەك ژنەكەی بەدڵ نەبوو، نیازی ئەوەی كرد لێی جیابێتەوەو دەست بەرداری بێ، پێویستە بەشێوەیەكی باش‌و عادڵانە دەست بەرداری بێ، دیقە دیقەی پێ نەكا بۆئەوەی ناچاری بكا بە ماڵ‌و سامان خۆ لەدەستی رزگاربكا. قورئان دەفەرموێ: {وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النَّسَاء فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَّتَعْتَدُواْ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلاَ تَتَّخِذُوَاْ آيَاتِ اللّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ – البقرة/٢٣١}: ئەگەر ئافرەتتان تەڵاقدان‌و نزیك بەتەواوبوونی عیددە بوونەوە، ئەوە بە یەكێك لەم دوو شێوەیە ڕەفتاریان لەگەڵ بكەن؛ یان ڕیجعەیان بكەنەوەو بەتەبایی‌و ئاشتی ژیانیان لەگەڵدا بەسەر بەرن، یان مەرەخەسیان بكەن‌و لێیان بگەڕێن با تەڵاقەكەیان بكەوێ‌و بۆخۆیان ژیانی داهاتووی خۆیان دیاری بكەن. {وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَّتَعْتَدُواْ} ڕیجعەیان مەكەنەوە بۆ ئەوەی بیانخەنەوە ژێر دەستی خۆتان‌و زیانیان پێ بگەیەنن‌و تەنگیان پێ هەڵچنن‌و عیددەكەیان پێ درێژ بكەنەوە تا ناچاریان

[1] صحيح: (ص.جة/١٦٧٢) ، د(٢٢٠٩/٦/٣٠٨)، ت(١١٩٩/٣٢٩/١)، جة(٢٠٥٥/٦٦٢/١).

بکەن بە پارە تەڵاقەکەیان بکڕنـەوە {وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ} کەسێك ئاوا بـەو جۆرە ژنەکـەی ڕیجعـە بکاتـەوەو ئازاری بـداو ستەمی لێ بکا، ئـەوە بێگومان ستەمی لەخۆی کردووە لەژیانـدا بـەوە کـەڕێگای شـەڕو شـەڕەنگێزی گرتـووە. ویـژدانی خـۆی ئـازار دەداو کـەس و کـاری ژنەکـەی لـەخۆی کـردووە بـەدوژمن، لەقیامەتیـشدا سـزا دەدرێ چـونکە سەرپێـچی فرمـانی خـودای کردووە. {وَلاَ تَتَّخِذُوَاْ آيَاتِ اللّهِ هُزُوًا} فـەرمانی خـوداو حـوکم و سنوورەکانی بەگاڵتە مەگرن و شوێن داب و نـەریتی سـەردەمی نـەزانی مەکـەون، وریـان بـن سنوور بەزێنی مەکەن {وَاذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ} یـادی نیعمـەتی خـودا بکەنەوە، کەبرێ لـەو نیعمەتـە خۆشەویـستی نێـوان ژن و مێـردە بـۆ یـەکتری. {وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ} هەروەها یادی نیعمەتی ئەوە بکەنەوە کە چەند ئایەتی پیرۆزی دەربارەی یاسای ژن و مێردایەتی بۆ ناردونە خوارێ؛ کە خۆشبەختی ژیانی دونیاو قیامـەتی تێدایـە. بەشێکیش لەنیعمـەتی خـودا ئەومیـە لەگـەڵ دانـانی تەشـریعدا مەبەسـتە سـەرەکی یـەکەشـی بـۆ روون کردوونەوە.

هەروا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ النِّسَاء كَرْهًا} ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێنـاوە ڕەوانیـە بـۆ ئێـوە؛ کـە ئـافرەت بەکەلـەپور داگیر بکـەن، ڕەوانیـە: کـە چـاو لەسـەردەمی نـەزانی بکـەن، ئـافرەت بـەکاڵاو شتومەك حسێب بکەن، بەناوی میراتـەوە داگیریـان بکـەن و بـەئارەزوی خۆتـان تەصەروفیان تێدا بکەن و بۆ خۆشیان ناڕازی بن ویستتان مارەیـان بکـەن، یـان لەخەڵکی تریـان مـارە بکەن و شـیربایییان بخـۆن، یـان شـوکردنیان لێ قەدەغـە بکەن و ناچاریان بکەن خۆیان بکڕنـەوە، یـان بەناڕەحـەتی ژیـانی کولەمـەرگی بەسەر بەرن {وَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ} نەچن شـوکردنیان لێ مەنع بکەن و تەنگیان پـێ هەڵبـچنن بـۆ ئـەوەی ناچاریان بکـەن ئـەو مـیرات و

مارەییەی وەریان گرتووە بتاندەنەوەو خۆیان ڕزگار بکەن {إِلاَّ أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ} مەگەر ئەو ئافرەتانە تاوانێکی حەیابەرە ئەنجام بدەن، بە ئاشکرا تاوانێکی وەکوو زینا، دزی، هەڵگەڕانەوە لەمێردو ئەو جۆرە شتانەی؛ کە شەرع بەناپەسەندیان دادەنێ بکەن، ئالەم حاڵەتانەدا سزادان‌و تەنگ پێ هەڵچنینیان ڕەوایە بەمەبەستی ئەوەی پێتان داون لێیان بستێننەوە. جا مارەیی بێ یان ماڵی تر بێ. {وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ} بەچاکەو دڵسۆزی‌و ویژدانەوە هەڵس‌وکەوتیان لەگەڵ بکەن، تەنانەت {فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَن تَكْرَهُواْ شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا - النساء/١٩} ئەگەر شتێکتان لەوان پێناخۆش بوو بەم جۆرە لە ڕەوشتیاندا شتێکتان بەدڵ نەبوو، یان شێوەو ڕوخساریانتان لەلا پەسەند نەبوو، یان گلەییتان لەهەڵسوڕان‌و کاروباری ناو ماڵیان هەبوو، یان حەزتان لە ئافرەتێکی تر بوو، ئەوە صەبر بگرن‌و پەلە مەکەن لەجودا بوونەوە لێیان، یان لە تەنگ پێ هەڵچنینیان، چونکە لەوانەیە خودا مانەوەیان لەژێر نیکاحی ئێوەدا بکاتە خێروبێر بۆتان، وایان لێ بکا ببنە جێگای ڕەزامەندی ئێوە، ڕەوشتی خۆیان چاك بکەن، یان منداڵی ڕێك‌وپێك‌و صالح‌و خێرئاوەرتان لێیان ببێ‌و بۆتان پەروەردە بکەن، بەوە نەقصی خۆیان پڕ بکەنەوە.

### خولع فەسخ کردنەوەی نیکاحە تەڵاق نیە

ئەگەر ئافرەت ماڵی خۆی دا بەمێردەکەی بۆئەوەی دەستبەرداری ببێ، خۆی دەبێتە مالیکی نەفسی خۆی، مێردەکەی ناتوانێ بەبێ ئیزنی خۆی، ڕیجعەی بکاتەوە، چونکە ئەم دەست لێك بەردانە بە تەڵاق حسێب ناکرێ، هەرچەندە بە وشەی تەڵاق ئەنجام دەدرێ، بەڵکوو ئەم جودابوونەوەی ژن‌و

مێرد هەڵوەشاندنەوەی گرێبەستی نیکاحەکەیە بۆ بەرژەوەندی ئافرەتەکەیە لەبەرامبەر ئەندازەیەك ماڵ کە داویەتی بە مێردەکەی.

ئیبنولقەیم (رەحمەتی خودای لێ بێ) دەڵێ: ئەوەی دەبێتە بەڵگە لەسەرئەوەی کە خولع بە تەڵاق حسێب ناکرێ ئەوەیە پەروەردگار بۆ تەڵاقی یەك و دوو – واتە: جگە لە تەڵاقێك ژمارەی تەواوبووبێ – کەدوای دخول روبدا سێ حوکمی داناوە. هیچ کام لەو حوکمانە لە خولعدا نین.

١- لە تەڵاقدا مێرد دەتوانێ بەبێ رەزامەندی ئافرەتەکە ریجعەی بکاتەوەو بیهێنێتەوە ژێر نیکاحی خۆی.

٢- ئەو تەڵاقە ریجعەیە لەسێ تەڵاقەکە چەرت دەکرێ، دوای تەواوبوونی سێ تەڵاقەکە مێردەکە ناتوانێ مارەی بکاتەوەو بۆی حەڵاڵ نیە، مەگەر ئافرەتەکە شوبکاتەوە بە پیاوێکی ترو دخولی حەقیقی روبدا ئەمجار لەبەر هەرهۆیەك بێ ئەو پیاوەی دووەم تەڵاقی بداو عیدەی تەڵاقی بەسەربچێ ئەودەمە مێردی یەکەمی دەتوانێ بە نیکاحێکی تازە مارەی بکاتەوە.

٣- عیددەی تەڵاق سێجار پاکبوونەوەیەتی لە بێنوێژی. بە نەص و بە کۆڕای زانایان لەدوای خولع ریجعە کردنەوەی نابێ.

بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتەی هاوەڵانی، ئافرەتی خولع کراو دوای پاکبوونەوەی لەیەك بێنوێژی عیدەی تەواو دەبێ.

بە (دەق)یش ئەوە چەسپاوە کە دروستە دوای دوو تەڵاق خولع ئەنجام بدرێ، هەروەکوو چۆن دوای خولع دروستە تەڵاقی سێیەم بدرێ.

ئەمە ئاشکرایە کە خولع تەڵاق نیە، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا

آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ – البقرة/٢٢٩}: تەڵاق دووجارە هەرجارەی تەڵاقێکی بدا لێك دووربکەونەوە، پێش ئەوەی عیددەی بڕوا مێردەکەی دەتوانێ ڕیجعەی بکاتەوە، بەڵام ئەگەر سێیەم جار تەڵاقی دا ئیتر مەجالی ڕیجعەکردنەوە نامێنێ، دەبێ وازی لێ بێنێ ئافرەتەکە بۆ خۆی موستەقبەلی خۆی دیاریی دەکا، حەڵاڵو ڕەوانیە بۆ ئێوەی مێرد: کە ئەو مارەیی‌و دیاریو شتەی پێتان داون لێیان وەربگرنەوە.

هەرکاتێك ژن‌و مێردەکە ترسی ئەوەیان هەبوو کە: بەیەکەوە ژیانیان ناگونجێ‌و وێدەچێ سنوری خودا ببەزێنن نەتوانن ئەرك‌و مافی ژن‌و مێردایەتی بەجێ بێنن توشی تاوان ببن، ئافرەتەکە ویستی بەماڵی خۆی خۆی لەدەست مێردەکەی ڕزگاربکا، داوای لە مێردەکەی کرد لەسەر بڕێ ماڵ تەڵاقی بدا، ئەوە دروستە بۆ پیاوەکە ئەو ماڵە وەربگرێ چونکە ئەوە ماڵێکە ئافرەتەکە بە ئیزن‌و ڕەزای خۆی دەیداتە کابراو دەیەوێ خۆی لەدەست ڕزگاربکا. بەم شێوە دەست لێك بەردانە دەگوترێ: (خولع)، دوای (خولع)کردنەکە دەبێ ئافرەتەکە عیددەی بڕوا ئەمجار دەتوانێ شوبکاتەوە، بە ڕەزامەندی‌و داخوازی ئافرەتەکەش نەبێ ڕیجعەکردنەوەی دروست نیە.

هەڵبەتە ئەم حوکمە ئەگەر تایبەت نەبێ بە ئافرەتێك دوو تەڵاقی درابێ، ئەوە بەبێ شك دەیگرێتەوە، شموولی ئەوو هی دیکەش دەکا، نابێ ڕاناو بگەڕێتەوە بۆ مەرجیعێکی باس نەکراوو مەرجیعی باسکراو وەلا بنێی. بەڵکوو یان دەبێ تایبەت بێ بە مەرجیعی پێشوو یان دەبێ ئەویش‌و هی دیکەش بگرێتەوە..... پاشان فەرمووی: {فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ – البقرة/٢٣٠}. ئەم دەقەش ئافرەتێك دەگرێتەوە کە بە فیدیە تەڵاق درابێ، هەروا ئافرەتێکیش کە دوجار تەڵاق درابێ، ئیبنو عەبباس کە بە تەرجومانی

قورئان ناسراوەو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوعای ئەوەی بۆ کردوە، کە باش فێری شیکردنەوەی قورئان بێ، وا لەمانای ئەو ئایەتانە حاڵی بووە.

جا ئەگەر ئەحکامی فیدیە (خولع) جودابێ لە ئەحکامی تەڵاق، دیارە خودی (خولع)لە جینسی تەڵاق نیەو دووشتی لێك جوداوازن، بێگومان ئەمە داخوازی نەص‌و قیاس‌و بیروڕای هاوەڵانی پێغەمبەرە.

## عیدە

پێناسەی عیددە: ئەم وشە لە عەدەدو (إحصاء) وەرگیراوە واتە: ئەو ماوەیەی ئافرەت هەژماری دەکا لەڕۆژانی بێنوێژی‌و پاکبوونەوەی.

عیدە: ناوە بۆ ئەو ماوەیەی ئافرەتی مێرد مردو یان ئافرەتی جودابووە لەمێرد، شوناکاتەوەو چاوەڕوانی دەکا بەسەریدا تێپەڕێ یان بە منداڵبون یان بەسەردا هاتنی بێنوێژی‌و پاکبونەوەی یان بە تێپەڕبوونی چەند مانگێك.

## جۆرەکانی عیدە

ئافرەتی مێرد مردوو عیدەی چوار مانگ‌و دەڕۆژن چوبێتە لای مێردەکەی یان نا چونکە قورئان دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا – البقرة/٢٣٤ }. ئەو پیاوانەی لەئێوە دەمرن‌و ژنیان لەپاش بەجێ دەمێنێ، پێویستە ئەو ژنانە چوار مانگ‌و دەڕۆژ چاوەڕوانی بکەن شونەکەنەوە، بۆئەوەی عیدەیان بەسەربچێ‌و دڵنیابن منداڵدانیان خاڵییە لە ئاساری مێردە مردوەکانیان.

مەگەر ئافرەتە مێرد مردووەکە دوگیان بێ ئەوە عیدەکەی بەدانانی سکەکەیەتی، هەرکاتێ منداڵەکەی بوو عیدەی تەواو دەبێ. قورئان دەفەرموێ:

{وَأُوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ – الطلاق/٤}. ئەو ئافرەتانەی دوگیانن ماوەی عیدەکەیان بەوە تەواو دەبێ کە سکەکەیان دابنێن.

لە (الزبیر)ی کوڕی (العوام)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئوممو کلثومی کچی عوقبەم لابوو، دوگیان بوو، وتی: پێم خۆشە تەلاقم بدەی بەیەك تەلاق، ئەویش تەلاقێکی دا، پاشان زوبەیر چوو بۆ نوێژ کە هاتەوە ئوممو کولثوم منداڵەکەی بوو. زوبەیر وتی: ئەم فێڵەی بۆ لێکردم خودا تۆڵەی لێ بستێنێ؟! پاشان هاتە لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لەم بارەوە لێ کرد، فەرمووی: «سَبَقَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ اخْطُبْهَا إِلَى نَفْسِهَا».[1]

ئەگەر ئافرەتی تەلاقدراو لەو ئافرەتانەبوو دەکەوتە عادەی مانگانەوە، ئەوە تەواوبوونی عیدەکەی سێجار کەوتنە ناو عادەو پاکبوونەوەیەتی. قورئان دەفەرموێ: {وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوَءٍ – البقرة/٢٢٨}. ئافرەتی تەلاقدراو چاوەڕوان دەکەن بۆ بەسەرچوونی عیدەکەیان سێجار کەوتنە ناو بێنوێژییەوەیە.

(قرء) بەمانا چوونە ناو بێنوێژییەوەیە ئاماژە بە حەدیثی خاتو عائیشە، دەفەرموێ: ئوممو حەبیبە دەکەوتە عادەی مانگانەوە، پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد فەرمانی پێ کرد کە ڕۆژانی (قورء) بێنوێژی واز لە نوێژکردن بێنێ.[2]

ئەگەر ئافرەتی تەلاقدراو منداڵکاربوو نەکەوتبوە عادەی مانگانەوە یان پیرە ژن بوو لە عادەی مانگانە وەستابۆوە، ئەوە عیدەکانیان سێ مانگە. قورئان دەفەرموێ: {وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِن نِّسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٦٤٦) ، جة(٢٠٢٦/١/٦٥٣).

[2] صحيح لغيره: (ص.د/٢٥٢)، د(٢٧٨/١/٤٦٣).

ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ – الطلاق/٤}.
ئەو ئافرەتانەی لە حەیز وەستاونەوە عیدەکەیان سێ مانگە هەروا ئەو ئافرەتانەش کە هێشتا نەکەوتوونە عادەی مانگانەیانەوە.

## ئەوەی پێویستە ئافرەتی مێرد مردو ئەنجامی بدا

پێویستە لەسەر ئافرەتی مێردمردو کە تازیە بگرێ هەتا عیدەکەی بەسەردەچێ.

تازیە بریتییە لەوە ئافرەتەکە خۆ رەشپۆش بکاو بۆنی خۆش لەخۆی نەدا خشڵو شتی وا بەخۆدا نەکا، سەر لەخەنەو وسمە نەگرێ، دەست لەخەنە نەگرێ چاو نەرێژێ سوراو سپیاو نەکا، خۆ لە ئارایشت کردن بپارێزێ.

لە ئوممو عەطییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئێمە نەهیمان لێ دەکرا: کە تازیە بۆ مردو بگرین زیاد لەسێ رۆژ مەگەر بۆ مێرد، دەبوایە ژن چوار مانگو دەشەو تازیە بۆ مێردی مردوی بگرێ، نەهیمان لێ کراوە چاو برێژین، بۆنی خۆش لەخۆ بدەین، جلی رەنگاو رەنگ بپۆشین، جگە لە پۆشاکی (عَصْب) کە بوردەیەکی یەمەنییە دەچندرێ پاشان رەنگ دەکرێ. رێگەمان پێ دەدرا لەکاتی پاکبوونەوەمانو غوسڵ کردنمان لە بێنوێژی: کەمێك بخورد بۆنبرە لەخۆبدەین بۆ نەهێشتنی بۆنی ناخۆشی جەستەمان نەهیشمان لێ دەکرا لەوەی شوێن جەنازە بکەوین.[1]

لە ئوممو سەلەمە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا لاَ تَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ وَلاَ الْمُمَشَّقَةَ

---

[1] متفق عليه: خ(٥٣٤١/٤٩١/٩)، م(٩٣٨/٦٧/١١٢٨/١) و بنحوه د(٢٢٨٥/٤١١/٦)، ن(٢٠٣/٤١٤/١)، جة(٢٠٨٧/٦٧٤/١).

وَلاَ الْحُلِيَّ وَلاَ تَخْتَضِبُ وَلاَ تَكْتَحِلُ).[1] ئافرەتی مێردمردو پۆشاکی رەنگکراو بە زەعفەران ناپۆشێ، هەروا پۆشاکی بە قورە سور رەنگکراو، هەروا نابێ خشڵ بەخۆیدا کاو خەنەو وسمە لەدەستو قژی بگرێ، نابێ چاویشی بڕێژێ.

## ئەوەی پێویستە لەسەر ئافرەتی خاوەن عیدە بەهۆی تەڵاقی ڕیجعییەوە!

پێویستە ئافرەتی عیدە گرتوو بەهۆی تەڵاقی ڕیجعییەوە لەماڵ دەرنەچێ تا عیدەکەی تەواو دەبێ، نابێ لەماڵ دەربچێ، هەروا دروست نیە مێردەکەی دەری بکا، چونکە قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ – الطلاق/١}: ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) هەرکاتێك ویستتان ژن تەڵاق بدەن، لە کاتێکدا تەڵاقیان بدەن کە ئافرەتەکە لەبێنوێژی پاك بوبێتەوەوە مێردەکەشی نەچوبێتە لای، ماوەی عیدەکە هەژمار بکەن، لەخودا بترسن، لەشوێنی حەوانەوەی خۆیان دەریان مەکەن، باوانیش بە ویستی خۆیان لەشوێنی حەوانەوەو ماڵو حاڵی خۆیان دەرنەچن، مەگەر تاوانێکی ئاشکرا بکەن.

## ئافرەتی تەڵاقدراوی (بائینە) تەڵاق کەوتوو

ئافرەتی تەڵاقدراوی سێبەسێ: کە تەڵاقی کەوتبێو مەجالی ڕیجعەکردنەوەی نەمابێ، نەفەقەو شوێنی حەوانەوەی لەسەر مێردی نیە، ئاماژە بە حەدیثی فاتیمەی کچی قەیس: کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر

---

[1] صحيح: (ص.د/٢٠٢٠) ، د(٦/٤١٣/٢٢٨٧)، ن(٦/٢٠٣).

(دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی تەڵاقدراوی سێبەسێ فەرمووی: «لَيْسَ لَهَا سُكْنَى وَلاَ نَفَقَةٌ».[1] نەشوێنی حەوانەوە، نە بژێوی لەسەر مێردی نیە.

پێویستە لەسەر ئافرەتی لەوجۆرە کە لەماڵی باوانیدا عیدە بگرێ بۆکاری پێویستیش نەبێ نابێ لەماڵ دەربچێ.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پورم تەڵاق درا، ویستی بچێ خورماکانی بچنێو مشتاغە خورما بنێتەوە. پیاوێك ناڕازی بوو بەوکارەیو وتی: نابێ لەماڵ دەربچی، ئەویش هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَلَى فَجُدِّى نَخْلَكِ فَإِنَّكِ عَسَى أَنْ تَصَدَّقِي أَوْ تَفْعَلِي مَعْرُوفًا».[2] بەڵێ، بڕۆرە دەر خورماکەت بچنە ئەوە کاری پێویستە، تۆ لەوانەیە خورماکانت بکەی بەخێرو صەدەقە یان بۆ کارێکی باشی خۆت بەکاریان بێنی.

## (الاستبراء): چاوەڕوانکردنی پاکبوونەوەی منداڵدان

ئەگەر پیاوێك چەتیوە کۆیلەیەك بوو بەملکیو بەکەڵکی کاری جنسی دەهات، نابێ توخنی بکەوێ هەتا چەتیوەکە منداڵدانی پاك دەبێتەوە، جا ئەگەر دووگیان بوو ئەوە بەدانانی منداڵەکە ڕەحمی پاك دەبێتەوە، ئەگەر لەوانەبوو کە عادەی مانگانەی هەبێ ئەوە بەیەکجار کەوتنە عادەوە ڕەحمی پاك دەبێـەوە.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٨٨٨)، م(١٤٨٠ — ٤٤ -/١١١٨/٢).

[2] صحيح: (الإرواء/٢١٣٤)، م(١٤٨٣/١١٢١/٢)، ن(٢٠٩/٢)، د(٢٢٨٠/٣٩٨/٦)، جة(٢٠٣٤/٦٥٦/١).

لە (روەیفیعی کوڕی ثابیت)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَسْقِ مَاءَهُ وَلَدَ غَيْرِهِ».[1]

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئافرەتە ڕفێندراوەکانی ئەوطاس (سبي أوطاس) فەرمووی: ئافرەتە دووگیانەکان سەرجێیی ناکرێن هەتا سکەکەیان دادەنێن. ئەوانەشیان کە حامیلەنین دەبێ بکەونە بێنوێژییەوەو پاك ببنەوە ئەمجار ئێوە بچنە لایان.[2]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئەگەر چەتیوە کۆیلەیەك بەخشراو بەکەڵکی (چووونە لا) دەهات، یان فرۆشرا، یان ئازادکرا با بە یەکجار کەوتنە ناو عادەی مانگانەوە ڕەحمی خۆی پاك بکاتەوە. ئەگەر کۆیلەکە دەست لێ نەدراوبوو ئەوە پێویست ناکا ڕەحمی پاك بکاتەوە.

## حەضانە (منداڵ لەخۆگرتنو بەخێوکردنی)

حضانة: بریتییە لە پارێزگاریکردنی منداڵ لەهەرشتێك زیانی پێ بگەیەنێ، هەوڵ بدرێ بەرژەوندییەکانی بپارێزرێ.

هەرکاتێك پیاو لەژنەکەی جیابووەو منداڵی لێی هەبوو، ژنەکە شیاوترین ئافرەتە بۆ بەخێوکردنی منداڵەکە تا تەمەنی دەبێتە حەوت ساڵ، بەمەرجێك شوو نەکاتەوە. جا کە منداڵەکە تەمەنی بوو بەحەوت ساڵ سەرپشك دەکرێ لەنێوان باوکیو دایکی دا، لای کامیانی هەڵبژارد دەتوانێ لەخۆی بگرێو بەخێوی بکا.

---

[1] حسن: (ص.د/١٨٩٠)، ت(٢/٢٢٩/١١٤٠)، د(٦/١٩٥/٢١٤٤).

[2] صحيح: (ص.د/١٨٨٩) ، د(٦/١٩٤/٢١٤٣).

لە عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکییەوە لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئافرەتێك عەرزی پێغەمبەری کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەم کوڕەم بە پێستی سك هەڵگرتووە بە مەمکم شیرم داوەتێ، باوەشم شوێنی حەوانەوەی بوو، ئێستا باوکەکەی تەڵاقی داوم، دەیەوێ کوڕەکەم لێ بستێنێ... پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنْكِحِي ».. ئەتۆ شیاوترین ئافرەتی بە بەخێوکردنی بەمەرجێك شوونەکەیەوە.[1]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: (ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! مێردەکەم دەیەوێ کوڕەکەم لێ بستێنێ، منیش پێویستیم پێیەتی لەبیری (ئەبو عینەبە) ئاوم بۆ دێنێو سودم لەزۆر کاری تری پێ دەگا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە منداڵەکەی فەرموو: ئەمە باوکتەو ئەوەش دایکتە دەستی کامیان دەگریو پێت خۆشە لەلای کامیان بی ئارەزۆی خۆتە کوڕەکە دەستی دایکی گرتو وتی: پێم خۆشە لای ئەم بم ئیتر دایکەکە کوڕەکەی بردەوە.[2]

## كتاب النفقات
## نامەی بژیوی بەهەموو جۆرەکانیەوە

پەروەردگار بە فەضلو گەورەیی خۆی رزقو رۆزیی بەندەکانی فەراهەم هێناوە، فەرمانی پێ کردون کە لەو رزقو رۆزییەی پێی داون ببەخشن، وادەی داونێ: کە هەرچەندێك ببەخشن قەرەبویان بۆ بکاتەوە لەدونیاداو لەقیامەتشدا پاداشیان بداتەوە، دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ

---

[1] حسن: (الإرواء/٢١٨٧)، د(٦/٣٧١/٢٢٥٩).

[2] صحيح: (ص.د/١٩٩٢) ، ن(٦/١٨٥)، د(٦/٣٧١/٢٢٦٠).

أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ – البقرة/٢٥٤}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە لەو ماڵو سامانەی پێمان داون ببەخشن، پێش ئەوەی رۆژێك بێ کە کڕینو فرۆشتنی تێدا نیە، دۆستایەتیو شەفاعەتکردن نیە. هەروا دەفەرموێ: {قُل لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُواْ يُقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَيُنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خِلاَلٌ – إبراهيم/٣١}: ئەی پێغەمبەر! بەو بەندانەی من بڵێ کە ئیمانیان هەیە، نوێژەکانیان بەجێ بێننو لەو رزقو رۆزییەی پێمان بەخشیون بەنهێنیو بەئاشکرا ببەخشن، پێش ئەوەی رۆژێك بێ کڕینو فرۆشتنی تێدا نیە، دۆستایەتیو خزمایەتی هیچ ڕۆڵێکیان نامێنێ، یان دەفەرموێ: {قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ – سبأ/٣٩}: هەر شتێك ببەخشن خودا بۆتان قەرەبوو دەکاتەوە، ئەو پەروەردگارە باشترین رزقو رۆزیدەرە، یان دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ. لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ – فاطر/٢٩-٣٠}: ئەوانەی نامەی خودا دەخوێننەوەو کاری پێ دەکەن، نوێژەکانیان ئەنجام دەدەن، لەو ماڵو سامانەی پێمان بەخشیون بەنهێنیو بەئاشکرا لێی دەبەخشن، بەتەمای ئەوەی پاداشیان بدرێتەوەو مامەڵەکەیان سودبەخش بێو زەرەر نەکەن، ئەو ماڵو سامانەیان دەبەخشن بۆ ئەوەی لەقیامەتدا خودا پاداشی باشیان بداتەوەو بەفەضڵو گەورەیی خۆی زێدەیان بداتێ، بێگومان خودا غەفورو شەکورە.

هەروا پەروەردگار ماڵبەخشینی بەڕەوشتی تەقواکاران حسێب کردووە، دەفەرموێ: {الم . ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ – البقرة/١-٣}: ئیبنو عەبباس

دەفەرموێ: مانای {وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ} واتە: زەکاتی شەرعی لەماڵی خۆیان دەردەکەن.

وەڵێ لەفظی نەفەقە گشتگیرەو شمولی زەکاتو غەیری زەکاتیش دەکا لە نەفەقە واجبەکان، بۆیە ئیبنو جەریر دەڵێ: باشترین تەئویلو مانا لێدانەوە بۆ ئایەتەکە ئەوەیە بڵێین: هەرچی پێویست بێ لەسەریان دەربارەی ماڵو سامانیان بەرێكو پێکی ئەنجامی دەدەن، زەکات بێ یان غەیری زەکات بێ، وەکوو بژێوی ئەوانەی نەفەقەیان لەسەر کەسانی ترەو پێویستە بەخێویان بکەن، کەواتە: پەروەردگار وەصفی ئیمانداارانی کردووەبە صیفەتێکی گشتی بەخشین، زەکات بێ یان نەفەقەو کۆمەکی کردن بێ بە ئاتاجان، نەفەقە کێشانی ماڵو منداڵو زەکات دەرکردن کاری پەسەندو هەڵوێستی مەردانەو موسوڵمانانەیە.[1]

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: زۆرجار پەروەردگار لە قورئاندا باسی نوێژو ماڵبەخشین بە پەنا یەکەوە دێنێ، چونکە نوێژ مافێکی خودایە لەسەر بەندەکانیو عیبادەتە، تاكو تەنهایی خوداو حەمدو ثەناو تەمجیدی زاتی بێچوونیو پاڕانەوە لێیو پشت بەستن بەزاتی پاکی لە خۆگرتووە، ماڵ بەخشینیش بریتییە لە چاکەکردن لەگەڵ مەخلوقاتدا بەوە سودیان پێ بگەیەنێ، پێشترین کەس کەپێویست بێ چاکەیان لەگەڵ بکرێو مرۆڤ سودیان پێ بگەیەنێ ماڵو خێزانو خزمو کەسوکارو کۆیلەو ژێردەستەکانن، پاشان دۆستو ئەحبابە، هەموو ماڵ بەخشینێك کەواجب بێ، هەروا زەکاتی شەرعی دەچنە چوارچێوەی دەقی {وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ}.[2]

---

[1] جامع البيان في تفسير القرآن للقرطبي ج١/١٠٥.

[2] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج١/٤٢.

## نەفەقەی پیاو بۆ خێزانی

قورئان دەفەرموێ: {وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ - البقرة/٢٣٣}. دایکەکان دەبێ شیر بدەن بە منداڵەکانیان بۆ ماوەی دوو ساڵی تەواو، لەسەر باوکی منداڵەکە (یان ئەو کەسەی دەبێتە جێگری) پێویستە بژێوو پۆشاکی شیاو بەگوێرەی تواناو عورفو عادەت بۆ دایکەکان دابین بکەن.

لە حەکیمی کوڕی معاویەوە ڕیوایەتکراوە، ئەویش لەباوکیەوە دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: مافی ژن لەسەر مێردەکەی چیە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْ يُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمَ وَأَنْ يَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَى».[1] خواردنی پێویستی بۆ دابین بکا، پۆشاکی پێویست بەگوێرەی عورفو عادەت بۆی فەراهەم بێنێ.

لە سولەیمانی کوڕی عەمری کوڕی (الأحوص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَلاَ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً أَلاَ إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ أَلاَّ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ أَلاَ وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ».[2] ئاگادار ببنەوەو ئامۆژگاری یەکتری بکەن دەربارەی ئافرەتان، بێگومان ئەوان سپاردەو ئەمانەتن لاتان. ئێوە دەسەڵاتی موڵکیەتتان بەسەر ئەواندا نیە، نابێ بیان چەوسێننەوە، مەگەر کارێکی خراپ ئەنجام بدەن، ئەگەر شتێکی وایان لێ

---

[1] صحيح: (ص. ج/١٥٠٠)، جه (١/٥٩٤/٥٩٣/١٨٥٠)، د (٦/١٨٠/٢١٢٨).

[2] حسن (ص. ت/٣٠٨٧)، ت (٣٣٧/٥٠٨٢ و ٤/٣٣٨)، جه (١/٥٩٤/١٨٥١).

رودرا، ئێوە بەمەبەستی تەمبێ کردن، لەگەڵیان مەخەون، بەشێوەیەك لێیان بدەن کە ئازاری جەستەیان پێ نەگا. جا ئەگەر تەمبێ خواردو بوون‌و هاتنە ژێر فەرمانتانەوە، ئەوە ئیتر دژیان مەجوڵێنەوەو زەختیان لێ مەکەن، ئاگاداربن ئێوە مافتان بەسەر ژنەکانتانەوە هەیەو ژنەکانیشتان مافیان لەسەر ئێوە هەیە، مافی ئێوە بەسەر خێزانەکانتانەوە ئەوەیە: ڕێگە نەدەن کەسانێك کەئێوە ناخۆشتان دەوێن بێنە ماڵتان‌و پێ بخەنە سەر بەڕەو راخەرتان، ڕێگە نەدەن کەسانێك بێتە ماڵتان کە ئێوە ڕقتان لێیەتی، هەقی ئەوانیش بەسەر ئێوەوە ئەوەیە چاکەیان لەگەڵ بکەن‌و بەگوێرەی عورف‌و عادەت بژێوو پۆشاکیان بۆ دابین بکەن.

بژێوی ژن لەسەر مێردەکەی واجبەو پیاوەکە لەسەر دابینکردنی ئەو بژێوە ئەجرو ئەوابی لای خودا بۆ دانراوە.

لە ئەبو مەسعودی (البدری)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَنْفَقَ الْمُسْلِمُ نَفَقَةً عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا ، كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً». بێگومان موسوڵمان کە بژێوو پێداویستی بۆ ماڵ‌و منداڵی دابین دەکاو بڕوای وایە فەرمانی خودا جێبەجێ دەکاو بەهیوای پاداشە، ئەوە بەصەدەقەو خێر بۆی دەنوسرێ.[1]

لە سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی گوتم: «إِنَّكَ لَنْ تُنفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلاَّ أُجِرْتَ عَلَيْهَا ، حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي فِي امْرَأَتِكَ».[2] ئەتۆ هەر نەفەقەو بژێوێك ببەخشی‌و مەبەستت

---

[1] متفق عليه: خ (١/١٣٦/٥٥)، م (٢/٦٩٥/١٠٠٢)، ن (٥/٥٩٤).

[2] متفـــق عليـــه: خ (١/١٣٦/٥٦)، م (١٦٢٨/١٢٥٠ و ٣/١٢٥١)، د (٢٨٤٧/٦٤ — ٨/٦٦)، ن (٦/٢٤٢/٢٤١).

بەو بەخشینە ڕەزامەندیی خودا بێ، دڵنیابە پاداشی خۆت وەردەگریەوە، تەنانەت تەنانەت پاروە خواردنێکیش کە دەیخەیە دەمی ژنەکەتەوە.

بەڵکوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەفەقەکێشانی خێزانی بە گەورەترین نەفەقە حیساب کردووەو فەرموویەتی: «دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ».[1] دینارێك دەبەخشی لەڕێگەی خودادا، دینارێك خەرج دەکەی بۆ ڕزگارکردنی کۆیلەیەك، دینارێك دەبەخشی بەهەژارێك، دینارێك دەدەی بەخێزانت، لەناو ئەم بەخشین‌و خێراتەدا ئەو دینارەی دەیدەی بەخێزانت لەهەموویان پاداشی گەورەترە.

## نەفەقەکێشانی پیاو بۆ ماڵ‌و منداڵی

هەرکاتێ خودا منداڵی بەپیاو بەخشی، پێویستە لەسەری بەشێوەی ڕێك‌وپێك پەروەردەیان بکاو نەفەقەیان بکێشێ، قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ تُؤْتُواْ السُّفَهَاء أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلاً مَّعْرُوفًا – النساء/٥} ماڵ‌و سامانی خۆتان مەخەنە ژێردەستی کەودەن‌و گێل‌و نەفامەکانەوە، ئەو ماڵ‌و سامانەی خودا ئێوەی کردووە بە بەرپرسی‌و دەسەڵاتدار تێیدا. لەو ماڵ‌و سامانەتان خواردنیان بدەنێ، پۆشاکیان بۆ دابین بکەن، ئامۆژگارییان بکەن‌و هەوڵ بدەن فێری هەڵس‌وکەوتی باشیان بکەن.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: نەکەی ئەو ماڵ‌و سامانەی خودا پێی داوی‌و کردوویەتی بەبژێو بۆ خۆت‌و خێزانت ڕادەستی ژن‌و منداڵەکانتی بکەی‌و بۆ خۆت تێیان ڕامێنی، بەڵکوو پێویستە بۆخۆت سەروکاری ماڵ‌و سامان بکەی‌و

---

[1] م (٢/٦٩٢/٩٩٥).

بەرێك و پێكی وەگەڕی بخەی و نەهێڵی لەژێر دەسەڵاتی خۆت دەربچێ، لەهەمان کاتدا بژێوو پۆشاك و پێداویستی خێزان منداڵەکانتی بەجوانی لێ دابین بکەی.[1]

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) موسوڵمانان هەڵدەنێ بۆ نەفەقەکێشانی ژن و منداڵ و هەموو ئەوانەی نەفەقەیان لەسەر پیاوە. دەفەرموێ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غِنًى ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ. تَقُولُ الْمَرْأَةُ إِمَّا أَنْ تُطْعِمَنِي وَإِمَّا أَنْ تُطَلِّقَنِي . وَيَقُولُ الْعَبْدُ أَطْعِمْنِي وَاسْتَعْمِلْنِي . وَيَقُولُ الابْنُ أَطْعِمْنِي ، إِلَى مَنْ تَدَعُنِي».[2] باشترین صەدەقەو خێر ئەوەیە دەوڵەمەندی بۆ خاوەنەکەی بەجێ بێڵێ، دەستی بەرزو بەخشندە باشترە لەو دەستەی وەردەگرێ و پان دەکرێتەوە، کە تۆ ماڵ دەبەخشی و نەفەقە دەکێشی سەرەتا لەوانەوە دەست پێ بکە کەواجبە نەفەقەیان بکێشی، کوردی گوتەنی (تا ماڵ پێویستی بێ بەمزگەوت حەرامە) ژن دەبێژێ یان بژێوم بۆ دابین بکە یان تەڵاقم بدەو با بۆخۆم ڕێگایەك بۆ خۆم ڕەچاو بکەم، کۆیلە دەڵێ: بژێوم بۆ دابین بکەو کارم پێ بکە، کوڕ دەڵێ: من منداڵم پێویستە بەخێوم بکەی، ئەی کە وانەکەی دەمدەیە دەست کێ؟!

لە ئەوبانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَفْضَلُ دِينَارٍ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ دِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلَى عِيَالِهِ».[3] باشترین دینارو پارە کەپیاو دەیبەخشێ پارەیەکە بەسەر خێزانەکەیدا دەیبەخشێ.

لەهەمان کاتدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هۆشداری دەدا بە خەتەرناکی بوخل و دەست قوچاوی و دەفەرموێ: « كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ

---

[1] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٤٥٢.

[2] خ (٩/٥٠٠/٥٣٥٥).

[3] م (٢/٦٩٢/٩٩٤)، ت (٣/٢٣٢/٢٠٣٢).

مَـنْ يَقُـوتُ».[١] بەسـە بۆ پیـاو تاوانبـاری‌و خراپـی کـە: گـوێ بەوانـە نـەدا کەبژێویان لەسەریەتی.

جا ئەگەر پیاو بەرێك‌و پێکی بـژێوی ژن‌و منـداڵی خـۆی دابـین کـردو پێی وابوو ئەوە ئەرکێکە لەسەر شانیەتی‌و بەهیوای پاداش بوو، ئەوە پاداشـی خۆی وەردەگرێ، خۆ ئەگەر وەکوو پێویست بەو ئەرکە هەڵنەسا، بـۆ ژنەکـەی رەوایە بەئەندازەی پێویستی خۆی‌و منداڵەکانی لەماڵی مێردەکەی هەڵبگرێ‌و بەدزی‌و دەست پیسی بۆی حیساب ناگرێ.

لـە خـاتو عائیـشەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: هینـدی کـچی (عتبـە) کەژنی ئەبو سوفیان بـوو، هاتـە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) عەرزی کرد ئەی پێغەمبەری خودا! ئەبو سوفیانی مێردم پیاوێکی دەست قوچاوی چـروکە، ئەوەنـدەم نەفەقـە ناداتـێ بەشـی خـۆم‌و منداڵـەکانم بکـا، مەگەر هەوڵ بـدەم بـدزم‌و نـەهێڵم پێـی بزانـێ، ئایـا مـن بـەم کـارەم تاوانبـار دەبم؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «خُـذِي مِـنْ مَالِـهِ بِالْمَعْرُوفِ مَا يَكْفِيكِ وَيَكْفِي بَنِيكِ».[٢] بەبێ ئەوەی پێی بزانێ لە مـاڵ‌و دارایـی ئەو ئەوەندە وەلا بنێ کە بەشی خۆت‌و منداڵەکانت بکاو زێدەڕەوی مەکە.

### نەفەقەکێشانی باوك‌و دایك

لەو نەفەقە پێویستانەی لەسەر شانی مرۆڤە دابینکردنی بژێوی باوك‌و دایکە ئەگەر نەدارابوون، هەرکاتێ باوك هەژار بوو کوڕەکەی دەوڵەمەند بـوو، پێویـستە لەسـەر کوڕەکـە بـژێوی بـاوکی دابـین بکـا، بـۆ باوکەکـەش دروسـتە

---

[١] حسن (ص/١٦٩٢)، د (٥/١١١/١٦٧٦).

[٢] متفق عليه: خ (٩/٥٠٧/٥٣٦٤)، م (٣/١٣٣٨/١٧١٤)، د (٩/٤٤٧/٣٥١٥).

لەماڵی کوڕەکەی بەبێ ئەوەی ئیزنی بدا بەگوێرەی پێداویشستی خۆی بڕێو وەلا بنێ.

لە عوممارەی کوڕی عوصەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لەخاتو عائیشە کرد (ڕەزای خودای لێ بێ) وتم منداڵێکم لایە ماڵو سامانی تایبەتی خۆی هەیە ئایا من دەتوانم لێی بخۆم؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ مِنْ أَطْيَبِ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَوَلَدُهُ مِنْ كَسْبِهِ».[1] بێگومان پاکترین خواردنێك کەپیاو دەیخوا ئەوەیە لەبەرووبومی دەستی خۆیو ڕەنجی شانی بخوا، منداڵیش بەشێکە لەڕەنجی شانی ئەو.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لەباوکیەوە لەباپیریەوە دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: باوکم ماڵەکەمی برد تالانی کردم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْتَ وَمَالُكَ لأَبِيكَ». ئەتۆ خۆتو ماڵەکەت هی باوکتن. ئەمجار پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ أَوْلاَدَكُمْ مِنْ أَطْيَبِ كَسْبِكُمْ فَكُلُوا مِنْ كَسْبِ أَوْلاَدِكُمْ».[2] بێگومان منداڵەکانتان بەشێکن لەکردو کۆو کارو کاسبیتان لەماڵو سامانیان بخۆن حەڵاڵە.

## نەفەقەی خزمو کەسوکاری ئاتاج

قورئان دەفەرموێ: {وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ – الإسراء/٣٦}: ببەخشن بەخزمو کەسوکارتان مافو حەقی خۆیان، هەروا بە هەژارانو ڕێبوار بەشی خۆیان بدەنێ.

---

[1] صحيح: (ص. د/٣٠١٥)، د (٩/٤٤٤/٣٥١١)، ت (٢/٤٠٦/١٣٦٩)، جه (٢/٧٢٣/٢١٣٧).

[2] حسن صحيح: (ص. د/٣٠١٥)، د (٩/٤٤٥/٣٥١٣)، جه (٢/٧٦٩/٢٢٩٢).

هەروەها دەفەرموێ: {فَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ – الروم/٣٨}. خزمو کەسوکار مافی خۆیان بدەرێ هەروەها بەهەژاران و ڕێبوارانیش، ئەو ئاکارو ڕەفتارە باشە بۆ ئەوانەی دەیانەوێ خودا لێیان ڕازی بێو هەر ئەوانەش سەرفرازو ڕزگاربوو بەختەوەرن.

لە طاریقی (المحاری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتینە ناوشاری مەدینە لەوکاتەدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر مینبەر وتاری دەدا بۆ خەڵکەکەو دەیفەرموو: «يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ».[1] دەستی بەخشندە بەرزو ڕێزدارە، ئەتۆ لەو کەسانەوە دەست پێ بکە بۆ نەفەقەکێشان کە نەفەقەیان لەسەرتە، دایکتو باوکتو خوشكو برات ئەمجار کێ نزیکە بەتۆ ئەوە پێش بخە بەسەر کەسانی تردا.

قورئان دەفەرموێ: {يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ مَا أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ – البقرة/٢١٥}: پرسیارت لێ دەکەن چی ببەخشن؟ پێیان بڵێ: هەر ماڵو سامانێك دەبەخشن بیدەنە باوكو دایکتانو خزمو کەسوکارتانو هەتیوانو هەژارانو ڕێبوار، هەر خێرو چاکەیەك بکەن خودا ئاگای لێیە. واتە خێرو صەدەقەتان بەسەر ئەو جۆرە کەسانەدا دابەش بکەن، وەکوو لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتووە: «أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ».

---

[1] صحيح: (ص. ن/٢٥٣١)، ن (٥/٦١).

مەیمونەی کوڕی میهران ئەو ئایەتەی خوێندەوە، پاشان وتی: ئەمانە ئەوانەن کە نەفەقەیان بەسەردا دابەش دەکرێ {هیچ باسی تەبڵو زوڕناو پەیکەرو پەردەی دیواری تێدا نەکراوە}.[1]

لە سەلمانی کوڕی عامیری (الضبی) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الْقَرَابَةِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ».[2] بەخشینی ماڵو سامان بەهەژار خێرە بەخزمی هەژار لەدوولاوە خێرە صەدەقەو صیلەی ڕەحمە.

لە مەیمونەی کچی (الحارث) ڕیوایەتکراوە، کە مەیمونە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) کۆیلەیەکی ئازاد کرد دوای ئەم کارەی خۆی بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باس کرد پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ أَعْطَيْتِيهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لأَجْرِكِ».[3] ئەگەر بتبەخشیایە بەخاڵوانت خێرت زیاتر دەست دەکەوت.

لە ئەنەسی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئەبو طەلحە دەوڵەمەندترین کەس بوو لەناو مەدینەدا، ماڵو سامانێکی زۆری هەبوو، خۆشەویسترین مڵکی بەلایەوە باخی (بەیرەحا) بوو، ئەم باخەی ئەبو طەلحە لەڕووی قیبلەی مزگەوتەوە بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەچووە ناو ئەم باخەو لەئاوی سازگاری باخەکەی دەخواردەوە ئەنەس دەفەرموێ: کە ئایەتی {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ - آل عمران/٩٢}. نازڵ بوو، ئەبو طەلحە چووە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد پەروەردگار لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا

---

[1] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج١/٢٥١.

[2] صحیح: (ص. ن/٢٥٨١)، ن (٥/٩٢)، ت (٦٥٣/٨٤/٢)، جه (١٨٤٤/٥٩١/١).

[3] متفق علیه: خ (٢٥٩٢/٢١٧، ٢١٨/٢)، م (٩٩٩/٦٩٤/٢)، د (١٦٧٤/١٠٩،١١٠/٥).

تُحِبُّـونَ – آل عمــران/٩٢}. منــيش خۆشەویـسترین ملـكو سـامانم بـاخی (بەیرەحا)یە، ئەوا كردم بەخێر لەڕێگەی خوداو بۆ ڕەزامەندی ئەو، هیوادارم خودا بۆم بكا بەتێشووی قیامەتو لای خۆی بۆم هەڵبگرێ، ئەی پێغەمبـەری خودا! بۆخۆت چۆنت دەوێ ئاوا تەصەروفی تێدا بكە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَخْ ذَلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذَلِكَ مَالٌ رَابِحٌ قَدْ سَمِعْتُ مَـا قُلْتَ فِيهَـا وَإِنِّـي أَرَى أَنْ تَجْعَلَهَـا فِـي الأَقْـرَبِينَ». بەهبـەه، ئـەوە ماڵێكە سوود بەخشو قازانجی باش دەكا، ئەوە ماڵێكە قازانج دەكا دەزانم چیت گوتو گوێم لێ بوو، من وام پێ باشە بیكەیە خێرو بیدەیە خزمە هەژارەكانت، ئیتر ئەبو طەلحە باخەكەی بەسەر خزمەكانی‌دا دابەش كرد.

### نەفەقەی خزمەتكار

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمانی بەهاوەڵانی كرد خێرو صەدەقە بكەن، پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من دینارێكم هەیە بەكێی ببەخشم، فەرمووی: « تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ». بۆخۆتی خەرج بكە، وتـی: دینـارێكی تریـشم هەیـە، فـەرمووی: «تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ». بیـدە بەمنداڵەكەت. وتـی: قوربـان دینـارێكی تریـشم هەس. فەرمووی: «تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجَتِـكَ». بـۆ ژنەكـەتی خـەرج بكـە. وتـی: قوربان دینارێكی تریشم لایە بیدەم بەكێ؟ فەرمووی: « أَنْتَ أَبْصَرُ » تۆ خۆت باشتر دەزانی، بزانە كێ ئاتاجە بیدە بە ئەو.[1]

لە ئەبو زەڕەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «إِخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَـنْ كَـانَ أَخُـوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ ، وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِـبُهُمْ ، فَـإِنْ

---

[1] حسن: (ص.د/١٤٨٣)، د(١٦٧٥/١١٠/٥)، ن(٦٢/٥).

كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ». [1] براكانتان لەژێر چاودێری ئێوەدانو خودا خستونیە ژێر دەستی ئێوەوە، جا کەسێك براکەی کەوتە ژێر چاودێری ئەوەوە با بۆخۆی چی دەخوا لەو خواردنە بەشی ئەویش دابین بکا.

بۆخۆی چی دەپۆشێ لەو پۆشاکە بۆ ئەویش پۆشاك بکا، کارێك نەخاتە ئەستۆیان بۆیان ئەنجام نەدرێ، ئەگەر ئەرکیان پێ سپاردن با یارمەتییان بدەن.

لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: « إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ ، فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ أُكْلَةً أَوْ أُكْلَتَيْنِ ، أَوْ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ ، فَإِنَّهُ وَلِيَ حَرَّهُ وَعِلاَجَهُ». [2] ئەگەر یەکێ لەئێوە خزمەتکارەکەی خواردنی بۆ هێنا ئەگەر لەگەڵ خۆی لەسەر سفرەکە داینەنیشێنێ با پارچەیەك یان دوو پارچە، یان پارویەك یان دوو پاروی لە خواردنەکەی بداتێ چونکە پێوەی ماندوو بووە هاڵاوو بۆنو بەرامی بەسەردا هاتووە...

خەیثەمە دەفەرموێ: ئێمە لەخزمەت عەبدوڵڵای کوڕی عەمر دانیشتبووین لەنکاوێك سەرکارو میرزاکەی هاتە ژورەوە، عەبدوڵڵا پێی گوت: بژیوو تفاقت دایە کۆیلەکان؟ وتی: نەخەیر، فەرمووی: رامەوەستە بڕۆ بژیویان بدەرێ ئەمجار فەرمووی: پێغەمبەر فەرموویەتی: «كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْبِسَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوتَهُ». [3] بەسە بۆ پیاو تاوانباریو گوناه: کە بژیو لەوانە بگرێتەوە کە لەژێر دەستی دانو خاوەنیانە.

---

[1] متفق عليه: خ(٣٠/٨٤/١)، م(١٦٦١/١٢٨٢/٣)، د(٥١٣٥/٦٥/١٤).

[2] خ (٥٤٦٠/٥٨١/٩).

[3] م(٩٩٦/٦٩٢/٢).

## بژێوی گیانلەبەران

کەسێك بوو بەخاوەنی برێك لە گیبانلەبەران پێویستە لەسەری لەوەڕو ئاویان بۆ دابین بکا، کە کاری پێکردن زۆریان ماندونەکا... جا کەسێك بەو جۆرە مامەڵەی لەگەڵ کردن ئەوە بەهەشتییە، کەسێکیش ئاوا مامەڵەی لەگەڵ نەکردن دەچێتە دۆزەخەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ ، فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ ، فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ بَلَغَ بِي ، فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلأَ خُفَّهُ ، ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ ، فَسَقَى الْكَلْبَ ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ » . قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا . فَقَالَ « فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ».[1] لەکاتێکدا پیاوێك بەڕێگایەکدا دەڕۆیشت تینوایەتی تینی بۆهێنا، بیرە ئاوێکی دۆزیەوە بەناویا ڕۆیشتە خوار تێر ئاوی لێ خواردەوە، پاشان هاتەوەدەر، سەگێکی بینی هانکە هانکی پێ کەوتبوو لەتینواندا گڵی دەخواردو هاروشێت بوبوو. پیاوەکە کە ئەوەی بینی وتی: ئەم سەگە دیارە تینوایەتی تینی بۆ هێناوە وەکوو چۆن تینی بۆمن هێنابوو، ئیتر چووەوە ناو بیرەکەو خوفەکەی پڕکرد لەئاو، ئەمجار بەدەم خوففەکەی گرتو هاتەدەرو سەگەکەی ئاودا، ئیتر خودا هەڵوێستەکەی پێ خۆش بوو لەتاوانەکانی خۆشبوو. هاوەڵان وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆ ئێمە ئەگەر چاکە لەگەڵ ئەو گیانلەبەرانەش بکەین خێرمان دەگاتێ؟ فەرمووی: «فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ». لەچاکەکردن لەگەڵ هەموو خاوەن جگەرێکی تەڕدا پاداشو ئەواب هەیە.

---

[1] متفق عليه: خ(٢٣٦٣/٤٠ و ٥/٤١)، م(٢٢٤٢/١٧٦/٤)، د(٢٥٣٣/٢/٢٢٢/٧).

لە نافیعەوە لە عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لاَ هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا وَلاَ هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الأَرْضِ».[1] ئافرەتێك دەربارەی پشیلەیەك سزا دەدرێ، بەندی کرد هەتا مردار بۆوە، نەخواردنی دایەو نە ئاوی دایە بە بەندکراوی، نە بەرەڵلاشی کرد ملێو موشی خۆی لەزەوی بکاو شتێکی بەلوتەوە بچێ.

لە عەبدوڵلای کوڕی جەعفەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ڕۆژێك پێغەمبەر لەپاشکۆی خۆیەوە سواری کردم، بەسرتەوە قسەیەکی پێ گوتم بەکەسی ناڵێم، باشترین شتێك کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیکردە پەنا پاسارو نەدیو بۆ قەضای حاجەتی «هَدَفًا أَوْ حَائِشَ نَخْلٍ»، پەنادیوارو پەنا بەردێك یان کۆمەڵە دارخورمایەکی تێکچڕژاو. عەبدوڵلا دەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە ئەو دیو دیواری پیاوێکی ئەنصاری، حوشترێکی لێ بوو کە پێغەمبەری بینی کورکاندی‌و ئاو بەچاویدا هاتەخوار، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە لای‌و فرمێسکەکانی سرپینەوە: حوشترەکە لە کورکاندن کەوت، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: خاوەنی ئەم حوشترە کێیە؟ ئەم حوشترە هی کێیە؟ گەنجێکی ئەنصاری هاتە خزمەت پێغەمبەرو وتی: هی منە ئەی پێغەمبەری خودا! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَفَلاَ تَتَّقِي اللَّهَ فِي هَذِهِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي مَلَّكَكَ اللَّهُ إِيَّاهَا فَإِنَّهُ شَكَى إِلَيَّ أَنَّكَ تُجِيعُهُ وَتُدْئِبُهُ».[2] ئەتۆ بۆ لەئاستی ئەم ئاژەڵە بەستەزمانەی خودا کردویەتی بە ملکی تۆ ناترسی‌و

---

[1] متفق عليه: خ(٣٤٨٢/٦/٥١٥)، م(٢٢٤٢/١٧٦٠/٤).

[2] صحيح: (ص.د: ٢٢٢٢) ، د(٢٥٣٢/٢٢١ — ٧/٢٢٣).

بەزەییت پێیدا نایەتەوە؟! ئەوەتا لای من شکاتی لێ کردی بەوەی برسی دەکەی‌و زۆریش ماندوی دەکەی.

## باسی کڕین‌و فرۆشتن (كتاب البيوع)

وشەی (ألبيـوع) کۆی (بیـع) بۆیەش جەمع کراوەتەوە چونکە جۆراو جۆرە.

(بَيع): کە بەمانا فرۆشتنە، گواستنەوەی مڵك‌و سامانە لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر لەبەرامبەر پارەو بەهادا. (شراء) قبوڵکردنی ئەو گواستنەوەیە... هەریەك لە وشەی (بیع) و (شراء) لەشوێنی یەکتر بەکاردەهێندرێن.

مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتن ڕەوایە، ئاماژە بە ئایەتی {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – البقرة/٢٧٥}: خودا بەیع‌و مامەڵەی حەڵاڵ کردوەو ریبای حەرام کردوە.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ – النساء/٢٩} ئەی خاوەن باوەڕان، ئەی خودا ناسان؛ ماڵ‌و سامانی یەکتری بە ناڕەواو بێ جێ مەخۆن، مەگەر لەڕێگەی مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتنەوەو بە ڕەزامەندی خۆتان کڕین‌و فرۆشتن بکەن.

لە حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا».[1] فرۆشیارو کڕیار خیاریان بۆ هەیە دەتوانن ژێوان ببنەوە لەدوای سەوداو مامەڵەکەیان‌و هەڵیبوەشێننەوە بەمەرجێ هێشتا لێك جیانەبوبنەوەو هەر لە مەجلیسی

---

[1] متفـــق عليـــــه: خ(٢١١٠/٣٢٨/٩)، م(١٥٣٢/١١٦٤/٣)، د(٣٤٤٢/٣٣٠/٩)، ت(١٢٦٤/٣٥٩/٢)، ن(٧/٢٤٤).

بەیعەکەدا مابنەوە. بەمە دەگوترێ (خيار المجلس) موسوڵمانانیش کۆڕایان هەیە لەسەر ڕەوایی‌و حەڵاڵی کڕین‌و فرۆشتن... حیکمەت‌و تێفکرینی عاقڵمەندانیش وای دەبینن کە سەوداو مامەڵە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی پێویستەو کۆمەڵگا بەبێ هەبوونی ئەم دیاردەیە ژیانی بۆ بەڕێوە ناچێ‌و مرۆڤ ناتوانێ پێداویستی ژیانی خۆی‌و خێزانی وەکوو پێویست دابین بکا.

چونکە زۆرجار ئاتاجی مرۆڤ دەکەوێتە شتێك کە لەدەستی کەسانی تردایە، ئەو کەسانەش لەوانەیە بەخۆڕایی ئەو پێداویستییەی رادەست نەکەن‌و پێی نەبەخشن، کەوابوو ڕێگا چارە بۆ گەیشتن بەو شتەی مرۆڤ پێویستییەتی کڕین‌و فرۆشتنە، تەشریعکردنی سەوداو مامەڵە هۆکارێکی سروشتییە بۆئەوەی مرۆڤ پێداویستی خۆی دابین بکا بەبێ لەرودامان‌و حەرەج.

لە (المقدام)ەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ».[1] کەس خواردەمەنییەکی پاك‌و خاوێنی نەخواردووە لەوەی: کە بەدەستی خۆی بەرهەمی دێنێ، بێگومان داود پێغەمبەریش لە کاسبی‌و داهاتی دەستی خۆی بژیوی خۆی دابین دەکرد.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لأَنْ يَحْتَطِبَ أَحَدُكُمْ حُزْمَةً عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ أَحَدًا ، فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ»[2]: ئەگەر یەکێك لە ئێوە بەکۆڵ داربێنێ لە کەژو بیفرۆشێ باشترە لەوە دەست لە خەڵکی پان بکاتەوە جا بیدەنێ یان نەیدەنێ.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٥٤٦) ، خ(٢٠٧٢/٣٠٣/٤).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٠٦٩) ، خ(٢٠٧٤/٣٠٣/٤)، ت(٦٧٥/٩٤/٢)، ن(٥/٩٦).

## دەوڵەمەندی چ خراپیەکی تێدانیە بۆ کەسێك لەخودا ترس بێ

لـە موعـازی کـوڕی عەبـدوڵڵای کـوڕی خوبەیبـەوە لەباوکییـەوە لـە مامیـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «لاَ بَأسَ بِالْغِنَى لِمَنِ اتَّقَى وَالصِّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَـى خَيْـرٌ مِـنَ الْغِنَـى وَطِيـبُ الـنَّفْسِ مِـنَ الـنِّعَمِ».[1] دەوڵەمەنـدیو سـامانداری چ خراپیـەکی تێدانیـە بـۆ کەسێك تەقواکاربێ لەشساغیش بۆ تـەقواکار لـە دەوڵەمەنـدی باشـترە دەروون پاکی جۆرێکە لە نیعمەتەکانی خودا.

## هەڵنان بۆ بەرهەمهێنانو کاسبی کردن بۆ دابینکردنی بژیو

لە جابیری کوڕی عەبـدوڵڵاوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُـوا فِـى الطَّلَـبِ فَـإِنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِىَ رِزْقَهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِى الطَّلَـبِ خُذُوا مَا حَلَّ وَدَعُوا مَا حَرُمَ»[2]: ئەی خەڵکینە! لـەخودا بترسـن، تـەقوای خـودا بکەن، بەشێوەی ڕێكو پێك هەوڵی دابینکردنی ژیان بدەن، هەر داواکاریەکتان بوو بەجوانی دەری ببڕن، دڵنیابن هیچ کەسێك نامرێ هەتا رزقو ڕۆژی خۆی تەواونـەکا، هەرچـەندە هەنـدێ جار بەسـستیو کـەمو کوڕی دەسـتی بکـەوێ، تەقوای خودا بکەنو بەجوانی داوای شت بکـەن، لەڕێگـەی ڕەواو شـەرعییەوە هەوڵی دابینکردنی بژیوبدەن، حەڵاڵ وەربگرنو واز لە حەرام بێنن.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٧٤١) ، جة(٢/٧٢٤/٢١٤١).

[2] صحيح: (ص.جة/١٧٤٣) ، جة(٢/٧٢٥/٢١٤٤).

## هەڵنان بۆ راستگۆیی‌و هەڕەشەکردن لە درۆزنی

لە حەکیمی کوڕی حیزامـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتفَرَّقَا – أَوْ قَالَ حَتَّى يَتفَرَّقَا – فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا ، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا ».[1] فرۆشیارو کڕیار مافی ژێوان بوونـەومیان هەیـە، بەمـەرجێ دوای مامەڵەکردنەکە لەیەکتر جیانەبووبنەوە، جا ئەگەر لـە مامەڵـە کردنەکەیانـدا راستگۆ بـوون‌و عـەیب‌و خەوشـی کاڵاکـەیان نەشـاردەوە بەرەکـەت دەکەوێتـە مامەڵەکەیانەوە، ئەگەر وانەبوون‌و عەیب‌و خەوشی کاڵاکـەیان شـاردەوە درۆو دەلەسەیان تێداکرد بەرەکەت‌و گەشـەی مامەڵەکـەیان پـوچ دەبێتـەوەو خێـرو خۆشی لێ نابینن.

لە عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا فِيهِ عَيْبٌ إِلاَّ بَيَّنَهُ لَهُ».[2]: موسـوڵمان بـرای موسـوڵمانە، حـەڵاڵ نیە بـۆ موسـوڵمان کاڵایـەك بـەبرای موسـوڵمانی بفرۆشـێ‌و عـەیبێکی تێـدابێ پێی نەڵێ‌و وەکوو پێویست بۆی رون نەکاتەوە.

## هەڵنان بۆ ئاسانکاری‌و لێبوردەیی لە مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتندا

لـە جـابیری کـوڕی عەبـدوڵلاوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «رَحِمَ اللَّهُ رَجُلاً سَمْحًا إِذَا بَاعَ، وَإِذَا اشْتَرَى،

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٦٧٠٥) ، جة(٢/٧٥٥/٢٢٤٦).

وَإِذَا اقْتَضَى»[١]: ڕەحمەتی خودا لەپیاوێك لێبوردەبێ لەكاتی فرۆشتندا، لەكاتی كڕیندا، لەكاتی داواكردنو بڕیارداندا.

## مۆڵەتدانی نەبوو تا سەرخۆی دەكەوێتەوەو تەنگژەی نامێنێ

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كَانَ تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ، فَإِذَا رَأَى مُعْسِرًا قَالَ لِفِتْيَانِهِ تَجَاوَزُوا عَنْهُ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنَّا، فَتَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهُ».[٢] بازرگانێك هەبوو قەرزی دەدا بە خەڵك، جا ئەگەر بیزانیایە یەكێك لە قەرزدارەكانی نەبووە بە پیاوەكانی خۆی دەگوت: لە قەرزەكەی خۆشبنو بیكوژێننەوە، بەڵكوو خودا لێمان خۆشبێ، لەپاداشی ئەوەدا خودا لە تاوانەكانی خۆش بوو.

## نەهیكردن لەغەش

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەلای پیاوێكدا تێپەڕی خواردەمەنی دەفرۆشت (دانەوێڵەیەك بوو) پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی بردە ناو كۆمەڵە دانەوێڵەكەیەوە، بینی غەشی تێدابوو، شێدار بوو. فەرمووی: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ غَشَّ»[٣]: كەسێك غەش بكا لەپێڕی ئێمە نیە.

---

[١] صحيح: (ص.ج/٤٤٥٤) ، خ(٢٠٧٦/٢٠٦/٤).

[٢] صحيح: (ص.ج/٣٤٩٥) ، خ(٢٠٧٨/٣٠٨/٤).

[٣] صحيح: (الإرواء/١٣١٩) ، (ص.جـة/١٨٠٩)، جـة(٢٢٢٤/٧٤٩/٢)، د(٣٤٣٥/٣٣١/٩)، ت(١٣٢٩/٣٨٩/٢)، م(١٠٢/٩٩/١).

## هەڵنان بۆ زوو دەست بەكاربوون لەپێناو بەدەستهێنانی رزق

لە صەخری (الغامدی)یەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اللَّهُمَّ بَارِكْ لأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا»[1] خودایە بەرەكەت بخەرە كاروباری ئومەتەكەم ئەوانەی بەیانیان زوو دەچنە سەر ئیشەكانیان‌و زوو دەست بەكاردەبن.

لە سالمی كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی عومەرەوە لە باوكییەوە لە باپیریەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَالَ حِينَ يَدْخُلُ السُّوقَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ كُلُّهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ وَبَنَى لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»[2]: كەسێك لەوكاتەدا دەچێتە ناو بازاڕەوە بڵێ {لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ كُلُّهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} پەروەردگار هەزار هەزار چاكەی بۆ دەنووسێ‌و هەزار هەزار تاوانی لێ دەكاتەوەو خانوێكی لەبەهەشتدا بۆ بنیات دەنێ.

## ئەو شوێنانەی نابێ مامەڵەو كڕین‌و فرۆشتنیان تێدابكرێ

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا لاَ أَرْبَحَ اللَّهُ تِجَارَتَكَ».[3] ئەگەر بینیتان كەسێك لەمزگەوتدا كاڵا دەفرۆشێ یان دەیكڕێ، بڵێن: یاخودا سەوداو مامەڵەكەت بەرەكەت ئامێز نەبێ.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٨١٨) ، جة(٢/٧٥٢/٢٢٣٦)، ت(٢/٣٤٣/١٢٣٠)، د(٧/٢٦٥/٢٥٨٩).

[2] حسن: (ص.جة/١٨١٧)، جة(٢/٧٥٢/٢٢٣٥).

[3] صحيح: (ص.ت/١٣٢١)، ت(٢/٣٩١/١٣٣٦).

## ئەو کاتانەی سەوداو مامەڵەیان تێدا دروست نیە

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ. فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ – الجمعة/٩ – ١٠}: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هەیە؛ ئەگەر لەڕۆژی هەینیدا بانگدراو بانگکران بۆ نوێژ بەپەلە بڕۆن بۆ بەجێهێنانی نوێژو واز لەسەوداو مامەڵە بێنن، ئەو باش‌و پەسەندە بۆ ئێوە ئەگەر ئێوە بزانن. جا کە نوێژ ئەنجام درا ئەوە بە ناو زەویدا بڵاو ببنەوەو خەریکی کارو کاسبی خۆتان بن‌و هەوڵ بدەن فەضل‌و نیعمەتی خودا بەدەست بێنن، یادی خودا زۆر بکەن بەڵکوو بەختەوەری هەردوو جیهان بەدەست بێنن.

ئیبنولعەرەبی دەڵێ: ئەوەی ئایەتەکە ئاماژەی پێ کرد کۆڕای زانایانی ئیسلامی لەسەرەو خیلاف لەوەدانیە کە لەکاتی نوێژی جومعەدا مامەڵە حەرامە. ئەگەر سەودایەك لەوکاتەدا کرا فەسخ دەبێتەوە. هەر سەوداو کاروبارێك مرۆڤ لە نوێژی جومعە مەشغوڵ بکا ئەوە حەرام‌و یاساغەو دانامەزرێ‌و بە هەڵوەشاو حیساب دەکرێ... ئەم حوکمەش بە مەبەستی ڕەدع‌و وازهێنانە لە ئەنجامدانی مامەڵە کردن لەکاتی نوێژی هەینیدا.[1]

## خودا کڕین‌و فرۆشتنی حەڵاڵ کردووە

لە ئەصڵ‌و بناغەدا هەموو کڕین‌و فرۆشتنێك دروستە بەهەر شێوەیەك بێ، مادام ڕەزامەندی کڕیارو فرۆشیاری تێدا بێتەجێ‌و شاریع نەی لێ نەکردبێ.

---

[1] احكام القرآن/١٨٠٥ – ٤/١٨٠٦.

## ئەو كڕین‌و فرۆشتنانەی شەرع نەی لێ كردون

١- بیع الغرر: سەودای زیانئامێز:

بریتییە لە هەر كڕین‌و فرۆشتنێك نەزانی لەخۆ گرتبێ، یان موجازەفەو خەتەریات‌و قوماری تێدابێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی كرد لە كڕین‌و فرۆشتنی كاڵایەك نادیاریی تێدابێ‌و كاڵاو سیعر نادیاربێ یان نادیاریی تێدابێ. هەروا نەهی كرد لە (بیع الحصاة) ئەم جۆرە مامەڵەیە بریتییە لەوە فرۆشیار بڵێ ئەم بەردوچكە دەهاوێژم كەوتەسەر كام كاڵا ئەوەم پێ فرۆشتی. یان ئەم بەردە هەڵدەدەم تاكوێ گەیی ئەو مەسافەیەت لە زەوییەكە پێ دەفرشم. یان ئەم سەودایەت لەگەڵ دەكەم‌و ئەتۆ خیارت هەبێ هەتا ئەم بەردە دەهاوێژم. یان خودی بەرد هاویشتنەكە بكەنە عەقدی فرۆشتنەكە. بڵێ هەركاتێ بەردم گرتە ئەو قوماشە ئەو كاڵایە ماڵت بێ‌و پێم فرۆشتی.

ئیمامی نەوەوی لە شەرحی موسلیمدا (ج١٠/١٥٦) دەفەرموێ: نەهی كردن لە (بیع الغرر) مامەڵەی فرت‌و فێڵاوی، بنەمایەكی گەورەیە لە بنەماكانی باسی سەوداو مامەڵە، بۆیە ئیمامی موسلیم ئەم باسەی لە كتێبەكەیدا پێش خستووە، چەند نموونەی سەوداو مامەڵەی ناشەرعی تێدان‌و هەموویان دەچنە بواری بەیعی غەرەرەوە. وەكوو فرۆشتنی كۆیلەی ڕاكردو، فرۆشتنی شتی نەبوو، شتی نەزانراوو نامەعلووم، هەر كاڵایەك نەتوانی تەسلیمی بكەی، كاڵایەك بەتەواوی ملكی فرۆشیار نەبێ، فرۆشتنی ماسی لە ئاوی زۆردا، شیر لە گواندا، فرۆشتنی بێچوو لەسكی دایكەكەیدا. فرۆشتنی كۆمەڵێكی نادیار لەچەند كۆمەڵە گەنمێك، فرۆشتنی كراسێك لەچەند كراسێك، مەڕێك یان بزنێك لە ڕانە مەڕێكداو شتی لەوجۆرە هەموو

ئەو سەوداو مامەڵانە نادروستو ناشەرعین. چونکە زیانی بۆ کڕیار تێدایەو هیچ پێویستیاتێکیش نیەحەڵاڵی بکا.

هەر ئەوەوی دەفەرموێ: ئەگەر پێویستیاتێك هەبوو داخوازی ئەوەبوو مل بدەین بۆ مامەڵەیەك کە (بیع الغرر) بێو بە نارەحەتیو موشەقەت نەبایە نەدەتواندرا خۆی لێ بپارێزی، زیانەکەش زۆر نەبوو، مامەڵەکە لەبەر ناچاریی دروستە، بۆیە موسوڵمانان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوەی جبەو کەوای ناوهاخندراو - هەرچەندە ناوهاخنەکە نابیندرێ - دروستە، خۆئەگەر بەتەنیا ناوهاخنەکەی پێ بفرۆشی دروست نیە.

هەروا فەرموویەتی: پێویستە بزانرێ کە (بیع الملامسة) خاوەن کالا بڵێ ئەگەر دەستت رێی کەوت ئەوە ماڵت بێ (بیع المنابذة) هەر لەگەڵ کاڵاکەم بۆ هاویشتی ئەوە ماڵت بێو دەبێ قبوڵت بێ، هەروا (بیع حَبَل الحبلة) بڵێ: ئەگەر حوشترەکەم زا بێچوی بوو پاشان ئەم بێچوە گەورەبوو ئاوس بوو بێچوی ئەوم پێ فرۆشتی هەروەها (بیع الحصاة) بڵێ: ئەم بەردە هەڵدەدەم لەکامیان کەوت لەو کاڵایانە ماڵتەو دەبێ بەهاکەیم بدەیتێ. هەروا تۆوی ئەسپو ئاژەڵی تری نێرو شتی لەو جۆرەی باسکران فرۆشتنیان حەرامە، دەچنە بواری (بیع الغرر)ەوە. بەڵام بەتایبەتی ئەم چەند شتە ناویان هێنراوە چونکە ئەو جۆرە مامەڵانە لەسەردەمی نەزانیدا باوبوون.

### نەی کردن لە بەیعی مولامەسەو مونابەزە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: نەی کراوە لەدوو جۆرە سەوداو مامەڵە: کە سەودای مولامەسەو مونابەزەن. مولامەسە ئەوەیە هەریەك لە کڕیارو فرۆشیار بەبێ تێفکرین دەست بدەن لە پۆشاکی یەکتریو دەست لێدانەکەیان بریتی بێ لە عەقدەکە. یان مولامەسە بریتییە لەوە پیاو

به پیاو بڵێ: ئەم قوماشەت پێ دەفرۆشم بەو قوماشەو هیچیان سەیری قوماشەکان نەکەن بەڵکوو دەستیان لێ بدەن.

منابذه - مونابەذە: ئەوەیە کابرا بڵێ ئەوەی لامە بۆتی هەڵدەدەم ئەوەی لاتە بۆم هەڵبدە، ئیتر هەریەکەیان ئەوەی لایەتی هەڵی بدا بۆ ئەوی تریانو هیچیان نەڕوانێ بۆ قوماشو کاڵای ئەویتریان[1].

له ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە: (نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– عَنْ بَيْعَتَيْنِ وَلِبْسَتَيْنِ نَهَى عَنِ الْمُلاَمَسَةِ وَالْمُنَابَذَةِ فِى الْبَيْعِ).[2]

دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەدووجۆر مامەڵەو دوو شێوە پۆشاك نەیی لێ کردین.

الملامسة: بریتییە لەوەی پیاو دەست لە قوماشی یەکێکی تر بدا، جا بەشەو بێ یان بەڕۆژ بێ.

المنابذة: ئەوەیە پیاو پۆشاك یان بڵێ کاڵاکەی هەڵبدا بۆ پیاوێکی ترو ئەویش قوماشەکەی یان بڵێ کاڵاکەی بۆئەم هەڵبدا ئەمە شێوەی سەوداکەیان بێ بەبێ تێفکرینو ڕەزامەندی نواندن.

### فرۆشتنی بێچووی بێچوویێك کە هێشتا لەدایك نەبوە (بيع حبل الحبلة)

له ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: خەڵکی سەردەمی نەفامی گۆشتی نوێنگینە حوشتریان دەفرۆشت، کە هێشتا حوشترەکەیان نەبوو تەنانەت گۆشتی بێچوی بێچوە حوشترێك کە هێشتا لەدایك نەبووبوو. هۆی دروست نەبوونی ئەم جۆرە مامەڵەیە نەزانینی ماوەکەیە.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٩٣٨) ، م(١٥١١-٢-/١١٥٢/٣).

[2] متفق عليه: م(١١٥٢/١٥١٢/٣) وهذا لفظه، خ(٤٤، ٢١٤٧/٣٥٨/٤)، د(٣٣٦٢/٢٣١/٩)، ن(٢٦٠/٧).

حَبَل الحبلة: ئەوەیە حوشتر لەدایك بێ، پاشان ئەم حوشترە لەدایك بووە گەورەببێ سكو زا بكا. كابرا بێ پێش ئەوەی حوشترە دایكەكە لەدایك بێ بێچوەكانی بفرۆشێ. ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ كردن لەوەی ئەو جۆرە سەودایە بكرێ.

**بيع الحصاة: فرۆشتن بە بەردوچكە بۆهاویشتن**

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەی كرد لە فرۆشتنی كاڵا بەشێوەی بەردوچكە بۆ هەڵدان، هەروا هەر مامەڵەیەك فێڵو هەڵخەڵەتاندنی تێدابێ. (لەوەپێش ئەم باسە تێپەڕی).

ئیمامی نەوەوی لە شەرحی موسلیمدا (ج١٠/١٥٦) دەفەرموێ: (بیع الحصاة) سێ تەئویلی بۆ دەكرێ:

١- بەم جۆرە فرۆشیار بڵێ: ئەم بەردە دەهاوم، كەوتە سەر كام جۆر لەم كراسانە؛ لەم تۆپە قوماشانە ئەوە ماڵت بێ. یان لێرەوە ئەم بەردە هەڵدەدەم تا كوێ گەیشت لێرەوە تا ئەوێت پێ دەفرۆشم.

٢- بڵێ من ئەم كاڵایەم پێ فرۆشتی، ڕێگەی خیارو هەڵوەشاندنەوەت هەبێ تا ئەم بەردە دەهاوم لەگەڵ بەردەكەم فڕێ دا ئیتر ماڵت بێو مافی هەڵوەشانەوەت نەبێ.

٣- ئەوەیە خودی هەڵدانی بەردەكە بریتی بێ لە مامەڵەكە بەم جۆرە بڵێ: هەركاتێ ئەم بەردەم هەڵدا بۆسەر ئەو كراسە ئەوە لێم كڕیوەو ماڵمە.

## فرۆشتنی تۆماوی نێر

له ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە فرۆشتنی تۆماوی فەحل، واتە: تۆماوی ئەسپو کەڵەگاو نێرەکەرو نێریو بەران.[1]

## فرۆشتنی کاڵایەك کەنەتبێ

له حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد؛ وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! پیاو هەیە داوام لێ دەکا شتێکی پێ بفرۆشم منیش شتەکەم نیە، ئایا پێی بفرۆشم؟ فەرمووی: « لاَ تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ».[2] شتێك مەفرۆشە کەنیتە.

## فرۆشتنی کاڵا پێش ئەوەی بکەوێتە ژێر دەستت

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنِ ابْتَاعَ طَعَامًا فَلاَ يَبِعْهُ حَتَّى يَقْبِضَهُ». کەسێك تەعامێکی کڕی با نەیفرۆشێتەوە تا دەکەوێتە ژێردەستی، کە کەوتە ژێر کۆنترۆڵی خۆی ئەوجا دەتوانێ بیفرۆشێتەوە، ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پێم وایە هەموو کاڵایەك وەکوو خۆراك وایە.[3]

ئەم بۆچوونەی ئیبنو عەبباس لە حەدیسێکی مەرفوعدا چەسپاوە، وادیارە ئیبنو عەبباس فەرموودەکەی پێ نەگەیشتووە.

له حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە پێغەمبەرم گوت: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمن معامەلە چیم، دەکڕمو دەفرۆشم چیم بۆ

---

[1] صحيح: (مختصر م/٩٣٩) ، خ(٤/٤٦١/٢٢٨٤)، د(٩/٢٩٦/٣٤١٢).

[2] صحيح: (الإرواء/١٢٩٢) ، جة(٢/٧٣٧/٢١٨٧)، ت(٢/٣٥٠/١٢٥٠)، د(٩/٤٠١/٨٦٣٤).

[3] متفق عليه: م(١٥٢٥ -٣٠-/٣/١١٦٠) واللفظ له خ(٤/٣٤٩/٢١٣٥)، د(٩/٣٩٣/٣٤٨٠).

حەلاڵەو چیم لێ قەدەغەیە؟ فەرمووی: « فَإِذَا اشْتَرَيْتَ بَيْعاً فَلاَ تَبِعْهُ حَتَّى تَقْبِضَهُ»[١]: ئەگەر کاڵایەکت کڕی تا وەری نەگری‌و نەیخەیە ژێر دەستی خۆت مەیفرۆشەوە.

لە طاوسەوە لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنِ ابْتَاعَ طَعَامًا فَلاَ يَبِعْهُ حَتَّى يَكْتَالَهُ».[٢] کەسێك طەعامێکی کڕی با نەیفرۆشێتەوە تا دەیخاتە ژێر دەستی خۆی. بە ئیبنو عەبباسم وت: بۆ؟ فەرمووی: ئەی ئەوەنیە ئەو فرۆشیارو کڕیارە مامەڵە بەپارەکە دەکەن‌و هێشتا کاڵاکە وەرنەگیراوە.

## سەودا لەسەر سەودا

لە ئیبنو عومەرەوە هاتووە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ».[٣] هیچ کام لەئێوە نابێ سەودا لەسەر سەودا بکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَسُمِ الْمُسْلِمُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ».[٤] با موسوڵمان سەودا لەسەر سەودای برای موسوڵمانی نەکا.

هیچ خراپیەك نابیندرێ ئەگەر یەکێك لە مەزادکردندا سەودا لەسەر سەودای برای موسوڵمانی بکا بە مەرجێ نیازی کڕین بێ.

---

[١] صحيح لغيره: حم(٢٤/٣٢/١٥٣١٦).

[٢] متفق عليه: م(١٥٢٥-٣١/١١٦٠/٣) وهذا لفظه خ(٢١٣٢/٣٤٧/٤)، د(٣٤٧/٣٩٢/٩).

[٣] متفق عليه: خ(٢١٦٥/٣٧٣/٤)، م(١٤١٢/١١٥٤/٣)، جة(٢١٧١/٧٣٣/٢).

[٤] صحيح: (الإرواء/١٢٨٩)، م(١٥١٥/١١٥٤/٣).

عەطاء دەفەرموێ: من زۆرم لەم باسە کۆڵیوەتەوەو گەیشتومە ئەو قەناعەتە: کە هیچ خراپیەك نابیندرێ لەوەدا زەمکردن‌و زیادکردن بەسەر موشتەریدا بکرێ، وەڵێ ئەگەر زیادکردنەکە بەنیازی کڕین نەبوو، بەڵکوو بۆئەوە بوو کاڵاکە بەرزبکەیەوە ئەوە ناشەرعییەو دروست نیە. چونکە ئەوە ئەو پێدا هەلگوتن‌و چاووڕاو کردنەیە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردوە.[1]

ئیبنو ئەبو ئەوفا دەڵێ: (ألناجش) واتە: چاووڕاوکەر ریبا خۆرەو بە خائین حلێبە.

## پێش فرۆشی مودەکاری (بیع العینة)

ئەم جۆرە مامەڵەیە ئەوەیە کاڵایەك بفرۆشی بەنرخێك بەقەرز پاشان پێش ئەوەی کڕیار ماڵەکە وەربگرێ بەحازر لێی بکڕێتەوە بەنرخێکی کەمتر لەو نرخەی پێی فرۆشتووە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ».[2] ئەگەر بەشێوەی (عینة) سەوداو مامەڵەتان کرد هەرکاتێك خەڵکی چروکیان نواند رژدو چاو چنۆك بوون لە دینارو درەمدا، مامەڵەی عینەیان کرد: واتە بازرگانەکان کاڵای خۆیان فرۆشت بە قەرزو لەپاشان هەمان کاڵایان لە کڕیارەکان کڕیەوە بە حازرو بەکەمتر لەو نرخەی پێیان فرۆشتووە، لەکاتێکا غەزاو جیهاد پێویست بوو ئەوان خەریکی جوتکردن‌و کشت‌و کاڵ کردن بووون‌و وازیان لە جیهاد هێناو خۆشیان بۆ حازرنەکرد، ئەوە خودا تەنگ‌و

---

[1] متفق علیه: (٢١٤٢/٣٥٥/٤)، م(١٥١٦/١١٥٦/٢).

[2] صحیح: (ص.ج/٤٣٢) ، د(٣٤٤٥/٣٣٥/٩).

چەڵمەو گرفتاربوونتان بەسەردا دەداو پێوەی دەتلێنەوەو لەسەرتان لانابا هەتا نەگەڕێنەوە بۆ پەیڕەویکردنی ئاینەکەتان.

## فرۆشتنی بەقەرز بە نرخی زیاد (فرۆشتنی بەقیسط)

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ فَلَهُ أَوْكَسُهُمَا أَوِ الرِّبَا »[1]: کەسێك دوو سەودا بەیەك سەودا ئەنجام بدا، وەکوو ئەوە بڵێ ئەم کراسەم پێ فرۆشتی بەحازر بە دەدینارو بە قەرز بە دوانزە دینارو بەلایەکدا ساغی نەکردەوە دەبێ بەبەها کەمەکە رازی بێ‌و خۆی‌و بەرامبەرەکەی تووشی سودخۆریی نەکا، خۆ ئەگەر لەسەر شێوەیەك ڕێك کەوتن ئەوە سەوداکەیان دروستە.

لە سیماکەوە لە (عبدالرحمن)ی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە لە باوکییەوە ریوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی دوو سەودا لەیەك سەودادا بکرێ.

سیماك دەفەرموێ: شێوەی ئەنجامدانی دوو سەودا لەیەك سەودادا بەم جۆرەیە پیاوێك سەودابکا بڵێ: ئەم کاڵایە بەقەرز بە ئەوەندە پارە بە حازریش بە ئەوەندە، بەلایەکدا نەی بڕێنێتەوە.[2]

## (بيع المعاومة) فرۆشتنی بەروبوومی درەخت دوو ساڵ‌و زیاتر

لە ئیبنو زوبەیرو سەعیدی کوڕی (میناء)ەوە، لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی

---

[1] حسن (ص.ج/٦١١٦)، د(٣٤٤٤) ولمزيد من التفصيل راجع السلسلة الصحيحة للألباني/٢٣٢٦).

[2] صحيح لغيره حم: (٣٧٨٣/٣٢٤ و ٦/٣٢٥)، ت الأرناؤوط.

کردووه له مامەڵە بەشێوەی (معاومـة) راوییـەکیان دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەجیاتی (ألمعاومة) وشەی (بیع السنین) فەرمووە.[1]

ئیبنولونذیر دەڵێ: فوقـەها کۆڕایـان هەیـە لەسـەر ئـەوە: کـە فرۆشـتنی میوەی درەخت بۆ چەند ساڵێك دروست نیە.[2]

خەطابی دەڵێ: وشەی (ألمعاومة) لەسەر کێشی (ألمفاعلـة)یـەو لـە (ألعـام) وەرگیراوە بریتییە لە فرۆشتنی میوەی درەخـت بۆمـاوەی چـەند سـاڵێك. بـەم جۆرە پیـاو بـەری درەختـە خورمایـەك یـان چـەند درەختێـك بفرۆشـێ بـە یەکێکی تر بۆماوەی چەند ساڵێك، ئەم جۆرە مامەڵەیە زیانی تێدایە. چونکە ئەو شتێك دەفرۆشێ: کە بـوونی نیـە لـەکاتی مامەڵەکەدا، شـتە فرۆشـراوەکە هەر نەهاتۆتـەدی، ناشـزاندرێ ئـاخۆ دێتـە دی یـان نـا؟ نازانـێ ئـاخۆ درەختـە خورماکە بەر دەگرێ یان نا.[3]

### قەرزو کڕینو فرۆشتن بەیەك سەودا (سلف وبیع)

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يَحِلُّ سَلَفٌ وَبَيْعٌ».[4]

خەطابی دەڵێ: مانای (سلف) قەرزە. ئەم مامەڵەیە بـەم جۆرەیـە کـابرا بڵێ: ئەو کاڵایەت پێ دەفرۆشم بەئەو نرخە بەمەرجێ هەزار دینـارم بەقـەرز بدەیتێ، ئەم مامەڵەیە فاسیدەو دانابەسترێ چونکە ئەو بۆیە قەرزی پێ دەدا: کـە لـەکڕینی کاڵاکـەدا خـاتری بگـرێ، کـەوابوو نرخـی کاڵاکـە نادیـار دەبـێ.

---

[1] م(١٩٣٦ -٨٥-/١١٧٥/٣)، د(٣٣٥٩/٢٢٩/٩)، جة(٢٢١٨/٧٤٧/٢).

[2] الإجماع: (١١٥/٤٧٩).

[3] معالم السنن ج٥/٤٤.

[4] حسن صحيح: (ص.د/٢٩٩٢) ، د(٣٤٨٧/٤٠٢/٩)، ت(١٢٥٢/٣٥١/٢)، ن(٢٨٨/٢٩٥/٧).

هەروەها چونکە هەر قەرزێك سود بۆ خاوەن قەرزەکە رابکێشێ دەچێتە چوارچێوەی ریباوە.[(١)]

## نەیکردن لە فرۆشتنی (طەعام) هەتا دوجار نەپێورێ

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەی کرد لەفرۆشتنی (طەعام) هەتا ربەی فرۆشیارو ربەی کڕیار تێیدا بەکار نەبێ.[(٢)]

لە ئیمامی عوسمانەوە دەگێڕدرێتەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووە: «إِذَا بِعْتَ فَكِلْ ، وَإِذَا ابْتَعْتَ فَاكْتَلْ»: کە خۆراکت فرۆشت پێوانەی بکە بۆ کڕیار کە کڕیشت شتەکردراوەکە بپێوە.[(٣)]

## فرۆشتنی حەیوان بە حەیوان بەقەرز (بيع الحيوان بالحيوان نسيئة)

لە سەمورەی کوڕی جوندوبەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەیکردوە لە فرۆشتنی حەیوان بەحەیوان بەقەرز.[(٤)]

ئەگەر حەیوان بەحەیوان فرۆشرا دروستە زیدەی تێدابێ بەمەرجێ حازر بەحازر بێ.

لە جابیرەوە ریوایوەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ بَأْسَ الْحَيَوَانُ بِالْحَيَوَانِ وَاحِدًا بِاثْنَيْنِ يَدًا بِيَدٍ وَكَرِهَهُ نَسِيئَةً».[(٥)]

---

(١) معالم السنن (٥/١٤٤).

(٢) حسن: (ص.جة/١٨١٢)، جة(٢٢٢٨/٧٥٠/٢).

(٣) خ: (٣٤٣ و ٤/٣٤٤).

(٤) صحيح: (ص.د/٢٨٦٩) ، د(٣٣٤٠/٢٠٥/٩)، جة(٢٢٧٠/٧٦٣/٢)، ن(٧/٢٩٢).

(٥) صحيح: (ص.جة/١٨٤٢) ، جة(٢٢٧١/٧٦٣/٢).

فرۆشتنی گیانلەبەر بە گیانلەبەر دروستە حەیوانێك بەدوو حەیوان حازر بەدەستو دەست بەدەست. بەڵام بەشێوەی قەرز بەلایەوە پەسەند نەبوو.

## فرۆشتنی خورمای تەڕ بە خورمای وشك (بیع الرطب بالتمر)

لە سەعدی کوڕی ئەبو وەقاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لێ کرا دەربارەی فرۆشتنی خورمای تەڕ بە خورمای وشکەوە بوو. فەرمووی: «أَيَنْقُصُ الرُّطَبُ إِذَا يَبِسَ».؟ ئایا خورما تەڕەکە کەوشکبۆوە کەم دەکا؟ وتیان: بەڵێ، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردن کە ئەو جۆرە مامەڵەیە بکەن.[1]

## فرۆشتنی میوە بە خواردەمەنی بە پێوانە

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە مامەڵەکردن بەشێوەی موزابەنە، بەمجۆرە بەروبوومی پەرژینی باخەکەی ئەگەر خورمابوو بفرۆشێ بە خورمای وشکەوەکراو ئەگەر دارمێو بوو بەرەکەی بفرۆشێ بەمێوژ بەپێوانە، ئەگەر کشتو کاڵی تر بوو بیفرۆشێ بە خواردەمەنی بە پێوانە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەهەموو ئەم جۆرە سەودایانە کرد.[2]

ئیبنو بەطال دەڵێ: زانایان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە کە دروست نیە فرۆشتنی بەروبووم پێش لێکردنەوەو چنینی بە خواردەمەنی چونکە فرۆشتنی کاڵای نادیارو نەزانراوە بەکاڵای دیاریکراو.

---

[1] صحيح: (ص.ت/١٢٢٥) ، ت(١٢٤٣/٣٤٨/٢)، د(٣٣٤٣/٢١١ – ٢١٣/٩)، ن(٢٦٩/٧)، جة(٢٢٦٤/٧٦١/٢).

[2] متفق عليه: خ(٢٢٠٥/٤٠٣/٤)، م(١٥٤٢ -٧٦/١١٧٢/٣)، د(٣٣٤٥/٢١٤/٩).

**بەرەوپیر چوونی کاروانو قەتار کەشت دێنن بۆشار**

ئەم جۆرە مامەڵەیە ئەوەیە بازرگانی شار بەرەوپیری کاروانو قەتار بڕوا بۆئەوەی پێش ئەوەی کاروانەکە بگاتە شارو نرخی کاڵاکەیان بزانن کاکی بازرگان لێیان بکڕێ [1] بەمەش قەتارچیو کاڵا هێنەکان چونکە ئاگاداری نرخ نین دەکەونە زەرەرەوە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَلَقَّوُا السِّلَعَ حَتَّى يُهْبَطَ بِهَا إِلَى السُّوقِ». [2] بەپیر کاڵای قافڵەو کاروانەوە مەچن بۆ دەری شارو لێیان بکەڕێن با بەشێوەی ئاسایی کاڵاکەیان بخەنە بازاڕەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَلَقَّوُا الْجَلَبَ. فَمَنْ تَلَقَّاهُ فَاشْتَرَى مِنْهُ فَإِذَا أَتَى سَيِّدُهُ السُّوقَ فَهُوَ بِالْخِيَارِ». [3] بەپیر کاڵا هێنەرانەوە مەچن کەسێك بەپیریانەوە چوو شتێکی لەیەکێك کڕی دوایی خاوەن کاڵاکە هاتە بازاڕو هەستی کرد خەڵەتاوەو نرخی کەمی دراوەتێ بۆی هەیە پەشیمان بێتەوە.

**فرۆشتنی کاڵای لادێیی لەلایەن بازرگانی شارەوە (بيع الحاضر للباري)**

ئەم جۆرە مامەڵەیە ئەوەیە لادێیی کاڵاکەی بەرێ بۆشار بۆ فرۆشتن بە نرخی ڕۆژو بگەڕێتەوە بۆ گوند، کابرای دوکانداری شارنشین بچێتە بن

---

[1] أحكام الأحكام ج٣/١١١).

[2] متفق عليه: خ(٢١٦٥/٣٧٣/٤)، واللفظ له، م(١٥١٧/١١٥٦/٣)، د(٧٤٧٣/٣٨٠/٩).

[3] م(١٥١٩/١١٥٧/٣)، ت(١٢٣٩/٣٤٦/٢)، د(٣٤٢٠/٣٠٣/٩)، ن(٢٥٧/٧)، ج(٢١٧٨/٧٣٥).

کلێشەیەوەو پێی بڵێ: لای من دای بنێ من بەکاڵەخۆ بەنرخی زیاد بۆت دەفرۆشم، ئەمەش زیان دەگەیەنێ بە دانیشتوانی شار.[1]

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوەکرد: کە دوکاندارو بازرگانی شار شتومەك بۆ گوندنشینەکان بفرۆشن با باوکیشی بێ یان برای بێ.[2] واتە: تەنانەت ئەگەر خاوەن کاڵای لادێییو دوکانداری شار باوكو کوڕ یان برای یەکتریش بن هەرنابێ کابرای دوکانداری شار کاڵا بۆ لادێیی بفرۆشێ.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ دَعُوا النَّاسَ يَرْزُقِ اللَّهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ».[3] نابێ دوکاندارو بازرگانی شارنشین کاڵا بۆ گوندنشینەکان بفرۆشێ، واز لەخەڵك بێنن با بۆخۆیان کاڵای خۆیان بفرۆشنو خودا رزقو ڕۆزی هەندێکیان لە هەندێکیان بەدەست بێنن.

## ئەو کاڵایانەی فرۆشتنیان دروست نیە

١- شەراب: لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: کاتێك ئایەتەکانی سورەتی (البقرة) بەتەواوی نازڵ بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی لەماڵ دەرچوو فەرمووی: (حُرِّمَتْ التِّجَارَةِ فِي الْخَمْرِ).[4] بازرگانیکردن بە مەییو شەراب یاساغ کرا.

---

[1] احكام الأحكام (ج٣/١١٤).

[2] م(١٥٢٣/١١٥٨/٣)، د(٣٤٢٣/٣٠٦/٩)، ن(٧/٢٥٦).

[3] م(١٥٢٢/١١٥٧/٣)، ت(١٢٤١/٣٤٧/٢)، د(٣٤٢٥/٣٠٩/٩)، ن(٧/٢٥٦)، جة(٢١٧٦/٧٣٤/٢).

[4] متفق عليه: خ(٢٢٢٦/٤١٧/٤)، م(١٥٨٠/١٢٠٦/٣)، د(٣٤٧٣/٣٨٠/٩)، ن(٧/٣٠٨).

٢- فرۆشتنی ترێ بەکەسێك بیکا بەمەی: قورئان دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ – المائدة/٢}. هاوکاری یەکتربکەن لەسەر کاری چاكو خۆپارێزی لەسزای خودا، یارمەتی یەکتر مەدەن لەسەر خراپەو کاری سنوور بەزێنیو شکاندنی فەرمانەکانی خودا.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لُعِنَتِ الْخَمْرُ عَلَى عَشَرَةِ أَوْجُهٍ بِعَيْنِهَا وَعَاصِرِهَا وَمُعْتَصِرِهَا وَبَائِعِهَا وَمُبْتَاعِهَا وَحَامِلِهَا وَالْمَحْمُولَةِ إِلَيْهِ وَآكِلِ ثَمَنِهَا وَشَارِبِهَا وَسَاقِيهَا».[1] لە دەلاوە لەعنەتو نەفرین کراوە لە عەرەقو مەی. خودی عەرەق خۆی، ئەوکەسەی دەیگوشی ئەوەی بۆی دەگوشن، ئەوەی دەیفرۆشێ ئەوەی پێی دەفرۆشن ئەو کەسەی هەڵی دەگرێ ئەوەی بۆی هەڵدەگرنو بۆی دەبەن، ئەوەی نرخەکەی دەخوا، ئەوەی دەیخواتەوە ئەوەی دەیگێڕێ.

٣- فرۆشتنی ئامێری شاییو زەماوەندو دەهۆڵو زوڕناو شتی وا: لە ئەبو ئومامەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتکراوە: فەرموویەتی:(لاَ تَبِيعُوا الْقَيْنَاتِ وَلاَ تَشْتَرُوهُنَّ وَلاَ تُعَلِّمُوهُنَّ وَلاَ خَيْرَ فِي تِجَارَةٍ فِيهِنَّ وَثَمَنُهُنَّ حَرَامٌ). چەتیوی کۆیلەی گۆرانی بێژ مەفرۆشن، مەشیان کڕن، گۆرانیشیان فێرمەکەن، خێرو بێرو بەرەکەت لە مامەڵەکردن بەم جۆرە کۆیلانەوە نیە، بەهاکەشیان حەرامە. دەربارەی ئەم شتە خراپو نەشیاوانە ئەم ئایەتە نازڵ بووە: کە دەفەرموێ: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ – لقمان/٦}.

٤- گۆشتی مردارەوەبوو، گۆشتی بەراز، بتو صەنەم:

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢٧٢٥) ، جة(٢/١١٢١/٣٣٨٠) واللفظ له، د(١٠/١١٢/٣٦٥٧).

لەجابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە: کە بەگوێـچکەی خۆی ساڵی ڕزگارکردنی مەککە لە مەککەدا لەدەمی پێغەمبەری بیست فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخِنْزِيرِ وَالأَصْنَامِ». پەروەردگارو پێغەمبەرەکەی فرۆشتنی عەرەقیان حەرام کردووە، هەروەها فرۆشتنی گۆشتی مردارەوەبوو گۆشتی بەراز هەروا بتو صەنەم.

گوترا: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەی پیوی ئاژەڵی مردارەوەبوو حوکمەکەی چییە؟ ئەوەتا کەشتی پێ ڕوکەش دەکرێ، پێستی پێ چەوردەکرێ، دەشکرێ بە ڕۆنی فتیلەو چرا بۆ ڕوناکی، فەرمووی: « لاَ ، هُوَ حَرَامٌ » نابێ، بەکارهێنانی پیوی لەو جۆرە حەرامەو فرۆشتنو کڕینیشی حەرامە. پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «قَاتَلَ اللَّهُ الْيَهُودَ ، إِنَّ اللَّهَ لَمَّا حَرَّمَ شُحُومَهَا جَمَلُوهُ ثُمَّ بَاعُوهُ فَأَكَلُوا ثَمَنَهُ».[1] خودا جولەکە لەناوبەرێ: کە پەروەردگار پیوی مردارەوەبووی حەرام کرد هاتن پیوەکەیان تواندەوەو فرۆشتیان پاشان بەهاکەیان خوارد.

٥- فرۆشتنی خوێن: لە عەونی کوڕی ئەبو جوحەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: باوکی خۆم بینی بەندەیەکی کەڵەشاخگری کڕی ( فَأَمَرَ بِالْمَحَاجِمِ فَكُسِرَتْ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ)؟ فەرمانی پێدا کەڵەشاخەکەی بشکێنێ، پرسیارم کرد بۆ؟ لە وەڵامدا وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردوە لەبەهای خوێن.[2]

---

[1] متفــــق عليـــــه: خ(٤/٤٢٤/٢٢٣٦٥)، م(٣/١٢٠٧/١٥٨١)، ت(٢/٢٨١/١٣١٥)، د(٩/٣٧٧/٣٤٦٩)، جة(٢/٧٣٧/٢١٦٧)، ن(٧/٣٠٩).

[2] خ(٤/٤٢٦/٢٢٣٨).

ئیبنولمونزیر دەڵێ: زانایانی ئیسلام کۆڕایان هەیە لەسەر حەرامی ئەو شتانەی خودا حەرامی کردون؛ لە مردارەوەبوو لەخوێنو لەبەراز.[١]

٦- سەگ: لەئەبو مەسعودی ئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەبەهای سەگو لەکرێی زیناو لە شیرینیو بەخشیشی کاهینو کولەوەنانی.[٢]

سەگی ڕاو واتە سەگی تەربیە دادراو ڕاهێنراو لەم حوکمە چەرت دەکرێ، ئەم جۆرە سەگە کڕینو فرۆشتنیان دروستە.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: نەهی کراوە لەبەهاو نرخی سەگ جگە لەسەگی ڕاو.[٣]

٧- پشیلە: لە ئەبو زوبەریرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە جابیر کرد دەربارەی بەهای سەگو پشیلە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) زۆر بەتوندیو توڕەییەوە نەهی لەو جۆرە مامەڵەیە کرد.[٤]

٨- وێنەی ئەو شتانەی گیانیان لەبەرە، لە سەعیدی کوڕی ئەبولحەسەنەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لای ئیبنو عەبباس بووم، پیاوێك هات بۆلام وتی: ئەی ئیبنو عەبباس! من مرۆڤێکم ژیانم لەسەر بەرهەمی دەستی خۆمە، من وینەکێشم ئەم وێنانەم بەدەستی خۆم دروست کردووە، ئیبنو عەبباس فەرمووی: ئەمن ئەوەی لە پێغەمبەرم نەبیستبێ بۆت ناگێڕمەوە، بەگوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیست، فەرمووی: «مَنْ صَوَّرَ صُورَةً فَإِنَّ اللَّهَ مُعَذِّبُهُ

---

[١] الإجماع: (٤٧٤/١١٤).

[٢] متفق عليه: خ(٢٢٣٧/٤٢٦/٤)، م(١٥٦٧/١١٩٨/٣)، د(٣٤٦٤/٣٧٤/٩)، ت(١٢٩٣/٣٧٢/٢)، جة(٢١٥٩/٧٣٠/٢)، ن(٣٠٩/٧).

[٣] حسن (ص.ت/١٣٨١)، ت(١٢٩٩/٣٧٥/٢).

[٤] م (١٥٦٩/١١٩٩/٣)، د (٣٤٦٢/٣٧٢/٩)، ت (١٢٩٧/٣٧٤/٢).

، حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوحَ ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ فِيهَا أَبَدًا». کەسێك وێنەی گیانلەبەرێك بکێشێ، ڕۆژی قیامەت پەروەردگار سزای دەدا تاگیانی بە بەردا دەکا، هەرگیز توانای ئەوەی نیە گیانی بە بەردا بکا، کابرا هەڵسڵەمیەوەو ڕەنگی زەرد هەڵگەڕا، ئیبنو عەبباس پێی گوت: ماڵوێران، کە هەر ناچار بی وێنە بکێشی، وێنەی درەختێك بکێشە، یان هەرشتێك کە گیانی لەبەردا نەبێ.[1]

٩- میوە پێش ئەوەی کامڵ بێ، لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەفرۆشتنی بەروبووم تا نیشانەی کامڵ بوونی دەردەکەوێ، هەروا نەهی کرد لەفرۆشتنی بەری درەختی خورما هەتا وای لێ دێ ئاڵو بۆڵی تێدەکەوێ، واتە: تا خورماکانی سور دەبن یان زەرد دەبن.[2]

هەر لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لە فرۆشتنی میوەو بەروبوم هەتا کامڵ دەبن. گوترا کامڵ بوون چۆنە؟ فەرمووی: هەتا سور دەبێ، ئەمجار فەرمووی: ئەی ئەگەر خودا بەروبومەکەی واڵێ نەکرد هەڵی پێچێ و پوح بوو، لەبەرامبەر چیدا یەکێك لەئێوە ماڵی براکەی وەرگرێ؟[3]

١٠- فرۆشتنی بەروبومی کشتوکاڵی پێش ڕەقبوونی دەنکەکانی.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لەفرۆشتنی خورما تا کامڵ دەبێ، فرۆشتنی

---

[1] متفق علیه: خ (٢٢٢٥/٤١٦/٤)، وللفظ له م (٢١١٠/١٦٧٠/٣)، ن (٨/٢١٥) مختصراً.

[2] متفق علیه: خ (٢١٩٨/٣٩٨/٤)، وللفظ له م (١٥٥٥/١١٩٠/٣)، ن (٧/٢٦٤).

[3] کامڵبوون بۆ دانەوێڵە سپی هەڵگەڕانیەتیو ڕەقبوونی دەنکەکانیەتی.

دانەوێڵە تا ڕەق دەبێ، دڵنیا دەبن لەوەی کە پێگەیشتووەو لە ئافات ڕزگاری بووە، نەهیەکە ئاڕاستەی فرۆشیارو کڕیار کراوە.[١]

١١- هەر کاڵایەك حەرام بێ لەخۆراكو خواردنەوەو پۆشاكو ئەو جۆرە شتانە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ، إِذَا حَرَّمَ عَلَى قَوْمٍ أَكْلَ شَيْءٍ حَرَّمَ عَلَيْهِمْ ثَمَنَهُ».[٢] پەروەردگار ئەگەر لەسەر گەلو نەتەوەیەك خواردنی شتێکی حەرام کرد بەهاکەشی حەرام دەکا لەسەریان.

١٢- پۆشاکی ئافرەت کە مەرجەکانی پۆشاکی شەرعی تێدا نەیەتەجێ. چونکە فرۆشتنی کاڵای لەو جۆرە فاحیشەو فەساد لەناو موسوڵماناندا بڵاو دەکاتەوە، قورئان دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ – المائدة/٢}. یان دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ – النور/١٩} بێگومان ئەوانەی هەوڵ دەدەنو دەیانەوێ فاحیشەو فەساد لەناو خاوەن باوەڕاندا بڵاوبێتەوە سزای بەئێشیان بۆ دانراوە چ لە دونیادا چ لەقیامەتدا. خودا دەزانێ بڵاوکردنەوەی فاحیشە چەند زیانبەخشو دژە مرۆڤە، ئێوە نازانن.

### (الخیار): مافی ژیوانبوونەوە

پێناسەی خییار: داواکردنی باشترین دوو ئەمر لە ڕوياندنی سەودا یان هەڵوەشاندنەوەی.

---

[١] صـــحيح: (مختـــصر م/٩١٧)، م (٣/١١٦٥/١٥٣٥)، د (٩/٢٢٢/٣٣٥٢)، ت (٢/٣٤٨/١٢٤٥)، ن (٧/٣٧٠).

[٢] صحيح: (مختصر م/٩١٧)، م (٣/١١٦٥/١٥٣٥)، د (٩/٢٢٢/٣٣٥٢)، ت (٢/٣٤٨/١٢٤٥).

## جۆرەكانی خییار

١- خییاری مەجلیسی مامەڵەكە، ئەم مافە بۆ فرۆشیارو كڕیار چەسپاوە لەكاتێ سەودا دەكەن تا لێك جیادەبنەوە بەمەرجێ لەناوەڕۆكی سەوداكەیاندا ئەومیان دیاری نەكردبێ كە خییاری نەبێ، یان دوای بڕاندنەوەی سەوداكەیان نەیان وتبێ خییارمان نەبێ، یان یەكێكیان خییاری خۆی ساقط نەكردبێ، ئەگەر یەكێكیان خییاری خۆی پوچاندەوە، ئەوە خۆی خییاری نابێ بەڵام بەرامبەركەی خییاری دەمێنێ.

لە ئیبنو عومەرەوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) كە فەرموویەتی: «إِذَا تَبَايَعَ الرَّجُلاَنِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ، مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، وَكَانَا جَمِيعًا، أَوْ يُخَيِّرُ أَحَدُهُمَا الآخَرَ فَتَبَايَعَا عَلَى ذَلِكَ، فَقَدْ وَجَبَ الْبَيْعُ، وَإِنْ تَفَرَّقَا بَعْدَ أَنْ يَتَبَايَعَا، وَلَمْ يَتْرُكْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا الْبَيْعَ، فَقَدْ وَجَبَ الْبَيْعُ».[1] ئەگەر دوو پیاو سەودایان كرد هەریەكەیان بۆی هەیە سەوداكە ڕاگرێ یان بیڕۆیەنێ مادامێ لێك جیا نەبنەوە، ئەگەر یەكێكیان ئەویتری موخەیەر كردو سەوداكەیان كرد ئەوە مامەڵەكەیان دادەمەزرێ، ئەگەر دوای سەوداكە لێك جیابوونەوەو هیچ كامیان خییاری پەیڕەو نەكرد ئەوە بەیعەكەیان چەسپاوە.

حەرامە یەكێك لەكڕیارو فرۆشیار لە مەجلیسی عەقدەكە خۆ بدزێتەوە لەترسی ئەوەی بەرامبەرەكەی سەوداكە پوچ بكاتەوە.

لە عەمری كوڕی شوعەیبەوە لەباوكیەوە لە باپیریەوە ڕیوایەتكراوە، كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَفْقَةَ خِيَارٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ خَشْيَةَ أَنْ يَسْتَقِيلَهُ».[2] فرۆشیارو كڕیار خاوەنی خییارن، بۆیان هەیە لە مەجلیسی

---

[1] متفق عليه: خ (٢١١٢/٣٣٢/٤)، م (١٥٣١- ٤٤- ١١٦٣/٣)، ن (٧/٢٤٩).

[2] صحيح: (ص. ج/٢٨٩٥)، د (٣٤٣٩/٣٢٤/٩)، ت (١٢٦٥/٣٦٠/٣)، ن (٧/٢٥١).

عەقدەکەدا مامەڵەکە رابگرنو ژێوان ببنەوە. مەگەر خییار دابنێن، بەم جۆرە یەکێکیان بەوی تریان بڵێ: بەویستی خۆت بڕیار بدە مامەڵەکە بڕوا یا ڕای بگرین، جا ئەگەر یەکێکیان بڕیاری ڕۆیاندنی دا ئەوی تریش ڕازی بوو مامەڵەکە دادەبەسترێ، دروستیش نیە هیچ کام لە فرۆشیارو کڕیار خۆ بدزێتەوە لە بەرامبەرەکەی لەترسی ئەوەی هاوەڵەکەی سەوداکە رابگرێو هەڵی بوەشێنێتەوە.

٢-خییاری مەرج: بەم جۆرە هەردووکیان یان یەکێکیان خییار بە مەرج بگرن بۆ ماوەیەکی دیاری کراو، ئەگەر ماوەکە درێژیش بێ هەر دروستە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ الْمُتَبَايِعَيْنِ بِالْخِيَارِ فِي بَيْعِهِمَا ، مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا ، أَوْ يَكُونُ الْبَيْعُ خِيَارًا».[1] فرۆشیارو کڕیار خییاریان بۆ هەیە لە سەوداکەیاندا بە مەرجێ لێك جیانەبوبنەوە، یان لە مامەڵەکەیان خییاریان بەمەرج گرتبێ بۆ ماوەیەکی دیاری کراو.

٣- خییاری عەیب بەم جۆرە کاڵاکە یان بەهاکە عەیبدار بێ.

لەوەپێش باسی ئەوە کرا: کەنابێ عەیبو خەوشی کاڵا بشاردرێتەوە، جا ئەگەر پیاوێك کاڵایەکی کڕیو دەرکەوت عەیبدارەو پێی نەزانیبوو تا لێك جیابوونەوە، دەتوانێ کاڵا عەیبدارەکە بگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکەی.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنِ اشْتَرَى غَنَمًا مُصَرَّاةً فَاحْتَلَبَهَا ، فَإِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا ، وَإِنْ سَخِطَهَا فَفِي حَلْبَتِهَا صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ».[2] کەسێك بزنێك یان مەڕێکی کڕی، ماوەیەك بوو فرۆشیار نەیدۆشیبوو بۆ ئەوەی گوانی گەورە

[1] متفق عليه: خ (٢١٠٧/٣٢٦/٤)، م (١٥٣١/١١٦٣/٣)، ن (٢٤٨/٧).

[2] متفق عليه: خ (٢١١٥/٣٦٨/٤)، وهذا لفظه، م (١٥٢٤/٣١٠/٩)، بزيادة في أول.

بـبن‌و شـیرەکەیان تێـدا کۆببێتـەوەو فرۆشـیار وابزانـێ ئـەم شـیر زۆرییـەی سروشتی‌یە، دوایی کە دۆشی بۆی دەرکەوت وانیـە، ئەگـەر بـەو حاڵـەیش پێـی ڕازی بـوو، ئـەوە گلـی دەداتـەوە، ئەگـەر نەیویـست دەتوانـێ بیگێڕێتـەوە بـۆ خاوەنی‌و لەجیاتی ئەو شیرەی لێی دۆشیوە ربە خورمایەکی دەداتێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تُصَرُّوا الإِبِـلَ وَالْغَـنَمَ ، فَمَـنِ ابْتَاعَهَـا بَعْـدُ فَإِنَّـهُ بِخَيْـرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْتَلِبَهَا إِنْ شَـاءَ أَمْـسَكَ ، وَإِنْ شَـاءَ رَدَّهَـا وَصَـاعَ تَمْـرٍ».[1] شیر لـەگوانی حوشـترو بـزن‌و مـەڕدا حـەبس مەکـەن وابزانـدرێ ئاژەڵەکـە شـیری زۆرەو گوان زلە، جا کەسێك ئاژەڵێکی لـەو جۆرەی کـڕی ئـەوە پـاش دۆشـینی خیباری بۆ هەیە، دەتوانێ ئاژەڵەکە لای خۆی بهێڵێتەوە یان بیگەڕێنێتەوە بۆ خاوەنی پێشووی‌و ربە خورمایەکیشی لەگەڵدا بداتێ.

## ریباو سود

پێناسەی ریباء (ربـا) وشـەیەکی موعتەلـە بـە ئـەلفی (مقصورة) کۆتـایی هاتووە، لە (ربایربو) وەرگیراوە.

بنـەمای (ربـا) یـانی زیـادەو گەشـەکردن، وەکـوو قورئـان دەفـەرموێ: {اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ – الحج/٥} یان بە مانا کەم بەزۆرو یەك بەدوو.

## حوکمی ریبا

ریبـا بـە نەصـصی قورئـانو سـوننەتو کـۆڕای ئوممـەتی موسـوڵمان حەرامەو نادروستو ناڕەوایە.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٧٣٤٧)، خ (٤/٣٦١/٢١٤٨)، د (٩/٣١٠/٣٤٢٦).

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ. فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ – البقرة/٢٧٨ – ٢٧٩}.: ئەی خاوەن باوەڕان! تەقوای خودا بکەن ئەو پارە زیادەی کەلای قەرزداران هەتانە بەهۆی سەودای ریبا ئامێزەوە وازی لێ بێنن‌و وەری مەگرنەوە ئەگەر راست دەکەن خاوەن باوەڕن، ئەگەر واز لە ریبا خۆری نەهێنن، ئەوە خۆتان ئامادە بکەن بۆ جەنگ لەگەڵ خوداو پێغەمبەرەکەی، ئەگەر تۆبە بکەن‌و واز لەریباو سود بێنن ئەوە بەحەلاڵی دەسمایەکەتان وەربگرنەوەو زیادەکە چەرت بکەن، نە ستەم بکەن نەبێڵن ستەمتان لێ بکرێ.

یان دەفەرموێ: {الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ – البقرة/٢٧٥}: ئەوانەی ریبا دەخۆن ڕۆژی قیامەت لەگۆڕەکانیان ڕاست نابنەوە مەگەر بەشێوەی کەسێك شەیتان دەستی لێ وەشاندبێ‌و وەکوو شەپلە لێ دراوی لێ هاتبێ‌و هەر گۆدە گۆدی بێ.

هەروا دەفەرموێ: {يَمْحَقُ اللّهُ الْرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللّهُ لاَ يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ – البقرة/٢٧٦}. خودا ماڵی ریبائامێز پوچ دەکاتەوەو دەیفەوتێنێ یان بەرەکەتی تێدا ناهێڵێ‌و سودی لێ ببیندرێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». خۆتان بپارێزن لە حەوت شتی بەهیلاکبەرو فەوتێنەر، هاوەڵان عەرزیان کرد ئەو حەوت رەفتارە بەدە چین؟ فەرمووی: «الشِّرْكُ بِاللَّهِ ، وَالسِّحْرُ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَأَكْلُ الرِّبَا ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ

الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ».[(١)] هاوەڵدانان بۆ خودا، سیحرو جادوکردن، کوشتنی مرۆڤ کە خودا یاساغی کردووە مەگەر لەشێوەی حەدو قیصاصدا، خواردنی ریباو سود، خواردنی ماڵی هەتیو، هەڵاتنو پشت هەڵکردن لەرۆژی هەڵمەت بردنو غەزادا، بوختانکردن بە ئافرەتی داوێن پاكو موسوڵمان.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەفرینی کردووە لە ریباخۆرو بریکارەکەی، لەو کەسەی حیسابەکە دەنوسێو لەو دوو شاهیدانەی دەبنە شایەت بەسەر مامەڵەو ریباکەوە، فەرمووی: (هُمْ سَوَاءٌ)[(٢)] ئەوانە هەموویان هاوبەشی ئەو تاوانەن.

لە ئیبنو مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الرِّبَا ثَلاَثَةٌ وَسَبْعُونَ بَابًا أيسرها مثل أن ينكح الرجل أمه». [(٣)] ریبا حەفتاو سێ جۆرە لایەنە کەمەکەیان وەکوو ئەوە وایە پیاو دایکی خۆی مارە بکا.

لە عەبدوڵڵای کوڕی حەنظەلەوە لە پێغەمبەر ریوایەت دەکا، دەڵێ: فەرمووی: «دِرْهَمُ رِباً يَأْكُلُهُ الرَّجُلُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَشَدُّ مِنْ سِتَّةٍ وَثَلاَثِينَ زَنْيَةً».[(٤)] دیرهەمێك لەریبا پیاو دەیخواو دەشزانێ ئەوە ریبایە تاوانەکەی لە سیو شەش زینا گەورەترە.

لە ئیبنو مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا أَحَدٌ أَكْثَرَ مِنَ الرِّبَا إِلاَّ كَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهِ إِلَى قِلَّةٍ».[(٥)]

---

(١) متفق عليه: خ (٥/٣٩٣/٢٧٦٦)، م (١/٩٢/٨٩)، د (٨/٧٧/٢٨٥٧)، ن (٢/٢٥٧).

(٢) صحيح: (مختصر م/٩٥٥) (ص. ج/٥٠٩٠)، م (٣/١٢١٩/١٥٩٨).

(٣) صحيح: (ص. ج/٣٥٣٩)، ك (٢/٣٧).

(٤) صحيح: (ص. ج/٣٣٧٥)، حم (١٥م٦٩/٢٣٠).

(٥) صحيح: (ص. ج/٥٥١٨)، جه (٢/٧٦٥/٢٢٧٩).

هەر کەسێك بیەوێ ماڵو سامانی خۆی لەرێگەی ریباوە زۆر بکا حەتمەن سەرەنجامی بەرەو نشوستیو کەمبوونەوە دەچێ.

## جۆرەکانی ریبا

ریبا دوو جۆرە: ریبای نەسیئە (ریبای قەرزدواخستن) ریبای فەضل (ریبای زیاد دان).

ریبای نەسیئە ئەو زیدە بەمەرج گیراوەیە: کە خاوەن قەرز وەری دەگرێ لە قەرزدار لەجیاتی دواخستنی قەرزەکە، ئەم جۆرە ریبایە حەرامو یاساغە بە دەقی قورئانو سوننەتو کۆڕای ئوممەتی ئیسلام.

ریبای فەضل: ئەوەیە پارە بە پارە بفرۆشرێ، یان خۆراك بە خۆراك لایەکیان زیادەی هەبێ، ئەم جۆرەشیان بەگوێرەی سوننەتی پێغەمبەرو کۆڕای ئوممەتی ئیسلام حەرامە، چونکە زەریعەو رێخۆشکەرەیە بۆ ریبای نەسیئەو سەردەکێشێ بۆ ئەو.

## ئەو شتانەی ریبایان تێدایە

ریبا نایەتەدی ئیللا لە شەش جۆردا کە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دیاری کردوونو لەم حەدیثەی دوایی‌دا ئاماژەیان بۆ کراوە.

لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ». [1] کە مامەڵەتان

---

[1] صحيح: (مختصر/٩٤٩)، م (١٥٨٧ – ٣/١٢١١/٨١).

کرد ئاوا بیکەن زێڕ بەزێڕ، زیو بەزیو، گەنم بەگەنم، جۆ بەجۆ، خورما بەخورما، خوی بەخوێ، جۆر بەجۆرو چەشن بە چەشنو یەك بەیەكو دەست بەدەستو حازر بەحازر، جا ئەگەر کاڵاکان جۆرو ڕەگەزیان لە یەك جیا بوو، وەکوو زێڕو زیو گەنمو جۆ، ئەو دروستە چۆنێکی بفرۆشن بەو مەرجەی قەرزی تێدا نەبێ، ئەگەر کاڵاکان لەیەك ڕەگەز بوونو عیللەتی ڕیباکەشیان یەك بوو دەبێ چونیەکی هەبێ لەڕوی کێشانو پێوانەوە، بەبێ ئەوەی چاکیو خراپی خودی کاڵاکان ڕۆڵیان هەبێ.

لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ ، وَلاَ تُشِفُّوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ ، وَلاَ تَبِيعُوا الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إِلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ ، وَلاَ تُشِفُّوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ ، وَلاَ تَبِيعُوا مِنْهَا غَائِبًا بِنَاجِزٍ».[1] زێڕ بەزێڕ حازر بەحازر نەبێ مەیفرۆشن پاساوی بڕێکی مەدەن بەسەر بڕێکیدا لایەکیان زێدە مەکەنو لایەکیان کەمتر، زیو بەزیو مەفرۆشن مەگەر حازر بەحازرو بێ زیادو کەم هیچ لایەکیان لەوی تر زیاتر نەبێ. کاڵای نەبوو بەکاڵای حازر مەفرۆشن.

لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ».[2] فرۆشتنی زێڕ بەزێڕ مامەڵەیەکی ڕیبائامێزە ئەگەر بە

---

[1] متفــــق عليــــه: خ (٤/٣٧٩/٢١٧٧)، م (٣/١٢٠٨/١٥٨٤)، ت (٢/٣٥٧/١٢٦١)، ن (٧/٢٧٣)، د (٩/١٩٧/٣٣٣٢).

[2] متفــق عليــه: خ (٤/٣٤٧/٢١٣٤)، وهــذا لفظــه م (٣/١٢٠٩/١٥٨٦)، ت (٢/٣٥٧/١٢٦١)، ن (٢/٢٥٧)، ن (٧/٢٧٣)، د (٩/١٩٧/٣٣٣٢).

ئەندازەی یەکترو حازر بەحازر نەبێ. فرۆشتنی گەنم بەگەنم ریبای تێدایە ئەگەر ئاواو ئاوا نەبێ. فرۆشتنی جۆ بەجۆ ریبایە ئەگەر ئاواو ئاوا نەبێ. فرۆشتنی خورما بەخورما سەودای ریبا ئامێزە ئەگەر ئاواو ئاوا نەبێ. واتە: بە ئەندازەی یەکترو دەست بەدەست بێ‌و لە یەك مەجلیسدا بێ.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) خورمای تێکەڵەمان دەست دەکەوت، ئەگەر بمانویستایە خورمای باشمان دەست بکەوێ، دەهاتین دوو ربەمان لەو خورما تێکەڵەیە دەفرۆشت بە ربەیەك خورمای باش، ئەم سەوداو مامەڵەیەی ئێمە بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گەیشتەوە فەرمووی: «لاَ صَاعَيْ تَمْرٍ بِصَاعٍ وَلاَ صَاعَيْ حِنْطَةٍ بِصَاعٍ وَلاَ دِرْهَمَ بِدِرْهَمَيْنِ».[1] نا نا ئیشی وا مەکەن دوو ربە خورما بفرۆشن بە یەك ربە، هەروا دوو ربە گەنم مەدەن بە ربەیەك گەنم، دیرهەمێکیش مەفرۆشن بە دوو دیرهەم.

ئەگەر جۆرێك لەو شەش شتانەی باسكران بەغەیری جۆری خۆیان فرۆشران وەکوو زێڕ بەزیو یان گەنم بەجۆ دروستە زێدەیان تێ بکەوێ، بەمەرجێ حازر بەحازرو لە مەجلیسەکەدا هەردوو لایان (فرۆشیارو کڕیار) حەقی خۆیان وەربگرن، ئاماژە بە فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە لەوەپێش لە حەدیثی (عوبادە)دا ئاماژەی پێ کرا، کە دەفەرموێ: «فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ». هەرکاتێ ئەم کاڵایانە جۆرەکەیان جیابوو چۆن دەفرۆشن بیفرۆشن.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەیەکی تری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئەبو داودو هی تریش ریوایەتیان کردووە دەفەرموێ: «لاَ بَأْسَ

---

[1] متفق علیه: م (٣/١٢١٦/٥١٩٥)، خ (٤/٣١١/٢٠٨٠)، ن (٧/٢٧٢).

بَيْعِ الذَّهَبِ بِالْفِضَّةِ – وَالْفِضَّةُ أَكْثَرُهُمَا – يَدًا بِيَدٍ وَأَمَّا نَسِيئَةً فَلاَ وَلاَ بَأْسَ بِبَيْعِ الْبُرِّ بِالشَّعِيرِ وَالشَّعِيرُ أَكْثَرُهُمَا يَدًا بِيَدٍ وَأَمَّا نَسِيئَةً فَلاَ».[١] هیچ خراپەیەك لەوەدا نیە زێـڕ بـەزیو بفرۆشـرێو زیوەكـە زیـاتر بـێ لـە زێڕەكـە. بەمـەرجێ دەسـت بەدەست بێ. بەڵام بە قەرز نـەبێ. هـەروەها چ خراپەیـەك لـەوەدا نیـە گـەنم بـەجۆ بفرۆشـرێو جۆیەكـە زۆرتـر بـێ، بەمـەرجێ حـازر بـەحازر بـێ، بـەڵام قەرزی تێدا نەبێ.

ئەگـەر جۆرێـك لـەم شـەش جۆرانـە فرۆشـران بەغـەیری جـۆری خۆیـان عیللـەتی ریباكەشـیان جـودا بـوو، وەكـوو فرۆشـتنی زێـڕ بەگـەنم، یـان زیـو بەخوێ، زیادەو قەرزی تێكەوێ قەیناكا.

لە عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) خواردەمەنی لە كابرایەكی جولەكە بە قەرز كڕی، زریەكـەی خـۆی كـردە بارمتە.[٢]

خاوەنی كتێبی (سبل السلام) شـەرحی (بلوغ المرام) دەڵێ: كـۆڕای زانایـان لەسەر ئەوە چەسپاوە كە: دروستە فرۆشتنی كاڵای ریبائامێز بەكاڵایەكی تری ریبائامێز كە ڕەگەزیان یەك نەبێ بەزێدەترو بەقەرزیش واتە: دەتوانی گەنم بفرۆشـی بـەزێڕو جـۆ بـەزیو هـەروا شـتی تـریش لەوشـتانەی بەپێوانـە مامەڵەیان تێدا دەكرێ.

دروست نیە فرۆشتنی خورمای تازە پێگەیشتوو تەڕ بە خورمای وشكەوە بوو، مەگەر بۆ ئـەهلی (العرایا): كـەبریتین لـەو فـەقیرو هەژارانـەی خـاوەنی درەختی خورما نین، بۆ ئەوان دروستە خورمای (رطب) لـە خـاوەن باخـەكان

---

[١] صحیح: (الإرواء ١٩٥/٥)، د (٩/١٩٨/٣٣٣٣).

[٢] صحیح: (الإرواء/١٣٩٣)، خ (٤/٣٩٩/٢٢٠٠).

بكرِن بۆ خواردنى خۆيان بەمەرجێ لە پێنج ويسق كەمتر بێ، ئەوانە دەتوانن خورماى (روطاب) بكرِن بەخورماى وشك بەشێوەى خرصاندن.

لە عەبدوڵلاى كورِى عومەرەوە رِيوايەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) نەهى كردووە لە سەودا كردن بەشێوەى (المزابنة) موزابەنە: بريتييە لەفرۆشتنى ميوە بەخورما بەشێوەى پێوانە، فرۆشتنى ترێ بەمێوژ بەشێوەى پێوانە.[1]

لە زەيدى كورِى ثابيتەوە رِيوايەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) روخصەتى داوە بۆ پێرِى (عەرايا)، هەژارانى بێ باخە خورما: كە خورماى (رطب) بكرِن بەشێوەى خەرصاندن، بەخورماى وشكە.[2]

لە ئەبو سوفيانەوە ئەويش لە ئەبو هورەيرەوە رِيوايەت دەكا، كە پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) رِێگەى داوە مامەڵەى (العرايا) ئەنجام بدرێ، بەمەرجێك پێنج ويسق يان كەمتر لە پێنج ويسق بێ.[3]

پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) لەبەر ئەوە نەهى كردووە لەفرۆشتنى خورماى تەرِ بەخورماى وشك، چونكە خورماى تەرِ كە وشك بكرێتەوە كەم دەكا.

لە سەعدى كورِى ئەبو قاصەوە رِيوايەتكراوە، دەڵێ: پرسيار لە پێغەمبەر كرا (دروودى خوداى لەسەر بێ) دەربارەى فرۆشتنى خورماى تەرِ بە خورماى (رطب) تەرِ، فەرمووى: ئايا خورماى (روطاب) كە وشك بووەوە كەم دەكا؟ وتيان بەڵێ: ئيتر نەهى لێ كرد.[4]

---

[1] متفق عليه: خ (٢١٨٥/٣٨٤/٤)، م (١٥٤٢/١١٧١/٣)، (٢٦٦/٧).

[2] متفق عليه: م (١٥٣٩ — ٦٠/١١٦٩/٣)، خ (٢١٩٢/٣٩٠/٤)، د (٣٣٤٦/٢١٦/٩).

[3] متفق عليه: خ (٢١٩٠/٣٨٧/٤)، م (١٥٤١/١١٧١/٣)، د (٤٨٣٣/٢١٨/٩)، ت (١٣١٩/٣٨٣/٢).

[4] صحيح: (الإرواء/١٣٥٢)، د (٣٣٤٣/٢١١/٩)، جه (٢٢٦٤/٧٦١/٢)، ن (٢٦٩/٧).

دروست نیە فرۆشتنی ئەو شتانەی ڕیبائامێز بەرەگەزی خۆیان لەتەك یەكێكیان یان لەتەك هەردووكیاندا كاڵایەكی تر هەبێ لەجینسی خۆیان نەبێ.

لە فەضالەی كوڕی عوبەیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لە ڕۆژی غەزای خەیبەردا ملوانكەیەكم كڕی بەدوانزە دینار ملوانكەكە پێكهاتبوو لەزێڕو میرو، لێكم جیاكردنەوە بۆم دەركەوت زێڕەكە لەدوانزە دینار زیاترە، ئەمەم بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسكرد، فەرمووی: (لاَ تباع حتى تفصَلَ)[1] كاڵای لەو جۆرە نافرۆشرێ تا لێك هەڵنەهاوێردرێ. دەبێ ئاڵتون‌و میروەكان لێك جیابكرێنەوە بەجیا بفرۆشرێن.

## موزارەعە: زەوی دان بەسەپان بۆ رەدام هێنانی

موزارەعە لەزمانی عەرەبیدا بریتییە لە مامەڵەكردن لەسەر زەوی بەبڕێك لەو بەروبومەی لێی وەبەردێ.

مەبەست بە موزارەعە لێرەدا ڕەخساندنی زەوییە بۆ كەسێك كشتوكاڵی تێدا بكا: كە بەروبومەكەی بە نیوەیی یان ئەندازەیەكی تر بێ.

## موزارەعە مامەڵەیەكی ڕەوایە

لە نافیعەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە عەبدوڵڵای كوڕی عومەر هەواڵی پێداوە كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) موزارەعە لەگەڵ دانیشتوانی خەیبەردا كرد كە باخەكانی خەیبەر بەخێوبكەن‌و بەكاریان بێنن، نیوەی بەروبومەكەیان بدرێتێ.[2]

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٣٥٦)، م (١٥٩١ – ٩٠/١٢١٣/٣)، ت (١٢٧٣/٣٦٣/٢)، (٩/٢٠٠٢/٣٣٣٦).

[2] متفق عليه: خ (٣٣٢٩/١٣/٥)، م (١٥٥١/١١٨٦/٩٣)، د (٣٣٩١/٢٧٢/٩)، جه (٢٤٦٧/٨٢٤/٢).

ئیمامی بوخاری دەڵێ: قەیسی کوڕی موسلیم لە ئەبو جەعفەرەوە ڕیوایەت دەکا کە دەڵێ: لەناو مەدینەدا ماڵە موهاجیرێك نەبووە کە سەپانی بۆ خاوەن زەویەکانی مەدینەیی‌یەکان نەکردبێ. جا هەیانبوو بەسێیەك، هەیانبوو بەچواریەك، هەریەك لەعەلی‌و سەعدی کوڕی مالیك‌و عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودو عومەری کوڕی عبدالعزیزو ئەلقاسم‌و عوروەو خێڵی ئەبو بەکرو خێڵی عومەرو خێڵی عەلی‌و ئیبنو سیرین سەپانیان کردووە.[1]

## کرێ‌و مەسرەفی رەدامهێنانی زەوی دەکەوێتە سەر کێ؟

دروستە بەگوێرەی ڕێککەوتنی سەپان‌و خاوەن زەوی کرێ‌و مەسرەفی وەبەرهێنانی زەوی لەسەر خاوەن زەوی بێ یان لەسەر سەپان بێ یان لەسەر هەردوو لایان بێ.

ئیمامی بوخاری دەڵێ: ئیمامی عومەر (خودای لێ ڕازی بێ) وا لەگەڵ سەپانەکان ڕێککەوتن ئەگەر بنەتۆو لەسەر عومەر بێ نیوەی داهاتەکەی بۆ خاوەن موڵك بێ، ئەگەر بنەتۆو لە سەپانەکانەوە بێ ئەوە ڕێژەی ئەوەندە لە بەروبومەکە هەڵبگرن.

هەر بوخاری دەڵێ: ئەلحەسەن فەرموویەتی: چ خراپییەکی تێدا نیە کە زەوی هی خاوەن زەوی بی‌و سەپانی بۆ بگرێ‌و هەردوو لایان مەسرەفی تێدا بکەن‌و بەروبومەکە بکەن بەنیوەو وەك یەك دابەشی بکەن، ئیمامی (الزهر)یش هەمان رای هەیە.

---

[1] صحيح بوخاری ج٥/١٠.

## ئەوەی لە موزارەعەدا دروست نیە

دروست نیە لە مامەڵەی موزارەعەدا بگوترێ: ئەوەندەی ئەم زەوییە کە دەکرێ بەکشتوکاڵ بۆ خاوەن زەوی بێ، ئەوەندەی زەوییەکەش بۆ سەپانەکە بێ. هەروا دروست نیە خاوەن زەوی بڵێ من ئەوەندە ویسقەم بەروبوم دەوێ.

لە حەنظەلەی کوڕی قەیسەوە، ئەویش لەرافیعی کوڕی خەدیجەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هەردوو مامەکانم بۆیان گێڕامەوە کە: ئەوان لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) زەویان بەکرێ دەگرت بۆ کشتوکاڵ بەروبومی ئەو کشتوکاڵەی لەدەم جۆگاو شوێنی ئاوا دەڕوا، یان بە بڕێك بەروبوم: کەخاوەن زەوی بۆخۆی چەرتی دەکرد، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی ئەوەی لێ کردن، حەنظەلە دەڵێ: بەرافیعم گوت: ئەی ئەگەر بەدینارو دیرهەم بێ؟ رافیع لە وەڵامدا وتی ئەگەر بەکرێ گرتنەکە بەدینارو دیرهەم بێ قەیناکا.

ئیمامی (اللیث) دەڵێ: هەرشتێك ئەگەر لێزانو شارەزا لەبواری حەڵاڵو حەرامدا بە باشی نەزانن دەچێتە بواری ئەو سەوداو مامەڵانەی نەهی لێ کراوە، چونکە موخاطەرەی تێدایە.[1]

دوبارە لە حەنظەلەوە دەڵێ: پرسیارم لەرافیعی کوڕی خەدیج کرد: دەربارەی بەکرێ گرتنی زەوی بۆ کشتوکاڵ بەزێڕو زیو؟ لە وەڵامدا وتی: چ خراپیەکی تێدانیە، خەڵك لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) زەوییان بەکرێ دەگرت لەسەر ئەو بەروبومانەی لەدەم جۆگاو شتی ئاوا دەڕوێن یان بەشێك لە کشتو کاڵ، جا واڕێدەکەوێ کشتو کاڵی دەم جۆگاو چۆمەکان دەفەوتێ، یان وادەبێ ئەوەی دەم جۆگاو چومەکان دەفەوتێو ئەوەی دوورە لێیان پێ دەگا. جا ئەگەر خاوەن زەوی بە سەپانەکە بڵێ

---

[1] صحیح: (الإرواء: ٥/٢٩٩)، خ (٥/٢٥/٢٣٤٧/٢٣٤٦)، ن (٧/٤٣).

بەروبوومی ئەو مەسافە زەوییە بۆ تۆبێ‌و ئەمەیان بۆ من بێ، لایەکیان زەرەرمەند دەبێ: بۆیە نەهێیان لێ کرا، وەڵێ ئەگەر لەسەر شتێکی دیاری کراوو مەضمون بوو، ئەوە چ خراپیەکی تێدانیە، جا شتەکە زێڕبێ زیوبێ خۆراك بێ پۆشاك بێ یان شتی تربێ. لە رەگەزی بەروبوومەکە بێ یان لە رەگەزی تر بێ. وەکوو ئیمامی نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا ئاماژەی پێ کردوە.[1]

## ئاودێری باخ‌و درەخت بەکرێ (المساقات)

موساقات: بریتییە لە تەسلیم کردنی چەند درەختێکی دیاریکراو بەکەسێك بۆئەوەی بەخێویان بکاو ئاویان بدا لەبەرامبەر ئەم ئەرکەیدا بەشێکی دیاریکراو لە بەروبوومی درەختەکانی بدرێتێ جا نیوەبێ سێیەك بێ چواریەك بێ.

ئەم جۆرە گرێبەستە رەوایە، ئاماژە بەو ریوایەتەی لە ئیمامی عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ دانیشتوانی خەیبەر رێك کەوت کە باخ‌و درەختەکانی خەیبەر بەخێوبکەن لەبارتەڤای کارەکەیاندا بەشێك لە میوەو بەروبوومەکەیان بدرێتێ.[2]

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: یاریدەدەران (الأنصار) عەرزی پێغەمبەریان کرد کە: باخە خورماکانمان دابەش بکە لەنێوان خۆمان‌و برا کۆچکارەکانمان، فەرمووی: (نەخەیر)، ئەمجار وتیان: دەی با ئەوان ئەرکی

---

[1] صەحیحی موسلیم لە شەرحی نەوەوی ج١٠/١٩٨.

[2] متفق علیه: لەوەپێش رابورد.

بەخێوكردنی بگرنە ئەستۆ، ئێمە دەیانكەینە شەریكمان لە بەروبوومەكەدا كۆچكارەكان وتیان: زۆر باشەو ئامادەبن.[١]

## زیندوكردنەوەی زەوی بەیارو بێكەس (زەوی مردوو)

### پێناسەی زەوی مردوو (أرض الموات):

بریتییە لە زەوییەكی وێرانی ئاوەدان نەكراوە. ئاوەدان كردنەوەی زەوی شوبهێندراوە بە ژیانەوەی‌و نەكێڵان‌و ئاوەدان نەكردنەوەی بە مردوو.

(احیاء الموات): زیندوكردنەوەی زەوی مردو: ئەوەیە: یەكێك زەوییەك ئاوەدان بكاتەوە كە نەزاندرێ لەوەپێش ملكی كەسێكی تر بووبێ، ئەم دەست بكا بە كێڵان‌و بەخێوكردن‌و درەخت تێدا ناشتن‌و كشت‌و كاڵ تێداكردن یان بینای تێدابكا، بیری تێدا هەڵبكەنێ. ئاودێری تێدابكا. بەمە ئەو زەوییە دەبێتە ملكی ئەو.[٢]

ئایینی ئیسلام بانگەوازی كردووە بۆ ئاوەدانكردنەوەی زەوی وێران‌و بێ خاوەن.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَعْمَرَ أَرْضًا لَيْسَتْ لأَحَدٍ فَهْوَ أَحَقُّ»[٣]: كەسێك زەوییەكی وێرانەی بێ خاوەنی ئاوەدان كردەوە ئەوە دەبێتە ملكی خۆی‌و ئەو لەهەموو كەس لەپێشترە بە خاوەنداریەتی ئەو زەوییە.

عوروە دەفەرموێ: ئیمامی عومەر لەسەردەمی خەلافەتی خۆیدا ئەم یاساو حوكمەی پەیڕەوكرد.

---

[١] صحیح: (الإرواء/١٤٧١) ، خ(٥/٨/٢٣٢٥).

[٢] فتح الباری ١٨/٥.

[٣] صحیح: (ص.ج/٦٠٥٧) ، خ(٥/١٨/٢٣٣٥).

له جابیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درוودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيِّتَةً فَهِيَ لَهُ».[١] کەسێك زەوییەکی وێرانەی مردو ئاوەدان بکاتەوە ئەوە دەبێتە ملکی خۆی.

هەر لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درוودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ»[٢]: کەسێك شورەی بۆ زەوییەکی بێ خاوەنی وێرانە کرد ئەوە دەبێتە ملکی ئەو.

## بەکرێ گرتن (الإجارة)

ئیجارە بریتییە لە تەسلیم کردنی سودی شتێك لە بارتەقای کرێیەکدا. بەکرێ گرتن‌و کرێکاری کردن ڕەواو مەشروعە قورئان دەفەرموێ: {فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ – الطلاق/٦} ئەگەر ئافرەت منداڵی بۆ بەخێوکردن‌و شیریان پێدان ئێوە کرێیان بدەنێ.

یان لەسەر زوبانی یەکێك لەکچەکانی حەزرەتی شوعەیب دەفەرموێ: {قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ – القصص/٢٦}. یەکێك لەکچەکانی حەزرەتی شوعەیب - کە هاتنەوە بەدو حەزرەتی موسا (سەلامی خودای لێ بێ) بۆئەوەی بیبەن بۆلای باوکیان – بەباوکی گوت: ئەی باوکی خۆشەویستم ئەم پیاوە بەکرێ بگرە با شوانیمان بۆ بکاو کاری ترمان بۆ هەڵسوڕێنێ. بێگومان باشترین کەسێك کەتۆ بەکرێی بگری کەسێکە کە بەهێزو توانا بێ لەهەمان کاتدا دەست پاك‌و ئەمین بێ.

یان دەربارەی گەشتەکەی حەزرەتی موساو حەزرەتی خضر دەفەرموێ: {فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنقَضَّ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا –

---

[١] صحيح: (ص.ج/٥٩٧٥) ، ت(١٣٩٥/٤١٩/٢).

[٢] صحيح: (ص.ج/٥٩٥٢) ، د(٣٠٦١/٣٣٠/٨).

الكهف/٧٧}. لەکاتی گەڕانیاندا بەناو شارەکەدا بۆئەوەی یەکێك لەخۆیان بگرێو ببێتە خانە خوێیانو کەس میوانداری نەکردن، تووشی دیواری ماڵێك هاتن لاربوبوەوە خەریك بوو بڕوخێ، حەزرەتی خضر دیوارەکەی راست کردەوە، حەزرەتی موسا پێی گوت: ئەتۆ بۆ بەخۆڕایی ئەم دیوارەت راست کردەوە خۆ دەتوانی کرێیان لێ وەرگری.

لە خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)و ئەبوبەکر پیاوێکی خێڵی (الدیل)یان بەکرێ گرت، پاشان پیاوێکی شارەزا بە رێگەو بانیان لە خێڵی (عەبدی کوڕی عەدی) بەکرێ گرت[1].

### هەرشتێك مومکین بێ سوودی لێ ببیندرێو مادەکەی بمێنێتەوە دروستە بدرێ بەکرێ بەمەرجێ بەریەستی شەرعی نەبێ

مەرجە دەبێ شتە بەکرێ دراوەکە ئاشکراو نومایان بێو کرێیەکەش دیاریکراو بێ.

### بەکرێگرتنو جۆری کارەکە

قورئان لەمیانەی چیرۆکی حەزرەتی موسا (علیە السلام)و باوکی ئەو دووکچەی کە موسا حەیوانەکانی بۆ ئاودان! کە راستتر وایە حەزرەتی شوعەیب بووبێ. لەسەر زمانی باوکی دوو کچەکە دەفەرموێ: {قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ – القصص/٢٧}. من دەمەوێ یەکێك لە ئەم دوو کچەم مارەبکەم لەتۆ

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٤٨٩)، خ(٢٢٦٣/٤٤٢/٤).

لە بارتەقای ئەوەدا هەشت ساڵ شوانیم بۆبکەی، خۆئەگەر بیکەی بە دەساڵ ئەوە پیاوەتی خۆتە.

لە حەنظەلەی کوڕی قەیسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە رافیعی کوڕی خەدیج کرد دەربارەی بەکرێ گرتنی زەوی بە زێڕو زیو، لە وەڵامدا وتی: چ خراپیەکی تێدانیەو رەوایە. خەڵك لەسەردەمی پیغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) زەوی‌و شتی وایان دەدا بەکرێ لەسەر بەروبوومی کە لەدەم جۆگاو ئەمبەرەو بەری روبارو چۆمەکان دەڕوان، وادەبوو کشت‌و کاڵی دەم جۆگاو روبارەکان پێ دەگەیشتن‌و ئەو کشت‌و کاڵەی لەدەم جۆگاو دەم چۆمەکان دووربوو پێ نەدەگەیی، یان وادەبوو بە پێچەوانەوە دەبوو، بۆیە خەڵکەکە لەم جۆرە مامەڵانە مەنع کرا. وەڵێ ئەگەر بەکرێ دانەکە لەسەر شتێکی ئاشکراو مەضمون بوو ئەوە چ خراپیەکی تیدا نیە[1].

## کرێی کرێکاران

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَعْطُوا الأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ».[2] کرێی کرێکار بدەن پێش ئەوەی ئارەقی ئیشکردنەکەی وشك ببێتەوە.

## تاوانی ئەوانەی کرێی کرێکار نادەن

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: پەروەردگار دەفەرموێ: « قَالَ اللَّهُ ثَلاَثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، رَجُلٌ أَعْطَى بِى ثُمَّ غَدَرَ ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ

(١) صحيح: (الإرواء/١٤٩٨) لەوەپێش تێپەڕی.

(٢) صحيح: (ص.جة/١٩٨٠)، جة(٢٤٤٣/٨١٧/٢).

أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ ، وَلَمْ يُعْطِ أَجْرَهُ». [١] سێ کەس ئەمن ڕۆژی قیامەت دژیانم‌و بەرەوڕویان دەبمەوە.

یەکەمیان: پیاوێکە عەهدو پەیمانی لەگەڵ مندا بەستبێ‌و بەڵێنی بەمن دابێ کە بەرامبەر بەئایین دڵسۆز دەبێ‌و بەسوێند جەختی لەسەر ئەم عەهدو پەیمانە کردبێتەوە، کەچی خیانەت بکاو عەهدو پەیمانەکەی هەڵبوەشێنێتەوە.

دووەمیان: پیاوێك مرۆڤێکی ئازاد بکاتە کۆیلەو بیفرۆشێ‌و پارەکەی بخوا.

سێیەمیان: پیاوێك کرێکارێك بەکرێ بگرێ‌و ئیشەکەی پێ بکاو کرێکەی نەداتێ.

## ئەوشتانەی دروست نیە کرێیان لەسەر وەربگیرێ

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاء إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ – النور/٣٣} کچەکانتان ناچارمەکەن بۆ داوێن پیسی بەهیچ شێوەیەك ئەو ڕێگەیان بۆ مەکەنەوەو فێری ئەوکارە فەسادەیان مەکەن بۆئەوەی لەبارتەقای ئەو داوێنپیسییەیاندا کرێیەك وەربگرن. زۆرەملێ لەچەتیوەکانتان مەکەن بۆ لەشفرۆشی، ئەوە حەرامەو کارێکی پیسە، بەڕەوای مەزانن ڕێگای بۆخۆش بکەن‌و بتانەوێ کاڵایەکی دونیاییتان – لەئەنجامدان‌و ڕێپێدان بۆ ئەو تاوانە – دەست بکەوێ: بێگومان ڕستەی {إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا} مەرجی زۆر لێ کردنەو بەیانی ئەو واقیعەیە: کە ئایەتەکە بەهۆیەوە نازڵ بوو. مانای ئەوە ناگەیەنێ ئەگەر چەتیوو کەنیزەکەکان زۆریان لێ نەکرێ‌و بەئارەزوی خۆیان بێ قەیناکا! واتە: قەیدی ئیرادەی {تحصن}و مەبەستی ماڵ پەیداکردن بەوکارە

---

[١] حسن: (الإرواء/١٤٨٩)، خ(٢٢٢٧/٤١٧/٤).

مەفهومی موخالەفەیان نیەو قەیدی بەیانی واقیعن، جا کەسێك زۆرە ملێ لەچەتیوەکان بکا، بەجەخت زینایان پێ بکا، ناچاریان بکا لەشفرۆشی بکەن، ئەوە پەروەردگار بۆ ئەوان – پاش ئەم زۆر لێ کردنە – لێبوردەیەو لێیان خۆش دەبێ، لەسەر ئەو تاوانە سزایان نادا.

لە جابیرەوە ریوایەتکراوە: کە عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی ئەبو سەلول (جاریة)یەکی هەبوو ناوی (مُسَيْكَة) بوو، یەکێکی تریشی هەبوو ناوی (أميمة) بوو، عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی ناوبراو ناچاری دەکردن زینابکەن، ئەوانیش چوونە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شکایەتیان کردو وەزعو حاڵی خۆیانیان بۆ رونکردەوە. ئیتر پەروەردگار ئایەتی {وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاء إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ – النور/٣٣}.[١]

لە ئەبو مەسعوودی ئەلئەنصارییەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە فرۆشتنو وەرگرتنی بەهای سەگو کرێی زیناو شیرینی فالگرەوەو کوڵەوەنانی.[٢]

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە وەرگرتنی پارەی پەڕاندنو تۆماوی ئەسپ.[٣]

## کرێی خوێندنی قورئان

لە عەبدورەحمانی کوڕی شیبلی ئەلئەنصارییەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: بەگوێی خۆم ژنەوتم پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو:

---

[١] صحيح: (مختصر م/٢١٥٥)، م(٣٠٢٩-٢٧/٢٣٢٠/٤).

[٢] لەوەپێش لەباسی (ئەو شتانەی فرۆشتنیان دروست نیە) تێپەڕی.

[٣] لەوەپێش لەباسی (ئەو شتانەی فرۆشتنیان دروست نیە) تێپەڕی.

«اقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَلاَ تَأْكُلُوا بِهِ وَلاَ تَسْتَكْثِرُوا بِهِ وَلاَ تَجْفُوا عَنْـهُ وَلاَ تَغْلُـوا فِيـهِ».[١]
قورئان بخوێنن، نانی پێوه مەخۆن، خۆتـانی پـێ دەوڵەمەنـد مەکەن، وازی لێ مەهێنن‌و پاشگوێی مەخەن‌و لێی دوور مەکەونەوە، زێدەڕەویشی تێدامەکەن.

لـه جـابیری کـوڕی عەبـدوڵلاوه ریوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاته ناومان لەوکاتەدا ئێمـه سـەرگەرمی قورئـان خوێنـدن بووین تێمانـدابوو عـەرەبی زمـان‌و تێمانـدابوو ناعـەرەب، فـەرمووی: «اقْـرَءُوا الْقُـرْآنَ فَكُـلٌّ حَـسَنٌ وَسَـيَجِيءُ أَقْـوَامٌ يُقِيمُونَـهُ كَمَـا يُقَـامُ الْقِـدْحُ يَتَعَجَّلُونَـهُ وَلاَ يَتَأَجَّلُونَـهُ».[٢] قورئـان بخـوێنن‌و سـەرگەرمی خوێنـدنی بـن هـەموو قورئـان خوێندنەکەتان باش بوو، لەوە بەولاوە کەسانێك پەیدادەبن قورئان بەوپـەڕی رێـك‌و پێکـی دەخـوێنن‌و زۆرجـوان موراعـاتی یاسـای تەجویـدو تـەرتیلی تێدادەکـەن‌و زۆر زێـدەڕەوی دەکـەن لەچـاك خوێندنیـدا، دەیکەنـه وەسـیلەو هۆکار بۆ دابینکردنی بژیوو پاداشی دونیا، هیچ مەبەستیان ئەوەنیـه پاداشـی قیامـەتی پـێ وەربگـرن. کـاڵای دونیـای بـێ بـەقا بەسـەر پاداشـی قیامـەتدا تەفضیل دەدەن.

لـه ئـەبو سـەعیدی خودریـیـەوه ریوایـەتکراوه: کـه بـەگوێی خـۆی لـه پێغەمبەری بیستووه فەرموویـەتی: (تعلّموا القرآن، وسلوا الله به الجنـة قبـل ان يتعلّمه قوم يسألون به الدنيا، فان القـرآن يتعلمـه ثلاثـة رجـل يبـاهي بـه، ورجـل يستأكل به ورجل يقـرأه لله)[٣]: فێـری قورئـان بـبن، داوا لـەخودا بکـەن بـەهۆی قورئانـەوه بتانخاتـه بەهەشـتەوه، پـێش ئـەوه کەسـانێك پەیـدابن بـەهۆی قورئانەوه دونیا خۆری بکەن، چونکه قورئـان سـێ جـۆر خـەڵك فێـری دەبـێ.

---

[١] صحيح: (ص.ج/١١٦٨)، حم(١٥/١٢٥/٣٩٨).
[٢] صحيح: (الصحيحة/٢٥٩)، د(٣/٥٨/٨١٥).
[٣] صحيح: (الصحيحة/٤٦٣)، رواه ابن نصر في قيام الليل ص٧٤.

پیاوێك بۆ شانازی پێكردنو خۆهەڵنانەوە فێری بێو بیخوێنێ، پیاوێك دونیا خۆری پێ بكاو بیكاتە هۆی نان پەیداكردن، پیاوێك ساغ لەبەر رەزای خودا فێری بێو بیخوێنێ.

## كاسبی كردنو پارە بەگەڕخستن بە هاوبەشی (ألشركة)

ئەم جۆرە گرێ بەستو عەقدە ئەوەیە دووكەس یان زیاتر بە ویستی خۆیان رێك بكەون ماڵو پارەی خۆیان تێكەڵاو بكەنو بەگەڕی بخەن بە مەبەستی بەدەستهێنانی قازانج ((جاری واهەیە قازانج دەستەبەر دەبێ بەبێ مەبەست، وەكوو میرات گرتن)) ئەم ماڵ تێكەڵاوكردنە مەشروعو رەوایە، قورئان دەفەرموێ: {وَإِنَّ كَثِيراً مِنْ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ – ص/٢٤}

یان دەفەرموێ: {وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلاَلَةً أَو امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِن كَانُوَاْ أَكْثَرَ مِن ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاء فِي الثُّلُثِ – النساء/١٢}.

له (ألسائب)ەوە ریوایەتكراوە: كە بەپێغەمبەری گوت: ئەتۆ لەسەردەمی نەزانیدا هاوبەشم بووی، باشترین هاوبەش بووی، {كنت لا تدارینی ولا تمارینی}[1].

### شەراكەتی شەرعیو پەسەند

ئیمامی شەوكانی لە (ألسيل الجرار)دا ج٣/٢٤٦-٢٤٨ دەفەرموێ: شەراكەتی شەرعی بە دەستەبەربوونی رەزامەندی لەنێوان دوو كەسدا یان زیاتر، بەمەرجێ هەریەكێ لە هاوبەشەكان ئەندازەیێ لەماڵی خۆی تەرخان بكاو لەگەڵ ماڵی شەریكەكەیدا تێكەڵاوی بكا، پاشان لەم رێگەیەدا هەوڵی

---

[1] صحیح: (ص.جة/١٨٥٣)، جة(٢٢٨٧/٧٦٨/٢).

بەگەڕخستنیو قازانج لێ کردن بدەن، کە لەئاکامدا هەرکەسەیان بەگوێرەی (رأس المال)ەکەی قازانجو زەرەری بۆ دیاری بکرێ. هەر بەگوێرەی دەستمایەکەیان خەرجو باجی مەشروعەکەیان دەربکرێ. ئەگەر لەناو خۆیاندا شەریکەکان رێك کەوتن کە قازانجیان بە یەکسانی بێ هەرچەند سەرمایەکەیان جوداوازی تێدابێ ئەوە دروستە، تەنانەت ئەگەر دەستمایەی یەکێکیان زۆر لەوی تریان زیاتریش بێ. چونکە ئەوە بازرگانیکردنێکە بە رەزامەندی هەردووکیانو چاوپۆشی کردنو موسامەحەیە بەدڵ.

## بازرگانیکردن بەپارەی یەکێکی ترەوە (المضاربة)

دەگوترێ (ضرب في الأرض): واتە: بەمەبەستی بازرگانی بەناو زەویدا گەڕا. قورئان دەفەرموێ: {وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ – المزمل/٢٠} واتە: کۆمەڵێکی تر کە بەناو زەویدا دەگەڕێن بە مەبەستی بازرگانیکردن هەوڵو تەقەلایانە بۆ بەدەستهێنانی فەزلو بەخششی خودا. ئەم جۆرە کاسبیکردنە پێشی دەگوترێ: (قیراض) لەم رووەوە: کە خاوەن پارە بەشێك لەماڵو سامانەکەی دادەبڕێ بۆئەوەی بیخاتە گەڕ بەدەستی یەکێکی تر بەمەبەستی دەستکەوتنی قازانجو سود.

مەبەست بە موضارەبە لێرەدا بریتییە لە گرێبەستێك لەنێوان دووکەسدا، یەکێکیان برێك پارە دەدا بە ئەویتر بۆئەوەی بازرگانی پێوەبکاو قازانجەکەش لەنێوانیاندا بەو ئەندازەیەی لەسەری پێك دێن.

مامەڵەکردن بەشێوەی موضارەبە رەوایەو شەرع پەسەندی دەکا... ئیبنولمونذیر لە کتێبەکەیدا کە ناوی (الإجماع)ە لاپەڕە/١٢٤ دەڵێ: کۆڕای زانایانی ئیسلام لەسەرئەوە بەستراوە: کە قیراضو موضارەبە بە دینارو درەم رەوایەو هیچ خراپیەکی تێدانیە.

هەروا كۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: كە دروستە بۆ كابرای بازرگان بیكاتە مەرج بەسەر خاوەن پارەكەوە سێیەكی قازانجی بداتێ یان نیوەی قازانج یان هەر ئەندازەیەك كە لەسەری پێكدێن، بەمەرجێ ئەندازەكە دیاریكراو بێو بەشێك بێ لەماڵە وەگەڕخراوەكە، بێگومان هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەم جۆرە مامەڵەیان ئەنجام داوە.

لە زەیدی كوڕی ئەسلەمەوە ئەویش لە باوكییەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: عەبدوڵلاو عوبەیدوللا هەردوو كوڕی عومەری خەطاب لەگەڵ سوپایەكدا دەردەچن بۆ وڵاتی عێراق، جا كەدەیانەوێ بگەڕێنەوە بۆ مەدینە دەچنە لای ئەبو موسای ئەشعەری: كە ئەوكاتە ئەمیری شاری بەصرە بووە. ئەویش زۆر بەڕو خۆشییەوە پێشوازییان لێ دەكا. دوای قسەو گفتوگۆ ئەبو مووسا پێیان دەڵێ: ئەگەر بمتوانیایە كارێكم بۆ بكردنایە لێیەوە سودمەند بوونایە بۆم دەكردن. پاشان كەمێ بیر دەكاتەوە دەڵێ ئێستا من برێكم پارەی بەیتولمال لایە دەمەوێ بینێرم بۆلای خەلیفەی موسوڵمانان، ئەگەر من لێرە بتاندەمێ كاڵای پێ بكڕن لەمەدینە بیفرۆشنەوە، ئەوجا دەستمایەكە رادەستی خەلیفە بكەنو قازانجەكە لەناو خۆتاندا دابەش بكەن!؟

وتیان: زۆرمان پێ خۆشە، ئەویش پارەكەی رادەست كردنو نامەیەكی بۆ خەلیفە عومەر نووسی، كە سەرمایەكەیان لێ وەربگرێ، جا كە گەییشتنەوە مەدینە ماڵەكەیان فرۆشتو قازانجی باشیان لێ كرد، ئەمجا: كە سەرمایەكەیان برد تەسلیمی خەلیفە عومەری بكەن، حەزرەتی عومەر فەرمووی: ئایا ئەم پارە سلفەیە دراوە بەهەموو سوپاكە؟ ئەوانیش وەكوو ئێوە پارەی بەیتولمالیان دراوەتێ كاڵای پێ بكڕنو لێرە بیفرۆشنەوە قازانجی لێ بكەن؟ وتیان: نەخەیر بەس ئەو مامەڵە لەگەڵ ئێمە كراوە، حەزرەتی عومەر فەرمووی: كوڕانی ئەمیری موسوڵمانانن‌و سلفەتان دراوەتێ، ئێستا دەتانەوێ سەرمایەكە تەسلیم

بكەن‌و بۆی دەربچن!! نەخەیر شتی وا نابێ، دەبێ سەرمایەو قازانجەکەش تەسلیم بە بەیتولمال بکەنەوە. عەبدوڵڵا بێدەنگ بوو (عوبەیدللا) وتی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان شتی وا نابێ ئەتۆ مافی ئەوەت نیە ئەم غەدرە لەئێمە بکەی! خۆ دیارە ئەگەر ماڵەکە بفەوتایە یان کەمی بکردایە ئێمە دەبوایە بەرعودەی بین، حەزرەتی عومەر فەرمووی: نەخەیر، ئیللا دەبێ دەستمایەو قازانج رادەستی بەیتولمال بکەن، عەبدوڵڵا بێدەنگ دەبێ، بەڵام عوبەیدللا هەر سوور بوو لەسەر هەڵوێستی خۆیی‌و داوای لە خەلیفە کرد کە رایەکەی پەسەند بکا، هەتا یەکێك لە دانیشتوانی مەجلیسەکە وتی: ئەی ئەمیری موسوڵمانان! بۆچی بۆیان ناکەی بە (قیراض) نیوەی قازانج‌و هەموو سەرمایەکەیان لێ وەربگرە، عومەر فەرمووی: ئەوا کردم بە (قیراض) ئیتر خەلیفە عومەر سەرمایەو نیوەی قازانجەکەی لێ وەرگرتن‌و عەبدوڵڵاو عوبەیدیللا دوو کوڕەکەی خەلیفە، نیوەی قازانجەکەیان لەناو خۆیان دابەش کرد[1].

### ئەوکەسەی بازرگانی دەکاو پارەی سەرمایەدارەکە وەگەڕ دەخا ئەمینە

موضارەبە بەرەهایی‌و بە سنورداریی رەوایە، پارە وەگەڕخەرەکە ئەمین‌و باوەڕپێکراوە، کەمتەرخەم‌و دەستدرێژکار نەبێ نابێتە زامن‌و زیانی پێ ناژمێردرێ.

ئیبنولمونذیر دەڵێ: کۆڕای زانایان لەسەرئەوە چەسپاوە: کە خاوەن پارە هەرکاتێك نەهی لە پارەگێڕەکە کرد شت بەقەرز نەفرۆشێ‌و بەقەرز فرۆشتی زامن دەبێ.[2]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٩١/٥)، ط(١٣٨٥/٤٧٩)، هق(٦/١١٠).

[2] الإجماع ص١٢٥.

لە حەزیمی کوڕی حیزامەوە: کە هاوەڵی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بوو وا گێڕدراوەتەوە: کە هەرکاتێك پارەی بدایە بە ئاڵو وێڵ کەرێك بۆ وەگەڕخستنو کاسبی پێوەکردن مەرجی ئەوەی لەسەر کابرای پارە وەگەڕخەر دادەنا، کە نابێ پارەکەم بدەی بە گیانلەبەر، نەچی ئاژەڵو پەلەوەری پێ بکڕی، نابێماڵەکەی بخاتە ناو دەریاو بە دەریادا بیگوێزێتەوە، نەیخاتە شوێنی وا لافاو بیگێڕێتەوە. لەدەم روبارو نزیك ئاو دای نەنێ. پێی دەگوت: ئەم مەرجانە جێبەجێ نەکەی ئەتو زامنی ماڵەکەیو هەرشتێکی لێ هات دەبێ قەرەبووم بکەیەوە.[1]

## (ألسلم)

سەلەم کە (سەلەف)یشی پێ دەگوترێ. بریتییە لەفرۆشتنی کاڵایەکی دیاریکراوی وەصفدارکراو لە زیممەی فرۆشیاردا بە پارەیەکی حازر.

ئەم جۆرە مامەڵەیە مەشروعو رەوایە ئاماژە بە ئایەتی {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ – البقرة/٢٨٢} ئەی خاوەن بڕوایان ئەگەر پارەیەکتان دا بەیەکێك بەقەرز بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بینووسن.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: من شایەتی دەدەم کە سەلەمی مەضمون تا کاتێکی دیاریکراو خودا لە قورئاندا حەڵاڵی کردووەو ئیزنی پێ داوە. ئەمجار ئایەتی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم......}ی خوێندەوە[2].

هەر لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە تەشریفی کۆچیکرد بۆ مەدینە لەو رۆژگارەدا دانیشتوانەکەی

---

[1] صحيح الإسناد (الإرواء/٢٩٣/٥)، قط(٢٤٢/٦٣/٢)، هق(١١١/٦).

[2] فقه السنة ج١٧١/٣.

مامەڵەی سەلەمی خورمایان دەکرد بۆ ماوەی دوو ساڵو سێ ساڵ، ئەویش دەربارەی ئەم جۆرە مامەڵەیە فەرمووی: «مَنْ أَسْلَفَ فِي شَيْءٍ فَفِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ، إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ» [1] کەسێك سەلەمی لە شتێکدا کرد با پێوانەکەی دیاریکراوبێو بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بێ.

## سەلەم کردن لەگەڵ کەسێك کە خاوەنی کاڵا سەلەم پێکراوە کەنەبێ مەرج نیە لە سەلەمدا کابرای پارەوەرگر خاوەنداری کاڵاکە بێ

لە موحەممەدی کوڕی ئەبولموجالیدەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عەبدوڵڵای کوڕی شەدادو ئەبو بوردە منیان نارد بۆلای عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی ئەوفا (رەزای خودا لەهەموویان بێ) پێیان گوتم بڕۆ پرسیاری لێ بکە ئاخۆ هاوەڵانی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەردەمی پیغەمبەردا سەلەمیان لە گەنمدا دەکرد؟ دەڵێ: عەبدوڵڵا وتی: ئێمە ئەو رۆژگارە لەگەڵ نەبەطییەکانی وڵاتی شام سەلەممان دەکرد لە گەنمو جۆدا لە زەیتدا بە پێوانەیەکی دیاریکراو بۆ ماوەیەکی دیاریکراو، وتم: ئێوە پارەکانتان دەدا بەکەسانێك کە مالیکی ئەو کاڵا سەلەم تێداکراوە بوو؟ وتی: ئێمە پرسیاری ئەوەمان لێ نەدەکردنو ئەوەندە لێمان نەدەکۆڵییەوە، ئەمجار ناردیانم بۆ لای (عبدالرحمن)ی کوڕی (أبزی) پرسیارم لێ کرد، فەرمووی: هاوەڵانی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەردەمی ژیانی پیرۆزیدا سەلەمیان دەکرد بەشێوەیەکی بەرفراوان کەسیشمان پرسیاری لە کابرای پارەوەرگرو سەلەم لەگەڵ کراو نەدەکرد ئاخۆ ئەوانە زەویو زاری کشتو کاڵیان هەیە یان نا؟[2]

---

[1] صحيح (الإرواو/١٣٦٩)، ك (٢/٢٨٦)، هق (٦/١٨).

[2] صحيح: (الإرواء/١٣٧٠)، خ(٢٢٤٤/٤٣٠/٤) وهذا لفظه د(٣٤٤٧/٣٤٩/٩)، ن(٧/٢٩٠)، ج(٢/٧٦٦/٢٢٨٢).

## (ألقرض) قەرز

قەرز ماڵێکە خاوەن قەرز دەیدا بە قەرزکەر بۆئەوەی لەدواییدا: کە توانای دانەوەی قەرزەکەی بوو بەبێ زیادو کەمو لەهەمان ماڵو کاڵاو پارە قەرزەکەی بداتەوە.

لە زمانی عەرەبیدا (قرض) بەمانا دابڕینو جیاکردنەوەیە لەم ڕووەوە خاوەن قەرز بەشێك لەماڵی خۆی جیادەکاتەوەو دەیدا بەو کابرایەی داوای قەرزی لێ کردوە[1].

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ».[2] هەر موسوڵمانێك دەروویەك لە موسوڵمانێك بکاتەوەو لە تەنگژەیەکی جیهان دەربازی بکا، پەروەردگار لەڕۆژی قیامەتدا دەرووی ڕەحمەتی لێ دەکاتەوە، کەسێك یارمەتی دەستکورتێك بدا لەدونیاداو ڕێگای ژیانی بۆ ئاسان بکا، خودا لەدونیاو قیامەتدا ڕێگای بۆ ئاسان دەکا، پەروەردگار لە هاریکاری بەندەی خۆیدایە هەتا بەندەکە هاریکاری برای موسوڵمانی بکا.

لە ئیبنو مەسعوودەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلاَّ كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً».[3] واتە: هەر موسوڵمانێك دووجار قەرز بدا بە موسوڵمانێك وەکوو ئەوە وایە جارێك ئەو بڕە پارەیەی بەخێر بداتێ.

---

[1] فقه السنة ج٣/١٨٢.

[2] صحيح: (مختصر مسلم/١٨٨٨)، م(٢٦٩٩/٢٠٧٤/٤)، ت(٤٠١٥/٢٦٥/٤)، د(٤٩٢٥/٢٨٩/١٣).

[3] حسن: (الإرواء/١٣٨٩)، جة(٢٤١٢/٨٠٦/٢)، ت(١٦٢١/٦٨/٣).

## قەرزداریو زیدەڕۆیی تێیدا

لە ئەوبانەوە کە مەولای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بوو ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ الْجَسَدَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلاَثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ مِنَ الْكِبْرِ وَالْغُلُولِ وَالدَّيْنِ».[1]: کەسێك گیانی لەجەستەی جیابێتەوەو لەسێ شت بەری بێ، دەچێتە بەهەشتەوە، لە کیبرو خۆ بەزلزانی، لە غەشو خیانەت، لە قەرزداری.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ»[2]: گیانی موسوڵمان پەیوەستە بە قەرزەکەیەوە هەتا قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ دِينَارٌ أَوْ دِرْهَمٌ قُضِيَ مِنْ حَسَنَاتِهِ لَيْسَ ثَمَّ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ»[3]: کەسێك بمرێ دینارو دیرهەمی لەسەربێ لە چاکەکانی قەرزەکانی دەدرێتەوە لە رۆژێکدا، لەشوێنێکدا دینارو دیرهەم نیە.

لە ئەبو قەتادەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەڵسایە سەرپێ وتارێکی بۆ داین تێیدا فەرمووی: جیهاد لەڕێگەی خوداداو ئیمان بەخودا گەورەترین کردەوەی باشی مرۆڤە. پیاوێك هەڵسایە سەرپێو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا ئەگەر من لەڕێگەی خودادا گیانم لەدەست دا ئایا تاوانەکانم دەشۆرێنەوە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووی: بەڵێ ئەگەر تۆ لەڕێگەی خودادا بکوژرێیو

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٩٥٦)، جة(٢/٨٠٦/٢٤١٢)، ت(٣/٦٨/١٦٢١).

[2] صحيح: (ص.ج/٦٧٧٩)، (المشكاة/٢٩١٥)، ت(٢/٢٧٠/١٠٨٤).

[3] صحيح: (ص.جة/١٩٥٨)، جة(٢/٨٠٧/٢٤١٤).

خۆگربیو بەتەمای پاداشی باشی خودا بی، هەڵمەت بەریو پشت هەڵنەکەی بەرەو ڕووی دوژمن بڕۆیە پێشەوەو هەڵنەیەی، پاشان پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: ئەرێ تۆ پرسیارەکەت چۆن کردو وتت چی؟ وتی ئایا ئەگەر من لەڕێگەی خودادا کوژرام ئایا ئەو کوژرانەم دەبێتە کەفارەتی تاوانەکانم؟ پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «نَعَمْ إِنْ قُتِلْتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ إِلاَّ الدَّيْنَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قَالَ لِي ذَلِكَ».[1] بەڵێ ئەگەر بەڕاستی لەڕێگەی خودادا گیان بەخت بکەیو خۆڕاگر بیو بەهیوای پاداشی دواڕۆژ بی، لەکاتی شەڕدا هێرش بەریو پشت هەڵکردو نەبی، هەموو گوناهێکت لەکۆڵ دەکەوێ جگە لەقەرز، جوبرائیل سەلامی خودای لێ بێ ئەو حوکمەی پێ ڕاگەیاندم.

### کەسێك ماڵی خەڵك وەربگرێ بیەوێ بیداتەوە یان بیفەوتێنێ

ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لێ بێ) لە پیغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: «مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلاَفَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ».[2] کەسێك پارەی یەکێك وەربگرێ بە قەرزو نیازی دانەوەی بێ خودا یارمەتی دەداو دیداتەوە، کەسێکیش ماڵێك وەربگرێ بەقەرزو بەهیوای نەدانەوەی، خودا ماڵەکەی دەفەوتێنێو ناتوانێ بیداتەوە.

لە شوعەیبی کوڕی عەمرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: صوهەیبول خەیر لە پیغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) بۆی گێڕاینەوە، کە فەرموویەتی: «أَيُّمَا رَجُلٍ يَدَّيَنُ دَيْنًا وَهُوَ مُجْمِعٌ أَنْ لاَ يُوَفِّيَهُ إِيَّاهُ لَقِيَ اللَّهَ سَارِقًا».[3] هەر

---

[1] صحيح: (الإرواء/١١٩٧)، م(١٨٨٥/١٥٠١/٣)، ت(١٧٦٥/١٢٧/٣)، ن(٣٤/٦).

[2] صحيح: (ص.ج/٥٩٨)، خ(٢٣٨٧/٥٣/٥).

[3] حسن صحيح: (ص.جة/١٩٥٤)، جة(٢٤١٠/٨٠٥/٢).

مرۆڤێك قەرزێك وەرگرێ‌و نیازی وابێ نەیداتەوە رۆژی قیامەت بەخزمەت پەروەردگاری دەگاتەوە بە دز حیساب دەگرێ.

## فەرمانكردن بەدانەوەی قەرز

قورئان دەفەرموێ: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا – النساء/٥٨}: پەروەردگار فەرمانتان پێ دەكا كەسپاردەو ئەمانەتەكان بدەنەوە بەخاوەنەكانیان، هەركاتێكیش كێشەو نیزاعی خەڵكتان یەكالاكردەوەو لەناو مەردوومدا بوون بەفەرمانڕەواو دادوەر بەدادپەروەری حوكمی نێوانیان بكەن‌و عەدالەت بخەنە گەڕ، بێگومان پەروەردگار پەندو ئامۆژگاری باشتان دەكاو رێگای ڕاستتان نیشان دەدا... بێگومان پەروەردگار شنەواو بینایە بەكردارو گوفتاری هەموو كەس.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ – البقرة/٢٨٣}. ئەگەر برێكتان هەبوو دڵنیابوو: كەماڵەكەی ناخورێ‌و لەكاتی خۆیدا بابای قەرزدار قەرزەكەی دەداتەوە، ئەوە بارمتەوەرگرتن پێویست نیە. بەلام پێویستە قەرزدار بتمانەی خۆی بپارێزێ، ئەو بتمانەیەی كەخاوەن قەرز پێی هەبوو بەبێ بارمتە قەرزی داوەتێ، نەهێڵێ ئەو بتمانەیە بفەوتێ، لەخودا بترسێ خیانەتی لێ نەكا.

## قەرزدانەوەی پەسەندو باش (حسن القضاء)

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك حوشترێكی بەقەرز لای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بوو، داوای قەرزەكەی لێ كردەوە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {أَعْطُوهُ} قەرزەكەی بدەنەوە، هەوڵدرا ئەوكاتە حوشترێكی لەو جۆرە پەیدا بكەن‌و بیدەنەوە،

حوشترێکیان دەست نەکەوت لەو جۆرە، ئەوەی دەستیان کەوت حوشترێك بوو ساڵێك تەمەنی سەروتر بوو فەرمووی: ئەوەی بدەنەوە کابرا وتی: باشتر لەهی خۆمت دامەوە، خودا باشترت بۆ پڕ بکاتەوە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً»[1] باشترین کەسانی ئێوە ئەوانەن: کە بەباشی قەرزەکانیان دەدەنەوە.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی لە مزگەوت بوو، (میسعەر) دەفەرموێ: پێم وابوو وتی: کاتەکە چێشتنگاو بوو، فەرمووی: دوو ڕکات نوێژ بکە، من قەرزێکم لای پێغەمبەرە (درودی خودای لەسەر بێ) قەرزەکەی دامەوەو زیادەشی دامێ[2].

لە ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی ئەبو ڕەبیعە ئەلەخزومییەوە ئەویش لەباوکیەوە ئەویش لەباپیریەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەروبەندی غەزای حونەیندا سی هەزار یان چل هەزاری لێ قەرز کردووە، کە لەغەزاکە هاتەوە قەرزەکەی داوەتەوە، پاشان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْوَفَاءُ الْحَمْدُ»[3] خودا بەرەکەت بخاتە ماڵو منداڵتەوە، پاداشی قەرز، دانەوەیەتیو سووپاسگوزارییە.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٥/٢٢٥)، خ(٢٣٩٣/٥٨/٤)، م(١٦٠١/١٢٢٥/٣)، ن(٢٩١/٧)، ت(١٣٣٠/٣٨٩/١).

[2] صحيح: خ(٢٣٩٤/٥٩/٥)، د(٣٣٣١/١٩٧/٩).

[3] حسن: (ص.جة/١٩٦٨)، جة(٢٤٢٤/٨٠٩/٢)، ن(٣١٤/٧).

## جوان داواکردنەوەی قەرز

لە ئیبنو عومەرو خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ طَالبَ حَقًّا فَلْيَطْلُبْهُ فِي عَفَافٍ وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ».[1] کەسێك داوای قەرزێکی خۆی کردەوە کە لەسەر قەرزدارێك بوو با بەجوانی داوای بکاتەوەو لەگەڵ بابای قەرزدار نەرمو نیان بێ، جا بابای قەرزدار بیداتەوە یان نەیداتەوە.

## مۆڵەتدانی قەرزداری نەبوو

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ – البقرة/٢٨٠} ئەگەر قەرزدارەکە هەژارو نەدارا بوو، ئەوە با مۆڵەت بدرێ تا دەستی بەرخۆی دەکەوێتەوەو لەتەنگانەی نەبوویی ڕزگاری دەبێ، خۆ ئەگەر لە قەرزەکەش خۆش ببن ئەوە زۆر باشە بۆ ئێوە ئەگەر ئێوە بزانن.

لە حوزەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ژنەوتم لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَاتَ رَجُلٌ ، فَقِيلَ لَهُ: ماكنت تقول؟ قَالَ كُنْتُ أُبَايِعُ النَّاسَ ، فَأَتَجَوَّزُ عَنِ الْمُوسِرِ ، وَأُخَفِّفُ عَنِ الْمُعْسِرِ ، فَغُفِرَ لَهُ»[2]: پیاوێك مرد پرسیاری لێ کرا لەو دونیادا هەڵسوکەوتت چۆن بوو لەگەڵ مەردووم؟ وتی: بازرگان بووم شتم بەخەڵك دەفرۆشت، عادەتم وابوو مۆڵەتی قەرزداری دەوڵەمەندم دەداو بۆ قەرزداری نەبوو هەژاریش بارسوکیم بۆ دەکردنو لەبرێکی یان لە هەمووی خۆش دەبووم، بەهۆی ئەم هەڵوێستە مەردانەیەوە لێخۆشبوونی پەروەردگاری بەدەست هێنا.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٩٦٥)، جه(٢٤٢١/٨٠٩/٢).

[2] صحيح: (ص.جة/١٩٦٣)، خ(٢٣٩١/٥٨/٥).

لـه ئەبوليوسـرا: كـەهاوەڵى پيغەمبـەر بـوو، ريوايـەتكراوە، دەڵـێ: پيغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) فەرمووى: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُظِلَّهُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ – فَلْيُنْظِرْ مُعْسِرًا أَوْ لِيَضَعْ لَهُ».[1] كەسێك پێى خۆشبێ خودا رۆژى قيامەت بيخاتە ژێر سێبەرى عەرشى خۆيەوە، با لەدونيادا مۆڵەتى قەرزدارى هەژارو نەبوو بدا يان هەر قەرزەكەى لەسەر بكوژێنێتەوە.

## دواخستنى قەرزدانەوە لەكاتى خۆى بۆ كەسێك دەوڵەمەند بێ ستەمە

لـە ئـەبو هـورەيرەوە ريوايـەتكراوە، دەڵـێ: پيغەمبـەر (درودى خـوداى لەسەر بێ) فەرمووى: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ».[2] پاشگوێ خستنى دانـەوەى قـەرز لەكاتى خۆى بۆ كەسێك دەوڵەمەند بێ زوڵم‌و ستەمە.

## دروستە دەوڵەمەندى قەرزدار بخرێتە بەندەوە ئەگەر بە ئەنقەست قەرزى نەدايەوە

لەعـەمرى كـوڕى (الـشريد)ەوە لـە باوكييـەوە ريوايـەتكراوە، دەڵـێ: پيغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) فەرموويەتى: «لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ».[3] دواخستنى دانەوەى قەرز لە لايەن دەوڵەمەندو هەبووەوە كارێك دەخولقێنـێ ڕەوايـە بـۆ خـاوەن قـەرز سـكاڵاى لێ بكـاو داوا بكـا بەنـدى بكـەن، تەمبێ خواردوى بكەن.

---

(1) صحيح: (ص.جة/١٩٦٣)، جة(٢٤١٩/٢/٨٠٨).

(2) متفق عليه: خ(٢٤٠٠/٦١/٥)، م(١٥٦٤/١١٩٧/٣)، د(٣٣٢٩/١٩٥/٩)، ت(١٣٢٣/٢/٣٨٦)، ن(٧/٣١٧)، جة(٢٤٠٣/٢/٨٠٣).

(3) حسن: (ص.ن/٤٣٧٣)، ن(٧/٣١٧)، جة(٢٤٢٧/٢/٨١١)، د(٣٦١١/٥٦/١٠).

## هەر قەرزێك سودو قازانج بێنێ دەبێتە ریبا

لە ئەبو بوردەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە مەدینە توشی عەبدوڵڵای کوڕی سەلام بووم، وتی با بڕۆینەوە بۆ ماڵ میوانم بەو، بە ئەو جامەی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوی تێدا خواردۆتەوە ئاوت دەدەمێ، لەو شوێنەش پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لێ کردووە نوێژ بکە. منیش لەگەڵی ڕۆشتمەوە، شەربەتی شیرنی دامێ خواردمەوە، خورمای دەرخوارد دام، لەو شوێنەی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی کردبوو نوێژم کرد، ئەمجار پێی گوتم: براله! ئەتۆ لەناوچەیەك دەژی سودو ریبای تێدا باوو بڵاوە، یەکێکیش لەجۆرەکانی ریبا ئەوەیە یەکێك لەئێوە ماڵێك لەیەکێك قەرز دەکا بۆ ماوەیەکی دیاری کراو، کە کاتی قەرزدانەوەکەی هات قەرزەکەی بۆ دەباتەوە بەچنەیەکیش دیاری بۆ دەبا دەخیلتم خۆبپارێزە لە وەرگرتنی ئەو بەچنە دیارییەو ئەوەی تێیدایە[1].

## ڕەهن کردن (بارمتەدان)

ڕەهن لە زمانی عەرەبیدا بەمانا حەپسکردنە.

لە زاراوەی شەرعدا ڕەهن بریتیە لەوەی ماڵێك بکەی بە بارمتەی قەرز، بۆ ئەوەی ئەگەر قەرزدارەکە نەیتوانی قەرزەکە بداتەوە، خاوەن قەرز لەماڵە ڕەهنکراوەکە قەرزەکەی خۆی هەڵبگرێتەوە[2].

ڕەهن کارێکی ڕەوایە قورئان دەفەرموێ: {وَإِن كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُواْ كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ – البقرة/٢٨٣}.

---

[1] صحیح: (الإرواء/٢٣٥)، خ(٣٨١٤/٣٤٢)، هق(٥/٣٤٩).

[2] بڕوانە فتح الباری ج٥/١٤٠ ومنار السبیل ج١/٣٥١.

قەید دارکردن بە دەستەواژەی سەفەرەوە لە ئایەتەکەدا لەبەر شێوەی زۆرینەو غالیبە، ئەگینا مەفهومی نیە، چونکە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوە دەچەسپێنن: کە رەهنکردن لەغەیری سەفەریشدا هەر ڕەوایە، ئەگەر کابرا لەماڵەوەش بوو دەتوانێ رەهن بکا.

لە عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) خواردنێکی لەکابرایەکی جولەکە کڕی بەقەرز بۆ ماوەیەکی دیاری کراو زرێیەکەی لادانا بە بارمتە[1].

## سود وەرگرتن لەبارمتە لەلایەن خاوەن قەرزەوە

دروست نیە بۆ خاوەن قەرزی بارمتە لادانراو، سود لەبارمتە وەربگرێ، ئاماژە بەو دەق و نەصصانەی لەوەپێش رابوردن: کە پوختەکەیان ئەوەبوو: هەر قەرززێك سود راکێشێ بۆ خاوەن قەرز دەچێتە چوارچێوەی ریباوە، بەم جۆرە کابرایەك زەوییەك بکا بە بارمتە لای خاوەن قەرز ئەویش زەوییەکە بەکاربێنێ بۆ کشتوکاڵ، یان خانوێك بکا بەبارمتەو خاوەن قەرز تا قەرزەکەی وەردەگرێتەوە تێیدا نیشتەجێ بێ یان بیدا بەکرێ و کرێیەکە وەربگرێ، مەگەر بارمتەکە وڵاخی سواری بێ یان ئاژەڵی شیردەر بێ، ئەوە دروستە خاوەن قەرز سواری بێ، شیری بدۆشێ، باری پێ بکێشێ...... هتد. بەمەرجێك ئالف و خۆراکی بۆ دابین بکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُوناً وَيُشْرَبُ لَبَنُ الدَّرِّ إِذَا كَانَ مَرْهُوناً وَعَلَى الَّذِي يَرْكَبُ وَيَشْرَبُ نَفَقَتُهُ».[2] وڵاخی سواری ئەگەر بارمتە

---

[1] متفق علیه: لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٣٩٦٢)، خ(٢٥١٢/١٤٣/٥)، د(٣٥٠٩/٤٣٩/٩)، ت(١٣٧٢/٣٦٢/٢).

بـوو لـەجیاتی قـەرز، خـاوەن قـەرز بـۆی هەیـە بـەکاری بێنـێ لـەجیاتی بەخێوکردنەکـەی، شـیری ئـاژەڵ دەخورێتـەوە ئەگـەر ئاژەڵەکـە بارمتـە بـوو بەمەرجێ خاوەن قەرزی بارمتە لادانـراو نەفەقـەی ئاژەڵەکە بخاتـە ئەسـتۆی خۆی.

## حەواڵە (الحوالة)

حەواڵـە لـەزمانی عەرەبیـدا بـە مانـا لادانـە، گواسـتنەویە، لـەزاراوەی شـەرعزانەکاندا بریتییـە لەگواسـتنەوەی قـەرزێك لـە نیمـەی کەسـێکەوە بـۆ نیمەی کەسێکی تر، ئەگەر کەسێك قەرزێکی لابـوو، ئـەم قـەرزدارەش بۆخـۆی قـەرزی لەسـەر کابرایـەکی تـر هـەبوو، دەتوانـێ خـاوەن قـەرز حەواڵـەی قەرزدارەکەی خۆی بکا، ئەگەر وای کرد پێویستە خـاوەن قـەرزی حەواڵەکراو رازی بێ‌و ئەو حەواڵە کردنە قبـوڵ بکـا، بەمـەرجێك کـابرای حەواڵە بۆسـەر کـراو دەوڵەمەنـد بـێ، چـونکە پیغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویەتی: (مطل الغنيّ ظلم، فاذا أُتْبِع أحدكم على مليّ فليتبع).[1] پاشگوێ خستنی قەرزدانەوە لەلایـەن دەوڵەمەنـدەوە سـتەمە، ئەگـەر خـاوەن قـەرزێك لـەئێوە حەواڵـەکرا بـۆ سـەر دەوڵەمەنـدێکی قـەرزداری قـەرزدار، باڕازی بێ‌و داوای قەرزەکەی لەو بکا.

## سپاردەو ماڵی ئەمانەت (الوديعة)

وەدیعە ماڵێکە بە ئەمانەت لەلای یەکێك دادەنرێ.

**حوکمی وەدیعە:** ئەگـەر پیاوێـك کاڵایـەکی لـەلای یـەکێك دانـا سـوننەتە کابرا ئەو ماڵە وەدیعەیـە لای خـۆی گل بداتـەوە، ئەگـەر لـەخۆی رادەدی: کـە پارێزگاری ماڵەکەی بۆ دەکرێ، چونکە ئەمە دەچێتە بـواری هاریکاری کـردن

---

[1] متفق علیه: خ(٢٢٨٧/٤٦٤/٤)، م(١٥٦٤/١١٩٧/٣)، د(٣٣٢٩/١٩٥/٩).

لەسەر چاکەو چاکسازیو بەهانا هاتنی یەکتریەوە. هەرکاتێکیش کابرای خاوەن ماڵ داوای ماڵەکەی کردەوە پێویستە بابای ماڵ لەلا دانراو بەبێ چەندو چوون ماڵەکە رادەستی خاوەن ماڵ بکاتەوە. چونکە خودا دەفەرموێ: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – النساء/٥٨} پەروەردگار فەرمانتان پێ دەکا کەسپاردەکان بدەنەوە بەخاوەنەکانیان. یان دەفەرموێ: {فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ – البقرة/٢٨٣}.

پیغەمبەریش (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «أَدِّ الأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ائْتَمَنَكَ».[1] سپاردەکە بگێڕەوە بۆلای ئەو کەسەی بە ئەمینو دەستپاکی داناوی. ئەو کەسەی سپاردەی لا دادەنرێ، زامنو بەرعودەی نەفەوتانی ماڵەکە نابێ، مەگەر کەمتەرخەمی بنوێنێو زێدەڕەوی بکا لە بێ موبالاتیدا.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە ریوایەتی کردووە دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أُودِعَ وَدِيعَةً فَلاَ ضَمَانَ عَلَيْهِ».[2] کەسێك سپاردەیەکی لادانرا زامنو بەرعودەیی لەسەر نابێ.

هەر لەوەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ ضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَنٍ».[3] بەرعۆدە بوونو زەمان لەسەر ئەو کەسە نیە کە بەئەمین زانراوەو سپاردەی لەلا دانراوە.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ریوایەتکراوە، کە عومەری کوڕی خەتتاب بڕیاری بەسەردا داوە بە بژاردنی سپاردەیەکی دزراو کە لەلای دانرابوو.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢٤٠)، ت(١٢٨٢/٣٦٨/٢)، د(٣٥١٨/٤٥٠/٩).

[2] حسن: (ص.جة/١٩٤٥)، (الإرواء/١٥٤٧)، جة(٢٤٠١/٨٠٢/٢).

[3] حسن (ص.ج/٧٥١٨)، قط(١٦٧/٤١/٣)، هق(٢٨٩/٦).

بەیهەقی دەڵێ: لەوانەیە ئەنەس کەمتەرخەمی کردبێ لە پارێزگاری کردنیدا، بەهۆی کەمتەرخەمیەکەیەوە ماڵە وەدیعە دزراوەکەی پێ بژاردووە.

## ماڵی خوازراو (العارية)

شەرعزانەکان پێناسەی (عاریە)یان بەوە کردووە، کە بریتییە لەپێدانی ماڵێك، ئامێرێك لەلایەن خاوەنەکەیەوە بدرێ بە یەکێکی تر بۆ ئەوەی سودی لێ وەربگرێ بەبێ بەرامبەر.

ئەم جۆرە دەستگیرۆدەیییە سوننەتەو شەرع پەسەندی دەکا، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى – المائدة/٢}. هاریکاری یەکتری بکەن لەچاکەو تەقواو خوداپەرستیدا.

هەروا پیغەمبەر دەفەرموێ: «وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ».[1] پەروەردگار یارمەتی بەندەی خۆی دەدا هەتا ئەو بەندە هاریکاری برای موسوڵمانی بێ.

لەلایەکی ترەوە پەروەردگار سەرزەنشتی ئەوانەی کردووە، کە ئامێرو کەرەسەی خۆیان رادەستی ئەوانە ناکەن کە داخوازییان لێ دەکەن و بەدەم داخوازی ئاتاجانەوە ناچن. دەفەرموێ: {الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ. وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ – الماعون/٥ – ٦ – ٧}

لە عەبدوڵلاوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: ئێمە لەسەردەمی پیغەمبەری خودادا دۆڵچەی ئاوهەڵکێشان و مەنجەڵ و دیزەی کێشت لێنانمان بەماعون دادەناو لە یەکترمان مەنع نەدەکرد.

پێویستە ئەو ئامێرو حاجەتە خوازراوە کە کارەکەی پێ جێبەجێ کرا بگەڕێندرێتەوە بۆ خاوەنەکەی، چونکە حوکمی ئەمانەت و سپاردەیی هەیەو

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٥٧٧)، خ(٤/٣٨/٢٠٧٤)، حم(٢/٤٠٧)، ت(٥/٢٨/٢٦٤٦)، جة(١/٨٢/٢٢٥).

ئەمانەتیش دەبێ بدرێتەوە بەخاوەنی خۆی... قورئان دەفەرموێ: {إِنَّ اللّـهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – النساء/٥٨}. پەروەردگار فەرمانتان پێ دەکا کە سپاردەکان بگێڕنەوە بۆ خاوەنەکانیان.

بابای حاجەتخوازو ئامێر پێ دراو، زەمانو بەرعۆدە بوونی لەئەستۆ نیە، مەگەر کەمتەرخەمو بێ موبالات بێ، یان خاوەن ئامێر بیکاتە مەرج بەسەریەوە کە دەبێ ئەرکی پاراستنی ماعونەکە هەڵبگرێو ئەویش قبوڵی بکا.

لە صەفوانی کوڕی یەعلاوە ئەویش لەباوکییەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم هەرکاتێ نوێنەرو نێردراوی من هاتەلات سی زرێو سی حوشتری بدەرێ. دەڵێ: منیش وتم: ئەی پیغەمبەری خودا! ئەم شتانەم لێ دەخوازی بەشێوەی عاریەی زەمانو بەرعۆدەبوونەو بەبێ کەموکوڕی بۆم دەگێڕیەوە یان خوازراوی بێ زەمانەتە؟ فەرمووی: نا ئەرکی زەمانەتی ئەو ئامێرانە ناخەمە ئەستۆی خۆم[1].

## ماڵی دۆزراوە (اللقطة)

لوقطە: ماڵی هەڵگیراوەو دۆزراوە: بریتییە لەماڵێك نرخدار بێ موعەرەض بێ بۆ تێداچوونو فەوتانو خاوەنی نەزاندرێ، بەزۆری بە ماڵو سامانێك دەگوترێ: کە گیانلەبەر نەبێ ئەگەر ماڵە دزراوەکە حەیوان بوو پێی دەگوترێ (ضالة) گومبوو.

پێویستە لەسەر ئەو کەسەی کە ماڵێك دەدۆزێتەوە بزانێ جنسی ئەو ماڵە چیە، ژمارەی چەندە، ئەمجار پیاوێکی عادڵ بکا بەشایەت، ئەمجار هەڵی بگرێتەوەو پارێزگاری بکاو تا ساڵێك جاڕی بۆ بدا کەوا ماڵێکی دۆزیوەتەوە،

---

[1] صحیح: (ص.د/٣٠٤٥)، (الصحیحة/٦٣٠)، د(٩/٤٧٩/٣٥٤٩).

جا ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو نیشانەکانی روونکردەوە دەبێ ڕادەستی بکاتەوە، تەنانەت ئەگەر دوای ساڵێکیش بێ، خۆ ئەگەر خاوەنی پەیدا نەبوو دەتوانێ سودی لێ وەربگرێ.

لە سوومیدەی کوڕی غەفەلەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: توشی ئوبەی کوڕی کەعب بووم پێی گوتم کیسەیەکم دۆزییەوە سەد دیناری تێدا بوو، چوومە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: تا یەك ساڵ تەواو دەبێ جاڕی بۆ بدە، ساڵێکی ڕەبەق من جاڕم بۆدا، کەس نەی گوت هی منەو خۆی نەکرد بەخاوەنی، ئەمجار کیسە پارەکەم هێنایەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: تا ساڵێکی تر تێوە دەسوڕێتەوە جاڕی بۆ بدە، دیسانەوە جاڕم بۆ دایەوە کەسم دەست نەکەوت خۆی بکا بەخاوەنی، دیسانەوە هێنامەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاخۆ چی لێ بکەم، فەرمووی: جۆرو شێوەی کیسەکەو ژمارەی ماڵەکەو ئەو بەنەی کەپێی بەستراوە، ئەمانە بپارێزە، ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو، بیدەرەوە ئەگینا بۆخۆت سودی لێ ببینە، منیش جاڕم بۆ دا خاوەنی بۆ پەیدا نەبوو، ئیتر بەکارم هێنا، سوومید دەڵێ: پاشان لەمەککە توشی ئوبەی بووم لەم بارەوە لێم پرسییەوە، وتی: نازانم سێ ساڵ بوو یان یەك ساڵ بوو.[1]

لە عیياضی کوڕی حیمارەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ – أَوْ ذَوَيْ عَدْلٍ – وَلاَ يَكْتُمْ وَلاَ يُغَيِّبْ فَإِنْ وَجَدَ صَاحِبَهَا فَلْيَرُدَّهَا عَلَيْهِ وَإِلاَّ فَهُوَ مَالُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

---

[1] متفق عليه: خ(٥/٧٨/٢٤٢٦)، م(٣/١٣٥٠/١٧٢٣)، ت(٢/٤١٤/١٣٨٦)، جه(٢/٨٣٣/٢٥٠٦)، د(٥/١١٨/١٦٨٥).

يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ». [1] کەسێك ماڵێکی کەوتووی دۆزیەوە با پیاوێکی عادڵ یان دوو کەسی عادڵ بکا بەشایەت هیچ دەستکاری نەکاو نەیشارێتەوە، جا ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو ئەوە بیداتەوە، چونکە ئەوە ماڵی خۆیەتی‌و حەقی خۆیەتی وەری بگرێتەوە، ئەگەر خاوەنی پەیدا نەبوو ئەوە ڕزقێکە خودا بۆی ڕەخساندووە.

## دۆزینەوەی مەڕو بزن‌و حوشتری گومبوو

کەسێك مەڕو بزنی دۆزیەوە دەیانگێڕێتەوە لای خۆی‌و جاڕیان بۆ دەدا ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو باشە، ئەگینا دەیکاتە موڵکی خۆی، تەصەروفی تێدا دەکا، ئەگەر حوشتری دۆزیەوە نابێ بیگێڕێتەوە چونکە حوشتر بۆخۆی خۆی دەژێنێ‌و ترسی تێداچوونی لێ ناکرێ.

لە زەیدی کوڕی خالیدی (الجهنی)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عەرەبێکی دەشتەکی هاتە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری شتی دۆزراوەی لێ کرد، فەرمووی: «عَرِّفْهَا سَنَةً ، ثُمَّ احْفَظْ عِفَاصَهَا وَوِكَاءَهَا ، فَإِنْ جَاءَ أَحَدٌ يُخْبِرُكَ بِهَا ، وَإِلاَّ فَاسْتَنْفِقْهَا». بۆ ماوەی ساڵێکی تەواو جاڕی بۆ بدە، پاشان کیسەکەی‌و بەنی بەستنی کیسەکە بزانە چۆنەو چیە ئەگەر خاوەنی بۆ پەیدا بوو، وتی: من خاوەنی ئەو ماڵە دۆزراوەم ئەوە بیدەرەوە، ئەگینا بۆخۆت بەکاری بێنەو خەرجی بکە، وتی: ئەی پیغەمبەری خودا! ئەی مەڕو بزنی دۆزراوە حوکمەکەیان چۆنە؟ پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَكَ أَوْ لأَخِيكَ أَوْ لِلذِّئْبِ». ئەوە یان ماڵی تۆیە یان هی براکەتە، یان خۆراکی گورگە. کابرا گوتی: ئەدی حوشتری گومبوو؟ ئیدی ڕوخساری پیغەمبەر گۆڕاو فەرمووی: تۆ حەقی حوشترت چیە؟ ئەو بۆخۆی بێ ئاتاجە

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢٠٣٢)، جة(٢/٨٣٧/٢٥٠٥)، د(٥/١٣١/١٦٩٣).

لەبەخێوکردن، سەمو خوفی خۆیو ئاوی ئیحتیاتی خۆی پێیە، بۆخۆی دەلەوەڕێو دەچێتە سەرئاو ئاودەخواتەوە، ملی درێژە دەتوانێ گەڵای بەرزی درەختو شتی وا داپاچێ.[1]

## حوکمی خواردەمەنی دۆزراوە یان شتی کەمنرخی دۆزراوە

کەسێك لەڕێگەدا خواردنێکی دۆزییەوە دەتوانێ بیخوا، ئەگەر شتێکی کەمنرخی دۆزییەوە دەتوانێ هەڵی بگرێو بیکاتە موڵکی خۆی.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی ڕۆیشتنی بەڕێگادا دەنکە خورمایەکی کەوتووی چاو پێکەوت فەرمووی: ئەگەر لەترسی ئەوە نەبوایە کە ئەم خورمایە لەماڵی زەکات بێ، دەمخوارد «لَوْلاَ أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لأَكَلْتُهَا».[2]

## دۆزراوەی ناوبەستی مەککە (لقطه الحرم)

دروست نیە ماڵی کەوتوو لەداخلی ئەرزی حەرەمدا هەڵبگیرێتەوە، مەگەر بەمەبەستی جاڕدانو بانگ بۆ هەڵدان، دوای ساڵێکیش جاڕدان بۆی دروست نییە تەملیك بکرێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە (رەزای خودا لەخۆیو لەباوکی بێ) ریوایەتکراوە، کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ ، فَلَمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِي ، وَلاَ تَحِلُّ لأَحَدٍ بَعْدِي ، وَإِنَّمَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ، لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا ، وَلاَ يُعْضَدُ شَجَرُهَا ، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا ، وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلاَّ

---

[1] متفق عليه: خ(٥/٨٠/٢٤٢٧)، م(٣/١٣٤٨/٢/١٧٢٢)، ت(٢/٤١٥/١٣٧٨)، جه(٢/٨٣٦/٢٥٠٤)، د(٥/١٢٣/١٦٨٨).

[2] متفق عليه: خ(٥/٨٦/٢٤٣١)، م(٢/٧٥٢/١٠٧١)، د(٥/٧٠/١٦٣٦).

لِمُعَــرِّفٍ».[1] بێگومــان پــەروەردگار ڕێزێکــی تایبــەتی داوە بــە مەککــەو دەوروبــەری زەوییەکەی کـردووە بـە بەسـتو حـەرەم، نـە لـەپێش منـداو نـە لەدوای من بۆ کەس حەڵاڵ نەبووەو حەڵاڵ نابێ شەڕو جەنگ لەمەککەدا بکا، تـەنیا سـەعاتێك لـە ڕۆژدا ڕێگـە بـەمن دراوە شـەڕی تێـدا بکـەم، کـە لـەڕۆژی ڕزگـارکردنی مەککـەدا بـوو، گیاوگـژی تـەڕی نادوڕێتـەوە درەختـی نـابڕدرێ، ئاژەڵی کێویو باڵندەی تەرە ناکرێو ناڕەتێنـدرێ مـاڵی گومبـووی کـە یـەکێك دۆزییـەوە هـەڵی ناگرێتـەوە مەگـەر بەمەبەسـتی جـاڕدان بـۆی، بـۆ ئـەوەی خاوەنی پەیدا ببێو بیداتەوە.

## زارۆکی فڕێدراو (منداڵی هەڵگیراوە)

زارۆکـی فڕێـدراو: ئـەو منداڵـە نەباڵغەیـە کـە لـەکۆڵانو سـەرجادەدا دەدۆزرێتەوەو هەڵدەگیرێتەوە، یان منداڵێکە ڕێگەی لێ گومبووە خاوەنی خۆی نادۆزێتەوەو کەس خۆی ناکا بەخاوەنی، نازاندرێ باوكو دایکی کێن؟

هەڵگرتنەوەی ئەم جۆرە منداڵانە فـەرزی کیفایەیـە ئەگـەر یـەکێك پێـی هەڵسا ئەوە ئەرکەکە لەسەر ئەوانی تر لەدانیشتوانی شارو دەڤەرەکە لادەچێ، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى – المائدة/٢}.

منداڵی دۆزراوەی لەو جۆرە ئەگـەر لـەوڵاتی ئیسلامدا بـوو ئـەوە حـوکم دەکـرێ بەموسـوڵمانیو بـە ئـازادیی ئـەو زارۆکـە، چـونکە ئەصـڵو بنـەما لـە ئادەمیزاددا ئازادییـە نـەك کۆیلـەیی. ئەگـەر لەتـەك ئـەو منداڵـە هـەڵگیراوەدا ماڵو سامانێك هەبوو، ئەوە لـەو مـاڵو سامانە نەفەقـەو بـژێوی ئـەو منداڵـە دابین دەکرێ، ئەگینا بژێوی لەسەر بەیتولماله.

---

[1] صحيح: (ص.ج/١٧٥١)، (الإرواء/١٠٥٧)، خ(١٨٣٣/٤٦/٤).

سونەینی ئەبو جەمیلە – پیاوێکە لەهۆزی بەنو سەلەیم – دەگێڕێتەوە دەڵێ: منداڵە فڕێدراوێکم دۆزییەوە، هێنامە لای خەلیفە عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) عورەیفێ وتی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! بێگومان ئەوە پیاوێکی صاڵحە، حەززرەتی عومەر فەرمووی: ئایا وایە؟ وتی: بەڵێ. فەرمووی: دەبیبە بۆخۆت، ئەوە حوڕو ئازادە وەلائەکەی بۆ تۆیەو بژێویشی لەسەر ئێمەیە.

## میراتی مرۆڤی دۆزراوەو هەڵگیراوە

ئەگەر ئەو منداڵە فڕێدراوە هەڵگیراوە مردو کەلەپوری لەدوا بەجێماو میراتگری لەدوای خۆی بەجێ نەهێشت، کەلەپورەکەی بۆ بەیتولماڵە، هەروا ئەگەر کوژراو بکوژەکەی خوێنی کەوتە سەر، بەیتولماڵ خوێنەکەی وەردەگرێ.

ئەگەر یەکێك – نێر یان مێینە - ئیدیعای ئەوەی کرد کە ئەو منداڵە فڕێدراوە هەڵگیراوە لە ڕەچەڵەکی ئەوەو ئەوە وەچەو نەوەی ئەوە قسەکەی وەردەگیرێ بەمەرجێك بوونی ئەو منداڵە لە ئەو گونجاو بێ، ئەگەر دووکەس یان زیاتر ئیدیعای خاوەنیەتی خۆیان بۆ ئەو منداڵە کرد، کێیان توانی بەڵگەو شایەت لەسەر داواکەی ڕاست بکاتەوە دەدرێ بە ئەو، ئەگەر هیچیان شایەتیان نەبوو، ئەوە منداڵەکە نیشانی (قائف) سەرناس دەدرێ، پەنا بۆ ئەوە دەبرێ کە منداڵەکە نیشانی ئەو قائیفانە بدرێ کە: بەتێفکرین‌و وردبوونەوە لەشێوەو شکڵی منداڵەکەو دەعواچیەکە، دیاری کردنی ڕەچەڵەکی دەکرێ حوکمی قائیفەکە جێبەجێ دەکرێ‌و دەکرێتە منداڵی ئەو.

لە خاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە ژورەکەی من‌و روی گوشادو کەیف خۆش بوو روخساری گەشابووەوە، فەرمووی: «أَلَمْ تَرَىْ أَنَّ مُجَزِّزًا الْمُدْلِجِيَّ دَخَلَ

فَرَأَى أُسَامَةَ وَزَيْدًا وَعَلَيْهِمَا قَطِيفَةٌ ، قَدْ غَطَّيَا رُءُوسَهُمَا وَبَدَتْ أَقْدَامُهُمَا ، فَقَالَ إِنَّ هَذِهِ الأَقْدَامَ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ». [١] ئەوە نازانی کە موجەززەی ئەلمود لەجیٚ ماویەك بەر لەئێستا سەیری قاچی زەیدو ئوسامەی کرد، سەرو جەستەی خۆیان داپۆشیبوو تەنها قاچیان بەدەرەوە بوون، وتی: ئەم قاچانە هەندێکیان لەهەندێکیانن‌و نژادو ڕەچەڵەکیان یەکە.

ئەگەر قائیفەکە (سەرناسەکە) وای ڕاگەیاند کە ئەو منداڵە هی دوو کەسە منداڵەکە دەبێتە منداڵی هەردووکیان.

لە سولەیمانی کوڕی یەسارەوە لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئافرەتێك لەکاتی (پاکی)دا دوو پیاو چوو بوونە لای، دوایی منداڵێکی بوو، نیشانی سەرناسیان دا، وتی: لەهەردوکیانە. هەردوو پیاوەکە تێیدا هاوبەشن. ئیتر خەلیفە عومەر کردی بەمنداڵی هەردووکیان.

## بەخشین‌و دیاری (الهبة)

بەخشین: کە بەعەرەبی پێی دەگوترێ (هِبَة) بریتییە لەوە مرۆڤ لەژیانی‌دا ماڵی خۆی بدا بەیەکێکی تر بەبێ بەرامبەر.

هەڵبەتە بەخشین کاریکی باشەو ئایینی ئیسلام پەسەندی کردووەو موسوڵمانانی هەڵناوە بۆ ئەنجامدانی.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لاَ تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا ، وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ». [٢] ئەی ئافرەتانی خاوەن باوەڕ، با هیچ دراوسێیەك دیاری‌و بەخشندەی

---

[١] متفق عليه: خ(٦٧٧١/٥٦/٢)، م(١٤٥٩/١٠٨١/٢)، د(٢٢٥٠/٣٥٧/٦)، ت(٢٢١٢/٢٩٨/٣).

[٢] متفق عليه: خ(٢٥٦٦/١٩٧/٥)، م(١٠٣٠/٧١٤/٢).

جیرانەکەی بە کەم‌و بێ نرخ سەیر نەکا تەنانەت ئەگەر شتە بەخشراوەکە پێچکەی مەڕێکیش بێ.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «تَهَادَوْا تَحَابُّوا».[1] دیاری بۆ یەکتری بنێرن خۆشەویستی دەکەوێتە ناوتانەوە.

## دیاری ئەگەر کەمیش بێ واچاکە وەربگیرێ‌و قبوڵ بێ

ئەبو هورەیرە ریوایەت دەکا: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَوْ دُعِيتُ إِلَى ذِرَاعٍ أَوْ كُرَاعٍ لأَجَبْتُ ، وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ أَوْ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ».[2] ئەگەر بانگ بکرێم بۆسەر دەعوەتی پێچکەی ئاژەڵێك یان قاچە ئاژەڵێك وەڵامی بانگکردنەکە دەدەمەوەو دەچم بۆ دەعوەتەکە. خۆ ئەگەر دیارییەکەم بۆ بێنن پێچکە ئاژەڵێك یان قاچە ئاژەڵێك بێ: کەهیچ گۆشتی پێوە نیە قبووڵی دەکەم.

## ئەو دیاری‌و بەخششانەی نابێ وەرنەگیرێن

عەزرەی کوڕی ثابیتی ئەلئەنصاری دەگێڕێتەوە دەڵێ: ثومامەی کوڕی عەبدوڵلا بۆیگێڕامەوە دەڵێ: چوومە لای ئەنەس ئەویش شتێکی بۆنخۆشی پێدام، وتی: ئەنەس عادەتی وابوو: ئەگەر بۆنێکی خۆشیان بەدیاریی بۆ هێنابا رەتی نەدەکردەوە، وتیشی ئەنەس پێی وابوو: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هیچ کاتێك دیاری بۆنخۆشی رەت نەدەکردەوە.[3]

---

[1] حسن (ص. ج/٣٠٠٢)، الإرواء (١٦٠١)، هق (٦/١٦٩).

[2] صحيح: (صحيح: (ص) ج/٥٢٦٨)، خ (٥/١٩٩/٢٥٦٨).

[3] صحيح: (صحيح: (ص. ت/٢٢٤٠)، خ (٥/٢٠٩/٢٥٨٢)، ت (٤/١٩٥/٢٩٤١).

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «ثَلاَثٌ لاَ تُرَدُّ الْوَسَائِدُ وَالدُّهْنُ وَاللَّبَنُ»[1]: سێ جۆر دیاریی رەت ناکرێنەوە، سەرین و بالیف رۆنی خۆ بۆنخۆشکردن و شیرو ماست و دۆ. دیاری قبوڵ دەکرێ و پاداشیشی دەدرێتەوە، لە خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دیاری قبوڵ دەکردو لەبەرامبەردا پاداشیشی بۆ خاوەن دیاریی دەناردەوە[2].

کێ شیاوی دیاریی بۆ ناردنە؟

لە خاتو عائیشەوە گێردراوەتەوە دەفەرموێ: بە پێغەمبەرم گوت: ئەمن دوو هاوسێم هەن یەك دیاریم هەیە بۆ کامیانی بنێرم؟ فەرمووی: کامەیان دەرگای لەدەرگای تۆوە نزیکترە[3].

(کورەیب) کە مەولای ئیبنو عەبباسە ریوایەتی کردوە: کە مەیموونەی کچی الحارث (خودای لێ رازی بێ) بۆیگێڕاوەتەوە: کە بەبێ ئەوەی پرس و را بە پێغەمبەر بکا کۆیلەیەکی بچوکی هەبوو ئازادی کرد، جا کە نۆرەی ئەوەی هات پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شەو لای بێ، عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا زانیوتە من کۆیلە بچکۆلەکەی خۆمم ئازادکرد؟ فەرمووی: بەڕاست شتی وات کرد؟ وتی: بەڵێ کردومە، فەرمووی: «لَوْ أَعْطَيْتِهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لأَجْرِكِ».[4] لەراستیدا ئەتۆ ئەگەر بتبەخشیایە بە خاڵەکانت ئەوە خێرو پاداشتت زیاتر دەست دەکەوت.

---

[1] حسن (ص. ن/٢٢٤١)، ت (٤/١٩٩/٢٩٤٢).

[2] صحيح: خ (٥/٢١٠/٢٥٨٥)، د (٩/٤٥١/٣٥١٩)، ت (٣/٢٢٧/٢٠١٩).

[3] صحيح: خ (٥/٢١٩/٢٥٩٥)، ت (١٤/٦٣/٥١٣٣).

[4] متفق عليه: خ(٥/٢١٧/٢٥٩٢)، م (٢/٦٩٤/٩٩٩)، د (٥/١٠٩/١٦٧٤).

## حەرامە باوك لە بەخشیندا تەفضیلی هەندێ منداڵی بدا بەسەر ئەوانی تردا

لە نوعمانی كوڕی بەشیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: باوكم هەندێ لەماڵی خۆی پێ بەخشیم، دایكم كەناوی (عەمرەی كچی رەواحە بوو) وتی: رازی نابم تا پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەمە ئاگادار نەكەیەوە، ئیتر باوكم چوو بۆ خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆئەوەی ئاگاداری ئەم بەخشینەی باوكم بێ، پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە باوكمی فەرموو ئایا ئەم هەڵوێستەت لەگەڵ هەموو منداڵەكانت كردوە؟ وتی: نەخەیر. فەرمووی: «اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا فِي أَوْلاَدِكُمْ». لەخودا بترسنو لەگەڵ منداڵەكانتاندا دادپەروەرانە هەڵسو كەوت بكەن... ئیتر باوكم هاتەوە ئەو ماڵەی پێی بەخشیبووم لێی وەرگرتمەوە.

لە گێڕانەوەیەكدا هاتووە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: كەوابێ من مەكە بە شایەت، من نابمە شایەت بەسەر شتێكدا كە ستەم بێ.

لە گێڕانەوەیەكی تردا هاتووە: كە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «أَيَسُرُّكَ أَنْ يَكُونُوا إِلَيْكَ فِي الْبِرِّ سَوَاءً». ئایا پێت خۆشە كوڕەكانت هەموویان وەكوو یەك بۆت باشبن! دەڵێ: بەڵێ. دەفەرموێ: «فَلاَ إِذًا». كەوابێ نابێ بەجیا هەندێ لە ماڵەكەت ببەخشی بە یەكێكیانو بەوانی ترنەبەخشی[1].

---

[1] متفــــق علیــــــه: خ(١٤٩٠/٣/٣٥٣)، م (١٦٢٠/٣/١٢٣٩)، ن (٥/١٠٨)، ت (٦٦٣/٢/٨٩)، د (٤/٤٨٣/١٥٧٨).

**بۆ کەس ڕەوانیە کە لەبەخشینی خۆی ژێوان بێتەوە یان بیکڕێتەوە**

**لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السَّوْءِ ، الَّذِي يَعُودُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَرْجِعُ فِي قَيْئِهِ»[1]: بۆ ئێمەی موسوڵمان ڕەوانیەو ناگونجێ کە ڕەوشتی ناشیرینی وامان هەبێ: کە لەخراپترین و بێ نرخترین گیانلەبەردایە لە پەسەندترین ڕەوشتو حاڵەتیدا: کە سەگە. ئەو کەسەی لەبەخشراوی خۆی ژێوان دەبێتەوە، شتێك دەبەخشێ دوایی لێی پەشیمان دەبێتەوە، وەکوو سەگ وایە: کەڕشوی خۆی دەخواتەوە...**

**لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە لە باوکییەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەڵێ: بەگوێی خۆم ژنەوتم عومەری کوڕی خەتتاب دەیفەرموو: ئەسپێکم بەخشی بە کابرایەك کە لەڕێگەی خودا غەزای پێ بکا، کابرا ئەسپەکەی بێ خزمەت کردبوو، لەشوێنێك دیم دەیفرۆشت ویستم بیکڕمەوە، پێم وابوو بەنرخی هەرزان دەیفرۆشێ، لەوبارەوە پرسیارم لە پێغەمبەر کرد (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَشْتَرِهِ ، وَإِنْ أَعْطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ وَاحِدٍ ، فَإِنَّ الْعَائِدَ فِي صَدَقَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ». ئەگەر بەدیرهەمێکیش بتداتەوە لێی مەکڕە، چونکە کەسێك بەخشراوی خۆی بێنێتەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی خۆی هەڵیبگرێتەوە وەکوو سەگێك وایە کە ڕشوی خۆی دەخواتەوە[2].**

**بەڵام باوك دەتوانێ ئەگەر شتێکی بەخشی بە منداڵی خۆی لێی بستێنێتەوە. لە ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) فەرموودەیەك لە پێغەمبەرەوە دەگێڕنەوە، کە فەرموویەتی: «لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ**

---

[1] متفق علیه: خ(٢٦٢٢/٢٣٤/٥)، م (١٦٢٢/١٢٤٠/٣)، د (٣٥٢١/٤٥٤/٩)، ت (١٣١٦/٣٨٣/٢)، ن (٦/٢٦٥).

[2] متفق علیه: خ(١٤٩٠/٣٥٣/٣)، م (١٦٢٠/١٢٣٩/٣)، ن (٥/١٠٨).

أَنْ يُعْطِيَ عَطِيَّةً أَوْ يَهَبَ هِبَةً فَيَرْجِعَ فِيهَا إِلاَّ الْوَالِدَ فِيمَا يُعْطِي وَلَدَهُ». [1] ڕەوانیە بۆ مرۆڤ کەشتێك ببەخشێ پاشان لێی پەشیمان ببێتەوە جگە لەباوك کەشتێك بەبەخشێ بەمندالی خۆی دەتوانێ لێی پەشیمان بێتەوە.

ئەگەر کابرای دیاری پێ بەخشراو دیارییەکەی گێڕایەوە بۆ خاوەنی ئەوە هیچ خراپیەکی تێدانیە کە وەری بگرێتەوە.

لە خاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی بە پارچە قوماشێکەوە کرد کە گولگولاوی بوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دوایی کە سەیری گوڵی قوماشەکەی کرد فەرمووی: «اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلاَتِي». ئەم قوماشە گولداره بەرنەوە بۆ ئەبو جەهەمو ئینبیجانییەکەی ئەبو جەهەم (قوماشێکە سادەیەو گوڵی تێدانیە) ئەوەم بۆ بێنن، چونکە ئەم قوماشە گولگولاوییە لەنوێژەکەم غافڵی کردم.

(ألصّعب)ی کوڕی جەثامەی (أللّيثى) کە یەکێکە لە هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەڵێ: لەکاتێکدا پێغەمبەر لە (الأبواء)یان لە (ودان) بوو لە ئیحرامدا بوو، کەرە کێوییەکم بەدیاری دا بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەویش ڕەتی کردەوەو لێی قبوڵ نەکردم، زۆرم پێ ناخۆش بوو، جا کە لەدەمو چاوی من پێناخۆشبوونی زۆری هەست پێکرد لەسەر ڕەتکردنەوەی دیاریەکەم فەرمووی: ئێمە دیاری ڕەتناکەینەوەبەڵام ئێمە لە ئیحرامداین[2].

---

[1] صحيح: (ص. ج/٧٦٥٥)، د (٣٥٢٢/٤٥٥/٩)، ت (١٣١٦/٣٨٣/٢)، ن (٦/٢٦٥).

[2] متفق عليه: خ(١٨٢٥/٣١/٤)، م (١١٩٣/٨٥٠/٢)، ت (٨٥١/١٧٠/٢)، جه (٣٠٩٠/١٠٣٢/٢).

**کەسێك شتێکی بەخشی بەخزمێکیو دوایی لەڕێگەی میراتەوە بووەوە بەهی خۆی**

لە عەبدوڵڵای کوڕی بورەیدەوە لە باوکییەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من کەنیزەکێکم بەخشی بەدایکم، ئێستا دایکم کۆچی کردووە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: خودا پاداشتت بداتەوەو ئێستاش بە کەلەپورو میرات بوەتەوە بە ملکی خۆت[1].

**دیاری وەرگرتن لەلایەن والیو فەرمانڕەواوە ستەمو نارەوایە**

لە ئەبو حومەیدی (الساعدی)یەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پیاوێکی هۆزی ئەزدی کرد بە لێپرسراوی زەکات کۆکردنەوە ناوی (ابن اللتبیة) بوو. کە لەزەکات کۆکردنەوە گەڕایەوە، وتی: ئەوە بۆ ئێوەو ئەمەش دیارییە، داویانە بەخۆم بەدیاری، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەڵسا چووە سەر دوانگەو حەمدو سەنای خودای کرد، پاشان فەرمووی: «مَا بَالُ الْعَامِلِ نَبْعَثُهُ ، فَيَقُولُ هَذَا لَكَ وَهَذَا لِي . فَهَلاَّ جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ فَيَنْظُرُ أَيُهْدَى لَهُ أَمْ لاَ ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يَأْتِي بِشَيْءٍ إِلاَّ جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ ، إِنْ كَانَ بَعِيرًا لَهُ رُغَاءٌ ، أَوْ بَقَرَةً لَهَا خُوَارٌ ، أَوْ شَاةً تَيْعَرُ». چیە حاڵو وەزعی هەندێ کەس دەینێرین بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکێکی رەسمیو دەسەڵاتێکی دەدرێتە دەست، دوایی کەدێتەوە دەڵێ: ئەمە بۆ بەیتولمالو ئەمەش دراوە بەخۆمو بەدیاری بۆیان هێناوم، ئەوە بۆ لەماڵی باوكو دایکی خۆی دانەنیشت بزانێ ئاخۆ هیچیان بۆ

---

[1] صحيح: (ص/٥٣٥)، م (٢/٨٠٥/١١٤٩)، ت (٢/٨٩/٦٦٢)، د (٨/٧٩/٢٨٦٠).

دەهێنا؟ سوێندم بەوکەسەی گیانی منی وا لەدەستدایە هەریەکێ لەئێوە شتێکی ئاوای دەست بکەوێ، رۆژی قیامەت دێ بۆ سارای مەحشەر ئەوشتەی کەئاوا بەناحەق هەڵی گرتووە بەسەر نەری شانیەوەیەتی، جا ئەگەر ئەوشتە حوشتربوو بەسەر شانیەوە دەبۆڕێنێ، ئەگەر رەشە وڵاخ بوو دەهۆڕێنێ، ئەگەر مەڕو بزن بوو دەباڕێنێ. پاشان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەردوو دەستی هەڵبڕی، هەتا بەباشی قوڵکەی بنهەنگڵیان بینی، فەرمووی: ئایا من پەیامی خۆم گەیاند؟ سێجار ئەم فەرموودەیەی دووبارە کردەوە[1].

## بەخشینی شت بەکەسێك تا لەژیاندا بێ (ألعمری والرقبی)

ئەمەش جۆرێکە لەبەخشین سنووردار دەکرێ بەکاتێکی دیاریکراو ئەم جۆرە بەخشینە لەسەردەمی نەزانیدا پەیڕەو دەکرا، ئەوەبوو یەکێك بە یەکێکی تری دەگوت ئەو خانوەم پێ بەخشی بۆخۆت بێ تا لەژیاندابێ دوای لەدونیا دەرچوونت بگەڕێتەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی خۆم یان میراتگرەکانم. ئەگەر منیش پێش تۆ مردم ئەوە بۆخۆت بێ. بەم جۆرە بەخشینە گوتراوە: (عُمْری). هەروا پێشی گوتراوە (رقبی) چونکە هەریەك لە بەخششکارو پێ بەخشراو چاوەڕوانی ئەوەدەکەن ئاخۆ کەی هاوەڵەکەی دەمرێو مڵکەکە بگەڕێتەوە بۆ خاوەنی یەکەمی بەخشندە.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەم تەوقیتکردنەی ئیلغا کردۆتەوە هەرکەسێك بەوجۆرە شتی پێ ببەخشرێ تا لەژیاندابێ هی خۆیەتی کەمردیش بۆ میراتگرەکانیەتیو ناگەڕێتەوە بۆ بەخشندەکە.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْعُمْرَى جَائِزَةٌ لِمَنْ أُعْمِرَهَا وَالرُّقْبَى جَائِزَةٌ لِمَنْ

---

[1] متفق علیه: خ(١٣/١٦٤/٧١٧٤)، م (٣/١٤٦٣/١٨٣٢)، د (٨/١٦٢/٢٩٣٠).

أُرْقِبَهَا». بەخشین بەشێوەی عەمرا دروستە بۆ کەسێك پابەندی دیاریکردنی ماوەکە نەبێ بەڵکوو بە یەکجاری بۆ خۆی بێ‌و دوای خۆشی بۆ میراتگرەکانی بێ.

هەر لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ أَعْمَرَ رَجُلاً عُمْرَى لَهُ وَلِعَقِبِهِ فَقَدْ قَطَعَ قَوْلُهُ حَقَّهُ فِيهَا وَهِيَ لِمَنْ أُعْمِرَ وَلِعَقِبِهِ».[1] کەسێك بەشێوەی عەمرا شتێکی بەخشی بە پیاوێك ئەوشتە دەبێتە ملکی پیاوەکەو دوا مردنیشی بۆ وەچەو نەوەکانیەتی. هەر لەگەڵ وتی ئەوە بۆتۆ بێ تا لەژیاندا بێ ملکییەتی ئەو شتەی نامێنێ‌و دەبێتە ملکی کابرای پێ بەخشراوو وەچەو نەوەکانی.

هەر لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَمْسِكُوا عَلَيْكُمْ أَمْوَالَكُمْ وَلاَ تُفْسِدُوهَا فَإِنَّهُ مَنْ أَعْمَرَ عُمْرَى فَهِيَ لِلَّذِي أُعْمِرَهَا حَيًّا وَمَيِّتًا وَلِعَقِبِهِ».[2] ماڵ‌و سامانی خۆتان پارێزگاری بکەن‌و بەزایەی مەدەن، بێگومان کەسێك بەشێوەی عومرا ماڵێك بدا بە یەکێکی تر ئەوە ئەو ماڵە دەبێتە ملکی ئەو بە مردویی‌و بە زیندویی پاش خۆشی بۆ وەچەکانیەتی.

## وەقف

وەقف: لەزمانی عەرەبیدا بەمانا بەندکردن‌و راگرتن دێ، لە زاراوەی شەرعدا حەبسکردن‌و هێشتنەوەی ئەصڵی ماڵەکەیەو دابەشکردنی بەروبوومەکەیەتی لە رێگەی خودادا.

پرۆژەی وەقف پرۆژەیەکی چاکەکاری‌و مرۆڤ دۆستییە، ئیسلام دایهێناوەو بانگەوازی بۆ کردووە، لەسەردەمی پێش ئیسلامدا نەزاندراوەو

---

[1] صحيح: (ص. ج/١٩٢٧)، م (١٦٢٥ – ٣/١٢٤٥/٢١)، جه (٢/٧٩٦/٢٣٨٠).

[2] صحيح: (ص. ج/١٣٨٨)، م (١٦٢٥ – ٣/١٢٤٦/٢٦).

کاری پێ نەکراوە، پیغەمبەری ئیسلام (درودی خودای لەسەر بێ) دایهێناو بانگەوازی بۆکرد بەمەبەستی بەرژەوەندی موسوڵمانان، چونکە ئەم بەرژەوەندییانەی لە وەقفدا هەن لەکاری خێرخوازی تردا نین، چونکە وێدەچێ مرۆڤ ماڵێکی زۆر لەرێگەی خێرو خێرخوازییدا سەرف بکا، پاشان بفەوتێو نەمێنێو هەژارەکان جارێکی تر پێویستییان بەو ماڵە هەبێ، یان چینێکی تر هەژار پەیدابنو ماڵەکە نەمابێو ئەوان لێی مەحروم بن، کەوابوو رێگا چارەی باشترو گرنتی بۆ هەژار بەگشتیو بۆ هەموو سەردەمەکان ئەوەیە موسوڵمانان بەشێك لەماڵی خۆیان وەقف بکەن بۆ هەژارو ئاتاجان بەروبوومی ئەو ملکە بەسەریاندا بەش بکرێو ئەصڵی ماڵەکەش بمێنێتەوەو نەفەوتێ بەدرێژایی رۆژگار موسوڵمانان سوودی لێ وەربگرن[1].

وەقف کردن کارێکی مەشروعو پەسەندە، پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) موسوڵمانانی هەڵناوە بۆ ئەو کارە خێرەو تەرغیبی کردون

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاثَةٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ»[2]: کە مرۆڤ مرد کردەوەکانی لێ دادەبڕێن جگە لەسێ شت: صەدەقەیەکی بەردەوام، یان زانیارییەکی بڵاو کردبێتەوە سوودی لێ ببێندرێ، یان منداڵێکی صالحی لەدوا جێمابێ دوعای بۆ بکاو داوای لێخۆشبوونی بۆ لەخودا بکا.

ئاشکراشە کە پرۆژەی وەقف دەچێتە چوارچێوەی صەدەقەی جارییەوە.

---

[1] حجة الله البالغة (٢/١١٦).

[2] م (١٦٣١/١٢٥٥/٣)، د (٢٨٦٣/٨٦/٨)، ت (١٣٩٠/٤١٨/٢)، ن (٢٥١/٦).

له ئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب لە خەیبەر زەوییەکی کەوتە دەست، هاتە لای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) داوای لێ کرد ڕێو شوێنی نیشاندا چی لێ بکا، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! زەویەکم لە دەڤەری خەیبەر دەست کەوتووە تا ئێستا ملکی وا بەنرخم دەست نەکەوتووە، دەفەرمووی چی لێ بکەم باشە؟! پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنْ شِئْتَ حَبَسْتَ أَصْلَهَا ، وَتَصَدَّقْتَ بِهَا». ئەگەر حەزدەکەی خودی ملکەکە وەقف بکەو با موسوڵمانان خێر لە بەروبوومەکەی ببینن. جا ئیبنو عومەر دەفەرموێ: ئیتر عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) ملکەکەی وەقف کرد، خودی ملکەکە نافرۆشرێو نابەخشرێو نابێتە میراتو کەلەپور، واتە: عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) ملکەکەی کردە خێرو صەدەقە بۆ هەژارو خزمو کەسوکارو ئازادکردنی کۆیلەو یارمەتیدانی ڕێبوارو میوان، واتە بەروبوومی ملکەکە بەسەر ئەو چینو توێژانەدا دابەش بکرێ، ئەوکەسەش کە سەرپەرشتی دەکا دەتوانێ بە ئەندازەی پێویستی خۆی لێی بخواو بەشی دۆستو برادەرانی بدا.

## ئەوشتانەی وەقف دەکرێنو ئەوانەی وەقفیان لەسەر دەکرێ

ئیبنو حەزم دەڵێ: وەقف دروستە لەو شتانەدا: کە بۆخۆی دەمێنێتەوە سودیشی لێ دەبیندرێ وەکوو خانوبەرەو زەویو زار لەگەڵ ئەو درەختو خانووبەرەی تێیاندایە، هەروا ئاشو قورئانو کتێبو دەفتەر.

هەروا وەقف دروستە لە کۆیلەو چەکو ئەسپو ئامێری غەزاکردنو شتی وا. دروستە مرۆڤ ماڵ وەقف بکا لەسەر کەسێك خۆشی بوێ، یان وەقفی بکا لەسەر خۆی پاشان لەسەر کەسێك بە پەسەندی بزانێ.

هەرکاتێ واقیف ماڵێکی خۆی لەسەر لایەنێکی دیاریکراو بە درکاندنی وەقفکردنەکە یەکسەر ماڵەکە لەواقیفەوە دەگواسترێتەوە بۆ ئەستۆی وەقف لەسەر کراو، دەق وەقف وەکوو بەخشینو فرۆشتن وایە[1].

## داگیرکردنی مڵكو ماڵ (الغصب)

داگیرکردن: بریتییە لەدەست بەسەراگرتنی مافی غەیر بەناڕەوا. دیارە ئەمەش زوڵمو ستەمەو زوڵمو ستەمیش چەند تاریکیو ناخۆشییەکە لەرۆژی قیامەتدا. پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْسَبَنَّ اللّهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الأَبْصَارُ. مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لاَ يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاء – إبراهيم/٤٢ – ٤٣} ئەی موحەمەد؛ ئەی بیسەر! وامەزانە خودا بێ ئاگایە لەو کردارانەی ستەمکاران ئەنجامی دەدەن، وامەزانە: کە خودا مۆڵەتی ئادەمیزادی ستەمکار دەداو عەزابیان لێ دوادەخا، لێیان بێ ئاگایە، دڵنیابە خودا یەکەیەکە تاوانەکانیان دەژمێرێو لەسەریان دەنووسێو لەڕۆژی خۆی تۆڵەیان لێ دەستێنێ، نەوەکوو سزادانەکەیان دوادەخەین مەگەر بۆ ڕۆژێك دوای دەخەین بەڵاو ناخۆشییەکانی سامناکن هەر لەبەر دیمەنی بەسامی ئەو رۆژە چاوی ئادەمیزادان بەملۆق دەوەستێو چاوقوونچاندنیان بۆ ناکرێ، لەگۆڕەکانیان رادەبن بەپەلەو سەرشۆڕی دێن بۆ دەشتی مەحشەر، سەریان بەرز کردۆتەوە بەترسو لەرزەوە دەڕوانن {لاَ يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ} چاویان بەملۆق وەستاوەو پێڵوی چاویان وێك ناکەوێتەوە {وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاء} دڵو دەروونیان خاڵیو بۆشە، هیچ وەرناگرێو هیچیان لەبیر نەماوە، لەترسان پەشۆکاوو شڵەژاون، سەرسامو وڕو حەیرانن، هەرچی هومێدو هیوا هەیە لەدڵیاندا نیە.

---

[1] منار السبیل ج٢/٩.

هەروا دەفەرموێ: {وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ – البقرة/١٨٨}.
پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەوتاری ماڵئاواییدا فەرمووی: «فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا».[1] بێگومان خوێنتان،ماڵو سامانتان ناموسو حەیاتان حەرامە لەسەرتان پێویستە پاریزگاری لێ بکەنو ڕێزی لێ بگرن وەکوو ڕێزگرتنتان بۆ ئەم ڕۆژەو لەم مانگە ڕێزدارەدا لەم شارو دەڤەرە پیرۆزەدا.

## سود وەرگرتن لەماڵی دەست بەسەراگیراو

حەرامە لەسەر داگیرکار سود لەکاڵای داگیرکراو وەربگرێ، پێویستە کەسێك ماڵێکی داگیرکراوی لەلابوو چی زووە بیگێڕێتەوە بۆ خاوەنی.

لە عەبدوڵڵای کوڕی سائیبی کوڕی زەید لە باوکییەوە لەباپیریەوە ریوایەتکراوە، کە بیستویەتی لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ أَخِيهِ لاَعِبًا وَلاَ جَادًّا وَمَنْ أَخَذَ عَصَا أَخِيهِ فَلْيَرُدَّهَا».[2] با هیچ کەس لەئێوە کاڵای برای موسوڵمانی هەڵنەگرێو داگیری نەکا نە بەگاڵتە نە بەڕاستی. کەسێك گۆچانو شتی وای برای موسوڵمانی هەڵگرت با زوو بیگەڕێنێتەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لأَحَدٍ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ ، قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ ، إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٢٠٦٨).

[2] حسن (ص. ج/٧٥٧٨)، د (١٣/٣٤٦/٤٩٨٢)، ت (٣/٣١٣/٢٢٤٩) واللفظ (لا يأخذ أحدكم عصا أخيه).

مَظْلَمَتِهِ ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ».[1] کەسێك مافی یەکێکی لا بێ، ستەمێکی لێ کردبێ، دەستدرێژییەکی کردبێتە سەری، با زوو خۆی لێ ڕزگار بکاو فەرمبووی بۆ بکاتەوەو نەیخاتە درەنگ، پێش ئەوەی ڕۆژێك بێ دینارو دیرهەم ڕۆڵیان نەمێنێ، جا ئەوکاتە ئەگەر کردەوەی چاکی هەبوو ئەوە بە ئەندازەی ستەمەکەی لەکردەوە باشەکانی هەڵدەگیرێ بۆ کابرای ستەم لێکراو، خۆ ئەگەر کردەوەی باشی نەبوو لەخراپەو تاوانی کابرای ستەم لێکراو هەڵدەگیرێ دەخرێتە سەر تاوانی ستەمکارو ئەوەندەی تر کۆڵی گران دەبێ.

### کەسێك لەپێناو پارێزگاری کردن لەماڵو سامانی خۆی بکوژرێ شەهیدە

ڕەوایە بۆ مرۆڤ بەرگری لەنەفسی خۆیو ماڵو سامانی بکا، ئەگەر یەکێك ویستی بیکوژێ یان ماڵی لێ بستێنێ دەبێ بەرگری لەخۆی بکا ئەگەر لەم پێناوەدا کوژرا شەهیدە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پیغەمبەری خودا! هەڵوێستم چی بێ ئەگەر یەکێك ویستی ماڵم لێ داگیر بکا؟ فەرموی: «فَلاَ تُعْطِهِ مَالَكَ». ماڵەکەی مەدەرێ، وتی: ئەی ئەگەر شەڕی لەگەڵ کردم چی بکەم؟ فەرمووی: «قَاتِلْهُ». تۆش شەڕی لەگەڵ بکە، وتی: ئەی ئەگەر ئەو کوشتمی؟ پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَأَنْتَ شَهِيدٌ». ئەتۆ شەهیدی، وتی: ئەی ئەگەر من ئەوم کوشت؟ فەرمووی: «هُوَ فِي النَّارِ». ئەو دۆزەخییە.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٥١١)، خ (٥/١٠١/٢٤٤٩)، ت (٤/٣٦/٢٥٣٤) بمعناه.

## داگیرکردنی زەوی‌و زار

لە سەعیدی کوڕی زەیدەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ لە پیغەمبەرم ژنەوت (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ ظَلَمَ مِنَ الأَرْضِ شَيْئًا طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ».[1] کەسێك ستەم بکاو کەمێك لەزەوی یەکێك داگیر بکا خودا بە ئەندازەی ئەو زەوییە داگیرکراوەی بۆ دەکاتە تۆق‌و لەملی دەکا.

لە سالمەوە لەباوکییەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەت دەکا، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: : «مَنْ أَخَذَ مِنَ الأَرْضِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ خُسِفَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرَضِينَ».[2] کەسێك شتێکی لە زەوی داگیرکرد بەبێ ئەوەی هیچ مافێکی بەسەر ئەو زەوییەوە هەبێ دەستی بەسەردا گرت‌و بەناحەق کردی بەهی خۆی، ڕۆژی قیامەت بەقوڵایی حەوت تەبەقەی زەوی‌دا دەیبەنە خوارێ.

کەسێك زەوییەکی داگیرکرد دارودرەختی تێدا ڕواند یان بیناو باڵەخانەی تێدا دروست کردن، پێویستە زەوییەکە بگەڕێنێتەوە بۆ خاوەنی‌و ئەو نەمامو درەختانەی تێیدا چەقاندووە دەریان بێنێ، بیناو باڵەخانەی تێیدا کردوون بیانڕوخێنێ. ئەمەش ئاماژە بە فەرموودەی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ»..[3] کەسێك بچێتە سەر زەوییەك ملکی خۆی نەبێ درەختی تێدا بڕوێنێ بۆئەوەی بیکاتە ملکی خۆی لەپێش ئەویشدا یەکێکی تر ئەو زەوییەی ئاوەدان کردبێتەوەو بووبێتە ملکی، ئەوە ئەم کابرایە ستەمکارەو بەو درەخت ڕواندنە بۆتە داگیرکار، دەبێ

---

[1] متفق علیه: خ(٢٤٥٢/١٠٣/٥)، م (١٦١٠/١٢٣٠/٣).

[2] صحیح: (ص. ج/٦٣٨٥)، خ (٢٤٥٤/١٠٣/٥).

[3] صحیح: (ص. ج/٦٢٧٢)، ت (١٣٧٨/٤١٠/٢)، جه (٢٤٦٦/٨٢٤/٢).

وازی لیّ بیّنیّ و زەوییەکە بداتەوە خاوەنی، چونکە هیچ مافیّك نیە بۆ کابرای درەخت رویّنی ستەمکارو زەوی داگیرکەر.

ئەگەر کشتوکاڵی تیّدا کرد دەبیّ بڕی تیّچووی کشتوکاڵکردنەکە وەربگریّتەوەو وازی لیّ بیّنیّ و کشتو کاڵەکە بۆ خاوەن زەوییەکە دەبیّ.

لە رافیعی کوڕی خەدیجەوە ریوایەتکراوە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) فەرموویەتی: «مَنْ زَرَعَ فِي أَرْضِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَلَيْسَ لَهُ مِنَ الزَّرْعِ شَيْءٌ وَتُرَدُّ عَلَيْهِ قِيمَةُ نَفَقَتِهِ».[1] کەسیّك لەزەوی کەسانی تردا کشتوکاڵی کرد بەبیّ رەزامەندیو ئیزن وەرگرتن لیّیان، ئەوە جگە لە نەفەقەو تیّچوی کشتو کاڵەکە هیچی تری ناکەویّ.

## شوفعە

شوفعە بریتییە لە گواستنەوەی بەشی هاوبەشیّك بۆلای هاوبەشەکەی، کە لەوەپیّش ئەو بەشە گواسترابۆوە بۆ کابرایەکی بیّگانەو ناشەریك. بەونرخەی دیاریکرابوو بۆ کڕیارە بیّگانەکە.

## شوفعە لەچیدا ئەنجام دەدریّ؟

لەجابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ریوایەتکراوە، دەفەرمویّ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیّ) بڕیاریدا بەڕەوایی شوفعەو بەرقەراربوونی لەهەر موڵكو ماڵیّك دا بەناسایی بەش نەکریّ. بەڵام ئەگەر ملّك سنورو ریّبازی جیاکرایەوە شوفعەی تیّدانیە.

لەسەر ئەم بنەمایە کەسیّك هاوبەشی هەبوو لە زەویو زاریّکدا یان لەدیوارو خانوبەرەدا نابیّ بیفرۆشی بە بیّگانە هەتا پرس بەهاو بەشەکەی

[1] صحيح: (ص. ج/٦٢٧٢)، ت (١٣٧٨/٤١٠/٢)، جه (٢٤٦٦/٨٢٤/٢).

دەكاو پێشنیاری ئەوەی بۆدەكا كە لێی بكڕێ، ئەگەر لەپێشدا پرسی بە هاوبەشەكەی نەكردو پێشنیاری ئەوەی نەكرد كە دەیفرۆشێ و پێی خۆشە ئەو لێی بكڕێ، فرۆشتی بە یەكێكی بێگانەو نا هاوبەش، ئەوە هاوبەشەكەی دەتوانێ بە ڕێگای شوفعە ئەو ملكە هەڵبگرێتەوە. چونكە ئەو شیاوترین كەسە بە كڕین و هەڵگرتنەوەی ملكی هاوبەشەكەی.

لە جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ كَانَتْ لَهُ نَخْلٌ أَوْ أَرْضٌ فَلاَ يَبِيعُهَا حَتَّى يَعْرِضَهَا عَلَى شَرِيكِهِ».[1] كەسێك باخی خورما یان زەوی و زاری هەبوو با نەیفرۆشێ هەتا پرس بە هاوبەشەكەی دەكاو بۆ ئەوی رادەنوێنێ كە لێی بكرێ.

لەئەبو رافیعەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الشَّرِيكُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ مَا كَانَ».[2] شەریك شیاوترە بەو زەوییەی لە پەناوەیەتی و ئاوبارەو جۆگای دەیگرێتەوەو لێی نزیكە.

شوفعە بەهۆی هاوسێیەتییەوە ئەگەر لەنێوانیاندا حەقێكی هاوبەش هەبوو بەم جۆرە ڕێگایان یەكبوو یان بەیەك كارێز ئاو دەدران ئەوە شوفعە دەچەسپێ بۆ یەكێ لە هاوبەشەكان هەركامیان بەشی خۆی بفرۆشێ بە یەكێكی بێگانە بۆ هاوبەشەكەی تریان هەیە بەشێوەی شوفعە هەڵی بگرێتەوە، بەمەرجێ پێش فرۆشتنەكەی پرسی پێ نەكردبێ و بۆی عەرز نەكردبێ.

لە جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْجَارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جَارِهِ يُنْتَظَرُ بِهَا وَإِنْ كَانَ غَائِبًا إِذَا كَانَ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٢٠٢١)، جه (٢/٨٣٣/٢٤٩٢)، ن (٧/٣١٩).

[2] صحيح: (ص. جه/٢٠٢٧)، جه (٢/٨٣٤/٢٤٩٨).

طَرِيقُهُمَا وَاحِدًا».[1] جیران خاوەن مافە بۆ کڕینەوەی مڵکی جیرانی، تەنانەت ئەگەر هاوسێیەکەی لەماڵ نەبوو دەبێ چاوەڕێی بکا تا دەگەڕێتەوەو پرسی پێ دەکا ئاخۆ ئەو دەیەوێ بیکڕێ یان نا، ئەمە کاتێك وایە کە ڕێگایان یەك بێ، واتە مڵکی هەردوو هاوسێکان یەك ڕێگایان هەبوو.

هەروا لە ئەبو رافیعەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « الْجَارُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ مَا كَانَ».هاوسێ شیاوترەو خاوەن مافە بۆ کڕینەوەی مڵکی نزیکی مڵکی خۆی.

## بریکاریی (الوكالة)

بریکاریی بریتییە لەوەی: یەکێك یەکێکی تر دەکاتە بریکاری خۆیو دەسەڵاتی دەداتێ بەشێوەی ڕەهایی یان سنوردار. وەکالەت ڕەوایە بە پێی قورئانو سوننەتو کۆڕای ئوممەت... پەروەردگار دەفەرموێ: {وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا – الكهف/١٩}. ئاوا بەوشێوە کۆمەڵی ئەصحابولکەهف زیندومان کردنەوە بۆئەوەی بکەونە پرسیارو لێکۆڵینەوە لەناوخۆیاندا، یەکێکیان وتی: چەند زەمان لەم شوێنە ماونەوە؟ وتیان: ڕۆژێك یان بڕی ڕۆژێك ماوینەوە. هەندێکیان وتیان: خودا دەزانێ ماوەی مانەوەکەمان چەندە، ئێستا ئێمە برسیمانە با جارێ خەمی ئەوە بخۆینو ئەو کێشەیەمان حەل بکەین. یەکێك بنێرن بۆ بازاڕو ئەم پارەیەی لامان چنگ دەکەوێ هەندێکی بدەنێ با بچێ خواردنمان بۆ بکڕێ لە

---

[1] صحیح: (ص. جە/٢٠٢٤)، خ (٢٢٥٨/٤٣٧/٤)، د (٣٤٩٩/٤٣٨/٩)، ن (٧/٣٢٠)، جە (٢/٨٣٣/٢٤٩٥).

بازاڕو بۆمان بهێنێ. یا بەکارامایی‌و لێزانانە بچێ بۆناو شارو نەهێڵێ یاساوڵو ناحەزانمان پێمان بزانن، دەبێ زۆر بەنهێنی‌و وریاییەوە بچێ، وابکا کەس پێمان نەزانێ.

لە ئەبو رافیعەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) مەیموونەی مارەکرد، دوایی گواستییەوە من لەو ماوەیەدا سازێنەری ئەو خوازبێنی‌و مارەکردن‌و ژنگواستنەوە بووم[١].

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی بریکاری دیاریکردووە بۆ وەرگرتنەوەی قەرزو بۆ جێبەجێ کردنی حەدە شەرعییەکان‌و شتی تریش[٢].

موسوڵمانان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە دروستە بریکار بگیرێ، بەڵکوو سوننەت‌و کارێکی پەسەندو جەخت لەسەر کراوە. چونکە پرۆسەی بریکارگرتن جۆرێکە لە هاریکاریکردن لەسەر چاکەو تەقوا. چونکە هەموو کەسێك ناتوانێ بۆ خۆی ئیشەکانی جێبەجێ بکاو کارەکانی راپەڕێنێ، کەوابێ پێویستە مرۆڤ هەندێ کاری خۆی بە خەڵکانی تر بسپێرێ، بۆئەوە لەجیاتی ئەو کارەکانی بۆ راپەڕێنن. هەرشتێکیش دروست بێ مرۆڤ بۆ خۆی ئەنجامی بدا دروستە بریکاری بۆ دیاری بکا.

وەکیل ئەمین‌و بڕوا پێکراوە لەوەی وەری دەگرێ‌و خەرجی دەکا هەتا سنوور بەزێنیش نەکا نابێتە زامن‌و بەرعۆدەبوو. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ ضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَنٍ».[٣]

---

[١] صحيح إسناد (الإرواء/٦/٢٥٢)، أخرجه الدارمي (٣٨/٢)، وأحمد (٦/٣٩٢ - ٣٩٣).

[٢] نمونەی ئەوە فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: {أغدُ يا أنيس الى إمرأة هذا فان أعترفت فارجمها}.

[٣] حسن (ص. ج/٧٥١٨).

## كتاب الإيمان والنذور
## نامەی سوێندو نادەکانو فۆتۆکان

سوێند کە بەزمانی عەرەبی بە (یمین) ناوزەد دەکرێو لە بنەماشدا (یمین) بەمانا دەستی راستە، بۆیە ئەو وشەی یەمینەیان بۆ سوێند بەکارهێناوە چونکە عەرەبەکان کە سوێندیان بۆ یەکتری دەخوارد دەستیان دەنایە ناو دەستی یەکتریو جەختی پەیمانەکەیان دەکردەوە.

لە شەرعیشدا سوێند بریتییە لە جەختکردنەوەی شت بەناوهێنانی ناوێکی خودا یان صیفەتێك لە صیفەتەکانی.

سوێند تەنها بەناوێك لە ناوەکانی خودا یان صیفەتێك لە صیفەتەکانی دادەمەزرێ

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاگای لێ بوو عومەری کوڕی خەتتاب لەگەڵ کۆمەڵێکدا دەڕۆیشت لەناوەندی قسەو باسدا سوێندی بەباوکی دەخوارد، پیغەمبەر پێی فەرموو: «أَلاَ إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ ، مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ ، أَوْ لِيَصْمُتْ».[1] ئاگاداربینەوە: کە خودا نەهێتان لێ دەکا لەوە کە سوێند بە باوكو باپیرانتان بخۆن، ئەگەر کەسێك ویستی سوێند بخوا با سوێند بەخودا بخوا یان با بێدەنگ بێو سوێند نەخوا.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَزَالُ جَهَنَّمُ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ فَتَقُولُ قَطْ قَطْ وَعِزَّتِكَ . وَيُزْوَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ».[2] دۆزەخ پەیتا پەیتا دەڵێ کوا تاوانبار ماون بخرێنە ناومەوە بابێنو هێشتا پڕنەبووم!!

---

[1] متفق علیه: خ(٦٦٤٦/٥٣٠/١١)، م (١٦٤٦ – ٣/١٢٦٧/٣)، د (٣٢٣٣/٧٧/٩)، ت (١٥٧٣/٤٥/٣).

[2] متفق علیه: خ(٦٦٦١/٥٤٥/١١)، م (٢٨٤٨/٢١٧٨/٤)، ت (٣٣٢٦/٦٥/٥).

ئیتر هەر قۆڕەی خاڵی بوونی دێو هەڵپەی هەڵلوشینی زیاتریەتی هەتا پەروەردگار قاچی دەخاتە ناو، ئیتر دەڵێ بەسمە بەسمە قەسەم بە شکۆمەندیت پڕبوم. ئەمجار دۆزەخ وێکدێتەوە.

## سوێند بەغەیری خودا شیرك‌و کوفرە

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: ژنەوتم لە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللّٰهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ».[1] کەسێك سوێند بەغەیری خودا بخوا، ئەوە بێگومان کافردەبێ یان هاوبەشی بۆ خودا داناوە.

لە ئەبو هورەیرە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى . فَلْيَقُلْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ . وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرْكَ ، فَلْيَتَصَدَّقْ».[2] کەسێك سوێندی خوارد لەمیانەی سوێندەکەیدا وتی سوێندم بە (لات) بێ ئەوشتە وایە، یان وانیە، با دوابەدوای ئەوە بڵێ: (لا الـه الا الله). کەسێك بە هاوەڵەکەی گوت وەرە با قومار بکەم لەگەڵتا، با خێرو صەدەقە بکا.

**رەخنەیەك‌و وەڵامەکەی:**

هەندێ کەس پاساو دێننەوە بۆ سوێندخواردنیان بە غەیری خودا بەوە کەترسی ئەوەیان هەیە سوێندەکەیان درۆبێ‌و نایانەوێ ناوی خودا لەگەڵ درۆو دەلەسە تێکەڵ بکەن خوداش بۆ خۆی دەفەرموێ: {وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ – البقرة/٢٢٤}. وەڵامی ئەو پاساوەی کە پشتی پێ دەبەسترێ ئەو ریوایەتەیە: کە میسعەری کوڕی کیدام دەیگێڕێتەوە لە وەبرەی کوڕی

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٢٠٤)، ت (٣/٤٥/١٥٧٤).

[2] متفق عليه: م (١٦٤٧/١٢٦٧/٣)، ن (٧/٧)، د (٩/٧٤/٣٢٣١)، خ (١١/٥٣٦/٦٦٥٠).

عەبدوڕڕەحمان، دەڵێ: عەبدوڵڵا فەرموویەتی: {لأن أحلف باالله كاذباً أحبّ الي من أن أحلف بغيره صادقاً}[1] ئەگەر من بەدرۆ سوێند بەخودا بخۆم لەلام باشترە لەوەی بەڕاست سوێند بەغەیری خودا بخۆم.

مانای ئایەتەکەش {وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ} وەکوو ئیبنو کەثیر دەفەرموێ‌و لە ئیبنو عەبباسەوە نەقڵ دەکا بەم جۆرەیە: (خودا مەکەنە پەردەو دێو جامە بۆ سوێندەکانتان بڕیارمەدەن، بڵێن: سوێندم خواردوە ئەو کارە خێرە ناکەم، بەڵکوو کەفارەتی سوێندەکەت بدەو کارە خێرەکە ئەنجام بدە).

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: ئیمامی (مەسروق)و شەعبی‌و ئیبراهیمی نەخەعی‌و موجاهیدو طاوس‌و، سەعیدی کوڕی جوبەیرو عطاءو عیکریمەو مەکحول‌و زوهری‌و حەسەن‌و قەتادەو موقاتیلی کوڕی حیبان‌و ڕەبیعی کوڕی ئەنەس‌و ضەحاك‌و عەطای خوراسانی‌و (السدی) ئەو ئایەتەیان بەوشێوە تەفسیرەی منیان تەفسیر کرد.

### کەسێك سوێند بخوا بە ئاینێك غەیری ئایینی ئیسلام بەم جۆرە بڵێ جولەکەبم ئەوشتە وایە یان وانیە

لە ثابیتی کوڕی ضەحاکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةٍ سِوَى الإِسْلاَمِ كَاذِبًا مُتَعَمِّدًا فَهُوَ كَمَا قَالَ».[2] کەسێك سوێندبخوا بە ئایینێکی جیا لە ئایینی ئیسلام بەم جۆرە بڵێ بچمە سەر دینی جولەکە یان گاور، ئەوشتە وایە یان وانیە

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٦٢)، الطبراني في الكبير/٨٩٠٢/٢٠٥/٩.

[2] متفق عليه: م (١١٠ – ١٧٧/١٠٥/١)، خ (٦٦٥٢/٥٣٧/١)، د (٣٢٤٠/٨٣/٩).

سوێندەکەشی درۆبێ، ئەوە یەکسەر لە ئیسلام وەردەگەڕێو دەچێتە سەر ئەو ئایینە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی بورەیدەوە ئەویش لە باوکییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنَ الإِسْلاَمِ فَإِنْ كَانَ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَإِنْ كَانَ صَادِقًا لَمْ يَعُدْ إِلَى الإِسْلاَمِ سَالِمًا».[1] کەسێك بڵێ: من لەئایین بێ بەری بم، ئایینم نەمێنێ، ئەوشتە وایە یان وانیە، ئەوکەسە ئەگەر درۆبکا ئەوە چۆنی گوتووە ئاوایە، لە ئیسلام دەردەچێ، خۆ ئەگەر ڕاست بکا وا بەئاسانیو ساغو سەلامەتی ئایینی بۆ ناگەڕێتەوە.

### کەسێك سوێندی بەخودا بۆ خورا دەبێ بڕوای پێ بکاو ڕازی بێ

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گوێی لێ بوو پیاوێك سوێندی بەباوکی دەخوارد. فەرمووی: «لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ مَنْ حَلَفَ بِاللَّهِ فَلْيَصْدُقْ وَمَنْ حُلِفَ لَهُ بِاللَّهِ فَلْيَرْضَ وَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِاللَّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ».[2] بە باوكو باپیرانتان سوێند مەخۆن، کەسێکیش سوێندی بەخودا خوارد با ڕاست بکاو بەدرۆ سوێند بەخودا مەخۆن، کەسێکیش سوێندی بەخودا بۆ خورا با ڕازی بێو نەڵێ بڕوات پێ ناکەم، کەسێك سوێندی بەخودا بۆ بخورێو ڕازی نەبێ ئەوە لەپیاو چاکانی خودانیە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «رَأَى عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ رَجُلاً يَسْرِقُ فَقَالَ لَهُ أَسَرَقْتَ

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٧٦)، د (٣٢٤١/٨٥/٩)، ن (٧/٦)، جه (٢١٠٠/٦٧٩/١).

[2] صحيح: (ص. جه/١٧٠٨)، جه (٢١٠١/٦٧٩/١).

قَالَ لاَ وَاللّٰهِ الّٰذِى لاَ إِلَهَ إِلاّٰ هُوَ. قَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَكَذَّبْتُ بَصَرِى». [1] حەزرەتی عیسای کوڕی مەریەم پیاوێکی بینی دزی دەکرد، پێی فەرموو ئەوە دزیت کرد؟ وتی: نە بەوخودایەی هیچ خودای ترنین جگە لەو، دزیم نەکردوە. حەزرەتی عیسا فەرمووی: ئیمانم هەیە بەخوداو چاوم رەشکەو پێشکەی کردوەو درۆی کردوە.

## سوێند دەبێتە سێ جۆر

١- سوێندی لەغوو دانەبەستراو.

٢- سوێندی غەمموس‌و بەدرۆخوراو.

٣- سوێندی دابەستراوو جەخت لەسەر کراو.

سوێندی لەغوو دانەبەستراو: ئەو سوێنددەیە کە کابرا بەسەر دەمیدا دێ‌و مەبەستی نیە وەکوو ئەوە یەکێك بە یەکێك بڵێ بەخوا دەبێ نان بخۆی ئاو بخۆیەوە، مەبەستیشی بەم وشەو رشتەیە سوێندخواردن نیە، ئەم جۆرە سوێندە دانابەسترێ‌و بەسوێند حیساب ناکرێ.

قورئان دەفەرموێ: {لاَّ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِيَ أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ – البقرة/٢٢٥}. پەروەردگار ئێوە ناخاتە بەر لێپرسینەوەو تۆڵە لێ ستاندن بەهۆی سوێندی سەرزارەکی‌و دانەبەستراو. بەڵکوو ئێوە موحاسەبە دەکا لەسەر ئەو سوێندانەتان کە لەناخی دڵتانەوە دێتە دەرو بە جەخت دەیڵێن: یان دەفەرموێ: { لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ – المائدە/٨٩}.

[1] متفق علیه: خ(٦/٤٧٨/٣٤٤٤)، م (٤/١٨٣٨/٢٣٦٨)، ن (٨/٢٤٩)، جه (١/٦٧٩/٢١٠٢).

لـه خـاتو عائيـشەوە (رەزای خـودای لیٚ بـیٚ) ڕيوايـەتكراوە، دەفـەرمویٚ: ئايەتی {لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ} دەربارەی قسەی كەسێك نازڵ بـووە لـەميانی قسەكردنیدا دەڵیٚ بەڵیٚ (والله)، ناوەڵلا.[1]

## سوێندی بەفتارەدەرو ماڵوێرانكەر (يەمينی غەمموس)

ئـەو سـوێندە بەدرۆيەيـە كـە بەهۆيـەوە مـاف پێـشێل دەكـریٚ. يـان ئـەو سـوێندەيە مەبەسـت تێيـدا فيـسق‌و خيانەتـە، سـوێندی نـاڕەواو ناحەقـەو يەكێكـە لەتاوانــە گـەورەكان، بۆيـەش نـاونراوە (غـەمموس) ماڵوێرانكـەرو بەفتاردەر چونكە سوێندخۆرەكە بـە قوڕدا دەباتـە خـوارو مـاڵوێرانی دەكاو دوايی دەيخاتە ناو دۆزەخەوە.

سوێندی غەمموس‌و بەناحەق لە هەرە تاوانە گەورەكانـەو كەفارەتی بـۆ نادریٚ، چونكە پەروەردگار دەفەرمویٚ: {وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّـدتُّمُ الأَيْمَـانَ – المائـدة/٨٩}. ئاشكراشـە سـوێندی غـەمموس‌و ناحـەق‌و نـاڕەوا دانابەسـتریٚ چونكە سوێندی دابەستراو ئەوەيە بتوانریٚ هەڵبوەشێتەوە، دەی ئـەم حاڵەتـە بۆ سوێندی غەمموس دەستەبەر نابیٚ.

پەروەردگار دەفـەرمویٚ: {وَلاَ تَتَّخِذُواْ أَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ فَتَـزِلَّ قَـدَمٌ بَعْـدَ ثُبُوتِهَـا وَتَـذُوقُواْ الْـسُّوءَ بِمَـا صَـدَدتُّمْ عَـن سَـبِيلِ اللّـهِ وَلَكُـمْ عَـذَابٌ عَظِـيمٌ – النحـل/٩٤}. ئـەی خـاوەن بـاوەڕان! سـوێندەكانتان مەكەنـە فـێڵ‌و تەڵەكـەو هۆكاری هەڵخەڵەتاندنی خەڵك، بۆ ئـەوەی هەڵنەخليـسكێن‌و لـەڕێگای ڕاسـت‌و ئيمانـداری لانـەدەن، دوای ئـەوەی دڵتـان لەسـەر ئـايين دامـەزراوە. بـۆ ئـەوەی توشی سزای سەختی خودايی نەبنەوە بەهۆی لەخشتەبردنی خەڵكی. چونكە ئيمانهێنان‌و ژێوانبوونەوە لێی، خەڵكی هەڵدەنیٚ بۆ دووركەوتنەوە لە ئيسلام

---

[1] صحيح: (ص. د/٢٧٨٩)، خ (١١/٥٤٧/٦٦٦٣).

{وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ} بۆ ئێوه سزای كوشندەو گەورە هەيە ئەگەر عەهدو پەيمانی خۆتان هەڵبوەشێننەوە.

خاوەنی تەفسیری طەبەری لە تەفسیرەكەیدا دەڵێ مانای ئایەتەكە ئاوایە: نەكەن ئەو سوێندانەتان كە دەیانخۆن وایان لێ بكەن كە وەفا بەعەهدو پەیمانی خۆتان نەكەن بەرامبەر بەو كەسانەی پەیمانتان لەگەڵ بەستوونو بتانەوێ فێڵو غەدر بكەنو سوێندەكەتان بۆیە دەخۆن تا بەرامبەرتان دڵنیا بێ كە ئێوە بۆیان باشنو دڵتان صافە بەرامبەریان وەلحال ئێوە خەیاڵی ئەوەتان هەیە غەدریان لێ بكەن[1].

لە عەبدوڵلای كوڕی عەمرەوە لە پیغەمبەرەوە ریوایەتكراوە، كە فەرموویەتی: «الكبائر: الإِشْرَاكُ بِاللَّهِ ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ ، وَالْيَمِينُ الْغَمُوسُ».[2] تاوانە گەورەكان هاوەڵ دانانە بۆ خودا، ئەزیەتدانی دایكو باوكە. كوشتنی ئادەمیزادە بەناحەق. سوێندی غەمموسو ناڕەوایە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «خَمْسٌ لَيْسَ لَهُنَّ كَفَّارَةٌ الشِّرْكُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَقَتْلُ النَّفْسِ بِغَيْرِ حَقٍّ أَوْ نَهْبُ مُؤْمِنٍ أَوِ الْفِرَارُ يَوْمَ الزَّحْفِ أَوْ يَمِينٌ صَابِرَةٌ يَقْتَطِعُ بِهَا مَالاً بِغَيْرِ حَقٍّ».[3] پێنج تاوان كەفارەتیان نییە، هاوەڵ دانان بۆ خودا، كوشتنی ئادەمیزاد بەناحەق، یان تاڵانكردنی ماڵی موسوڵمان، یان هەڵاتن لەصەفی غەزا لەكاتی هێرش بردندا، یان سوێندی غەمموسو بەدرۆ، كە بەناحەق ماڵی غەیر بۆ خۆیان دابڕن.

---

[1] تەفسیری طەبەری ج١٤/١٦٦.

[2] صحيح: (ص. ج/٤٦٠١)، خ (١١/٥٥٥/٦٦٧٥)، ن (٧/٨٩)، ت (٤/٣٠٣/٥٠١٠).

[3] حسن (ص. ج/٣٢٤٧)، حم (١٤/٦٨/٢٢٠).

## سوێندی دابەستراوو حوکمەکەی

سوێندی دابەستراو ئەو سوێندەیە سوێندخۆر بە مەبەستەوە دەیخوا سووره لەسەری‌و بە جەختەوە ئەدای دەکاو جەخت لەکردنی شتێك یان نەکردنی دەکاتەوە، جا ئەگەر سوێندەکەی بەدرۆ نەبوو وەبەگوێرەی سوێندەکەشی هەڵس‌وکەوتی کرد ئەوە هیچ کەفارەتی لەسەر نیە، خۆ ئەگەر سوێندەکەی لەخۆ خست، دەبێ کەفارەتی سوێندەکەی بدا، چونکە قورئان دەفەرموێ: {وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ – البقرة/٢٢٥} وەڵێ تاوانبارتان دەکاو سزاتان دەدا ئەگەر بەدڵ سوێندەکە بخۆن‌و مەبەستتان لە سوێندخواردنەکە هەبێ - یان دەفەرموێ: {وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ – المائدة/٨٩} بەڵکوو سزاتان دەدا لەسەر سوێندێك کە بە سووربوونەوە جەختی لەسەر بکەنەوەو بڵێن: سوێندم وابێ فلان شت دەکەم یان نایکەم. ئەمە ئەگەر سوێندەکەی لەخۆ خست لێپرسینەوەی لەسەرە.

## دامەزران‌و چۆنیەتی نوێژ بەگوێرەی نیازو نیەتە

لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە پیغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ».[1] کردەوەکان بەگوێرەی نیازە، کەسێك سوێند بخوا لەسەر شتێك‌و شتێکی تر لەنیازیدا بێ، ئەوە عیبرەت بەنیازەکەیەتی نەك بە لەفظەکەی.

لە سوومیدی کوڕی حەنظەلەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: ڕۆیشتینە دەر نیازمان بوو بچینە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وائیلی کوڕی حوجرمان لەگەڵدا بوو، لە ڕێگا دوژمنەکەی گرتی، خەڵکەکە توشی ئیحراج بوون، کە سوێند بخۆن: کە ئەمە فلان نیەو فلانە، من سوێندم

---

[1] لەباسی دەستنوێژدا تێپەڕی.

خـوارد، کـه ئەمـه برامـه، ئـیتر کـابرا وازی لێ هێنـا، دوایـی هاتینـه خزمـەت پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) عـەرزم کـرد: کـه خەڵکەکـه ئامـادە نەبوون سووێندەکە بخۆن، مـن سـوێندم خـوارد، کـه ئەمـه برامـه، پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «صـدقتَ الْمُـسْلِمُ أَخُـو الْمُـسْلِمِ».[1] ڕاستت کردووە موسوڵمان برای موسوڵمانە.

کاتێك ئیعتیبار بـەنیازی سوێندخۆرەکەیە ئەگـەر سـوێند نـەدرێ، داوای سـوێندخواردنی لێ نـەکرێ، ئەگـەر سـوێند دراو داوای سـوێندی لێ کـرا، ئـەوە سوێندەکەی لەسەر نیازی ئەو کەسەیە کە سوێندی دەدا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «انما الْـيَمِينُ عَلَـى نِيَّـةِ الْمُـسْتَحْلِفِ».[2] سـوێند کـەوتن و نەکەوتنی بەگوێرەی نیازی ئەو کەسەیە داوای سوێندخواردن دەکا.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَمِينُكَ عَلَى مَا يُـصَدِّقُكَ بِـهِ صَـاحِبُكَ».[3] سـوێندەکەت بەو شێوە دەبێ کە هاوەڵەکەت لەنیازیدایە.

کەسێك سوێندی خوارد کە فلانە شت نـەکا، لـەبیری چۆوە یـان بەهەڵـە ئەو کارەی کرد، ئەوە سوێندی لێ ناکەوێ، چونکە قورئان دەفەرموێ: {رَبَّنَـا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا – البقرة/٢٨٦}. ئەی خـودای ئێمـە! سـزامان مـەدە لەسـەر شـتێك لـەبیرمان نـەبوو یـان بەهەڵـە لێمـانی رودا. لـە فـەرموودەی

---

[1] صحيح: (ص. جه/١٧٢٢)، جه (١/٦٨٥/٢١١٩)، د (٩/٨٢/٣٢٣٩).

[2] صحيح: (ص. جه/١٧٢٣)، جه (١/٦٨٥/٢١٢٠)، م (١٦٥٣- ٢١/ ٧٣/٢٩٧٤).

[3] صحيح: (ص. جه/١٧٢٤)، م (٣/١٢٧٤)، جه (١/٦٨٦/٢١٢١)، د (٩/٨٠/٣٢٣٨).

پێغەمبەردا هاتووە دەفەرموێ: کە بەندەکان ئەو پاڕانەوەیە ئەنجام دەدەن پەروەردگار دەفەرموێ: {نعم}[1] بەڵێ باشەو دوعاکەتان گیرایە.

کەسێك سوێندی خواردو وتی: ئینشائەڵلا، ئەوە چەرت کردنەو سوێندەکەی ناکەوێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەت دەکا، کە دەفەرموێ: سولەیمانی کوڕی داود (علیهما السلام) وتی: «لأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى سَبْعِينَ امْرَأَةً كُلُّهُنَّ تَأْتِي بِغُلَامٍ يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ أَوِ الْمَلَكُ قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. فَلَمْ يَقُلْ وَنَسِيَ. فَلَمْ تَأْتِ وَاحِدَةٌ مِنْ نِسَائِهِ إِلاَّ وَاحِدَةٌ جَاءَتْ بِشِقِّ غُلَامٍ». دەبێ من ئەمشەو بچمە لای حەفتا ئافرەت لەخێزانەکانم هەموویان سکیان بێو هەریەکەیان کوڕێکی بێو گەورە بێنو ببنە غەزاکەر لە ڕێگای خودادا، هاوەڵەکەی یان فریشتە پێی گوت: بڵێ ئینشائەڵلا، وای نەگوتو لەبیری چۆوە، هیچ کام لەژنەکانی منداڵیان لەسکی نەکەوتو کەسیان منداڵی نەبوو، جگە لە یەکێکیان منداڵێکی نیوە ناچڵی بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ، لَمْ يَحْنَثْ وَكَانَ دَرَكًا فِي حَاجَتِهِ».[2] ئەگەر بیگوتایە ئینشائەڵلا سوێندەکەی نەدەکەوت هەموو ژنەکانی کوڕیان دەبوونو ئەو کوڕانە بۆی دەبوونە یارمەتیدەرو هاوکار بۆ غەزا.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ وَاسْتَثْنَى إِنْ شَاءَ رَجَعَ وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ غَيْرُ

---

[1] صحيح: (ص. ن/٣٥٨٨)، م (١/١١٥/١٢٥).

[2] متفق عليه: م (٣/١٢٧٥/٢٣/١٦٥٤)، خ (١١/٥٣٤/٦٦٣٩)، ن (٢٥٧).

حَانِثٍ». [1] کەسێك سوێندی خواردو لە سوێندەکەیدا ئیستیثنائی بەکار هێنا، وتی: ئینشائەڵلا. (ئەگەر خودا حەزبکا) ئەوکاتە بەویستی خۆی حەزی لێ بوو ئیشەکە بکا یان نەیکا سوێندی لێ ناکەوێ.

کەسێك سوێندی لەسەر شتێك خواردو دوایی بینی پێچەوانەکەی باشترە، با کارە باشەکەیان بکاو کەفارەتی سوێندەکەشی بدا. [2]

کەسێك سوێندی خوارد پێچەوانەکەی خێرتر بوو نابێ کابرای سوێندخۆر سور بێ لەسەر سوێندەکەی، پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّواْ وَتَتَّقُواْ وَتُصْلِحُواْ بَيْنَ النَّاسِ وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ – البقرة/٢٢٤}.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: واتە: خودا مەکەن بە لەمپەڕو سوێندەکەتان بکەن بەهۆکاری نەکردنی خەیر، بەڵکوو کەفارەتی سوێندەکەتان بدەن‌و کارەخێرەکە بکەن. [3]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَاللّٰهِ لأَنْ يَلَجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي فَرَضَ اللّٰـهُ». [4] ئەگەر یەکێك لەئێوە سوێندێکی خوارد پەیوەندی بەماڵ‌و منداڵەکەیەوە هەبوو بەجۆرێك ئەگەر سوێندەکەی لەخۆی نەخاو ماڵ‌و منداڵی زیانیان لێ بکەوێ، پێویستە سوێندەکە لەخۆی بخاو کەفارەتەکەی بدا، خۆ ئەگەر وتی سوێندەکە لەخۆم ناخەم تاوانی سوێند لەخۆ خستن ناخەمە ئەستۆی خۆم، ئەوە هەڵەیەو ئەم هەڵوێستەی پەسەند

[1] صحيح: (ص. جه/١٧١١)، جه (٢١٥٠/٦٨٠/١)، د (٣٢٤٥/٨٨/٩)، ن (٧/١٢).

[2] صَحيح: (الإرواء/٢٠٨٤)، م (١٦٥٠ – ١٣/١٢٧٣/٣)، ت (١٥٦٩/٤٣/٣).

[3] لەوەپێش تێپەڕی.

[4] متفق عليه: خ (٦٦٢٥/٥١٧/١١)، م (١٦٥٥/١٢٧٦/٣).

نیـه، چـونكه بـەردەوام بـوون لەسـەر پـەیڕەویكردنی سـوێندەكەیو زیـان گەیاندن بەماڵو منداڵی تاوانی گەورەترە لەوەی سوێندەكەی بخاو كەفارەتی بـدا، بـەڵام بەمـەرجێ سـوێند لـەخۆ خـستنەكەی سەرنەكێـشێ بـۆ تـاوانو گوناحباری.

## كەفارەتی سوێند

كەسێك سوێندی خواردو سوێندەكەی كەوت، كەفارەتەكەی بە یەكێ لـەم سێ شێوە دەبێ.

١- (إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ). پێدانی ژەمێك خواردن بە دە هەژار لە خواردەمەنییەكی مام ناوەندی.

٢- (أَوْ كِسْوَتُهُمْ) یان پۆشاك پێدانیان.

٣- (أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) یان ئازاد كردنی بەندەیەكی موسوڵمان.

ئەمجار ئەگەر كەسێك لەم سێ جۆرە كەفارەتـە هیـچیانی بـۆ دەسـتەبەر نـەبوو ئـەوە كەفارەتـەكـەی بـەرۆژوبوونی سـێ رۆژە، بـەڵام ئەگـەر دەسـەڵاتی بەسەر یەكێ لەو سێ جۆرەی پێشوودا بشكێ نابێ پـەنا بـۆ رۆژوگـرتن بـەرێ. قورئان دەفەرموێ: {لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ – المائدة/٨٩}: پەروەردگار ناتانگرێ بـەو سـوێندانەی بـەبێ مەبەست، بەسـەر دەمو زوبانتانـدا دێ، بـەڵكوو حیـسابو لێكۆڵینـەوەتان لەگـەڵ دەكـا لەسـەر ئـەو سـوێندانەی بـە مەبەسـتەوە دەیـانخۆنو سـورن لەسـەریان، جـا كەفارەتی سوێند خواردەمەنی دانـە بـە دە هـەژارو بـۆ هـەر یەكـەیان ژەمێـك لەخواردنێكی مام ناوەندی لەوەی دەیدەن بـەخاوخێزانی خۆتـان، یـان پۆشـاك پێـدانیان یـان ئـازادكردنی بەندەیـەكی موسـوڵمان، ئەگـەر ئەمانـە هیـچیان

دەستەبەر نەبوون ئەوە دەبێ سێ ڕۆژ بەرۆژو بێ، ئەوەیە کەفارەتی سوێندەکانتان.

وا باشە ئەگەر پەنای بۆ ڕۆژوگرتن برد سێ ڕۆژەکان بەسەریەکەوە بگرێ. چونکە بەریوایەتی ڕاستو دروست لە ئوبەیو ئیبنو مەسعودەوە ریوایەتکراوە، کە ئەوان ئەم ئایەتەیان بە {فصیام ثلاثة أيام متتابعات}[1] خوێندۆتەوە ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: ئەم قیرائەتە ئەگەر نەشچەسپێو بە موتەواتەر نەژمێردرێ، ئەوە بەبێ شك لەپلەی خەبەری واحید نایەتە خوارێ، یان کە هیچکە نەبێ تەفسیرو شیکردنەوەی صەحابییەئاشکرایە تەفسیرو ڕوونکردنەوەی صەحابی حوکمی حەدیثی مەرفوعیان هەیە.[2]

ئیمامی طەبەری دوای ئەوەی بەڵگەهێنانەوەی بەشێوە خوێندنەوەی ئوبەیو ئیبنو مەسعوود ڕەتکردەوە لەسەر واجیبوونی بەرۆژوبوون یەك لەدوایەك، دەڵێ: وەڵێ من وا بەباشی دەزانم کە بەرۆژوبوونی کابرای سوێند لێ کەوتوو بەشوێن یەکدا بنو نێوانیان نەخا، چونکە هیچ خیلافو ڕاجیایی لەوەدا نیە لەلای زانایانی شەریعەت ئەگەر یەکێك ئەو سێ ڕۆژە بەسەریەکەوە بەرۆژوبوو کەفارەتەکەی تەواوەو کارەکەی بەجێیە بەڵام ڕاجیایی هەیە لەوەدا ئەگەر بەسەر یەکەوە بەرۆژو نەبوو، ئاشکراشە کارێك کە ئیجماعی لەسەر بێ بەلامەوە خۆشەویستترە لەکارەکەی تر کە کۆڕای لەسەر نیە هەرچەندە دروستیش بێ.[3]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٧٨)، جامع البيان/٧/٣٠.

[2] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٩١.

[3] ئیبنو کەثیر ج٢/٩١.

## سوێند خواردن لەسەر شتی حەرام

ئەگەر یەکێك گوتی: لەسەرم حەرام بێ خواردن بخۆم، یان لێم حەرام بێ کە بچمە ناو خانووەکەم، ئەوە ئەو شتانەی لێ حەرام نابێ وەلێ ئەگەر خواردنەکەی خوارد یان چووە ناو خانووەکەیەوە دەبێ کەفارەتی سوێند بدا. قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ – التحريم/١} ئەی پێغەمبەر! بۆچی شتێك کەخودا بۆی حەلاڵ کردوی لەخۆتی یاساغ دەکەی؟ دەتەوێ ڕەزامەندی خێزانەکانت بەدەست بێنی. پەروەردگار لێخۆشبووە لەتاوان‌و خاوەنی ڕەحم‌و سۆزە بۆ بەندەکانی.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەلای خاتو زەینەبی خێزانی کە: کچی (جەحش) بوو هەنگوینی دەخواردەوەو لای دەمایەوە، ئێمەیش پێمان ناخۆش بوو، لەگەڵ خاتو حەفصەی هەوێسارمدا ڕێککەوتین کە لەوە دوا هاتەلای کاممان پێی بڵێین: ئەوە (مەغافیرت) خواردووە؟ ئەمن بۆنی مەغافیر لەتۆ دەکەم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ وَلَكِنِّي كُنْتُ أَشْرَبُ عَسَلاً عِنْدَ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ فَلَنْ أَعُودَ لَهُ وَقَدْ حَلَفْتُ لاَ تُخْبِرِي بِذَلِكِ أَحَدًا».[1] نەخەیر مەغافیرم نەخواردووە، وەلێ من هەنگوینم خواردۆتەوە لەلای زەینەبی کچی جەحش، ئیتر جارێکی تر نایخۆمەوە، ئەوە سوێندەو خواردوومە وەلێ ئەمە بەکەس مەڵێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: دەربارەی سوێندی حەرام، دەبێ سوێندخۆر سوێندەکەی لەخۆی بخاو کەفارەت بدا (لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة).

---

[1] صحيح: (ص. ن/٣٥٥٣)، خ (٤٩١٢/٦٥٦/٨).

**فۆتوو (نەذر)**

نەذر: بریتییە لەوەی شتێك بەواجب بگیرێ لەبەر هۆیەك كە لەوەپێش واجب نەبووبێ.

نەذركردن شتێكی ڕەوایە، قورئان دەفەرموێ: {وَمَا أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ – البقرة/٢٧٠}: ئەوەی دەیبەخشن یان نەذرێك دەكەن لە نەذرەكان، ئەوە خودا ئاگای لێیەتی، یان دەفەرموێ: {ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩}. با حاجیەكان دوای ڕاوەستان لەكێوی عەرەفەو ئەنجامدانی هەندێ كاری تری حەج، چڵكو دژوێنی خۆیان لابەرن، نەذرەكانیان جێبەجێ بكەن، تەوافی بەیتی پیرۆزو كۆن بكەن.

لە لایەكی ترەوە پەروەردگار مەدحی ئەوانەی كردووە كە وەفا بەنەذری خۆیان دەكەن دەفەرموێ: {يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا – الإنسان/٧}: ئەو موسوڵمانە ڕاستاڵانە ئەوانەن كە وەفا بە نەذرەكانیان دەكەنو ترسی ڕۆژێكیان هەیە كەشەڕو ناخۆشییەكانی پەرش بڵاوو سامناكو گورچكبڕن.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ ، وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلاَ يَعْصِهِ».[1] كەسێك لەسەر خۆی پێویست كرد، كە تاعەتی خودا بكا با پابەندی نەذرەكەی بێو تاعەتی خودا بكا. كەسێك لەسەر خۆی پێویست كرد كە لەخودا یاخی بێ با نەذرەكەی جێبەجێ نەكاو لەخودا یاخی نەبێ.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٥٦٥)، خ (١١/٥٨١/٦٦٩٦)، د (٩/١١٣/٣٢٦٥)، ت (٣/٤١/١٥٦٤).

له عەبدوڵڵای كوڕی عومەرەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی نەذر فەرمووی: «إِنَّهُ لاَ يَرُدُّ شَيْئًا ، وَلَكِنَّهُ يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ».[1] نەذر بریتی هیچ ناكەوێ، وەلێ ئەوەندە هەیە بەهۆیەوە له ڕژدو چرووك ماڵو سامان دەردەهێندرێ.

له سەعیدی كوڕی (الحارث)ەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لە ئیبنو عومەرم بیست دەیفەرموو: ئەوە نەهیتان لێ نەكراوە له نەذر كردن؟ بۆ واز ناهێنن، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ النَّذْرَ لاَ يُقَدِّمُ شَيْئًا ، وَلاَ يُؤَخِّرُ ، وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِالنَّذْرِ مِنَ الْبَخِيلِ».[2] نەذر هیچی لە بارانیە نەشتێك پێش دەخا نەدوای دەخا، ئەوەندە هەیە بەهۆی نەذركردنەوە ماڵو سامان لە دەستی ڕژدو چرووك دەردەهێندرێ.

### نەذرو فۆتۆكەی ڕەوایەو كەی نادروستە؟

نەذر صەحیحو ڕەوایەو دادەبەسترێ بەمەرجێ خێر بێ، مەبەست پێی نزیكبوونەوە لە خودا بێ، هەر نەذرێك لەو جۆرە بێ دەبێ پێوەی پابەند بێو هەوڵی جێبەجێ كردنی بدرێ، ئاماژە بەو فەرموودەیەی خاتو عائیشە ڕیوایەتی كردووە دەفەرموێ: «مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ» كەسێك لەسەر خۆی نەذر كرد كە طاعەتی خودا بكا پێویستە وەفا بەنەذرەكەی بكا.

---

[1] متفق عليه: خ (٦٦٩٣/٥٧٦/١١)، م (١٦٣٩/٢١٠/٣)، د (٣٢٦٣/١٠٩/٩)، ن (٧/١٦).

[2] صـــحيح: (ص. ج/٦٥٦٥)، خ (٦٦٩٦/٥٨١/١١)، د (٣٢٦٥/١١٣/٩)، ت (١٥٦٤/٤١/٣)، ن (٧/١٧)، جه (٢١٢٦/٦٨٧/١).

بەڵام نەذرکردن لەتاوانو سەرپێچی کردنی فەرمانی خودادا ڕەوانیەو نەذرەکەی دانابەسترێ، وەڵێ دەبێ کەفارەتی بدا کەفارەتەکەشی کەفارەتی سوێندە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ نَـذْرَ فِـي مَعْـصِيَةٍ وَكَفَّارَتُـهُ كَفَّـارَةُ يَمِـينٍ».[1] فۆتۆکردن بۆ تاوان دروست نیە، کەسێك لەسەرخۆی نەذرکرد: کە کارێك بکا کارەکە پێچەوانەی یاسای ئیسلام بوو ئەوە نەذرەکەی دروست نیەو دەبێ کەفارەتیشی بداو کەفارەتەکەشی وەکوو کەفارەتی سوێند وایە.

نەذری موباح وەکوو ئەوە لەسەرخۆی نەذر بکا کە بەپێ حەج بکا سواری هیچ نەبێ، یان لەسەرخۆی نەذر کرد کە هەر لەبەر خۆر ڕاوەستێو نەچێتە بەر سێبەر، ئەوە نەذرەکەی دانابەسترێو کەفارەتیشی لەسەر نیە.

ئەبو هورەیرە ڕیوایەت دەکاو دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا کابرایەکی پیری بینی دەڕۆی، دوو کوڕی چوبوونە ژێر باڵییەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئەم پیرە مێردە بۆ وا دەڕواو کاری چیە؟ کوڕەکانی عەرزیان کرد قوربان ئەوە لەسەر خۆی نەذر کردووە بەپیادە بچێ بۆ حەج، پێی فەرموو: «ارْكَبْ أَيُّهَا الشَّيْخُ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكَ وَعَـنْ نَـذْرِكَ».[2] ئەی پیرەمێرد سواری وڵاخ بە بەسواری بڕۆ بۆ حەج، بێگومان خودا هیچ پێویستی بەوە نیە تۆ ئاوا حەجی ماڵی بکەیو داوای لێ نەکردووی بەو جۆرە حەج بکەی.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٩٠)، د (٣٢٦٧/١١٥/٩)، ت (١٥٦٢/٤٠/٣)، ن (٧/٢٦).

[2] صحيح: (مختصر م/١٠٠٥)، م (١٦٤٣/١٢٦٤/٣).

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو مەککەدا بەلای پیاوێکدا تێپەڕی لەبەر خۆر ڕاوەستا بوو، فەرمووی: {ما هذا؟} ئەوە چیە بۆ ڕاوەستاوی؟ عەرزیان کرد ئەم کابرایە لەسەر خۆی نەذر کردووە کە بەرۆژو بێو لەبەر خۆر ڕابوەستێو نەچێتە ژێر سێبەرو لەگەڵ کەسیش قسە نەکا، ئیتر ئاوا بەو شێوە لە بەیانییەوە تا ئێوارە لەبەر خۆر رادەوەستێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ وَلِيُتِمَّ صَوْمَهُ».[1] با قسە بکاو بیشچێتە بەر سێبەرو دابنیشێو ڕۆژووەکەشی تەواو بکا.

کەسێك طاعەتو فەرمانبەرداریيەکی لەسەر خۆی نەذرکردو دوایی نەیتوانی ئەو نەذرە جێبەجێ بکا، ئەوە دەبی کەفارەتی سوێندێك بدا.

له عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كَفَّارَةُ النَّذْرِ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ».[2] کەفارەتی نەذر وەکوو کەفارەتی سوێند وایە.

کەسێك نەذرێکی لەسەرخۆی فەرز کرد، دوایی پێش جێبەجێ کردنی نەذرەکەی مرد، ئەوە دەبێ وەلیو میراتگرەکانی بۆی جێبەجێ بکەن.

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سەعدی کوڕی عوبادە پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد دەربارەی نەذرێك کە لەئەستۆی دایکیدا بووەو پێش ئەوەی نەذرەکەی جێبەجێ بکا لەدونیا

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٩١)، خ (٢٧٦/٤)، د (٣٣٠٠).

[2] صحيح: (ص. ج/٤٤٨٨)، م (١٦٤٥/١٦٤٥/٣)، ن (٧/٢٦).

دەرچووە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَاقْضِهِ عَنْهَا».[1] ئەتۆ لەجیاتی دایکت نەذرەکەی جێبەجێ بکە.

## باسی خۆراکەکان (كتاب الأطعمة)

خۆراك: ئەوەیە ئادەمیزاد دەیخواو دەبێتە بژێوی‌و ژیانی پێی بەردەوام دەبێ. لەبنەڕەتدا هەموو خواردنێك حەڵاڵ‌و ڕەوایە مەگەر دەقێك هەبێ چەرتی بكا.

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُواْ مِمَّا فِي الأَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ – البقرة/١٦٨} ئەی ئەو كەسانەی ئیمانتان هێناوە؛ بخۆن‌و بخۆنەوە لەوەی لەزەویدا بۆ ئێوە فەراهەم هێنراوە، حەڵاڵ‌و پاك‌و خاوێنە.

یان دەفەرموێ: {يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّهِ الَّتِيَ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ – الأعراف/٣١-٣٢}. ئەی ئادەمیزادینە! بەرگ‌و پۆشاكی جوان‌و ڕازاوە بپۆشن بەتایبەتی كە دەچن بۆ مزگەوت هەر مزگەوتێك بێ، بخۆن‌و بخۆنەوە، وەلێ زێدەڕەوی مەكەن. ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! بەو خەڵكە بڵێ كێ ئەو شتە جوان‌و ڕازاوانەی یاساغ كردووە، كە پەروەردگار بەڕەحم‌و فەضلی خۆی بۆ بەندەكانی خۆی فەراهەمی هێناون، هەروا ئەو رزق‌و رۆزییە پاك‌و خاوێنەی خودا بۆ بەندەكانی هێناوەتە دی.

هیچ خواردەمەنی‌و خۆراكێك حەرام نیە جگە لەو خواردنانەی خودا لە قورئانی پیرۆزدا یان لەسەر زوبانی پێغەمبەرەكەی رونی كردۆتەوە

---

[1] متفق عليه: م (١٦٣٨/١٢٦٠/٣)، وهذا اللفظ خ (١٦٩٨/٥٨٣/١١)، د (٣٢٨٣/١٣٤/٩).

کەحەرامن، حەرامکردنی ئەو خواردنانەی خودا حەرامی نەکردوون درۆ هەڵبەستنە بەدەم خوداوە.

قورئان دەفەرموێ: {قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلاَلاً قُلْ آللّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللّهِ تَفْتَرُونَ. وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَشْكُرُونَ – يونس/٥٩-٦٠}. ئەی پێغەمبەر بەو بێ بڕوایانە بڵێ: ئێوە بیروڕاتان دەربارەی ئەو رزق‌و رۆزییەی خودا بۆی ناردونە خوارێ، کەچی بەئیزن‌و شەرعی خودا هەندێکتان حەرام کردووە هەندێکتان بە حەڵاڵ داناوە. ئەی پێغەمبەر پێیان بڵێ: ئایا خودا ئیزنی داون: کە هەندێك لەو رزق‌و رۆزییە بە حەڵاڵ بزانن‌و هەندێکی حەرام بکەن؟ یان ئێوە درۆی بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن. ئەوانە: کەدرۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن دەبێ گومانیان چۆن بێ؟ دەبێ بەخەیاڵی خۆیان رۆژی قیامەت بەچ شێوەیەك هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵ بکرێ؟ بێگومان خودا خاوەنی فەضل‌و بەخششی زۆرو زەبەندەیە بەسەر ئادەمیزاداندا، ولێ زوربەی زۆری ئەو خەڵکە سوپاسی ئەم هەموو نیعمەتانەی خودا ناکەن.

یان دەفەرموێ: {وَلاَ تَقُولُواْ لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلاَلٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُواْ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ لاَ يُفْلِحُونَ. مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – النحل/١١٦-١١٧} هەروا بەهەوانتەو قسەی بێ بنەماو نەزانی شت حەڵاڵ‌و حەرام مەکەن، نەچن شەریعەتی خودا پاشگوێ بخەن‌و لەخۆتانەوە بڵێن: ئەوە حەڵاڵەو ئەوە حەرامەو لە ئاکاما ئەو حەرامکردن‌و حەڵاڵکردنە پاڵ خودا بدەن‌و ئیفتیرا بەدەم خوداوە بکەن، بێگومان ئەوانەی درۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن سەرکەوتوو نابن، ژیانێکی

کورتو بڕه کاڵایەکی دونیاییان چنگ دەکەوێ، بەڵام لەقیامەتدا سزای بەئێشیان بۆ دانراوە.

## ئەو خواردنانەی حەرامن

قورئان دەفەرموێ: {وَمَا لَكُمْ أَلاَّ تَأْكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ – الأنعام/١١٩} چیە بۆ ئێوە لەگۆشتی ئەو کوشتیانە ناخۆن کەناوی خودای لەسەر هێنراوە، خودا ئەو شتانەی لەسەرتان حەرام کراوە بۆی شیکردونەوەو نابێ توخنیان بکەون، مەگەر ناچاربنو شتی حەڵاڵتان دەست نەکەوێ، ئەوکاتە بە ئەندازەی پێویست دەتوانن لەو خواردنە حەرام کراوانە بخۆن.

بێگومان پەروەردگار ئەو خواردنانەی لێمان یاساغە بەتەواوی بۆ روون کردینەوەو هیچ تەمو مژی تێدا نەهێشتۆتەوە. پەروەردگار دەفەرموێ: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُواْ بِالأَزْلاَمِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ – المائدة/٣}. حەرامە لەسەر ئێوە مردارەوە بوو خوێنو گۆشتی بەرازو هەر کوشتیەك ناوی غەیری خودای لەسەر گوترابێ، ئاژەڵی خنکاو بەهەر جۆرێك خنکا بێ، ئەو ئاژەڵەی بەشتی کوشندە زەبری لێ درابێو بەو هۆیە گیانی دەرچوو بێ، هەر ئاژەڵێك هەڵدێرابێو گیانی دەرچوو بێ، هەر ئاژەڵێك بەشەرە قۆچ گیانی دەرچوو بێ، هەروا ئاژەڵێك درندە برینداری بکا یان هەندێکی لێ بخواو بەو هۆیەوە گیانی دەرچوو بێ مەگەر ئەو جۆرە ئاژەڵانەی باسکران بەزیندوویی فریایان بکەونو سەریان ببڕن، هەروا حەرامە گۆشتی ئەو کوشتیانەی لەسەر (نصب) سەردەبڕێن. (نصب: ئەو بەردە تایبەتیانە بوون بەدەوری کەعبەوە بوون عەرەبەکان لەسەردەمی نەزانیدا قوربانیان بۆ بتەکانیان لەسەر سەردەبڕین)

هەروا حەرامە لێتان بەختگرتنەوەو ڕەمڵ هاویشتن بەهۆی تیرە دارینەوە. هەموو ئەو شتانەی باسکران پێویستە خۆیان لێ بپارێزن چونکە دەرچوونە لەسنوری خوداو سەرپێچیکردنی فەرمانەکانیەتی.

هەروەها دەفەرموێ: {وَلاَ تَأْكُلُواْ مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ – الأنعام/١٢١}. ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! گۆشتی ئاژەڵێك مەخۆن: کە مردار بووبێتەوەو سەرنەبڕدرا بێ، یان سەربڕدرا بێو ناوی خودای لەسەر نەهێندرابێ یان بۆ غەیری خودا سەبڕدرا بێ.. بێگومان حەیوان سەربڕین بۆ غەیری خوداو خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو لەخودا یاخی بوونەو تاوانە.

هەروەها دەفەرموێ: {قُل لاَّ أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ – الأنعام/١٤٥}. ئەی موحەممەد! بەو مەردومگەلە بڵێ: من لەو سروشەی بۆم نێردراوە کە قورئانی پیرۆزە، شتێکی تێدا نابینم: کە بۆ بخۆر حەرام بێ مەگەر مردارەوەبوو بێ، یان خوێنێکی شلی ڕەوان، نەك خوێنی توندی تۆپەڵ بەستوو؛ وەکوو جەرگو سپڵ. یان گۆشتی بەراز، بێگومان ئەوە پیسە، یان سەربڕاوێك بێ ناوی غەیری خودای لەسەر برابێ.

هەروەها دەفەرموێ: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – المائدة/٩٦}. یاساغە لەسەر ئێوە نێچیری کێوی هەتا لە ئیحرامدا بن، هەتا لەپۆشاکی ئیحرامدا بن نابێ نێچیر بگرێو گۆشتی بخوا.

هەر پارچە گۆشتێك لە ئاژەڵی زیندو ببڕدرێ خواردنو بەکارهێنانی وەکوو مرداراوەبوو حەرامەو حوکمی ئەوی هەیە، ئامازە بە حەدیثی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئەبو واحید ڕیوایەتی کردووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ

وَهِيَ حَيَّةٌ فَهِيَ مَيْتَةٌ».[1] ئەوەی ببڕدرێ لە ئاژەڵو گیانلەبەری گۆشت خوراو لەو کاتەدا ئاژەڵەکە زیندو بێ ئەو پارچەیەی لێی براوە حەرامە.

ئەو گیانلەبەرانەی بەبێ سەربڕین حەڵاڵن یان ئەو خوێنەی خواردنی حەڵاڵە؟ ئەمانەن کە لەم حەدیثەی دوایی‌دا ئاماژەیان پێ دەکرێ.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ».[2] دوو مرداروەوە بووەکان ماسی‌و کولەیە دوو خوێنە حەڵاڵەکانیش جەرگ‌و سپڵە.

## حەرامکردنی گۆشتی کەرەکێوی

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا یەکێك هاتە خزمەتی وتی هەموو کەرە کێوییەکان سەر بڕاون‌و خوران، پاشان یەکێکی تر هاتە خزمەتی وتی: کەرە کێوییەکان هەموو خوران، پاشان یەکێکی تر هاتە خزمەتی وتی کەرە کێوی قەڵاچۆکران‌و هیچیان نەهێشتن هەموو سەربڕان‌و خوران. ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بانگدەرێك بانگی هەڵدا بەناو خەڵکدا (إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الأَهْلِيَّةِ ، فَإِنَّهَا رِجْسٌ). بێگومان خوداو پێغەمبەرەکەی نەهیتان لێ دەکەن لە خواردنی گۆشتی کەرەکێوی، توخنی مەکەون چونکە پیسن، ئیتر ئەو دیزەو مەنجەڵانەی گۆشتی کەرەکێوییان تێدا دەکوڵێندرا

---

[1] صحيح: (ص. جه/٢٦٠٦)، جه (٢/١٠٧٢/٣٢١٦).

[2] صحيح: (ص. ج/٢١٠)، (الصحيحة/١١١٨).

سەرونقون كرانەوە لەوكاتەدا مەنجەڵو دیزەكان لێوان لێوبوون لە گۆشتو لرفەیان دەهات.[١]

## خواردنی گۆشتی هەر دڕندەیەكی كەڵبەدارو هەر باڵندەیەكی چنگو نینۆك تیژ حەرامە

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی كرد لەخواردنی گۆشتی هەر دڕندەیەك كەڵبەداربێ هەروا لەخواردنی گۆشتی هەر باڵندەیەكی چنگو نینۆك تیژ بێ.[٢]

گۆشتی مانگاو مریشكو قەلو قازی پیسی خۆر حەرامە. ئەم پیسخۆرانە بە عەرەبی پێیان دەگوترێ (جلالە)، ئەمەش بەو گیانلەبەرە ماڵیانە دەگوترێ كە زوربەی عەلەفیان شتی پیس بێ. ئەم جۆرە گیانلەبەرە پیسخۆرانە گۆشتیان حەرامە شیریان حەرامە، سواربونیان حەرامە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی كرد لە حوشتری پیسخۆر كە سواری ببن یان شیرەكەی بخورێتەوە.[٣]

## كەی ئاژەڵی پیسخۆر گۆشتو شیری حەڵاڵ دەبێ[٤]

هەركاتێ ئاژەڵو گیانلەبەری پیس خۆر مەنع كرا لەخواردنی پیس بۆماوەی سێ ڕۆژ دروستە سەر ببڕێو گۆشتی بخورێ.

---

[١] متفق علیه: خ(٩/٦٥٣/٥٥٢٨)، م(١٩٤٠-٣٥-/٣/١٥٤٠).

[٢] صحیح: (مختصر م/١٣٣٢)، م(٣/١٥٣٤/١٩٣٤)، د(١٠/٣٧٧/٣٧٨٥)، ن(٧/٢٠٩).

[٣] صحیح: (ص.جة/٢٥٨٢)، جة(٢/١٠٦٤/٣١٨٩)، د(١٠/٢٥٨/٣٧٦٧).

[٤] حسن صحیح: (ص.د/٣٢١٧)، د(١٠/٢٦٠/٣٧٦٩).

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە سێ ڕۆژ مریشکی پیسخۆری بەنددەکرد.[١]

## هەر خواردنێك حەرام بێ لەکاتی ناچاریدا حەڵاڵ دەبێ

قورئان دەفەرموێ: {فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ – البقرة/١٧٣}. واتە کەسێك نەبوونیو برسیایەتی تەنگی پێ هەڵچنیو خواردنی حەڵاڵی دەست نەکەوت، بۆی حەڵاڵە بەبێ زێدەڕۆیی پەنا بۆ خواردنی حەرام بەرێ بێگومان خودا لێخۆشبوو بە بەزەییە.

ئیبنو کەثیر لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: کەسێك ناچاربوو بۆ خواردنی شتێك لەم خواردنە حەرامە، پێویستیو ناچاری پاڵی پێوەنا کەشتێك لەم خواردنانە بەکاربێنێ ئەوە بۆی ڕەوایەو پێی تاوانبار نابێت، خودا لێخۆشبوو بە بەزەییە، پەروەردگار دەزانێ بەندەی ئاتاجی چی پێویستەو چەند ناچارە بۆ پەنا بردن بۆ ئەو خواردنانە بۆیە چاوپۆشی لێ دەکاو لێی خۆش دەبێ.

لە (المسند)و (صەحیحی ئیبنو حیبان)دا فەرموودەیەك بە مەرفووعی لە ئیمامی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُخَصُهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ تُؤْتَى مَعْصِيَتُهُ».[٢] دڵنیابن خودا پێی خۆشە کە روخصەتەکانی وەربگیرێنو پەیڕەوییان بکرێ وەکوو چۆن پێی ناخۆشە ئەو شتانەی یاساغی کردوون پرکێشییان بکرێ.

---

[١] صحيح: (الإرواء/٢٥٠٤) ابن ابي شيبة (٨/١٤٧/٤٦٦٠).

[٢] صحيح: (ص. ج/١٨٨٦)، حم (١٠٨/٢)، الإرواء (٣/٩/٥٦٤).

بۆیە شەرعزانەکان فەرموویانە: وادەبێ خواردنو بەکارهێنانی گۆشتی مردارەوە بوو واجبەو دەبێ بیخوا، ئەمە ئەگەر ترسی ئەوەی هەبوو لەبرسا بمرێو هیچیشی دەست نەکەوت جگە لە مردارەوە بوو. وادەبێ خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو سوننەتە، وایش دەبێ موباحە واتە بەگوێرەی حاڵو وەزعی مرۆڤەکەو ئەندازەی پێویستیو ئاتاجی، حوکمەکە دەگۆڕێ، ئەمجار زاناکانی شەرع کەوتوونەتە راجیاییەوە، لەوەدا ئاخۆ مرۆڤە ناچارەکە ئەوەندە لەشتە حەرامەکە بخوا نەمرێو سەددی رەمەقی بکا، یان بۆی هەیە خۆی لێ تێرو مڕ بکاو لێیشی پەزمەندە بکا؟ هەریەکەیان رایەکی پەسەند کردووە، لەکۆتاییدا ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: مەرج نیە بۆ ئەوەی خواردنو بەکارهێنانی گۆشتی مردارەوە بوو حەڵاڵ بێ سێ رۆژ هیچی دەست نەکەوێ بیخوا، وەکوو هەندێ لەعەوامو ناشارەزا لەشەریعەت ئەوەیان بەمەرج داناوە، بەڵکوو راستی ئەوەیە هەرکاتێك برسیایەتیو ئاتاجی ناچاری کرد بۆی ڕەوایە پەنا بۆ خواردنی حەرام بەرێ.

## سەربڕینی شەرعی (الذكاة الشرعية)

(الذكاة) کە وشەیەکی عەرەبییە لەبنەمادا بەمانا پاك کردنەوەیە، سەربڕینی ئاژەڵ ناونراوە بە (ذكاة) چونکە شەرع کردویەتی بەمەرجو هۆکاری حەڵاڵبوونی گۆشتی سەربڕاوەکە. مەبەستیش بە وشەی (ذكاة) سەربڕینی ئاژەڵ یان لەملدانیەتی، چونکە ئەو ئاژەڵەی گۆشتی حەڵاڵە بەبێ سەربڕین دروست نیە هیچی لێ بخورێ جگە لەماسیو کوللە ئەمانە سەربڕینیان ناوێ.

## هەر ئاژەڵێك موسوڵمان یان ئەهلی كیتاب (جولەكەو مەسیحی) سەری ببڕن خواردنی حەڵاڵە

قورئان دەفەرموێ: {وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ – المائدة/٥} خواردنی ئەوانەی خاوەن نامەی ئاسمانین بۆ ئێوە حەڵاڵە.

بوخاری لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەكا: كە دەفەرموێ: مەبەست بە (طعام) لە ئایەتەكەدا گوشتی یە كانیانە.[١]

لە كەعبی كوڕی مالیكەوە ریوایەت كراوە دەڵێ: ئافرەتێك مەڕێكی بە بەردی تیژ سەربڕی بوو، پرسیار كرا لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاخۆ گۆشتی ئەو مەڕە حەڵاڵە خواردنی؟ فەرمانی كرد بەحەڵاڵیو فەرمووی ئا حەڵاڵەو بیخۆن.[٢]

## دروستە سەربڕینی ئاژەڵ بەهەموو ئامێرێكی بڕینەوەو تیژ جگە لەنینۆكو ددان

لە عەبابەی كوڕی ریفاعەوە ئەویش لەباپیریەوە ریوایەتكراوە: كە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئێمە كێردو چەقۆمان نیە ئاژەڵی پێ سەربڕین چی بكەین؟ فەرمووی: « مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ فَكُلْ ، لَيْسَ الظُّفُرَ وَالسِّنَّ ، أَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ ، وَأَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ».[٣] هەرچی خوێن بڕژێنێو ناوی خودای لەسەر بهێندرێ، بەسەربڕینی شەرعی دەژمێردرێ، بەمەرجێ ئەو خوێن ڕژێنەرە نینۆكو ددان نەبن، چونكە نینۆك كێردی حەبەشەییەكانەو دانیش ئێسقانە.

---

[١] صحيح: (الإرواء/٢٥٢٨)، خ (٩/٦٣٦).

[٢] صحيح: (الإرواء/٢٥٢٧)، خ (٩/٦٣٢/٥٥٠٤).

[٣] متفق عليه: خ (٩/٦٣١/٥٥٠٣)، م (٣/١٥٥٨/١٩٨٦)، د (٨/١٧/٢٨٠٤)، ت (٣/٢٥/١٥٢٢)، ن (٧/٢٢٦)، جه (٢/١٠٦١/٣١٧٨).

له شەدادی کوڕی ئەوسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دووشتم لە پێغەمبەر بیستووەو لەبەرم کردووە، فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ».[1] پەروەردگار لەسەر هەموو شتێ چاکەکاری نوسیوەو پەسەندی کردووە، گەرەکیەتی هەموو شتێك بە باشی ئەنجام بدرێ، جا ئەگەر ئاژەڵتان کوشت بەشێوەیەکی جوان بیکوژن، ئەگەر سەریشتان بڕین بەجوانی سەربڕینەکە ئەنجام بدەن، با ئەوکەسەی حەیوانەکە سەردەبڕێ کێردەکەی تیژ بکاو کوشتی‌یەکەی بەتیغی کول ئازار نەدا.

## چۆنیەتی سەربڕین

**ئەو گیانلەبەرانەی گۆشتیان حەڵاڵە بخورێ دوو جۆرن:**

١- هەیانە ئادەمیزاد دەتوانێ سەری ببڕێ.

٢- هەیشە ئادەمی ناتوانێ سەری ببڕێ.

ئەوەی دەتواندرێ سەربڕدرێ، ئەوە سەربڕینەکەی بریتیە لە بڕینی قۆرتەمەی ملی‌و دووڕەگی ئەملاو ئەولای قۆرتەمەی، ئەو حەیوانەی سەربڕینی ناتواندرێ ئەوە سەربڕینی بریتیە لەکوشتنی بەهەر شێوەیەك بێ.

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، کە فەرموویەتی: (الذَّكَاةُ فِي الْحَلْقِ وَاللَّبَّةِ). سەربڕین لە بڕینی قۆرتەمەو شاڕەگی ئەملاو ئەولای قۆرتەمەیدا خۆی دەبینێتەوە.

---

[1] صحیح: (الإرواء/٢٥٤٠)، م (٣/١٥٤٨/١٩٥٥)، ت (٢/٤٣١/١٤٣٠)، د (٨/١٠/٢٧٩٧)، ن (٧/٢٢٧)، جه (٢/١٠٥٨/٣١٧٠).

ئیبنو عەبباس و ئیبنو عومەرو ئەنەس فەرموویانە ئەگەر حەیوان سەری لەلاشەی جیاکرایەوە، ئیتر بە سەربڕاوی شەرعی دەژمێردرێ.

ئیمامی بوخاری سەرەباسێکی داناوە بەناوی باسێك: دەربارەی ئەو ئاژەڵانەی یاخی دەبن ئەوە وەکوو ئاژەڵی وەحشی مامەڵەیان لەگەڵ دەکرێ. ئیبنو مەسعود بەو شێوە فتوای داوە، ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: (مَا أَعْجَزَكَ مِنَ الْبَهَائِمِ مِمَّا فِي يَدَيْكَ فَهُوَ كَالصَّيْدِ). ئەو ئاژەڵە ماڵییەی یاخی ببێ لەژێر کۆنترۆڵی تۆ دەربچێ ئەوە وەکوو نێچیری کێوی وایە.

دەربارەی حوشترێك بکەوێتە بیرێکەوە فتوادراوە چۆنێك بۆت کرا سەری ببڕەو سەربڕینەکەی شەرعیە. ئیمامی عەلی و ئیبنو عومەرو خاتو عائیشە ئەم رایەیان درکاندووە.

لە رافیعی کوڕی خەدیجەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد: ئێمە سبەینێ بەرەنگاری دوژمن دەبینەوە، کێردو چەقۆمان لانیە، ئایا دەتوانین بە قەفەزاژو شتی وا ئاژەڵ سەرببڕین؟ فەرمووی: «أعجل ـأو أَرِنْ مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ ، فَكُلُوهُ ، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفُرَ ، وَسَأُحَدِّثُكَ عَنْ ذَلِكَ ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ». بەسەربڕین گیانی کۆتا پێ بهێنە یان هەناسەی ببڕە، بەهەرشتێك تیژ بێ و خوێن بڕژێنێ و ناوی خودای لەسەر هاتبێ حەڵاڵە بخورێ و بیخۆ، بەمەرجێ ئەو شتە تیژە خوێنڕژێنەرە نینۆك نەبێ، ددان نەبێ چونکە ئێسقانە، نینۆکیش کێردی حەبەشییەکانە.

جا رافیع – گەراوی حەدیثەکەیە – دەڵێ هەندێ حوشترو مەڕی تالانیمان دەست کەوت، حوشترێکیان لێمان یاخی بوو، پیاوێك تیرێکی پێوەناو خستی، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئەم جۆرە حوشترانە چەموشی و یاخی بوونیان هەیە وەکوو یاخی بوونی ئاژەڵی کێوی،

جا ئەگەر ئاژەڵێکی ماڵی ئاوا یاخی بوو دەسەڵاتی سەربڕینی ئاساییتان نەبوو ئاوای لێ بکەن بەتیر برینداری بکەن‌و لە پەل‌و پۆی بخەن بۆ ئەوەی بتوانن سەری ببڕن.[1]

## سەربڕینی بێچوی ئاژەڵ

ئەگەر بێچو لەسکی دایکی هاتەدەرو گیانی تێدا مابوو دەبێ سەرببڕدرێ ئەگەر بەمردویی هاتەدەر ئەوە سەربڕینی دایکەکەی بری سەربڕینی ئەو دەکەوێ.

بیسمیللا کردن لەسەر کوشتی مەرجە بۆ حەڵاڵ بوونی خواردنی، ئەگەر بکوژەکە بە ئەنقەست ناوی خودای لەسەر کوشتی‌یەکە نەهێنا گۆشتی کوشتی‌یەکە حەڵاڵ نابێ.

قورئان دەفەرموێ: {فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ – الأنعام/١١٨} لەگۆشتی ئەو کوشتیانە بخۆن کەناوی خودایان لەسەر هێندراوە لەکاتی سەربڕینیاندا، یان دەفەرموێ: {وَلا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ – الأنعام/١٢١} گۆشتی کوشتی‌یەك مەخۆن کە مردار بوبێتەوە، یان لەکاتی سەربڕینی‌دا ناوی خودای لەسەر نەهاتبێ. یان بۆ غەیری خودا سەربڕا بێ، وەکوو ئەو حەیوانانەی موشریکەکان بۆ بتەکانیان سەریان دەبڕین، ئاژەڵ سەربڕین بۆ غەیری خوداو خواردنی گۆشتی ئەو جۆرە کوشتیانە لەخودا یاخی بوون‌و تاوانە. بێگومان شەیاتینی ئادەمیزادو جندۆکە ختوکەی دڵی هاوەڵان‌و دۆستانی خۆیان لەموشریکەکان دەدەن بۆ ئەوەی دەمەدەمێ لەگەڵ پێغەمبەرو هاوەڵانی بکەن دەربارەی خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو کوشتی‌یەك ناوی خودای لەسەر نەهاتبێ یان بۆ غەیری

---

[1] متفق علیه: خ (٢٤٨٨/٥٥٠٣)، م (١٩٨٦).

خودا سەربڕابێ، ئەگەر ئێوە بەگوێی ئەو موشریکانە بکەن‌و بیروبۆچوونی ئەوانتان بەلاوە پەسەند بێ پێتان وابێ مردارەوە بوو حەلاڵە، ئەوە ئێوەش وەکوو ئەوان موشریك‌و تاوانبارن.

لە رافیعی کوڕی خەدیجەوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووی: (مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ، فَكُلُوهُ)[1] هەرچی خوێن بڕێژێ‌و ناوی خودای لەسەر بهێندرێ لەگۆشتەکەی بخۆن.

## ڕاوکردنی ئاژەڵی کێوی (الصيد)

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا – المائدة/٢} هەرکاتێ ئیحرامتان شکاند بۆتان رەوایە راوی ئاژەڵ بکەن.

یان دەفەرموێ: {يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ – المائدة/٤}. ئەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) موسوڵمانان پرسیارت لێ دەکەن چییان بۆ حەلاڵە بیخۆن؟ پێیان بڵێ هەر خواردنێك پاك‌و خاوێن بێ حەلاڵە بۆتان هەروەها حەلاڵە بۆتان نێچیری سەگ‌و تاژی‌و بازو هەڵۆی تەربییە دادراو، واتە: هەر نێچیرێك ئەو جۆرە دڕندە فێرکراوانە بیگرن خواردنی حەلاڵە بەمەرجێك ئەو سەگ‌و تاژیانە لەلایەن ئادەمیزادەوە فێری ڕاو کرابن‌و مەشق دادرابن، کەوابێ لەگۆشتی ئەو نێچیرانە بخۆن کە ئەو دڕندە فێرکراوانە بۆ ئێوەی دەگرن، تا کابرای خاوەنی دەگاتە سەری پاسی دەکاو هیچی لێ ناخوا لەکاتی تێبەردانی دڕندە فێرکراوەکەدا ناوی خودا بێنن‌و (بسم الله) بکەن. تەقوای خودا بکەن خۆتان بپارێزن لەو شتانەی کە دەبنە هۆی سزای خودا، دڵنیابن

---

[1] لەوەپێش رابورد.

خودا رۆژی پەسلان خێرا حیساب‌و لێکۆڵینەوەتان لەگەڵ دەکاو هیچی لێ گوم نابێ.

راوکردنی نێچیری دەریا هەموو کاتێك حەڵاڵە، هەروا نێچیری وشکانی مەگەر لەحاڵەتیکدا راوکەر یان راوبۆکراو لەئیحرامدا بێ. قورئان دەفەرموێ: {أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً – المائدة/٩٦} هەرکەسێك کوشتی‌و سەربڕاوی حەڵاڵ بێ ئاژەڵی راوکراویشی حەڵاڵە.

ڕاوکردن بەچەند جۆرێك ئەنجام دەدرێ، وادەبێ بەشمشێرو کێردو چەقۆو گوللەو سەرەتیرو شتی وا ئەنجام دەدرێ، وادەبێ بەهۆی تاژی رامکراو بازو هەڵۆی راهێندراو شتی وا ئەنجام دەدرێ، قورئان دەفەرموێ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنْ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ – المائدة/٩٤}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوەو موسوڵمانن، دڵنیابن خودا ئێوە بەتاقی دەکاتەوە بەئاسانبوونی راوکردن بۆتان بەجۆرێك لەوکاتەدا کەئێوە لەئیحرامدا بوون، نێچیرەکان ئەوەندە بۆتان بەیدەست بوون‌و لێتان نزیکبوونەوە کە دەتانتوانی بەدەست بیانگرن یان بە ڕم لێیان بدەن.

یان دەفەرموێ: {وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنْ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمْ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ – المائدة/٤} ئەو گیانلەبەرانەی فێری ڕاویان دەکەن‌و لەسەر گرتنی نێچیر رایان دەهێنن، بەو شێوەی خودا ئێوەی فێر کردووە بۆ راوکردنی نێچیر ئێوەش رامیان دەکەن‌و بەوشێوەی دەتانەوێ ئاوا رادەستی ئێوەی دەکەن، جا کەوابوو بخۆن لەگۆشتی ئەو نێچیرانەی ئەو گیانلەبەرە راوکەرانە بۆ ئێوەی دەگرن‌و رادەستی ئێوەی دەکەن.

مەرجە دەبێ ئەو چەکەی راوی پێ دەکرێ نێچیری پێ دەکوژرێ دەکرێ دەبێ گوللەکەی یان تیژیی‌یەکەی بچێتە ناو جەستەی نێچیرەکەو کونی بکا.

هەروا مەرجە بۆ گیانلەبەری درِندە: کەراوی پێ دەکرێ دەبێ رامکراوو راهێندراو بێ، نابێ بەهیچ جۆرێ لەنێچیرەکەی بخوا، نابێ راوکەرەکە لەگەڵ نێچیرکراوەکەدا هۆکارێکی تر ببینێ کەبۆتە هۆی گرتنی نێچیرەکە؟

ناوهێنانی خودا مەرجە، دەبێ لەوکاتەدا کە چەکەکەی ئاراستەی نێچیرەکە دەکا یان گیانلەبەرە درِندەکەی تێ بەردەدا، ناوی خودا بێنێ (بیسمیللا)ی لەسەر بکا.

لە عەدی کورِی حاتەمەوە رِیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد دەربارەی ساتورە کولەیەك یان عەصایەك کە سەرێکی ئاسنی تێخرابێو نێچیری پێ راوبکرێ ئایا گۆشتەکەی حەڵاڵە یان نا؟ فەرمووی: «إِذَا أَصَبْتَ بِحَدِّهِ فَكُلْ ، فَإِذَا أَصَابَ بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَإِنَّهُ وَقِيذٌ ، فَلاَ تَأْكُلْ». ئەگەر بەتیژای ساتورەکە یان بەلاتیژیەکەی عەصاکە نێچیرەکە گیانی لەدەستدا ئەوە گۆشتەکەی حەڵاڵەو بیخۆ، ئەگەر پانەوپان پێی کێشرا ئەوە گۆشتەکەی حەرامەو نێچیرەکە مردارەوە بووەو لێی مەخۆ.

عەدی دەڵێ: عەرزیم کرد ئەگەر سەگی راهێندراوی تێ بەردەم؟ فەرمووی: « إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ وَسَمَّيْتَ ، فَكُلْ » ئەگەر سەگە راوکەرەکەت ئاراستەی نێچیرەکە کردو ناوی خودات هێناو ئەویش نێچیرەکەی گرت، ئەوە لێی بخۆ، دەڵێ: عەرزیم کرد ئەی ئەگەر سەگە راوکەرەکە لەنێچیرەکەی خوارد حوکمی نێچیرەکە چۆنە؟ فەرمووی: « فَلاَ تَأْكُلْ ، فَإِنَّهُ لَمْ يُمْسِكْ عَلَيْكَ ، إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ » ئەگەر حاڵەکە بەوجۆرە بوو لەگۆشتەکەی مەخۆو بەمردارەوە بوو دادەنرێ، چونکە ئەوکاتە سەگە راوکەرەکە نێچیرەکەی بۆ تۆ نەگرتووە بەڵکوو بۆخۆی گرتووە، دەڵێ باشە وا رِێدەکەوێ من سەگەکەی خۆم ئاراستەی نێچیرەکە دەکەم کە دەبینم سەگێکی تری لەگەڵدایە،

فەرمووی: «لاَ تَأْكُلْ ، فَإِنَّكَ إِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ ، وَلَـمْ تُـسَمِّ عَلَـى آخَـرَ»[1] لەگۆشتی نێچیری ئاوها مەخۆ، چونکە تۆ تەنها بیسمیللات لەسەر ناردنی سەگەراوکەرەکەی خۆت کردووە.

## راوکردن بەسەگی رانەهێندراو

ئەو نێچیرەی سەگو تاژی رانەهێندراوبیگرێ حەڵاڵ نیە مەگەر بەزیندویی فریای بکەوی‌و سەری ببڕێ.

لە ئەبو ثەعلەبەی (الخشنی)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئێمە لەناو گەل‌و نەتەوەیەکی مەسیحی‌دا دەژین ئایا لەقاپ‌و قاچاغی ئەواندا شت بخۆین؟ هەروەها ئێمە لەناوچەیەکدا دەژین دیاردەی راوو راوشکاری زۆر پێوە دیارە، من بەکەوانەکەم راو دەکەم، جاری وایش دەبێ بەسەگی رامنەکراو راودەکەم، جاری وایش هەیە بەسەگی راهێنراو راودەکەم، دەی پێم بفەرموو گۆشتی ئەم نێچیرانە کامەیان حەڵاڵە؟ فەرمووی: «أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَهَـا فَـلاَ تَـأْكُلُوا فِيهَـا ، وَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاغْسِلُوهَا وَكُلُوا فِيهَا ، وَمَا صِدْتَ بِقَوْسِكَ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ فَكُـلْ ، وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ الْمُعَلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ فَكُلْ ، وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ غَيْرَ مُعَلَّمٍ فَأَدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ».[2] دەربارەی ئەوەی باست کرد بەنیسبەت ئەهلی کیتاب، ئەگەر قاپ‌و قاچاغی ترتان دەست کەوت ئەوە لەهی ئەواندا شت مەخۆن، ئەگەر جگە لەقاپ‌و قاچاغی ئەهلی کیتاب هیچی ترتان دەست نەکەوت ئەوە بیانشۆن‌و شتیان تێدا بخۆن، ئەو نێچیرەی بەتیروکەوانت دەیکوژی‌و ناوی خودات لەسەر هێناوە، ئەوە گۆشتەکەی حەڵاڵەو بیخۆ، ئەو نێچیرەی بەسەگی

---

[1] متفق عليه: خ (٩/٦٠٣/٥٤٧٦)، م (١٩٢٩ — ٣/١٥٢٩/٣)، ن (٧/١٨٣).

[2] متفق عليه: خ (٩/٦٠٤/٥٤٧٨)، م (٣/١٥٣٢/١٩٣٠)، جه (٢/١٠٦٩/٣٢٠٧)، ن (٧/٨١).

راهێندراو راوی دەکەی‌و ناوی خودای لەسەر دەهێنی ئەوە حەڵاڵەو لێی بخۆ، ئەوەی بەسەگی رانەهێندراو راوی دەکەی‌و فریای دەکەوی بەزیندویی سەری دەبڕی بیخۆ.

## نێچیری پێکراو کە بکەوێتە ناو ئاوەوە

ئەگەر نێچیرە راوکراوەکە کەوتە ناو ئاوەوە گیانی لەدەستدا، خواردنی حەڵاڵ نیە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە عەدی کوڕی حاتەمی فەرموو: «إِذَا رَمَيْتَ سَهْمَكَ فَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدْتَهُ قَدْ قَتَلَ فَكُلْ إِلاَّ أَنْ تَجِدَهُ قَدْ وَقَعَ فِي مَاءٍ فَإِنَّكَ لاَ تَدْرِي الْمَاءُ قَتَلَهُ أَوْ سَهْمُكَ».[1] ئەگەر تیرت ئاراستەی نێچیر کرد ناوی خودا بێنە، جا ئەگەر نێچیرەکەت کوشت ئەوە حەڵاڵەو لێی بخۆ، مەگەر نێچیرەکە دوای پێکرانی بکەوێتە ناو ئاوەوەو گیانی دەربچێ، چونکە تۆ نازانی ئاخۆ ئەو نێچیرە بەتیری تۆ کوژراوە یان بەکەوتنە ناو ئاوەکە خنکاوە.

## نێچیری پێکراو ئەگەر دوو ڕۆژ یان سێ ڕۆژ نەدۆزرایەوە پاشان دۆزرایەوە

ئەگەر کەسێك تیرێکی ئاراستەی نێچیرکردو پێکای‌و نێچیرەکە گومبوو دووڕۆژ یان سێ رۆژ دوایی دۆزرایەوە، ئەگەر گۆشتەکەی بۆنی نەکردبوو خواردنی حەڵاڵە.

لە عەدی کوڕی حاتەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «إِذَا رَمَيْتَ الصَّيْدَ فَوَجَدْتَهُ بَعْدَ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ ، لَيْسَ بِهِ إِلاَّ أَثَرُ سَهْمِكَ ، فَكُلْ».[2] ئەگەر تیرت بەنێچیرەوە ناو دوای رۆژێك یان

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٥٦)، م (١٩٢٩/٧/١٥٣١/٣).

[2] صحيح: (مختصر م/١٢٣٩) خ (٥٤٨٤/٦١٠/٩).

دوو رۆژ دۆزیتەوە بێجگە لەشوێن تیری تۆ هیچی تری پێوە نەبوو، ئەوە گۆشتەکەی حەڵاڵەو بیخۆ.

لە ئەبو ثەعلەبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا رَمَيْتَ بِسَهْمِكَ فَغَابَ عَنْكَ فَأَدْرَكْتَهُ فَكُلْهُ مَا لَمْ يُنْتِنْ».[1] ئەگەر بەتیرەکەت نێچیرێکت پێکاو نێچیرەکە بە برینداری لێت گوم بوو دوایی دۆزیتەوە گۆشتەکەی حەڵاڵە دەتوانی بیخۆی بەمەرجێ بۆگەن نەبووبێ.

## قوربانی (الأضحية)

قوربانی ئەو ئاژەڵەیە لەرۆژانی جەژنی قورباندا بەنیازی لەخودا نزیکبوونەوەو بەندایەتی کردن بۆ خودا سەر دەبڕدرێ.

قوربانی لەسەر خاوەن تواناو دارا واجبە، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ وَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا».[2] کەسێك هەیەتی‌و بەتوانایەو دەتوانێ قوربانی بکاو نایکا با نزیك شوێن نوێژی ئێمە نەبێتەوەو نەیە بۆ نوێژی جەژن.

چۆنیەتی بەلگەی ئەم فەرموودەیە لەسەر واجب بوونی قوربانی ئەوەیە کاتێك پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی دەکا لەوکەسانەی هەیانەو قوربانی ناکەن، لەنزیکبوونەوە لەشوێنی نوێژ، نیشانەی ئەوەیە ئەرك‌و واجبێکی بەجێ نەهێناوە، کەوابوو سودو فائیدە لەهاتنی بۆ نوێژی جەژن نیە، لەگەڵ نەکردنی ئەو واجبە نوێژی جەژن دروست نیە.

لە میخنەفی کوڕی سولەیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا لە عەرەفە وەستابووین، فەرمووی: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ عَلَى كُلِّ أَهْلِ

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٢٤٢)، م (١٩٣١ – ١٠/١٥٣٢/٣).

[2] حسن (ص. جه/٢٥٣٢)، جه (٣١٢٣/١٠٤٤/٢).

بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أُضْحِيَةً وَعَتِيرَةً أَتَدْرُونَ مَا الْعَتِيرَةُ».[1] ئەی خەڵکینە! لەسەر هەموو خاوەن ماڵو خێزانێك پێویستە ساڵانە قوربانییەك و کوشتییەکی ڕەجەبانە بکا.

عەتیرە: ئەو کوشتییەیە کە لەناو خەڵکدا بە (ڕەجەبییە) بەناوبانگە، کوشتی (عەتیرە) دوایی حوکمەکەی سڕاوەتەوە، ئەمەش ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ».[2]

(فَرَع) بریتیە لەوەی لەسەردەمی نەزانیدا لای عەرەبەکان واباو بوو کەبێچوی یەکەمجاری حوشتر سەربڕن بۆ بتەکانیان، هەندێکیش دەڵێن لەناو عەرەبدا واباو بوو کە هەرکاتێ کابرا حوشترەکانی ببونایە بە سەد حوشتر نوێنگینە حوشترێکی سەردەبڕی بۆ بتەکەی.

ئاشکراشە کە سڕینەوەی حوکمی (عەتیرە) حوکمی قوربانی ناسڕێتەوە.

لە جوندوبی کوڕی سوفیانی (البجلي) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ڕۆژی جەژنی قوربان لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، فەرمووی: «مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ فَلْيُعِدْ مَكَانَهَا أُخْرَى ، وَمَنْ لَمْ يَذْبَحْ فَلْيَذْبَحْ».[3] کەسێك پێش ئەنجاندانی نوێژی جەژن قوربانی ئەنجام دابێ، بۆی بەقوربانی حلێب ناکرێ، با لەجیاتی ئەو سەربڕینە ئاژەڵێکی تر سەربڕێ، کەسێکیش قوربانی سەرنەبڕیوە با سەری‌ببڕێ. ئەم فەرموودەیە بەئاشکرا ئەوە دەگەیەنێ کە قوربانی واجبە،

---

[1] حسن (ص. جه/٢٥٣٣)، ت (٣/٣٧/١٥٥٥)، د (٧/٤٨١/٢٧٧١)، جه (٢/١٠٤٥/٣١٢٥).

[2] متفـق عليـه: خ (٩/٥٩٦/٥٤٧٣)، م (٣/١٥٦٤/١٩٧٦)، د (٨/٣٢/٢٨١٤)، ت (٣/٣٤/١٥٤٨)، ن (٧/١٦٧).

[3] متفق عليه: خ (١٠/٢٠/٥٥٦٢)، م (٣/١/١٥٥١/١٩٦٠)، جه (٢/١٠٥٣/٣١٥٢)، ن (٧/٢٢٤).

بەتایبەتی کەفەرمان دەکا بە ئیعادەکردنەوەی قوربانی بۆ کەسێك کەپێش نوێژ، قوربانی کردبێ.

## چی بەکەڵکی قوربانی کردن دێ؟

ئەو ئاژەڵەی بەکەڵکی ئەوە دێ بکرێ بەقوربانی رەشەوڵاخو مەڕو بزنو حوشترە، قورئان دەفەرموێ: { وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكاً لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الأَنْعَامِ – الحج/٣٤} بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەك نوسوکی قوربانیو نزیکبوونەوە لەخودا بەهۆی سەربڕینی ئاژەڵەوەمان داناوە بۆ ئەوەی ناوی خودا بێننو سوپاسی بکەن لەسەر ئەوەی ئەو ئاژەڵانەی بۆ ژێربار کردوون دەتوانن سودیان لێ وەربگرن. ئەگەر ئاژەڵی قوربانییەکە مەڕ بوو دەبێ ساڵێکی تەمەنی تەواوکردبێ ئەمە بەلای جەماوەری زانایانەوە، وەلێ هەندی فەرموویانە بەرخی شەش مانگە بەکەڵکی قوربانی دێ، ئەگەر ئاژەڵەکە بزن بوو دەبێ تەمەنی لەساڵێك تێپەڕ بووبێو چوبێتە ساڵی دووەمی تەمەنیەوە، ئەگەر رەشەوڵاخ بوو دەبی تەمەنی لەدوو ساڵ تێپەڕ بووبێو چوبێتە ساڵی سێیەمی تەمەنییەوە، ئەگەر حوشتر بوو دەبێ پێنج ساڵ تەواو بکاو بچێتە ساڵی شەشەمەوە.

## حوشترو رەشەوڵاخ بەکەڵکی حەوت کەس دێن

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) چووین بۆ حەج، ئیحرامامان بەحەج بەستبوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردین: کە هەر حەوت کەس لەئێمە هاوبەش بین بۆ فیدیە لەحوشتردا یان لە ڕەشەوڵاخدا.[1]

---

[1] م (١٣١٨ – ٢/٩٥٥/٣٥١).

ئەگەر خەڵکەکە هەژارو کەم دەرامەت بوون، یان حوشتر گران بوون‌و بزن‌و مەڕ هەرزان، دەکری بە دە کەس حوشترێك (جزور)ێك بکەن بە فیدیە یان قوربانی.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووین (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەفەرێکدا جەژنی قوربانمان لێ هات، بە دە کەس حوشترێکمان کردە قوربانی بەحەوت کەسیشمان ڕەشەوڵاخێکمان کردە قوربانی.[1]

## مەڕو بزن بۆ قوربانی خۆی دەبی‌و بۆ خاوو خێزانیشی

لە عەطای کوڕی یەسارەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پرسیارم لە ئەبو ئەییوبی ئەلئەنصاری کرد ئاخۆ لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) قوربانی کردن چۆن بووە؟ لە وەڵامدا وتی: پیاو لەسەردەمی پێغەمبەردا بۆ خۆی‌و خێزانی مەڕێکی دەکردە قوربانی بۆ خۆیان لێیان دەخوارد بەشی خەڵکی تریشیان دەدا، پاشان خەڵك خۆیان پێ هەڵدەنایەوەو لافو گەزافیان لێ دەدا تا حاڵ بەم حاڵە گەیشت.[2]

## ئەو ئاژەڵانەی بەکەڵکی قوربانی کردن نایەن

لە عوبەیدی کوڕی فەیرۆزەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: بە (البراء)ی کوڕی (عازب)م گوت دەربارەی قوربانی پێم بڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لە چ کردو چی بەلاوە پەسەند نەبوو، لە وەڵامدا وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاوا دەستی گرتم، دەستم لەدەستی کورتتر بوو

---

[1] صحيح: (ص. جه/٢٥٣٦)، جه (٢/١٠٤٧/٣١٣١)، ت (٢/١٩٤/٩٠٧)، ن (٧/٢٢٢).

[2] صحيح: (ص. جه/٢٥٤٦)، جه (٢/١٠٥١/٣١٤٧)، ت (٣/٣١/١٥٤١).

فەرمووی: «أَرْبَعٌ لاَ تُجْزِئُ فِي الأَضَاحِيِّ الْعَوْرَاءُ الْبَيِّنُ عَوَرُهَا وَالْمَرِيضَةُ الْبَيِّنُ مَرَضُهَا وَالْعَرْجَاءُ الْبَيِّنُ ظَلْعُهَا وَالْكَسِيرَةُ الَّتِي لاَ تُنْقِي»: چوار جۆر ئاژەڵ هەن بەکەڵکی قوربانی نایەن، ئاژەڵێك کوێر بێ بەتەواوی، نەخۆشێك نەخۆشییەکەی کاریگەری لەسەر ئاژەڵەکە پەیدا کردبێ، شەلێك بەئاشکرا شەلییەکەی پێوە دیار بێ، ئاژەڵێکی لاوازی وەها مۆخی نەبێ. وتی: من ئەو ئاژەڵەی برێ لەگوێی بڕدرابێ بەلامەوە پەسەند نیە بکرێتە قوربانی، فەرمووی: ئەوەی بەلاتەوە پەسەند نیە مەیکە بە قوربانی بەڵام لەخەڵکی حەرام مەکە.[1]

ئیمامی نەوەوی دەفەرموێ: زانایانی شەرع کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە: کە ئەو چوار عەیبەی لە حەدیثی (البراء)دا باس کراون دەبنە هۆکاری ئەوە کە هەر ئاژەڵێك یەکێك یان زیاتر لەو عەیبانەی تێدا بێ بەکەڵکی قوربانی نایە، هەروەها هەر عەیبێك کە لەو عەیبە باسکراوانە خراپتر بێ.[2] ئەگەر عەیبێك لەخوار ئەو عەیبانەوە بێ ئەوە نابێتە مانیع، بەڵام ناپەسەندە.

بزنی دانشکاو بەکەڵکی قوربانی نایە، ئامـاژە بەو حەدیثەی (البراء)ی کوڕی عازیب ریوایەتی کردووە دەڵێ: خاڵێکم کەپێی دەڵێن: ئەبو بوردە پێش نوێژی جەژن کوشتی سەربڕی، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «شَاتُكَ شَاةُ لَحْمٍ». مەڕەکەی سەرت بڕیوە بری قوربانی ناکەوێ، گۆشتێکە بۆ ماڵو منداڵت فەراهەم هێناوە. وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! مەڕێکی ترم هەیە دابەستەیە ئەوە دەکەم بەقوربانی، فەرمووی: «اذْبَحْهَا وَلاَ تَصْلُحُ لِغَيْرِكَ». برۆ سەری ببڕە هەر بەکەڵکی ئەوە دێ بیکەیە قوربانی بۆخۆت‌و بەس. پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ

---

[1] صحيح: (ص. جه/٢٥٣٦)، جه (٢/١٠٤٧/٣١٣١)، ت (٢/١٩٤/٩٠٧)، ن (٧/٢٢٢).

[2] صحيح مسلم بشرح النووي ج١٣/١٢٠.

ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَإِنَّمَا يَذْبَحُ لِنَفْسِهِ ، وَمَنْ ذَبَحَ بَعْدَ الصَّلاَةِ فَقَدْ تَمَّ نُسُكُهُ ، وَأَصَابَ سُنَّةَ الْمُسْلِمِينَ».[1] کەسێك پێش نوێژ حەیوانی سەربڕی ئەوە قوربانی نیەو گۆشتێکە بۆ ماڵو منداڵی خۆی فەراهەمی هێناوە، کەسێکیش دوای نوێژ کوشتی سەربڕی ئەوە قوربانی کردووە ڕێو ڕەسمی موسوڵمانانی گرتۆتەبەر. لە فەرموودەکەدا کاتی قوربانی دیاری کراوە کە بریتییە لەدوای بەجێهێنانی نوێژی جەژن، کەسێك پێش ئەوکاتە حەیوان سەربڕێ بە قوربانی حسێب ناکرێ.

لە جوبەیری کوڕی موطعیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ».[2] هەموو ڕۆژانی تەشریق؛ کەسێ ڕۆژی دوای جەژنە بەکەڵکی قوربانی تێدا کردن دێن.

کەسێك ویستی قوربانی بکا نابێ لەسەرەتای مانگی ذیلحیجەوە هیچ شتێ لەمووی خۆی لاببا، نابێ نینۆکی بکا تا دوای ئەنجامدانی قوربانییەکە.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا رَأَيْتُمْ هِلاَلَ ذِي الْحِجَّةِ وَأَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُضَحِّيَ فَلْيُمْسِكْ عَنْ شَعْرِهِ وَأَظْفَارِهِ».[3] هەرکاتێ مانگی ذیلحیجەتان بینیو یەکێك لەئێوە ویستی قوربانی بکا با واز لەسەرتاشینو موڵێکردنەوەی جەستەییو نینۆك کردن بێنێ.

---

[1] متفق عليه: خ (١٠/١٢/٥٥٥٦)، م (٣/١٥٥٢/١٩٦١)، ت (٣/٣٢/١٥٤٤)، د (٧/٥٠٤/٢٧٨٣)، ن (٧/٢٢٢).

[2] صحيح لغيره: حم (٢٧/٣١٦/١٥٦٥١).

[3] م (٣/١٥٦٥/٤١/١٩٧٧)، د (٧/٤٨٩،٤٩٠/٢٧٧٤)، ت (٣/٣٩/١٥٦١) ن (٧/٢١٢/٢١١)، جه (٢/١٠٥٢/٣١٤٩).

وا باشە ئەو کەسەی قوربانی دەکا بۆخۆی قوربانییەکە سەربېڕێ ئەگەر لەسەربڕیندا کارامەو لێزان بوو.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو بەرانی چاو بەکلی کردە قوربانی، بەچاوی خۆم بینیم تەشریفی قاچی خستبووە سەرلاملی بەرانەکانو بیسمیللای کردو ئەللاهوئەکبەری کردو سەری بڕین.[1]

ئەگەر قوربانیکەرەکە نەیدەزانی قوربانی باش سەربېڕێ دەبێ یەکێك بەکرێ بگرێ لەماڵی حەڵاڵی خۆی پارەی بداتێ نەچێ لەجیاتی سەربڕینەکە گۆشت یان پێستەکەی بداتێ.

لە حەزرەتی عەلییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێکردم، کە سەرەوکاری حوشترە قوربانییەکانی بکەمو گۆشتەکە یان پێستو سەروپێکانیان دابەش بکەم، هیچ لەو گۆشتو پێستە نەدەم بە ئاژەڵ سەربڕەکە، پێشی فەرمووم: کرێی سەربڕینەکانیان لەماڵی تایبەتی خۆم دەدەم.

پەسەندە کە قوربانیکەر لەگۆشتی قوربانییەکەی بخوا، دیاری لێبدا بەخزمو جیرانو دۆستو ناسیاو، بەشی هەژارو نەدارای لێ بدا، ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ — الحج/٢٨} لەگۆشتی قوربانییەکانتان بخۆنو بەشی هەژارو کەم دەرامەتەکان بدەن. هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «فَكُلُوا وَادَّخِرُوا وَتَصَدَّقُوا». لەگۆشتی قوربانییەکانتان بخۆنو بەشێکی لێ پەزمەندە بکەنو هەندێکیشی لێ بدەن بەهەژاران.

---

[1] متفق علیه: خ (٥٥٥٨/١٨/١٠)، م (١٩٦٦/١٥٥٦/٣).

مەبەستی قوربانیکردن دێتە جێ بەڵێ بەخشینی ئەندازەیەك لەگۆشتەکە، هەرچەندە ئەوەی دەیبەخشێ زۆر باشترە لەوەی کە بۆخۆی بیخوا.

**حەوتم (االعقیقە)**

حەوتم ئەو ئاژەڵەماڵییەیە کە سەردەبڕدرێ بۆ منداڵ، حەوتم پێویستە لەسەر باوك بۆ منداڵی بکا، بۆ کوڕ دوو مەڕی هاوتەمەن بۆ کچ مەڕێك.

لە سەلمانی کوڕی عامیری (الضبی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەدەمی موبارەکی پێغەمبەرم ژنەوت فەرمووی: «مَعَ الْغُلاَمِ عَقِيقَةٌ ، فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الأَذَى».[1] بۆ کوڕ حەوتم بکەن بەنیازی سەلامەتی، خوێنی بۆ بکەن، مووی سەری بتاشن.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردین کە بۆ کوڕ دوو مەڕ بکەین بەحەوتم بۆ کچ یەك مەڕ بکەین بە حەوتم.[2]

**کاتی حەوتم کردن ڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونی منداڵەکەیە**

لە (الحسن)ەوە لە سەمورەوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: «كُلُّ غُلاَمٍ مُرْتَهَنٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمَّى».[3] هەموو کوڕێکی تازە لەدایکبوو پەیوەست و مورتەهەنە بەو حەوتمەی بۆی سەردەبڕدرێ ڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونی بۆی سەردەبڕدرێ و سەری دەتاشرێ، واباشە مرۆڤ: کە لێی مەعلوم بوو کاتی

---

[1] صحيح: (ص. جه/٢٥٦٢١)، خ (٩/٥٩٠/٥٤٧٢)، د (٨/٤١/٢٨٢٢)، ت (٣/٣٥/١٥٥١).

[2] صحيح: (ص. جه/٢٥٦١)، جه (٢/١٠٥٦/٣١٦٣)، ت (٣/٣٥/١٥٤٩).

[3] صحيح: (ص. ج/٢٥٦٣)، جه (٢/١٠٥٦/٣١٦٥)، د (٨/٣٨/٢٨٢١)، ت (٣/٣٨/١٥٥٩).

خۆی باوكی حەوتمی بۆ نەكردووە، خۆی بۆخۆی حەوتم بكا، چونكە ئەوە چەسپاوە كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوای ئەوەی كرا بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی حەوتمی بۆخۆی كردووە.[١]

ئەوەی پەسەندە بۆ منداڵ بكرێ دوای لەدایكبوونی ئەمانەن

١- مەلاشوی هەڵبدرێتەوە: لە ئەبو موساوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: خودا كوڕێكی پێدایین، بردم بۆلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناوی نا ئیبراهیمو بەخورما مەلاشوی هەڵدایەوەو دوعای بەختەوەری و بەرەكەتی بۆ كردو ئەمجار ڕادەستی خۆمی كردەوە، ئەم كوڕە گەورەترین كوڕی ئەبو موسا بوو.[٢]

٢- تاشینی سەری منداڵەكە لەڕۆژی حەوتەمی لەدایكبوونیدا ئەمجار كێشانی سەنگی زیوو بەخشینی زیوەكە بە هەژارەكان.

لە ئەلحەسەنی كوڕی سەمورەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتكراوە، كە فەرموویەتی: «كُلُّ غُلَامٍ مُرْتَهَنٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمَّى».[٣]

لە ئەبو رافیعەوە ڕیوایەتكراوە، كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەفاطیمەی فەرموو (كاتێك فاطیمە حەسەنی بوو) پێی فەرموو: «احْلِقِي رَأْسَهُ ثُمَّ تَصَدَّقِي بِوَزْنِ شَعْرِهِ مِنْ فِضَّةٍ عَلَى الْمَسَاكِينِ».[٤] سەری بتاشە بەكێشی مووەكانی زیو بكە بەخێرو دابەشی بكە.

---

[١] حسن: (س.ص/٢٧٢٦).

[٢] متفق عليه: خ (٩/٥٨٧/٥٤٦٧)، وهذا لفظه م (٣/١٦٩٠/٢١٤٥).

[٣] لەوەپێش تێپەڕی.

[٤] حسن: (الإرواء/١١٧٢)، حم (٦/٣٩٠)، هق (٩/٣٠٤).

٣- رۆژی حەوتـــەمی لـــەدایکبوونی ســـوننەت بکـــرێ، ئامـــاژە بـــەو فەرموودەیەی طەبەرانی لە (المعجم الـصغیر)دا لـەجابیرەوە ڕیوایـەتی کـردووە دەڵێ: پێغەمبەر بۆ حەسەنو بۆ حوسەینیش رۆژی حەوتەمی لـەدایکبوونیان حەوتمی بۆ کردوونو سوننەتیشی کردوون.[1]

هـەروا ئامـاژە بـەو فەرموودەیـەی طـەبـەرانی لـە (الأوسـط)دا ریوایـەتی کردووە لە ئیبنو عەبباسەوە: کە فەرموویەتی: حەوت شت دەربـارەی منـداڵی تازە لەدایکبوو سوننەتن لەرۆژی حەوتەمی لـەدایکبوونیدا بـۆی بکـرێ، نـاوی بنرێ، سوننەت بکرێ....................

## دابو نەریتی نان خواردنو ئاو خواردنەوە

ئادابی خواردنو خواردنەوە زۆرن، هەندێکیان ئـادابی پـێش نـانخواردنن، هەندێکیان لەکاتی خواردندان، هەندێکیان دوای نانخواردنن.[2]

## ئادابو رێو شوێنی پێش نانخواردن ئەمانەن

١- خـواردنو خواردنەوەکـەی پـاکو خـاوێن بـێ لەشـتی حـەڵاڵو پـاك بەدەسـتیان بێنـێ، خـۆی بپـارێزێ لـەخۆراکی حـەرامو شـوبهاوی، ئامـاژە بـە فەرموودەی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَـا رَزَقْنَاكُمْ – البقرة/١٧٢}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوەو خـاوەن بـڕوای تۆکمەن، بخۆنو بخۆنـەوە لـەو رزقو رۆزییـەی بۆمـان فەراهـەم هێنـاون... لـە ئایەتەکەدا وشەی (طیبات) هاتووە، واتە خـۆراکێکی حـەڵاڵی وەهـا کـەقێزێ لێ نەکرێو بەپیس دانەنرێ.

---

[1] طص (٨٩١/١٢٢/٢)، هق (٨/٣٢٤).

[2] احیاء علوم الدین ج٢/٣ – ٨.

٢- دەبێ مەبەستو نیازی لە خـورادنو خواردنـەوەی بـەهێزبوون بـێ لەسەر بەتوانایی بۆ خوداپەرستی، بۆ ئەوەی لەسەر خـواردنو خواردنەوەشی پـاداش وەربگـرێو خـودا لـەخۆی ڕازی بکـا، خـواردنو خواردنـەوەی موبـاح بـەهۆی نیـازو مەبەستەوە دەبێتـە طاعـەتو خوداپەرستیو پاداشی لەسـەر وەردەگرێ. کەوابوو مرۆڤی موسوڵمان وا دەڕوانێتە خـواردنو خواردنـەوە کـە وەسیلەو هۆکارن بۆ شتی ترو بۆخۆیان مەبەستو ئامانجو ئاکام نین، مرۆڤی موسوڵمان کە دەخواو دەخواتەوە مەبەستی ئەومیە جەستەو لاشەی رابگـرێو بـەهێز بـێ بتوانـێ عیبـادەتی خـودا بکـا ئـەو کـە شـت دەخـواو دەخواتـەوە مەبەسـتی خـودی خـواردنو خواردنەوەکـە نیـە، بۆیـە مرۆڤـی موسـوڵمان تـا برسی نەبێ ناخوا تا تینوی نەبێ ناخواتەوە.

٣- پـێش نـانخواردن ئەگـەر دەسـتی پـاك نـەبوون یـان دڵنیانـەبوو لـە خاوێنیان دەبێ بیانشواو پاکیان بکاتەوە.

٤- خواردنەکەی بخاتە سەر سفرەیەك لەسـەر زەوی لـەپێش دەمـی خـۆی دابنێ، نەك بیخاتە سەرمێزو تەپڵەك، چونکە ئـەو شـێوەی پێـشوویان خـاکی تـرەو دورتـرە لـەفیزو تەکـەببور، هـەم ئامـاژە بـەو قـسەیەی ئەنـەس کـە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) قـەت لەسـەر مێـزو قـاپی بچکۆلەدا شتی نەخواردووە.[1]

ئیمامی غەزالی دەفەرموێ: بزانن کەئێمە دەڵێین خواردن لەسـەر سـفرەو سینی باشترە، ناڵێین خواردن لەسەر مێزو تەپڵەك نـەهی لێ کـراوە مەکروهـە یان حەرامە، چونکە شتێك لەم بارەوە نەچەسپاوە.

٥- بەتـەواضـوعو هێـدیو هێمنـی دابنیـشێ، وادابنیـشێ کـە بـۆ تـەحیات خوێندن دادەنیشێ، یان وادابنیشێ قاچی ڕاستی بەرز بکاتەوەو لەسـەر قاچی

---

[1] خ (٥٣٨٦/٥٣٠/٩)، ت (١٨٤٨/١٦٠/٣)، جه (٣٢٩٢/١٠٩٥/٢).

چەپی دابنیشێ وەکوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیکرد، هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إنما أَنَا عَبْدٌ آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ، وأجلس كما يجلس العبد».[1] ئەمن تەنها بەندەیەکم لە بەندەکانی خودا، وەکوو بەندەیەکی ئاسایی خواردن دەخۆم هەروەکوو چۆن وەکوو بەندەیەکی ئاسایی بێ کەش‌و فش دادەنیشم.

٦- دەبێ چی بۆ دانرا بیخواو بەوە ڕازی بێ: کەحازرو مەوجودە، نابێ ڕەخنە لەخواردن بگرێ، بەڵکوو ئەگەر لەدەمی خۆش بوو بیخوا، ئەگەر لەدەمی ناخۆش بوو وەلای بنێ، ئاماژە بە فەرموودەی ئەبو هورەیرە کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قەت ڕەخنەی لەخواردن نەگرتووە، ئەگەر حەزی لێ بوایە دەیخوارد، ئەگینا وازی لێ دێناو عەیبی لەخواردنەکە نەدەگرت.[2]

٧- وا باشە خێزان هەموویان لەسەر سفرەکە کۆببنەوەو هەموویان بەیەکەوە نان بخۆن، ئاماژە بەو فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «فَاجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ».[3] لەدەوری سفرەی نان خواردن کۆببنەوەو ناوی خودای لەسەر بهێنن فەڕو بەرەکەت دەکەوێتە ناو خواردنەکەتانەوە.

---

[1] صحيح: (س. ص/٥٤٤)، ورواه البغوی فی شرح السنة (٢٨٣٩ – ١١/٢٨٧).

[2] متفـق عليـه: خ (٥٤٠٩/٥٤٧/٩)، م (٢٠٦٤/١٦٣٢/٣)، د (٣٧/٤٥٣٧/٢٣٧/١٠)، ت (٢١٠٠/٢٥٤/٣)، جه (٣٢٥٩/١٠٨٥/٢).

[3] لەوەپێش ئاماژەی بۆ کراو تەخریج کراوە.

## دابو نەریتی کاتی نانخواردنیش ئەمانەن

١- نابێ دەسپێشخەری بکا بۆ نان خواردن پەلەبکا لە دەستپێکردنی خواردن، لەکاتێکدا لە مەجلیسەکەداو لەسەر سفرەکەدا کەسانێك هەبن لەخۆی گەورەتر بن بەتەمەنتربن یان لەروی کۆمەلایەتی‌یەوە لەزۆر خۆیەوە بن، چونکە هەلپەکردنو دەست پێشخەری کردن بۆ نانخواردن لەسومعەی کەم دەکاتەوە، دەبێتە رێ خۆشکەرە بۆ ئەوەی ئەو کەسە بەچلێس وەصف بکرێو ئەمەیش جێی رەخنەیە.

شاعیرێك دەلێ:

إذا مدت الأيدى إلى الزاد لم أكن بأعجلهم إذ أجشع القوم أعجل

ئەگەر دەست کرا بەنانخواردنو دەست برا بۆ بژێو من نابمە سەردەستەو یەکەم کەسو خێرا دەست بۆ خواردنەکە نابەم، چونکە چلێس ترین کەس ئەو کەسانەیە کە لەکاتی نانخواردندا هەلپەبکاو خێرا دەست بەرێ بۆ خواردنەکە.

٢- دەبێ چی بۆ دانرا پێی رازی بێو داوای خواردنی تر نەکا.

٣- دەبێ سەرەتا ناوی خودای لەسەر بێنێو بیسمیللا بکا، چونکە ناوهێنانی خودا لەسەر خواردن فەرەبەرەکەتی تێدەخاو شەیتانی لێ دوور دەخاتەوە.

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَامًا فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ فَإِنْ نَسِيَ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ».[1] هەرکاتێك یەکێ لەئێوە خواردنی خوارد با سەرەتا بلێ: (بِسْمِ اللَّهِ - بەناوی خودا) ئەگەر لەبیری چوو با بلێ بەناوی خودا لەسەرتاو لەکۆتایی‌دا.

---

[1] صحيح: (ص. د/٣٢٠٢)، د (١/٢٤١/٣٧٤٩)، ت (٣/١٩٠/١٩٢٠)، جه (١٠٨٢/٣٢٦٤ و ٢/١٠٨٧).

هەر لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرمووی: پێغەمبەری خودا لەگەڵ شەش کەس لەهاوەڵانی خواردنێکیان دەخوارد، عارەبێکی دەشتەکی بەدوو پارو لرفی دا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئەگەر ئەو کابرا دەشتەکییە (بیسمیللای) بکردایە خواردنەکە بەشی دەکردن.[1]

لە حوزەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هەرکاتێ ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادەی خواردنێک دەبووین، کەسمان دەستی بۆ نەدەبرد هەتا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی بۆ نەبردایەو دەستی بەخواردنی نەکردایە، وارێکەوت جارێ ئێمە لەخزمەتیدا ئامادەی خواردنێک بووین بینیمان کچۆڵەیەك دەتگوت پاڵی پێوە دەنێن پەلاماری خواردنەکەی داو ویستی دەستی تێ بخا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی گرت نەیهێشت، پاشان عەرەبێکی دەشتەکی هات دەتگوت پاڵی پێوە دەنێن ویستی دەستی بۆ بەرێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی گرت، ئەمجار فەرمووی: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ أَنْ لاَ يُذْكَرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ جَاءَ بِهَذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهَا فَجَاءَ بِهَذَا الأَعْرَابِيِّ لِيَسْتَحِلَّ بِهِ فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ وَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ يَدَهُ فِي يَدِي مَعَ يَدِهَا».[2] لەڕاستیدا شەیتان تەعامی واپێ حەڵاڵو خۆشە کەناوی خودای لەسەر نەهێندرێ، ئەو نەگریسە ئەو کچۆڵەی پاڵ پێوەنا بۆسەر خواردنەکە بۆ ئەوەی بەبێ بیسمیللا لەسەرکردن دەست بەخواردنی بکرێو بۆی حەڵاڵ بێ، منیش دەستی کچۆڵەکەم گرتو نەم هێشت، ئەمجار ئەو کابرا عەرەبەی پاڵنا بۆ ئەوەی بەبێ ناوهێنانی خودا لەسەر نانخواردنەکە دەستی پێ بکرێ، منیش دەستم گرت نەم هێشت، سوێندم

---

[1] صحيح: (ص. ت/١٨٥٨)، ت (١٩٢٠/١٩٠/٣).

[2] م (٢٠١٧/١٥٩٧/٣)، د (٣٧٤٨/٢٣٣٩/٢٤٠/١٠).

بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە دەستی شەیتان لەگەڵ دەستمدا لەدەستی کچۆڵەکەدا بوو.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «إِذَا دَخَلَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ فَذَكَرَ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ قَالَ الشَّيْطَانُ لاَ مَبِيتَ لَكُمْ وَلاَ عَشَاءَ. وَإِذَا دَخَلَ فَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ قَالَ الشَّيْطَانُ أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ. وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ طَعَامِهِ قَالَ أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ وَالْعَشَاءَ».[1] ئەگەر مرۆڤ چووە ناو ماڵی خۆی، لەکاتی چوونە ژوورەوەو کاتی نانخواردن ناوی خودای هێنا، شەیتان هاواری لێ هەڵدەستێو دەڵێ شوێنی حەوانەوەو مانەوەو شێوتان لێرە نیە، بەڵام ئەگەر چووە ماڵەوەو ناوی خودای نەهێنا، شەیتان دەڵێ شوێنی مانەوەتان دۆزییەوە ئەمە جێگای خۆتانە، هەروا ئەگەر لەکاتی نانخواردندا ناوی خودای نەهێنا شەیتان بەتاقمەکەی دەڵێ: شوێنی مانەوەو شێوی شەوتان چنگ کەوتو شانی لێ دادەن، ئەمە جێگای خۆتانە.

٤- دەبێ بەسێ پەنجەی دەستی ڕاستی نان بخواو پاروی بچوك بکاو باش پاروەکانی بجوێ، لەلای خۆیەوەو لە تەنیشتی دەوریو لەگەنی خواردنەکە خواردن هەڵبگرێو دەست نەبا بۆ ناوەڕاستی دەوریو قاپەکە.

لە کەعبی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: من بۆخۆم بەچاوی خۆم پێغەمبەرم دیوە بەسێ پەنجە نانی دەخوارد، کە لێ دەبووەوە پەنجەکانی دەلێستنەوە.[2]

لە عومەری ئەبو سەلەمەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: من منداڵ بووم لەباوەشی پێغەمبەردا بووم، دەستم بەناو لەگەنی کێشتەکەدا دەهێناو دەبرد،

---

[1] م (٢٠١٨/١٥٩٨/٣)، د (٣٧٤٧/٢٣٩/١٠)، جە (٢٨٨٧/١٣٧٩/٢).

[2] م (٢٠٣٢ – ١٣٢/١٦٠٥/٣)، د (٣٨٣٠/٢٢٧/١٠).

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموووم: «يَا غُلاَمُ سَمِّ اللّٰهَ ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ».[1] ئەی لاوی خۆشەویست ناوی خودا بێنەو بەدەستی راستت نان بخۆو لەبەردەمتەوە بخۆو دەست بەملاو بەولادا درێژ مەکە، عومەر دەڵێ: لەوەدوا ئیتر من بەوشێوە خواردووەو لەو ئامۆژگارییە لام نەداوە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَأْكُلَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا».[2] کەس لەئێوە بەدەستی چەپی نان نەخواو شلەمەنی پی نەخواتەوە، چونکە شەیتان بەدەستی چەپی خواردن دەخواو بەویش دەخواتەوە.

لە سەلەمەی کوڕی ئەکوەعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك لەلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەدەستی چەپی نانی دەخوارد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «كُلْ بِيَمِينِكَ». بەدەستی ڕاستت خواردنەکە بخۆ، پیاوەکە وتی ناتوانم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ اسْتَطَعْتَ مَا مَنَعَهُ إِلاَّ الْكِبْرُ». یاخوا هەر نەتوانی، لوتبەرزیو تەکەببور وای لێ کردی ئاوا هەڵوێست بنوێنی، سەلەمە گەراوی فەرموودەکەیە، دەڵێ: کابرا لەوەدوا نەیتوانی دەستی ڕاستی بەرز بکاتەوە بۆ دەمی.

---

[1] متفـــق عليـــه: خ (٩/٥٢١/٥٣٧٦)، م (٣/١٥٩٩/٢٠٢٢)، د (١٠/٢٥١/٣٧٥٩)، ت (١٨٨/١٩١٨ و ٣/١٨٩).

[2] م (٣/١٥٩٨/٢٠٢٠)، د (١٠/٢٥٠/٣٧٥٨)، ت (٣/١٦٦/١٨٦٠).

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ الْبَرَكَةَ تَنْزِلُ وَسَطَ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَافَتَيْهِ وَلاَ تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ».[1] خێرو فەڕو بەرەکەت دادەبەزێتە ناوەڕاستی دەوری‌و بەلەم‌و لەگەنەکانەوە ئێوە لەقەراخی قاپەکانەوە خواردن هەڵبگرن‌و بیخۆن، دەست مەبەن بۆ ناوەڕاستی قاپەکەی خواردنەکەی تێدایە.

٥- نابێ فو لەخواردنی گەرم بکاو بیەوێ بەفوی دەمی ساردی بکاتەوە، با چاوەڕوان بکا تا خواردنەکە سارد دەبێتەوە.

٦- ئەگەر شتێك لەخواردنەکە کەوتە خوار با وازی لێ نەهێنێ، بەڵکوو هەڵیبگرێتەوەو پاکی بکاتەوەو بیخوا.

له جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَحْضُرُ أَحَدَكُمْ عِنْدَ كُلِّ شَيْءٍ مِنْ شَأْنِهِ حَتَّى يَحْضُرَهُ عِنْدَ طَعَامِهِ فَإِذَا سَقَطَتْ مِنْ أَحَدِكُمُ اللُّقْمَةُ فَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَذًى ثُمَّ لْيَأْكُلْهَا وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ».[2] شەیتان لەهەموو شتێکی ئێوەدا خۆتێهەڵدەقورتێنێ، تەنانەت بۆ نانخواردنی هەریەکێ لەئێوە ئامادە دەبێ، جا کەیەکێك لەئێوە پاروەخواردنێکی لێ کەوتە خوار باتۆزو خۆڵەکەی لێ دوور بخاتەوەو بیخواو وازی لێ نەهێنێ شەیتان بیخوا.

٧- با هاوەڵ‌و هاوسینییەکەی یا میوانەکەی واڵێ بکا بیخاتە حاڵەتی ئیحراجەوەو پێی بڵێ: بخۆو ئیلحاحی لێ بکا، بەڵکوو پێویستە لەسەری بە لەسەرەخۆیی‌و ئەدەبەوە بەشی خۆی بخوا بەبێ شەرمکردن یان شەرم بەسەر خۆدا هێنان، چونکە ئەمە دەبێتە هۆکاری ئیحراج بوون بۆ هاوەڵەکەی یان بۆ

---

[1] م (٢٠٢١/١٥٩٩/٣).

[2] صحيح: (ص. ت/٢٣٨٠)، ت (٢٤٨٦/١٨/٤)، جه (٣٣٤٩/١١١١/٢).

میوانەکەی. هەروەکوو چۆن جۆرە ڕیباو خۆدەرخستنێکی تێدایە ڕیبابازیش حەرامو ناپەسەندە.

٨- بەهێدی بێ لەگەڵ هاوەڵی سەرسینیداو هەوڵ نەدا زۆرینەی خواردنەکە بخوا یان لەهاوەڵەکەی زۆرتر بخوا، بەتایبەتی ئەگەر خواردنەکە کەم بێ. چونکە ئەگەر وا بکا مافی غەیر پێشێل دەکاو حەقی کەسانی دیکە دەخوا.

لە جەبەلەی کوڕی سوحەیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ساڵێکی گرانیو قاتو قڕی یەخەی گرتبووین لەگەڵ ئیبنو زوبەیردا هەندێ خورمامان دەست کەوتبوو لەکاتی خورما خواردنماندا ئیبنو عومەر بەلاماندا تێپەڕی، پێی فەرمووین: دوو دوو خورماکان مەخەنە دەمتانەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوە کرد کە مرۆڤ لەکاتی خواردنی خورماو شتی وادا دوو دوو خواردن بخاتە ناودەمی، مەگەر هاوەڵەکەی ئیزنی بدا.[1]

٩- لەکاتی نانخواردندا با سەیری هاوەڵانی نەکاو موراقەبەشیان نەکا، نەوەکوو شەرم بکەن، بەڵکوو پێویستە چاو داخاو سەیری بەردەمی خۆی بکاو نەڕوانێتە ئەملاو ئەولا، سەرە تاسکەیان لێ نەکاو نەبێتە چاودێر بەسەریانەوە چونکە ئەوە دەبێتەوە هۆی ئەوەی ڕقیان لێی ببێتەوە.

١٠- نابێ لەسەر سفرەو سینی نانخواردن کارێکی وابکا هاوەڵانی جاڕز بکا، نەچێ دەستی خۆی بتەکێنێتە ناو قاپی چێشتەکەو زۆر سەری خۆی شۆڕ نەکاتەوە بۆسەر خواردنەکە نەبادا لەدەمیەوە خواردن بکەوێتە ناو خواردنەکەوە، هاوەڵان قێزی لێ بکەنەوە، هەروەها نابێ وشەو ڕستەی وا بڵێ: کەهاوەڵان پێیان ناخۆش بێو بەو هۆیەوە واز لەخواردنەکە بهێنن.

[1] خ (٥٤٤٦/٥٦٩/٩).

١١- پێویسته نانخواردنی لەگەڵ هەژاران لەسەر بنەمای خۆنەویستی ئەنجام بدا، لەگەڵ هاوشانی خۆی بەشێوەی کراوەییو شێوە موداعەبەو زەردەخەنە بێ، لەگەڵ خۆی گەورەترو خاوەن پلەو پایە بەئەدەبو حیشمەتەوە بێ.

١٢- واز لەخواردن بێنێ هێشتا حەزی لەخواردنەکە بێ، خۆبپارێزێ لەتێربوونو مڕبوون. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا مَلأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أُكُلاَتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ فَإِنْ كَانَ لاَ مَحَالَةَ فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ».[1] مرۆڤ هیچ کیسەیەکی پڕ نەکردووە خراپتر بێ لەپڕکردنی گەدەی، بەسە بۆ ئادەمیزاد چەند پارویەك پشتی رابگرن، ئەگەر هەر هیچ نەبێ با گەدەی بکا بەسێ بەش بەشێکی بۆ خۆراكو بەشێکی بۆ شلەمەنیو شەرابەکەی بەشێکیشی بۆ هەناسەدانی.

## دابو نەریتی دوای خواردنیش ئەمانەن

١- قاپی خواردنەکە باش بماڵێو هیچی تێدا نەهێڵێ، پەنجەکانیشی بلێسێتەوە.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەخواردنێکی دەخوارد سێ پەنجەکانی خۆی دەلێستنەوەو دەیفەرموو: «إِذَا سَقَطَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيُمِطْ عَنْهَا الأَذَى وَلْيَأْكُلْهَا وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ». ئەگەر یەکێکتان پاروی لێ کەوتە خوارەوە با پاکی بکاتەوەو بیخواو وازی لێ نەهێنێ ببێتە خۆراکی شەیتان، ئەنەس دەڵێ: فەرمانیشی پێ کردین کە قاپو لەگەنی خواردنەکە باش بماڵین. فەرمووشی: «فَإِنَّكُمْ لاَ

---

[1] صحيح: (ص. ت/٣٢٨٠)، ت (٤/١٨/٢٤٨٦)، جه (٢/١١١١/٣٣٤٩)، ص (٣٢٨/١٣٤٨)، ك (٤/١٢١).

تَدْرُونَ فِي أَيِّ طَعَامِكُمُ الْبَرَكَةُ».[1] چونکە ئێوە نازانن بەرەکەتو فەڕ لەکوێی خواردنەکەتاندایە.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە لستنەوەی پەنجەکانو ڕامالینی خۆراکی ناو قاپو دەوریەکان، فەرمووشی: «فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ فِي أَيِّ طَعَامِكُمُ الْبَرَكَةُ».[2] ئێوە نازانن بەرەکەتو فەڕ لەکوێی خواردنەکەدایە.

٢- سوپاسی خودا بکا لەسەر خواردنەکە.

لە ئەبو ئومامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەسفرەی خواردنەکەی هەڵدەگرتەوە دەیفەرموو: «الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ ، غَيْرَ مَكْفِيٍّ، وَلاَ مُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ، رَبَّنَا».[3] حەمدو سوپاس بۆ خودا، سوپاسی زۆرو هەڵقوڵاو لەناخەوە لەسەر ئەو هەموو نیعمەتە جۆراو جۆرو پاكوخاوێنو بەرەکەت ئامێزە، سوپاسی نیعمەتەکانی دەکەینو سپڵەو پێنەزان نین، خودا نیعمەتی خۆیمانی لێ نەبڕێ، ئێمە هەرگیز لەنیعمەتی خودا بێ ئاتاج نین.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَكَلَ طَعَامًا ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا الطَّعَامَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ».[4] کەسێك خواردنێکی نۆش کرد، پاشان بڵێ: سوپاس بۆ ئەو خودایەی ڕزقو ڕۆزی

---

[1] م (٣/١٦٠٧/٢٠٣٤)، ت (٣/١٦٧/١٨٦٣)، د (١٠/٣٢٥/٣٨٢٧).

[2] م (٣/١٦٠٦/٢٠٣٣).

[3] خ (٩/٥٨٠/٥٤٥٨)، ت (٥/١٧٠/٣٥٢١)، د (١٠/٣٢٨/٣٨٣١)، جه (١٠٩٢/٣٢٨٤ و ٢/١٠٩٣).

[4] حسن: (ص. ت/٣٤٥٨)، ت (٥/١٧١/٣٥٢٣)، د (٤٠٠٤/٦٤، ١١/٦٥).

پێدام بەبێ ئەوەی هێزو توانای خۆمی تێدا خەرج کرابێ، ئەوە ئەو کەسە تاوانی رابردوو داهاتووی بەرلێخۆشبوونی خودا دەکەوێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَطْعَمَهُ اللّٰهُ طَعَاماً فَلْيَقُلِ اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَأَطْعِمْنَا خَيْراً مِنْهُ وَمَنْ سَقَاهُ اللّٰهُ لَبَناً فَلْيَقُلِ اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ».[1] کەسێك خودا خواردنێکی بۆ فەراهەم هێنا بڵێ: خودایە فەڕو بەرەکەت بخەرە خواردنو بژێومانەوە، خواردنی چاکترو زۆرترمان بۆ دەستەبەر بکە. کەسێك خودا شیرو شلەمەنیەکی بۆ فەراهەم هێناو نۆشی کرد با بڵێ: خودایە بەرەکەتو فەڕ بخەرە ناو شیرەمەنیو خواردنەکانمانو بۆمان زیاد بکە.

٣- ئەگەر وارێکەوت لەسەرەتای خواردنو خواردنەوەیدا لەیادی نەبوو ناوی خودا بێنێو (بِسْمِ اللّٰهِ) بکا با لەکۆتاییدا ناوی خودا بهێنێو بڵێ: بەناوی خودا لەسەرتاو کۆتاییدا.

لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَامًا فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللّٰهِ فَإِنْ نَسِيَ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللّٰهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە ویستی دەست بکا بەخواردنی خواردنێك با بڵێ: (بِسْمِ اللّٰهِ) ئەگەر لەسەرتاوە لەیادی چوو ناوی خودای نەهێنا با بڵێ (بِسْمِ اللّٰهِ) لەسەرەتاو کۆتایی خواردنەکەدا.

---

[1] حسن: (ص. ت/٣٤٥٥)، ت (١٦٩/٣٥٢٠ و ٥/١٧٠)، د (١٩٦/٣٧١٢ و ١٠/١٩٧)، جه (١٠٨٦/٣٣٦٤ و ٢/١٠٨٧).

[2] صحيح: (ص. د/٣٢٠٢)، د (٢٤٠/٣٧٤٩ و ١٠/٢٤١)، ت (٣/١٩٠/١٩٢٠).

٤- ئەگەر كەسێك لەسەر سفرەو خوانی كەسانێكی تر نانی خوارد (خواردنێكی نۆش كرد) با دوعایان بۆ بكا خودا بەرەكەت بخاتە رزق‌و رۆژییانەوە.

لە ئەنەسەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هات بۆلای سەعدی كوڕی عوبادە، ئەویش نان‌و زەیتی خستە بەردەمی‌و پێشكەشی كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی خوارد، پاشان فەرمووی: «أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ». رۆژووەوانەكان لەسەر خوانی ئێوە رۆژوویان شكاند، پیاوچاكان تەعامی ئێوەیان خوارد فریشتە داوای لێخۆشبوون لەتاوانیان بۆ ئێوە كرد.

٥- وا باشە دوای نان خواردن كابرا بەدەستەسرێك دەستی بسرێتەوە، یان بیانشوا، هەڵبەتە شۆشتن باشترە لەسرینەوە.

## نامەی شلەمەنییەكانی دەخورێنەوە (كتاب الأشربة)

ئەو شلەمەنییانەی ئادەمیزاد دەیانخواتەوە لە ئاوو شیرو هەنگوین‌و ئەو جۆرە شتانە، هەموویان لەنازو نیعمەتی خودان كە بەبەندەكانی خۆی بەخشیون، بۆیە خودا منەتیان بەسەردا دەكاو فەرمانیان پێدەكا: كە سوپاسگوزاری بن‌و هەمیشە نیعمەتەكانی پەروەردگاریان لەبەرچاو بێ.

خودا لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً. لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَاماً وَأَنَاسِيَّ كَثِيراً}.

ئێمە لەئاسمانەوە ئاوێكی پاك‌و پاكەوەكەرمان باراندوە بۆئەوەی زەوی وشك‌و سوتەمەڕۆی پێ زیندوبكەینەوە درەخت‌و رووەك‌و بەروبوومی كشت‌و كاڵی تێدا فەراهەم بێنین، دروستكراوانی خۆمان لە گیانلەبەران بەگشتی‌و ئادەمیزادەكان بەتایبەتی تێراو بكەین.

هەروا دەفەرموێ: {هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ – النحل/١٠}.

پەروەردگار خودایەكی وەهایە لەبەرزاییەوە ئاوی بۆ باراندون لەهەندێكی دەخۆنەوەو بۆ پێداویستی ژیانی خۆتان بەكاری دێنن، هەر بە ئەو ئاوە روەكو درەختمان رواندوە بۆئەوەی ئێوە سودی لێ وەرگرن‌و بیكەنە لەوەرگای ئاژەڵەكانتان‌و ئاڵفو ئالیكی لێ دەستەبەر بكەن بۆیان‌و هەروا ئەو روەكو درەختانە زەوی ئارایش بدەن‌و دیمەنی جوان‌و رەنگاو رەنگتان بۆ پێك بێنن.

هەروەها دەفەرموێ: {فَأَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ – الحجر/٢٢}. ئێمە لە ئاسمانەوە ئاومان بۆ باراندون‌و ئێوەمان پێ تێراو كردوە خۆتان‌و ئاژەڵەكانتان‌و كشت‌و كاڵ‌و باغ‌و بێستان‌و دارستان بەو ئاوە تێراو دەبن، هەندێكیش لە ئاوی ئەو بارانە لەناخی زەویدا پەزمەندە دەكەین‌و بەگوێرەی پێویست دەیكەین بە كانیاوو روبار بۆئەوەی هەمیشە سودی لێ وەربگرن، ئەوە دەسەڵات‌و توانای ئێمەیە ئەو ئاوە لەناو زەویدا خەزن دەكەین، ئێوە توانای ئەوەتان نیەو ئەو كارەتان لەدەست نایە.

لە ئایەتێكی تردا دەفەرموێ: {وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَناً خَالِصاً سَائِغاً لِلشَّارِبِينَ – النحل/٦٦}. بۆ ئێوە هەیە لە ئاژەڵەكانتاندا عیبرەت‌و ئامۆژگاری، ئەگەر وردببنەوە دەزانن ئێمە چ نیعمەتێكمان بۆ ئێوە فەراهەم هێناوە ئەوەتا لەنێو ئەو شیاكەو خوێنەی ناوگەدەی ئاژەڵەكانتان ئێمە شیرێكی پاڵفتە كراوی گوارای تام‌و بۆنخۆشتان بۆ دەستەبەر دەكەین‌و دەیخۆنەوە بەجۆرەها شێوە سودی لێ وەردەگرن.

یان دەفەرموێ: {يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ – النحل/٦٩}. دێتەدەر لەگەدەی ئەو حەشەرە پچكۆلە كاسبكارە

سەرسوڕهێنەرە شەرابێکی ڕەنگ جیاجیا، کە دەرمانی چەند نەخۆشی تێدایە بۆ ئادەمیزاد، یان دەفەرموێ: {أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ. أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ. لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجاً فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ – الواقعة/٦٨-٧٠}.

ئەوە نابینن ئەو ئاوەی دەیخۆنەوەو نۆشی دەکەن ئایا ئێوە لە هەورەوە باراندوتانە یان ئێمەین دەیبارێنین، خۆ ئەگەر بمانەوێ ئەو ئاوە شیرین‌و گوارایە دەکەینە ئاوێکی تفت‌و تاڵ‌و بە کەڵکی هیچ نەیە، ئەوە بۆ سوپاسی خودا ناکەن؟.

ئەصڵ‌و بنەما لە شلەمەنییە خوراوەکاندا ئەوەیە کە حەڵاڵ‌و زوڵاڵن هیچ کامێکیان حەرام ناکرێن مەگەر بەڵگەیەك هەبێ لەسەر حەرامبوونی، لەوەپێش لەنامەی (الحدود)دا باسی شەراب‌و ئەو شلەمەنییانەی دەشوبهێن بە خەمرەوەو حوکمی ئەویان هەیە، باسکران‌و ئاماژەیان بۆ کرا ئەوەش بزاندرێ کە: مەکروهو نەشیاوە تێکەڵکردنی زیاد لەجۆرێك لەئەو شڵەمەنییانەی لە ئاکامی گوشینی میوەی وەکوو خورماو مێوژو شتی لەوجۆرەی کە خەڵك دەیگوشێ، مەبادا گورین‌و تەخەمموریان تێدا پەیدابێ‌و بیخواتەوەو نەزانێ کە گوراوەو بۆتە شەراب.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردوە لەوەی خورماو مێوژ تێکەڵ بکرێن یان خورمای نەگەییوو خورمای گەییو تێکەڵ بەیەك بکرێن‌و بگوشرێن‌و شلەمەنییان لێ دروست بکرێ.[1]

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیە نەهی لەو تێکەڵکردنە کردوە ئەوەکوو زوو ئەو گوشراوە تێکەڵە بگورێ‌و ببێتە سەرخۆشکەر،

---

[1] متفق علیه: خ(٥٦٠١/٦٧/١٠)، م(١٩٨٦/١٥٧٤/٣)، د(٣٦٨٥/١٦٥ و ١٦٦/١٠).

خۆئەگەر نەگوراو نەبوە خەمرە، خواردنەوەی حەڵاڵە. هەروەکوو چۆن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەسرکە دروستکردن کردوە لە قاپو قاچاغی دیاریکراودا لەبەر هەمان هۆ، وەڵێ پاشان فەرمانی پێکردن بە خواردنەوەی نەبیذەکە بەمەرجێ نەبوبێتە سەرخۆشکەر.[1]

## ئادابو ڕێوڕەسمی شت خواردنەوە

١- هەرکاتێك مرۆڤ ویستی شتێك بخواتەوە ناوی خودا بێنێ بڵێ: (بسم الله)

لە عومەری کوڕی ئەبو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گەنجێك بووم تازە پێدەگەیشتم لەماڵی پێغەمبەردا بووم، لەکاتی نانخواردندا دەستم بەناو لەگەنەکەدا دەگێڕا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «يَا غُلاَمُ سَمِّ اللَّهَ ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ»[2]: ڕۆڵە، ناوی خودا بێنەو بەدەستی ڕاستت بخۆو دەست بۆ ئەملاو ئەولای لەگەنی خواردنەکە مەبەو لەلای خۆتەوە بخۆو دەست بەرە بۆ ئەولایەی کە لێتەوە نزیکە.

ئیمامی نەوەوی فەرموویەتی: (بسم الله) کردن لەکاتی ئاو خواردنەوە یان شیرخواردنەوەدا هەروا بۆ باقی شلەمەنییەکانی تر وەکوو (بسم الله)کردن وایە لەسەر نانخواردن، هەرئەوەندە بڵێ: (بسم الله) کیفایەتە.[3]

٢- وا باشو پەسەندە بەدەستی ڕاستی شلەمەنییەکە بخواتەوە:

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَأْكُلَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا

---

[1] المغنی لأبن قدامة ج٨/٣١٩.

[2] متفق عليه: خ(٥٣٧٦/٥٢١/٩)، م(٢٠٢٢/١٥٩٩/٣)، د(٣٧٥٩/٢٥١/١٠).

[3] صەحیحی موسلیم بە شەرحی نەوەوی ج١٣/١٨٩.

فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا».[1] باهیچ یەکێ لەئێوە بەدەستی چەپی خواردن نەخواو شلەمەنی نەخواتەوە، چونکە شەیتان بەدەستی چەپی دەخواو دەخواتەوە.

٣- واباشە بەدانیشتنەوە ئاوو شلەمەنی بخواتەوە:

لەئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردوە لەوەی بەڕاوەستانەوە ئاو بخورێتەوە.[2]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَشْرَبَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَائِمًا فَمَنْ نَسِيَ فَلْيَسْتَقِئْ»[3]: با هیچ کەس لەئێوە بەڕاوەستانەوە ئاوو شتی وا نەخواتەوە کەسێ لەبیری چوو ئاوی بەڕاوەستانەوە خواردەوە با خۆ بڕشێنێتەوە.

٤- بە قاپێك ئاو بخواتەوە ئاوەکە ببیندرێو بزاندرێ چۆنەو چی تێدایە. بەقاپێکی وا نەخواتەوە ئاوەکەی تێدا نەبیندرێ وەکوو سواڵەتو شتی وا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی لەدەمی کوندەو شەربەو شتی وا ئاو بخورێتەوە واتە دەبێ ئاوەکە بکرێتە ناو قاپێکەوە ببیندرێ ئەمجار بخورێتەوە.[4]

٥- لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردوە لەوەی لەدرزو کونی قاپو شتی وا ئاو بخورێتەوە.[5]

---

[1] م (٢٠٢٠/١٥٩٨/٣)، د(٣٧٥٨/٢٥٠/١٠)، ت(١٨٦٠/١٦٦/٣).

[2] م(٢٠٢٤/١٦٠٠/٣).

[3] م(٢٠٢٦/١٦٠١/٣).

[4] خ(٥٦٢٧/٩٠/١٠).

[5] صحيح: (ص.د/٣١٥٦)، د(٣٧٠٤/١٨٨ و ١٨٩/١٠).

الخطابی دەفەرموێ: بۆیە نەهی کراوە لەئاو خواردنەوە لەدرزو کونی ئەو دەفرو حاجەتانەی ئاویان تێدایە چونکە ئەگەر کابرا لەو درزو کونانەوە ئاو بخواتەوە ئاوەکە بەسەر دەمو چاویو جلەکانیدا دەپرژێ. چونکە کونو درزی دەمی تێناکەوێ، ئاو خۆرەوەکە ناتوانێ بەدەمو لێوی کونو درزەکان کۆنترۆڵ بکا.

گوتراوە ئەو کونو درزانە (مقعد الشيطان) کورسیو شوێنی شەیتانن، وێدەچێ مانای ئەم دەستەواژە ئەوەبێ کەشوێنی کونو درزی ئەو شتانەی ئاویان تێدا هەڵدەگیرێ بەشتنو شتی وا پاك ناکرێنەوەو دەستیان تێناکەوێ، کەوابێ ئاو خواردنەوە لەو شوێنانە بە پاكو خاوێنی دەستەبەر نابێ.

ئەمەش کردەوەی شەیتانەو تەسویلو رێخۆشکردنی ئەوە، هەروەها کە هەوڵیدا لە کونو درزی قاپی ئاو تێداهەڵگیراودا ئاو بخواتەوەو دەمی پێوە ناو ئاوەکە بەدەمو چاویدا پرژاو سینگو بەرۆکی تەڕبوون ئەوە بەکاری شەیتان دەژمێردرێ ئەزیەتدانەکە لە ئەوەوەیە.[1]

٦- نابێ ئاوو شلەمەنی تر لە پیاڵەو جامی زێڕو زیودا بخواتەوە

لە عەبدورڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلاوە ڕیوایەتکراوە، گوتوویەتی: ئێمە لای حوزەیفە بووین لە مەدائین، داوای ئاوی کرد کابرایەکی ئاگر پەرست لە پیاڵەیەکی زیودا ئاوی بۆ هێنا، پیاڵەکەی لەدەست وەرگرت پێیا ماڵی، وتی: من فەرمانم پێکردوە کە لەپیاڵەی زیودا ئاوم بۆ نەهێنێ، من بۆ خۆم بە گوێچکەی خۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَلْبَسُوا الْحَرِيرَ وَلاَ الدِّيبَاجَ وَلاَ تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ، وَلاَ تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا ، فَإِنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَكُمْ فِي الآخِرَةِ».[2] ئاوریشمو دێباج مەکەنە

---

[1] معالم السنن ج٥/٢٨٤.

[2] متفق عليه: خ(٥٤٢٦/٥٥٤/٩)، م(٢٠٦٧/١٦٣٧ و ١٦٣٨/٣).

پۆشـاكی پیاوانتـان، لـه قـاپو پیاڵـەی زێـڕو زیویـشدا خـواردن مـەخۆنو مەخۆنەوە، قاپو پیاڵەی زێڕو زیو شت تێدا خواردنیان لەژیانی دونیـادا بـۆ ئەوانە (واتە بۆ كافرەكانە) لە قیامەتیش بۆ ئێوەی موسوڵمانە.

لـە ئوممـو سـەلەمەوە ڕیوایـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الَّذِي يَشْرَبُ فِي إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَـا يُجَرْجِـرُ فِـي بَطْنِـهِ نَـارَ جَهَنَّمَ».[1] ئـەوەی لـە پیاڵـەی زیـودا ئـاوو شـلەمەنی دەخواتـەوە ئـەوە بابزانـێ ئاگری دۆزەخ دەخاتە ورگی خۆیەوە.

٧- نابێ لەكاتی ئاو خواردنەوەدا هەناسە بداتە ناو ئاوەكە.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایـەتكراوە: كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِـي الإِنَـاءِ».[2] ئەگـەر یـەكێك لەئێوە ئاوو شلەمەنی خواردەوە با هەناسە نەداتە ناو پیاڵە ئاوەكە.

٨- واباشە بەسێ وەجبە پیاڵە ئاوەكە بخواتەوە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە: كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لـەكاتی ئـاو خواردنـەوەدا سـێجار هەناسـەی دەدا، واتـە: بەسـێجار ئاوەكـەی نۆش دەكرد. موسلیمو تیرمیـزی لـە ڕیوایەتەكە ئەمەشیان زیـادكردووە: كـە فەرموویەتی (دروودی خـودای لەسـەر بـێ): «إِنَّـهُ أَرْوَى وَأَبْـرَأُ وَأَمْـرَأُ».[3] ئـەم جۆرە ئاو خواردنەوە باشتر تینوایەتی دەشـكێنێو دەرد دەرمـان دەكـاو گواراو خۆشتر قوت دەچێ.

٩- دەبێ دوای خواردنەوەی ئاوو شلەمەنییەكە سوپاسی خودا بكا:

---

[1] متفق علیه: خ(٥٤٢٦/٥٥٤/٩)، م(٢٠٦٧/١٦٣٤/٣)، جة(٣٤١٣/١١٣٠/٢).

[2] متفق علیه: خ(٥٦٣٠/٩٢/١٠)، م(٢٦٧-٥٦/٢٢٧/١)، ت(١٩٥١/٢٠٢/٣).

[3] متفق علیه: خ(٥٦٣١/٩٢/١٠)، م(٢٠٢٨/١٦٠٢ و ٣/١٦٠٣)، ت(١٩٤٥/٢٠١/٣).

له ئەبو ئەییوبی ئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە خواردنی دەخوارد یان ئاوو شلەمەنی دەخواردەوە دەیفەرموو: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى وَسَوَّغَهُ وَجَعَلَ لَهُ مَخْرَجًا». حەمدو سوپاس بۆ خودایەك خواردنی داو ئاوی فەراهەم هێناو تێرو تێراوی کردین وای لێ کردن بە ئاسانی بە قورگدا بچێتە خوارو دوای سود لێ وەرگرتن لەو خواردن‌و خواردنەوەیە ڕێگای دەرچوونی بۆ فەراهەم هێناوەو بەشێوەی سروشتی دەری دەدەینەوە.

له ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ اللَّهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الأَكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا أَوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا». بێگومان پەروەردگار لە عەبدی خۆی ڕازی دەبێ کە خواردنێکی خوارد سوپاسی لەسەربکا، کە شلەمەنییەکی خواردەوە سوپاسی خودای لەسەربکا.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سُقِيَ أَحَدُكُمْ لَبَنًا فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ. فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ يُجْزِئُ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلاَّ اللَّبَنُ».[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە پیاڵە شیرێکی دەرخواردرا، با بڵێ: خودایە! فەڕو بەرەکەتمان بۆ تێبخەو بۆمان زۆربکە، بێگومان هیچ شلەمەنییەك نیە وەکوو شیر بری خواردن‌و خواردنەوە بکەوێ.

سوننەتە بۆ کەسێك کە شیرەمەنی دەخواتەوە یان شتێکی چەور دەخوا پاش خواردنەوەو خواردنەکە ئاو لەدەم ڕادا.

---

[1] حسن (ص.ت/٢٤٥٥)، ت(٣٥٢٠-١٦٩/٥/١٧٠)، د(١٩٦/٣٧/٢ و ١٠/١٩٧).

لـه ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژێـك شیری خـواردەوە، دوایـی داوای ئـاوی کـرد لـەدەمی ڕاداو فەرمووی: (ان له دسماً)[1] بێگومان شیر چەوری پێوەیە.

لـه ئەنەسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) جارێـك پیاڵـه شـیرێکی خـواردەوە، ئـاوی لـەدەم ڕانـەداو دەستنوێژیشی نەگرتەوەو نوێژی کرد.[2]

١٠- ئەگـەر مـێش کەوتـه نـاو پیاڵه شلەمەنی یـەکێ ئێـوە بـا بەتـەواوی مێشەکە لە شلەمەنییەکەدا نقوم بکاو ئـەمجار فڕێی بداتـه دەرەوە. بێگومـان لە باڵێکیانی دا دەرد هەیە لە باڵەکەی تریدا دەرمان هەیە.[3]

١١- ئەگــەر یــەکێك شــتێکی خــواردەوە ئــەمجار بابیــدا بــەوەی لــەلای ڕاستییەوەیەتی.

لـه ئەنەسـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـه پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ماسـتاویان بۆهێنـا، لـەلای ڕاسـتییەوە عـەرەبێکی دەشـتەکی لێ بـوو، لـەلای چەپیشی حەزرەتی ئەبوبەکر دانیشتبوو، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەماسـتاوەکەی خـواردەوە، ئـەمجار دای بـەکابرای عـەرەبو فـەرمووی: «الأَيْمَنَ فَالأَيْمَنَ». لای ڕاست پـێش بخـەن، هـەموو کاتـێ گرنگـی بـەلای ڕاست بدەن.

١٢- ئەگەر یەکێك ئاوی گێڕا بەسەر هاوەڵانیدا با بۆخۆی دوا هەموان ئـاو بخواتەوە.

---

(1) متفق علیه: خ(١/٣١٣/٢١١)، م(١/٢٧٤/٣٥٨).

(2) حسن (ص.د:١٨١)، د(١/٣٣١/١٩٤).

(3) خ(١٠/٢٥٠/٥٧٨٢)، جة(٢/١٩٥٩/٣٥٠٥)، د(١٠/٣٢٤/٣٨٢٦).

له ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «سَاقِيَ الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْبًا». ئاوگێڕی قەوم بۆ خۆی دوا هەموان ئاو دەخواتەوە.

**فائیدەیەکی پزیشکی لە فەرموودەکانی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ):**

پێویستە موسوڵمانان قاپو قاچاغی خواردنو خواردنەوە تێدا هەڵگیراو بەسەر بڵاویو سەر نەگیراویو مەکشوفی نەهێڵنەوە، پابەندی فەرمانی خوداو پێغەمبەری خودابنو خۆ بپارێزن لە گوێڕایەڵی بۆ شەیتانو توشبووون بە نەخۆشیو میکروب.

له جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «غَطُّوا الإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ».[1] قاپو مەنجەڵی خواردن داپۆشن، دەمی کوندەو مەشکەو شتی وا ببەستن. ئیمامی موسلیم ئەم دەستەواژەشی بۆ فەرموودەکەی پێشەوە زیادکردوە فەرموویەتی: «فَإِنَّ فِي السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لاَ يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلاَّ نَزَلَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ الْوَبَاءِ». بێگومان لەماوەی ساڵدا شەوێکی تێدایە تاعونو نەخۆشی دەبارێ، بەلای هەر قاپێکی سەر بەتاڵدا یان کوندەو مەشکەی دەم نەبەستراودا تێپەڕێ ئیللا لەو نەخۆشییەی تێدەکەوێ.

هەر لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «غَطُّوا الإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ وَأَغْلِقُوا الْبَابَ وَأَطْفِئُوا السِّرَاجَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَحُلُّ سِقَاءً وَلاَ يَفْتَحُ بَابًا وَلاَ يَكْشِفُ إِنَاءً فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ أَنْ

---

[1] متفق عليه: خ(٣٣١٦/٣٥٥/٦)، م(٢٠١٤/١٥٩٦/٣)

يَعْرُضَ عَلَى إِنَائِهِ عُودًا وَيَذْكُرَ اسْمَ اللَّهِ فَلْيَفْعَلْ فَإِنَّ الْفُوَيْسِقَةَ تُضْرِمُ عَلَى أَهْلِ الْبَيْتِ بَيْتَهُمْ». [1]

قاپو حاجەتی خواردەمەنی داپۆشن، دەمی کوندەو مەشکە ببەستن، دەرگای خانوبەرەی خۆتان دابخەن، چرا بکوژێننەوە بێگومان شەیتان دەمی کوندەو مەشکەی بەستراو ناکاتەوە، دەرگای داخراوو پێوەدراو ناکاتەوە، پەردە لەسەر قاپی خواردەمەنی تێدا هەڵگیراو لانابا، ئەگەر کەسێ هیچی لەمانە بۆ نەکرا با دارێك چیلکەیەك بەسەر قاپەکەدا رابنگێوێو ناوی خودا بێنێ، بۆیە چراو ئاگرو شتی وا بکوژێننەوە لەشەودا، چونکە جرو جانەوەرو پشیلەو شتی وا لەوانەیە بەهۆیەك لە هۆیەکان ببنە هۆکاری ئاگرکەوتنەوە.

## باسی وەسیەتکردن

وشەی (وصیّة) لەزمانی عەرەبیدا چاوگەو لە (وصیّت الشيء أوصيه) وەرگیراوە کە بەمانا لێکدانو پێکەوە گرێدانی شت دێ، کەوابێ وەسیەتکەر ئەوەی لەژیانی هەیە بەدوا مردنییەوە گرێ دەدا.

وەسیەت لە شەرعدا بریتییە لەوە ئادەمیزاد ملکێك کتێبێك قەرزێك سودێك ببەخشێ بە یەکێکی تر، بەمجۆرە وەسیەت بۆکراو دوای مردنی وەسیەتکەر ببێتە خاوەنی شتە بەخشراوەکە.

## حوکمی وەسیەت

وەسیەت واجبە لەسەر کەسێك ماڵێکی هەبێ وەسیەتی تێدابکا.

قورئان دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُتَّقِينَ - البقرة/١٨٠}

---

[1] م(٣/١٥٩٤/٢٠١٢).

پەروەردگار لەسەر ئێوەی نووسیوەو پێویستی کردوە: کە هەرکاتێك مردن لەیەکێك لەئێوە نزیك بۆوە بەمجۆرە توشی نەخۆشییەکی ترسناك بوبوو، یان کەوتبوە ساڵەوەو ماڵو سامانی بەجێ دەهێشت بۆ میراتگرەکانی، با وەسیەت بۆ باوكو دایكو هەندێ لە خزمانی بکا بە بەشێك لەو ماڵو سامانە، بەشێوەیەکی عادڵانەو میانەڕەوانە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ ، يُوصِي فِيهِ يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ ، إِلاَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ».[1] ڕەوانییە بۆ مرۆڤی موسوڵمان شتێکی هەبێ وەسیەتی تێدابکاو دوو شەوی بەسەردا تێپەڕێ وەسیەتەکەی نەنووسیبێو لای خۆی داینەنابێ.

## ئەندازەی ئەو ماڵو سامانەی سوننەتە وەسیەتی تێدا بکرێ

لە سەعدی کوڕی وەقاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سەردانی نەخۆشی کردم، ئەوکاتە من لە مەککە بووم ئەو پێی ناخۆش بوو لەو وڵاتە بمرێ کە کۆچی لێوە کردوە پێی خۆش بوو لە غەریبی بمرێ. فەرمووی: «يَرْحَمُ اللَّهُ ابْنَ عَفْرَاءَ». خودا ڕەحم بەکوڕی (عەفراء) بکا. عەفرا ناوی دایکی سەعدە – وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! هەموو ماڵەکەم بکەم بە وەصییەت؟ فەرمووی: نەخەیر. وتم: نیوەی بکەم؟ فەرمووی: نەخەیر نیوەیش زۆرە، وتم: قوربان سێیەکی بکەم؟ فەرمووی: سێیەك باشە هەرچەندە ئەویش زۆرە، ئەمجار فەرمووی: «إِنَّكَ أَنْ تَدَعَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَدَعَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ فِي أَيْدِيهِمْ ، وَإِنَّكَ مَهْمَا

---

[1] متفق عليه: خ(٢٧٣٨/٣٥٥/٥)، م(١٦٢٧/١٢٤٩/٣)، د(٢٨٤٥/٦٣/٨)، ت(٩٨١/٢٢٤/٢)، جة(٢٦٩٩/٩٠١/٢)، ن(٦/٢٣٨).

أَنْفَقْتَ مِنْ نَفَقَةٍ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ ، حَتَّى اللُّقْمَةُ الَّتِي تَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِكَ ، وَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَرْفَعَكَ فَيَنْتَفِعَ بِكَ نَاسٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ» ئەتۆ ئەگەر میراتگرەکانت بەدەوڵەمەندی بەجێ بێڵی باشترە لەوەی بەهەژاری بەجێیان بێڵیو ببنە ئەرك بەسەر خەڵکەوەو دەست لەخەڵك پان بکەنەوەو چاویان لەدەستی خەڵك بێ، ئەتۆ چەندێك نەفەقەو بژیو بۆ خێزانت دابین بکەی دەبێتە مایەی صەدەقەو خێر، تەنانەت پاروە نانێك کە بەرزی دەکەیەوە بۆ سوحبەتو خۆشی بۆ دەمی هاوسەرەکەت. هەڵبەتە پرسیارەکەی سەعد ئامازە بەوەبوو کە گوایە حەزی لەوەیە خێرەکەی زۆربێ، جا کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی مەنع کرد، بۆ تەسەللادانەوەی سەعد پێی فەرموو: هەرچی بکەی لە ماڵو سامانتدا صەدەقەی واجب بێ یان سوننەت بێ ئەگەر مەبەستت رەزامەندی خودابێ پاداشی باشی لەسەر وەردەگریەوە.

ئەمجار پێی فەرموو: رەجاوایە خودا تەمەنت درێژبکا هاوکاری چەند غەزاو فتوحات بکەی موسوڵمانان لێت سودمەندبن بەهۆی غەنیمەتو دەستکەوتەکانی فتوحات کافرەکانیش لەسەر دەستی تۆ توشی هیلاکەتو زیان ببن، ئەم دوعاو رەجایەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ سەعد هاتەدیو دوای ئەو نەخۆشییە چل پەنجا ساڵ ژیا، وەکوو مەشهوورە سەعد لەدوای حەجی ماڵئاوایی چلو پێنج ساڵ ژیاوە.

ئەوکاتەی سەعد ئەو پرسیارەی لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد تەنها یەك کچی میراتگری هەبوو.

## میراتگر وەصییەتی بۆ ناکرێ

لە ئەبو ئومامەی باهلییەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: ژنەوتم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە وتاری حەجی ماڵئاواییدا، دەیفەرموو: «إِنَّ

اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ».[1] بێگومان خودای مەزن بۆ هەموو خاوەن مافێك مافی خۆی داوەتێ، وەصیەتكردن بۆ میراتگر نابێ.

## ئەوەی لەپێشەكی وەصیەتنامەدا دەنووسرێ

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: هاوەڵان لە پێشەكی وەصیەتنامەكانیاندا دەیاننوسی: بسم الله الرحمن الرحيم: ئەمە وەسیەتنامەی فلانی كوڕی فلانە شایەتی دەدا: كە جگە لەخودا هیچ خودای تر نین تاكو تەنهاو بێ شەریكە، موحەممەد بەندەو پێغەمبەری خودایە، قیامەت ڕادەبێو شكو گومانی تێدانیە، خودا هەموو مردوان لە گۆڕەكانیان ڕاست دەكاتەوە، كێشی سارای مەحشەریان دەكا بۆ حیسابو لێكۆڵینەوە. ئەمجار وەسیەتو ئامۆژگاری ماڵو منداڵی خۆی دەكا كە تەقوای خودا بكەنو چاكسازی ناوخۆیان بكەن فەرمانبەرداری فەرمانی خودابن، شوێن پەیامی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بكەون ئەگەر بەڕاستی موسوڵمانن. هەمان ئەو وەسییەتو ئامۆژگاریانەیان بۆدەكا كە حەزرەتی ئیبراهیم بۆ كوڕو نەوەكانی كرد، هەروەها حەزرەتی یەعقوبیش هەمان وەسییەتو ئامۆژگاری كوڕەكانی كرد. { يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ فَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ – البقرة/١٣٢} ئەی ڕۆڵەكانم! خودا ئایینی پاكو بێ خەوشی بۆ هەڵبژاردوون: كە ئایینی پاكی ئیسلامە، بەهیچ شێوەیێ لێی لامەدەن، بەموسوڵمانی نەبێ لەدونیا دەرمەچن هەمووتان لەسەر ئایینی ئیسلام بەردەوام بن.

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢١٩٤) ، جة(٢٧١٣/٩٠٥/٢)، د(٢٨٥٣/٧٢/٨)، ن(٢٤٢/٦).

## کەی وەسییەت دەبێتە مافو جێگیر دەبێ

وەسییەت نابێتە مافی وەسییەت بۆکراو مەگەر دوای مردنی وەسییەتکەرو دوای دانەوەی قەرزەکانی جا ئەگەر قەرزەکان هەموو ماڵو سامانی مردوەکەی گرتەوە، ئەوە کابرای وەسییەت بۆکراو هیچی نادرێتێ.

لە ئیمامی عەلییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردوەو بڕیاری داوە قەرز بخرێتە پێش وەسییەتەوە. دەی خۆ ئێوە خۆتان لە قورئاندا دەخوێننەوە ( مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ).[1]

**ئاگادارکردنەوەیەک:**

چونکە لەم رۆژگارەدا زوربەی خەڵك بیدعەتیان لە ئایینی خۆیاندا داهێناوە، بەتایبەتی لەمەوزوعێکدا کە پەیوەندی بەدابو نەرێتی کفنو دفنی جەنازەوە هەیە. بۆیە پێویستە موسوڵمان وەسییەت بکا، کە لەسەر شێوەی ئایینی ئیسلامو سوننەتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کفنو دفن بکرێ. ئاماژە بە ئایەتی: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدَادٌ لا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ – التحريم/٦} ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە! بڕواتان بەتاكو تەنهایی خوداو پێغەمبەرایەتی موحەممەد هەیە، خۆتان ڕێكو پێك بكەن بەتاعەتو خوداپەرستیو بەندایەتی کردنی دڵسۆزانە خۆتانو خێزانو منداڵتان بپارێزن لەئاگرێك سوتەمەنیەکەی ئادەمیزادو بەردە؛ بتپەرستەکانو بتەکانیانن. بەسەر ئاگری دۆزەخەوە چەند فریشتەیەك هەن دڵڕەقو بێ بەزەیی، سەرپەرشتی دۆزەخ دەکەن، تاوانباران

---

[1] حسن (ص.جة/٢١٩٥)، (الإرواء/١٦٦٧)، جة(٢٧١٥/٢/٩٠٦)، ت(٢٢٠٥/٣/٢٩٤).

سزا دەدەن دیمەنیان سامناك‌و پێكهاتەیان سەرسوڕهێنەرە خودا خوڵقاندونی بۆ سزادانی تاوانباران.

بۆیە هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەمیشە لە وەسییەتنامەكانیاندا ئەوەیان دوپات دەكردەوە كە بەگوێرەی سوننەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كفن‌و دفن بكرێن. ئاسارو ریوایەت لەم بارەوە زۆرو زەبەندەن.

لە عامیری كوڕی سەعدی ئەبی وەقاصەوە ڕیوایەتكراوە: كە باوكی لە نەخۆشی مردنیدا وەسییەتی كرد؛ وتی: (گۆڕێكی لادرم بۆ هەڵبكەنن ئەمجار دەمی لادرەكە بەخشت هەڵ بچنن وەكوو چۆن پێغەمبەر بەوشێوە دفن كرا.[1]

**ئاگاداركردنەوەیەكی تر:**

ئەگەر مرۆڤ منداڵ‌و نەوەی هەبوون، یەكێك لە منداڵەكانی لەژیانی خۆیدا مردو ئەویش منداڵی بەجێ هێشتن، پێویستە ئەو كابرایە وەسییەت بكا بۆ ئەوەی دواخۆی بەشە میراتی منداڵی مردوەكەی بدرێ بە منداڵەكانی، یان بەشێك دیاریی بكا لە سێیەكی ماڵەكەی بۆئەو نەوانەی.

خۆئەگەر كابرا مردوو وەسییەتی نەكرد بەوەی شتێك بدرێ بەنەوەكانی، ئەوە ئەندازەیەكیان ماڵ دەدرێتێ بكاتە حەدی ئەوەی ئەگەر وەسییەتی بۆ بكردنایە، چونكە ئەمە قەرزە لەسەری ئەگەر مردوو وەسییەتی بۆ نەنووسین لەسەری لاناچێ. ئەمڕۆ زوربەی دادگاكانی وڵاتە ئیسلامییەكان بەم شێوە كاردەكەن.

---

[1] حسن (ص.جة/٢١٩٥)، (الإرواء/١٦٦٧)، جة(٢٧١٥/٢/٩٠٦)، ت(٢٢٠٥/٢٩٤/٣).

## باسی میرات (كتاب الفرائض)

پێناسەی میرات (فرائض): کۆی وشەی (فریضة) کە بەمانا ئەندازەو دیاریکردنە، قورئان دەفەرموێ: {فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ – البقرة/٢٣٧} واتە: نیوەی ئەوەی دیاریتان کردوە. وشەی (فرض) لە زاراوەی شەرعدا ئەو بەشەیە کە بۆ میراتگر دیاریی کراوە.

## پێویستە موسوڵمانان وریابن لە میرات بەشکردن‌داو سنوورەکانی نەبەزێنن

بێگومان عەرەبەکان پێش ئیسلام میراتیان دەدا بە پیاوەکان‌و ئافرەتیان بێبەش دەکرد، بەشی گەورەو باڵغەکانیان دەداو منداڵیان بێبەش دەکرد. کە ئایینی ئیسلام هات مافی دا بەهەموو خاوەن مافێك، ئەم مافدانەی بەهەموو خاوەن مافێك بەگوێرەی خۆی ناوی ناوە {وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ – النساء/١٢}. {فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ – النساء/١١} ئەمجار بەشوێن ئەوەدا موسوڵمانان دەترسێنێ لە زێدەڕەویی‌و سنوورشکێنی لەبواری میرات بەشکردنداو دەفەرموێ: {تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ. وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ – النساء/١٣-١٤}.

## ئەوەی بەمیرات لەماڵی مردوو دەدرێ بەمیراتگران

کە ئینسان مرد یەکەم شت مەسرەفی کفن‌و دفنی مردوەکە لەماڵەکەی خەرج دەکرێ. پاشان ئەگەر قەرزدار بوو، قەرزەکەی لێ دەدرێتەوە، ئەمجار وەسییەتەکەی جێبەجێ دەکرێ، جا ئەگەر شتێك مایەوە لە ماڵ‌و سامانی بەسەر میراتگرەکانی‌دا دابەش دەکرێ. ئاماژە بە ئایەتی قورئانی پیرۆز: {مِنْ

بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ – النساء/١٢}.[1] هەروەها ئاماژە بە فەرموودەی ئیمامی عەلی کە دەفەرموێ: (قَضَى رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– بِالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ). پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەماڵی بەجێماوی مردودا قەرزدانەوەی پێش جێبەجێ کردنی وەصییەت خستووە. دوای قەرزدانەوەکە وەسییەتەکەی جێبەجێ کردوە.

## هۆکاری میراتگرتن سێ شتن

١- نەسەبو خزمایەتی ئاماژە بەئایەتی {وَأُوْلُو الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ – الأحزاب/٦}.

٢- وەلاء (واتە: بەندەی ئازادکراوو سەییدەکەی پەیوەندی وەلائیان لەنێودایە).

٣- ژنو مێردایەتی ئاماژە بەئایەتی {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ – النساء/١٢}.

## ئەو شتانەی دەبنە هۆی میرات نەگرتن

١- کوشتن: بکوژ میرات لەکوژراو ناگرێ. ئەگەر یەکێك باوکی خۆی بکوژێ کوشتنەکەی دەبێتە مانیعو میراتی لێ ناگرێ.

لەئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْقَاتِلُ لاَ يَرِثُ».[2] بکوژ میرات لەکوژراو ناگرێ.

٢- جوداوازی ئایین: لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (لاَ يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٤٤٣٦) ، (الإرواء/١٦٧٢)، ت(٢١٩٢/٢٨٨/٣)، ج(٣٦٤٥/٨٨٣/٣).

وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ).[1] موسوڵمان میرات لەکافر ناگریو کافریش میرات لە موسوڵمان ناگری.

٣- کۆیلایەتی: کەسێك کۆیلەبوو خزمو کەسوکاری میراتی لێ نابەن، بەڵکوو میراتەکەی بۆ سەییدەکەیەتی.

## ئەو پیاوانەی میرات دەگرن دە جۆرن

١-٢: کورو کوڕی کوڕ با زۆریش داکەوێ. ئاماژە بە ئایەتی {يُوصِيكُمْ اللَّهُ فِي أَوْلادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ – النساء/١١} خودا ئامۆژگاریتان دەکاو پێتان رادەگەیەنێ کەمندالی نێرینەتان دوو هێندەی مێینەتان میرات دەگری.

٣-٤: باوكو باپیر بازۆریش بەرەوژوور بڕوا، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ – النساء/١١} دایكو باوکی مردوو بۆ هەریەکەیان شەش یەك هەیە.

٥-٦: براو برازا بازۆریش دوورکەوتبنەوە، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ – النساء/١٧٦}.

٧-٨: مامو کوڕی مام: با زۆریش لێك دوورکەوتبنەوە. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا ، فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ».[2] بەشە میراتیەکان بدەنە خاوەنەکانیان، ئەوی لەوان زیادبوو ئەوە دابەش دەکرێ بەسەر ئەو خزمە پیاوانەی لە مردوەکە نزیکن کێیان لەپێشتر بێ ئەوان میراتەکە دەبەن.

٩- مێرد: ئاماژە بە ئایەتی {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ – النساء/١٢}.

---

[1] متفق عليه: خ(٦٧٦٤/٥٠/١٢)، م(١٦١٤/١٢٣٣/٣)، ت(٢١٨٩/٣٨٦/٣).

[2] متفق عليه: خ(٦٧٣٧)، م(١٦١٥).

١٠- گەورەو ئاغای كۆیلە: ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): «أَلْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ».[1] وەلاو سەرپەرشتی بۆ ئەو كەسەیە كە كۆیلەكەی ئازاد كردوە.

## ئەو ئافرەتانەی بەشە میراتیان هەیە حەوت جۆرن

١-٢: كچ و كچی كوڕ: بازۆر بڕوا بەرەوخوار، ئاماژە بە فەرمایشتی خودا كە دەفەرموێ: {يُوصِيكُمْ اللَّهُ فِي أَوْلادِكُمْ – النساء/١١}.

٣-٤: دایك و نەنك: ئاماژە بە فەرمایشتی خودا: كە دەفەرموێ: {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ – النساء/١١}.

٥- خوشك: ئاماژە بە ئایەتی {إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ – النساء/١٧٦}.

٦- خێزان (هاوسەر): ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ – النساء/١٢}.

٧- ئاغا ژن و خاوەن كۆیلە كە كۆیلەكەی ئازادكردبێ: ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): «أَلْوَلاَءَ لِمَنْ أَعْتَقَ».[2]

## ئەوانەی مافی ئەوەیان هەیە میرات بكرن سێ جۆرن

هەیە خاوەن بەشی دیاریكراوە (ذوفرض). هەیە عەصەبەیە جاری واهەیە هیچی بەرناكەوێ، جاری وایش هەیە هەموو ماڵەكە دەگرێ. هەیە ذەویلئەرحامە.

---

(١) خ(٢٥٦١)، م(١٥٠٤).

(٢) متفق عليه: خ(٤٥٦/٥٥٠/١)، م(١٥٠٤/١١٤١/٢)، د(٢٩١٠/٤٣٨/١٠).

ئەو بەشە دیاریکراوانە لە قورئاندا ئاماژەیان پێ کراوە شەشن: نیوە، چواریەك، هەشتیەك، دووبەش لەسێبەش، سێیەك، شەشیەك.

نیوە: بەشەمیراتی پێنج جۆر میراتگرە:

١- مێرد: ئەگەر خێزانە مردووەکەی منداڵی نەبوو. ئاماژە بە ئایەتی {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ – النساء/١٢}.

٢- کچ: ئاماژە بە ئایەتی {وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ – النساء/١١}.

٣- کچی کوڕ: چونکە کچی کوڕ بە کۆڕای زانایان حوکمی کچی هەیە.

ئیبنولمونذیر دەفەرموێ: زانایانی شەرع کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە کە کوڕی کوڕو کچی کوڕ شوێنی کوڕو کچ دەگرن نێرینەیان شوێنی نێرینەو مێینە شوێنی مێینەیان دەگرن بەمەرجێ مردووەکە کوڕو کچی خۆی نەمابن.

٤-٥: خوشکی باوك‌و دایکی: خوشکی باوکی. ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ – النساء/١٧٦}.

## چواریەك بەشە میراتی دوو کەسە

١- بەشی مێردە ئەگەر ژنە مردووەکەی منداڵی هەبن. ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ – النساء/١٢}.

٢- بەشە میراتی ژنە ئەگەر مێردە مردوەکەی منداڵی نەبن، ئاماژە بە ئایەتی {وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ – النساء/١٢}.

هەشتیەك: بەشە میراتی ژنە ئەگەر مێردە مردووەکەی منداڵی لەدوا بەجێمابن. ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ – النساء/١٢}.

**ثلثان: دووبەش لەسێ بەش بەشە میراتی چوارکەسە**

**١-٢: دوو کچ یان دوو کچی کوڕ ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ – النساء/١١}.**

**٣-٤: دوو خوشکی باوك‌و دایکی: دوو خوشکی باوکی، ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ – النساء/١٧٦}.**

**سێیەك بەشە میراتی دوو کەسە**

**١- دایك: ئەگەر حەجب نەدەبوو ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ – النساء/١١}.**

**٢- بەشە میراتی دووکەس یان زیاتر، لە خوشك‌و برای دایکی ئاماژە بە ئایەتی {وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ – النساء/١٢}.**

**شەشیەك بەشە میراتی حەوت کەسە**

**١- دایك لەگەڵ منداڵدا یان لەگەڵ خوشك‌و برا، واتە: ئەگەر مردوەکە منداڵ یان خوشك‌و برای لەپاش بەجێ مابوو لەگەڵ دایکیدا لەم حاڵەدا دایك بەشە میراتی شەشیەکە. ئاماژە بە ئایەتی {وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ – النساء/١١}.**

**٢- نەنك: کاتێك مردوەکە دایکی نەمابێ. ئیبنولمونذیر دەفەرموێ: شەرعزانان کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: کە نەنك بەشە میراتی شەشیەکە ئەگەر مردووەکە دایکی نەمابێ.[١]**

---

**[١] الإجماع/٨٤.**

٣- تاقە میراتگرێك لە منداڵی دایك نێربن یان مێینە بن: ئاماژە بە ئایەتی {وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ – النساء/١٢}.

٤- کچی کوڕ ئەگەر مردوەکە کچی خۆی هەبێ: ئاماژە بە فەرموودەی ئەبو قەیس ریوایەت دەکا دەڵێ: لە هوزەیلی کوڕی شورەحبیلم ژنەوت، وتی: پرسیار لەئەبو موسا کرا دەربارەی مردووێك کە کچێکی خۆیو کچێکی کوڕیو خوشکێکی لەدوا بەجێ مابوو، لە وەڵامدا وتی: کچەکەی خۆی نیوە دەبا، خوشکەکەشی نیوە. ئەمجار وتی: بچۆرە خزمەت ئیبنو مەسعود ئەویش هەروا دەڵێ، کە پرسیار لە ئیبنو مەسعود کراو قسەکەی ئەبو موسایان بۆگێڕایەوە فەرمووی: نەخەیر من ئەگەر فتوای ئاوابدەم لە رێبازی حەق لام داوە. من ئێستا بڕیار دەدەم بەوشێوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بڕیاری لێ داوە: کچەکە نیوەی میراتەکە دەبا کچی کوڕەکە شەشیەك بۆئەوەی بە کچەکەو کچی کوڕەکە بەشەکەیان ببێتە دووبەش لەسێ بەش، چی مایەوە دەدرێ بە خوشکەکە.

هاتین بۆلای ئەبو موسا فەرمایشتەکەی ئیبنو مەسعودمان بۆگێڕایەوە. ئەبو موسا فەرمووی: ئیتر مادامێکی ئەم زانا گەورەتان لەناودایە پرسیار لەمن مەکەن.[1]

٥- خوشکی باوکی لەگەڵ خوشکی باوكو دایکیدا بۆئەوەی بەهەردووکیان دوو بەش لەسێ بەش تەواوبکەن، وەکوو چۆن کچی کوڕ کە لەگەڵ کچی مردوەکە کوبونەوە کچی کوڕەکە شەشیەك دەبا بۆئەوەی بەهەردوکیان دووبەش لەسێ بەش بەرن.

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٦٨٣) ، خ(١٢/١٧/٦٧٣٦)، د(٨/٩٧/٢٨٧٣)، ت(٣/٢٢٨٥/٢١٧٣).

٦- باوك لەگەڵ منداڵی مردوەکە. ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ – النساء/١١}.

٧- باپیر ئەگەر باوك نەبوو: ئیبنولمونذیر دەڵێ: شەرعزانان کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: کە باپیر حوکمی باوکی هەیە.

## العصبة (میراتگری بەش دیاری نەکراو)

عەصەبە: کوڕو خزمی پیاون: مەبەست بەو وشەیە لێرەدا ئەو کەسانەیە کە دوای وەرگرتنی میراتگرە بەش دیاریکراوەکان ئەگەر شتێك مایەوە وەری دەگرن ئەگەر نەشمایەوە هیچ، مەگەر ئەو عەصەبە کوڕی مردوەکە بێ، ئەوە ئەو بەهیچ حاڵێ بێ بەش نابێ.

عەصەبە ئەگەر خاوەن بەشی دیاریکراو (ذوی الفروض)یان لەگەڵ نەبوو هەموو ماڵەکە دەبەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا ، فَمَا بَقِيَ فَهْوَ لأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ».[1] بەشە میراتە دیاریکراوەکان بدەن بە خاوەنەکانیان چی لەوان مایەوە بیدەن بەنزیکترین نێرینە لەمردوەکە.

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ – النساء/١٧٦} برا هەموو میراتەکە دەبا ئەگەر ئافرەتە مردوەکە منداڵی نەبوون، ئەوەتا برا عەصەبەیە کاتێ بەتەنها بێ هەموو میراتەکە دەبا، ئیتر باقی عەصەبەکان قیاس دەکرێن بۆسەر ئەو.

---

[1] فقه السنة ج٣/٤٣٧.

عەصەبە دوو جۆرن: عەصەبەی نەسەبی، عەصەبەی سەبەبی.

عەصەبەی سەبەبی ئەوەیە: هۆکارەکە ئازادکردن بێ. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): «الْوَلاَءَ لِمَنْ أَعْتَقَ». وەلاو سەرپەرشتیاری بۆ کەسێکە ئازادی کردبێ، هەروا فەرمودەی (الْوَلاَءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ). ئازادکردنی کۆیلە ئازادکراوو ئازادکەر پێکەوە دەبەستێتەوە ئاغاو گەورەی کۆیلەی ئازادکراو میرات ناگرێ مەگەر لەکاتێکدا عەصەبەی نەسەب وجودیان نەبێ.

جوداوازی نیە لەوەدا ئاخۆ ئازادکەرەکە پیاوبێ یان ئافرەت بێ. لە عەبدوڵڵای کوڕی شەدادەوە لەکچی حەمزەوە ریوایەتی کردوە دەڵێ: ئاغاکەم بەڕەحمەت چوو تەنها کچێکی لەپاش بەجێ ما، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) میراتەکەی لەنێوان منو کچەکەیدا دابەشکرد نیوەی بۆ منو نیوەی بۆ کچەکەی.[1]

### عەصەبەی نەسەبی سێ جۆرن

١- هەیە بۆخۆی عەصەبەیە، ئەوانیش پیاوانی میراتگرن جگە لەمێردو منداڵی خوشك.

٢- هەیە بەهۆی غەیرەوە دەبێتە عەصەبە. ئەمانەش بریتین لە کچو کچی کوڕ، خوشکی باوکو دایکیو خوشکی باوکی. هەر یەکێك لەم کچو خوشکانە لەگەڵ براکەیاندا دەبنە عەصەبەو نیوەی براکەیان میرات دەگرن، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ – النساء/١٧٦}.

---

[1] حسن (ص.جة/٢٢١٠)، جة(٢٧٣٤/٩١٣/٢)، ك(٤/٦٦).

٣- عەصەبە لەگەڵ غەیری خۆیدا. ئەمانەش خوشك لەگەڵ كچ دان، ئاماژە حەدیثەكەی ئیبنو مەسعود: كە ریوایەتی كردوە، دەفەرموێ: (وَمَا بَقِيَ فَلِلأُخْتِ).[1] ئەگەر كابرایەك مرد كچی لەپاش بەجێ مان لەگەڵ خوشكدا كچەكان دوو بەش لەسێ بەش دەبەن چی مایەوە لە میراتەكە بۆ خوشكەكانە.

## حەجبو بێبەشكردن

حەجب: لەزمانەوانیدا مەنع كردنە، مەبەست لێی مەنع كردنی كەسێكی دیاریكراوە لە میراتگرتن لەهەمووی یان لە بڕێكی، لەبەر هەبوونی كەسێك لەمیراتگرەكان.

بێبەشكردن (حرمان) مەبەست لێی مەنعكردنی شەخصێكی دیاریكراوە لە میراتەكەی بەهۆی پەیدابوونی لەمپەرو مانیعێك لە مانیعەكانی میراتگرتن وەكوو قەتلو كوفرو كۆیلایەتی.

## جۆرەكانی حەجب

حەجب دوو جۆرە حەجبی حیرمان، حەجبی نوقصان:

حەجبی نوقصان: بریتییە لە كەمكردنەوە بەشە میراتی یەكێك لە میراتگرەكان لەبەر هەبوونی یەكێكی تر لە میراتگر، ئەمەش بۆ پێنج كەس دێتەكایەوە:

١- مێرد لەنیوە میرات حەجب دەبێ بۆ چواریەك ئەگەر ئافرەتە مردووەكە منداڵی هەبوو.

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

٢- ژن لەچواریەکە میرات حەجب دەبێ بۆ هەشتیەکە میرات ئەگەر مێردە مردووەکە منداڵی هەبوو.

٣- دایك لە سێیەکە میرات حەجب دەبێ بۆ شەشیەکە میرات کاتێك مردووەکە منداڵو نەوەی میراتگری هەبێ.

٤- کچی کوڕ.

٥- خوشکی باوکی.

**حەجبی حیرمان:** بریتییە لە بێبەشکردنی شەخسێك لەهەموو بەشە میراتەکەی بەهۆی هەبوونی یەکێکی تر لە میراتگرەکان. بۆ نموونە وەکوو بێ بەشکردنی برا لەمیرات لەکاتی هەبوونی کوڕ. ئەم جۆرە حەجبە میراتی شەش لەمیراتگر ناگرێتەوە، هەرچەند حەجبی نوقصان دەیانگرێتەوە ئەم شەش میراتگرانەش ئەمانەن.

١-٢: باوكو دایك.

٣-٤: کوڕو کچ.

٥-٦: ژنو مێرد. ئیتر حەجبی حیرمان باقی میراتگرەکانی تر دەگرێتەوە.

### حەجبی حیرمان لەسەر دووبنەما دادەمەزرێ

یەکەم: هەرکەسێك بگاتە مردو بەهۆی کەسێك ئەوە لەگەڵ وجوودی ئەو کەسەدا ئەو میرات ناگرێ. وەکوو کوڕی کوڕ هەتا کوڕی مردووەکە وجودی هەبێ کوڕی کوڕەکە میرات نابا، جگە لە منداڵی دایك، ئەوان بەهۆی دایکەکەیانەوە میرات دەگرن کەچی لەگەڵ هەبوونیشیدا میرات دەگرن.

دووەم: هەموو کاتێك نزیك پێش دوور دەکەوێو تا نزیك بە مردووەکە وجودی هەبێ خزمە دوورەکە میرات نابا.

کوڕ کوڕی کوڕ مەنع دەکا لە میراتگرتن واتە کوڕ برازای حەجب دەکا. ئەگەر میراتگرەکان لەپلەی خزمایەتیدا یەکسان بوون. ئەوە سەیری ڕێژەی هێزی خزمایەتیەکە دەکرێ. وەکوو برای باوك‌و دایکی لەگەڵ برای باوکی‌دا. هەڵبەتە برای باوك‌و دایکی پلەی خزمایەتی بەهێزترە لەپلەی برای باوکی بۆیە برای باوك‌و دایکی حەجبی برای باوکی دەکا.

## کیتابی حودود (نامەی سنوورەکان)

الحدود: کۆی وشەی (الحَدّ) ئەمیش لەبنەمادا بەمانا لەمپەرو پەردەو سنووری نێوان دووشت. لەزمانەوانیدا بەمانا (مەنع) دێ.

لە زاراوەی شەرعدا ئەو سزاو تۆڵە لێ ستاندنانەن کە شەرع دیاری کردوون بۆ تاوانەکان بۆئەوەی ئادەمیزاد بگەڕێتەوە لە تاوان‌و توخنیان نەکەوێ.

جەرائیمی حودود: قورئان‌و سوننەت سزاو تۆڵەی داناون بۆ هەندێ جەریمە وەکوو زیناو بوختان‌و دزی‌و سەرخۆشی‌و شەڕکردن لەگەڵ موسوڵمانان‌و یاخی بوون لێیان پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام، هەڵگەڕانەوە لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان.[1]

## سزاو تۆڵەی تاوانەکان دەبێ جێبەجێ بکرێن

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « حَدٌّ يُعْمَلُ بِهِ فِي الأَرْضِ خَيْرٌ لأَهْلِ الأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمْطَرُوا أَرْبَعِينَ

---

[1] فقه السنة ج٢/٣٠٢.

صَبَاحًا».[1] سزاو تۆڵە لەسەر تاوانێك جێبەجێ بكرێ باشترە بۆ دانیشتوانی سەر زەوی لەوەی چل ساڵ بارانی پێویستیان بۆ ببارێ.

سزاو تۆڵەی تاوان پێویستە بەتێكڕا لەسەر هەموو كەس جێبەجێ بكرێ، ئەوە بەرچاو نەگیرێ ئاخۆ تاوانبار خزمە بێگانەیە بنەماڵەو وەجاخزادەیە یان لاكەوتەو هەتیومچەیە.

لە عوبادەی كوڕی صامیتەوە ڕیوایەتكراوە، گوتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَقِيمُوا حُدُودَ اللَّهِ فِي الْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ وَلاَ تَأْخُذْكُمْ فِي اللَّهِ لَوْمَةُ لاَئِمٍ».[2] تۆڵەو سزاكان جێبەجێ بكەن لەسەر خزمو بێگانە، با لۆمەو سەرزەنشتی لۆمەكاران ئێوە پشت سارد نەكاتەوە لە جێبەجێ كردنی ئەو حەدو سزایانەی خودا دیاریكردون.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە: كە ئوسامە بۆ ڕاگرتنی تۆڵە لەسەر ئافرەتێك چووە خزمەت پێغەمبەرو قسەی لەگەڵ كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا يُقِيمُونَ الْحَدَّ عَلَى الْوَضِيعِ ، وَيَتْرُكُونَ الشَّرِيفَ ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ فَعَلَتْ ذَلِكَ لَقَطَعْتُ يَدَهَا».[3] ئەوەی گەلو نەتەوەكانی پێش ئێوەی بەهیلاك بردوە ئەوەبووە كە تۆڵەی تاوانیان لەسەر هەژارو بێ دەسەلات جێبەجێ كردوە بەلام لەسەر خاوەن دەسەلاتو وەجاخزادەیان جێبەجێ نەكردوە، سوێندم بەوكەسەی گیانی منی بەدەستە ئەگەر فاتیمەی كچم دزی بكا دەستی دەبڕم.

---

[1] حسن (ص.جة/٢٠٥٧)، جة(٢/٨٤٨/٢٥٣٨)، ن(٨/٧٦).

[2] حسن (ص.جة/٢٠٥٨)، جة(٢/٨٤٩/٢٥٤٠).

[3] صحيح (الإرواء/٢٣١٩)، خ(١٢/٨٦/٦٧٨٧).

## تكاكردن بۆ تاوانبار ناپەسەندە كاتێك فەرمانڕەوای لێ ئاگادار كرا

لەخاتو عائیشەوە گێڕدراوەتەوە: كە قورەیش زۆر گرنگییان بەئەو ئافرەتە مەخزومییە دا: كە دزی كردبوو هەوڵی ئەومیان دا: كەتۆڵە لێ ستاندنی لەسەر لابەرن، لەناوخۆیاندا كەوتنە مقۆ مقۆ وتیان: كێ باشە دەربارەی، قسە لەگەڵ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بكا؟ كێ دەتوانێو جورئەتی ئەوەی هەیە لەوڕووەوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بدوێنێ جگە لە ئوسامە: كە خۆشەویستی پێغەمبەرەو زۆری لەدڵدا شیرینە؟ رایان سپارد بچێتە خزمەت پێغەمبەرو شەفاعەتی بۆبكا، ئوسامە چوو بۆ خزمەتی پێغەمبەرو لەوبارەوە قسەی لەگەڵ پێغەمبەر كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ» . ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ قَالَ: « يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا ضَلَّ مَنْ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ ، وَإِذَا سَرَقَ الضَّعِيفُ فِيهِمْ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ ، وَايْمُ اللَّهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعَ مُحَمَّدٌ يَدَهَا».[1] ئەوە دەربارەی ئەنجامنەدانی تۆڵەو حەدێك لە حودودەكانی خودا شەفاعەت دەكەی؟ دەتەوێ سزاو تۆڵەیەك كە خودا دیناوە جێبەجێ نەكرێ؟ پاشان هەڵسایە سەرپێو خەڵكەكەی كۆكردەوە وتارێكی بۆ دانو فەرمووی: ئەی خەڵكینە! بزانن ئەوەی گەلو نەتەوەكانی پێش ئێوەی گومڕا كرد ئەومبوو ئەگەر یەكێكی خاوەن دەسەڵاتو پیاو ماقوڵیان دزی بكردایە گوێی خۆیان لێ دەخەواندو وازیان لێ دەهێناو تۆڵەیان لێ نەدەستاند، ئەگەر بۆرە پیاوو لاوازو بێ دەسەڵاتیان دزی بكردایە دەستیان دەبڕیو تۆڵەی تاوانەكەی لێ دەسەندرا، سوێندم بەخودا ئەگەر فاتیمەی كچی موحەممەد دزی بكا ئەم نەفسی موحەممەدە بەدەستی خۆی دەستی دەبڕێ.

---

[1] متفق علیه: خ(٦٧٨٨/٨٧/٢)، م(١٦٨٨/١٣١٥/٣)، د(٤٣٥١/٣١/١٢).

## واباشه ئەگەر موسوڵمانێك تاوانێكی كرد پەردەپۆش بكرێ‌و نەبرێته لای فەرمانڕەوا

لـە صـەفوانی كـوڕی ئومەیـەوە ڕیوایـەتكراوە، وتـی: مـن لەمزگـەوت نوسـتبووم جـاجمێكم بـەخۆدا دابـوو، هـی خـۆم بـوو سـی دیرهـەمی دەهێنـا، پیاوێـك هـات لێـی دزیـم، دوایـی كـابرای دز دۆزرایـەوە هێنرایـە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرمانی كرد بەبڕینی دەستی. صەفوان دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەرو عەرزیم كرد: ئەوە لەسەر دزینی شتێك كە بەهاگەی سی دیرهەمە دەستی ئەم كابرایە دەبڕی؟

ئەمن جاجمەكەی پێ دەفرۆشم‌و پارەكەشی لەسەردەكەم بەقـەرز كـەی بووی بمداتێ. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) فـەرموی: «فَهَـلاَّ كَـانَ هَذَا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ».[1] دەی بـۆ ئەمـەت ئـەنجام نـەدا پـێش ئـەوەی دەعواكە بكاتـە لای مـن. بـۆ پـێش ئـەوەی ئـەم كـارە بڵاوبێتـەوە ئاشكرابێ بەوشێوە پەردەپۆشت نەكرد؟

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِـي الـدُّنْيَا وَالآخِـرَةِ».[2] هـەر موسوڵمانێك تاوانی موسوڵمانێك پەردەپۆش بكا، پەروەردگار لەپاداشی ئەوەدا لەدونیاو قیامەتدا تاوانەكانی دەپۆشێ.

واپەسەندو باشە، بەندە بۆ خۆشی ئەگەر تاوانێكی كرد بڵاوی نەكاتـەوە پەردەپۆشی بكا. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى إِلاَّ الْمُجَاهِرِينَ ، وَإِنَّ مِنَ الْمَجَانَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْـلِ عَمَـلاً ،

---

[1] صحيح: (ص.د/٣٦٩٣) ، د(١٢/٦٢/٤٣٧١)، ن(٨/٦٨)، جة(٢/٨٦٥/٢٥٩٥).

[2] صحيح: (مختصر م/١٨٨٨)، م(٤/٢٠٧٤/٢٦٩٩)، ت(٢/٥٣٩/١٤٤٩).

ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ ، فَيَقُولَ يَا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا ، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ».[1]

هەموو ئوممەتم تاوانیان پەردەپۆش دەكرێ جگە لەوانەی بۆخۆیان لە تاوانەكانیان لە هەڵلادەدەن، تاوان دەكەن‌و بۆ خەڵكیشی باس دەكەن. بێگومان بەشێكە لەموجاهەرەو لە هەڵلادان كە كابرا بەشەو تاوانێك دەكا، كە رۆژی لێ دەبێتەوە وێرای ئەوەی خودا تاوانەكەی پەردەپۆش كردوە، كەچی بۆ خۆی لەخۆی ئاشكرا دەكاو دەڵێ: فلأنكەس! من ئەمشەو ئەوەم كردو ئەوەم كرد!! خودا تاوانەكەی سرپۆش كردوەو كەس پێی نەزانیوە كەچی بۆ خۆی پەردە لەسەر خۆی هەڵدەداتەوە.

## جێبەجێكردنی حدود لەسەر تاوانبار دەبێتە كەفارەتی تاوانەكەی

لە عوبادەی كوڕی صامیتەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانیشتبووین، فەرمووی: بەیعەتم لەگەڵدا بكەن‌و پەیمانم بدەنێ كە هاوبەش بۆ خودا دانەنێن‌و هیچ شتێك مەكەنە هاوەڵی خودا، دزی مەكەن زینامەكەن، ئایەتەكەی قورئانی لەوبارەوە هەموو خوێندەوە. ئەمجار فەرمووی: جا كەسێك پابەندی وادەو پەیمانی خۆی بێ، ئەوە پاداش‌و جەزای لەسەر خودایەو ئەو پاداشی دەداتەوە. كەسێكیش تاوانێكی لێ رودراو سزای شەرعی لەسەر جێبەجێ كرا ئەوە بۆی دەبێتە كەفارەت‌و ئەوەی (حق الله) بێ لەسەری لادەچێ. كەسێكیش تاوانێكی ئەنجام داو خودا بۆی سرپۆش كرد ئەوە عائید بەخودایە مەیلی لێ بوو لێی خۆش دەبێ مەیلی لێ بوو سزای دەدا[2]

---

[1] متفق عليه: خ(١٨/٦٤/١)، م(١٧٠٩/١٣٣٣/٣)، ن(١٤٨/٧).

[2] متفق عليه: خ(٦٠٦٩/٤٨٦/١٠)، م(٢٩٩٠/٢٢٩١/٤).

## کێ سزاوتۆڵەی تاوانەکان جێبەجێ دەکا

ئەنجامدانی تۆڵەو سزاکان لەسەر تاوانبار دەبێ یان ئیمام یان جێگرەکەی ئەنجامی بدا. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تا لەژیان دابوو بۆ خۆی سەرپەرشتی جێبەجێکردنی دەکرد، دوا خۆیشی جێنشینەکانی بەوکارە هەڵدەسان. جاری وایش بووە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بریکاری بۆ خۆی داناوە تا ئەو ئەرکە جێبەجێ بکا، ئەوەتا جارێك فەرمووی: «وَاغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا ، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا».[1]

واتە: ئەی ئونەیس هەڵسە بڕۆ بۆلای ژنی ئەم کابرایە لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا بکە، ئەگەر دانی بەتاوانی زیناکردندا نا بەردەبارانی بکە.

دروستە بۆ (سيد)ی خاوەن کۆیلە، ئیقامەی حەد لەسەر کۆیلەی خۆی ئەنجام بدا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِذَا زَنَتِ الأَمَةُ فَتَبَيَّنَ زِنَاهَا فَلْيَجْلِدْهَا ، وَلاَ يُثَرِّبْ ، ثُمَّ إِنْ زَنَتْ فَلْيَجْلِدْهَا ، وَلاَ يُثَرِّبْ ، ثُمَّ إِنْ زَنَتِ الثَّالِثَةَ فَلْيَبِعْهَا ، وَلَوْ بِحَبْلٍ مِنْ شَعَرٍ».[2]

## حەدی زینا

زینا حەرامەو یەکێکە لە تاوانە گەورەکان، قورئان دەفەرموێ: {وَلا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً – الإسراء/٣٢}.

لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد ئاخۆ کام گوناه لەهەموو گوناهێك گەورەترە؟ فەرمووی: «أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ». ئەوە هاوەڵ بۆ خودا دابنێی وەلحال ئەو تۆی بەدی هێناوە. وتم: پاشان کام تاوان؟ فەرمووی:

---

[1] لەوە بەولاوە تەخریجەکەی دەهێنین.

[2] متفق عليه: خ(٦٨٣٩/١٦٥/١٢)، م(١٧٠٣/١٣٢٨/٣).

«وَأَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ» منداڵی خۆت بفەوتێنی بیكوژی لەترسی ئەوەی خواردنت لەگەڵ بخوا، واتە وابزانی ئەو رزقی تۆ دەخواو ئەگەر لەگەڵت دابێ هەژارت دەخا. وتم: پاش ئەوە چی تاوانێك زۆر گەورەیە؟ فەرمووی: «أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ».[1] ئەوەیە زینا لەگەڵ هاوسەری جیرانەكەتدا بكەی.

قورئان دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ لا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهاً آخَرَ وَلا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَلا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَاماً. يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَاناً. إِلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً – الفرقان/٦٨-٧٠} موسوڵمانی راستاڵ ئەوانەن كە بەندایەتی هەر بۆ خودا دەكەنو لەگەڵ خودا خودای تر ناپەرستن، بەناحەق نەفسێك كەخودا كوشتنی حەرام كردوە ناكوژن، زینا ناكەن، كەسێك كارێكی ئاوا ناپەسەند ئەنجام بدا تووشی سزای دۆزەخ دەبێ رۆژی قیامەت سزای دۆزەخی بۆ دوو چەندانە دەكرێتەوە بەریسوایی تێیدا دەمێنێتەوە بۆ هەتا هەتایێ. مەگەر كەسێك بێ تۆبە بكاو ئیمانی پتەوی هەبێ كردەوەی باش ئەنجام بدا، ئەو جۆرە كەسانە خودا خراپەكانیان بۆ دەگۆڕێ بەچاكە.

لە حەدیثی سەمورەی كوڕی (جندب الطویل) دەربارەی خەوبینینی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)دا هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلَى مِثْلِ التَّنُّورِ – قَالَ فَأَحْسِبُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ – فَإِذَا فِيهِ لَغَطٌ وَأَصْوَاتٌ – قَالَ – فَاطَّلَعْنَا فِيهِ ، فَإِذَا فِيهِ رِجَالٌ وَنِسَاءٌ عُرَاةٌ ، وَإِذَا هُمْ يَأْتِيهِمْ لَهَبٌ مِنْ أَسْفَلَ مِنْهُمْ ، فَإِذَا أَتَاهُمْ ذَلِكَ اللَّهَبُ ضَوْضَوْا –

---

[1] متفق علیه: خ(٦٨١١/١١٤/١٢)، م(٨٦/٩٠/١)، د(٢٢٩٣/٤٢٢/٦).

قَالَ – قُلْتُ لَهُمَا مَا هَـؤُلاَءِ قَـالَ: قَـالاَ فَـإِنَّهُمُ الزُّنَـاةُ وَالزَّوَانِـى». [١] رۆیـشتین تـا گەیشتینـه سەر چاڵێکی قوڵ وەکوو تەندور – راوی دەڵێ: وابـزانم پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی – کە گوێمـان راگـرتو سـەیرمان کـرد هەراو هۆریایەکی لێ دەهات، کە لێی وردبوینـەوەو روانیمـان پیـاوو ئـافرەتی روتو قوتی تێدابوون، لەژێر خۆیانەوە بڵێسەیان بۆ دەهات جا کە گـەرمایی‌و بڵێسەیان بۆدەهات دەستیان دەکرد بە هاوارو نوزانەوەو کڕوزانەوە، فـەرمووی بـەدوو هاوەڵەکـەم گـوت: ئەوانـە کێن‌و چیّیان کـردووە ئـاوا سـزایان دەدرێ؟ وتیان: ئەوانە پیاوی زیناکەرو ئافرەتی زیناکەرن.

لـە ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يَزْنِى الْعَبْدُ حِينَ يَزْنِى وَهْـوَ مُـؤْمِنٌ ، وَلاَ يَـسْرِقُ حِـينَ يَسْرِقُ وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَشْرَبُ حِينَ يَشْرَبُ وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَقْتُـلُ وَهْـوَ مُـؤْمِنٌ». مـرۆڤ کـە زینـا دەکا لەوکاتـەدا موسـوڵمان نامێنـێ، کـە دزی دەکـا لەوکاتـەدا ئیمـانی نامێنـێ، عـەرەقخۆر لـەکاتی عەرەقخواردنەوەکەیـدا ئیمـانی نامێنـێ، بکوژ کە موسوڵمانێك دەکوژێ لەوکاتە ئیمانی لێ دادەڕندرێ.

عیکریمـە دەڵـێ: بـە ئیبنـو عەبباسـم گـوت: ئیمـان‌و بـاوەڕ چـۆن لـەو تاوانبارە دادەڕندرێ؟ دەڵێ: ئیتر ئیبنو عەبباس پەنجەی دەستەکانی تێکنـان‌و پاشان پەنجەکانی لێك دەرهێنـان – جائەگـەر تۆبـەی کـرد بیروباوەڕەکـەی بـۆ دەگەڕێتەوە ئەمجار پەنجەکانی تێکنانەوە - . [٢]

زیناکەر ئەگەر موحصەن بوو واتە: پیاو ژنی هێنابوو یـان ئـافرەت شـوی کردبوو بە نیکاحی صەحیح جوتبوونیان بۆ دەستەبەر بوبـوو دوای ئـەوە بـە

---

[١] صحيح: (ص.ج/٣٤٦٢)، خ(٧٠٤٧/١٢/٤٣٨).

[٢] صحيح: (ص.ج/٧٧٠٨)، خ(٦٨٠٩/١٢/١١٤)، ن(٨٦٣).

ئیختیـاری خۆیـان ئـەو تاوانـەیان ئەنجامـدا ئـەوە حەدەکـەیان رەجـم کردنـە تادەمرن.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلای ئەلئەنصارییەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پیاوێـك لـەهۆزی ئەسـلەم هاتـە خزمـەت پێغەمبـەرو عـەرزی کـرد: کـە تـاوانی زینـای ئەنجامـداوە، چـوارجار شـایەتی لەخۆیـدا، ئـیتر پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمانی کـرد بـە بـەردەبارانکردنی، ئـەم پیـاوە لـەوەپێش ژنـی هێنابوو.[1]

لە ئیبنو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە عومـەری کـوڕی خـەتاب رۆژێـك وتـاری بـۆ موسـوڵمانان دا؛ فـەرمووی: پـەروەردگار حـەزرەتی موحەممـەدی بەحەق‌و راستی رەوانەکرد، قورئانی بۆسەر نازڵ کردوە، لەو ئایەتانەی تێیدا نـازڵ کـراون ئایـەتی رەجـم بـوون، خوێندومانەتـەوەو لێیـان حـاڵی بـووین‌و لەماناکـەیان گەیـشتین، بـەگوێرەی ئایەتەکـە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسەر بێ) زیناکەری موحصەنی بەردەباران کـرد، ئێمـە هـەروا دوای لـەدونیا دەرچـوونی پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) بەوشـێوە زیناکـەری موحصەنمان بەردەبارانکردوە، دەترسم رۆژگارێکی زۆر تێپەڕێ‌و خەڵکی بڵـێ: ئێمە لە قورئاندا ئایەتی رەجمکردن نابینین، ئیتر بەم هۆیەوە خەڵکی واز لـە ئەنجامـدانی فـەریـضەیـەکی وا بێـنن کـەخودا لـە قورئانـدا نـازڵی کـردوەو گومڕابن، رەجمکردن لە قورئاندا حەق‌و چەسپاوەو پێویـستە ئـەنجام بـدرێ لەسەر کەسێك موحصەن بێ‌و زینابکا چ پیاو بێ چ ژن بێ، بەمەرجێ شایەت هەبێ یان ئافرەتەکە سکی هەبێ یان لەرێی دان پیانانەوە بچەسپێ.[2]

---

[1] صحيح: (ص.د/٣٧٢٥) ، ت(١٤٥٤/٤٤١/٢)، د(٤٤٠٧/١١٢/١٢).

[2] متفق عليه: خ(٦٨٣٠/١٤٤/١٢)، م(١٦٩١/١٣١٧/٣)، د(٤٣٩٥/٩٧/١٢).

## حەددو تۆڵەستاندن لەكۆیلە

ئەگەر غەیری مرۆڤی ئازاد – چ كەنیزەك بێ یان بەندە – زینای كرد رەجمی لەسەرنیە، وەلێ پەنجا داری حەدی لێ دەدرێ، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ – النساء/٢٥} ئەگەر كۆیلە بوو نە موحصەنو زینایان لێ رودرا ئەوە نیوەی سزای مرۆڤی ئازادیان لەسەرە.

لە عەبدوڵلای كوڕی عەیاشی (المخزومی)یەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: عومەری كوڕی خەتاب فەرمانی پێ كردم لەگەڵ كۆمەڵە گەنجێكی قوڕەیشی، ئەركی جەڵدە لێدانی كۆیلەو كەنیزەك بخەینە ئەستۆمان، ئیتر پەنجا جەڵدەمان لێ دەدا.

## كەسێك بەزۆر زینایان پێ كرد حەدی لەسەر نیە

لە ئەبو عەبدوڕەحمانی (السلمي)یەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ئافرەتێكیان هێنایە لای عومەری كوڕی خەتاب كە ئەم ئافرەتە تینوایەتی تینی بۆ دێنێ بەلای شوانێكدا تێدەپەڕێو داوای ئاوی لێ دەكا، ئەویش پێی دەڵێ تاخۆتم تەسلیم نەكەی ئاوت نادەمێ، ئافرەتەكەش بەناچاری خۆی تەسلیم دەكاو زینای لەگەڵ دەكرێ. ئیتر حەزرەتی عومەر دەستی كرد بە راوێژكردن لەگەڵ خەڵكدا دەربارەی رەجمكردنی ئافرەتەكە، حەزرەتی عەلی فەرمووی: ئەم ئافرەتە ناچاربووە، من وای بۆ دەچم ئەم ئافرەتە مەرەخەس بكرێو تۆڵەی زینای لێ نەسەندرێ.[1]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣١٣)، هق(٨/٢٣٦).

## تۆڵەی زیناکەر کە موحصەن نەبێ

قورئان دەفەرموێ: {الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ}. ئافرەتی زیناکەرو پیاوی زیناکەر ئەگەر زینایان کردو موحصەن نەبوون، ئەوە هەریەکەیان سەد جەڵدەیان لێ بدەن، هیچ بەزەییتان پیانەیەتەوە بەباشی یاسای خودا جێبەجێ بکەن، ئەگەر ئێوە ئیمانتان بەخوداو بەڕۆژی دوایی هەیە، با کۆمەڵێك لە موسوڵمانان ئامادەی تۆڵە لێ ستاندن‌و سزادانی ئەو دوو زیناکەرانەبن.

لە زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنی‌یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بەگوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیست: کەفەرمانی کرد دەربارەی کەسێك کە زینای کردبێ‌و موحصەن نەبێ سەد جەڵدەی لێ بدرێ‌و ساڵێکیش لە وڵاتی خۆی دوور بخرێتەوەو ئازاری غەریبی بچێژێ.[1]

لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَنَفْيُ سَنَةٍ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ».[2] لەمنەوە فێربن‌و بڕیار وەربگرن، لەمنەوە فێربن‌و بڕیار وەربگرن، بێگومان پەروەردگار یاساو ڕێسای تۆڵە ستاندن لە ئافرەتانی زیناکەری رون کردۆتەوە. کچ‌و کوڕ ئەگەر زینایان لێ رودرا هەریەکەیان سەد جەڵدەی لێ دەدرێ، پیاوو ژن ئەگەر بەشێوەی شەرعی لەوەپێش پرۆسەی هاوسەرگیرییان ئەنجام دابێ‌و ئەمجار زینایان لێ رودرا، ئەوە هەریەکەیان سەد داری حەدی لێ دەدرێ‌و ئەمجار بەردەباران دەکرێن.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣٤٧) ، خ(٦٨٣١/١٥٦/١٢).

[2] صحيح: (مختصر م/١٠٣٦)، م(١٦٩٠/١٣١٦/٣)، د(٤٣٩٢/٩٣/١٢).

## بە چ بەڵگەیەك سزاو حەدی زینا دەچەسپێ؟

حەد بە یەکێك لەدوو شت دەچەسپێ، دان پیانـان، شـایەت. هەرکەسـێك بـۆ خـۆی دان بـەوەدا بنـێ کـە زینـای کـردوە ئـەوە جێبـەجێ کردنـی حـەدی لەسەر دەچەسپێ، ئامـاژە بـەوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ماعیزو (ألغامدیة)ی بـەردەباران کـردن لـە ئاکامی دان پیانـانی خۆیـان لەسـەر خۆیان کەوا زینایان کردوە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویـەتی: کاتێـك مـاعیزی کـوڕی مالیك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانی بەوەدانا کـە زینای کردووە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێـی فـەرموو: « لَعَلَّـكَ قَبَّلْتَ أَوْ غَمَزْتَ أَوْ نَظَرْتَ». لەوانەیە ماچت کردبێ، لەباوەشت گرتبێ، سەیرت کردبێ ؟! مـاعیز وتـی: نەخـەیر ئـەی پێغەمبـەری خـودا! هـیچ کامـێ لەوانـە نەبوون، فەرمووی: «أَنِكْتَهَا» سواری بـووی‌و لەگەڵی‌دا جوتبـووی؟ وتـی بـەڵێ لەگـەڵی جوتبـوم. جـا ئیبنـو عـەبباس دەفـەرموێ: ئـیتر پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی‌دا بە بەردەبارانکردنی.[1]

لە سولەیمانی کوڕی بوڕەیدەوە ئەویش لەباوکی‌یـەوە دەگێڕێتـەوە دەڵێ: ئافرەتێکی خێڵـی غامیـد لـەهۆزی (الأزد) هاتـە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! پـاکم بکـەرەوە، پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَيْحَكِ ارْجِعِي فَاسْـتَغْفِرِي اللَّـهَ وَتُـوبِي إِلَيْهِ». هـاوار بـۆ تـۆ، سـەربەقوڕ، پاشـگەزبەرەوەو داوای لێخۆشـبوون لـەخودا بکە، ئافرەتەکە وتی: ئایا دەتـەوێ لـەدان پیانانەکـەم ژیـوانم بکەیـەوە وەکـوو چۆن ویستت ماعیز ژیوان بکەیەوە، کار لەکار ترازاوە، فـەرمووی: «وَمَا ذَاكِ»؟

---

[1] صحیح: (ص. د/٣٧٢٤)، خ (١٢/١٣٥/٦٨٢٤)، د (١٢/١٠٩/٤٤٠٤).

چی ڕویداوە؟ وتی: من دووگیانم لە ئاکامی زیناوە، فەرمووی: «آنْتِ»؟ تۆ دووگیانی لەئاکامی زیناوە؟ وتی بەڵێ: ئەمجار پێی فەرموو: «حَتَّى تَضَعِي مَا فِي بَطْنِكِ». بڕۆرەوە چاوەڕوان بە تا منداڵەکەت دەبێ، راوی دەڵێ: پیاوێکی ئەنصاری حەواندنەوەی ئافرەتەکەی لەئەستۆ گرت هەتا منداڵەکەی بوو، کابرای ئەنصاری هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد ئافرەتە غامیدییەکە منداڵەکەی لێ بۆوە، فەرمووی: «إِذًا لاَ نَرْجُمُهَا وَنَدَعَ وَلَدَهَا صَغِيرًا لَيْسَ لَهُ مَنْ يُرْضِعُهُ». کەوابێ ئێمە نایەین بەردەبارانی بکەین و منداڵەکەی بەزارۆکی بمێنێتەوە کەس نەبێ شیری بداتێ، کابرایەکی ئەنصاری دەستی هەڵبڕی و عەرزی کرد ئەی پێغەمبەری خودا! من ئەرکی شیرپێدانی لە ئەستۆ دەگرم، راوی حەدیثەکە دەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانیدا ئافرەتەکە بەردەباران کرا.[1]

ئەگەر هاتوو کابرا لەدانپێدانەکەی پاشگەزبوەوە وازی لێ دەهێندرێ، ئاماژە بەو حەدیثەی نوعەیمی کوڕی هەززال ریوایەتی کردووە دەڵێ: ماعیزی کوڕی مالیك هەتیو بوو لەژێر چاودێری باوکم و لەژێر سایەی ئەودا پێگەیی. لەگەڵ کەنیزەکێك تووشی تاوانی زینابوو....... تاکۆتایی حەدیثەکە، کە دەفەرمویێ: «فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُرْجَمَ – قَالَ – فَأُخْرِجَ بِهِ إِلَى الْحَرَّةِ فَلَمَّا رُجِمَ فَوَجَدَ مَسَّ الْحِجَارَةِ جَزَعَ». پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەدەربارانکردنی، ئیتر ئەوەبوو بردرا بۆ (الحرة) کە کەوتۆتە قەراخی مەدینە، جا کەبەردەباران کرا ئازاری بەردەکانی پێ گەیی لە دانپێدانەکەی پاشگەز بۆوەو ویستی خۆی قوتار بکاو هەڵات عەبدوڵڵای کوڕی ئونەیس روبەڕوی بویەوە، هاوەڵەکانی تری دەستەوەستاند بوون و بۆیان نەگیرایەوە،

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٠٣٩)، م (٣/١٣٢١/١٦٩٥).

ئیتر عەبدوڵڵا لولاکە حوشترێکی پیا ماڵیو کوشتی، پاشان هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕوداوەکەی بۆ گێڕایەوە، فەرمووی: «هَلاَّ تَرَكْتُمُوهُ لَعَلَّهُ أَنْ يَتُوبَ فَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَيْهِ».[1] دەی بۆچی وازتان لێ نەهێنا، بەڵکوو تۆبەی بکردایەو خودا تۆبەی لێ قبوڵ بکردایە.

لە ڕیوایەتێکی تردا کە لەجابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە گەڕاینەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَهَلاَّ تَرَكْتُمُوهُ وَجِئْتُمُونِي بِهِ»؟ دەی بۆ وازتان لێ نەهێناو بیهێنن بۆلای من؟ بۆ ئەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێکۆڵینەوەی لەگەڵ بکا. نەك بۆ ئەوەی حەدەکەی لەسەرلابا واتە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو فەرموودەی فەرموو مەبەستی لێکۆڵینەوەو توێژینەوە بوو بۆ ئەوەی ئەگەر شوبهەیەکی تێدا بەدی کرد بەهۆی ئەو شوبهەوە حەدەکەی لەسەر هەڵگرێ، خۆ ئەگەر شوبهەی تێدا نەبینی حەدەکەی لەسەر تەنفیز بکا، کەواتە مەبەست ئەوە نیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەهاوەڵان کردبێ وازی لێ بێنن، هەروا ئەوە ناگەیەنێ کە هەڵاتنی تاوانبار لەحەدو هەوڵدانی بۆ خۆ قوتار کردن دەچێتە خانەی ئەو شتانەی دەبنە لەمپەڕ لە ئەنجامدانی حەد بۆیە فەرمووی: «فَهَلاَّ تَرَكْتُمُوهُ وَجِئْتُمُونِي بِهِ».

## حوكمی كەسێك دان بەوەدا بنێ كە زینای لەگەڵ فلان ئافرەت كردووە

ئەگەر پیاوێك دانی بەوەدانا كە خۆی زینای لەگەڵ فلان ئافرەت كردووە، ئەوە حەددی شەرعی لەسەر ئەنجام دەدرێ. ئەمجار ئافرەتەكە

---

[1] صحیح دون قوله (لعله أن.......) (ص. د/٣٧١٦)، د (١٢/٩٩/٤٣٩٦).

ئەگەر ئەویش ئیعترافی لەسەر خۆی کرد حەددی شەرعی لەسەر جێبەجێ دەکرێ، ئەگەر نکوڵیشی لێکرد ئەوە حەددی لێ نادرێ.

له ئەبو هورەیرەو زەیدی کوڕی خالیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە دوو پیاو کێشەیان لەنێواندا پەیدا بوو، چوونە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) یەکێکیان وتی: بەگوێرەی نامەی خودا دادگاییمان بکەو بڕیارمان لەنێواندا بدە. ئەویتریان تێگەیشتوتر بوو وتی بەڵێ: ئەی پێغەمبەری خودا! بەگوێرەی قورئان حوکم بکە لەنێوانماندا ئیزنیشم بدە با قسە بکەم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {تَكَلَّمْ} دەی قسەی خۆت بکە. کابرا وتی کوڕەکەم لای ئەم کابرایە بەکرێ گیراو بوو ڕەنجبەری بوو، زینای لەگەڵ ژنی ئاغاکەی کردووە، پرسیارم کردووە پێیان ڕاگەیاندوم کە ئەوەی لەسەر کوڕەکەمە ئەوەیە: بەردەباران بکرێ، منیش سەد سەر مەڕم بۆ کردووە بەفیدیەو کەنیزەکێکیشم داوە. دوایی پرسیارم لە زانایان کردووە وتیان: ئەوەی لەسەر کوڕەکەت پێویستە ئەوەیە سەد داری حەددی لێ بدرێو ساڵێکیش لەزێدی خۆی دوور بخرێتەوە. بەردەبارانکردن بۆ ژنی کابرایە.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللَّهِ ، أَمَّا غَنَمُكَ وَجَارِيَتُكَ فَرَدٌّ عَلَيْكَ». سوێندم بەوکەسەی کە گیانی منی بەدەستە ئەمن بەگوێرەی قورئان حوکم دەکەم لەنێوتاندا، مەڕەکان و کەنیزەکەکەت دەگەڕێندرێتەوە بۆت، ئەمجار فەرمانی کرد سەد داری حەددیان لەکوڕی کابرا دا، ساڵێکیش لەزێدی خۆی دوور خرایەوە، فەرمانیشی بە ئونەیسی (الأسلمي) کرد کەبچێ بۆلای ژنی کابرا

ئەگەر دانی نا بە تاوانەکەیدا بەردەبارانی بکا، ئافرەتەکە دانی نا بەوەی کەڕاستە زینای کردووە، ئیتر ئونەیس ڕەجمی کرد[١]

## چەسپاندنی زینا بەهۆی شایەت

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً وَأُوْلَئِكَ هُمْ الْفَاسِقُونَ – النور/٤}: ئەوانەی بوختان بۆ ئافرەتی داوێنپاك هەڵدەبەستن‌و پاشان بۆ چەسپاندنی داواکەیان ناتوانن چوار شایەت ئامادە بکەن، یەکی هەشتا داری حەددیان لێ بدەن لەتۆڵەی بوختان هەڵبەستنەکەیاندا، ئەوانە بەم بوختان هەڵبەستنەیان فاسق بوون شایەتی‌دانیان لێ قبوڵ ناکرێ.

جا ئەگەر چوار پیاوی موسوڵمانی عاقڵ شایەتییاندا بەوەی: کە بەچاوی خۆیان دیتویانە هینی فلان کەس لەوانێکی فلاندا وەکوو کلچیوك لەناو کلداندا یان دۆڵچە لەناو بیردا دەهاتوو دەچوو، ئەوە پیاوەکەو ئافرەتەکەش هەردووکیان داری حەددیان لێ دەدرێ.

ئەگەر سێیان شایەتی‌داو چوارەمینیان شایەتی نەدا، ئەوە زیناکە ناچەسپێ‌و سێ شایەتەکە بە بوختانکەر لە قەڵەم دەدرێن‌و داری حەددی بوختانیان لێ دەدرێ. ئاماژە بە بەمانای ئایەتەکە... هەروا ئاماژە بەو ریوایەتەی لە قەسامەی کوڕی زوهەیرەوە هاتووە: کە دەڵێ: کاتێك ئەوەی ئەبو بەکرەو (المغيرة) روی‌دا، - ئەمجار حەدیثەکەی گێڕایەوە – دەڵێ: بانگی شایەتەکانیان کرد بۆ شایەتی‌دان، ئەوەبوو ئەبو بەکرەو شیبلی کوڕی میعبەدو ئەبو عەبدوڵلا (نافیع) شایەتییاندا، ئیمامی عومەر (ڕەزای خودای

---

[١] متفـــــق عليــــــه: خ (٢٧، ٦٨٢٨/١٣٦/١٢)، م (٩٧/١٦٩٨/١٣٢٤/٣)، د (٤٤٢١/١٢٨/١٢)، ت (١٤٥٨/٤٤٣/٢)، جه (٢٥٤٩/٨٥٢/٢)، ن (٢٤٠/٨).

لێ بێ) کاتێك ئەم سێیە شایەتیاندا وتی: بەڕاستی ئیشی ئەبو بەکرە قورس بوو، جا کە زیاد هات بۆ ئەوەی شایەتی بداو شایەتەکان ببنە چوار عومەر پێی فەرموو: خوا یاربێ بەحەق‌و ڕاستی شایەتی دەدەی، زیاد وتی: من ناتوانم شایەتی زینا بدەم بەو شێوە بڵێم بەچاوی خۆم دیومە هینی کابرا لەوانێکی فلاندا بوو، وەلێ من شتێکی نەشیاو خراپم بینی، ئیمامی عومەر وتی: (الله أکبر) زیناکە نەچەسپا. داری حەددی بووختانیان لەسێ شایەتەکە بدەن، ئەوەبوو داری حەددیان لێ دان، قەسامە: کەڕاوی حەدیثەکەیە دەڵێ: ئەبو بەکرە دوای جەڵدە لێدانەکەش وتی: شایەتی دەدەم ئەو کابرایە زینای کرد، ئیمامی عومەر ویستی دووبارە داری حەدی بوختانی لێ بداتەوە، ئیمامی عەلی نەهی لێ کرد فەرمووی: ئەگەر جەڵدەی بوختانی لێ بدەی، دەبێ (المغیرة)ی هاوڕێشت بەردەباران بکەی، ئیتر عومەر وازی لێ هێناو سەرلەنوێ داری حەدی بوختانی لێ نەدایەوە.[1]

## حوکمی کەسێك زینا لەگەڵ مەحرەمی خۆی بکا

کەسێك زینا لەگەڵ مەحرەمی خۆی بکا سزاکەی کوشتنە موحصەن بێ یان غەیرە موحصەن بێ. ئەگەر مەحرەمی خۆی مارە بکا، دەشکوژرێ‌و ماڵەکەشی داگیر دەکرێ.

لە (البراء) گێڕدراوەتەوە دەڵێ: توشی مامم بووم، ئالایەکی پێ بوو پێم وت: بۆ کوێ دەچی؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردومی بچم بۆسەر پیاوێك باوەژنی خۆی مارە کردۆتەوە دوای مردنی باوکی، فەرمانی پێ کردووم لەملی بدەم ماڵ‌و سامانیشی وەربگرم.[2]

---

[1] إسناد صحيح (الإرواء ٨/٢٩)، هق (٨/٣٣٤).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٣٥١)، صحيح: (ص.) (ص. جه/٢١١١)، (١٢/١٤٧/٤٤٣٣).

## حوکمی کەسێك بچێتەلای ئاژەڵو شتی وا

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوا الْبَهِيمَةَ».[1] کەسێك کاری جوتبوونی لەگەڵ وڵاخو ئاژەڵو شتی وادا کرد بیکوژنو حەیوانەکەش بکوژن.

## سزای نێربازی

ئەگەر کەسێك نێربازی لەگەڵ ئادەمیزادی نێرینەدا کردو هینەکەی خۆی ئاودیوی کۆمی کرد، سزای هەردووکیان کوشتنە موحصەن بێ یان غەیرە موحصەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ».[2] هەرکاتێك کەسانێکتان بینی پەیڕەوی قەومی لوطیان دەکرد نێر سواری نێر دەبوو ئەوە بکەرو ئیش لەگەڵ کراو (فاعلو مفعول) بکوژن.

## سزای بوختان

لێرەدا بوختان: بریتییە لەوە تۆمەتی زینا پاڵ داوێنپاکێك بدرێ، بەم جۆرە بە یەکێك بڵێ: شرواڵ پیس، زیناکەر، یان هەر دەستەواژەو کەلیمەیەك کە مانای زیناو شرواڵ پیسی بگەیەنێ.

بوختان یەکێکە لەتاوانە گەورە بەهیلاکبەرەکان، قورئان دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ – النور/٢٣} بێگومان ئەوانەی بوختان بەئافرەتی داوێنپاکی بێ

---

[1] حسن صحيح (ص. ت/١١٧٦)، ت (٢/٨/١٤٧٩)، د (١٢/١٥٧/٤٤٤٠).

[2] صحيح: (ص. جه/٢٠٧٥)، ت (٣/٨/١٤٨١)، د (١٢/١٥٣/٤٤٣٨).

ئاگاو خەبەرو موسوڵمان دەکەن، نەفرینیان لێ کراوە لەدونیاو لەقیامەتداو سزای بەئێش‌و سامناکیان بۆ بڕیار دراوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». خۆتان بپارێزن لە حەوت تاوانە بەهیلاکبەرەکە، هاوەڵان عەرزیان کرد ئەو تاوانانە چی‌و چین ئەی پێغەمبەری خودا!؟ فەرمووی: «الشِّرْكُ بِاللَّهِ ، وَالسِّحْرُ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَأَكْلُ الرِّبَا ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ»[1] هاوەڵ دانان بۆ خودا، سیحرو جادوبازی، کوشتنی نەفسی موسوڵمان کە خودا حەرامی کردووە مەگەر بەحەق، خواردنی ڕیباو سود، خواردنی ماڵی هەتیو، پشت هەڵکردن لەبەرەی جەنگ‌و هەڵاتن لەغەزا، بوختانکردن بە ئافرەتی داوێنپاکی بێ ئاگاو خەبەرو موسوڵمان.

کەسێك بوختان بە موسوڵمانێك بکا هەشتا داری حەدی لێ دەدرێ وەکوو پەروەردگار دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً وَأُوْلَئِكَ هُمْ الْفَاسِقُونَ — النور/٤} ئەوانەی بوختان بە ئافرەتی داوێنپاك دەکەن، پاشان چوار شایەت ناهێنن بۆ ڕاستی داواکەیان هەشتا داری حەدیان لێ بدەن‌و هەرگیز شایەتیان لێ وەرمەگرنەوە، ئەوانە فاسق‌و تاوانبارن.

### نەفرین کردنی ژن‌و مێرد لەیەکتری (اللعان)

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە هیلالی کوڕی ئومەییە بوختانی بۆ ژنەکەی هەڵبەست، لەخزمەت پێغەمبەردا ئەوەی ڕاگەیاند کە

[1] متفق علیه: (ص. ج/١٤٤).

خێزانەکەی لەگەڵ (شەریکی کوڕی سەحماء)دا زینای کردووە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو بەڵگەو شایەت بێنە ئەگینا داری حەدی بوختانکردن لەپشتت دەدەم، هیلال وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چۆن دەبێ کە یەکێك لەئێمە پیاوێکی بینی بەسەر ژنەکەیەوە بچێ بگەڕێ بەدوای شایەتدا؟ بەڵام پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەر دەیفەرموو: «الْبَيِّنَةَ وَإِلاَّ حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ». شایەت بێنە ئەگینا داری حەد لە پشتت دەدرێ، هیلال وتی: سوێندم بەو کەسەی تۆی بەحەق رەوانە کردووە، من راست دەکەمو بوختان ناکەم، دڵنیام پەروەردگار سروش نازڵ دەکاو پشتی من لەداری حەد دەپارێزێ، ئیتر حەزرەتی جوبرائیل هاتە خوارو ئایەتی {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنْ الصَّادِقِينَ – النور/٦} بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هێنا ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەدووی ژنەکەی هیلالیدا نارد، هیلالیش هات شایەتی دا. پێغەمبەریش دەیفەرموو: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ»؟ خودا ئاگادارەو دەزانێ کە یەکێکتان درۆ دەکا. ئەمجار ئافرەتەکە هەڵسا شایەتی خۆی دا چوار جار شایەتیەکەی دا، کە گەیشتە جاری پێنجەم رایانگرت پێیان گوت ئەمەیان (موجبە)و چەسپێنەرە ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئافرەتەکە هەڵوێستەیەکی کردو تۆزێك بێ دەنگ بوو، بەجۆرێك گومانی ئەوەمان برد، کە لەشایەتیەکەی ژیوان دەبێتەوە، پاشان وتی: حەیای قەومەکەم نابەم ئەو ئابڕو بردنە ناخەمە سەرشانی خۆم، ئیتر پێومرۆیی وتەکانی لیعانی تەواو کردن، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَبْصِرُوهَا فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلَ الْعَيْنَيْنِ سَابِغَ الأَلْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ ، فَهُوَ لِشَرِيكِ بْنِ سَحْمَاءَ» بزانن ئەگەر ئەم ئافرەتە منداڵێکی بە وەلەد هێنا چاوڕەشو چاوگەورە سمتو کەفەڵ زلو قولو قاچ ئەستور

ئـەوە مانـای وایـە منداڵەکـە لـە شـەریکی کـوڕی سـەحماء پەیـدا بـووە. کـە ئافرەتەکە منداڵی بوو دەق سەروشکڵی بەوشێوە بـوو کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) دەسـت نیـشانی کـرد، ئـیتر پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «لَوْلاَ مَا مَضَى مِنْ كِتَـابِ اللّـهِ لَكَـانَ لِـي وَلَهَـا شَـأْنٌ»[1] ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە قورئان ئـەوەی بڕیومتـەوە حوکمەکەی وا ئاراستە کردووە، ئەگینا من دەربارەی ئەو ئافرەتە جۆرێکی تر هەڵسوکەوتم دەکرد.

## ئەو حوکمو ئاکامانەی بەهۆی لیعان دێنەدی

ئەگەر ژنو مێرد لیعانیان کـرد بـەم نـەفرین لێکردنـەیان ئـەم حوکمانـە دێنە دی.

١- لێـك جیابوونـەوەی ژنو مێـردو نـەمانی گرێبەسـتی نێوانیـان ئامـاژە بەحەدیثی ئیبنو عومەر کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەری خودا ڕێو ڕەسمی لیعانی لەنێوان پیاو ژنێکی ئەنصاریدا ئەنجامداو لێکی جیاکردنەوە.[2]

٢- لێك حەرامبوونیان لەیەکتری بۆ هەتا هەتایە، ئاماژە بە قەولی سەهلی کوڕی سەعد کە دەڵـێ: (فَمَضَتِ السُّنَّةُ بَعْـدُ فِـي الْمُتَلاَعِنَـيْنِ يُفَـرَّقُ بَيْنَهُمَـا ثُـمَّ لاَ يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا).[3] سوننەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) وا بـەڕێوە چـووەو چەسـپاوە کـە هـەر ژنو مێردێـك لیعـان لەگـەڵ یـەکتر بکـەن لێـك جیابکرێنەوەو بەهیچ جۆرێك دروست نەبێ ببنەوە بە ژنو مێردی یەکتری.

٣- مارەیی ئافرەتە لیعان لەگەڵ کراوەکە دەچەسپێو مافی خۆیەتی دەبێ وەری بگرێ. ئاماژە بـەو حـەدیثـەی ئـەییوب لـە سـەعیدی کوڕی جوبـەیرەوە

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٩٨)، خ (٨/٤٤٩/٤٧٤٧)، د (٦/٣٤١/٢٢٣٧)، ت (٥/١٢/٣٢٤٩).

[2] متفق عليه: خ (٩/٤٥٨/٥٣١٤)، م (١٤٩٤ – ٩/١١٣٣/٢).

[3] صحيح: (الإرواء/٢١٠٤)، د(٦/٣٣٧/٢٢٣٣)، هق(٧/٤١٠).

ریوایەتی کردوە دەڵێ: بە ئیبنو عومەرم گوت: پیاوێك بوختانی بۆ ژنەکە هەڵبەست پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چ بڕیارێکی دا؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ژن‌و مێردەکەی خێڵی (بەنی عەجلانی) لێك جیا کردنەوەو فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». خودا ئاگادارەو دەزانێ یەکێکتان درۆدەکا، ئایا کامتان لە هەڵوێستی خۆی پاشگەز دەبێتەوەو تۆبە دەکا؟

هیچ کامیان لە هەڵوێستی خۆیان پەشیمان نەبوونەوە، دوبارە فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». هیچ کامیان پاشگەز نەبوونەوە. بۆجاری سێیەم فەرموویەوە: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». ئیتر هەردوکیان سووربوون لەسەر هەڵوێستی خۆیان، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بڕیاری لێك جیابوونەوەیانی داو لێکی جیاکردنەوە.

ئەمجار ئەییوب دەڵێ: عەمری کوڕی دینار پێی وتم: لە فەرموودەکەدا شتێك هەیە نابینم بیگێڕیەوە، ئەویش ئەوەیە دوای لێك کردنەوەیان پیاوەکە وتی: ئەو ماڵ‌و سامانەی کردومە بە مارەیی بۆی چۆن‌و کەی لێی وەربگرمەوە؟ ئایا ئەو ماڵەم بەفیڕۆ دەڕوا؟ وتی: بەکابرا گوترا: «لاَ مَالَ لَكَ ، إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا ، وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ».[1] حەقی ئەوەت نیە داوای مارەییەکە بکەی هیچ ماڵێکت لای ئافرەتەکە نیە، چونکە ئەگەر راست بکەی ئەوە (دخولت پێ کردوە) بەوە مارەییەکە بۆتە ماڵی خۆی‌و چەسپاوە. خۆ ئەگەر درۆبکەی لە لیعانەکەتدا ئەوە زۆر ناڕەواو دوورە لە حەق ئەتۆ داوای مارەییەکەی لێ بکەی، بۆئەوەی دوو ستەمی لێ نەکرێ

[1] متفق عليه: خ(٥٣١١/٤٥٦/٩)، م(١٤٩٣/١١٣٠/٢)، د(٢٢٤١،٤٠/٣٤٧/٦).

ستەمێکیان حەیاچون‌و ناو زڕاندنی بەو تۆمەتەی پاڵت داوە. دووەمیان داواکردنەوەی ماڵێك کە بەشێوەی شەرعی پێت داوە بووەتە ماڵی حەڵاڵی خۆی.

٤- منداڵەکە دەخرێتە پاڵ ژنە لیعان لەگەڵ کراوەکە، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر کە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رێ‌و رەسمی لیعانی لەنێوان پیاوێك‌و ژنەکەیدا ئەنجام دا، پیاوەکە خۆی بێ بەری کرد لەو منداڵەی ژنەکە بەوەلەدی هێنابوو، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێکی جیاکردنەوەو منداڵەکەشی پاڵ ئافرەتەکە دا.[1]

٥- چەسپان‌و هەبوونی میرات لێك گرتن لەنێوان ئافرەتە لیعان کەرەکەو منداڵەکەی. ئاماژە بە قسەکەی ئیبنو شیهاب: کە لە حەدیثەکەی سەهلی کوڕی سەعددا هاتووە دەفەرموێ: «فَكَانَتِ السُّنَّةُ بَعْدَهُمَا أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ ، وَكَانَتْ حَامِلاً ، وَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى لأُمِّهِ ، قَالَ ثُمَّ جَرَتِ السُّنَّةُ فِي مِيرَاثِهَا أَنَّهَا تَرِثُهُ وَيَرِثُ مِنْهَا مَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ».[2]

## تۆڵەو حەددی دزیکردن

ئایینی ئیسلام پارێزگاریکردنی ماڵ‌و سامانی بەکارێکی پێویست‌و زەروری داناوەو جەختی لەسەر کردۆتەوە. ئەصڵ‌و واقیع لەهەموو شتێك دا ئیباحەیە مەگەر بەڵگەی پێچەوانە بێتەکایەوە. هەروا نەهی کردوە لە پەیداکردنی ماڵ‌و سامان لەڕێگەی حەرامەوە، هۆکارو رێبازە یاساغەکانی

---

[1] متفـــق عليـــه: خ(٥٣١٥/٤٦٠/٩)، م(١٤٩٤/١١٣٢/٢)، د(٢٢٤٢/٣٤٨/٦)، ت(١٢١٨/٣٣٨/٢)، ن(٦/١٧٨)، جة(٢٠٦٩/٦٦٩/١).

[2] متفق عليه: خ(٥٣٠٩/٤٥٢/٩)، م(١٤٩٢/١١٢٩/٢)، د(٢٢٣٥/٣٣٩/٦).

پەیداکردنی ماڵیشی رونکردۆتەوە {وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ – الأنعام/١١٩} بێگومان ئەوەی حەرامکراوە لەئێوە بۆتان رون کراوەتەوە.

هەڵبەتە جۆرێکیش لە کاسبی حەرام دزیکردنە، واتە هەلگرتنو دزینی ماڵی غەیر بەشێوەیەك پەنامەکیو شاردنەوەی تێدابێو کابرای دز هەوڵ بدا کارەکەی بشارێتەوەو پێی نەزاندرێ.

ئاشکراشە دزیکردن لەتاوانە گەورەکانەو حەدو سزای بۆ دیاریکراوە لە قورئانو فەرموودەی پێغەمبەردا شیکراوەتەوەو کۆڕای ئوممەتی ئیسلامی لەسەر دامەزراوە.

قورئان دەفەرموێ: {وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ – المائدة/٣٨} پیاوو ئافرەت ئەگەر دزییان کردو تاوانەکەیان لەسەر چەسپا دەستیان ببڕن لە تۆڵەی ئەوەی ئەنجامیان داوە... ئەم دەسبڕینە ئیهانەو سوکایەتی پێکردنێکە لەخوداوە بۆیان، خودا باڵادەستە بەسەر هەموو شتێکداو هەموو بڕیارو حوکمێکی حیکمەتەو بێ هودەیی تێدانیە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) دەستی دزێکی بڕی لەسەر دزینی مەتاڵێك نرخەکەی سێ درهەم بوو [1].

ئیبنولمونذیر دەڵێ: زانایان کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە پێویستە دەستی دز ببڕدرێ بەمەرجێك دوشایەتی موسوڵمانی ئازادی عادڵ شایەتی لەسەر بدەن.[2]

---

[1] متفق علیه: خ(٦٧٩٥/٩٧/١٢)، م(١٦٨٦/١٣١٣/٣)، ت(١٤٧٠/٣/٣).

[2] الإجماع: ٦٢١/١٤٠.

ئەگەر بابایەکی عاقڵو باڵغ بە ئیختیاری خۆی دزی کرد بۆ خۆی دانی بەدزیەکەیدا نا یان دوو شایەت شایەتییان لەسەردا، ئەوماڵەی دزی بووی گەیشتبووە حەدی نیصابو لەشوێنی پارێزراوی شیاودا دزی بووی، ئەوە پێویستە دەستی ببڕدرێ.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ إِلاَّ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا».[1] دەستی دز نابڕدرێ هەتا بڕی ئەوەی دزیویەتی نەگاتە روبعێكو زیاتر.

ئیبنولمونذیر دەڵێ: زانایانی موسوڵمان کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە بڕینی دەستی دز پێویست نابێ هەتا کابرا ماڵەکە لەشوێنی شیاوی خۆی دەرنەهێنێ.[2]

شوێنی شیاو (حرزالمثل) ئەو شوێنەیە بەعادەت ئەو جۆرە ماڵەی تێدا هەڵدەگیرێ، وەکوو خانوو، وەکوو گەنجینە، وەکوو دوکانی داخراو.

خاوەنی (الروضة الندية) دەڵێ: (حرزالمثل) شوێنی شیاو بۆ ماڵ تێدا هەلگرتن، خەڵکی بەعادەت ئەو جۆرەماڵەی تێدا هەڵدەگرن، بۆنموونە کادێن شوێنی (کا) تێدا هەلگرتنە، تەویلەو ئاغەڵ شوێنی تێدا حەوانەوەی ئاژەڵە، گەوو پەچە شوێنی تێدا حەوانەوەی مەڕو بزنە، کەندوو عەمبارو سایلۆ شوێنی شیاوی دانەوێڵە تێدا هەلگرتنە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاصەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لێ کرا دەربارەی دزینی خورما بەسەر درەختەکەیەوە، فەرمووی: «مَنْ أَصَابَ بِفِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ وَمَنْ خَرَجَ بِشَيْءٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ وَالْعُقُوبَةُ وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئًا بَعْدَ

---

[1] متفق عليه: خ(٦٧٨٩/٩٦/١٢)، م(١٦٨٤-٢-/١٣١٢/٣).

[2] الإجماع: ٦١٥/١٣٩.

أَنْ يُئْوِيَهُ الْجَرِينُ فَبَلَغَ ثَمَنَ الْمِجَنِّ فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ»[1]: كەسێك لەخورمای لێ نەكراوەو نەچندراو كە هێشتا هێشوەكەی بەدرەختەكەوەیە، كەمێكی لێ كردووەوە بۆ خواردنی خۆیو پێداویستی راگوزەرانەی خۆی، ئەوە بۆی رەوایە سزای لەسەرنیە بەمەرجێك ئەوەندە لێ نەكاتەوە بیخاتە بەركۆشو بەر هەڵبێنەوە، كەسێك ئەوەندەی لێ رنی بیكاتە بەركۆشو بەر هەڵبێنەوە، ئەوە دوو چەندانە غەرامە دەگرێو عقوبەتی تەعزیریشی لەسەرە، كەسێك خورمای دزی دوای ئەوەی خرایە گەنجینەو شوێنی هەڵگرتنەوە، ئەگەر بەهاكەی دەگەییشتە نرخی مەتاڵێك ئەوە دەستی دەبڕدرێ. بابای ماڵ لێ دزراو بۆی هەیە كابرای دز عەفوبكا بەمەرجێ داواكە نەگەیشتبێتە لای فەرمانڕەواو نەخرابێتە قاڵبی رەسمییاتەوە.

لە صەفوانی كوڕی ئومەیەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لەمزگەوت نوستبووم پارچە قوماشێكی (چندراو لە خوریو كەمێكی لە ئیبریسم)م بەخۆدا دابوو بەهای سی دیرهەمێك بوو، پیاوێك هات لیێ دزیم، كابرا دزییەكەی لێ ئاشكرابوو دەستگیركراو هێندرایە لای پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) ئەویش فەرمانی كرد بەدەست بڕینی، صەفوان دەڵێ: كە بەوەم زانی هاتمە خزمەت پێغەمبەرو عەرزم كرد: ئەوە لەسەر سی درەم دەستی ئەو كابرایە دەبڕی. ئەمن پارچە قوماشەكەی پێ دەفرۆشمو نرخەكەشی بۆ دەكەم بە قەرزی درێژخایەن. پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَهَلاَّ كَانَ هَذَا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ».[2] دەی بۆچی پێش ئەوەی داوایەكە بگاتە لای من ئەم چارەسەرەت بۆ نەدۆزییەوە؟!

---

[1] حسن: (ص.د/٣٦٨٩)، د(١٢/٥٦/٤٣٦٨)، جة(٢/٢٥٩٦،٨٦٦)، ن(٨٥/٨).

[2] صحيح: (ص.د/٣٦٩٥) ، د(٦٢/٤٣٧١ و ١٢/٦٣)، جة(٢/٨٦٥/٢٥٩٥).

## زانيارييەكى بەسود

زانايان كۆڕايان هەيە لەسەرئەوە دز ئەگەر بڕیاری دەست بڕینی بۆ دەرچوو یەكەمجار دەستی ڕاستی دەبڕدرێ. ئەگەر عاری نەناو دووبارە دزی كردەوە، قاچی چەپی دەبڕدرێ، ئەگەر سێیەمجار دزی كرد راجیاییان هەیە لەوەدا ئاخۆ دەستی چەپی یان قاچی ڕاستی دەبڕدرێ. زوربەی زۆری زانایان فەرموویانە دەستی چەپی دەبڕدرێ شێخی پایەبەرز خاوەنی (ألتعليقات الرضية: ج٣/٢٩٨) دەفەرموێ: بڕینی دەستی چەپی لە سێیەمجاری دزیكردنەكەی چەسپاوەو كاری پێكراوە لەلایەن خەلیفەی یەكەم ئەبوبەكری صدیق‌و عومەری كوڕی خەتاب وەكوو بەیهەقی ئاماژەی پێ كردوە ج٣/٢٨٤. ئەمجار ئەگەر هەر عاری نەنا دزی كرد قاچی ڕاستیشی دەبڕدرێ پاشان كە هەر وازی نەهێناو سووربوو لەسەر دزیكردن تەعزیر دەكرێ‌و بەند دەكرێ.

## حەددی خۆ سەرخۆشكردن

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنْ الصَّلاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ – المائدة/ ٩٠-٩١} ئەی كۆمەڵی بڕواداران بزانن: كە شەراب‌و قومارو سەربڕینی ئاژەڵ لەسەر بەردە تایبەتەكان‌و بۆ بتەكانتان‌و تیرو پشك هەموویان كاری خراپ‌و پیس‌و كردەوەی شەیتانین‌و خۆیان لێ بپارێزن، بەڵكوو سەرفرازی دونیاو قیامەت بن‌و لەسزای خودا رزگارتان بێ، شەیتان كە ئەو كارانەتان لەپێش چاو جوان دەكا دەیەوێ بەهۆی ئالودەبووونتان بە شەراب‌و قومارەوە بوغزو كینەو دوژمنایەتی بخاتە

نێوانتانەوە، بەیادی خودا بێ ئاگاتان بکاو نوێژتان لەبیر بەرێتەوە، دەی ئایا ئێوە بەم ئامۆژگاریو پەیامە دڵسۆزانەیە واز لەو کردەوە خراپانەتان دێنن؟

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهْوَ مُؤْمِنٌ»[١]

زیناکەر لەوکاتەدا کە زینا دەکا ئیمانی نامێنێو کافرە، شەراب خۆر لەوکاتەدا کە شەراب دەخواتەوە ئیمانی نامێنێو کافرە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عەمرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْخَمْرُ أُمُّ الْخَبَائِثِ وَمَنْ شَرِبَهَا لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ صَلاَةً أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَإِنْ مَاتَ وَهِيَ فِي بَطْنِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً».[٢] شەراب کانو سەرچاوەی هەموو تاوانەکانە، کەسێك خواردیەوە تا چل ڕۆژ نوێژی قبوڵ نیە، خۆ ئەگەر بمرێو شەرابەکە لە گەدەیدا مابێ ئەوە بەکافری دەمرێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْخَمْرُ أُمُّ الْفَوَاحِشِ وَأَكْبَرُ الْكَبَائِرِ مَنْ شَرِبَهَا وَقَعَ عَلَى أُمِّهِ وَعَمَّتِهِ وَخَالَتِهِ».[٣] شەراب کانو سەرچاوەی تاوانەکانەو گەورەترین تاوانە دوای هاوەڵدانان بۆ خودا، کەسێك خواردیەوە عەقڵو هۆشی خۆی لەدەست دەدا لەوانەیە سواری دایکی خۆی ببێ، وێدەچێ سواری پوری (خوشکی باوکی) ببێ، سواری پوری (خوشکی دایکی) ببێ.

---

[١] صحيح: (ص.ج/٧٧٠٧).

[٢] حسن (ص.ج/٣٣٤٤)، طس(٣٨١٠).

[٣] حسن (ص.ج/٣٣٤٥)، طب(١١٣٧٢/١١٢٠/٢).

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مُدْمِنُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ وَثَنٍ».[1] شەرابخۆری بەردەوام وەکوو بتپەرست وایەو حوکمی ئەوی هەیە.

لە ئەبو (الدرداء)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ الْخَمْرِ».[2] شەرابخۆری بەردەوام ناچێتە بەهەشتەوە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لُعِنَتِ الْخَمْرُ عَلَى عَشَرَةِ أَوْجُهٍ بِعَيْنِهَا وَعَاصِرِهَا وَمُعْتَصِرِهَا وَبَائِعِهَا وَمُبْتَاعِهَا وَحَامِلِهَا وَالْمَحْمُولَةِ إِلَيْهِ وَآكِلِ ثَمَنِهَا وَشَارِبِهَا وَسَاقِيهَا».[3] شەراب لەدەڕووەوە نەفرینی لێکراوە؛ خودی خۆی نەفرینی لێ کراوە چونکە کانی هەموو تاوانێکە، هەروا نەفرین لەو کەسەش کراوە بۆ خۆی دەیگوشێ، ئەو کەسەیش هەوڵ دەدا بیگوشێ بۆ خۆی یان بۆ کەسانی دیکە، فرۆشیارو کڕیارەکەی ئەو کەسەیش کە هەڵی دەگرێ بیبا بۆ کەسانی دی، یان داوا دەکا بۆی بەرن، ئەوەیش کە نرخەکەی دەخوا، ئەو کەسەیش کە دەیخواتەوە ئەوەیش کە مەیەکە دەگێڕێ.

### ع شتێك پێی دەگوترێ خەمر؟

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَ كُلُّ خَمْرٍ حَرَامٌ).[4] هەرشتێك

---

[1] حسن (ص.جة/٢٧٢٠)، (الصحيحة: ٦٧٧)، جة(٢/١١٢٠/٣٣٧٥).

[2] صحيح: (ص.جة/٢٧٢١) ، (الصحيحة: ٦٧٨)، جة(٢/١١٢١/٣٣٧٦).

[3] صحيح: (ص.جة/٢٧٢٥) ، جة(٢/١١٢١/٣٣٨٠)، د(١٠/١١٢/٣٦٥٧).

[4] صحيح: (ص.جة/٢٧٣٤) ، م(٣/١٥٨٨/٧٥-٢٠٠٣)، جة(٢/١١٢٤/٣٣٩٠).

سەرخۆشت بكاو عەقڵ بەرێ، بەخەمر لە قەڵەم دەدرێو حوكمی ئەوی هەیە هەرشتێكیش بەخەمر حیساب بكرێ حەرامە.

لـەخاتو عائیـشەوە ڕیوایـەتكراوە، دەفـەرموێ: پرسـیار لـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) كـرا دەربـارەی (ألبِتْـع): كـە سـركەی هەنگوینـەو ئەهلی یەمەن دەیان خواردەوە، پێغەمبەر لە وەڵامدا فەرمووی: «كُـلُّ شَـرَابٍ أَسْكَرَ فَهُـوَ حَـرَامٌ».[1] هـەر شـەرابێك سـەرخۆش بكا خواردنـەوەی حەرامـەو لەهەموو ڕوویەكەوە حوكمی خەمری هەیە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، فەرمووی: ئیمامی عومەر چووە سـەر مینبەرو ڕاوەستاو دەستی كرد بە وتاردانو فەرمووی: بزانن خەمر حەرامەو قورئان نازڵ بووە بە حەرامبوونی، ئەو شەرابە لە پێنج شت دروست دەكرێ لە ترێ، لە خورما، لە هەنگوین، لە گەنم، لەجۆ. خەمر ئەوەیە سەرخۆش بكا هـەر خـواردنو خواردنەوەیـەك مرۆڤـی سـەرخۆش كـردو عـەقڵی داپۆشـیو لەكاری خست ئەوە خەمرەو حەرامە بیخۆیو بیخۆیەوە.[2]

لـە (ألنعمـان)ی كوڕی بەشیرەوە ڕیوایـەتكراوە، فەرموویـەتی: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «إِنَّ مِنَ الْحِنْطَةِ خَمْرًا وَمِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا وَمِنَ التَّمْرِ خَمْرًا وَمِنَ الزَّبِيبِ خَمْرًا وَمِنَ الْعَسَلِ خَمْرًا».[3] بـزانن خـەمر لەگـەنم دروسـت دەكـرێ، لـەجۆ دروسـت دەكـرێ لـە مێـوژ بەرهـەم دێنـدرێ لـەخورما دروست دەكرێ لە هەنگوین دروست دەكرێ.

---

[1] متفق علیه: خ(٥٥٨٦/٤١/١٠)، م(٢٠٣٢/٢٣٢٢/٤)، د(٣٦٦٥/١٢٢/١٠).

[2] متفق علیه: خ(٥٥٨١/٣٥/١٠)، م(٣٠٣٢/٢٣٢٢/٤)، د(٣٦٥٢/١٠٤/١٠).

[3] صحیح: (ص.جة/٢٧٢٤) ، جة(٣٣٧٩/١١٢١/٢)، د(٣٦٥٩/١١٤/١٠).

## جوداوازی نیە لەنێوان کەمی‌و زۆری خەمر

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَمَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ».[1] هەرچی سەرخۆشکەربێ خواردنەوەو خواردنی حەرامە، هەرشتێك زۆرەکەی سەرخۆش بکا کەمەکەشی حەرامە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَمَا أَسْكَرَ مِنْهُ الْفَرْقُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ».[2] هەموو شتێکی سەرخۆشکەر حەرامە. هەرچی زۆرەکەی سەرخۆش بکا خواردنەوەی پڕ بە لوێچێکیشی حەرامە.

## حەددو سزای شەرابخۆر

ئەگەر ئادەمیزادێکی موکەللەف بەویستی خۆی شەرابی خواردەوە دەشی زانی ئەوەی دەیخواتەوە شەرابەو حەرامە ئەوە چل داری حەددی لێ دەدرێ، ئەگەر فەرمانڕەوا وای بەباش زانی زیاد لەچل داری لێ بدا بۆی هەیە لێی زیاد بکا تا دەگاتە هەشتا دار، ئاماژە بەو ڕیوایەتەی (الحصینی کوڕی المنذر) گێڕاویەتیەوە کە دەڵێ: ئیمامی عەلی لەحەددی شەرابخواردنەوەدا چل داری لە (الولید)ی کوڕی عوقبەدا، پاشان وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چل داری لە شەرابخۆر داوە، ئەبوبەکر چل داری لێ داوە، عومەر هەشتا داری لێ دا، هەمووشیان لەچوارچێوەی سوننەتی پێغەمبەردان، من بۆخۆم پێم باشترە هەشتا داری لێ بدرێ.[3]

---

[1] صحيح: (ص.جة/٣٧٣٦) ، جة(٣٣٩٢/١١٢٤/٢).

[2] صحيح: (ص.جة/٤٥٥٢) ، ت(١٩٢٨/١٩٤/٣)، د(٣٦٧٠/١٥١/١٠).

[3] صحيح: (مختصر م/١٠٤٧) ، م(١٧٠٧/١٣٣١/٣).

## حەدد بەدوو شت دەچەسپێ

١- دان پیانانو ئیقرار ٢- شایەتیدانی دوو عادڵ.

## دروست نیە دوعای شەڕ لە شەرابخۆر بکرێ

لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هەبوو ناوی عەبدوڵلا بوو نازناوی (حیمار) بوو، قسە خۆش بوو زۆرجار پێغەمبەری دێنایە پێکەنین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر شەرابخواردنەوە داری حەددی لێ دابوو، ڕۆژێکی تر لەسەر هەمان تاوان هێنایانە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش فەرمانی کرد بەجێبەجێ کردنی حەدد لەسەریو داری حەددی لێ درا، پیاوێك لە ئامادەبوان وتی: خودایە نەفرینی لێ بکە، ئەمە چەندجار هێنایانو داری حەددیان لێ داو عارنانێ.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَلْعَنُوهُ ، فَوَاللَّـهِ مَا عَلِمْتُ أَنَّهُ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ».[1] (دەڵێن وشەی (ما) زێدەیە. هەمزەی (إنَّه) بە مەفتوحیو بە مەکسوری دروستە).

نەفرینی لێ مەکەن سوێندم بەخودا ئەو پیاوە من دەزانم خوداو پێغەمبەری خودای خۆش دەوێن.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سەرخۆشێکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش فەرمانی کرد بەلێدانی، ئیتر هەمان بوو بە شەپلاغەو مستەکۆڵە لێی دەدا، هەمانبوو بە نەعلەکەی لێی دەدا، هەشمان بوو بە پۆشاکەکەی لێی دەدا، کە کابرا ڕۆییو تێهەڵدانی باشی خوارد، پیاوێك وتی: ئەوە چیەتی بۆ وادەکا؟ خودا ڕیسوای کا! پێغەمبەر

[1] صحيح: (المشكاة/٢٦٢١)، خ(٦٧٨٠/٧٥/١٢).

(دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَكُونُوا عَوْنَ الشَّيْطَانِ عَلَى أَخِيكُمْ».[1] مەبنە یارمەتیدەر بۆ شەیتان لەسەر براکەتان، چونکە شەیتان کە تاوانکردنی بۆ جوان دەکاو هەڵی دەنێ بۆ کردەوەی خراپ مەبەستی ریسواکردنی براکەتانە جا کەئێوەش دوعای ریسوابوونی بۆبکەن ئەوە دەبنە یارمەتیدەری شەیتان.

## سزای یاخی بوونو چەتەییو رێگری (حد الحرابة وقطع الطريق)

الحرابة: بریتییە لە یاخی بوونی کرۆپێکی چەکدار لە وڵاتی ئیسلامدا بۆ بەرپاکردنی پشێویو ئاژاوەو خوێن رێژیو روتکردنی رێبوارو چەپاوکردنیماڵو سامانی خەڵكو هەتکی ناموسو لەناوبردنی بەروبومو ماڵو سامانو منداڵو بەرەنگاربوونەوەی ئایینی ئیسلامو ئەخلاقو یاساو پەیڕەوو پرۆگرام.

هەڵبەتە یاخی بوونو چەك هەڵگرتن دژی فەرمانڕەوای موسوڵمانان لە تاوانە گەورەکانە، بۆیە سزاکەشی سەختو دژوارە.

قورئان دەفەرمویٚ: {إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْا مِنْ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ – المائدة/٣٣}. سزاو تۆڵە لەوانەی دژی خوداو پێغەمبەری خودا دەجەنگن هەوڵی بەرپاکردنی فیتنەو ئاشوب دەدەن لەسەر زەویو لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان یاخی دەبنو چەتەییو رێگری دەکەنو خەڵك دەکوژنو ماڵو سامانی موسوڵمانان چەپاو دەکەن، سزاکەیان ئەوەیە دەکوژرێن هەڵدەواسرێن، دەستو قاچیان راستو چەپ دەبڕدرێ. یان لە وڵات

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٤٤٢) ، خ(٦٧٨١/٧٥/١٢)، د(٤٤٥٣/١٧٦/١٢).

راودەنـرێنو دەردەکـرێن، ئـەو سـزایانە بـۆ ئەوانـە پـڕاو پـڕی تاوانەکانیانـە، ئەوانە لەدونیادا ریسواییان بۆ بڕیار دراوەو لـە قیامـەتیش عـەزابی بـەئێشو سامناکیان بۆ ئامادەکراوە.

لـە ئەنەسـەوە (رەزای خـودای لێ بـێ) گێڕدراوەتـەوە دەڵـێ: کۆمـەڵێك لـەخێڵی عـوکڵ هاتنـە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) موسوڵمانبوون، ئاوو هەوای مەدینەیان پێ نەکەوتو توشی نەخۆشی بوون، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردن: کە بڕۆن بۆ دەری مەدینە بۆ شوێنێك کە گا ڕانە حوشتری زەکاتی لێ بەخێودەکرا لەوێ شیرو میزی حوشترەکان بخۆنەوە، ئەوانیش فەرمانەکەی پێغەمبەریان بەجێ هێناو ماوەیەك لەو شوێنە شیرو میزی حوشتریان خواردەوە، باری تەندروستیان باش بوو نەخۆشییان نەما، لە ئایین هەڵگەڕانەوەو شوانە حوشترەکانیان کوشتنو حوشترەکانیشیان بردن، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە بەم رووداوەی زانی هێزی نارد بەدوایانداو دەسگیریان کردنو هێنایانن بۆ خزمەتی، ئەویش فەرمانی کرد دەستو قاچیان بڕینو چاویان هەڵکۆڵین رەگەکانی خوێن لێ بەربوونیان داخ نەکردن، خوێنیان لەبەر رۆیی تا مردن.[1]

راڤەکەرانی قورئان راجیاییان تێکەوتووە دەربارەی ئەو سزایانەی ئایەتەکەی پێشەوە ئاماژەیان بۆ دەکا، ئایا ئەو سزایانە بە تەرتیبو ریزبەندی دەبێ یان بەشێوەی هەڵبژاردنەو فەرمانڕەوا سەرپشکە کام سزایە هەڵدەبژێرێ. لە ریوایەتێکدا کە لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕدراوەتەوە دەفەرموێ: کەسێك چەکی دژی کۆمەڵی ئیسلامو موسوڵمانان ئاراستەکردو رێگریو چەتەییو ترسو خۆفیان بەرپا دەکردو لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان یاخی بوون، دوایی دەسگیرکرانو کەوتنە ژێر دەسەڵاتی دادوەری موسوڵمانان،

---

[1] متفق علیه: خ(٢٣٣)، م(١٦٧١).

فەرمانڕەوای موسوڵمانان سەرپشکە لەوەدا بیانکوژێ یان هەڵیان واسێ، یان دەستو قاچیان ببڕێ، ئەمە رای کۆمەڵێك لە عولەمای سەلەفە.

جەماوەری زانایان دەفەرموون: ئەم ئایەتە حوکمەکانی بەگوێرەی حاڵو چۆنیەتی یاخی بووەکان ئاڕاستە دەکرێن. ئەوەتا ئیبنو عەبباس دەربارەی رێگرو چەتەو یاخی بوو فەرموویەتی: رێگرو چەتە ئەگەر خەڵکیان دەکوشتو ماڵو سامانیشیان دەستاند ئەوە دەشکوژرێنو بە کوژراوی هەڵدەواسرێن، ئەگەر هەر خەڵکیان دەکوشتو ماڵو سامانییان نەدەستاند ئەوە هەر دەکوژرێنو هەڵناواسرێن، ئەگەر هەر ماڵیان دەستاندو خەڵکیان نەدەکوشت ئەوە دەستو قاچیان راستو چەپ دەبڕدرێن، ئەگەر هەر خەڵکیان دەترساندو ماڵو سامانیان نەدەستاند ئەوە لە وڵاتو زێدو نیشتمانیان دەردەکرێن.[1]

## تۆبەکردنو پەشیمانبوونەوەی یاخی بووان پێش ئەوەی بکەونە ژێر دەسەڵاتی فەرمانڕەوای موسوڵمانانەوە

قورئان دەفەرموێ: {إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ – المائدة/٣٤} واتە: ئەو سزایانەی لە ئایەتی پێشودا بەسەر یاخی بوواندا دەسەپێندرێ جگە لەوانەی پێش ئەوەی دەسەڵاتتان بەسەریاندا بشکێ تۆبە دەکەنو واز لەیاخی بوونو کردەوە ناپەسەندەکانیان دێنن، باش بزانن خودا خاوەنی لێخۆشبوونو بەزەییە.

ئەمجار جەماوەری زانایانی ئیسلام پێیان وایە تۆبەکردنی ئەو یاخی بووانە (حق الله)یان لەسەر لادەبا، وەڵێ مافی ئەو ئادەمیزادانەی بەدەستی ئەوان زیانیان پێ گەییوە لاناچێ، دەبێ بیدەنەوە. ئیمامی طەبەری دەڵێ:

---

[1] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٥١ – ٥٢.

تۆبـەكردنيان مـافى خـوداو ئادەميزادانيـشيان لەسـەر لادەبـا مەگـەر مـاڵو شـتێكيان سـتاندبێو بەدەسـتيانەوە مابـێ، ئـەوەدەبێ ئـەو ماڵـە رادەسـتى خاوەنەكەى بكەنەوە، لە هاوەڵانيشەوە وا ڕيوايەتكراوە پاڵپشتى بۆچونەكەى طەبەرى دەكا.[1]

## حەددى پاشگەزبوونەوە لەئيسلام

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ – آل عمـران/١٠٢} ئـەى ئەوانـەى ئيمانتـان هێنـاوە تـەقواى خـودا بكـەن بـە ئەوپـەڕى لێ بـوردوىو دڵـسۆزى، سـووربن لەسـەر بەردەوامبوونتان لەسەر بيرو باوەڕتانو هەر بە موسوڵمانى لەدونيا دەرچن.

## هەڕەشە لەوەى لە ئيمانو باوەڕ پاشگەز ببنەوە

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ – المائدة/٥٤} ئەى ئەوانـەى ئيمانتـان هێنـاوە بـەردەوام بـن لەسـەر بيروبـاوەڕى ئيسلامىو پاشگەزمەبنەوە، هەركەسێك لە ئايينى خۆى پاشـگەزبێتەوە، ئـەوە خودا بە تواناو دەسەڵاتە لە داهاتودا قەومو گەلو هۆزێك دێنێتە ئاراوە خودا بۆخۆى خۆشى دەوێنو ئەوانيش خودايان خۆش دەوێ، لەئاستى موسوڵمانانـدا ملكەچو دڵنەرمو بەبەزەيين، لەبەرامبەر كافرو بێ باوەڕاندا بە زەبرو زەنگو باڵادەست دەبن، لەپێناو شكۆمەنديى ئاينى خودادا جيهاد دەكەنو لە لۆمـەى لۆمەكاران ناترسن، ئەو بيروباوەڕو هەڵوێستە جوانمێرانـە فـەضلو نيعمـەتى

---

[1] جامع البيان في تفسير القرآن ج٦/٢٢١ – ٢٢٥الجامع لإحكام القرآن ج٦/١٥٥.

خودایــه دەیــدا بەکەســانێك مــەیلی لێ بــێ، خــودا خەزینــەی رەحمــەتی بەرفراوانەو زاناو ئاگاداره بەهەموو شتێك.

هەروا پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلا يَزَالُونَ يُقَـاتِلُونَكُمْ حَتَّـى يَـرُدُّوكُمْ عَـنْ دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُـوَ كَـافِرٌ فَأُوْلَئِـكَ حَبِطَـتْ أَعْمَـالُهُمْ فِـي الـدُّنْيَا وَالآخِـرَةِ وَأُوْلَئِـكَ أَصْـحَابُ النَّـارِ هُـمْ فِيهَـا خَالِـدُونَ – البقرة/١١٧} بەردەوام کافرو بێ دینەکان شەڕتان لەگەڵ دەکەنو دژایەتیتان دەکەن بۆئەوەی ئەگەر بتوانن‌و بۆیان بکرێ لە ئایینی خۆی پاشگەز بێتـەوەو بەکافری‌و هەڵگەڕاوە لە ئایین بمرێ ئەوانە کردەوەکانیـان لـەدونیاو قیامەتـدا پوچ کراونەوەو پێڕی دۆزەخن‌و بۆ هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە.

## ردە: پاشگەزبوونەوە

ردە (پاشگەزبوونەوە): بریتییە لە کردن یا گوتنی شتێك کـە بەهۆیـەوە مــرۆڤ لەچوارچـێوەی ئیـسلام دەچـێتە دەرەوە، کـەوابوو پاشـگەزبۆوە ئـەو کەسـەیە دوا موسـوڵمانبوونی کـافر ببێتـەوە، جـا یـان بـەوتن یـان بـە بـاوەڕو ئیعتیقاد، یان بە شك‌و گومان یان بەکردەوە تەنانەت ئەگەر بەشێوەی گاڵتـەو قەشمەریش بێ.

هەڵبەتـە موسـوڵمان بـە دەرچـوو لـە ئیسلام‌و پاشگەزبۆوە نـاژمێردرێ‌و بەکافر دانـاندرێ مەگەر کوفر لە دڵیدا جێگیر ببـێ‌و دڵـی پێـی دابمرکـێ‌و بـە فیعلی دڵی ببێتە کان‌و جێگای کوفر. وەکوو قورئـان دەفـەرموێ: {وَلَكِـنْ مَـنْ شَـرَحَ بِـالْكُفْرِ صَـدْراً – النحـل/١٠٦}: وەلێ کەسـێك دڵـی بـە کـوفر ئـاوەدان بووبێتەوەو کوفر تێیدا جێگیربووبێ. هەم ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، وَإِنَّمَا لِكُـلِّ

امْرِئٍ مَا نَوَى».[١] هەرچی کردەوە هەیە بەگوێرەی نیازو مەبەستە هەموو ئادەمیزادێك پاداش‌و سزای بەگوێرەی نیازو مەبەستەکەیەتی.

جا چونکە ئەوەی لەدڵدایە نهێنی‌و غەیبەو خودا نەبێ کەس نایزانێ، پێویستە شتێکی لێ دەربکەوێ کە نیشانەی کوفرەکەی بێ، بەتەاوی کوفرەکەی بچەسپێنێ‌و تەئویل‌و بێنەوبەرە هەڵنەگرێ، تەنانەت دەگوترێ ئیمامی مالیك گوتویەتی: کەسێك شتێکی وای لێ دەرکەوت کە لەسەدا نەوەدو نۆ بەکوفر دەژمێردرا، لەیەك لایەنەوە ئیحتیمالی ئیمانی لێ دەکرا بەکافر دانانرێ‌و حیسابی موسوڵمانی بۆ دەکرێ.

## هەندێك نموونەی وا کە بەکوفر حسێب بکرێن

١- ئینکاریکردنی شتێکی وا کە لەئایین دا ئاشکرایەو رونکراوەتەوە وەکوو ئینکاریکردنی تاك‌و تەنهایی خودا، دان نەنان بەوەدا: کە خودا بەدیهێنەری بونەوەرە. هەروا ئینکاریکردنی هەبوونی فریشتە، رەتکردنەوەی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد (دروودی خودای لەسەر بێ) ئینکاریکردنی زیندوبوونەوەو پاداش‌و سزا، بڕوانەبوون بەوەی نوێژ پێویستە زەکات واجبە رۆژووی رەمەزان‌و حەجی ماڵی خودا فەرزن.

٢- بە حەلاڵ زانین‌و ئیباحەی شتێك کە کۆڕای موسوڵمانان لەسەر حەرامبوونیەتی، وەکوو بە حەلاڵ زانینی شەراب‌و زیناو سودو خواردنی گۆشتی بەراز، بەحەلاڵ دانانی رشتنی خوێنی بەناحەق، خواردنی ماڵی ئەم‌و ئەو، کەسێك بڵێ: خەمر حەلاڵە یەکسەر پێی کافردەبێ، با بۆخۆی نەشی خواتەوە. کەسێك بڵێ سودو ریبا حەلاڵە پێی کافردەبێ بابۆخۆیشی نەیخوا.

---

[١] متفق علیه: خ(١/١٣٥/٥٤)، م(٣/١٥١٥/١٩٠٧)، د(٦/٢٤٨/٢١٨٦).

٣- بەحەرام دانانی شتێك كۆڕای موسوڵمانان لەسەر ئەوەبێ كە حەڵاڵە. وەكوو بەحەرامكردنی نازو نیعمەتی خودا كەبۆ مرڤی بەدیهێناوە شەرع بە پاكو خاوێنو (طیبات) ناوی بردون، جا كەسێك بڵێ: خواردنی ترێ، خورما، هەنگوین.......هتد حەرامە، پێی كافر دەبێ، چونكە كۆڕای موسوڵمانان لەسەر ئەوەیە ئەوانە حەڵاڵو زوڵاڵو پاكنو نازو نیعمەتی خودان فەراهەمی هێناون بۆ بەندەكانی قورئان دەفەرموێ: {وَلا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لا يُفْلِحُونَ. مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – النحل/١١٦-١١٧}. هەر بەهەوانتەو بەڕاو بۆچوونی خۆتان شت حەرامو حەڵاڵ مەكەن، بەبێ گەڕانەوە بۆ شەرعی خوداو بێ بەڵگە مەڵێن: ئەوە حەرامەو ئەمە حەڵاڵە، هەر تەنها لەبەرئەوەی زمانتان بەدرۆو قسەی بێ بنەما ڕاهاتووە لەدرۆ بوختان ناپرینگێنەوە، بەبێ بەڵگە شت حەرام دەكەن، تا لە ئاكاما وای لێ بێ بەدرۆو بەبوختان حەرامكردنو حەڵاڵكردنە كەپاڵ خودا بدەن بەبێ ئەوەی شتێك لەخوداوە دەربارەی نازڵ بووبێ. بێگومان ئەوانەی درۆو بوختان لەسەر خودا هەڵدەبەستن سەركەوتوو نابنو سەرفرازی دونیاو قیامەتیان بۆ دەستەبەر نابێ. لەدونیادا ئەوەی دەستیان دەكەوێ كاڵایەكی كەمو كەمخایەنەو زوو بەسەر دەچێ، لە قیامەتیش دا سزای بەئێشو نەبڕاوەیان بۆ ئامادەكراوە.

٤- جنێودان بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) یان سوكایەتی پێكردنی، هەروا جنێودانو سوكایەتی كردن بەهەركامێك لە پێغەمبەران.

٥- جنێودان بە ئایین: بەداخەوە جنێودان بە ئایین زۆر بە ئاسانیو بەربڵاوی بەسەر زمانی گەورەو پچوك دا دێ.

٦- تانەدان لە قورئانو سوننەتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وەلا خستنو حوکم پێ نەکردنیانو پاساو دانەوەی یاسا دەسکردەکان بەسەریاندا.

٧- هەرکەسێك لافی ئەوە لێ بدا کە نیگای بۆدێ لەخوداوە.

٨- فڕێدانی موصحەف بۆ ناو پیسایی، هەروا کتێبی حەدیث بەمەبەستی سوکایەتی پێکردنیان، کەمبایەخی ناوەڕۆکیان. بەداخەوە ئەم بەڵایە زۆر پەخەی عالەمی ئیسلامی گرتووە، بەرێگادا دەڕۆی دەبینی ئایەتێکی قورئان رستەی (بسم الله الرحمن الرحيم) لەسەر جادە کەوتووە فڕێ دراوەتە ناو قوڕو پیساییەوە، لە فەرمانگەو قوتابخانەکاندا ئایەتەکانی قورئانو فەرموودەکانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە لەناو کتێبە مەدرسییەکاندا بەشێوەیەکی نەشیاو لەناو پیسو پۆخەڵیدا فڕێ دراون. یان لە راڕەوو حەوشەو کۆڵانەکاندا پەرتو بڵاوبوونەوەو ژێر پێیان کەوتوون.

٩- سوکایەتیکردن بەناوێك لەناوەکانی خودا، یان سوکایەتیکردن بە فەرمانو نەهیەکانی خودا.

١٠- پەرستنی بتو صەنەم، تەوافو سوڕانەوە بەدەوری گۆڕو نزرگەداو پاڕانەوە لێیانو بانگکردنیانو داوای یارمەتی لێیان، نەزرو قۆتۆکردن بۆ مردوی ناو گۆڕو سەربڕینی ئاژەڵ بۆیان یان بۆ مەخلوقاتی تر.[١]

١١- گاڵتەکردن بە قاعیدەو یاساو بڕیارێکی شەریعەت، وەکوو سوکایەتیکردن بە نوێژکەرو گاڵتەکردن بە ریشو سەرپۆشو پۆشاکی باڵا پۆشی، سوکایەتیکردن بە بانگ. وەکوو قورئان ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: {وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَعْقِلُونَ – المائدة/٥٨}. هەرکاتێ بانگ رادەدێرن بۆ ئامادەبونو ئەنجامدانی نوێژ، کافرو

---

[١] فقه السنة: ٣٨٤/٢ – ٣٨٥.

گومراكان پرۆسەی بانگەكە دەكەنە مایەی پێكەنینو گاڵتەپێكردن. ئەوەش بەهۆی ئەوەوەیە ئەوانە گەلو نەتەوەیەكی بێ عەقڵو كاڵفامن.

یان دەفەرموێ: {يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ. وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ. لا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ – التوبة/٦٤-٦٦}. دووڕووەكان ترسی ئەوەیان هەیە كە سورەتێكی قورئان نازڵ بێتە سەریان، هەواڵیان بداتێ بەوەی لە دڵیاندایە. ئەی پێغەمبەر پێیان بڵێ: گاڵتە بەئایینی ئیسلام بكەن! بێگومان ئەوەی كە لێی دەترسێن كە ئاشكرابوونی ناو دڵتانە خودا دەری دەخاو ئاشكرا دەبێ. خۆ ئەگەر لێیان بپرسی ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئاخاوتنو گاڵتەكردنیان، دەڵێن: ئێمە ئەو قسەو باسانەمان بە جیدیو راستی نیە، ئێمە ئەو قسانە دەكەین بۆ گاڵتەو گەپو كات بەسەربردنو خەم بەبادانە!!. پێیان بڵێ: كەی ئەوە شایانی ئەوەیە ئێوە بیكەنە كەرەسەی پێكەنینو گاڵتەو گەپ؟ بۆ هیچ شتێكی تر نیە جگە لە پەروەردگارو صیفەتەكانیو شەریعەتو یاسایو پێغەمبەرو پەیامەكەی ئێوە بیكەنە كەرەسەی پێكەنین؟ خۆ گاڵتەكردن بەخوداو بە قورئانو باقی حوكمەكانی ئایینو سوكایەتی كردن بە پێغەمبەرو پەیامەكەی كوفرێكی رونو ئاشكرایە قەت عوزری وا مەهێننەوە، بەتەما ئەوە مەبن بەو عوزرە بێ جێو نا مەعقولەتان لەو تاوانە گەورە رزگارتان ببێ. دڵنیابن ئێوە بەو كردارو گوفتارەتان دوای ئیمان هێنانتان كافر بوونەوە.

١٢- وەصفكردنی خودا بەشتێك كە شیاوی ئەو نەبێ، وەكوو وەصفكردنی بەوە كە هاوەڵی هەیە، یان منداڵی هەیە، یان خێزانی هەیە، هەروا وەصفكردنی بەرژدیو چروكی وەكوو جولەكەی نەفرین لێكراو دەیڵێنو

قورئان لێیانەوە حیکایەت دەکاو دەفەرموێ: {وَقَالَتْ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراً وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَاراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ – المائدة/٦٤}. جولەکە – نەفرینی خودایان لێ بێ – وتیانو دەڵێن: خودا رژدو چروکە، دەستی بەخشندەیی نیە، دەك رویان رەشبێو دەستیان رژدو چروك بێو دووربن لەرەحمەتی خوداو نەفرینیان لێ بێ، بەهۆی ئەو بوختانە گەورەی دەیکەنو وەصفکردنی خودا بەشتێك کەشیاوی نیە. بەڵکوو خودا بەخشندەو میهرەبانە، دەستی رەحمەتو رزقو رۆزی هەمیشە کراوەو بەخشندەیە. هەرچی نازو نیعمەتێك لەبونەوەردا هەیە لەخوداوەیەو ئەو دەیڕەخسێنێو بۆ ئادەمیزادی فەراهەم دێنێ. چۆنی بوێو چەندی بوێ بەویستی خۆی نازو نیعمەت رزقو رۆزی دەبەخشێ.

سوێندبێ ئەو ئایاتو موعجیزانەی نازڵیان دەکەین بۆسەر تۆ ئەی پێغەمبەر، ئەو هەموو بەهرەو نیعمەتانەی لەلای خوداوە بۆ تۆ دێ کافرو جولەکەکان پتر گومڕا دەکاو زیاد لەحەق دووریان دەخاتەوەو ئیمانو باوەڕی موسوڵمانانی پێ زیاد دەبێ. ئەوانە حەسوودیو دڵ پیسییان هەڵینان بۆئەوەی پەیامی ئیسلام رەت بکەنەوەو ئیمان بە پێغەمبەری ئاخر زەمان (محمد) نەهێنن، لە تۆڵەی ئەو حەسوودیو سەر سەختییەیاندا خودا رقو کینەی خستۆتە نێوان جولەکەو گاورەکانەوە، هەر تاقمو کۆمەڵێکیان دژی ئەویتریانەو بەخوێنی سەری یەکتری تینونو مێژوو شایەتە لە کۆنو نوێدا چییان بەرامبەر یەکتر کردوەو تا رۆژی قیامەت ئەم دژایەتیو دوژمنایەتیەی نێوانیان کۆتایی نایەو هەمیشە لەبرەودادەبێ، هەرکاتێ جولەکە هەوڵی پیلان دارشتنو جەنگ بەرپاکردن بدەن دژی پێغەمبەرو موسوڵمانانی

دڵسۆزو راستاڵ، ئاگری شەرو فیتنەیی هەڵگیرسێنن لەنێوان گەل‌و نەتەوەکاندا، خودا ریسوایان دەکاو پیلانەکەیان پوچەڵ دەکاتەوە، ئەوانە سروشتیان وایە هەمیشە هەوڵی فەسادو گەندەڵی‌و ئاشوب نانەوە بدەن هەرگیز هەوڵی چاکسازی‌و ئاشتەوایی نادەن، کەسێکیش ئەوە رەوشت‌و کرداری بێ موفسیدەو خودا فەسادکارو فەساد رەوشتی خۆش ناوێن.

## حوکمی هەڵگەڕاوە لە ئایین

هەرکەسێك شتێکی لەم کردارو گوفتارە کوفر ئامێزانە ئەنجامدا دەیزانی کارو گوفتارەکەی پێچەوانەی ئایینن‌و بە ئیختیاری خۆی‌و بە ئەنقەست کردنی‌و دوو شایەتی عادڵ شایەتییان لەسەردا، ئەوە حاکم بانگی دەکاو داوای لێ دەکا تۆبەو پەشیمانی خۆی لەو کوفرە رابگەیەنێ جائەگەر تۆبەی کرد ئەوەباشە ئەگینا دەکوژرێ‌و بەکافری لەدونیا دەردەچێ ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ».[1] کەسێك لە ئایینی ئیسلام پاشگەزبۆوەو چووە سەر ئایینێکی تر بیکوژن.

لە عەبدوڵلاوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ».[2] خوێنی هیچ موسوڵمانێك شایەتی بدا کە هیچ خودا نین جگە لە (الله)و شایەتیش بدا کەمن پێغەمبەری خودام حەلاڵ نیە، مەگەر لەسێ

---

[1] خ (١٢/٢٦٧/٦٩٢٢)، ت(٣/٩/١٤٨٣)، د(١٢/٣/٤٣٢٩)، ن(١٠٤ ، ٧/١٠٥).

[2] متفق عليه: خ(١٢/٢٠٦/٦٨٧٨)، م(٣/١٣٠٢/١٦٧٦)، د(١٢/٥/٤٣٣٠)، ت(٢/٤٢٩/١٤٢٣).

حاڵدا بێوەبێو زینابکا، یان بەناڕەوا ئادەمیزادێکی کوشتبێ یان لە ئایینی خۆی هەڵگەڕابێتەوەو لە کۆمەڵی موسوڵمانان جیابوبێتەوە.

کەسێك لەسەر پاشگەزبوونەوە لەئایین بکوژرێ مامەڵەی کافری ئەصڵی لەگەڵ دەکرێ ناشۆردرێو کفنی بەبەردا ناکرێنوێژی لەسەر ناکرێو لە گۆڕستانی موسوڵمانانیشدا نانێژرێو خزمە موسوڵمانەکانی میراتی لێ نابەن.

## تۆبەکردنی پاشگەزبووە لە ئیسلام

کەسێك تۆبەی کردو لەدەستی حاکم هەڵات ژنی موسوڵمانی هەبوو گرێبەستی نێوانیان هەڵدەوەشێتەوە، جا ئەگەر لەوەدوا تۆبەی کردو گەڕایەوە بۆسەر ئایینی ئیسلام ئەوە ژنەکەی دەدرێتەوە، قورئان دەفەرموێ: {كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. أُوْلَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ. خَالِدِينَ فِيهَا لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلا هُمْ يُنْظَرُونَ. إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ – آل عمران/٨٦-٨٩}. خودا چۆن هیدایەتی گەلو نەتەوەیەکی وەکوو جولەکەو فەلەکان دەدا ئەوانەی دوا ئیمانهێنانیانو شایەتیدانیان لەسەر راستی پەیامی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کافربوونەوەو شوێن پەیامەکەی نەکەوتن، لەکاتێکدا نیشانەی ئاشکراو رون لە قورئانو نامە ئاسمانییەکانی پێشوودا زۆرو زەبەندەن لەسەر راستی پێغەمبەرێتی حەزرەتی موحەممەد. خودا هەرگیز قەومی ستەمکار هیدایەت نادا، چونکە ئەوان حەقیان ناسیو پێی ئاشنابوون، کەچی لێیان لادا، وازیان لە بەڵگە جۆراوجۆرەکانی راستی پێغەمبەرێتی موحەممەد هێناو هیدایەتی عەقڵیان فەرامۆش کرد.

ئەوانە جەزاو تۆڵەیان غەزەبی خودایە، دوورخستنەوەیانە لە رەحمەتی خودا، نارازیبوونی فریشتەو ئادەمیزادە لێیانو دوعاکردنە لێیان بەوە بەر

نەفرینی خودا بکەون لەدونیاو قیامەتدا ئەوانە بە ئەبەدیو بۆ هەتا هەتایە لە نەفرینو غەزەبی خوادان. یان لەناو ئاگری دۆزەخدا دەبنو لێی رزگارنابن. چونکە کەسێك شیاوی لەعنەتو نەفرین بێ، سزای ئاگری دۆزەخەو مۆڵەت نادرێنو عوزریش بێننەوە عوزریان نابیسترێ. مەگەر ئەوانەی تۆبە دەکەن لە کوفرو پاشگەزبوونەوەیان، واز لە کوفر دێننو دەگەڕێنەوە بۆلای خوداو مل لەکاری چاكو بەسود دەنێنو سەرگەرمی خوداپەرستی دەبن. ئەوانە خودا لێیان خۆش دەبێ، بێگومان خودا خاوەنی رەحمو سۆزی بەرفراوانە بۆ بەندەکانی.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پیاوێکی ئەنصاری موسوڵمان بوو، پاشان پاشگەزبۆوە، هەواڵی نارد بۆ خزمەکانی داوای لێ کردن بۆی لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بپرسن، ئاخۆ رێگای تۆبەی هەیە؟ خزمەکانی هاتنە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزیان کرد: فلانکەس لە هەڵوێستی خۆی پەشیمان بۆتەوەو داوای لێ کردوین پرسیار لەجەنابت بکەین، ئاخۆ دەتوانێ تۆبە بکاو بگەڕێتەوە بۆ سەر ئایینی ئیسلام؟ ئیتر ئایەتی ﴿كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. أُوْلَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ. خَالِدِينَ فِيهَا لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلا هُمْ يُنْظَرُونَ. إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ – آل عمران/٨٦-٨٩﴾. نازل بوو ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەڵامی بۆنارد بەوە کە رێگەی تۆبەی هەیە ئیتر موسوڵمان بووە.[1]

---

[1] صحيح الإسناد (ص.ن/٤٠٧٩)، ن(٧/١٠٧).

## ناڕاستەکردنی تۆمەتی کوفر بەسەر کەسێکی دیاریکراودا

لێرەدا شتێك هەیە پێویستە ئاگاداری بینو وریابین نەکەوینە هەڵەوە، شتەکەش ئەوەیە: هەموو ئەو نموونەو میثالانەی هێناومانەوە بۆ کارو گوفتارە کوفر ئامێزەکان، شتێکی چەسپاوو حەقنو دەقی حەدیثو ئایەت ئاماژەیان پێ دەکەنو کوفری ئاشکرانو دەگوترێ کەسێك ئاوا بڵێ یان ئاوابکا ئەوە پێی کافر دەبێ.

وەڵێ بەنیسبەت شەخصێکی دیاریکراوەوە کە کردەوەو گوفتاری کوفر ئامێزبوون ئەگەر پێمان بگوترێ ئایا ئێوە شایەتی دەدەن کە ئەم شەخصە هەڕەشەکان دەیگرنەوەو کافرەو بۆ هەتا هەتایی لە دۆزەخدا دەمێنێتەوە؟ لە وەڵامدا دەڵێین: نەخەیر ئێمە ناتوانین شایەتی بدەین لەسەر کەسێکی دیاریکراو کە ئەوە کافرەو ئەهلی دۆزەخە بۆ هەتا هەتایە مەگەر بەڵگەیەکی وامان بەدەستەوەبێ لەسەر کافربوونەکەی هەڵمان بنێ بۆ شایەتیدان لەسەری. چونکە گەورەترین سەرپێچیو لەحەق لادانە کە شایەتی بدرێ لەسەر کەسێکی دیاریکراو بەوە کە کافرەو خودا لێی خۆش نابێو رەحمی خودا نایگرێتەوەو بۆ هەتا هەتایە لە دۆزەخدا دەبێ، ئەمە حوکمی کافرە دوا مردنی، حوکمی کەسێکە دڵنیابی کە بەکافری مردوە!! بۆیە ئەبو داود (رەحمەتی خودای لێ بێ) لە سونەنەکەیدا لە کیتابی (الأدب)دا بابێکی هێناوە ناوی ناوە (باب النهي عن البغي) باسێك دەربارەی نەهی کردن لە بەغیو زێدەڕەوی کردنو پەلەکردن لە حوکمدان بەکوفر بەسەر کەسی دیاریکراودا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو دوو پیاو لەنەتەوەی ئیسرائیل برادەری یەکتری بوون، یەکێکیان هەر خەریکی تاوان کردن بوو، ئەویتریان بە پێچەوانەوە هەر خەریکی خودا پەرستی بوو، ئەم پیاوچاکە هەمیشە

ئامۆژگاری برادەرە تاوانکارەکەی دەکرد کەواز لەتاوان بێنیو روبکاتە خودا پەرستی، رۆژێك بینی برادەرەکەی خەریکی تاوانێکە ئەویش وەکوو عادەتی خۆی نەهی لێ کردو پێی گوت: وازبێنەو بەسە چیتر لەخودا یاخی مەبە. ئەویش پێی گوت: وازم لێ بێنە خۆتۆ چاودێرو رەقیب نی بەسەر منەوە، پیاو چاکەکە پێی گوت: سوێندم بەخودا، خودا لێت خۆش نابێ یان ناتخاتە ناو بەهەشتەوە، دوایی هەردوکیان مردنو گەڕانەوە بۆلای پەروەردگار، خودا دادگایی کردن، بەپیاو چاکەکەی گوت: ئایا تۆ دەتزانی من کێم یان دەتزانی دەسەڵاتی من چۆنەو چەندە؟ ئیتر بە بابای تاوانباری فەرموو بڕۆ بۆ ناو بەهەشتو من بەرەحمی خۆم لێت خۆش بووم، بەوی تریشیان فەرمووی: بیبەن بیخەنە ناو دۆزەخەوە.

ئەبو هورەیرە کە راوی فەرموودەکەیە وتی: سوێندم بەوکەسەی کە گیانی منی بەدەستە، ئەو کابرایە کە هەمیشە خەریکی خوداپەرستی بوو قسەیەکی کرد، بوو بەهۆکاری نەگبەتی بۆی لەدونیاو لە قیامەتدا، ماڵوێرانی دونیاو قیامەت بوو. ئەمە لە رویەکەوە لەرویەکی ترەوە ئەو شەخصە دیاریکراوە لەوانەیە ئیجتیهادی کردبێو خودا کردارو گوفتارەکەی بەتاوان بۆ نەنووسیبێ. لەوانەیە ئەو ئایەتو حەدیثانەی پێ نەگەیشتبنو نەی زانیبێ ئەو کردارە یان ئەو گوفتارە کوفرە. وێدەچێ کابرا ئیمانێکی پتەوی وای لەدڵدابێو چاکەی زۆری بێ، خودا رەحمی پێبکا. وەکوو چۆن لەوکابرایە خۆش بوو: کە وەصیەتی بۆ کوڕەکەی کرد وتی: کە مردم لاشەکەم بسوتێنە دوایی خۆڵەمێشی جەستەم بکە بە دووبەش نیوەی بە وشکانیدا بڵاوبکەرەوە نیوەکەی تری بەناو دەریادا. سوێندم بەخودا ئەگەر خودا دەسەڵاتی بەسەرمدا بشکێ سزایەکم دەدا کەس سزای وا نەدرابێ. کەکابرا مرد کوڕەکانی وەصییەتەکەی باوکیان بەجێ هێنا. ئەمجار پەروەردگار

فەرمانی بە وشکانی کرد خۆڵەمێشی جەستەی کابرای کۆکردەوە، فەرمانی بە دەریا کرد خۆڵەمێشی ناو خۆی گردکردەوە، هەموو جەستەی وەکوو خۆی لێ هاتەوە، ئەمجار خودا فەرمووی: بۆچی وەصییەتی وات کرد؟ وتی: خودایە لەترسی تۆ وام کردو تۆ بۆخۆشت لەمن باشتر دەزانی، ئیتر خودا لێی خۆش بوو.[1]

ئەم پیاوە پێی وابوو ئەگەر جەستەی ئاوا بسوتێندرێو ئاوا بە وشکانیو دەریادا بڵاو بکرێتەوە ئیتر خودا ناتوانێ گردی بکاتەوە، یان گومانی لەوەدا هەبوو، وەلێ بڕوای بەهەبوونی خودا هەبوو، لەخودا دەترسا ئیتر خودا لێی خۆش بوو.[2]

ئیمامی شەوکانی دەفەرموێ: با هەموو موسوڵمانێك ئەوە بزانێ: کە حوکمدان بەسەر موسوڵماندا بەچوونە دەرەوەی لە بازنەی ئیسلامو داخڵبوونی بۆ نێو بازنەی کوفر کارێکی نەشیاوەو نابێ هەروا بەئاسانی ملی لێ بندرێ، نابێ موسوڵمانێك بڕوای بەخوداو ڕۆژی دوایی هەبێ پڕکێشی کارێکی ئاوابکا مەگەر دەلیلو بورهانی زۆر ئاشکرای لەلابن بەڵگەی وای لابێ لەسەر کوفری کابرا لەخۆر ئاشکراتر بێ.

لەزۆر فەرموودەی ریوایەتکراو لەڕێگەی کۆمەڵێك لە هاوەڵانەوە ئەوە چەسپاوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ قَالَ لأَخِيهِ يَا كَافِرُ. فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا».[3] کەسێك بەبرایەکی موسوڵمانی بڵێ: کافر، یەکێکیان ئەو حوکمەی لەسەر دەسەپێ، واتە: ئەگەر ئەوکەسەی

---

[1] متفق عليه: خ(٧٥٠٦/٤٦٦/١٣)، م(٢٧٥٦/٢١٠٩، ٢١١٠/٤)، ن(٤/١١٣).

[2] شرح الطحاوية (٣٥٧ - ٣٥٨) هەروا بڕوانە بۆ مجموع الفتاوى ج١١/٤٠٨ - ٤١٣، (في الذى قال لبنية: اذا مت فاحرقونى).

[3] متفق عليه: خ(٦١٠٤/٥١٤/١٠)، م(٦٠/٧٩/١)، ت(٢٧٧٤/١٣٢/٤)، د(٤٦٦٢/٤٤٣/١٢).

حوكمی كوفری بەسەردا دەدا لەواقیعدا وانەبێ ئەوكابرا بۆ خۆی بەو حوكمە كافر دەبێ. لەم حەدیثانەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە لەو بارەوە ڕیوایەتكراون ئەو مەوریدو بارودۆخەی فەرمودەكەی تێدا گوتراوە ئاماژەی زۆر رونو هەڕەشەی گەورە هەن موسوڵمانان دەترسێنێ لەوەی پەلەبكەن لە بەكافردانانی ئەمو ئەوو حوكمدان بەسەر بابایەكی دیاریكراودا بەكوفرو دەرچوون لە ئایین. چونكە حوكمدان بە كوفری یەكێك لە موسوڵمانان كارێكی وا ئاسان نیە، دەبێ بزاندرێ: كە كابرا كوفرەكەی لەناخی دا چەسپاوەو هیچ پاساوێكی بۆ نادۆزرێتەوە. قورئان دەفەرموێ: {وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً – النحل/١٠٦}. واتە كابرا بگاتە حاڵەتێك كوفر لەدڵیدا جێگیر بووبێو ئیمانی تێدا نەمابێ.

كەوابوو ئیعتیبار بەو عەقیدە شەڕو نادروستانە نیە كەڕوو دەكاتە ناو دڵی موسوڵمانو كابرا وەری دەگرێو نازانێ كە دژایەتی لەگەل ئایینی ئیسلام دا هەیە. هەروا ئیعتیبار بە گوفتارو كردارێكی كوفر ئامێز نیە كە لەموسوڵمانێك دەردەكەوێو ئەنجامی دەدا مەبەستی دەرچوون لە ئایینو چونە ناو كوفر نیە.

هەروا ئیعتیبار بە وشەو رستەیەك نیە بەسەر زوبانی موسوڵمانێكدا دێو ئاگای لەماناكەی نیە.[1]

ئەگەر پرسیاربكرێ حوكمی موسوڵمانێك چیە كە زینا دەكا یان شەراب دەخواتەوە یان سودو ریبا دەخوا؟

لە وەڵامدا دەڵێین: ئەم تاوانانە تاوانی گەورەو بە هیلاكبەرن، بكەرەكەیان شیاوی ئەوەیە بە بڕواداری رەها حسێب نەكرێ، بەو تاوانانە فاسق بووە لەخودا یاخی بووە، دەتواندرێ بە بكەری یەكێك لەو تاوانە

---

[1] السبل الجرار ج٤/٥٧٨.

گەورانە بگوترێ (فاسق)، لەدونیادا حەددی دیاریکراوی بۆ داندراوە، لە قیامەتیش سزای دۆزەخ بەمەرجێ داری حەددی لێ نەدرێو تۆبە نەکا ئەگەر ئەمانە هاتنەدی فیسقەکەشی لادەچێ.

بەلام بەهیچ شێوەیەك بکەری ئەو جۆرە تاوانانە بە کافر دانانرێ مادام کابرا دان بەوەدا بنێ تاوانی کردوەو ئیعتیراف بە هەڵەی خۆی بکا، کاتێك بەکافر حسێب دەکرێ کە ئەو جۆرە تاوانانە بە حەلاڵ بزانێو هیچ پاساوێکی نەبێ. ئەمەی گوترا رای ئەهلی سوننەتو جەماعەتە. بە پێچەوانەی رای خەواریجو موعتەزیلەو ئەوانەی شوێن راوبۆچونی بێ بناغەی ئەوان کەوتوون، ئەوەتا خەواریجەکان پێیان وایە ئەوەی تاوانی گەورە ئەنجام دەدا دەبێتە کافرو لە ئیسلام دەردەچێ، موعتەزیلە دەڵێن: ئەو جۆرە کەسانە لەدونیادا بەکافری تەواو یان بە موسوڵمانی کامل حسێب ناکرێن نە موسوڵمانن نەکافر! وەکوو دەڵێن: (في منزلة بين المنزلتين) بەلام لەقیامەتدا موعتەزیلەکانیش وەکوو خەواریجەکان پێیان وایە کافرنو بۆ هەتا هەتایە لە دۆزەخدا دەمێننەوە. هەڵبەتە بەگوێرەی قورئانو سوننەتو کۆڕای سەلەف رای هەردوو لایان (موعتەزیلەو خەواریج) بەتاڵەو بێ بنەمایە.

## شەڕکردن لەگەڵ یاخیبوان

پێش هەموو شتێك پێویستە موسوڵمانان بۆ خۆیان فەرمانڕەوایەك دابنێن.

قورئان دەفەرموێ: {وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً — البقرة/٣٠} بیر لەوکاتە بکەرەوە: کە پەروەردگاری تۆ بەفریشتەکانی فەرموو من لەسەر زەوی خەلیفەیەك دادەنێم، ئادەمیزاد دروست دەکەم لەسەر زەوی

دەيانكەمە جێنشينو كاربەدەست بۆ ئەوەی پەرستشم بۆ بكەنو زەوی بۆ بەرژەوەندی خۆيان بەكار بێننو ئاوەدانی بكەنەوە.

ئيمامی قورطوبی دەفەرموێ: ئەم ئايەتە ئەصڵو بنەمايە بۆ دانانی خەليفە (فەرمانڕەوا)يەك هەڵبژاردەی موسوڵمانان بێو گوێی لێ بگيرێو بەقسەی بكرێ، بۆ ئەوەی گوتاری موسوڵمانان يەك بێو داردەستو ئامێر بێ بۆ تەنفيز كردنی ئەحكامی شەرع. ئەمە كۆڕای موسوڵمانانەو هيچ خيلافو دژايەتييەك نيە لەنێوان زانايانی شەرعدا لەم بارەوە، جگە لە ئەبوبەكری (الأصم) كە يەكێكە لە گەورە پياوانی موعتەزيلە ئەو پێی وايە دانانی خەليفە پێويست نيەو بە ئەركێكی شەرعی ناژمێردێ.

بەڵگەی ئێمە كە دەڵێين دانانی خەليفە پێويستە ئايەتی { إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً – البقرة/٣٠} هەروا ئايەتی {يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ – ص/٢٦} ئايەتی {وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الأَرْضِ – النور/٥٥}: خودا وادەی داوە بەموسوڵمانان، وادەی داوە بەوانەی لەئێوە بڕوادارنو كردەوەی باش دەكەن، كە دەيانكاتە جێنشينو كاربەدەست لەسەر زەوی ئەركی ڕاپەڕاندنو جێبەجێ كردنی ئەحكامی شەرعی دەخاتە ئەستۆيانو فەرمانی پێ كردون بەرێكوپێكی خوداپەرستی سەر زەوی بەڕێوە بەرن.

لەدوای وەفاتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاوەڵان كۆڕايان دامەزراند لەسەر ئەوە حەزرەتی ئەبو بەكر بكرێتە جێنشين، ئەمەيش دوای كێشەو خيلافێك كە كەوتە نێوان موهاجيرينو ئەنصارەكانەوە لەژێر ساباتی بەنی ساعيدە دەربارەی ئەوە كێ ببێتە جێنشين، تەنانەت ئەنصارەكان وتيان: دەبێت ئەميرێك لەئێمە بێو ئەميرێك لەئێوەی موهاجير بێت، ئيتر ئەبو بەكرو عومەرو موهاجيرين داكۆكيان لەوە كرد كە دەبێ فەرمانڕەوا هەر

لەهۆزی قورەیش بێ، عەرەب تێکڕا بە فەرمانڕەوایی غەیری قورەیش رازی نابن‌و لەم بارەوە چەند بەڵگەو دەلیلێکیان خستەڕو، سەرەنجام یاریدەدەران لەهەڵوێستی خۆیان پەشیمان بوونەوەو فەرمانبەرداریيان بۆ قورەیش دەربڕی، ئەگەر دانانی خەلیفە پێویست نەبوایە نە لەقورەیش‌و نە لەغەیری ئەوان ئەم دان‌و سان‌و بێنەو بەرەو کۆبونەوەو موناظەرە ئەنجام نەدەدرا، ئەم هەموو حیوارو گفتوگۆیە نەدەبوو بکرێ، دەبوایە یەکێك لەهاوەڵان پەنجەی ناڕازیبوونی هەڵبڕیایەو بیگوتایە دانانی خەلیفە پێویست نیەو ئەرکێکی شەرعی نیە نە لەقورەیش نە لەغەیری قورەیش، ئەم نیزاع‌و حیوارەی ئێوە بێهودەیەو سودێکی تێدا نیە!

لە لایەکی ترەوە ئەبو بەکری صەدیق کە مردنی لێ نزیك بۆوە، حەزرەتی عومەری کردە جێنشینی خۆی‌و دیاری کرد بۆ ئیمامەت، کەس لەهاوەڵان نەیگوت ئەمە کارێکی بێهودەیەو ناشەرعییە، نە لەسەر تۆ پێویستە ئەوە بکەی نە لەسەر ئێمە، کەوابوو دەرکەوت دانانی جێنشین‌و فەرمانبەرداری بۆی، ئەرکێکی شەرعی‌و پایەیەکە لەپایەکانی ئایین‌و بنەمایەکی سەرەکی کۆمەڵگای ئیسلامییەو هێزو توانای موسوڵمانانی پێوە بەندەو پێویستە لەسەریان پاشگوێی نەخەن.

## واجبە موسوڵمانان ملکەچی فەرمانڕەوای خۆیان بن‌و بەگوێرەی شەریعەتی خودا هەڵس‌وکەوتی لەگەڵدا بکەن

خودا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ – النساء/٥٩} ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوەو پابەندی ئایینی ئیسلامن! فەرمانبەرداری فەرمانی خوداو پێغەمبەری خودا بن، گوێڕایەڵی فەرمانڕەوای خۆتان بن، هەتا ئەو بەگوێرەی شەریعەتی خودا هەڵس‌وکەوت بکا ئێوە گوێڕایەڵی بن‌و لە فەرمان‌و نەهی‌یەکانی دەرمەچن.

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي ، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي».[1] کەسێك گوێڕایەڵی من بێ ئەوە گوێڕایەڵی فەرمانی خودایە، کەسێك سەرپێچی فەرمانی من بکا، ئەوە لەخودا یاخی بووە، کەسێك ئیطاعەتی فەرمانڕەوای موسوڵمان بکا، ئەوە فەرمانبەرداری فەرمانی من بووە، کەسێك لەخەلیفەو فەرمانڕەوا یاخی بێ ئەوە لەمن یاخی بووەو سەرپێچی فەرمانی منی کردووە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ».[2] پێویستە مرۆڤی موسوڵمان گوێ بیسو گوێڕایەڵی فەرمانڕەوای موسوڵمان بێ لەهەموو شتێکدا، لەوشتانەدا پێی خۆشە یان پێی ناخۆشە، مەگەر فەرمانی پێ بکرێ بەیاخی بوون لەخوداو سەرپێچی فەرمانو نەهیەکانی، کە فەرمانی پێ کرا بەوەی سەرپێچی فەرمانی خودا بکا ئەوە با گوێ بیسی فەرمانڕەواکەی نەبێ فەرمانبەرداری فەرمانی نەبێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عَلَيْكَ السَّمْعَ وَالطَّاعَةَ فِي عُسْرِكَ وَيُسْرِكَ وَمَنْشَطِكَ وَمَكْرَهِكَ وَأَثَرَةٍ عَلَيْكَ».[3] لەسەر تۆی موسوڵمان پێویستە گوێڕادێری

---

[1] متفق علیه: خ (١٣/١١١/٧١٣٧)، م (٣/١٤٦٦/١٨٣٥)، جه (٢/٩٥٤/٢٨٥٩).

[2] متفق علیه: خ (١٢١/١١١/٧١٤٤ و ١٣/١٢٢)، م (٣/١٤٦٩/١٨٣٩)، ت (٣/١٢٥/١٧٥٩)، د (٧/٢٩٠/٢٦٨)، ن (٧/١٤٠).

[3] م (٣/١٤٦٧/١٨٣٦)، ن (٧/١٤٠).

فەرمانڕەوا بی لەتەنگانەو فەرەحیدا، لەخۆشیو ناخۆشیدا، لەکاتێکیشدا کەوا دەزانن (أثرة)و بەرژەوەندیتان پاشگوێ خراوە.

لە وائیلی کوڕی جوحرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سەلەمەی کوڕی یەزیدی (الجحفي) پرسیاری لە پێغەمبەر کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چی بکەینو هەڵوێستمان چی بێ ئەگەر فەرمانڕەوای وەهامان بۆ پەیدا بوون داوای ئەوەیان لێ دەکردین کە ئەومافەی هی ئەوانە لەسەر ئێمە بیاندەینێ بەڵام ئەوان مافی ئێمە کە لەسەر ئەوانە نەیاندەداینێ؟! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەڵامی نەدایەوەو روی لێ وەرگێڕا پاشان هەمان پرسیاری ئاڕاستە کردەوەو هەر روی لێ وەرگێڕاو وەڵامی نەدایەوە دووبارە پرسیاری لێ کردەوە لەجاری دووەمدا یان سێیەمدا ئەشعەثی کوڕی قەیس پەلی کێشایە دواوە، وەکوو بڵێ: چیدی لەوبارەوە پرسیار لە پێغەمبەر مەکە، جا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا فَإِنَّمَا عَلَيْهِمْ مَا حُمِّلُوا وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ».[1] ئەگەر وایش بوون ئێوە هەر گوێڕادێرو فەرمانبەردار بن، ئەوان ئەرکی خۆیان لەسەرەو ئێوە ئەرکی خۆتان لەسەر. ئەگەر فەرمانڕەواکانتان ئەرکی سەرشانی خۆیان بەجێ نەهێنا ئێوە هی خۆتان بەجێ بێنن.

لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّهَا سَتَكُونُ بَعْدِي أَثَرَةٌ وَأُمُورٌ تُنْكِرُونَهَا». لەوە بەولاوە خۆ ویستیو بەرژەوەند پەرستی پەیدا دەبێ، هەرکەسەو دەیەوێ بەرژەوەندی خۆی بێتە جێ، ئیثارو خۆنەویستی نامێنێ، زۆر هەڵوێستو کردار دەبینن لەکەسانی بەرامبەرتان پێتان ناخۆشەو

[1] م (١٨٤٦/١٤٧٤/٣)، ت (٢٢٩٥/٣٣١/٣).

بەناحەقی دەزانن‌و پێتان وایە مافتـان پێشێل کـراوە، هاوەڵان عـەرزیان کـرد وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمانت بەچیەو چی بکەین؟ ئەگـەر کەسێك لەئێوە ئەو دیاردانەی بینی‌و کەوتە رۆژگارێکی ئاوهاوە؟ فـەرمووی: «تُـؤَدُّونَ الْحَقَّ الَّـذِي عَلَـيْكُمْ وَتَـسْأَلُونَ اللَّـهَ الَّـذِي لَكُـمْ».[1] ئێـوە ئـەو ئەرکەی لەسـەر شانتانە جێبەجێی بکەن، داواش لەخودا بکەن ئەو مافەی هەتانە بتاندرێتێ، خـۆ ئەگـەر نەتاندرایـە ئـەوە بۆتـان دەبێتـە خێـرو فـەڕی رۆژی قیامـەت‌و چاکەتان پێـی زۆر دەبـێ، داوا بکـەن خـودا دڵیـان نـەرم بکـاو وایـان لێ بکـا ئـەوانیش ئـەرکی سەرشـانیان بەرامبـەر بـەئێوە جێبـەجێ بکـەن، یـان داوا لەخودا بکەن ئەو فەرمانڕەوایانەتان بۆ بگۆڕێ بە باشتر لەوان.

لـە عـەوفی کـوڕی مالیکـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: لـە پێغەمبـەرم بیست دەیفەرموو: «خِيَارُ أَئِمَّتِكُمُ الَّـذِينَ تُحِبُّـونَهُمْ وَيُحِبُّـونَكُمْ وَيُـصَلُّونَ عَلَـيْكُمْ وَتُصَلُّونَ عَلَيْهِمْ وَشِرَارُ أَئِمَّتِكُمُ الَّذِينَ تُبْغِضُونَهُمْ وَيُبْغِضُونَكُمْ وَتَلْعَنُونَهُمْ وَيَلْعَنُـونَكُمْ ». قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلاَ نُنَابِذُهُمْ بِالسَّيْفِ فَقَالَ « لاَ مَا أَقَامُوا فِـيكُمُ الـصَّلاَةَ وَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ وُلاَتِكُمْ شَيْئًا تَكْرَهُونَـهُ فَـاكْرَهُوا عَمَلَـهُ وَلاَ تَنْزِعُـوا يَـدًا مِـنْ طَاعَـةٍ».[2] باشترین فەرمانڕەوای ئێوە ئەوانەن ئێوە خۆشتان دەوێن‌و ئـەوانیش ئێومیـان خـۆش دەوێ، داوای ڕەحمـەت‌و لێخۆشـبونیان بـۆ دەکـەن ئـەوانیش داوای ڕەحمەت بۆ ئێوە دەکەن، خـراپترین فـەرمانڕەوای ئێـوە ئەوانـەن ئێـوە ڕقتـان لێیانەو ئەوانیش ڕقیان لەئێومیە، نەفرینیان لێ دەکەن‌و ئەوانیش نـەفرینتان لێ دەکەن.

راوی دەڵێ: وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا بەربـەرەکانیان نەکـەین؟ بەگژیانـدا نەچین؟ فـەرمووی: نەخـەیر تـا ئـەوان نوێـژ بکەن‌و رێ‌و ڕەسمی

[1] متفق علیه: خ (١٣/٥/٧٠٥٢)، م (٣/١٤٧٢/١٨٤٣)، ت (٣/٣٣٧/٢٢٨٥).

[2] م (٣/١٤٨١/١٨٥٥).

نوێژ بەجێ بێنن‌و شەعائیری ئایین ئەنجام بدەن، ئاگادار ببنـەوە هەرکەسێك والییەکی بۆ دانرا، بینی ئەو والییە هەڵس‌وکەوتێك دەکا پێچەوانەی ئایینـە، با کارەکەی ببوغزێنێ، بەڵام با لێی یاخی نەبێ.

## کام فەرمانڕەواو ئیمامە پێویستە گوێڕایەڵی بکرێ؟

لە کتێبی (منـار السـبیل)دا هـاتووە دەڵێ: هەرکەسێك بـەگوێرەی یاسـای ئیسلامی بووە فەرمانڕەوا حەرامە سەرپێچی فەرمانەکانی بکرێ‌و لێـی یـاخی ببێ‌و شـەڕی لەگـەڵ بکـرێ، جـا فـەرمانڕەوایی‌یـەکـە بـەکۆڕای موسـوڵمانان دابمەزرێ وەکوو حـەزرەتی ئـەبو بـەکر (ڕەزای خـودای لێ بـێ) یـان بەعەهـدو بتمانـەدان لـە خەلیفـەی پـێش خۆیـەوە بکرێتـە ئیمـام وەکـوو حـەزرەتی عومەری کوڕی خەتتاب (ڕەزای خودای لێ بێ) یـان لەڕێگەی ئیجتیهـادی پیـاو مـاقوڵ‌و ئـەهلی حیلل‌و عەقـدەوە ببێتـە خەلیفـە، وەکـوو ئیمـامی عوثمـان. چـونکە حـەزرەتی عومـەر (ڕەزای خـودای لێ بـێ) دیـاری کردنـی خەلیفـەی خستە پڕۆژەی ڕاوێژەوە لەنێوان شەش لەهاوەڵاندا، سەرەنجام ڕایان هاتە سەر ئەوە کە حـەزرەتی عوسمـان ببێتـە جێنـشین، یـان ئـەوە فـەرمانڕەوا بۆخـۆی خـۆی بـسەپێنێ وەکـوو عەبدولـەلیکی کـوڕی مـەروان کـە لـەئیبنو زوبـەیر هەڵگەڕایـەوەو سـەرەنجام لـەناوی بـردو دەسـتی بەسـەر وڵات‌و موسـوڵماناندا گـرت. بـەجۆرێك موسـوڵمانان بەناچـاری‌و بـەئیختیار بەیعـەتیان پـی کـردو کردیانە خەلیفەو فەرمانڕەوای خۆیان.

ئیمـام ئەحمـەد – وەکـوو لەڕیوایـەتی العطـاردا هـاتووە - دەڵێ: کەسـێك بەزەبری شمشێر زاڵ بوو بەسەر موسوڵمانانداو بـوو بـە خەلیفـەو ڕابـەریان‌و نـاوی (ئـەمیرالمـؤمنین)ی لێ نـرا، پێویـستە موسـوڵمانان فەرمانبـەرداری بـن، تەنانەت حەڵاڵ نیە بۆ کەسێك ئیمانی بـەخودا هـەبێ تاقـە شـەوێکیش لێـی

یاخی بێو بەئیمامی نەزانێ، جا ئەو ئیمامە پیاوی چاك بێ یان پیاوی خراپ بێ.

لــە کتێبــی (الغایــە)دا دەڵــێ: ئەگــەر لەعالــەمی ئیــسلامیدا هــەر دەســەڵاتدارێك بەســەر ناوچــەیەکدا خــۆی ســەپاندو زاڵ بــوو وەکــوو ئــەم رۆژگــارەی ئێمــە، ئــەوە حــوکمی هــەر یــەکێك لــەو فەرمانڕەوایانــە حــوکمی خەلیفەی ئیسلامی هەیە.[١]

## پابەندبوون بە بەیعەتی فەرمانڕەوایانی موسوڵمان واجبەو دەبێ وەفای پێ بکرێ، تا فەرمانڕەوای پێشوو هەبێ دروست نیە بەیعەت بکرێ بەیەکێکی تر

ئەبو هورەیرە ریوایەتی کردووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ ، وَإِنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِي ، وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ . قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ فُوا بِبَيْعَةِ الأَوَّلِ فَالأَوَّلِ ، أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ ، فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ».[٢] نەتەوەی بەنو ئیسرائیل پێغەمبەرەکانیان فەرمانڕەواییان دەکردن، هەرکە پێغەمبەرێك لەدونیا دەردەچوو پێغەمبەرێکی تر شوێنی ئەوی دەگرتەوە. دڵنیابن لەدوای من پێغەمبەر نایەن، کاری موسوڵمانان دەکەوێتە دەست خەلیفەو فەرمانڕەوایان، زۆریش دەبن، هاوەڵان عەرزیان کرد چیمان فەرمان پێ دەکەی هەڵسوکەوتمان بەرامبەریان چۆن بێ؟ فەرمووی: وەفابکەن بە بەیعەتی خۆتان گوێڕایەڵی فەرمانڕەوای موسوڵمانان، تا فەرمانڕەوای یەکەم هەبێ بەیعەت بە یەکێکی تر مەکەن، مافی خۆیان بدەنێ لەگوێڕایەڵیو

---

[١] منار السبیل ج٢/٣٩٨.

[٢] متفق علیه: خ (٣٤٥٥/٦/٤٩٥)، م (١٨٤٢/١٤٧١/٣).

فەرمانبەرداری. بێگومان خودا ڕۆژی قیامەت لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکا دەربارەی ئەوانەی فەرمانڕەوایان کردوون.

لە عەرفەجەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِنَّهُ سَتَكُونُ هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ وَهْيَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِنًا مَنْ كَانَ». لەمە بەدواوە کێشەو نیزاع بەرپا دەبن کەسانێك پەیدا دەبن هەوڵی فەرمانڕەوای و دەسەڵات گرتنە دەست دەدەن، جا هەرکەسێك هەوڵی تەفرەقەو لێکترازانی کۆمەڵی ئیسلامیدا ویستی یەکیەتیو تەباییان لەناو بەرێ، لەهەر بنەماڵەو چینو توێژێك بێ بەشمشێر لێی بدەن، شەڕی لەگەڵ بکەنو ڕێگە مەدەن کۆمەڵی موسوڵمانان پارچە پارچەو گرۆ گرۆ ببن.

لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە دەفەرموێ: «مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ».[1] هەرکەسێك هاتو هەوڵی ئەوەیدا کۆمەڵی ئێوە لەژێر فەرمانڕەوای خەلیفەیەکدا بەڕێوە دەچوو ڕیزەکانتان تۆکمەیو پتەو بوونو هەوڵیدا کۆمەڵتان پەرتەوازە بکاو دووبەرەکیو کوتلەکاری پەیدا بکا لەنێوتاندا، بیکوژن مەهێڵن ویستەکەی بێتەجێ.

لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخَرَ مِنْهُمَا».[2] ئەگەر بەیعەت درا بەدوو فەرمانڕەوا بزانن کامەیان لەپێشدا بەیعەتی دراوەتێ ئەوەیان بەخەلیفە دابنێنو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن ئەوی

---

[1] م (١٨٥٢/١٤٧٩ و ٣/١٤٥٠).

[2] م (٣/١٤٨٠/١٨٥٣).

دووهـەميان بكـوژن، بـا نەبێتـە هـۆی تەفرەقـەو دووبـەرەكی كۆمـەڵی موسوڵمانان.

## حەرامە لەژێر ركێفی فەرمانڕەوا بچیەدەرو شەڕكردنو كوشتنـی خەواریجو یاخی بووان واجبە

بێگومان دەقەكانی قورئانو سوننەت كە لەوەپێش ئاماژەمان پێ كـردنو هـی تـریش جـەخت لەسـەر ئـەوە دەكەنـەوە كـە گوێڕایـەڵی بـۆ فـەرمانڕەوای موسوڵمانان واجبەو نابێ سەرپێچی بكرێو بەربـەرەكانی بكرێ. جا ئەگـەر كۆمەڵێك یەكیان گرتو خاوەنی هێزو دەسەڵات بوون لە ئیمامو فـەرمانڕەوای عادڵ هەڵگەڕانـەوە پاساوێكیان بـۆ ئـەو هەڵگەڕانـەوەی خۆیـان هـەبوو، لـەناو خۆیانـدا ئیمامێكیـان بـۆ خۆیـان دانـا، حـوكمی شـەرعیو كـاری پێویـست دەربارەیـان ئەوەیـە خەلیفـەو فـەرمانڕەوا بنێـری بـۆ لایـانو داوایـان لێ بكـا بێنەوە ژێـر ركێفـیو لـە هەڵوێستی خۆیـان پەشیمان ببنـەوە، ئەگـەر ئـەوان نـاڕەزاییو مـاف خـوراوی خۆیـان خـستەڕو پێویـستە فـەرمانڕەوا گلـەییو گازەندەكانیان ببڕێو زوڵمو ستەمێكی كە لێیان كـراوە لایبـەرێو مـافی رەوای خۆیان بداتێ. خۆ ئەگەر هـیچ بیانوویـان نـەبوونو سـووربوون لەسـەر یـاخی بوونی خۆیان دەبێ ئیمام شەڕیان لەگەڵ بكاو تەنگیان پێ هەڵچنێ تاوایـان لێ دەكا دێنەوە ژێر ركێفیو فەرمانبەرداری دەبن.

پێویستە موسوڵمانان هەموویان پشتگیری ئیمام بكەنو یارمـەتی بـدەن، بەهـەموو جۆرێـك دژی یـاخی بووەكـان بوەسـتنو تەنانـەت ئەگـەر بكاتـە شـەڕكردنیش لەگـەڵیان، هـەتا یاخیبووەكـان دەگەڕێنـەوە بـۆ ژێـر فـەرمانی ئیمامو واز لە هەڵوێستی یـاخی بوونیـان دەهێنـنو دەكەونـەوە گـەڵ كۆمـەڵی ئیسلامی. قورئان دەفەرموێ: {وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ –

الحجرات/٩} ئەگەر دوو تاقمو پێڕی موسوڵمان شەڕیان بوو شەڕیان پێ رابگرنو ئاشتیان بکەنەوە، صوڵحی نێوانیان بکەن، ئەگەر لایەنێکیان ملی نەدا بۆ ئاشتیو شەڕی رانەگرت، ئێوە بەهەمووتان شەڕ لەگەڵ پێڕی یاخی بوو بکەن تا ناچاریان دەکەن دەگەڕێنەوە بۆ ژێر فەرمانڕەوای ئیسلام.

قازی ئەبوبەکر (ابن العربی) دەڵێ: ئەم ئایەتە ئەصڵو بنەمایە لە شەڕکردنی موسوڵمانانو عومدەو کۆڵەکەیەکی پتەوە بۆ شەڕکردن دژی ئەوانەی بەهەندێ بیانوو پاساوی جیا جیا رێگە بەخۆیان دەدەن لە فەرمانڕەوا یاخی دەبن.

هاوەڵانیش لەسەردەمی خۆیان پشتیان بە ماناو مەفهومی ئەم ئایەتە بەستووە بۆشەڕکردن دژی ئەوانەی لەژێر رکێفی خەلیفەی ئیسلام چوونە دەرەوە. پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «تَقْتُلُ عَمَّارًا الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ». کۆمەڵێکی یاخی بوو عەممار شەهید دەکەن. مەبەستی بە پێڕی یاخی بوو ئەوانەن کە لەژێر فەرمانی خەلیفەی موسوڵمانان نەماونو ئاڵای یاخی بوونو دژایەتی فەرمانڕەوای موسوڵمانیان بەرزکردۆتەوە.

بێگومان لەلای زانایانی ئیسلام ئەوە چەسپاوەو بە بەڵگە سەلمێندراوە: کە حەزرەتی عەلی (رەزای خودای لێ بێ) خەلیفەو ئیمامی شەرعی موسوڵمانان بووەو هەموو ئەوانەی لەژێر فەرمانی چوونەدەر بەیاخی بوو دەژمێردرێنو شەڕکردن لەگەڵیان واجب بووە بۆئەوە بگەڕێنەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی ئیمامی عەلیو ملکەچی صوڵحو ئاشتەوایی بن.[1]

هەرکاتێکیش شەڕ لەگەڵ یاخی بووان کرا نابێ دیلیان بکوژرێ، ئەگەر هەڵاتن شوێنیان ناکەون، برینداریان دەبێ دەرمان بکرێو نەهێڵدرێ خوێنیان

---

[1] الجامع لأحكام القرآن: ج١٦/٣١٨.

لەبەربڕوا تا دەمرن. منداڵیان ناکرێ بە (سەبایا)و نارفێندرێ، ماڵیان ناکرێ بە تاڵانیو غەنیمەت. ئەوەی فەوتاندویانە لە ماڵو سامان ئەو خوێنەی ڕشتوویانە ئەگەر تۆبەیان کرد لەسەر ئەوشتانە سزا نادرێنو عەفوون.[1]

کوژراویان مامەڵەی کوژراوی موسوڵمانیان لەگەڵ دەکرێ، دەشۆردرێنو کفنو دفن دەکرێنو نوێژی مردویان لەسەر دەکرێ لە گۆڕستانی موسوڵماناندا دەنێژرێن، چونکە پەروەردگار وێڕای یاخیبوونیان فەرموویەتی: {وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ – الحجرات/٩}. پاشان دەفەرموێ: {إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ – الحجرات/١٠}.

## كتاب الجنايات (باسی تاوانەکان)

جنایات: کۆی (جنایه)یە. چاوگەو لە (جنى الذنب يجنيه جناية) وەرگیراوە لەزاراوەی شەرعدا بریتییە لەدەست درێژی بۆسەر جەستە بەجۆرێك تۆڵەو قیصاصی لەسەربێ.

### موسوڵمان ڕێزی هەیەو نابێ دەستدرێژی بکرێتە سەر

قورئان دەفەرموێ: {وَلا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً. وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَاناً وَظُلْماً فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَاراً وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيراً – النساء/٢٩–٣٠}. ئەی ئیمانداران ئێوە دەست درێژی مەکەنە سەر یەکترو خۆتان مەکوژن، بێگومان خودا خاوەنی ڕەحمو بەزەییە بۆ ئێوەو ئەوەی نەهیتان لێ

---

[1] الجامع لأحكام القرآن: ج٨/٣٣٠.

دەکا لەبەرژەوەندی ئێوەدایە، کەسێك خۆی بکوژێ یان بەناحەق یەکێکی تر بکوژێ ئەوە تاوانی گەورەی ئەنجام داوەو لەوە بەولاوە توڕی دەدەینە ناو ئاگری دۆزەخەوە، ئەمەش بۆ خودا کارێکی ئاسانەو هیچ ماندوبوونی تێدا نیە.

یان دەفەرموێ: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَاباً عَظِيماً – النساء/٩٣} کەسێك بەناحەقو بە ئەنقەست موسوڵمانێك بکوژێ ئەوە سزای ئەو تاوانبارە ئاگری دۆزەخە بۆ هەتا هەتایە تێیدا دەمێنێتەوە، رقو قاری خودای لەسەرەو نەفرینی لێ کردوە، سزای گەورەو سامناکی بۆ ئامادە کردوە.

هەروا دەفەرموێ: {مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً – المائدة/٣٢} لەبەرئەوە: لەسەر نەتەوەی ئیسرائیلمان پێویست کردو کردمانە یاسایەکی نەگۆڕ: کە هەرکەسێك بەناحەقو ناڕەوا کەسێك بکوژێ کوشتنەکەی لە تۆڵەی کوشتندا نەبێ، یان بەمەبەستی قەلاچۆکردنی فەسادو ئاشوب لەسەر زەوی نەبێ، ئەوە تاوانەکەی ئەوەندە گەورەیە وەکوو ئەوە وایە هەموو ئادەمیزادی کوشتبێ، کەسێکیش کەسێك لەتێداچونو فەوتان رزگاربکا ئەوەندە کارێکی باشە وەکوو ئەوە وایە هەموو ئادەمیزادی لە فەوتانو تێداچون رزگارکردبێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ « الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا

وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلاَتِ الْمُؤْمِنَاتِ». [1] خۆتان بپارێزن له حەوت جۆر تاوانی به هیلاکبەر، هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەو تاوانانە چین ئەی پێغەمبەری خودا؟ فەرمووی: هاوەڵدانان بۆ خودا. کوشتنی نەفسێك کە خودا حەرامی کردوە، مەگەر بە حەق‌و قیصاص. هەروا خواردنی ماڵی هەتیو، خواردنی سودو ریبا، پشت هەڵکردن لە رۆژی هێرش بردن بۆسەر دوژمن، بوختان هەڵبەستن بۆ ئافرەتی داوێنپاکی بێئاگا لەو تاوانەی پاڵی دراوە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەری خەتابەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ». [2] وێرانبون‌و نەمانی دونیا لەلای خودا سوکترە لە کوشتنی پیاوێکی موسوڵمان.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)و ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَأَهْلَ الأَرْضِ اشْتَرَكُوا فِي دَمِ مُؤْمِنٍ لأَكَبَّهُمُ اللَّهُ فِي النَّارِ». [3] ئەگەر ئەهلی ئاسمان‌و ئەهلی سەر زەوی هاوبەشی بکەن لە کوشتنی ئیماندارێك دا، خودا هەموویان بەرەو دەم دەخاتە ناو دۆزەخەوە.

لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ فِي الدِّمَاءِ». [4]

---

[1] متفق عليه: خ(٢٧٦٦/٣٩٣/٥)، م(٨٩/٩٢/١)، د(٢٨٥٧/٧٧/٨)، ن(٦/٢٥٧).

[2] صحيح: (ص.ج/٥٠٧٧) ، ت(١٤١٤/٤٢٦/٢)، ن(٧/٨٢).

[3] صحيح: (ص.ج/٥٢٤٧) ، ت(١٤١٩/٤٢٧/٢).

[4] متفق عليه: خ(٨٦٦٤/١٨٧/١٢)، م(١٧٨/١٣٠٤/٣)، ت(١٤١٨/٤٢٧/٢)، ن(٧/٨٣).

یەکەم دادگاو یەکالاّ کردنەوەیەك کە لەنێوان ئادەمیزادەکاندا دەکرێ دەربارەی خوێنە.

هەر لە عەبدوڵلاوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَجِيءُ الرَّجُلُ آخِذًا بِيَدِ الرَّجُلِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ هَذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللَّهُ لَهُ لِمَ قَتَلْتَهُ فَيَقُولُ قَتَلْتُهُ لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ. فَيَقُولُ فَإِنَّهَا لِي. وَيَجِيءُ الرَّجُلُ آخِذًا بِيَدِ الرَّجُلِ فَيَقُولُ إِنَّ هَذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللَّهُ لَهُ لِمَ قَتَلْتَهُ فَيَقُولُ لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لِفُلاَنٍ فَيَقُولُ إِنَّهَا لَيْسَتْ لِفُلاَنٍ فَيَبُوءُ بِإِثْمِهِ».[1] ڕۆژی قیامەت وادەبێ پیاو دێ بۆ سارای مەحشەر دەستی پیاوێکی گرتووە: دەڵێ خودایە، ئەم پیاوە لەدونیادا کوشتمی، پەروەردگار بەکابرای بکوژ دەڵێ: بۆچی کوشتت؟ دەڵێ: بۆیە کوشتم تا ئایینی تۆ سەرکەوێو شکۆمەندی بۆ زاتی پاکت بچەسپێنم، خودا دەفەرموێ: ئەمەت لەبەر خاتری ئایینی من کردووەو شکۆمەندی هەر بۆمنە، پیاوی واهەیە دێتە سارای مەحشەر دەستی پیاوێکی گرتووە دەڵێ ئەم پیاوە منی کوشتوە، خودا پێی دەفەرموێ: بۆچی کوشتت؟ دەڵێ بۆیە کوشتم تا فلاّنکەس فەرمانڕەوای بچەسپێنێو ئاغایەتی بۆ دابمەزرێ، خودا دەفەرموێ: فلاّنکەس شکۆمەندیی نیە، ئیتر بە تاوانباریی دەگەڕێتەوە.

## حەرامە مرۆڤ خۆی بکوژێ

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ ، فَهْوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ، يَتَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا ، وَمَنْ تَحَسَّى سَمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ ، فَسَمُّهُ فِي يَدِهِ ، يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ ، فَحَدِيدَتُهُ فِي يَدِهِ ، يَجَأُ

[1] صحيح: (ص.ن/٣٧٣٢) ، ن(٧/٨٨٤).

بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا».[1] کەسێك خۆی لەشاخێك هەڵدێری‌و خۆی بکوژێ، ئەوە بۆ هەتا هەتایە لەناو ئاگری دۆزەخدا هەر خۆی هەڵدەدێرێ بەناو ئاگردا ڕۆدەچێ، کەسێك ژەهر بخواتەوەو خۆی ژەهر خواردو بکا، ئەوە لەناو ئاگری دۆزەخدا هەمیشە بۆ هەتا هەتایە ژەهرەکەی بەدەستەوەیەو دەیخواتەوە، کەسێك بە پارچە ئاسنێك خۆی بکوژێ ئەوە ڕۆژی قیامەت لەناو دۆزەخدا ئاسنەکەی بەدەستەوەیەو ورگی خۆی پێ قەمە هەنجن دەکا بۆ هەتاهەتایە.

لە جوندوبی کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ بِهِ جُرْحٌ ، فَجَزِعَ فَأَخَذَ سِكِّينًا فَحَزَّ بِهَا يَدَهُ ، فَمَا رَقَأَ الدَّمُ حَتَّى مَاتَ ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ ، حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ».[2] لە ڕۆژگارو سەردەمی پێش ئێوەدا پیاوێك برینێکی پێوە بوو، چاك نەدەبووەوە، صەبری نەگرت‌و هات بە چەقۆیەك دەستی خۆی بڕیەوە، ئیتر خوێنی بەربوو خوێنی نەوەستایەوە تامرد، پەروەردگار فەرمووی: بەندەکەم پەلەی کرد لەگیان دەرچوونی خۆیداو تەمەنی خۆی کۆتایی پێ هێنا، منیش بەهەشتم لێ حەرام کرد.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: طوفەیلی کوڕی عەمری (الدَوسی) هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەی ڕەوانەکراوی خودا ئەگەر دەتەوێ کۆچ بکە بۆ وڵاتی ئێمە پارێزگاریت لێ دەگەین بۆت دەبین بە قەڵای قایم‌و پتەو، قەڵاکە هی هۆزی دەوس بوو هی سەردەمی پێش هاتنی ئیسلام بوو.

---

[1] متفق عليه: خ(١٠/٢٤٧/٥٧٧٨)، م(١/١٠٣/١٠٩)، ت(٣/٢٦٠/٢١١٦)، د(١٠/٣٥٤/٣٨٥٥).

[2] متفق عليه: خ(٦/٤٩٦/٣٤٦٣)، م(١/١٠٧/١١٣).

وەڵ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قبوولی نەکرد، ئەم سەروەرییەیان بە نصیب نەبوو چونکە پەروەردگار ئەو سەربەرزیو بەهرەیەی هەڵگرتبوو بۆ یاریدەدەران لە هۆزی ئەوسو خەزرەجو کردی بە خەڵاتی ئەوان. جا کاتێ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کۆچی کرد بۆ مەدینە، طوفەیلو پیاوێك لە هۆزەکەی کۆچیان کرد بۆ مەدینە بۆ خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قەدەر وابوو ئاوو هەوای مەدینەیان پێ نەکەوت، پیاوەکە تووشی نەخۆشی بوو نەخۆشییەکەی هەراسانی لێ هەڵگرت، بەدەمە تیرێکی پانکۆڵە جومژگەی پەنجەکانی خۆی بڕییەوە، هەردوو دەستی زاماربوونو خوێنیان نەگیرسایەوە تا پێی مرد. لە دواییدا طوفەیل بەخەو پیاوەکەی بەشێوەیەکی جوان بینی وەڵ هەردوو دەستی داپۆشرابوون. پێی دەڵێ: خودا لوطفی چۆن بوو لەگەڵت؟ دەڵێ بەهۆی کۆچکردنم بۆ خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ مەدینە خودا لە تاوانەکانم خۆش بوو بەتایبەتی لەتاوانی خۆکوشتنم، بەڵام طوفەیل کە دەبینێ دوو دەستی داپۆشراون لێی دەپرسێ ئەدی هۆی چیە دەستەکانت داپۆشراون؟ دەڵێ: پێم گوترا: ئەوەی بۆ خۆت خراپت کردووە لە جەستەی خۆت ئێمە بۆت چاك ناکەینەوە! پاشان طوفەیل خەونەکەی بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گێڕایەوە فەرمووی: «اللَّهُمَّ وَلِيَدَيْهِ فَاغْفِرْ» ئەی خودای گەورەمان لەدەستەکانیشی خۆشبە.[1]

---

[1] صحيح: (مختصر م/٩٧)، م(١/١٠٨/١١٦).

## ئەوەی رێگەی کوشتن دەداو وای لێ دەکا رەوابێ

قورئـان دەفـەرموێ: {وَلاَ تَقْتُلُـوا الـنَّفْسَ الَّتِـي حَـرَّمَ اللَّـهُ إِلاَّ بِـالْحَقِّ – الإسراء/٣٣} نەچن ئەو نەفسەی خودا کوشتنی حەرام کـردوە ئێـوە بیکوژن، مەگەر لە تۆڵەو قیصاص دابێ‌و کوشتنەوەی حەق‌و رەوابێ.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بێ) فەرموویەتی: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّـاسَ حَتَّـى يَـشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ ، وَحِسَابُهُمْ عَلَـى اللَّـهِ».[١] فـەرمانم پێکـراوە لەلایەن خوداوە بجەنگم‌و شەڕ لەگەڵ ئـەو خەڵکە بکەم کە هـاوەڵ بـۆ خـودا دادەنێن، تا شایەتومان دەهێنن‌و دەڵێن: (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) هیچ خودا نین شـیاوی پەرستش بن جگە لە (الله)، هـەروا شـایەتی بـدا: کـە موحەممەد پێغەمبـەری خودایە، ئیتر هەرکەسێ ئەمـە بڵـێ: سـەرو سـامانی خۆی‌و نـاموس‌و خـوێنی پارێزراوەو لەمن حەرام دەبێ. مەگەر لەسەر مافێکی رەوا کە لەسەری بێ.

ئـەو حەقـەی کـە لەئایەتەکـەدا ئامـاژەی پێکـراوەو رێگـای کوشـتنی ئـادەمیزاد دەدا، بـە فەرموودەیـەکی تـری پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) تەفسیرکراوەتەوە، کە دەفەرموێ: «لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِـي وَالـنَّفْسُ بِـالنَّفْسِ وَالتَّـارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ».[٢] خوێنی مرۆڤی موسوڵمان رەوانیـە بـرژێ، کوشـتنی موسـوڵمان حـەلاڵ نیـە مەگـەر بـە یـەکێ لـەم سـێ حاڵەتـە: کەسێك کەسێك بکـوژێ دەکوژرێتـەوە، بێوەبـێ‌و زینابکـا، موسـوڵمان لـە ئـایینی خـۆی پاشگەزبێتەوە.

---

[١] متفق عليه: خ(١/٧٥/٢٥)، م(١/٥٣/٢٢).

[٢] متفق عليه: خ(١٢/٢٠١/٦٨٧٨)، م(٣/١٣٠٢/١٦٧٦)، د(١٢/٥/٤٣٣٠).

## جۆرەكانی كوشتن

**كوشتن سێ جۆرە: بە ئەنقەست، شێوە عەمد، هەڵە.**

١- كوشتنی بەئەنقەست ئەوەیە كابرایەكی موكەلەف قەصدی كوشتنی مرۆڤێكی بێ تاوان بكا، بە ئامێرو هۆكارێك كە عادەتەن ئەو چەك و ئامێرە مرۆڤی پێ دەكوژرێ.

٢- شێوە عەمد ئەوەیە كابرا بیەوێ بە ئامێرێك لە یەكێكی تربدا؛ كە عادەتەن ئەو جۆرە لێدانە بەو ئامێرە مرۆڤ ناكوژێ كەچی گیانی دەرچێنێ، بیكوژێ.

٣- كوشتنی هەڵە ئەوەیە، كابرای موكەلەف كارێكی رەوا ئەنجام بدا كەچی ببێتە هۆكاری كوشتنی مرۆڤێك، بۆ نموونە كابرا چەك ئاڕاستەی نێچیرێك بكا كەچی بەر مرۆڤێك بكەوێ و بیكوژێ، لەجۆری دووەم و سێیەم دا كەفارەت لەسەر بكوژەكەیەو خوێنیش لەسەر خزمەكانیەتی، ئاماژە بە ئایەتی قورئان كە دەفەرموێ: {وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنْ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً - النساء/٩٢}. رەوانیە بۆ موسوڵمان كە موسوڵمان بكوژێ، هەركەسێ ئەو تاوانە بكا سزای سەختی دۆزەخی هەیە. مەگەر كەسێك بەهەڵە ئەو تاوانەی لەدەست بقەومێ. جا ئەگەر موسوڵمانێك بەهەڵە موسوڵمانێكی لەدەست كوژرا، ئەوە دەبێ لە فەرمبووكردنەوەی ئەو تاوانەدا كۆیلەیەك ئازادبكاو خوێنیش بدا بە كەس‌وكاری كوژراو مەگەر كەس‌وكاری كوژراو لێی خۆشبن‌و خوێنەكەی لێ نەستێنن. ئەگەر كوژراوەكە بۆ خۆی موسوڵمان بوو بەڵام كەسوكاری كافرو دوژمن بوون بەمئێوە، ئەوە

کەفارەتەکەی ئازادکردنی کۆیلەیەکی موسوڵمانەو خوێن نادرێ. ئەگەر کوژراو لەگەڵ‌و هۆزێك بوو لەگەڵ ئێوەدا عەهدو پەیمان هەبوو، ئەوە دەبێ خوێن، بدرێ بە کەس‌وکاری کوژراوو کۆیلەیەکی موسوڵمانیش ئازادبکا، جا ئەگەر کۆیلە دەستەبەر نەبوو دەبێ دوو مانگ لەسەریەك بەڕۆژوو بێ، ئەمە تەوبەو قەرەبوو کردنەوەیە لەو تاوانەو لەخوداوە دانراوە، پەروەردگار زاناو کاربەجێیە. وەلێ کوشتنی بەئەنقەست، خزم‌و کەسوکارو خوێنگرەکانی سەرپشکن لەوەدا بکوژ بکوژنەوە، یان نەیکوژنەوەو خوێن وەربگرن، ئاماژە بە ئایەتی قورئان: کە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنْثَى بِالأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ – البقرة/١٧٨}.

ئەی خاوەن باوەڕان تۆڵە لەبکوژ بکەنەوە دەبێ مرۆڤی ئازاد لەجیاتی مرۆڤی ئازاد بکوژرێتەوە، کۆیلە لەشوێنی کۆیلەو مێینە لەشوێنی مێینە. جا ئەگەر بکوژ لەلایەن خزم‌و کەسوکاری کوژراوەوە عەفووکراو نەیانکوشتەوە پێویستە بەرێ‌و جێ‌و چاکەکاری‌و پیاوانە خوێنەکە وەربگرن، هەروا پێویستە خوێندەرەکان بە پیاوانەو رێك‌و پێك خوێنەکە بدەن، ئەوە کە دروستە لەجیاتی کوشتنەوە خوێن وەربگیرێ ئاسانکردن‌و بارسوکییە لەسەر بکوژ لەخوداوە بڕیاری لەسەر دراوەو رەحمەت‌و بەزەیی خودایە بۆتان، جا کەسێ تەجاوزکاری بکاو زێدەڕەوی بکا لەخوێن وەرگرتندا یان لەخوێن داندا ئەوە سزای سەختی دۆزەخی بۆ ئامادەکراوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يُودَى أَوْ يُقَادَ».[1]

---

[1] متفق عليه: خ(٦٨٨٠/٢٠٥/١٢)، م(١٣٥٥/٩٨٨/٢).

کەسێك موسوڵمانێکی لەدەست کوژرا یان لەجیاتی خوێن دەدا یان دەکوژرێتەوە.

ئەم ماڵو سامانەی لەجیاتی خوێن دەدرێ، بە کوشتنەکە واجب نەبووە بەڵکوو بەدەلی قیصاصەکەیە، بۆیە بۆ خوێن وەرگرەکان رەوایە صوڵح بکەن لەسەر غەیری خوێنەکە، تەنانەت ئەگەر زیادیش وەربگرنو داوای زیادە بکەن، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا دُفِعَ إِلَى أَوْلِيَاءِ الْمَقْتُولِ فَإِنْ شَاءُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاءُوا أَخَذُوا الدِّيَةَ وَهِيَ ثَلاثُونَ حِقَّةً وَثَلاثُونَ جَذَعَةً وَأَرْبَعُونَ خَلِفَةً وَمَا صَالَحُوا عَلَيْهِ فَهُوَ لَهُمْ». وَذَلِكَ لِتَشْدِيدِ الْعَقْلِ.[1] کەسێك بە ئەنقەست موسوڵمانێکی کوشت، بکوژ دەدرێتە دەست خزمو کەسی کوژراو، ئەگەر ئارەزۆیان بوو بیکوژنەوە، ئەگەر حەزیان لێ بوو خوێنی لێ وەردەگرن، خوێنی کوژراو سەد حوشترە، سییان سێ ساڵیان تەواوکردبێو چوبنە ساڵی چوارەمەوە، سییان چوار ساڵیان تەواوکردبێو چوبنە ساڵی پێنجەم، چلیشیان ئاوس بن، ئەوەی خزمو کەسوکاری کوژراو پێی رازی دەبنو صوڵحی لەسەردەکەن ئەوە مافی خۆیانە وەری بگرن، ئەمەش بەمەبەستی گرانکردنی خوێنەکە لەسەر بکوژ.

خۆ ئەگەر خزمی کوژراو بکوژ عەفو بکەن ئەوە باشترە، ئاماژە بە ئایەتی {وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى – البقرة/٢٣٧} ئەگەر ئێوەی کەسوکاری کوژراو بکوژ عەفوو بکەن لە کوشتنەوەو لەخوێن، وەرگرتن ئەوە باشترەو نزیکترە لە تەقوا.

---

[1] حسن (ص.ت/١١٢١)، ت(١٤٠٦/٤٢٣/٢)، جة(٢٦٢٦/٨٧٧/٢).

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلاَّ عِزًّا»[١]؛ ئادەمیزادی لێ بوردەو عەفوکار، خودا شکۆمەندی پێ دەدا.

## مەرجەکانی تۆڵەستاندنەوەو کوشتنەوەی بکوژ

**کوشتنەوەی بکوژ واجب نابێ هەتا ئەم مەرجانە نەیەنە دی:**

١- دەبێ بکوژ باڵغو عاقڵو بەئاگا بێ، واتە (موکەللەف) بێ. کەوابوو تۆڵەستاندنەوە (قیصاص) لەسەر منداڵو شێتو نوستوونیە، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجنون حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ».[٢]؛ قەڵەمی موحاسەبەو تۆڵە لەسەر سێکەس هەڵگیراوە: لەسەر منداڵ هەتا باڵغ دەبێ، لەسەر شێت هەتا ئیفاقەی دێو چاك دەبێتەوە، لەسەر نوستوو هەتا بەئاگا دێتەوە.

٢- نابێ کوژراوەکە لەوکەسانە بێ کە کوشتنیان ڕەوایە بەهۆیەك لەو هۆیانەی حەدیثی «لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلاَمِهِ أَوْ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانِهِ أَوْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ».[٣] دیاری کردووە.

٣- نابێ کوژراوەکە کوڕو کچو نەوەی بکوژبێ ئاماژە بە حەدیثی (لا يُقْتَلُ الْوَالِدُ بِوَلَدِهِ).[٤] باوك کە بکوژی منداڵی خۆی بێ ناکوژرێتەوە.

---

[١] صحيح: (ص.ت/١٨٩٤) ، م(٢٥٨٨/٢٠٠١/٤)، ت(٢٠٩٨/٢٥٤/٣).

[٢] صحيح: (ص.ج/٣٥١٢) .

[٣] صحيح: (ج/٧٦٤١) .

[٤] صحيح (الإرواء/٢٢١٤)، ت(١٤٢٢/٤٢٨/٢)، جة(٢٦٦١/٨٨٨/٢).

٤- نابێ کوژراو کافربێو بکوژ موسوڵمان بێ چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: (لاَ يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ).[1] موسوڵمان بەهۆی ئەوەی کە کوژراوەکەی کافرە ناکوژرێتەوە.

٥- نابێ کوژراو کۆیلە بێو بکوژ ئازاد، ئەگەر بکوژ مرۆڤی ئازادبوو کوژراوەکەش کۆیلەبوو ئەوە بکوژ ناکوژرێتەوە.

## کۆمەڵێك بکوژ لە تۆڵەی یەك کوژراودا دەکوژرێنەوە

ئەگەر کۆمەڵێك یەکیان گرتو بەهەموانیان یەکێکیان کوشت، ئەوە هەموویان دەکوژرێنەوە لە تۆڵەی کوشتنی ئەو کوژراوەدا. ئاماژە بەو ریوایەتەی ئیمام مالیك لە سەعیدی کوڕی (المسیب)ەوە ریوایەتی کردوە: کە عومەری کوڕی خەتتاب پێنج یان حەوت کەسی کوشتنەوە لە قیصاصی یەك کەسدا: کە هاوکاری یەکتریان کردبوو بۆ کوشتنی پیاوێك بە فێڵ بردبوویانە شوێنێك کوشتبوویان.[2]

ئەمجار فەرمووی: (لَوْ تَمَالأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ جَمِيعًا).[3] ئەگەر هەموو ئەهلی صەنعاء گەلەکۆمەکێیان بکردایە لەسەر کوشتنی ئەم مرۆڤە هەموویانم دەکوشتنەوە.

## قیصاصو تۆڵە ستاندنەوە لەبکوژ بەیەکێك لەدووشت دەچەسپێ

یەکەم: بکوژ دان بەتاوانەکەیدا بنێ:

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە جولەکەیەك سەری جارییەکی لەنێوان دوو بەردا جەڕمبابە دابوو شکاندبووی. پێیان گوت کێ وای لێ کردی؟ فلان؟

---

[1] حسن صحیح: (ص.ت/١١٤١) ، خ(٦٩١٥/٢٦٠/١٢)، ت(١٤٣٣/٤٣٣/٢).

[2] صحیح: (الإرواء/٢٢٠١) ، ط:(١٥٨٤/٦٢٨).

[3] (الإرواء/٢٢٠١)، ط:(١٥٨٤/٦٢٨)، فع(٦/٢٢)، هق(٨/٤١).

يان فلان؟ هەتا سەرە گەیشتە سەر كابرای جولەكەو ناوی هێندرا، كە ناوی هێنرا ئافرەتەكە بەسەر ئامازەی بۆكرد، كابرای جولەكەیان هێناو ئیعتیرافی كرد، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی دا سەری كابرای جولەكەیان بەبەرد شكاندەوە.[1]

دووەم: شایەتدانی دووشاهید لەسەری:

لە رافیعی كوڕی خەدیجەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: شەوێك لە خەیبەر پیاوێك كوژرا، كە ڕۆژبۆوە خوێنگرەكانی چوونە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)و ڕوداوەكەیان عەرزكرد، فەرمووی: (أَلَكُمْ شَاهِدَانِ يَشْهَدَانِ عَلَى قَتْلِ صَاحِبِكُمْ؟). دوو شایەتتان هەیە شایەتی بدەن كێ خزمەكەتانی كوشتووە؟ وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! لەوشوێنەی خزمەكەمانی لێ كوژراوە كەسی موسوڵمانی لێ نەبووە تا بیكەین بە شایەتو ئەو دەڤەرو هۆبە هەموویان جولەكەن، جولەكە پێكیشی تاوانی لەوەش گەورەتر دەكەن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: پەنجا كەسیان لێ هەڵبژێرن سوێندیان بدەن، سوێندیان نەخوارد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەلایەن خۆیەوە خوێنەكەی دا.

## مەرجی جێبەجێكردنی قیصاصو تۆڵە لەبكوژ

مەرجە بۆ ئەنجامدانی قیصاصو تۆڵە لە بكوژ هەبوونی سێ مەرج:

١- ئەوەی داوای تۆڵەستاندن دەكا دەبێ موكەللەف بێ. ئەگەر داواكاری تۆڵەستاندن منداڵ بوو یان شێت بوو، بكوژ بەنددەكرێ تا داواكار دەبێتە موكەللەف.

---

[1] متفق علیه: (٦٨٧٦/١٩٨/١٢)، م(١٦٧٢/١٢٩٩/٣)، د(٤٥١٢/٢٦٧/١٢).

٢- ئەگەر خوێنگرەکان چەند کەسێك بوون دەبێ هەموویان رایان یەك بێ لەسەر ئەنجامدانی تۆڵە لەسەر بکوژ، ئەگەر هەندێکیان عەفویان کرد، ئەوە کوشتنەوەی لەسەر لادەچێ.

لە زەیدی کوڕی وەهبەوە ڕیوایەتکراوە: کە ئیمامی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) پیاوێکی بکوژیان بردە لای کە پیاوێکی کوشتبوو. خزم‌و کەسی ویستیان بکوژ بکوژنەوە. خوشکی کوژراوەکە خێزانی بکوژ بوو وتی: من بکوژ لەبەشی خۆم عەفوو دەکەم، ئیتر عومەر (رەزای خودای لێ بێ) فەرمووی: کابرای بکوژ کوشتنەوەی لەسەرلاچوو.[1]

هەر لەوەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك لەلای ژنەکەی پیاوێکی بینی، ئیتر مێردەکە ژنەکەی کوشت، روداوەکە بەرزکرایەوە بۆلای ئیمامی عومەر هەندێ لەبراکانی ژنە کوژراوەکە گلەییان لە ژنە کوژراوەکە هەبوو، لەبەشی خۆیان بکوژیان عەفوو کرد، ئیتر ئیمامی عومەر فەرمانی کرد کە باقی خوێنگرەکانی ژنە کوژراوەکە خوێن وەربگرن.[2]

٣- نابێ جێبەجێکردنی تۆڵە لە تاوانبار هەمان زیان بەغەیری تاوانبار بگەیەنێ بۆ نموونە ئەگەر کوشتنەوە لەسەر ئافرەتێکی سکپڕ چەسپا، ئافرەتەکە ناکوژرێتەوە تا منداڵەکەی دەبێ‌و شیری پێ دەداو لەشیر دەبڕێتەوە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی بورەیدەوە لە باوکییەوە ڕیوایەتکراوە: کە ئافرەتێکی غامیدی پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد وتی: من تووشی زینابووم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: (إرجعي) جارێ بڕۆرەوە، ئافرەتەکە گەڕایەوە، بۆ سبەینێ هاتەوە

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٢٢٢)، عب(١٠/١٣/١٨١٨٨).

[2] صحيح (الإرواء/٢٢٢٥)، هق(٨/٥٩).

خزمەتی وتی: قوربان وادیارە دەتەوێ وەکوو ماعیزی کوڕی مالیك بمگەڕێنیتەوە، سوێندم بەخودا من لەناکامی زیناکردنەوە سکم پڕبووە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: (دەی کە هەر سوری لەسەر دان پیانانەکەتو ناتەوێ نهێنی خۆت بپۆشی بڕۆرەوە تا منداڵەکەت دەبێ). جا کە ژنەکە مناڵەکەی بوو، لەپارچە پەڕۆیەکا مناڵەکەی هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەوە مناڵەکەمە بوومە، پێی فەرموو: دە ئێستە بڕۆ شیری بدەرێ مناڵەکەت بەخێوبکە تا لەشیری دەبڕیەوە، جا کاتێ ژنەکە منداڵەکەی گەورەکردو لەشیری بڕیەوە مناڵەکەی هێنایەوە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەتێك نانی بەدەستەوەبوو دەیخوارد، عەرزی کرد: ئەوە مناڵەکەم گەورەکردووەو لەشیرم بڕیوەتەوە ئەوەتا خواردن دەخوا. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) منداڵەکەی دایە دەست پیاوێك لە موسوڵمانان کە بەخێوی بکا سەرپەرشتی بکا، فەرمانیشی کرد چاڵێکیان بۆ ئافرەتەکە هەڵکەند قوڵییەکەی تا سەرسنگی بوو، ئەمجار خستیانە ناوی فەرمانی بە خەڵکەکە کرد بەردەبارانی بکەن، خالیدی کوڕی وەلید یەکێك بوو لەوانەی بەردەبارانی دەکرد بەردێکی کێشا بەسەریداو خوێن فیچقەی کرد چەند دڵۆپە خوێنێ چوو بە دەمو چاویدا، لەسەرئەوە خالید جوێنێکی پێدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَهْلاً يَا خَالِدُ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا صَاحِبُ مَكْسٍ لَغُفِرَ لَهُ». هێواش ئەی خالید! سابەو کەسەی گیانی منی بەدەستە ئەم ژنە تەوبەیەکی کردووە ئەگەر باجگرو گومرگ ستێن تەوبەی وا خالیصو دڵسۆزانە بکەن خودا لێیان خۆش دەبێ، ئەمجار فەرمانی کرد تەرمی ژنەکەیان شۆردو کفنیان کرد، تەشریفی بۆ خۆی نوێژی لەسەرکرد، ئەوجا لەگۆڕستانی موسوڵمانان ناشتیان.

## بكوژ چۆن‌و بەچی دەكوژرێتەوە؟

ئەصڵ‌و واقیع ئەوەیە بكوژ بەو ئامێرەی تاوانی كوشتنەكەی پێ ئەنجام داوە بكوژرێتەوەو بەو شێوەش بكوژرێتەوە كە ئەو تاوانەكەی پێ كردوە. چونكە ئەوە مانای عەدالەت‌و یەكسانی دەگەیەنێ، هەروا چونكە قورئان دەفەرموێ: {فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ – البقرة/١٩٤} كەسێك دەستدرێژی كردە سەر ئێوە، ئێوەش بەهەمان شێوە دەستدرێژی بكەنەوە سەر.

یان دەفەرموێ: {وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ – النحل/١٢٦}. ئەگەر تۆڵەتان ستاندەوەو ئازاری تاوانبارتاندا بەوشێوە ئازاری بدەنەوە كە ئێوە ئازاردراون. هەروا ئاماژە بەوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سەری كابرای جولەكەی واشكاندەوە بەبەرد كە ئەوسەری ئافرەتەكەی شكاندبوو.

## تۆڵەستاندنەوە مافی دادوەرو حاكمە

ئیمامی قورطوبی فەرموویەتی: هیچ راجیاییەك نیە لەوەدا: كە تۆڵەستاندنەوە لە بكوژ مافی خزم‌و كەس‌وكاری كوژراوەكەیە ئەوان دەبێ داوای تۆڵەبكەن‌و واجبە جێبەجێی بكەن، چونكە پەروەردگار فەرمانی بەهەموو موسوڵمانان كردوە بەتۆڵەستاندنەوەو قیصاص، ئاشكراشە ناگونجێ هەموو موسوڵمانان كۆببنەوەو تۆڵە لە بكوژێك وەربگرنەوە، كەوابوو فەرمانڕەواو سوڵتانیان كردوە بەوەكیل‌و بریكاری خۆیان بۆ جێبەجێ كردنی قیصاصی كوشتن‌و باقی تۆڵەو حەددە شەرعییەكان.[1]

---

[1] الجامع لأحكام القرآن: (٢٤٥ فقرمانرقوای ٢/٢٤٦).

عیللـەتو باییـسی ئـەوەش ئەوەیـە: کـە خـاوەنی تەفـسیری الـصاوی کـە حاشیەیە بەسـەر تەفـسیری (جلالـین)ەوە، رونـی کردۆتـەوە دەڵـێ: (هـەرکاتێ چەسـپا کـە بکـوژ بـە ئەنقەسـتو دەسـتدرێژی موسـوڵمانێکی بـێ تـاوانی کوشتووە، پێویستە لەسەر فەرمانڕەواو حاکمی شەرعی موسـوڵمانان کۆمـەکی بـە خـزمو کـەس‌وکاری کـوژراو بکـەن بۆئـەوەی بتـوانن دەسـەڵاتی خۆیـانی بەسەردا فەرزبکەنو چییان بوێ لەگەڵی بکەن، ئەمجار دەبێ حاکمو دەسەڵات بەویستی خزمو کەس‌وکاری کوژراو بکوژ بکوژێتـەوە، یـان عـەفووی بکـا، یـان خوێن وەربگـرێ، دروسـت نیـە بـۆ وەلیو خوێنگرەکـانی کـوژراو بـەبێ ئیزنـی حاکم دەسەڵاتی خۆیان بەسەر بکوژدا جێبەجێ بکەن، چونکە ئـەوە ئـاژاوەو فیتنەیی لێ دەکەوێەوە، خۆ ئەگەر وەلیو خزمـی کـوژراو بـەبێ ئیزنـی حـاکم بکوژی کوشتەوە بەتاوان دادەنرێو تەعزیر دەکرێ.[1]

## تۆڵەو قیصاص لەشتێك کە نەگاتە کوشتنو گیان دەرچوون

جا وەکوو چۆن تۆڵەو قیصاص لە بکوژ چەسپاوەو فەرمانی پێکـراوە کـە ئـەنجام بـدرێ. هـەروایش تۆڵـەو قیـصاص چەسـپاوە لـەو برینـدارکردنو شکاندنانەی کە سەر ناکێشێ بۆ گیان دەرچوون... قورئان دەفەرموێ: {وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِـالأُذُنِ وَالـسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ – المائدة/٤٥}. نووسیومانە فـەرزمان کـردووە لەسـەر نەتـەوەی ئیـسرائیل لـە تەوراتـدا، لـەجیاتی نـەفس نـەفس دەکوژرێتـەوە، لـە تۆڵەی چاوکوێرکردن چاو کوێردەکرێتـەوە لـەجیاتی لـوت لـوت دەبڕدرێتـەوە، لـەجیاتی گوێـچکە گوێـچکە ئـاوای لێ دەکرێتـەوە، لـەجیاتی ددان ددان دەشکێندرێ، برینیش هەروا تۆڵەی لەسەرە. ئەم حوکمانە هەرچەند شـەرعو

---

[1] فقه السنة: ج٣/٤٥٣.

یاسای نەتەوەی پێش ئیسلامن وەلێ بوون بە شەرعو یاسای ئێمەیش، چونکە پێغەمبەر چەسپاندونی.

ئەوەتا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەکوو بوخاریو موسلیم لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە بۆمانی ریوایەت دەکەن: کە روبەیعی کچی (النضر) ددانی جارییەکی شکاند، بنەماڵەی روبەیع پێشنیاری ئەوەیان کرد قەرەبووی عەیبدارییەکەی بدەن، خزمو کەسی جارییەکە وتیان: دەبێ قیصاصی لێ بسەندرێ، ئەنەسی کوڕی (النضر) کە برای روبەییع بوو، هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەوە وابڕیارە ددانی روبەییع لەتۆڵەی ددانە شکاوەکەی جارییەکەدا بشکێتەوە؟ سوێندم بەو کەسەی تۆی بەحەق کردوە بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) من وادەزانم ئەوان خودا دڵیان نەرم دەکاو ددانەکەی ناشکێتەوە! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَا أَنَسُ كِتَابُ اللّٰهِ الْقِصَاصُ». ئەی ئەنەس قورئان قیصاصی دەست نیشان کردوەو مافی ئەوەی داوە بە ئەوان: کە داوای شکاندنەوەی ددانی روبەییع بکەن، ئەوەبوو لە دووایيدا رازی بوون قیصاصی لێ نەستێننەوە عەفوویان کرد، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لأَبَرَّهُ» هەندێ بەندەی خودا هەن ئەوەندە لای خودا بەڕێزن ئەگەر داوا لەخودا بکاو جەختی لەسەربکا خودا داواکەی جێبەجێ دەکا.[1]

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢٢٢٨) ، خ(٥/٣٠٦/٢٧٠٣)

### دەبێ بۆ تۆڵەستاندنەوەی جگە لەکوشتن ئەم مەرجانە بێنەدی

١- دەبێ تاوانکار موکەللەف بێ. (باڵغو عاقڵو ئازاد بێ).

٢- دەبێ بە ئەنقەست تاوانەکە بکا ئەگەر بەهەڵەبوو تۆڵەی لەسەرنیە چونکە کوشتن ئەگەر بەهەڵەبوو قیصاصی لەسەرنیە کەوابوو لەشتێکدا کە لەخوار کوشتنەوەیە دەبێ بەهیچ جۆرێ قیصاصی لەسەر نەبێ.

٣- دەبێ خوێنی تاوانکارو تاوان لێ کراو یەکسان بن، کەوابوو ئەگەر موسوڵمانێك نیمی‌یەکی بریندار کرد قیصاصی لێ ناسەندرێ.

### قیصاص لە ئەندامەکانی جەستەدا

مەرجە بۆ تۆڵەستاندنەوە ئەنجامدانی قیصاص لە ئەندامەکانی دا سێ شت:

١- دەبێ بەبێ ستەمکردن بگونجێ تۆڵەستاندنەوەکە ئەنجام بدرێ. بەم جۆرە بڕینەوەکە لە جومگەوە بێ، وەکوو جومگەی دەستو ئانیشك. یان بتواندرێ لە ئەندازەیەك رابگیرێ وەکوو نەرمایی لوت تا دەگاتە ئێسقانەکەی. کەوابوو تۆڵەستاندنەوە ناکرێ لە ئەندامێکدا بۆش بێ، هەروا لەبڕینی بڕێ لە قۆل یان شکاندنی ئێسقانێك جگە لە ددان.

٢- لێکچوونی ئەندامەکان لەناوو لە شوێندا، کەوابوو لەجیاتی ئەندامی لای چەپ لای راست نابڕدرێ لەجیاتی ئەندامی لای راستیش لای چەپ نابڕدرێ هەروا لەجیاتی قامکە چکۆلە قامکە گەورە نابڕدرێو بە پێچەوانەشەوە، چونکە یەکسانییان لەنێواندا نیە ناویان جودایە، هەروا لەجیاتی ئەندامی زێدە ئەندامی ئەصڵی نابڕدرێ چونکە یەکسانییان لەناودانیە چ لەڕوی سودو قازانجەوە چ لەروی شوێنەوە.

٣- یەکسانی ئەندامی تاوانکارو تاوان لێکراو لەڕوی ساغیو ناساغییەوە، کەوابوو دەستی ساغ نابڕدرێ لەجیاتی دەستی شلەپەتە، دەستی تەواوو بێ

عـەیب نـابڕدرێ لـەجیاتی دەسـتێك پەنجـەكانی تـەواو نـەبن، بـەڵام بـە پێچەوانەوە دروستە.

## تۆڵەستاندنەوە لەجیاتی بریندارکردنی بە ئەنقەست

بریندارکردنی بە ئەنقەست قیصاصی تێدا دروست نیە مەگەر بتواندرێ وەكوو برینی بریندارکراو، تاوانبار بریندار بکرێتەوە بەبێ زیادوکەم. ئەگەر چونیەكی‌و موماثـەلـە نەدەهاتـەدی مەگـەر بـە تـەجاوزکردن لـە ئەنـدازەی دیاریکراو، یان بـە پـەنابردن بـە موخـاطـەرەو زیـان گەیانـدنی پـتر بـە بابـای تاوانبار، ئەوە ئەوکاتە قیصاص واجب نیە، بەڵکوو دەبێ خوێن بدا.

## خوێن

خـوێن: بریتییـە لـەو مـاڵ‌و سـامانەی پێویـستە بـدرێ بـە کـابرای دەستدرێژی بۆسەر کراو یان بە سەرپەرشتیارو (وەلی)یەکەی.

خوێن دەدرێ بۆ ئەو تاوانەی قیصاصی تێدایە ئەوەی قیصاصی تێدانیە. بۆ هەردوو جۆریـان دەبـێ. لـەزمانی عەرەبیـدا وەکوو پێـی دەگـوترێ: (دیـة) پێـشی دەگـوترێ (عـەقل) کـە بـەمانا بەسـتنەوەی ئـاژەڵ دێ. بنـەمای ئـەم تەسمییـە ئەوەیـە بکوژ کـە مرۆڤێکـی لەدەسـت دەکـوژرێ، ئـەو حوشـترانەی دەیانـدا بـۆ خوێنەکـە بـە ڕێـشمەو گـوریس لەبـەردەم مـاڵی خزمـی کـوژراودا دەیانبەستێتەوەو ئامادەیان دەکا بـۆ تەسـلیمکردن بـەخوێنکرەکانی کوژراو... دەگوترێ (عقلت عن فلان) خوێنی فلان بکوژم خستە ئەستۆی خۆم بنـەماو بەڵگـەی خـوێن دان‌و خـوێن وەرگـرتن ئـەم ئایەتـەی قورئانـە کـە دەفـەرموێ:

{وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ

رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنْ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً – النساء/٩٢}.

دروست نيەو نابێ هيچ موسوڵمانێك بە ئەنقەست موسوڵمان بكوژێ. مەگەر بەهەڵە موسوڵمانێكی لەدەست بكوژرێ، جا ئەگەر كەسێك بەهەڵە موسوڵمانێكی كوشت، دەبێ لەكەفارەتی ئەو تاوانەدا كۆيلەيەك ئازاد بكاو خوێنيشی بدا بەكەس‌وكاری كوژراوەكە. مەگەر ئەوان لەخوێنەكە خۆش ببن‌و لێی وەرنەگرن، جا ئەگەر كوژراوەكە بۆخۆی موسوڵمان بوو بەڵام خزم‌و كەس‌وكاری دوژمنی ئێوە بوون‌و كافر بوون ئەوە بكوژەكە تەنها كۆيلەيەكی موسوڵمان ئازاد دەكا، ئەگەر كوژراو لەگەل‌و هۆزێك بوو لەنێوان ئێوەو ئەواندا پەيمان‌و ميثاق هەبوو ئەوە بكوژ دەبێ كۆيلەيەكی موسوڵمانيش ئازاد بكاو خوێنيش بدا بەكەس‌وكاری كوژراوەكە، كەسێك كۆيلەی دەست نەكەوت دەبێ دوو مانگ لەسەر يەك بەرۆژو بێ، پەروەردگار ئەم ياسايەی داناوە بۆ ئەوەی تاوانكار لەتاوان پاك بێتەوەو دەروونی ئارام بگرێ، پەروەردگار زاناو دانايە لەهەموو شتێكداو هەموو ئەحكام‌و ياسايەكی لەعيلم‌و حيكمەتەوە سەرچاوەی گرتووە.

لە عەمری كوڕی شوعەيبەوە لەباوكيەوە لەباپيريەوە ڕيوايەتی كردووە كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بڕياری فەرموو: هەركەسێك بەهەڵە كوژرا خوێنەكەی سەد حوشترە، سييان ساڵێكی تەواو كردبێ‌و چوبێتە ساڵی دووەمەوە، سييان (بنت لبون) بن دوو ساڵەيان تەواو كردبێ‌و چووبنە ساڵی سێيەمەوە، سييان سێ ساڵيان تەواو كردبێ‌و چوبنە ساڵی چوارەمەوە، دە حوشتريشيان (ابن لبون) بن واتە حوشترە نێرە بن دوو ساڵەيان تەواو كردبێ‌و چوبنە ساڵی سێيەمەوە.[1]

---

[1] حسن (ص. جه/٢١٢٨)، د (١٢/٢٨٣/٤٥١٨)، جه (٢/٨٧٨/٢٦٣٠)، ن (٨/٤٣).

هەر لەعەمری کوڕی شوعەیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بەهای خوێن لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هەشت سەد دیناری زێڕ بوو یان هەشت هەزار دیرهەمی زیو بوو، ئەم یاسایە بەوجۆرە بەردەوام بوو موسوڵمانان پابەندی بوون هەتا ئەو ڕۆژگارەی عومەری کوڕی خەتتاب بەجێنشین. ڕۆژێك وتارێکی بۆ موسوڵمانان داو فەرمووی: ئەی خەڵکینە بەهای حوشتر بەرزبۆتەوە، ئیتر ئەوەبوو حەزرەتی عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) بۆئەوانەی خاوەنی زێڕن‌و بیانەوێ زێڕبدەن لەبەهای خوێندا هەزار دیناری زێڕی دانا ئەوانەی بەزیو بیاندایە دوازدە هەزار دیرهەمی زیوی دانا ئەوانەی بیانەوێ ڕەشە وڵاخ بدەن دووسەد ڕەشەوڵاخ ئەوانەی مەڕیان هەیە دووهەزار مەڕ، ئەوانەی کوتاڵیان بدایە دووسەد پۆشاکی بوردی یەمەنی.

عەمری کوڕی شوعەیب کە ڕاوی حەدیثەکەیە دەڵێ: عومەر دەربارەی ئەهلی ذیمە بێدەنگ بوو بەهای خوێنی ئەوانی بەرزنەکردەوە.

## ئەوکوشتنەی خوێندانی تێدا واجبە

زانایانی ئیسلام کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: کە خوێن واجبە لەکوشتنی بەهەڵەو شێوە هەڵەدا، هەروا لەکوشتنێك دا بە ئەنقەست بێ بەڵام لەکەسێکەوە ڕوی دابێ مەرجێك لە مەرجەکانی تەکلیفی تێدانەبێ وەکوو ئەوە بکوژەکە منداڵ بێ یان شێت بێ. هەروا لەکوشتنی بە ئەنقەستدا: کە نرخ‌و ڕێزی بکوژ لەنرخی کوژراو زیاتربێ. وەکوو بکوژ ئازادبێ‌و کوژراو کۆیلە بێ. هەروا خوێن واجبە لەسەر بکوژێك کە لەخەودا وەرگەڕێ بەسەر یەکێکی تردا و بیکوژێ. یان کەسێك بەربێتەوە بەسەر یەکێکی تردا و بیکوژێ.

## جۆرەکانی خوێن

خوێن هەیە قورس‌و (مغلظ)ە هەیە سوك‌و كەم ئەركە. خوێنی سوك‌و هاسان واجب دەبێ لە كوشتنی بەهەڵەدا، خوێنی قورس‌و (مغلظ) لەكوشتنی شێوە ئەنقەستدا واجبە. خوێنی كوشتنی بە ئەنقەست ئەگەر خوێنگرەكان لە كوشتنەوەی بكوژ هاتنەخوار، ئەوە ئەندازەكەی بەوجۆرە دەبێ كە لەسەری رێك دەكەون، ئامـاژە بە حەدیثەكەی عەمری كوڕی شوعەیب كە لەباوكیەوە، لە باپیریەوە بە مەرفوعی ریوایەتی كردوە: كە فەرمووی: «مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا دُفِعَ إِلَى أَوْلِيَاءِ الْمَقْتُولِ فَإِنْ شَاءُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاءُوا أَخَذُوا الدِّيَةَ وَهِيَ ثَلاَثُونَ حِقَّةً وَثَلاَثُونَ جَذَعَةً وَأَرْبَعُونَ خَلِفَةً وَمَا صَالَحُوا عَلَيْهِ فَهُوَ لَهُمْ». وَذَلِكَ لِتَشْدِيدِ الْعَقْلِ.[1] كەسێك بەئەنقەست موسوڵمانێك بكوژێ دەدرێتە دەست خزم‌و كەسی كوژراو، ئەگەر ویستیان دەیكوژنەوە، حەزیان لێ بوو، خوێنی لێ وەردەگرن، خوێنەكەش بریتییە لە سەد حوشتر سییان سێ ساڵیان تەواوكردبێ‌و چوبنە ساڵی چوارەمەوە، سییان (جذعة)بن، چلیان (خلفه) بن واتە بێچوویان بەدواوەبێ، چۆنیان سوڵح كردو رێككەوتن ئەوە مافی خۆیانە، ئەمەش بەمەبەستی قورس كردنی خوێنەكە.

خوێنی قورس (مغلظ) سەد حوشترە چلیان دەبێ ئاوس بن ئامـاژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «أَلاَ إِنَّ دِيَةَ الْخَطَإِ شِبْهِ الْعَمْدِ مَا كَانَ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ فِي بُطُونِهَا أَوْلاَدُهَا».[2] بزانن خوێنی كوشتنی بەهەڵەو شێوە ئەنقەست كە بەقەمچی‌و گۆچان لێی بداو گیانی دەرچێ خوێنەكە سەد حوشترە چلیان دەبێ ئاوس بن.

---

[1] (الإرواء/٢٢٤٧)، د(٤٥١٩/٢٨٤/١٢).

[2] صحيح: (ص.جة/٢١٢٦)، د(٤٥٢٤/٢٩١/١٢)، جة(٢٦٢٧/٨٧٧/٢).

## خوێنی کوشتنی بە ئەنقەست لەماڵی بکوژ دەدرێ

خوێنی بەهەڵەو شێوە ئەنقەست لەسەر کەس‌وکاری بکوژە، واتە: خزمە نێرینەکانی کە باڵغ بووبن لە باوکییەوە خزمی بن‌و دەوڵەمەندو عاقل بن. کوێرو پیرو کەمئەندام ئەگەر دەوڵەمەندبن بەردەکەون. بەڵام ناکەوێتە سەر خزمی مێینەو هەژارو منداڵ‌و شێت‌و ئەوەیش کە ئایینی لە ئایینی بکوژ جوداواز بێ. چونکە مەبەستەکە یارمەتیدان‌و کۆمەکییە ئەوانەش ئەهلی ئەوە نین.

بنەماو بەڵگەی ئەوە کە ئەو جۆرە خوێنە دەکەوێتە سەر کەس‌و کاری نێرینەو دەوڵەمەندی بکوژ حەدیثەکەی ئەبو هورەیرەیە کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: دوو ئافرەتی هۆزی هوزەیل شەڕیان بوو، یەکێکیان بەردێکی بەوی تریاندا دا ئافرەتەکەو بێچووی ناو منداڵدانیشی کوشت، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بڕیاریدا خوێنی زارۆکەکە کۆیلەیە بێ یان (وەلیدە)یەك بێ، بڕیاریشیدا خوێنی ئافرەتەکە لەسەر خزمی ئافرەتە بکوژەکەبێ.[1]

## خوێنی ئەندامەکانی جەستە

لەجەستەدا بڕێ ئەندام هەن تاکن وەکوو لووت‌و زوبان‌و وانێکی نێرینە، هەندێ ئەندامیش جوتن وەکوو چاوو گوێچکەو دەست، هەیشە زیاترە وەکوو پەنجەو ددان جا ئەگەر مرۆڤێك ئەندامێکی لەو ئەندامە تاکانە فەوتاند یان دوو لەوانەی کە جوتن ئەوە خوێنی تەواو دەکەوێتە سەر تاوانکار. ئەگەر ئەندامێکی لەجوتەکان فەوتاند ئەوە نیوەی خوێنی دەکەوێتە سەر.

کەوابوو خوێنی تەواو واجب دەبێ لەبارتەقای فەوتاندنی لوت‌و دووچاو، لە فەوتانی یەك چاودا نیوەی خوێن واجب دەبێ. لە فەوتاندنی پێلۆی

---

[1] متفق علیە: خ(٦٧٤٠/٢٤/١٢)، م(١٦٨١/١٣٠٩/٣)، ن(٤٧، ٤٨/٨).

چاوێکدا چواریەکی خوێن واجب دەبێ، لەبری فەوتاندنی پەنجەی دەست‌و قاچ خوێنی تەواو واجب دەبێ، لەجیاتی فەوتاندنی هەر پەنجەیەکدا دە حوشتر واجب دەبێ، لە فەوتاندنی هەموو دانەکاندا خوێنی تەواو واجب دەبێ، لەبری هەر ددانێك پێنج حوشتر واجب دەبن.

لە ئەبوبەکری کوڕی عوبەیدوڵڵای کوڕی عومەرەوە لە عومەر خۆیەوە کە لە پێغەمبەری گێڕاوەتەوە فەرموویەتی: «فِي الأَلْفِ الدِّيَةُ إِذَا اسْتُوعِيَ جَدْعُهُ مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ وَفِي الْيَدِ خَمْسُونَ وَفِي الرِّجْلِ خَمْسُونَ وَفِي الْعَيْنِ خَمْسُونَ وَفِي الآمَّةِ ثُلُثُ النَّفْسِ وَفِي الْجَائِفَةِ ثُلُثُ النَّفْسِ وَفِي الْمُنَقِّلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ وَفِي الْمُوضِحَةِ خَمْسٌ وَفِي السِّنِّ خَمْسٌ وَفِي كُلِّ إِصْبَعٍ مِمَّا هُنَالِكَ عَشْرٌ».[1] لووت کە هەمووی بڕاو فەوتا سەد حوشتر خوێنەکەیەتی، خوێنی یەك دەست پەنجا حوشترە، خوێنی قاچ پەنجا حوشترە خوێنی یەك چاو پەنجا حوشترە. لەبری برینێك بگاتە سەر دەماخ‌و پێستە تەنکەکەی سەر دەماخ کون نەکا سێیەکی خوێن هەیە، برینێك بگاتە بۆشایی ناو جەستە سێیەکی خوێن هەیە، برینێك پێویستی بەگواستنەوەی ئێسقان بێ لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر پانزە حوشتر خوێنەکەیەتی، برینێك گۆشت ببڕدرێ‌و بگاتە سەر ئێسقان پێنج حوشتر خوێنیەتی. خوێنی ددان پێنج حوشترە بڕینی هەر پەنجەیەك لەجێگای خۆی دە حوشتر خوێنیەتی.[2]

لە ئەبوبەکری کوڕی موحەممەدی کوڕی عەمری کوڕی حەزم لە باوکییەوە لە باپیریەوە ریوایەتی کردوە لە پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) کە تەشریفی نامەیەکی بۆ ئەهلی یەمەن نارد فەرزو سوننەتەکان‌و ئەندازەی بەهای خوێنەکانی تێدابوو تێیدا فەرموبووی: «وَإِنَّ

[1] صحيح بشواهده (ص.ن/٤٥١٣)، بز(١٥٣١/٢٠٧/٢)، هق(٨/٨٦).

[2] صحيح بشواهده (ص.ن/٤٥١٣)، بز(١٥٣١/٢٠٧/٢)، هق(٨/٨٦).

فِي النَّفْسِ الدِّيَةَ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي الأَنْفِ إِذَا أُوعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَةُ ، وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَةُ ، وَفِي الشَّفَتَيْنِ الدِّيَةُ ، وَفِي الْبَيْضَتَيْنِ الدِّيَةُ ، وَفِي الذَّكَرِ الدِّيَةُ ، وَفِي الصُّلْبِ الدِّيَةُ ، وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَةُ ، وَفِي الرِّجْلِ الْوَاحِدَةِ نِصْفُ الدِّيَةِ ، وَفِي الْمَأْمُومَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ ، وَفِي الْجَائِفَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ ، وَفِي الْمُنَقِّلَةِ خَمْسَ عَشَرَةَ مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي كُلِّ أُصْبُعٍ مِنَ الأَصَابِعِ مِنَ الْيَدِ وَالرِّجْلِ عَشْرٌ مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي السِّنِّ خَمْسٌ مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي الْمُوضِحَةِ خَمْسٌ مِنَ الإِبِلِ».[1]

خوێنی نەفسێك سەد حوشترە، لوت كە بەتەواوی ببڕدرێ خوێنی تەواوی لەسەرە، زوبان خوێنی تەواوی دەوێ، بڕینی دوو لێو خوێنی تەواوی لەسەرە، دوو هێلكە گون خوێنی تەواویان دەوێ، بڕینی وانێكی نێرینە خوێنی تەواوی لەسەرە، شكاندنی پشت خوێنی تەواوی دەوێ، كوێركردنی هەردوو چاو خوێنی تەواویان دەكەوێ، بڕینی قاچێك نیوەی خوێنی تێدا واجب دەبێ، برینێك بگاتە سەر پێستە تەنكەكەی دەماغ سێیەكی خوێنی تێدایە، هەر برینێك بگاتە كلۆرایی جەستە سێیەكی خوێنی تێدایە، هەر برینێك پێویست بكا ئێسقی تێدا ئاڵوگۆڕ بكرێ پانزە حوشتر خوێنیەتی، لەجیاتی هەر پەنجەیەك لە پەنجەی دەستو قاچ دەحوشترە، بۆ هەر ددانێك پێنج حوشترە بۆ هەر برینێك بگاتە سەر ئێسقان پێنج حوشترە.

## خوێنی لەدەستدانی چالاكیەكانی ئەندامانی جەستە

ئەگەر مرۆڤێك زەبرێكی لە مرۆڤێك داو بەهۆیەوە عەقڵی لەدەستدا یان هەستێك لە هەستەكانی فەوتا، وەكوو: بیستن، دیتن، بۆنكردن، چەشتن، قسەكردنی نەماو زمانی گیرا ئەمانە هەموو خوێنی تەواویان لەسەرە.

---

[1] صحيح بشواهده (الإرواء/٢٢٧٥)، (ص.ن/٤٥١٣) ط(٦١١/١٥٤٥)، ن(٥٧-٥٨-٥٩).

لە عەوفەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێش ئەوەی فیتنەی (ابن الأشعث) بەرپا ببێ گوێم لێ بوو وەکوو ئەو دەیگێڕمەوە وتیان: ئەوە ئەبو (المهلب)ە مامی ئەبو قولابەیە، وتی پیاوێك بەردێکی ئاڕاستەکراو بەرسەری کەوت پێی کەربوو زمانی گیرا، شێت بوو، لەپیاوەتیش کەوت، حەزرەتی عومەر چوار خوێنی بۆ بڕیاردا.[1]

ئەگەر کابرایەکی یەکچاو چاوە ساغەکەی دەرهێندرا خوێنی تەواوی دەکەوێ، حەزرەتی عومەر بەوشێوە بڕیاری داو عەبدوڵلای کوڕیو عەلی کوڕی ئەبو طالبیش هەرهەمان بڕیاریان داوە.

لە قەتادەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو ئەبو میجلەز دەیگوت: پرسیارم لە عەبدوڵلای کوڕی عومەر کرد دەربارەی کوێری یەك چاو کە چاوەکەی دەربهێندرێ ئاخۆ حوکمەکەی چۆنە؟ عەبدوڵلای کوڕی صەفوان هەڵیدایە وتی: ئیمامی عومەر (خوای لێ رازی بێ) خوێنی تەواوی بۆ بڕیارداوە، دەڵێ منیش وتم: برا من پرسیار لە عەبدوڵلای کوڕی عومەر دەکەم، وتی: ئەی ئەوەنیە ئەویش لە حەزرەتی عومەرەوە ریوایەتت بۆدەکا.[2]

لە قەتادەوە لە (خلاَص)ەوە لە ئیمامی عەلییەوە کە دەیفەرموو کوێر ئەگەر چاوی دەرهێندرا، سەرپشك دەکرێ لەنێوان ئەوەدا خوێنی تەواو وەربگرێ، یان نیوە خوێن وەربگرێ لەجیاتی چاوێکیو لەبری ئەویتریانی چاوی کابرای جانی دەربهێنێ.[3]

---

[1] حسن: (الإرواء/٢٢٧٩)، ش(٩/١٦٣/٦٩٤٣)، هق(٨/٨٦).

[2] صحيح الإسناد: (الإواء/٢٢٧٠)، هق(٨/٩٤)، ش(٩/١٩٦/٧٠٦٠).

[3] ش(٩/١٩٧/٧٠٦٢)، هق(٨/٩٤).

## خوێنی برینی سەرشکانو روخسار بریندار بوون

ئەمیش دە جۆرن:

١- الخارصة: برینێك پێست بقەڵێشیو خوێنی لێ نەیە.

٢- الدامية: برینێك پێست بقەڵێشیو خوێنیشی لێ بێ.

٣- الباضعة: برینێك قەوارەی گەورە لەگۆشت بکا.

٤- المتلاحمة: برینێك قوڵ بێ لەگۆشتدا.

٥- السّمحاق: برینێك بگاتە سەر ئێسقانو پێستە تەنکەی سەر ئێسقان نەبڕێ. ئەمانە پێنج جۆرن قیصاصیان تێدا جێبەجێ ناکرێ، خوێنی دیاریکراویشیان تێدانیە بەڵکوو وا فەرز دەکرێ ئەو بریندارکراوە ئەگەر کۆیلە بێو پێش برینداربوونەکەی نرخی چەندبێو دوای برینداربوونەکەی چەند نرخی پێ پشکێ ئەو مەبلەغە مەزندە دەکرێو وەردەگیرێ.

٦- الموضحة: برینێك گۆشت ببڕێو بگاتە سەر ئێسقانو پێستە تەنکەی نێوان گۆشتو ئێسقانیش لابەرێ، ئەوە خوێنەکەی پێنج حوشترە.

٧- الهاشمة: برینێك ئێسقانیشی تێدا شکابێ ئەوە خوێنەکەی دە حوشترە.

٨- المنقلة: برینێك کەوەندە زەختی هەبێ ئێسقان لەشوێنێکەوە بگوێزێتەوە بۆ شوێنێکی تر، ئەوە خوێنەکەی پانزە حوشترە.

٩- المأمومة: یان (الآمّة) برینێکە لەسەر بکرێو بگاتە سەر دەماغو تەنها پێستە تەنکەی سەر دەماغ کون نەبووبێ ئەمە ئەندازەی خوێنەکەی سێیەکی خوێنە.

١٠- الدامغة: برینێکە بگاتە سەر دەماغ ئەمەش سێیەکی خوێنی هەیە.

## خوێنی (الجائضة)

(الجائضة) برینێکه بگاته بۆشایی وەکوو ئەوە برینەکە بگاتە بۆشایی گەدە یان پشت یان سینگ یان قورگ یان میزەڵدان ئەم جۆرە برینە خوێنەکەی سێیەکە خوێنە، ئاماژە بەنامەی عەمری کوڕی حەزم کە تێیدا هاتووە (وفي الجائضة ثلث الدية) برینێك بگاتە بۆشایی جەستە سێیەکە خوێنە.

## خوێنی ئافرەت

ئەگەر ئافرەتێك بەهەڵە کوژرا نیوەی خوێنی پیاوە، هەروا خوێنی ئەندامەکانی ئافرەتو برینەکانی نیوەی خوێنی هی پیاوە.

لە شورەیحەوە ریوایەتکراوە، گوتی: عورووەی (البارقی) لەلایەن ئیمامی عومەرەوە هاتە لام وتی: خەلیفە عومەر بڕیاری داوە برینی پیاوو ئافرەت لەجۆری دان شکانو برینی (الموضحة)دا چوون یەکن لەوە بەولاوە خوێنی ئافرەت نیوەی خوێنی پیاوە.[1]

## خوێنی جولەکەو فەلە (خاوەن نامەکان)

خوێنی خاوەن نامەکان ئەگەر بەهەڵە کوژران نیوەی خوێنی موسوڵمانە خوێنی نێرینەیان نیوەی خوێنی پیاوی موسوڵمانە. خوێنی ئافرەتیان نیوەی خوێنی ئافرەتی موسوڵمانە.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (قَضَى أَنَّ عَقْلَ أَهْلِ

---

[1] اسناده صحيح: (الإرواء/٢٣٠٧)، ش(٧٥٤٦/٢٠٠/٩).

الْكِتَابَيْنِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ وَهُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى).[1] بڕیاری داوه کەخوێنی خاوەن نامەكان (جولەكەو نەصاری) نیوەی خوێنی موسوڵمانانه.

## خوێنی زارۆك له مندالّدانی دایكدا

ئەگەر كۆرپەلە لەسكی دایكیدا بەهۆی زەبر لێدان لەدایكی، مرد دایكەكە نەمرد، جا زەبرەكە بە ئەنقەست بێ یان بەهەڵە بێ، كۆرپەلەكە بـەمردوویی لەدایكی بوبێتەوە یان لەسكی دایكیدا مردبێ نێرینەبێ یان مێینـە بـێ، ئـەوە خوێنەكـەی عەبدێكـە یـان ئەمەتەیەكـە سـپی پێـست بـن واتـە: خوێنەكـەی (غرّة)یە. ئەگەر دایكەكەش مرد ئەوە ئەویش خوێنی خۆی هەیە.

لـە ئـەبو هورەیرەوە ڕیوایـەتكراوە، دەفـەرموێ: دووژن لـەخێڵی هوزەیـل شەڕیان بوو، یەكێكیان بەردێكی ماڵی بە ئەوی تریاندا ئافرەتەكەو كۆرپەلەی ناوسـكی هـەردوكیان بـە زەبرەكـە مـردن، كێشەكەیان بـردە لای پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەویش بڕیاریدا خوێنی كۆرپەلەكە عەبـدێك یـان ئەمەتەیەك بێ، بڕیاریشی دا كە خـوێنی ئافرەتەكـەو سـكەكەی بخرێتـە سـەر شـانی خـزمو كـەس‌وكاری ئافرەتـە بكوژەكـە. میراتـی ژنـە كوژراوەكەشـی دا بەمناڵەكانیو بەخزمەكانی تری.[2]

وەڵێ ئەگـەر كۆرپەلەكـە بەزینـدویی لـەدایكی بـووەو دوایـی مـرد ئـەوە خـوێنی تـەواوی دەكـەوێ. ئەگـەر نێرینـەبوو خوێنبەهاكـەی سـەد حوشـترە، ئەگەر مێینەبوو خوێنبەهاكەی پەنجا حوشترە؛ چونكە مـەعلومو ئاشكرایەو دڵنیاین كە كۆرپەلەكە بەهۆی زەبرەكە مـردووە، كـەوابێ دەشـوبهێتە غـەیری جەنینو حوكمی ئەوی نادرێتێ.

---

[1] حسن: (الإرواء/٢٢٥١)، جة(٢٦٤٤/٢/٨٨٣)، ت(١٤٣٤/٢/٤٣٣).

[2] متفق عليه: مختصر صحيح مسلم ج٢/٥٤٢.

## باسی قەزاوەتو دادوەریی

دادوەری بـەگوێرەی قورئـانو فـەرموودەی پێغەمبـەرو کـۆڕای زانایـانی ئیسلام مەشروعو پێویستە، قورئان دەفەرموێ: {وَأَنْ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ – المائـدة/٤٩} بـەپێی قورئـان دادوەری لـەنێوان موسـوڵماناندا بکـە. یـان دەفەرموێ: {يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّـاسِ بِـالْحَقِّ – ص/٢٦} ئـەی داوود ئێمـە تۆمـان کـردووە بـە جێنـشینو فـەرمانڕەوا لەسـەر زەوی، کەوابێ بەحەقو عەدالەت دادوەریی لەنێوان خەڵکدا بکە.

لە عەمری کوڕی عاصەوە ریوایـەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بـوو پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَـدَ ثُـمَّ أَصَـابَ فَلَهُ أَجْرَانِ ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَـدَ ثُـمَّ أَخْطَـأَ فَلَـهُ أَجْـرٌ».[1] ئەگـەر دادوەر (قـازی) بڕیـاری دا، بڕیارەکەشـی لەسـەر بنـەمای لێکۆڵینـەوەو هـەوڵو تەقـەلّلا بـوو، راستیو حەقیقەتی پێکا، ئەوە دوو پاداشی بۆ دەنووسـرێ، خۆئەگـەر بڕیـاری داو بڕیارەکەی لە ئاکامی ئیجتیهادو لێکۆڵینـەوە بـوو، بـەڵام راسـتی نـەپێکاو بەهەڵەچوو ئەوە پاداشێکی بۆ دەنووسرێ.

موسـوڵمانان کۆڕایـان هەیـە لەسـەرئەوەی دادوەریـی مەشـروعەو کـارێکی پێویـستەو فـەرزی کیفایەیـەو واجبـە لەسـەر ئیمـامو فـەرمانڕەوای وڵات بـۆ هـەموو دەڤـەرو ویلایـەتی وڵاتـی ئیـسلام بـەگوێرەی پێویـست قـازیو دادوەر دابمەزرێنێ بۆئـەوەی بـەپێی شـەریعەتی خـودا دادوەریـی موسـوڵمانان بکـەن، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی کێشەو نـاکۆکی لـەنێوان موسوڵماناندا یەکالا کردۆتـەوەو دادپـەروەریی چەسـپاندوە. ئیمـامی عەلیـشی نـارد بـۆ وڵاتـی یەمـەن بۆئـەوەی ببێتـە دادوەر لەنێوانیانـدا، خەلیفـە

---

[1] متفـق عليـه: خ(٧٣٥٢/٣١٨/١٣)، م(١٧١٦/١٣٤٢/٣)، د(٣٥٥٧/٤٨٨/٩)، جـة(٢٣١٤/٧٧٦/٢) منـار السبيل (ج٣/٤٥٣).

راشيدينەكانيش بۆ خۆيان ئەركی دادوەری نێوان موسوڵمانانیان بەجێ هێناوە، کەسانی دیکەشیان کردۆتە دادوەرو قازی شارە ئیسلامییەکان.[١]

دادوەریی‌و قازییەتی هێندە کارێکی پیرۆزە تەنانەت حەسودیشی تێدا رەوایە. لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ حَسَدَ إلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالاً فَسُلِّطَ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ ، فَهْوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا».[٢] حەسوودی بردن رەوانیە مەگەر لەدوو شتدا: پیاوێك خودا ماڵ‌و سامانی بداتێ‌و بتوانێ لەڕێگەی حەق‌و شیاودا خەرجی بکا، پیاوێکیش خودا زانیاری‌و حیکمەتی پێ ببەخشێ ئەویش کار بەو زانیاری‌و حیکمەتەی خۆی بکاو کێشەو نێزاعی نێوان موسوڵمانان یەکالا بکاتەوە.

لەڕاستیدا کاری دادوەریی کارێکی زۆر هەستیارو خەتەرە، دادوەر زۆر ئاگادار نەبێ تووشی هەڵخلیسکان دەبێ. لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ جُعِلَ قَاضِيًا بَيْنَ النَّاسِ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ».[٣] هەرکەسێك ئەرکی داددوەریی خرایە ئەستۆی ئەوە بەبێ چەقوو سەربڕاوە، دەبێ زۆر خۆ بپارێزێ لەستەم‌و لادان لە ڕێڕەوی عەدالەت، کارەکەی هەستیارە ئاگای لەخۆی نەبێ تێداچووە.

لە ئەبو بورەیدەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْقُضَاةُ ثَلاَثَةٌ اثْنَانِ فِي النَّارِ وَوَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ رَجُلٌ عَلِمَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ فَهُوَ فِي الْجَنَّةِ وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ جَارَ فِي

---

[١] منار السبيل ج٢/٤٥٣.

[٢] متفق عليه: خ(٧٣١٦/١٣/٢٩٨)، م(٨١٦/٥٥٩/١)، جة(٤٢٠٨/١٤٠٧/٢).

[٣] صحيح: (ص.ج/٦١٩)، د(٣٥٥٥/٤٨٦/٩)، ت(١٣٤٠/٣٩٣/٢)، جة(٢٣٠٨/٧٧٤/٢).

الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ».[1] دادوەرو قازی سێ جۆرن، دوو جۆریان دەچنە دۆزەخ‌و جۆرێکیان دەچنە بەهەشت: ئەو قازییەی حەق بناسێ‌و بەپێی حەق‌و عەدالەت حوکم بکا ئەوە بەهەشتییە. قازییەك بەنەزانی حوکم بکا ئەوە دەچێتە ناو ئاگرەوە قازییەکیش لە حوکم‌و بڕیاریدا ستەم بکاو عەدالەت ڕەچاو نەکا دۆزەخییە.

## نابێ کەس بۆ خۆی داوای ئەوە بکا بیکەنە دادوەرو فەرمانڕەوا

لە عەبدورڕەحمانی کوڕی سەمورەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ ، فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا ، وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا».[2] ئەی عەبدورڕەحمان بۆ خۆت داوامەکە بتکەنە فەرمانڕەواو قازی، چونکە ئەگەر تۆ ئەو پلەیەت پێ درا لەسەر خواست‌و داواکاریی خۆت کەس یارمەتیت ناداو بۆ خۆت بە تاك‌و تەنیایی دەکەویە سارا، ئەگەر بەبێ داواکاری خۆت ئەو ئەرکەیان خستە ئەستۆت یارمەتیت دەدرێ.

## کەی پێویست دەبێ پیاو ئەرکی دادوەری بخاتە ئەستۆی خۆی؟

ئیبنو حەجەر لە فەتحولباریدا (ج١٣/١٤٦)دا دەفەرموێ: ئەبو عەلی (ألکرابیسی) کە هاوەڵی شافیعییە لە کتێبی (آداب القضاء)دا دەڵێ: نەمزانیوە لەنێوان زانایانی پێشین (سلف)دا ڕاجیایی هەبێ لەوەدا کەشیاوترین کەس بۆئەوەی بکرێتە دادوەریی موسوڵمانان کەسێکە خاوەنی فەضل‌و زانست‌و ڕاستگۆیی‌و وەرع‌و خۆپارێزی بێ، قورئان بخوێنێ‌و تێیدا شارەزا بێ، زوربەی

---

[1] صحيح: (ص.ج/٤٤٤٦)، د(٣٥٥٦/٤٨٧/٩)، جة(٢٣١٥/٧٧٦/٢).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٤٤٦)، د(٣٥٥٦/٤٨٧/٩)، جة(٢٣١٥/٧٧٦/٢).

ئەحكامـەكانی بزانـێ، زانابـێ بـە فـەرموودەكانی پێغەمبـەرو زوربـەیانی لەبـەربن، هـەروا ئاگـاداری باشـی هـەبێ بەسـەر قـسەو راوبۆچـوونی هـاوەڵان، زانابێبەوشـتانەی تێیـدا هـاوڕان‌و ئـەو شـتانەی راجییاییـان تێیانـدا هەیـە. ئاگـاداری راو بـیرو بۆچـوونی شـەرعزانانی چـینی دوا هـاوەڵان بـێ واتـە (فوقـەهای تـابیعین). بزانـی كـام راوبۆچـوون صـەحیحەو كامیـان نادروسـتە، هەوڵ بدا ئەحكامی روداوەكان لە قورئان دەربێنـێ، ئەگـەر لەوێـدا حوكمەكـە نەبوو لە فەرموودەكانی پێغەمبەردا بدۆزێتەوە، ئەگەر لەوەشدا هیچی دەست نەكەوت پەنابەرێ بۆ كۆڕای هاوەڵانی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) جا ئەگەر هاوەڵانیش لـەو مەسـەلەیەدا راجیاییـان هـەبوو ئـەوە رای كامـەیان لەقورئان یـان لـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) نزیكـە بـەوە رەفتاربكـا، ئـەمجار بـەفتوای گـەورە هـاوەڵان كاربكـا، لەهـەموو حـوكم‌و بڕیاڕێكیـدا پێویـستە ئـەم فلتەرانـە رەچـاوبكا. پێویـستە زۆر موزاكـەرەو راگۆڕینـەوە لەگـەڵ ئـەهلی زانـست‌و زانیـاری بكـا، راوێـژیان پـێ بكـا، وێـڕای فەضل‌و وەرعـی زۆرو پابەنـدبوون بـە رووەوشـتە بەرزەكانـەوە، زمـان‌و گـەدەو عەورەتی خۆی بپارێزێ لەشتی حەرام‌و ناپەسەند.

پێویستە باش لە قسەو گفتی كێشەكاران بگا، ئەمجار وێـڕای هـەموو ئـەو رەوشتانەی باسكران عاقل‌و زێـر بـێ، شـوێن هـەواو ئـارەزۆی خـۆی نەكـەوێ. ئەمجار ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: هەرچەندە ئێمە ئەو راستییە دەزانـین كـە لەسەر روی زەویـدا كەسـێك نیـە بەتـەواوی هـەموو ئـەو رەوشـتانەی تێـدابن، وەلێ پێویـستە هـەوڵ بـدرێ كـە لـەناو خـەڵكانی هـەموو چـەرخ‌و رۆژگارێكـدا كێیان خـاوەنی فـەضل‌و رەوشـتی بـەرزو پەسـەندترە ئـەو بكـرێ بـە دادوەرو قازی.

### نابێ ئافرەت بکرێ بەدادوەرو قازی

لە ئەبوبەکرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: من لەرۆژگاری شەڕی (جەمەل)دا خودا بەهۆی فەرموودەیەکی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە هاتەوە یادم لە بەشداری کردنی ئەو شەڕە پاراستمی. ئەوەبوو کاتێ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی ئەوەی پێگەیی: کە فارسەکان کچی کیسرایان کردوە بە فەرمانڕەوای خۆیان. فەرمووی: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً».[1] هەر گەلو نەتەوەیەك ئافرەت بکەنە فەرمانڕەوای خۆیان سەرکەوتوو نابن.

### ئاداب‌و ڕێوڕەسمی قازی

پێویستە قازی عەداڵەتکار بێ لەنێوان کێشەکاندا بەیەکچاو سەیریان بکا لە تەماشاکردن‌و گفت‌و گۆو شێوەی دانیشتن‌و چوونە ژورەوەیان بۆلای بەیەکسانی بێ‌و فەرق‌و جیاوازی مامەڵەیان لەگەڵدا بکا.

لە (ئەبولەلیحی ئەلهوزەلی)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب نامەیەکی نووسی بۆ ئەبو موسای ئەشعەری‌و تێیدا دەفەرموێ: بزانە قەزاوەت ئەرکێکی دامەزراوو تۆکمەیەو سونەتێکی پەیڕەوکراوە، ئەگەر روداوێکیان خستە بەردەستت جوان لێی وردبەرەوەو باش تێی بگە ئەمجار قسەی لەسەربکە. چونکە گوتنی قسەی حەق ئەگەر جێبەجێ کردنی بەدواوە نەبێ بێ سودە. یەکسانی بخەرە نێوان خەڵکەوە لە تەماشاکردنیان‌و شوێنی دانیشتن‌و عەداڵەتکاریتدا، بۆئەوەی زەعیف‌و بێ دەسەڵات لە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٢٢٥)، خ(٧٠٩٩/٥٣/١٢)، ت(٢٣٦٥/٣٦٠/٣)، ن(٨/٢٢٧).

عەداڵەتكاریت ناهومێد نەبن، خانەدانو دەسەڵاتدار تەماعی ئەوەیان لێت نەبێ ستەمیان بۆ لە خەڵك بكەی.[1]

## نابێ دادوەرو قازی بەرتیلو دیاریی وەربگرن

لە عەبدوڵڵای كوڕی عەمرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي».[2] نەفرینی خودا لەسەر بەرتیلدەرو بەرتیل وەرگربێ.

لە ئەبو حومەیدی (الساعدی)یەوە ریوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «هَدَايَا الْعُمَّالِ غُلُولٌ».[3] دیاری بۆ بردنو دیاریی وەرگرتنی كاربەدەستان زوڵمو ستەمە.

## حەرامە قازی لەكاتی رق هەڵسانیدا بڕیار دەربكا

لە عەبدولمەلیكی كوڕی عومەیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو عەبدوررەحمانی كوڕی ئەبوبەكرە وتی: ئەبوبەكرە نامەیەكی بۆ كوڕەكەی نووسی: ئەوكاتە كوڕەكەی قازی سەجستان بوو، تێیدا نووسیبوی: هەرگیز لەكاتی رق هەڵسانتدا دادوەریی‌و بڕیاردان ئەنجام مەدە، چونكە من بۆخۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت فەرمووی: «لاَ يَقْضِيَنَّ حَكَمٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ». با دادوەرو قازی حوكم لەنێوان دوو كەسدا نەكا بە رق هەڵساوی.

---

[1] صەحیح (الإرواء/٢٦١٩)، قط(٤/٢٠٦/١٥).

[2] صحيح: (ص.ج/١٨٧١). جه(٢/٧٧٥/٢٣١٣)، ت(٢/٣٩٧/١٣٥٢).

[3] صحيح (الإرواء/٢٦٢٢)، حم(٥/٤٢٤)، هق(١٠/١٣٨).

**بڕیاردانی دادوەرو قازی حەق نلگۆڕێو شت حەلاڵو حەرام ناکا**

کەسێك بەناڕەوا مافێکی بۆ بڕیاردرا مافی خۆی نەبوو با رەتی بکاتەوە چونکە بڕیاری حاکم نە حەرام حەلاڵ دەکا نە حەلاڵ حەرام دەکا.

لە ئوممو سەلەمەوە کە خێزانی پێغەمبەرە (درودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گوێی لە دەمە دەمێو کێشەو بێنەو بەرەیەك بوو لەبەردەم ژوورەکەی بەرپابوبوو، ئەویش تەشریفی چووە دەرەوە بۆ ناویانو پێی فەرموون: «إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ ، فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ ، فَأَحْسِبُ أَنَّهُ صَدَقَ ، فَأَقْضِيَ لَهُ بِذَلِكَ ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ ، فَلْيَأْخُذْهَا أَوْ فَلْيَتْرُكْهَا».[1] من ئادەمیزادێکمو بەس. رێ دەکەوێ کێشەو نیزاع دێنن بۆلام، لەوانەیە هەندێکتان لە هەندێکتان زمان رەوانو قسە زانتربنو باشتر بزانێ داکۆکی لە دەعواکەی خۆی بکا، منیش وادەزانم راست دەکاو بڕیار لە بەرژەوەندی ئەو دەردەکەم. جا هەرکەسێك من بەڕواڵەتو ظاهیر حوکمی بۆ دەربکەمو مافی موسوڵمانێکی بدەمێ با باش بزانێ ئەو پارچە ئاگرێکی دەخەمە دەستییەوە جا با هەڵی بگرێ یان وازی لێ بێنێ.

**داواو شایەت**

داوا: لەزماندا بەمانا داواکردنی شتێکە. قورئان دەفەرموێ: {وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ – الشوری/٣١} ئەوەی داوای بکەن بۆ ئێوە هەیەو لەجێیە.

لەزاراوەی شەرعدا داوا (دعوی) ئەوەیە مرۆڤ ئیدیعای شتێك بکا کە لەژێر دەستی یەکێکی تردایە یان لە ئەستۆی دایە لافی ئەوە لێ بدا کە ئەوشتە هی ئەوە.

---

[1] متفق علیه: خ(٢٤٥٨/١٠٧/٥) ، م(١٧١٣-٥-١٣٣٧)، د(٣٥٦٦/٥٠٠/٩).

((مودەعی)) داواكار: ئەو كەسەیە داوای مافێكی خۆی دەكا، هەركاتێ لێی بێدەنگ بوو وازی لێ دەهێندرێ.

(مودەعا علیه) داوا لەسەركراو: ئەوەیە داوای مافێكی لێ دەكرێ، ئەگەر بێدەنگیش بێ وازی لێ ناهێندرێ.[1]

(بینات) كۆی (بیّنة) واتە: نیشانەو بەڵگە وەكوو شایەتو شتی تر . سەر بەڵگەو بنەمای ئەم بابەتە ئەو فەرموودەیە: كە ئیبنو عەبباس دەیگێڕێتەوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لاَدَّعَى نَاسٌ دِمَاءَ رِجَالٍ وَأَمْوَالَهُمْ وَلَكِنَّ الْيَمِينَ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ».[2] ئەگەر بەگوێرەی داواكاری ماف بدرایە بەخەڵك كەسانێك دەبوون داوای خوێنو ماڵی كەسانی دیكەیان دەكردو بەناحەق مافیان لێ زەوت دەكردن، وەلێ داوا لەسەر كراو دەتوانێ بەسوێند داواكەیان رەتبكاتەوە.

هەروا لە عەمری كوڕی شوعەیبەوە لە باوكییەوە لە باپیریەوە ریوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ).[3] بەڵگەو شایەت لەسەر داواكارەو سوێند لەسەر داوا لەسەركراوە.

## تاوانی ئەوەی داوای شتێك بكەی كەهی تۆ نیە

لە ئەبو زەڕەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنِ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنَّا وَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ

---

[1] فقه السنة ج٣/٣٢٧.

[2] متفق علیه: م(١٧١١/١٣٣٦/٢/٣٩٩)، خ(٤٥٥١/٨/٢١٣)، جة(٢٣٢١/٢/٧٧٨).

[3] صحیح: (ص.ج/٢٨٩٦)، ت(١٣٥٦/٢/٣٩٩).

النَّارِ». [1] کەسێك داوای شتێك بکا کەهی ئەونەبێ ئەوە لە ئوممەتی ئێمە نیەو بە موسوڵمان حلێب ناکرێ، با جێگای خۆی لەناو ئاگردا رێك بخا.

## تاوانی ئەو کەسەی سوێندی بەناحەق دەخوا بۆئەوەی مافی یەکێکی تر بۆخۆی ببچرێ

لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ» [2]: کەسێك سوێندبخواو سوێندەکەی بەدرۆ بێ بۆئەوەی ماڵی یەکێکی تر بۆخۆی بپچرێ، رۆژی قیامەت توشی خودا دەبێ، خودا لێی ناڕازییە.

لە ئەبو ئومامەی (ألحارثیّ)یەوە ریوایەتکراوە: کە لە پێغەمبەری بیستووە فەرموویەتی: «لاَ يَقْتَطِعُ رَجُلٌ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ إِلاَّ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَأَوْجَبَ لَهُ النَّارَ». هەر مرۆڤێك مافی موسوڵمانێکی تر بە سوێندی درۆ بۆخۆی بپچرێ خودا بەهەشتی لێ یاساغ دەکاو دۆزەخی بۆ برپاردەدا. پیاوێك لە هاوەڵان عەرزی کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەگەر ئەوشتەی بۆ خۆی دەپچرێ شتێکی کەمیش بێ وایە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَإِنْ كَانَ سِوَاكًا مِنْ أَرَاكٍ». [3] تەنانەت ئەگەر پارچە سیواکێکیش بی لە درەختی ئەراك.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٨٧٧)، م(١/٧٩/٦١)، جة(٢/٧٧٧/٢٣١٩).

[2] متفق عليه: خ(٧٦، ٦٦٧٧/١/٥٥٨) ، م(١/١٢٢/١٣٨)، د(٨/٦٧/٣٢٢٧).

[3] صحيح: (ص.جة/١٨٨٢)، جة(٢/٧٧٩/٢٣٢٤)، م(١/١٢٢/١٣٧).

## ڕێبازەكانی چەسپاندنی داوا

ڕێبازەكانی چەسپاندنی داوا، دانپیانانە، شایەتە، سوێندە.

١- دانپیانان ئەوەیە: كابرا بە دەم‌و زوبانی خۆی ڕاستییەكە بدركێنێ، هەركاتێ ئەوە هاتەدی حوكم پێی واجب دەبێ، بەمەرجێ دانپیانەرەكە موكەلەف‌و موختار بێ، بەویستی خۆی ئیعتیراف بكا. بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەریەك لە (ماعز) و (ألغامدیة) و (ألجهینة)ی بە دانپیانانی خۆیان بەردەباران كرد.

هەروا فەرمووی (درودی خودای لەسەر بێ): «وَاغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا ، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا».[1] ئەی ئونەیس بچۆ بۆلای خێزانی ئەم پیاوە ئەگەر دانی بەزیناكردنی‌دا نا بەردەبارانی بكە.

٢- شایەتیدان: شایەتیدان دەربارەی ئادەمیزادەكان فەرزی كیفایەیە ئاماژە بە ئایەتی {وَلا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا – البقرة/٢٨٢} بوون بە شایەت‌و هەلگرتنی ئەركی شایەتیدان دەربارەی مافی ئادەمیزاد فەرزی كیفایەیەو بەجێهێنانی فەرزی (عین)ە چونكە خودا دەفەرموێ: {وَلا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ – البقرة/٢٨٣} شایەتی مەشێرنەوە، ئەگەر شایەتیەكتان لابوو بەجێی بێنن، كەسێك شایەتی لابێ‌و بیشارێتەوە، ئەوە تاوانبارەو ئیمانی ساغ نیە.

پێویستە شایەت حەق بێژبێ، تەنانەت ئەگەر زیانی بەخودی خۆیشی دەگەیاند. چونكە پەروەردگار دەفەرموێ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوْ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيّاً أَوْ فَقِيراً فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

---

[1] لەباسی حەددی زینادا تێپەڕی.

تَعْمَلُونَ خَبِيراً – النساء/١٣٥} ئەی ئەو كەسانەی بڕواتان هێناوە زیادەڕەویو موبالەغە بكەن لەچەسپاندنی عەدالەتدا، بەلێبڕاوی پابەندی بن، شایەتی حەقو ڕاستی بن بۆ خودا واتە: هەوڵی چەسپاندنی حەق بدەنو مەبەستی خودا لەخۆ ڕازیكردنتان هەبێ، شایەتی بەڕاستی بدەن، خۆتان لەشایەتیدانی بەدرۆ بپارێزن، با شایەتی دانەكەشتان لەدژی خۆتان بێ، یان زیانی بۆ دایكو باوكتان هەبێ یان زیانی بۆ خزمو كەسوكارو دۆستو ئاشنا هەبێ، حەق چۆنەو ڕوداوەكە چۆنتان ئاگا لێ بووە ئاوا بیگێڕنەوە، لەشایەتیداندا جگە لەلایەنی خوداو حەق، هیچ شتێكی تر لەبەرچاو مەگرن، لەشایەتیداندا لایەنگیری دەوڵەمەند لەبەر دەوڵەمەندییەكەی مەكەن، بەزەیتان بەهەژاردا لەبەر هەژاری نەیەتەوە، شوێن هەواو هەوەس مەكەون نەوەكوو لەحەق لابدەن بۆلای بەتاڵ، یان با هەواو هەوەسو دەمارگیریو خۆشەویستی بۆ هەندێ كەسو ڕقو كینەتان لەهەندێكی تر واتان لێ نەكا عەدالەت پاشگوێ بخەن {وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا} ئەگەر بئەنقەست خوار بڕۆنو شایەتی بگۆڕنو درۆی تێدا بكەنو لەڕاستی لابدەن {فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً} دڵنیابن خودا ئاگای لە هەڵوێستو كردارو ڕەفتارتانەو سزاتان دەداتەوە.

شایەتیدان بەبێ ئەوەی ئاگاداری ڕوداوەكە بێ جەرامە چونكە قورئان دەفەرموێ: {إِلاَّ مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ – الزخرف/١٨٦}.

شایەتیدانی بەدرۆ یەكێكە لەتاوانە گەورەكان؛ ئاماژە بەو فەرموودەیەی ئەبوبەكرە ریوایەتی كردوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ». ثلاثًا. قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ « الإِشْرَاكُ بِاللَّهِ ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ. وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ: أَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ. قَالَ

فَمَـا زَالَ يُكَرِّرُهَـا حَتَّـى قُلْنَـا لَيْتَـهُ سَـكَتَ».[1] ئـەرێ پێتـان نـەڵێم: کامەیـە گـەورەترین تـاوان؟ وتمـان: بـەڵێ ئـەی پێغەمبـەری خـودا! پێمـان بێـژە، فەرمووی: گەورەترین تاوان هاوەڵدانانە بۆ خودا، ئەزیەتدانی باوكو دایكە، لەوكاتـەدا كـە ئەمـەی دەفـەرموو: شـانی دادابـوو، ئـیتر ئـەمجار دانیـشتو فەرمووی: ئاگاداربنو بزانن بوختان هەڵبەستنو شایەتیدانی بەدرۆیـە، ئـیتر هـەر ئـەم وتەیـەی دووبـارە دەكـردەوە هـەتا لـەدڵی خۆمانـدا وتمـان: خۆزگـە بێدەنگ بووایەو چیدی ئەم رستەیەی دوبارە نەكردایەوە.

## كێ شایەتی وەردەگیرێ؟

شایەتی وەرناگیرێ مەگەر لەكەسێك موسوڵمانو باڵغو عاقڵو عادڵ بێ.

كـەوابێ شـایەتیدانی كـافر وەرنـاگیرێ، تەنانـەت ئەگـەر شـایەتیدانەكەی لەسەر هاووێنەی خۆیشی بێ. چونكە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ – الطلاق/٢} دووكەسی عادڵ لە موسـوڵمانی وەكـوو خۆتـان بكـەن بەشایەت. هەروا دەفەرموێ: {مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ الـشُّهَدَاءِ – آل عمـران/٢٨٢} لەو شایەتانەبن كەلێیان رازیـن. دەی خـۆ كـافر عـادڵ نیـەو لێـشی رازی نـینو لەپێری ئێمەیش نیە.

هـەروا شـایەتیدانی منـداڵیش وەرنـاگیرێ چـونكە خـودا دەفـەرموێ: {وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ – آل عمران/٢٨٢} دوو لـەپیاوانتان بكـەن بەشایەت. منداڵ بەپیاو حسێب ناكرێ.

هـەروا شـایەتی لـە گێـلو شـێتو ئـەو جۆرە كەسـانە وەرنـاگیرێ چـونكە ئەوان قسەیان لەسـەر خۆیـان وەرنـاگیرێو بتمانـەیان پـێ نـاكرێ بـۆ غـەیری خۆیان هەرنا.

---

[1] متفق علیه: خ(٢٦٥٤/٥/٢٦١)، م(٨٧/٩١/١).

شـايەتی فاسـق‌و گوناهبـاریش وەرنـاگیرێ چـونکە خـودا دەفـەرموێ: {وَأَشْـهِدُوا ذَوَى عَـدْلٍ مِـنْكُمْ – الطـلاق/٢} دووکەسـی عـادڵ‌و راسـتاڵ بکـەن بەشایەت.

هـەروا شـایەتی پیـاوو ئـافرەتی خیانـەتکارو داوێـن پـیس‌و دوژمنکـاریش قبوڵ نیە.[1]

## نیصاب‌و ژمارە شایەت

مافەکان دوو جۆرن: مافی خودا، مافی ئادەمیزاد.

١- جۆرێکیـان شـایەتەکان دەبـێ دووپیـاو بـن ئەگـەر دوو پیـاو نـەبن وەرنـاگیرێن بەشـایەت. ئەمـە لەوشـتانەدا کـە کێـشەکە کێـشەی مـاڵ‌و سـامان نـەبێ‌و لـەو بوارانەشـدا بـێ کـە پیـاو بەسـەریدا رادەگـەن وەکـوو مـارەکردن‌و تەڵاقدان: چونکە قورئان دەفەرموێ: {فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ – الطـلاق/٢}. ئەگـەر گەیيـشتنە ماوەی خۆیان‌و عیدەیان تەواوبوو یان بەرێك‌و پێکی بیانخەنـە ژێـر نیکـاحی خۆتان‌و بەشـێوەی چاکەکاری ژیانیـان لەگەڵدا بەرنەسـەر، یـان بەشـێوەیەکی باش‌و بێ زیانگەیاندن پێیان، دەستیان لێ بەربدەن، دوو پیاوی عادڵ لەخۆتان بکەن بەشایەت لەسەر دەست لێك بەردانەکە.

پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) دەفـەرموێ: «لاَ نِكَـاحَ إِلاَّ بِـوَلِيّ وَشَاهِدَىْ عَدْلٍ».[2] مـارەکردن دروسـت نیـە؛ گرێبەسـتەکە دانامـەزرێ مەگـەر وەلی ئافرەتەکـەو دوو شـایەتی عـادڵ ئامـادەی گرێبەسـتەکە بـن. دەی لـە

---

[1] حسن: (ص.جة/١٩١٦)، د(٣٥٨٤/١٠/١٠)، جة(٢٣٦٦/٧٩٢/٢).

[2] لەباسی نیکاحدا تێپەڕی.

ئایەتەکەو لە حەدیثەکەیشدا باسی شایەتی نێرینە کراوە کەوابێ لەو بوارانەدا شایەتی پیاو نەبێ وەرناگیرێ.

٢- جۆرێکیان دوو پیاو یان پیاوێك‌و دوو ئافرەت یان شایەتێك‌و سوێندی داواکار وەردەگیرێن. ئەمەش لەو بوارانەدا دەبێ کە پەیوەندی بە ماڵ‌و سامانەوە هەبێ. وەکوو مامەڵەی کڕین‌و فرۆشتن‌و بەکرێدان‌و رەهن‌و ئەو جۆرە شتانە. قورئان دەفەرموێ: {وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى – البقرة/٢٨٢} دوو شایەت لەپیاوانی موسوڵمانتان بکەن بەشایەت، ئەگەر دووپیاو ئامادە نەبوون پیاوێك‌و دوو ئافرەت بکەن بەشایەت لەو شایەتانەی لێیان رازین بۆیەش دەبێ لەجیاتی شایەتێکی پیاو دوو ئافرەت بن ئەگەر ئافرەتێکیان رووداوەکەی لەیاد چۆوەوە ئەویتریان بیری بێنێتەوە.

لە ئیبنو عەبباسیشەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) حوکمی داوەو بڕیاری دەرکردووە لەسەر بنەمای سوێندی داواکارو یەك شایەت.

٣- جۆرێك رووداو هەیە دوو پیاو یان پیاوێك‌و دوو ئافرەت، یان چوار ئافرەت شایەتییان لێ وەردەگیرێ ئەمەش لەو بوارانەدا کەزۆرجار پیاو بەسەریاندا ئاگادارنابن وەکوو رووداوی شیرخواردن‌و منداڵ بوون‌و عەیبی ناوەکی ئافرەت.

وەلێ ئەو رووداوانەی کە هەر مافی خودایان تێدایە ئەوە شایەتیدانی ئافرەتی تێدا وەرناگیرێ. ئاماژە بە فەرموودەکەی ئیمامی زوهری کە دەفەرموێ: (لا يجلد في شيئ الاّ بشهادة رجلين) هیچ حەددێك ناچەسپێ‌و

جێبەجێ ناکرێ مەگەر دوو پیاو شایەتی تێدابدەن. ئەم جۆرەش کە مافی خودا (حق الله) ناسراوە سێ بەشە:

یەکەم: بەشێکیان کەمتر لەچوار شایەت وەرناگیرێو حوکمی پێ ناچەسپێ. ئەویش بریتییە لەزینا. خودا دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً – النور/٤}ئەوانەی رەوشتی داوێن پیسی پاڵ ئافرەتانی موحصەن دەدەنو پاشان ناتوانن لەسەر داواکەیان چوار شایەتی پیاو ئامادە بکەن هەشتا داری حەددیان لێ بدەن.

دووەم: بەشێکیان دوو پیاو شایەت بن شایەتیەکەیان وەردەگیرێ، ئەمەش لە بواری ئەو حەدانەدایە کە جگە لەزینا. وەکوو لەوەپێش ئاماژەمان پێکردو قسەکەی ئیمامی (زوهری)مان هێنا.

سێیەم: بەشێکیان بەشایەتییەك دەچەسپێ. وەکوو مەسەلەی بینینی هیلال لەسەرەتاو کۆتایی رەمەزاندا.

## چەسپاندنی روداو بەرێگەی سوێند

هەرکاتێ داواکار نەیتوانی بەڵگەو شایەت لەسەر داواکارییەکەی بخاتە روو، داوالەسەرکراویش داوای داواکاری رەتکردەوە ئەوە داواکار هیچ مافێکی نیە جگە لەوە داوابکا داوا لەسەرکراو سوێند بخوا، ئاماژە بەفەرمودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: «الْبَيِّنَةَ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينَ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ».[1] شایەت لەسەر داواکارەو سوێند لەسەر ئەو کەسەیە داواکە رەت دەکاتەوە.

لە (الأشعث)ی کوڕی قەیسی (الکندی)یەو گێڕدراوەتەوە دەڵێ: لەنێوان منو پیاوێك کێشەیەك هەبوو لەسەر بیرێك. کێشەکەمان بردە لای پێغەمبەر

---

[1] لەوەپێش لەباسی دەعواو بەییناتدا تێپەڕی.

(درودی خودای لەسەر بێ) پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «شَاهِدُكَ أَوْ يَمِينُهُ». ئەی ئەشعەث! یان تۆ دوو شایەت بێنە یان کابرای بەرامبەرت سوێند بخوا. وتم: قوربان کەوابێ کابرای بەرامبەرم سوێند دەخواو هیچ گوێ ناداتێ، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ يَسْتَحِقُّ بِهَا مَالاً هُوَ فِيهَا فَاجِرٌ ، لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ». هەرکەسێك سوێندی بەناحەق بخواو بەهۆی سوێندەکەیەوە ماڵێك بۆخۆی بپچڕێ‌و سوێندەکەی بەدرۆبێ، ئەوە رۆژی قیامەت روبەڕوی خودا دەبێتەوە خودا ناخۆشی دەوێ. ئەشعەث دەڵێ: ئیتر خودای مەزن بۆ چەسپاندنی فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئایەتی {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً أُوْلَئِكَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ وَلا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – آل عمران/٧٧}ی نازڵ کرد.

## كتاب الجهاد (باسی جیهاد)

جیهاد چاوگە بۆ فیعلی (جاهد) کە دەچێتەوە سەر (جُهْد)؛ کە بەمانا بەکارهێنان‌و بەخشینی هێزو خۆماندوکردنە، دەگوترێ: (جاهد يجاهد جهادا) یان (مجاهدة) کاتێك کە هێزو توانای خۆی ببەخشێ ئەرك‌و ماندوبوون لە ئەنجامدانی شەڕکردن لەگەڵ دوژمن بخاتە ئەستۆی خۆی‌و بەرەنگاری دوژمن بێتەوە.

هەڵبەتە جیهاد بەجیهادی حەقیقی ناژمێردرێ هەتا مەبەستی بەو ئەرك لەئەستۆ گرتنە رەزامەندی خودا نەبێ. کاتێك جیهاد بەجیهادی راستی دەژمێردرێ: کە مەبەست پێی بەرزکردنەوەی وشە (لا الـه الا الله) بێ‌و بەرزبوونەوەی دروشمی حەق‌و راستی بێ‌و بەرەنگاربوونەوەی بەتاڵ‌و

خۆبەختكردن لەپێناو ڕەزامەندی خودادا بێ. ئەگەر مەبەستی بە جیهادەكەی غەیری ئەوشتانە بوو لە كاڵاو مەبەستی دونیایی، ئەوە لەڕاستیدا پێی ناگوترێ جیهادو بەجیهاد نازمێردرێ.

كەسێك شەڕبكا بۆئەوەی پلەو پایەیەكی دونیایی بەدەست بێنێ یان كاڵایەكی دونیایی دەست بكەوێ، یان ئازایەتی خۆی رابنوێنێ، یان ناوو ناوبانگی ئازایەتی دەربكا، ئەوە هیچ ئەجرو پاداشێكی لەسەر جیهادەكەی دەستگیر نابێو لە ئەوابی قیامەت بێبەش دەبێ.

لە ئەبو موسای ئەشعەرییەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەرزی كرد: وادەبێ پیاو شەڕدەكا بۆ غەنیمەتو كاڵا دەستكەوتن، وادەبێ پیاو شەڕدەكا بۆ ناوو شۆرەت، وادەبێ پیاو شەڕدەكا بۆ پلەو پایەو خەڵكی شوێن دەستی ببینن. ئەمانە كامەیان بەجیهاد لەپێناو ڕەزامەندی خودادا دەژمێردرێ. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ».[1] كەسێك بۆیە شڕبكا تا وشەی (لا اله الا الله محمد رسول الله) بەرزبێ ئەوە بەجیهاد دەژمێردرێ.

## تەرغیبو هەڵنان بۆ جیهاد

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ ، كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ، أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا». كەسێك بڕوای بەتاكو تەنهایی خودا هەبێ، بڕوای بە پێغەمبەرێتی

---

[1] متفق عليه: خ(٦/٢٧/٢٨١٠)، م(٣/١٥١٢/١٩٠٤)، د(٧/١٩٣/٢٥٠٠)، ت(٣/١٠٠/١٦٩٧)، جة(٢/٩٣١/٢٧٨٣).

حەزرەتی موحەممەد هەبێ، نوێژبکا، ڕەمەزان بەڕۆژوو بێ، خودا لەسەرخۆی پێویست کردوە بیخاتە بەهەشتەوە، جا وێڕای ئەم بیرو باوەڕو کردەوانەی لە ڕێگای خودادا جیهاد بکا، یان لەوخاکەی تێیدا لەدایك بووە نیشتەجێ بێو دەرنەچێ. هاوەڵان وتیان: ئەرێ ئەم موژدەیە بە خەڵکی ڕانەگەیەنین؟ فەرمووی: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ ، فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ ، أُرَاهُ فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ ، وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ»[1]: بێگومان لەبەهەشتدا پاداشەکان جیاوازییان تێدایەو بەرزو نزمییان هەیە لە پلەیەکەوە تا سەد پلە بەرزدەبێتەوە، خودا ئەم پلەو پایە جوداوازییانەی بۆ تێکۆشەران لەڕێگەی خودادا ئامادەکردوە، نێوان هەردوو پلەیەك وەکوو نێوان ئەرزو ئاسمان وایە لە فراوانیدا، جا ئەگەر داوای پلەو پایەی بەهەشتتان کرد لەخودا، داوای فیردەوس بکەن بێگومان فیردەوس ناوەڕاستی بەهەشتەو لای ژوروی بەهەشتە. لەژوور ئەوەوە عەرشی کردگارە، هەموو جۆگەو جۆبارەکانی بەهەشت لەوێوە هەڵدەقوڵێ.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صَلاَةٍ وَلاَ صِيَامٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ».[2] نمونەی موجاهیدو تێکۆشەر لەپێناو ئایینی خودادا وەکوو موسوڵمانێك وایە ڕۆژ بەڕۆژوبێو شەو سەرگەرمی شەونوێژو خوداپەرستی بێ، لە نیشانەکانی تاكو تەنهایی خودا وردبێتەوە لەنوێژو ڕۆژوی بەردەوامی خۆی دانەبڕێ تا

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢١٢٦)، (الصحيحة/٩٢١)، خ(٦/١١/٢٧٩٠).

[2] صحيح: (ص.ج/٥٨٥١)، م(١٨٧٨/١٤٩٨/٣)، ت(١٦٦٩/٨٨/٣).

موجاهیدەکــە لــە غــەزاو تێکۆشــانیو دوورکەوتنــەوە لــەماڵو منــداڵی دەگەڕێتەوە.

هـەر لـە ئـەبو هـورەیرەوە ریوایـەتکراوە، وتوویـەتی: پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَـرَجَ فِـي سَـبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُـهُ إِلاَّ إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ ، أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ».[1] پەروەردگار بڕیاری داوە بەرعۆدە بووە بۆ کەسێك لە ڕێگەی خوادا دەربچێ بـۆ غـەزا، پاڵنـەرو هانـدەری بـۆ چـوونە دەرەوە بـۆ غـەزاو تێکۆشـان، بـڕوا بـەخوداو بەڕاسـت زانینـی پێغەمبـەرێتی پێغەمبـەران بـێ، بڕیـاری داوەو دەفـەرموێ: دەبـێ بـە کۆڵـێ پـاداشو دەسـتکەوتەوە بیگێڕمـەوە، یـان پلـەی شەهادەت بەدەست بێنێو بیخەمە بەهەشتەوە.

## گەورەیی شەهادەت

لــە ئیمــامی مەســروقەوە ریوایــەتکراوە، دەفــەرموێ: پرســیارمان لــە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود کرد دەربارەی ئایەتی {وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُـوا فِـي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْـدَ رَبِّهِـمْ يُرْزَقُـونَ – آل عمـران/١٦٩} فـەرمووی: ئێمـەیش کـاتی خـۆی لـەم بـارەوە پرسـیارمان لـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) کرد فـەرمووی: «أَرْوَاحُهُمْ فِي جَوْفِ طَيْـرٍ خُـضْرٍ لَهَـا قَنَادِيـلُ مُعَلَّقَـةٌ بِالْعَرْشِ تَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شَاءَتْ ثُمَّ تَأْوِي إِلَى تِلْكَ الْقَنَادِيلِ فَاطَّلَعَ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمُ اطِّلاَعَةً فَقَالَ هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ نَشْتَهِي وَنَحْنُ نَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْنَا فَفَعَلَ ذَلِكَ بِهِمْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ فَلَمَّا رَأَوْا أَنَّهُمْ لَنْ يُتْرَكُوا مِنْ أَنْ يُسْأَلُوا قَـالُوا يَـا

---

[1] متفق عليه: خ(١/٩٢/٢٦)، م(٣/١٤٩٥/١٨٧٦).

رَبِّ نُرِيدُ أَنْ تَرُدَّ أَرْوَاحَنَا فِي أَجْسَادِنَا حَتَّى نُقْتَلَ فِي سَبِيلِكَ مَرَّةً أُخْرَى. فَلَمَّا رَأَى أَنْ لَيْسَ لَهُمْ حَاجَةٌ تُرِكُوا». [١]

**مانـای ئایەتەکـە واتـە: وامـەزانن کـە ئەوانـەی لـەپێناو ئـایینی خـودادا کـوژراون مـردون، بـە مردویـان حیـساب مەکـەن، بـەڵکوو ئەوانـە نـەمردون‌و زیندون وان لەخزمەت خودای خۆیاندا بە قەدرو رێزەوە کات بەسـەردەبەن‌و لەلایەن خوداوە رزق‌و رۆزیی جۆراو جۆریان پێ دەدرێ لە ژیانێکی حەقیقی‌و گـوزەرانێکی خـۆش‌و لـە جەسـتەیەکی بـەرزەخی ناسـك‌و لەتیفـدان تـا رۆژی قیامەت ئاوا دەژین، ئەوسا دەچنەوە ناو بەرگ‌و پۆشاکی دونیاییـان‌و حەشـرو نەشـر دەکـرێن، شـادمان‌و کەیفخۆشـن بـەو بەهرەیـەی خـودا بـەهۆی شەهیدبوونیانەوە بۆی فەراهەم هێناون.**

**جـا عەبـدوڵڵا فـەرمووی: ئیمـەیش کـاتی خـۆی سـەبارەت بـە ئەمـە پرسیارمان لـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) لـە وڵامـدا فـەرمووی: (گیـانی شـەهیدان وان لـەناو سـکی چـەند مـەلێکی سـەوزدا، ئـەو مەلانـە لـە بەهەشتدا بە ویستی خۆیان گەشت‌و گوزار دەکەن حەزیان لەکوێ بێ دەچن‌و چـیان بـوێ دەیخـۆن، هـەموو جـارێ دوا سـوڕانەوەو گەشـت‌و گوزاریـان، بـۆ حەسانەوەو پـشودان دەگەڕێنـەوە بـۆ نـاو چـراخانێ کـە هەڵاواسـراون بـەژێر تەخت‌و بارەگای عەرشدا، جارێ پەروەردگار پێیـان دەفـەرموێ: ئـارەزۆی چی تر دەکەن بتاندەمێ؟ شەهیدەکان دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! جا لەمـەزیاتر چـیمان بـوێ چـیتر داوابکـەین؟ ئـەوەتا لەبەهەشـتدا بـۆ خۆمـان بـە حـەزو ئارەزۆی خۆمان دەسوڕێینەوەو چیمان بوێ دەیخۆین‌و دەیخۆینەوە. تا سێ‌جار ئەم گفتوگۆیە لـەنێوان شـەهیدان‌و پـەروەردگاردا تـابیلا دەبێتـەوە، جـا کـاتێ شـەهیدەکان دەزانـن کـە خـودا وازیـان لێ ناهێنـێ‌و هـەر دەبـێ داوای شـتی تـر**

[١] صحيح: (مختصر م/١٠٦٨)، م(١٨٨٧/١٥٠٢/٣)، ت(٤٠٩٨/٢٩٨/٤).

بکەن، عەرزی دەکەن ئەی پەروەردگارمان! دەمانەوێ گیانمان بەبەردا بکەیتەوەو بمانبەیتەوە بۆ ژیانی دونیامان بۆئەوەی جارێکی تر لەپێناو ئایینی پیرۆزی تۆدا شەهید بکرێینەوە!

کاتێ پەروەردگار دەبینێ شەهیدەکان هیچ پێویستی تریان نیە لەبەهەشتا ئیتر وازیان لێ دێنێ.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە: کە (أم الربيع)ی کچی (البراء): کە دایکی حاریثەی کوڕی سوراقەیە هاتە خزمەت پێغەمبەرو عەرزی کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! باسی حاریثەم بۆناکەی؟ - حاریثە رۆژی غەزای بەدر تیرێکی وێڵی بەرکەوتبوو شەهید بوو بوو – ئەگەر لەبەهەشتا بێ صەبر دەگرم، ئەگەر وانەبێ زۆری بۆ دەگریم، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَا أُمَّ حَارِثَةَ ، إِنَّهَا جِنَانٌ فِي الْجَنَّةِ ، وَإِنَّ ابْنَكِ أَصَابَ الْفِرْدَوْسَ الأَعْلَى».[1] ئەی دایکی حاریثە بەهەشت چەند باغو باخاتێکە، کوڕەکەی تۆ باخی فیردەوسی ژوروی بەرکەوتووە.

لە (المقدم)ی کوڕی مەعدیکەریبەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلِلشَّهِيدِ عِنْدَ اللَّهِ سِتُّ خِصَالٍ يُغْفَرُ لَهُ فِي أَوَّلِ دَفْعَةٍ وَيَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُجَارُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَيَأْمَنُ مِنَ الْفَزَعِ الأَكْبَرِ وَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ تَاجُ الْوَقَارِ الْيَاقُوتَةُ مِنْهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَيُزَوَّجُ اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ زَوْجَةً مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَيُشَفَّعُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَقَارِبِهِ».[2] شەهید لای خودا شەش بەهرەی هەن، لەگەڵ یەکەم دڵۆپە خوێنی لێی دەرژێ خودا لێی خۆش دەبێ، شوێنی خۆی لەبەهەشتدا نیشان دەدرێ، تووشی سزای ناو گۆڕ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٨٥٢)، خ(٢٨٠٩/٢٥/٦)، ت(٣٢٢٤/٩/٥).

[2] صحيح: (ص.جة/٢٢٥٧)، ت(١٧١٢/١٠٦/٣)، جة(٢٧٩٩/٩٣٥/٢).

نابێ، لەترس‌و فەزەعی گەورەی رۆژی قیامەت ئەمین‌و پارێزراو دەبێ. تاجی ویقارو رێزی دەخرێتە سەر سەری دەنکە یاقوتێکی ئەو تاجە لەهەموو کالاٌو خشلٌی جیهان بەنرخترە. حەفتاو دوو حۆری بەهەشتی لێ مارە دەکرێ، تکاو شەفاعەتی بۆ حەفتا لە خزم‌و کەسوکاری لێ وەردەگیرێ

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الشَّهِيدُ لاَ يَجِدُ أَلَمَ الْقَتْلِ إِلاَّ كَمَا يَجِدُ أَحَدُكُمْ أَلَمَ الْقَرْصَةِ».[1] شەهید کە دەکوژرێ ئازاری کوشتنەکەی بە ئەندازەی ئەوەیە یەکێك لەئێوە ئێشی نقورچکی پێ بگا.

## هەرەشە لەوانەی واز لەجیهاد دێنن

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنْ الآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ. إِلاَّ تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً أَلِيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ وَلا تَضُرُّوهُ شَيْئاً وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ – التوبة/٣٨-٣٩}:

ئەی ئەوانەی بڕواتان بە تاك‌و تەنهایی خوداو راستی پێغەمبەرێتی پێغەمبەر هەیە، ئەوە چیتانە کە پێتان دەگوترێ: رابن‌و بڕۆن بۆ جیهادو غەزا لە رێگەی خودادا تەمبەلٌی دەنوێنن‌و رانابن‌و لەشوێنی خۆتان ناجولٌێن‌و خۆتان بەزەوییەوە دەنووسێنن. ئەوە بەژیانی دونیاو کالاٌو لەزەتی دونیاتان رازی بوون ژیانی بەختەوەری دوا رۆژتان پاشگوێ خستووەو بەژیانی کورتخایەنی کەم بایەخی دونیا رازی بوون لەجیاتی ژیانی نەبڕاوەی پڕ خۆشی‌و شادی قیامەت. خۆ ژیان‌و لەزەت‌و کالاٌی دونیا بە بەراورد لەگەلٌ ژیانی قیامەت‌و خۆشییەکانی شتێکی زۆر کەم‌و کەمبایەخە. ئەگەر ئێوە

---

[1] حسن صحيح: (ص.جة/٢٢٦٠)، ت(٣/١٠٩/١٧١٩)، جة(٢/٩٣٧/٢٨٠٢)، ن(٦/٣٦).

بەپیر بانگەوازی جیهادەوە نەچن‌و بە گورج‌و گۆڵی رانەبن‌و نەچن بۆ غەزاو شەڕ لەگەڵ کافران، خودا سزای بەئێشتان دەداو ئێوە لەناو دەباو گەل‌و نەتەوەیەکی تر دێنێتە کایە. ئێوە بە هەڵوێستی تەمبەڵانەو نەچوونتان بەپیر بانگەوازی جیهادەوە زیان بەخودا ناگەیەنن خودا بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتی رەهای هەیە.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ - البقرة/١٩٥}. ماڵ‌و سامانی خۆتان لەرێگای خودادا ببەخشن واز لەجیهاد کردن مەهێنن، بەدەستی خۆتان خۆتان مەخەنە ناو تەهلوکەو فەوتانەوە.

لە یەزیدی کوڕی ئەبو حەبیبەوە لە ئەسلەمەوە: کە باوکی عیمرانە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پیاوێکی موهاجیری لە قوسطنطەنیە هەڵمەتی بردە سەر ریزی دوژمن‌و دڕی دا، ئەوکاتە ئەبو ئەییوبی ئەنصاریمان لەگەڵ بوو - کەسانێك وتیان: ئەو کابرایە بەدەستی خۆی خۆی خستە ناو تەهلوکەوەو خۆی فەوتاند، ئەبو ئەییوب فەرمووی: ئێمە باشتر مانای ئەم ئایەتە {وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ - البقرة/١٩٥} دەزانین. ئەم ئایەتە دەرحەق بەئێمە نازڵ بوو، ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا بووین، لەخزمەتیا ئامادەی شەڕو جیهاد بووین، بە ماڵ‌و بەگیان داکۆکیمان لە پێغەمبەرو ئایینەکەی کردو یارمەتیمان دا، جا کە ئایینی ئیسلام بڵاوبۆوەو کەوتینە قسەو باس‌و سرتە سرت، وتمان: خودا رێزی لێناین بەوەی کردینی بە هاوەڵی پێغەمبەرەکەی یارمەتی دا تا ئیسلام سەرکەوتوو رێرەوانی زۆربوون، ئێمە لەوکاتەوە چووینە ناو ئەم ئایینەوە هەموو شتێکی ترمان وەلاناو خزم‌و کەسوکارو ماڵ‌و منداڵمان خستە لاوەو خۆمان بۆ ئایین فیداکرد، ئێستا واشەڕ کۆتایی هات‌و قورسایی خۆی دانا، کەوابوو کاتی ئەوە هاتووە لەمە بەولاوە

بگەڕێینەوە بۆ ناو ماڵو خێزانمانو ئیستیراحەت بکەین، ئیتر دەربارەی ئێمە ئایەتی {وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ – البقرة/١٩٥} نازڵ بوو، کەوابوو بەهیلاکچوونو فەوتان لەوەدایە کە پیاو لەناو ماڵو منداڵی خۆیدا بمێنێتەوەو پاڵی لێ بداتەوەو واز لەجیهاد بێنێ.[١]

## حوکمی جیهاد

قورئان دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ – البقرة/٢١٦}. شەڕکردنو جیهاد لەدژی کافران لەسەر ئێوە پێویست کراوەو ئەرکی سەرشانتانە ئەنجامی بدەن هەرچەندە پێشتان ناخۆشە ئەو ئەرکە خراوەتە سەر شانتان. وێدەچێ شتێك ئێوە بەلاتانەوە ناخۆش بێ بەڵام لەراستیدا شەڕو نەگبەتی بۆ ئێوە لێ بکەوێتەوە، خودا زاناو ئاگادارە دەزانێ چ باشەو چ خراپە ئێوە نازانن جیهادو تێکۆشان لەڕێی خودادا فەرزی کیفایەیە دەبێ موسوڵمانان ئەنجامی بدەن، ئەگەر ئەنجام نەدرێ هەموو موسوڵمانان تاوانبارن ئەگەر کۆمەڵێك ئەنجامیان دا لەسەر هەموو موسوڵمانان لادەچێ.

قورئان دەفەرموێ: {لا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلاًّ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى – النساء/٩٥}. یەکسانو چونیەك نین ئەو موسوڵمانانەی لەماڵەوە پاڵیان لێ داوەتەوەو نەچوون بۆ غەزاو جیهادکردن دژی کافرانو هیچ عوزرو بیانووی نەچونیشیان نیە یەکسان نین لەگەڵ ئەوانەی لە ڕێگەی خودادا دەبەخشن، هەڵبەتە خودای باڵا

---

[١] صحيح: (ص.د/٢١٨٧)، د(٢٤٩٥/١٨٨/٧)، ت(٤٠٥٣/٢٨٠/٣).

دەست فەضل و ریزو نرخی داناوە بۆ ئەوانەی بەماڵ و گیانی خۆیان لە رێگەی خودادا جیهاد دەکەن، بە پلەو پایەیەکی گەورە ئەوانی بەسەر ئەوانەدا بەرزکردۆتەوە کە لەماڵەوە پاڵیان لێ داوەتەوە، خودا بۆ هەردوو لایان وادەی بەخشش و چاکەی داوەو بەبەهەشتی رازاوەیان شاد دەکا.

لە ئایەتەکەدا پەروەردگار هەواڵی ئەوەی داوە کە فەضل و ریزی خۆی دەبەخشێ بە موجاهیدو تێکۆشەران، بۆ ئەوانیش و بۆ ئەوانەی لە ماڵەوە پاڵیان لێ داوەتەوە پاداشی باش هەیە، جا ئەگەر پاڵدەرەوەکان ئەرکێکی پێویستی سەرشانیان بفەوتاندایە دەبێ شیاوی سزابن نەك پاداش، کەوابێ کە: کۆمەڵێك ئەرکی جیهادیان خستە ئەستۆی خۆیان و ئەنجامیان دا فەرزەکە لەسەر هەموو موسوڵمانان لادەچێ.

پێویستە ئەوە بزانی؛ کە زۆرچوون بۆ غەزاو تێکۆشان لە رێگای خودادا سوننەتەو لای خودا کارێکی پەسەندو خۆشەویستە. بەگوێرەی ئەو ئایات و حەدیثانەی لەم بارەوە هاتوون غەزاکردنی زۆرو جیهادکردنی بەردەوام سوننەتە، کەمترین ئەندازەی غەزای واجب ئەوەیە لە ساڵێکدا یەکجار بچێ بۆ غەزا، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەوکاتەوەی فەرمانی پێ کرا بە جیهاد هیچ ساڵێك نەبوە نەچوبێ بۆ غەزا، دەی شوێنکەوتنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) واجبەو پەیڕەوکردنی پێویستە، هەروەها چونکە غەزا فەرزو پێویستەو جار دواجار دووبارە دەبێتەوە. کەمترین دووبارەبوونەوەی ئەوەیە ساڵانە جارێك دوبارە بکرێتەوە وەکوو رۆژوو زەکات، خۆ ئەگەر پێویست بوو ساڵی زیاد لەجارێك ئەنجام بدرێ ئەوە پێویستە ئەنجام بدرێ، چونکە فەرزی کیفایەیەو بە گوێرەی پێویست مەزندە دەکرێ.

وەڵێ پێویستە ئێمەو خەڵکیش بزانێ: کە شەڕکردن لە ئیسلامدا گۆزو گوممەت پەنای بۆ نابرێ، بەڵکوو دەبێ پێش وەخت ئاگادارکردنەوەو ئیعلانی بۆ بکرێ، دەبێ ئەوانەی جیهادیان لەدژ دەکرێ سەرپشك بکرێن لەنێوان موسوڵمانبوو سەرانەدان و شەڕ لەگەڵدا کردن، خۆ ئەگەر لەنێوان موسوڵمانان و کافراندا پەیمان و بەڵێن هەبوو، موسوڵمانان ترسی ئەوەیان هەبوو خیانەتیان لێ بکەن، دەبێ بەئاشکرا پێیان رابگەیەنن کە پەیمانەکەیان هەڵوەشاندۆتەوەو پابەندی نابن ئەمجار ئیعلانی شەڕیان لەگەڵ بکەن.

ئەحکامە کۆتاییەکان دەکەوێتە ئەستۆی ئەهلی ذیمەوە، لەوەدا ئاخۆ ئاشتەوایی قبوڵ دەکەن و سەرانە دەدەن یان لایەنی شەڕ هەڵدەبژێرن یان موسوڵمان دەبن.

هەڵبەتە لەو حاڵەدا کە ئاشتەوایی هەڵدەبژێرن و سەرانە دەدەن و لەگەڵ موسوڵمانان عەهدو بەڵێن مۆردەکەن، نابێ موسوڵمانان گۆزو گوممەت پەلاماریان بدەن و غافڵ گیریان بکەن بەڵکوو دەبێ لەپێشدا پەیمانەکەیان بەسەردابدەنەوە عەهدەکە هەڵبوەشێننەوە ئەمجار شەڕکردن لە دژیان رابگەیەنن مەگەر موسوڵمانان لە حاڵەتی لاوازیدا بن ئەوە بەشێوەیەکی مەرحەلی و گونجاو تایبەت بەو حاڵەتە هەڵس و کەوت دەکەن.

### یاساو رێسای شەڕ لەدژی کافران

لە بورەیدەوە ریوایەتکراوە، وتوویەتی: داب و نەریتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وابوو کە هاوەڵێکی دەکردە سەر لەشکرو سەر پەل و سەر لق، بەتایبەتی ئامۆژگاری دەکرد بەوەی تەقوای خودابکاو لەگەڵ جەنگاوەرانی ژێر فەرماندەیدا رەفتار باش بێ. پاشان پێی دەفەرموون: «اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْزُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تُمَثِّلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيدًا وإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى

ثَلاَثِ خِصَالٍ أَوْ خِلاَلٍ فَأَيَّتُهُمْ مَا أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ مِنَ التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأَخْبِرْهُمْ إِنْ هُمْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ فَإِنْ هُمْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْعَرَبِ وَلاَ يَكُونُ لَهُمْ مِنَ الْفَيْءِ وَلاَ مِنَ الْغَنِيمَةِ شَيْءٌ إِلاَّ أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ فَإِنْ أَبَوْا فَسَلْهُمْ إِعْطَاءَ الْجِزْيَةِ فَإِنْ فَعَلُوا فَكُفَّ عَنْهُمْ فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَقَاتِلْهُمْ». [١]

بەناوی خودا دەست بکەن بە غەزاو لەڕێگەی خودادا شەڕبکەن‌و دژی بێباوەڕان بجەنگن. غەزابکەن دزی‌و فرت‌و فێڵ لە غەنیمەت‌و دەستکەوتەکانی جەنگدا مەکەن، بێ وادەو بەڵێن مەبن، نامەردی‌و کاری نەشیاو مەکەن، جەستەی کوژراوانی دوژمن مەشێوێنن ئەتکیان مەکەن سوکایەتیان پێ مەکەن. منداڵ مەکوژن. ئەی فەرماندەو لێپرسراوی موسوڵمانان لەجەنگدا! کاتێك خۆت‌و هاوەڵانت روبەڕوی دوژمن بوونەوە لە کافرو هاوبەش پەیداکەران، داوایان لێ بکەو سەرپشکیان بکە لەنێوان یەکێ لەم سێ رەوشتە قبوڵ بکەن، هەرکامێك لەم سێ شتەیان قبوڵ کرد تۆیش قبوڵت بێ‌و شەڕیان لەگەڵ مەکە.

یەکەم شت داوایان لێ بکە ئیمان بێنن‌و ئایینی پیرۆزی ئیسلام قبوڵ بکەن، کە ئەمەیان قبوڵ کرد تۆیش لێیان قبوڵ بکەو وازبێنە لەشەڕکردن دژیان. کە موسوڵمان بوون ئەمجار داوایان لێ بکە کۆچ بکەن، لە وڵاتی خۆیانەوە بگوێزنەوە بۆ مەدینە: کە پایتەخت‌و شوێنی فەرمانڕەوایی موسوڵمانانەو بە (دار الهجرة) ناسراوە پێیان رابگەیەنە ئەگەر ئەمە جێبەجێ بکەن‌و کۆچ بکەن بۆ مەدینە ئەوە چ ماف‌و ئەرکێك بۆ کۆچکاران

[١] صحيح: (مختصر م/١١١١)، م(١٧٣١/١٣٥٦/٣)، ت(١٤٢٩/٤٣١/٢) مختصراً.

(مهاجرين) هەیە بۆ ئەوانیش دەستەبەر دەبێ‌و بێ کەم‌و زیاد حاڵیان حاڵی کۆچکاران دەبێ.

خۆئەگەر نەیانەویست کۆچ بکەن‌و بڕیاندا لەزێدی خۆیان بمێننەوە، ئەوە وەکوو موسوڵمانە سارانشینەکان حیساب دەکرێن‌و حاڵیان وەکوو حاڵی ئەوان دەبێ. هەر بڕیارو شەریعەتێکی خودا موسوڵمانان بگرێتەوە ئەوانیش دەگرێتەوەو دەبێ ملکەچی فەرمان‌و یاسای ئیسلام بن، وەلێ لە دەستکەوت‌و غەنیمەتی جەنگ‌و دەستکەوتی مفت (فەیئ) بەشیان نادرێتێ‌و پشکیان بۆ دانادرێ، مەگەر ئەوانیش لەتەك موسوڵماناندا بچن بۆ غەزاو هاوبەشی جەنگان دژی بێباوەڕان بکەن.

دووەم شت: کە رازی نەبوون موسوڵمان ببن داوای سەرانەیان لێ بکە، کە رازی بوون سەرانە بدەن ئەوە سەرانەیان لێ وەربگرەو شەڕیان لەگەڵ مەکە.

سێیەم شت: ئەگەر موسوڵمان نەبوون‌و سەرانەشیان نەدا هەردوو پێشنیارەکەیان رەتکردەوە، ئەوە پشت بەخودا ببەستەو داوای یارمەتی لێ بکەو شەڕیان لەگەڵ بکە.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە غەزایەکدا ئافرەتێك بیندرا کوژرابوو، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە کوشتنی ئافرەت‌و منداڵ.[1]

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) موعازی کوڕی جەبەلی نارد بۆسەر ئەهلی یەمەن ببێتە مامۆستایان‌و فێری ئایینیان بکا، بەم شێوە ئامۆژگاری کردو پێی فەرموو: «إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ ، فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ

---

[1] متفق عليه: خ(٣٠١٥/١٤٨/٦)، م(١٧٤٤/١٣٦٤/٣)، د(٢٦٥١/٣٢٩/٧)، ت(١٦١٧/٦٦/٣)، جة(٢٨٤١/٩٤٧/٢).

قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ، فَـإِنْ هُـمْ أَطَـاعُوا لَـكَ بِـذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَـهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ».[1] ئەی موعاز تۆ دەچییە سەر گەلو نەتەوەیەك خاوەن نامەی ئاسمانین، بانگیان بکە بۆئەوەی شایەتومان بێنن‌و بڵێن: (أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّـهِ) شایەتی دەدەین جگە لەخودای تاك‌و تەنها هیچ خودای تر نین شیاوی پەرستن بن، موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلاش پێغەمبەرو فروستادەی خودایە، جا ئەگەر بەقسەیان کردی‌و شایەتومانیان هێنا، پێیان رابگەیەنە کە خودا زەکاتی لەسەر پێویست کردون بڕێ ماڵ وەردەگیرێ لە دەوڵەمەندەکانیان‌و بەسەر هەژارەکانیاندا دابەش دەکرێتەوە. ئەگەر ئەمەشیان قبوڵ بوو رازی بوون، ئەمجار لەکاتی زەکات لێ وەرگرتنیاندا خۆت بپارێزە لەوەی کام ماڵ‌و سامانیان زۆر باش‌و خۆشەویستە لایان لێیان وەربگرێ، خۆت بپارێزە لە نزاو ناڵەی ستەم لێکراو، نەچی زوڵم‌و ستەم لەخەڵك بکەی، چونکە گومانت نەبێ لەنێوان نزاو پاڕانەوەی ستەم لێکراوو پەروەردگاردا پەردەنیە.

### غەزاکردن‌و جیهاد لەسەر کێ پێویستە؟

جیهاد واجب‌و پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی باڵغ‌و عاقڵ‌و ئازادو نێرینەو خاوەن توانا لەسەر شەڕو دارایی ئەوەی هەبێ تا لەغەزاکەی دەگەڕێتەوە بەشی خۆی‌و ماڵ‌و خێزانی بکا، واجببونی جیهاد لەسەر موسوڵمان‌و واجب نەبوونی لەسەر کافر ئاشکرایە، چونکە جیهاد بریتییە لە شەڕو جەنگان دژی کافر.

---

[1] متفق عليه: خ(١٤٥٨)، م(١٩).

واجببونیشی لەسەر باڵغو واجب نەبوونی لەسەر نابالّغ ئاماژە بەو فەرموودەی ئیبنو عومەر دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: رۆژی غەزای ئوحود تەمەنم چواردەساڵ بوو نیشانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) درام بۆئەوەی رێگەم پێ بدا هاوبەشی غەزاکە بکەم رێگەی نەدام، پاشان رۆژی غەزای خەندەق تەمەنم پانزە ساڵ بوو نیشانی پێغەمبەر درام بۆئەوەی رێگام بدا هاوبەشی غەزاکە بکەم رێگای دام.[1]

ئەوەش کەجیهاد لەسەر پیاوی عاقڵ واجبەو لەسەر بێ عەقڵ واجب نیە ئەوە بەپێی ئەو فەرموودەی دەفەرموێ: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ».[2] بەلگەی ئەوەش: کە جیهاد لەسەر پیاوان واجبەو لەسەر ئافرەت پێویست نیە. ئەو فەرمودەیەیە: کە عائیشە ریوایەتی دەکا دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم کردو وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا ئافرەتان جیهادیان لەسەرە؟ فەرمووی: بەڵێ (جیهاد لا قتال فیه: الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ). جیهادێکیان لەسەرە شەڕی تێدانیە: حەجو عومرە بکەن ئەوە جیهادی ئەوانە.

واجب نەبوونی جیهاد لەسەر نەخۆشو نەداراش بەپێی ئەو ئایەتەیە: کە دەفەرموێ: { لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلا عَلَى الْمَرْضَى وَلا عَلَى الَّذِينَ لا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ – التوبة/٩١} جیهاد پێویست نیە لەسەر لاوازو نەخۆشو نەدارا،...............

هۆی ئەوەش کە جیهاد لەسەر غەیری پیاوی ئازاد واجب نیە ئەوەیە: کۆیلە مڵکی ئاغاکەیەتیو بەبێ ئیزنو رەزامەندیی ئەو ناتوانێ جیهاد بکا.

---

[1] متفق علیه: خ(٢٦٦٤/٢٧٦/٥)، م(١٨٦٨/١٤٩٠/٣)، ت(١٧٦٣/١٢٧/٣).

[2] لەوەپێش چەند جارێك تێپەڕیوە.

**ج كاتێ جیهاد دەبێتە فەرزی عەینو لەسەر هەموو کەس پێویست دەبێ**

**جیهاد نابێتە فەرزی عەین مەگەر لەم حاڵەتانەدا بێ:**

١- ئەوکەسەی جیهادی لەسەرە بچێتە ڕیزی شەڕکەرانەوە، ئیتر ئەوکاتە بە نیسبەت ئەو، فەرزی کیفایەنیەو فەرزی عەینە. قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا – الأنفال/٤٥} ئەی خاوەن باوەڕان هەرکاتێ ڕوبەڕوی بێباوەڕان بوونەوە پشت هەڵمەکەنو لە بەرامبەریاندا خۆتان ڕابگرن.

یان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفاً فَلا تُوَلُّوهُمُ الأَدْبَارَ – التوبة/١٥} ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوەو خاوەن باوەڕن هەرکاتێ بەرەنگاری پێڕی بێباوەڕان بوونەوەو هێرشیان بۆ هێنان، پشت هەڵمەکەنو لەبەریان هەڵمەیەن.

٢- هەرکاتێك سوپای بێباوەڕان وڵاتێکی لە وڵاتی موسوڵمانان داگیرکرد، ئەوە پێویستە موسوڵمانان تێکڕا پەلاماری دوژمن بدەن.

٣- هەرکاتێك فەرمانڕەوا فەرمانی بەیەکێك کرد بچێ بۆ جیهاد بەنیسبەت ئەوکەسەوە جیهاد دەبێتە فەرزی عەین. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: (لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا)[1]

---

[1] متفق عليه: خ(٦/٣/٢٧٨٣)، م(٢/٩٨٦/١٣٥٣)، ت(٣/٧٤/١٦٣٨)، د(٧/١٥٧/٢٤٦٣).

## دیلی جەنگ

ئەوانەی لە کۆمەڵی کافران دەرفێندرێن دوو جۆرن:

جۆرێکیان بەخودی فڕاندنەکەیان دەبنە کۆیلە، ئەوانە ئافرەت و منداڵن.چونکە پێغەمبەر نەهی کرد لە کوشتنی ئافرەت و منداڵی بێباوەڕان، داب و نەریتی وابوو وەکوو ماڵ و سامان دابەشی دەکردن بەسەر موسوڵماناندا.

جۆرێکیان بەخودی فڕاندن و گرتنیان نابنە کۆیلە. ئەمەش پیاوە باڵغەکانیانن، فەرمانڕەوای موسوڵمانان تێیاندا سەرپشکە بیانکوژێ، یان بیانکاتە کۆیلە، یان بە پیاوەتی و ماڵ یان لەبەرامبەر ئازادکردنی دیلی موسوڵمان بەرەڵایان بکا.

ئیمام سەرپشکە لەم سێ حاڵەتە کامەی بە مەصڵەحەت زانی ئەوەیان لەگەل بکا،، قورئان دەفەرموێ: {مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الأَرْضِ – التوبة/٦٧}.

بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پیاوە دیلەکانی بەنو قوڕەیظەی کوشتن، پیاوە دیلەکانی بەنو موصطەلەقی کردنە کۆیلە.

بە پیاوەتی و منەت لەسەرنان ئەبولعاصی کوڕی رەبیع و ثومامەی کوڕی ئاثالی بەرەڵلاکردن و ئازادی کردن، دیلەکانی غەزای بەدریشی بەپارە بەرەڵلا کردن، پیاوێکی دیلی کافریشی بەدوو پیاوی دیلی موسوڵمان گۆڕینەوە. دیلە کافرەکەی مەرەخەس کرد لەبەرامبەر مەرەخەسکردنی دوو دیلە موسوڵمانەکە. قورئان دەفەرموێ: {فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ – محمد/٤} ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان: هەرکاتێ بەرەو ڕووی کافرەکان بوونەوەو شەڕ لەنێوان ئێوەو ئەواندا بەرپا بوو دەستیان لێ

مەپارێزن، هێزو توانای خۆتان بخەنە گەڕ بۆ تێکشکاندنیان، جا کەشەڕ تەواو بوو زۆرتان لێ کوشتن‌و خوێنیان ڕژا، لێشیان بەدیل گیرا ئەوکاتە دیلەکانیان بەتوندی کۆت‌و بەند بکەن، مەهێڵن ڕزگاریان بێ، ئەمجار ئێوە سەرپشکن لەنێوان ئەوەدا بەمنەت‌و پیاوەتی بەرەڵلایان بکەن یان بەفیدیەو ماڵ لێ وەرگرتن یان بەگۆڕینەوەی دیل بەدیل مەرەخەسیان بکەن، ئەوە بڕیاری خودایە دەربارەی جیهاد دژی کافران، پەروەردگار بۆخۆی دەتوانێ کۆمەڵی کوفر لەناو بەرێ، تۆڵەی سەرپێچی‌و ستەمکارییان لێ بستێنێ، وەلێ خودا فەرمانی بەئێوەی موسوڵمان کردووە؛ کە بجەنگن دژیان بۆ ئەوەی دەربکەوێ کێ فەرمانبەرداری فەرمانی خودایە، ئەوانەی لەپێناو ئایینی خودادا شەهید دەکرێن، پەروەردگار ئەرك‌و ماندوبوون‌و خۆبەختکردنیان بەفیڕۆ نادا، کردەوەکانیان پوچ ناکاتەوە.

چەك‌و تفاقی شەڕکەری بێ باوەڕ ئەگەر کوژرا دەبێتە ملکی بکوژە موسوڵمانەکەی. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: (وَمَنْ قَتَلَ قَتِيلاً فَلَهُ سَلَبُهُ).[1] کەسێك کافرێك بکوژێ چەك‌و تفاقی شەڕکردنی دەبێتە ملکی بکوژە موسوڵمانەکەی. مەبەست بە (سلب) پۆشاك‌و سیلاح‌و خشڵ‌و ئەو ئەسپەی بەسەر پشتیەوە کوژراوە.

## غەنیمەت‌و دەسکەوتەکانی جەنگ

دوای تەواوبوونی شەڕو سەرژمێری دەستکەوت‌و غەنیمەت ئەمجار بەم شێوەیە دەستکەوتەکان دابەش دەکرێن، هەموو دەستکەوتەکە دەکرێتە پێنج بەش چوار بەشیان بەسەر جەنگاوەرانی ئامادەبووی غەزاکەدا دابەش دەکرێ.

---

[1] متفق عليه: خ(٣١٤٢/٢٤٧/٦)، م(١٧٥١/١٣٧٠/٣)، ت(١٦٠٨/٦١/٣).

بۆ پیادە بەشێك‌و بۆ سوار سێ بەش. بەشێکی پێنج بەشەکە دەدرێتە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە ئارەزۆی خۆی تەوزیعی دەکا.

قورئان دەفەرموێ: {وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ – الأنفال/٤١}. بزانن ئەوەی دەستتان دەکەوێ لە ماڵ‌و سامانی کافران پێنج یەکی بۆ خوداو پێغەمبەرە. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە ئارەزۆی خۆی دابەشی دەکا.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: بەچاوی خۆم بینیم غەنیمەت‌و دەسکەوتی جەنگ دەکرا بە پێنج بەش‌و ئەمجار دابەش دەکرا. ئەو بەشەی بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دادەنرا ئەوە ئەو تەشریفی تێیدا سەرپشك دەبوو بەئارەزوی خۆی تەوزیعی دەکرد.

هەر لەئەوەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) رۆژی خەیبەر بۆ جەنگاوەری ئەسپ سوار سێ بەشی دادەناو بۆ پیادە یەك بەش.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) جەنگاوەری ئەسپ سوار سێ بەشی دەدایە، پیادەش یەك بەشی دەدایە.[2]

جەنگاوەری بەشداربووی غەزا بەشی بۆ دانانردێ هەتا پێنج مەرجی تێدا کۆنەبنەوە (موسوڵمانیەتی، بالغی، عاقڵی، ئازادی، نێرینەیی) ئەگەر مەرجێکی لەمانە تێدانەبوو، دیارییەکی کەمی پێ دەدرێ‌و بەشی سەرەکی بۆ دانانردێ، چونکە ئەو بۆخۆی جیهادی لەسەر واجب نیە.

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢٣٠٣)، جة(٢/٩٥٢/٢٨٥٤)، خ(٦/٦٧/٢٨٦٣)، م(٣/١٣٨٣/١٧٦٢)، د(٧/٤٠٤/٢٧١٦).

[2] صحيح: (الإرواء/١٢٢٧)، هق(٦/٢٩٣).

لـه عومـەيرەوە: كـە مـەولاى (ئـەبو اللحـم)ە دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: ڕۆژى غەزاى خەيبەر لەگەڵ ئاغامدا ئامادەى غەزا بووم من ئەوكاتە كۆيلە بووم، لە دەسـتكەوتى غـەزا هيـچيان بـۆ دانـەنام لـە كـەلو پـەلى خـراپو كـەم نرخـى غەنيمەتەكە شمشێرە كولارتەيەكيان دامێ كە لەشانم دەكرد لەزەوى دەخشاو ڕام دەكێشا.(١)

لـە ئيبنـو عەبباسـەوە ڕيوايـەتكراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەرى خـودا ئافرەتى دەبردن بۆ غەزا، برينداريان دەرمان دەكردن، لە تالآنىو دەستكەوتى جەنگ ديارىو بەخششيان پـێ دەدرا، بـەڵام قـەت بەشى تـەواوى پـێ نـەداون وەكوو بە پياوەكانى دەدا.(٢)

## چۆنيەتى دابەشكردنى پێنج يەكى دەستكەوت

ئەو پێنج يەكەى دەدرا بە پێغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) دابەشى بكا، دەكرا بە پێنج بەش، بەشێكى بۆ خودى پێغەمبـەر بـوو (درودى خـوداى لەسەر بـێ) دواى لـەدونيا دەرچوونيـشى لەبەرژەوەنـدى موسـوڵمانانـدا خـەرج دەكرێ. بەشێكيشى دەدرێ بـە خـزمو كـەسوكارى پێغەمبـەر (درودى خـوداى لەسـەر بـێ) لـە خێڵـى بـەنو هاشـمو بـەنو مـوطەليـب. بەشـێكيش دەدرێ بـە هـەتيوان، بەشـێكيش بـۆ هـەژارو كـەم دەرامـەتان. بەشـێكيش بـۆ ڕێبـوارو لێ قەوماوان. قورئان دەفەرموێ: { وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ – الأنفال/٤١ }.

---

(١) حسن: (ص.جة/٢٣٠٤)، ت(١٦٠٠/٥٨/٣)، د(٢٧١٢/٤٠٢/٧)، جة(٢٨٥٥/٩٥٢/٢).

(٢) صحيح: (مختصر م/١١٥١)، م(١٨١٢/١٤٤٤/٣)، د(٢٧١١/٣٩٩/٧)، ت(١٩٥٨/٥٧/٣).

## مفته ماڵ (ألفيئ)

مفته ماڵ بریتییه لەو ماڵو سامانەی لەکافران دەگیرێ بەبێ شەڕ وەکوو ئەوە لەترسی موسوڵمانان هەڵێنو ماڵو سامانیان لێ بەجێ بمێنێو بکەوێتە دەست موسوڵمانەکان، هەروا ماڵو سامانێ کە لەسەرانەو خەراج پەزمەندە دەبێ، یان کابرایەکی زەمیمی بمرێو میراتگری نەبێو ماڵو سامانی لەدوا بەجێ بمێنێ.

## گرێبەستو عەقدی ذیمة

(ذمة) وشەیەکی عەرەبییە بە مانا عەهدو ئەمانە.

عەقدی (ذمة) ئەوەیە فەرمانڕەوا یان جێگرەکەی رازی ببێ کە لەناو وڵاتی ئیسلامدا برێ خاوەن نامە یان بێ بڕواو کافر لەسەر ئایینی خۆیان بمێننەوە بەدوو مەرج:

١- سەرانە بدەن

٢- پابەندی ئەحکامی ئیسلام بن بەشێوەیەکی گشتی.

ئەصڵو بنەمای ئەم حوکمە ئایەتی قورئانە کە پەروەردگار دەفەرموێ: {قَاتِلُوا الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلا بِالْيَوْمِ الآخِرِ وَلا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ – التوبة/٢٩}: شەڕ بکەن دژی ئەوانەی ئیمانیان بەخوداو بەهاتنی رۆژی قیامەت نیە، ئەو شتەی خوداو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) یاساغیان کردووە ئەوان بەحەرامی نازانن، هەروا دژی ئەوانەی پەیڕەوی ئایینی حەق ناکەن لەو گەلو نەتەوانەی خاوەن نامەنو ئایینەکەیان نەسخ بۆتەوە بجەنگن هەتا ناچار دەبن بە ملکەچی سەرانە دەدەن.

### ئەوەی لە ئاکامی عەقدی ذیممە دێتە کایەوە

هەرکاتێك عەقدی ذیممە مۆرکراو تەواو چەسپا، ئیتر شەڕکردن دژی ئەو ذیممیانە حەرامە، دەبێ ماڵو ناموسیان پارێزراو بێ، دەبێ ئازادییان بۆ بەرجەستە بکرێ، بەهیچ شێوەیەك توشی ئەزیەتو ناڕەحەتی نەکرێن[1] ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «اغْزُوا بِسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ فَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى ثَلاَثِ خِصَالٍ - أَوْ خِلاَلٍ - فَأَيَّتُهُنَّ مَا أَجَابُوكَ إِلَيْهَا فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمُ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ فَإِنْ هم أبوا فسلهم الجزية فان هم اجابوك فاقبل وكفّ عنهم».[2]

### ئەو یاساو ڕێسایانەی بەسەر ئەهلی ذیممەدا جێبەجێ دەکرێ

ئەهلی ذیممە لەبواری مافی ئادەمیزادانەوە (حقوق الآدميين) ئەحکامەکانی ئیسلامیان بەسەردا جێبەجێ دەکرێ، لەبواری گرێبەستو مامەڵەی کڕینو فرۆشتنو رەهنو بەکرێدانو ئەو شتانە، هەروا لەبواری بژاردنو خوێندانو نرخی شتی فەوتاوو ئەو جۆرە شتانە، وەکوو موسوڵمانان ئەحکامی ئیسلامیان لەسەر جێبەجێ دەکرێ، حەدو تۆڵەی شەرعییان لەسەر جێبەجێ دەکرێ.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە جولەکەیەك سەری جارییەکی لەنێوان دوو بەردا جەڕمبابە دابوو سەری شکاندبوو تا زۆر ئێشی پێ گەیشتبوو، پێی گوترا کێ وای لێ کردی؟ فلان بوو؟ فلان بوو؟ ناویان زۆر بۆ هەڵدان تا سەرە هاتە سەر کابرای جولەکەو ناوی ئەویان لەلای هێنا، ئیتر

---

[1] فقه السنة ج٣/٦٥.

[2] لەوەپێش تێپەڕی، بەهەندێ جیاوازی لە دەقەکەدا.

جارییەکە بەسەری ئامازەی کرد کە ئەو وای لێ کردووە، کابرای جولەکە گیراو دانی بەتاوانەکەیدا نا، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی دا بەهەمان شێوە سەری کابرای جولەکەیان خستە نێوان دوو بەردەوەو جەرِەبابەیان داو بەدوو بەردەکە سەریان کوتایەوە.[1]

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دوو جولەکەیان هێنانە خزمەتی کە دوای ئەوە پیاوەکە ژنی هێنابوو ئافرەتەکە شووی کردبوو کەچی داوێن پیسییان کردبوو ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەردەباران کردنیان.

## کەی گرێ بەستی ذیمەی هەڵدەوەشێتەوە؟

هەرکاتێ بابای نیمەی سەرانەی نەدا، یان ئامادە نەبوو پابەندی ئەحکامی ئیسلامی بێ دەربارەی مافی ئادەمیزادەکان، ئەوە گرێ بەستەکەی بە هەڵوەشاوە دادەنرێ، چونکە ئەو پابەندی مەرجەکانی گرێ بەستی نیمە نەبووە.

هەروا عەقدەکە هەڵدەوەشێتەوە بەوە کابرا دەست درێژی بکاتە سەر موسوڵمانان یان جنێو بەخوداو پێغەمبەر بدا.

لە ئیمامی عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە کێشەی پیاوێکی هێنرایە لا کە ویستبووی بەزۆر زینا لەگەڵ ئافرەتێك بکا، حەزرەتی عومەر فەرمووی: ئێمە لەگەڵ ئێوەدا لەسەر ئەمە صوڵحمان نەکردووە، ئیتر فەرمانی دا لە بەیتولەقدیس لەسێدارەیاندا.[2]

---

[1] متفق علیه: خ(٦٨٧١/١٩٨/١٢)، م (١٦٧٢/١٢٩٩/٣)، د (٤٥١٢/٣٦٧/١٢).

[2] حسن (الإرواء/١٣٧٨)، ابن أبي شيبة (١١/٨٥/٢)، هق (٢٠١/٩).

له ئیمامی عەلییەوە ریوایەتکراوە، کە ئافرەتێکی جولەکە جنێوی بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەداو تانەو تەشەری ئاراستە دەکرد، پیاوێك لەتۆڵەی ئەوەدا خنکاندی، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) خوێنەکەی بەفیڕۆ دانا.[1]

هەرکاتێك عەهدو پەیمانی ذیمەی هەڵوەشایەوە، حوکمەکەی حوکمی دیلە ئەگەر موسوڵمان بوو کوشتنی حەرامە، ئەگەر موسوڵمان نەبوو ئەوە ئیمامو فەرمانڕەوا سەرپشکە لەنێوان ئەوەدا بیکوژێ، یان بەمنەتو پیاوەتی بەرەڵڵای بکا، یان بەماڵو سامان یان بە دیل بیگۆڕێتەوە. وەکوو لەوەپێش لەباسی ئەحکامی دیلەکانی شەڕدا تێپەڕی.

### سەرانە لەکێ وەردەگیرێ؟

له ئیمامی نافیعەوە لە ئەسلەمەوە ریوایەتکراوە: کە ئیمامی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) نامەی نوسین بۆ فەرماندەکانی سوپای ئیسلام، فەرمانی پێ کردن کە سەرانە لەسەر ئافرەتو منداڵ دانەنێن. هەروا سەرانە نەخاتە سەر کەسانێك: کەتووشی کارەسات بوون کۆستیان کەوتووە.[2]

له موعازەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێك رەوانەی یەمەنی کرد، فەرمانی پێ کرد: کە لەهەر نێرینەیەکی باڵغ دینارێك سەرانە وەربگرێ، یان بە بەهای دینارێك پۆشاکی مەعافیری وەربگرێت.[3]

دروستە رێژەی سەرانە زیاد بکرێ. ئاماژە بە حەدیثی ئەسلەم کە ریوایەتی کردووە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب لەسەر خاوەن زێڕەکان چوار

---

[1] صحيح الإسناد (الإرواء: ٥/٩١)، د (٢/١٧/٤٣٤٠)، هق (٩/٢٠٠).

[2] صحيح: (الإرواء/١٢٥٥)، هق (٩/١٩٥).

[3] (الإرواء/١٢٥٤)، د (٨/٢٨٧/٣٠٢٢).

دیناری دانا، لەسەر خاوەن زیو چل دیرهەمی دانا، وێڕای ئەوەش بژێوی موسوڵمانەکانو میوانداری کردنیشیان بۆ ماوەی سێ ڕۆژ.[1]

پێویستە ئیمام دەوڵەمەندیو هەژاریی سەرانە لەسەر دانراوەکان بەرچاو بگرێو بەپێی ئاستی داراییان سەرانەیان لەسەر دابنێ، ئاماژە بەوتەی ئەبو نەجیح: کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: بەئیمامی موجاهیدم گوت: ئەوە هۆی چییە دانیشتوانی شام یەکی چوار دیناریان سەرانە لەسەر دانراوە، کەچی دانیشتوانی یەمەن یەکی دینارێکیان لەسەر دانراوە؟ لە وەڵامدا وتی: ئەوە بەپێی دەوڵەمەندیو هەژاری سەرانە لەسەر دانراوەکانە.

**بەیارمەتی خودا ڕۆژی (٢٠١٠/٧/٢٢) لە وەرگێڕانو نووسینی ئەم کتێبە بوومەوە. خودا بیکاتە مایەی خێرو فەڕ پێویستە ئەوەش بڵێم: بە ئەنقەست کیتابی (عتق)م وەرنەگێڕاوە. بە هومێدی ئەوەی جارێکی تر ئادەمیزاد کۆیلایەتی بەخۆیەوە نەبینێ...**

**ملا محمودی گەلاڵەیی**

---

[1] صحيح (الإرواء/١٢٦١)، هق (٩/١٩٥).

## پێڕستی سەرەباسەکان

| بابەت | لاپەڕە |
|---|---|